Dette er en digital kopi af en bog, der har været bevaret i generationer på bibliotekshylder, før den omhyggeligt er scannet af Google som del af et projekt, der går ud på at gøre verdens bøger tilgængelige online.

Den har overlevet længe nok til, at ophavsretten er udløbet, og til at bogen er blevet offentlig ejendom. En offentligt ejet bog er en bog, der aldrig har været underlagt copyright, eller hvor de juridiske copyrightvilkår er udløbet. Om en bog er offentlig ejendom varierer fra land til land. Bøger, der er offentlig ejendom, er vores indblik i fortiden og repræsenterer en rigdom af historie, kultur og viden, der ofte er vanskelig at opdage.

Mærker, kommentarer og andre marginalnoter, der er vises i det oprindelige bind, vises i denne fil - en påmindelse om denne bogs lange rejse fra udgiver til et bibliotek og endelig til dig.

Retningslinjer for anvendelse

Google er stolte over at indgå partnerskaber med biblioteker om at digitalisere offentligt ejede materialer og gøre dem bredt tilgængelige. Offentligt ejede bøger tilhører alle og vi er blot deres vogtere. Selvom dette arbejde er kostbart, så har vi taget skridt i retning af at forhindre misbrug fra kommerciel side, herunder placering af tekniske begrænsninger på automatiserede forespørgsler for fortsat at kunne tilvejebringe denne kilde.

Vi beder dig også om følgende:

- Anvend kun disse filer til ikke-kommercielt brug
  Vi designede Google Bogsøgning til enkeltpersoner, og vi beder dig om at bruge disse filer til personlige, ikke-kommercielle formål.
- Undlad at bruge automatiserede forespørgsler
  Undlad at sende automatiserede søgninger af nogen som helst art til Googles system. Hvis du foretager undersøgelse af maskinoversættelse, optisk tegngenkendelse eller andre områder, hvor adgangen til store mængder tekst er nyttig, bør du kontakte os. Vi opmuntrer til anvendelse af offentligt ejede materialer til disse formål, og kan måske hjælpe.
- Bevar tilegnelse
  Det Google-"vandmærke" du ser på hver fil er en vigtig måde at fortælle mennesker om dette projekt og hjælpe dem med at finde yderligere materialer ved brug af Google Bogsøgning. Lad være med at fjerne det.
- Overhold reglerne
  Uanset hvad du bruger, skal du huske, at du er ansvarlig for at sikre, at det du gør er lovligt. Antag ikke, at bare fordi vi tror, at en bog er offentlig ejendom for brugere i USA, at værket også er offentlig ejendom for brugere i andre lande. Om en bog stadig er underlagt copyright varierer fra land til land, og vi kan ikke tilbyde vejledning i, om en bestemt anvendelse af en bog er tilladt. Antag ikke at en bogs tilstedeværelse i Google Bogsøgning betyder, at den kan bruges på enhver måde overalt i verden. Erstatningspligten for krænkelse af copyright kan være ganske alvorlig.

Om Google Bogsøgning

Det er Googles mission at organisere alverdens oplysninger for at gøre dem almindeligt tilgængelige og nyttige. Google Bogsøgning hjælper læsere med at opdage alverdens bøger, samtidig med at det hjælper forfattere og udgivere med at nå nye målgrupper. Du kan søge gennem hele teksten i denne bog på internettet på `http://books.google.com`

EX LIBRIS
ANDREÆ HEVSLER

Digitized by Google

Zoo.

Beskrivelse
over
Kongeriget Norge,
Øerne
Island og Færøerne, samt Grønland,
efter
ældre og nyere, trykte og haandskrevne geographiske, chorographiske, topographiske, statistiske Skrivter, Afhandlinger og Efterretninger, saavelsom ved Brevveksling og ellers erholdte Oplysninger,

forfattet i alphabetisk Orden
af
Lars Hess Bing,
Kongelig Majestæts Birkedommer og Skriver paa Lesse under Hiøring Amt i Aalborg Stift.

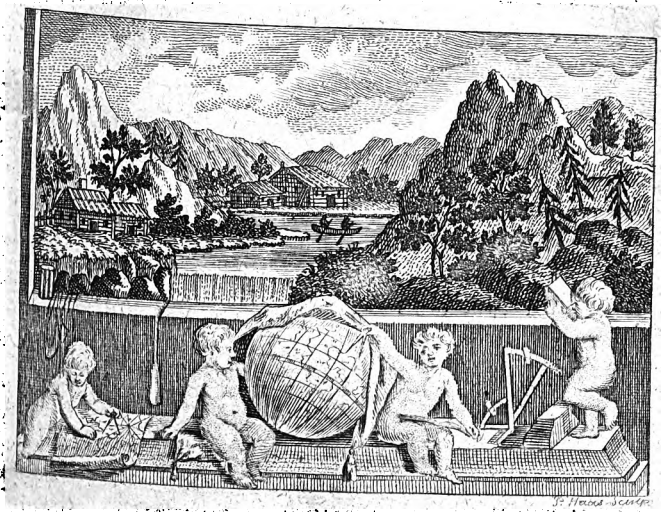

Kiøbenhavn, 1796.
Paa Agent Gyldendals Forlag.

Digitized by Google

UNIVERSITÄTS-BIBLIOTHEK BASEL

E t 764

40,1080 Heusler

Katalog

Digitized by Google

Deres Excellence

Høi- og Velbaarne

Herr Geheimeraad

von Brandt,

Ridder af Dannebrog og Præsident i det Kongelige danske Cancelli ꝛc.

samt

øvrige høie Herrer Deputerede

udi høistbemeldte Collegium,

tilegnes dette Arbeide

underdanigst

af

Forfatteren.

Digitized by Google

Digitized by Google

Fortale.

I de Aar, jeg opholdte mig som Sollicitant i Kiøbenhavn, blev Tiden mig lang og kiedsom; jeg havde intet at forrette, og altsaa fattede den Beslutning, at udarbeide denne Bog, omtrent i samme Orden, som Holks provinciale Lexicon har for Danmark. Jeg betiente mig for det første af de mig bekiendte trykte Skrivter, saavel geographiske, som chorographiske og topographiske, ja endog Reisebeskrivelser, saasom: N. Jonges Beskrivelse over Norge med Island, Grønland og Færøe af Aar 1779, i hvilken jeg har fundet mange Feil, som jeg med mueligste Vished har rettet; Professor Stroms meget gode Beskrivelse over Sondmørs Fogderie; Hiorthøys over Guldbrandsdalen; Essendrups over Lier Præstegield; Giellebøls over Hoelands Præstegield; Møllers over Tønsberg Bye og Jarlsbergs Provstie; Haxthausens over Kongsberg; Holbergs over Bergen; Schiønnings over Trondhiems Domkirke; Wilses over Spydebergs Præstegield; Hesselbergs over Stromsøe Bye;

Digitized by Google

Stroms over Eger Præstegield; Schnabels over Hardanger, hvoraf et kort Udtog er udgivet af Professor Strom; Lunds over Øvre-Tellemarken; Willes over Sillejords Præstegield; Løvenskields over Bradsberg Amt; Thues over Kragerøe og Skeens Kiøbstæder og Ladepladse; den topographiske Journal for Norge, saavidt mig bekiendt var udkommet, forinden jeg overgav denne Bog til Trykning; 2de Hefter af Schionnings Reise igiennem endeel af Norge; Wilses og Fabricii Reisebeskrivelser; samt Olaffsens og Poulsens Reise igiennem Island. Herforuden har jeg havt god Nytte og Oplysning af Professor F. Thaarups Statistik 2den Udgave 1794. Nogle af disse benævnte Skrivter har vel Jonge, efter hans Fortale, forhen betient sig af; men et saa fuldstændig, som jeg ønskede, og altsaa maatte jeg igiennemløbe alle.

Dernæst fik jeg efter Ansøgning Tilladelse at betiene mig fra det Kongelige store Bibliothek af nogle der værende Manuskripter, fornemmelig den øvrige Deel af Schionnings Reise igiennem Norge, 7 a 8 store Hefter, som især gav mig Oplysning om endeel Præstegieldes samt Kirkers og Præstegaardes Forfatning, foruden adskillige gamle Mærkværdigheder, saasom: om den fordum værende Stor-Hammer Bye paa Hedemarken, om Steenvigs Kloster og Fæstning i Størdalen, og om Skaanes Skandse i Verdalen under Trondhiems Amt, m. m.

Megen

Digitized by Google

Megen Oplysning er mig tillige directe meddelet om visse Steder, saasom: fra Byefoged Lowold om Stavanger Byes nærværende Forfatning, fra Byefoged Winsnæs om Bragnæs og Stromsøe; fra Staldmester Bing om Friderikssstad; fra Sognepræsten Hr. J. C. Schelven om Mandal; fra Præsten Hr. Dreyer om Fahrsund; fra Fuldmægtig Grindberg om Molde; fra Sognepræsten Hr. F. J. Bech om Trondhiem, samt fra Capitain og Skov-Inspecteur v. Arneberg om Roraas Kobberværk. Hr. Justitsraad og Raadmand Pontoppidan i Kiøbenhavn har ogsaa været mig behielpelig ved Efterretning om Bergens Handel, om Islands Folkemængde, deres Jorder eller saa kaldte Tuner, deres Baades Antal i Aaret 1770, og Antallet samme Aar paa deres Heste og Creature; han har ogsaa laant mig et gammelt Manuskript betræffende endeel af Nordlands Amt, forfattet af Biskop Nannestad; ligesaa har Hr. Conferentsraad og Ober-Berghauptmand Hiort behaget at meddele mig de nyeste Efterretninger Kongsbergs Sølverk og Bergstad betræffende; Professor Thaarup har ligeledes meddeelt mig mange vigtige Efterretninger om Norges Kobber- og Jernverker, m. v. Foruden disse gode Oplysninger har jeg erhvervet mange om visse enkelte Districter af mine bekiendte Landsmænd i Kiøbenhavn, fornemmelig af Procurator Hasley. Med alt dette har jeg udarbeidet Bogen saa godt, jeg har

Digitized by Google

formaaet. Det er langt fra, jeg bær de stolte Tanker, at mit Arbeide bestaaer uden Feil, eller at jeg skulde blive frie for Critique. Mænd af Studeringer og store Indsigter have forhen ikke formaaet at udarbeide deslige Værker uden Feil, eller Rettelser og Forbedring i andet, ja tredie Oplag; altsaa haaber jeg saa meget meer det undskyldes mig, om mit Arbeide er ufuldkomment og fordrer Forbedring. Foruden andre Feil vil og forekomme Læseren mange Steder, der ei ere saa udførlige som andre, og nogle, som intet er omrørt, uden blot Stedets Benævnelse, forneimmelig i Henseende til Island, Grønland og Færøe; thi uagtet al min Bestræbelse har det ei været mig mueligt at bringe det videre. Jeg ønsker derfor allene, at mit Arbeide ei maae blive aldeles miskiendt; for det øvrige vil jeg overlade til den eller de mere erfarne og formaaende, at bringe det Hele til større Fuldkommenhed i sin Tid.

Jeg har anført Norge og formeldte Øer med kort Oplysning om dets nyeste Inddeling i Stifter, Amter, Grevskaber, Baronier, Fogderier, Sysler eller Herreder, Tinglauge, Præstegielde og Kirkesogne. Disse Districter ere igien særskilt beskrevne, med de derunder liggende Kiøb- og Ladesteder, Bergverker, Saugbruge, Herregaarde, andre betydelige Gaarde og Handelspladse, Fæstninger, betydeligste Fiorde med deri værende Næsser, Forbierge, Sunde, Havne, Øer, Holme eller Skiær, item Floder eller Elve, ferske

Soer,

Digitized by Google

Søer, de fornemste Fielde, Høie og Dalstrækninger ꝛc. Jeg har ogsaa iagttaget at anføre adskilligt mærkværdigt fra de ældre Tider, og alt mere, som jeg har troet ei ville være uværdigt til Igiennemlæsning; men derved er og tildeels indtruffet nogen Vidtløftighed, som jeg haaber undskyldes. Mit Forsæt var tillige, at kunne have givet en fuldstændig Oplysning om Norges Matrikul og Saugvæsen, endog for ethvert enkelt District; til den Ende ansøgte jeg det Kongelige Rentekammer under 31te Martii 1794, at blive for en kort Tid betroet en Matrikul og et Saugmandtal for ethvert Fogderie, af de sidste Aar, til fornøden Afbetisning; men jeg bekom skriftligt Giensvar den paafølgende 12te April, at de norske Matrikuler og Saugmandtaller ikke fra Kammeret kunde udleveres. Jeg giorde derpaa nye Ansøgning om personlig Adgang til de norske Rentekammer-Contoirer, for at uddrage det Fornødne af ovenmeldte Documenter; men herpaa nød jeg intet Svar. Jeg kunde altsaa ei opnaae mit Ønske og Forsæt, uden allene for visse Fogderier og Præstegielde, taget af forhen udkomne Beskrivelser, saa og af Schiønnings Manuskript, item andre private Efterretninger.

For at kunne meddele en tilforladelig Oplysning om Betienternes Ansættelse ved de norske Toldsteder efter seneste Forandring, og om Antallet paa ind- og udgaaende Skibe ved ethvert Toldsted for et af de sidste Aar, m. m. ansøgte jeg det Kongelige Toldkammer om Adgang til

de

Digitized by Google

de norske Told- og Consumtions-Contoirer, og dette blev mig bevilget den 14de Junii 1794, i hvilken Anledning jeg derover ved Hielp af Contoir-Chefferne har faaet den nøiagtigste Oplysning. Videre henholdt jeg mig til det Kongelige Commerce-Collegium, og derfra fik Efterretning om Antallet paa de hiemmehørende Skibe under ethvert Tolddistrict, saaledes som samme var angivet for Aaret 1793.

Jeg er med alt dette selv overbeviist om, at jeg intet har forsømt af alle muelige Oplysninger, som have staaet i min Magt at samle.

Den sidste store Ildebrand i Bergen, hvorved det saa kaldte Nyekirke-Sogn for det meeste aldeles blev lagt i Aske, men nu siden skal være opbygget, har jeg ikke kunnet anmærke; thi den Deel af Bogen var da allerede trykket; saaledes kan og flere i den senere Tid indtrufne Tildragelser være forbigaaede, ligesom andre forhen mig ubekiendte.

Om de norske Skove og deres Behandling, samt noget om Saug-Væsenet, har jeg vel for endeel under visse Districter givet nogen Efterretning, og tillige fremsat mine ringe Tanker efter den Kundskab, jeg derom, som Nordmand, har havt Anledning at erhverve; men efter Forordning af 22de April forrige Aar forholder det sig nu langt anderledes med Saug- og Skovvæsenet; thi istedet for at Selveierne forhen vare indskrænkede ikkun at levere

Saug-

Digitized by Google

Saugtømmer til visse Saugbruge, og Saugeierne ei at lade skiære Bord af Tømmer uden fra de ved Kongelige Bevillinger tilladte Skove; saa er nu denne Forbindelse paa begge Sider aldeles ophævet, og Saugeierne tillige fritagne for den forhen paalagte Indskrænkning, ikkun at lade skiære et vist Qvantum Bord efter bestemt Maal eller Form; de have derimod nu en uindskrænket Frihed, hvorhos de og ere fritagne fra alle forhen paabudne Saugskatter. Den forhen paabudne Trælast-Tiende er tillige ophævet, hvorimod ved alle norske Told- og Ladesteder, hvor Bord udføres udenfor Tolddistrictet, skal betales 48 ß. pr. Trælast efter Drægtigheden af det eller de Skibe, som udføre Lasten, hvad enten de blive fuldladte eller ikke, m. v. allerhøistbemeldte Forordnings Indhold. De af de privilegerede Saugeiere i Almindelighed forhen meget forhadte Haandsauges Brug, som vist ogsaa i sig selv ere meget skadelige for Skovenes Conservation, ere ligeledes enhver Skoveier tilladt at bruge, hvorimod at oprette nye Vandsauge, ikke saa let vil blive bevilget. Paa Bøygdesauge maae herefter, som hidtil, ikkun skiæres vandkantede Bord til Bøygdens Fornødenhed, og dermed er det tilladt de priviligerede Saugeiere at have Indseende. Selveiere have nu saaledes frie Raadighed, at behandle deres Skove efter Behag: Gid de ikke ville misbruge denne Kongelige Naade saaledes, at Skovene i Norge paa de fleste Steder skulle blive ligesaa rare, som her i Danmark, og at Efter-

mænd

mænd ikke skulde savne det Fornødne i sin Tid til Brænde og Gaardenes Vedligeholdelse! Maaskee naar Skovene ikke mere ere til, vil Jordforbedringen først for Alvor nyde Fremgang, der endnu paa mange Steder, fornemmelig i de store Skovegne, ligger saa godt som i Dvale.

Til Slutning maae jeg erindre, at det aldeles ikke er min Skyld, at denne Bog ikke før har forladt Pressen; thi det er mere end 2de Aar siden jeg overgav den til Trykning, og det har ikke manglet paa idelige Erindringer saavel fra mig, i den Tid jeg var i Kiøbenhavn, som fra Forlæggeren, om hurtigste Fremgang; men den sidste store Ildebrand i Kiøbenhavn standsede Trykningen aldeles i meget lang Tid, deels formedelst den Confusion, som denne Ulykke foraarsagede, og deels formedelst de mange Bogtrykkerier, som bleve et Rov for den rasende Ild. Bogen er desuden i sig selv ualmindelig compres og i et meget stort Format, hvortil altsaa saa meget mere Tid var nødvendig; den bestaaer tillige af endeel flere Ark, end jeg fra det første havde formodet.

De betydeligste Trykfeil har jeg søgt at rette bag i Bogen, hvor ogsaa nogle Tillæg og Forandringer findes anførte; forekomme Læseren flere Feil, hvilket er meget mueligt, haaber jeg dog Undskyldning.

L. H. Bing.

Sub-

Digitized by Google

Subskribenternes Navne.

	Exemplarer.	
	Skriv.	Trykk.
Hans Majestæt Kongen	4	8
Hendes Majestæt Enke-Dronningen . .	2	4
Hans Kongelige Høihed Kronprindsen .	2	4
Hans Kongelige Høihed Arveprindsen .	2	4
Hendes Kongelige Høihed Hertuginde Lovisa Augusta	1	1

A.

Herr Abildgaard, Justitsraad og Professor . .	1	
— Abbestee, General-Major.	2	
— Ahl, J. Student		1
— Allan, W. Kiøbmand paa Molde . .		1
— Andersen, O. Hof- og Stadsrets Procurator	1	
— Ancher, Conferentsraad	1	
— Arner, Bogholder	1	

B.

Herr Balle, i Christiania		1
— Barnholt, Capitain		1
— Bastholm, Confessionarius		1
— Bautler, Farver		1
— Bech, M. Kiøbmand i Arendal . . .	3	13
— Bech, K. J. Sognepræst		1
— Belboe, Procurator		1
— Berg, C. P. Fuldmægtig		1
— Berg, Justitsraad		1
— Berg, M. Politie-Betient		1

Herr

Digitized by Google

Subskribenternes Navne.	Exemplarer. Skrivp.	Trykp.
Herr Berner, O. Garver		1
— Bernstorph, Geheimeraad og Statsminister	1	
— Biering, Lieutenant	1	
— Bing, Staldmester		3
— Blyth, H. residerende Kapellan		1
— Bonnevie, M. Sorenskriver		1
— Borting, Johan D.		1
— Bradt, Hof- og Stadsrets Procurator	1	
— Brandt, Geheimeraad og Præses i det danske Cancellie	1	
— Brodtkorb, S. D. Agent	1	
— Brun, F. Kiøbmand		1
— Bruun, H. Præst		1
— Brønsdorph, Told-Procureur		1
— Brønøen, K.	1	
— Bull, Capitain		9
— Bye, J. Borger og Proprietair		1
— Bøje-Junge, Brand-Major	1	
— Børøen, Knud Biørnsen, Odelsbonde	1	

C.

Herr Calmejer, J. M. Fuldmægtig		1
— Calmette, Kammerherre	1	
— Christenskiold, General-Major ved Garden til Hest	1	
— Clasens Bibliothek		1
— Colbiørnsen, C. Conferentsraad	1	
— Colbiørnsen, E. Conferentsraad	1	
— Cold, Professor og Politiemester		1
— Collin, Studiosus Juris		1
— Cordsen, Conferentsraad	1	
— Cordsen, S. Kiøbmand		1

D.

Herr Dahlberg, ved Kiøbenhavns Toldkammer		1
— Das, A. M. Procurator		1
— Debes, Studiosus Juris	1	
— Dehli, H. Kiøbmand		1
— Diurendahl, Boghandler i Christiania		1

Herr

Digitized by Google

Subskribenternes Navne.	Exemplarer. Skriv.	Trykt.
— Drejer, M. B. Student		1
— Drejer, J. C. residerende Kapellan		5
— Dohnhardt, H.		1
E.		
Herr Eberg, Karver		1
— Elster, Foged		1
— Embretsen, O. Kiøbmand		1
— Erichsen, Agent	1	
— Erichsen, Asbiørn, Vagermester		1
F.		
Herr Falbe, Etatsraad		1
— Falbe, Justitsraad	1	
— Faust, J. H. Vagtmester		1
— Fieldsted, Stiftamtmand og Deputeret i General-Postamtet	1	
— Finne, A. F. Sorenskriver	1	
— Fix, Gouverneur		1
— Frost, P. Kiøbmand		1
G.		
Herr Gadebusch, J. S. Kiøbmand		1
— Giellebøl, R. Provst og Sognepræst		1
— Glørsen, O. Controleur	1	
— Glørsen, Secretair		1
— Golt, Doctor Medicine	1	
— Greger, P. H. Kiøbmand		1
— Grindberg, P. Fuldmægtig		1
H.		
Herr Hagen, B. Proprietair		1
— Hansen, J. J. Lieutenant		1
— Haslev, Procurator		1
— Helberg, E. Amanuensis		1
— Hersleb, H. C. Exam. Juris		1
— Hesselberg, O. H. Sorenskriver	1	

Herr

Digitized by Google

Subskribenternes Navne.	Exemplarer. Skriv.	Tryk.
Herr Hiort, Conferentsraad og Ober-Berghauptmand	1	
— Hiort, Revisor		1
— Hoe, Fuldmægtig i Toldkammeret	1	8
— Holch, R. Lærer ved 4de Lectie i Trondhiems latinske Skole		1
— Holst, A. Sorenskriver		1
— Holbøll, Gartner		1
— Hornemann, Secretair		1
— Houseland, Hans Salvesen, Odelsbonde	1	
— Huseboe, And.	1	
— Høybye, ved Kisbenhavns Toldbod		1
J.		
Herr Jespersen, J. Maler		1
— Joenstrup, Studiosus		1
— Jæger, J. B. Procurator		1
K.		
Herr Kaas, L. Kiøbmand		1
— Kall, Kræmmer		1
— Kastrup, J. J. Foged		1
— Kielland, G. S. Stads-Kapitain og Kiøbmand i Stavanger	1	
— Kielland, Joen		1
— Kleist, Søe-Capitain, Enrollerings-Chef og Ober-Lods	1	
— Knoph, P. Exam. Juris		1
— Knudt, Greve og Stiftamtmand	1	
— Knur, Lieutenant	1	
— Kolstad, Procurator		1
— Kragh, ved Kisbenhavns Toldkammer		1
— Kreidal, H. P. Copiist i Rentekammeret		1
— Krogen, Wroll Olsen, Odelsbonde		1
L.		
Herr Langballe, B. Procurator		1
— Larsen, U. F.		1
— Liebieg, Skoleholder		1

Herr

Digitized by Google

Subskribenternes Navne.	Exemplarer. Skriv.	Tryk.
Herr Lind, J. Procurator	1	
— Lindegaard, Gartner		1
— Ligstød, Erik Olsen og Tallok Olsen Motland		1
— Listrud, adjungeret Foged		1
— Lorentzen, Maler	1	1
— Ludwig, C. F. Batallions Chirurgus		1
Frue Lugge, Etatsraadinde	1	
Herr Lund, Justitsraad		1
— Lund, P. L. Sognepræst		1
— Lyhecker, Justitsraad og Amtmand	1	
— Lydersen, Kiøbmand		1
— Lyng, M. S. Foged		3
— Lynge, H.		1
— Lysholm, C. U. Kiøbmand		1
— Løve, Anders Knudsen, m. fl.	1	
— Løwold, Byefoged i Stavanger	1	
M.		
Herr Mandall, P. G. Sognepræst		1
— Marthe sen, Urtekræmmer		1
— May, J. A. Læge		1
— Middelthun, Cornelius		1
— Moe, Svend, Lehnsmand	1	
— Molberg, Ober-Auditeur	1	
— Moltke, Greve	1	
— Morville, Landinspecteur		1
— Mourizen, Kiøbmand	1	
— Munst, Cancellieraad		1
— Møller, N. Candidatus Philosophiæ		1
N.		
Herr Nedenæs, Færje Jørgensen, Odelsbonde		1
— Nedenæs, Ole Knudsen, Odelsbonde		1
— Nedre-Traalien, Aanon Knudsen, Odelsbonde		1
— Neergaard, O. Fuldmægtig		1
— Normann, J. Kiøbmand		1

Digitized by Google

Subskribenternes Navne.	Exemplarer. Skrivp.	Trykp.
D.		
Herr Oppegaard, Kiøbmand		1
P.		
Herr Pedersen, Kiøstol		1
— Pedersen, Peder		1
— Peersen, Cancellieraad		1
— Pelt, Boghandler	1	
— Petersen, L. S.	1	
— Plum		1
— Pontoppidan, Justitsraad	1	
Q.		
Herr Qvistlie, J. G.	1	
R.		
Herr Raade, M. Sognepræst		1
— Rejersen, Etatsraad	1	1
— Resch, F.		1
— Robsam, Sognepræst		1
— Rosenberg, Major		1
— Rosenkilde, P.		1
— Ryberg, Conferentsraad	1	1
S.		
Herr Saabye, Consul	1	
— Sandholt, L.	1	
— Schavland, O. Sognepræst		1
— Scheel, Geheimeraad og Statsminister	1	
— Scheel, Kammerjunker og Amtmand	1	
— Scheel Plessen, Geheimeraad	1	
— Sehested, J. R. Procukator		1
— Schizdt		1
— Schow, Conferentsraad	1	

Herr

Digitized by Google

Subskribenternes Navne.	Exemplarer. Skrivp.	Trykp.
Herr Schønheyder, Biskop		1
— Selmer, Capitain		1
— Simonstad, P. H.	1	
— Skaft, A. Fuldmægtig		1
— Smidt, A. Grosserer	1	
— Smidt, Raadmand		1
— Smith, Justitsraad	1	
— Sommer, Foged		1
— Stabel, Justitsraad	1	
— Steen, A. R. Kiøbmand		1
— Stephenson, Kiøbmand		1
— Strand, A. Fuldmægtig		1
— Strøm, Sorenskriver	1	
— Strøm, N. Kiøbmand		4
— Suhm, Kammerherre	1	
— Sundt, H. G. B. Kiøbmand		1
— Svendsen, G.	1	
— Svennes, Ole		1
T.		
Herr Thaarup, Professor	1	
— Thønning, J. W. Kiøbmand	4	12
— Trane, P. Kiøbmand		1
— Thrap, Sorenskriver	1	
U.		
Herr Udjus, Torkild Olsen, Odelsbonde		1
— Ulstrup, Jacob		1
— Urne, Kammerherre	1	
— Using, P. G. Procurator	1	
V.		
Herr Voltelin, Cancellieraad	1	
W.		
Herr Wahl, Kammerraad		1
— Walset, P. F. residerende Kapellan		5

Herr

Digitized by Google

Subskribenternes Navne.	Exemplarer.	
	Skrivp.	Trykp.
Herr Weideman, Foged	1	
— Wexel, Forvalter		1
— Wille, H. J. Sognepræst til vor Frue Kirke i Tronhiem		1
— Winsnæs, F. Byefoged		1
— Winsnæs, M. Cancellie-Secretair . .		1
— Wivet, Høiesterets-Advocat		1
— Wølner, H. Studiosus		1
Z.		
Herr Zetlitz, C. M. Apotheker		1
— Zimmermann, Sognepræst		1
Ø.		
Herr Øwre, H. Hospitals Forstander . . .		1
— Øwre, P. L. Byefoged og Sorenskriver .		1

Aadaland

Digitized by Google

A.

Aadland eller Sammanger Sogn, et Annex til Aus Præstegield, i Sønhordlehns Fogderie, søndre Bergenhuus Amt.

Aadnæsstad, en Gaard i Triungens Sogn, Hvidesse Præsteg., Øvre Tellemarkens Fogd., Bradsberg Amt, hvor, ligesom paa adskillige andre Steder i samme Præsteg., findes Jernmalm af fineste og bedste Slags.

Aae eller Lyngdal Præsteg., see Lyngdal.

Aae Hovedsogn til Aafjords Præsteg. i Fosens Fogd., Tronhiems Amt. Kirken, som er en Træebygning, staaer ved Præstegaarden, inderst i Aafjorden.

Aafjords Præsteg. og Tinglaug samme Steds, indbefatter 2de Kirkesogne, som ere: førmeldte Aae Hovedsogn og Gyssund eller Gissund Annex. Indbyggerne har stor Næring af Søen, især ved Sildfiskerie. Præstegieldet betienes af en Sognepræst. Tingstedet er Gaarden Mandal.

Aafjorden, en stor Fiord, som fra Havet skiær sig ind igiennem sidstnævnte Præsteg., og har sit Navn af Aae Kirke, som ligger inderst ved Fiorden. Ved denne Fiord ligger en anden, kaldet Skraaefiord, som er adskilt fra Aafjorden ved en Landtunge, og længere mod Nord ligger Stokksund imellem en Ø kaldet Stokøen og der faste Land. I Aafjorden nedfalder 3 Elve, som ere: Sørdals, Stordals og Nordals Elv.

Aahver, et heedt Bad i Reykholtsdalen i Borgarfiords Syssel, søndre Fierding og Amt udi Island. Det vælder op midt i den saa kaldte Reykholts-Aae, og har en stort inkrusterende Kraft; det kaagbede Vand skydes ud med susende Lyd inden fra Grunden.

Aaker, en Giestgivergaard i Lurdals Præsteg., Øvre Tellemarkens Fogd., Bradsberg Amt, holdes for en af de beste Korngaarde i Præstegieldet.

Digitized by Google

Aakre Sogn, et Annex til Skaanevigs Præsteg. i Sønhørdlehns Fogd., søndre Bergenhuus Amt.

Aal Præstegield og Tinglaug udi Ringerige og Hallingdals Fogd., Buskeruds Amt, har 3de Kirkesogne, nemlig: Aal Hovedsogn, og Annexerne: Hoel og Torpe, som tilsammen indeholder en Længde af 6½ Mil fra Øster til Vester.. Hovedkirken er meget gammel, bygt af Mastertræer og Planker. Uden om Kirken ere Svaler eller Lemmer, og over Dørene ere Væggene ziirlig udskaarne. I Præstegaarden forvares en Pengebosse, som en Bonde har funden for omtrent 70 Aar siden i Jorden. Den er ¼ Al. høi, rund foran og flad bag. Paa begge Sider af Runddelen er udpuklet 2de Kiemper til Hest med Skiold og Hielm, og paa Laaget er ligesaa Udpuklet Arbeide, alt meget smukt og poleret. Igiennem Præstegieldet løber Hallingdals Elv, og ligger deri en Ø under Torpe Annex, kaldet Storlie, hvorpaa er en Huusmandsplads. Kornavlingen er her meget ringe formedelst aarlig indfaldende tidlig streng Nattekulde om Høsten, og omendskiønt den eneste Sæd er Byg, saa er det dog sielden, især i Hole-Sogn, at modent Korn avles. Almuen maae derfore kiøbe baade til Føde og Sæd. Til disse og andre Udgifter haves ingen andre Kilder, end Udførsel af en Mængde Fedevare; thi mange Creature kan holdes, efterdi Høavlingen er temmelig god, ei allene hiemme, men og i Fieldene, og tillige Græsningen om Sommeren. Skov mangler, endog til Gaardenes Fornødenhed, naar undtages Torpe Annex og nogle faae Gaarde i Hovedsognet. Af Dyr og Fuglevildt gives endeel, dog ei i Mængde; Bønderne anvende desuden ingen Tid til Skytterie; derimod fanges Ryper ved Snarer i stor Mængde. Til dette Præsteg. er en Sognepræst. Tingstedet er Gaarden Sundre.

Aalberg Præstegaard til Byenessets Præsteg., see Byenesset.

Aalberg, en stor og smuk Gaard i Mæhre Hovedsogn, Spareboe Præsteg., Indersens Fogd., Trondhiems Amt, som tillige er vel dyrket og anseelig forbedret, har gode Husebygninger, endeel Huusmands Pladse, og er et Dragoun Qvarteer.

Aalbue, en Gaard i Opdals Præsteg., Orkedals Sorenskriverie, Orke- og Guldals Fogd., Trondhiems Amt, hvor en Kirke har staaet før Reformationen, og hvorfra Vaabenhuset til Vangs Kirke er taget.

Aalens Tinglaug under sidstmeldte Fogderie, er et Annex Sogn til Holtaalens Præsteg., og ligger øverst ved Røraas, hvorfore Indbyggerne har god Næring ved Røraas Kobberværk med Malmkiørsel o. s. d. Her har tilforn været en Skandse kaldet Aalens

lens Skandse. Kirken er af Træe. Tingstedet er Gaarden Almaas. I dette Sogn ligger Dragaas Smelte- og Gar-Hytte.

Aalesund, et ganske lidet Sund i Borgynds Hovedsogn, Søndmørs Fogd., Romsdals Amt, ligger paa den vestre Kant af den Ø Nørvøe, og skiller samme Ø fra Øen Aspøe. Ved søndre Aabning er Sundet trangt og derhos saa grundt, at i Ebbetiden maae Baadene trækkes derigiennem, men mod Norden har det en større Dybde og Brede, saa at der gives en bequem og sikker Havn, endog for Skibe, hvilke ofte komme der ind fra Valderhoug, især for at tage Vinterleie. Landet er paa begge Sider af Sundet ganske klippigt, men dog meget vel beboet, og overalt besat med saa mange Huse, at Stedet har Anseende af en liden Bye, som bebøes deels af Handelsmænd, deels af Lotser og deels af Fiskere, i alt omtrent 40 Familier. Her er der tillagt Bergens Kiøbmand at losse de Vare, som til Fiskeriernes Fornødenhed udfordres i Romsdals Fogderie og Amt, under Opsyn af en Kongelig Toldbetient, som der er ansat og henhører under Molde Tolddistrikt. Midt i Sundets nordre Aabning ligger en liden Holm, kaldet Brunholmen.

Aalfod Sogn, til Davigs Præsteg., under Sund- og Nordfiords Fogd., nordre Bergenhuus Amt. Igiennem dette Sogn løber en Fiord af samme Navn. Her ere gode Korngaarde, god Græsning og gode Fyrreskove. Kirken er en liden Træebygning.

Aalhuus Sogn, er Hovedsogn for Jølster eller Julster Præsteg., under Sønd- og Nordfiords Fogd., nordre Bergenhuus Amt.

Aalund Sogn, et Anner til Fielberg Præsteg. i Søndhordlehns Fogd., søndre Bergenhuus Amt.

Aamdal, see Ørstedal.

Aamodt Præsteg. udi Østerdalens Fogd., Hedemarkens Amt, bestaaer af 2de Kirkesogne, som ere: Aamodt Hovedsogn, og Store-Elvedalens Anner. Til Hovedsognet er foruden Hovedkirken tillige et Kapel kaldet Osen. I dette Præsteg. er anlagt en Spind- og Vævefabrik af et Interessentskab, hvor Klædevare, uldne og Bomulds Huer og Strømper forfærdiges. Fabrikens visse Arbeidere ere kun 8te, de øvriges Antal ere ulige, da nogle, efter at de ere oplærte, gaae ud, og andre komme i Stedet. Til Fabriken er opført en stor Bygning, som staaer tæt ved Kongeveien. Præsten Hr. Wulfsberg og Lehnsmanden Ole Evenstad have lagt den første Grund dertil og havt den største Møie dermed. Til Præstegjeldet er en Sognepræst. Tingstedet, for Aamods Sogn, er Gaarden Store-Arnestad.

Digitized by Google

Aamodsdals Sogn, et Annex til Sellejords Præsteg. i Øvre-Tellemarkens Fogd., Bradsberg Amt, bestaaer af 39 matrikulerede Numere, som indeholde 55 store og smaae Gaarde, hvilke beboes af 51 Selviere, 7 Leylendinger og en Lodbruger. Gaardenes Jordskyld er 71 Tønder ½ Setning Korn, som svarer til omtrent 89 Tønder dansk Hartkorn. Disse Gaarde ere inddeelte i 18 Soldater Lægder, og ere dertil 27 Husmandspladse, hvoraf 16 ere beboede. Sognet er omtrent 3 Mile i Længde fra Sydost til Nordvest, og 2½ Mil paa det bredeste, og bestaaer af lutter Fielde. Kirken er bygt Aar 1744 af Planker, men alt for liden for Almuen; den har et lidet Taarn, hvori hænger 2 Klokker. Til denne Kirke hører Landskyld af 12 Gaarde, tilsammen 6½ Tønde Korns Skyld, og Leie af 18 Køer. Kirkens Ornamenter ere gamle og ubetydelige.

Aaneboe eller Aneboe Præsteg. og Tinglaug under Jarlsbergs Grevskab i Christianiæ Stift, bestaaer af 3de Kirkesogne, nemlig: Aaneboe Hovedsogn, hvis Kirke er bygt af Muur, og Annexerne: Høijord og Rodal. Præstegieldet betienes af en Sognepræst. Tinget holdes paa Herresædet Jarlsberg.

Aardal Sogn, et Annex til Byglands Præsteg., Raabygdelaugets Fogd., Nedenes Amt.

Aardal Skibreede, et Tinglaug i Ryefylke Fogd., Stavanger Amt. Dette Skibreede, som bestaaer af et Annex til Hielmelands Præsteg. sammestes, ligger til Fields op fra Stavanger Fiord. Tingstedet er Gaarden Jelsøe.

Aardal Skibreede, et Tinglaug i Yttre- og Indre-Sogns Fogd., nordre Bergenhuus Amt, bestaaer af et Annexsogn til Leirdals Præsteg. sammesteds. Tingstedet er Gaarden Aarsdals-Tangen.

Aardal eller Semsdals Robberværk i sidstmeldte Sogn, opfunden først i dette Aarhundred, og var en Tid et rigt Værk, er nu nedlagt, fornemmelig formedelst dets besværlige Beliggenhed i de høie Fielde, som skiller Bergens Stift fra Christianiæ Stift, 17 Mile N. N. O. fra Bergen. For Kongelig Regning blev Værket en Tid drevet, men med et betydeligt Tab.

Aare Sogn, et Annex til Kleps Præsteg. i Jedderen og Dalernes Fogd., Stavanger Amt. Kirken er en grundmuret Bygning.

Aarenæmmen, en Gaard paa Tronhiems Leed under Stadsbygdens Præsteg., Fosens Fogd., kiøbt for Kongelig Regning til Boested for en Told- og Kryds-Betient, som for nærværende boer paa et Næs under samme Gaard, kaldet Ribnæsset, hvor nye Byg-

Digitized by Google

Bygninger ere opførte, og er Stedet af nærværende Krydsbetient Skindel anseelig forbedret og meget bequemmelig istandsat.

Aaresund, see Aresund.

Aarnæs eller Arnæs Syssel, et District i søndre Fierding og Amt af Island, beliggende ved Thiorsaaen, og skilles fra Guldbringe Syssel ved Hellisheide og Fieldet, som gaaer derfra til Reykenæs. Dette District er meget frugtbart, og mindst underkastet Ødeleggelse. Hertil hører 17 Sognekald, nemlig: Skalholdt hvor Biskopen residerer, Hrune, Steensholdt, Reppholde, Olafsvalle, Mosfeld, Snæfuglsstada, Torfestade, Reykeidal, Tingvalle, Laugardæle, Hraungierde, Kaldadarnæs, Gaulvorlabai, Arnarbaile, Middal, og Selvog, hvilke Præstegielde betienes af 17 Sognepræster og 3 Kapellaner. Ellers er Sysselet inddeelt i 13 Tingsogner, som indeholde 211 Skattehønder og 291 andre Bønder, der Aar 1770 eiede i alt 68 store og smaae Baade, og Aar 1760 havde 385 Jorder til Brug. Folkeantallet var Aar 1769 af Unge og Gamle 4828 Siele.

Aarstad Sogn i Nordhordlehns Fogd., søndre Bergenhuus Amt, grændser til Kiøbstæden Bergen, og er i de seenere Tider annecteret til Bergens Hospitals Kirke, see Bergen.

Aas, en Gaard i Hælands Præsteg., Nedre Rommeriges Fogd., Aggershuus Amt, som af dens Opsidder Niels Monsen anseelig er forbedret, og hvorfore han af det Stavangerske Landhuusholdnings-Selskab har erholdet i Præmie et Sølv-Bæger.

Aas eller Hitteraas, en Gaard under Nøraas Præsteg. i Guldals Sorenskriverie, Tronhiems Amt, paa hvilken den Bonde Hans Olufsen, som var første Opfinder af Nøraas Kobberværk, har boet, og paa denne Gaards Marker er Bergstaden Nøraas og Værkets Bygninger opførte.

Aas Præsteg. i Folloug Sorenskriv., Aggers og Follong Fogd., Aggershuus Amt, bestaaer af 4 Kirkesogner, nemlig: Aas Hovedsogn, hvis Kirke er en anseelig Bygning, opført af hugne Stene, med et Taarn af Træe midt paa Kirken, 3 Alen høit, hvorpaa er et høit Spiir. I Kirken er et Positiv eller Orgel. Annexerne ere: Froen, Nordbye og Kroger. Herforuden hører under dette Præsteg. Byen Drøbak, som har sin egen Kirke. Til Præstegieldet er en Sognepræst og en residerende Kapellan. Tingstedet er Gaarden Krouger for dette og Næsoddens Præstegield, som tilsammen udgiør et Tinglaug.

Aas Sogn, et Annex til Toteus Præstegield og Fogd. i Christians Amt.

Aasen

Digitized by Google

Aasen Sogn, til Hammers Præsteg. i Nordhordlehns Fogd., søndre Bergenhuus Amt. Til dette Sogn, som ogsaa kaldes Aasnæs, er en liden Kirke eller Kapel af Træe.

Aasen, en stor Vig af Strindfiorden, som skier sig ind imellem Frosten paa den nordre og Støraalen paa den søndre Side, i Stør- og Verdals Fogd., har sit Navn af den tilgrændsende Bygd, Aasen, som henhører under Loe eller Aasen Kirkesogn; see Loe.

Aasevald Sogn, et Anner til Biellands Præsteg. i Lister og Mandals Fogd., Mandals Amt; men Sognet ligger under Raabygdelaugets Fogd., Nedenes Amt.

Aasgaard, en Gaard i Tromsborgs Sogn, Eidsborgs Præsteg., Heggen og Frøslands Fogd., Smaaelehnenes Amt, er den største i Sognet, og har sit Navn af en hosliggende Aas. Denne Aas løfter sig her med Eet i Veiret, og daler ikke siden i sit Løb af 7 Miles Strækning mod Sønden, før ved Friderikshald.

Aasgaardstrand, en Ladeplads omt. en Miil fra Holmestrand i Jarlsbergs Grevskab. Her boe nogle Borgere, som drive Tømmerhandel, især med Bønderne fra Borresogn. Her er tillige ansat en kongelig Told- og Consumtions-Betient med 2de Assverter, som sortere under Holmestrands Toldkammer.

Aasheim Østre, see Østre Aasheim.

Aasnæs Sogn, et Anner til Hof Præsteg. i Solør og Odals Fogd., Hedemarkens Amt.

Aastedals Field i Faaberg Præsteg., Guldbrandsdalens Fogd., Christians Amt, er en Arm eller Green af Dovrefield.

Abetsæt Field, et stort og høit Field i Ørskougs Sogn og Præsteg., Søndmørs Fogd., Romsdals Amt, paa hvis høieste Fieldryg staaer en Varde, som i Krigstider besættes med Vagt, og antændes til Efterretning naar Fienden er paa Grændserne. I dette Field findes en Mængde Jernerts, og hvoraf noget brækkes aarlig, som bringes til Mostadmarkens Jernverk ved Throndhiem.

Abetsæt eller Abildsæt Gaard, er den fornemste Gaard sammesteds, og formodes at have faaet sit Navn af de mange der værende Vildæbler. Denne Gaard skylder 2 Vog Fisk, og har en Opsidder.

Abetsætstrand beliggende paa søndre Side af ommeldte Field, har nogle faae Gaarde, henhørende under Ørskougs Sogn.

Adelheim Præstegaard i Eidanger Præsteg., Nedre Telmarkens Fogd., Bradsberg Amt, ligger med sine vel dyrkede Jorder ved Eidanger Fiord mod Sønden.

Adstad-

Digitized by Google

Adstadfiord, et Tinglaug under Senjens Fogd., Findmarkens Amt, see Ibestad.

Afjovar Sogn, et Anner til Kautokeino Pastorat i Vest-Finmarken. Dette Anner bestaaer af de Finnelapper, som flytte omkring i den østre Ende af Kautokeino, og af 10 saa kaldte Qvænnefamilier, som boe ved Karas Jocka. Disse svare nu efter Grændsetractaten med Sverrig ene Skat til Danmark, som er 2 Rdlr. i fuld Skat, og ansættes efter Formyen for $\frac{1}{2}$, $\frac{1}{4}$ og $\frac{1}{8}$ Skat.

Afjovarre, et Field 12 Mile nordost fra Kautokeino Kirke og 6 Mile sydvest fra førmeldte Afjovar Anner og Karas Jocka. Paa dette Field ere 2de Stuer opbygte af Træe, hvor Gudstieneste holdes et Par Gange om Vinteren for Afjovar Meenighed. Ellers bruges ogsaa samme til Tingsted, og de Reisende betiene sig deraf til Natteherberge.

Agdenæs, saa kaldes den yderste Pynt eller Næs af Landet langs Trondhiems Fiord, som bøier sig ind i Nordvest, 4 Mile fra Trondhiem. Ved dette Næs er Fiorden ikke mere end $\frac{1}{2}$ Miil bred. Yderst paa Næsodden er, som paa adskillige andre Steder langs Trondhiems Leed, indtreven en stor Jernring til Skibenes Brug.

Agdesiden, en Strækning af Christianssands Stift, som indbefatter 3de Lehns, nemlig: Nedenæs, Mandal og Lister. Disse 3de Lehne eller Fogderier, som under Eet kaldes Agde, strække sig langs ved Havet, og har i fordum Tid havt sine egne Konger, hvilke have boet deels paa Gaarden Gierrestad, og deels paa Den Trymøe.

Agé, en Gaard i Kintservigs Præsteg., Søndhordlehns Fogd., søndre Bergenhuus Amt. Paa denne Gaard har een af de gamle Laugmænd boet. Husene ere af en usædvanlig Størrelse og Ælde, og paa en besynderlig Maade byggede, og Dørrene ere saa store som Kirkedørre. Skiønne murede Kieldere ere under Bygningen, item derved et Begravelses Kapel, og en skiøn Frugthave. Gaarden formenes at være bygt i Magnus den Kronedes Tid, og gives Fortrin for alle andre gamle Bygninger.

Agger og Folloug Fogd., see Folloug.

Agger-Herred, under Agger og Folloug Fogd., Aggershuus Amt, er et Sorenskriverie, som grændser i Nord til Hakkedal; i Østen mod Rommerige og Gillerasen, i Sønden ud mod Opslo eller Christianiæ Fiord til Jarlsbergs Grevskab, og i Vesten til Bragnæs Lehn. Det bestaaer af Agger og Asker Præstegielde, som indeholder 3de Tinglauge, nemlig: 1. Aggers. 2. Asker, og 3. Øster og Vester Bærum, hvor Tingene holdes 3de gange

om

om Aaret, saasom: om Vinteren i Martii, om Sommeren i Julii, og om Høsten i November Maaned, og begynder den 18 Martii, 4 Julii og 5 November. I dette District ligger Christiania, Hovedstaden for Norge, med dens Fæstning og ældgamle Slot Aggershuus; den gamle Stad Opslo; Aggers Kirke; en Ø, kaldet Hovedøe strax uden for Opslo, hvorvaa forhen har staaet et Kloster; Christianiæ Havfiord; Byen Drøbak; Bærums Jernverk, og det Dikkemarkiske Jernverk, m. v. Aggers Herred indeholder 423 matrikulerede Gaarde paa Landet.

Agger Præsteg. og Tingl. sammesteds, bestaaer ikkun af et Kirkesogn. Kirken kaldes Aggers Kirke, ligger ¼ Miil norden for Aggershuus Slot, paa vestre Side af Aggers Elv, er bygget af firkantet hugne Stene, med et høit Taarn og Spiir, hvælvdt med Blye. Den første Deel af Hvelvingen hviler paa runde friestaaende Steenpillere, og den østre Deel eller Choret endes med en halv Runding, hvori Alteret er, der ikke er saa anseeligt som Prædikestolen, hvilken er ganske bedækked med smukt i Træe udskaaren og forgyldt Løvværk. Denne Kirke, som tillige er forsynet med et smukt Orgel, staaer paa en Bakke, Aggers Bakke kaldet, hvori sees 2de gamle Sølv-Gruber og en Schurfning dybere end 10 Alen. Kirken skal være over 7 til 800 Aar gammel, og den ældste Kirke i Christianiæ Stift, som nu er ved Magt. For Menigheden er en Sognepræst, der tillige er Slotspræst ved Aggershuus Slots Kirke, boende i Christiania, og en residerende Kapellan, som boer paa Landet ved Kirken. Tinget holdes paa Munke Kloster-Gaard i Opslo.

Aggers Elv i samme Præsteg. løber ned ved Staden Christiania, igiennem Forstaden Vaterland, og kommer fra Mariædals Vandet. Her er, foruden en Mængde privilegerede Savbruge, 3de Papiir-Møller og en Olie-Mølle, samt 5 Korn-Møller eller Qværnebruge; der er og anlagt et Teglverk; en Brunrødt Fabrik, som er temmelig brugbar, samt en Stivelse- og Pudder-Fabrik.

Aggershuus Amt i Christiania Stift, bestaaer af 3de Fogderier, nemlig: 1) Aggers og Folloug; 2) Øvre-Rommerige, og 3) Nedre-Rommerige, hvilke Fogderier ere inddeelte i 19 Præstegielde, som indeholde 42 Kirkesogne, foruden Kiøbstæderne. I disse 19 Præstegielde ere 2579 matrikulerede Gaarde. I Amtet ligger Hovedstaden Christiania og Byen Drøbak, samt Eidsvold Guldverk, 4 Jernverker og et Glasverk.

Aggershuus Slot, et gammelt Kongelig Slot og tillige en vigtig Biergfæstning, anlagt paa en Klippe ved den vestlige Side af Christianiæ Fiord, men i de seenere Tider udvidet og forbedret

Digitized by Google

bedret ved adskillige Tillægge og Udenværke. Neden for Slottet, som er en gammel Bygning af 3 Etager med 2de Taarne og i det ene et Seierværk, er paa den østre Side, som vender ud mod den gamle Stad Opslo, af Statholder Gyldenløve anlagt den saa kaldte Hunstangke eller Hovedtange, som har en anseelig Vidde, og er omringet med Festnings-Værke, hvortil Indgangen falder igiennem en mægtig af Marmorsteene opført Port. Inden bemeldte Værker staaer ei allene Festningens Proviant- og Amunitions-Huse, samt endeel Krudtaarne, men ogsaa desuden endeel andre Baanings-Huse. Langs Voldene ere Træer plantede, ligesom ogsaa paa endeel andre Steder inde i Festningen. Den gamle Festning er skilt fra Hovedtangen ved Volde og Graver. Inden bemeldte gamle Festning staaer Slotskirken, som er ziiret med et Taarn og et Spiir, og indvendig et smukt Orgelværk m. v. Over Kirken er en stor Sal, paa hvilken Ober-Hof-Retten i Norge forhen blev holdet, men holdes nu i Staden Christiania. Denne Bygning, som er endeel af det gamle Slot, er i sig selv høi og ligger tillige høit, saa den derover, fra Søesiden især, falder prægtig i Øinene. Neden for den, ved den yderste Pynt af Landet, er et Sted som endnu kaldes Orme-Gaarden, hvor Misdædere fordum bleve afstraffede. Bemeldte Slot og gamle Festning er over 500 Aar, opført og omringet af tykke, faste og dobbelte Mure, besatte med Kanoner paa alle Sider. Festningen er saaledes anlagt, at alle underliggende Gader i Hovedstaden Christiania kan fra Festningen beskydes. Ved Belejringen Aar 1717 opvældede af den haardeste Steengrund en Kilde i Kommendantens Have, der gav Vand af sig i Overflødighed saalænge som Fienden var for Staden, men hverken før eller siden, skal paa dette Sted være fundet Vand.

Aggerøe, en Øe beliggende en Miil fra Byen og Festningen Friderichshstad i Christianiæ Stift, hvorpaa Aggerøe Festning ligger, see Friderichshstad.

Aggerøe, en stor beboet Øe, beliggende østen for Gaassen, nærmere det faste Land, i Romsdals Fogd. og Amt, og udgiør et Kirkesogn, som er Hovedsognet for Aggerøe Præsteg. Imellem denne Øe og det faste Land, er et stort og breedt Sund, Juulsund eller Yiulesund kaldet, hvorigiennem den danske Flaade indseilede Aar 1612, under svensk Flag, og satte Krigsfolket i Land ved det Sted Kalsviigen, og hvorefter et Slag steede med de Svenske paa Gaarden Bøe, som da bleve slagne paa Flugten.

Aggerøe Præstegield i Romdals Fogd. og Amt bestaaer af 4 Kirkesogne, nemlig Aggerøe Hovedsogn paa Øen Aggerøe, og Annexerne Vaagøe, Haardøe eller Harnæs, og Sandøe. Hertil

til er en Sognepræst. Tingstedet for dette Præsteg. eller Sunds-Otting er Gaarden Eiskrem.

Aggerøe, en Øe i Sneefields Syssel og vestre Fierding paa Island. Her fanges en Mængde Fugle, samt sankes Æg og Ederdun.

Agnafiordur, er en Fiord, som efter de gamle Grønlandske Historiers Beretning, ligger paa vestre Side eller Vestre Bygden af Grønland. Ved denne Fiord skal have staaet en Kirke.

Agnefæst, et Ladested under Flekkefiords Tolddistrict, i Lister Fogd. Mandals Amt. Her er bevilget at losse udenrigske Kornvare, dog at Skipperne først melde sig ved Flekkefiords Toldsted, og Losningen at skee i Toldbetientens Overværelse.

Ahrendal Sogn, see Arnedal.

Aker, en endnu privilegeret adelig Sædegaard i Vangs Hovedsogn og Præsteg., ved en Bugt af Mjøsen Vand, kaldet Akervigen, hvortil hører tvende andre Gaarde, som ligge derunder. Gaarden har en anseelig Bygning, og har den blandt andre været beboet af Oberst Brokkenhuus og General Major Todderud. Lige over mod Hovedgaarden ligger i Akervig Bugt en liden Holme, og paa den en meget stor rund Kiempehøi, som indtager næsten den hele Holme.

Akkereid, et Finnekapel beliggende ved en vidløftig og stor Fieldstrekning kaldet Sennsfield, i Vestfinmarken. Her er en Missionarius for Finnerne.

Akranæs, et Sveit eller Bygdelav ved Søekanten i Borgarfiords Syssel og vestre Fierding af Island. Her falder skiønt Fiskerie. I dette District er 2 Kirkesogne. Her ligger et Field som er 1300 Fod høit, beboet rundt omkring.

Akre Sogn, et Annex til Skudenæs Præsteg. paa Den Karmen i Nyefylke Fogd., Stavanger Amt.

Alata Jocka eller Altens Elv i Kautokeino Præsteg. udi Vestfinmarken. Denne Elv eller Flod er en af Hovedflodene samme Steds, har sit Udspring 20 Mile Sønden for sit Udløb, og flyder hen ved 12 Mile igiennem Kautokeino, i hvilket Løb den bliver formeret af 7 strax hos hinanden liggende Vande. 4 Mile norden for Elvens Udspring, ved Kautokeino Kirke og Præstegaard, boer 3 saakaldede Qvænne-Familier samlet. Denne Flod er meget fiskerig, især paa Lax.

Alegaard, en stor Øe i Foldefiord udi Nummedals Fogd. Trondhiems Amt.

Alstade, en Bondegaard i Totens Præsteg. og Fogd. Christians Amt. Her staaer en Stolpe 4 Alen lang, som er paa de 3 Sider udhuggen med Billeder og runne Bogstaver.

Allen-

Digitized by Google

Allenfidt Skibreede, et Tinglaug i Nordhordlehns Fogd., søndre Bergenhuus Amt. Tingstedet er Gaarden Alvestrøm.

Alme Gaard i Frøens Præsteg. Guldbrandsdalens Fogd. Christians Amt af Skyld 11 Huder Odels Gods, har 4 Opsiddere og 5 Huusmænd. Her har staaet en Kirke i de catholske Tider.

Alpnæs et Næs norden for Harmefiord i Guldbringe Syssel paa Island, hvor Besseſted, gemenlig Kongens Gaard kalder, ligger, som er Amtmandens Residents, see Besseſted.

Alrikstad eller Allstrikstad, i fordum Tid Aarestad kaldet, er den gamle Kongsgaard strax oven for Staden Bergen. Den har sit Navn af Kong Alstrik, som der boede. Paa samme Gaard hgr ogsaa Kong Harald Haarfager havt sin Residense, og ligesaa Kong Hagen Adelsteen.

Alstahaug Hovedsogn til Skognens Præsteg. i Stør- og Verdals Fogd., Trondhiems Amt 5 Mile fra Trondhiem. Kirken og Præstegaarden ligger paa et Eide, som er omt. ½ Fierding breedt, imellem Trondhiems Fiord mod Vesten, og en Bugt af samme Fiord, som skiær sig ind i Landet ved Levanger, kaldet Eidsbotn, mod Osten. Kirken er een af de største, smukkeste og anseeligste paa Landet i Norge, opført af Steen med stærke og massive Mure. Den ligger omt. midt paa bemeldte Eide temmelig høit, saa den fra alle Kanter falder i Øinene, og er sat paa Eidets nedhældende Side mod Vesten. Kirken har store og anseelige Vinduer, et Vaabenhuus eller en Forbygning af Muur ved den vestre Gavel, og ved Choret er en Tilbygning. Den er i øvrigt bygget i en ordentlig ligesidet Sexkant, har en anseelig smuk Grundfod af hugne Qvaderſteene, og i hvert Hiørne af Sexkanten staaer udhugne og polerede Pillarer af Grøtsteen. Indvendig er Choret i en fuldkommen Ottekant. De mod Kirken vendende forreste Kanter ere stafferede med Pilarer og Udhugninger, og er der i alt i Choret 32 saadanne Pilarer af poleret Grøtsteen eller af blaagagtig Marmor, med mange adskillige andre Zirater og Forarbeidninger baade i Choret og i den øvrige Deel af Kirken. Bygningsmaaden i Choret ligner ellers Trondhiems Domkirkes Chor. Prædikestolen og Altertavlen ere smukt udhugne og stafferede: nederst i Kirken er et Pulpitur af 7 Rader-Bænke over hinanden. Kirken, som og har smukke Ornamenter, er forsynet med et anseeligt høit Spitr, og hænger i Taarnet 2de Klokker med Inskription. Paa den mindre Klokkes ene Side sees et Ansigt med Krone paa, paa den anden Side et lidet Billede, paa den tredie Side, lige mod det kronede Ansigt, en Konges Postyr med en Øre i Haanden, og paa den fierde Side sees 5 Roser. Ved den vestre Ende af Kirken berettes at i gamle Dage skal have været et Kloster, hvorefter nogle

faae

Digitized by Google

saae Rudera have tilforn været at see. Uden for Dørren til Choret ligger en liden Liigsteen af hvid Marmor 1½ Alen lang med Inskription og Aarstal 1587. Præstegaarden er en stor, smuk og god Gaard, vel bebygget. Her sees, ligesom overalt paa Eidet, mange Begravelses Høie af forskiellig Dannelse. Gaarden skylder 6 Spand; dens Udsæd er 50 Tønder Korn og derover. I dette Hovedsogn ligger 127 Gaarde med 120 Gaardmænd og omt. 122 Huusmænd og Inderster.

Alstahoug Præsteg. under Helgelands Fogd. Nordlands Amt, er inddeelt i 3 Fierdinger, nemlig: Alstahoug, Herrøe og Tiøtøe: Til Præstegieldet ere 4 Kirkesogne, som ere: Alstahoug Hovedsogn paa Øen Alsteen eller Alløst, Tiøtøe Annex paa Øen Tiøtøe, Herrøe Annex paa Øen Herrøe, og Sandnæs Annex paa ovennævnte Øe Alsteen. Præstegieldet betienes af en Sognepræst og en residerende Kapellan.

Alsteen eller Alløst, en Øe af 5 Miles Omkreds i ommeldte Helgelands Fogd. Her ligger Alstahoug Hovedkirke, og Præstegaarden paa den sydligste Odde, samt Sandnæs Annex Kirke paa det Næs Sandnæs, begge Kirker ere murede og opbygte af Esse-Steen eller Veegsteen. Paa Øen er en Fieldstrækning, en Miil lang, hvoraf opstiger 7 høie Spidse, ladende langt fra, som 7 adskilte Fielde, der synes at staae nær ved hinanden, strækkende sig fra Nord N. O. til Syd S. V. Den sydligste Spidse er den høieste og saa Nord efter. Dette Field er eet af de høieste i Norge, og sees af de Søefarende langt ude i Søen frem for de andre Fielde. Paa de 2de høieste Spidser ligger Snee hele Aaret igiennem. Fieldet kaldes de 7 Søstre. Ved Præstegaarden er en Havn, kaldet Alstahougviig.

Alten Elv, see Alate Jocka.

Alten Fiord i vest Finmarken, er en dyb og breed Fiord, som paa begge Sider er vel bebygget og beboet. Ved Fiordens vestlige Side ligger Handelsstedet Talviig, see Talviig.

Alten Præsteg. og Tinglaug samme Steds, indbefatter Talviig Kirkesogn og Maase Kapel, hvortil er en Sognepræst. efter en i Aaret 1789 udført Jorddeeling og Opmaalning over alle til den Tid opryddede og indtagne Jordør eller Engesletter, ere nu matrikulerede Jorder til 272 Boepladser, hvoraf nogle have 2 Opsiddere. I dette Præsteg. er Jordbruget i best. Tilstand af hele Finmarken, og næsten allene her saaes Korn. Paa Alten Gaard i dette Præsteg., som ligger ved Alten Elv og er Kongen tilhørende, boer Amtmanden over Finmarkens Amt. Alten har tilforn været et særskilt Handelssted, hvorved er en god Havn, som af Handelsskibene beseiles. I Aaret 1771 befandtes Folke-Antallet at være

1300

Digitized by Google

1300 i Altens Præsteg., deraf vare 220 Skatte- og Rettigheds-Mænd. Indbyggerne drive noget paa Baadebyggerie, hvortil gives Leilighed af gode Skove.

Alter Fiord, en Fiord, som løber ind imellem Alsteen og Alstahoug paa den ene, og Herrøe paa den anden Side, udi Helgelands Fogd., Nordlands Amt. I denne Fiord ligger en Ø kaldet Alteren, med adskillige andre Øer.

Altinget, et Sted, hvor almindelig Ting og Ret holdes i Island, see Øxeraae.

Alversund, et Anner til Hammers Præsteg. udi Nordhordlehns Fogd., søndre Bergenhuus Amt.

Alnæs, en Dalstrækning, som gaaer ned til den nordostlige Side af Saltens Fiord i Saltens Fogd. og Bodøens Præsteg. udi Nordlands Amt.

Alvøen, en Ø ved Staden Bergen, hvorpaa er anlagt en Krudmølle.

Amaralik, et Distrikt, som ligger omkring den store Fiord, Amaralik kaldet, ved Gothaabs østre Side, eller kort østen for Gothaab i Grønland, hvilken Fiord er 8 Mile lang fra dens Indløb ved Nougarhuk, og hvorudi falder Sild eller Lodder, Rogn-fisk, Krabber og Sælhunde m. v. Paa visse Steder falder en Mængde Torsk, naar Sælhundene ere borte. Udi Distriktet findes mange kiendelige Rudera af de gamle Nordmænds Bygninger, saasom: paa søndre Side i en Bugt, kaldet Itiblik, sees et omfalden Huus, hvis Vægge ere bygte af flade Kampestene og hæftede med Blaaleer. Ved dette Sted er kun lidet Græs og ikkun smaae Kratskove, men en god Lax-Elv. Grønlænderne opholde sig her en Tid af Sommeren, deels for Rensdyrs-Jagten, deels og for Sælhunde-Fangstens Skyld, m. v. Nunagiæt er ogsaa en omfalden Bygning. En halv Miil derfra ved Ikorasak er atter nogle Rudera af en Bygning. Her deeler Fiorden sig i 2de Arme, af hvilke den nordligste Arm gaaer lige frem, og har inderst nogle Rudera og skiønne Græspladse. Den østre Arm af Fiorden er mere beydelig og frugtbar. Her er en stor Bugt, kaldet Ekalluit. Stranden seer ud noget borte, ligesom en Fæstningsvold med et smukt og jevnt Underland, hvor Rudera af 2de Gaarde sees, den ene ved en skiøn Lax-Elv, hvorhos er en jevn Mark. Her er saa mange Henseende en god Næringsplads. Saavel oven for Stranden, som nær ved den, ere deilige Græsgange og Kratskov. Her er og den beste Sildeplads i Amaralik, og de fleeste Aar falder en Mængde Sælhunde, hvorfore Grønlænderne opholde sig her en Tid af Aaret, men ikke om Vinteren fordi Bugten fryser til. Deres Huuse staae hist og her ude paa Næssene tet ved Stranden. Herfra

Digitized by Google

fra er endnu 2 Mile til Enden af Fiorden, hvorimellem paa den nordre Side i Hældingen af Biergene, sees 2de Gaarders Tofter ganske omfaldne og overgroede med Skov og Græs. Inderst deeler Fiorden sig i 2de Bugter; ved den nordlige Bugt staae Levninger af mange Huustofter, smaae og store, og midt for Enden af denne Bugt er nok en omfalden Bygning. Her er den beste Leilighed til Sælhunde-Gårn i en liden Bæk, hvori Sælhundene søge med høit Vand. Fra denne Bugt falder en Vei efter en jevn og smuk Dal op til en ferst Sø, hvor ligesaa Rudera af gamle Bygninger sees. Den anden og østlige Bugt gaaer meget længere ind i Landet og dreier sig mod Sønden. Her sees 2de store Rudera. Ved den sydlige er en stor Lax-Elv, som falder fra en ferst Sø høit oppe i Landet, hvor Jøkel-Isen i den seenere Tid har lagt sig over, ligesom over det hele Opland, endog over de høieste Bierge, og opfyldt Dalene derimellem.

Amdam, en af de første Gaarde i Ørskougs Sogn, Sundmørs Fogd., Romsdals Amt, af Skyld 3 Vog Fisk, og har 3 Opsiddere. Paa denne Gaards Eng findes adskillige store Stene eller Biergstykker, liggende saa dybt ned i Jorden, at de næsten ganske skiules og ikkun fremviise den øverste Deel af deres Rygge. Nogle af dem ligge adspredte hist og her, men andre nær ved hinanden saaledes, at de slutte nogenlunde tet sammen oven til, og ere der forenede med en tynd Jordskorpe, men vige derimod fra hinanden neden til, og danne imellem sig lange underjordiske Gange.

Amerlok paa Grønland, see Holsteinsborg.

Amundsbæk en liden Elv, som har sit Løb ned i en anden liden Elv, og med den videre ned i Elven Nied. Disse smaae Elve gisre Skilsmisse imellem Strindens- og Klæboe-Præstegielde i Strinde Fogd., Tronh. Amt.

Andafiordur eller Andefiord beliggende paa Grønlands vestre Side, hvor en Kirke har staaet.

Andefiord, en Fiord paa østre Side af Øen Østerøe under Østerøe Præsteg. paa Færøerne. Ved denne Fiord ligger Andefiords Kirke, som er Anner til Østerøe Præsteg.

Andenæs, Lofoden og Vesteraalens Fogd., i Nordlands Amt, see Vesteraalen.

Andenæs Fierding, et Tinglaug og Præsteg. samme Steds, som ikkun bestaaer af et Kirkesogn og en Kirke, hvortil er en Sognepræst.

Andenøe, eller Andenæsøe, en stor aflang Øe, nordost fra Langøe eller Langenæs i Vesteraalen og Lofodens Fogd. Nordlands Amt. Paa denne Øe ligger 3de Kirker og Kirkesogne, nemlig: Andenæs Kirke, yderst ved den nordlige Ende, Overberg Kirke midt

Digitized by Google

midt paa Øen ved den østlige Strandkant, og Biørnskinds Kirke ved den sydostlige Ende af Øens Strandkant. Ved den nordlige Ende af denne Ø, ligger andre smaae Øer og Holme, saasom: Skarvholm, Hviholm, Steenbidskier, Langskier, m. f. Ovenmeldte 3 Kirkesogne udgior 2de Præstegield, nemlig: Andenæs, hvortil er ikkun en Kirke, og Dverberg og Biørnskinds Præsteg.

Aneboe Præsteg., see Aaneboe.

Angedal eller Ingedal, et Annexsogn til Skeiberg Præsteg. udi Idde og Marker Fogd., Smaalehnenes Amt.

Ankedyt Sveit, en beboet Landstrækning ved Søekanten i Borgarfiords Syssel og vestre Fierding af Island.

Ankenæs Sogn, et Annex til Ofodens Præsteg. i Saltens Fogd. Nordlands Amt. Kirken ligger inderst i Ofodens Fiord paa dens sydostlige Side

Anvold, 2de Gaarde i Lom Præsteg., Guldbrandsdalens Fogd., Christians Amt, af Skyld 7 Huder et Skind Odelsgods, har 3 Oxsiddere og 4 Huusmænd. Her har i de ældre Tider staaet en Kirke.

Apavatn, en fiskerig ferst Søe i Aarnæs Syssel, søndre Fierding paa Island.

Aremark Præsteg. udi Idde og Marker Fogd., Smaalehnenes Amt, bestaaer af 2de Kirkesogne, nemlig Aremark Hovedsog. og Ødemark Annex. Til Præstegieldet er en Sognepræst. Tingstedet for dette Præsteg. og Tinglav er Gaarden Nordre Fangde.

Arendal, en skiøn Handelsstad og stor Ladeplads i Christianssands Stift, Nedenæs Amt, ved den Elv eller Flod Arendal kaldet, 1½ Miil fra Havet, 6 Mile fra Christiansand og 4 Mile fra Øster-Riisør. Byen har en særdeles bequem Situation til Handling, og tillige ypperlig Seilads. Den største Deel af Byen er bygt paa Brygger, Stolper og Pæle over Søen, især de Huse, som staae ved den nordlige Side af den store Vig eller Bugt, som Elven her har dannet, og Gaderne bestaae af Skibsbroer. De største Skibe kan ligge tæt op til Bryggen eller Broen og Pakhusene, og igiennem nogle smaae Kanaler, som løbe i Byen, kan Baade fremkomme. Paa den mod Nordost og Sønden tilgrændsende høie Klippe staae ogsaa Huse, som ere bygte paa Siden eller Skraaheden af Klippen. I denne Bye drives en betydelig Handel, og en anseelig Mængde Trælast og Tømmer med andre norske Produkter af Jernvare ꝛc. udbringes, ikke allene med Byens egne, men og med mange fremmede Nationers Skibe. Adskillige Skibsbygger-Værfter ere oprettede paa nogle nær ved Byen liggende Øer, saasom: Tromøe, Nærdøe og Flem, hvor aarlig bygges anseelig

Digitized by Google

lig store og lastdragende Skibe, som Kiøbmændene deels sælge til Fremmede, deels bortfragte, deels og med samme besegle udenrigske Handelssteder, især Engelland og Frankrig. Byen har en Kirke bygt af Steen, som ligger i den nordlige Egn øverst paa Klippen, med Trapper op til, indhugne i Klippen. Denne Kirke betienes af en Sognepræst, og en residerende Kapellan. Til de Fattiges Pleie er et vel indrettet Hospital, som bestyres af en Forstander. Stadens Magistrat er en Byefoged, hvis Domme appelleres for Magistraten i Christiansand. Arendals Tolddistrict begynder i Øster ved den Havn Tarrestøe kaldet, og gaaer i Vester til Brekestøe-Havn paa Justerøen. Toldstedet er i Byen, og sorterer derunder Ladestederne: Lillesand og Grimstad eller Grømstad samt Kolleviig, som Aar 1789 blev tilstaaet Ladeplads Frihed paa Trælast. De kongelige Betiente ved Toldstedet ere: en Told- og Consumtions Inspecteur, en Told- og Consumt. Kasserer, en Ober Told- og Kryds-Betient, 3 Kongelige Told- og Consumt. Betiente, deraf en for Grømstad og Lillesand, en Kongelig Told- og Kryds-Betient i Districtet, hans Boepæl er paa Øen Mardøe, 8 Told- og Consumt. Under-Betiente og 4 Roeyerter, deraf 2 ved Toldstedet og 2 hos Kryds-Betienten paa Merdøe. Aar 1792 indkom til Toldstedet 574 og S. A. udgik 604 Skibe. 1793 vare i Byen og i Tolddistrictet hiemmehørende 37 store Skibe, 29 Brigger, 4 Snaaver, 7 Galioter, 3 Skuder, 3 Jagter, 2 Slupper, og en Smak tilsl. 86 store og smaae Skibe og Lystøier. Byens Borgere udgiøre et Borger-Kompagnie. Posten, som bestyres af en Kongelig Postmester, ankommer hver Torsdag, fra Kiøbenhavn og afgaaer hver Løverdag. For et enkelt Brev fra eller til Kiøbenhavn betales 20 Skill., og fra eller til Trondhiem 20 Skill. Ved Arendal ere berydelige Jernmalm-Gruber, som forsyne 11 Jernverker med den største Deel af den der forbrugende Malm.

Arenøe, en stor Øe i Tromsøens Fogd. Finmarkens Amt.

Arnarfiord, en af de brædeste og længste Fiorde udi Bardestrands Syssel, vestre Fierding af Island, som indbefatter nogle mindre Fiorde. I denne Fiord ligger Bildedals Havn, som er en Handels- og Fiske-Havn.

Arnarvaten, er den fornemste ferske Søe i vestre Fierding af Island, og ligger paa Arnarvatns Heide i Borgarfiords Syssel. Paa denne Heide ligger ellers mange Fiskerige Søer. I fordum Tid have fredløse Mænd boet her, som ernærede sig af Fiskerie, og hvorfore her have staaet mange Hytter. Fiskeriet bruges nu ikkun om Sommeren af de nærmeste Bønder, der en Uges Tid opholde sig paa Stedet i Telte.

Arne

Digitized by Google

Arne Skibreede, et Tinglaug i Nordhordlehns Fogd., søndre Bergenhuus Amt. Tingstedet er Gaarden Milde.

Arneberg, en Gaard i Rommedals Hovedsogn og Præsteg. Hedemarkens Fogd. og Amt, som i fordum Tid har været et af de gamle Tingsteder og en betydelig Gaard. Her sees østen for Gaarden, paa en lang Banke, en Række af Kiempehøie.

Arnedal Sogn, et Annex til Stokke Præsteg. under Jarlsbergs Grevskab. Kirken er en Træebygning.

Arnefiord Sogn, et Annex til Viigs Præsteg. udi Yttre og Indre-Sogns Fogd., Nordre Bergenhuus Amt.

Arnekleiv, en Gaard i Lessøe Præsteg. Guldbrandsdalens Fogd., Christians Amt. Her sees en Begravelses Høi, hvori er fundet et gammelt forrustet Sværd 1½ Alen langt, adskillige Piile, og et Jern-Redskab med eendeel store Ringe paa.

Arnes Syssel, see Aarnæs.

Arresviigfiord, en stor Fiord imellem Øen Ertvaag og det faste Land af Oure Præsteg., i Nordmøre Fogd., Romsdals Amt. Denne Fiord kaldes ofte Ertvaags- eller Geistadfiord.

Arresviig, en Bondegaard paa den sydvestlige Odde af Øen Ertvaag i sidstnævnte Oure Præsteg., som formodes forhen at have været beboet af anseelige Mænd, og da havt en skiøn Have, thi her vore endnu Valnødde-Træer, der bære modne Nødder, som ellers er en Sieldenhed i disse Egne.

Arritsbye, et Fieldfinnested i øst Finmarken under Finmarkens Amt, som ved Grændse-Traktaten er cederet fra Sverrig. Her er et Finnekapel eller Kirke, som har sin Missionarius.

Arveprindsens Eiland, en Colonie under nordre Inspectorat i Grønland, hvor et Hvalfanger-Anlæg er begyndt Aar 1778. Til denne Colonie, med Colonierne Jacobshavn og Ritenbænk, er en Missionarius og 6 Catecheter.

Arøe, en Øe under Kragerøe Tolddistrict i Nedre Tellemarkens Fogd., Bradsberg Amt, hvorpaa er en liden Skov og god Græsgang. Ved Øen er en god Ankerhavn for Skibe. Paa Øen opholde de svenske Fiskere sig om Sommeren i den Tid de søge disse Grændser i Havet for at fiske Makreel.

Arøesund eller Aaresund en Ladeplads under Tønsberg Tolddistrict i Jarlsbergs Grevskab, hvor en kongelig Toldbetient er ansat med 2de Røyerter.

Asak Sogn, et Annex til Bergs Præsteg. i Idde- og Marker Fogd., Smaalehnenes Amt, bestaaende af 18 hele, 4 halve og 2 Fierding Gaarde, tilsammen 20½ hele Gaarde, deraf ere 19 Selveier- og Odelsgaarde og 1½ Beneficerede eller Bøxelgaarde. Kirken ligger i en meget behagelig Egn, paa en Slette i Nærhe-

Digitized by Google

den af Jem-Søen, Herresædet Veden, og Tistedalen; den tilhører Almuen og er opbygt af Tømmer med Bord beklædt, rødmalet, uden Taarn. Taget er tækket med Tagstene, og i en liden Forhøining hænger 2de middelmaadige Klokker, den ene støbt Aar 1734, og den anden Aar 1791. Kirken har en liden gammel Altertavle fra Aar 1643, og i øvrigt smukke Ornamenter. Døbefonten bestaaer af et Leed af en Hvalfiskes Rygrad, 15 Tommer høi og 15 Tommer i Tverlinie. Hvalfisken eller Rygraden, hvoraf dette Leed er taget, blev fundet Aar 1682 øverst i Tistedals-Elv, ved Foden af et der værende Vandfald.

Asen, en Ø uden for Jøsund eller Giøsund i Aafiords Præsteg. Fosens Fogd., Tronh. Amt.

Askefield, et Field paa den vestlige Kant af Lier Præst. i Buskeruds Fogd. og Amt. Paa dette Field er en behagelig og vidtløftig Udsigt af 6 til 8 Mile, især paa den Spidse, Giefle-Kollen kaldet.

Asker Præsteg. i Aggers Sorenskriv., Aggers og Folloug Fogd., Bragnæs Provstie, Aggershuus Amt, bestaaer af 3 Kirkesogne, som ere: Asker Hovedsogn, og Annexerne Thanum eller Vester Bærum og Haslum eller Øster Bærum, hvortil er en Sognepræst og en residerende Kapellan. Præstegaarden er af nærværende Sognepræst Hr. Johan Christopher Vögelius anseelig forbedret, og hvorfor, tilligemed for Forbedringer paa hans andre Gaarde, han har erholdet 2de Kongelige Præmier, som Aar 1775 bleve udsatte, nemlig, den første stor 150 Rdlr. og den tredie stor 50 Rdlr. Præstegieldet er indeelt i 2de Tinglauger, nemlig Asker, som er Hovedsognet, hvis Tingsted er Gaarden Ravnsborg, og Øster- og Vester-Bærum, som er Annexerne, hvis Tingsted er Gaarden Ringen.

Askim Præsteg. og Tingl. udi Rakkestad Fogd., mellem Borgesyssel Provstie, Smaalehnenes Amt, bestaaer kun af et Sogn og en Kirke, Askim Kirke kaldet, som er en Steenbygning, beliggende midt i Sognet af en Oval Figur, indsluttet paa den ene Side af Glommen-Elv, og paa den anden grændsende til Trøgstad Sogn. Kirken er, som en Sieldenhed i Norge, tækket med Blye. Sognet indeholder 100 Gaarde, hvortil er en Sognepræst. Tingstedet er Gaarden Store-Rund.

Askvold Skibreede, et Tingl. og Præsteg. udi Søndfiords Sorenskriv. og Provstie, Sønd- og Nordfiords Fogd., nordre Bergenhuus Amt, bestaaer af 5 Kirkesogne, nemlig: Askvolds Hovedsogn, hvis Kirke er af Steen, og Annexerne: Øen, Hyldestad, Vilnæs og Bue, hvilket sidste er et meget lidet Sogn ud imod Havet, og har et lidet Kapel, hvori sielden skeer Prædiken. Hertil er en Sognepræst. Tingstedet er Gaarden Saueſund.

Aske

Askø, en beboet og frugtbar Ø i Ryefylke Fogd., Stavanger Amt, hvorpaa staaer en Kirke af Træ, som er Annex til Rennesse Præsteg. Paa Øen ere 9 Gaarde, deriblandt en Gaard kaldet Hougvalstad, hvor høie Muure sees af en gammel Steenkirke, om hvis Bygning er denne Beretning: at en catholsk Jomfrue ved Navn Aagaatte flyttede til bemeldte Gaard og opførte der en muret Bygning til en Kirke, men døde før Tag kom derpaa, hvorved Bygningen siden blev henstaaende uden Fuldførelse. Ved denne Kirke er en Kilde kaldet Aagaattes Kilde, som bemeldte Jomfrue lod istandsætte. I denne Kilde er altid Vand, som ikke fryser om Vinteren, og om Sommeren er det iiskoldt. Efter denne Ø har et Skibreede eller Tinglav sit Navn, henhørende til Ryefylke Fogd., hvis Tingsted er paa Idsøe.

Askø, eller Asklandet, en temmelig stor beboet Ø, en Mil fra Bergens Bye, under Nordhordlehns Fogd. og Provstie, hvis Menighed har i fordum Tid søgt til Bergens Domkirke, men Aar 1741 lod Kong Christian den 6te opbygge en Trækirke paa Øen og til samme Kirkes aarlige Vedligeholdelse skienkede Kongen, Kongetienden af Sognet. Den anden residerende Kapellan ved Domkirken i Bergen er tillige Sognepræst for Askøens Menighed. Kirken, som ogsaa kaldes Strudshavns Kirke, blev Aar 1665 solgt, og er nu en privat Eiendom. Imellem denne Ø og det faste Land gaaer et Sund, hvorigiennem er Indløbet til Bergens Vaag. Paa Øen ligger en gammel Herregaard, kaldet Aske.

Astadfiord Præsteg., i Seniens Fogd. og Provstie, Finmarkens Amt, bestaaer ikkun af et Kirkesogn, hvortil er en Sognepræst. Dette Præst. udgiøre et Tinglaug.

Attraae eller Tind Hovedsogn, Kirke og Præstegaard til Tinds Præsteg., see Tind.

Auglen eller Augla, saa kaldes Verdals Præstegaard i Stør- og Verdals Fogd., Tronh. Amt, beliggende omtrent 1½ Fierding østen for Stikkelstad Hovedkirke, er en betydelig stor Gaard, som formodes i gamle Tider at have været beboet af anseelige Mænd, thi mange store og mindre, deels runde og deels aflange Kiempehøie sees, deels Inden- og deels Uden-Gierds. Uldmarken paa et opryddet Stykke Jord, ligger 4 a 5 saadanne Høie. Paa Gaarden, som er vel bebygget, saaes aarlig omt. 60 Tønder af Byg, Havre Rug ꝛc., samt fødes 30 Malke-Kiør og derover, foruden andre Qvæg, Heste og Smaafæe.

Augna eller Ogna Elv i Sparebye Præsteg., Indersens Fogd., Tronh. Amt, kommer fra Gaardene Gulstad og gaaer mod Vesten igiennem Augnadalen til Stenkiær Elv. Augna Elv optager adskillige Tverelve. Her igiennem flaades en stor Deel Savtømmer, og langs ved Elven staaer adskillige betydelige Savbruge.

Digitized by Google

Ved Elven paa begge Sider ligger ogsaa mange Gaarde og Hoeseter, som ofte lide stor Skade af Elvens Oversvømmelse.

Augnæs, et Finnekapel, ligger allerinderst i Varanger Fiord, udi Ost Finmarken, som betiences af Missionarius i Varanger.

Augvaldnæs Skibreede, et Tinglaug og Præsteg., bestaaende af et Sogn, som ligger midt paa den De Karmen i Ryefylke Fogd. Carmesunds Provstie Stavanger Amt, og indeholder 58 Gaarde, hvile Aar 1746 bleve beboede af 171 Gaardmænd. Kirken har fordum været en blandt de største Kirker paa Landet i Norge, som Kong Hagen Hagensøn lod bygge af Graasteens Muur; men alle Hiørner, Vinduer og Dørre ere af Hveegsteen, inden og uden indmurede i zirligste Orden paa gammel goethisk Bygningsmaade, med adskillige Udhugninger, og et høit Taarn med Vindeltrappe ligesaa af skiønne udhugne Hveegstene; men denne store Kirke er nu forfalden og uden Hvelving og Tag, og allene Choret tilligemed en opført Træebygning er nærværende brugelige Kirke, tækket med Tegelsteen. Præstegaarden ligger paa den østre Side ved Karmesund. Ved Kirken staaer en Steenstøtte 10 Alen lang over Jorden, som er en Pyramide med runne Bogstaver paa. Rudera sees af en anden liden Kirke, som Kong Oluf Tryggesøn lod opbygge, og blev kaldet Kongens Kapel eller St. Oles Kirke, som tillige var en Domkirke. Tingstedet er Gaarden Gloppen. Dette Præstegields Beboere ere gode Jorddyrkere, hvorved, tilligemed skiønt Fiskerie, af Sild, Torsk, Helleflynder, Lax og Hummer m. v., de have god Næring. Skovene ere i de ældgamle Tider aldeles ødelagte.

Augvaldnæs, et Forbierg, som er den yderste Pynt af forommeldte De Karmen i Ryefylke Fogd. Stavanger Amt, og har faaet sit Navn af den strax derved liggende Gaard Augvaldnæs, som i fordum Tid har været et Kongesæde for Kongerne i Ryefylke. Kong Augvald var den første, som her døde, og ligger begraven strax ved Gaarden i en Høi, kaldet Augvalds Høi, tilligemed en Koe, som var hans Afgud og som han offrede til, i en anden Høi. Herforuden har Kong Harrald Haarfager, efter at han havde overgivet sit Rige til sin Søn Erik Blodøxe, boet paa denne Gaard, hvor han ogsaa døde, og er begravet i en Høi paa Hauge ved Karmesund, hvor nu staaer en Kirke, og nordvest for Kirken, er Kong Harrald Haarfagers Høi. Den Steen, som laae over denne Konges Grav paa Høien, ligger nu vesten for Kirken; samme er 18 Fod lang og 2 Alen breed. Foruden denne Gravsteen, var en Steen sat ved Hovedet og en ved Fødderne, af

Gra-

Digitized by Google

Graven. Paa Augvaldnæs har ogsaa staaet et Feldtslag imellem Kong Hagen Adelsteen og Erik Blodøxes Sønner.

Aune, en Gaard beliggende paa en meget smuk og stor Mark i Tydalen under Strindens Fogd., Trondhiems Amt. Ved denne Gaard staaer Tydals Annex Kirke.

Auran, en stor Gaard i Størdals Præst. Skatvold Annex. Stør- og Vardals Fogd. Tronh. Amt, paa søndre Side af Størdals Fiord, som skylder 12 Spand, har 6 Opsiddere, hvilke boe samlet paa et Sted. Herfra til Gaarden Svee, paa nordre Side af Fiorden, er en jevnlig Overfart for Reisende, især naar Landveien over den saakaldte Langsteen er meget besværlig, som paa Vinters Tid ofte indtreffer. Vesten for Gaarden ligger 2de store Kiempehøie, og hos en af disse staaer en stor Bautasteen.

Aure Præsteg., see Oure.

Aursund-Sø, en stor ferst Sø i Gusdals Fogd., Tronh. Amt, omt. 3 Mile lang, men ei meget bred, undtagen ved dens østre Ende, hvor den deles i 2 Grene ved et langt udstikkende Næs, kaldet Tamnæsset; den nordre Green eller Arm kaldes Brækfiorden af den hosliggende Gaard Brækken, men den søndre Arm kaldes Aursunds Fiord, eller Aursunds-Botn. Af denne Sø udrinder egentlig den store Glomen-Elv.

Austbye, en Gaard i Rommerdals Hovedsogn og Præsteg., Hedemarkens Fogd. og Amt, som i fordum Tid har været et Herresæde.

Austevold Sogn, see Østervold.

Auten, en Gaard i Hselands Præsteg., Nedre Rommerige Fogd., Aggershuus Amt, hvor en Kiempe, ved Navn Galteye, skal have boet. Paa denne Gaards Eiendom, i et Field kaldet Faastaas, er fundet, for endeel Aar siden, et stort forrustet Sværd, som blev nedsendt til det kongelige Kunstkammer.

Averøe, en stor beboet Ø i Nordmørs Fogd. Romsdals Amt, hvor Quærnæs Hovedkirke ligger, saa og Annex Kirkerne: Bremnæs og Kornstad eller Kronstad. Ved den Gaard Bremnæs er Aar 1672 i en Høi funden en Urne af Kristal med en Guldring om, og fuld af Aske, som blev nedsendt til det Kongelige Kunstkammer. Denne Høi formodes altsaa at have været et Gravsted siden Brænde-Oldens Tid.

Digitized by Google

B.

Baabuefield, en stor Fieldstrekning i Skei Annexsogn, Spareboe Præsteg., Indersens Fogd. og Trondhiems Amt. Her ligger en kongelig Alminding.

Baadsandshavn, en Havn, som af de Søefarende kaldes Baadsende i Guldbringe Syssel og søndre Fierding af Island. Her er et godt Fiskerleie.

Baalaarvatn, en ferst og fiskerig Søe paa Kierlingeskards Fieldvei, i Snefields Syssel, vestre Fierding af Island.

Baardardalur, et Bygdelaug langs ved den vestlige Side af Elven Skialfandefliot i Eingse Syssel, nordre Fierding af Island.

Baardarhellie eller Baardshuule, et Sted i Kiosar Syssel, søndre Fierding af Island, hvor en Kiempe, ved Navn Baardar Snæfælleaas skal have havt sit Opholdssted.

Baaselands eller Næs Jernværk i Holte Præsteg. Nedenes Fogd. og Amt, see Næs.

Baastad Sogn, et Annex til Trøgstad Præsteg., i Rakkestad Fogd. Smaalehenenes Amt.

Baels Revier, en Havfiord 16 Mile lang, paa den vestlige Kyst af Grønland, eller Straat-Davids.

Baffinske Hayfiord, beliggende ved ommeldte vestlige Kyst af Grønland. Denne Fiord er funden af en Engellænder, ved Navn Wilhelm Baffin, Aar 1622. Ved Enden af samme Fiord over den 78 Grad, ligger det saa kaldte Thomas Smiths Sund hvor de største Hvalfiske i Straaet Davids opholder sig.

Bagholmene, 2de Øer af saadant Navn under Bergens Tolddistrict, hvorved ere 2de gode Skibshavne. Her er en Kongelig Toldbetient ansat.

Bakkefiord, en Fiord i Mule-Nordre-Syssel, østre Fierding af Island, er bebøet rundt om, og har god Anker-Plads for Skibe.

Bakke-Gaard i Botne Præsteg. og Jarlsbergs Grevskab, som af dens Opsidder Mathias Christensen er anseelig forbedret, og hvorfor han har erholdet Kongelig Premie en Sølv Medallie.

Bakke-Gaard i Strinde-Præsteg. og Fogd. Tronh. Amt beliggende strax østen for Forstaden Baklandet, paa en høi Bakke nær ved Søen, er smukt bebygget, og er i Ager og Eng vel dyrket. Paa denne Gaard, hvortil hører en stor Deel af Baklandets

dets Grunde og en Reebersbane, har i fordum Tid staaet et Nonneklooster, kaldet Bakkekloster, hvori Kong Hagen Hagensøns Svigerske, Astrid, gemeenlig kaldet Astrid paa Bakke, var Abbedisse. Dette Kloster blev efter Reformationen aldeles ødelagt Aar 1564, og det betydelige Gods, som i de catholske Tider laae dertil, og som endnu kaldes Bakkekloster-Gods, er blevet separat bortsolgt.

Bakke Præsteg. i Lister Fogd. Dalernes Provstie Mandals Amt bestaaer af 2de Kirkesogne, som ere Bakke Hovedsogn og Annexerne Tonstad og Gyland, dog hører den Deel af Bakke Hovedsogn og Tonstad Annex, som ligger vesten for de 2de Vande Lunde og Siridal samt Siri Elv til Dalernes District i Jedderen og Dalernes Fogd., Stavanger Amt. Disse 3de Sogne skylde tilsammen 151 Huder 8 Engelske, deraf Hovedsognet 43 Huder 3 E. Til dette Præsteg. er en Sognepræst. Tingstedet er Gaarden Fædde. Folke-Antallet var Aar 1787 i Hovedsognet 560 og i Annexerne 947 tilsammen 1507 Siele.

Bakke Sogn, et Annex til Strindins Præsteg. og Fogd. Tronhiems Amt, bestaaende af Bakke-Gaard med underliggende Pladse og Forstaden Baklandet. Kirken er bygt af Træe i Form af en aflang Ottekant, med en Forbygning, som tiener til Indgang og et Chor, samt et smukt og anseelig Spiir, item forsynet med et smukt Orgelværk; den staaer paa den østre Side af Baklandet ved Tronhiem.

Bakken, en god og smukt bebygget Gaard i Rommedals Præsteg., Hedemarkens Fogd. og Amt.

Baklandet, en stor og lang Forstad til Tronhiem, beliggende paa den østre Side af Staden, og Elven Nied, over hvilken Elv er en meget lang og smuk Broe. Paa østre Side fra Broen har Forstaden 2de Gader. Husene ere alle af Træe, men en stor Deel i den senere Tid opbygget, bordklædte og smukt malet. Østen for Husene er en Reeberbane, hvis Grund, tilligemed en stor Deel af Gaardenes eller Husenes Grund, tilhører Bakkegaard. Paa den søndre Side fra Broen er ikkun een Gade, men temmelig lang. Paa begge Siderne af Broen, langs Elven, staaer endeel Pakhuse og Sødbrygger, fornemmelig paa østre Side, som ere byggede paa Pæle ud i Elven. Beboerne have deres eget Brandkompagnie af 60 Mand, kaldet Baklandets Brandkompagnie, hvortil er en Brandmester, og en Brandfendrik, som tillige er Underbrandmester, men ellers staaer under Brand-Inspecteuren og Chefen for alle Brandkompagnier i Staden. Her boer endeel Skippere, Høkkere, som tillige drive Kramhoehandel, adskillige Haandværkere, Fiskere og Arbeidsfolk, hvilke alle søge til Bakke An-

Digitized by Google

Annexkirke, staaende strax uden for Forstaden paa dens østre Side, men for det øvrige henhører Indbyggerne under Stadens Jurisdiction. Her er en ordinair Potte-Fabrik.

Bakkanæs, et Forbierg imellem Rutefiord og Midfiord i Hunevatns Syssel og nordre Fierding af Island. Her falder et godt Fiskerie.

Bakke Sogn, et Annex til Totens Præsteg. og Fogd. Christians Amt.

Balleshoels Sogn, et Annex til Næs Præsteg. paa Hedemarken. Kirken er af Træe med et Taarn og Spiir opført Aar 1612. Paa den ene Klokke, som hænger i Taarnet, staaer: Velb. Jens Bielke, Velb. Frue Sophia Brokkenhuus, Laugmand Otto Mogensøn, Marthe Peders Datter. Paa den anden Side: C4 1641. Kirketienden af Øen Hovindsholm er lagt til denne Annexkirke, som Almuen ellers selv eier.

Bamble og Nedre Tellemarkens Provstie, see Nedre Tellemarken.

Bamble Præsteg. og Tingl. i Bamle Sorenskriv. Nedre Tellemarkens Fogd., og Provstie Bradsberg Amt, er 4 Mile i Længde og 2½ Mil i Bredde; det bestaaer ikkun af 2de Kirkesogne, nemlig: Bamble Hovedsogn og Annexet Langesund, som er en Ladeplads. Hovedkirken er en gammel grundmuret Bygning fra de catholske Tider. Tienden dertil, som erlegges i Penge, beløber til 64 Rd. aarlig, til Kongen 64 Rdlr. 51 ß. og til Præstn 66 Rdlr. 32 ß. Gaardene i Præstegieldet ere 104 Matrikuls-Nummere, af Skyld 369 Huder 6 Skind. Under Gaardene ligge 48 Husmands-Pladse, og desuden ere ved de 2de Steder Stathelle og Ombornæs, mange Strandsiddere. Folke-Antallet var Aar 1769 af unge og gamle 2358 Siele. I dette Præsteg. ere gode Skove, fede Græsgange, Overflødighed af Fisk og Vildt, samt Jern-Miner. Her bleve for endeel Aar siden nogle gamle forladte Sølvholtige Blye-Gruber optagne og drevne af et Interessentskab, men igien nedlagte. Her ere og adskillige Elve- og Vanddrage, og hvorved Bolvigs Jernverk har 2de dobbelte Hamre, en Gryn-Mølle, en Meel-Mølle og 2de Savbruge, alt paa Verkets Gaard Hellesvedts Grund. Herforuden hører til det andet Vestfieldske Landebrug, 2de Saver og Vaaninge-Huse, og tæt derved paa Rafnæs Gaards Grund staaer 2de Savbruge, en Mølle og mange Vaanings-Huse, som alt saaledes udgiør en liden Landsbye. I det øvrige ligger her i Præstegieldet mange smukke Gaarde. Til Præstegieldet er en Sognepræst. Tingstedet er Gaarden Brække.

Bamble Sorenskriverie i Nedre Tellemarkens Fogd. Bradsberg Amt, er i Længden fra Nordost, hvor det støder mod Sandsvær,

Digitized by Google

ver, til dets yderste Deel i Sydvest, hvor det gaaer mod Havet, omt. 14 Mile og i Bredde fra Øst til Vest, eller fra Grevskabet Laurvigs Grændser til Gierrestad Præsteg. i Nedenæs Fogd. og Amt, 5 Mile. Det indeholder 5 Tinglauge eller Præstegielde, som ere: Gierpen, hvor Jossums Jernverk ligger, Eidanger, Bamble, Sannikedal og Drangedal. Til Aar 1774 var dette Sorenskriverie sammensøiet med Byskriver-Tienesten i Byen Kragerøe, men samme Aar blev Byefoged og Byeskriver Embederne samlet under Eet, og Sorenskriveriet blev derved et særskilt Embede. De almindelige Bygde-Tinge holdes 3de Gange aarlig, nemlig: Vinter, Sommer og Høst. De første Tingdage ere 21de Janua. 9de Mai og 1te September. Sorenskriveren nyder det fulde Salario ved forrettede Auctioner saavel paa Landet, som i Ladestederne Øster Porsgrund og, Breviig hvilke høre under Jurisdictionen. I dette Sorenskriverie ligger 482 matrikulerede Gaarde. Til ethvert Tinglaug er et Tingsted. Nærværende Sorenskriver boer paa Gaarden Søndre-Tveten i Eidanger Sogn, som er en meget smuk, vel dyrket og forbedret Gaard.

Bandals Vandet, et ferskt Vand i Laurdals Præsteg. Øvre Tellemarkens Fogd. Bradsberg Amt, er 2 Mile langt og ¼ M. bredt.

Bang, en Gaard i Reenlie Sogn, Ourdals Præsteg. Valders Fogd. Oven for Gaarden er en Kilde, tæt ved den almindelige Landevei, St. Olufs Kilde kaldet, som rinder baade Vinter og Sommer.

Bang, et Kapel til Renlie Annex Ourdals Præsteg. Valders Fogd. Christians Amt.

Barbde, en Ladeplads under Arendals Tolddistrict i Nedenæs Amt, hvor nogle Veir-Møller ere opførte.

Bardestrands Syssel i vestre Fierding og Amt, af Island, skilles fra Isefiords Syssel ved Arnarfiord og har 8te Præstegielde nemlig: Saudlangsdal, Garpsdal, Stad, Gufudal, Flatøe, Briamslæk, Selaar og Otrardal, hvilke betienes af 8 Sognepræster og 2 Kapellaner. Disse Præstegielde indeholde tillige 8 Tingsogne, som Aar 1760 bestoed af 177 Jorder eller saakaldte Tuner. Samme Aar var i Sysselet 91 Skattebønder og 221 andre Bønder. Aar 1769 var Folke-Antallet i det heele 2288 Siele, af unge og gamle. I dette Syssel ligger mange Øer; deels beboede og deels ubeboede. Aar 1770 vare her 108 Baade, hver til 5 Mand.

Barkestad Fierding, et Tinglaug udi Vesteraalens Fogd. Nordlands Amt.

Barmøe, en stor Øe i Sund- og Nordfiords Fogd., nordre Bergenhyus Amt.

Bart-

Digitized by Google

Bartnes Sogn, et Annex til Bedstadens Præsteg., Indersens Fogd. Tronhiems Amt. Kirken, som er en Træbygning med et Taarn og Spiir, ligger ved Bedstad-Sundet, ½ Miil fra Hovedkirken Soelberg. Her i Sognet ere gode Korngaarde, og noget Fiskerie i Bedstad Sundet.

Baefiærn, et høit Field i Ulvigs Annersogn, Gravens Præsteg., Sondhørdlehns Foad., søndre Bergenhuus Amt, hvilket Field kan sees 8 a 9 Mile i Eidsfiorden.

Basmøe, en af Naturen og Kunsten befæstet Plads eller Biergfæstning paa de svenske Grendser udi Elverums Sogn i Osterdalens Fogd. Hedemarkens Amt.

Baula, et meget høit, steilt og spidst Bierg i Borgarfiords Syssel, vestre Fierding af Island, som sees af Reisende fra adskillige langt fraliggende Steder og Fieldveie. I Gruuset, thi Bierget bestaaer af en forbrændt Materie ved Jordbrand, findes store og smaae Agater.

Bedstadens Præsteg. i Indersens Fogd. Vester Indherreds Provstie Tronh. Amt, ligger ved Bedstad-Fiorden paa den søndre og nordre Kant; det bestaaer af 3de Kirkesogne, som ere: Soelberg Hovedsogn, og Annexerne: Bartnes og Ellen eller Elden paa Nummedals-Eidet. Den halve Deel af dette sidste Sogn, sorterer i det Verdslige under Nummedals Fogd. Saavidt Indersens Fogderie vedkommer, indeholder dette Præsteg., 160 matrikulerede Gaarde og 90 til 100 Huusmandspladse deraf i de 2de Sogner Soelberg og Bartnes 131 Gaarde og Gaardmænd og 90 beboede Huusmandspladse. Aar 1787 var Tienden af disse 2de Sogne paa alle 3de Parter 81 T. 6 Sk. Byg, 14 T. 6 Sk. Halvbyg og 251 T. 3 Sk. Havre, tilsammen 347 Tønder 7 Skiepper. Koe-Pengene beløb sig samme Aar til 24 Rdlr. Tienden af Elden Sogn er meget ringe og uvis, da Kornet som oftest bortfryser; ellers er samme anført under Elden Sogn for Aar 1787. Indbyggernes Næring bestaaer fornemmelig i Jordbrug og Skovhugst til Sagtømmer og Brendeveed. Sagtømmeret opskiæres paa 8 a 9 Sagbruge, som ligge under Indersens Fogd., og Brændet udføres til Tronh., som ligger 6 a 7 Mile Søeveis herfra. Hav falder og noget Fiskerie, især af Sild om Efteraaret. Folkemængden i det Hele bestaaer af omt. 1700 Siele. Til dette Præsteg. er en Sognepræst, som boer paa Præstegaarden Soelberg, en liden, men vel bebygget Gaard, og en residerende Kapellan, boende paa Kapellans Gaarden Nedre-Velde. Enkesædet er en liden Gaard kaldet Texet. Formeldte 2de Sogner Soelberg og Bartnes, samt omt. halve Deel af Eldens Sogn, udgiøre Bedstadens Tinglaug til Indersens

Fogd.,

Digitized by Google

Fogd., hvis Tingsted er Gaarden Ulstad. Gaardene ere inddelte i Dragun- og Soldater-Lægder.

Bedstad-Sundet, en Arm eller Green af Trondhiems Fiord, som løber ind i Bedstadens Præsteg. ved det Sted kaldet Vaggen, under Gaarden Vaade, og ender ved Hieldosen under Gaarden Hielde. De første 2de Mile til Sodlberg Præstegaard, kaldes Bedstad-Sundet, som er meget smalt og neppe et Bøsseskud breedt, men fra Præstegaarden til Hieldosen er Sundet meget bredere, i en Længde af omt. ¼ Mil, og kaldes her Botten, som rundt om er tet bebøet ligesom den øvrige Deel af Sundet paa begge Sider, og ligger her de bedste Korngaarde i hele Præstegieldet. I dette Sund blev i Aarene 1777, 78 og 1779 fisket en betydelig Mængde Sild, men siden Aar efter andet, har dette Fiskerie aftaget.

Bejaten Elv, en stor Elv, som har sit Udspring fra adskillige Vande ved Fieldene i Saltens Fogd. Nordlands Amt, og falder ud i Bejarens Fiord samme Steds, hvilken Fiord skiær sig fra Havet langt op i Landet. Rundt om Fiorden boe deels Bønder og deels Bue-Finner, det er Finner, som boe stadig paa et Sted, hvorimod Lappene flakke om her og der med deres Reensdyr. Disse Buefinner have Eng og Jord, som de dyrke til deres Næring, men Lappene leve alleneste af deres Vildt. Udi dette Bygdelaug ved Bajaren ere herlige Skove af Fyr- og andre Træer, som bruges til Huus- og Skibs-Tømmer. Buefinnerne hugge ogsaa Planker og Bord, af hvilke de bygge skiønne Jagter. Inderst i denne Fiord ligger Bejaren eller Moldjor Finnekapel til Gillesgaards Præsteg., hvortil er en Missionarius.

Beina-Elv, en fiskerig Elv, som kommer fra Strandefiord, har sit Løb igiennem Hededalen i Valders Fogd. Christians Amt, og falder ud i-en Søe, kaldet Sperdillen i Biger Annexsogn Nordrehoug Præsteg. paa Ringerige.

Bekhuus, en Gaard i Fladaas Annexsogn, Sillejords Præsteg. Øvre Tellemarkens Fogd., Bradsberg Amt, hvor en Kiempe ved Navn Sloe Manddal siges at have boet. Her sees en Bautasteen af hen ved 2 Alens Høide, omkring sat med en Muur nede i Jorden. Ligesaa ligger paa Gaarden forvaret en Sabel af uhyre Størrelse, hvis Haandfæste er 10 Tom. langt.

Bekkerfiord, en Søehavn i Øst Finmarken.

Berby, en frie Sædegaard, beliggende i Nærheden af Idde Fiord i Enningdals Annexsogn, Idde Præsteg., Idde og Marker Fogd., Smaalehnenes Amt, har Aar 1641 været 2de Bøndergaarde under Navn af øvre og nedre Berby. Gaarden indsluttes af høie Bierge, hvoraf den formenes at have faaet sit Navn. Gaarden, tilligemed andet underliggende Gods, skylder 26 Tøn-

der

der Hartkorn, hvorunder ere 2de Savbruge, Møllebruge, Laxefiskerie i Enningdals Elv med flere Herligheder, og tilhører Cancellieraad Truels Wiel, som Aar 1780 kiøbte samme af nu afdøde Oberstlieutenant Mogensøn.

Berg, en Gaard i Eger Præsteg. Buskeruds Amt. Ved den Alfarevei paa denne Gaards Strækning, sees Grundvolde af en gammel troefast Bygning, som berettes at være Levninger af den gamle Sognekirke i Eger Præsteg., hvilken Kirke først skal have staaet paa Gaarden Kirkaas, og siden paa Berg, indtil Houge Kirke blev bygget.

Berg, en Giestgiver-Gaard og Skydsskifte fra og til Tronhiem, beliggende i Ringeboe Præsteg., Guldbrandsdalens Fogd. Christians Amt, af Skyld 3 Huder Odels Gods, som har 3 Opsiddere og 2 Huusmandspladse.

Berg, en stor og smuk Gaard strax ved Tronhiem, under Strinde Præsteg. og Fogd., Tronhiems Amt, hvilken Gaard er tillagt Biskoppen som Avelsgaard, men for nærværende bortforpagtes. Gaarden har havt smukke Bygninger, hvilke nu meget ere forfaldne.

Berg, en temmelig god Gaard i Sneaasens Præsteg. Inderøens Fogd., Tronh. Amt, af Skyld 2 Spand, har i fordum Tid været Præstegaard.

Berg Præstegield og Tinglaug i Idde og Marker Fogd., Nedre Borgesyssels Provstie, Smaalehnenes Amt, grændser mod Sønden til Bahuus Lehn i Sverrig, er i Længden 2½ Miil, og i Brede 1½ Miil; det har ligesom Idde Præsteg. sammesteds, en smuk Beliggenhed og Situation, fornemmelig Hovedsognet, hvorigiennem Kongevien fra Sverrig over Svinesund gaaer baade til Christiania og Friderichshald. Dette Præstegield har fra de ældste Tider bestaaet af 2de Kirkesogne, nemlig: Berg Hovedsog. og Rokke Annex, men Aar 1643 blev, formedelst de ved Tingstedals Elv opførte Sav- og Møllebruge, og de sig der nedsatte Opsynsmænd og Arbeidere paa Herregaarden Veedens Grund, hvilken Gaard ligger i Rokke Annexsogn, opført en liden Kirke eller Kapel i Nærheden af Gaarden Assak udi sidstmeldte Sogn, som nu kaldes Assak Kirke og er at ansee som en annecteret Annexkirke til Hoved-Annexet Rokke. Til denne Kirke søger, formedelst Veiens Længde til de andre Kirker, Beboerne af 9 Gaarde i Hovedsognet og Beboerne af 15 Gaarde i Rokke Annex, og kaldes disse Gaarde under Eet, Assak Bygden. Hovedsognet udgiør i Længden 1½ Miil og i Brede 1 Miil som indeholder 67 større og mindre Gaarde og Gaardeparter med 68 Huusmandspladse, hvilke tilsammen skylde 28 Skipd. 10½ Lpd. Tunge, 111 Tønder 6 Sætninger Korn, 138 Huder 1½ Skind,

Digitized by Google

Skind, 1 Bpd. Smør, Penge 1 Skilling og 1 Høns, hvilket alt er inddeelt til 56 Soldater Lægder, og Rokke Annexsogn med Asak til 27 Soldater Lægder. Dette Rokke Sogn har 56 Gaarde og Gaardeparter med 59 Huusmandspladse, tilsammen af Skyld 7 Skpd. 6¼ Lpd. Tunge, 26 Tønder 5 S. Korn, 43 Huder 5½ Sk., 4 Marker Smør, Penge ½ Skilling og 4 Ekorn-Skind. I begge Sognerne med Asak ere altsaa 123 Gaarde 127 Huusmandspladse og 83 Soldater-Lægder. Gaardenes samtlige Jordskyld udgiør omtrent 245 Tønder Hartkorn eller 196 Skpd. 4½ Lpd. Tunge: Hovedkirken ligger paa en Bakke omtrent midt i Hovedsognet, ganske nær ved Kongevelen paa Gaarden Bergs Grund, ½ Miil fra Byen Friderichshald. Denne er een af de store og smukkeste Kirker, opført af Graasteens-Muur, med Hiørnestene af hugne Qvader-, eller saakaldte Grøtsteen. Ved den østre Side er Kirken tilsiet en muret Begravelse, bekostet af den forrige Herregaard Ouses ældste Eiere, og hvori nu befindes 14 Liigkister. Taget over Kirken er tækket med røde Tagstene, og har et anseeligt Taarn med et høit Spiir, begge af Træeværk og sort malet. Spirets øverste Spidse er af Jern, hvorpaa øverst staaer en Hane. Kirke Gaarden er indhegnet med Graasteens-Muur. I Kirken er en gammel liden Altertavle med Indstiftelsens Ord. Den er givet til Kirken af Gerlof Nettelborst Befalingsmand over Idde og Marker, Aar 1615. Kalk og Disk er af Sølv, indvendig forgyldt, givet af Capitain Truels Christensen og Aleth Hans Datter Billeberger, Messehagen er af rød Fløiel, med Guldtresser og et sølv broderet Crucifix, givet af Conferenceraad Værnskiold paa Hafslundgaard, da han var Eier af Rokke-Kirke Aar 1724. En Lysekrone af Messing hænger i Kirken, og omtrent midt i Kirken hænger et lidet Skib, som Model til et Orlogsskib paa 76 Kanoner, givet af Skipper Niels Cornillinssen i Sponvigen. Paa den nordre Væg i Choret hænger en Tavle, paa hvilken sees afmalet ovenmeldte Gerlof Nettelborst med hans Fruer Anne Due og Vibecke Bjelke, samt deres Børn. Under Kirkens Loft i Choret hænger en stor hvid Fane af Taft, hvorpaa staaer med forgyldte Bogstaver: "Hans Kongelige Majestæts til Dannemark og Norge ꝛc. høibestalter Oberst ved Infanteriet, den høiædle og velbaarne Herre Hr. Georg Ferdinand von Oldenborg, født 1662 den 2den Decembris til Estens udi Ost Friesland, død 1727 den 8de August paa Torpum i Bergs Sogn i Norge, efter at han i Kongens Tieneste havde udi 46 Aar, ved det 1ste Smaalenske Regiment med Ære og Troskab, i Fred og Feide beklæd alle Charger fra Fendrich til Oberst." I Kirkens Taarn hæn-

Digitized by Google

hænger en stor, og en liden Klokke; den store er støbt af E. Schmidt i Christiania, Aar 1792. Paa den mindste Klokke staaer: "Denne Klokke skal dig Heden lokke, fra dit Hiem, fra dit Huus, din Jord, hen at høre Herrens Ord. *me fecit Elias Archart* 1697." Denne Hovedkirke og Annexkirken Rokke eies af Just Woldberg i Friderichshald, men Assak Kirke tilhører Almuen, og blev dem testamenteret for nogle Aar siden af nu afgl Oberste Heide. Alle Kirkerne ere ellers i meget god Stand. Et kort Stykke V. S. V. fra Hovedkirken ved Kongeveien, i Nærheden af en meget høit liggende Huusmandsplads, kaldet Lund, og ei langt fra den fordum værende Herregaard Lundestad, sees en stor opreist Steen, som over Jorden er 6 Alne høi, nederst 2½, og øverst næsten 1 Alen bred. Hen ved 100 Skridt lige i Sør fra denne mærkværdige Sten, staaer i en Rundeel eller Sirkel, hvis Tværlinie er 20 Alne, endeel store Kampestene, hvoraf de fleste endnu ere synlige oven Jorden, samtlig næsten af lige Dannelse og Størrelse. Uden omkring disse Stene, og henved 2 Alne fra dem, sees endnu en større Kreds, som gandske omsirkler den første. Ved Siden, og kun nogle Skridt tilbage fra denne dobbelte Kreds, sees en mindre Sirkel af lige Dannelse, men ikke fuldt saa store Stene, nu alle med megen Mos overgroede. Stedet, hvor disse Kredse ligge, er en meget høi saakaldet Sandmoe eller Sandaas, overalt bevoxet med Fyreskov. En Hoben Begravelsessteder sees her i Nærheden. Et Stykke herfra, paa den saakaldte Bobergaas sees 3de store Steenrøser eller Steendynger i en næsten lige Linie, og hvoraf den mellemste er den største. Ligesaa sees i Nærheden af den ældgamle Gaard Husebye endeel Gravhøie og 2de Steenkredse, samt ved Gaarden Søndre Gielmungen, ganske nær ved den nye Kongevei, sees en stor Høi, kaldet Jell-Høi, næsten rund og i Omkreds over 300 Skridt. En Hoben Jættegryder eller sirkelrunde Bierghul sees i Biergene udi dette Præstegield, hvoraf en især er mærkværdig ved Gaarden Nærigrød. Gaardene i Hovedsognet ligge samlede paa visse Steder, og kaldes: Spoinvigen, Viig-Sletten Torpums-Granna, Vigaard-Sletten, som ligger nærmest Friderichshald, Herrebrønds-Krogen, og Assak Bøygden. I dette Hovedsogn har i fordum Tid været 3de Herregaarde nemlig Ous, som nu med tilliggende Herligheder tilhører Byen Friderichshald, Lundestad og Veeden, hvilken sidste endnu har sine Privilegier, som en fri Sædegaard. I Præstegieldet falder nogenlunde god Korn- og Høeavling, og af Skovene har Almuen nogen Fortieneste ved Savtømmerhugst samt Bygningstømmer og Brændeveds Forhandling i Friderichshald, men Skovene ere paa de fleste

Steds

der udhugne. Af Hoe-Avlingen udbringes endeel til Forhandling, saa og nogle Creaturer samt tildeels noget Korn. Dette Præsteg. har, ligesom Idde Præsteg., ofte været underkastet, næsten uoprettelig Skade ved antændte Ildebrande paa Gaardenes Huse, med mange andre Ødeleggelser og Plyndringer paa de Tider da de Svenske som Fiender har hiemsøgt denne Kant af Norge, især i de Aar 1717 og 1718, da Friderichshald blev beleiret. I Tistedalen, paa og ved Hovedsognets Grund, ligger 11 Savbruge hvorved falder endeel Kiørsel, og god Fortieneste haves ved de her igiennem Hovedsognet idelig Reisende til og fra Christiania, Friderichshald og Svinesund. Aar 1769 var Folke-Antallet i hele Præstegieldet af Mand og Qvindekiøn 1635 Siele; men Aar 1793 forøget til 1797 Siele, deraf Mandkiøn confirmerede 500, af Qvindekiøn ligesaa, 731, samt Børn af begge Kiøn 566. Til Præstegieldet er en Sognepræst, som hæver Landskyld af 30 Gaarde, eller af 3 Tønder Korn, 24 Huder 4 Skind, 4 Mark Smør, 1 Høns og 4 Ekornskind. Præstens Tiende udgiør noget over 100 Rdlr. aarlig. Sognepræstens aarlige Udgifter, med Enke-Pension 30 Rdlr., er 66 Rdlr. 11 Skill. Til Kirkerne hører Landskyld af 19 Huder 7 Skind, af 3½ Tønde Korn og af 1½ Skieppe Tunge. For Kirketienden betales 109 Rdlr. aarlig. I Præstegieldet ere 4 Skoleholdere. Her haves en ordentlig Skolekasse, som nu har en Kapital af 480 Rdlr.; ligesaa er her en Fattig-Kasse stor 360 Rdlr. De Militaires Exerceer-Plads er ved Gaarden Boberg for det Bergiske Kompagnie, hvis Telthuus staaer ved Hovedkirken. Tingstedet er Gaarden Nordbye.

Berg Sogn, et Annex til Brunlaugnæs eller Tanum Præsteg. under Laurvigens Grevskab. Kirken er en Trækbygning.

Berg Sogn, et Annex til Mjøfiords Præsteg., i Senjens Fogd., Finmarkens Amt. Kirken er af Træe.

Berg eller Bergs Tinglaug, i Listex Fogd. Mandals Amt, bestaaer af Lyngdals Præsteg. Tingstedet er Gaarden Berg.

Bergefieldet, et Field i Molands Præsteg. Øvre Tellemarkens Fogd., Bradsberg Amt, er temmelig høit og vidt, og ½ Mill i Længde, ganske bart. De nær boende Bønder berette at i dette Field undertiden høres en skrækkelig Allarm eller Bulder, og at da sees noget, som en sort Fugl opflyve, hvilket formodes at være en sort Svovel-Damp. Naar det larmer øverst oppe i Fieldet, ventes tørt og godt Veir, men høres Bulderen nede ved Foden, da ventes Regn og Blæst.

Bor-

Bergegaard, en stor og smuk Gaard i Lyngdals Prægsteg., Lister Sorenskriv., Mandals Amt, som ejes og beboes af Stedets Sorenskriver Cancellieraad Balle, er smukt bebygget og hvorved ligger en meget stor, god og vel anlagt Kiøkken- og Frugthave, forsynet med mange Zirligheder af Buegange, Terrasser og Lysthuuse. Fra Gaarden gaaer en gammel Allee af Espe og Rønnetræer, og nærværende Ejer har ladet plante en nye i lige Linie med den gamle, som overskiæres af en derpaa lodret isbende Allee, der gaaer til Bellevie, et Lysted, der i Form af et lidet Kastel er anlagt paa en lidet Høi, kaldet Enbakken. — Her findes mange smukke Græsbænke, beplantede med unge hollandske Linde, og Stedet er i det hele meget yndigt.

Bergen, Hovedstaden og eneste Kiøbsted i Bergens Stift, forhen kaldet Biørgin, er den største og fornemste Stad i hele Norge. Den ligger, efter Pols Høide 61 Gr. 15 M., og er anlagt paa det faste Land midt i en Dal, i Skikkelse af en halv Cirkel, eller Hesteskoe, omkring Strandkanten af den store Fiord eller Havbugt, kaldet Bergens-Vaag under nørdre Bergenhuus Amt. Ved Landsiden eller ved den Nordre og Nordvestre Side, er Staden af Naturen befæstet med 7 høie Bierge og Klipper, saa at ingen Fiends, formedelst den snævre Vei derimellem, kan komme dertil, hvilke Bierge og Klipper ere: 1) Rundmanden mod Norden. 2) Fløien eller Fløifieldet ved den høire Side af Byen, paa hvis høieste Spidse staaer en Fløi eller Veirhane, i Form af en latinsk T, giort af 2de store Bielker og Tværbielker. 3) Ulrik mod Østen, et meget høit Bierg, hvorpaa Skyerne ofte hvile, og naar, det blæser en Sydvest eller Vestenvind, bryde Skyerne derpaa, som da foraarsager, at i Staden og i Egnen derom falder jevnlig vedholdende Regn i 3 til 4 Uger, hvilket kaldes Bergensdug. 4) Salheims Field, Sønden for Staden, har sit Navn af den hosliggende Gaard, Salheim, tilhørende Bispestolen. 5) St. Dams Field, har sit Navn af en Gaard, som ligger neden for, og kaldes Damsgaarden, men i fordum Tid Haasteen. 6) Lydershorn eller Ludderhorn, et meget høit Bierg, paa hvis øverste Spidse er et Vagthuus og en liden Rundbeel, anlagt Aar 1666. Fra dette høie Bierg kan sees nogle Mile ud i det store Hav. Neden for Bierget ligger en Gaard, Gravdal kaldet, og 7) Asklands Bierget liggende Nordvest paa den anden Side af Fiorden, en halv Miil fra Staden. Disse 7 Bierge ere alle betegnede i Bergens Stadsvaaben med 7 runde Kugler, hvorpaa Slottet Bergenhuus, som det fordum har været, viser sig. Ved Søesiden er Havnen med adskillige Fæstningsværker tilstrækkelig bedækket og forsvaret, hvilke ere paa Nordsiden, Skandsen Chri-

Digitized by Google

Christiansholm, som blev anlagt Aar 1641, desuden Rothouven, Sverresborg eller Sverreshorn, Kommunen og Slottet, og paa den vestre Side nogle Batterier paa de 2de Steder, Nordnæs og Friderichsberg, hvilket sidste nu henhører blandt de vigtigste Fæstninger ved Staden. Endvidere er Aar 1646 anlagt et Blokhuus paa Syndnæs, og Aar 1666 den runde Skandse Christiansberg. Over disse Fæstninger er en Commandant, som for nærværende er Hr. General-Major P. v. Moth. Staden er meget stor og særdeles folkerig, og Gaderne vrimle altid med Skibsfolk fra de her i stor Mængde ankommende inden- og udenlandske Skibe. Stadens egne Indvaaneres Antal beregnes at være hen mod 20,000 af unge og gamle, deraf vare Aar 1786, Haandværksmestere i alt 329, Svenne 275, Drenge 444 og andre Arbeidere, saasom hos Bødkerne, Snedkerne Parykmagerne, Væverne, Rebslagerne m. f. i alt, 179. Alle Stadens Kirker og offentlige Bygninger, ligeledes de fleste Borgerhuuse som staae ved Stranden, ere af Steen og Grundmuur. Af Begyndelsen har her kun været et Fiskerleie, og fordi der var et rigt Fiskerie af Fisk og Sild i den Bugt, som nu kaldes Bergensvaag, saa samledes meget Folk derhen for at boesætte sig. Aar 1070 har Kong Oluf Kyrre først anlagt Staden, da mange rige Kiøbmænd fra fremmede Lande tog der sit Boested. Under de efterfølgende Konger har Staden Tid efter anden tiltaget udi Bygning, først ved den høire Side af Vaagen, under Sverresborg. Derimod var paa den venstre Side, som nu kaldes Stranden, i de første 400 Aar ingen Huse, men allene nogle Kirker og Klostere. Denne Deel blev siden bebygget af norske Indvaanere. I fordum Tid, nemlig før Reformationen, har der været 30 Kirker og Klostere i Staden, men ere deels ved adskillige ulykkelige Ildsvaader, deels ved Reformationen reduceret. Aar 1248 afbrændte Staden med 11 Kirkesognes. 1472, 1623, 1640 og 1702 afbrændte den atter, Aar 1756 afbrændte den største Deel og saaledes ved mange flere Ildebrande har Staden lidt betydelig. Den sidste Ildebrand var Aar 1771, da 100 Huuse bleve lagte i Aske, hvilken Skade taxeredes for 100,130 Rdlr. Paa nærværende Tid er i Staden ikkun 4 Sognekirker, men meget anseelige og store af Grundmuur, deraf 3 danske og een tydsk. Disse ere: 1) Domkirken eller St. Oles Kirke, en meget stor og anseelig Bygning, i den østlige Deel af Staden, liggende lidt høiere end Husene paa Gaden, under et Bierg. Denne Domkirke er Levninger af de gamle Munkebygninger; thi Muurene deraf, saavel som af den nærstaaende Bispegaard, udgiorde forhen en Part af Graaebrødres Kloster og af St. Oles Kirke. Aar 1568 blev Kirkegaarden udvidet, og et Stykke af Bispegaardens

Digitized by Google

Hauge lagt dertil. Aar 1599 er selve Kirken udvidet med Tilbygning, da Kong Christian den Fierde skienkede dertil 2 Klostermure, nemlig: den ene Muur af Graabrødre Kloster, og den anden af Nonnesædes Taarn. Aar 1640 afbrændte denne Domkirke, og atter Aar 1702 blev Kirken ved Ildebrand ødelagt. Men deels ved kongelig Hielp, deels ved Kollekt af Brandhielp, blev nu værende Domkirkes Bygning af nye opbygt. I denne Kirke sees adskillige Epitaphier, og hænger deri 6 dobbelte Lysekroner, desuden er til Kirken prægtige og kostbare Sølv-Ornamenter, deriblandt paa Alteret et Par store Sølv-Lysestager, vægtig 716 Lod. I Taarnet hænger 3 store Klokker, af hvilke den største veier 3063 Pund eller 7 Skpd. 7 Lpd. 11 Pd. og er støbt i Amsterdam Aar 1707. Til Domkirken svares Kathedratikum af Præsterne i Stiftet. Sognepræsten til denne Kirke er tillige Stiftsprovst over Bergens Stift, samt Provst over Nordhordlehns Provstie. Foruden Sognepræsten, er 2de Kapellaner, af hvilke den anden Kapellan er tillige Sognepræst for Askelandets Menighed paa Øen Askeland. Ved Domkirken er en dansk Skole, som kaldes Graaskolen, fordi Disciplene bære blaagraae Klæder. I denne Skole nyde 40 Børn frie Undervisning i Kristendom, Skrivning og Regning, og 20 af disse Børn faae tillige Klæder. Skolens Fundats er af 3die Martii 1770. Tæt ved Domkirken ligger Bispegaarden, hvor Bispen over Bergens Stift boer. Samme Gaard har tilforn i de Catholske Tider været et Kloster, kaldet Graabrødre Kloster. 2 Korskirken, bygt i Form af et Kors beliggende mod Vesten. Denne Kirke er efter 2de Ildebrande, sat i en meget smuk Stand, Aar 1754. Kirken har smukke Sølv-Ornamenter, og 6 smukke Lysekroner, givne dertil efter Ildebranden. I Taarnet hænger 3 Klokker, af hvilke den største veier 2545 Pund, støbt Aar 1707 udi Amsterdam. Til denne Kirke er en Sognepræst, og en Kapellan. Sognepræsten har Mensalgods i St. Nikolai og St. Andreæ Præbender, og Kapellanen har Magni Præbende. Korskirken har ogsaa en dansk Skole, kaldet Christi Krybbe. Til denne Skoles anseelige Bygning er Grundsteen lagt den 20de April 1739 af da værende Stiftamtmand Bager, og Skolen blev indviet den 9de Maj 1740. Skolebygningen er opført paa den indmurede St. Martini Kirkegaard, paa det Sted, hvor St. Martini tydske Kirke stod, som afbrændte Aar 1702, og opbygt af samme Kirkes Mure og Stene. Over Indgangen til Bygningen er indsat i Muren en hvid Marmorsteen, hvorpaa er udhugget Christus liggende i Krybben; der neden under læses: "Ære være Gud i det Høie! ꝛc. Udi Frontespiren sees Kong C5 Navn

en

Digitized by Google

en Chifre og det Aarstal 1739. Denne Skoles Fundats er dateret 29de Auguſti 1739. Til Skolens aarlige Indtrader er henlagt efter Kongelig Benaadning, Indkomſterne af Oberſavneſetter-Tieneſten i Staden, ſom bortforpagtes mod aarlig Afgift af 476 til 480 Rdlr. 3) Nyekirken ſtaaende paa Stranden imod Nordnæs, er ſiden den ſtore Ildebrand Aar 1756, meget ſmukt opbygt, og hvis Bygninger har koſtet 60,000 Rdlr. Nyekirkeſognet er nu næſten det vigtigſte Sogn i Staden, thi de meeſt formuende Kiøbmænd høre dertil. Til Kirken, ſom ogſaa kaldes St. Klemens Kirke, ere ſmukke Sølv-Ornamenter. Hertil er en Sognepræſt, ſom er benaadet med Jordegods paa Søndmør, kaldet Margrethes Præbende; og desuden 2de Kapellaner. Til Kirken er en danſk Skole, kaldet Bethlehem, ſom er en ſmuk muret Bygning, ſtiftet Aar 1739, og dens Fundats konfirmeret 1742. Biſkopen, Seminarium, de tre Sognepræſter og de 2verſte reſiderende Kapellaner saa og Rektor Scholæ ere Kapitulares, og nyde aarlig Indkomſter af de Præbender, ſom have tilhørt Bergens Kapitul i de katholſke Tider. Samtlige Kapitullares betale aarlig udi Kapiteltaxt 294 Rdlr. 60 ß, i Proportion af det Enhvers Embede tillagte Kapitelgods; hvilke Penge indkaſſeres af Notario Kapituli, og indleveres i Kongens Stiftamtſtue-Kaſſe. Den 4de Kirke er den tydſke Kirke, St. Mariæ eller vor Fruekirke kaldet, ſom er en af ærværdig Elde, rar Bygningsmaade og af gamle Zirater overmaade ſmuk og beundringsværdig Kirke, bygt af lutter hugne Qvadersteene, med dobbelte Omgange og 2 grundmurede Taarne. Denne Kirke er opbygt for det tydſke Kontoirs Betiente i Staden, ſom, under Kong Hagen, for de Wendiſke Stæder eller Hanſeſtæderne blev etableret, og med ſtore Friheder benaadet. Kirken menes at være bygt Aar 1250 af den engelſke Kolonie, ſom Kong Oluf Kyrre havde givet viſſe Privilegier; men da ſamme Folk, ved at forgribe ſig paa Kong Hagens Folk, tabte deres Benaadninger, maatte de vige for de Tydſke, ſom i deres Sted kom til Bergen, og ſammesteds oprettede den ſaakaldte Contoirſke Handel. Indvendig i Kirken er en Altertavle af ſærdeles kunſtig Arbeide i 3 Afdeelinger, ſamt nogle Epithaphier i Koret, og ellers mange ſine og koſtbare Malerier midt i Kirken, hvoriblandt Dr. Morten Luthers Portrait i fuld Legems Størrelſe. Prædikeſtolens nederſte Deel foreſtiller den halve Himmelklode fra Meridianen eller Æquinoktial-Linien til Sydpolen, med alle dens Zirkler af tyk Meſſingtraad, alle Himmeltegn ſmukt malede, og Stiernerne paa ſit rette Sted i hvert Himmeltegn ved forgyldte Meſſingſtierner anbragte. Den anden halve Klode er Hvelvin-

Digitized by Google

gen over Prædikestalen, ligeledes med sine Billeder og Himmelteqn fra Nordpolen af inddeelte; desuden er den prydet med smukt Løvverk og Konststykker. Daaben forestiller en flyvende Engel af Gibsarbeide forgyldt, som fremrækker et Sølv Døbefad, vægtig 60 Lod 2 Qvintin. Ved Indgangen i Kirken sees endnu et Vievands-Fad udhugget i Steen, som en Levning fra de catholske Tider. Denne Kirke har altid tilforn ligget under Direktionen i Lybek, som i fordum Tid stedse har kaldet og beskikket tydske Præster dertil; men da Kontoiret tog af, og Kirken blev brøstfældig, saa har det lybske Societet den 18de Februarii 1766 deklareret, at Kirken skulde tilhøre Kongen, som nu har *jus patronatus* et *vocandi* dertil, og under 8de Augusti 1771 har befalet, at de tydske Militaire af Garnisonen skal søge samme Kirke. Noget Jordegods i Nordhordlehns Fogd. eier denne Kirke, hvoraf den aarlige Indkomst er 15 Rdlr. 95 ß. Kirken skal herefter, i Følge Kongelig Reskript af 8de August 1771, ikkun have een Præst, som nyder aarlig 200 Rdlrs. Løn, med frie Bolig og sædvanlige Accidentier; og en Kateket med 100 Rdlrs. aarlige Løn og frie Huus, til at forrette Aftensang. Det efter Ildebranden tilbageværende tydske Fattighuus, kaldet St. Katharinæ, fulgte med Kirkens Overleverelse til Kongen, som nu er indrettet til et almindelig Hospital for tydske Fattige. Foruden disse anførte 4re Sognekirker, er her endnu 3de Trækirker, nemlig: St. Jørgens eller den store Hospitals Kirke, som har et maadeligt høit Taarn; denne Kirke er for Lemmerne i St. Jørgens Hospital, som Aar 1545 blev indrettet allene for de Spedalske; thi Spedalsk Sygdom var forhen meget almindelig i Bergens og Trenhiems Stifter. Kong Christian den 3die gav Aar 1565 til dette Hospital alt det Jordegods, som i de katholske Tider, for Reformationen havde ligget til St. Synnevæ Kloster paa Silløe. Hospitalets Jordegods er bortforpagtet mod aarlig Afgift af 580 Rdlr. Dernæst har dette Hospital af Bønderne i Bergens Stift aarlig visse Hospitals Penge, som udgiør i alt 353 Rdlr. 56 ß. Hospitalets Fundats er dateret 23de Maji 1654. Dets nu værende rummelige Bygning, er efter den forrige afbrændte, opført Aar 1754 af Træe, bestaaende af 2de Fløie, afdeelt i 40 Kammere, hvorudi er 80 Personer, 40 af hvert Kiøn; dernæst er en anden stor Stue, hvori er 16 Kamre for gamle Folk, som mod at gibe 200 Rdlr. til Hospitalet indlemmes deri. Hospitals Kirken er ligesaa af Træe, rummelig og stor bygt, med et Kors i Sydvest, Kirken har smukke Sølv-Ornamenter baade til Alteret og Daaben. I Koret er en muret Begravelse, hvori Hospitalets afdøde Præster hensettes. Hospi-

Digitized by Google

spitalet har sin egen Forstander, og sin egen Præst, som tillige er Sognepræst for Aarstads Sogn paa Landet, hvis Menighed søger Hospitalets Kirke, og svarer dertil Kirke-Tiende. Efter Kong Christian den Syvendes Reskript af 26de Maji 1770, skal Hospitalskaldet nu ansees som et Landsbykald, og Præste-Enkerne nyde Naadsens Aar efter Loven. Præsten nyder af Hospitalet aarlig Huusleie 50 Rdlr., Offer til hver Høitid 1 mk af hver Lem, og 10 Rdlr. af de Kontoirske for Tieneste i de Tydskes Fattighuus, samt vis Løn af Hospitalet. Lemmerne nyde hver ugentlig 28 ß, aarlig Lerred for 4 mk 8 ß, og Penge til Skoe 2 mk 4 ß. De have Frihed at arbeide Skoe for Bønderfolk efter kongl. Reskript af 13de Martii 1750. Den anden Trækirke er St. Mikkels, som er kun liden, beliggende paa St. Jakobs Kirkegaard, hvor fattige Folk nyde frie Begravelse. Den tredie Kirke er St. Pouls, beliggende ved Nordnæs, hvor Fattige ligeledes nyde fri Begravelse. Staden har en latinsk Kathedral Skole, som forestaaes af en Rektor og 4 Hørere. Konrektors Embede forrettes af 2de *Lectores* ved Siminarium Fridericianum, hvilke nyde Konrektoratets Indkomster. Ligeledes har Skolen en Kantor. Skolen blev bygget og stiftet Aar 1554 af Biskop Gieble Pedersen, og Bygningen, som var af Tømmerlod han opføre paa egen Bekostning, men Aar 1702 afbrændte denne Bygning, og er nu Skolen igien opbygget af Grundmuur. Foruden den Rente, som fra forrige Tider havde tilhørt Skolen, lagde bemeldte Biskop endnu St. Synneves Præbende dertil. Siden har denne latinske Skole faaet flere Indkomster, saa at den nu har en Kapital af 5000 Rdlr. paa Rente, og desuden nogle Grundleier. Rektor ved Skolen nyder aarlig af Præsten paa Hammer 180 Rdlr. og af Præsten i Hosanger aarlig 120 Rdlr. Hver af Hørene har sin Kirke at forrette Chordegns Tieneste udi. Skolens Kantor har 133 Rdlrs aarlig Løn. Ved Skolen er tilføiet et *Seminarium Fridericianum*, som af Kong Friderich den Femte er anlagt. Det er en stor Træbygning af 2de Etager eller Stokværk, har et Auditorium, og en smuk Bogsamling. Her faae 12 studerende unge Personer, som kaldes *Seminarister*, frie Logement, Information, Lys og Varme, og desuden nyde 6 af dem 10 Rdlr. aarlig, til et Stipendium Fridericianum. Ved dette Seminarium er en Inspector, som tillige er Lector Philosophiæ Moralis; saa og en Lector Matheseos og Physicæ experimentalis, hvilke 2de ere de, der, som før meldt, forrette Konrektors Embede ved den latinske Skole. Seminarii Fond er nu hen ved 10,000 Rdlr; herforuden haves Grundleie af nogle Gaarde, og af Nyekirkens Pastorat 50 Rdlr., af Gloppens Pastorat

Digitized by Google

storat 100 Rdlr., og af Dom-Kirkens øverste Kapellanie aarlig 100 Rdlr. Den ældste Lector, nyder aarlig Løn 350 Rdlr., og den anden 322 Rdlr. 14 ß, af Seminario. Instruxen for dette Seminarium er af 21de Maji 1762. Stiftelsen har en Portner, som tillige er Fyrbøder. Staden har et Manufaktur-Huus, som er en smuk Grundmuret Bygning af 2 Etager med 2de Sidebygninger eller Fløie, hvoraf den nordre indeholder Kirken, men den søndre indbefatter Oekonomie Værelser. Det har sin egen Præst, som tillige er Præst ved St. Jørgens Hospital, og nyder aarlig Løn 80 Rdlr af Manufaktur-Huset. Dets faste Kapital er nu 14,700 Rdlr og dets Fundats er dateret 8de Julii 1744, da Borgerne anlagde her adskillige Fabriker. Herforuden ere 5 Stiftelser for Fattige, nemlig a) De Søefarendes Fattighuus, stiftet Aar 1599 af Søefarende til Fattige Skibreeder og syge søefarende Mænds Forpleining, det er en Træbygning med 32 Kammere oven og neden paa begge Sider; midt i Stuen er en Prædikestoel, og Alter i den østre Ende, med Sølv-Ornamenter. Gudstienesten forrettes her hveranden Søndag af Hospitalets Præst. Til denne Stiftelse ligger nogle Grundleier, saa og Kongetienden af Viigs Præstegield, givet dertil af Kong Friderich den anden Aar 1577, hvilken Tiende mod aarlig Afgift er bortforpagtet, har desuden en betydelig aarlig Indtægt af Bradbænken for Skibes Kielhaling og Tierekogning ꝛc. og den høie Skibskrahns Brug; hvilken Indtægt er nogle Aar henimod 600 Rdlr, men Aar 1740 var samme over 1000 Rdlr. Ligeledes ogsaa en aarlig Indtægt af Tøndepenge, som paa Toldboden leveres af alle Søefarende for de Søetønder, som ligge paa Vaagen, og ere bekostede med Jernankere og Jernkiæder til Skibenes Fortøining, samt Ind- og Udhaling. Hvert Lem nyder ugentlig 18 ß Kostpenge. Lemmernes Antal er 60; af hvilke ere 15 Mandfolk og 45 Qvindfolk. Over dette Fattighuus er en Forstander. Dets faste Kapital er 2800 Rdlr. Til dette Huus blev af dets Directeurer, Aar 1753, annecteret en nye Bygning, hvori 10 Personer, imod at erlegge til Stiftelsen hver 200 Rdlr., indlemmes og nyde lige Rettigheder med de i det gamle Huus. b) Sander Raaes Huus, er et Fattighuus stiftet af Sander Raae, Aar 1760, for 16 Lemmer, som nyde fri Varme og Værelser, samt hver et rummeligt Kammer. Stifteren testamenterede dertil 16000 Rdlr., deraf er til Husets Bygning taget, efter Testators Villie, 3000 Rdlr. Ved Huset er en smuk og rummelig Kiøkkenhauge til fælles Brug. Dette Huus ligger i Domkirkens Sogn. Lemmerne ere 12 Enker, som faae ugentlig hver 3 mk 8 ß. Husets Forstander faaer 50 Rdlr. aarlig Løn; den øverste Kapellan

Digitized by Google

pellan til Domkirken faaer aarlig 30 Rdlr., for at betiene de Syge, og een Skolediscipel aarlig 12 Rdlr. for at holde Morgen- og Aftenbøn. Magistraten er Stiftelsens Directeurer, og Fundatsen er dateret 2de Julii 1769. c) Enke-Huset beliggende paa St. Jakobi Kirkegaard nær ved Stadsporten, er stiftet Aar 1663, af Hans Olsen Dr. og Medicinæ Pract. Dette Huus er af nye opbygt 1748 for 32 Enker, som nyde frie Værelser, Lys og Varme, samt forøsden Mad og Drikke. Huset er en lang Træbygning, inddeelt i en stor Stue og 12 Kammere, og har kostet 700 Rdlr., at bygge. Stiftelsen har et lidet Jordegods, givet af Vice-Laugmand Hans Lillienskiold, hvilket indbringer aarlig 57 Rdlr. 24 ß. Denne Stiftelses faste Kapital er 3400 Rdlr. De Syge betienes af Hospitalets Præst. d) Stranges Fattighuus paa Markvigen, er ogsaa en mild Stiftelse oprettet for 9 fattige Fruentimmer. Efter at dette Huus afbrændte Aar 1702, blev samme igien opbygt, og Aar 1751, ved Hielp af adskillige Gavmildes Gaver, giort saa stort, at det nu rummer 31 Lemmer af gamle ugifte Fruentimmer, som nyde frit Huus, Lys og Ildebrand, samt Maanedlig uddeles imellem dem hvad som ved en Bøsse bliver indsamlet. Huusets faste Kapital er 3400 Rdlr., som er samlet af adskillige Gaver, hvoriblandt det Fesserske Legatum er det største, og e) Et Sygehuus indrettet for Stadens og Stiftets fattige Syge. Aar 1755 er af Kong Friderich Femte anordnet en Ober-Commission for de Fattiges Væsen i Staden, som have de Fattiges Legat under Administration. Aar 1697 blev oprettet et Studenter-Societet, hvis Fundats er af 27de Novemb. 1744, hvilket har smukke og kostbare Liig-Ornamenter, samt en Bogsamling af 700 Bøger. En Navigations eller Styrmands Skole for Søefarende er her i Staden, hvortil er en Navigations Mester. Ligeledes er her for nogle Aar siden oprettet en Skole til Tegnekonstens Befordring, af et Selskab, under Navn af det Harmoniske Akademie, hvorved 20 a 30 Børn undervises i Tegningen af en dertil antaget Tegnemester. De Formuende betale en Skilling for Timen, men Fattige intet. Videre er her i Staden stiftet et Selskab, under Navn af det nyttige Selskab, og har til Øiemærke at befordre og belønne Flid, Dyd og Kundskaber blandt Indbyggerne. Selskabet udsetter aarlig en anseelig Mængde Præmier, især for Ting, der henhøre til Næringsstandens Forbedring m. v. Dets sidste forbedrede Love ere daterede 14de Marts 1776. Til Søefarendes Nytte er en Bradbænk anlagt Aar 1662 ved det Sted Dræggen kaldet, og er ved et dybt Bolværk udlagt paa Vandet, saa at de største Skibe kan legge dertil. Ved denne Bradbænk er en høi

Skibs-

Digitized by Google

Skibskrahn, hvorved endog de allerstørste Orlogsskibe kan blive fuldkommen reparerede. Over Bradbenken er beskikket en Forstander og en Mester-Tømmermand. Staden har et Fiskertorv, som alle Tider er meget levende, i Henseende til den store Mængde Folk, som der daglig samles, ved det at Fiskerne legge dertil med deres Baade. Stadens Raadhuus er en meget stor grundmuret Bygning, hvorpaa er et Taarn. Slottet Bergenhuus kaldet er en stor og anseelig Bygning, ziret med et stort og høit Taarn, og 2 mindre Taarne, saa og befæstet for sig selv med Volde og Grave. Dette Slot ligger strax norden for Staden. Nederst udi Taarnet ere Fængsler for Misdædere, samt Rust- og Krudkammere. Paa Slottet boer Kommandanten, under hvis Kommando de øvrige underliggende Fortresser henhøre. Staden har et godt Sukker-Raffinaderie, og driver en overmaade stor udenrigs Handel med alle Slags Fiskevare, saa og med Huder, Pelsværk, Tømmer og andre Trævare. Disse Varer, især Sild, Fisk samt Skind- og Feedevare, bringes for største Deel derhen fra Nordlandene ved store og smaae Jagter eller Fartøier, hvilke i stor Mængde ankomme 2de Gange om Aaret, hvorimod Korn og andre Vare samt arbeidet Kobber og Jern m. v. bringes tilbage. For Aarene 1767, 68, 69 og 1770 beløbe de udskibede Varer fra Bergens Toldsted til Sverrig, Dantzig og Polsk-Preussen, Königsberg og Kongelig Preussen, Lybeck, Curland, Lifland og Riisland, Altona, Hamburg, Bismar, Tydsk og Svensk Pommern, Engelland, Skotland og Irland, Holland, Frankrig, Portugal, Spanien og Middelhavet, som bestod af tør Fisk, Klipfisk, saltet Sild, Fisk og Kiød, Tran, Tiære Bord, Bielker, Skindvarer, Tællelys og Smør m. v., i alt til Værdie efter Taxation 2,758,944 Rdlr. 45 ß. For Aarene 1772, 73, 74 og 1775 til den Summa 2,651,773 Rdlr. 39 ß. For 1777, 78, 79 og 1780 til 2,689,898 Rdlr. 69 ß. For 1781, 82, 83, og 1784 til 3,637,460 Rdlr. 93 ß, og for Aarene 1785, 86, 87 og 1788 til 3,939,385 Rdlr. 80 ß. De for Aaret 1785 udførte Varer bestode i 396,347 Voger Tørfisk, 134,970 V. Klipfisk, 1106 V. Fiske-Spurrer, 2892 V. Tællelys, 438 V. Smør, 29,649 Tønder saltet Sild, 4865 Tønder saltet Torsk, Langer, Brosmer, Sey, Lax og Makrel, 423½ T. Kiød, 11839½ T. Rogn, 25459½ T. Lever- og Spek-Tran, 452 T. Tiære, 14862 Tylder Bord, 824 Tylder Bielker, og 1570 Deger Bukke- og Hiede-Skind. Samme Aar indkom 225,959 Tønder Kornvarer saasom: Hvede, Rug, Byg, Havre, Malt, Erter, Byg- og Boghvedegryn; 52,547 T. af Cadix, Franск, St. Ubes og Ital. Salt; 9955 T. Dansk og Holsteensk Korn-Brendeviin; 11220 Ankere Franск-Spansk- og Vestindisk-Rum; 148 Ank. Madera-

Viin

Digitized by Google

Vin; 157 Oreh. Fransk Vineddike; 259 Skp. Havremeel; 1652 Skp. Hvedemeel; 3018 Skpd. af Hamp; Blaar og Hør; 128 Skp. Humle, 598,504 Pd. ordinair og Virginii Tobaksblade; og 2322 Stykker Seil- og Klaverdug. Aar 1782 blev udført alle Sorter Fiskevare for omt. 7½ Tønde Guld, og indbragt Kornvarer for omt. 5½ Tønde Guld. Aar 1786 blev udført alle Slags Tør- og Klipfisk af Vægt 594,796 Voger; af Tran 23510 Tønder; og af Rogn 11650 Tønder; derimod indført af alle Slags Kornvare 201,100 Tønder. Et Handels Kontoir underholdes her af de 3de Steder Bremen, Lybeck og Hamburg, som er anlagt paa den saa kaldte Garpebrygge, hvilken Brygge ligger ud i Enden af Bergens Vaag, og strækker sig mod Nord langs ved Vandet, frem for alle til ommeldte Kontoir henhørende Gaarde med Kiøbmandsstuer, som ere 17 i Tallet, af hvilke Bremerne eie 15 under følgende Navne: 1) Guldskoen; 2) Søster-Gaarden; 3) Engelgaarden; 4) Bliegaarden; 5) Bredsgaarden; 6) Enhiørningsgaarden; 7) Svindsgaarden; 8) Aasiorden; 9) Holmedal; 10) Sædegaarden; 11) Revelsgaarden, 12) Leppen; 13) Bratten; 14) Dramshuuset; og 15) Finnegaarden. Ved Handels Contoiret er en Oldermand, 3 Forstandere og en Protokollist. Herforuden har Staden selv en anseelig Deel Groshandlere, som selv ere Skibsredere, have meget store og anseelige Skibe i Søen, og drive Handel med alle europæiske Steder. Her boer ogsaa et talrigt Antal af Kommissions Handlere og andre Kiøbmænd. For den fremmede Handel boe her en fransk, en engelsk, og en hollandsk Konsul. Aar 1782 eiede Byen selv i alt 112 og Aar 1792 113 store og smaae Skibe, foruden en stor Deel mindre Fartøier. Samme Aar 1792 indkom til Toldstedet 703 og udgik 701 Skibe; af de udgaaende vare 70 Skibe indkomne Aar 1791. Stadens fornemste Gade kaldes Strandgaden, fordi den ligger nærmest ved Søen. Neden for Huusene ud paa Søen, ere bygte Søeboder, 2 a 3 Etager høie, paa Bulværk, og imellem disse og Huusene, ere andre Pakboder. Langt uden for alle Søebodene er paa Dybet med Bulværk anlagt Stadens Toldbod, saa at Skibe, hvor dybt de end stikke kan legge dertil. I Toldbodens Bygning er Pakhuuset neden under, og der over Toldbetienternes Kontoir. Bergens Tolddistrikt begynder ved det Sted, kaldet Hinderaae hvor Stavanger Tolddistrikt ender, og hører til Bergen alle de Øer, som ligge paa den nordre Side af Bukkenfiord, saasom: Karmøe med heele Karmøe-Sund, begge Bukken Giernem. fl. og ender i Nord ved Statlandets nordre Huk, hvor Molde Tolddistrict tiltræder. Over Toldvæsenet er en Told- og Consumt.

Inspec-

Digitized by Google

Inspecteur, en Told- og Cons. Casserer, en Oplagsskriver, en Ober-Fiskeveier; en Veiermester som tillige er Skibsmaaler, en Maaler, en Vrager, 2 Ober-Told- og Consumt. Betiente, 3 extra Betiente, 10 Under-Toldbetiente, en Consumt. Ober-Betient, 26 Consumt. Underbetiente, 18 Tolbodvægtere. Desuden endeel Stadsmæglere og en Told-Procureur. Paa Bergens Leed ere 13 Toldbetiente ansatte. Formedelst Søe-Enrolleringen boe her i Staden en Kommandør af Søe-Etaten, som er Enrollerings-Chef og Ober-Loots i Bergens Stift. Stadens Magistrat og civile Embedsmænd, er en Præsident, 2 Borgermestere, 3 Raadmænd, en Byefoged, en Raadstueskriver, en Byeskriver en Politiemester, en Notarius Publikus og en Autions Directeur. Desuden andre Underbetiente saasom: en Under-Byefoged, en Kiænner, en Vagtmester, 2de Raadstue-Betiente, m. f. Byefogdens Dømme indstevnes for Magistraten. Denne Over-Ret kaldes, i Almindelighed, Raadstue-Retten, og derfra til Over-Hof-Retten o. s. v. Over Borgerskabet er en Stadshauptmand som Chef. Stadens Publique Bygninger, Gaarde og Huse, Pakhoder og Handelsstuer ere i Norges Brand-Kasse taxerede for 1,080,200 Rdlr. Staden har stor Forraad paa ferskt Vand og herlige Springkilder, af hvilke disse 5 ere de fornemste, nemlig: 1) Kilden ved Finnegaarden; 2) Romskilden oven for Korskirken; 3) Kilden ved Dom-Kirke-Risten; 4) Kongskilden ved Lundgaardsvandet; og 5) Pineskaaret. Paa begge Sider af Staden nedflyder store Elve og nogle Diger og Vande ligge oven paa Bergene, hvorved adskillige Møller drives, deriblandt er en Stampemølle, og nogle Saugmøller. Paa en Øe ved Staden, kaldet Alvøen, er en Krudmølle. Over Brandvæsenet er en Chef og Brandinspecteur, tilligemed Brandmestere og Brandfændriker. Stadens og Fæstningernes Garnison bestaaer af 270 Mand, som er Staben og 2de gevorbne Grenadeer Compagnier af det Bergenhuusiske Infanterie Regiment. Staden har et gødt Apothek, og Apothekeren eier en Have uden for Byen, som er en af de anseeligste i Norge. Her er beskikket en Stads-Physikus med en Adjunctus. Posten afgaaer fra Bergen hver Tirsdag Klokken 5 Eftermiddag, og ankommer gemeenlig om Sommeren hver Fredag, og om Vinteren hver Løverdag. For et enkelt Brev til og fra Kiøbenhavn og Trondhiem betales i Porto 24 Skilling. Post-Kontoiret bestyres af en Kongelig Postmester. Aar 1765 blev et Adresse-Kontoir oprettet.

Bergens Laugdømme indbefatter alle Distrikterne i Bergens Stift, undtagen Kiøbstæden Bergen, som har sin egen Magistrats- eller Over-Ret, hvor Laugmanden boer.

Ber-

Digitized by Google

Bergens Leed eller Skibelsb, er den Deel af Havet, som skiær sig ind ved Landet imellem mange Øer fra Karmesund i Christiansands Stift, til Bergen. Udi Holmene, Klipperne, Sundene og Havnene ere faste, store og stærke Jernringe indstsbte med Blye, hvori Skibene i en Hast kan belegges og ligge med Sikkerhed imod stormende Veir. Disse Jernringe lod Kong Christian 4de, Aar 1634, nedsette til samme Brug, og svares derfor Ringepenge efter ethvert Skibs Drægtighed. Bergens Leed har ellers 2de Inddelinger, nemlig det søndre og det nordre. Det første begynder ved Skudenæs, gaaer igiennem Karmesund, Bommelfiorden, Stokksund, Engesund til Bagholm, Korshavn, Bukken o. s. v. til Bergen, og det nordre Leed gaaer igiennem Alvesund og Kiilstrømmen, eller igiennem Herlsfiorden. Paa Bergens Leed er ansat 13 Toldbetiente, nemlig: 2 i Sandviigen, 2 i Nøsted, en i Bukvæn-Raae, en i Bagholmen, en paa Folgerøen, en i Musterhavn, en i Hougesund, en paa Hiivarde, en i Robbervigen, en paa Skudenæs og en paa Hærøe.

Bergens Stift, fordum Bergenhuus Lehn kaldet, grændser mod Nord til Havet, som her kaldes Vesterhavet, og Trondhiems Stift; mod Sønden til Christiansands-Stift; mod Østen til Christianiæ-Stift, og skilles derfra ved de saakaldte Langfielde; og mod Vesten til Havet, som og kaldes Nordsøen. Dette Stift er omt. 47 norske Mile langt fra Sør til Nord. Breeden fra Øst til Vest, er forskiellig, deels 16, deels 20 til 24 Mile; det indeholder 2de Amter, nemlig Søndre- og Nordre-Bergenhuus Amter, hvilke bestaae af 4 Fogd., nemlig: 1) Nordhordlehn og Vosse, 2) Søndhorlehn og Hardanger, 3) Ytre- og Indre-Sogn, og 4) Nord- og Søndfiord; desuden hører under dette Stift, Søndmørs Fogd. i Romsdals Amt, men Indtraderne deraf erlegges til Trondh. Stiftamtstue. Disse 5 Fogderier ere inddeelte i 8 Lehne og Sorenskriverier, som ere: 1) Nordhord, 2) Søndhord, 3) Hardanger og Vosse, 4) Ytre-Sogn, 5) Indre-Sogn, 6) Søndfiord, 7) Nordfiord og 8) Søndmør. Desuden et Baronie, kaldet Rosendal og en adelig Sædegaard, kaldet Svanøe, som begge have Birkerettighed. Foruden disse, ere endnu 9 gamle Sædegaarde, deels med og deels uden Privilegier, men ingen med Birkerettighed, hvilke ere: Halsnøe, Hofland, Lysekloster, Kaarshuus, Steensgaard, Ask paa Den Askøe, Herløe, Kopanger og Stadie. Alle disse Districter indbefatte 51 Præstegielde og 176 Kirker og Kapeller, foruden Sognekaldene og Kirkerne i Staden Bergen, som er den eneste Kiøbsted i Stiftet. I hele Stiftet ere

Digitized by Google

5755 matrikulerede Gaarde, hvis Landskyld er 19 Species, som ved at reduceres til Smør og Fisk, hvilke 2de ere Hoved-Species, bliver det hele Beløb omt. 11309 Løb 2 Bpd. 11 Mark Smør og 3028 Vog 12 M. Fisk. Denne Jordskyld kan efter Forord. af 22de April 1682, anslaaes i dansk Hartkorn til omt. 18478 Tønder 9¼ Setning. Gaardene ere inddeelte, efter den militaire Indretning i Land- og Sølægder, og bestaaer Krigsmagten til Lands i Stiftet, af et Infanterie Regiment, som indeholder 26 Kompagnier, i alt 4105 Mand indberegnet 1200 Mand Landværn, samt Ober- og Under-Officeret, hvilket Regiment kaldes det Bergenhuusiske. Ovenmeldte Districter bestaae deels af fast Land, og deels af bebøede og ubeboede Øer langs det faste Land paa vestre Side af Havet eller Nordsøen. Det faste Land er næsten overalt dybt indskaaret med mange store Fiorder, som løbe langt ind i Landet og deele sig i mange Bugte og Viger. Landet er, som den største Deel af Norge, helst Nordenfields, fast overalt ujevnt, steenigt og fordækket med temmelig høie Klipper og lidt Skov, hvor Gaardene ligge skiulte indenfor udi Dalene, og paa Siderne af de store Fielde, men i hvilke Dale samt langs ud ved Fiordene og Elvene gives dog mange flette Egne og gode Kornlande. Overalt i Stiftet er en stor Deel ferske Søer, Myrer eller Moradser og mangfoldige store og smaae Elve og Bekke. Disse Søer og de fleste Elve ere rigelig forsynede med adskillige Sorter Ferskvands Fiske. Kobber og Jern-Ertser findes paa adskillige Steder i Stiftet, men Situationen og Skovmangel m. v. hindrer sammes Benyttelse. For nærværende er ikkun i Drift Lilledgls eller Christiansgaves Kobberværk, og 2de Koberværker ligger øde, nemlig Aardals og Grimmelien; derimod haves her en Mængde skiøn Marmor af 7 bekiendte Marmorbrude, som ere: Vikenæs paa Storøen, Mosterhavns paa Mosterøen, Stathellens paa Selbøen, Hitøens, Sturs-Øens, Sælø-ens, og Høpeholmens. Af disse Marmorbrude er brækket en anseelig Mængde forskiellige Sorter Marmor, som deels til Kiøbenhavn, deels til fremmede Steder, saasom Østersøen, Sverrig, Tydskland, Engelland med flere ere udførte, og endnu indeholder Brudene en anseelig Mængde. Igiennem dette Stift løber fra Havet følgende 15 Hovedfiorde, nemlig: Bommelen, Sælbiørn, Pap, Raarsfiorden, Henøe, 2de Fedie Fiordet, Bergens- eller Pudde-Fiord, Finds, Søgne, Aafiord, Allesfiord, Stafs, Frosiven og Eids Fiord. Følgende Skibshavne ere i disse Fiorde og paa Bergens Leed, nemlig: 1) Lyngholmene, 2) Riernaglen, 3) Mynstervog, 4) Bommelhavn, 5) Mosterhavn, 6) Bethelem paa Spitsøen, 7) Stok-

Digitized by Google

7) Stokkevog, 8) Følgerøen, 9) Engesund, 10) Bekkervigen, 11) Favre Bakke, 12) Øster Bagholmen, 13) vestre Bagholmen, 14) Bakkersund. Alle disse Havne ligge under Sundhordlehns Fogd., videre: 15) Forlandsvog, 16) Leerøen, 17) Bukken, 18 og 19) Søndre og Nordre Biørøerne, 20) Brattholmen, 21) Are, 22) Strudshavn, 23) Florvaag, 24) Strømneskolmene, 25) Asker, 26) Skiellanger, 27) Flaked af Herløe. 28) Hielmevogen, 29) Nordøesundet og 30) Fidiø. Paa Jagte-Leedet ere følgende 8 Havne: 31) Hovde-Sundet 1½ Miil fra Bergen mod Nord, 32) Alverstrøm eller Alven-Sund 2 Mile fra Bergen, 33) Brudeknappen 3 Mile derfra, 34) Kiel-Strømmen 4 Mile, 35) Vikninger og 36) Naps-Sundet, begge 5 Mile fra Bergen, 37) Sieggehavn og 38) Hille, begge 5½ Miil derfra. Disse ovennævnte Havne fra No. 15 Forlandsvog, ligge alle under Nordhordlehns Fogderie: 39) Steensund, 40) Krakehelle-Sund, begge disse ligge under yttre og indre Sogns Fogd., 41) Korssund, 42) Sovesund, 43) Furresund, 44) Sinørhavn, 45) Berlevog, 46) Marøen, 47) Maaløen, 48) Ulvesund, 49) Sildevog, 50) Saløen nær ved Stadt. Disse Havne fra Korssund under No. 41) hører til Nordfiords Fogd. Fra Steenssund over Haver gaaer Veien til Hindøerne igiennem Kindsundet forbi Frover til Flaaevær, som er den første Havn paa Søndmør. Ladepladsene udi Bergens Stift ere følgende: 1) Leervig, 2) Fladernæs, 3) Øyelands Vogen, 4) Hatvigen, 5) Øsestadvogen, 6) Kollesund, 7) Goesund, 8) Sandvor, 9) Terøen, 10) Gierdmundshavn, 11) Høieshavn, 12) Lenge, 13) Hornene, 14) Flornæs, 15) Servefiorden, 16) Vallen, 17) Onderemsvigen, 18) Landevogen, 19) Gelmervigen, 20) Skonevigen, 21) Marchushavn, 22) Tostehalver, 23) Harrevigen, 24) Lindaas, 25) Sævog, 26) Annevigen, 27) Danfiorden, 28) Biørøen, 29) Finaas, 30) Hatlevigen, 31) Espevæhr, 32) Næsvogen, 33) Braneſund og 34) Sundhord, hvor Toldstedet forhen har været, beliggende 7 Mile fra Bergen. Herforuden ere 11 andre Steder hvor Kongelige Toldbetiente ere ansatte, see Bergens Leed. I Aaret 1769 befandtes i dette Stift, Folke-Antallet af unge og gamle, at være i alt, med Staden Bergen 130,352 Siele. Over Stiftet er en Stiftamtmand, en Biskop, en Laugmand, en Stiftsprovst, som tillige er Sognepræst til Domkirken i Bergen, og Provst over Nordhordlehns Provstie, en General Vejmester, samt en Eurollerings Chef, og Ober-Loots, som alle boe i Staden Bergen. Udi det Geistlige indbefatter Stiftet 7 Provstier: som ere: 1) Nordhordlehns, 2) Søndhordlehns, 3) Har-

Digitized by Google

Hardanger, 4) Sogns, 5) Søndfiords, 6) Nordfiords og 7) Søndmørs.

Bergenhuus Amter, see Nordre- og Søndre-Bergenhuus.

Bergens-Vaag, er den store Bugt eller Vig, hvor førmeldte Stad Bergen ligger rundt omkring. Denne Vaag løber øster ind af en stor Fiord, imellem 2de Næs eller Odder kaldet Nordnæs og Kommunen, og er baade temmelig breed, og tillige saa dyb, at endog de allerstørste Orlogsskibe kan ligge ikke alene midt paa Vaagen, men ogsaa, hvor dybstikkende de end ere, lige op under Stadens Brygger, Søeboder, Pakhuuse, og Bradbænken. Denne Vaag er som oftest fuld af Skibe, Jægter og Baade.

Berger Sogn, et Anner til Grue Præsteg. i Sollør og Oudals Fogd., Hedemarkens Amt.

Bergs- og Næs-Vandene i Nedre Bertedalen, Moelands Præsteg., Øvre Tellemarkens Fogd., Bradsberg Amt, har en Skikkelse som et 5-Tal, og skal indeholde en Miil i Længde og $\frac{1}{4}$ M. i Bredde, hvorudi er en stor Mængde skiønne Ørreter, som tilgrændsende Beboere ikke allene fange til Huusbehov, men endog til Afhandling.

Bergøen, en bebøet Ø i Ryefylke Fogd. Stavanger Amt.

Bern- eller Berre-Fiord, en stor Fiord, som fra Havet skiær sig ind paa den søndre Side af Island udi Mule-Sønder-Syssel. Her er et Næs eller Forbierg, kaldet Brunæs, saa og en Havn kaldet Beru- eller Berrefiords-Havn, som er et Handelssted og Kiøbhavn for Handelsskibene fra Kiøbenhavn og flere Steder.

Berswendholm eller Ørebaas, en god Havn, som har god Ankergrund for Jagter og smaae Fartøier, beliggende i Borgunds Præsteg., Søndmørs Fogd., Romsdals Amt, og henhører til en Gaard af samme Navn, som skylder 18 Mark Fisk, hvorpaa ere 3de Oppsiddere.

Bertedalen i Molands Præsteg., Øvre Tellemarkens Fogd. Bradsberg Amt, er en bebøet Dalstrækning, men sees endnu tydelig at den i de ældgamle Tider har været langt mere bebygget især erfares dette paa et Sted, kaldet Berte, som nu er en øde Gaard eller Plads under Gaarden Tofslie, thi her sees mange Huuse-Tomter og Kiendetegn til adskillige Agre; og fortælles af Indbyggerne, at denne Plads har været en stor Gaard og havt mægtige Beboere. Her sees tillige Tomten af en Kirke og Rudera af den Muur, som har været omkring Begravelses Stedet m. v. I Nærheden af denne Gaard sees desuden 4 Begravelses Høie,

og

Digitized by Google

og derved er opreist 4 saakaldte Bauta-Steene, hvilke ere brede neden for, men spidse opad.

Bertevandet, et lidet Vand ¼ Miil langt samme Steds, hvori falder godt Ørret-Fiskerie.

Besseſtad, en Gaard, gemeenlig Kongens Gaard kaldet, i Guldbringe Syssel og søndre Fierding af Island, som er Amtmandens Boested. Denne Gaard har i de ældre Tider været bekiendt deraf, at den har været Snorre Sturlesøns Eiendom og Lystgaard. Paa Gaarden er det Kongelige Falke-Huus, hvortil de af Amtmanden beskikkede Falkefængere komme ved St. Hans Dag med de fangne Falke under en vis Ceremonie, for at overleveres til den Kongelige Reisefalkeuerer, som fra Kiøbenhavn omt. paa samme Tid aarlig ankommer dertil. Her staaer tillige Besseſtad Kirke, som er bygt af Bindingsværk, Siderne og Taget beklædt med Bræder; den er 26 Alne lang, 12 Alne breed og temmelig høi. Lige for Prædikestolen har Amtmanden en indelukt Stoel eller Pulpitur, som er bygt paa Væggen over de andre Stole.

Biaaland, en af de bedste Korngaarde i Laurdals Præsteg. Øvre Tellemarkens Fogd., Bradsberg Amt, har rødmalede Bygninger, og 2 Frugthaver, hvori vore modne og gode Æbler.

Biarkøe eller Bierkøe, en maadelig stor Øe i Senjens Fogd., Finmarkens Amt. Paa denne Øe skal i fordum Tid Kong Oluf den Helliges Lehns Høvding Thore Hund, med flere, have boet. Der skal og have staaet en Kirke, hvortil blev givet Gods, af Ridder Biørn Ellingsøn.

Biellands Præstegield i Mandals Amt, Liſter Provstie, bestaaer af 4 Kirkesogne, nemlig Biellands Hovedsogn i Liſter Fogd. og Annexerne, Grinnem sammesteds, Finsland i Mandals Fogd., og Aasevald i Raabygdelaugets Fogd. Nedenes Amt. Hovedsognets Gaarder skylder 107 Huder 4 Engelsker Fedevarer. Ved Biellands Kirke er over Mandals Elv lagt en skion stor Broe af hele Mastetræer imellem 2de Klipper, fuldkommen 18 Alen op fra Vandet, som der løber med en stridig og stærk Strøm neden under. Til dette Præsteg. er en Sognepræst, som boer paa Biellands Præstegaard, hvilken Gaard skylder 5 Huder. Præstenke-Sædet bestaaer af 3de Gaarde i Grinnem Annexsogn, nemlig Vaardal, Haarvei, og Yttre Grinnem, tilsammen af Skyld 2 Huder 6 Engelsker. Tingstedet for Hovedsognet og Grinnem er Gaarden Vads. Folkeantallet var Aar 1787 i Hovedsognet 704 og i Annexerne Grinnem og Finsland 1126 Siele.

Bjerkøe see Biarkøe.

Biert-

Biertnes, en stor, smuk og god Gaard i Verdalens Præsteg. Stør- og Verdals Fogd. Tronh. Amt, et Stykke sydvest fra Hovedkirken Stikkelstad. Gaardens Huuse have forhen staaet paa søndre Side af Verdals Elv, men formedelst Elvebrud ere de flyttede til nordre Side, hvor endnu, især i Udmarken, skeer aarlig Udbrud af Elven, som har kastet sig om til nordre Side. Gaarden ligger paa en skiøn stor Slette, og har en behagelig Udseende, baade i Henseende til bemeldte Slette, som til mange omkring Gaarden plantede Træer, hvoriblandt en liden, østen for Huusene beliggende Lund, giver den en smuk Prydelse. Denne Lund bestaaer af Gran-Birk-Aspe- og Rogn-Træer, plantede i 6 Rader. Midt i den er sat en stor Steen, den saakaldte St. Olufs Skaal, om hvilken berettes, at Kong Oluf den Hellige, under sin Reise, fra Lexdalen til Verdalen, har spiist derpaa, og havt i Sinde at udhuule den til en Skaal, men blev deri forhindret ved sine Fienders Ankomst. Stenen, som er flad oven paa og rundagtig neden under, lage den Tid hen imod ½ M. fra Biertnes, paa et Bierg kaldet Klingen, over hvilket Veien falder imellem Lex- og Verdalen. Den blev bragt til Biertnes paa Vinterføre, og opsat paa det Sted, den nu staaer, paa en lav men tyk Træstolpe, omringet med et Stakitværk, inden for hvilket stage Bænke rundt om Stenen. Paa Stedet, hvorfra den er bortført, ligger endnu en anden større Steen kaldet St. Oles Kovle, omtaf samme Skikkelse som hin. Gaardens Huse ere byggede af Gaardens forrige Beboer General Major Brun, og det smukt og ordentlig i en Firkant, med et indsluttet stort Gaardsrum. Agre og Enge ere i den seenere Tid anseelig forbedrede, saa at nu denne er en af de betydeligste Gaarde i Verdalen, især til Kornavling. Nærværende Eier Kapitain Lorentz Klyver lod opføre for nogle Aar siden, strax sønden for Gaarden, en Veir-Mølle ved en svensk Bygmester.

Biertnum, 2de Gaarde i Overhaldens Præsteg. Nummedals Fogd., Tronh. Amt, som i fordum Tid har været Kongsgaard, ligger paa nordre Side af Namsen Elv. Imellem disse Gaarde er en ophøiet Vei, strax derved 3 udsædvanlig store Kiempehøie og paa een af disse, ligger en stor flad Steen. I de seenere Tider skal Gaarden tillige have havt anseelige Mænd til Beboere, blandt andre en fransk Familie, som med store Rigdomme skal have flygtet fra Frankerig, og her satte sig ned. Til Erindring herom sees endnu paa en Vindues Rude det Navn, Christ. de la Roche. Den ene af Gaardens nærværende Opsiddere, Bonden Jens Johansen, har for udviist Flid med Gaardens Forbedring, erholdet i Kongelig Præmie en Sølv Medallie.

Bil-

Digitized by Google

Bildedalshavn, en Handels- og Fiskerhavn, i Arnarfiord og Bardestrands Syssel paa Island.

Bindals Fierding, et Tinglaug i Nummedals Fogd., Tronh. Amt. Tingstedet er Gaarden Værum.

Bindals Fierding, et Tingl. i Helgelands Fogd., Nordlands Amt, bestaaende af en Dalstrækning og Bygdelav beliggende ved Bindals Fiord.

Bindals Fiord, en breed og stor Fiord i Nummedals Fogd. Tronh. Amt, som adskiller dette Amt og Nordlands Amt. Denne Fiord gaaer ind fra Havet, skiær sig dybt ind i Landet, og deresser deeler sig i 3de Arme.

Binde, en stor, god og vel bebygget Gaard i Stods Præsteg., Indersens Fogd., Tronh. Amt, har i lang Tid været beboet af Kongelige Embedsmænd, og nu eies og beboes af Lieut. v. Sylow. Gaarden er Dragun Quarteer, ligger paa en meget høi Bakke, og hører dertil et lidet Vand, som ligger strax neden under, hvori fiskes Aal og Ror.

Biri Præsteg. i Totens Sorenskriv. og Præstie, i Valders Fogd., Christians Amt, bestaaer af 2de Kirkesogner, nemlig: Hovedsognet Biri, hvis Kirke er af Steen, og Snertindals Anner. Herfornden er en Gavekirke kaldet Nyekirke. Præstegieldet betiænes af en Sognepræst. Tingstedet er Gaarden Petersborg. Ved den Elv Vismund, som løber igiennem endeel af Præstegieldet, og forbi Hovedkirken, er anlagt et Glasværk, kaldet Biri Glasværk, hvor aarlig fabrikeres omtrent 80 til 90,000 Boutellier, og 900 Kister ordinair Fensterglas, hver Kiste til 120 Tavler, samt endeel Apotheker-Glas. Ved Verket forbruges aarlig omt. 3000 Fav. Brænde, som i denne Egn er let at faae, og koster omt. 56 ß Favnen. Den forbrugende Sand faaes fra Kiøbenhavn, og betales med omtrent 72 ß pr. Tønde. Biri Præsteg. overgik en betydelig Skade Aar 1789 den 22de og 23de Julii ved Elvebrud og Oversvømmelse, thi derved blev aldeles ødelagt 11½ Maal Ager, og 112 Melinger Eng, samt bedervet for nogle Aar 33 Maal Ager og 15 Melinger Eng, desuden blev aldeles udtaget 31 Huse, og 5 bleve beskadigede og tildeels omkastede. Denne Skade er taxeret for 2561 Rdlr. 32 ß.

Birkager, en Giestgiver-Gaard i Rennebo Annexsogn Meldalens Præsteg., Orkedals Sorensk. Tronh. Amt, 7½ Miil fra Tronh. ligger ved Kongeveien til Dovre-Field paa en høi og brat Bakke. Her løber den store Orkna Elv forbi, og er derover en Bro kaldet Vangsbroen.

Birke-Sogn, et Annex til Nannestad Præsteg. udi Øvre Romneriges Fogd., Aggershuus Amt.

Digitized by Google

Birke Sogn, er Hovedsogn til Qvindherreds Præsteg. i Søndhordlehns Fogd., søndre Bergenhuus Amt. Kirken er af Grundmuur.

Birkedal, en beboet Dalstrækning i Voldens Præsteg. Søndmørs Fogd., Romsdals Amt. Midt i denne Dal ligger et stort Vand kaldet **Birkedals-Vandet**, som har sit Udløb i Riils Fiorden. Rundt om samme Vand ligger mange smukke Gaarde, indsluttede af høie og skovrige Fielde.

Birkelands Sogn i Nordhordlehns Fogd., søndre Bergenhuus Amt, er et Anner til Fanse Præsteg.

Birkelangen, en fersk Søe, en Miil lang og ½ M. breed, beliggende i Høelands Præsteg., Lokkens Hovedsogn, imellem Gaardene Slorbak og Kringsrud, under Nedre Rommeriges Fogd., Aggershuus Amt. Over denne Søe er en Steenbroe opbygt af meget store Kampestene. Fra Øvre-Rommerige og andre Fogderier høiere op i Landet slaades igiennem denne Søe en stor Mængde Tømmer og Bielker til Friderichshald.

Birkenæs Sogn, i Nedenæs Fogd. og Amt, er et Anner til Tveds Præsteg., i Lister og Mandals Fogd., Mandals Amt, men hører i det civile under Raabygdelaugets Fogd. i Nedenæs Amt.

Birkenæs eller **Børknæs**, en temmelig stor Ø i Nordhordlehns Fogd., søndre Bergenhuus Amt. Her ligger en Gaard af samme Navn, som beboes af 16 Bønder, og en anden Gaard kaldet Brømnæs beboes af 5 Bønder. Ved Øen er en god Havn kaldet Vikingevog.

Birkevaag, en Gaard i Borgunds Præsteg., Søndmørs Fogd., Romsdals Amt, af Skyld 1½ Vog Fisk, ligger i en indskiær Vig eller Vog, og har en smuk Situation. Paa denne Gaard ere meget smukke og vel indrettede Baaningshuuse af Tømmer, og et skiønt Ladehuus af Graaesteen. Under Gaarden ere 3de Husmandspladse.

Birkrim Skibreede, et Tingl. under Jedderen og Dalernes Fogd., Stavanger Amt, og tillige et Annersogn til Hellelands Præsteg. samme Steds, bestaaende af 87 Gaarde, som Aar 1746 bleve beboede af 231 Gaardmænd. Tingstedet er Gaarden Strømsund.

Biskoppen, en rund høi Klippe, som staaer op af Søen, og ligger norden for Fuglesø paa Færøe.

Bispetungen, et Landskab i Aarnæs Syssel og søndre Fierding af Island, hvis Fielde ere græsrige og frugtbare paa Lyng, Krat og Urter, især give Dalene i den sydlige Deel af de saakaldte Kiølveie gode græsrige Marker for Faar, Stude og Heste.

Biung-

Digitized by Google

Biungne Sogn, et Anner til Orlands Præsteg., udi Fosens Fogd., Tronh. Amt, hvilket Anner ligger ved **Biungnen Fiord**, som er en stor Fiord eller Bugt, der fra Havet skiær sig ind imellem Orlandet og det nordre Land. Denne Fiord er bekiendt af det ypperlige Sildfiskerie, som der aarlig falder, hvilket ikke allene tiener Bønderne i omliggende Sogn, men endog Almuen i heele Fosens Fogd., og andre tilgrændsende Fogderier til betydelig Næring. Kirken, som er af Træ, tilhører Cancelliraad **Rosenvinge** i Tronh. m. fl.

Biølstad, en Gaard i Vaage Præsteg., Hedalens Anner, Guldbrandsdalens Fogd., Christians Amt, som skylder 5 Huder 6 Skind. Her har boet en adelig Familie med Tilnavn **Bratt**, kommen fra Bergen, og regner de nu værende Opsiddere sig af deres Slægt, som i lang Tid, af mere end 200 Aar, have ført det Navn Thord, Mand efter Mand. Af Gaardens forrige **Privilegier**, er nu ikkun tilbage Befrielse for **Friskyts**. Her har Hedalens Kirke, forhen staaet.

Biørknum, en Gaard i Leirdals Præsteg., Yttre- og Indre Sogns Fogd., nordre Bergenhuus Amt, som af dens Opsidder Peder Larsen er anseelig forbedret, og hvorfore han har erholdet udi Kongelig **Præmie** en **Sølv-Medallie**.

Biørndalen, en Dalstrækning i Sælboe Præsteg., Strindens Fogd., Trondhiems Amt, som skiær sig op fra de Gaarde ved **Sælboe Søen**, kaldet **Indbygda**, til **Mæraker**. Denne Dalstrækning har tilforn været beboet, og havt en Kirke, men er nu øde.

Biørnefiord, en stor Fiord imellem mange Øer paa Bergens Leed.

Biørneflag, et Bierg i Tingse Syssel, nordre Fierding af Island, som i de seenere Tider har begyndt at sprude Ild.

Biørneskinds Sogn, et Anner til Dverbergs Præsteg. i Vesteraalens og Lofodens Fogd., Nordlands Amt, beliggende paa den søndre Side af Øen Andenøe.

Biørnesund, et Sund imellem de 2de Øer **Kiønøen** og **Biørnøen** i **Langesund Fiorden**, under Nedre Tellemarkens Fogd. Bradsberg Amt, som er Grændseskiel imellem Kragerøes og Langesunds Tolddistricter.

Biørnesund, et Sund i Romsdals Fogd. og Amt imellem en Samling af smaae Øer og Holme, hvor er en Kongelig **Toldbetient** ansat, som sorterer under **Molde Toldsted**.

Biørnøe, en Øe under Gaarden Gamlem i Borgunds Præsteg. Søndmørs Fogd., Romsdals Amt. Til denne Øe skal **Kong Oluf den Hellige** have flygtet for **Hagen Jarl**.

Digitized by Google

Biørnøers Præsteg. og Tingl. i Fosens Fogd. og Provstie Tronhiems Amt, bestaaer af 3de Kirkesogne, som ere: Roan. Hovedsogn og Annexerne Osen og Stokke eller Refnæv. Hertil er en Sognepræst. Kirkerne tilhører Kapitain v. Brodkorb i Hasselvigen. Tingstedet er Gaarden Næs.

Biør-Søe, en stor ferst Søe, som hænger sammen ved en kort Elv med Sælboe Søe i Sælboe Præsteg. Strinde Fogd. Tronh. Amt.

Biørvigen, en Vig eller Bugt af Christianiæ Fiord, hvor Staden Christiania ligger.

Biørøevær, en Samling af smaae Øer paa den sydlige Side af Folden i Nommedals Fogd., Tronh. Amt ved Udløbet af Namsen Elv.

Blaafell, et Field beliggende for sig selv i søndre Fierding af Island.

Blaafield, en stor Fieldstrækning, høit oppe ved de Svenske Grendser i Indersens Fogd., Tronh. Amt.

Blager eller Blakar, forhen kaldet Blakarf, en anseelig Gaard, som fordum har været et Herresæde, beliggende i Loms Præsteg., Guldbrandsdalens Fogd., Christians Amt, af Skyld 8 Huder Odelsgods, har en Opsidder og 3 Huusmands Pladse. Under denne Gaard hører et Fiskevand, kaldet Smadalsvandet, hvori er en skiøn Sort Fieldørret. Dette Vand, med en Dalstrækning derom, blev af Kong Hakon Magnussøn den yngre i hans 14de Regieringsaar, omt. Aar 1364, ved et Pergamentsbrev udsted paa Blakar, da han, efter Beretning har havt Natteherberge paa Gaarden, givet under Gaarden Blager til en Kone, ved Navn Indgierd, som den Tid beboede den. Hendes Afkom beboer Gaarden endnu, og den har, med underliggende Herlighed, stedse været konserveret for den nedstigende Linie. Paa Gaarden forvares til Erindring af de Gamle Beboere, en Kobber Hielm saa stor, at den bedækker det heele Ansigt, med Aabning allene for Øinene og Munden, og et Sværd m. v., samt et stort saakaldet Bøffal-Horn, med Sølvbeslag, hvilket holder 2 Potter, staaer paa 2 Been, og har i de ældre Tider været brugt til et Drikkekar.

Blakkier eller Blakjer Sogn, et Annex til Urskougs Præsteg., i Nedre Rommerige Fogd., Aggershuus Amt. Her ligger en Skandse kaldet Blakkier- eller Blakjer-Skandse ved de svenske Grændser, paa en Slette, hvor 2de Elve samles, og derfra løber ned i Glommen Elv.

Blaklie, en god, smuk og vel dyrket Gaard i Hlade Hovedsogn, Strinde Præsteg. og Fogderie, Tronhiems Amt. Gaardens Huusebygninger, som Eieren Stedets Foged Joen Berg af

nye

nye lod meget smukt opbygge, blev ved Vaade-Ild for omtrent 4 Aar siden aldeles lagt i Aske. Under Gaarden er en Huusmandsplads.

Blanda, en stor Elv i Hunevans Syssel, nordre Fierding af Island.

Blindem, en stor og anseelig Gaard paa vestre Side af Hen Vigren i Harams Præsteg., Søndmørs Fogd. Romsdals Amt, af Skyld 18 Vog Fisk, har 12 Opsiddere, merkværdig af de i Historierne bekiendte **Blindems Mænd**, som der i gamle Dage have boet, og været udi stor Anseelse i Norge. Her er endnu fra den Tid en lang Steenbroe, som strækker sig lige fra Gaardens Vaaningshuuse ned til Strauden, tienende til en saa kaldet Søevei; ligesaa er endnu ved Magt en steenlagt Veite, eller een med Steen besat Rende under Jorden, hvorigiennem Vandet ledes fra en paa Gaarden værende **Springkilde**, som afgiver et ypperlig klart Vand. Kilden har en skiult Oprindelse i det øverste af en Sandbakke, hvor en Steen staaer opreist, til Tegn, at Kilden der vælder op.

Blindern, en Bondegaard $\frac{1}{4}$ Mil fra Christiania, hvis Opsidder Halvord **Blindern** har nydt **Præmium** for Bieavling. Han har og anlagt et betydelig **Tegelværk**, hvor han aarlig har brændt omtrent 2,560,000 Steen.

Bodal Sogn, et Anner til Gusdals Præsteg., Guldbrandsdalens Fogd., Christians Amt, hvis Kirke er af Træe.

Bostadhyllen, saa kaldes det øverste Landested paa søndre Side af Sneaase Vand, i Sneaasens Præsteg., Indersens Fogd., Trondhiems Amt. Her staaer endeel Baadensøe, og ligger derved nogle Huusmandspladse, alt paa Præstegaardens Grund.

Bodøe, en Halvøe i Saltens Fogd. Nordlands Amt, hvorpaa ligger **Bodøe Hovedkirke** til Bodøe Præsteg., saa og **Bodøe Gaard** hvor Amtmanden residerer.

Bodøe Præsteg. og **Tinglaug** samme Steds, bestaaer af 2de **Kirkesogner**, nemlig, Hovedsognet paa Øen **Bodøe**, og Anneret **Kiæringsøe**. Hertil er en **Sognepræst**.

Boe Gaard i Romsdals Fogd. og Amt beliggende ved Syefiden, hvor Aar 1612, i Kong **Christian** den 4des Tid, stod et Slag; efter at de Danske, som vare ankomne til Syes igiennem **Hiulesund** med svensk Flag, havde sat i Land ved et Sted, kaldet **Kalsviigen**, hvorved de Svenske bleve slagne paa Flugten. Ved Gaarden, som er Tingsted, ligger **Boe-Kirke**.

Boe Præsteg. i samme Fogd. og Romsdals Provstie bestaaer af 2de **Kirke Sogner**, nemlig: Boe Hovedsog. og Hustad Anner. Til dette Præsteg. er en **Sognepræst**.

Boe

Digitized by Google

Boe Præsteg. i Vesteraalens og Lofodens Fogd. og Provstie Nordlands Amt, bestaaer af 2de Kirkesogner, som ere: Boe Hovedsogn paa Den Langøe, og Malnæs Annex. Hertil er en Sognepræst.

Boen eller Bue, en Gaard i Tveds Hovedsogn og Præsteg. i Mandals Fogd. og Amt, som med underliggende Laxefiskerie og Pladser, Knarstøel, Kieldalen, Saugstum og ½ Deel i Kiøen, skylder 4 Huder. Gaarden ligger ved Tovdals Elv 1½ Miil fra Staden Christiansand. Den har i fordum Tid været forleenet adskillige Embedsmænd. Først i forrige Seculo var den en Bondegaard, 1051 hørte den atter under Kronen, som Aar 1662 lagde Fiskeriet under Staden Christiansand imod aarlig Afgift. Derefter er den af Kong Friderich 3die, den 11te Augusti 1663 skiødet til en Adelsmand, Hans Johan Grabou, og siden forblevet som privat Eiendom. Den 14de Juli 1670, er den udlagt til Stiftamtskriveren i Bergen, Hieronimus Bergholt. 1674 er den igien kommen fra ham til Frue Abel Catharina salig Hans Hansens i Kiøbenhavn. 1676 tilhørte Boens Laxfiskerie Dronning Sophia Amalia, som skiødede det til General Krigs-Commissair Reinholt Mejer den 19de Maj 1680. Samme Aar er den skiødet til General-Auditeur Zacharias Lemfort. Derefter faldt Gaarden til Johan Lemfort, som den 13de Maj 1702 skiødede den til Justitsraad og Laugmand Brauman, hvis Sønner Poul og Christian skiødede den til Edvard Smyth den 22 Marts 1753, og denne igien til Capitaine Arstander den 29 Juli 1765, hvis Enke nu er Gaardens Eier. Laxefiskeriet i Elven begynder ved Boen fra Maj og varer til medium Septembris. Fisken er bedst i Junii og Julii Maaneder, og den største Mængde falder i den Tid; derimod de, som falde i Maj og Augusti, ere ikke saa mange, ei heller saa gode. De Aaringer har været, at der kunde fanges imod 4000 Lax foruden Svelkinger, hvilket indbragte Eierene anseeligt, men i de seeneste Aaringer mærkelig aftaget. Til dette Fiskerie holdes kun en Mand, som koster daglig, saalænge Fiskeriet varer, 40 Skilling, og bruges intet andet Redskab til Laxens Fangst, end en Hov. Ved bemeldte Tovdals Elv ere 3de privilegerede Sauger paa 18000 Bords Skiærsel. Af al den Trælast, som kommer oppe fra Landet og skal stedes ud igiennem Fossen; imedens Fiskeriet varer, betales Stedspenge 12 Skilling Tylteri til Boens Eier. Udgiften af denne Gaard er aarlig, til Kongen Tiende af Laxefiskeriet 48 Rdlr., af Saugene 130 Rdlr., samt Grundskat 2 Rdlr., foruden den Tiende, Præsten til Tved gives af Laxefiskeriet, som Boens Eiere fiske med Garn paa 3de Steder af Præstegaardens Grund,

Digitized by Google

Grund, der beløber sig til 31 Bpd. Lar, og 24 Bpd. eller en Tønde Lar i Tiende. Ved Boen er og et betydelig Landbrug.

Bogstad Sogn et Annex til Indre Holmedals eller Sande Præsteg. i Sønd- og Nordfiords Fogd., nordre Bergenhuus Amt.

Bogstnæs Fierding, et Tingl. i samme Fogd.

Bokhammeren, et bekiendt Field, norden for Kislusield i Tronh. Amt, mod de svenske Grændser, hvor den svenske Armee Aar 1719 i Januarii Maaned, mistede mange tusinde Mænd, som paa en ynkelig Maade frøse ihiel, ved deres tilbage March fra Norge.

Bokkelsund eller **Bokkesund**, et af de Søefarende bekiendt Sund og god Havn imellem adskillige smaae Øer i Fosens Fogd. Tronh. Amt, paa Grændserne af Nummedals Fogd.

Bokken, en beboet Ø under Ryefylke Fogd., Stavanger Amt.

Bolkan Gaard, er Kapellans Gaarden i Størdals Præsteg., Stør- og Verdals Fogd. Tronh. Amt, beliggende paa en høi Bakke 3½ Miil fra Hovedkirken, i Skatvold Anner, nær ved Kongeveien. Her haves en skiøn Udsigt til Lands, og ligesaa til Søes over Størdals Fiord. Den er smukt bebygget og anseelig forbedret. Tet ved Huusene er for nogle Aar siden udgravet en Kiempehøi, hvori fandtes et forrusket Sværd. Neden for Gaarden ligger en anden saadan Høi.

Bolsøe Præsteg. i Romsdals Fogd. Provstie og Amt, bebestaaer af 4 Kirkesogner, som ere: Bolsøe Hovedsogn paa Øen Bolsøe, hvor Kirken staaer, og Annexet Kleve, samt Molde Kiøbstæds Kirkesogn og Ræknæs Hospital samme Steds. Hertil er en Sognepræst, som boer i Byen. Tingstedet for Bolsøe eller Fanøe Otting er Gaarden Lønset.

Bolviigs Jernværk, ligger paa Gaarden Bolviigs Grund ved Harrestad Elven, omt. ½ Miil fra Skeen, i Solum Præsteg. Nedre Tellemarkens Fogd., Bradsberg Amt. Dette er et godt Værk, og hentes Malmen dertil for det meste med Malmskuder fra de i Næskilen og Nedenæs liggende Malmgrubber, som ere felles med Holdens Jernværk. Malmgangene ere mægtige og rige, og den ene Grube, Alve kaldet, ligger paa en Ø i Søen, og drives under Søen i sine Udlænkninger. Verkets Privilegier ere af Aar 1692. Til Verket ligger 68 Huder 2 Skind Jordegods med gode Skove; 3 Savbruge til 17,760 Bords aarlig Skiørsel; en privilegeret Grynmølle, og 2 andre Korn-Møller. Ved Verket er en stor og meget smuk Paanebygning, med andre mindre Paanehuuse, og Verkets fornødne Bygninger, alt i god Stand. Hammer-Machinerne ligge paa Gaarden Hel-

Digitized by Google

Hellevedts Grund i Bamle Præsteg., hvortil er et skiønt Vanddrag og 6 Hoveddammer. Ved Værket er et Skibsbyggerie, hvor, til Aar 1785, var bygt 2 Skibe, det ene af 110, og det andet af 100 Fods Kiøl. Af Værkets Malm blev Aar 1781 virket 2405 Skipd. 19 Lipd. 1 Pd. Stangiern, og 188 Skpd. 2 Lipd. 7 Pd. støbt Gods, saasom Kiøkkelovne, Gryder &c.; og Aar 1791 blev virket 2671 Skipd. Stangiern og 233 Skipd. 3 Lpd. Støbegods, alt af meget god Bonitet. Den aarlige Afgift til Kongen er 650 Rdlr. Dette Værk eies nu af Cammer-Herre Severin v. Løvenskiold og Cammer-Junker Jac. v. Løvenskiold.

Bommel- eller Bømmelø, en stor beboet Ø, beliggende en Miil nørden for Hardanger Fiord ud imod Havet, i Søndhordlehns og Hardanger Fogd. søndre Bergenhuus Amt. Denne Ø hvorpaa staaer en Kirke, kaldet Bommel Kirke, som er Annex til Findsaas eller Mosterøe Præsteg. samme Steds, ligger ved Øen Siggen, og adskilles ved et lidet Sund, kaldet Røgsund.

Bommel eller Bømmelfiord, en stor Fiord, som ved den Ø Lindholm eller Lyngholm i sidstnævnte Fogd., gaaer ind i Landet fra Havet, omt. 8 Mile sønden for Bergen, deeler sig i mange andre Fiorde, og har sit Hovedløb i Nordost. Paa denne Fiord omkom Magnus Smek, forhen Konge i Sverrig, Aar 1374, efter at han var udløst af sit 7 Aars Fængsel, hvori Dronning Margrethe lod ham sætte.

Bomsvandet, en ferst Sø, ½ M. lang i Thudals Sogn, Hierdals Præsteg. Øvre Tellemarkens Fogd. Bradsberg Amt.

Bondal, en stor beboet Dalstrækning i Jørgensfiords Præsteg. Søndmørs Fogd. Romsdals Amt. Denne bestaaer af en høi ved Dal, som er indslutter af høie, og formedelst Steenskreed særdeles farlige Fielde, og adskillige Tverdale, hvorigiennem løber en stor og fiskerig Elv, kaldet Boudals Elv, foruden andre mindre Elve. Paa begge Sider af den store Elv ligger radevis efter hinanden mange Gaarde, med skiøn Skov af Birk, Aare og Hassel. Udi dette District, som den bedste Deel af Præstegieldet, er i alt 23 Gaarde, hvorpaa omt. boe 76 til 80 Familier, og i alt 4 til 500 Mennesker. Alle Gaardene ligge i Hoved-Dalen, hvor tillige Hoved-Kirken ligger, kaldet Jørgensfiords Kirke, og Præstegaarden, kaldet Sæbøe. De andre Tverdale, under Navne af Nævedal, Frølandsdal, Slætdal, og Qvistaddal, ere alle Sætters-Dale, og tiene til Græsgang for Beboernes Qvæg om Sommeren.

Bordøe.

Digitized by Google

Bordøe, en blandt Forserne beboet Ø under Nordersø Syssel, er 2 M. lang, og af en forunderlig Skikkelse, med adskillige Næsser eller Odder. Den ligger i Sydvest og Vest fra de 2de Øer Viderøe og Svinøe, adskilt fra dem ved en smal Fiord. Imellem 3de af Øens Odder, ere 2 lange Indviger eller Fiorde; af hvilke den østlige kaldes Arnefiord, og den anden Baardevigs Fiord. Fra denne sidste gaaer et lidet Eid, som er $\frac{1}{8}$ M. langt, hen til den nordvestlige Side, hvor der er en meget sikker Havn for Skibe, kaldet Klak. Herfra strækker Landet sig igien $1\frac{1}{2}$ M. Nord til Viderøe. Paa den nordvestlige Side, ved Havnen Klak, omfavner Øen med 3de Arme eller Odder, en anden liden Ø, kaldet Kunøe. Paa denne Ø staaer en Kirke.

Borgareyar, ere nogle Øer i Borgarfiord, vestre Fierding af Island.

Borgarfiords Syssel, i søndre Fierding og Amt af Island, grændser mod Sønden til Botnsaae og Hvalfiorden, mod Vesten til Stadaraae. Dette Syssel eller Herred inddeles, som andre Herreder i Island, udi Sveiter eller Kæpper. En Kæpp indeholder i det mindste 20 Gaarde. Borgarfiords Syssel holdes for Kiernen af Island for dets Frugtbarheds Skyld, thi nogle Steder voxer Græsset 2 Alen høit. Til Fields falder jevnligt de bedste Græsgange, hvor Indbyggerne have Sætre, eller Fæstader om Sommeren. Bønderne her have og flere Kiør, som falde større og malker mere, end andre Steder i Landet, saa og flere Faar og talrigere Hiorde. Her voxer meget Fieldgræs, som bruges til daglig Spise, og hvoraf tillige laves Brød. Den Sygdom Spedalskhed yttrer sig ikke i dette Syssel. En stor Fiord, kaldet Borgarfiord, gaaer midt igiennem Landet, og er over 2 Mile lang, hvortil en stor Elv, kaldet Hvitaae, som falder ned i den ene Ende af Fiorden med en breed Munding, noget bidrager. Borgarfiords District deeles ellers i 2de Parter, nemlig: den søndre og vestre Side af Hvitaae, og hvoraf den ene Part egentlig kaldes Borgarfiords Syssel, og den anden Part Myra Syssel, som henhører til vestre Fierding og Amt. I den Deel, som kaldes Borgarfiords Syssel ere 9 Tingsogne og 7 Præstegielde under følgende Navne: 1) Reykholt, 2) Mela, 3) Saurbai, 4) Gaarde, 5) Hvanneyri, 6) Husafeld og 7) Lund, hvilke betienes af 7 Sognepræster, og er den ene Præst altid tillige Provst for Sysselet. Aar 1760 var i dette Syssel 220 Jorder eller Tuner, 121 Skattebønder, 154 andre Bønder, som Aar 1770 eiede 79 store og smaae Baade. Aar 1769 var det hele Folke-Antal 1696 Siele, men Aar 1703 skal det have været 2079.

Bor-

Digitized by Google

Borgarfiord, en stor Fiord i Mule-Middel-Syssel, østre Fierding af Island. I denne Fiord ere følgende bebøede Viger, hvor Torsk og Haakalve falde, nemlig: Brunaviik, Breydeviik, 2de Alfterviiger, Grunaviik og Husevig.

Borge-Elv, en Elv, som løber igiennem endeel af Eger Præsteg. i Buskeruds Fogd. og Amt, kommer fra adskillige Kiær eller smaae Vand, og falde i den saakaldte Stor-Elv, ved det Sted Møllenhof, hvor en god Olie-Mølle, og en hollandsk Gryn- og Sigt-Mølle m. m. drives.

Borge Fierding, et Tinglaug i Vesteraalens og Lofodens Fogd. Nordlands Amt.

Borge Præsteg. under Onsøe og Tune Sorenskriv., Mosse Fogd. Nedre Borgesyssels Provstie, Smaalehenenes Amt, bestaaer af 2de Kirkesogne, nemlig: Borge Hovedsogn, og Thosnæs eller Hallens Annex. Borge Kirke ligger ½ M. fra Friderichsstad, og er af Grundmuur. Her blev den 6te Janua. 1660 holdt et Slag med de Svenske. Til dette Præsteg. er en Sognepræst, som boer paa Præstegaarden Heie i Nærheden af Hovedkirken, til hvilken Gaard er en bekiendt skiøn Frugthave. Tingstedet er Gaarden Visur.

Borge Præsteg. i Vesteraalens og Lofodens Fogd. og Provstie Nordlands Amt, bestaaer af 2de Kirkesogne, som ere: Borge Hovedsogn, og Valdberg Annex. Hertil er en Sognepræst.

Borgen, en Arm af Ytterse Fiord, i Jndersens Fogd., Tronh. Amt. Denne Arm, som er omt. 1 M. lang, løber ind ved det Sted, Strømmen kaldet, paa Jndersen, og ender ved Handelsstedet Korssen under Gaarden Lille Bierken samme Steds, eller ved Gaarden Hvidvang i Spareboen. Paa begge Sider ligger mange store og gode Gaarde, som deels henhøre til Jndersens, og deels til Spareboe Præsteg. Her falder ofte om Efteraaret godt Sildefiskerie.

Borgensund eller Borgefiord, i Borgunds Præsteg. Sondmørs Fogd., Romsdals Amt, er et temmelig bredt Sund, som strækker sig 1½ M. i Længde, og indbefatter Vegsund, Nørvesund og Aalesund m. fl. Udi Borgensund falder betydelig Fiskerie af Sild og Torsk ꝛc., især om Foraaret, og er derfore Landet rundt om Sundet beboet af mange Gaardmænd, Huusmænd, Jndersier og Letser, som alle ere Fiskere tillige, og have deres meste Næring af Søen. Her boe desuden adskillige saakaldte Udliggerborgere eller Handelsmænd, som, for Fiskehandelens Skyld, her have nedsat sig. Men Fiskeriet er ikke nu af den Betydenhed som i de forrige Tider, da 10 til 12,000 Tønder saltet Gods kunde aar-

Digitized by Google

aarlig bringes derfra til Bergen, foruden den tørrede Fisk af adskillige Sorter.

Borge-Syssels Provstie, see Øvre- Nedre- og Mellem-Borgesyssel.

Borgunds eller Borgen Præsteg., i Søndmøre Fogd- og Provstie, Romsdals Amt, bestaaer af 3de Kirkesogner, nemlig: Borgund Hovedsogn, og Annexerne, Vatne og Skoue, hvortil kommer den i Hovedsognet liggende Gidskøe Kirke paa Øen Gidskøe, som dog ikkun ansees for et Kapel. Hovedsognet er meget vidtløftig, 3de Mile langt, og bestaaer deels af Øer, og deels af fast Land, med en Hob igiennemløbende Sunde og Fiorde. Paa de ved Havet nærmest liggende Øer, som i Almindelighed kaldes Uøerne, falde jevne og smukke Egne, saa og de største og bedste Gaarde; men længere ind i Landet, ere Klipper og Bierge. Indbyggernes fornemste Næring er Fiskerie, dog drive de tillige deres Gaarde uden Forsømmelse. Deres betydeligste Fiskerie, af Torsk og Sild, er i de 2de Sunde: Breesund og Borgensund. Nogle Kiøbmænd, som boe i Kiøbstæderne Molde og Christianssund, have her i Sognet beleilig liggende Gaarde, hvor de, ved deres Fuldmægtige, handle med Bønderne, og forsyne disse med alt behøvende. Borgunds Hovedkirke, fordum St. Margrethæ Kirke kaldet, ligger meget anseelig paa en lang og høi Bakke; den er grundmuret og beklæd med hvide Marmorsteene, som ere tagne af et Kloster, kaldet St. Peders Kloster, hvis Ruderaa endnu sees tydelig ved Præstegaarden, og har Kirken et anseelig Træespir. Indvendig er Kirken prydet med smukke Epitaphier, Inskriptioner og Vaabener af de Juuler, Gøer, Thotter og Rosenkranser. Kirken er en af de rigeste, thi den har et Jordegods af 20 Vog 2 Bpd. 15 Mark Fisk, og er privat Eiendom. For Sognet er Aar 1743 af Stedets da værende Provst og Sognepræst Hr. Augustinus Meldal opbygt, paa Præstegaardens Grund, et Skolehuus, hvori 20 fattige Børn nyde frie Kost, Seng, Ildebrand og Underviisning i Christendom. Til denne Stiftelses Vedligeholdelse er giwet 500 Rdlr. af Amtmand Christian Solgaard, og 70 Rdlr. af Høydelsmand Albert Ulrik, samt aarlig noget af Sognets formuende Bønder. I heele Præstegieldet er 282 skyldsatte Gaarde, som har omt. 646 Opsiddere, herforuden 118 Pladse; deraf i Hovedsognet 171 Gaarde og 106 Pladse. Gaardene i Hovedsogn. har omt. 400 Opsiddere. Disse samtlige Gaarde baade i Hovedsognet og Annexerne skylde 537 Vog 2 Mark Fisk, som omtrent udgiør 336 Tønder dansk Hartkorn. Den heele Folkemængde i Præstegieldet er omt. 4900 Siele, deraf i Hovedsogn. omt. 3350 af unge og gamle. Dette store

og

Digitized by Google

og betydelige Præsteg., betienes af en Sognepræst og en residerende Kapellan, som begge boe i Hovedsognet. Kapellanen erholder 150 Rdlr. aarlig af Sognepræsten, som derimod oppebærer den heele Korn- og Fiske-Tiende m. v. Præstegodset er 66 Vog. 2 Bpd. 18 M. Fisk. Præste-Enke Gaarden kaldes Natvig af Skyld en Vog. Hovedsognet Borgund udgior et Skibreede eller Tinglang, hvortil Tingstedet er Handelsstedet Magdevaagnæs paa Store Norvse.

Borgunds Præstegaard i sidstnævnte Borgunds Præsteg., ligger paa en liden Halvøe for sig selv, som dog hænger sammen med det faste Land ved en smal Jordstrimmel. Denne Gaard, som skylder 1 Vog 2 Bpd. 6 M. Fisk, er mærkværdig af adskillige Alderdommens Levninger; thi den har i det 14 Aarhundred været en Kiøbstæd, og havt Kiøbstæds Rettigheder, og blev da kaldet Borgundar. Kong Oluf Hakonsøn har i Aaret 1384 givet en Anordning til dens Opkomst og Bedste. At denne Stad i de allerældste Tider har været anseelig, sluttes deraf, at der har staaet et Slot eller Borg, hvoraf Præstegieldet har faaet sit Navn; at der har staaet et stort og prægtigt Munkekloster, kaldet St. Peders Kloster, hvis Rudera og Grundlevninger endnu sees; og at her endnu findes Kiendetegn af et eller 2de Skibsværfter, hvor Skibe ere bygte i Kong Inge Baarsøns og Kong Hagen den gamles Tider. Vesten for Præstegaarden ligger en Klipperig Strandbreed, kaldet Skottebierget, saa og en Bugt, til Baadehavn.

Borgunds Sogn, et Anner til Leirdals Præsteg., i Yttre og Indre-Sogns Fogd., nordre Bergenhuus Amt, som udgior et Skibreede eller Tinglav, hvortil Tingstedet er Leirdalsøren.

Borgøen, en beboet Ø i Bukken Fiord under Ryefylke Fogd., Stavanger Amt.

Borre, en Gaard i Aggershuus Amt, en Miil fra Havet, som i Aaret 1703 aldeles nedsank, efter at det store Sarpens Vandfald havde bortskyllet Jorden under den, saa at paa Stedet nu allene er et med Sand og Gruus opfyldt Hul.

Borre Præsteg. i Jarlsbergs Grevskab og Provstie, bestaaer af 2de Kirkesogner, nemlig: Borre Hovedsogn, og Tyekirke Anner. Hovedkirken er en Steenbygning. Altertavlen er af Billedhuggerarbeide, som skal forestille Christi Undfangelses Bebudelse, hans Fødsel, Daab, Nadveres Indstiftelse, hans Kamp i Urtegaarden, hans Korsfæstelse og hans Opstandelse. Denne Altertavle er opstaferet og forgyldt Aar 1741. Præstegieldet betienes af en Sognepræst. Tingsteder holdes paa Grevesædet Jarlsberg.

Borre

Digitized by Google

Borre Sogn, et Annex til Kleps Præsteg., i Jedderen og Dalernes Fogd., Stavanger Amt. Kirken er en Træbygning. Uden for Kirkedørren ligger en flad Steen 2 Alen lang med Inskription af Rune-Bogstaver, og inden for Kirkedørren ligger en stor, næsten ganske rund Steen, imod 3 Alens Længde og næsten samme Brede, med en lige Inskription. Denne Steen har staaet paa en Høi strax ved Gaarden Borre.

Borrestad, en betydelig Gaard i Gierpens Præsteg., Nedre Tellemarkens Fogd., Bradsberg Amt, af Skyld 8 Huder med Bøxel. Denne Gaard er smukt bebygget, og har anseelig tilliggende Jorder med andre Herligheder.

Borre Syssel, i forrige Tider kaldet **Vingulmark**, er et District i Christianiæ Stift, som grændser mod Østen til Sverrig; mod Vesten til Christianiæ Fiord; mod Sønden til Vigen; og mod Nord til Nedre Rommerige. Denne store Provinz skal have faaet sit Navn af den Gaard Borre, som Aar 1703 undergik, og er et godt Kornland. Ved Søesiden ved **Folloug**, have Indbyggerne god Næring af Tømmerlast, som føres ud til de her omliggende Toldsteder og Ladepladser. Her falder ypperlig Fiskerie udi de ferske Vande, nemlig: **Vandsøe-Fiord**, **Rødenæs**, **Fennefiord** og **Stor-Elven**, som falder ud ved det Sted, Sarpen kaldet og foraarsager et af de allerstørste Vandfald i Norge. Dette heele Landskab bliver inddeelt i Øvre- og Nedre-Borre-Syssel, som indeholder 3de Provstier, under Navne af Øvre, Nedre, og Mellem-Borresyssel, bestaaende af 4re Fogderier, nemlig: Idde, Moss og Rakkestad, hvilke udgiøre et Amt, kaldet Smaalehnenes Amt, saa og Aggers- og Folloug Fogd. i Aggershuus Amt.

Botnedalen, en vidtløftig Dalstrækning i Øvre Tellemarkens Fogd. Bradsberg Amt, ligger en Miil i Vest fra Moe Præstegaard, bruges i nærværende Tid til Sætter for Moe Præstegields Gaardbrugere, og har skiønne Fæhavne, men før den sorte Død skal denne Dal have været beboet og udgiort et heelt Kirkesogn.

Botne Præsteg. i Jarlsbergs Grevskab og Provstie, bestaaer af 3de Kirkesogne, nemlig: Botne Hovedsogn, hvis Kirke er en Steenbygning i god Stand og smukt ziret, og Annexerne, Holmestrand og Hillestad. Til Præstegiældet er en Sognepræst. Tingstedet er Gaarden Vitsteen.

Botner, en Gaard i Høelands Præsteg., Jedderen og Dalernes Fogd.: Stavanger Amt, hvor en mægtig, riig, og anseelig Mand, ved Navn Aaster, har, for omt. 500 Aar siden, boet, og hvis Descendentere siden den Tid, Søn efter Søn, har besiddet

samme

samme Gaarde. Ved Gaarden er en Begravelses-Høi, hvor denne Aaster ligger begraven.

Braastad Sogn, et Annex til Vardals Præsteg., i Totens Fogd., Christians Amt.

Braaten, en Plads under Hougs Præstegaard i Eger Præsteg. Buskeruds Fogd. og Amt, hvor en stor Guldring og endeel gamle Mynter er funden i en Ager, liggende i en Leer-Krukke.

Bradsberg Amt, og Lehn grændser paa den sydlige Kant mod Havet, paa den vestlige mod Christianssands Stift, paa den nordvestre og nordre Kant mod Bergens Stift, og paa den østlige mod Nummedal, Sandsvær, og Laurvigs Grevskab. Dette Amt bestaaer af 2 Fogderier 3 Sorenskriverier, nemlig. 1) Nedre Tellemarkens Fogd. i Christianiæ Stift, som indeholder 2 Sorensk., hvilke ere Nedre Tellemarkens Sorensk. og Bamble Sorensk.; og 2) Øvre Tellemarkens Fogd. og Sorensk. i Christianssands Stift. Til begge Fogderierne ere 18 Tinglauge og Præstegield, og i alt, foruden Kisbstæderne, 51 Kirkesogner. Kisbstæderne i dette Amt ere: Kragerøe og Skeen, samt 4re Ladepladser, nemlig: Langesund Brevig og de 2de Porsgrund. I heele Amtet ere 1810 numerede og skyldsatte Gaarde efter Matrikulen, som i alt skylde, efter Reduserings til Tunge, 2874 Skpd. $21\frac{13}{18}$ Lpd., hvilke Gaarde beboes af hen ved 2900 Gaardmænd og 2240 Pladsemænd. Aar 1783 var den heele Folkemængde, indberegnet Indvaanerne i Brevig og Porsgrund, i alt 35,177 Siele. I Amtet er 77 privilegerede Savbruge, hvis Quantum er aarlig 653,080 Bord og 21 uprivilegerede eller Bøygde Save; en privilegeret Gryn-Mølle, kaldet Hellestvedts-Mølle, og en stor Deel Korn-Møller, som deels ere indbegrebne under Gaardenes Jordskyld, deels svare aparte Penge-Afgift til Kongens Kasse; 3 Jernverker, og 5 Tegelverker; endelig den fordum værende Herregaard Bradsberg, hvoraf Amtet har sit Navn. Her har været betydelige Skove, men som disse nu meget i den seenere Tid har aftaget, har Indbyggerne saa meget mere bestræbet sig paa at dyrke deres Gaarders Jorder, som for største Deel ere meget gode, og vises aarlig gode Virkninger af det her i Aaret 1777 den 29de Janua. oprettede Selskab under Navn af det oekonomiske opmuntrings Selskab. Iblandt andet er siden den Tid til Udgang af Aaret 1782, opført af Grundmuur 9 Bygninger, deraf 2de Stuehuuse, 4 Fæhuuse, et Faarehuus et Bryggerhuus og et Svinehuus. Herforuden er en stor Deel Agerland opryddet, Grøfter optaget, Steengierder satte, formeret Linavlen og Fiskeriet m. v., og hvorfor til 29de Janua. 1783 var uddeelt Premie i alt til Beløb 1107 Rdlr. Amtet indeholder 2

Prov-

Digitized by Google

Provstier, som ere. 1) Nedre Tellemarkens og Bambles, og 2) Øvre Tellemarkens Provstie.

Bradsberg Gaard i Nedre Tellemarkens Fogd., Bradsberg Amt, beliggende paa et Field strax ved Kiøbstæden Skeen, kaldet Sunneaasen. Paa denne Gaard har den Kongelige Lehnsmand fordum boet, og deraf har Bradsberg Lehn, nu Bradsberg Amt, faaet sit Navn. Aar 1156 lod Kong Øjesteen Gaarden afbrænde Den tilhører nu Eieren af Giemsøe-Kloster.

Bradsberg Sogn, et Anner til Strindens Præsteg., og Fogd., Tronh. Amt, bestaaende af 30 Gaarde og 35 Huusmands-Pladse. Kirken, som ligger en Miil fra Tronhiem, er en Trøbygning, af 3de Fløie, hvilke støde sammen med Midten, hvor Taarnet staaer, som er forsynet med et høit Spitr.

Bragdøe, en omflød Øe til Odderneæs Hovedsogn og Præsteg. Mandals Fogd. og Amt, beliggende strax ved Byen Christiansand, er ¼ Miil i Omkreds, og skylder 2 Huder.

Bragnæs eller Bragernæs, en Kiøbstæd beliggende paa nordre Side af Drammens Fiord i Buskeruds Amt, 4 Mile fra Christiania og Kongsberg, 6 M. fra Holmestrand, 11½ M. fra Svinesund, 60 M. fra Tronhiem, og omt. 65 M. fra Kiøbenhavn. Byen har faaet Kiøbstæds Privilegier af Kong Friderich 4de, Aar 1715 den 21de Januarii. Den har ikkun een reel Gade, som er næsten ¼ M. lang, og en saakaldet Baggade, samt 6 smaae Tvergader eller Strøder. Huusene og Gaardenes Antal er 455, som i Brandforsikrings Kassen ere taxerede for 20,8000 Rdlr., hvoriblandt gives 13 publique Bygninger, deraf 6 beboede, saasom: 1) Byetinghuuset eller Raadstuen en gammel Trøbygning med en stor Sahl, hvor Byetinget holdes hver Torsdag. Oven over Sahlen ere 2de Arrestkammere, og neden under en Stue med Kiøkken for Slutteren, samt et Arrest Kammer og en saakaldet Buurstald, hvor Arrestandere tillige hensettes. Nu er man i Arbeide med en nye Raadstue, som skal blive meget beqvem og ziirlig. 2) Aftensangs Præstens Boelig. 3) og 4), tvende Skoler for fattige Børn, samt 5) og 6), tvende Fattighuuse. Under Resten indbefattes Kirken og 6 Spitalehuuse. Alle Huusene ere af Træe, og Kirken er en smuk Trøbygning forsynet med et godt Orgelværk. Bragnæs har med Byen Strømsøe, som ligger liige over paa søndre Side af Fiorden eller Drammens Elv, en Sognepræst og en residerende Kapellan, samt desuden paa hvert Sted en Aftensangspræst. Disse 2de Byer føre hver for sig en betydelig Handel, fornemmelig med Bord, Bielker og anden Træelast, samt med Jernvarer, og have tilfelles tilligemed Byen Tangen eller Robbervig-Tangen, som ligger østen for Strømsøe, et Told-

sted,

Digitized by Google

sted, kaldet Drammens Toldsted, (see Drammen). I Bragnæs var Aar 1787 19 Trælasthandlere, deraf 10, som egentlig handlede med Bielker og anden Trælast, og 9 vare selv Saveiere eller Forpagtere; 8 Groshandlere; og 40, som holdte aabne Kramboder, tilsl. 67 Handlende, men efter Underretning fra Stedets Byefoged F. Vinsnæs, skal deres Tal nu være omt. 57; desuden 38 Høkere eller Smaaehandlere; 88 Haandverksmestere og Professionister med 37 Svenne og 35 Drenge uberegnet Fabrikernes Arbeidere; samt af Bordstablere, Bielkehuggere og Lodser i alt 47. Af Fabriker ere: en Seildugs Fabrik; 2de Bomulds Spinderier; 5 Tobaks Spinderier, der ere anlagte af lige saa mange Kisbmænd, hvorved omt. 50 Personer daglig settes i Arbeide; en Pibe-Fabrik, som før har været betydeligere end den nu er. For nærværende fabrikeres aarlig omt. 1200 Gros Bondepiber til 32 ß Grosset; en ordinair Potte-Fabrik, hvorved grove Fade, Tallerkener, Skaaler, og Potter fabrikeres; og en Vorduge-Fabrik, hvorved tilberedes Vorbug til Reisekioler og Solskiermer. Mængden af Bord eller Brader er ved gamle og nye Kongelige Bevillinger paa Savqvanta for de her værende Bordhandlere bestemt, og belsber til et Antal af 11 til 1200,000 Bord aarlig. Efter Sortering udbringes den bedste Sort til Engelland og Irland, hvor og endeel af Vraget er afsætlig, men det øvrige af Vrag og Vragsvrag, modtager Frankrig, Holland, Dannmark og Landet selv. Denne Bordhandel satte i Aaret 1787, foruden 12 af de 16 Skibe, som høre hiemme i Byen, 87 norske og 17 engelske Skibe i Fart, hvis Ladninger tildeels ogsaa indeholdte de saakaldte engelske Kantbielker af Fyr fra 18 til 20 Fods Længde. Byen er sammenføiet med Strømsse ved en Flydebroe. For at holde Havnen ved Byen reen, er anrettet en Mudder-Maskine. Imellem Bragnæs og Tangen ligger en Øe, kaldet Tyvholmen, hvorpaa er anlagt et Skibsbyggerie og ved hver Ende af Byen Bragnæs ligger en Øe, nemlig, Bragerøen paa Østre Side, og Langfaldøen paa vestre Side, som begge ere bebyggede og henhøre til Byen. Indvaanernes Antal var Aar 1769=1864 Personer fra 12 Aar og derover, og desuden 174 Fattige, tilsammen 2038. Aar 1790 var Antallet af Børn til 15 Aar, 726, og fra 15 Aar og derover af gifte og ugifte, i alt 1827, tilsl. 2553 Siele, deraf 365 gifte, 53 Enkemænd og 217 Enker. Borgerskabet bestaaer af en Kapitain, en premier Lieut., en second Lieut., en Fendrik, en Kommandeer Sergiant, 4 Underofficerer, 2de Tamburer, en Piber og 64 exerceerte Borgere. Desuden har Byen et ridende Chor, som kaldes det grønne Chor, til Parade ved store Høitideligheder, bestaaende af en Rit-

mester,

Digitized by Google

mester, en Adjutant, en Vagtmester, 2 Trompetere og 12 Volunteurer. Byens Brandanstalter ere i ypperlig Stand. Her ere 6 Sprøiter, hver med den Brandmester, 2de Assistentere og en Straalemester, samt til alle 6 Sprøiter en Brandvagt af omt. 120 Mand, og hvorover er en Brandinspecteur. Hele Borgerskabet i Byen sorterer under Christiania Magistrat, som til deres Løn oppebær den her faldende Accise, men ellers har Byen egen Borgmester og Byefoged. Byefogden er tillige Byeskriver, Politiemester, Auctions-Directeur ꝛc.; hans Domme indsteynes for Magistraten eller Raadstue-Retten i Christiania. Kiøbenhavns Post ankommer til Bragnæs, hver Torsdag, og afgaaer til Christiania Løverdags Eftermiddag. Fra Bragnæs afgaaer Posten til de Vesterlehnske Steder Torsdags-Aften. Post-Contoiret for Bragnæs, Strømsøe og Tangen, er i Bragnæs, og bestyres af en kongelig Postmester. For et enkelt Brev fra eller til Kiøbenhavn betales 16 ß samt fra eller til Tronhiem 16 ß. Byens Vaaben er en Nøgel og en Kaarde i Kryds over en Støtte, hvoromkring staaer: *In Fide et Iustitia Fortitudo.*

Bragnæs Lehn i Christianiæ Stift, indbefattede fordum et Amt, men udgiør nu er Fogd., kaldet Buskerud, under Buskeruds Amt, see Buskerud.

Bragnæs Provstie i Christianiæ Stift, indbefatter følgende Kirkesogner og Præstegielde, nemlig: 1) Vor Frelseres Kirkesogn i Hovedstaden Christiania; 2) Tugthuus Kirken samme Steds; 3) Hospitals Kirken i Opslo, derunder Menigheden i Opslo; 4) Aggershuus Slotskirkes og Aggers Kirkes Menighed; 5) Sognekaldet til Bragnes og Strømsøe; 6) Asker-Præsteg., som bestaaer af 3 Kirkesogne; 7) Lier Præsteg.: ligesaa 3de Sogne; 8) Røgen Præsteg., et Sogn; og 9) Hurum Præsteg., 2de Sogne, tilsammen 16 Kirkesogner. Stiftsprovsten og Sognepræsten for Vor Frelseres Kirke i Christiania er tillige Provst for dette Provstie.

Bragstad, en stor, smuk og vel dyrket Gaard i Indersens Præsteg., og Fogd. Tronhiems Amt, har Kongeveien paa vestre Side, og Borgen Fiord eller Sund paa Sydøstre Side. Gaarden er vel bebygget og ligger dertil den bedste Skov paa heele Indersen. Denne Gaard eies og beboes af Major Carl von Motzfeldt.

Brandal, en smuk Dalstrækning i Hareids Sogn, Ulvsteens Præsteg., Søndmørs Fogd., Romsdals Amt, har gode Korn-Marker og Græsgange, saa og Herlighed af Skov, Møllebrug, Laxefangst, og andet Fiskerie, samt en Mængde af Hiorte, hvilke her opholde sig i større Antal end andensteds i disse Egne. Her ligger

ger, blandt andre, en Gaard, kaldet Brandal af Skyld 4½ Vog, hvorunder er 4 Huusmandspladse, deraf er 2de Handelssteder eller Kræmmerleier.

Brandalsstrand under Sandøe Annexsogn i Herøe Præsteg., Søndmørs Fogd., Romsdals Amt, er en Strækning, som begynder ved Hakatlestrand, og gaaer derfra en Miil mod Osten til Kiøppernæs, ligger ellers tvert over for Gurskøen. Paa denne Strand, er et godt Sandsteensbierg, hvorfra hentes mange Baadeladninger god Sandsteen aarlig til smaae og store Slibestene.

Brandesund, en beboet Ø i Søndhordlehns Fogd, søndre Bergenhuus Amt, hvorved er en Skibshavn.

Brandtsøe Skibreede, en Tingl. i Søndfiords Sorenskriv., Sønd- og Nordfiords Fogd., nordre Bergenhuus Amt. Tingstedet er Gaarden Hellevig.

Brandvold, en Gaard i Frøens Præsteg. Guldbrandsdalens Fogd., Christians Amt, af Skyld 6 Huder 6 Skind, og 1 Bpd. 21 Mark Fisk, Odelsgods, som beboes af 3 Selveiere. Herhar i fordum Tid staaet en Kirke.

Bratvold, en stor Gaard i Rommedals Hovedsogn og Præsteg., Hedemarkens Fogd. og Amt, som i fordum Tid skal have været en Herregaard.

Bratvær Sogn, et Anner til Edøens Præsteg., i Nordmørs Fogd., Romsdals Amt. Kirken, som er en Træbygning, staaer i det Fiskevær Bratvær.

Breddalsbugt, en Bugt eller Arm af Stødvar Fiord i Mule-Sønder-Syssel, østre Fierding af Island. Her ligger nogle smaae Øer, hvor Edderfugle og Papegøier opholde sig. Her er og et Ankerleie, hvor de engelske Fiskerhukkerter fornemmelig samles.

Breede, en Odelsgaard i Sneaasens Præsteg., Inderøens Fogd., Tronh. Amt, hvis Opsidder og Eier Lensmanden Hans Carlsen anseelig har forbedret og udvidet Gaarden i Ager og Eng, og desuden af nye smukt opbygget alle Gaardens Huuse. Han har for sin Flid erholdet Kongelig Prænie en Sølv Medallie. Strax ved Gaarden i Udmarken sees en Samling af store og smaae Kiempehøie. For nærværende er denne Gaard Tingsted for Sneaasens Tingl.

Breedebolstadfield i Skaftefields Syssel, østre Fierding af Island, er et farligt Field for Reisende, fordi store Steene falde jevnlig ned af samme paa Veiene, og har ofte giort Reisende Skade.

Breddemarks Iøkel, er et farligt Iisbierg samme Steds.

Breedfiord i Dale Syssel, vestre Fierding af Island, er den største Fiord samme Steds, thi den er 16 M. lang og 14 M. breed,

Digitized by Google

breed, fuld af Øer, Holme og Skiær, men kun faae ere beboede. Den største Mængde af disse Øer hører til Bardestrands Syssel. Denne Fiord danner 3de Arme eller mindre Fiorde, nemlig: Hvamsfiord, Gilsfiord og Torskefiord. De Øer, som ligge i Hvamsfiord og nær ved det Forbierg Skards Kløfning, hører til Dale Syssel, hvorpaa falder skiøn Høeslet, Græsgange, Strandfugle, Æg og Edderdun. De beboede ere Langøerne, Purkøe, Rapsøe, Rutøe, Ruggøerne og Kidøe. Paa Rapsøe er et Bogtrykkerie. Midt for Breedfiorden ligger et Forbierg, kaldet Reykenæshyrne, som er rundt om bebødet, og har en Græsrig Egn.

Breedsund, et stort Sund, som fra det saakaldte Storedyb, i Havet, skiær sig ind udi Borgunds Præsteg., i Søndmørs Fogd., Romsdals Amt, og giør samme Præsteg. til et af de fiskerigeste Steder i Norge, da Torsk og Sild kommer hvert Aar igiennem Sundet fra Storedybet i stor Mængde. Dette Sund gaaer i en lige Linie fra Nordvest til Sydost, 4re Mile til Borgensund.

Breiden, en Giestgiver Gaard i Sæls Annexsogn Vaage Præsteg., Guldbrandsdalens Fogd., Christians Amt. Denne har i fordum Tid været en Kongsgaard.

Brekke Sogn, et Anner til Evindvigs Præsteg. Yttre- og Indre Sogns Fogd., nordre Bergenhuus Amt.

Brekkestøe, en Havn under Christianssands Tolddistrikt, paa Justerøen.

Brekstad, 2de Gaarde paa Ørlandet, under Ørlandets Hovedf. og Præsteg., Fosens Fogd. Tronh. Amt. Begge Gaardene ere forsynede med gode Bønderbygninger, og har skiønne tilliggende Agre og Enge. Paa den ene Gaard er et privilegeret Geistgiveri og Skydsted, og den anden er udseet til Præste-Enke-Gaard. Disse Gaarde ligge meget beleilig til Fiskerie.

Bremanger Sogn, et Anner til Kinds Præsteg. i Sønd- og Nordfiords Fogd. Nordre Bergenhuus Amt.

Bremsnæs Sogn, et Anner til Findsaas eller Mosterøe Præsteg., i Søndhordlehns Fogd., søndre Bergenh. Amt.

Bremsnæs Sogn, et Anner til Øvernæs Præsteg., i Nordmørs Fogd., Romsdals Amt, beliggende paa en stor Øe, kaldet Averøe. Paa denne Øe, strax ved Bremsnæs Kirke, ligger Gaarden Bremsnæs, hvor Aar 1672 i en Høi er funden en Urne af Krystal med en Guldring om, see Averøe.

Bremsøe, en Øe under Rennesøe Præsteg., Ryefylke Fogd., Stav. Amt, hvorpaa boer en Hyusmand. Paa denne Øe har i fordum Tid været en stor Gaard, som nu er øde, og ligger under

Digitized by Google

Udsteens Kloster. Om Sommeren græsses paa Øen hen ved 60 Creature.

Breum Præstegaard, see Justedals Præstegield.

Breum Skibreede, et Tinglaug i Nordfiords Sorenskriv. Sønd- og Nordfiords Fogd., nordre Bergenhuus Amt, og et Annexsogn til Gloppens Præsteg. samme Steds, ligger ved det ferske Vand Breumsvandet kaldet, som er 1 M. langt. Kirken er af Træe, og kaldes Reedskirke. Tingstedet er Gaarden Reed.

Breviig, en Gaard i Romsdals Fogd. og Amt, tilhørende Reknes Hospital paa Molde, som af Leilendingen Joen Brandt anseelig er forbedret og smukt bebygget, hvorfor ham er forundt Kongelig Ærestegn af en Medallie at bære i Brystet.

Breviig, en skiøn Ladeplads, liggende paa østre Side af Langesunds Fiorden, under Bamble Sorenskriv., Nedre Tellemarkens Fogd., Bradsberg Amt, 1½ M. fra Porsgrund, 3 M. fra Kragerøe, ½ M. fra Langesund, og 2 M. fra Skeen. Stedet er landfast med og hører under Eidanger Præsteg., og bestaaer af de Grunde: Heiestad, Lunde og den Øe, Sylterøen kaldet, som ved en Vindebroe er tilsiet den landfaste Deel, hvilken Broe ophidses for de Fartøier som ei vil seile uden om Øen, men gaae igiennem den smalle Kanal til Kiøbmændenes Brygger og Pakhuse. Aar 1765 blev det de Handlende paa Stedet tilladt at losse og fortolde fremmede grove Vare, hvilket er til stor Lettelse, efterdi Toldboden er 1½ M. derfra, i Porsgrund. Her drives en god og fordeelagtig Handel paa Holland meest med Jern- og Trælast, som for største Deel udføres med Hollandske Smakker. Stedets egne Skibe, ere nu kun 3de. Aar 1783 vare 9 i Drivt, og et paa Stabelen, det mindste af 36 Trælast Læsters Drægtighed. I Aaret 1761 afbrændte heele Breviig, men er siden mere ordentlig og smukt opbygt. Paa dette og Ladestedet Stadthelle, som ligger lige over for, og ansees for et Sted, ere 4 Trælasthandlere, deraf 3 i Breviig, 3 Krambod- og Kornhandlere, 5 Skippere, 2 Høkere en Færgemand, som tillige er Geistgiver, nogle Haandværkere, og endeel Strandsiddere af Lotser, og andre Søefolk, Kroemænd og Fiskere. Borgerne staae under Skeens Magistrat. Breviig har sin egen Kirke, som er et Annex til Eidanger Præsteg. Denne Kirke blev bevilget at opbygges Aar 1670; den er af Grundmuur og meget smuk, med Orgel og smukke Ornamenter, samt et Seierværk i Taarnet. Kapellanen til denne Kirke, og Eidanger Præsteg., boer i Breviig, Klokkeren er tillige Organist og Skoleholder. Stedet har en liden dansk Skole. I Henseende til Toldvæsenet henhører Stedet under Langesunds Tolddistrikt. Paa Stathelle er et Skibsbyggerie. Aar 1780 blev Stedets Huusebygninger indskrevne i Brand-

Brandassurance Kassen, og da fik Stedet gode Brandanstalter efter Indretning den 8de Martii 1779, da der blev udvalgt en Brand-Inspecteur, en Assistent, 2de Straalemestere, og til Sprøiternes Brug 24 Strandsiddere. Samme Aar blev antaget en Vægter, som lønnes aarlig med 30 Rdlr. Her boer en Kongelig Toldbetient med 2 Roeyerter. I Fiorden her omkring fiskes skiøn Torsk, Hvillinger, Kongeflynder og anden smaae Fisk. Kommunikanternes Antal i Brevig, var Aar 1779 omt. 400de. Postvæsenet bestyres her af en Kongelig Postmester; Øster Post ankommer gemeenlig Løverdags Aften, hvorfra den assendes til Postaabneren i Porsgrund, og derfra til Postbonden paa Gaarden Øster-Borge, som bringer samme til Skeen. Vester Post ankommer til Brevig om Mandagen ved et af Stedets Indvaanere selv lønnende extra Postbud. For et enkelt Brev til eller fra Kiøbenhavn betales 20 ß, og til eller fra Trondhiem 20ß.

Bringen, en Gaard i Fladaas Anner, Sillejords Præsteg. Øvre Tellemarkens Fogd., Bradsberg Amt, hvor en overmaade stor Kiempehøi er at see. 2de Bønder dræbte hinanden paa denne Gaard Paaske-Aften Aar 1654.

Bringsværds Skibrēede, et Tinglaug i Nedenæs Fogd. og Amt. Tingstedet er Gaarden Sandstøe.

Brikesvær, et Fiskevær ud i Havet i Saltens Fogd. Nordlands Amt.

Broe eller Svanøe Sogn, et Anner til Kinds Præsteg. i Sønd- og Nordfiords Fogd., nordre Bergenhuus Amt. Til dette Sogns Fattige har Forvalteren ved Svanøe Birk, Falk Giedding, foræret 300 Rdlr., hvoraf de nyde aarlig Renter. Kapitalen staaer under Opsyn af Ober-Kommissionen for de Fattiges Væsen i Bergen.

Broeøe, en beboet og frugtbar Ø i Boknefiord under Rennesøe Præsteg. Buskeruds Fogd. og Amt. Her har i fordum Tid staaet et gammelt Munke-Kapel, hvis Mure endnu sees, med stiønne hugne Hveegsteene ved Dørrene og Vinduerne samt i alle Hiørner.

Brokøe, en Ø uden for Stranden i Sneefields Syssel og vestre Fierding af Island, hvorpaa er en god Græsgang og Høeslet, item en Mængde Fugle, Æg og Duun.

Bronelie, et meget høit Field i Vinnie Præsteg., Øvre Tellemarkens Fogd. Bradsberg Amt.

Brottum Sogn et Anner til Ringsagers Præsteg., i Hedemarkens Fogd. og Amt.

Brovold, en Gaard strax ved Ullesvog Præstegaard i Sondhordlehns Fogd., søndre Bergenhuus Amt. Ved denne Gaard er

et

et Bierg, kaldet Skioldspaar, men blev kaldet i gamle Dage, Skioldenborg; der skal Harringe Konge have havt en Fæstning for at beskiærme den i samme Tid indenfor lagte Stad Kintservig.

Brude, en Gaard i Gryttens Præsteg., Romsdals Fogd. og Amt. I et nær ved Gaarden liggende Field, sees 3 a 4 saakaldte Jette-Gryder, dannede i det haards Bierg ganske cirkelrund og indvendig glat og ligesom poleret, hvilke stedse staae fulde af Vand.

Bruraachver, et varmt Bad i søndre Fierding af Island, har i fordum Tid været det fornemste Varmebad samme Steds, og var ophygt af Muursteen, men er nu nedrevet, fordi Kilden blev forandret ved et Jordskielv.

Brudsviig Sogn, et Anner til Hougs Præsteg., i Nordhordlehns Fogd., søndre Bergenhuus Amt.

Brunes, en liden Gaard i Vaage Præsteg., Guldbrandsdalens Fogd., Christians Amt, af Skyld et Skind, som ved Elvebrud er aldeles ruineret og giort ubeboelig.

Brunholm, en Holm eller liden Ø i Aalesunds nordre Aabning, udi Søndmørs Fogd. Romsdals Amt, hvor Kong Christian 6te, paa hans norske Reise, Aar 1733, maatte i 8te Dage opholde sig, formedelst vedvarende Storm og Uveir. Her er et beleiligt Handelssted.

Brunkenbergs Sogn, et Anner til Hvidesse Præsteg. udi Øvre Tellemarkens Fogd., Brædsberg Amt, er 2 Miile langt og en M. bredt. Kirken, som staaer paa en meget høi Bakke ved Gaarden Brunkeberg, er en gammeldags Træbyning. Over Kirkedøren staaer det Aarstal 1685. I dette Sogn er et Vand, kaldet Brunkebergs-Vand, som har sit Udløb ved Brunkebergs Elv i Sellejords-Vandet.

Brunlaug, en Gaard i Faaberg Præsteg., Guldbrandsdalens Fogd. Christians Amt, af Skyld 1 Hud 8 Skind Odelsgods, har en Opsidder og en Huusmand. Under denne Gaard begynder det bekiendte Laxefiskerie i Laugen Elv, omt. 8 Dage efter Michaelis og vedholder 10 a 12 Dage, hvortil bruges adskillige Slags Fiskeredskaber.

Brunlaugnæs Præsteg. og Tingl., som ogsaa kaldes Tanum, i Laurvigs Grevskab og Provstie, bestaaer af 3de Kirkesogne, som ere: Næs eller Tanum Hovedsogn, hvis Kirke er af Steen, og Annexerne Berg og Tiptse. Hertil er en Sognepræst. Tinglestedet er Gaarden Haavelsrød.

Brudsdalsbygd, beliggende midt paa en Halvøe i Skoue Sogn, Borgunds Præsteg., Søndmørs Fogd., Romsdals Amt, har sit Navn af den Dal, Brusdal, hvorudi Bygden ligger.

Denne

Digitized by Google

Denne Dal er indsluttet af Fielde paa begge Sider; har skionne Furreskove, og er paa den nordre Side meest beboet. Den vestlige Deel af Dalen, hører til Borgunds Hovedsogn, med den østlige Deel til Skoue Annex. I Dalen ligger en ferst Sø, Brusdalsvandet kaldet, 1½ M. lang, som er den største ferske Sø eller Vand paa Søndmør, og som i den allerhaardeste Frost ikke fryser til førend efter Juul. Den største og fornemste Gaard i denne Dal, kaldes Brusdal, af Skyld 3 Vog Fisk, har 4 Opsiddere, til hvilken Gaard er en skion Furreskov, og et Savbrug.

Brusstad eller Etnedals Sogn, see Etnedalen.

Bruum, 2de store og vel bebyggede Gaarde i Skej Annexsogn, Spareboe Præsteg., Indersens Fogd., Trondhiems Amt, til hvilke ere gode Korn- og Græsmarker, samt skion Skov. Her løber Ognen Elv forbi, som strax neden for Gaardene, der tilsammen er et Dragoun Quarteer, danner en Foss, kaldet Bruums Fossen, hvor den ene af Gaardenes Eiere og Opsiddere, J. N. Skult, forhen Hyttefriver ved det nu nedlagde Guldstad Kobberværk, har opført et betydelig Savbrug, hvortil det meste Savtømmer haves af Gaardens Skove. Paa den anden Gaard boer en Bonde.

Bruvold-Elv, en stor Elv i Sneaasens Præsteg. Indersens Fogd. Tronh. Amt, som har sit Udspring fra et Vand i de nordsstre Fielde imellem Sneaasens og Overhaldens Præsteg., og løber ned paa nordre Side af Sneaase-Vand. Denne Elv driver betydelige Savbruge og endeel Korn-Møller.

Bryni, en Gaard i Rommedals Hovedf. og Præsteg., Hedemarkens Fogd. og Amt. Her formenes i fordum Tid at have boet anseelige Mænd. Ved Gaarden staaer en Boutasteen hen ved 4 Alen høi.

Brynidalen, en Dalstrækning, som ligger inderst ved Hvalfiorden i Kiosar Syssel og søndre Fierding af Island. Denne Dal har i de ældre Tider været stærk bevoxet med Skov, men som af de første Bebyggere er bleven omhuggen, deels til deres Huuse og Bygninger, og deels til Skibbyggerie.

Brynnilsrui, en Gaard i Tinds Hovedsogn og Præsteg. Øvre Tellemarkens Fogd., Bradsberg Amt, er af Skov og Mark betydelig, ligger nær ved Tindssiøe, hvortil er en anseelig Plads med gode og smukke Vaaningshuuse, og en vel dyrket Urtehave.

Brønøe Præsteg. i Helgelands Fogd. og Provstie Nordlands Amt, bestaaer af 5 Kirkesogne, som ere: Brønøe Hovedf., og Annexerne Viig, Vadsaae, Solstad og Nøstviig. Hovedkirken staaer paa en Halvøe, kaldet Brønøe, som er landfast med det Bøygdelav Nordsønnen. Ellers inddeles dette vidtstrakte Præsteg. i 5 Fierdinger, under følgende Navne: Velfiord, Nord-

Digitized by Google

Nordsem, Vægen, Sørsem og Bindal. Hertil er en Sognepræst og en residerende Kapellan. Annexet Solstad hører i det Verdslige under Nummedals Fogd. Tronhiems Amt.

Brøske, et Tinglaug i Nordmørs Fogd. Romsdals Amt. Tingstedet er Gaarden Yttre-Stanviig.

Brøskefield, er det høieste Field i Gryttens Præsteg., Romsdals Fogd. og Amt, hvorunder ligger 2de Gaarde, kaldet Brøske. Dette Field grændser mod S. O. til Læsje, mod S. til Lom, mod Vest til Orskoug og Valdalen. Et Vand, Ulve-Vatn kaldet, ligger paa Fieldet, og hvorfra udløber en Elv til Valdal, og en til Romsdal, kaldet Asbiørnsaae.

Brudenstad-Havn, en Handelsplads og Fiskerhavn i Snefields Syssel, vestre Fierding af Island.

Budalens Sogn, et Annex til Støtrens Præsteg. i Guldals Sorensk., Tronh. Amt. Igiennem dette Sogn, der bestaaer af en betydelig og stærk beboet Dalstrækning, løber Bua-Elv, som kommer fra Buesse, siden forener sig med en anden Elv, kaldet Eina, og falder ud i Gula Elv. Her har i fordum Tid været i Drift et Robberværk.

Bue, et lidet Kapel ud imod Havet under Askevolds Præsteg., Sønd- og Nordfiords Fogd., nordre Bergenhuus Amt. Her skeer sielden Prædiken.

Buelandshøvde, et bekiendt høit og steilt Forbierg, hvor mange Søefugle opholde sig, beliggende i Sneefields Syssel, vestre Fierding af Island.

Buevigens Tinglaug i Strinde Fogd. Tronh. Amt, er en Dalstrækning som gaaer ned til Gulosen, og udgiør et Annexsogn til Byenæssets Præsteg., hvortil er en liden Trækirke uden Taarn, som staaer nær ved Gaarden Huusbye. Tingstedet er Gaarden Sim.

Buesse, en liden Ø i Havet under Sole Annexsogn, Haalands Præsteg., Jedderen og Dalernes Fogd., Stav. Amt, som tiener til Græsning for nogle Creature om Sommeren.

Bukken Fiord, see Stavanger Fiord.

Bukkenøe, en beboet Ø ved den nordre Side af Stavanger Fiords Indløb. Her staaer en Kirke, kaldet Bukken-Kirke, som er Annex til Skudenæs Præsteg. i Ryefylke Fogd. Stavanger Amt.

Buknæs Præsteg. i Vesteraalens og Lofodens Fogd., Nordlands Amt, bestaaer af 2de Kirkesogne, som ere: Buknæs Havedsogn og Hol Annex. Hertil er en Sognepræst.

Bukvenraae, et Sted under Bergens Tolddistrikt, hvor en Kongelig Toldbetiend er ansat.

Bur-

Digitized by Google

Burmoen, et Sted i Levangers Annexsogn, Skognens-Præsteg., Stør- og Verdals Fogd., Tronh. Amt, hvor forhen skal have været 15 a 16 Gaarde og et Handelssted eller Markeds-Plads, men nu er ikkun paa Moen eller Stedet 3de Gaarde. Det Sted, hvor Markedspladsen har været, er nu Skov og Udmark, dog sees Levninger af brolagte Strimler, som endnu kaldes Gader, og løber frem i en lang Strækning. Dette med flere Kiendetegn, og en Høben Kiempehøie i Nærværelsen, giver Vidnesbyrd om, at Stedet i sin Tid har været stærkt beboet.

Buuse-Sund, et Sund imellem Øen Vardøe og det faste Land i Østfinmarken, Finmarkens Fogd. og Amt, hvor i lang Tid har været en almindelig Skibs-Passage for Søefarende; thi de maatte seile derigiennem for at have Landkiending. Ved dette Sted vare de Fremmede efter Kong Christian den 4des Anordning, under 20de October 1708, forbundne at anvise deres Pas, og betale for hver Læst af Skibets Drægtighed ½ Rdlr.; men siden da Coursen om de Nord ved bedre Erfarenhed blev bekiendt, seilede de uden om Vardøe, og fra den Tid har ommeldte Betalings Erleggelse i Buuse-Sundet ophørt.

Buskeruds Amt i Christianiæ Stift, grændser i Nord mod Hallingdal og Ringerige; i Vester mod Tellemarken; i Øster mod Bragnæs; og i Sønden mod Laurvigen. Dette Amt bestaaer af 3de Fogderier, nemlig: 1) Buskerud, 2) Ringerige og Hallingdal, og 3) Nummedal og Sandsvær, men 4 Sorenskriverier, thi Buskeruds Fogd. er deelt i 2de Sorenskriv. I heele Amtet er 13 Præstegield og 38 Kirkesogne, som indeholde 2582 matrikulerede Gaarde. Her ligger Kongsberg Sølverk, Friderichsminde-Kobberværk, 2de Jernverker, et Glasværk og Modums eller Fossums Blaafarve-Værk samt Tranbye Sogns Marmorbrud.

Buskeruds Fogd. i Buskeruds Amt, indbefatter det forhen værende Bragnæs Lehn, og bestaaer af 6 Tinglave og Præstegield, som udgiør 2de Sorenskriverier, nemlig 1) Hitrum, Røgen og Lier Sorenskr. og 2) Eger Modum og Sigdals Sorenskr., see Lier og Modum, hvilke indeholder 980 matrikulerede Gaarde, som ere inddeelte i 14 Kirkesogner. Her ligger Hasselt Jernverk, samt Modums eller Fosums Blaafarveverk. Her er og et Marmorbrud i Tranbye Annex til Lier Præsteg. Tingene i dette Fogderie holdes 3de Gange om Aaret nemlig: om Vinteren i Febr. og Martii, om Sommeren i Junii og Julii, og om Høsten i Octob. og Decbr. Maaneder.

Buskerud, forhen en gammel Sædegaard i ovenmeldte Fogd., Modums Præsteg., er næst Fossesholm den betydeligste Gaard i Egnen,

Digitized by Google

Egnen, og er befriet for al Besværing og Paalæg, Udskrivning og Skatter. Gaarden har anseelige Bygninger, og dens tilliggende Herligheder ere betydelige, af Kirker, Savbruge, Tømmerflaadning, og mange Huusmandspladser, saa og en Lystgaard kaldet Sætersberg m. m. Paa Gaardens Eiendom var Folke-Antallet, Aar 1783, af voxne 111 og Børn eller uconfirmerede 299, tilsammen 410 Siele.

Buskholm, et Handelssted ved den Nordre Ende af Nærøe Sund, i Nærøe Præsteg., Nummedals Fogd., Tronh. Amt; her har i fordum Tid været drevet en stor Handel.

Buvarp, en Gaard paa Nummedals-Eidet under Eldens Annexsogn, Nummedals Fogd., Tronh. Amt. Her skal have boet i de gamle Tider en Mand ved Navn Thord Buvarp. Om denne berettes, at han bortførte en Næsse Konges Datter, hvorover han af hendes Fader blev opsøgt og dræbt. Han skal ligge begraven i en Kiempehøi ved Gaarden, som for nogen Tid siden blev udgravet, og derved funden et gammelt Sværd, hen ved 1½ Alen langt og meere end ½ Qvart. breedt, med Sølv beslaget Fæste. Foruden dette Sværd er og funden en Stridshammer med flere gamle Sager.

Byeaas, en Arm eller Ryg af Vatsfield, som ligger imellem Tiller og Melhuus Sogne i Tronh. Amt. Denne Aas, hvis Skov og Græsmark, for endeel tilhører Staden Tronhiem, tillegemed nogle af de der liggende Gaarde og Pladser, strækker sig ned til Tronhiems- eller Flak-Fiord ved Gaarden Flak, og indbefatter de bekiendte Steder Høvrings-Næsset, Digermulen og Løftene, hvilke 2de sidste ere steile Bierge yderst ved Stranden.

Bye-Gaard, en betydelig Gaard i Stods Præsteg., Indersens Fogd., Tronh. Amt, af Skyld 4 Spand Odelsgods, er et fuldt Dragoun Qvarteer, og hvorunder ligger 2de Savbruge samt en Aargangs Korn-Mølle, i den Foss, Byefossen kaldet, som har sit Udløb fra strax hosliggende Vand, kaldet Reens-Vand. Her er og et skiønt Laxe- og Ørret-Fiskerie. Gaarden ligger paa en meget høi Bakke, har skiønne og vidtsfrige Agre og Enge, og er vel bebygget, dog simple Bygninger. Strax oven for Gaarden ligger skiønne Field-Enge, en skiøn Skov og Sætter-Mark.

Bye Gaard i Guldals Sorensk., Størens Præsteg., Tronhiems Amt, 4re Miile fra Staden Tronh., er Geistgiver-Skyds- og Ting-Gaard, for Størens og Horrigs Tinglave. Denne Gaard er af en liden, men god Strækning, og er særdeles vel bebygget. Neden for Gaardens Huuse er en liden Have, hvori er et Springvand.

Bye

Digitized by Google

Byenæs Præsteg. og Tingl., i Strinde Fogd. Dalernes Provstie Tronh. Amt, indbefatter 3de Kirkesogne, som ere Stene Hovedsogn paa Byenæsset, og Annexerne Buevigen og Viigen, hvilke Sogne har hver sin Kirke, og har desuden i fordum Tid været 3de andre Kirker i Præstegjeldet, nemlig: en paa Gaarden Rye, en paa Gaarden Hougran, og en paa Gaarden Naustan. Hovedkirken, staaer ved Gaarden Stene paa en Bakke, og er af Træ. I Kirken hænger en messing Lysekrone, foræret af Stedets fordum Præst Hr. Albert Medelfart, Aar 1762. Paa Alteret ligger en liden hvid Marmorsteen, indfattet i Alter-Pladen. Paa Kirkegaarden, østen for Choret ligger en Liigsteen af hvid Marmor, hvorpaa er udhugget Maria med Barnet paa Armen, og en Inskription omkring i Kanten af gamle latinske eller saakaldte Munke-Bogstaver, tildeels næsten fortæret af Elde. Til Præstegjeldet er en Sognepræst, som boer paa Præstegaarden Aalberg, og en residerende Kapellan. Tingstedet er Gaarden Høiem.

Byglands Præsteg. og Tingl. i Raabygdelaugets Fogd. og Provstie Nedenæs Amt, bestaaer af 4 Kirkesogne, som ere: Byglands Hovedsogn, hvis Kirke ligger ved en stor ferst Sø, Byglands Sø kaldet, og Annexerne Aardal, Sandnæs og Oustad. Paa Byglands Præstegaard staaer 2de store Stene med Inskription af Rune-Bogstaver. Til Præstegjeldet er en Sognepræst. Tingstedet er Gaarden Næs. Ommeldte ferske Sø er temmelig stor, og ligger mange skionne Gaarde omkring samme.

Byfle Sogn, et Annex til Valle eller Setterdals Præsteg. i Raabygdelaugets Fogd., Nedenæs Amt.

Byrhe, en beboet Ø i Ryefylke Fogd. Stav. Amt.

Bær Sokn, et Sveit eller Bygdelav i Borgarfiords Syssel, vestre Fierding af Island.

Bærum Øster og Vester, et Tinglaug i Aggers Sorensk. Aggers og Follouy Fogd. Aggershuus Amt, bestaaer af de 2de Annexer til Asker Præsteg., nemlig Tanum eller Vester Bærum, og Haslum eller Øster Bærum. Tingstedet er Gaarden Ringen.

Bærums Jernværk, ligger i Asker Præsteg., Aggers og Follouy Fogd., Aggershuus Amt, imellem Christiania og Bragnæs, ved Bærums Elv, som løber ned i Christianiæ Fiord ved Sandvigen. Dette Værk blev optaget af Johan Post og Herman Krefting, som derpaa erholdte Kongelige Privilegier af 25de Octbr. 1624, og blev af dem drevet i nogen Tid, men af Mangel paa Malm indstillet og faldt i det Frie. Aar 1641 skienkede Kongen det til Marseillus, Kronens Factor i Amsterdam, som atter solgte det til Johan Krefting efter Skiøde af 20de Febr. 1664, af hvis Familie og Arvinger det siden med Partieipantskab blev drevet, indtil Conrad Clausen ene kom i Besiddelse deraf,

Digitized by Google

deraf, som giorde store Forbedringer med Værket saalænge han levede. Hans Eftermand, Kammerjunker Raas, solgte Værket, Aar 1791, for 167,000 Rdlr. til General Krigs-Kommissair, Ancher. Malmen til dette Værk bringes til Søes vesten fra Arendal, fra Gruberne paa Gaarden Soelbergs Grund, og fra den Øe, Øster Langøen kaldet, uden for Kragerøe, og leveres ved Ladeplatsen Sandviigen, som ligger en M. fra Værket, hvorfra den videre transporteres til Baads om Sommeren, og til Lands om Vinteren op til Værket. Paa Gaarden Kirkeboe ved Værket, er anlagt et Staalbrændevie. Aar 1781 blev fra Værket udført 3232 Skipd. 9 Lpd. 7 Pd. Stangjern, 718 Skpd. 8 Lpd. 4 Pd. støbt Jern, deraf især Kakelovne, 158 Stk. fiint Smedearbeide, og 194,224 Stkr. Spiger. Afgiften til Kongen er 650 Rdlr. aarlig. Ved Verket leve omt. 72 Familier, og i alt med Børn og ugifte, omt. 400 Mennesker.

Bæverelv, en Elv, som kommer fra Syre-Vand, løber igiennem en Dalstrækning, kaldet Bæverdalen i Loms Præsteg., Guldbrandsdalens Fogd., Christians Amt, og ned i Vaage-Vand. Elven støder sammen med Otta Elv ved Loms Præstegaard, og tiltager sig mange smaae Elve.

Bøe-Elv, kommer fra de 2de store Vande, store og lille Vatne, kaldet, beliggende paa Grændserne imellem en Fiord kaldet Indfiorden og Valdalen i Søndmørs Fogd., Romsdals Amt. Elven løber igiennem en beboet Dalstrækning, og falderud i Indfiorden ved den Gaard Bøe. Denne Dalstrekning er meget trang, med høie Fielde, hvorfore Biergfald have borttaget heele Gaarde, og truet flere med samme Ødeleggelse. Et af de betydeligste Biergfald skeede for omt. 180 Aar siden, da en stor Bierghammer, 1½ Fierding fra Stranden, faldt ud, og opfyldte saaledes den heele Dal med Steen og Steenmur, at Veien derover nu er næsten ei at passere. Den under Fieldet lagte Gaard blev ødelagt, og alle dens Beboere knuste, undtagen Konen paa Gaarden, som ved en Hændelse undkom med sit spæde Barn paa Armen ½ Fierding op fra Gaarden, men blev dog der qvalt af den Mængde Steenstøv eller fiin Sand hvormed Luften af Faldet var opfyldt.

Bøe, en Gaard i Froens Præsteg., Guldbrandsdalens Fogd., Christians Amt, af Skyld 2 Huder 6 Skind, og 3 Bpd. 18 Mk. Fisk, er en god Gaard med skiønne Fiskevande, og har en Opsidder, som er Selveier. Paa et Sted til Fields ved Gaardens Særter findes store og smaae Bierg-Crystaller i Mængde. I de catholske Tider har paa Gaarden staaet en Kirke, og endnu staaer Døbe-Karret af Kiæbersteen ved Kirkegaarden, som nu er optaget til Ager.

Bøe

Bøe, en Gaard i Gusdals Præsteg., Folleboe Annexsogn, Guldbrandsdalens Fogd., Christians Amt, af Skyld 8 Huder Odelsgods, er en meget betydelig Gaard, og af nærværende Opsidder anseelig forbedret i Ager og Eng, hvorfor han har erholdet Præmie af det Kongelige Landhusholdnings-Selskab. Under Gaarden ligger 4re Huusmandspladse.

Bøe Præsteg. og Tingl. i Nedre Tellemarkens Sorenskriv. og Provstie, Bradsberg Amt, bestaaer af 2de Kirkesogne, som ere Bøe Hovedsogn og Annexet Lunde. I Hovedsognet ere 2de Kirker, nemlig Hovedk. Bøe, og ½ M. derfra een saa kaldet Love-Kirke paa Gaarden Gaarden. Begge Sognene indeholde 109 Gaarde og 176 Huusmandspladse; deraf i Hovedsogn. 59 Gaarde og 94 Huusmandspladse. Folke-Antallet var Aar 1782 i alt 2227 af unge og gamle. Hovedkirken er en gammel grundmuret Bygning. Foruden noget Jordegods af omtr. en Tønde Landskyld, ligger til Bøe og Lunde Kirker 2de Gaarde, kaldet Vræm og Nedre Bøe, tilsammen af Skyld 6 Tønder, hvilke beboes af 3de Bønder, som med flere, ere Eiere af disse Kirker. Tienden betales aarlig med Penge, og belsber pr. Part til 120 Rd. Kirkerne eie 28 Køer, hvoraf aarlig høves i Leie 14 Rd. Almuen ernærer sig, foruden deres Gaarders Avling, af Tømmerhugst, Kulldrifter, Tiære-Brænderie, og ved Kisrsel og Transport til og fra Holden Jernværk med underliggende Hørte-Hamre, hvoraf den ene ligger i Hovedsognet paa Gaarden Gaardens Grund. Skovene ere nu for en stor Deel udhugne. Til Præstegieldet er en Sognepræst. Tingstedet er Gaarden Lundefaret.

Bøe Sogn, et Annex til Haae eller Nærum Præsteg., udi Jedderen og Dalernes Fogd., Stavanger Amt.

Bøe eller Sælbøe Sogn, see Sælbøe.

Bøe Sogn, et Annex til Evindvigs Præsteg. i Yttre- og Indre-Sogns Fogd., nordre Bergenh. Amt.

Bøe Sogn, et Annex til Mangers Præsteg. i Nordhordlehns og Vosse Fogd., søndre Bergenhuus Amt.

Bøe Sogn, et Annex til Vaagsø Præsteg., beliggende paa den nordlige Deel af Færøe.

Bøedals Sogn, et Annex til Gusdals Præsteg., i Guldbrandsdalens Fogd., Christians Amt. Kirken, som Almuen eier, er, efter Kongelig Tilladelse, i de seenere Tider flyttet og af nye opbygt.

Bøeland, en stor beboet Øe af 1½ M. i Omkreds, liggende under Herøe Præsteg., Søndmørs Fogd., Romsdals Amt, ved et Sund kaldet Nørre-Vaul, hvorved den skilles fra Øen Remøe, lige-

Digitized by Google

ligesaa fra Muklebust Øe, ved det saakaldte Nærøe-Sund. Denne Øe er en af de frugtbareste i hele Sognet.

Bøgstad Sogn, et Annex til Indre-Holmedals Præsteg., i Sønd- og Nordfiords Fogd., nordre Bergenhuus Amt.

Bømmel-Fiord, Øe og Kirkesogn, see Bommel.

Bønsnæs, en Gaard i Hole Præsteg., Ringerige og Hallingdals Fogd., Buskeruds Amt, hvor fordum skal have boet en Konge, ved Navn Sigvard Sir, der var Kong Olaf den Helliges Stiffader, og formodes, at en ved samme Gaard staaende Gavekirke, kaldet Bønsnæs-Kirke, som er en gammel Steenbygning uden Taarn, hvor nogle faa Gange om Aaret holdes Prædiken, har været opbyg. af en af disse Konger. Denne Kirke stod i endeel Aar forfalden, indtil Aar 1676, da den igien blev repareret og sat i brugbar Stand.

Børsens Tinglaug i Strinde Fogd., Tronh. Amt, bestaaer af en Dalstrækning, som gaaer ned til Gulaas eller Guløsen ved Tronhiems Fiord. Her ligger Vigge Annexkirke til Byenæssets Præsteg. Tingstedet er Gaarden Sim.

Børsse-Skognens Tinglaug i samme Fogd., er et Annexsogn til Orkedals Præsteg., i Orkedals Sorensk., Tronh. Amt, hvis Kirke, kaldes Skognens Kirke. Tingstedet er ligesaa for dette Tinglav fornævnte Gaard Sim.

Børtenaasen, et stort Field, omt. ½ M. høit, beliggende i Nord fra Moe Præsteg., Øvre Tellemarkens Fogd., Bradsberg Amt.

Børtevandet, et Vand i Moe Hovedsogn og Præsteg., Øvre Tellemarkens Fogd., Bradsberg Amt, er 1¼ M. langt og ⅛ M. bredt. Dette Vand er overmaade dybt, og omgivet med høie og steile Klipper.

Børtøe, en Øe uden for Byen Kragerøe, i Nedre Tellemarkens Fogd., Bradsberg Amt, hvorpaa er temmelig god Skov og Græsgang.

Børøe, en anden Øe samme Steds, som, med tilliggende 4 Pladser, skylder 4 Huder 6 Skind. Her er ligesaa temmelig god Skov og Græsgang. Aar 1694 blev her bygt et Skib, Stad-Aalborg kaldet.

Bøsefieldet, et stort Field omt. ½ M. høit, beliggende i øst fra Præstegaarden udi Moe Præsteg., Øvre Tellemarkens Fogd. Bradsberg Amt.

C.

Digitized by Google

C.

Capitel Bakke, et Sted ved Gaarden **Hougsund** i Eger Præsteg., Buskeruds Fogd., og Amt, hvor en geistlig Bygning har staaet udi Pavedømmets Tid, og det første Kapel, som Pave Clemens, Aar 1311, tillod Kong Hagen at bygge i Norge. Stedet, som ligger ved den alfare Vei, er nu en med Skov bevoxen Sandhøi, som aldeles ikke viiser noget Tegn efter denne Bygning.

Caras Jocka, er en Elv i Kautokeino Præsteg., udi Vest-Finmarken, som løber ned fra Daudervarre, hen imod 8 M. imellem høie og steile Bierge, til den falder ned i Jets-Jocka. Ved denne Caras Elv, 18 M. fra Kautokeino Kirke, er en Colonie, kaldet Carasjocka, hvor 10 saakaldte Qvenne-Familier ere boende.

Carlsøe Præsteg., see Karlsøe.

Carstenøen, en Øe paa Vikten under Nærøe Præsteg., Nummedals Fogd. Tronhiems Amt, hvorpaa er et Borgerleie, eller Handelssted. Denne Øe ligger ved søndre Ende af Udvikten.

Chors Sogn, et lidet Sogn til Fields under Gryttens Præsteg. Romsdals Fogd. og Amt, hvortil er en liden Kirke eller Capel, som staaer paa Gaarden Flatmark, ½ M. oven for Hovedkirken. Sognet indeholder 25 Gaarde, som har 33 Opsiddere og desuden 3 øde Gaarde.

Christ Hovedsogn til Etne Præsteg. i Søndhordlehns Fogd., søndre Bergenhuus Amt. Kirken, som ogsaa kaldes Støle, er halve Deelen af Muur og den anden halve Deel af Træ.

Christiania, Hovedstaden og den smukkeste Stad i Norge, ligger i Aggers Herred og Christiania Stift, tvers over for den gamle Stad Opslo, ved vestsiden af den Vig, Bisrvigen, som Christianiæ Fiord der danner, 4 Mile fra Kisbstæderne, Bragnæs og Tønsberg, 8 fra Kongsberg, omt. 14 Miile fra Svinesund, 12½ M. fra Friderichshald, 9½ M. fra Friderichsstad, 6¾ M. fra Mos, 7½ M. fra Kongsvinger, 62⅛ M. fra Stavanger, 56 M. fra Bergen og Tronhiem og 60 M. fra Kiøbenhavn. Staden ligger i temmelig nærsomme og beboede Egne under 59 Grader 54 M. 40 Sec. Polhøide. Den blev, efter at Opslo, som forhen var Hovedstaden, afbrændte Aar 1624, samme Aar den 27de og 28 Sept. af Kong Christian 4de selv anlagt og afridset med alle dens Gader, Skandser og Volde, saaledes, at alle Gaderne, som løbe fra Nord mod Sønden eller S. V.) kan beskydes fra det ovenfor liggende Slot og Fæstning Aggershuus, og da givet det Navn Christiania, efter dens høie Fundator og Stifter. Til Staden er 4 Forstæder, som kaldes Vaterland, Pip-

per-

Digitized by Google

pervigen, Grændsen og Fierdingen, hvortil endnu kommer Opslo, som kaldes den gamle Stad, eller gamle Byen, og som med dens Forstad Grønland ligger ½ Fierding fra den nye Stad. Igiennem Vaterland løber en Elv, hvilken kommer fra Mariedalen, kaldet Aggers- eller Loe-Elv. Staden med disse Forstæder, Fæstning og gamle Byen danner en Art af en Halvmaane, og er i Længde omt. ½ M., men Staden selv ikkun 1200 Alen lang og bred, som bestaaer af 12 Hoved-Gader og 13 lige saa store Tvær-Gader, der alle have eens Bredde, nemlig 20 Alne; alle gaae snorlige og overskiære hverandre i rette Vinkler. Renderne ere midt i Gaden, dannede blot ved, at Gaderne ere afhængende mod Midten. I de sidste Aaringer ere Gaderne efterhaanden broelagte efter den nyere fastere Maade. Langs Husene ere Fortougene indfattede med Bielker, indenfor meest belagte med flade Skieversteene af Egnens Producter, og udenfor, hvor behøves, forsynede med Afvisere af Træe eller Marmor. Hvor Gaderne overskiære hverandre, ere overalt Springvande i firkantede Omfatninger af Træe, hvilket Vand ledes fra Aggers Elv, i en Afstand af 1200 Alne, ved 3de Hoved-Render, hvorfra gaae Side-Render, ei allene til Springvandene i Gaderne, men endog til adskillige Gaarde og Haver. Hver Samling af Huse, som dannes i en Firkant af Gaderne, kaldes et Qvartal; for Resten har vel Gaderne Navne, men Husene hverken Numere eller Skilder, uden Haandværks-Skildterne. De private Huse ere, faa undtagne, af to Etager, med Siderne vendte til Gaden. Mange af de nyere Bygninger ere halv Muur og halv Bindingsværk, og Bindingsværket beklæd udvendig med Muur af en halv Muursteens Tykkelse, hvorved en og anden Bygnings-Zirat er anbragt. Paa nogle af de gamle grundmurede Huse ere Karnapper eller Udskudde til Gaden, hvoraf nogle stige op som smaae Taarne, derfra haves skiønne Udsigter, men de hindre tillige Udsigten for Naboerne, og ere nu forbudne at bygges. Byen er en Stabelstad for al Slags Commerze og Kiøbmands Handling baade Inden- og Udenrigs, og dens anseelige Kiøbmænd føre en stor og vidtløftig Handel; her er derfor en betydelig Skibsfart ei allene med Stadens egne, men og med fremmede Skibe, hvilke her finde en skiøn Havn, og kan løbe lige op til Stadens Brygger og Pakhuse; thi hverken Sandbanker, Grunde eller blinde Skiær ere her at formærke. De betydeligste Vare, som herfra udføres, ere Bord og Bielker, Jern og Jernvarer, Alun, Karduan, Papir, nogle Tugthuus-Tøier, og Kummen eller Karve m. v. Stadens Vaaben er en Jomfrue med en Krands i den ene, og 3 Piile i den anden Haand, siddende paa 2 Løver, som vende Hovederne fra hinanden, og en bar-

Digitized by Google

harnisket Mand har hun liggende under sine Fødder. I denne Stat residerer Stat- eller Vice-Statholderen, naar der er nogen i Norge, saa og Stiftamtmanden over Christianiæ Stift, samt Laugmanden over sammes Laugdømme, hvor Laugtinget tillige holdes, ligesaa Sahlkasseren for Norge. Her holdes Ober-Hof-Retten for Norge, som bestaaer af en Præses, en Justitiarius, en Justits-Secretair, 5 virkelige Assessores og 4 a 5 Assessores Ausculkantes, hvortil er 7 a 8 Ober-Hof-Rets Prokuratorer. Biskopen over Christianiæ Bispedømme residerer paa den gamle Bispegaard i Opslo. I Henseende til Sø-Enrolleringen, boer her en Chef og Oberlots for Friderichshalds District, saa og Commandanten for Aggershuus Fæstning. Stadens allerførste Kirke blev kaldet Helligtrefoldigheds Kirke, som Aar 1686 afbrændte tilligemed alle de Huuse, som stode oven for Kirken op til Volden. Siden er allernederst i Byen ved Torvet opbygt den nu værende Stadens og de 4 benævnte Forstæders Kirke, kaldet Vor Frelseres Kirke, som og er Christianiæ Stifts Hovedkirke, hvor Biskopen holder Præstevielser for alle de Præster, som blive beskikkede i Stiftet. Denne er en stor, lys og smuk Korskirke, men uden Spir, prydet indvendig med smukke Ornamenter og adskillige Epitaphier. I Sacristiet, som er en Tilbygning, er Capitulet forsynet med Kakkelovn. Sognepræsten ved Kirken er tillige Stifts- og Dom-Provst samt Provst i Bragnæs Provstie; desuden er hertil 2de Kapellaner og en Catechet. Foruden denne Kirke, er Slotskirken Aggershuus for de Militaire og Beboerne inden for Fæstningen, hvis Præst tillige er Sognepræst til Aggers Præstegæ; saa og Hospitalskirken i Opslo, der har sin egen Præst, og hvortil Menigheden i gamle Byen med dens Forstad Grønland sogner; item Tugthuus Kirken. De andre Stadens offentlige Bygninger og Stiftelser ere: 1) Ober-Hof-Rets Bygningen; 2) Raadhuuset, en grundmuret Bygning, hvor Raadstue-Retten og Byetinget, med flere Rettens Forsamlinger holdes; 3) et Tugt- og Manufaktur-Huus, som er en meget stor og smuk grundmuret Bygning af fire Fløie og to Etager, hvoraf den længste er til Gaden, hvis middelste Deel udgior Kirken. Lemmerne beregnes, det ene Aar med det andet, at være 160ve. Hertil er en Præst og en Klokker, som tillige er Skoleholder, saa og 2de Inspectører, en Oeconomus for Bespisningen, en Portner og en Vægter. Her forarbeides dobbelte og enkelte Frakketøier for billig Priis, Multummer, Svanebay, Floneller, Lerreder, og Gulvtepper. Dertil haves 2 Væverstole af dobbelt Brede, 12 af enkelt Brede, 9 Linned-Væverstole, 30 Skotrokke, 20

Digitized by Google

Linrokke, og 8 Skruppehænke. Dette Manufaktur Huus har sit eget Farverie og et Tobaksspinderie. 4) Et almindelig Værk og Spinde-Huus, bekostet af Byens Indvaanere, og understøttet baade af Regieringen og nogle Patrioter; derved have 80 Personer af Qvindekiønnet, meest Betlere, Adgang daglig at søge deres Næring ved Spind af Hør og Blaar; 5) Et Vaisenhuus for Christianiæ Stift, over hvilket af Øvrigheden er beskikket en Overinspektør, samt en Inspektør og en Assistent; 6) En latinsk Kathedral-Skole, anlagt af Kong Christian 4de, er en stor og anseelig Bygning. Den er godt forsynet med Legater og Beneficier, og forestaaes af en Rektor, en Konrektor, 3de Hørere og en Kantor; 7) Et Militair mathematisk Academie, oprettet Aar 1750, hvorved er en Professor i Mathematiken og Fortifikationen, en Professor i Physiken og Oekonomien, og en Informator i Tegnekonsten. 8) Det store Hospital i gamle Byen, som har sin egen Kirke, Kirkegaard, Kirkebetiente, Medicus, og Territorium. Samme Hospital har havt meget Gods omkring i Stiftet, men er solgt, og derfor oprettet en anseelig Fonds af større aarlige Indkomster, end Bøxel og Landskyld af Godset forhen beløb sig til; hertil kommer adskillige Gaver i Penge og Vare. I dette Hospital er noget over 100de Lemmer, som bekomme fri Vaaning, Brænde, Opvartning, Medicamenter, og i Penge ugentlig, hver 48 ß. Herved er et Dolhuus eller Daarekiste for galne eller vanvittige Mennesker, der underholdes mest af egne Midler, med et Tillæg af 6 ß ugentlig af Hospitalet; 9) Det store Fattighuus paa Saugbakken; 10) Det gamle Fattighuus i Dronningens Gade, har 18 Lemmer, hvoraf hver nyder 16 ß ugentlig; 11) Peder Michelsens Enkehuus, har 12 Enker; 12) Det Ankerske Vaisenhuus oprettet Aar 1776, ernærer og opdrager 6 Drenge og 6 Pigebørn; og 13) Et Lazaret eller Sygehuus, som Aar 1756 blev oprettet for de med veneriske Svagheder og Saltflod behæftede Mennesker. Fabrikerne ere: 3 Papiir-Møller, hvorpaa aarlig virkes for 16 til 17000 Rdlr., og derved har omt. 100 Mennesker i mange Aar fortient deres Levebrød; 6 Tobakspinderier; en Tobakspibe-Fabrik; en Reberbane; en Alun Fabrik; en Lak-Fabrik; en ordinair Potte-Fabrik; en Saffian Fabrik; 5 skiønne Kardvan Fabriker; en Olie-Mølle; en Krud-Mølle; en Sæbe- og Spiker Fabrik; Tugthuus Fabriken, hvor uldne og linnede Tøier fabrikeres til en aarlig Værdie af 4000 Rdlr.; en Uldkarde Fabrik var oprettet af James Collet, hvorved 100 Børn fortiente deres Ophold, men af Mangel paa Affætning blev samme Fabrik af hans nedlagt, derimod har nogle, der oplærte Personer fortsat Arbeidet, som Professionister, og forfærdige nu de Uldkarde, som Landet behøver,

Digitized by Google

hovet. Videre er her i Staden, et genever Brændeviins Brænderie; et Skibsbygger-Værft; et Bogtrykkerie; og 2de store Apotheker, under Navne af Elephant- og Svane-Apothekene. Af offentlige Bibliotheker ere følgende: 1) Det af afg. Cancellieraad Deichman til Staden testamenterede Bibliothek med Natur- og Kunst-Samling, og 50 Rdlr. aarlig til en Bibliothekarii Løn, som af Hs. Kongelige Majestæt ei allene er confirmeret, men endog tillige sørget for en smuk Indretning. Den testamenterede Samling bestoed af 6363 Bøger, hvoriblandt kostbare Værker i mange Bind; 122 løse Charter; 36 løse Robbere; og 35 Diplomata; videre, 68 Physicalske Instrumenter og Antiqviteter; 275 Mynter, hvoraf 80 Antike og 90 af Guld; 800 Mineralier, og 191 Conchylier, foruden endeel Curiosa af Dyr- og Plante-Riget. Siden har afgl. Justitsraad og Auditeur Bartholin legeret sin Bogsamling til dette Bibliothek. Efter Fundazen er det kun Byens Indvaanere tilladt at laane Bøger af Bibliotheket, som staaer aaben 2 Timer hver Mandag og Tirsdag Eftermiddag, og Conrector Rosted forestaaer det som Bibliothekar. 2) Den mathematiske Skoles Bibliothek, hvortil af Capitain Døderlin er skiænket 260 Bind, og af Oberst von Heide, 457 Bind, foruden hans mathematiske Instrumenter. Og 3) Cathedral-Skolens Bibliothek, som ikkun bestaaer af 328 Bøger, hvoriblandt nogle ere forærede af det Kongelige Herskab. Det smukkeste private Bibliothek, samt Kunst- og Natural-Samling, er Cammer-Herre Ankers, de bedste og nyeste Franske, Engelske og andre udenlandske Skrifter findes her, og de fleste smukt conditionerte: han har og en smuk Samling af Robbere. Hos Stadens eneste Boghandler, Dyrendal, er et lidet Læse-Bibliothek af Modens Lecture. I Staden er stiftet et Selskab, under Navn af det Aggershuusiske patriotiske Selskab. Stadens og dens 4re Forstæders Magistrat, er en President, en Borgmester, 2 virkelige og 2 vice Raadmænd, en Byefoged, som tillige er Notarius Publikus, og en Bye- og Raadstue-Skriver. Byefogdens Domme indstevnes for Magistraten eller Raadstue-Retten, dersta for Ober-Hof-Retten, o. s. v. Politie-Væsenet bestyres af en Politiemester, som har under sig 4 Politie-Betiente. 40 Vægtere ere til Stadens Tieneste, hvorover er en Inspecteur. Borgerskabet er, i Henseende til det militaire deelt i 2de Kompagnier, det ene kaldet det ældre, det andet det yngre, som præsenteres af 12 Borgere, under Navne af Stadens Tolv Mænd, foruden 2de Kapitainer og andre Ober- og Under-Officerer. Ellers bestaae Borgerne af omt. 580 Familier, der i de offentlige Af-

Digitized by Google

gifter og Byrder ere deelte i 5 Klasser: Til den første høver 8 Tømmer-Handlere, som ere de meest formuende; til den anden 110 Kiøbmænd: til den tredie 242 Haandverksmestere; til den fierde 220 Høkere, Oltappere, Skippere og Vognmænd; og til den femte 31 Udenbyes Borgere, som her have taget Borgerskab, og med disse udgior i alt 611 Familier. I Politi-Retten sidde Stiftamtmanden, en Vicarius for Commandanten, Presidenten og en af bemeldte tolv Mænd, samt Skriver og Actor. Ved Brandvæsenet er Politiemesteren, en for Commandanten, en Stads Capitain, og en af Byens Tolv Mænd, derhos Skriver og Actor. Over Vandlednings-Verket er en Inspecteur, desuden 3de Pompemagere, og en Oppasser ved Aggers Elv. Foruden General Inqvarterings Kommissionen for heele Riget, som her har sit Sæde, og hvori Stiftamtmanden, General-Krigs-Kommissairen, General Auditeuren og en Skriver sidde, har Staden ogsaa for sig, en Speciel-Kommission, hvori en af Magistraten, en Officeer og 2 Borgere sidde, dertil hører og en Inspecteur, en Assistent, og 8 Rodemestere af Borgerskabet. Ved Toldvæsenet er beskikket, en Told- og Consumt. Inspecteur, en Told- og Cons. Kasserer, en Told-Controlør, 6 Kongelige Told- og Cons. Betiente, deraf en ved Ladestedet Slæben, en Cons. Controlør, 16 Told- og Cons. Underbetiente, 12 Ryerter, en Veyermester, en Ober-Maaler og Vrager, en Havnefoged, og en Megler. Ligesaa er for Christiania, Holmestrand, Mos, Tønsberg, Drammen, Kongsberg og Drøbak, med underliggende Ladesteder, en Told-Prokureur, som for nærværende boer i Byen Mos. Christianiæ Tolddistrict begynder paa den østre Side af Christianiæ Fiord, ved et Sted kaldet Griseboe, hvor Sands Tolddistrict ender, og strækker sig paa den vestre Side af Fiorden til Slemstad i Røgen Sogn, hvor bemeldte Sands Tolddistrict begynder. Under Christiania sorterer Slæben Ladested. Aar 1792 indkom til Toldstedet 521 Skibe, og s. A. udgik 518 Skibe. Aar 1793 vare i Staden hiemmehørende 19 store Skibe, deraf 14 tilhørende Cammerherre Anker. Ellers eie Handelsmændene i alt omt. 40 store og smaae Skibe og et stort Antal Skibsparter i Skibe paa andre Steder, især udi Byen Arendal. Af disse 40 Skibe gaae 12 paa Vestindien. Paa Øerne Græsholmen, Lindøen, Hovedøen og Bleegøen ere Jernringe nedsatte til Skibenes Brug, og betales derfor af et Skib paa 50 Læster og derover 8 ß og af de mindre 4 ß, som erlegges til Told-Kassereren i Staden. Foruden fornevnte offentlige Betieninger, ere endnu: en Stads-Conducteur, en Underfoged, en Kæmner, en Vagtmester, 2 Raadstuebetiente,

Digitized by Google

te, en Lods-Oldermand, en Guardein, 2 Skorsteens-Inspektører, 2 Bedemænd, en Stads-Musicant og 3de Organister. Her ere 2de Doctores Medicinæ, nemlig, en Stads- og Land-Physicus som tillige er Inspektør over Sygehuuset, og en Medicinæ-Practicus; desuden en Stads-Chirurgus og militair Chirurgi. Antallet paa Huusene eller Gaardene i Hovedstaden og Forstæderne, er omt. 1600, deraf noget over 400 Numere, regnede efter Grundtaxten, i Staden. Alle disse Gaarde, undtagen de Publique Bygninger, Fæstnings Huusene og den gamle Stad Opslo med Forstaden Grønland, ere i 2de Brandkasser, nemlig: den almindelige Norges Brandkasse, og den særskilte for Christianiæ Stift, assurerede i alt for noget over 7 Tønder Guld. Stadens og Fæstningens Guarnison bestaaer af et Detachement af Ingenieur Corpset og et Detachement af det Kongelige Artillerie Corps, med et ridende Artillerie Compagnie, samt Staben af det 1te og 2det Aggershuusiske Inf. Regimenter, hver med 2de gevorbne grenadeer Compagnier, der med Ober- og Under-Officerer udgiør 270 Mand pr. Regiment. Hovedvagten er paa Stadens Torv, og nok en ved Havnen. Her til Staden indløber Posterne for alle de andre norske Stæder, og derfra igien afgaae de alle. Posten fra Kisbenhavn ankommer hver Torsdag, og gaaer tilbage Løverdags-Eftermiddag Klokken 5. Samme Dags Middag afgaaer Posten til Bergen og Tronh. baade Vinter og Sommer. Den Norske Expres, som kommer fra Kisbenhavn hver 6te Uge, medtager baade derhen og tilbage, Paqver, Penge og Præsiosa ꝛc. For enkelte Breve med den ridende Post betales fra eller til Kisbenhavn, 12 ß, og ligesaa meget fra Christiania til Tronh., og efter Vægt 12 ß pr. Lod. Over Postvæsenet er i Staden en Kongelig Postmester. Aar 1760 blev et Adresse Kontoir oprettet. Omtrent den 20 Januarii holdes her aarlig et Marked i 3de Dage med alle Slags Fornødenheder, og nogle Dage forhen, gaaer den bedste Hestehandel for sig. Borgerskabet trækker op i disse Dage ligesom de Militaire. Aar 1769 var Folkeantallet, 3291 af Mand- og 4205 af Qvinde-Kiøn, tilsammen 7496 Siele, foruden Guarnisonen og Indvaanerne i Opslo, og med disse udgiør omt. 10,000 Siele. Paa Landet omkring Christiania, især paa den vestre Side ligger en Mængde Lystgaarde og Jordlodder eller Lykker.

Christianiæ eller Opslo Havfiord, som ogsaa kaldes Folloefiord, gaaer fra Havet mod Nord imellem Smaaelehnene og Grevskaberne Jarlsberg og Laurvigen, og siden imellem Folloug og Hurum ind til Christiania, er 10 Mile i Længde, og paa det bredeste 3 Mile. Ved Indløbet ligger en Mængde Øer, og omkring

Digitized by Google

kring Fiorden adskillige Kiøbstæder, Ladepladser og mange gode Havne. Mange Elve løbe deri, saasom Heggedals, Bærums, Lysagers, Aggers, Holens og Mos Elv m. fl. Strax udenfor Staden Christiania ligger en Ø, kaldet Hovedøen, hvorpaa var før et Munkekloster, nu en Bondegaard, og Artilleriet har her sin Exerceerplads; flere mindre Øer sees længere borte mod Sønden, og i Sydvest opløfter det fieldagtige Næsoddens Land sig, hvortil Overfarten er ¾ M. fra Christiania; en deilig skovbevoxen Ø, kaldet Ladegaards-Øen, strækker sig ud mod Vesten, og imellem den og de ommeldte mindre Øer er Skibsleedet, temmelig sikker for blinde Skiær eller Klipper.

Christianiæ Laugdømme i Christianiæ Stift indbefatter 9 Sorenskriverier, som ere Aggers, Folloug, Nedre-Rommerige, Øvre-Rommerige, Land og Hadeland, Ringerige og Hallingdal, Valders, Lier, og Modum, hvorover er en Laugmand, som boer i Christania, hvor Laugtinget holdes.

Christianiæ eller Aggershuus Stift, er det største og vigtigste Stift i hele Norge, ligger Søndenfields, og grændser i Nord til Dovrefield, som skiller det fra Tronh. Stift, thi imellem de 2de Gaarde paa Fieldet, Hievkind eller Gierkind og Kongsvolden, er Skilsmisset; i Øster til Sverrig, hvorfra det adskilles ved Fielde, Skove og Fiorder; i Sønden mod Havet; og i Vesten mod Langfieldene, som skiller det fra Bergens Stift. Christianiæ Stift har fordum været deelt i 2de Stifter, nemlig Opslo og Hammer, men efter at Kiøbstæderne Opslo og Hammer bleve ødelagte, saa ere disse 2 Stifter sammendragne under eet, og det bestaaer nu af 6 Amter og 4 Laugdømmer. Amterne ere: Aggershuus, Smaalehnenes, Hedemarkens, Buskeruds, Christians og Bradsbergs Amt, af hvilket sidste ikkun den halve Deel ligger under dette Stift, som bestaaer af Nedre Tellemarkens Fogd., thi den anden halve Deel hører under Christianssands Stift. Disse Amter have hver sin Amtmand, men Stiftamtmanden er tillige Amtmand over Aggershuus Amt. Laugdømmene ere: Christianiæ; Oplandenes og Hedemarkens; Tønsbergs og Friderichsstads i Smaalehnene; og Skeens Laugdømme. Forhen har Amterne været inddeelt i 14 Lehne, nemlig: 1) Aggers; 2) Bragnæs; 3) Øvre Borresyssel; 4) Nedre Borresyssel; 5) Øvre Rommerige; 6) Nedre Rommerige; 7) Solør og Østerdalen; 8) Hedemarken; 9) Guldbrandsdalen; 10) Toten, Hadeland og Ringerige; 11) Valders og Hallingdal; 12) Buskerud; 13) Bradsberg; og 14) Nedre Tellemarken. Nu derimod bestaaer Stiftet af 16 Fogderier og 24 Sorenskriverier, som under ethvert Amt ere benævnede; desuden ligger her i Stif-

i Stiftet 2de Grevskaber, som ere Jarlsbergs og Laurvigens. I det geistlige indbefatter Stiftet 15 Provstier, nemlig: Bragnæs; Kongsberg; Jarlsberg; Laurvigen; Nedre-Tellemarken og Bamble; Hadelands, Ringerige og Hallingdal; Toten og Valders; Guldbrandsdalens; Hedemarken; Østerdalen; Øvre Rommerige; Nedre Rommerige; Øvre Borresyssel; Mellem-Borresyssel; og Nedre Borresyssel. I heele Stiftet og Grevskaberne ligge 13 Kiøbstæder, indbefattede Byerne Tangen og Drøbak, samt 17 Ladepladser, som under et hvert Amt ere benævnede og særskilt anførte. Hovedfæstningerne ere: 1) Aggershuus ved Hovedstaden Christiania; 2) Friderichssteen ved Byen Friderichshald; 3) Kongsteen ved Byen Friderichsstad; og 4) Friderichsværn ved Byen Laurvigen. Herforuden 4 Grændsefæstninger, nemlig: Kongsvinger, Christiansfeld, Blakjerd og Basmøe. Korn-Avlingen i dette Stift er betydeligst frem for alle de andre Norges Stifter, især paa Hedemarken; ligesaa udmærker dette Stift sig med dets betydelige Skove og Savbruge, samt Kobber- og Jernværker. Sølv-Værket Kongsberg med dets Bergstad ligger i Stiftet, 8 M. fra Christiania. I Stiftet ere 11 Toldstæder, nemlig: 1) Friderichshalds; 2) Friderichsstads; 3) Christianiæ; 4) Sands; 5) Mos; 6) Drammens; 7) Holmestrands; 8) Tønsbergs; 9) Laurvigs; 10) Langesunds; og 11) Kragerøes. Fornævnte 16 Fogderier og 2 Grevskaber udgiøre 109 Præstegielde og 286 Kirkesogne, foruden Kiøbstæderne, som indeholde 16371 matriculerede Gaarde, hvoraf Landskylden bestaaer udi 51 Species, men ved at reduceres til den egentlige Hoved-Species, nemlig Tunge, udgiør omt. 20,137 Skpd. 15 Lpd. Tunge, som kan anslaaes til 25173 Tønder Hartkorn. Dette Stift staaer under en Stiftamtmand og en Biskop, samt en Stifts- og Domprovst, som tillige er Sognepræst til Vor Frelsers Kirke i Christiania og Provst over Bragnæs Provstie, alle boende i Hovedstaden Christiania. I Aaret 1769 var Folke-Antallet i dette Stift i alt 315,144 Siele. En geistlig Enke-Kasse er her i Stiftet oprettet. I Henseende til det Militaire, da er Stiftet inddeelt i Land- og Søe-Lægder, samt Dragon-Qvarterer.

Christians Amt, under Christianiæ Stift, bestaaer af 3de Fogderier, som ere: Totens, Valders og Guldbrandsdalens, og 5 Sorenskriverier, nemlig Hadelands, Valders, Totens, Søndre Guldbrandsdalens og Nordre Guldbrandsdalens. Disse Fogderier og Sorenskriverier udgiøre 17 Præstegielde og 68 Kirkesogne, som indeholde 3091 matriculerede Gaarde.

I dette

Digitized by Google

I dette Amt er et Kobber-, et Jern- og 2de Glas-Værker. For Amtet er beskikket en Land-Physicus.

Christiansfield, en tilforladelig Grændsefæstning i Elverums Sogn, Østerdalens Fogd., Hedemarkens Amt, paa en Klippe, som baade af Naturen og Kunsten er befæstet til at forsvare de norske Grændser mod Sverrig. Foruden den commanderende Chef paa Fæstningen, boer her ogsaa en Proviantsforvalter. See Jonges Norges Beskrivelse P. 109.

Christianosgaves eller Lilledals Bergverk i Ølvens Anner under Baroniet Rosendal, i søndre Bergenhuus Amt, er baade et Kobberværk, paa nye optaget 3die Gang Aar 1759, og har tillige nogle betydelige og fordeelagtige Steenbrude, Steen- og Berg-Arter, foruden metalliske Ertser; især mange Slags Marmorsteen-Arter, af Fiinhed og Farver lige saa skisnne som den bedste italienske Marmor, mange Slags Veegsteene, og fornemmelig den saa kaldede Serpentinsteen. Dette Steenbrud blev anlagt Aar 1772, og fik 10 Aars Told- og Tiende-Friehed. Værket har desuden mange regulaire og mægtige Kobber-Erts Gange, i meget vidtløftige Strækninger. Udi Egnen ere gode Skove til Kul-Leverance, og ypperlig Herlighed af Vandforraad, med behørig Fald til Maskinernes Drivt, samt gød Beleilighed, med en menagerlig Transport fra Sted til andet paa Fartøier og Baade. Der er ogsaa en Antegning til Guld. Planen til Participantskab for dette Bergverk er udstæd 7de April og 13de Augusti 1772, som Kongen har approberet. Kobberværket har fra første Tid været i Drivt under Dronning Margrethes Regiering.

Christians-Haab, en dansk Kolonie, beliggende i den saa kaldte Diske-Bugt under 68 Grad 50 M., og henhører til Nordre Inspectorat i Grønland. Denne Kolonie er anlagt Aar 1734 af Negotiant i Kisbenhavn Jakob Severin, da han paatog sig den grønlandske Handel. Aar 1752 er Missionen bleven opretter 4 Mile længere mod Norden til Claushavn, hvor nu Missionarius boer for Christianshaab og Claushavn.

Christiansholm Fæstning, see Christiansand.

Christiansand, Hovedstaden for Christiansands Stift ligger under 58 Gr. 7 Min. 50 Sec., ½ Miil inden for Den Flekkerøe, paa det faste Land, ved den befæstede Øe Otterøe, i Otternæs eller Oddernæs Præsteg., Mandals Fogd. og Amt, 4 Mile fra Byen Mandal, omt. 10 M. fra Flekkefiord, 22⅞ M. fra Stavanger, 6 M. fra Arendal, 29½ M. fra Kongsberg, 37½ M. fra Christiania og 46¾ M. fra Bergen. Staden er bleven anlagt efter Leensmanden Palle Rosenkrantz Foreslilling til Kong Christian den 4de, som ved Reise til Bergen i Aaret 1641 lod

ankre

Digitized by Google

ankre i Flekkerøe-Havn og derefter i egen høie Person begav ſig til Stedet, ſom da var en Skov bevoxen Slette, kaldet Sanden, tilhørende de 2de Gaarder Grim og Eg, og befandt ſamme bequem til derpaa at anlægge en Kiøbſted, den han lod kalde Chriſtiansſand, hvorhos Hs. Majeſtæt befalede Lehnsmanden at udnævne 6 af de meeſt formuende Bønder, ſom boede paa Øerne og ved Elvene omkring Byen, der ſtrax at opbygge Huuſe og flytte til Byen, ſamt for Lehnsherren at aflægge deres Borger-Eed, og derefter at kaldes Domsmænd, hvis Embede ſkulde være at tage de andre Bønder, ſom vilde nære ſig af Kiøbmandſkab, til Borgere. Derpaa bleev befalet, at Kongens Toldbod, ſom hidindtil var i Flekkerøe, ſtrax ſkulde flyttes til Byen, ſaaſom alle andre Toldſteder ſkulde afſkaffes, og maatte ingen Bonde handle eller ſælge ſin Laſt til noget Skib, uden han flyttede til Byen og der vandt ſit Borgerſkab. Efter ſaadan Foranſtaltning bleev Byen Tid til anden formeret med Bygninger og Indvaanere. Byen ligger meget bequem til Skibsfart og Handling; den er omringet af Havet paa ſøndre og veſtre Side, og paa øſtre Side med den bequemme Elv, Torredal eller Otteraae kaldet, ſom ikke allene forſyner Byen til alle Tider af Aaret med fornsden ferſkt Vand, men er desuden bequem til Nedflaadning af al den Vrælaſt, ſom de oven for liggende Landdiſtricter kan producere. Havnen har reent Ind- og Udløb paa alle 3 Sider, er ſaa dyb at endog Orlogsſkibe kan ſeile derind, og ved den ſydveſtlige og ſydlige Side kan Skibene ligge næſten tæt til Pakhuuſene; den øſtre Side, hvor Elven falder ud i Havet, tiener til Skibenes Vinterleie. Paa den fierde og nordre Side har Byen deels grønne Marker, og deels ſmaae ſkaldede Bierge. Udi det første Aar Byen bleev anlagt, nedſatte ſig 25 Borgere, foruden de førmeldte 6 Domsmænd, hvilke da for Øvrigheden bleev anſeet næſt Lehnsherren, ſom boede paa Oddernæs Kongsgaard 1/2 Miil Fierdingvei fra Byen. Samme Aar 1641 den 29de October bleev Byen benaadet med Kiøbſteds Privilegier. Strax derefter bleev en Byefoged anordnet, hvis Forretning ikke ſkulde være at dømme, men at indſtevne for Domsmændene dem, ſom reſtede med Kongelige Rettigheders Betaling, og dem, ſom ikke lode ſig bequemme at indflytte til Byen efter Privilegierne. Ligeledes bleev udvalgt Byens Tienere, ſom ſkulde forkynde Befalingerne og efterſøge det, ſom Byefogden vedkom at paatale. Aar 1643 bleev Byen benaadet med nye Privilegier. Strax efter at diſſe vare publicerede, beſtikkede Lehnsherren en Borgemeſter ved Navn Jacob Mortenſen, og fornævnte 6 Domsmænd til at være Raadmænd, og bleev Byens Circumference afpælet, ſaa at den fra Øſten til Veſten ſkulde have 1600 Alen, og ligeſaa fra Sønden

til

Digitized by Google

til Norden 1600 Alen. Aar 1645 blev en Kirke af Træe opbygget og kaldet Trefoldigheds Kirke, ſamme Tid blev Hr. Anders Nielsen kaldet af Magiſtraten at være Sognepræſt. Aar 1646 anordnede Kongen at udi Byen hver Onsdag og Løverdag ſkulde holdes offentlig Torvedag for Bønder, ſom der deres Vare ſkulde falholde; men ſom Oplandet og det gandſke Diſtrict er ringe forſynet med Kornvarer og Levnetsmidler, maatte det meſte deraf indbringes fra Danmark og fremmede Steder, og hvorfore denne gode Hensigt til nu har været uden Virkning. Af Kong Friderich den 3die blev Byens Privilegier confirmerede, og ſamme Tid anordnet, at et Hestemarket ſkulde holdes aarlig i Byen den 25de Junii, og Bukke-Market den 20de Auguſti. Samme Aar blev opbygget et Defenſions Blokhuus ved Løbet af Elve-Munden, ſom foruden Stykker og Ammunition koſtede Byen 1000 Rdlr., ligeledes blev Skoemager- og Skræderlauget indrettet. Aar 1661 blev Raadſtuen betient af 2de Borgemeſtere og 6 Raadmænd. Aar 1662 den 30te Julii fik Byen atter nye og forbedrede Privilegier. Aar 1665 den 15de November blev den forundt Privilegier paa Dogger- og Sildefangſten. Samme Aar fik den ſin første Preſident, og Aar 1672 første Stiftamtmand, ſom var Owe Juul. Aar 1672 den 29 Januarii bleve Byens Privileg. confirmerede og forbedrede af Kong Chriſtian den 5te. Ved Reſkript af 6te Maj 1682 til da værendende Stiftamtmand Baron Ludvig Roſenkrantz, og Biſkop Jerſin, blev befalet, at Stavanger Stift ſkulde kaldes Chriſtiansſands Stift, og at Chriſtiansſand ſkulde være Stiftets Hovedſtad, hvor Stiftamtmanden og Biſkoppen ſkulde boe, ſamt Aar 1685 bevilget at Kirken ſkulde være en Stifts Cathedral- eller Domkirke, og at den dertil annecterede Skole ſkulde være i Chriſtiansſand, efterdi Stavanger nyelig forhen ved Ildebrand var ruineret, ved hvilken Anledning Øvre Tellemarken kom under dette Stift. Aar 1685 ved Kong Chriſtian den Femtes Reiſe til Norge, benaadede han Byen med ſin Nærværelſe, og ſom han da beſaae Byens bequemme Beliggenhed for Søefarten, blev her ei allene et Gallej-Compagnie og Skibsbygnings-Værft indrettet, men og befalet at Byen ſkulde afdeeles i Qvarterer, et hvert at holde udi Længde 250 Alen, og udi Bredde 150 Alen; hver Gade ſkulde være 24 Alen breed, og 2de Pladſer til Kirken afpæles, hvorpaa den ſkulde bygges. Aaret efter den 15de Junii fik Byen forbedrede Privilegier, og atter et Tillæg den paafølgende 20de November. Aar 1687 blev det anbefalede Gallei-Compagnie og Skibsbygnings-Værftet til Byens indbyrdes Gavn og Bedſte indrettet, men ſamme ophørte Aar 1722, og da forflyttet til Friderichsſtad. I de ſeenere Tider er denne

Ind-

Digitized by Google

Indretning igien forflyttet til Friderichsværn, nemlig Aar 1749. 1652 blev der første Borger-Compagnie oprettet, og ligesaa i Aarene 1689 og 1690 det første Brand-Compagnie. Den 31te Januarii 1738 nød Byen Confirmation paa sine Privilegier af Kong Christian 6te, og Aar 1768 af Kong Christian den Syvende. I Aaret 1723 bleve de 2de Byer Arendal og Øster-Riisøer separerede fra Christiansſand imod at svare aarlig 1000 Rdlr. til samme. Mandals og Flekkefiords Borgere, foruden Fortoldnings Frihed, bleve og tilladte at blive boende hvor de vare, dog skal Magistraten i Christiansſand indsette Handelsborgerne. Disse Steders Beboere vare før, efter Christiansſands Privilegier, pligtige at indflytte til Byen. I en Tid af 10 Aar, nemlig: fra 1690 til 1700 blev Byen temmelig bebygget, og nu endeel af de anseligste Gader, og en Deel Fortoge broelagte, hvilket var befalet efter Privilegierne, og især ved et Reskript af 14de December 1695, at skulle skee af Accisepengene, men disse hæves nu af Magistraten. Den 24de Junii 1704 var Kong Friderich den Fierde i Christiansſand. Samme Tid befandtes i Byen 23 Skibe, deraf 11 over 200 Læsters Drægtighed. Aar 1721 blev besluttet, at den gamle saakaldte Grims-Broe strax uden for Byen skulde af nye med 2de Steenkar opbygges, hvilken i Aaret 1787 er forandret til en ziirlig Steenbroe. 1728 blev en nye steenlagt Vei anlagt ved Byen igiennem Klopperne paa en Myr, som var saa blød at neppe et Menneske kunne komme derover, men nu passeres med Heste og Vogne. Aar 1733 var Kong Christian den Siette i Byen. Aaret efter den 6te Maj opkom Ildebrand i Byen, hvorved en stor Deel Huuse samt Kirken, Skolen og Raadhuset bleve lagte i Aske. For nærværende Tid er Byen inddeelte i 2de Hoved-Roder, Øster- og Vester-Byen kaldet, som hver har sit Borger-Compagnie. I Øster Byen ere 36 og i den Vestre 18 Quarterer af forskiellig Størrelse. Byen er igiennemskaaret i Længden af 10 og i Breden af 7 Gader, alle snorlige. Enhver Gade fra den ene Ende af Byen til den anden, har kuns eet Navn, saasom Fieldegaden gaaer lige ud til Elvegaden. Markedsgaden fra Østerstrandgaden og ud til Hospitalsgaden; de øvrige Gaders Navne ere: Vestre-Strandgaden, Consumtions, Skippers, Gyldenløves, Sandgaden, Steengaden, Dronningens og Kongensgader, Kirke, Fæstnings, Kongens, Tvergade og Kronprindsens Gade, hvilke Navne ere malede paa disse Gaders Hiørnehuse. Byens Vaaben er, efter Privilegierne af Aar 1643, et Granetræe, hvorpaa siden er sat den Norske Løve med Hellebarden, paa Skioldet en Krone. Byen har ikkun et Torv, overalt broelagt, med en Forhøielse og derpaa en Pæl hvor Executionen holdes. Aar 1722 var udi Byen

Digitized by Google

3059 Mennesker, foruden Guarnisonen, Hospitalet og Latinskolen. Aar 1781 blev et ordentlig Mandtal taget, og da befandtes 4100 Siæle, men efter Mandtal af Aar 1785 formindsket til 3700, og Aar 1791 var Antallet ikkun 3600 af unge og gamle. Husenes Antal er nu 615 med Toldboden, alle af Træ, undtagen 2 private Steenhuuse; alle numererede, endeel 2 Etager med Qvist, og en stor Deel ere smaae Hytter. I Strandgaderne og Elvegaden ere Løkker og Haver indhegnede med Plankeværk. Saadan Løkke eller Have har enhver Beboer i disse 3de Gader, som strækker sig saa langt som Huuset er. Uden for disse Løkker mod Sydkanten, ere Sødboder og Brygger, undtagen i Elvegaden, der ere kuns nogle faae Sødboder, men ingen Brygger. Disse samtlige Byens Huusebygninger ere taxerede i Brandkassen for 184,680 Rdlr. Byens nu værende publiqve Bygninger ere: 1) Domkirken, kaldet Vor Frelsers Kirke, den eneste i Byen, er en rummelig muret Korskirke med Taarn og et lidet Spir, ziret indvendig med Kongens Stoel og et Orgel. Choret adskilles fra Kirken ved et Traliværk forsynet med Messing-Pillarer, derfra er Indgangen til Sakristiet eller Domcapitlet, hvor Consistorii-Retten holdes. I Taarnet et Seierværk og der neden under sees en Soelskive. Kirkegaarden og Kirken er omgivet med et Steengierde; Portene ere vel af Muurarbeide, men aabne for al Slags Passage. Under Kirkebygningen er en Kielder med inddeelte Rum til Liigkister. Kirkens Betiente ere: en Sognepræst, som tillige er Stiftsprovst og Provst i Mandals Provstie, en residerende Kapellan, en Klokker, en Graver og en Organist. 2) Den latinske Skole er ligesaa en smuk grundmuret Bygning af en Etage med Qvist og 2de Hoved-Indgange, hvorimellem er Skolen. Ved denne Skole er nu ansat en Rektor og 2de Hørere. Bygningens østre Fløi beboes af Rektor, som tillige har Bygninger i Gaarden, og en liden, men god Urte- og Frugt-Have. I den vestre Fløi er den saakaldte Fattigskole, hvor en Informator boer, som giver de første Grunde i Læsning, Skrivning og Regning. Langs ved denne Bygning, som vedligeholdes af Domkirkens Intrader, ere plantede smukke Lindetræer. Rektors og Hørernes faste Løn tages af Renterne, som Skolens staaende Fond, nu 8000 Rdlr., indbringer, med de dem tillagte Indkomster af Degne- og Tavle-Penge, i alt aarlig 769 Rdlr. Det, som til Disciplene uddeles, er ubetydeligt. Deres Antal var Aar 1792 i alt 19. Fattigskolen eier kun en Fond af 1110 Rdlr., hvis Renter, under Sognepræstens Bestyrelse, anvendes til Hielp for nogle fattige Børn. En Kapital af 1000 Rdlr. er for nylig testamenteret denne Skole af afg. Klokker Wessel. 3) En Spindeskole, hvorved Byens Fat-

Fattige skal holdes til Arbeide. Denne Indretning, er ved Fundats af Aar 1789, udvidet til et Tugt- og Manufacturhuus, hvortil er skienket 3000 Rdlr. af afg. Oberstlieutenant Leon, og af Christiansands og Ritsørs Beboere en anseelig Gave, hvoraf en Bygning er kiøbt i Elvegaden, som skal udvides. 1790 var Tugthuus-Kassens Beholdning 3139 Rdlr. 91 Sk.; ellers er det tillagt 1 Skilling af hver Tønde Korn som føres til Stiftet i 10 Aar, en aarlig Collect, Andeel af Confiskationer, og en Procent af Stiftets Betientes første Aars Gage. Ved Indretningen er antaget en Forstander med 310 Rdlr. Gage, frit Huus, Lys og Varme. 4) Et Hospital, anlagt midt i Hospitals-Gaden, som er funderet og opbygt af Gaver Aar 1709, hvor, for nærværende, 17 Fruentimmer nyde, foruden frit Huus og Brænde, 40 ß ugentlig, og lige det samme nyder en gammel Mand, som i Forstanderens Sted, skal have Opsyn med Hospitalet. Forstanderen har ingen Løn. Kapellanen ved Domkirken og Høreme ved Skolen skal skiftes til at prædike uden Løn og en Skolediscipel forretter Bønnen Morgen og Aften. Bygningen er af Træe, en Etage høi med Loft, som vender til Gaden. Sengene ere ikke indelukte, men nogle af dem ere med og andre uden Omhæng, ligesom enhver Lem vil bekoste det, der tillige selv anskaffer sig fornødne Sengeklæder. Paa den vestre Side af Gadedørren er Kirken indrettet. Ved Hospitalet er Kirkegaard, Have, Gaardsrum og en liden Klokke. Dets Fond skal nu være omt. 8000 Rdlr. Efter Kongelig Reskript, af 24de Febr. 1786, er ved Hospitalet 2de Værelser for Vanvittige, for hvis Imodtagelse Hospitalet nyder først 2 Rdlr. og siden 72 ß ugentlig for hver Person til Underholdning, Klæder og for Opsyn. 5) Raadhuuset, er en grundmuret Bygning af een Etage, med Qvist, og Kielder under. Her holdes, foruden Raadstue- og Byetinget, trende Gange om Aaret Laugting for Christiansands Laugdømme, efter Kongelig Resk. af 30 April 1643, hvilket for nu værende Laugmand til en Tid er forandret, saaledes at han holder det paa Holmegaard. Denne Bygning og Stadens Arresthuus, som ligger paa Torvet, vedligeholdes af de saa kaldede Procentpenge, som høves paa Toldbodene i Mandal og Flekkefiord. I Raadhuset boer Underfogden og i Arresthuuset en Vagtmester, som har Tilsyn med Delinqventer og Arrestanter, og derfor har 70 Rd. i aarlig Løn. Staden er forsynet med et godt Apothek, ligesaa med et Bogtrykkerie, og Aar 1768 blev et Kongelig privilegeret Addresse-Contoir oprettet. Magistraten bestaaer nu af en Præsident, som tillige er virkelig Borgemester, og 2de virkelige Raadmænd. Imellem disse deles Accisen, naar derfra er

dra-

Digitized by Google

draget 4 Procento til de Fattige; saa hæver og Magistraten Indkomsterne af 2de Byen tilhørende Gaarde Eeg og Grim. Den første blev Aar 1781 overdraget til Byens den Tid værende Magistrat, mod 50 Rdlrs aarlig Afgivt til efterkommende Magistrat, og desuden at oprette et Teglværk paa Gaardens Grund, og den anden er overdraget Kiøbmand Peder Mørk, som svarer aarlig til Magistraten for Gaarden med dens tilliggende Herligheder og Møllebruge, Fiskerie ꝛc. 800 Rdlr. m. v.; see Eeg og Grim. Videre er tillagt Magistraten Indkomsterne af Veier- og Maaler-Tienesten, samt det som falder for Borgerbreve, af Skifter ꝛc. i Raadstueretten. Under samtlige Magistrats Bestyrelse staaer i Særdeleshed Canal-Procento- og Bye-Kassen. Ellers er beskikket en Byefoged, som tillige er Politiemester; en Bye- og Raadstueskriver, som tillige er Notarius og Auctions-Directeur; 4 deputerede Borgere, og en Underfoged, som har aarlig Løn af Byen. Byefogdens Domme indstevnes for Magistraten, og derfra til Ober-Hof-Retten. Byens aarlige faststaaende Udgifter er 957 Rdlr. De ubestemte Udgifter regnes et Aar med det andet til imellem 15 a 1600 Rdlr., hvorfra gaaer 700 Rdlr. af de 1000 Rdlr., som Arendal og Øster-Riisser aarlig erlægge til Byen. De øvrige 300 Rdlr. anvendes til Domkirken, Hospitalet og Canalen. Vægterholdet og Sprøiteskatten beløbe sig aarlig imellem 7 og 800 Rdlr. Brandfolket har en Inspecteur, som nyder Løn af Byen, og om Natten er anordnet en Brandvagt og 9 Vægtere til Byens Sikkerhed. Byen har fra første Tid været godt befæstet fra Søekanten, ligesom den ved mange Bierge og snevre Veie af Naturen er befæstet landværts. Disse Fæstninger ved Søekanten ere: 1) Christiansholm, som ligger paa en lav Klippe udi Vandet og er sammenfæstet med Byen ved en lang Træe-Broe. Dennes Bestemmelse er allene at forsvare sig selv, den østre Side af Byen og den østre Havn. Fæstningens Beskaffenhed er saaledes: Paa den lille Holme, hvorpaa den ligger, er, for noget over et hundrede Aars Tid, opført et stort rundt Taarn af Graaesteens-Muur, hvis underste Deel er hvelvet og bombefrie; den inderste Cirkel udgiør en Krud-Gevelst, hvorudi kan rummes 100 til 130 Centner Krud; oven over denne Hvelving er et Rum, som har været indrettet til en Vagt, og derover er nok et Loft, hvorudi nu, tilligemed det underste Rum, endeel Brandgods bevares. Dette alt er bedækket med en fast Kuppel belagt med Blye. Den yderste Sirkel af Taarnet er rundt omkring sammenfæstet med den inderste ved en Gevelst, den inderste hvelvet, og oven over et Batterie, som rundt om besættes med 12 Stykker 12punds Kanoner og er bedækket med et Trætag.

Dette

Digitized by Google

Dette Taarn er siden omgivet med et Værk af massiv Graasteens-Muur, som er indskrænket efter Holmens Beliggenhed. I denne Muur er en glat Steen indsat, hvorpaa staaer med store Bogstaver: Juss. Frider. III. cur. pro Rege Ul. Fr. Guldenlev hæc Turr. ædific. MDCLXXII. Udi Byen ved Enden af den lange Bro, der sammenfører Fæstningen med Byen, er ved et Retranchement indsluttet følgende Bygninger: Et af Bindingsværk opført Fortifications- og Artillerie-Arbeidshuus; oven over er et Magazin-Loft; et Vold-Lavethuus; et af Graasteens-Muur opført Materialhuus med et Magazin-Loft; et af Muursteens-Muur opbygt Vagt- og et Sprøitehuus af Træe. Den anden Fæstning ligger paa Den Odderøe paa en høi Klippe, og adskilles fra Byens østre Side ved et smalt Sund eller Canal. Paa denne Øe, som ellers er tillagt Byen og bortbøxles af Magistraten, har i forrige Tider været 2de andre Værker; see Odderøe. En Gefreider og 3 Mand samt Artillerist har daglig Vagt paa Odderøe Fæstning, hvilke iagttage at give Varsel ved Skud, naar der er Ild i Byen. Herforuden findes Levninger af et Værk, som har været paa Dybningsholmen, mellem Byen og Odderøe; ligeledes af et Batterie paa Lavmandsholmen ved Indløbet af Byens vestre Havn; og paa Østre-Tangen af et Blokhuus, hvorpaa ligger Jern-Kanoner. De Militaires Indretning bestaaer for nærværende Tid af en Ingenieur-Officeer og en Tøihuus-Officeer med et Detachement af 18 Artillerister, 3 Under-Officerer og en Fyrværker; desuden Staben af det Vesterlehnske Infanterie-Regiment, og dets 2de gevorbne Grenadeer-Compagnier, som med Ober- og Under-Officerer udgiør 270 Mand, hvilke ligge i Byen, og for hvilke nu er under Opbygning Baraquer, som efter Overslag vil koste Byen 3 til 4000 Rd. og aarlig 853 Rd., men hvorved dog Byen vil vinde aarlig 736 Rd. 71 Sk. naar Capitalen er betalt, thi Indqvarteringen blev før betalt i Penge med 5 Rd. 29 Sk. for hver Mand. I Officeer-Inspections-Vagten trækker daglig op 10 Gemeene og en Under-Officeer, foruden Tambour, Piber og Conſtabel. Byen har for nærværende Tid 6 til 8 Trælast-Handlere, 14 andre Kiøbmænd og 12 Høkere, foruden Skippere, Styrmænd, Haandværkere, Vertshuusholdere og Enrollerede. Et lidet Kiøre-Laug, som er forundt fordeelagtige Laugs-Artikler, forfattede af Magistraten, har Kiærrer, hvorfor spændes en Hest, som drager et Læs, eller en Favn Brænde. Byens Indvaanere har ikke liden Næring af Embedsmændene, som her have deres Boepæle. Af Fabriker findes ingen, naar undtages en Reberbane, en Tobaksfabrik, et Hørheglerie og et ubetydeligt Teglværk

Digitized by Google

værk, anlagt Aar 1783, hvortil Leeret tages fra Gaarden Leg, beliggende ved Torredals-Elven. Derimod ere adskillige Pladser indrettede til Skibsbyggerie, privilegerede Krane og Bradbænke med fornødne Anstalter, hvorved skadelidte Skibe kan blive istandsatte. Paa Byens østre Side ved Tangen var opført en Saugmølle, og dertil lagt 2000 Bords Skisrsel. Samme var indrettet at gaae med 36 Blade, men kunne ei komme til bestandig Gang, og hvorfore Bygningen er nedreven, og solgt til en Hollænder. Fra de 4 Vande: Kroge, Qvisle, Bær og Grunde, samt endeel Bække, som derudi forene sig, har Grims-Elven sit Udspring, hvorudi 2de Møller ere opførte, hvorpaa Byens Indvaanere kan faae deres Kornvarer malede. I samme Elv er og for kort Tid siden opført 2de Saugmøller. Over Odderaaeeller Torredals-Elv ere 2de Færgestæder, det øvre kaldet Lund, hvor en Samling af Huuse staaer, som kunne antages for en liden Forstad, og det nederste kaldet Lahelle ved Topdals-Fiorden, hvori denne Elv har sit Udløb. Udi Politie-Retten sidder Stiftamtmanden, Præsidenten, Søe-Enrollerings-Chefen, den høistcommanderende Officeer af Garnisonen, den ældste Stads-Capitain, og en af Stadens deputerede Borgere. Udi Brand-Retten sidder Magistraten, og Byefogden tillige som Politiemester, begge Stads-Capitainerne, og Brand-Inspecteuren. Siden Aar 1777 er her beskikket ved Søe-Enroulleringen altid at være en Commandeur af Søe-Etaten som Enroullerings-Chef og Ober-Lots for Stiftet. Christiansands Tolddistrict begynder østerpaa, ved Brekestøe-Havn, hvor Arendals Tolddistrict ender, og strækker sig vester til en Havn, kaldet Kolmefiord, hvor Mandals Tolddistrict tilstøder. De Kongelige Betiente ved Toldvæsenet ere: en Told- og Consumt. Inspecteur, en Told- og Consumt. Casserer, 2de Told- og Consumt. Oberbetiente, 3 Kongelige Told- og Consumt. Betiente, 9 Told- og Consumt. Underbetiente, 1 Veier og Mædler, 4 Rjerter, 1 Fyhr-Inspect. ved Lindenæs, og en General-Skibsmaaler for Christiansands Stift med Kragerøe og Langesunds Toldsteder. Toldboden er opbygt for Kongelig Regning af Træe paa en liden Klippe tæt ved Byen, hvormed den er sammenføiet ved en Broe. Aar 1792 indkom til Toldstedet 392 og udgik 370 Skibe. I Aaret 1782 ere 18 Skibe, og 1783 ligesaa 12 Skibe, ikke mindre end Brigger, løbet af Stabelen. Det første af disse Aar er ved Toldboden klareret 41 af Byens Skibe, og 1783 ligeledes 43 Skibe. Ved 1784 Aars Slutning vare Skibenes Antal i Tolddistrictet 64 af adskillige Bygningsmaader. 1785 fandtes der 58, ved Slutningen af Aaret 1787 var Antallet 44, tilsammen

af

Digitized by Google

af 2723¼ Commerce-Læsters Drægtighed, hvoraf 31 ere byggede i Byen. 1789 vare Redernes Antal 22, Skibene 44, af 2723¼ Læsters Drægtighed. Aar 1792 vare Redernes Antal i Tolddistrictet 36, Skibenes 58 af 3222¼ Commerce-Læsters Drægtighed, og desuden 6 Jagter. I Krigstider mellem udenlandske Magter, er Handelen her i Byen, især med Trælast og Fiskevare, meget betydelig og fordeelagtig, da Skibsbyggeriet og de deraf flydende Fordeele tillige afgiver anseelige Fordeele, men i Fredstid der ligger for det meste-alting stille. For 8 Aar, nemlig fra 1780 til 1787 begge indbefattet, er til Toldstedet og Tolddistrictet indkommet følgende Varer: 184,228¾ Tønde af alle Slags Kornvarer, 353,584 Potter eller 9304 Ankere 12 Potter Kornbrændevin, 591 levende Giæd, 733 Skipd., 6 Lpd. 13 Pd., saltet og røget Flesk, 16 Skipd. 12 Lpd. 7 Pd. røget Kiød, 1372½ Tønde saltet Kiød, 1046 Tønder samt 94 Skipd. 18 Lpd. 5 Pd. Smør, 415 Skipd. 12 Pd. Ost, 19 Skipd. 6 Lpd. Blaar, 690 Stykk. levende Svin, 423,122 Pd. Sukker, 210,947 Pd. samt 6 Tønder og 1 Anker Syrup, 42 Tønder og 2 Oxehoved Pladdike, samt 17 Oxehoved 2½ Anker og 61¼ Tønder Miød. Derimod udført i samme 8 Aar: 38,354 Tylter Bielker, 65,822 Tylter Bord, 26,660 Stykker Baandstager, 3189 Favner Brændeved, 12,903 Stykker Lægter, 7059 Tylter 9 Stokker Smaalæst, 246 Skipd. 10 Lpd. 9 Pd. Jern, samt 21 Ladninger og 114000 Stykker levende Hummer. Aar 1782 blev her stiftet et Selskab, under Navn af det Christiansandske oekonomiske Selskab, men blev igien ophævet den 30te Janua. 1790, og dets Beholdning skiænket til Tugt- og Manufaktur-Huset. For nogle Aar siden har et privat Selskab i Byen anrettet et Skuespil, hvor Medlemmerne selv agere. Kiøbmand Isaachsen har oprettet en Skole for nogle fattige Børn, som nyde frie Undervisning af en Skoleholder. I Byen er bestikket en Provincial-Medicus. Over Postvæsenet er en Kongelig Postmester. For et enkelt Brev fra eller til Kiøbenhavn, samt til eller fra Tronhiem betales 22 ß.

Christiansands Laugdomme, i Christiansands Stift indbefatter 5 Sorenskriverier, som ere Øster-Raabygdelauget, Vester-Raabygdelauget, Liister, Mandal og Nedenæs, samt Byerne Arendal Øster-Riisøer, Mandal, og Flekkefiord. Herover er en Laugmand, som for nærværende boer paa Holme-Gaard, hvor Laugtinget nu holdes.

Christiansands Stift, Syndenfields, grændser mod Østen til Rummedal, mod Vesten og Sønden til Nordsøen, og mod Nord til de store Fielde, Tind, Gudte m. fl. Dette Stift indeholder 3½ Amt, som ere; Nedenes, Mandals, Stavangers,

Digitized by Google

og halve Deelen af Bradsberg Amt. Det andet halve Amt hører under Christianiæ Stift. Til disse 3½ Amter ere 7 Fogderier og Sorenskriverier, hvilke indeholder 48 Præstegjelde og 149 Kirkesogner, foruden Kiøb- og Toldstederne, som ere Øster-Risør, Arendal, Christiansand, Mandal, Flekkefiord, og Stavanger, hvorunder hører i alt 18 Ladepladser. I forrige Tider har Stiftet været inddeelt i 6 Lehne, neml. Nedenæs, Mandals, Listers, Ryefylkes, Jedderen og Dalernes, og Øvre Tellemarkens. De 3de første kaldtes med et Navn Agde-Siden, men Ryefylke, samt Jedderen og Dalerne blev kaldet Rogeland. I Henseende til det geistlige er Stiftet deelt i 10 Provstier, som ere: Mandals, Stavangers, Karmesunds, Dalernes, Jedderens, Listers, Ryefylkes, Nedenæs, Raabygdelaugets, og Øvre Tellemarkens. Saa er og i Stiftet 2de Laugdømmer, som ere Christiansands og Stavangers. For de geistlige Enker i Stiftet er oprettet en Enke Kasse, hvis staaende Kapital er 16464 Rdlr. Enhver Enke nyder efter Fundatzen 40 Rdlr. af 100 Rdlr., og Regnskabsføreren i aarlig Løn 50 Rdlr. Her i Stiftet ere gode Kornjorder, frugtbare Enge, skiønne Skove og paa mange Steder godt Fiskerie, især i Mandals Amt, hvor en skiøn Sort Lax gives. De matrikulerede Gaarde i Stiftet ere 6503 Numere. Landskylden heraf bestaaer i 21 Species, men ved at reduceres til Smør og Huder, udgiør 3526 Lod 4½ Mark Smør og 6377 Huder 11 Skind, som i dansk Hartkorn omt. bliver 9271 Tønder. Folkemængden var Aar 1769 af unge og gamle 113,086 Siele. Stiftet bestyres i det civile og geistlige, af en Stiftamtmand, en Biskop og en Stiftsprovst, som alle boe i Staden Christiansand; saa og en Søe-Enrollerings Chef og Ober-Lods for Stiftet. Endeel af de i Stiftets Strækning løbende Elve indeholder Perle-Skiæl, og er Perlefangsten for nærværende Tid bortforpagtet mod 143 Rdlrs. aarlig Afgift.

Christiansteen, en stærk Bergfæstning ved Tronhiem, beliggende paa Baklandet paa en høi Bakke, og har en Fortresse kaldet Møllenberg, som blev istandsat Aar 1773. Her boer en Vice-Commandant, som staaer under Commandanten i Staden. Fra Christiansteen skydes Brandskud ved opkommende Ildebrande i Staden.

Christiansund, en liden Kiøbstæd i Nordmørs Fogd., Romsdals Amt, ligger paa 4re mod hinanden vendende Landpynter, hvoraf de 3de ere Øer, under Navne af Indlandet, Eidlandet, og Gómatlandet, men den fierde, som kaldes Nordlandet, er Landfast. Alle disse Steder ere vel bebyggede og ligger leleilig til Handling, med en god og bequem Havn midt imellem Øerne, hvor den største Flaade kan ligge, som har skiønt Ind- og

Udløb

Digitized by Google

Udløb paa 3de Steder, for Skibe og andre Fartøier, men i øvrigt har Byen ingen smuk Udseende, da den ligger omringet af ufrugtbare Klipper og Fielde. Denne Bye har forhen været en Ladeplads, men Kong Christian 6te gav Byen Kiøbstæds Privilegium, den 29de Junii 1742, og lod den da kalde Christiansſund. Stedets Navn var forhen Lille-Fosen. Paa Eidlandet staaer Byens Kirke, som er Anner til Qværnæs Præsteg. Den resid. Kapellan boer i Byen, som tillige er Sognepræst for Menigheden og Kirkesognet paa Øen Grib. Adskillige Kiøbmænd boe her, hvilke handle med Korn, Fiskevare-, Tømmer- og anden Trælast: Tiære, Tran og flere norske Producter; de eje selv 9 Skibe, hvormed de beseile inden- og udenlandske Steder. Byens Magistrat bestaaer af en Byefoged, som tillige er Byeskriver, Auctions Directeur ꝛc. Hans Domme indstevnes for Laugmanden i Trondhiem. Christiansſunds Tolddistrict grændser til Molde Tolddistrict ved det Sted, Stemhest kaldet, gaaer til nordre Ende af Smølen, som hører under dette District, og derfra til Skibnes ved Skarsøen, hvor Trondhiems Tolddistrict tilstøder. De under Toldvæsenet henhørende Kongelige Betiente ere: en Told- og Conſ. Inſpect., som tillige er Skibsmaaler; en Told- og Conſ. Casserer, en Ober Told- og Conſ. Betient, 4 Kongelige Toldbetiente, 4 Under-Conſ. Betiente, en Vejer og Maaler, og 5 Røverter, samt en Kongelig Toldbetient i Hammerſund. Aar 1792 indkom til Christiansſunds Toldsted, 181 og udgik 176 Skibe. Byens samtlige Indvaanere af unge og gamle, udgiøre omt. 3000 Mnd. For Borgerne ere 4 deputerede Mænd. Posten ankommer hertil fra Trondhiem hver Fredags Formiddag, og afgaaer Fredags Aften. For et enkelt Brev fra eller til Tronh. betales 10 ß, og fra eller til Kiøbenhavn 34 ß. Over Postvæsenet er beskikket en Kongelig Postmester.

Claushavn, en Handelsloge under Christianshaabs Colonie i Grønland, henhørende til nordre Inſpectorat, og hvortil er en Missionarius.

Cicignon, en Skandse paa Landsiden ved Byen og Fæstningen Friderichsstad i Christiania Stift.

Cicilienborg eller Nedre Stavne, see Nedre Stavne.

Digitized by Google

D.

Dahl, en Gaard i Herlands Sogn, Edsberg Præsteg., Rakkestad Fogd., Smaalehnenes Amt, hvorpaa er fortrinlig smukke Bondebygninger, men Gaarden har ellers en ubehagelig Beliggenhed imellem 2de høie Aaser.

Dale Yttre og Indre, et Skibreede eller Tinglaug i Søndfiords Sorenskriv., Sønd- og Nordfiords Fogd., nordre Bergenhuus Amt. Tingstedet er Gaarden Trods.

Dale eller Dalbygd, en liden Dal i Nordals Præsteg., Søndmørs Fogd., Romsdals Amt, som gaaer op fra en Bygd, Dalsvig kaldet, og siden deeler sig i 2de Deele, under Navne af Dyrdal og Herdal. Her ligger Præstegaarden Engesæt, imellemed 2de Elve, nemlig: Herdals- og Dyrdals Elve.

Dale, en Gaard samme Steds af Skyld 7 Vog Fisk, har 6 Opsiddere og en Huusmand. Paa denne Gaard staaer Nordals Hovedkirke. Et Stykke fra Kirkegaarden sees nogle saakaldte Riempe-Ringe anlagt paa frie Mark, rundt omkring besatte med Kampesteene.

Dale, en smuk Gaard ved den nordlige Ende af Bandals Vandet i Laurdals Præsteg., Øvre Tellemarkens Fogd., Bradsberg Amt, som er Giestgiver-Gaard. Dens Eier og Opsidder holder en Lense eller Hefte over Vandet for alt det Tømmer, som kommer fra Vinnie og Moe Præstegielde, hvilket her samles og siden i Flaader udføres igiennem Bandals Vandet til Skeen, hvorved haves god Fortieneste. For faa Aar siden, er paa denne Gaard opkastet en Riempehøi eller Begravelse, hvorved blev fundet et gammelt Slagsværd, endeel Jern-Piile af $\frac{3}{4}$ Alens Længde, et Stykke arbeidet Jern lignende en Stormhat, en Urne af Leer paa $1\frac{1}{2}$ Pots Størrelse, og nok en mindre Urne, hvilke vare prydede med adskillige Figurer.

Dale Skibreede, et Tinglaug, som udgiør endeel af Nordals Præsteg. i Søndmørs Fogd., Romsdals Amt. Tingstedet er Gaarden Venie.

Dale Sogn, et Annex til Tinds Præsteg., Øvre Tellemarkens Fogd., Bradsberg Amt, bestaaende af 21 matrikulerede Gaarde. Kirken, som er en gammel Træbygning, er, fra de catholske Tider, en af de saakaldte Lovekirker. I dette Sogn, ved Gaarden Beøn, udhugges af Fieldet fine Qværne eller Mølleстene, og andre Stene til Gryder og Pander.

Dale eller Haalands Sogn, et Annex til Ous Præsteg. i Søndhordlehns Fogd., søndre Bergenhuus Amt.

Dale

Digitized by Google

Dale Sogn, et Annex til Yttre-Holmedals Præsteg. i Sønd- og Nordfiords Fogd., nordre Bergenhuus Amt.

Dale Sogn, er Hovedsogn for Lysters Præsteg., i Yttre- og Indre-Sogns Fogd., nordre Bergenhuus Amt. Kirken er en smuk muret Bygning.

Dale Syssel, i fordum Tid kaldet Bredefiords Dale, er et smukt Landskab med grøsrige Dale, Sletter og lave Fielde, beliggende under vestre Fierding, og Skálholts Stift paa Island. Bygden er Folkerig, og Indvaanerne leve meest af Fædrift. Strandkanten er temmelig stærkt beboet paa sine Steder. Landet igiennemskiæres af adskillige store og smaae Fiorde og Bugter. I dette Syssel ere 6 Præstegielde, nemlig: Hiardarholt, Saudafeld, Kvennabrekke, Stadarhool, Skard, og Hvam, hvilke indeholder 7 Tinglave. Her ere 185 Jorder eller Tuner, 69 Skattebønder, 185 andre Bønder, og Aar 1769 var her 1704 Mennesker af unge og gamle. Aar 1770 eiede Bønderne i alt 56 store og smaae Baade.

Dalerne, et enkelt District af Jedderen og Dalernes Fogderie, Stavanger Amt, som ligger østen for Jedderen imellem Fieldene, og er et tjevnt Land med mange dybe Dale, store Fielde og høie Klipper. Imellem Biergene udi Dalene ligger dette Districts Gaarde, som i Almindelighed ere smaae, og bestaae af smaae Flekke hist og her adspredde, men Jorden er paa de fleste Steder temmelig god og frugtbar, undtagen høiest op til Fields, hvor Gaarde ligge 7, 8 a 10 Mile fra Søen, hvilke ere underkastede Nattefrost, saavel om Foraaret som Efteraaret, desuden falder her jevnlig Regn og megen Fugtighed, hvilket hindrer Kornets Modenhed; derimod gives paa disse Fieldgaarde gode Høesletter og Græsgange, saa at Beboerne holde en stor Deel Creature, hvorved de ernære sig. Dette District indeholder 4 Præstegielde, som ere: 1) Soggendal eller Sognedal, bestaaende af 2 Kirkesogner. 2) Lunde, har ligesaa 2 Sogner. 3) Helleland og 4) Eggersund ligeledes hver 2 Sogner, tilsammen 8 Kirkesogner, som med Bakke Præsteg. 3 Sogner, under Lister Fogd., Mandals Amt, udgiør Dalernes Provstie, hvortil ere 5 Sognepræster og 2 Kapellaner. Af bemeldte Bakke Præstegields Hovedsogn og Tonstads Annex hører under Dalernes civile Jurisdiction den Deel, som ligger Vesten for Siredals og Lunde Vandet, samt Sire-Elv, den øvrige Deel af disse 2de Sogne hører under Lister Sorenskriv. i Mandals Amt. I Dalernes District var Aar 1795, syv smaae Savbruge. Her ere mange store og smaae, tildeels fiskerige Vande og Elve. Videre Fogderiet betreffende, see Jedderen.

Daler

Dalernes Provstie i Tronhiems Amt bestaaer af 10 Præstegielde, som ere: Melhuus, Orkedals, Meldals, Strindens, Byenessets, Kleboe, Støvrens, Holtaalens, Røraas og Opdals, hvilke Præstegielde indbefatter 25 Kirkesogne, med 26 Kirker og 3de Kapeller. Hertil ere 10 Sognepræster og 5 residerende Kapellaner. Den ene af Sognepræsterne er tillige Provst.

Dalsbygds eller Ous Sogn, et Anner til Tolgens Præsteg., Østerdaleys Fogd., Hedemarkens Amt.

Dalsfiord, en stor Fiord i Voldens Præsteg., Søndmørs Fogd., Romsdals Amt, som er en Green af Valsfiorden, og løber $1\frac{1}{2}$ M. mod Sydvest op i Landet, tvnsides med en anden Fiord, kaldet Kils-Fiorden, fra hvilken den er adskilt ved en temmelig breed Landtunge. Til denne Fiord grændser mange smaae beboede Dale, og er Stranden langs Fiorden paa begge Sider tillige vel beboet. Her haves god Næring baade af Jorden og Søen, og hvorfore Indbyggerne holdes for de mæst formuende i hele Præstegieldet.

Dastevarre, en langt Field sønden for Caras Jocka i Kautokeino Præsteg. udi Vest Finmarken.

Davigs Skibreede, et Tingl. og Præsteg. i Nordfiords Sorenskr. og Provstie, nordre Bergenhuus Amt, bestaaende af 2de Kirkesogner, nemlig: Davig Hovedsogn, og Anneret Rugsund samt Aalfods Kapel. I dette Præstegield holdes endeel Creature, men Korn-Avlingen er maadelig, og Skovene ringe, derimod haves gode Fiskerie. Paa den Gaard Davig voxer gode Frugt-Træer. Indbyggerne overalt i Præstegieldet ere jevnt Formuende. Alle Kirkerne ere af Træ. Til dette Præsteg. er en Sognepræst. Tingstedet er Gaarden Bryggen.

Degernes Sogn, et Anner til Rakkestad Præsteg. og Fogd. Smaalehnenes Amt.

Desolations Øen, en Ø ved den vestlige Kyst, Straet Davids kaldet, paa Grønland.

Devegge, en Gaard strax ved Næs Kirke i Hallingdals District Buskerubs Amt, hvor en Huusbygning befindes at staae af en stor Ælde, og opført af svært Tømmer. Huusets heele Høide, bestaaer ikkun af 6, og Dørrene af 2 Stokker. I Steden for Mose imellem Stokkene, som i Norge bruges, er lagt fint blaat Klæde. Dør-Stolperne ere udskaarne i et Løvværk. Huset er paa 2 Sider udvendig omgivet mod Svaler, hvorimellem staae udskaarne Pillarer, men intet Vindue har været paa Huuset, derimod et Hul paa Taget, hvorved Røgen blev udrevet, som tillige tiente til Lysning. Dette Huus fortæller Bønderne, at en fordrevet Skotsk Greve af stor Formue, ved Navn Clemet, som

siden

Digitized by Google

siden fik det Tilnavn Bonde, skal have opbygget, og at hans Frue, hvis Navn var Belju, skal have ladet bygge Næs Kirke, hvilken Kirke skal være 7 Aar yngre end Huuset. I Stuen findes et rødt malet Horn med Messing Beslag, som har fulgt Stuen, Mand efter Mand; saa befindes og i Stuen et Bord af en Planke, 6 Alne langt og $1\frac{1}{2}$ Alen bredt. Paa den ene Side er udi Bordet nedsat Søm eller Spiger med store, runde og flade Hoveder tet til hinanden, og et Stykke fra begge Ender, paa den anden Side, er det belagt med 2de Tverfern, hvori ere 2de Ringe til at hænge Bordet paa Væggen, og skal have været brugt til et Tingbord. I lang Tid har disse Antiqviteter været holdt udi stor Hævd, men nu for endeel Aar siden er Huset, som før af Opsidderne paa Gaarden har været beboet, forladt, og følgelig forfalder.

Devol, en Gaard, øster ind i den Dal, Romsdal kaldet, 4 Mile fra Molde Bye, udi Grøttens Præsteg., Romsdals Fogd. og Amt, hvor det store Romsdals Marked aarlig holdes ved Mikkelsdags Tider. Til hvilket Marked samles en anseelig Deel Handlende, Borgere, Bønder, m. fl., fra Tronhiem, Bergen, Christiansund og Molde; saa og fra Søndmør, Guldbrandsdalen, Hedemarken og andre Oplandske Steder. Her staaer derfore en anseelig Deel Huuse, Kramlader, og andre Slags Boder, endeel for de handlende Borgere, andre for Bønder, som give Stedet Anseelse af en liden Bye. En stor Deel af disse Huse bleve Aar 1707 ødelagte ved Ildebrand, som i Markeds-Tiden opkom, hvorved mange Kiøbmandsvare opbrændte. Gaarden hvorpaa disse Markeds-Boder staae, hører under Grøttens Mensal-Gods, og hvorfore Sognepræsten hæver Bøxel og aarlig Grundleie af Markedspladsen. Til dette Marked føres fra Kiøbstæderne alle Slags Kram- og Klæde- samt endeel Specerie- og Galanterieitem Korn- og Drikke-Vare; og Bønderne frembringe en stor Deel Føde- og Fiske-Vare, Qvæg, saltet og røget Kiød; Skindvarer, Nødder, Næver, Trækar, Baandstager, Byggryn, Meel, Malt og Humle, samt en stor Deel Heste fra Oplandene m. v. Fra Læsje Jærnværk bliver og bragt hertil Stang-Jern og andre Jern-Vare, som fornemmelig om Vinteren nedkiøres, og selges paa et, Markedspladsen nærliggende Sted, kaldet Væblungnæs, hvor Læsje-Verkets Eier, efter Kongelig Privilegium, lader holde Geistgiverie. Dette Romsdals Marked holdes aarlig i 8te Dage, fra den 6te October. I hvilken Tid en Lieutenant med nogle Mand af det Romsdalske Infanterie Compagnie har Vagt paa Pladsen.

Diemen, see store og lille Diemen.

Diger-

Digitized by Google

Digermulen, et stort Næs eller Forbierg paa den nordvestre Side af Tronhiems Fiord, omt. ½ M. fra Tronhiem.

Dikkemarkiske Jernværk, beliggende ¼ M. fra Landeveien i Asker Sogn, Aggers og Follouq Fogd., Aggershuus Amt, imellem Christiania og Drammen, er optaget i forrige Aarhundrede. Dette Værk, som nu eies af Cancellie Raad Thams, har sin Malm, deels fra sælles Gruber med Bærums Jernværk, hvorfra, efter Contract, leveres 1500 Tønder, deels af egne Gruber, 16 i alt, nemlig, paa Langøen, Hurum, Eger, ved Arendal og i Lier. Til Værket ere fornødne og skiønne Bygninger. Aar 1781 blev virket 1600 Skipd. 17 Lpd. 12 Pund Stangjern, og 66 Skipd. 6 Lpd. 3 Pd. Stubegods, men Aar 1791, ikkun 968 Skipd. Stangjern og 25 Skipd. stubt Gods. Til Kongen svaresaarlig i Tiende 350 Rdlr.

Dillingen, et Skytssted og Giestgiver Gaard ¼ M. fra Mos. Denne Gaard ligger paa en Slette, som er hen ved 2 M. lang, hvorpaa desuden ligger nogle Herregaarde; og ved Dillingen sees den aabne Søe paa høire, og et Vand, kaldet Vandsøen, med adskillige Øer deri, paa venstre Side, hvilket alt giver et behagelig Syn for Reisende.

Dimmesund, et kort, snevert og bugtet Sund, som paa nogle Steder er meget grundt, liggende imellem Øen Dimøe og nogle andre Øer udi Ulvsteens Sogn og Præsteg., Søndmørs Fogd., Romsdals Amt. Ved dette Sund ligger Dimmesunds Præstegaard til samme Præsteg., af Skyld 7 Vog Fisk, som er bekiendt af sin Herlighed med ypperlig Fangst af Sild og Sej, der i Ebbetiden kommer i Svermevis fra Breedsund ind imellem Hareidland og Dimøe, og da fanges her i det trange Sund, ligesom i en Dam.

Dimøe eller Dimmen, er formeldte Øe, strax uden for Hareidslandet i Ulvsteens Sogn, skilles fra nogle andre Øer og Holme ved Dimme-Sund, og er 1¼ M. i Omkreds; den er overalt vel beboet og har en smuk Situation. Paa Øen er et maadelig høit Field.

Disko, en meget stor Øe i Straet Davids paa Grønland, under nordre Inspectorat. Paa Øen ligger en Colonie, Godhavn kaldet, saa og Egedesminde.

Diskobugt, en meget stor Fiord sammesteds, som strækker sig 14 Mile ind i Landet, og er lige saa breed.

Dinpaar, en meget stor Elv med stærkt Nedfald imellem stelle Klipper, i Skaftefields Syssel, østre Fierding af Island.

Dinpalon, et Fiskerleie i Syssefields Syssel s. St.

Dolm-

Digitized by Google

Dolmøe, en Øe i Hittersens Præsteg., Fosens Fogd., Tronh. Amt, hvorpaa ligger Dolmen Hovedkirke til samme Præsteg., og Dolmen Præstegaard, som er en smuk og god Gaard, vel bebygget, hvortil hører en smuk og god Frugt- og Urtehave.

Dolstad Kirke, see Vefsen.

Dolsteen, et høit og rundagtig Bierg paa en Arm ved den paa vestre Side af Hen Sandøe, i Herøe Præsteg., Søndmørs Fogd., Romsdals Amt, beliggende Bugt. I dette Bierg er en stor Huule, kaldet Dolsteens-Huule, som er ved Aabningen ikkun 1½ Favn breed, men længere ind, 5 a 6 Favne, og i Høide fra Begyndelse 6 a 7 Favne, men siden ind efter høiere; dens Længde er saaledes 20 a 30 Favne.

Dorjen Elv, en Elv, som kommer fra Edsberg Præsteg. i Rakkestad Fogd., Smaalehnenes Amt, og løber i Forening med Rakkestad Elv, ned i Glommen. I disse 2de Elve faaes Krebs.

Dovre Field, et meget stort Field, som med Langfield, er Grændseskiellet imellem de Sønden- og Nordenfieldske Deele af Norge. Dette Dovrefield strækker sig i Østen til Østerdalen, og i Vesten til Havet i Romsdalen, hvor den høie Spidse, kaldet Romsdals Horn, er en Arm af samme; dets Længde udgiør hen ved 16 norske Mile, og Breeden fra Nord til Søer 9 M. Navnet skal det have faaet af en Kiempe ved Navn Dovre, som i fordum Tid har boet paa den Gaard Dovrum, beliggende tæt under Fieldet i Guldbrandsdalen, hvor tillige Kongeveien løber fra Christiania til Tronh., og gaaer lige over Fieldet, hvorved paa Fieldet ligger 4re smaae Giestgiver Gaarde for Reisende, hvilke ere; Drivstuen, første Skifte fra Tronh., dernæst Kongsvold, hvorimellem er 2 M.; siden Gierkin eller Hierkin, hvortil er 1½ M. og Fogstuen den sidste, hvortil fra Jerkin er ½ M. Fra Fogstuen til Tofte i Guldbrandsdalen er 1½ M. Flere beboede Steder er ikke paa heele Fieldet, da det, for største Deel, bestaaer af blotte Fielde, Myrer og unyttig Jord, samt nogle forske Søer. Disse 4 Gaarde have alle Skattefriehed, og desuden en vis Told af de nærgrændsende Bygdelave, hvorimod de ere forbundne til at befordre og herbergere Reisende. Fra Drivstuen til Kongsvold er den saakaldte Vaarstie, som Reisende maae passere; denne er steil og brat vpad paa begge Sider, og omt. 1½ M. lang. Paa den østlige og sydlige Side ved Veien ere steile og høie Klipper, og neden under paa den vestlige Side en Elv, kaldet Drifa. Paa Kongsvolden, forhen kaldet Hullet, hænger en Tavle, hvorpaa læses følgende Riim: "Kongsvold Kgldte mig, 4de Friderich

derich blid, hvilket var jeg kaldet fordum Tid. Velkommen femte Friderich god, Vi med Glæde hysse vil din Fod." Øverst paa Fieldet er opreist en Steen-Støtte med en Krone over, og paa Siderne det norske Vaaben, saa og denne Inskription: "Den 19de Junii Anno 1685 reiste Christian den femte over Dovre-Field." Imellem Gierkin og Kongsvold er Grændsemærket imellem Christianiæ og Trondhiems Stifter. Dette Sted, hvortil fra Tronh. er 15 M., kaldes Graasmyren; her staaer nu en Port med en trekantet Pyramide oven over, hvorpaa staaer C7, og neden under disse Ord; "Saa lad mig da finde Naade og Trøst hos dig." Hen ved ½ M. sønden for Kongsvolden ligger et Sted tet hos Kongeveien, kaldet Toste-Sletten; ved den østre Side af den, paa et lavt Bierg, ligger en lang Sandrab eller Sandryg, nu overgroet med hvid Mosse og Kratskov; den er nedheldende til begge Sider, oven paa rundagtig, og temmelig høi i Midten; hvilken formenes at være saaledes anlagt til et Begravelses-Sted, da langs efter samme har været nedsat et Slags Kister af sammensatte flade Stene, og sees endnu i Høiene en saadan Kiste, hvori er funden endeel Menneskebeen.

Dovre Sogn, et Annex til Lessøe Præsteg., Guldbrandsdalens Fogd., Christians Amt, bestaaer af 78 Gaarde og Gaardebrugere, samt 181 Huusmænd og Inderster, tilsl. 259 Familier, og i alt af Mandkiøn 502, og Qvindekiøn 497 tilsl. 999 Siele. Gaardmændene betale ikkun halv ordinaire Skatter, og have forhen været aldeles befriet fra Skatters Svarelse, ligesom og for Udskrivning og Commando, undtagen i Krigstider, i Anledning af den over Skotterne, Aar 1612, erhvervede Seier. Kirken er en smuk Korskirke af Tømmer, opbygt Aar 1740, af Almuen, som, selv eier samme, og kaldes Zions Kirke. Paa Væggen i Kirken hænger et Jomfrue Mariæ Billede fra de catholske Tider, og Almuens Fahne, hvorpaa staaer en Ørret. I fordum Tid har Kirken eiet et Aaklæde eller saa kaldet Huus Bona-Klæde, merkværdigt deraf, at det var vævet af 2de Søstre, som vare fødde sammengroede, saa de havde hver kun en Haand og en Fod, men 2de Halse og 2de Hoveder, talede, samt aade og drukke hver for sig. De virkede bemeldte Huusbona, og forærede det til Kirken, at Gud skulde lade dem dø paa engang, hvilket skeede. De kunne gaae og udrette hvad de vilde. Den enes Navn var Giertrud. Forældrene skal have boet oven for en Gaard, kaldet Lie, i Sognet, paa en Plads, ved Navn Hektne. Ved Dovre Broe er en Samlingsplads for Indbyggerne fra tilgrændsende Bygdelave og fra Bergens Stift, ved deres Reise til Kobberværkerne, og paa

denne

Digitized by Google

denne Plads afhandle de endeel Kisdvare, Svine-Huder, Reeb af Bast, m. v.

Draapehlid-Field, et af de stærste og mærkværdigste Fielde paa Island, beliggende i Sneefields Syssel, vestre Fierding, er 3 M. i Omkreds og 300 Favne høit, har mange smukke Steen- og Jernhaltige Jordarter.

Dragaas, en af de høieste Biergaase, som ligge imellem Holtaalen og Singsaas, i Guldals Sorenskr., Tronh. Amt. Under Aalens Sogn, 4 Mile fra Rørraas Kobberværk, staaer den ene af dets Hytter, kaldet Dragaas Hytte, som har 4 Smelteovne og en Gahrovn.

Dragsand, en stor fersk Søe i Klæboe Præsteg., Strinde Fogd., Tronh. Amt.

Dragseidet, see Stat eller Statlandet.

Dragsund, et ganske trangt og lidet Sund, neppe 50 Skridt langt, beliggende i Skoue Sogn, Vørgunds Præsteg., Sondmørs Fogd., Romsdals Amt. Dette Sund, som deeler Sognet i 2de Deele, er saa grundt, at i Ebbetiden kan man ikke komme derigiennem med Baade, dog er der paa et Sted en saa kaldet Høll, eller dyb Vand-Stade, som er meget fiskerig, og ligger som en Herlighed til Gaarden Solnør.

Drammen, saa kaldes med et Navn de 3de særskilt beskrevne Byer, Bragnæs, Strømsse og Tangen, i Buskeruds Amt; og har tilsammen et Toldsted, kaldet Drammens Toldsted, beliggende paa en Ø i Drammens Fiord, kaldet Toldbodøen, og er imellem denne, og Byen Strømsse, en Flydebroe. Ved Udførsel af en betydelig Mængde Trælast, saasom Bord og Bielker, samt tillige en stor Deel Jern m. m., er dette et af de Fordeelagtigste Toldsteder i Norge, hvis District begynder ved det Sted Labelle paa den østre Side, og ender paa den vestre Side ved Snedkrbækken, grændsende paa begge Sider til Holmestrands Toldsdistrict. Under Drammens Toldsdistrict hører tillige Bergstaden Kongsberg. De Kongelige og andre Betiente ved Toldvæsenet ere: en Tolder, en Told-Controleur, en Ober-Toldbetient, under Navn af Controleur, 6 Under-Toldbetiente, en Cons. Inspekteur, en Cons. Casserer, 2de Cons. Ober-Betiente, 17 Cons. Underbetiente, og 14 Røyerter. Ved Tiende-Væsenet er en Inspecteur, 2de Controlører, en extra Underbetient, som af Tiende Inspecteuren antages, og 2 Røyerter. Aar 1792 indkom til Toldstedet 661, og udgik 699 Skibe. Byene eie selv 36 store Skibe.

Drammens eller Drams-Fiorden, en stor Flord, som paa den vestre Side af Christianiæ Fiord, gaaer ind imellem Grevskabet Jarls-

Digitized by Google

Jarlsberg og Hurum Landet mod Nord og Nordvest, til Drammens Toldsted, hvor Drams- eller Stor-Elven nedfalder i Fiorden. Denne Fiord er meget rig paa mange Sorter Fisk, saasom: Skiøn Torsk, Lax, Ørret, Sild, Sey, Hellefynder, Aal, Makrel, Reger, o. s. v. Efter historisk Beretning, skal, Aar 1320, en Kiøbmand, ved Navn Halvar, som boede ved Drammen, være dræbt af 2de Røvere, og derefter skal de have bundet en Steen om hans Hals og nedsænket ham i Fiorden, men hans Legeme skal igien have opflødt, og nogle Syge skal ved dets Anrørelse være blevne helbredet, af hvilken Aarsag denne Halvar blev indsat blandt Helgenes Tal i den norske Kalender, til den 15de Mai, som kaldes Halvars Sake. Efter samme Helgen skal og en af de 4re fordum værende Kirker i Staden Opslo været kaldet St Halvars Kirke.

Drams- eller Stor-Elven, en stor Flod, som kommer fra Viger Sund, og løber igiennem Distrikterne Hurum, Røgen, Eger, Lier, og Buskerud, i Buskeruds Fogd. og Amt, og falder ud i ovenmeldte Drammens Fiord. I samme Elv ligger en Ø kaldet Langøe, hvorpaa er et skiønt Marmorbrud. I Elven haves godt Fiskerie af Lax, Ørret, Aal, m. f. Sorter.

Drangedal Præsteg. og Tingl., i Bamble Sorenskriverie, Nedre Tellemarkens Fogd. og Provstie, Bradsberg Amt, bestaaer af 2de Kirkesogne, som ere: Drangedal Hovedsogn og Annexet Tørredal, hvilke tilsammen indeholder 67 matrikulerede Gaarde, deraf i Hovedsognet 32 Gaarde. Folkemængden var Aar 1769 i alt af Mandkiøn 812 og Qvindekiøn 871, tilsammen 1683, men Aar 1782 var Mandtallet i Drangedal 1120 og i Annexet 554, tilsammen 1674 Siele. Hovedkirken er en Træebygning, eies af 20 Bønder i Sognet, og er for nogle Aar siden næsten af nye opbygt, da Taarnet blev malet hvidt. Til Kirken ligger et Jordegods af 15 Huder 2 Mæhler. I Taarnet hænger 2 Klokker, og Kirken er i øvrigt vel forsynet med Ornamenter. Her henger en malet Tavle, hvorpaa sees alle Præsternes Navne, som siden Reformationen have været beskikkede til dette Præsteg. Et rødt Fløiels Betræk til Prædikestolen med Guldfryndser, er Aar 1792 foræret til Kirken af Almuen. Til Præstegieldet er en Sognepræst, hvis bedste Indkomst er Tømmerflaadning, som han lader forrette for Kiøbmændene i Kragerøe, hvilket fra Arilds Tid har været en væsentlig Indkomst for Drangedals Sognepræst. Tingstedet er Gaarden Vefald. I Præstegieldet er 46 Soldater-Læg-der. Kongetienden beløber til 38 Rdlr. 10 Skil. aarlig.

Dram-

Digitized by Google

Drange-Jøkel, et overmaade høit og stort Isbierg i Iisefiords Syssel, vestre Fierding af Island, hvis vidtløftige Fieldryg, imellem Hornstrand og Iisefiord, strækker sig 12 M. i Længden og 6 M. i Breeden.

Drangøe, en Øe i Skagefiords Syssel, nordre Fierding af Island, som, formedelst Høeslet, Vintergræsning og Bjergfuglefangst, er den vigtigste af de ubeboede Øer s. S. Den bestager af en steil Klippe, over 100 Favner høi, og seer ud som et høit Kastel; oven paa er den 400 Favne i Firkant, og giver Skagefiords Indbyggere megen Næring. Øen hører egentlig til Hoole Bispestoel, og Biskopen holder 7 til 8 Karle derpaa, fra Korsmisse til St. Hans Dag, til Fuglefangst. Fæstet eller Rebet, som bruges til Fuglefangsten, af Vægt 120 Pd. naar det er tørt, vurderes for 20 Rigsdaler Specie og følger Bispestolen som et Inventarium.

Drifa-Elv, en stor Elv, som løber igiennem en Dalstrækning, kaldet Drivdalen i Opdals Præsteg., Orkedals Sorensk. Tronh. Amt, og forener sig med Aamodts Elv, 2½ Fierding Norden for Drivstuen paa Dovre Field. Aamodts Elv kommer omt. fra sydvest, og har et Løb af 2 Mile, førend den forenes med Drifa. Igiennem **Drivdalen**, Langs Elven, ligger Kongeveien til Dovrefield. Den øverste Gaard i Drivdalen mod Dovre, er Sæter, som ligger 1½ M. fra Gaarden Drivstuen. Drifa-Elv løber langs efter Dovrefield.

Dritvig, et Fiskerleie i Sneefields Syssel, vestre Fierding af Island.

Drivstuen, en Giestgiver Gaard paa Dovrefield, under Opdals Præsteg., Orkedals Sorensk. Tronh. Amt, hvis Opsidder er benaadet med Kongelig Vrestegn af en Medallie at bære, fordi han i fem Aar af eget Opdræt har afhændt 20 tienstdygtige og skiønne Dragun Heste til de Sønden- og Nordenfieldske Districter.

Drivøe eller **Drøføe**, en Øe i Søndfiord, under Søndfiords Sorensk., nordre Bergenhuus Amt.

Drotningdalen, saa kaldes en Dalstrækning i Opdals Præsteg., Orkedals Sorensk., Tronh. Amt, en Miil Sønden for Vangs Kirke, som nu bruges til Sæter, og ligger nogle Engesletter deri. Navnet skal Dalen have faaet deraf, at Dronning Margrethe, da hun engang reiste over Dovrefield, skal have taget feil af Veien igiennem denne Dal. Paa den østre Side af Dalen ligger et stort Vand, kaldet Orkel-Siø, hvori fanges store Ørreter. Af dette Vand har Orkel-Elv sit Udspring, som løber derfra igiennem den saakaldte Syv Miils Skov, og falder ud ved Orkedals Øren i Orkedalens Præsteg.; desuden løber igiennem

Digitized by Google

nem Dalen en anden Elv, kaldet Vinster. Kongeveien har i fordum Tid lagt igiennem Dalen.

Drotning Gaard i Vinie Hovedsogn, Hvre Tellemarkens Fogd., Bradsberg Amt, skal i fordum Tid have været beboet af en Herse eller Drotte, hvoraf Gaardens Navn udledes. Paa Gaarden er for nogle Aar siden i en Høi funden en liden Sølv Penge, af Størrelse som en Femten Skilling, og 3de Jern-Skaale eller runde Boller, samt et af Rust fortæret Jern-Instrument.

Drøbak, en god Ladeplads og Handelsstad, beliggende paa den østre Strandbredde af Christiania Fiord, i Aas Præsteg., Folloug Sorenskriverie, Aggers og Folloug Fogd., Aggershuus Amt, paa en smal Slette under en Fieldkant. Her boe mange Bielke- og Bordhandlere, og andre Kiøbmænd, som alle sortere under Christianiæ Magistrat, men de øvrige Indvaanere sortere under Landets Jurisdiktion. Byen har sin egen Kirke, som blev indviet Aar 1776; den er en lys og meget smuk Korskirke, opbygt af Tømmer, med et Taarn, hvori er et Seierværk, og indvendig i Kirken et lidet Orgel. Denne Kirke er bekostet opbygt af nu afg. Niels Carlsen, Kiøbmand i Byen, som tillige gav 10 Aars Renter af 500 Rdlr. til at begynde en Fond til Kirkens aarlige Reparation. Han lod og opbygge et Skolehuus af 9 Værelser, og legerede 2000 Rdlr. dertil, hvoraf Skoleholderen nyder Renterne som Løn. Sognepræsten og den residerende Capellan til Aas Præsteg., forretter vexelviis Kirkens Tieneste. Her er et Apothek. Byens samtlige Indvaanere af Handelsmænd, Haandværksmænd, Skippere, Styrmænd og andre Søefolk, item Kroemænd eller Øltappere, Fiskere og Arbeidsfolk, beregnes med deres Børn at være imellem 7 à 800, indberegnet de Kongelige og andre Betiente ved Byens Toldsted, som ere: en Told Inspect., en Told-Casserer; en Kongelig Toldbetient og 4 Rytjerter. Drøbaks eller Sands Tolddistrict begynder paa den østre Side af Christianiæ Fiord ved Kisang Bugten, og strækker sig til et Sted, kaldet Griseboe. Paa den vestre Side af samme Fiord, begynder dette District ved Slemstad og endes ved Fildtved, som hører hertil, tilligemed Ladepladsene Sand, Sætre og Hvidsteen. Indvaanerne holde en Bipost, som afhenter paa Aas Præstegaard en Miil fra Byen, hver Torsdag de Breve, som komme fra Mos Kiøbstæds Posthuus, og som henbringer Indvaanernes Breve til Præstegaarden hver Løverdag. For et enkelt Brev til eller fra Kiøbenhavn betales 12ß, og til eller fra Trondhiemligesaa 12ß. Aar 1792 indkom til Toldstedet 61 og udgik 67 Skibe; af de udgaaende vare 4 indkomne Aaret forhen. Aar 1793 eiede Byen selv 13 Skibe.

Drøn-

Digitized by Google

Drønnen, et Handelssted eller Kræmmerleie i Vatne Sogn, Borgunds Præsteg., Søndmørs Fogd., Romsdals Amt, beliggende paa Øen Drønøe.

Drønøe, en liden bebvet Ø, vesten for Øen Mien, fra hvilken den adskilles ved et Sund, kaldet Drønøe Sund, i sidst ommeldte Vatne Sogn. Paa denne Ø er et maadeligt høit Field, og paa Fieldets nordre Side 2 saakaldte Hældere, eller horizontal indgaaende Bierg-Huuler, af hvilke den ene skal være saa dyb, at den næsten gandske igiennemborer det heele Field.

Dunnæs Sogn, et Annex til Næsnæs Præsteg., i Helgelands Fogd. Nordlands Amt. Kirken staaer paa Øen Dunøe.

Dunøe eller **Dønnen**, en meget stor Ø i samme Præsteg. Inden for denne Ø, ligger den Havn og det Field, Hangebiørnen kaldet, og ½ M. Sønden derfra paa samme Ø, den Klippe Dunøebiørn, med en god Havn derhos. 1½ M. fra Dunøebiørnen er et Næs, kaldet Dunøenæs, hvorpaa formeldte Dunnæs Kirke staaer. Paa denne Ø kan Soelen om Sommeren udi Soelhværs Tid sees ganske klar baade Nat og Dag, og siden jo længere Nord, jo høiere sees Solen oven for Horizonten om Midnats Tid, dog er den rød, og ikke saa klar skinnende om Natten som om Dagen, formedelst den Taage eller Fugtighed, som om Natten opstaaer af Jorden.

Dunøedrik Field, en vidtløftig Fieldstrækning i Senjens Fogd., Finmarkens Amt.

Dverberg Præsteg. i Vesteraalens og Lofodens Fogd. Nordlands Amt, bestaaer af 2de Kirkesogner, som ere: Dverberg Hovedsogn og Biørnskinds Annex. Begge Kirkerne ligge paa Øen Andenøe eller Andenæs, nemlig, Hovedkirken midt paa Øen, og Annexkirken ved den sydligste Ende af Øens Strandkant. Til dette Præstegield er en Sognepræst.

Dversøe, en liden Ø i Mandals Fogd. og Amt, beliggende ¼ Miil fra Staden Christianssands østre Side, er ¼ Miil i Omkreds, og skylder 6 Engelsker. Imellem denne Ø og Lyngøe løber et Sund, kaldet Fodvigsundet.

Dvæla-Elv, en Elv i Strinde Præsteg. og Fogd. Tronh. Amt, som kommer fra et Field, kaldet Meelfhogna, og løber ned i Nied-Elv.

Dybelsfaite, et stort Field imellem Doudervarve Field og Jedz-Jocka Elv udi Kautokeine Præsteg., Finmarkens Amt. Paa dette Field er en skiøn Skov af Fyr og Birk.

Dybvaag Sogn, et Annex til Holte Præsteg., Nedenæs Fogd. og Amt.

Dyb-

Digitized by Google

Dybviig, en smuk Gaard i Borgunds Sogn og Præsteg., Søndmørs Fogd., Romsdals Amt, af Skyld 1 Vog 2 Bpd. 6 M. Fisk, beliggende paa et meget behagelig Sted af den Ø Sulhen, og er i Korn-Avling paa faae Aar forbedret fra 15 til 50 Tønder. En forhen nduelig Strand, kaldet Fiskerstrand, er oprydded i den senere Tid, som nu ernærer omt. 10 Familier.

Dyrastord eller Tingeyre, et Handelssted og Fiskhavn i Isefiords Syssel, vestre Fierding af Island.

Dyremyre, en stor og smuk indhegnet og bebygget Lykke eller Avlsjord ved Kongsberg i Christianiæ Stift, tilhørende Stedets Berghauptmand.

Dyrkornbygd, en steil og ubeboelig Strand-Side, hvis Gaarde ligge høit oppe ved Fieldsiden udi Stordals Sogn, Strands Præsteg., Søndmørs Fogd., Romsdals Amt. Gaardene ere 10 i Tallet, som tilsk. skylder 8 Vog 1 Skpd. 9 M. Fisk, hvorpaa ere 13 Opsiddere.

Dyrstad, 3de Gaarde i Stods Præsteg., Indersens Fogd., Tronh. Amt, beliggende norden og neden under en lang Skovaas, kaldet **Drøgsaasen**. Disse Gaarders Bygninger har forhen været samlet paa et Sted, og i det øvrige, i Henseende Agre og Eng, været Fellesskab, men for faa Aar siden har Eierne og Opsidderne deelt Ind- og Ud-Marken imellem sig, saa at enhver Eier bruger nu sin særskilte Eiendom, og den ene af Opsidderne, navnlig Joen Pedersen, en fattig Mand, har med en utrættelig Vindskibelighed sideu udmærket sig ved hans Gaards Oprydning og Forbedring; han har desuden flyttet de ham tilhørende Huusebygninger nogle 1000de Skridt i Sønder fra forrige Tomt, til et for Gisdselen beleiligt Sted paa den Jordstrækning ham nu ens tilhører, hvor han, deels har opført de gamle og deels nye Bygninger, saa at hans Gaard er nu af næsten dobbelt Værdie, imod hvad den forhen var. Til Gaardene er skiøn Sandtømmer- og Bygnings-Skov, dog for en stor Deel udhugget.

Dyrøe, en liden Ø i Skoue Sogn, Borgunds Præsteg., Søndmørs Fogd., Romsdals Amt, ved hvilken Ø, Skoue Sogn endes.

Dyrøe, en beboet Ø i Senjens Fogd., Finmarkens Amt, som udgiør et Tinglav og et Kirkesogn til Tranøe Præsteg. Kirken, som staaer paa Øen, kaldes Holms Kirke.

Døviig, en Gaard i Modums Præsteg., Buskeruds Fogd. og Amt, hvortil er et skiønt Laxefiskerie, kaldet Kongsfiske, udi den Elv Storelven, somløber her forbi. Dette Fiskerie har forhen tilhørt Kongen, siden lagt under Opslo Bispestoel, men er nu en privat Herlighed, og nylig betalt med 800 Rdlr.

Digitized by Google

Dovingen, en meget smuk Gaard i Nordals Præsteg., Sondmørs Fogd., Romsdals Amt, beliggende i en Dalstrækning, kalder Valdal, paa Sondre Side af Valdals-Elv i Hovedsognet. Her staaer et lidet Kapel, kaldet Dovings-Kapel, hvori prædikes og forrettes Gudstieneste nogle faae Gange om Aaret, for de gamle og skrøbelige af Valdalens Beboere, som ikke kan komme til den rette Sognekirke. Kapellet, som var forfalden og havde staaet fra de katholske Tider, blev for faae Aar siden af nyt Tømmer opbygt. Gaarden skylder 5 Vog Fisk, har 8 Opsiddere og en Huusmand.

E.

Eidsberg eller Eidsberg Præsteg. og Tingl. i Heggen og Frøslands Sorenskriv., Mellem-Borgesyssels Provstie, Smaalehnenes Amt, er i Længde fra Vest til Øst 1¼ Mil i lige Linie, men efter Veien 2 M., og i Bredde fra Sør til Nord 1½ M. i lige Linie, og langs Veien 1¾ M.; det bestaaer af 3 Kirkesogne; som ere: Eidsberg Hoved., og Annexerne: Herland og Tronborg, hvilke tilsammen indeholder 230 matrikulerede Gaarde, af Skyld 254 Skpd. eller omt. 317½ Tønde Hartkorn. Under disse Gaarde, som ere inddeelte i 50 Dragoun-Qvarterer og 142 Soldater-Lægder, ligger 256 Huusmandspladse. Hovedkirken, som ligger 6 Mile fra Christiania og Friderichshald, 5 M. fra Friderichsstad, 5½ M. fra Mos, og 3 M. i Øst fra de svenske Grændser, er opført paa Præstegaardens Grund, 400 Skridt fra Gaardens Huuse, i Kanten af en Bakke; den er bygt af Graasteen, tilhugne udvendig som Qvaderstene, og forsynet med et Taarn, hvilket ligner de danske Landsbyekirkers Taarn. Over Hoveddørren, som er ziret med en gothisk Bue, sees et lidet Billede af Steen, med en Fugl under sig, og op paa Taarnet et lidet Mands Hoved udhugget i Steen. Sacristiet er en liden lav muret Tilbygning, hvorudi er en Begravelse. Paa Kirkegulvet ere 18 Mands- og 18 Qvinde-Stole, samt 10 mindre i Choret, foruden Bispens, Klokkerens, og en indlukt Stoel. Et Pulpitur omgiver Muuren paa nordre og vestre Side, hvor der, foruden Bænke, findes 3 indlukte Stole, samt Præstegaardens Stoel. Altertavlen er smuk, og nyelig af Kirke-Eieren besørget opmalet; Hovedspeilet deraf forestiller, i stærk ophævet

Digitized by Google

Billedhuggerie, Christus paa Korset, med Maria staaende paa den ene, og Johannes paa den anden Side, bag ved forestilles Udsigten til Jerusalem, og Aron og Moses staaer en paa hver Side af Speilet, med flere Zirligheder; Prædikestolen er af Eeg, med meget smuk Billedhuggerie. Døbefunten er en stor udhugget Vegsteen, hvori er et Døbefad af Messing. I Choret sees hist og her adskillige Malerier. I Kirken selv henger 5 sorte og en hvid Fane under Loftet, som endnu viser Inskrifter over Oberstel. Rask og Dragoun-Kapitainerne: Hofman, Stud og Tønder. En liden messing Lyse-Krone hænger i Chors-Dørren, derpaa læses "Anno 1717. Jens og Helena Kolstrup." I Taarnet henge 3 Klokker, og i Choret 2 smaae Klokker, hvormed ringes til Slutning af Gudstienesten. Kirkegaarden, som er indhegnet med Stengierde, og belagt med Torv, er for nyelig opmaalt og Gravstederne inddeelt for hver Gaard i Sognet, samt for Fattige og Fremmede. Over en Grav findes en Litgsteen af Marmor, og nogle Jernkors paa andre Grave. Præstegaarden ligger en kort Fierdlig fra Glommen-Elv, hvorfra en Esie gaaer op lige til Gaardens Enge. Denne Gaards Udsæd er omt. 50 Tønder i alt, og er god Leilighed til Forbedring. Høe-Avlingen er omt. 200 Læs. Her fødes aarlig 10 Høste, hen ved 40 Qvæg, og næsten lige saa mange Faar. Gaarden, hvorunder ligger 5 Husmands-Pladse, skylder 1½ Skpd. Tunge, og er et Dragonn-Qvarteer. Vaaningshuusene ere byggede, efter gammel Brug, Aar 1711. Igiennem dette Præsteg. løber Glommen-Elv, og giør adskillige Fosser eller Vandfalde; saa og Narvestad-Elv, som driver mange Korn- og Sav-Møller, med flere Elve, og adskillige smaae Søer eller Vande. I Præstegieldet holdes aarlig et Marked, kaldet Moe-Marked, paa en Slette ¼ M. i Nordøst fra Hovedkirken, ved Grændserne af Trøgstad Sogn. Denne Markedsplads er tillige Exerceer-Plads, (see Moe-Marked). Til dette Præstegield er en Sognepræst og en residerende Kapellan, hvilken sidste boer paa Gaarden Rømtestad i Herlands Sogn. Tingstedet er Gaarden Øster-Houg.

Edse, en beboet Ø ude i Havet under Nordmøre Fogd., Romsdals Amt. Paa denne Ø staaer en Kirke, som er Hovedkirken for Edse eller Smølens Præsteg., hvilket Præsteg. bestaaer af 3de Kirkesogne, neml. Edse Hovedsogn og Annexerne Smølen eller Høpen og Bratvær, hvortil er en Sognepræst.

Eeg, en Gaard i Sande Præsteg. under Jarlsbergs Grevskab, hvortil er en betydelig stor Frugthave, anlagt Aar 1744 af en Mand fra Dannmark, ved Navn Rasmus Eeg.

Eeg,

Digitized by Google

Eeg, en Gaard i Oddernæs Hovedsogn og Præsteg., Mandals Fogd. og Amt, som med Gaarden Grim ligger paa det faste Land, og skylder med underliggende Eiendomme og Pladser 15 Huder. Til disse Gaarde har været en Plads, kaldet Sanden, hvorpaa stod en betydelig Fyrreskov, som blev afrydet og Staden Christianssand der anlagt. Gaardene vare Stadens Magistrat pro officio tillagte; men efter deres egen Ansøgning, er, i Aaret 1781, Gaarden Eeg skiænket de 3de den Tid værende Magistratspersoner, mod derpaa at oprette et Teglværk og aarlig at betale til den efterkommende Magistrat 50 Rdlr., som altid skal hefte paa Gaarden, udi hvis Eie den end kommer; saa skal og Gaarden hiemfalde til Beneficarii igien, saafremt Teglværkets Drivt forsømmes. I øvrigt er forbeholden Byens Indvaanere at have Græsning i Gaardens Skov og Udmark for deres Creature. Gaarden Eeg skylder særskilt omtrent 5 Huder.

Eeg, en Gaard i Vatne Sogn, Borgunds Præsteg., Søndmørs Fogd. Romsdals Amt, ligger yderst ud ved Mundingen af den Fiord: Vesterfiord kaldet, og er den sidste Gaard i Sognet og Fogderiet paa den Kant. Et Field paa Gaardens Grund giør naturligt Grændseskiel imellem Søndmør og Romsdalen, og er Gaarden deelt imellem disse Fogderier, saaledes, at den i geistlige Sager henhører til det første, men i det Verdslige til det sidste Fogd.

Eegeberget, et Berg beliggende strax ved den gamle Stad Opslo paa Hospitalets Grund i Aggershuus Amt, hvor, i Aaret 1737, blev anlagt et Alun-Værk efter Kongelig Concession af 3die Maj s. A., men formedelst slette Mestere, blev Værket efter nogle Aars Forløb med et Tab af 20 til 30,000 Rdlr. nedlagt, og saaledes uden Tilsyn laae øde indtil Værket ved offentlig Auktion, den 7de Julii 1758, blev solgt til James Collet for 362 Rdlr., som siden bestandig har været i Besiddelse deraf. Ved Kongelig Resolution af 20de April 1763 blev ham tilstaaet Tiende- og Toldfriehed for bestandig, og ved denne Mands gode Bestyrelse er nu Værket i en fordeelagtig Drivt. Her fabrikeres aarlig omt. 500 Tønder Alun, hvoraf regnes 300 Tønder at afsettes i Danmark og Norge og 200 Tønder til Udførsel, meest til Frankrig. Arbeiderne ved Værket ere et Antal af 44, deraf 32 Mandfolk og 12 Fruentimmer. En stor Deel af Arbeiderne ere gifte og have Børn, saa at paa Værket tælles 26 Familier og i alt 106 Siele, som alle have deres Boeliger paa Stedet. Dette Værk indbringer Staden henved 10,000 Rdlr. om Aaret. En fuldstændig Beskrivelse derover, saavel i Henseende til Alun-Malmen, som Værkets Bygninger og Drivt m. v. findes i den Topographiske

Digitized by Google

Journal for Norge, 3die Hefte, fra Pag. 1 til 73, under Aar 1793, ved Magister og Conrector Jacob Rosted.

Egesund, en Gaard i Rsvde Annexsogn, Herse Præsteg. Sondmors Fogd., Romsdals Amt, af Skyld 4½ Vog Fisk, har 3 Opsiddere og en Huusmand. Her er Tingstedet for Rsvde Skibreede.

Eegse, en liden Ø i sidstmeldte Sogn, hvorpaa ligger en Gaard, kaldet Eegse, af Skyld 1 Vog 18 M. Fisk, har 2 Opsiddere. Ved denne Ø løber et Sund, kaldet Egesund.

Egesætdal eller Egesæt-Eid, en Landtunge imellem Valdfiord og Ørstefiorden i Voldens Sogn og Præsteg., Sondmors Fogd., Romsdals Amt, hvorover gaaer en Alfar-Vei.

Eenigheds-Værk saa kaldtes et forhen i Drift værende Kobberværk ved Gaarden Fosland i Hølle Annexsogn, Strand Præsteg., Ryefylke Fogd., Stavanger Amt.

Efterlød Sogn, er Hovedst. til Sandsværd Præsteg., under Nummedals og Sandsværs Fogd., Buskeruds Amt. Kirken er en grundmuret Bygning.

Eegedesminde, en Colonie anlagt paa Kronprindsens Eilande i Grønland, under den 58 Gr. 20 M., og henhører til Nordre Inspectorat. Her er et Hvalfanger-Anlæg. Til Colonien er en Missionarius og en Catechet.

Egelands Jernværk, i Gierrestad Præsteg. Nedenæs Fogd. og Amt, er i de nyere Tider anlagt, og har den Komoditet, at Malm-Gruberne ligge ikkun ¼, eller i det længste ½ M. fra Værket. Aar 1781 blev her virket 1420 Skipd. Stangjern og 146 Skipd. støbt Gods; og Aar 1791, virket 1466 Skipd. Stangjern og 178 Skipd. Støbegods. Til Kongen svares aarlig Afgift 350 Rdlr. Det ejes af den Kleffanske Familie.

Egen Sogn, et Annex til Øvre Qvinnesdals Præsteg. i Lister Fogd., Mandals Amt, hvis Gaarde skylde 67 Huder 6 Engelsker Fedevare. Aar 1787 var Folke-Antallet i dette Sogn 702 Siele.

Eger Præsteg. i Eger, Modum og Sigdals Sorenskriv. Kongsbergs Provstie, Buskeruds Amt, er fra N. V. til S. O. 4½ M. i Længde, og fra O. til V. 3 M. i Brede, samt i Omkreds 14 M. Dette Præsteg. bestaaer af 2 Kirkesogne, som ere Houg Hovedst. og Fiskum Annex, hvilke indeholde 119 fulde Gaarde, 47 halve og 78 Fierdings- eller Øde-Gaarde, hvortil kommer 4 gamle Sædegaarde, nemlig: Fossesholm, som udgiør 4¼ Gaard, Semb, 6 Gaarde, Ulveland med Skodt 3, og Skielbred 4 Gaarde. Alle disse Gaarde beboes af omt-

Digitized by Google

448 gaardbrugende Mænd, som have 358 Huusmænd under sig. Gaardene har tilforn været deelte i Dragoun-Qvarteere og Soldater-Lægder, men nu ere Dragoun Qvarteerene, paa 4 nær, forvandlede til Soldater Lægder, af hvilke ere 185½ Lægd, deelte imellem 2de Kompagnier, saaledes: at 97½ Lægd henhører til det Egerske eller Darbolske, og 88 Lægder til det Hougsundske Kompagnie. Det første har sin Exercitie Plads paa Præstegaarden Houg, hvor og begge Kompagniernes Telthuuse staae, det andet i Hougsund. De ommeldte 4re gamle Sædegaarde staae endnu hver under eet Matrikuls Numer med de Gaarde, som i forrige Tider have lagt dertil, skiønt de nu for det meste ere solgte derfra, dog tilsvares alle Skatterne af Hovedgaardenes Eiere, som igien høve samme hos Vedkommende, og da alle Hovedgaardene i lang Tid have været i Uprivilegeredes Eie, saa have de og alle tabt det meeste af deres gamle Rettigheder, Tiende Frihed undtagen. Fossesholm er den eneste, som, med Tiende Frihed, tillige har været i Besiddelse af Sigt og Sagefald, samt Soldater-Udredning. Folkemængden i heele Præstegieldet er omt. 6200 eller noget derover af begge Kiøn, indberegnet de Fremmede, som aarlig indkomme; deraf Bygdefolk 1010 Par, hvoriblandt er 105 Haandværkere. Af smaae ferske Vande, eller saakaldte Kiære ere her mange, og kan regnes 1000 og derover, men Hovedvandene ere kun 2de, nemlig: Stør-Elven og Ekeren. Af Elve eller Floder ere her ligesaa en stor Deel, og her gives adskillige Springkilder, som ikke tilfryse om Vinteren, saa og Jern- eller Smurbrønds-Vande. Paa alle Slags Erzer og Mineralier er neppe noget Sted i Norge mere rigt, end dette Præsteg., der inden- og udenfor sine Grændser, har Bergverker og Gruber i Mængde. Her ere og gode Fyr- og Gran-Skove, skiønt de forhen have været betydeligere. Af Savbruge ere her 55 privilegerede, hvis Quantum beløber sig til 543,582 Bord, hvorved Skovejere, Brugere under og Sav-Arbeidere har en betydelig Fordeel og Næring. De fleste Savbruge eies af Kiøbmænd i Drammen, hvorhen Bordene nedflaades og derfra udskibes. De betydeligste Elve, som drive disse Save, ere, Vestfossens-Elv, Skodts-Elven og Hoens-Elv m. fl.; her gives og et godt Sæbesyderie paa Gaarden Møllenhof, og paa samme Gaard en Olie-Mølle; en god Valke- og Stampe-Mølle, en Spiger Fabrik, som har 8 Spiger-Hamre, hvorved 50 Mennesker ernære sig; 2de Tegel- og Muursteens Brænderier; 2de Kalkbrænderier; 2de Stang Jern-Hammere; og et Potaske Værk. Her falder og et betydelig Fiskerie, især af Lax, og hvoraf Fiskeriet ved Hougsund er det betydeligste, som indbringer

3000

3000 Rdlr. og derover aarlig. Saaledes er dette Præsteg. rigelig forsynet med Næringsveie, hvortil endnu kommer Kull- og Tiære-Brænderier, og 5 hollandske Gryn- og Sigt-Møller. Til Præstegieldet er en Sognepræst, og en resid. Kapellan, som erholder af Sognepræsten 200 Rdlr. aarlig. Sognekaldets visse Indkomster, er 400 Rdlr. aarlig Tiende, og Landskyld af 20 Skipd. Tunges Jordegods, foruden en betydelig og stor Præstegaard. Her ere 3de Skolemestere og 3de faste Skoler, foruden 8 a 9 Skolemestere, som gaae om fra Gaard til Gaard. Tingstedet er Gaarden Hougsund. Betreffende Hovedkirken og Præstegaarden, see Houg.

Eger, Modum og Sigdals Sorenskriverie, see Modum.

Egerske Sølv- og Kobberholdige Blyeværk i Eger Præsteg., er et meget gammelt Værk, som adskillige Gange har været optaget og igien nedlagt af Aarsag, at den strenge Quartz, som fulgte Malmen ikke lod sig smelte, og de fornødne Midler dertil ei vare at faae, hvorfor den hele Massa løb i en Klump, og var ikke at adskille efter mange Forsøg. Det sidste Interessentskab, som lod drive Værket en kort Tid, skal derved have tabt over 10,000 Rdlr. Nu ligger det aldeles øde.

Egge Gaard, liggende paa en høi og lang Jordryg ved Enden af Stenkier-Fiord i Stods Præsteg., Inderøens Fogd., Tronh. Amt, er den betydeligste Gaard i Præstegieldet, af Skyld 6 Spand Odelsgods, og er tillige et Handelssted, som beboes af Borger og Proprietair Jakob Bye. Foruden 3de andre Huusmandspladse, høre til Gaarden, Strandsidderne paa nordre Side af Stenkier, som ere 16 a 20 Familier, hvoraf de fleste have et Stykke indhegnet Jord til Ager og Eng, og svare deraf en vis Afgift og nogle Arbeidsdage aarlig. Ved Gaarden er en god Havn, kaldet Eggeborgen, for Jægter og andre Fartøier, som for største Deel løbe ind til Steenkier, for at afhente Bord og Brændeveed til Tronhiem; ved denne Havn boer tillige en Huusmand. For noget over 800 Aar siden skal paa Gaarden have boet en af de fornemste Høvdinger for Ind-Thronderne, ved Navn Thrandur Haka; næsten 100de Aar efter den Tid boede samme Steds en anden ei mindre anseelig Mand, ved Navn Aulver eller Ølver, som blev slagen af Kong Oluf den Hellige, og den Høvding Kalf Arneson fik hans Hustrue Sigrid. Denne Kalf Arneson var siden med som Anfører i Slaget paa Gaarden Stikkelsted i Verdalen imod bemeldte Kong Oluf den Hellige, og derfor i Kong Magn i Regierings-Tid maatte rømme af Landet, hvorefter hans Gaard Egge blev lagt under Kronen. Paa Gaarden have indtil nærværende Tider været forvaret

til

til Erindring om de gamle Beboere, 2de store Drikke-Kar eller Træ-Boller, som foregives at have været Kalf Arneson tilhørende Den ene var en rund Trøbolle, 1½ Qvart høi, havde øverst 3¼ Qvarts Aaabning og kunde rumme 17 Kander, eller noget mere end et Anker; den var rundt om Kanten belagt med et Jernbaand hvori 2de Jernhanke vare fæstede. Der berettes at Kalf Arneson kunne løfte denne Bolle, naar den var fuldskienket og drikke deraf. Uden om Kanten af Bollen stod med forgyldte Bogstaver følgende Vers; "Mangen giør af en anden Spot, som selff hafuer giort indt Godt, helst stod det i hans Pande skreffuet, hvad hand sin Liffs Tid haffuer bedreffuet; hand skulle sig bedre betenke, før hand en anden saaledes skulde krenke. Anno 1606, Anders Laffredsøn i Decemb. Maaned." Denne Anders Laffredsøn har boet i ommeldte Aar 1606 paa Gaarden, og formeenes at han havde været Foged. Den anden Bolle var en god Deel mindre; var overstrøgen med en rød Farve og beslagen med tyndt Jernblik. Indvendig i Bollen var paa Bunden malet et Bord, oven for hvilket sad en Mand med en Tobaks Pibe i Munden. Ved Bordenden sad En og sov, og paa Gulvet stode 2de, som havde hinanden fat ved Haaret; omkring denne Malning stod følgende Vers: "Her er den Skaal, til Duers Maal, Kalf Egge lod frembære, til Stabbe Ryg, Anders Styg og Thore Hund paa Mære." Uden omkring dette Vers stod endnu følgende: "Drik Amund, Baal, drik Andfind, Mens, drik Halvar, Torber Haldo, drik Guldmund, Staal, drik Torfind, Jens, drik Gunnar, Størker, Ando," uden omkring Bredden var sat følgende Rim paa norsk Bondemaal: "Toe Kark hit aa bær mæg fram, aat Gubben uthi Gaala, naar æg æ "fuld, æ aare godt, of Byce gault, thi Staala." Under Bunden stod følgende Rim, paasat i en seenere Tid: "Kommer ffler at mig drikker, alle som ret tørstig er, tvende gode fulde Boller, jeg til Tieneste frembær." I hvis Eie disse 2de Boller nu ere, vides ikke. Paa Gaarden ere temmelig store Bygninger, opsatte af dens forrige Eier og Beboer Præsten Hr. Christian Hersleb. Kornladerne, Hestestaldene og Forhuusene ere ligesaa kiendelige Bygninger; alle indtage en meget lang og smal Plads, belagt med Tømmer tvers over, som en Bro, og inderst ved Vaanebygningerne er afdeelt en stor Gaardsplads i Firkant. Paa Gaardens Grund sees nogle cirkelrunde med Kuppelsteene belagte Pladse. Paa Gaarden saaes 60 a 70 Tønder Korn, og avles 5 a 600 Læs Høe aarlig.

Egge Sogn, et Annex til sidstmeldte Stods Præsteg., som ogsaa kaldes Vemunden. Kirken er en liden, men smuk Bygning,

med

Digitized by Google

med et Taarn og Spir, staaende strax ved Egge Gaard, og er i Aarene 1769 og 1770 af nyt Tømmer opbygt, efter at den forrige, som var en stor og zirlig Korskirke, blev en Søndag efter Prædiken antændt af Lynild og med Indredning aldeles lagt i Aske. Kirken har nu en nye og meget smuk Altertavle, Prædikestoel, Klokker og adskillige andre Ornamenter. Til dette Sogn er nok en Kirke, kaldet Jølling Kirke, som af tilsøgende Almue selv holdes vedlige, og desuden svarer Kirketiende til Eieren af Egge Kirke, som for nærværende er Proprietair Niels Bye.

Eggemoen, et Sted, hvor de 2de Districter, Hadeland i Christians Amt, og Ringerige under Buskeruds Amt, adskilles. Her staaer en stin Brynesteen 5 Fod 4½ Tomme høi, 6 Tommer tyk, og nederst 1 Fod 3 Tommer breed. Denne Steen, hvorpaa, sees nogle Rune-Bogstaver, siges at være opreist af Kong Hande paa Hadeland og Kong Hring paa Ringerige, som begge vare Kong Nors Sønnesønner, til Grændsemærke imellem deres Riger.

Eggen øvre, en meget smuk og god Gaard i Alstahoug Hovedsogn, Skognens Præsteg., Stor- og Verdals Fogd., Trondh. Amt, som af dens nærværende Eier og Beboer Sorenskriver Resk er anseelig forbedret, ved at have optaget over 100 Mælinger Agerland; han har og for største Deel opbygt af nye Gaardens nu værende smukke Bygninger, som ere rød malede og teglhængte. Ved Gaardens Huus er tillige en smuk Have. Denne Gaard ligger imellem Levanger og Hovedkirken, ei langt fra Søen, i en særdeles behagelig Egn.

Eggen nedre, en ligeledes stor, god og vel bebygget Gaard samme Steds. Her sees paa en Bakke en med Steene indhegnet Plads, som siges at have været et Dommersæde. Norden for dette Sted sees en stor rund Kiempehøi, og neden for den, længere hen mod Søen, 2de meget store runde Kiempehøie, foruden mange flere af forskiellig Skikkelse og Størrelse, hist og her paa Gaardens Grund. Denne Gaard eies og beboes af Lieut. Skults.

Eggersund, et Sund, en Mil langt, imellem den Ø Eggerne og det faste Land, udi Jedderen og Dalernes Fogd., Stavanger Amt, 9 Mile fra Stavanger Bye. Ved dette Sund er en almindelig Skibshavn, og en skion Ladeplads, kaldet Eggerne. Paa denne Ladeplads er opført 140 til 150 store og smaae Huse, som beboes af Handelsmænd, Haandværkere, Søefolk og Fiskere, hvis Antal af Unge og Gamle beløber sig imellem 5 a 600 Siele. Her staaer en liden smuk Kirke af Træe, paa hvis Altertavle læses dette antique Vers: "Udi Magister Lars Skavenii Tid, Bisp i Stavanger, denne Taule var skiid, Anno 1600 dertil 7 man skrev, den 7de Nov. denne Taule for-

fær-

Digitized by Google

færdiget blev." Denne Kirke og Menighed har sin egen Præst, hvortil ligger et Annex, kaldet Ogne, ¼ M. derfra, som begge tilsammen tillige udgiøre et Skibreede, under Navn af Eggerssunds Skibreede, hvis Tingsted er Gaarden Bøe. Dette Præsteg. sorterer i det Geistlige under Dalernes Provstie. Ved Ladepladsen ere 2de Kongelige Toldbetiente ansatte. Ved Indløbet til Eggerssund ligger en vel situeret klippig Ø, kaldet Lindøen, hvor Indbyggerne i Eggerssund i sidste Krigstid havde ladet opkaste et lidet Batterie, og paa samme oplagt 9 smaae Kanoner, hvor de selv holdte god Vagt. Indbyggerne eie omt. 30, deels maadelig store og deels smaae, Deks-Fartøier, med hvilke de drive deres største Handel og Seilads, deels paa Bergen og deels paa Dannmark, Sverrig og Østersøen; de erlægge deres Told, Lastepenge og Consumtion til Stavanger Toldkammer. Ved Eggerssund haves et fortræffelig Fiskerie af en god Sort Lax udi 3de store Elve, som komme høit oppe fra Landet, og falde ud i Eggerssund, deriblandt ere Haafvaag og Figgie Elve de betydeligste. Paa Eggerøen ligger 10 smaae Gaarde, hvis Opsiddere fornemmelig nære sig af Søen; ellers er Øen meget frugtbar. I Eggerssunds Skibreede ere 43 Gaarde, som Aar 1746 bleve beboede af 123 Gaardmænd.

Egvaag, en god Havn øster paa Øster Landet, i Vandøse Præsteg., Lister Fogd., Mandals Amt, hvor nogle Haandværkere, Skippere, og andre Strandsiddere bøe, saa og en Kongelig Toldbetient for Seiladsens Skyld, som sorterer under Flekkefiords Toldsted.

Eid eller Hordningdals Skibreede, et Tinglaug og Præsteg. i Nordfiords Sorenskriv. Sønd- og Nordfiords Fogd., Nordre Bergenhuus Amt, som bestaaer af 3 Kirkesogne, nemlig: Eid Hovedsogn, og Annexerne Hordningdal og Sturum. Her er paa de fleste Steder ringe Korn- og Høavling, og tager Kornet ofte Skade af Frost om Efteraaret, især i Hordningdals Sogn, men derimod haves her stimme Skovе. Fiskerie driver heele Præstegieldets Almue baade i Salt og ferske Vande. Til dette Præsteg. er en Sognepræst. Tingstedet er Gaarden Ousnæs.

Eidanger Præsteg. i Bamble Sorenskriv. Nedre Tellemarkens Fogd. og Provstie, Bradsberg Amt, bestaaer af 3de Kirkesogne, som ere Eidanger Hovedsogn og Annexerne Skienstad og Brevig Kaldested. Dette Præsteg. er omt. 5 M. langt; men ikke over 1 M. bredt. Hovedsognet er 2½ M. langt, har 31 fulde Gaarde, 13 halve, og 17 4de eller Fierdings Gaarde, tilsl. 71 Gaarde, hvorunder ligger omt. 20 Hausmands-Pladse. Kirken har været en gammel Træbygning, tilhørende Almuen, men

Digitized by Google

de

de har i de seenere Aar nedrevet den gamle Kirke og opført en nye af Grundmuur til Loftet, den øvrige Deel er af Træe, forsynet med et lidet Taarn. Til denne Kirke hører 1½ Hud børelraadig Jordegods og 4 Huder Landskyld uden Børel. Kirken ligger paa en med Skov begroet Bakke, hvorved er en muret Begravelse, kaldet den Løvenskioldske. Præstegaarden kaldes Adelheim; den ligger med sine veldyrkede Jorder ved Eidanger Fiord mod Synden. Her har været gode Skove, men ere nu meget udhugne. I Hovedsognet ligger Sorenskriverens Gaard, kaldet Søndre Tveten, som er meget smuk, vel dyrket og forbedret, saa og et meget angenemt Lyst-Sted, kaldet Stridskleven. Til Præstegieldet er en Sognepræst, og en resid. Kapellan. Hovedsognet med Ladestederne Øster-Porsgrund og Brevig udgiør et Tinglav, og Tingstedet er Gaarden Lillegaard, Kongetienden er 52 Rdlr. 58 ß aarlig.

Eide, en Mensalgaard i Hitterøens Præsteg., Fosens Fogd. Ramsdals Amt, som, efter at den formedelst dens Ringhed, havde lagt øde i 7 a 8 Aar, blev af en fattig Bondekarl, ved Navn Niels Justesen, i hans 36 Aar, børlet til Beboelse, da ham blev eftergivet Børelen og 4 Aars Landskyld. Ved Tiltrædelsen maatte han først opføre fornødne Huuse for at have Tilhold udi, og siden, efter at han havde anvendt utrættelig Flid og Arbeide paa Jordens Forbedring ved mange næsten utroelig lykkelige Foretagender, atter vendte sin Omhue til Huusenes Forbedring. Saaledes anvendte han vexelvis sin Tid og Arbeide, deels paa Gaardens Bygninger og deels paa Jorden; saa at han efter nogle Aars Forløb, havde den Lykke at besidde en Gaard, som han næsten ved egen og Kones Hielp havde anbannet, fra en øde og forladt, til en af de allerbedste og zirligste Bondergaarde i heele Præstegieldet og andre omliggende Egne. Det første Aar han antog Gaarden, aviede han 10 a 12 Tønder Korn af Byg og Havre, og kunde føde 7 a 8 Hornqvæg og 20 Faar, alt af stort og smaat; nu avles derimod 90 til 100 Tønder Korn, og fødes 16 a 20 Hornqvæg, 60 til 70 Faar, og 3 Heste. Denne ellers i sig selv blandt Bondestanden sieldne retskafne og agtværdige Mand, har nu for nogle Aar siden, formedelst hans, og hans lige saa agtværdige Kones høie Alder, været nødsaget at overlade Gaarden for en af deres øde Døttre, og udvalgte sig selv Hiemsted hos den anden Datter, som er gift med Borgeren Daniel Strøm paa Handelsstedet Quuqen i samme Præsteg., hvor bemeldte Niels Justesen ophyggede sig en liden smuk Stuebygning, strax ved Gaardens Huuse. Her leve de endnu begge, have bestandig været ved god Hilsen, og vogter deres høie Alder stedse beskiæftige sig med Haandarbeide, nem-

Digitized by Google

nemlig han med at binde Silke- og Torske-Garn af bedste Slags, hvorpaa haves god Afsætning, og hun ved Spind og Væving, hvilk t sysselsætter dem seent og tidlig, uden at deres oeconomiske Forfatning udfordrede det, thi foregagende Vindskibelighed paa begge Sider, den Tid de beboede Gaarden, har tilbragt dem rigelig Udkomme deres Levedage, men deres Lyst til Arbeide giver dem Afskye for Ledighed. Det er en stor Fornøielse at tale med disse gamle Folk, og enhver Fremmed, som kommer til Stedet, lader det ikke være sig ligegyldig at besøge dem i deres lille, men reenlige og smukke Huus, hvor de forvare den for Vindskibelighed erholdte Kongelige Premie, som bestaaer udi den mindre Guld-Medalie og en stor Sølv-Pokal med Laag indvendig forgyldt.

Eide Gaard paa Ørlandet i bemeldte Fosens Fogd., er en stor smuk og god Gaard, nær ved Søen, som beboes af Stedets Sorenskriver Cancelliergaad von Hadeln. Til Gaarden hører skiøn Skov og Fæmark, mange Huusmandspladse, og strax ovenfor Gaarden ligger et Vand, hvori ere Geder og andre Sorter Fisk. Fra dette Vand løber en liden Elv igiennem Gaardens Marker ned i Søen, hvorved er opført et lidet Mølle Brug.

Eide Sogn, et Annex til Landvigs Præsteg. i Nedenæs Fogd. og Amt, beliggende ved Søekanten.

Eide Sogn, Hovedsogn til Ytterøens Præsteg. udi Inderøens Fogd., Tronh. Amt, beliggende paa Øen Ytterøe, hvis Beboere udgiøre Sognet. Kirken er en grundmuret Bygning, hvorhos ligger Præstegaarden, som er en stor, smuk og god Gaard, kaldet Eide, er tillige vel bebygget.

Eide Sogn, et Annex til Østerøe Præsteg. paa Færøe; see Østerøe.

Eidets Suurbrønd, et mineralsk Vand i Sneefields Syssel, vestre Fierding af Island.

Eids eller Halsnøe Sogn, et Annex til Fieldberg Præsteg. i Søndhordlehns Fogd., søndre Bergenhuus Amt.

Eids Sogn, et Annex til Grøttens Præsteg. i Nordmøre Fogd. Romsdals Amt, bestaaende af 17 matrikulerede Gaarde, som beboes af omt. 23 Bønder, og desuden en øde Gaard. Kirken staaer paa et Eide, kaldet Nordvviig-Eidet, hos den Gaard Eide, 1¼ M. fra Hovedkirken ved Langfiorden. Præsten maae reise deels til Søes og deels til Lands for at komme til dette Annexsogn.

Eidsberg Præsteg., see Edsberg.

Eidsborg Sogn, et Annex til Lauvdals Præsteg., i Øvre-Tellemarkens Fogd., Bradsberg Amt, ligger 1¼ M. fra Hovedkirken. Eidsborg Kirke er en gammel Træebygning af en usædvan-

Digitized by Google

vanlig Bygningsmaade. Ved Chorsbøren sees et vel udarbeidet Menneske-Billede af Træe i fuldkommen Legems Størrelse, malet og forgyldt, og med langt Skieg. Dette Billede, som udgives for at være Efterlignelse af en Helgen, som Bønderne kalde Olaus, skal i gamle Tider have været ombaaret ved en Kiøn eller Vand ved Kirken, og hvorudi det meget hyttidelig blev toet. I dette Sogn er et stort Field, som indeholder en lysegraae eller blaae Sandsteen, hvoraf de saakaldede Bryne- eller Hvegsteene i Mængde forarbeides og udføres til Afhandling. Soghet bestaaer af 26 Gaarde, og mange deraf have 2, 3 a 4 Opsiddere.

Eidsdal, en beboet Dalstrækning ved Eidsfiord i Sønd- og Nordfiords Fogd., nordre Bergenhuus Amt.

Eidsdal eller Ytterdal, en stor, vel beboet og frugtbar Dalstrækning i Nordals Sogn og Præsteg., Søndmørs Fogd., Romdals Amt. Her ligge 20 Gaarde, som har omt. 44 Opsiddere, og i alt omt. 320 Mennesker. Igiennem Dalen løber en Elv, kaldet Eidsdals-Elv.

Eidsfiord, en Arm af Hardanger Fiord, hvorom Eidsfiords Sogn ligger, til Gravens Præsteg., i Søndhordlehns Fogd., Søndre Bergenhuus Amt.

Eidsfiord, en breed og stor Fiord i Sønd- og Nordfiords Fogd., nordre Bergenhuus Amt, som fra Havet løber langt ind i Landet, og har sit Navn af Eidsdalen. Fra Fiordens Strandsider løbe op følgende velbyggede og beboede Dale, nemlig: Murstadal, Levdal, Møstdal og Eidsdal m. fl.

Eidsfiords Sogn, et Annex til Gravens Præsteg., i Søndhordlehns Fogd., søndre Bergenhuus Amt. Kirken er en liden Steenbygning, deri findes en gammel Liigsteen, hvorpaa St. Jacobs Billede er udgraven, og en Qvinde, som knælende giør Bøn til ham, hvorunder er en Inskription. I dette Sogn ligger et Vand, kaldet Eidsfiords Vandet, hvorfra løber en Elv, kaldet Eidsfiords Fiordelv, som falder ud i Eidsfiorden.

Eidsfos-Jernværk, beliggende i Hofs Sogn, udi Grevskabet Jarlsberg, er anlagt i en smal Dal, imellem de 2de Vande Ekker- og Bierg-Vandene. Af dette Værk svares ingen Tiende til Kongen, men Greven, efter sine Privilegier, tager Rekognition deraf. Transporten af Jernmalmen til Værket er meget besværlig, endskiønt Gruberne ligge i Nærheden, thi Stedet er allevegne omgivet med steile og vanskelige Klipper, og ligesaa falder Transporten besværlig med det tilvirkede Jern, som bringes til Drammen; thi Ekker-Vandet, hvorigiennem det føres paa Pramme, er farlig at fare formedelst mange Kastvinde fra omliggende høie Fielde, og siden maae Jernet udlosses og føres nogle Mile til Lands paa Vogne

om

Digitized by Google

om Sommeren. Til Værket forbruges aarlig 10,000 Læster Kul, som skal leveres af forskiellige Sogne, men da Bønderne i disse Egne ere i Almindelighed velhavende, saa agte de kun lidet en saadan Fortieneste, og ikke uden med forhøiede Priser gisre den forsødne Leverance. Værket er optaget Aar 1697. Her er en Samling af 30 til 40 Huuse for Arbeiderne, der i alt ere 200de med Koner og Børn. Til Værket ligger Gaarden Eidfos, paa hvis Grund det er anlagt, og 10 andre Gaarde, hvilke ligge omkring Værket, item $\frac{1}{3}$ Part i Hof Hovedkirke samt Gaarden Berge i Sande Præstegield under bemeldte Grevskab. Aar 1781 blev paa Værket smeltet og forarbeidet 2406 Skpd. Stangjern og 36 Skpd. Støbegods, og Aar 1791 virket 2020 Skpd. 19 Lpd. Stangjern og 246 Skpd. støbt Gods. Desuden tilvirkes her noget Staal, men ikke af god Bonitet. Værket eies af Boet efter afdøde Justitsraad Thulstrup i Kiøbenhavn.

Eidskirke, et høit, stelt og nøgent Field med en særdeles artig Top, der viiser sig langt fra som en Kirke-Gaul, beliggende i Voldens Sogn og Præsteg., Søndmørs Fogd., Romsdals Amt.

Eidskong Sogn, et Annex til Vinger Præsteg., i Solør og Odals Fogd., Hedemarkens Amt.

Eidsvigbøygden, et Bøygdelav, beliggende Vesten for Eidsvig-Eidet ved Grytte Fiord, i Vatne Sogn, Borgunds Præsteg., Søndmørs Fogd., Romsdals Amt. Her ligger en meget høi Fieldstrækning, kaldet Slyngstad-Fieldet; saa og den Gaard Eidsvig, som er et Skydsskifte for Reisende. I en Stue paa denne Gaard hænger en Trætavle, hvorpaa staae disse Ord: "Aar 1704 den 8de Julii spiste Kong Friderich den Fierde i denne Stue."

Eidsvig-Eidet eller Vatne-Eid, en kort Landhage ikkun en Fierding lang imellem Gryttefiord og Vatnefiord udi sidstmeldte Vatne-Sogn, og adskiller endeel af Sognet i 2de Bøygdelave, nemlig Eidsvig Bøygd og Vatne Bøygd.

Eidsvog, en Giestgivergaard inderst ved Langfiorden udi Nessets Præsteg., Romsdals Fogd. og Amt.

Eidsvold-Guldværk, i Eidsvold Præsteg., Øvre Rommerige Fogd., Aggershuus Amt, henhører under Kongsbergs Sølvværks Direktion, men ligger 16 Mile fra Kongsberg, paa Gaarden Sandens Grund, og nu tilhører Cammerherre Ancher. Til dette Guldværks Drivt har Kongen forhen givet aarlig 1500 Rdlr. Ved Værket har ei været flere end en Gesvoren og 16 Bergmænd. Det blev en lang Tid drevet paa Forhaabning, men med liden eller ingen Importance. Nu i de seenere Aaringer har det begyndt at tegne sig bedre. Her er et lidet Pukværk, som bestaaer af 2 Gruber, hver af 3 Stamper,

der

der drives af et stort Vandhiul, og leedes Vandet dertil ved Grave og Render. Her pukkes omt. 300 Tønder Erts aarlig. Vaskeværkerne ligge strax hos, hvor det urene og slette af den pukkede Erts bortskylles. Det rige Grums bringes til Kongsberg, hvor Guldet reent udtrækkes.

Eidsvold eller Edsvold Jernværk samme Steds, er anlagt ¼ M. neden for Udløbet af den saakaldte Hurdals Sø, 7 a 8 M. nordøen for Christiania, har henved 200 Aar været i Drivt. Det er bygget ved bequemme Vandfald i Stafvie eller An-Elven og har overflødig Vand. Den Trondhiemske Konge- og Postvei løber lige igiennem Værkets Plads, som befordrer en dobbelt Lettelse baade for Eieren og Arbeiderne, og alt det Jern, som kan frembringes, saavel Stangjern som udsmedet, sælges lige af Magazinet, og kan saaledes strax giøres i Penge, uden at Eieren behøver, som ved andre Værker, at lade det transportere til Kiøbstæden; thi Kisbere i Mængde indfinde sig fra Østerdalen, Guldbrandsdalen, Hedemarken, Toten, Valders og Beri Sogner. For Beboerne er Stedet desuden meget behagelig, med mange skiønne Forandringer og Afvexlinger af veldyrkede Agre og Enge, Vande, Elve og Skove, og nær ved Værket ligger den altid grønne Lystskov, Dorotheen-Busk kaldet. Vaaningsbygningen er stor og anseelig, opført af Jagtjunker Schlanbusk, som Værkets Eier, efter at den forrige Vaaningsbygning afbrændte i December Maaned 1767 ved Vaade-Ild. Over Elven er en Broe, hvorover Kongeveien ligger. Værkets Gruber ere 13, hvoraf endeel ligge samlede paa det Sted, kaldet Skreebierget, 3½ M. nordøen for Værket i Valle Annex og Totens Præsteg. Omkring disse Gruber ligge 7 Huusmænds-Pladse, som Værket eier, hvor Biergarbeiderne ere boende, og staae under en Stigers Opsyn. Om Sommeren føres Malmen fra Gruberne paa Baade over Miøsen Vand til Eidsvoldshakkens Landbred, og om Vinteren kiøres paa Slæde direcre fra Gruberne til Værket, hvorved Bønderne i Toten og Hurdalen fortiene 6 a 700 Rd. aarlig. Omtrent en M. i Syd fra Teten udi Gaarden Flesvigs Sætterskov, ½ M. fra Miøsen, under Hurdals Præsteg., ligger ogsaa endeel Gruber. Til Værket er en Masovn 16 Alen høi, med en Stempler, og 2de mindre Masovne af 4 Alens Høide; 2de Stangjern-Hammere, hver med 2 Hærder; samt en Knib- og 2 Spigel-Hammere. I Aaret 1664 var Hertug Jacob af Curland Eier af dette Værk, og blev meddeelt Kong Friderich 3dies, Konfirmation med nogle Tillægges den 6te Maj 1669, baa Værkets gamle Privilegier, ligesaa den 3 Sept. 1674 af Kong Christian 5te. Hertugens Søn forærede Værket til den der værende Fuldmægtig, ved

Navn

Navn Krefting, og under hans Eiendom henfaldt Værket, formedelst dets slette Drivt, til Kongen. Aar 1688 blev det forært til Berghauptmand Schlanbusk paa Kongsberg; under hans Søn Theodor Georg Schlanbusks Eiendom begyndte Værket at forfalde. Denne Mand testamenterede 48 Pladse med Hause og Jorder til da værende Opsiddere, som Værkets Arbeidere, og deres Livsarvinger, og desuden 4 Gaarde med Skove, alt til en Værdie af 16000 Rd., hvorved Værket betydelig har tabt, især i Henseende de til Gaardene ved Værket nærliggende og nødvendige Skove. Gaardene ere: de 3de Jossums og Stavie. Arbeidsfolkene nedstamme af Curlændere, Tydskere og tildeels af Egnets Indfødde. De 48 Familier, som beboe Pladsene, og hvis Antal, med Koner og Børn, i alt ere 330 til 340 Siele, der udgiøre Bergfolkenes hele Antal, vare en Tid vedhavende, men 2de Høieste Rettes Processer, som de have udholdt med Værkets Eiere, i Anledning af omtvistede Testamente, have sat adskillige af dem i meget sattige Vilkaar, endskiønt deres Eiendoms-Ret til Gaardene og Pladsene blev confirmeret og stadfæstet ved den sidste Høieste Rettes Dom. Foruden hvad Theodor Schlanbusk, som før meldt, testamenterede Arbeiderne, har han desuden skienket 8000 Rd. til Værkets Arbeidere, som er udsat paa Rente, og hvoraf 40 Rd. gives til en Skolemester for Værkets Børns Underviisning; de øvrige Renter deeles imellem gamle og krøbelige Værkets Arbeidere, Enker og Børn, som ikke kan forttene deres Brød, item til Kuur ved indfaldende Sygdom, og andre ulykkelige Tilfælde Opretning m. v. Af Arbeiderne bruges 9 Mand ved Masovnen, 17 ved Stangjern-Hamrene, og 6 ved Spiger-Hamrene; desuden 3 Kleinsmedde og 8 Tømmermænd. De øvrige ere Dagarbeidere. Den aarlige Afgift til Kongen af dette Værk er 150 Rd. Foruden formeldte Privilegier blev Berghauptmand Schlanbusk allernaadigst forundt nye Privilegier af Kong Christian 4de, ved Værkets Overdragelse den 10 November 1688.

Eidsvold eller Eidsvold Præsteg. og Tingl. i Øvre Romerrige Fogd. og Provstie Aggershuns Amt, bestaaer ikkun af et Kirkesogn, som kaldes Eidsvold, hvortil er en Sognepræst, som boer paa Præstegaarden Eidsvold, der forhen har havt Navn af Austhuus. Kirken er en anseelig grundmuret Bygning, lang, men meget smal, og er meget gammel; et grundmuret Taarn staaer omt. midt paa Kirken, som ellers har 2de smaae Vinge eller Korse, der ene paa den søndre og det andet paa den nordre Side. Taarnets Spitz er temmelig høit og anseeligt. Kirken afbrændte Aar 1763. I dette Præstegield har Agerdyrkningen hidtil været kun maadelig, formedelst at Almuen meest beskieftiger sig med

Kiør-

Digitized by Google

Kiøsel fra Christiania for de oven for liggende Bygders Almue m. v.; den fornemste Sæd er Havre, noget Byg og Vinter-Rug. Her ligger sidstmeldte Eidsvolds Jernværk og Eidsvolds Guldværk. Det store Vand Mjøs eller Stor-Mjøsen kaldet, som er 12 a 14 Mile langt, tager herfra sin Begyndelse. Tingsteder er Gaarden Baarlie.

Eidsøren, en Giestgivergaard i Tingvolds Præsteg., Nordmøre Fogd., Romsdals Amt, beliggende paa et Eide, kaldet Tilter-Eidet, ved den Fiord, Langfiorden kaldet.

Eikesdal, en beboet og meget frugtbar Dalstrækning i Nessets Præsteg., Romsdals Fogd. og Amt, ved det Vand Eidsdals- eller Stor-Vandet kaldet. Her voxer en Mængde Alme- og Hassel-Træer, og haves Nødder i saadan Overflødighed, at samme endog bruges til Fode for Sviin, hvis Flesk er derfor bekiendt for at være meget godt og velsmagende. Her gives tillige skiønne Græsmarker og Græsning for Creaturene om Sommeren, hvorfor herfra sælges en god Deel Creature og feede Varer aarlig. 12 Gaarde ligge i denne Dal, hvorpaa aarlig voxer godt og modent Korn. Dalen er ellers meget trang, med høie og steile Fielde paa begge Sider, hvilke ere Arme eller Greene af det store Dovre Field. Høiest op i Dalen sees en Mængde Steen-Røser og Kiempehøie, deels runde og deels firkantede, med en i hvert Hiørne opreist Steen. En af disse Høie er opgravet, og deri fundet forrustede Vaaben, Been, Kull o. a. s.

Einan Skandse i Strdalens Præsteg., Stør- og Verdals Fogd., Trondh. Amt, har forhen været i Brug udi Krigstider til Forsvar mod de Svenskes Indmarch paa den Kant af Norge. Den ligger ved Gaarden Einan under Hægre Annexsogn.

Einbagen, et stort Field i Tydalen under Trondh. Amt.

Eistna-Elv, en Elv med mange Fosser eller Vandfalde, kommer ud af Diesund og løber ned i Nea Elv udi Tydalen under Trondh. Amt.

Ekanger Skibreede, et Tinglav til Nordhordlehns Fogd., søndre Bergenhuus Amt. Tingstedet er Gaarden Bernestangen.

Ekeberg, et Bierg strax ved den gamle Stad Opslo i Aggers Præsteg. og Aggershuus Amt; ses Egeberg.

Ekern Vand, et stort ferskt Vand i Fiskum Sogn, Eger Præsteg., Buskeruds Amt og Fogd., er 2 M. langt. Endeel af dette Vand, som ved et smalt Sund hænger sammen med det egentlig saakaldte Eker-Vand, kaldes Fiskum-Vandet, af den Gaard Fiskum, hvor Sognets Kirke staaer. I disse Vande gives en Mængde Fisk til en usædvanlig Størrelse, som især mærkes ved Ørret og Hærsling. Dette Vand har sit Tilløb af mange mindre

Vande

Vande, store og smaae Elve, og er paa sine Steder 97 a 98 Favne dybt. Her holdes 2de Jagter i Gang, som hente Malm og Proviant til Eidsfos Jernværk, og Jern tilbage til Vestfossen, hvorfra det bringes paa Vogne til Dranmen. Seiladsen er besværlig over Vandet formedelst mange Kastvinde fra omliggende høie Fielde. Paa nogle Steder ved Vandet ligger gode og veibebyggede Bøndergaarde.

Ekne Sogn, et Annex til Skognens Præsteg., i Stør- og Verdals Fogd., Tronh. Amt, bestaaer af 33 Gaarde med ligesaa mange Opsiddere, og 28 Huusmænd, Strandsiddere og Inderster. Kirken er af Træe, bygt Aar 1652.

Eldey eller Ildøe, en Øe 1 M. udi Havet fra Reykenæs Pynt, i Guldbringe Syssel, søndre Fierding af Island. Kort uden for denne Øe er en høi Klippe, kaldet Eldey-jar Drangur, hvor mange Søe- og Biergfugle opholde sig.

Ellen eller Elden Sogn, et Annex til Bedstadens Præsteg., Indersens Fogd., Tronh. Amt. Kirken er en liden Træebygning med et Taarn eller Spiir, staaende ved Giestgivergaarden Elden, og tilhører Lieut. v. Biering. Den halve Deel af dette Sogn henhører, i Henseende til den verdslige Jurisdiction, under Bedstadens Tinglaug i Indersens Fogd., og den anden halve Deel til Nummedals Fogd., som udgiør et særskilt Tinglaug, hvis Tingsted er bemeldte Gaard Elden. Hele Sognet bestaaer af 62 Gaarde, som beboes af 65 Gaardmænd og desuden 31 Huusmænd. Korn-Avlingen i dette Sogn er meget mislig, og aarlig paa de fleste Steder, enten aldeles eller for endeel, tager Skade af tidlig indfaldende Nattefrost om Efteraaret; derimod haves skiønne Skove til de fleste Gaarde, hvorudi hugges en betydelig Deel Savtømmer til de i Sognet udi god Drivt værende store og smaae Savbruge; men dette uagtet er dog Almuen i Almindelighed meget fattig, da de som oftest maae kiøbe Korn til deres Føde og Sæd. Tienden var Aar 1787 paa alle 3de Parter, 6 Tønder Byg og 61 Tønder Havre, for det meeste beskadiget af Frost. I Smaa-Tiende betales 4 ß af hver Gaard og 8 ß af hver Koe, som Gaardmændene eie, hvilket i alt beløber sig til omt. 15 Rdlr. Enhver Huusmand betaler til Kirken 8 ß aarlig. Noget af Feede- og Skind-Vare udfører Almuen til Forhandling i Tronh. Dette Sogn kaldes ellers Nummedals-Eidet. De 2de Gaarde Elden, hvoraf Giestgiver-Gaarden er den ene, ere vel bebyggede og de bedste i heele Sognet i Henseende Ager og Eng. Under Gaardene er et betydelig Møllebrug, og en Huusmandsplads. Paa Gaardens Marker sees mange Kiempehøier, og en Dommer-Plads med en stor Steen og 8 mindre i en Kreds. En Kilde er strax ved Kir-

Digitized by Google

ken, som har godt Vand, der aldrig fryser om Vinteren, og er koldt om Sommeren.

Ellidøe, en for Fiskeriet beboet Ø i Sneefields Syssel, vestre Fierding af Island.

Elnæs-Skandse i Verdalens Præsteg., Stør- og Verdals Fogd., Tronh. Amt, har i fordum Tid været i Forsvars Stand mod de Svendskes Indmarch, paa den Kant af Norge.

Elsfiord, en liden Arm af den store Ranenfiord, som mod Sønden skiær sig ind i Landet af Helgelands Præsteg. og Fogd., Nordlands Amt.

Elstad, en Gaard i Ringeboe Hovedsogn, Guldbrandsdalens Fogd., Christians Amt, af Skyld 5 Huder 4 Skind, hvoraf 5 Huder er Odels Gods, har en Opsidder og 5 Huusmænd. Denne skal være den bedste Gaard i Sognet. Her har Hovedkirken forhen staaet.

Elsæter eller Helgesæter, en betydelig, stor og god Gaard beliggende strax sønden for Tronhiems Forstad Baklandet, under Strindens Præsteg. og Fogd. Tronh. Amt, har smukke og anseelige Huusebygninger, og 18 tilliggende store og mindre Pladse, som for største Deel ere bortleiede til Indbyggerne i Tronhiem, og nogle i den seenere Tid solgte fra Gaarden, alle smukt bebyggede. Paa Gaarden har i fordum Tid, ved en Bæk, som løber ned i Nid-Elv, staaet det store Elsæter, eller Helgesæter-Kloster med sine store og anseelige Bygninger, hvilket har været et af de ældste Klostre i Norge. Det skal være bygt af Sigurd Ulfstring, som var Kong Magni Barfods Lehnshøvding, i Begyndelsen af det Tolvte Aarhundrede; og blev i de borgerlige Uroligheder imellem Kong Hagen Hagensøn og Hertug Skule, lagt i Aske af Birkebenerne, fordi Hertug Skule, som havde rebelleret mod Kongen, tog sin Tilflugt derhen og der skiulte sig, hvor han af Birkebenerne blev ihielslagen, og derefter Klosteret opbrendt. Siden blev Klosteret opbygget prægtigere end tilforn. Klosterets Munke vare Kanikker af St. Augustini Orden. Den sidste Prior var Gunnar Biørnsøn, beskikket Aar 1534 af Erkebisp Oluf Engelbrechtsøn; men endnu medens han levede, fik den første evangeliske Biskop i Tronh., Mag.: Thorbern Olsøn, Aar 1546, Kong Christian 3dies Brev, at han skulde have Klosteret tilligemed dets Avelsgaard nu værende Elsæter Gaard. Hans Eftermand Mag. Hans Gaas havde ogsaa en Tid lang Klosteret, og udvirkede Aar 1552 den Frihed af Kongen, at naar nogen havde begaaet Mord eller anden Misgierning i Stiftet, skulde en saadan have et frit Tilflugtssted i Klosteret og der være sikker, indtil Dom var falden i Sagen. Begge disse Bisper havde da deres Boepæl i

Klo-

Digitized by Google

Klosteret; men da Lehnsherren Evert Bilde forflyttede Landsherrernes Residenze fra Steinviksholm til Kongens Gaard i Tronh., udvirkede han Aar 1559, af Kong Friderich 2den, at Klosteret skulde ham indrømmes til en Avelsgaard; Bispen maatte altsaa vige, og som Klosteret befandtes meget forfalden, blev det Aar 1564 aldeles ødelagt, og dets forfaldne Muure efterhaanden afbrudte, samt Stenene bortførte derfra, og anvendte, deels til Kongsgaardens, deels til Vor Frue Kirkes med andre Bygningers Reparation og Forbedring, saa at nu omstunder ere kun de blotte Grundvolde at see, og endeel derpaa liggende Steenhobe, overgroet med Græs. Da dette Kloster var i sin Velmagt, har det havt en anseelig grundmuret Kirke med et Chor, tilligemed en stor Kirkegaard, indsluttet med en Muur. Det Jordegods, som var lagt til Klosteret, blev, efter Reformationen, deels adspredt, deels og, saameget som deraf laae i Guldbrandsdalen, tillagt den latinske Skole i Tronhiem. Gaarden Elsæter, som nu eies og bebos af Frue General Krigskommissærinde Klingenberg, ligger paa en stor Slette og har en betydelig Udvidde af frugtbare Agre og Enge. Her holdes en Mængde store og gode Kør, hvis Melk afhandles til Byens Indvaanere, hvilket udgiør en anseelig Sum aarlig.

Elva, en beboet Ø i Fosnæs Præsteg., Nummedals Fogd., Tronh. Amt, beliggende i Folden Fiord, er 3 M. i Omkreds, hvorpaa ligger 9 Gaarde med Skove til Fornødenhed.

Elvedalen, see store og lille Elvedalen.

Elven, en maadelig stor Ø, beliggende imellem Fosnæs og Hammersøen, og adskilles fra Øen Fosnæs ved de saakaldte Nordsunde i Fosnæs Præsteg., Nummedals Fogd, Tronh-Amt.

Elveroms Præsteg. og Tingl. udi Østerdalens Fogd. og Provstie. Hedemarkens Amt, bestaaer ikkun af et Kirkesogn, som kaldes Elverom, hvilket ligger ved Grændserne af Sverrig, og hvorfore den Grændsefæstning Christiansfield her er anlagt. Til dette Præsteg. er en Sognepræst. Tingstedet er Gaarden Hummeldalen. Her holdes aarlig et Marked paa Gaarden Grundsæt.

Elvestrøms Præstegaard, see Nedre Qvinnesdals Præsteg.

Elvfiord, en Fiord, som fra den store Saltens Fiord løber mod Sønden ind i Landet udi Saltens Fogd., Nordlands Amt.

Enebak Præsteg. og Tingl. i nedre Rommerige Fogd., og Provstie Aggershuus Amt, bestaaer af 2de Kirkesogne, som ere: Enebak Hovedsogn, hvis Kirke kaldes St. Rudolphi Kirke, opbygt af Grundmuur, og Vestbye eller Marie Annex. Hertil er en Sognepræst. Tingstedet er Gaarden Borter.

Digitized by Google

Eneboe, en Gaard paa Lessøe Skoven, i Lessøe Præsteg., Guldbrandsdalens Fogd., Christians Amt, af Skyld 2 Huder 6 Skind Odelsgods. Tæt under denne Gaard staaer en høi Steenstøtte, om hvilken er en Kiæde, og mange andre Kredse i Nærheden, nogle smaae og andre store. Paa dette Sted skal Axel Thoresøn, i en Bataille være ihielslagen, og under Støtten begraven. Gaarden har 3 Gaardmænd og 3 Husmænd.

Engan, en smukt bebygget og vel anlagt Lystgaard nær ved Bergstaden Røraas, i Røraas Præsteg., Guldals Sorenskriverie, Tronh. Amt; tilhørende Directeur Knoph paa Røraas. Foruden mange smukke Anretninger af Alleer, Lysthuuse ꝛc., er her et prægtig Steengierde 1200 Alne langt, paa den Side af Gaardens Marker, som vender ud mod Landeveien, og et Springvand i Gaarden, som med dets fine Straaler springer omt. 14 Alne i Veiret. Her voxer inret Korn, men gode Græsmarker og en skiøn Skov haves til Gaarden. Denne Gaard blev med stor Bekostning bebygget og istandsat af Verkets forrige Directeur Hiort.

Engedal, et Kapel til Reendalens Præsteg., i Østerdalens Fogd., Hedemarkens Amt.

Engeløe, see Stege Ø.

Engesund, saa kaldes nogle smaae Øer i Søndhordlehns Fogd., søndre Bergenhuus Amt, af hvilke de paa den vestre Side adskiller Skibsløbene Nyeledet og Engesundsløbet.

Engesetdal, en stor, frugtbar og vel beboet Dalstrækning i Skue Sogn, Borgunds Præsteg. Søndmørs Fogd., Romsdals Amt. Denne Dal gaaer op fra Grytte-Fiorden ved Vatne Sogns Grændser, og ligger i en Strækning fra Vesten til Østen, indsluttet imellem 2de Fieldsider. Midt i Dalen ligger et Vand kaldet Engesætdals Vand, som er ½ M. langt, men meget smalt. Mod Østen breder det sig ud i 2de Arme eller Grene, af hvilke den Søndre gaaer op til en Gaard, kaldet Stor-Fylling, og den Nordre til Garden Stor-Engesæt, hvor den modtages af en temmelig stor Elv, fra hvilken, og mange mindre Elve, Vandet faaer sit Tilløb, og har det sit Udløb igiennem en Elv, som falder ud ved Gaarden Tingstord i Grytteiorden. Foruden god Korn-Avling, falder og her i Dalen skiøn Græsning paa Udmarken, og noget Birkeskov til fornødent Brug, saa at Dalen kan ernære 37 Gaardmænd, og i alt mere end 200 Mennesker.

Engesæt-Gaard, den største og fornemste Gaard i sidstmeldte Dal, og hvoraf Dalen har faaet sit Navn, beliggende ved en Elv, som deeler Gaarden i 2de mindre Gaarde, under Navne af store- og lille Engesæt. Her er et lidet, men meget dybt ferskt

Vand,

Digitized by Google

Vand, eller rettere et stort Kiær, og deri en flydende Holm, som er saa stor, at den kan bære 2de Personer, hvilken Holm ansees for et fra Strandbredden lossrevet Stykke Jord, og er, formedelst Tilvæxt af Mosse, saa løs og blød, at den neppe taaler at betrædes; den driver bestandig fra et Sted til et andet, og tiener ikkun til et Opholdssted for Lom-Fejlen, som bygger der sin Rede om Sommeren. Gaardene skylder tilsl. 6½ Vog 18 M. Fisk, og har 7 Opsiddere.

Engesæt Præstegaard, i Nordalens Præsteg., Sønd-mørs Fogd., Romsdals Amt, har en meget fordeelagtig Situation paa en høi Jordvold imellem Her- og Dyrdals-Elven, og skylder 3 Vog Fisk.

Engils Fierding, et Tinglaug i Saltens Fogd., Nordlands Amt.

Englisdals-Blyantsværk, ligger i Gierrestads Præsteg., Nedenes Fogd. og Amt, 2 M. fra Øster Risør, optaget af Gustav Peder Engzelius, som derpaa erholdte Kongelig Privilegium den 17de Febr. 1768. Han antog Interessentere, opførte Huuse anlagte Pukværker, samt Dæmninger, Render ꝛc. Siden bley Værket ødt, og Engzeliusses Enke muthede paa nye, fik Privilegier den 13de Julii 1785, og antog Interessentere, saa at Værket nu er deelt i 60 Kuxer, hver til 50 Rdlr., eller 300 Actier a 10 Rdlr. Malmen er befunden god, og bedre end den Tydske, til Isenfarve og Blyantspenne m. v.

Engstad, en Gaard i Ranums Hovedsogn, Overhaldens Præsteg., Nummedals Fogd., Tronh. Amt, nær ved den store Namsen Elv. Her har i fordum Tid staaet en Kirke paa det Sted, hvor nu Fæhuset er opført, og forvares endeel Bredder i Gaardens Stabur til samme Kirkes Erindring. Ved Elven er et Sted, kaldet Siufar Hylla, hvor de, som søgte Kirken fra den anden Side af Elven, landede. Navnet skal Stedet have faaet deraf, at paa en Helligdag, her blev forrettet Kirke-Tieneste, vare 7 Baade eller Lufarer opsatte ved dette Sted, hvilke, medens Folket var i Kirken, bleve knuste af et Bierg som faldt ud fra en strax ovenfor liggende Bakke.

Enne, et steilt, høit og foran ovenpaa rundagtigt Forbierg, stagende paa den nordre Strandkant i Sneefields Syssel, vestre Fierding af Island. Dette Bierg er 500 Favner høit, og er bleven opkastet af Jordbrand.

Ennes Sogn, et Anner til Qvindherreds Præsteg., i Søndhørdlehns Fogd., søndre Bergenhuus Amt.

Enningdals Elv, en stor Elv, som har sit Udløb fra Bullarn-Søerne udi Bahuuslehn i Sverrig, hvorfra den ved Vasbøns Toldsted paa Rigsgrændsen løber ind i Enningdals Annersogn

under

Digitized by Google

under Idde Præsteg., Idde- og Marker Fogd., Smaalehnenes Amt. I Nærheden af bemeldte Grændse, faaer den endnu en Tilvext af Elven Elja, der flyder ud af Elja Søe, og tiener her tillige som Grændselinie imellem Norge og Sverrig. I Enningdalen løber denne Elv videre igiennem 2de smaae sværske Vande, nemlig: Kirke-Vandet og Kjøes Kiernet, hvorefter den i Nærheden og nordvest fra Berby Herregaard forener sig med Iddefiorden. Denne Elv har i Fortiden været næsten af ligesaa stor Vigtighed, som Tistedals Elv, i Hensigt til Trælasthandelen ꝛc., men nu haves saavel paa norsk som svensk Side kun liden Skov i Nærheden deraf. Nogle faae Møllebruge driver Elven, og meget god Laxefangst haves deri, især ved Herresædet Berby.

Enningdals Sogn, et Annex til sidstmeldte Præsteg. beliggende paa Grændserne af Bahuus-Lehn i Sverrig, er 1¾ Miil i Længde og 1½ Miil i Brede, bestaaer af 27¼ heele Gaarde under 34 Matrikuls Numere, med 61 Huusmandspladse, og skylder tilsammen 11 Skipd. 6½ Lpd. Tunge, 70 Huder 8¾ Skind, og 6 Bpd. Aal, som omtrent udgiør 61 Tønder Hartkorn. Disses Gaarde ere inddeelte i 26 Soldaterlægder. Dette Sogn, som i fordum Tid har lagt til Naverstad Sogn under Bahuuslehn i Sverrig, er ved Grændse-Bestemmelsen imellem begge Riger Norge og Sverrig, Aar 1660, og siden ved en nyere Rigsgrændse-Berigtigelse i Aaret 1752, først kommet under Idde Præsteg., da det skeede paa de Grunde, at Bønderne i Sognet stedse havde betalt deres Skatter, og tillige altid lagt under Aggershuus-Lehns Jurisdiction, men kun med Præste-Rettigheder til bemeldte Naverstad. Kirken ligger noget over 1½ Miil i S. S. O. fra Hovedkirken, omtrent i Midten af den egentlig saakaldte Enningdalen i Sognets vestlige Deel paa en Slette, i Nærheden af det saakaldte Kirkevand og den derfra flydende Elv, som løber ud i Iddefiord. Denne Kirke er opbygt af Tømmer, og beklædt med Bord, uden Taarn eller Spiir. Taget er tækket med røde Tagstens og Kirkegaarden er indhegnet med Tømmer-Stakværk. I Kirken er en liden gammel Altertavle med maadelig Malning og Bildhuggerarbeide, foræret af Assessor Peter Lorentzen og Anne Mang, Aar 1689. De øvrige Ornamenter ere ligeledes gamle og ubetydelige. Udi Kirkens Forhøining og paa sammes Loft henger kun en liden Klokke, men dog af en meget velklingende Lyd, og læses paa den følgende Inskription: In Anno 1686, efter at denne forfaldne Enningdals Annex er opvekt, er denne Klokke in Anno 1697 støbt udi Cysti regierings Tid, hans høie Excellence her Ulrich Friderich Gyldenløve, Christian Stochfleth Stiftbefalingsmand, og Doctor Hans Rosing

Biskop

Biskop over Aggershuus-Stift. Stöbt af mig Diderich Christian. Almuen ejer selv Kirken. Sædegaarden Berby, som ligger i Sognet er uberegnet formeldte Gaarders Antal og Jordskyld.

Enodeckes-Field i Kautokeino Præsteg. udi Vest Finmarken, er en Fieldryg, som strækker sig 4 M. fra Kautokeino Kirke til Landkiølen, og faaer underveis adskillige Navne, men kaldes i Almindelighed Enodeckes Field fordi Veien ligger derover til Enodeckes Præsteg. i Torneaa Lapmark.

Eidsfiords Otting, et Tingl. i Romsdals Fogd. og Amt. Tingstedet, er Gaarden Eidsvaag. Her er en Fiord, kaldet Eidsfiord som er ¾ M. lang og ¼ M. breed. Ved Stranden ligger mange Gaarde, som tilhøre Næssets Præsteg., saa og Sigre Annex Kirke. Inderst ved Fiorden nedløber en stor Elv, som kommer fra et Vand, kaldet Stor-Vatne eller Eikisdals-Vatn. Tingstedet for Eidsfiords Otting er Gaarden Eidsvaag.

Erknøe, en stor ubebøet Holm, hvor Faar og Sviin græsses om Sommeren, beliggende under Gidskøe, i Borgunds Præsteg., Søndmørs Fogd. Romsdals Amt.

Ersholm, en Ø med nogle Holme ud mod Havet i Aggerse Præsteg. Romsdals Fogd. og Amt.

Erte-Vandet, et ferskt Vand i Idde Præsteg., Idde og Marker Fogd., Smaalehnenes Amt, er ¼ Mil langt og paa det bredeste ⅛ Miil, har sit Tilløb af adskillige smaae Elve men kun et Udløb ved en neppe 1500 Skridt lang Elv, som falder i Steens-Elven ved dennes Forening med Femsøen. I Erte-Elven ere indrettede Saug- og Møllebrug.

Ertvaag, en stor bebøet Ø imellem Aresvik Fiord og det faste Land i Oure Præsteg., Nordmørs Fogd. Romsdals Amt.

Esiuberg, et Tinglaug i Kiosar Syssel og søndre Fierding af Island. Her er bygt den første Christne Kirke af Orlygr Rapson i det slette Aarhundrede, og blev kaldet St. Collumbylli eller St. Collumbari Kirke.

Eskefiord, en Handelshavn i Øster Fierding og Amt af Island, som Aar 1786 fik Kiøbsteds Rettigheder, og store Friheder ere tilstaaet de, som der nedsette sig.

Espehield, en Gaard i Norddalens Sogn og Præsteg. Søndmørs Fogd., Romsdals Amt. Denne Gaard, som skylder 18 Mark Fisk, og har en Opsidder, ligger paa et Næs eller Fieldpynt ved Nordals Fiorden, og kaldes som oftest Otterskind, et Navn, som er taget af et nær ved Stranden forekommende naturlig Malerie paa den nøgne Field-Side, hvilket baade i Skabning og Farve nogenlunde ligner et udstrakt Otterskind. Paa et andet

Sted

Digitized by Google

Sted i Berget sees nogle hvide Marmor-Aarer, som forestiller et stort Krudhorn, hvilket kaldes St. Olufs-Snuus-Horn. Videre er i dette Fieldbierg, tet ved Søen, en dyb Huule, i hvis Bund findes meget god Hvegsteen, som her idelig hugges ud, og anvendes til Alvsteene i Smedde-Verkstæderne.

Espeven, en beboet Ø i Søndhordlehns Fogd., søndre Bergenhuus Amt, hvorved er en Skibshavn.

Etne, eller Ettendalen, en Dalstrækning i Guldbrandsdalens Fogd., Christians Amt, hvoraf den øverste Deel tilhører Dovre Annexsogn i Lessøe Præsteg., og den nederste Deel Qvams Annex til Froens Præsteg. Den beboede Deel af denne Dal, ligger 4½ M. omt. fra Gaarden Tofte mod S. O. og er forsynet med store Skovstrækninger; den har til de seenere Tider lagt øde, da 2de Mænd fra Vaage Præsteg. først tog sit Boested i Dalen, men nu har den omt. 20 Nybyggere. Herforuden har Bønderne i Dovre Sogn deres Sætre i Dalen.

Etne Skibreede og Præsteg., i Søndhordlehns Fogd. og Provstie, søndre Bergenhuus Amt, bestaaer af 3de Kirkesogne, som ere: Etne Hovedsogn, hvis Kirke kaldes Christ eller Stole Kirke, og Annexerne Qvindem eller Grinde og Gierde. Hertil er en Sognepræst. Tingstedet er Gaarden Fitie. Igiennem Præstegieldet løber en Elv, hvori fanges en Mængde Lax.

Etnedal eller Brustad Sogn, et Annex til Ourdals Præsteg. i Valders Fogd., Christians Amt, liggende i en liden Dalstrækning, kaldet Etnedalen, hvorigiennem løber Etne Elv.

Evanger Sogn, et Annex til Vosse Præsteg. udi Nordhordlehns Fogd., søndre Bergenhuus Amt.

Evenæs Hovedsogn til Ofotens Præsteg., i Saltens Fogd., Nordlands Amt. Kirken ligger foran ved Ofodens Fiord paa den nordlige Side.

Evje, en Herregaard ¼ M. Sønden for Nyge Kirke, i Nyge Præsteg., Mos Fogd., Smaalehnenes Amt. Gaardens Marker ere for det meeste indhegnede med Steengierder. Paa Gaarden ere smukke Bygninger, og derved en skiøn Humlehave anlagt af engelske Humle-Rødder.

Evje Præsteg. og Tingl. i Øster Raabøgdelaugets Sorenskriv., Raabøgdelaugets Provstie, Nedenes Amt, bestaaer af 4 Kirkesogne, som ere: Evje Hovedsogn, og Annexerne Vigusdal, Iveland og Hordnæs. I Hovedsognet er et stort Vandfald eller Foss, kaldet Fennie Foss, og tvert over for samme staaer en Steen med Rune-Bogstaver. Til dette Præsteg. er en Sognepræst. Tingstedet er Gaarden Vigusdal.

Evind-

Digitized by Google

Evindvigs Præsteg. i Yttre- og Indre-Sogns Fogd. Nordhordlehns Provstie, nordre Bergenhnus Amt, bestaaer af 4 Kirkesogne, nemlig: Evindvig Hovedsogn og Annexerne: Brekke, Ladviig, eg Bøe samt Udver eller Hussøe Kapel. Alle Kirkerne ere af Træe. Hertil er en Sognepræst og en residerende Kapellan.

Eyingdalen, en Dalstrækning i Hosangers Præsteg., Nordhordlehns Fogd., søndre Bergenhuus Amt. Her ligger Fladegvaals Kapel.

Eyafiardaraae, en stor Elv i Vadle Syssel, nordre Fierding af Island. Denne Elv deeler et Bøygdelav, kaldet Øefiords Bygden, i 2de Deele.

Eyarep, et Bøygdelav, som udgiør Hnappedals Syssel i vestre Fierding af Island. Søekanten langs ved dette Bøygdelav og Syssel er 4 M. langt, og kaldes Langefierer, hvor den alfare Vei løber til Vester-Iøkelen. Paa Langfierer ere jevnlig Brændinger, eller Søestyrtningeraf Havet, og Søen er her usikker for Søefarende.

F.

Faaberg Præsteg. og Tingl. i Søndre Guldbrandsdalens Sorenskriv., Guldbrandsdalens Provstie, Christians Amt, bestaaer af 2de Kirkesogne, nemlig: Faaberg Hovedsogn, og Lille-Hammer Annex, hvilke tilsammen indeholder 152 matrikulerede Gaarde, som med nogle Fiskevande skylde 234 Huder 4½ Skind, og 35 Bpd. Fisk, hvilket tilsammen er omt. 153 Tønder Hartkorn. Disse Gaarde ere beboede af 173 Opsiddere og 244 Husmænd, altsaa 417 Familier, foruden Inderster og Kaarmænd. Hovedkirken, som med Annexkirken tilhører Almuen, blev af nye opbygt Aar 1727, og er en tømret Korskirke, forsynet med en smuk Prædikestoel, som er udhugget i Løvværk, malet og forgyldt. Kirken har intet-Taarn, men midt paa Kirken er en firkantet Bygning, som en Taarnfod, med et Jernspiir, og i denne Taarnfod henger 2 Klokker. I de ældre Tider skal i dette Præsteg. have staaet et Kapel paa Gaarden Rønne; et i Sapumsdalen; et paa Øren ved Laugen Elv: og et paa Gaarden Bleger, men disse Kapeller ere nu ikke til. Faaberg Præstegaard, som kaldes Skey, skylder 2 Huder 4 Skind, har 4re Husmænds-

Digitized by Google

mænds Pladse. Paa Gaarden saaes aarlig 12 a 16 Tønder Korn. Til dette Præstegield er en Sogneptæst. Tingstedet er Gaarden Fliflet. En Elv kaldet Gusdals Elv, som løber igiennem dette Præsteg., saa og Laugen Elv, have Tid efter anden, saasom i Aarene 1760, 1772 og 1773 ved Oversvømmelse og Udbrud, giort betydelig Skade; og Aar 1789 den 22de og 23de Julii blev 92½ Maal Agerland og 466¼ Meling Eng aldeles ødelagt, item 136½ Maal Ager og 516¼ Meling Eng bedervet for nogle Aar, og samme Tid bleve 147 Huuse aldeles ødelagte og 25. beskadigede og omstyrtede, hvorved tillige 2 Hornqvæg og 6 Smaaefæe omkom; hvilken Skade er taxeret for 18,909 Rdlr. 56 ß. Aar 1742 afbrændte Præstegaarden. Tienden til Præsten er omt. 100 Tønder Korn, og Landskyld af omt. 20 Huder Jordegods. Gaardene i Præstegieldet ere indqvelte i 61 Soldater-Lægder og 20 Dragoun Qvartere.

Faar, 2de Gaarde i Froens Præsteg. og sidstmeldte Fogd., af Skyld 8 Huder 6 Skind, og 3 Bpd. Fisk, hvoraf 2 Huder tilhører Froens Pastorat, men Resten Odelsgods, hvilke Gaarde har 4 Opsiddere og 36 Huusmands Pladse.

Faastaasen, et stort Field i Hislands Præsteg., Nedre Rommeriges Fogd., Aggershuus Amt, ¼ M. nordost fra Lykkens Kirke: dette Field, som er anseelig høit, ligger under Gaarden Auten, og er der funden et stort Sværd, som nu forvares i det Kongelige Kunstkammer.

Faaskruds Fiord, en stor Fiord i Muule-Sønder-Syssel, Øster Fierding af Island. Strax uden for samme Fiord ligger en meget høi Ø, kaldet Skrud.

Fagredalsvig, en behoet Vig i Mule-Nordre-Syssel, østre Fierding af Island.

Fagreskovsfield, et overmaade stort Field i Sneefields Syssel, vestre Fierding af Island.

Fallereid eller Foldereid, et Anner til Nærøe Præsteg. i Nummedals Fogd., Tronh. Amt.

Falnæs Sogn, er Hovedsogn til Skutternæs Præsteg. paa Den Karmen i Ryefylke Fogd. Stavanger Amt.

Famøe Sogn, et Anner til Suderøe Præsteg. paa den nordlige Deel af den Ø Strømøe under Færøe. Kirken staaer ved Famøe Bye.

Fanøe Præsteg. i Nordhordlehns Fogd. og Provstie søndre Bergenhuus Amt, bestaaer af 2de Kirkesogne, som ere: Fanøe Hovedsogn og Birkelands Anner. Indkomsterne af dette Præsteg. har tilforn været henlagte til Rektor ved Bergens latinske Skole, og har han som *Canonicus Capituli Bergenſis*, ladet Præste-Em-

bedet

Digitized by Google

bedet forsyne med en Kapellan, men da Lektoratet blev afskaffet ved den sidste Lektors, Biskop Londemon de Rosenkrones Død, blev Kaldet separeret, og fra den Tid fik sin egen Sognepræst. Strax ved Fanse Kirke, som er en Steenbygning, har i fordum Tid staaet et Kloster, af hvilket de forfaldne Mure endnu vises. Til Birkelands Sogn har udi forrige Tider lagt Aarstads Meenighed, uden for Staden Bergen, men samme er nu ved forommeldte Lektors Død skilt derfra, og henlagt til St. Jørgens Hospital i Bergen.

Fanne Otting, et Tinglaug i Romsdals Fogd. og Amt. Tingstedet er Gaarden Lønset.

Faris Elv, en Elv, som kommer fra Faris Søe i Slendalen, og løber forbi Byen Laurvigen i Laurvigs Grevskab, efter hvilken Elv en stor Deel Trælast nedflaades til Byen, og ved Elven ligger Laurvigs Jernværk. Faris Søe, som ligger strax oven for, er 2 M. lang. Her er en kostbar Dæmning opført. Ved Vandet er bygt Skibe og store Pramme, som haves der til Brug.

Farsund, et smukt bebygget Sted, langs ved et fra Qvavig Fiord løbende Sund, kaldet Farsund Fiord, i Vandsøe Præsteg., Lister Fogd., Mandals Amt, i den nordøstlige Kant af det saa kaldte Lister Land. Her ere henved 80 Huse og Gaarde staaende langs op ad en Bakke, og hvoriblandt findes nogle meget smukke Bygninger, hvilke beboes af adskillige Kiøbmænd, Skippere, Haandværkere, Uldtappere eller Kromænd og Fiskere. Kiøbmændene have foreenet sig i 2de Handelskompagnier, hvis eene Firma er: Jockum Brink Lund & C., det andet, Søren & Jonas E. Lund. Deres fornemste Handel er med Klipfisk, saltet Makrel, nogen Trælast og Steenmose; og den ene af Kiøbmændene, navnlig Jockum B. Lund driver tillige for egen Regning Hummer-Fiskerie, samt Islands Handel. Her falder ofte Haverie; de Handlende ere tillige Commissionairer; og for de Skadelidende gives her mange gode Indretninger. Her ere 2de Skibs-Værfter og 14 Skiøder. Bemeldte Jockum B. Lund eier 7 Skibe, fører en betydelig Handel; eier tillige en Tobaks-Fabrik, som er i god Drivt, og en stor privilegeret Reberbane med vel indrettede Tilbygninger; videre har han anlagt en Spiger-Fabrik, som drives med Vand; et vel indrettet Savbrug med 2de Savblader, og nylig opført en Veirmølle efter Hollandsk Maade; han har tillige erholdet Muthingsbrev paa nogle Malmgruber. Ved Farsund falder et betydelig Torske-Fiskerie, som for 3 Aar siden har været ubekiendt, hvilket giver Stedets Beboere gode Fordele, og Steenmose-Handelen, som nu i 7 Aar har været i Drivt, har importeret Landet mere end ½ Tønde Guld. Foruden Jockum Lunds

Lunds 7 Skibe, eie de andre Kiøbmænd tilsammen 5 Skibe, altsaa 12 Skibe, som her hiemmehøre. Ved Farsund ligger Skibshavnene Egvaag, Lushavn og Thorshavn. Ved disse Havne ere i alt 80 Huse, men her boer ingen Kiøbmænd eller Kommissionairer, hvorfore alle dertil ankommende Skibe hente deres Fornødenheder fra Farsund, som ligger under Flekkefiords Tolddistrict, men en Kongelig Toldbetient er dog ansat i Egvaag Havn. Farsund har hidtil intet Privilegium havt til at lade eller losse, undtagen de skadelidte Skibe, saa og ved Kongelig Resolution af Aar 1777 bevilget Losnings Friehed paa indenrigske Kornvare, men ved Kongelig Resolution af 28de Januarii 1795, er Stedet forundt lige Fortoldings- og Skibsfarts Friheder med Flekkefiord, og er nu ved Farsund ansat en Kongelig Toldbetient, som skal oppebære Afgifterne og derfor aflegge Rigtighed til Flekkefiords Toldsted, Toldindspecteuren sammesteds har tillige Ober-Bestyrelsen med Toldvæsenet i Farsund. Farsund har sin egen Kirke, som for faa Aar siden er bekostet opbygt af Kiøbmændene Lund; den er af Grundmuur og meget smuk, anrettet indvendig paa samme Maade som Kongsbergs Kirke, og har kostet omt. 16000 Rdlr. Indvaanernes Antal i Farsund er 4 a 500 af unge og gamle. Tinget for Vandsøe Tingl. holdes i Farsund, og er dertil opbygt af Træe et Tinghuus, hvor Lensmanden for Tinglavet boer, og under Bygningen ere murede Kieldere til Arresthuus for Forbrydere. Farsund Fiord gaaer mod N. Vest til Farsund, derfra i N. O. ind i Landet, hvor den kaldes Lyngdals Fiord, og deeler sig i 2de Arme, hvoraf den vestlige kaldes Løfte-Fiord.

Farvel, et Forbierg paa en Øe i Strat Davids under Grønland.

Feedt Præsteg. og Tingl. i Nedre Rommerigets Fogd. og Provstie, Aggershuus Amt, bestaaer af 2de Kirkesogne, som ere: Feedt Hovedsogn og Relling Annex, hvortil er en Sognepræst. Tingstedet er Gaarden Nerdrum.

Fejøe, saa kaldes en Samling af smaae Øer og Holme, en Miil fra det faste Land udi Nordhordlehns Fogd., søndre Bergenhuus Amt. Paa den ene Øe staaer Fejøe Kirke, som er et Kapel under Østrem Annexsogn i Lindaas Præsteg.

Fem Søen, et ferskt Vand beliggende i Rokke Annexsogn, Bergs Præsteg., Idde og Marker Fogd., Smaalehnenes Amt, og for en liden Deel i Idde Præsteg. sammesteds. Det er ½ Miil langt og omtrent lige breedt. Foruden smaae Elve eller Bække, modtager dette Vand de 3de store Elve: Steens, Gauerøe og Torpedals Elv. Det ligger kun en kort halv Miil fra Friderichshald,

og

Digitized by Google

og dog over 200 Fod høiere end bemeldte Bye. Vandet er meget dybt og tilfryser aldrig saa det kan kjøres over, førend efter Nytaar.

Femunds Hytte til Røraas Kobberværk, ligger i Røraas Sogn, Guldals Sorenskriverie, Orke og Guldals Fogd., Tronh. Amt, 4 Mile fra Berg-Pladsen, har 2 Smelteovne.

Fennestad Sogn, et Anner til Næs Præsteg., i Øvre Rommeriges Fogd., Aggershuus Amt.

Fennisfos, et stort Vandfald i Evje Præsteg. og Hovedsogn, Raabygdelaugets Fogd., Nedenes Amt. Tvert over for samme staaer en Steen med Rune Bogstaver.

Fergstad, en smukt bebygget og vel dyrket Avlsgaard beliggende strax oven for Staden Tronhiem paa dens Sydvestre Side, i Strinde Præsteg. og Fogd., Tronhiems Amt, tilhørende Major v. Bang i Tronhiem, som for nyelig har bekostet opført et Møllebrug paa Gaardens Grund og derved anlagt et Giestgiverie. Til Gaarden er en smuk Have.

Ferkingstad Sogn, et Anner til Skutternæs Præsteg. paa Øen Karmøen i Ryefylke Fogd., Stavanger Amt.

Fiddie, et lidet Kapel ud imod Havet under Østrims eller Fosenøe Annersogn til Lindaas Præsteg., Nordhordlehns Fogd., søndre Bergenhuus Amt.

Fidie Sogn, et Anner til Storsens Præsteg. i Søndhordlehns Fogd., søndre Bergenhuus Amt.

Fieldberg Skibrede og Præsteg. i sidstmeldte Fogd., Søndhordlehns Provstie, bestaaer af 4 Kirkesogne, som ere: Fieldberg Hovedsogn, og Annererne Eid eller Halsnøe, Aalund og Vigebygd. I dette Præsteg. ligger Lyse-Kloster, hos hvilket staaer den gamle Lysekloster Kirke, (see Lyse-Kloster). Til Præstegieldet er en Sognepræst. Tingstedet er Gaarden Glen. Hovedkirken og Præstegaarden ligger paa Øen Fieldberg, hvilken Øe er $\frac{1}{2}$ M. i Omkreds.

Fieldgaardene, ere nogle Gaarde, beliggende til Fields i Veums Annersogn, Molands Præsteg., Øvre Telemarkens Fogd., Bradsberg Amt. Denne Egn har 4 Kobber-Gruber, som kaldes: Mos, Nap, Grusen og Maaeberg, hvilke ere muthede og skurfede under det nu nedlagte Omdals Kobberværk i Moe Præsteg. Kobber-Ertzen i disse Gruber skal indeholde en ualmindelig Mængde Guld.

Fieldraden, en stor Fieldstrækning imellem Sættersdal og Molands Præsteg. i sidstmeldte Fogd.

Fields Sogn, et Anner til Sunds Præsteg. i Nordhordlehns Fogd., søndre Bergenhuus Amt.

Field-

Fieldvær, en stor Ø i Fillefiord udi Hittersens Præsteg., Fosens Fogd., Tronhiems Amt, hvorpaa ligger en meget smuk og god Gaard, kaldet Fieldvær, med endeel tilhørende Huusmandspladse; hvilken Gaard eies og beboes af Prokurator Claus Oldenbourg.

Fierdinge Forstad, see Christiania.

Fierding eller Feigring Sogn, et Annex til Hurdalens Præsteg., Øvre Rommeriges Fogd., Aggershuus Amt.

Fiertofft, en stor Ø i Harams Hovedsogn og Præsteg., Søndmørs Fogd., Romsdals Amt, som er 1 M. lang og ½ M. breed, hvorpaa ere 2de store Gaarde, under Navne af Nord- og Sør- Fiertoft, hvilke skylder 20 Vog Fisk, og beboes af 15 Gaardmænd og en Huusmand. Paa Øen er et Prædike Kapel, som ligger midt imellem Gaardene, hvori prædikes nogle faae Gange om Aaret, og sogner tillige dertil Beboerne paa de 2de Øer Grenøe og Muklebusk; det holdes vedlige af Bønderne, og de have for nogle Aar siden meget forbedret det. Ved Øen falder skiønt Fiskerie.

Figge- eller Figa-Elv, en stor Elv i Spareboens Tinglaug, Indersens Fogd., Tronh. Amt, har sit Udløb fra den nordre Ende af Lexdals Vand, som ligger imellem Indersens samt Stør- og Verdals Fogderier, og falder ned ved Gaardene Lød i Steenkier Fiord. Igiennem denne Elv flaades en stor Deel Savtømmer, som opskiæres paa de ved Elven staaende 2de betydelige og kostbare Savbruge, kaldet Langlie og Løds Saver. Elven driver desuden mange Møllebruge, og her gives godt Lax- og Ørret-Fiskerie, dog nu ikke af den Betydenhed som i fordum Tid. Den almindelige Kongevei falder over Elven ved Gaardene Lød, hvor en stor Broe er opført, som for faae Aar siden af nye blev opbygt.

Figgen, en stor Elv, som kommer fra Kleps Præsteg., og løber ud i Havet under Jedderens District, Stavanger Amt. Her er et skiønt Laxefiskerie. Ved denne Elv, ei langt fra Gaarden Soele paa Jedderen, staaer en meget smuk og rar Bautastein, paa en flet Mark, kaldet Fiærevold, som er 2½ Alen høi og ½ Al. breed; paa den østre Side af samme Steen sees 2de Rader Bogstaver i Kanterne udhuggen, og paa den vestre Side sees en Rad Bogstaver midt efter Steenen.

Fillands-Sogn, et Annex til Hittersens Præsteg., udi Fosens Fogd., Tronh. Amt. Kirken, som staaer paa en høi Bakke nær ved Stranden af Fillefiord, hvilken Fiord løber imellem den Ø Fieldvær og Hittersen, er en smuk og for 4 a 5 Aar siden af nye opbygt Korskirke af Træe, tilhørende Kiøbmand Parelius.

Fille-

Digitized by Google

Filie- eller Fiellier-Field, er meget høit og steilt Field, imellem Valders Fogd., i Christians Amt, og Leerdals Præsteg. i Yttre- og Indre-Sogns Fogd., nordre Bergenhuus Amt, som egentlig er en Arm af Lang-Fieldene, og skal være 600 Alne høit. Dette Field, hvorover Posttouren og Landeveien for Reisende imellem Christiania og Bergen falder, begynder paa den sydlige Side ved de 2de Gaarde Kiersteen og Opdal, og strækker sig siden Nord. efter omtrent 5½ M. til de 2de Gaarde, Biørager og Børlaug, hvor Fieldet endes. Opad er det meget steilt, i en Længde af omt. 1½ M. paa hver Side. Paa Fieldet, lige i Landeveien, ere 2de Gaarde; den ene Gaard ligger paa den sydlige Side, naar man kommer omt. 1½ M. op paa Fieldet, som kaldes Nyestuen; den anden Gaard ligger paa den nordlige Side, og kaldes Mariæstuen; hvorfra er omt. 1½ M. til de 2de ovennævnte Gaarde, Biørager og Børlaug. Flere beboede Steder ere ei paa Fieldet. Der er aldeles ingen Skov, kun blotte Bierge og Klipper, og paa nogle faae Steder findes Myre- og Græsbund. Midt paa Fieldet imellem førmeldte 2de Gaarde, hvilke hver har en Opsidder, staaer en høi Steen, som er Skilsmisse imellem Aggershuus Stift og Bergens Stift. Fra Høstens Tid, naar Sneen begynder at falde, og indtil Sommeren, er det ikke muelig at fremkomme med Heste over Fieldet, formedelst dyb Snee, og naar Reisende paa de Tider endelig maae passere Fieldet, da maae de lade sig selv og deres Bagage trække over ved Folk. I en Dal paa Fieldet, kaldet Smeddedalen, staaer en Kirke, under Navn af St. Thomæ Kirke, som, omendskiønt ingen Folk boe derved, har dog hidtil været holdt ved lige. Paa samme Sted skal i gamle Tider have været i Drift et Jernværk. Kirken hører under Vangs Præsteg. i Valders Fogd.

Fildtved, en Samling af smaae Gaarde for 7 Familier og i alt omt. 36 Siele, beliggende i Trønborg Sogn, Edsberg Præsteg., Rakkestad Fogd., Smaalehnenes Amt. Alle Gaardene skylde kun tilsammen 1 Skipd., 7¼ Lipd. Havremeel, og ere for kort Tid siden udflyttede.

Findlie, see Nord og Sør Findlie.

Findøe Præsteg. i Ryefylke Fogd., Stavanger Provstie og Amt, bestaaer af 2de Øer, som hver indeholder et Kirkesogn, nemlig: Findøe og Talgøe. Findøe som den største, udgiør Hovedsognet. Her ligger 27 meget frugtbare og gode Gaarde, som have omt. 68 Opsiddere. Paa Øen er endeel Skov af Eeg, Birk, Asp, Elle og Hassel-Træer. Kirken er en skiøn grundmuret Bygning, meget gammel og konstrig bygget; den kan sees nogle Mile i Havet. Nær hos Kirken ligger den Gaard Hæsbye, hvor en

Hov-

Digitized by Google

Høvding, ved Navn Baar, i Kong Haagen Haagensøns Tid, boede, omt. ved Aar 1240, med flere betydelige Mænd. Ved Gaardens Huuse staaer en høi og meget bred Steen, som skal være nedsat til Erindring af et overvunden Slag paa endeel Skotter, som paa deine De for meget lang Tid siden, giorde Landgang, og strax oven for Kirken paa en liden Høi sees en Bautastein, opreist over en Kiempe, ved Navn Thorsinn, der paa samme Sted berettes at være begraven for 8 a 900 Aar siden. Bønderne i dette Præsteg. legge sig, ligesom heele Fogderiets Almue, med udmerket Flid, efter Jordbrugets Forbedring.

Findsaas Præsteg i Søndhørdlehns Fogd. og Provstie søndre Bergenhuus Amt, bestaaer af 4 Kirkesogne, som ere: Moster Hovedsogn paa Øen Moster eller Monster, og Annexerne, Bremnes, Bommek, paa Øen Bommelen og Sveens; hertil er en Sognepræst.

Finmarkens Amt i Tronhiems Stift, bestaaer af 2de Fogderier og Sorenskriverier, som ere 1) Finmarken og 2) Senjen og Tromsøens, hvilket sidste forhen har tilhørt Nordlands Amt, og først ved Forord. af 5te Sept. 1787 lagt til Finmarkens Amt, dog uden at deeltage i de Frieheder, som Finmarken nyder, ei heller i den liden Skattefod, som gielder for Finmarken. Helt Amtet er imod Norden, Vesten og Østen omgiven af Nordsøen og Jishavet, og imod Sønden af Nordlands Amt samt det svenske og russiske Lapland. Grændserne mod Sverrig ere nøiagtig bestemte ved Tractaten af Aar 1751. I Henseende til Grændserne imod Rusland, da har saavel i de ældre Tider, især under Kongerne Friderich 2den og Christian 4de, som og i de seenere Tider været skeet Besværinger over Russernes Indgreb i de Finmarkske Grændser. Fra Nørges Side gisres endnu stedse af Fogden en Reise til Kola med Prætension paa at hæve Skatter. I begge Fogderierne ere 20 Præstegielde og Pastorater, hvilke ere inddeelte i 4 Provstier. Finmarkens Amt har forhen havt Navn af Vardøehuus Amt, men ved Forordningen af 1787 aldeles forandret til Finmarkens Amt. Det udgiør, tilligemed Nordlandene, et Laugdømme. I heele Amtet, eller under begge Fogderierne ere 1339 matrikulerede Gaarde. Amtmanden boer paa Alten Gaard. En Chirurgus er her ansat.

Finmarkens Fogderie og Sorenskriverie i ovenmeldte Amt er omringet af Nordsøen og Jishavet, samt Nordlands Amt og det russiske og svenske Lapland, det tager sin Begyndelse i Nord fra Tromsøen eller Tromsen, ved det Fiskevær Lopven under Senjen og Tromsøens Fogd., derfra til det Næs Nordkap, siden høier Landet sig om i Øster og Øst-Sydøst til Vardøe, og derefter

ter i Sydost og Syd-Sydost til den Holm, Lyngstuen kaldet, hvor Norge endes, og der grænser mod russisk Lapland, da det saaledes omkring ved Søekanten indtager en Strækning af 50 store Mile. Dets største Længde er imellem Vesten og Østen, som udgiør omt. 150 Mile. Formedelst den haarde Kulde her falder, er Landet ikke meget bygget, uden allene ved Søekanten, hvor Skove befindes. Den vestlige Deel mod Havet kaldes Finmarken, og den østlige Deel, Lapland, hvorefter Indbyggerne indbeeles i Finner og Lapper, eller og i de saakaldte Søefinner, hvilke ere de, som boe ved Søekanten og have faste Boepæle og Gaarde, og i Fieldfinner eller Lapper, de, som opholde sig længer ind i Landet, og disse vanke for største Deel hist og her omkring paa det store og høie Field Kiølen, som strækker sig fra Finmarken til Jämteland over 100 Mile, og kaldes Lapmark. Indbyggernes Næring i Finmarken, neml. Søefinnernes, bestaaer fornemmelig i Fiskerie, saa og nogen Qvægavling; Fieldfinnerne eller Lapperne ernære sig derimod af deres Rensdyr, som giver dem Klæder, Melk, Smør, Ost og Kiød, item ved Jagt eller Skytterie, hvorved de erholde Hiorte, Elsdyr, Maar, Bæver med flere Slags vilde Dyr, saa og Fuglevildt. Fra heele Finmarken udføres til Afhandling den bedste og fedeste Lax, som falder i Norge; Tran, som virkes af Hvale, Sælhunde og Marsvin; tør og saltet Fisk; Qveiter eller Helleflynder, skaarne i lange Stykker og tørrede, som kaldes Rav og Rækling; alle Sorter Skindvare, Edderdun, m. v. Derimod ere Importvarene fornemmelig Kornvare, især Rug, Byg, samt Meel og Malt, hvoraf aarlig omt. indføres 3200 Tønder; dernæst Salt, Tobak, Brændevin Fiskeliner, Baandstager, Søm, Krudt, Flintesteene, Hamp, Lærreder, Vadmel, Klædesorter, Jernvare, Smør og Tælle, Specerier ꝛc. ꝛc. Finmarken har i det hele en meget fordeelagtig Beliggenhed for Fiskeriernes Drift; har gode Sommer- og Vinter-Havne; samt Elve og Fiorde, som igiennemskiære Landet. Skove gives paa sine Steder, især ved Søekanten og ved Elvene, til Fiskefagets og Baades Bygning, hvortil Indbyggerne selv ere meget hændige. I det trettende Aarhundred nød Bergens Kiøbstæd Privilegium paa Handelen her i Finmarken, men i Slutningen af det syttende Aarhundred blev denne Handel igien opgivet. Aar 1702 blev et Kompagnie af Bergenske Kiøbmænd ved en Oktroy berettiget paa 12 Aar at føre Handelen; siden blev den drevet paa adskillige Maader, deels for Kongelig Regning, deels ved nogle Grosserere i Kiøbenhavn, deels ved det Islandske Kompagnie; deels ved det almindelige Handels Kompagnie, og atter igien, fra Aar 1773, for Kongelig Regning. Ved et Kongel. Reglement, af 2 Juli 1781, blev den Kongel.

Digitized by Google

Grønlandske, Islandske, Finmarkske og Færøiske Handel sammenføiet, og Aar 1783 antoges 2 Handels Inspecteurer, som skulde sørge for Handelens bedste Gang, og Fiskeriernes bedste Drift m. v., men Aar 1787 den 5te Sept. udkom en Forordning, efter en foregaaende nedsat Kommission, som, tilligemed Plakaten af 13de Feb. 1789, har giort Handelen frie. Finmarken havde indtil Aaret 1789, ingen Kiøbstæder, men vel en Fæstning, kaldet Vardøehuus paa Øen Vardøe, som er den nordligste Fæstning i Europa (see Vardøe); saa og nogle Handelspladse, saasom i Vestfinmarken: Kielsvig, Maasøe, Hasvig, Loppen, Hammerfest og Alten; og i Østfinmarken: Vardøe: Vadsøe, Kiølefiord og Thanen. Under enhver af disse Handelssteder vare, saalænge den octroyerede Handel stod, henlagte visse Strækninger, hvis Indbyggere vare pligtige til, allene at handle derhen. Til Handelens Bequemhed og Udvidelse, og til Fiskeriernes og de andre Næringsveies Ophielpelse, blev ved Forord. af 5 Sept. 1787 fastsat, at der skulde anlegges 2 Kiøbstæder, nemlig: Vardøe og Hammerfest. De Friheder som disse Steder ere tilstaaede bestemmer Forord. af 17de Julii 1789. Ved Forord. af 1787 er det tilladt Russerne ligesaavel som de Svenske at handle paa Kræmmerleierne i Finmarken, hvilket andre Fremmede ei maae. I det geistlige indeholder Finmarkens Fogderie, 2de Provstier, nemlig: Vest-Finmarkens og Øst-Finmarkens, som bestaaer af 9 Præstegielde og Pastorater, hvilke i Vestfinmarken ere: Altens, Loppens, Hammerfest, Maasøe, Kiælvig og Kautokeino; og i Østfinmarken: Vadsøe, Vardøe og Kiøllefiord. Til disse 9 Præstegielde ere i alt 21 Kirker og Finne-Kapeller. Agerbruget i Finmarken er i sin Barndom. I Altens Sogn er Jordbruget i bedst Tilstand, og næsten allene her saaes Korn. Allerede ved Amtmand Collets Betænkning, Aar 1757, foresloges om Jorddeling, men den kom ikke til Virkelighed førend ifølge Kongel. Befaling af 27 Maj 1775, efter Forslag af T. Fieldsted, som Stedets da værende Amtmand, nu Stiftamtmand over Trondhiems Stift. Der bleve da 2de Landmaalere ansatte, en i Østfinm., og en i Vestfinm., den sidste med en Assistent. I Østfinmarken blev Jorddelingen til visse Boepladse igien ophævet, formedelst de dermed forbundne Vanskeligheder, som stod af Landets Beskaffenhed, Indbyggernes Tænkemaade og omflakkende Levemaade, den de ikke paa den Tid vare at formaae til at omvexle med faste Boepæle, saa at altsaa Jorddelingen vilde være unyttig. I Vestfinmarken derimod gik den frem, og blev fuldført Aar 1789 over alle til den Tid opryddede og indtagne Jorder eller Engesletter, og Eiendoms Skiøder paa de uddeelte Pladse bleve givne.

Der-

Digitized by Google

Derved er nu matrikulerede Jorder til 629 Boepladse, under følgende 6 Tinglave, som Vestfinmarken indeholder, nemlig; Hammerfest, Loppen, Hasvig, Maasøe, Alten og Kiælvig. Af disse Boepladse beboes nogle af 2 Familier. Begge Landmaalerne, saavelsom Assistenten nyde nu Pension. Ved Forord. af 20de Aug. 1778, ere Præsterne, under 10 Rdlrs. Straf, paalagte ikke at vie nogen Ungkarl, med mindre han fremviser et ham tilhørende Jorddelingsbrev paa de Steder, hvor Jorddeelingen er skeet, eller en Pladsseddel fra Amtmanden paa en brugbar Eng eller Rydning, hvor han kan drive Jordbrug tilligemed Fiskerier. Metaller ere fundne i Finmarken, saasom ved Ketsiarvare sølvholdig Blye; Jern- og Kobbererts er ligeledes opdaget; men Skovmangel forbyder Benyttelsen deraf. Der skal ligesaa være Qvægsølv, Zinober, og Suurbrønde i Landet, Biergchrystaller, Ametyster, Topaser haves ogsaa. Lapperne betiene sig deraf til at slaae Ild med i Mangel af Flintestene. I Altens Tingsogn falder den bedste Pottemagerleer i Mængde, men benyttes ikke. Aar 1790 var Folke-Mandtallet 282 Nordmænds- og 855 Finne-Familier, og i alt af Unge og Gamle var Folkemængden, Aar 1769, 5984 Siele. Nogle Finner ere snart paa Norsk og snart paa Svensk Territorium, hvorfore den Danske og Svenske Regiering i en egen Codicil tilsiet Grændsetractaten af 1751, har forenet sig om, hvorledes i ethvert Tilfælde skal afgiøres, til hvilken af Staterne de skulle regnes og svare Skatter. Fieldfinnerne vare tilforn mere hengivne til den hedenske Religion og til al Slags Overtroe end Søefinnerne, men nu har den christelige Religion udbredt sig iblandt dem ved beskikkede Miestonarier. Fieldfinnernes Antal aftager, og deres Rigdom beroer paa Antallet af Rensdyr. De, hvis Hiorde ere næsten uddøde, flytte til Søefinnerne. Disse Søefinner føre et stille Liv, og ere mere sædelige end Fieldfinnerne; de boe i maabelige Hytter, men Fieldfinnerne for det meste i smaae Telte, som de, naar de flytte fra et Sted til et andet, maae pakke paa deres Slæder eller Pulker, hvilket og er brugeligt af Fieldfinnerne paa alle andre Steder i Norge. Aar 1767 var i Vest-Finmarken et Savbrug og 4 Kornmøller. I den seenere Tid er Mølle-bruget udi de 5 Handelsdistricter Alten, Vadsøe, Hasvik, Loppen og Hammerfest bragt i temmelig god Drift, dog er det langt fra ikke tilstrækkeligt, thi der indføres endnu stedse meget malet Korn i Landet. Nogle Indvaanere bruge ogsaa Haandqværne. For at opmuntre Indbyggerne til Konstflid ꝛc., udsettes efter Kongel. Resolution af 22de Maj 1755 aarlig Præmier fra 1 til 5 Rdlr. Disse Præmiers Beløb har hidtil ikke overgaaet 50 Rdlr., og dog er ikke denne liden Sum gandske vundet aarligen.

Digitized by Google

ligen. De Poster, for hvilke Premier hidtil har været udsatte, ere især: a) Jordforbedring særdeles paa Hiemmemarkene, og med Hensyn til Gisdselens bedste Besparelse og Anvendelse. b) For Ovnes eller i det mindste Gryders Forfærdigelse af Finmarkens Grydesteene, ogsaa kaldet Klæber- eller Feetsteen. c) For Uldspind og dets Vævning eller anden bedste Anvendelse. d) For lang og troe Tieneste for begge Kiøn i det ringeste i 7 Aar paa et Sted, den høieste Premie, og for 3 Aar den mindste. e) For nyttig Opfindelse i Fiskeredskabers Forfærdigelse. f) For Havkalvfangst. Og g) For Hvalfangst. Een Gang om Aaret holdes der almindelig Sage- og Skatte-Ting, i et hvert Tinglaug udi Amtmandens Overværelse. Laugtinget holdes hvert andet Aar i Vadsøe udi Øst-Finmarken; og hvert andet Aar i Kiælvig udi Vest-Finmarken. I Delinqventsager holdes Extra-Ret: Til de norske Indbyggeres og Søefinners Tieneste ere i Finmarken indrettede Kirker og Kapeller, som besørges af vedkommende Præster. Ved Kirkerne ere anlagte Skoler, hvor Børnene undervises i Læsning, Skrivning og Christendom. Provsterne skal forrette deres aarlige Visitatser paa de samme Tider, som Tingreiserne holdes, og følge med Amtmanden. Provsterne have frie Skyts af en Baad med 6 a 7 Mand til Søe-Reiserne, og 10 Reener til Field-Reiserne. De erholde i Provsteløn en liden Douceur af de under deres Opsigt staaende Kirker, foruden Visitatspenge. Præstegaardene tilhøre Kirkerne. Biskopen i Tronhiem skal efter Resk. af 13de Junii 1691 forrette Visitats i Finmarken hvert 3die Aar; han er tilstaaet en Baad med 11 til 12 Mand til Søereiser og 12 Reensdyr til Fieldreiser. Lapperne vare tilforn Hedninger. Biskopen i Tronh., Erik Bredahl, var den første, som i Aarene 1643 til 1672 gav sig megen Umage for at indføre Christendommen blandt disse Folk. Men efter den Tid, standsede dette nyttige Arbeide. Under Kong Friderich 4de begyndtes det paa nye med fordoblet Iver. I Aaret 1714 blev indrettet et Missions Collegium i Kiøbenh. til Hedningernes Omvendelse. Aar 1752 blev efter Reskr. af 22de Marts, stiftet et Seminarium Lapponicum i Tronh., hvor unge Folk kunde vorde oplærte i det lappiske Sprog, for siden, naar de havde fuldendt deres Studeringer ved det Kiøbenhavnske Academie, at blive brugte som Missionairer o. s. v. Da Læreren Professor Rud Leem var død, blev dette Seminarium, Aar 1774, ophævet, hvorimod det norske Sprog blev indført blandt Lapperne, og især de unge bleve tilholdte at lære Christendommen i dette Sprog. Missionarierne have 100 Rdlr. aarlig Løn, og Løfte om at befordres til gode Præstekald efter visse Aars Forløb; men deres Missionær-Embede er ogsaa meget besværligt, og er i heele Stiftet opret-

Digitized by Google

rettet 13 Missionsdistricter. Til Missionsværkets Underholdning er bestemt: 1) Efter Resk. af 20de Nov. 1716 og 4de Jan. 1717, skal aarlig gives 2 Rdlr. af hver Hovedkirke, og 1 Rdlr. af hver Annexkirke i Norge, baade i Kisbstæderne og paa Landet, uden Forskiel, enten de ere under jure Patronatus eller ikke, hvilket imellem Kirkerne saaledes skal lignes og lægges, at den Kirke, som er ved Midler, kommer den Kirke, som er af mindre Formue, til Hielp heri. 2) Beholdningerne og Overskudene fra de Finmarkske Kirker efter Resk. af Aar 1718; og fra de nordlandske Kirker efter Resk. af Aar 1720; saa og Helgelands Fogderies overskydende Kirke-Indkomster, efter Resk. af 18 Sep. 1719. 3) Indkomsterne af det ophævede før nævnte Lappiske Seminarium. Da Indtægterne gave Overskud, saa blev Missions Collegiet, ved Resk. af 8 Febr. 1737, berettiget til at tage deraf til den kostbarere grønlandske Missions Udgifter. I Finmarken maae ingen tienestløse Personer findes, men alle saadanne ere paalagte at give sig i fast Tieneste for en bestemt Løn. Derimod er det Huusbonden tilladt at udleie sine Tyende imod en billig Arbeidsløn. I Henseende til vanføre Folk og Krøblinge er fastsat, at de skal underholdes af deres nærmeste Frænder, men hvis disse ere aldeles uformuende, af Sognet, og hielpes med noget af de aarlige Fattigespenge, alt efter Forord. af 20 Aug. 1778. Aar 1774 blev en fast Landchirurgus antaget, som har frie Boelig, 200 Rdlr. i Løn og 50 Rdlr. til Medicamenter for fattige Syge. Ligeledes ere faste Jordemødre ansatte. Børnekopper ere meget sielsdne i i Landet, og Beboernes Sygdomme ere faae og simple. En af de vigtigste Politie-Indretninger i Landet er Post- og Skydsvæsenet. Tilforn gik den Finmarkske Post, saavelsom den Nordlandske ikkun 2 a 3 Gange om Aaret, men fra 1777 har den gaaet og gaaer 8 a 9 Gange aarlig, da den afgaaer hver 6te Tirsdag fra Tronh. til disse Lande. Til denne Postes Befordring ere antagne 3 Posterpresser imellem Tronh. og Altengaard i Vestfinmarken, samt 2 Posterpresser imellem Altengaard og Vardøehuus i Ostfinmarken, som tage Breve, Pakker og Reisende med sig; see Plac. af 21de Ap. 1777. Den Orden, som med Flytninger og Skyds skal iagttages, saa og om hvad frie Skyds Øvrigheden og Geistligheden i Embeds Reiser tilstaaes til Søes og Lands, samt hvorledes der skal forholdes med andre overordentlige Flytninger, er alt foreskrevet i Forord. af 20de Aug. 1778. §. 45. Kongens Indkomster af Landet bestaaer udi følgende: 1) De saakaldte Field- eller Norske og Russiske Finner i Nerden, Pasvig, og Pritsen eller Prisen, svare fuld, ½, ¼ ja indtil ⅛-Skat. Til fuld Skat beregnes 3 Vog, og en Vog er 3 Mark

eller

eller 48 Skilling Dansk. 2) Finnerne i Afjovar og Kautokeino svare nu, efter Grændsetractaten med Sverrig, allene Skat til Danmark, nemlig 2 Rdlr. i fuld Skat, som ansettes efter Formuen for ½, ¼ og ⅛ Skat. 3) Sjøfinnerne ansettes ligeledes efter Formue i proportioneret Skat, saaledes at fuld Skat er 2 Rdlr. 58⅓ ß. 4) Jordbruget i Finmarken havde ei baaret noget Paaleg af Skat eller anden Afgift til den Kongl. Kasse, førend saadant, i Anledning af den nye Jorddeling, blev paabudet ved Resk. af 8 Junii 1775, nemlig 8 ß for et Qvæghoved og 1 ß for et Faar. Men hvor Fornødenheden udfordrer at holde en Hest eller Øre til at hiemføre Høe, Vand og Brænde, da svares deraf ingen Afgift. Af Rødnings Pladse svares ingen Afgift i 10 Aar, efter at de til Beboelse og Eiendom ere antagne. 5) Indbyggerne paa den De Sørge kaldet, svare i Landvare eller Landskyld hver 24 ß. Af denne De svares tillige Forpagtning for Odder- og Kaabbefangst, samt Ret til at holde Reen derpaa. 6) Tienden, deeles her, som paa andre Steder, i 3 Deele, Kongens, Kirkens og Præstens. Her gives allene Fisketiende. Derimod svares ingen Tiende af de mange andre Ting Landet frembringer. 7) Adskillige uvisse Indkomster, bestaaende fornemmelig i Forpagtnings Afgifter af adskillige Øer, Indtægter af Vrag og strandet Gods, Justitskassepenge m. m. Under Navn af Skovskat svares noget lidet uberydeligt for Hugst i Skovene. Til uvisse Indkomster henhører og Recognition, som de russiske Fiskere skal svare og og er bestemt til en Vog Meel eller 48 ß for hver fiskende Baad; men det, som indkommer, er uberydeligt. 8) Desuden svare Embedsmændene, naar de have Rang, Rangskat. Det samtlige Præstskab i Finmarkens Fogd., ere ved Kongel. Resolut. af 18 Juli 1782 for bestandigen fritagne for at svare Procenteskat af deres Indkomster. Amtmændene, saavelsom de øvrige verdslige Embedsmænd, ere ogsaa siden Aar 1780 Mand efter Mand blevne fritagne ved Kongl. Resolut. efter Ansøgninger. 9) Told, Consumtions- Familie- og Folkeskat m. fl. saadanne Kiøbstædskatter finde endnu ei Sted, da Kiøbstæderne ere derfor i 20 Aar fritagne, fra Aar 1789. Foruden Afgifterne til Kongen svares: 1) Af hver Pot Brændevin 4 ß efter Kongl. Resol. af 5 Aug. 1733 og Forord. af 1787. Om disse Penges Anvendelse er en Kongl. Resol. af 22 Sept. 1775, nemlig til et og andet, som kan befordre Landets Opkomst. Pensionen for Landmaalerne tages deraf, ligesaa den bestemte Løn for Landchirurgen og Jordemødrene m. v., og hvad som bliver tilovers skal oplegges til et Fond til nyttig Brug. 2) Indbyggerne svare noget vist aarlig til adskillige Embedsmænd. De fornødne Bestemmelser herom indeholdes i Forord.

af

Digitized by Google

af 20 Aug. 1778, Reskr. af 7 Aug 1782, og Forord. af 5 Sept. 1787. Beløbet af disse Rettigheder i Aaret 1781 var saal.: Rettighed til Præsten aarlig 1½ Rdlr., til Laugmanden 8 ß, til Sorenskriveren 24 ß, Told til Lehnsmanden 12 ß, til Mestermanden 16 ß til Klokkeren 16 ß, til Skytsskafferen 4 ß, Løn til Skolemesteren 19½ ß, Amts Udgifter 8½ ß, fire Miles Flytning a 16 ß, er 64 ß, tilsammen for en Rettigheds Nordmand 3 Rdlr. 28 ß. For ½ Skatte Fine var Beløbet 3 Rdlr. 62 ß, og for ¼ Skattefin 2 Rdlr. 95 ß. De som svarer Skat til Kongen, og Rettighederne til Embedsmændene, kaldes Rettighedsmænd. De som første Gang indskrives i Mandtallet ere fritagne for Skat til Kongen, og have derfor faaet det Navn Springfogmænd, fordi de i Mandtallerne springes forbi. De boesatte Nordmænd, under Navn af Boemænd, og Finnelehnsmændene ere frie for Skat efter Forord. af 6 Juni 1691 og efter Octroi af 2 Apr. 1687, ligeledes Postfinnerne efter Forord. af 25 Dec. 1694. Af de Svenske omflyttende Lapper er Regieringen, i Følge den 1te Codicil ved Grændsetractaten af 1751, berettiget til at oppebære 2 ß dansk i Leie for hver 20 Reen, som flyttes ind paa Norsk Territorium. Den samme Rettighed har Sverrig, naar norske Lapper komme med deres Reensdyrhiorde ind paa svensk Territorium. Ingen Lap maae have Skatte- eller Lehnsland i mere end i en af bemeldte Stater. For at bestemme Skatteligningen, forfatter Fogden hvert Aar paa Tinget, som holdes om Sommeren ved St. Hans Dags Tider eller noget forhen, under Amtmandens Opsigt, en Mandtalsliste. Han besørger, i Overensstemmelse med denne Liste, de Kongl. Skatter indbrevne. Embedsmændene skal nu selv oppebære hos Indbyggerne de dem tillagte Indkomster; hvis de overlade Indfordringen til Fogden, nyder han for sin Umage en Gotgiørelse af 5 Procent. Skattebregningen skeer tilfiørn, ligesom Handelsberegningerne, efter Vog Fisk, men nu skeer den i Penge, saaledes at en Vog Fisk, ansettes til 48 ß Courant. Ved Fogden gisres fra Danmarks Side Prætension paa at hæve Skatter til Condolar i den hvide Søe, da Fogden af den Aarsag reiser til Kola, den første russiske Fæstning, og har Audience hos Bojaren. Denne Reise skeer hvert 3die Aar efter Kongl. Resol. af 15de Junii 1785. Skatternes Beløb i Aaret 1789 vare: 1) Østerhavs fælles Finneskat 42 Rdlr. 12 ß. 2) Fieldfinneskatten af Asjovar og Kautokeino 51 Rdlr. 72 ß. 3) Søefinneskatten 318 Rdlr. 84½ ß. 4) Jordmatrikulskatten 67 Rdlr. 51 ß. 5) Landskyld af Sørøen 8 Rdlr. 72 ß og Forpagtning for Odder- og Kaabberfangst 8 Rdlr. 6) Den Kongen tilkommende Andeel af Fisketienden 487 Rdlr. 59 ß. 7) Uvisse Indkomster: a) Forpagtning af

nogle

Digitized by Google

nogle Øer 11 Rdlr. 28 ß. b) For Vrag og strandet Gods, Justitskassevenge m. m. 65 Rdlr. 50½ ß. c) Skovskat 10 Rdlr. 82 ß. d) Af Pors Elvens Saug 47 Rdlr. 34⅔ ß. 8de Procent skal 15 Rdlr. 10½ ß og 9de Rangskat 30 Rdlr., i alt 1164 Rdlr. 76⅔ ß. Brendeviins Afgiftens Beløb var 1869 Rdlr. 80 ß. I ældgamle Tider har Amtmanden havt Finmarken i Forlehning og Benaading, i hvilken Tid de selv forsynede Amtet med Betiente, som igien derfor afsagde Regning som for andet betroet Gods.

Finne-Fiord, en Fiord i Mule-Nordre-Syssel, østre Fierding af Island, som er rundt om beboet.

Finnlands Sogn, et Anner til Biellands Præsteg., i Lister Fogd., Mandals Amt., hvis Gaarde skylde 67 Huder 3½ Engelsker Feedevare. Dette Annersogn hører i det Verdslige under Mandals Fogd., her var Aar 1787 Folkeantallet i alt 561 Siele.

Fione, saa kaldes Lehnsmandsgaarden i Hvidesse Præsteg., Øvre Tellemarkens Fogd., Brødsberg Amt, som er meget smukt opbygget, og har et stort nyt Vaanehuus.

Fiotlands Sogn, et Anner til øvre Qvinnesdals Præsteg., i Lister Fogd., Mandals Amt, hvis Folkeantal var Aar 1787 i alt 600 Siele.

Fiskaae Jernværk i Vandelvens Hovedsogn og Præsteg. Søndmørs Fogd., Romsdals Amt, er anlagt paa Gaarden Fiskaaes Grund. Paa dette Værk blev erholdet Muthingsbrev den 9 Maj 1757, og i samme Aar sat i fuld Stand og Drift, hvortil haves god Jernmalm; men Værket mangler Skov, som foraarsagede, at det, Aar 1783, blev nedlagt. Ved dette Værk ligge 2 store Fielde, kaldede Sukkertoppen og Ringfieldet.

Fiskernæsset eller Fiskerlagen, en Handels Loge i Grønland, hvortil er en Missionarius og 2de Catecheter. Denne Handels Loge ligger under 63 Gr. 20 M. og tilhører søndre Inspectorat.

Fiskerstrand, en Samling af smaae Gaarde og 2 Pladser som beboes af 8 Gaardmænd, 5 Pladsemænd og en Inderste, udi Borgunds Sogn og Præsteg., Søndmørs Fogd. Romsdals Amt, paa den Øe, kaldet Sulø.

Fiskevatn, en ferst Søe eller Vand, 10 Mile fra Hekla, oppe paa Fieldene imellem Rangaavalle- og Skaptefields-Sysseler, i søndre Fierding af Island. Her har i fordum Tid været Fiskevær for didhen ankomne Fiskere, og sees der endnu Levninger af Fiskerhuuse og lange Rader af sammenlagte Steene, som har været brugt til at tørre Fisken paa.

Fisk-

Digitized by Google

Fiskum Sogn, et Annex til Eger Præsteg., i Buskeruds Fogd. og Amt. Her er en gammel grundmuret Kirke, ganske liden, og uden betydelige Zirater, dog har den et godt muret Sacristie med Kakkelovn til Varme om Vinteren.

Fisters Sogn, et Annex til Hielmelands Præsteg., i Nyefylke Fogd., Stavanger Amt.

Fixe-Sundet, et Sund i Vigørs Præsteg., Sondhordlehns Fogd. søndre Bergenhuus Amt, ligger imellem høie og steile Bierge og løber ind af Hardanger Fiord.

Fiælnedal, en beboet Dalstrækning, som løber op inderst ved Vennie Fiorden i Hevne Præsteg., Fosens Fogd. Tronh. Amt. Her ligger Vennie Annexkirke.

Fiære Sogn, et Annex til Øiestad Præsteg., Nedenæs Fogd. og Amt.

Fiære Skibreede, et Tinglaug til Sondhordlehns Fogd., søndre Bergenhuus Amt. Tingstedet er Gaarden Leervigen.

Fiærlands Kapel, see Mundal.

Flaadals Robberværk i Tønsæt Sogn, Østerdalens Fogderie, Hedemarkens Amt, er indgaaet under Friderichsgaves eller Foldalens Robberværk.

Flaae Sogn, et Annex til Næs Præsteg. i Hallingdalen under Buskeruds Amt, er 4 M. lang og er det yderste Sogn mod Ringerige. Kirken ligger paa Gaarden Vees Grund, er en Træbygning af Reisværk. Bønderne fortælle at denne Kirke skal først være begyndt at opføres paa Gaarden Volds Grund, som ligger paa søndre Side af en ved Kirken løbende Elv, men at den ved Nattetid blev forflyttet paa den nordre Side, hvor den nu staaer. Veiene i dette Sogn ere meget vanskelige, og indtreffe mange slemme Bierge, som maae overfares. Igiennem Sognet løber den store Hallingdals Elv, hvori under dette Sogn ligge 5 Øer, kaldet Stavn, Tyvetop, Stabek, Soughen og Boehen, hvilke alle bruges til Høeslet.

Flaae Sogn og Tinglaug, er et Annex til Melhuus Præsteg., i Guldals Sorenskriverie, Tronh. Amt. Kirken har forhen staaet paa en Slette norden for den saakaldte Nyehuuskleiv, under Gaarden Midtflaae, men her blev den for noget over 200 Aar siden af Elvebrud udtaget og ødelagt, og derover flyttet til det Sted, den nu staaer, paa Gaarden Øvre-Flaae. Den er en liden Træbygning med et lidet Spiir. Tingstedet er Gaarden Melhuus i Melhuus Sogn.

Flaat, en Gaard i Høilands Sogn, Overhaldens Præsteg., Nummedals Fogd., Trondhiems Amt, hvor en af de gamle Jarler

Digitized by Google

ler skal have boet. Her sees adskillige Kiempehøie og i en Deel er funden gamle forrustede Jernsager.

Flaaværr, en Samling af nogle smaae Øer i Herøe Sogn og Præsteg., Søndmørs Fogd., Romsdals Amt. Imellem disse Øer eller Holme gives et sikkert Ankerleie, og den første Havn fra Stathavet, hvorfore samme søges af alle søndmørske og nordlandske Jegtførere paa deres Reiser til og fra Bergen, saa ofte de ei tage Veien uden om, igiennem det Sund, Breedsund kaldet.

Fladdals Sogn, et Anner til Sillegiords Præsteg., Øvre Tellemarkens Fogd., Bradsberg Amt, bestaaer af 42 Matrikuls Nummere, men 57 smaae og store Gaarde, som beboes af 52 Sølvelere, 8 Leilændinge, og 3 til 4 Lodbrugere. Under disse Gaarde ere 55 Huusmandspladse, deraf 45 beboede. Gaardenes Jordskyld er 118 Tønder 8 Setninger Korn, som er omt. 148 Tønder Hartkorn, og disse Gaarde ere inddeelte i 25 Soldater-Lægder. Kirken ligger en Miil fra Hovedkirken, i en jevn Dal, hvorigiennem den Flod, Stor-Elven kaldet, løber og ofte giør stor Skade ved Oversvømmelse. Bemeldte Kirke er en Træbygning, opbygt Aar 1654, med et lidet Taarn eller Spir. I Kirken staaer et Mariæ Billede, og uden for Dørren til Choret ligger paa Kirkegaarden en flad Steen med Rune Bogstaver, hvilken Steen skal være taget fra en Begravelses-Høi paa Gaarden Rui. Kirken blev Aar 1759 tækket med Tegelsteen, og samme Tid Taarnet smukt istandsat, hvori hænger 2 Klokker.

Fladeqvals Kapel, til Horsangers Præsteg., Nordhordlehns Fogd., søndre Bergenhuus Amt, ligger i en Dalstrækning, kaldet Eringdalen oppe til Lands hen imod Vosse Præsteg.

Fladstrøen, et Settersted paa Fieldet imellem Goels Anner og Valders, i Buskeruds Amt. Her skal i fordum Tid være fabrikeret Myr-Jern, og sees endnu paa Stedet en stor Mængde Smedeslag, samt Levninger af en Kirke og endeel Huuse, hvilke have været beboet af Arbeiderne.

Fladtøe og Hovedøe, saa kaldes 2de Øer, som ere sammenføiet ved en smal Landtunge, beliggende 1½ M. Norden for Bergens Leed. Paa disse Øer er ikkun een Gaard, kaldet Fladtøe.

Fladøerne, ere 2de smaae Øer ter uden for det faste Land i Vestfinmarken.

Flagstad eller Flaustad Sogn, see Flaustad.

Flakstad Fierding, et Tinglaug og Præsteg. i Lofodens og Vesteraalens Fogd. og Provstie, Nordlands Amt, bestaaer af 2de Kirkesogne, nemlig; Flakstad Hovedsogn, paa Øen Flakstad, og Moskenæs Anner paa Øen Moskenæs. Hertil er en Sognepræst.

Flak-

Digitized by Google

Flakstadøe, en maadelig stor Øe, hvorpaa førmeldte Flakstad Sogn og Kirke ligger. Denne Øe skilles fra Øen Vaagen ved en Strøm, kaldet Napstrøm eller Fangstrøm.

Flatanger, et District under Fosnæs Præsteg. i Nummedals Fogd., Tronh. Amt, paa Grændserne af Biørnørs Præsteg., i Fosens Fogd., bestaaer deels af fast Land, som er en Landtunge, der stikker ud fra det saakaldte Nummedals-Eide, og deels af store og smaae Øer, deriblandt en Øe, kaldet Halmøe, hvorpaa Annexkirken Halmøe staaer. Imellem Øerne ere mange Fiorde.

Flatmark, en Gaard i Chors Sogn, Gryttens Præsteg. Romsdals Fogd. og Amt. Her staaer Sognets Kirke eller Kapel, og derhos en af de gamle saakaldte Bautasteine.

Flatter, en græsrig Fieldvei og Afret, som tillige er Grændsestiellet imellem Knappedals og Snefields Sysseler i vestre Fierding af Island.

Flatøe, en Øe i Bardestrands Syssel, vestre Fierding og Amt af Island. Paa denne Øe ligger en Kirke og mange Bøndergaarde. Her er en af de smukkeste Havne, dannet af Naturen, men rummer kun faae Skibe. Indgangen er smal, men Havnen er dyb og Skibene ligge der sikker for Stormveir fra alle Kanter. Under Øen haves som oftest godt Fiskerie og Sælhundefangst. En Mængde smaae Øer og Holme ligger til Øen, hvorpaa Søefugle opholde sig, og hvoraf haves Æg og Dun. Beboerne af Flatøe ere ikke mange, og mindre end formuende efter Øens Frugtbarhed, som holdes for at være af det de bøe i Fælledskab og have ikke udvelte Jorder.

Flatøe, en Øe i Thingøe Syssel, nordre Fierding af Island, ligger uden for Næsset Giøgrer, eller Giøgretaas, og er en god Fiskerplads.

Flaustad eller Flagstad Sogn, et Annex til Holte Præsteg. i Nedenes Fogd. og Amt.

Fledsberg Præsteg. og Tinglaug i Nummedal og Sandsværd Fogd., Kongsbergs Provstie, Buskeruds Amt, bestaaer af 3de Kirkesogne, som ere Fledsberg Hovedsogn og Annexerne: Svenning eller Svenne, og Lyngdal. Hovedkirken er en Steenbygning. Hertil er en Sognepræst. Tingstedet er Gaarden Flaatterud. I den saakaldte Grønlie Mark er af et Interessentskab for nogle Aar siden optaget et Kobberværk.

Flekkefiord, en liden god Handelsplads og Toldsted, beliggende i Listøe Fogd., Mandals Amt, 8 Mile Vesten for Mandal, og midt imellem Christiansand og Stavanger, omtrent 12 Mile fra hver, ved den Fiord, Flekkefiord kaldet. Til denne Bye er en stiøn Skibsfart og Udskibning af norske Produkter, saasom Træ-

kast,

Digitized by Google

last, Fiske- og Skindvare, item Tran m. v., og hvorfore her boe adskillige Kiøbmænd og Borgere, som Magistraten i Christiansand indsetter, for det øvrige høre Byen under Landets Jurisdiction. Flekkefiords Tolddistrict begynder ved Lindenæs, hvor Mandals Tolddistrict ender, og strækker sig i Nord forbi Lister Land til en Aae, kaldet Sire, som er Grændseskiellet imellem dette og Stavanger District, dog høre begge Sider af Aaen under Stavanger. Til Flekkefiords Toldsted ligger Qvinnesdals, Farsund, og Agnefest Ladesteder: Betientene ere: 1 en Told- og Consumt. Inspecteur, en Told- og Consumt. Casserer, en Kongelig Told- og Consumt. Betient og 2 Røyerter. Herforuden er en Kongelig Toldbetient i Egvaag-Havn, en i Farsund, og en Betient ved Rasvaag. Aar 1792 indkom til Toldstedet 115 og udgik 123 Skibe. Aar 1793 eiede Byen 46 store og smaae Skibe. I de 10 Aar, fra 1778 til 1787, blev udført fra dette Toldsted og District 304 Tønder Birkebark, 427 Favner Birkeved, 1308½ Tylt Bielker, 17,132½ Tylt Bord, 7042¾ Tønde Fiskevarer, Graastene for 1390 Rdlr. og desuden 120 Ladn., Hummer for 9520 Rdlr. til 1784, og 35 Ladn. for Aarene 1785, 86 og 1787, Lax 13,841 Stkr., 939 Deger Skind, hvid Steenmose 37,971 Lpd. for Aarene 1785, 86 og 1787, samt Skoe, Tøfler og Støvler 194 Dusin i Aarene 1785 og 1786. Derimod er i formeldte 10 Aar indbragt til Toldstedet og Districtet 94,991 Tønder af alle Slags Kornvarer, deraf for Aarene 1781, 82 og 1783 det største Antal, nemlig 44,120 Tønder, af Salt 4051 Tønder i 8 Aar, nemlig til Udgang af Aaret 1785, af Steenkul i samme Aar, 12,693 Tønder, ligesaa 91,343 Stkr. Tagstene, og 105,140 Stkr. Muurstene i sidstmeldte Aar. Laxefiskeriet under Flekkefiords Tolddistrict er endnu af temmelig Betydenhed, da deraf udskibes aarlig endeel Ladninger røget Lax til Kiøbenhavn og Østlandet, foruden det som forbruges hiemme i Landet; saa er og Hummerfiskeriet en betydelig Artikel. I Aaret 1776, da andet Fiskerie ei vilde slaae an ved Flekkefiord, opdagede Fiskerne en Art Fisk, som forhen der ikke var bekiendt, den blev af dem kaldet Blaataasken eller Blaataasse, og blev først fornummet i Sildegarnene: derefter begyndte de at fiske den med Snøre og Krog. Den gaaer paa Dybet og fiskes paa 30 til 80 Favnes Dybde. Paa Snøret er 80 til 100 Kroge, hvorved kan optrækkes 60 til 80 Stykker paa eengang, efter at Snøret har lagt en høie Tid ved Bunden. Fisken, som er af en Haa-Art, er af Størrelse som en Sild, graaeagtig af Farve og skarp paa Skindet, har skarpe Tænder, og Munden sidder under Halsen. Den er ikke spiselig, og ædes ikke af nogen Fugl eller Creatur. Det er allene Leveren, som

koges

Digitized by Google

koges til Tran og af 120 Stkr., kan faaes 1 Otting. I Aarene 1788 og 1789 blev udi Feddefiorden ved Lister og Hitterøe, fisket aarlig til over 100 Tønder Tran, som betales Fiskerne med 11 a 12 Rdlr. Tønden. Bønderne begyndte at bruge Fisken til Hævd eller Gisdsel paa Ager og Eng, hvortil den ikke skal være utienlig, men nu falder meget lidet deraf. I Byen er en Kirke, bygt af Træe, som hører under Lund Hovedkirke i Jedderen og Dalernes Fogd., Stavanger Amt. Til denne Kirke sogner ei allene Indvaanerne i Byen, men og Almuen i hosliggende Næs Sogn og saaledes tilsammen udgiør et Annex. Byen har et Sygehuus eller Hospital oprettet for de, som ere befængte med Radesyge. Christianssands Borgere har i Aaret 1761 opført et Pak- og Salte-Huus i Flekkefiord, i Anledning af et betydelig Sildfiskerie, som Aar 1759 og 176- indfaldt i Flekkefiords District, men da dette betydelige Fiskerie siden aftog og i endeel Aar aldeles forsvandt, blev denne Bygning staaende og endnu staaer, uden at svare til Hensigten. 12,238 Tønder saltet Sild blev i ommeldte 2de Aar udført fra Flekkefiords Toldsted, uberegnet hvad Bønderne i Toldbistrictet kiøbte, som ogsaa var betydelig. Omkring Flekkefiord bygges en stor Deel Fiskerbaade, som føre 6 Aarer og bruges de fleste til Fiskerierne.

Flekkerøe, en Ø beliggende ½ Miil sydlig fra Christianssand i Mandals Fogd. og Amt. Denne Ø er 1¼ M. i Omkreds. Imellem Øen og det faste Land er den for Skibe saa sikker Havn, Flekkerøehavn kaldet, til hvilken de Søefarende kan løbe ind paa den ene Side af Øen, og ud paa den anden, og derfore bekiendt for den bedste norske Havn. Ved Havnens vestre Gab indseiles med N. V. indtil Syden Vind, og ud med O. S. O. til Norden Vind. Østergabet indseiles med S. O. indtil O. N. O. Vind og ud med V. S. V. til N. N. V. Vind. Havnen er 8 til 9 Favne dyb, og Grunden bestaaer af Leer og Sandgruus. I fordum Tid have Søerøvere under Norges Side ofte søgt ind i denne Havn og giort stor Skade i Landet, saa at Kong Christian den Tredie blev nødsaget, Aar 1555, at sende en Orlogs-Flaade derop, under Komando af Admiral Magnus Gyldenstierne, som blev den ganske Sommer over liggende i Flekkerøe Havn, og paafølgende Aar blev giort Begyndelse til en Fæstnings Anlæggelse paa Flekkerøe af Ege-Bielker, som siden blev nedrevet og i dens Sted, lod Kong Christian 4de, Aar 1635, paa den Ø, Otterøe opføre et med Muur omgivet Kastel, som blev kaldet Christianssøe. Siden er Hovedfæstningen Flekkerøe eller Friderichsholm paa Øen Flekkerøe anlagt ved Mundingen af Havnen imellem dens Udløb saaledes, at den største Orlogs Flode kan ligge fuld-

Digitized by Google

fuldkommen sikker saavel for Overfald af fiendtlig Magt, som for Vind og Storm. I det forrige Aarhundred, var her et Ladested og Toldbod, som blev afskaffet strax efter at Christiansand fik Kiøbsteds Privilegier, og Toldboden forflyttet til Byen. Paa Øen ere 6 Gaardeparter, tilsammen af Skyld 18 Huder. Herfra til Skagen i Aalborg Stift regnes 18 til 19 Miile Ost til Syden, og til Holmen i Jylland er Coursen Sydost til Syden 14 Miile.

Flem, en stor Gaard i Harams Sogn og Præsteg., Søndmørs Fogd., Romsdals Amt, af Skyld 12 Vog Fisk har 7 Opsiddere og 2 Huusmænd. Paa denne Gaard, som ligger paa søndre Side af Flemsøe, sees mange store og anseelige Kiempehøie eller Grave.

Flemsøe eller Skulsøe, en frugtbar Øe i sidstmeldte Sogn, er adskilt fra Øen Fiertoft ved en trang Fiord, kaldet Nogved-Fiord. Denne Øe er ¾ M. lang og 1½ Fierding breed, har 5 Gaarde, som beboes af 20 Gaardmænd, 4 Huusmænd og 4 Pladsmænd. Paa Øen er et temmelig høit Field, kaldet Skulen, hvis nordre Side indeholder de allerbedste Bryne- eller Hvedsteene. Mange Kiempehøie findes paa Øen.

Flexved, en Gaard i Laurdals Præsteg., Øvre Tellemarkens Fogd., Bradsberg Amt, hvortil er den største og betydeligste Skov i heele Præstegieldet, samt en vidtløftig og skiøn Fæhavn, desuden vel dyrkede Agre og Enge.

Fliisnæs, en udstikkende Landpynt ved den Fiord Fliisfiord i Borgunds Sogn og Præsteg., Søndmørs Fogd., Romsdals Amt, hvorpaa ligger en liden Gaard af Skyld 1 Vog 1 Bpd. 12 M. Fisk, som har 2de Opsiddere. Fiorden, som ikkun er en Deel af den saakaldte Storfiord, er bekiendt for meget farlig, i Henseende til den skarpe Søegang, som der falder, og foraarsager ofte betydelig Søeskade.

Fliotaae, en stor fiskerig Elv i Hegrands eller Skagefiords Syssel, nordre Fierding af Island. I samme Syssel ligger et Forbierg eller Næs, kaldet Fliaathorn, som slutter Skage-Fiord.

Fliotdals Herred, et af de allerstørste og smukkeste Landskaber paa Island, beliggende i Mule-Nordre-Syssel og østre Fierding. Dette Herred indbefatter mange Bøygder og Kirkesogne, og er vel forsynet med Birkeskov.

Fliotsdal, en Folkerig Bøygd samme Steds, hvori ligger Skrida Kloster.

Floen, et Landskab beliggende oven for Orebak, nær ved Havet i Aarnæs Syssel, søndre Fierding af Island, hvortil er megen Høeslet.

Floe-

Digitized by Google

Floefield, et høit Grændsefield i Nordals Præsteg. Søndmørs Fogd., Romsdals Amt, hvorover er en Alfar Vei til Sønd- og Nordfiords Fogd. i nordre Bergenhuus Amt, og ligger paa Fieldet en stor ferst Søe, Flovandet kaldet, som er en Miil lang.

Flom Sogn, et Annex til Urlands Præsteg., Yttre- og Indre Sogns Fogd., nordre Bergenhuus Amt.

Floran, et lidet Bygdelav til Sælbøe Præsteg., Strinds Fogd., Tronh. Amt, hvorigiennem Nid-Elv løber med en sagte eller stille Strøm.

Florevaag, en stor Vig paa Nordhordland, i Nordhordlehns Fogd., søndre Bergenhuus Amt, bekiendt af det store og blodige Slag, som Aar 1149 sammesteds forefaldt imellem Kong Sverre og Sigurd Magnusſøn, i hvilket Kong Sverre vandt Seier.

Flossenge eller Østrims Annexsogn, see Østrim.

Floan, 3de Gaarde i Skatvold Annex, Størdalens Præsteg. Stør- og Verdals Fogd., Tronh. Amt. Paa en af disse Gaarde staaer en meget gammel Kirke, bygt af Træe næsten som et andet Huus, men indrettet som en ordentlig Kirke. Denne Kirke er over 200 Aar gammel og har i lang Tid ikke været i Brug.

Flueberg Hovedsogn, see Land.

Fluesund, en Gaard, og Kræmmerleie i Herrøe Sogn og Præsteg. Søndmørs Fogd., Romsdals Amt, af Skyld 2 Vog 9 M. Fisk.

Flø, en stor Gaard i Ulvsteens Sogn og Præsteg., Søndmørs Fogd. Romsdals Amt, som bestaaer af 3de i Rad liggende Parter, kaldet Indre-Midt- og Yttre-Flø, i alt af Skyld 13 Vog Fisk, har 12 Opsiddere og 2 Huusmænd. Til denne Gaard ligge nogle smaae ubeboede Holme, som ved en saakaldet Skiærgaard, eller lang Kiæde af Klipper, ere forenede med Gaarden.

Fløestrand, en ubeboet Strækning af Hareids Landets søndre Deel ved Søekanten i sidstnævnte Præsteg., som indeholder meget steile og farlige Klipper. En Pynt af samme Strand, kaldet Qvitenesset, giør Grændseskiel imellem Ulvsteens og Hareids Sogne, saa og imellem Breesund og Storfiord.

Foden eller Fodne Sogn, et Annex til Ramnæs Præsteg., i Jarlsberg Grevskab. Kirken er en Steenbygning. Den til Præstegjeldet residerende Kapellan boer paa Gaarden Krokken i Fodens Sogn, som Aar 1761 blev udviist til Kapellans Boelig.

Fodevans eller Fodevangs Sogn, et Annex til Ringeboe Præsteg., Guldbrandsdalens Fogd., Christians Amt. Kirken, som

som Almuen selv ejer, ligger en Miil Sønden for Hovedkirken og er en liden Korskirke af Reisværk med et Spiir paa.

Fodnebye, Præstegaard i Holme Præsteg., Mandals Sorenskriv. og Amt, af Skyld 5 Huder, see Holme Præsteg.

Foesnæs Tingl. og Præsteg. i Nummedals Fogd. Tronh. Amt, see Fosnæs.

Foglefonden, et af de høieste Fielde i Norge, beliggende paa den vestre Side af Sør-Fiorden, i Kindservigs Præsteg., søndhordlehns Fogd., søndre Bergenhuus Amt, udgiør en Strækning af mere end 5 Miil i Nord til Bamle-Fiord, og er stedse bedækket med Snee eller Iis, som er ganske blaae. Der siges, at under denne Fond og Sneebroe skal være begravet et heelt Bøygdelav eller Præsteg., kaldet Folgedalen. Snee og Iis har opfyldt Dalene og ligger ievnsides med de høie Fielde. En Elv, som løber derfra, skal ofte bringe med sig Mølle-Hiul, tilhuggede Tømmer, gamle Fade og andre Træekar. Dette Field er ellers det samme som i Hubners Geographie kaldes Fuglefang. Oppe i Sneefieldet ere store Sprekker eller Huler, hvor en Mængde smaae Fugle, tegnede med adskillige Farver opholde sig.

Fokvig, en Dalstrækning, som gaaer ned til den Nordre Side af Saltens Fiord, i Saltens Fogd., Nordlands Amt.

Fola eller Føra-Elv, en stor Elv i Ørke- og Guldals Fogd. Tronh. Amt, som har sit Uløb 4 til 5 M. fra det Field, Fola-Haagna, derefter løber igiennem Fola-Søe eller Frelsøe ved bemeldte Field, og siden efter en Dalstrækning, kaldet Foladal, ned i Gula-Elv.

Foldalens eller Friderichsgaves Kobberværk i Foldalen under Nordre Guldbrandsdalens Sorenskriv., Christians Amt, blev begyndt ved Blotning og Arbeide den 17de August 1745. En Bonde, ved Navn Ole Husum i Foldalen fandt Stedet ved det, at han søgte efter sine Heste, hvorfor han tilligemed hans Hustrue nød aarlig Pension deres Livs Tid af Verkets Eiere, og hans Portrait er ophengt i Faldals Kirke. Faldals Grube er over 300 Lagter dyb, og Verket er inddeelt i 120 Kuxer, men i den senere Tid har det ei været fordeelagtig formedelst Malmens Aftagende. Verket har 3de Smelte-Hytter, som ere: 1) Foldals-Hytten ved Gruven, anlagt Aar 1774. 2) Lovise Hytte ved Solem Elv i Lille Elvedalen, 3de M. fra Foldalen, hvor den første Smeltning skeede Aar 1748, og 3) Strøms-Hytte ved Sivil-Elv, en M. fra Foldalen, under Østerdalens Fogd. Aar 1781 var det tilvirkede Kobber i alt 288 Skpd. 11 Lpd. 4 Pd. og Aar 1791 i alt 350 Skpd. 5 Lpd. Fra 1789 til Udgang af Aaret 1794 har Tiende-Friehed været tilstaaet. Til Verket er en Korskirke af

Træe

Digitized by Google

Træe, opbygt Aar 1751, hvortil Participantskabet gav 2 smukke Klokker. I denne Kirke forrettes Tjenesten 12 Gange om Aaret af Præsten til Læssøe og Præsten til Tønsæt i Østerdalen. I Foldalen er 25 Gaarde og Gaardmænd samt 20 Husmænd, som Sogner til Værkets Kirke. Af disse Gaarde og Pladse hører den halve Deel under Læssøe Præsteg. i Guldbrandsdalen og den anden halve Deel til Tønset i Østerdalen. Foldals-Værk er combineret med et ældgammelt Værk, i Elvedalen, 2 Miile fra Tønsæt, hvor Lovise-Hytten nu staaer. Det hele Sogns Folke-Antal, indberegnet Værkets Arbeidere, er 248 af Mand- og 246 af Qvindekiøn, tils. 494 Siele.

Folden Fierding, et Tinglaug i Saltens Fogd., Nordlands Amt.

Folden eller Folden-Fiord, i Nummedals Fogd., Tronh. Amt, er et af de farligste Farvande Nordenfields, ved det, at paa den vestre Side-haves det aabne Hav, paa den østre deels Grunde, deels blinde Skiær og Klipper, og ingen Havn; ved en Sydvest Storm falder her desuden en grum Søegang. Fiorden er i en Strækning 7 Miil lang fra Havet til det Sted Kolvereid, hvor en Kirke staaer, under Nærsens Præsteg., derfra strækker en Arm af samme Fiord sig ind mod O. eller N. O. til 2½ Miil, omtrent midt i hvilken ligger atter en Kirke ved Stranden kaldet Foldereid. Ude i Havet ligge 2de Øer eller Fiskevær kaldet Sør- og Nord-Gieslingerne. Aar 1625 omkom paa Foldefiord, 3 Miile fra Landet, i en Tid af 2 a 3 Timer, 210 Fiskere fra Nummedalen og Helgeland, ved en Storm fra Nordvest, da 7 Baade bleve paa een Gang kuldkastede. Endeel af disse kom vel til Lands med Livet, men over deres Kræfter saa udarbeidede, at Blodet sprang ud af Navelen og de maatte omkomme, og paa endeel bleve Been og Hænder sønderbrudte. Andre 500 Fiskere kom lykkelig til Lands. Her har fordum været betydelig Fiskerie af Sild og Torsk, og er endnu visse Aar, meget anseelig. Fiorden inddeles i Yttre- og Indre-Folden. Indrefolden begynder ved Appelvær og strækker sig derfra til Aarbotnen, i Længde 6 Mile. Her ligger den Øe, Øxningen, og ved den en anden Øe, Bukø kaldet, paa hver af disse Øer er en Gaard. Der uden for, imellem Gaardene Louen og Lillevahl paa det faste Land, er en smal Hals eller Eide hvorover Baadene trækkes eller kiøres, hvorved spares 2 Miles Omvei. Fiskeriet gaaer i Almindelighed for sig imellem Juul og Paaske.

Foldereid Sogn, et Anner til Nærsens Præsteg. i sidstnævnte Fogd., hvis Kirke staaer som ovenmeldte ved Folden Fiord, og er en Trøbygning.

Digitized by Google

Folderøen, en beboet Ø under Nyefylke Fogd., Stavanger Amt.

Folgerøen, en beboet Ø norden for Spitsøe i Søndhordlehns Fogd., søndre Bergenhuus Amt. Her er en god Skibshavn, hvor en Kongelig Toldbetient er ansat.

Folkenborg, en Gaard i Eidsborg Præsteg., Rakkestad Fogd. Smaalehnenes Amt, hvorpaa i fordum Tid skal have staaet et Kapel.

Folketiærn, en fiskerig ferst Sø i Aarnæs Syssel, søndre Fierding af Island.

Folleboe Sogn, et Anner til Gusdals Præsteg., Guldbrandsdalens Fogd., Christians Amt. Kirken, som Almuen har kiøbt af Kongen, og ligger 1 M. fra Hovedkirken, formenes at have staaet fra de katholske Tider, og er af Grundmuur i en aflang Fiirkant. Kirken og Choret er i en Længde og har lige Brede. Kirkens vestre Dør er ziiret med Udhugninger og opført af hugne Stene. I dette Sogn ligge de bedste og kornrigeste Gaarde af Gusdals Præsteg.

Follen Hovedsogn, see Kørstad Præsteg.

Follo-Fiord, see Christianiæ Fiord.

Follo, en stor, god og smukt bebygget Gaard i Orkedals Præsteg. og Sorenskriverie, Tronhiems Amt, beliggende ¼ Miil fra Orkedalsøren. Den eies og beboes af Cammeraad Vahl.

Folloug og Agger, er et Fogderie, men 2de Sorenskriverier, i Aggershuus Amt, som bestaaer af 6 Præstegielde, nemlig i Agger Sorenskriverie: 1) Agger og 2) Asker; og i Folloug Sorenskriverie, 3) Krogstad, 4) Aas, 5) Vestbye og 6) Næsodden, hvilke ligesaa ere inddeelte i 6 Tinglave, som ere i Agger: Asker Tingl., Øster- og Vester Bærums, og Aggers, og i Folloug: Krogstad Tinglaug, Aas og Næsoddens samt Vestbyes. Disse Præstegielde og Tinglave indeholde 954 matrikulerede Gaarde, deraf i Agger 423, og i Folloug 521. Tingene holdes 3de Gange om Aaret i et hvert Tinglaug, saasom: om Vinteren i Martii, om Sommeren i Juli og om Høsten i Novemb. og Decemb. I dette Fogd. ligger Hovedstaden for Norge og Christiania Stift, kaldet Christiania, med gamle Byen Opslo og tilhørende Forsteder, saa og den lille Kiøbsted Drøbak, item Bærums og Drikkemarks Jernværker. I Fogderiet er ansat en Chirurgus.

Follum, en Gaard i Nordrehougs Hovedsogn og Præsteg. Ringerige District, Buskeruds Amt, hvor en Jordhøi er udgravet og derved funden en Krukke med Aske og en Kobber Kiedel.

Forberg Klokkergaard paa Ytterøen i Inderøens Fogd., Tronh. Amt, er smukt og vel bebygget og har gode Korn-Marker

og

Digitized by Google

og Enge. Her har et Kobberværk været i Drift, og sees betydelige dybe Gruber, som nu for største Deel ere fulde af Vand. Dette Værk blev optaget Aar 1636 af Oluf Parsberg Befalingsmand i Tronhiem.

Forbrigd eller Forbreyd, en Gaard i Verdalens Præsteg., Stør. og Verdalens Fogd. Tronh Amt, omt. ¼ M. fra Stikkelstad. Her har været paa en saakaldet Moe eller ter jevn Plads, en stor Mængde af større og mindre, alle cirkelrunde Steenkredse, men de fleste af dem ere nu bortførte og Pladsen optaget til Agerland, nogle faae ere ikkun tilbage. Stenene bestaaer af større og mindre, meest runde Kuppelsteene, lagte, den ene Steen saa tæt hos den anden og passede paa det nøieste saavel sammen, at de ei uden stor Møie og Arbeide kan brydes fra hinanden, men Kredsene indeholde alle kun et Lag Steen. De ere af ulige Størrelse, fra 10, 12 til 15 Alne og nogle faae 60, 66 til 70 Alne i Omkreds. Paa alle disse Steder er funden Spoer efter antændt Ild. Disse Kredse have i alt været 44. Pladsen hvor de alle have lagt er 150 Alne lang. Paa et ander Sted i Udmarken sees lige saadanne, men mindre Kredse, tilsammen 12 i Tallet, hvoraf den største er 45 Alne i Omkreds.

Forbygda, et Bøygdelav til Hægre Annex i Størdalens Præsteg., under sidstmeldte Fogd., som bestaaer af 25 Gaarde med 26 Gaardmænd, 8 Huusmænd, og i alt omt. 160 Siele. Igiennem denne Bøygd løber Forra Elv, som har sit Udspring fra Forra Vatn og falder ud i Størdals Elv.

Forlund Sogn, et Annex til Grue Præsteg. i Sollør og Oudals Fogd., Hedemarkens Amt.

Forr Hovedsogn til Stods Præsteg., Indersens Fogd. Tronh. Amt. Kirken er en gammel og forfalden Træebygning med et høit Taarn og Spir, bygt Aar 1648, og eies af Proprietair Niels Bye. I Kirken lige mod Prædikestolen er i den seenere Tid, efter Stedets sidst afdøde Sognepræst Hr. Ole Moldes Forslag, bekostet et smuk lille Positiv eller Orgel, som tilforn har staaet i Tronhiems vor Frues Kirke, forsynet med et smukt Tralværk, hvorpaa er malet endeel Bibelske Stykker. Hertil er en Organist, som nyder Told og Offer af Almuen. Over Choret er en Hvelving af Bredder. Altertavlen er temmelig smuk, giort Aar 1680. Alteret er murret og oven paa belagt med en flad huggen Steen, midt i hvilken er indfattet en liden firkantet poleret hvid Marmorsteen. Bag Alteret staaer Stedets fordum Præst Hr. Darres Skilderie. I Taarnet hænger 2 Klokker, og paa den største læses følgende Inskription: "Fuld Sytten Hundret Aar og Tretten til man skrev, da jeg, som liden var, tredobbelt større blev,

Forr Sognis Indbyggere med sine Præster Toe, selv Kirken og hialp til, i Kirken jeg fik Boe, Stiftamtmand var v. Ahn, og Biskop Doct. Krog, han Wium kaldtes da, som holdte Kirkens Bog, Hersleber nævnte man, den Fader med sin Søn, som Ordet lærte her, og holdt i Kirken Bøn. I Folk som høre at min Klang nu voxet er, gid Lyst til Herrens Huus og voxe saa hos jer. Forvarer Foden vel og tager Hiertet med, som Duen haster frem, til dette hellig Sted. Her Øret aabner vel, her Hiertet lukker ei, saa skal da Jesus selv velsigne Eders Vei." Kirken og Præstegaarden staaer paa et Kalk eller Marmor Bierg, hvori gaaer hvide og blaae Aarer. Ved den vestre Ende af Kirken er et smukt Døbehuus, hvori hænger en anden af Stedets fordum værende Præster, navnlig Magister Christopher Herslebs og hans Hustrues Skilderier. Præstegaarden, som skylder 2 Spd. 1 Ør, paa hvis Grund Kirken ligger, er meget stor og betydelig i Ager, og Eng, og ligger dertil en anseelig Strækning god Skov og Udmark. En Elv kaldet Klæboe Elv, løber igiennem den søndre Deel af Gaardens Enge, hvori om Høsten haves godt Ørretfiskerie. Gaardens Huuse, især Vaanebygningerne, ere meget store og vidtløftige, som nærværende Sognepræst Hr. Provst Broch anseelig har forbedret og tildeels af nye smukt opbygt. Strax ved Husene paa nordvestre Side ligger en smuk og god Have. Til Gaarden hører 3de Husmandspladse. Kirken har i fordum Tid staaet paa det Sted, hvor nu Dagligstuebygningen staaer, og Haven har været Kirkegaard. Adskillige Kiempehøie sees paa Gaarden, saa og østen for Husene en gammel Dommer-Plads, om hvilken ligge i en Cirkel 6 store Stene og en endnu større Steen staaer i Midten. I Sognet er hen ved 60 Gaarde, for største Deel meget gode og Kornvisse.

Forsæt, en liden Gaard i sidstmeldte Sogn. Imellem denne og Gaardene Sunden, løber en Fos, kaldet Forsæt eller Sund-Fossen fra det store Sneaase-Vand ned i Fossum-Vand. Ved søndre Side af denne Foss paa Gaarden Forsæts Grund, staaer et betydelig Sagbrug, tilhørende Justitsraad Henrich Horneman i Tronh., hvorpaa, dog med meget lavt Fald, skæres aarlig en stor Mængde Bord, derved er og en Korn-Mølle.

Forsæt, en Gaard i Klæboe Sogn og Præsteg., Strinde Fogd. Tronh. Amt, som af dens Opsidder, Klokkeren Lars Forsæt, anseelig er forbedret og smukt bebygget. Han har og nær ved Gaarden anlagt med stor Bekostning et Møllebrug, og ledet ferskt og godt Vand til hans Gaards Fornødenhed med meget be-

quem-

Digitized by Google

gvemme Indretninger. For denne hans Flid, er han benaadet med et Kongeligt Vrestegn af en Medallie at bære i Brystet.

Fortun Sogn, et Annex til Lyster Præsteg., i Yttre og Indre-Sogns Fogd., nordre Bergenhuus Amt.

Fosens Fogd. og Lehn i Tronh. Amt, er et stort og vidtlsftigt District, strækkende sig langs ved Søekanten, hen ved 12 M. mod Nord til Nummedals Fogd. I Øster grændser Fogderiet mod Tronhiems Fiord og Dalene, og i Vester mod Havet. Det bestaaer meest af Øer ude ved Havet, blandt hvilke Hitterøen er den største, hvorfore Indbyggernes fornemste Næring er Fiskerie, især af Lax, Torsk og Sild, dog er inden for det Næs, Agdenæs kaldet, hvor Tronhiems Fiord indløber, gode Kornlande, saasom: Ørlandet, Hasselviigen, Ritsen og Stadsbøygden. Fogderiet er inddeelt i 6 Præstegielde, som ere: Biørnør, Aafiorden, Stadsbøygden, Ørlandet, Hitterøen og Hevne. Tinglavene ere 7, hvoraf de 6 have samme Navne som Præstegieldene, og det 7de er Ritsens, hvilket er et Anner til Stadsbøygdens Præsteg. I disse Præstegielde ere i alt 16 Kirkesogner og 17 Kirker, men hvoraf det ene Annexsogn henhører i det civile under Romsdals Fogd. og Amt. Gaardenes Antal i heele Fogderiet ere 714 Numere efter Matrikulen, hvoraf 4re ere Herregaarde, som have adelige Privilegier og tilligende Jordegods, nemlig Stor-Fosen, Østeraad, Holden og Reenskloster Gaard. Forunden disse ere mange enkelte uprivilegerede, dog betydelige Gaarde. Videre hører til dette Fogderie nogle Gaarde af Oure Præsteg. under Nordmørs Fogd., Romsdals Amt, hvilke ligge under Hevne Tinglaug. I Fogderiet boer adskillige Handlere eller saakaldte Udliggerborgere, som henhøre under Tronhiems Magistrat: og i Henseende Toldvæsenet boer her langs Tronhiems-Leed, 4 Told- eller Krydsbetiente paa de Steder: Aarremmen, Leren, Magerøen og Thyrhoug, samt en Kryds Inspecteur paa Iøstenøen. For alle disse Betiente ere opførte for Kongelig Regning nye rødmalede Bygninger, hvilke ere bequemme indrettede. Over dette Fogd. er en Foged og en Sorenskriver, men Eieren af Herregaarden Østeraad er tillige Skifteforvalter for sit Gods. Tingreiserne, som forefalde 2de Gange om Aaret, nemlig om Sommeren i Junii og om Høsten, i October Maaned, ere meget besværlige og alle til Søes, hvoraf den besværligste og længste Tour er fra Hittersen til Biørnør. De begynde paa Stadsbøygden, som ligger 2 M. fra Tronh., derfra kan reises baade til Lands og til Søes til Ritsen; fra Ritsen reises til Hevne, derfra til Hitteren, fra Hitteren til Biørnør, derfra til Aafiorden, og fra Aafiorden til Ørlandet. Fogden og

Soren-

Digitized by Google

Sorenskriveren befordres hver paa en bequem Baad med 8te Roersfolk. Det bedste Sildfiskerie haves nu i Aasfjorden og Biørnør. Ved Hittersøen har tilforn været betydeligt Fiskerie; og fiskes her endnu en Mængde Sey. Kongens Korn- og Fisketiende har Almuen forpagtet, men bliver dog aarlig leveret til en antaget Fuldmægtig, nemlig Korn- og Laxe-Tienden in Natura, som han besørger afhandlet, men Sild- og Torske-Tienden betales ligesom til Kirkerne og Præsterne i Penge, hvorover han aarlig afslægger Regnskab, som offentlig læses for Almuen paa Høste-Tingene af Stedets Sorenskriver. Af den indsamlede Sum udbetaler Fuldmægtigen til Fogden Forpagtnings Summen; den overblevne Deel, naar alle Omkostningerne ere fradragne, samles til en Fond for at kunne betale Forpagtnings Summen i et eller flere indfaldende aldeles mislige Aaringer. Sild- og Torske-Tienden kunne i dette Fogderie udgjøre en betydelig Sum naar den blev nogenlunde rigtig betalt i Forhold til Fiskeriet, men neppe angives $\frac{1}{10}$ Part af Fiskeriet og mange Mænd søge aldeles at undgaae Tiende-Afgiften.

Fosens Provstie, sammesteds, bestaaer af førmeldte 6 Præstegjelde med dertil hørende 16 Kirkesogner og 17 Kirker, hvortil ere 6 Sognepræster og en residerende Kapellan. Den eene af Sognepræstene er tillige Provst i Provstiet.

Fosenøe eller Østrim Sogn, see Østrim.

Foskollen, et Field ved Gaarden Fos i Frogner Sogn og Præsteg., Nedre Romerige Fogd., Aggershuus Amt, mærkværdig deraf, at paa dets Overflade sees Tegn af Volde og en Port, som støder til Fieldvæggen.

Fosland, en Gaard i Holle Annexsogn, Strand Præsteg. Ryfylke Fogd., Stavanger Amt, hvor et Kobberværk forhen har været i Drift.

Fosnæs Præsteg. og Tinglaug i Rummedals Fogd., Trondh. Amt, bestaaer deels af 3de store Øer, foruden mange mindre i Folden Fiord, og deels af fast Land. Bemeldte 3de Øer ere: 1) Gjøa eller Jøa, hvorpaa Præstegaarden Fosnæs og Hovedkirken ligger. 2) Elva, og 3) Viig, hvorpaa Viig Annexkirke ligger og Kapellans Gaarden af samme Navn. Præstegjeldet har 4 Kirkesogne, som ere Hovedsognet Fosnæs og Annexerne, Viig, Sæviig og Halmøe paa en Øe i Flatanger District, som grændser til Biørnørs Præsteg., hvilke Sogne indeholder 146 skyldsatte Gaarde, som beboes af omt. 244 Opsiddere. Gaardene skylder 126 Spand 16 Marklaug, hvoraf er affældt 1 Spd. 1 Øre 20 Markl. Af disse Gaarde ere 37 Spd. 12 Markl. Odelsgods. Kirken eies af afgl. Lieutenant Ole v. Lunds Arvinger. Her falder betydeligt Fiskerie i den store Folden Fiord,

dog

Digitized by Google

dog langt fra ikke af den Betydenhed, som i fordum Tid, hvilket Fiskerie bestaaer udi Sild, Torsk, Skrei, Lax m. v., og her ere 9 a 10 Lareworper. Den største Udførsel eller Handel skeer paa Bergen. Aar 1774 eiede Præstegieldet 4re Jægter til saadant Brug. Her ere 5 Fiskevære, nemlig: Moeflæsen beliggende ved Yttre Folden, Steinan, Biørkvær i Flatanger, Sørgieslinger og Sørøya. Her har tilforn været berømmelige Saltbrenderier, men nu brendes neppe 30 Tønder aarlig. Aar 1774 var i Præstegieldet 18 Savbruge i Drivt, bevilget til 60,000 Bords aarlig Skiørsel, hvortil haves Savtømmer, deels fra Overhaldens og deels fra Fosnæs Præstegielde. Til dette Præstegield er en Sognepræst og en residerende Kapellan. Tingstedet er Gaarden Alte.

Foss, 3de Gaarde i Støtrens Præsteg., Guldals Sørensk. Tronh. Amt, hvor en Kirke forhen har staaet, som blev sløifet Aar 1589.

Foss-Tinglaug, i Mandals Fogd. og Amt, bestaaer af Valle eller Undals Præstegield, som indeholder 4 Sogner, see Valle. Tingstedet er Gaarden Foss.

Fossamark, en Gaard i Gryttens Præsteg., Romsdals Fogd. og Amt, hvor fordum skal have staaet en Kirke og et Kloster, og skal endnu sees Levninger af en Kirkegaards Muur.

Fossesholm, en smuk Herregaard i Eger Præsteg., Buskeruds Fogd. og Amt, ved Enden af et Vand, kaldet Fiskum Vandet. Gaarden har skiønne Jorder til Ager og Eng, som anseelig ere forbedrede, og alle Huusene paa Gaarden saavel Vognebygningerne som Ladegaarden ere smukke og vel indrettede. Midt i Gaarden er med stor Bekostning anlagt en Vandkumme med Springvand, dannet som en Grotte af Træe, og derover er bygt et Huus med Pavillon-Tag og med et lidet Taarn, hvori er en Klokke og en Time-Viser. Bag ved Vandkummen er anrettet en Vandkilde for Creaturene. Denne Herregaard har Tiendefrihed, Sigt og Sagefald, samt Soldater-Udredning. De aarlige Indkomster ere omt. 4000 Rdlr. Gaarden, som tilforn blev kaldet Fos og ligger for 4¼ fuld Gaard, var i fordum Tid beboet af Peder Hansen Basse, Høvidsmand paa Aggershuus, han døde Aar 1551; siden beboet af hans Søn Hans Pedersen Basse og dernæst af dennes Søn Friderich Hansen, som døde Aar 1661, hvilket alt sees af 3de Sølvplader, der have staaet paa deres Liigkister, men ere nu hæftede til en Tavle, som hænger i Houge Kirke. I den 7 Aars Feide, under Kong Friderich den Andens Regiering, blev Gaarden beskudt af de Svenske, som de i de gamle Bygninger siddende Kugler endnu viise.

Fossum eller Modum Blaafarve-Værk, see Modum.

Fos-

Digitized by Google

Fossum, 3de Gaarder i Eidsvolds Præsteg., Øvre Romme-rige Fogd., Aggershuus Amt, beliggende ved Eidsvolds Jernværk, blev tilligemed Gaarden Stavie og de paa disse Gaarde anlagte 48 Pladse, med al anden Herlighed af Skov og Mark, testamente-ret til Pladsenes Opsiddere, som Værkets Arbeidere, til Eiendom for dem og deres Livsarvinger, af Værkets forrige Eier Theodor Georg Schlanbusk. Gaardene ere nu siden inddeelte i saa mange Lykker, som Pladsenes Antal, hvoraf enhver Pladse-Opsid-der har sin Lykke.

Fossum, en Gaard i Hovinds Sogn, Tinds Præsteg, Øvre Telemarkens Fogd., Bradsberg Amt. Her sees gamle forladte Gruber af et Kobberværk, som der i fordum Tid har været i Drift.

Fossum, en Gaard i Stods Præsteg., Indersens Fogd., Trondhiems Amt, er Dragoun Qvarteer og skylder 4 Spand. Gaarden har en betydelig Udvidde med skjønne og vel dyrkede Agre og Enge, som, tilligemed Gaardens Bygninger, bleve betydelig for-bedrede af dens sidste Beboer nu afg. Sorensk. Peter Andreas Rosted. Han lod opføre et nyt og vel indrettet Vaanehuus, e-fter at have ladet udgrave en stor Bakke i Gaarden for at give Byg-ningen fornødden Plads; ligesaa af nye opbygt Fæhuus, Hveste-stald og Kornlade, alle meget store og smukke Bygninger, og i Gaarden lod han anlegge en Vandkumme med Vandspring, hvil-ket Vand ved Rører og Render er ledet høit oppe fra Gaarden un-der Fieldet. Vandet gaaer ikke allene til Vandkummen i Gaarden, men og ved tvær Rører til Fæhuset og Hestestalden, hvorved spa-res en Hest og Karl, som forhen bestandig blev holdt til at kiøre det fornødne Vand. Et Vand kaldet Fossum-Vandet, ligger strax østen for Gaarden, og imellem dette og et andet Vand Vesten for Gaarden, kaldes Renvandet, løber en bred Fos hvorover er en stor Broe, kaldet Fossum-Broen. I denne Fos paa nordre Side under Fossum er opbygt, med store Bekostninger, et Savbrug ved meget lavt Vandfald, hvortil haves godt Savtømmer fra Gaar-dens egne Hiem- og Field-Skove, og strax neden for Savbruget er anlagt Grundbygning til et betydelig Sigt og Møllebrug. I denne Fos og i begge Vandene, haves godt Fiskerie, især af Ør-ret. Paa søndre Side fra Gaarden ned til Fossen ligger imellem Vandene et stort steenet Næs, som forhen var begroet med ende-el Granskov og allene blev brugt til Græsning for nogle Lam om Sommeren; dette Næs lod Sorenskriveren afrydde Skoven, og giorde en betydelig Deel af Jorden tienlig til Agerland og Eng-bund. Neden for Gaarden paa vestre Side i Kanten af Reens-vandet opvælder af Jorden en Kilde, som frembringer et ualminde-lig klart og godt Vand, hvilket er koldt om Sommeren og om

Vin-

Digitized by Google

Vinteren aldrig fryser, men derimod opløsner Isen. Til Gaarden er en god Huusmands Plads, god Fæmark hiemme og til Fields, og ligger dertil en øde Gaard kaldet Marken. Disse Eiendomme eies og beboes nu af Lieut. v. Bierring.

Fossum-Jernværk, anlagt, Aar 1624, paa Gaarden Fossum ved Byen Skeen, i Gierpens Præsteg., Nedre Telemarkens Fogd. Bradsberg Amt; dets første Privilegier ere af 12te Sept. 1627 og confirmeret af Kong Christian 5te den 1te April 1669. Machinerne bestaae af en Mandøn, 2de dobbelte Stangjern-Hammere, et Pukværk, en Bolt- og en Spiger Hammer. Værkets andre Bygninger ere Vaaningshuusene med Tørrebod samt Material- og Kull-Huusene rc. Videre ligger ved Værket en Stampemølle, 2 Kornmøller og 4 Savbruge, desuden 2 i Skemdal. Til Værket høre 40 Malmgruber, foruden de Gruber i Diestad Sogn, Nedenæs Fogd., som Værket har tilfælleds med Egelands Jernværk. Den første Kull-Udvisning skeede den 21de Julii 1721, og den seenere blev udstæd den 21de Sept. 1777. Under Værket ligge 60 Skove og 29 Damme. Ved Værket er indhegnet en anseelig Dyrehave for Reensdyr, Danske og Engelske Raae- og Daae-Dyr og en stor Deel norske Harer. Værket er i megen god Stand og Drivt og ligger i en behagelig Egn ved Fiskerige Vande og Elve, og i omliggende Skove haves meget Vildt. Værket eier Gierpens og Skemdals Kirker med jus vocandi, og til Værket med disse Kirker høre 254 Huder 10⅛ Skinds Jordegods samt 4 Miles circumference af Skov til Kuldrivt. Værkets Udskibnings Sted er Byen Skeen, hvor det har sit Korn- og Jern-Magazin samt Malmplads, og til dets Opsigt boer der en Forvalter. Aar 1781 blev paa Værket smeltet og tilvirket 2171 Skpd. 12 Lpd. 8 Pd. Stangjern, 3608 Skpd. 8 Lpd. 13 Pd. støbt Gods, og Aar 1791 udbragt 1619 Skpd. 15 Lpd. Stangjern, og 3508 Skpd., 13 Lpd. Støbegods. I Henseende til det støbte Jern, som fornemmelig bestaaer i Kakkelovne, er dette Værk det betydeligste af alle norske Jernværker. Værket har forhen havt Kanonstøberie, som nu er nedlagt, derimod forbyttes en vis Quantitet Malm til Laurvigs Værks Kanonstøberie mod Malm fra Arendals Gruber. Værket med Savbrugene ere ansat i aarlig Tiende for 600 Rdlr. 48 ß. Dets nærværende Eier er Cammerherre Herman von Løvenskiold.

Fossum Vand i Skods Præsteg., Indersens Fogd., Trondh. Amt, har, foruden adskillige Elve, sit Tilløb fra det store Steaasse Vand, som ved en Fos, kaldet Forset- eller Sund-Fossen, er adskilt derfra. I dette Vand, som er 1½ Fierding langt og ½ Fierd.

Digitized by Google

Fierd. bredt og hvorom ligge mange Gaarde, er overalt et godt Ørret- og Aal-Fiskerie samt nogen Lax.

Forlund Sogn et Annex til Grue Præsteg. i Sollør og Odals Fogd., Hedemarkens Amt.

Forthuus Sogn, et Annex til Lyster Præsteg., Yttre- og Indre Sogns Fogd., nordre Bergenhuus Amt.

Fortunebai, et Sted 2 Mile norden for Colonien Godhavn under nordre Inspectorat i Grønland, hvor et Hvalfiskerie er anlagt Aar 1778.

Framvaarde, et stort og bundløs ferskt Vand i Vandsøe Præsteg., Lister Fogd., Mandals Amt. Paa en Skaarklippe, som staaer oven Vandet i samme Søe, sees i en Linie følgende Rune Bogstaver: V. K. I. A. I. I. R. I. T. H. I. L. T. S. I. N; samme ere ikke udhugne i Klippen, men ligesom gniede derpaa med en Steen; og, endskiønt de have staaet der i nogle hundrede Aar: saa synes de dog saa nye, som de nyelig vare satte derpaa. Denne Raritet besaae Kong Friderich 4de paa hans norske Reise.

Fransholm eller Vaagnæsholm, en Gaard og Handelssted i Borgunds Sogn og Præsteg., Søndmørs Fogd., Romsdals Amt, af Skyld 6 Mark Fisk.

Freberviig, forhen et Ladested under Holmestrand i Jarlsbergs Grevskab, men er ved Kongelig Resolution, af 21de Mai 1788 ophævet.

Freds Sogn, et Annex til Hafslse Præsteg., Indre- og Yttre-Sogns Fogd., nordre Bergenhuus Amt.

Fredøe Sogn, et Annex til Tingvold Præsteg., i Nordmørs Fogd. Romsdals Amt. Her indløber en Fiord under samme Navn.

Frelsøen, en Ø paa Vikten under Nærsens Præsteg. Nummedals Fogd., Trondh. Amt, som er et Sommer-Fiskevær.

Fresvigs Sogn, et Annex til Leganger Præsteg., i Yttre- og Indre-Sogns Fogd. nordre Bergenhuus Amt.

Friderichsgave- eller Foldals-Kobberværk, see Foldalen.

Friderichshaab, en Colonie beliggende under 62 Gr. 30 M., paa Straet Davids, under søndre Inspectorat i Grønland. Her falder megen Torsk, Helleflynder og Lax. Til denne Colonie er en grønlands christen Menighed, og en dansk Missionarius med 4 Catecheter.

Friderichshald, en god og navnkundig Kiøbstæd i Idde- og Marker-Fogd., Smaalehnenes Amt, beliggende 1½ M. fra Svinesund, 3 M. fra Friderichsstad, 5¼ fra Mos, 12½ fra Christiania, 74⅛ fra Stavanger, omt. 68½ fra Bergen og Trondh. samt 18 fra Kongsberg. Denne Stad har til Beskyttelse den betydelige

Digitized by Google

lige Bjergfæstning Friderichssteen med 3de forliggende Forts, nemlig: Overbjerget, Gyldenløve og Stortaarnet. Ved Tistedals Elv, som løber igiennem Byen og falder ud i Svinesund, deles Byen i 2de næsten lige store Deele, som ved en over 150 Alne lang Broe er forenet, under Navn af Sør- og Nordsiden. Strax uden for Broen aabner sig en Søebugt, der som en smal Vig kommer derop sydost fra Svinesund, og bøier sig ved Byen mod Sønden. Hele Byen viiser sig i Grundtegning som en stiernagtig Figur, og har i Omkreds 4000 Skridt. I selve Byen haves ingen smuk Situation for Øiet, formedelst mange ganske nærliggende Bjerge, men fra hvilken Side uden for, især til Vands, har Stedet en meget smuk og behagelig Anseelse. Byens Vaaben er en i fuld Harnisk væbnet Mand staaende paa en Klippe med et blottet Slagsværd i Haanden. Foruden Raadhuset og nogle partikulaire Huuse, ere alle de øvrige opførte af Tømmer, men bordkled og for det meste smukt malede: de fleste ere kun en Etage eller Stokværk høi, omt. ½ Deel tvende Stokværk, men intet Huus høiere. Byen har, foruden Tistidalen, 512 Huuse, 74 store og smaae Gader og 2de Torve, hvoraf det ene paa Sørsiden, som foruden Byens eget Brug, ogsaa tiener til de mindre militaire Øvelser; det andet Torv paa Nordsiden i Nærheden af Elven, tiener til Fiskesalg. De fleste Gader ere steenlagte, men for det øvrige krumme og smale paa nordre Side, derimod paa Sørsiden ere de lige, og skiære hinanden over i rette Vinkler foruden en lang krum Gade, som gaaer langs Stranden. Byen har til Aar 1759 havt 2de Kirker, da Christians Kirke paa Nordsiden, tilligemed den halve Deel af Byen blev lagt i Aske. Den paa Stedet endnu værende Kirkegaard, er, som forhen, Begravelsessted for de paa Nordsiden boende Indvaanere. Paa Sørsiden staaer nu Byens eneste Sognekirke, kaldet Immanuels Kirke, opført af Grundmuur Aar 1729, med et smukt Kuppeltaarn, hvori hænger 2de vellydende Klokker, forseet uden om med et Gallerie, eller saakaldet Vægtergang. Kirken selv er en stor Korsbygning 64 Alne lang og 46 Al. breed; den har en smuk Altertavle, forestillende Christi Lidelse, som tilligemed Prædikestolen, et vel indrettet Orgel, og en Hoben Pulpiturer og indelukte Stole, zirer Kirken. Kirkegaarden er indhegnet med en temmelig høi Kalkmuur. Under Kirkens nordre Fløi er en muret og hvelvet Begravelse. Kirkens Ornamenter ere smukke og massive. Paa den ene af formeldte Klokker, Tolv Klokken kaldet, læses: Johan Cold Aar 1732; ellers staaer paa den ene Side, Byens Navn Friderichshald med sammes Vaaben og Aarstal 1665, som var det Aar Byen fik sine Stads-Privilegier af Kong Friderich 3die, og derunder

de

Digitized by Google

de Ord: Gud med os. Nederst sees at Klokken er støbt i Amsterdam. Paa den anden næsten lige saa stor Klokke, Fomsklokken kaldet, staae disse Ord: Gud allene Æren, og derunder Friderichshald den 4de Julii 1717. Kirken betienes af en Sognepræst og en resid. Kapellan. Nær ved Kirken er en liden Skolebygning opført af Tømmer; den forestaaes af en Rektor, som tillige er Byens Cantor. Herforuden er endnu en Skole paa Byens nordre Side for Soldater-Børn, som der nyde fri Undervisning. Et stort og bequemt Hospital, Eben-Ezer kaldet, ligger paa samme Side, som for 5 Aar siden af nye er opbygget af Træ, og til denne Tid indrettet for 24 Personer af Qvindekiøn. Videre er her et stort og vel indrettet Sygehuus, opbygt af nyt Tømmer for 3 Aar siden, 2de Stokværk høit, paa Byens østlige Side nær ved Elven, som fornemmelig er indrettet for den her værende Garnison, og hvoraf Byen nyder aarlig Leie. Raadhuuset er opført af Grundmuur, af passelig Størrelse efter Folkemængden og vel indrettet. Ved Siden deraf er Arresthuuset for nogle Aar siden ganske af nye med Tømmer opført, hvori, foruden fornødne Værelser for Arrest- eller Fængsel-Vogteren, ere 6 Kammere eller Rum for Arrestanterne, og derunder 3 Kieldere for de grovere Forbrydere. For 30 Aar siden er i Byen anlagt en Reberbane, hvorved er en Mester, 4 Svende og 2 Drenge. Byen har 4 Tobaks-Fabriqver, hvoraf den ældste er indrettet Aar 1754, og de øvrige i Aarene 1777, 78 og 1789, tilhørende Byens Kiøbmænd; til disse Fabriker ere 38 Presser, som ere besatte med 16 Svende, 64 Drenge, og 14 til 16 andre Dagarbeidere, under en Mesters Opsyn. Her er og en Linned-Fabrik eller Arbeidshuus indrettet for arbeidsomme og fattige Fruentimmer, liggende midt i Byens søndre Deel. Huuset er en nye Træbygning, som med hele Fabrikken blev Byen foræret Aar 1790 af Niels Ancher, tilligemed 8000 Rdlr. staaende Kapital, hvoraf Renterne anvendes til Fordeel for de vindskibelige Fattige. Til denne Fabrik ere 2 Væverstole og 10 til 12 Rokke, under Opsyn af en Mesterinde. Strax uden for Byen er en stor grundmuret Bygning til Sukker-Fabrik eller Raffinaderie, 4re Etager høit med et lidet smukt Tårn, hvilken Fabrik, som Aar 1752 blev oprettet, har Navn af det Søndenfieldske Raffinaderie. Her fabrikeres Sukker for omt. 50,000 Rdlr. aarlig. Byens Handel er god og betydelig; fra fremmede Steder indkomme aarlig, efter Toldbøgerne, Varer for 150 til 160,000 Rdlr. hvoraf igien aarlig udgaaer for 100 til 120,000 Rdlr., og af Landets egne Produkter, saasom Planker, Bord, Rafter og anden Træelast samt Skangiern og Jernplader m. v., udføres aarlig for omt. 50,000

Digitized by Google

50,000 Rdlr. Byens Kiøbmænd ejede Aar 1793, i alt 35 store og smaae Skibe, som ved ommeldte Handel settes i Fart, og hvorved omt. 300 Søevante Folk underholdes. Byen er forsynet med en god og temmelig stor Havn, nogle hundrede Skridt fra Byen, ved de 2de Øer: Brat- og Sau-Gerne, hvor og den meeste Ladning indtages. Aar 1792 indkom i denne Havn 379 Skibe, og udgik 347 Skibe. Til Byen ligger det saakaldte Ouds-Herregods, som Kong Christian 5te kiøbte af Admiral Christian Bielke, og allernaadigst skiænkede Byen til Eiendom, den 16 Janua. 1686, hvilket Gods bestaaer af 7 Bøndergaarde foruden Hovedgaarden Ouses Indmark, hvilket alt er fordeelt i saakaldet Lykker, og hvortil ligger Saug- og Qværnebruge ved nordre Posnessets Elv i Bergs Sogn udi Idde- og Marker Fogd. Savbrugene ere 1) Posnæs til 6000 Bord, 2) første Broe 3) og, 2den Broe hver til 6000 Bord, 4) første Stomborg og 5) andén Stomborg hver til 10700 Bords Qvantum aarlig. Ved Byen ligge desuden mange Lystgaarde. Denne Bye har forhen havt Navn af Halden, og var i første Tid meget ringe og ubetydelig, men Aar 1653 tienede til et Samlingssted for Rigets fornemste Mænd. Aar 1658 og 59 forsvarede Byens Indvaanere sig mandig mod de Svenske, og Aar 1660 udholdt atter den 3die haarde Beleiring, hvorfore Byen af Kong Friderich 3die fik Kiøbsteds Privilegier den 10de April 1665 og blev givet Navn af Friderichshald; disse Privilegier bleve af Kong Christian 5te confirmerede og forbedrede den 21de Junii 1672. Indvaanerne har og siden givet Prøver paa Standhaftighed og god Resolution, thi i sidste Krig med de Svenske Aar 1717 og 1718 afbrændte de selv Byen, som især skeede ved de 2de formuende Mænd Hans og Peder Colbiørnsen, for at hindre de Svenskes Tilhold deri, hvilken Skade Kong Friderich 4de betalte Borgerne, og hvorefter Byen igien blev opbygget. Ved denne sidste Beleiring, Aar 1718, blev Kong Carl den Tolvte af Sverrig skudt den 11te Decbr. med en Kanon-Kugle af ½ Punds Vægt, i Løbegravene imellem Gyldenløves Skandse og Friderichssteen, og paa Stedet lod Kong Friderich 4de opsette en Marmor Pyramide 20 Fod høi og ziret med latinsk og dansk Inskription, hvilken Stytte eller Pyramide siden er borttaget, dog sees nogle Stykker deraf indmuret over Fæstnings Porten. Byens Magistrat bestaaer af en Borgermester, 3 Raadmænd, en Byefoged som tillige er Politimester, samt en Bye- og Raadstueskriver, som tillige er Notarius Publikus. Byefogdens Domme indstevnes for Magistraten. De mindre Betiente, til Justitien henhørende, ere: en Underfoged, der tillige er Vagtmester og Megler, 2de Raadstue-

Digitized by Google

stuebetiente, en Kæmner, en Arrestforvarer, en Politiebetient og 5 Vægtere. Friderichshalds Tolddistrict, begynder ved de svenske Grændser, eller ved Ladestedet Sponvigen, og gaaer til et Sted, kaldet Skiebergkilen, hvor Friderichsstads Tolddistrict tilstøder. Under det Friderichshaldske hører Herre; Laugerøe, Sandøe, Tislerne og Herføl. De Kongelige og andre Betiente i dette Tolddistrict ere følgende: I Friderichshald en Tolder, en Told-Controleur, 3 Kongel. Told- og Consumt. Betiente, en Consumt. Inspecteur, en Consumt. Oberbetient, 11 Told- og Consumt. Underbetiente og 6 Røyerter I Svinesund en Kongelig Told- og Consumt. Betient, og en lige Betient med 2 Røyerter i Sponvigen; endelig en Told-Prokureur for Friderichshald og Friderichsstad. Byens Købmænd ere 40; Høkere 24, nogle og 30 Skippere; 49 Haandværkere; omt. 300 Søefolk, og i alt 4 til 5000 Indvaanere af unge og gamle, forruden Byens og Fæstningens Garnison, som bestaaer af Staben og den gevorbne Deel af det Søndenfieldske infant. Regiment, nemlig 2 Bataillioner, hvert af et Grenadeer og 5 Musquet Compagnier, der med Ober-Officerer og Understaben udgior 945 Mend. Ellers er blandt førnævnte Folkeantal indbefattet de ved Tistedalens Elv boende Familier, ligesom Arbeiderne ved Skaaningfos Sav- og Qværnebruger, hvilke alle henhøre under Byens Jurisdiction. Byens egen Milice bestaaer af 180 Borgere, deraf er en Kapitain, en premlair Lieut. en second Lieut. en Fendrik, en Adjutant, 6 Under-Officerer og 2 Tambourer. Deres Fahne er hvid, hvori sees det Kongelige Chiffer og det norske Vaaben med endeel passende Armatur. 6 af Borgerne kaldes Byens deputerede Mænd. Posten ankommer til Byen fra Kisbenhavn om Onsdagen og strax afgaaer til Christiania og de øvrige vesterlehnske Steder, hvortil Brevene indleveres paa Posthuuset Tirsdags Aften. Fra Christiania og de øvrige vesterlehnske Steder ankommer Posten Søndags Eftermiddag, og strax afgaaer til Kisbenhavn. Brevene med denne Post indleveres samme Dags Formiddag inden Klokken 12. For et enkelt Brev til Kisbenh. betales 10ß og til Tronh. 18ß. Over Postvæsenet er en Kongelig Postmester. I Henseende Søe-Enroleringen er en Chef og Ober-Lodts for Friderichshalds District, men som for nærværende Tid boer i Christiania. Medicinal-Væsenet besørges af en Stads Physicus, som tillige er Provincial Medicus. I Byen er et godt Apothek. Byen har adskillige Gange været underkastet Ildsvaade saasom Aar 1667, 1676, 1703 og 1716.

Friderichsminde Kobberværk, anlagt ved den sydlige Ende af Tonhofs Fiorden i Nore Sogn, Rolloug Præsteg., Num-

medal

medal og Sandsvær Fogd., Buskeruds Amt. Dette er et nyt Værk, hvortil endnu ingen Smeltehytte er opført.

Friderichsminde eller Steensrud Værk, see Steensrud.

Friderichsstad, en smuk Handelsstad, hvorved tilliga er en vigtig Hovedfæstning for Norge, beliggende paa en Slette ved Christiania Fiord, hvor den store Glommen Elv falder ud, under Mosse Fogd., Smaalehnenes Amt, 3 M. fra Friderichshald, 4½ fra Svinesund og 9½ M. fra Christiania. Byen blev anlagt Aar 1567 af Kong Friderich 2den, i Steden for den Bye Sarpsborg, som laae 1 M. længere op i Landet, og som af de Svenske i Krigstider blev afbrændt. Den fik og strax derpaa Stads- og Kiøbstæds Privilegier, som den 17de August 1671 ere forbedrede af Kong Christian 5te, og ligesaa den 25de April 1682. med nogle seenere Tillegge: Fæstningen er derimod ikke anlagt før Aar 1665. Volden med dens Underværker ere opførte af Jord, og bestaaer til Landsiden af 5 Bolværker og en vel befæstet Port, men langs ved Vandet ere mindre Bolværker, udvendig med Muur, og derpaa 3 Porte; igiennem den ene falder Passagen til Færgebryen. Paa den nordvestlige Side af Vandet er 03 et undermuret Fæstningsværk, kaldet Isegram, og mod Sønden en befæstet Øe, kaldet Cicignon, paa hvilken De ere 5 Vandmøller, som drives ved Strømmen, før tilhørende Kongen, nu tillagt Commandanten over Fæstningen hans Indkomster, som og har Græsset paa Voldene og Fiskerjet i Gravene. Paa det ene af Byens Bolværk er desuden en liden Veirmølle, den eneste der i Landet og en Vandmølle paa Fortet Isegram. Omt. 1000 Skridt fra Byen eller Hovedfæstningen, mod Sydost, ligger den lille Bjergfæstning, Kongsteen kaldet, som indvendig i Klippen har en Kilde. Denne Fæstning har Communication med Hovedfæstningen ved en under Jorden muret Gang. Den lille Fæstning Aggerøe, som ligger 1 M. fra Byen ud i Havet, hører og hertil. Disse smaae Forter og Skandser have deres egne Kommandantere, som staae under Commandanten paa Hovedfæstningen. Til Byen ere 2de Forstæder, kaldet Hestehaven, som ligger paa Gaarden Trosvigs Grund, der har aarlig 700 Rdlr. udi Grundleie, og Vatorland i Sydost lige for Byen. Byens Handel er betydelig med Trælast og Tømmer, hvilke igiennem Elven Glommen, nedflaades fra Solløer og Østerdalen, og kommer hertil aarlig mange fremmede Nationers Skiøe. Aar 1792 indkom 157 og udgik 156 Skibe. Byen eiede selv s. A. 5 Skibe. De største Skibe maae for Grundens Skyld nær Byen ankre ved Forstaden Hestehaven og længere ud. Før den betydelige Ildebrand, som opkom den 1te Maj 1764, havde Byen indenfor Hovedfæstningen 133

pri-

Digitized by Google

private Bygninger, men nu ikkun 83, hvoraf 16 ere grundmurede. Gaderne ere alle Snorligge hvilke ere inddeelte i 16 Qvarteler. For Byens og Fæstningernes Garnison, som bestaaer af Staben og den gevorbne Deel, af det nordenfieldske infanterie Regiment, nemlig 2 Bataillioner, hvert af et grenadeer og 5 musqvet Kompagnier, der med Ober-Officerer og Understaben udgior 945 Mand, ere opførte 2de store og prægtige grundmurede Baraqver af 2 a 3 Etager, som give Byen den største Anseelse. Byen har en Sognekirke af Grundmuur, med en aaben Kirkegaard. Til denne Kirke er en Sognepræst og en residerende Kapellan, som tillige forretter Tieneſten ved Annexkirken Glemminge, beliggende ½ Miil fra Byen. Byen har fordum havt en latinſk Skole, hvortil Kong Friderich 3die gav 1000 Rdlr, som aarlig skulde forrentes, men samme blev i Kong Christian 6te Tid reduceret; nu er her ikkun en danſk Skole. Skoleholderen er tillige Kantor, og Organisten ved Kirken tillige Stads-Musicus. Videre har Byen et Hospital, en Raadstue, hvor Byetinget holdes hver Mandag, og et Apotheek, samt af Fabriker et Tobaksspinderie, og uden for Byen et Tegleværk, kaldet Nabbeltorp. Byen har en stor Mark, som strækker sig ½ Miil mod Østen og er afdeelt i Lykker. Paa Søekysterne strax uden for Byen haves godt Fiskerie af Torsk, Hvillinger, Makrel, o. fl. S. Forhen har Byen havt Mangel paa ferskt Vand, men nu er deels ved Kongelig Understøttelse, og deels ved adskillige private Gaver ledet godt ferskt Vand til Byen ved Rører og anrettede Vandkummer. I begge Forstæderne ere 132 Vaanings-Huuse, som, tilligemed Byens samtlige Huuse og Bygninger, Vind- og Vand-Mollerne indberegnet, ere taxerede i Norges almindelige Brandkasse for den Summa 135,980 Rdlr. Byens Vaaben forestiller Fæstningen med Omskrivt: Sigillum civitatis Friderichstadienſis. Byens Magistrat bestaaer af en Borgmester, som tillige er Byefoged og Byeskriver m. v. Folkemængden i Byen og Forstæderne beregnes, foruden Garnisonen, til omtrent 1200 af unge og gamle, deraf ere 9 Kiøbmænd, og 2 af disse ere Byens deputerede, 10 Høkere og 19 forskiellige Haandværkere. Borgerskabet bestaaer af 80 Mand. Friderichsstads Tolddistrict begynder ved et Sted, Skiebergkilen kaldet, hvor Friderichshalds Tolddistrict ender, og strækker sig til Krogstadbugten, hvor Mosse Tolddistrict tilstøder. Den østre Side af Bugten hører til Friderichsstad, saa og Hvalherne, som ligge paa nordre Side af Gravnings-Sundet og Lugerve-Svælget. Toldstedet er i Byen, hvorved er en Told- og Consumt. Inspecteur, en Told- og Consumt. Casserer, 2 Kongelige Told- og Consumt. Betiente,

en

Digitized by Google

en Consumt. Controleur, 5 Told- og Consumt.-Underbetiente, og 5 Ryperter. For Friderichsstads og Friderichshalds Tolddistricter er en Told-Procureur, som boer i Friderichshald. Laugtinget for Friderichsstads eller Tønsberg Laugdømme holdes i Friderichsstad, hvor tillige Laugmanden sædvanlig boer. Over Friderichsstads Magazin er en Forvalter, og ligesaa en Forvalter over Fæstningens-Fourage-Magazin. Her er og beskikket en Chirurgus. Posten afgaaer hver Søndags Formiddag til Kiøbenhavn og samme Dag ankommer fra Christiania og de øvrige norske Steder. Den Kiøbenhavnske Post ankommer gemeenlig hver Onsdag og strax afgaaer til Christiania. Over Postvæsenet er en Kongelig Postmester. For et enkelt Brev betales til eller fra Kiøbenhavn 10 Skil., og til eller fra Trondhiem 18 Skil. Ved Kong Christian 5tes sidste Privilegium af 25 April 1682 er det tilladt alle fallerende Personer fra andre Steder, som sig i Byen virkelig ville nedsette, bygge og boe, at de for alle deres Ind- og Udlændiske Creditorers Krav og Tiltale maae være forskaanede paa 10 Aars Tid, fra den Tid de ere ankomne til Friderichsstad og der vundet Borgerskab. Efter samme Privilegium ere Byens Indvaanere befriede for at betale Consumt. af de Vare, som Landværts indføres. I Byen holdes aarlig et Marked den 17de Februarii, som continuerer i 3de Dage.

Friderichsstads-Tønsbergs- eller Mosse-Laugdømme i Christiania Stift, bestaaer af 4 Sorenskriverier, nemlig: Heggen og Frøland, Rakkestad, Mos, Onsøe og Tunøe, desuden Sandsværds District under Nummedals og Sandsværds Fogd., saa og 5 Byer eller Kiøbsteder, nemlig: Friderichsstad, Mos, Tønsberg, Strømsøe med underliggende Ladeplads Tangen og Holmestrand. Laugtinget holdes i Friderichsstad.

Friderichssteen, en Biergfæstning ved Byen Friderichshald i Idde og Marker Fogd., Smaalehnenes Amt, hvortil første Steen blev nedlagt den 14de Augusti Aar 1661 af Statholder Niels Trolle. Dertil hører 3de forliggende Forts: Overbierget, Gyldenløve og Stortaarnet. Disse 3de ere anlagte i en Form af en Tenaille paa 3de til Defension best passende Bierghøider, samt i saadan Distance og nu saaledes indrettede, at de fra Hovedfæstningen, endog med smaae Kanoner, kan haves under Beskyttelse, som, med flere Bequemmeligheder, giør, at en Fiende ikke uden med største Vanskelighed skal kunne betiene sig deraf med nogen Nytte. Den, omtrent 100 Skridt, breede Tistedals-Elv og endeel af Iddefiorden, omgiver ogsaa tildeels Fæstningen i en Fraastand af 4 til 600 Skridt med derimellem liggende lavere Bierge. De fleeste af Hovedværkene paa Fæstningen

Digitized by Google

ligge imellem 300 til 360 Fod over Søe-Horizonten, alle af solide Kalkmuure. Fæstningen med omliggende Forts ere ellers samtlige siden sidste Beleiring Aar 1718 med mange nye Værker og Bygninger forseede, saasom: de dobbelte Glacis imod Fortet Gyldenløve; tvende Tenailles; forskiellige store og mindre Batterier, de fleeste med Hvelvinger under. Borgerskandsens samtlige Verker, som indtil 1740 kun bestoed i Palisadering, ere alle siden af tykke Kalkmuure opførte, med 2de Batterier, samt grundmurede Baraqver for 384 Mand. Foruden andre Bygninger, er siden seneste Beleiring inden Hovedfæstningens Muure opført et stort grundmuret og hvelvet Provianthuus, ligeledes Kaserner eller Baraqver for 950 Mand, saa og større og mindre Krud-Magaziner, hvoraf 4re udi et forliggende Forts, m. v. I Fæstningen ere 3 Vandkilder og 3 store Vandbeholdninger, samtlig i en Høide fra 200 til 330 Fod over Søe-Horizonten, og alle stedse rigelig forsynede med Vand. Fortet Overbierget og Gyldenløve ere ligeledes forseete med tilstrækkelig Vand. Paa samme Sted, hvor Fæstningen nu befindes, formodes i fordum Tid at have været et Lyst-Sted til Herresædet Ous, som laae nær derved, thi for faae Aar tilbage er funden imellem Biergklofterne en Statue af Graaesteen, udhugget som en Vildmand med sin Kølle, der nu til Erindring er indmuret ved Indgangen til Fæstningen. Ved sidste svenske Beleiring Aar 1718 faldt Kong Carl den Tolvte i Løbegravene imellem Friderichssteen og Gyldenløves Skandse den 11 December, og paa Stedet, hvor han blev fældet, lod Kong Friderich 4de opsette en Marmor-Pyramide 20 Fod lang, ziiret med latinsk og dansk Inskription, hvilken Pyramide siden er borttaget, men nogle Stykker deraf sees indmurede over Fæstnings-Porten.

Friderichsvaag, en Handelshavn i Nærheden af Thorshavns Bye paa Øen Strømøe blandt Færserne, hvor Conferenceraad Ryberg i Kiøbenhavn, efter Kongelige Bevillinger af 29 April 1768 og 26 April 1768, har havt et Oplag af Danske Asiatiske Vare, samt Vestindisk Rom og Tobak, og med samme drevet en betydelig Handel paa Skotland. Bevillingerne lydede paa 10 Aars Rettighed. Efter Kongelig Resolut. af 16 Juli 1772 skulde Oplaget forflyttes til Trønnesvaag paa Suderøe, hvor samme bevilgedes for andre 10 Aar. 1782 blev atter forlænget paa 10 Aar. 1790 afstod Conferenceraad Ryberg dette Privilegium til Agent Erichsens Handelshuus. Friderichsvaags Bygninger ere assurerede i den for Færøe indrettede Brandforsikrings Kasse for 5000 Gylden, som er 4166 Rdlr. 64 Skil.

Fride-

Digitized by Google

Friderichsværn Fæstning i Laurvigs Grevskab, er anlagt af Kong Friderich 5te i en Bugt fra Havet strax Sønden for Byen Laurvigen, til Byens og Havnens Forsvar og Bedækkelse. Denne Fæstning er i meget god Stand, og besat med Staben og 2de gevorbne Grenadeer-Kompagnier af det Tellemarkske Infant. Regiment, som med Ober- og Under-Officerer udgior 270 Mand, hvorover er en vice Commandant, desuden en Tzimester. Aar 1749 lod allerhøistbemeldte Konge anlegge samme Steds et Galei-Skibbygg-værft. Her ligger altid 2 Kompagnier Søefolk eller Matroser af Søe-Etaten med deres Kompagnie Cheffer. Desuden en Equipage- og Takkelmester, en Sahlmester, en Auditeur og Mønster-Skriver samt en Proviant- og Material-Forvalter. For Fæstningen og Værftet er en Garnisons Præst og en Chirurgus. Aar 1791 er Værftet forundt Consumtions Friehed paa de Vahre, som bringes dertil. Fra dette Sted og over til Kladstrand i Jylland er ikkun 12 Mile, hvilken Vei det Kongelige Herskab altid tager ved de Leiligheder Norge bliver besøgt. Den samme Vei tager ogsaa den norske Post i Krigstider, naar den ei kan reise igiennem Sverrig. Endeel Strandsiddere boer nær herved paa det Sted Staværn, hvor en Kongelig Toldbetient med 2 Roeyerter er ansat, henhørende under Laurvigs Tolddistrict, see Staværn.

Fries eller Fier-Fiorden, en Arm af Skeens Fiord, som gaaer mod Nordvest til Porsgrund og Bolvig i Nedre Tellemarkens Fogd., Bradsberg Amt. Om denne Fiord ligge høie Fielde, hvilke foraarsage farlige Kastvinde. De høieste Fielde have Navn af Frierflauget og Prædikestolen. Langs ved hele Fiorden ere gode Ankerpladse, omt. paa 16 Favne Vand. Her maae Skibene ofte ligge 8 Dage, førend de kan naae Porsgrund, formedelst den stedse udgaaende Strøm og Vindenes Foranderlighed. Denne Fiord tillegges med Is almindelig imellem Juul og Nytaar, og pleier ei at opgaae førend først i April Maaned, hvorved da Farten paa nye aabnes til og fra de ovenfor liggende Steder. Paa Fiordens vestre Side ligger Onthorsnæs og Gaardene Asdal og Trang med tilhørende Pladse, hvilke Gaarde have god Skov og Jordvei samt fredlyst Ørretfiskerie; end videre ligger ved Fiorden Gaarden Ravnæs med dens Herligheder. Paa Fiordens østre Side er en skion Havn, kaldet Trosvig.

Fritdsøe en ferst Søe eller Vand, beliggende ½ M. fra Meldals Verkets Grube, i Meldalens Præsteg., Orkedals Sørenskr. Tronh. Amt.

Frodaarheide, en Suurbrønd eller mineralsk Vand liggende høit oppe til Fields i en liden Dal, udi Sneefields Syssel, vestre Fierding af Island.

Frodebye Sogn, et Annex til Suderøe Præsteg. paa den nordre Side af Øen Strømøe under Færøerne.

Frodøe, en Øe i Nordmøres Fogd., Romsdals Amt, som har sit Navn af Kong Frode Fredegode, fordi hans Mænd her ihielslog Kong Arthor, som regierede over Nordmør, og viises paa Øen samme Konges Gravhøi.

Froene eller Froeøerne, en Samling af smaae Øer og Holme uden for Frosien, længst ude i Havet, under Hittersøens Præsteg., Fosens Fogd., Tronh. Amt. Disse Øer ere: Hallen, Sauøe, Værøe, Buuroe, Geisingen, Mausund, Ryen og Sullen, hvorpaa staaer en Kirke, som er et Annex til Hittersøens Præsteg., kaldet Sletten.

Froens Præsteg. og Tingl. i Søndre Guldbrandsdalens Sorenskriv., Guldbrandsdalens Provstie, Christians Amt, er fra Sydvest til Nordvest 4 Miile i Længde, og ligesaa fra Sydvest til Sydøst. Det ansees for det smukkeste District i Guldbrandsdalen, og avles her i gode Aaringer baade det bedste og meeste Korn. Næringsveiene bestaaer dersor fornemmelig i at afhandle Meel til Røraas og Foldals Kobberværker, samt Fedevahre, Heste og Qvæg til Christiania. Præstegieldet indeholder 232 matrikulerede Gaarde, som skylde i alt 430 Huder 9½ Skind, 186 Al. Vaidmel og 47 Bpd. 18 Mark Fisk, som er omt. 300 Tønder Hartkorn. Disse Gaarde beboes af 255 Opsiddere og 395 Huusmænd, hvoraf 30 svarer Rydnings-Skat til Kongen, altsaa 650 Familier, foruden Inderster og Gaardmænd, og det heele Folkeantal af unge og gamle, er omt. 5200 Siele. Præstegieldet er inddeelt i 4 Kirkesogne, hvilke ere Froens Hovedsog. og Annexerne: Sødorp, Qvam og Qvikne. Hovedkirken Froen har hidtil været en gammel Korskirke af Staver eller Reisværk, som staaer strax ved Gaarden Leistav, et kort Stykke fra Giestgivergaarden Oden; den Almuen, som selv eier Kirkerne her i Præstegieldet, har for nogle Aar siden faaet Kongelig Tilladelse at flytte Kirken paa Præstegaardens Grund, tæt ved Kongeveien, hvortil er udviist Tompt, og en stor Deel veldannede Graasteene blev kiørt paa Stedet, da Hensigten var at opføre den af Grundmuur, men formedelst indfaldte mislige og haarde Aaringer, i sær 1779 og 1781 blev Arbeidet standset i nogen Tid, dog nu formodentlig færdig. Under den gamle Kirkes Gulv ere 2 aabne Begravelser. Prædikestolen og Opgangen dertil er smukt udhuggen og prydet med ægte poleret Forgyldning, og har Kirken desuden smukke Ornamenter. Paa Kalken staaer det Aarstal 1598. I

Taar-

Digitized by Google

Taarnet henge 3 Klokker. Paa Kirkegaarden staaer Telthuus-set nær ved Sacristiet. Præstegaarden, som kaldes Svahelle, skylder 5 Huder og bestaaer af 4 Gaarde, hvilke nu ere under eet Brug, nemlig: Svahelle, Garløe, Skiplum og Skarpløkken. Den sidste skylder en Hud, og kjøbes af Præst efter Præst for 60 Rdlr. Paa disse Gaarde saaes i alt 26 Tønder Byg, foruden Rug, Hvede og Erter. Til Gaardene er 5 Huusmændspladse, og 2de Sætre paa vestre Side af Laugen Elv, nemlig: Baal Sæter 1 M. fra Præstegaarden og Kantleer Sæter 2 M. derfra, paa hvilken sidste er af Graasteen opbygt et Fæhuus til 40 Qvæg, tækket med Skifer-Steen. I Gaarden er et Vandspring fra en Kilde, som opvælder af Jorden ½ M. fra Gaarden og Vandet er meget godt. En smuk Urtehave er anlagt ved Gaarden. Langs ved Kongeveien ere 200 Favne Steengierde opsat. Under Gaarden høres 3 Fiskevande med en Mængde af adskillige Sorter Fisk. Præstegieldet, som overalt har store og vel bebyggede Gaarde, betienes af en Sognepræst, og en resid. Kapellan, som modtager af Sognepræsten 180 Rdlr. i Steden for Tiende og Landskyld. Tienden pr. Part er noget over 200 Tønder Korn. Præstens Landskyld er af 25 Huder Jordegods. Tingstedet for Tinglavet er Gaarden Qvikstad. Aar 1789 den 22 og 23 Julii blev af Elvebrud og Oversvømmelse, ved ualmindelig Vandflom aldeles ødelagt, i sær af Laugen Elv, 2014¾ Maal Ager og 2626¼ Meling Eng. 555⅛ Maal Ager og 558 Meling Eng beskadiget for nogle Aar, 809 Huuse aldeles ødelagte og 270 beskadigede og tildeels omstyrtede, 20 Mennesker omkom, saa og 7 Heste, 34 Hornqvæg, og 79 Smaafæe. Denne betydelige Skade paa Jord, Huuse og Creaturer er taxeret til 107,911 Rdlr. 24 Skil.

Froens Sogn, et Annex til Aas Præsteg., i Aggers og Follouug Fogd., Aggershuus Amt. Kirken staaer ved Gaarden Aas paa hvilken Gaard ere smukke Bygninger.

Frogner, en smuk og betydelig Herregaard, beliggende ½ M. Nordvest fra Christiania, ved en Elv, som kommer Norden fra Ulevold, og her danner en liden Søe, hvori Vandet fra en høiere Distance falder ned og driver en Sav- og Korn-Mølle. Gaarden, hvis Bygninger ere af Bindingsværk og hvidt anstrøgne, bestaaer af 7 Huuse i en Firkant, med Ballustrader foran indvendig. Hovedbygningen har et Taarn med Seierværk og Spiir, bag samme er en anden bebygget Gaardsplads, som er omgiven med en Buegang af hollandske Lindetræer, og til dens Cabinet, der er giort af Treillage som Buegangen, falder Prospecten fra Havens Hovedgang; fra denne Gaard gaaes ned af en zirlig Terrasse i en

stor

Digitized by Google

stor og regulair Have, indvendig tildeels omgiven med levende Buegange, og udvendig meest mod Norden bedækket med Alleer af vilde Træer. Denne Gaard afgiver 5 a 600 Rdlrs Intrader aarlig og tilhører nu Cammerherre Ancher.

Frogner Sogn, et Annex til Strørums Præsteg., i Nedre Rommerige Fogd., Aggershuus Amt.

Frogner Sogn, Hovedsogn til Lier Præsteg., i Buskeruds Fogd. og Amt. Hertil er en i Aaret 1694 opbygt Korskirke af Steen, efter at den forrige ved Lynild var afbrændt Aar 1652. Kirken eies af Almuen og har smukke Ornamenter. Frogner Præstegaard blev Aar 1751 ansat til 2¼ Skpd. Tunges Skyld, og giort til et fuldt Dragoun Quarteer; Den er vel bebygget, har vidtlostige Jorder, store Enge og gode Agre, samt en stor Deel skiønne Huusmandspladse, men ingen Skov.

Frognøen, en Ø lige overfor i Tyri Fiorden, udi Hvile Præsteg., Ringerige District, Buskeruds Amt, beliggende ved Fiordens vestre Side; Denne Ø er temmelig stor og indeholder en liden Gaard, som skylder 10 Lispd. Tunge, hvorpaa ere 2de Huusmænd. Den ligger under Gaarden Frøshoug.

Frostens Præsteg. i Stør- og Verdals Fogd., Vester Inderherreds Provstie, Tronh. Amt, bestaaer af 3de Kirkesogne, nemlig Frosten eller Laugtun Hovedsogn paa en Landstrækning, Frosten kaldet, og Annexerne Lor eller Aasen og Vang. Hovedsognet ligger i Vest ud for Størdalen og strækker sig ud i Tronhiems Fiord, imellem Fiorden paa Nordre og Aasen paa søndre Side; det er et meget fladt og behagelig Land, med omt. 180 gode Kongsgaarde, som skylde 188 Spd. 1 Øre 17 Markl. eller omt. 283 Tønder Hartkorn. Her voxer en stor Deel Kirsebær, som bringes til Tronhiem til Forhandling, tilligemed en stor Deel Suur-Melk og Æg om Sommeren. Hovedkirken er en grundmuret Bygning staaende ved Præstegaarden, hvilken Gaard er vel bebygget, har gode Agre og Enge, og dertil en betydelig Frugthave. Paa Frosten havde Svend Juel sit Lehn. Det bekiendte Froste-Ting og Frostetings Lov var her forordnet af Kong Hagen Adelsteen; hvilken Lov blev holdet i Tronhiem, ligesom Gule-Tings-Lov blev holdet i Bergen, indtil Kong Magnus Lagabætter giorde en Lov af dem begge Aar 1268. Folke-Antallet paa Frosten var Aar 1769 i alt 1509 Siele. Til dette Præsteg. er en Sognepræst. Tingstedet for Hovedsognet, som udgiør et Tinglav, har været Gaarden Mornæs paa Frosten, og for Annexerne Gaarden Grinde i Aasen. Under Hovedsognet ligger den smuke og smukke Øe Tuteøen eller Toateøen kaldet.

Frøerne, en Samling af Øer og Holme under Hitteren Præsteg., Fosens Fogd., Tronh. Amt, see Froene.

Fræ-

Digitized by Google

Frænen, en Bugt, som fra Havet skier sig ind i Landet ved den Ø. Vaagge, i Romsdals Fogd. og Amt.

Frøeholm, et bekiendt Fiskevær eller Fiskeplads i Alstahoug Præsteg., Helgelands Fogd., Nordlands Amt, hvor Fiskerne bygge om Sommeren Huuse, Skiaae kaldede, hvilke ere aabne til alle Sider, og hvori de ophænge Fisken, naar den er tør. Her boer ellers ingen Folk paa dette Sted.

Frøelands Sogn, et Annex til Oiestad Præsteg., i Nedenæs Fogd. og Amt, hvoraf nogle faae Gaarde høre til Raabygdelaugets Fogd. i samme Amt. I Kirken ligger en Steen 5 Fod lang, med denne Opskrift neden fra og op ad: "Herluf rist efter sin Kunæ Arbits." I dette Sogn ligger et Jernværk, kaldet Frølands Værk, 1¾ M. fra Arendal, optaget Aar 1763. Det har sine Gruber omkring sig, og tilhører Justitsraad Smith. Aar 1791 blev her tilvirket 908 Skipd. 12 Lpd. 7 Pd. Stangjern; 481 Skipd. 15 Lpd. 6 Pd. Stybegods, 59 Skipd. 5 Lpd. flint Jern og 12 Skipd. 2½ Lpd. Spiger, samt Aar 1791 virket 1006 Skipd. 14 Lpd. Stangjern, 250 Skipd. 7 Lpd. Stybegods, 4 Skipd. 18 Lpd. flint Jern, og 71 Skipd. 19 Lpd. Spiger. Den aarlige Tiende til Kongen er 300 Rdlr. Verket har sit Magazin Huus ved Grømstad Ladeplads, see Grømstad.

Frøeland og Heggen Sorenskriv., see Heggen.

Frøeviig, en Ø strax inden for Byen Kragerøe i Nedre Tellemarkens Fogd. Bradsberg Amt, som bestaaer af en Bondegaard med god Skov og Jordvei.

Frøsedal, en liden Tværdal i Sundelvens Sogn, Norddalens Præsteg., Søndmørs Fogd., Romsdals Amt, som strækker sig til Grændserne af Geranger Sogn. Denne Dal bestaaer ikkun af en Gaard kaldet Frøse, som skylder 1 Vog Fisk og har 2 Opsiddere. Igiennem Dalen løber en liden Elv, som ved at støde til en større Elv, foraarsager ofte saa stor Oversvømmelse, at Gaarden sættes ganske under Vand. Siden gior begge disse Elve et stort Vandfald ved den Gaard Stadem og løber ud i Syndelvs Fiord. Til Gaarden ere skiønne Kornjorder, og gode Humle- og Nøde-Haver, hvormed Sognet desuden overalt er forsynet.

Frøshoug, en Gaard i Hole Præstegield, Ringerige District, Buskeruds Amt, hvor mange Kredse sees, besatte med Steene rundt om, og ligesaa endeel Jordhøier.

Frøyen, en stor behoet Ø norden for Hittersøen i Fosens Fogd., Trondh. Amt.

Fuglefang, et af de høieste Fielde i Norge, see Fogleføndenn.

Fuglefiord, en Fiord paa østre Side af Øen Østerøe paa Farøe, see Østerøe.

Fugle-

Fuglefiords Sogn paa sidstmeldte Ø, er et Anner til Østerøe Præsteg., beliggende paa den østre Side af Øen. Kirken staaer ved Fuglefiord.

Fuglø, en Ø under Sæle Anner i Haalands Præsteg., Jedderen og Dalernes Fogd., Stavanger Amt, hvor en betydelig Mængde Søefugle opholde sig.

Fuglø, en Ø 2 M. Norden for Hen Støtten i Nordlands Amt, som er Grænseskiel imellem Helgelands og Saltens Fogderie.

Fuglø, den nordligste Ø af Færøerne under Norderøe Syssel. Hen er maadelig stor og nogenledes slet oven paa, men ellers omringet med høie Forbierge. Mod Østen er en liden Vig, kaldet Hattervig. Øen er beboet og har sin egen Kirke, som hører under Norderøe Præsteg.

Fuldsiø, et ferskt Vand i Granherreds Sogn, Hierdals Præsteg., Øvre Tellemarkens Fogd., Bradsberg Amt, som er 2 M. langt og $\frac{1}{8}$ M. breedt, hvorfra løber en Elv, kaldet Fuldsø-Elv, ned i Tind-Elv.

Funding Sogn, et Anner til Østerøe Præsteg. blandt Færøerne, beliggende ved Funding Fiord, som indløber paa Den Østerøe, hvor Kirken staaer.

Furkenholm, en Ø under Gidskøe Gaard i Borgunds Præsteg. Søndmørs Fogd., Romsdals Amt, hvorpaa Fiskerne i Vaarfiskeriets Tid opholde sig.

Furnæs Sogn, et Anner til Vangs Præsteg. i Nordre Hedemarkens Sorenskriverie, Hedemarkens Fogd. og Amt. Kirken er en stor grundmuret Kors-Bygning, forsynet med et anseelig høit Taarn og Spiir staaende midt paa Kirken; den er opmuret Aar 1707. Benevnte Aarstal sees indsat i Kirkens vestre Gavel. Paa samme Side er Kirkens Hoveddør, under hvis Frontespice staaer: "Al Naade, Fred og Trøst i Gud, for hver som her gaaer ind og ud." Bemeldte Dør er tillige ziiret med Pillarer af hugne Steene. Paa Prædikestoelen ved den høire Side af Døren staaer: Begyndt 1702 og paa den anden Side: Fuldendt 1707. Kirken er stor og lys og dens Lofter ere overalt smukt malede. Altertavlen er nye, dog er i den indsat endeel af en gammel Altertavle, hvoraf noget forestiller Christi Død, smukt udhugget og med Polere-Forgyldning forsynet. Kirken har smukke og tildeels kostbare Ornamenter, i sær en meget stor og prægtig Sølvkande overalt uden paa belagt med Filegran Arbeide, foræret Aar 1730 til Kirken af Madame Else Marie, Enke efter Hr. Niels Sverdrup, fordum Sognepræst til Vang. I Kirken er et Positiv eller lille Orgel. Kirkegaarden er omringet med en fiøn Steenmuur.

Digitized by Google

mur. I Choret henger en Lysekrone og een i Kirken neden for Choret. Aar 1736 var i dette Sogn 36 fulde Gaarde, 26 halve, samt 36 øde Gaards og Rydningspladse.

Furnæs eller Sønderhuk, den yderste Pynt af Stadtlandet i Sund- og Nordfiords Fogd., nordre Bergenhuus Amt.

Furresund, et Sund i sidstmeldte Fogd., ½ M. fra Den Hindse.

Fuskevaag, et Tinglaug under Senjens Fogd., Nordlands Amt.

Fusk eller Fuusk Sogn, et Annex til Ous Præsteg., i Søndhordlehns Fogd., søndre Bergenhuus Amt.

Funding, Fiord og Funding Sogn paa Færøe, see Østerøe.

Fylkesagers eller Veldre Sogn, et Annex til Ringsagers Præsteg., i Hedemarkens Fogd. og Amt.

Fylling, en Gaard og Handelssted i Borgunds Sogn og Præsteg. Søndmørs Fogd., Romsdals Amt, af Skyld 1 Bpd. 21 Mark Fisk, har en Opsidder og en Tuusmand.

Fyrrestrand, en lang og smal Strand eller Landstrækning i Ørskougs Præsteg., Søndmørs Fogd., Romsdals Amt, som begynder fra Rønnæs ved Skevigdalen, og gaaer i en Miils Længde hen imod Sakelvs Fiordens Aabning, hvor den endes ved en øde Gaard, kaldet Kirkesteen, efter en høi Steen, som der staaer opreist, ligneende et Kirketaarn. Paa denne Strand er en ringe Kornavling, men derimod skiøn Birkeskov. Gaardene, som liggs paa denne Strand, ere i alt 7, deraf 6 bebøede med 7 Familier.

Fædde eller Fedde Sogn, et Annex til Nedre Qvinnesdals Præsteg. i Lister Fogd., Mandals Amt, hvis Gaarde skylde 66 Huder 9 Engelsker Fedevarer. Folke Antallet var Aar 1787 i alt 542 Siele.

Fædde eller Fedde Tinglaug i samme Fogd., bestaaer af 8 Kirkesogner, nemlig Hitterøe, Næs, Bakke, Tonstad, Gyland, Lækne eller Likne, Fiotland og Fædde. Tingstedet er Gaarden Fædde.

Fævaag, en Gaard med en bekiendt god Havn i Fosens Fogd., Tronh. Amt.

Fæmunds Søe, et af de største ferske Vande Nordenfields, strækker sig fra Norden til Sønden hen imod 6 Miile. Dets største Brede er 1 M. Dette Vand, som ligger ½ M. fra Svukfusfield, østen for Field- og Landryggen fra Røraas under Tronh. Amt, optager mange Elve, og derfra udløber, ved den sydlige Ende, Fæmunds-Elv, som efter 32 Miles Distance, falder ned ved Karlstad i Vermeland.

Færder-

Digitized by Google

Færderøen, en Øe ved Indløbet af Christiania Fiord hvoraa en Fyhr er anlagt til de Søefarendes Veiledning.

Færderne, en Samling af Øer beliggende i Nordsøen, imellem Skotland og Island, 84 Mile fra Island-mod Sønden, og noget længere borte fra Norge mod Vesten, men fra Bergen 100 M., imellem den 61 Grad 15 Minuter, og 62 Gr. 21 M. nordlige Bredde. De ere tilsammen 25 i Tallet, men 17 ikkun bebyede, hvilke ere: Fuglø, Svinøe, Viderøe, eller Vidøe, Bordøe, Runøe, Kalsøe, Østerøe, Strømøe, Kolter, Hestøe, Nolsøe, Vaagøe, Myggenæs, Sandøe, Skuøe, Store Dimen og Suderøe. De bestaae for det meste af høie Klipper eller Bierge, som opstige af det vilde Hav, og ere adskilte fra hinanden ved dybe og stærke Vandstrømme; disse Klipper ere bedækkede med et anseeligt Lag Jord af 1 til 2 Alens Dybde, dog sommesteds tykkere og tyndere efter Pladsens Beliggenhed. Denne Jordskorpe bidrager til Landets Frugtbarhed baade til Korn- og Høeavling. Herne indtage, fra Sønden til Norden, 15 M. i Længde, og fra Østen til Vesten 10 M. i Bredde. De ere allene ved Søekanten bebøede paa de laveste og mest bequemmeste Steder, saasom ved Viigen, Fiorde og Havne, hvilke sidste ere mange og gode for Seilarsen, især Vestmanhavn og Vongshavn. Herne ere sandske blottede for Skov, derimod rigelig forsynede med en slags Sort Tørveland, og med Steenkul, fornemmelig paa Den Suderøe; i endeel af Biergene indeholder Kobber-Ertz. Enhver Familie have indhegnede Jorder, som de dyrke, hvilke kaldes Bøe, og uden for have de, i den søe Strækning imellem Dale og Bierge, feede Græsmarker, som kaldes Hauge for deres Creaturer, og Faarene søge i saadanne Græsmarker deres Næring baade Vinter og Sommer. Agerdyrkningen er kun maadelig endskiønt Jorden er meget frugtbar og feed. Byg er den eeneste Kornsæd her bruges. Have-Urter af Kaal, Roer, Rødder m. v., item Kartofler vore villig. Af vilde Vexter er især Angelika, Kokleare og Syre, og have de fleeste Bønder plantet Angelika, som de kalde Qvande eller Qvan, ved deres Huuse. En indhegnet Mark eller Bøe indeholder, efter den Færøiske Beregning, 320 Hamburger Alen i Qvadrat. Ellers er Indbyggernes meste Næring ved Faare-Avel, thi mange eie 2, 3, 4 til 500 Faar, og i Henseende Forholdsmaaden med disse Faar, at den eene Bonde ikke skal forurættes af den anden ved Græsningen, have de en særdeles Lov, kaldet Sædebrævet, som er udgivet af Kong Haagen i Norge Aar 1240, og confirmeret af Kong Christian 4de Aar 1637. To Tider om Aaret søge Eierne efter Frugten af Faarene, nemlig, om Foraaret naar de opsamle den affaldne Uld og merke Lam-

Digitized by Google

Lammene, og om Høsten maae de borttage de Faar, som skal slagtes. Ellers er en vis Mand paa hvert Sted, som vogter og passer Faarene at de ei skal komme til Skade, hvilken kaldes Stedemand, og naar Faarene skal samles, haves tillige afrettede Hunde til Hielp. Saadanne Hunde agtes i Pris lige med en Koe. Paa de nordre Øer ere Faarene meest hvide, og paa de søndre meest sorte og brogede, hvilket formenes at skee, som falder ideelig paa de søndre Øer, foraarsager, efterdi de ligge mere i det gabne Hav, end som de nordlige Øer, thi disse ligge tættere til hinanden. Af Ulden forarbeider Indbyggerne Strømper, uldne Skiorter, Sengetepper af forskiellig Farve, grovt og fint Vadmel, Vanter, Huer og Nattrøier, og hvorved baade Mænd og Qvinder, Børn og gamle Skrøbelige hele Aaret igiennem sysselsættes. Af Strømper bliver nu aarlig udført omt. 116,000 Par, Indbyggerne forstaae selv at tilberede forskiellige Farver. Den Urt Tormentill vorer paa Færøerne i stor Mængde, saa at Indbyggerne med den barke Huder og Læder, fordi de have ikke Træebark; de feede ogsaa Svin med samme Urt. Af Land- og Strandfugle have og Indbyggerne et vigtigt Nærings-Middel, item ved rigt Fiskerie af Havet især falder her Kuller, Torsk, Helleflynder eller Qveitet, Sey, Ørreter, Sandflynder, Murt eller smaae Sey, Sælhunde og Hvalfiske. De Vare, som udføres fra Færøe ere: Saltet Faarekiød, Edderdun, Svane- og Gaasefier, Uldengods af enkelte og dobbelte Baands, saasom Strømper, Vanter, Huer og Nattrøier, Uld, Talg, Smør, Huder og Skind-Vahre, Hvalbarder, tør Fisk, Klipfisk og Nakker m. v. De Vahre, som bringes til Færøerne ere: Kornvahrer, Erter, Gryn, Salt, Hamp, Jern, Blye, Krud, Kalk, Muursteene, Glas, Sæm, Viin, Brændeviin, Lysegarn, Specerier, Thee, Kaffebønner, Lærreder, Bielker, Lægter, Bræder, Flintesteene, Tobak, m. v. I de katholske Tider havde Færøerne sin egen Biskop, som boede paa Øen Strømøe, men da Kong Christian 3die fuldkommen indførte Reformationen, blev Bispedømmet afskaffet, og derimod beskikkede en Provst over de her værende Menigheder, som nu omstunder staaer under Biskopen over Siellands Stift, og har samme Provst 7 Sognepræster under sig, som forestaae 39 Kirker. Til Provste-Embedet har Kongen lagt en særdeles Gaard, kaldet Gaardshøvde, beliggende ubi Andefiord paa Østerøe. Allerhøisthemeldte Konge gav hver Sognepræst en frie Gaard, hvorpaa de bestandig boe. Præstegieldene ere meget vidtløftige, eftersom de indeholde 4, 5, 6 a 7 Kirkesogne. Kirkerne ere kun smaae efter Menighederne, opbygte af Bredder og med Kampesteene uden omkring opkagte. Menighederne ere vidt adspredte, og have Præsterne stor

Besvær-

Besværlighed, og om Vinteren ofte stor Farlighed, for at] besøge dem. Kirkerne paa de smaae Øder kan ikke altid betienes for Storm og Udveir, og naar Præsten kommer der, maae han ofte holde Tieneste efter Befaldet, ja det indtræffer, at han nødes til at blive liggende paa Stedet i 14 Dage og derover, førend Veiret tillader ham at komme til sit Hiem igien. De før omtalte 7 Præstegield, hvoraf alle Færøerne bestaae, ere: Norderøe, Østerøe, Thorshavn, Kollfiord, Vaagøe, Sandøe og Suderøe eller Sydøe; men i Henseende til den civile Jurisdiction er Færøerne inddeelt i 6 Sysseler, nemlig: Norderøe, Østerøe, Strømøe, Vaagøe, Sandøe og Suderøe. Den fornemste verdslige Embedsmand er Landfogden, som oppebærer de Kongelige Indtægter, og igien udskiber samme til Kiøbenhavn; de ledige Bøndergaarde blive af ham bortbørlede, og han har Opsyn over deres Inventarier; Han er og Landets Ober-Formynder. En Laugmand er Overdommer og en Sorenskriver er Underdommer og Skifteforvalter. I eshvert Syssel er en Sysselmand, omt. det samme, som en Lænsmand i Norge, en Sognefoged i Danmark eller rettere, som en Hreppstior i Island, og enhver af dem have 2 Kaldsmænd under sig. Paa Landstinget, som holdes i Thorshavn, forsamle disse Embedsmænd sig, og der beraadslaaes om offentlige Anliggender. Forsædet har Landfogden ved disse Forsamlinger, og Sysselmændene foredrage ham Sagerne af deres Syssler. Paa samme Tid holdes et Landemode af Provsten og Landets Præster, ligeledes under Landfogdens Forsæde. Handelsforvalter kaldes den beskikkede Kiøbmand, som besørger Handelen for Kongelig Regning. Øerne have forhen staaet under den Islandske Stiftbefalingsmand, men nu under Stiftamtmanden over Siellands Stift. Den øverste Bestyrelse over Øerne i alle Politie-Kammeral- Finants- og Handels-Sager er nu henlagt til Rentekammeret; men i egentlig Justits Sager staae Øerne under det Danske Cancellie. Den Norske Lov gielder paa Færøerne, dog ere tillige adskillige særskilte Anordninger og Reskripter, og de for de Danske Stæder i Almindelighed gieldende Anordninger vorde, fra Aar 1790, sendte disse Øer til Efterlevelse. I første Instants dømmes ved Vaartinget i et hvert Syssel af Sorenskriveren. Sysselmændene og nogle Tinghørere ere Biisiddere i Retten. Hans Domme kan indstevnes til Landstinget, hvor Laugmanden dømmer og har 36 Biisiddere, nemlig 6 af hvert Syssel. Fra Landstinget er sidste Appel Høieste-Ret. Smaae Politie-Sager afgiøres af vedkommende Sysselmænd summarisk og uden Appel. I Henseende til geistlige Sager, da er det aarlige Landemode tilligge Provsteret. Her er en temmelig betydelig Stad og Handels-

havn

havn, kaldet Thorshavn paa Strømøe, og en Handelshavn samme Steds, kaldet Friderichsvaa[illegible]. En Fattigkasse blev oprettet i Aaret 1767 med Kongelig Fundats, til Hielp for de Fattige. Aar 1769 var Indbyggernes Antal i alt 4773 af unge og gamle, deraf blev regnet 4548 til Næringsstanden. De civile Embedsmænd med Familier vare 106 og de geistlige 119 med Koner og Børn. Ved Reglement af 2den Junii 1787 kom den Færøiske Handel i Forbindelse med den Islandske, Finmarkske og Grønlandske under en fælles Handels Direction. Den forenede Handel skulde, i Følge dette Reglements 26 §, betale til den Kongelige Kasse for Færøernes Beseiling 5000 Rdlr., foruden de Kongelige Landskylds-Rettigheder, men efter een af Regieringen nedsat Kommission i Kiøbenhavn, hvortil Landfogden og Commandanten var kaldet, udkom Forordningen af 13de Augusti 1791, hvorved er bestemt, at fra 1te Januari 1796, skal den monopoliske Handel paa Færøerne vorde ophævet, og Handelen frigivet for alle den Danske Konges Stater paa den Maade, som da nærmere vil blive bestemt. Imidlertid forbeholder Kongen sig Eenehandelen i 5 Aar, dog med en, til Fordeel for Indbyggerne, ganske forandret Taxt, af de Vahre som ind- og udføres. Indbyggerne har forhen brugt det Hamburgske Alnemaal, fra den Tid at Hamburgerne og Hansestæderne dreve Handel paa Færøerne, uagtet Forbud derimod, men ved Forord. af 13de Aug. 1790 §. 7. er dette Forbud paa nye igientaget og Indbyggerne paalagt at rette sig efter Dansk Maal og Vægt. Deres Pengeregning har været Marker, Gylden og Skind, men ved sidstmeldte Forord. §. 8de, er befalet at Handel og Regning skal føres i Rigsdaler, Mark og Skilling, dansk Courant. Den Færøiske Mark holder 16 Gylden, en Gylden 20 Skind og et Skind er 80 ß dansk. Indbyggerne forstaae, ligesom Islænderne at giøre i Træe og Metal, hvad de behøve, og de ere ypperlige Baadebyggere, især Nolsøeboerne. Forhen have de brugt at male deres Korn paa Haandqværne, men nu begynde de at opføre smaae Vandmøller. Bønderne ere deels Selveiere, eller saakaldte Odelsbønder for den Jord de beboe, og deels Leilendinge Kongen eier meget Jord i Landet, og de største Indkomster bestaae i de Afgifter Leilendingerne erlegge af samme. Tienderne, som Indbyggerne svare, deles som almindelig i 3de Parter. Kongens Tiende var Aar 1766 til Beløb 325 Gylden 17¼ Skind, eller 271 Rdlr. 53 ß., og de samtlige Indtægter samme Aar vare, med Procent Skatten 69 Gylden 7¼ Skind, som stod til Restance, i alt 3448 G. 12 Skd., eller 2873 Rdlr. 80 ß. Sysselmændene oppebære Afgifterne hos Bønderne og levere dem til Landfogden. Den Deel af disse Indtægt-

Digitized by Google

tægter, som bestaae i Landets Vare, saasom Skind, Talg, Smør, Fisk, Tran, Strømper ꝛc., udskibes ved Handelen til Kiøbenhavn. Fæstepengene ere 3 Sylden af hver Mark, Jord eller Bøe, og en Daler til Landfogden for Fæstebrevets Udstædelse.

Fæøen, en Øe i Havet under Ryefylke Fogd., Stavanger Amt, hvorpaa er en Gaard, og ligge dertil nogle mindre Øer.

Føgeleyen, er høit Field i Høelands Præsteg., Jedderen og Dalernes Fogderie, Stavanger Amt.

Følkesbygdens Præstekg., see Havelse.

Følling Sogn, er endeel af Egge Annexsogn under Stods Præsteg. i Indersøns Fogd., Tronh. Amt. Hertil er en liden, men meget smuk Træekirke med et høit Spiir, kaldet Følling Kirke, staaende paa en stor Bakke ved Gaarden Følling, havende et lidet Vand, kaldet Følling Vand, som er ½ M. langt og rundt om beboet, paa den Nordre Side, og den yderste Ende af Sneaasens Vand, kaldet Sems Botten, ligesaa rundt om beboet, paa den østre Side. Foruden at Almuen selv vedligeholder denne Kirke, maae de svare deres sædvanlige Kirketiende til Eieren af Egge Kirke. Under Kirkegulvet er et godt Begravelsessted, hvor Præstegieldets sidst afdøde Sognepræst Hr Ole Molde er hensat, ligesaa Sorenskriverne Peder Rosted og Søn Peder Andreas Rosted med deres Hustruer, o. fl.

Føra Elv, see Fola-Elv.

Førdedal, en Dalstrækning i Voldens Sogn og Præsteg., Søndmørs Fogd., Romsdals Amt, gaaer op fra den i Østfiord-Botn beliggende Gaard Førde, og løber i Ost S. O. 1 M. op til Grændserne af Naboe Fogderiet Nordfiord i søndre Bergenhuus Amt. I denne Dal ligge 3 ferske Vande i Rad efter hinanden, alle forenede ved en Elv, som gjennemskiærer Dalen fra øverst til nederst. Disse Vande kaldes Førde-Vatn, Lang-Vatn og Kalv-vatn. Dalen indeholder 16 Gaarde, som beboes af omt. 30 Gaardmænd. Fra denne Dal gaae 2de Tvær-Dale, kaldet Sundal og Ousdal.

Førde Gaard, ligger længst ned ved Elve-Munden af bemeldte Førdedalen, og siges at have faaet sit Navn af en Kiempe, kaldet Førde, som der skal have boet, og hvis Grav endnu er at see paa nordre Side af Førde-Vandet. Denne Gaard, som skylder 3 Vog Fisk, og har 2 Opsiddere, er een af de bedste Gaarde i Sogner, hvortil er en skiøn Fyreskov, Sædbrug og Fiskerie især af Sild og Lax.

Førde Skibrede, er et Tinglaug og Præsteg. i Søndfiords Provstie og Sorenskriv., Sønd- og Nordfiords Fogd., nordre Bergenhuus Amt,

Amt, som bestaaer af 4 Kirkesogne, nemlig: Førde Hovedsogn, hvor et Huus er bygt for 2 fattige Enker, som nyde hver Maaned lig 2 Byd. Havremeel og en Mark dansk i Penge, samt fornøden Salt og Suurt, hvilken Stiftelse er oprettet af Renterne af en Kapital stor 300 Rdlr., som Aar 1700 blev skienket dertil af da værende Provst og Sognepræst for Præstegieldet, Hr. Henrich Finde. Annexerne ere: Nøsdal eller Nausstedal, Holzedal eller Holsen, og Vefring. Herforuden et Kapel, kaldet Hauskedal. Til Præstegieldet er en Sognepræst. Tingstedet er Gaarden Førde.

Førrisdal, saa kaldes et District af Øvre Tellemarkens Fogderie, Bradsberg Amt, som bestaaer af 3de Præstegieldе: nemlig Laurdal, Moland eller Førisdal, og Moe, hvilke indeholde 12 Kirkesogne. I dette District ligger et stort Vand, kaldet Førrisdal, strækkende sig fra Nordost til Sydvest, og indtager en Strækning af 2 Mile, er paa nogle Steder ½ og paa andre Steder ¾ Miil breedt, omgivet med høie Fielde.

Førrisdals eller Molands Præsteg. og Skibreede, see Moland.

Føyen Skibreede, et Tingl. i Søndhordlehns Fogd., søndre Bergenhuus Amt. Tingstedet er Gaarden Leervig.

G.

Gaar, en Gaard i Skaate Skibreede, Torvestad Præsteg., Ryefylke Fogd., Stavanger Amt, hvor Kong Harald Haarfagers Grav sees ned i en liden Dal. En stad Steen har lagt oven paa Graven, som nu er bortbragt, hvilken var 7½ Alen lang og 1¾ Alen breed, ligesaa stod ved den eene Ende af Graven en firkantet Graasteen 1½ Alen lang og breed, som ogsaa er bortbragt, men ved den anden Ende staaer endnu tilbage en saadan Steen, som tilforn har været indsluttet i Muuren af et her i fordum Tid staaende Kapel.

Gaarder, en Gaard i Bøe Hovedsogn og Præsteg., Nedre Tellemarkens Fogd., Bradsberg Amt af Skyld 5 Tønder som tilhører Gaarder-Gave-Kirke staaende samme Steds. Denne Kirke er en gammel Træebygning, hvortil ingen Tiende ligger, ei heller forrettes her Prædiken oftere end 1 a 2 Gange aarlig. Paa Gaardens Grund er anlagt en Jernhammer Machine, henhørende til Holden Jernværk.

Gaar-

Digitized by Google

Gaarder-Sogn, et Annex til Vestbye Præsteg., i Follouq Sorenskriv., Aggershuus Amt.

Gaarder eller Østfinden Sogn, et Annex til Lands Præsteg., Valders Fogd., Christians Amt.

Gaardsjord, en Gaard i Vennie Præsteg., Øvre Tellemarkens Fogd., Bradsberg Amt. Her findes et gammelt Drikkehorn med Messing Beslag, af 2 Potters Størrelse, staaende paa 3 Fødder. Dette Horn skal være nogle hundrede Aar gammelt, og bruges endnu i Brylluper og Giestebuder.

Gaaseholm, en Holm med nogle høie Spitser, i Vaagse Præsteg. under Færserne.

Gaasvær, en Samling af nogle Skiær og Holme i Alstahoug Præsteg., Helgelands Fogd., Nordlands Amt.

Gaasøe, en Ø vesten for Frøyen under Hittersens Præsteg., Fosens Fogd., Tronh. Amt.

Galdrene, eller Gallerne, nogle høie Klipper og farlige Fielde i Yttre- og Indre-Sogns Fogd., nordre Bergenhuus Amt, strækkende sig Nord efter 3 M., hvorover Post-Veien falder til Christiania og Valders.

Galgehytten, en Giestgiver Gaard og Skydsted ved Kongeveien under Aas Præsteg., i Aggers og Follouq Fogd., Aggershuus Amt. Her holdes aarlig et Marked, og staaer her til den Ende endeel Boder for de Handlende, som søge dertil med deres Vahre.

Gamlem eller Gammelheim, en smuk Gaard, som er Handelssted, Skydsskifte og Tingsted for Gryttens og Vattens Skibreede, beliggende i Borgunds Sogn og Præsteg., Sandmørs Fogd., Romsdals Amt, af Skyld 5 Vog 18 Mark Fisk, har 4 Opsiddere. Paa denne Gaard sees endnu en saakaldet Kiempering, eller cirkelrund Fægteplads paa aaben Mark, rundtom besat med Kampestene.

Gammeløre, see Hvalsøre.

Gands Skibreede, et Tinglaug og Præsteg. i Jedderen og Dalernes Fogd., Jedderens Provstie, Stavanger Amt, ligger høit op under Fieldene, og bestaaer af 2 Kirkesogne, nemlig: Høilands Hovedsogn, hvis Kirke ligger 1 M. fra Stavanger, og Some Annex. Dette Skibreede har 61 Gaarde, som Aar 1746 blev beboet af 123 Gaardmænd. Til Præstegjeldet er en Sognepræst. Tingstedet er Gaarden Østeraad.

Ganerøe-Elv, en stor Elv, som kommer fra Erte-Vandet udi Idde Præsteg., Idde- og Marker Fogd. Smaalehnenes Amt, og falder ud i Fem-Søen, beliggende imellem Idde og Bergs Præstegjelde.

Gang-

Digitized by Google

Gangnat, saa kaldes et Tinglaug til Nordmøre Fogd., Romsdals Amt. Tingstedet er Gaarden Bæken.

Gardue, en stor Fiskerplads i Guldbringe Syssel søndre Fierding af Island.

Garmøe eller Vardal Sogn, et Annex til Loms Præsteg., Guldbrandsdalens Fogd., Christians Amt. Kirken er liden og uanseelig, bygt af Træe, ligger ved Vaage Vandet, en Miil fra Hovedkirken. Almuen har kiøbt denne Kirke af Kongen Aar 1723.

Garnaas, en Gaard i Næs Hovedsogn og Præsteg., Hallingdals District, Buskeruds Amt, hvor Kongerne over Hallingdalen siges at have resideret, og skal strax ved Huusene have staaet et Kapel, hvoraf Rudera til denne Tid har været at see.

Garstad, en Gaard paa den Øe midt Vikten i Nærsens Præsteg., Nummedals Fogd., Tronh. Amt, hvor Viktens Annexkirke staaer. Paa denne Gaard skal i fordum Tid have boet en Mand, ved Navn Gaal, som har drevet Sørøverie. For omt. 100 Aar siden er i en Høi opgravet et Stykke Sølv, giort omt. som en Kiedel-Hadde eller Hanke, hvilket siden er omarbeidet og faaet deraf et Dusin Sølv Spiseskeer.

Garten, en liden beboet Øe imellem Stor-Fosen Herregaard og Ørlandet, i Fosens Fogd., Tronh. Amt.

Garviig, en Gaard i Sillejords Præsteg., Øvre Tellemarkens Fogd., Bradsberg Amt, hvor Rudera sees af et Kapel fra de katholske Tider.

Gausa, en Elv, som har sit Udspring af nogle Fiskevande og Morads̃er norden for Gusdals Fieldet i Guldbrandsdalens Fogd., Christians Amt, og løber midt igiennem Gusdals Hovedsogn. Ved den Gaard Steene, samles denne Elv med en anden Elv, kaldet Jøra, som kommer fra Nordvest, hvoreſter de under eet kaldes Storelven, løber saaledes ud en Miils Vei indtil den kommer under Gaarden Jørstad i Faaberg Præsteg., da den kaldes Jøra; siden falder den ud i den store Elv Laugen, som løber igiennem Guldbrandsdalen lige til Miøsen Vand paa Ringerige.

Gedeviig, en øde Gaard i Voldens Præsteg., Søndmørs Fogd., Romsdals Amt, som Bonden Anders Pedersen for faae Aar siden har antaget til Beboelse, og betydelig forbedret i Ager og Eng samt Huusebygninger, hvorfore han har erholdet Kongelig Præmie.

Geiser, et Hver eller varm Kilde i søndre Fierding af Island, hvis Vand i sit Udspring stiger 20 til 60 Favne i Høiden, og holder op tildeels nogle Secunder, men spruder igien med forskiellig stærk Hæftighed. Klippens Dybde indvendig er 72 Fod,

Digitized by Google

og Gjennemsnittet af dens runde Aabning oventil er 57 Fod, men smal hed ad.

Geita eller Geitnæs, et Forbierg ved Tronhiems Fiord, som er Grændseskiel imellem Byenæssets og Viggens Sogne.

Geitlands Jøkel, et meget høit Jisbierg paa Kaldedal i Borgarfiords Syssel, vestre Fierding af Island.

Geranger, en Dalstrækning i Gerangers Sogn, Nordalens Præsteg., Søndmørs Fogd., Romsdals Amt, beliggende inderst ved Geranger Fiord og strækker sig $\frac{3}{4}$ M. op i Landet. Denne Dal har 8 Gaarde, som beboes af 16 Gaardmænd og 5 Husmænd. Her ligger Geranger Kirke.

Geranger Fiord i sidstmeldte Fogd., er en Green af Søndelvs Fiord, strækkende sig $1\frac{1}{2}$ Miil ind i Landet og er indsluttet af strækkelige steile Fielde, saa at Strandbredden overalt er ubeboelig. Fieldgaardene ligge hist og her, deels paa visse udstaaende Fieldhammere, deels og paa nogle høit oppe beliggende Flæer. Her skee idelig store Ulykker og Ødelæggelser af Steen-Skrede, som løbe ned af Fieldsiderne, og af den Aarsag er Fiorden usikker for Søefarende. Et Slags Kastvinde, kaldet Korsvinde, tumle og om paa Fiorden som gior den des mere farlig. Elvene styrte sig oven fra Fieldene ned i Fiorden med en strækkelig Fart og Susen.

Geranger Sogn, under Nordalens Præsteg., er den inderste og snevreste Deel af Fogderiet Søndmør i Romsdals Amt, og adskilles ved Langfieldene fra Guldbrandsdalen. Dette Sogn, som egentlig med Syndelvens Sogn udgior et Annex, er meget Klipperigt, og de fleste Gaarde ligge saa høit, at Agerdyrkningen er kun maadelig, men derimod ypperlig Qvægavling, som med Fiskerierne og Reensdyrsjagt er Indbyggernes fornemste Næring. Gaardenes Antal er 27, som skylde 26 Vog 16 Mark Fisk, og beboes af 36 Gaardmænd og 8 Husmænd, tilsl. 44 Familier. De have deres egen Kirke eller Kapel staaende paa en høi Bakke i Gerangerdal, som er bygt af Træe og tækket med Tegelsteen.

Gesøe, en Havn ved Akendal i Nedenæs Fogd. og Amt, hvor altid boer en Kongelig Kommissionair for ankommende fremmede Skippere, som besørger deres Skibs-Klarering m. v.

Geving- eller Jeving-Aasen, er meget langt og høit Field, som begynder ved Hommelvigen, i Strinde Præsteg. og Fogd., og ender ved Gaarden Helle eller Held i Stordalens Præsteg., Stør- og Verdals Fogd., Tronh. Amt. Herover ligger Post- og Kongeveien til Indherred fra Tronh., som er meget besværlig at reise, og paa visse Tider om Vinteren næsten ufremkommelig, endskiønt derpaa er giort og aarlig gisres betydelige Forbedringer; hvorfor de fleste Reisende om Vinteren, tage en Mils Vei til

Sges

Digitized by Google

Sees naar Veiret tillader det, nemlig, fra Skytsstedet Gaarden Hougum paa Strinden til Gaarden Auran i Stordalen, hvorved denne besværlige og farlige Fieldvei undgaaes og befordrer Reisens Hurtighed.

Gibsund, en Herregaard imellem Giestgiver Stederne: Dillingen og Musangen, i Borre Syssel Christiania Stift. Gaardens Bygninger ere smukke, dog ikkun af Træe og een Etage høie.

Gidskøe eller Gidske, en stor Øe i Borgunds Præsteg., Søndmørs Fogd., Romsdals Amt. Denne Øe, holder ½ M. i Omkreds og adskilt paa Søndre Side fra den Øe Godøe ved Gidskøe Sund, hvorigiennem er en stor Fart af ind- og udgående Skibe, Jægter og Baade, og fra Øen Vigerøe paa nordre Side ved Gibsund. Den er overalt jevn og slet, uden Bierge eller Fielde, og særdeles frugtbar til Korn- og Hoeavling, men har ingen Skov. Paa Øen har fordum lagt en herydelige Herregaard, kaldet Gidske Gaard, som har havt adelige Privilegier, og hvortil har hørt 196 Bøndergaarde, deels paa Søndmør, deels i Romsdalen, og deels i Nordlandene, foruden adskilligt Strøegods overalt i Norge, hvilket alt endnu er bekiendt under Navn af Gidskøe Gods, endskiønt det er adspredt i mange Eieres Hænder. Ved Gidskøe Gaard sees endnu tydelig Rudera baade af den nedbrudte gamle Herregaards grundmurede Kieldere, saa og af Gidskøe Kloster, som her i de katholske Tider har staaet. For nærværende Tid er Øen deelt imellem 2de Hovedgaarde, nemlig: Gidskøe Gaard eller Klemme Gidske, som ligger paa søndre Side, og Gidske Ødegaard, liggende paa nordre Side, tilsammen af Skyld 16 Vog Fisk. Den første er atter deelt i 5 Parter, af hvilke Øens nu værende Eier selv driver den ene, og 4 Bønder de andre 4re Dele. Den anden Part beboes af 12 Bønder. Dertil kommer endnu endel paa østre Side af Øen bo nde Pladsemænd, som for faae Aar siden have opdyrket 10 gode Pladser, og disse med Gaardmændene udgiøre hen imod 30 Familier, som foruden Korn- og Qvæg-Avling, ernære sig af Fiskerie. Paa Gidske Ødegaard, 400 Skridt fra Vaanehusene, staae 2de firkantede, tykke og breede Graasteene, en paa hver Side af den Alfarevei, hvilke kaldes Brødrene, hvor den Adelsmand Torberg Arneson skal være ihielslaget af hans Broder Find Arneson, og til Erindring derom, blev paa Stedet opsat en Støtte med et paategnet Vers, som først var forfattet i det gamle norske Sprog, men siden ved Støttens Fornyelse oversat paa Dansk saaledes: "Find slog sin Broder ihiel, for de om Veien ei forligtes vel, thi rømte han hen i Landet langt Nord, hvor hans Slægt

Digitized by Google

blev meget stor; af hannem ere de Nordfarer alle, som lade sig Finner kalde." Dens Beboere have deres egen Kirke, som i de gamle Tider har enten været en Klosterkirke, eller og et Prædikekapel for Herskabet, som boede paa Gidskegaard; denne, som er den allerældste Kirke i Søndmørs Provstie, er af Grundmuur, beklædt med hugne Stene af hvid Marmor, og er i den seenere Tid sat i en meget smuk Stand, men uden Taarn eller Spiir. Dens nærværende Altertavle er i Træe smukt udskaaret af en Bondekarl paa Øen. I de katholske Tider har til Kirken lagt noget Jordegods, saa og Tiende, men eier nu intet deraf. Paa Kirkegaarden sees Skiøn Valborgs Grav; belagt med en hvid Marmorsteen, hvorpaa staaer nogle ulæselige Karakterer af gamle og nu næsten udslidte Rune Bogstaver. Til Øen høre nogle smaae ubeboede Holme, saasom: Havsteen, Furkenholm og Erkne hvilke bruges til Græsning for Qvæget om Sommeren; de 2de første tiene tillige til Fiskevær for fremmede Fiskere i Vaarfiskeriets Tid, hvorved haves omt. 100 Rdlrs. Leie aarlig.

Giefleskolen, see Askefieldet.

Gieldsaas, en Gaard liggende paa en høi Bakke i Jndersens Præsteg. og Fogd., Tronh. Amt, som af Opsidderen Sivert Johansen anseelig er forbedret, og hvorfor ham er forundt Præmie af en Sølv Medallie.

Gielsøen, en stor Øe, 1 M. lang og ¼ M. bred, nær ved Byen Mos, i Mosse Fogd. Smaalehnenes Amt, hvorpaa er 28 Bøndergaarde.

Giemmestad, en Gaard i Gloppens Hovedsogn og Præsteg., Nordfiords-Sorenskriv. Nordre Bergenhuus Amt, hvor en saakaldet Lovekirke staaer, see Gloppens Præsteg.

Giemsøe Kloster-Gaard, en stor Herregaard i Solum Hovedsogn og Præsteg., Nedre Telemarkens Fogd., Bradsberg Amt, hvor forhen har staaet et Kloster. Under denne Gaard ligger Gaardene Bradsberg og Jolloug med endeel Strøegods i Gierpen Sogn, samt 9 Sædbruge. Ved Gaarden er en stor Broe, kaldet Klosterbroen, som Aar 1783 af nye blev opbygt. Hovedgaarden er betydelig og i de senere Aaringer anseelig forbedret.

Giemsøe, en beboet Øe imellem de 2de Øer Vogen udi Nordlands Amt. Paa Øen staaer en Kirke og Dens Beboere udgiør et Annexsogn til Vogens Præsteg. under Vesteraalens og Lofodens Fogd.

Giesdals eller Giæsdals Skibreede, et Tinglaug og Annexsogn til Lye Præsteg. i Jedderen og Dalernes Fogd., Stavanger Amt, bestaaende af 36 Gaarde, som Aar 1746 bleve beboede af 89 Gaardmænd. Tingstedet er Gaarden Østeraad.

Gier-

Digitized by Google

Gierde Sogn, et Annex til Etne Præsteg., i Søndhordlehns Fogd., søndre Bergenhuus Amt. Paa Kirkegaarden, tæt ved Indgangen, ligger en Steen 3 Al. lang og ½ Al. breed med Inskription af rune Bogstaver paa begge Sider.

Gierdrum eller Giertrum Præsteg. i Øvre Rommeriges Fogd. og Provstie, Aggershuus Amt, bestaaer af 2 Kirkesogne, som ere: Gierdrum Hovedsogn og Hurni eller Heni Annex. Hertil er en Sognepræst. Tingstedet er Gaarden Gierdrum.

Gierfugle-Skiær, en stor Ø i Guldbringe Syssel, søndre Fierding af Island, hvorpaa Søefugle i stor Mængde opholde sig.

Gierpen Præsteg., see Jerpen.

Gierrestads Præstegield, i Nedenes Provstie og Amt, bestaaer af 2de Kirkesogne, nemlig: Gierrestad Hovedsogn, forhen kaldet Visedal, i Nedenæs Fogd., under Strengereids Skibrede, og Vegaardsheim i Raabygdelavets Fogd. Hovedsognet er 3¼ M. langt og 1 M. bredt, hvis Gaarde, som beboes af omt. 130 Gaardmænd, skylde med Præstegaarden, 151 Huder, hvorunder er omt. 45 Huusmandspladse. Annexet har omt. 88 Gaardbrugere, hvis Gaarde og Gaardparter tilsammen skylde 68 Huder, og hvorunder er omt. 55 Huusmandspladse. Begge Sognes Jordskyld er altsaa 219 Huder, det er omt. 137 Tønder Hartkorn. Communicanterne af gifte og ugifte i Hovedsognet, var Aar 1786, i alt 700, og i Annexet 600, tils. 1300. Paa Gierrestad Præstegaard, som skylder ¼ Huder, har Kong Oluf, som blev kaldet Gierrestads Alff eller Oluf, residered. Han døde paa samme Gaard, og blev der begravet i en Høi kaldet Kong Olufs Høi. I Hovedsognet ere 4 ferske Vande, under Navne af: Gierrestad Vandet, som regnes for 2½ Fierding langt, hvorfra løber den saakaldte Sundfos; Holtesforden; Midvandet; og Vastovandet, hvilke alle ere forenede ved Strømme eller mellemlsbende korte Elve. Øverst ved Vastovandet ligger Egelands Jernverk. Først bestod dette Præsteg. af 3de Sogne, Gierrestad, Vegaardsheim og Sønnelye. Derpaa tillød Kong Christian den 4de, Aar 1646, at en Kirke i Byen Øster-Riisør maatte bygges. I 98 Aar havde Præstegieldet altsaa 4 Kirker, men Aar 1745 blev det deelt, saaledes at Riisør og Sønnelyv blev et Præsteg. for sig selv. I Hovedsognet Gierrestad er temmelig gode Korn-Jorder og nogen Skov. Dette Præsteg. betienes af en Sognepræst.

Gierrestad eller Gierstad Sogn, et Annex til Hougs Præsteg., i Nordhordlehns Fogd., søndre Bergenhuus Amt.

Gietingfield, en stor Fieldstrækning i Nummedals Fogd. Trondh. Amt.

Gii-

Digitized by Google

Giisund, Tinglauget under Senjens Fogd., Finmarkens Amt, hvilket bestaaer af Lendvig Hovedsogn, som ligger ved et Sund imellem Senjens Øe og det faste Land, kaldet Giisund.

Gilesskaals- eller Gildesgaards-Fierding, er et Tingl. og Præsteg. udi Saltens Fogd. og Provstie, Nordlands Amt, bestaaende af 2de Kirkesogne, nemlig: Gildesgaards Hovedsogn, hvis Kirke staaer ved Søekanten, og Bejaren Anner, hvis Indbyggere ere deels Bønder, og deels saakaldte Bue-Finner, som bo omkring den Fiord Bejaren, hvilke have en liden Kirke eller Kapel, kaldet Moljord-Finne-Kirke-Kapel. For dette Præsteg. er en Sognepræst og en Missionarius.

Gilleraasen, en stor Skov- eller Fieldstrækning 1 M. lang, beliggende 2 Mile Nordost og i Nord fra Opslo ved Christiania.

Gimmestad Kirke, er en liden Træekirke i Gloppens Hovedsogn og Præsteg., Sønd- og Nordfiords Fogd. Nordre Bergenhuus Amt, hvorudi holdes Prædiken 2de Gange om Aaret.

Gimming, en stor Gaard i Idde Præsteg., Idde og Marker Fogd., Smaalehnenes Amt. I Nærheden af denne Gaard, paa den saa kaldte Lille Idde-Slette, sees 12 runde Kiempe- eller andre berydelige Begravelses-Høie, hvoraf 2de have hver 36 Fods Tverlinie, med en Cirkelrund Figur, og i Midten endnu 6 Fods Høide. Den 3die har en oval Dannelse, 36 Fod lang og 15 Fod i Tvermaal, med samme Høide som de 2 andre, og en Art af Bautasteen staaende ved den nordre Side. Alle disse 3 Høie ere rundt om ved Foden besatte med temmelig store Kampesteene. De øvrige 9 Høie ere noget mindre, dog ligeledes omsatte med Steene, og ved den ene, en Bautasteen 2¾ Alen høi oven Jorden. Paa nogle af disse Høie staae nu meget store Træer, og endnu større forraadnede Stubber.

Gimnæs, et Tinglaug til Nordmøre Fogd. Romsdals Amt. Tingstedet er Gaarden Fladset.

Gimsdalstindene, en lang Fieldstrækning, hvis Ryg er fuld af Biergspidser, og har sit Navn af en Sættersdal, kaldet Gimsdalen, beliggende i Sokelvs Sogn, Ørskougs Præsteg. Sønmøre Fogd., Romsdals Amt.

Gimsø, 2de Gaarde i Melhuus Hovedsogn og Præsteg., Guldals Sørensk., Tronh. Amt, hvorpaa ere 7 Opsiddere. Disse Gaarde have i fordum Tid været under et Brug, og beboet af een af de fornemste og navnkundige Høvdinger i Trondelaugen udi Hagen Jarl den riges Tid, ved Navn Styrkar i Gimsum, som var en Fader til den endnu mere navnkundige Ejnar Tambeskielver, der ogsaa skal have beboet Gaarden, med flere andre

store

Digitized by Google

store Mand i efterfølgende Tid. Nu er Gaarden forandret til Bondegaard.

Gimsøe Fierding, et Tinglaug til Vesteraalens og Lofodens Fogd., Nordlands Amt, som bestaaer af et Annex-Sogn til Vaagens Præsteg.

Gitslan, et ferskt Vand, omt. 1½ M. til Fields, paa nordre Side af Sneaase Vand, i Stods Præsteg., Indersens Fogd., Tronh. Amt., er 1 M. langt og indeholder mange smaa Øer og Holme, hvilke berettes at være 365 i Tallet. Ved dette Vand er en Dalstrækning, kaldet Bæverdalen, hvor 2de Bønder have for nogle Aar siden taget deres Boested, og have der skiønne Græsgange for deres Creaturer. I gode Aaringer voxe her ogsaa Korn.

Giællum, en Giestgivergaard i Vangs Præsteg., Hedemarkens Fogd. og Amt.

Giæsdals Sogn, see Giesdal.

Giævedal Sogn, et Annex til Omblie Præsteg., Raabygdelaugets Fogd., Nedenes Amt.

Giævran, en stor og god Dragoun-Qvarteer Gaard, i Egge Annersogn, Stods Præstegield, Indersens Fogd., Tronh. Amt af Skyld 3 Spand Odelsgods, er smukt beliggget og hvorhos er en meget god Kirsebær-Have, samt skiøn Skov og Fæmark, item en Huusmandsplads. Igiennem Gaardens Grund løber en Elv, hvori falder godt Ørretfiskerie om Høsten. Gaarden eies og beboes af Kapitain Jens v. Smidt.

Giølme eller Jølme, en stor og gammel Herregaard i Orkedals Sogn og Præsteg., Orkedals Sorenskr., Tronh. Amt, beliggende meget smukt paa en Slette ved Orkedals-Fiod, har store men gamle Bygninger, store og gode Agre og Enge, samt 15 Huusmandspladse og nogle Enge-Sletter eller Ødegaarde. Gaarden skylder i alt 4 Spand. Af Huusmandspladsene, hvis Husebygninger ligesaa tilhører Gaarden, haves aarlig omt. 100 Rdlr. og af Ødegaardene ved Bortforpagtning noget over 100 Rdlr. Igiennem Gaardens Grund løber en Elv, som driver et Savbrug til 4 Stabel Bords Qvantum aarlig, og en Aargangs Korn-Mølle. I Elven haves et betydelig Laxefiskerie. Paa Gaarden avles 50 Tønder Byg, 250 Tønder Havre og henved 500 Læs Høe aarlig foruden Ødegaardene. Til Gaarden er en skiøn Humle-Have og en Urte-Have. Under Ødegaarene ligger en god Birkeskov, og til Hovedgaarden er Skov til Brænde og Gierdefang. De aarlige Skatter med Tiender og Tolder, beløbe sig omt. til 50 Rdlr. Paa denne Gaard har i fordum Tid Kong Sverres Søster Cecilia boet. Nu eies og beboes Gaarden af Justitsraad Angell.

Giølstad,

Digitized by Google

Giølstad, en smuk Gaard i Rakkestad Præsteg. og Fogd., Smaalehnenes Amt, hvor Stedets Sorenskriver Cancellieraad Bassøe boer, og af ham af nye opbygget. Vaanebygningerne ere af Træe, een Etage høi, men Fæhuset af Graasteens Muur. Til Gaarden hører et Saugbrug, en Korn-Mølle, Stampe og Farverie, som alt er i god Drivt.

Giøsdals Elv, en Elv i Tinds Præsteg., Øvre Tellemarkens Fogd., Bradsberg Amt, som formeres af Lie-Vandet og adskillige smaa Elve. Den løber 2 M. i Øst, og falder ud i Tindsiøe Vand.

Giøssund eller Gyssund, en Fiord i Rosens Fogd., Tronh. Amt, som fra Havet skiær sig dybt ind imellem Valdsøen og det faste Land. Ved denne Fiord eller Sund staaer en Kirke for Giøssunds Annexsogn under Aasiords Præsteg.

Glaama Iøkel, et høit og stort Isbierg, hvorover gaaer en lang og besværlig Fieldvei, kaldet Glamuheide, i Iisefiords Syssel, vestre Fierding af Island.

Glashoug eller Harran Sogn, see Harran.

Glasøe, en bebøet Ø i Flatanger, under Halmøe Annexsogn, Fosnæs Præsteg., Nummedals Fogd., Tronh. Amt, hvorpaa ligger et Field, kaldet Kongsfield.

Glemminge Sogn og Tinglaug, i Onsøe og Tunse Sorenskriv., Mosse Fogd., Smaalehnenes Amt, er et Annexsogn til Sognekaldet i Byen Friderichsstad. Tingstedet er Gaarden Visur

Glittenberg, en Plads i Hitterdals Præsteg., Nedre Tellemarkens Fogd., Bradsberg Amt, hvor Sølvholtig Blye-Ertz er funden.

Glitter-Vand, en af de største ferske Søer i Eger Præsteg. Buskeruds Fogd. og Amt. Ved Udløbet er anlagt en stor og kostbar Dæmning, hvori samles Vand til det Dikkemarkiske Jernverks Jern-Hammer. Til dette Vand støde de 3de Præstegield, Eger, Lier og Modum.

Glomfiord, en dyb Fiord i Alstahaug Præsteg., Helgelands Fogd., Nordlands Amt, hvori mange Elve have deres Udløb.

Glommen Elv, den største Elv eller Flod i Norge, som beregnes med alle dens Bugter til 40 Miil i Længde og derover. Den har sit Udspring fra et lidet Vand paa Fieldet Storskarven, som ligger imellem Guldalen og Tydalen i Tronh. Amt, og gaaer i Øresundsøe under Rørraas; derfra bøier sig i en halv Cirkel indtil den naaer Edsborg Sogn udi Rakkestad Fogd., Smaalehnenes Amt, og tilsidst falder ud i Havet ved det Sted, Græsvigbugten kaldet, ved Friderichsstad, hvor den giør det store Vandfald Sarpen. Denne

Elv

Elv tager under sit Løb fra Vieren til Sarpen igiennem Østerdalen og Solør med flere Landstrækninger til sig mange andre mindre Elve, og kaldes tildeels Glommen, deels Storelven. Den danner 15 à 20 Fosse eller Vandfald, deraf er Sarpens Vandfald og Morch-Fossen de største og bratteste, og ved Spydeberg Præstegaard den bekiendte Vommensfos. Siden gaaer Elven sagte, omfatter den i Historien berømte Vallandsøe, gaaer derefter under en Tømmerlenze til Grønnesund, hvor den bliver omt. 500 Alen breed, indtil den ved Gaarden Lyoager dreier sig fra Sydost til Sydvest og giør en Bugt, saa at Elven der bliver over 1000 Alen breed. Efter bemeldte Strækning, tager Elven Veien lige mod Sønden og faaer Anseelse af en Søe eller Fiord, indtil et høit Forbierg af Tunge Sogn nøder den til at dele sig, deels som en Strøm der tager Veien til Sarpfossen, og deels baade som Strøm og Evje udgiør Minge-Vandet. Ved Solør tager den til sig en Elv, kaldet Vormen, hvilken kommer ud af den store Søe Miøsen. Den samlede Flod faaer her Navn af Stor-Elven. Store Overskiømmelser indfalder ofte ved denne Elv, som især foraarsages af Sneeskorpens Opløsning paa Fieldene om Foraaret; ellers stiger Elven sædvanlig 3de Gange om Aaret, nemlig: første Gang i April ved Iisſmeltingen i de lave Egne under Fieldene, som kaldes Vaar-Strømmen; derefter ved St. Hansdags Tider eller sidst i Junii formedelst Sne paa Fieldene, som er den største, og den sidste om Efterhøsten af det da indfaldende Regnveir, som kaldes Høstflommen. I Februarii og Martii er Elven baade lavest og smalest.

Gloppen Præsteg. i Nordfiords Provstie og Sorenskriverie, Sønd- og Nordfiords Fogd. nordre Bergenhuus Amt, bestaaer af 2de Skibreeder eller Tinglauge, og Kirkesogne, som ere Gloppen Hovedsogn og Breum eller Reeds Annex. Hovedsognet ligger deels omkring den lille Fiord Gloppen, deels paa begge Sider af den store Fiord, som løber til Indvigs Præsteg. Hovedkirken er en stor smuk grundmuret Bygning, og er desuden i Hovedsogn en liden Trækirke, af de saakaldte Lovekirker, stående ved Gaarden Giemmestad, hvorudi holdes Prædiken 2de Gange om Aaret. Her har endnu været 2 smaa Trækirker, nemlig: en paa Gaarden Østrim i Hovedsogn, og een anden ved Gaarden Hoepe i Annexet, men siden Reformationen ere de ganske forfaldne og ei satte i Stand. Her ere Bønderne gode Jordbrugere, de avle godt Korn og Høe. Græsningen om Sommeren for Creaturene er god, og udføres herfra Fedevahre, Heste og Qvæg. Skovene ere ligesaa gode og hvoraf Bønderne have anseelige Fordeele ved Savtømmerhugst og Brænde, som bringes til Bergen, item Tøndebaand og Tøndestaver. De

bygge

Digitized by Google

bygge tillige adskillige Fartøier, og de ere jevnt formuende; Fiskeriet drive de tillige. Til Præstegieldet er en Sognepræst, som aarlig svarer til Seminarium Fridericianum i Bergen 100 Rdlr. Tingstedet for Gloppen er Gaarden Korsviig, og for Breum Sogn, Gaarden Reed.

Glukken, et stort Grændsefield imellem Norge og Sverrig, beliggende ved Mæraker lige mod Nord i Tronh. Amt; det er tillige Grændseskiel saavel imellem Tydalen og Mæraker, som imellem Stordalen i Norge og Jemteland i Sverrig.

Godhavn, en Colonie henhørende til det nordre Inspectorat i Grønland, anlagt Aar 1773 paa Øen Disko, under 69 Gr. 12 M. Her boer den nordre Inspecteur, og her er god Hvalfangst. Til denne Colonie med Colonien Egedesminde er en Missionarius og 3 Catecheter.

Godøe eller Gudøe, en stor Øe, længst ud mod Havet af alle beboede Øer i Borgunds Præsteg., Søndmørs Fogd., Romsdals Amt, som er 1¼ Miil i Omkreds. Paa Øen ligger et steilt Forbierg, kaldet Lesten, som tiener Fiskerne til et Mærke, hvorefter de opsøge deres i Havet udsatte Garn. 3de store Gaarde ligge paa Øen af Skyld 44½ Vog Fisk, hvilke beboes af 27 Gaardmænd og 4 Huusmænd. Videre ligger paa denne Øe et ferskt Vand, hvori ere adskillige smaa Holme besatte med høie Birketræer. Beboerne sogne til Borgunds Hovedkirke.

Goe Skibreede, et Tinglaug til Jedderen og Dalernes Fogd. Stavanger Amt. Her ere 36 Gaarde, som Aar 1746 bleve beboede af 98 Gaardmænd. Tingstedet er Gaarden Udsole.

Goels Sogn, et Annex til Næs Præsteg., i Ringerige Fogd., Buskeruds Amt. Det begynder i Øster ved Næs Hovedsogn og strækker i Vester til Torpe Annex under Aals Præsteg., i en Længde af 2 Mile. Kirken er af de gamle saakaldte reise Kirker af Træe. Igiennem Sognet løber Hallingdals Elv og deri ligger en Øe til Gaarden Rotnem. Kornavlingen er her meget ringe i Almindelighed, formedelst stærk Nattefrost.

Gossen eller Gossøe, en Øe ude ved Havet i Romsdals Fogd. og Amt. Paa denne Øe, sønden for Agerøe Præstegaard, ved et Sund, kaldet Kierlingsund, findes 10 store Steenhøie af store Kampestene, hvilke Høie ere hule oven udi, og formeenes at være der opkastede som Skandser til Landeværn mod Sørøvere i fordum Tid.

Gothaab, en dansk Colonie, beliggende under den 64 Gr. 10 M. paa Straet Davids i Grønland, henhørende under søndre Inspectorat. Denne Colonie er nu anlagt paa det faste Land, ved den søndre Side af Gothaabs Fiord, men var af Begyndelsen anlagt

Digitized by Google

anlagt paa en Ø. Her er den ældste christen Menighed. En dansk Missionarius er for Gothaab og Fiskernæsset, med 2de Catechet r. Her boer Inspecteuren.

Gothaabs Fiord samme Steds, er 15 til 16 M. lang, og deler sig i adskillige Arme og Bugter, hvor de gamle Europæer har boet paa adskillige Steder.

Goupne Sogn, et Annex til Lyster Præsteg., i indre Sogns Sorenskriv., indre og ytre Sogns Fogd., nordre Bergenhuus Amt, som forhen har været et særskilt Præsteg. og havt Justedals Sogn til Annex.

Goustad, et af de allerhøieste Fielde i Norge, beliggende i Mæhls Annexsogn, Tinds Præsteg., Øvre-Tellemarkens Fogd. Bradsberg Amt, hvis øverste Deel ligger bedækket hele Aaret med Snee.

Graaten eller Graaden, et Sted ved Skeens Elv eller Langesund Fiorden i Bradsberg Amt, omt. ½ M. fra Skeen, hvor Saltskibene losse. Her er en Samling af Huse, lignende en liden Landsbye. Holdens eller Ulefos Jernværk har her sit Oplags Sted for Jern-Malmen til, og Jern-Produkter fra Værket, saa og et Provianthuus, hvorover her holdes en Forvalter. Herfra skeer en betydelig Overfart til Tellemarken med Levnetsmidler for Bønderne, og er en Giestgiver her ansat. Stedet har et fordeelagtig Laxefiskerie. Her hiemmehører en Brig, Haabet kaldet, drægtig 22 Commercelæster, hvormed fares paa Dannemark. Strømmen løber her forbi meget stærk.

Grafarhver, et varmt Bad i søndre Fierding af Island, som kaager stærkt og har en vild Aabning.

Graffer, en betydelig Gaard i Loms Præsteg., Guldbrandsdalens Fogd. Christians Amt af Skyld 6 Huder Ødelsgods, har en Opsidder og 4 Huusmænd. Her ligger en stor Bakke eller Forhøining, kaldet Raadsbakken fra den Tid Skotterne Aar 1612 bleve slagne; thi her vare Loms Almue samlede og raadsloge saa længe om de skulle tage Deel i at møde og angribe Skotterne, at Slaget var forbi og Sejeren af de øvrige Sogners Almue i Guldbrandsdalen vundet ved det Sted, kaldet Kringlen, førend de paa Lom bleve eenige.

Granaasen, en Gaard i Hlade Hovedsogn, Strinde Præsteg. og Fogd., Tronhiems Amt, hvorpaa ere meget smukke og vel indrettede Husebygninger. Gaarden ligger behagelig paa en høi Bakke ½ Miil Sydøst fra Tronhiem og eies af Enken efter Toldforvalter Luytkis. Under Gaarden er et lidet Møllebrug, og en Huusmandsplads.

Grande

Digitized by Google

Grande Præstegaard til Overhaldens Præsteg., Nummedals Fogd., Tronh. Amt, ligger paa sønære Side af Namsen Elv, omt. ¼ M. fra Hovedkirken, som ligger paa nordre Side. Gaarden er vel bebygget og har gode Korn- og Græsmarker, som meget i den senere Tid ere forbedrede. Her saaes aarlig omt. 30 Tønder Korn, og fødes 6 Heste, 30 Melkekøer, foruden ungt Qvæg og Smaafæe. I Namsen Elv haves godt Laxefiskerie.

Grans Præsteg. og Tinglaug i Hadelands og Lands Sorenskriv. og Provstie, Totens Fogd., Christians Amt, bestaaer af 3 Kirkesogner, nemlig: Gran Hovedsogn, som har 2 smukke grundmurede Kirker paa een Kirkegaard, af hvilke den eene, som er den norderste, kaldes Nicolai Kirke. Østen for samme Kirkes Chor findes en Liigsteen med Inskription af Rune Bogstaver. Oven over den søndre Dør paa samme Kirke, staaer ligesaa nogle Rune Bogstaver; og strax neden for Choret ligger en blaae Steen 6 Fod lang ligeledes med Inskription af samme Slags Bogstaver. Begge Kirkerne ere forsynede med Taarne og høie Spire, og om Taarnet af den eene, staae 4 smaae Taarne med Flsie. Annexerne ere Tingelstad og Næs samt Grinager-Kirke, som er en af de saakaldte Gavekirker. Herforuden har været et Kapel paa Gaarden Kios, og ligesaa et Kapel paa Gaarden Bilden, som er aldeles forfalden. Paa Gaarden Dyna i Hovedsognet, findes en brun Steen, paa hvis ene Side staaer udhuggen en udmunderet Rytter med en Bue i Haanden, og paa den anden Side læses en Inskription af Rune Bogstaver. Til Præstegieldet er en Sognepræst og en residerende Kapellan. Tingstedet er Gaarden Røken.

Gransherreds Sogn, et Annex til Hierdals Præsteg. i Øvre Tellemarkens Fogd., Brådsberg Amt, som bestaaer af 40 matrikulerede Gaarde, hvilke ere deelte blandt flere Opsiddere. Kirken er en gammel Munkebygning af Træe, af en egen Bygningsmaade.

Grav, en Gaard i Froens Præsteg., Guldbrandsdalens Fogd. Christians Amt, hvor, for faae Aar siden, af dens Opsidder er opført en anseelig Hestestald med Høeloste derover af Grundmuur, og ligesaa paa samme Maade et anseelig stort og høit Fæehuus. Under denne Bygning er indrettet Plads for Gjødselen, derover er Fæehuset for Hornqvæget, 30 Skridt langt; oven over dette er Smaafæehuset, og øverst ere Høeloftene, alt vel bygget og godt indrettet.

Gravbrodt, 2de store og gode Gaarde i Sneaasens Præsteg., Indersens Fogd., Tronh. Amt, hvortil er en fiøn og vidtløftig Skovstrækning. Igiennem disse Gaarde løber Gravbrodt Elv, som

som har sit Udspring fra de øverste Fielde i Findlierne og falder ud i Sneaase Vand ved Gaarden Gran, hvor den har Navn af Grans-Elv. Ved denne Elv er anlagt betydelig Sav- og Mølle-bruge, især ved Gaardene Gravbrodt, og slaades desuden en anseelig Deel Savtømmer ned efter Elven til Vandet. Over Elven ere 3de Broer.

Gravens Fiord i Gravens Sogn og Præsteg., Hardanger Sorenskriv. Søndhorlehns Fogd., søndre Bergenhuus Amt, er en Arm af den store Hardander Fiord.

Gravens Skibreede, er et Tinglaug og Præsteg. i sidstnævnte Sorenskriverie, Hardanger Provstie, som bestaaer af 3de Kirkesogner, nemlig: Grnvens Hovedsogn og Annexerne Ulviig og Eidsfiord, med ligesaa mange smaae Fiorde, der ere Grene af Hardanger Fiord, hvilke have Navne efter Kirkesognene. Fra disse Fiorde løbe adskillige Dale op igiennem Landet, hvilke, ligesom Fiordene, ere omringede af høie Fielde, og have Elve, løbende ned i Fiordene, som ere temmelig fiskerige, især af Laxeret, hvilke Elve drive adskillige smaae, saakaldte Flom-Savbruge, hvoraf i Gravens Sogn ere 3, i Ulvig 5, og i Eidsfiords Sogn et. Kornavlingen er ikke tilstrækkelig for Indbyggerne, derimod haves god Næring af Æbler og Nødder, som her vore i Mængde, og udføres til Bergen; saa og ved Jagt og Fiskerie, samt ved Handel paa Kongsberg med flere Steder i Oplandene ꝛc. Hovedkirken er en Træebygning, hvori er en liden Altertavle med nogle besynderlige Malninger, og i Taarnet hænger en Klokke. Folke-Antallet var Aar 1769 i alt 2164 Siele. Til Præstegieldet er en Sognepræst. Tingstedet er Gaarden Eje.

Grebstaddal, en Dalstrækning i Søkelvens Sogn, Ørskougs Præsteg., Søndmørs Fogd., Romsdals Amt, som aabner sig paa østre Side af Søkelvsfiorden, og strækker sig hen til Spedigdalen i Ørskougs Sogn. Høit op i Dalen ligger et stort ferskt Vand, kaldet Andestad, og derfra løber ned igiennem Dalen en Elv, som falder ud i Søkelvs Fiord. I denne Dal ligger Søkelvs Kirke, som ogsaa kaldes Oure Kirke, af Gaarden Oure hvorpaa den staaer. Dalen indeholder 10 Gaarde, som tilsk. skylde 36 Vog Fisk, hvilke har 50 Opsiddere og en Pladsemand.

Grebstad Sogn, et Annex til Søgne Præsteg., i Mandals Fogd. og Amt, hvis Gaarde skylde 58 Huder 7 Engelsker Fedevare. Aar 1787 bestod Folkemængden i dette Sogn af 383 Siele.

Grefseng, en Gaard i Næs Præsteg., Hedemarkens Fogd. og Amt, som i gamle Dage har været meget anseelig og et berømt Herresæde. Blandt dens Beboere har en Seger især været bekiendt,

Digitized by Google

kiendt, og ligesaa hans Søn Carl Segersøn. Nu har Gaarden mistet de adelige Privilegier, den før havde, og ligger under Hammer-Gaard.

Grevsnæsstrand, en lang og steil Strand ved Voldfiord i Voldens Præsteg., Søndmørs Fogd. Romsdals Amt. Paa denne Strand er et Næs under samme Navn, og derpaa ligger en liden og ringe Gaard, kaldet Grevsnæs af Skyld ½ Vog 9 Mark Fisk, som har en Opsidder, og siges i forduu Tid at have været bebodt af en skotlandsk Grevinde. Til Gaarden er en Have med endeel gamle Frugt-Træer.

Grib, en bebodt Ø og Fiskevær meget langt ude i Havet, under Nordmørs Fogd., Romsdals Amt. Denne Ø udgiør et Kirkesogn og har sin egen Kirke, hvortil den residerende Kapellan til Qværnæs Præstegield tillige er Sognepræst. men Sognepræsten til Qværnæs oppebær Tienden. Indbyggerne have god Næring ved Fiskerie.

Grillefiord Sogn, et Annex til Torskøens Pastorat i Senjens Fogd., Nordlands Amt.

Grim, en Gaard i Oddernæs Hovedsogn og Præsteg., Mandals Fogd. og Amt, som med underliggende Herligheder skylder 10½ Hud. Denne, tilligemed Gaarden Leg, paa hvis Grunde Staden Christiansand er anlagt og bebygget, var Magistraten pro officio og til deres Underholdning tillagt. Ved Contract imellem Magistraten og Peder Mørch Borger og Kiøbmand i Christiansand, er Gaarden Grim skyldende 10 Huder med det derunder hørende Møllebrug, Vandstrømme, Dæmninger, Fiskerie, Skov, og den under Gaarden liggende Plads, kaldet Dalene eller Guldbringsdalen af Skyld ¼ Hud, overdraget og afstaaet til Peder Mørch, som en uindskrænket Odel og Eiendom, saaledes at han maae være berettiget til, at hæve de selv samme Formalings-Penge af Møllegodset, som før har været erlagt; hvorimod han blev forbunden at istandsætte og vedligeholde Møllebruget, samt at betale til Christianssands nu værende og tilkommende Magistrat, 800 Rdlr. aarlig, for hvilken Afgivt Gaarden og Møllebruget samt øvrige førnævnte Herligheder, forbliver bestandig et Hypotheqve med første Prioritets Ret, saa at samme ikke kan pantsættes, eller derudi gisres nogen Immission, i hvis Hænder det endog ved Arv eller Kiøb og Salg med Tiden maatte komme; og saafremt Møllebruget ikke bliver holdt i bedre Orden og Stand, end det ved Modtagelsen er befunden, eller og den aarlige Afgift ikke promte bliver erlagt, da tiltræder Magistraten igien Gaarden med alt hvad dertil hører, uden at da værende Eier maae vente ringeste Godtgiørelse i en eller anden Maade, hvilket alt af Kongen er confirmeret den

8de

Digitized by Google

ste Sept. 1786. Ved Overleverelses-Forretningen til bemeldte Mørch, blev Byens Tarv iagttaget, at den intet skulde afgaae i sin Rettighed, og blev da bestemt og fastsat, at Byen skal nyde Afgiften af 8 Pladse i alt 17 Rdlr. aarlig. Disse Pladse ere: Kalsdalen, som svarer aarlig 2 Rdlr. Søren Smeds Stykke 2 Rdlr., Graaeheiene eller Kierrene 3 Rdlr., Lindebakken 2 Rdlr., Landaases Stykke 1 Rdlr., Sommers Stykke 1 Rd. Skaarøys Stykke 3 Rdlr., og Odderøen 3 Rdlr., paa denne tilerhvervet Eiendomsret. For nærværende ere 2de Mølleb ruge og 2de Savbruge i Drivt paa Gaardens Grund udi den saakaldte Grimselv, der, foruden nogle smaae Bække, har sit Tilløb af de 4re Vande: Kroge, Qvisle, Bær og Grinde.

Grimholms-Sund, et langt og smalt Sund imellem Notterøe og Kiøsnæs Kirkesogner, udi Jarlsbergs Grevskab. I dette Sund, som om Vinteren og Foraaret er meget besværlig at fare over, holdt fordum de norske Konger Samling med deres Krigsflaade.

Grimmeliens Robberværk, i Sund- og Nordfiords Fogd., nordre Bergenhuus Amt, beliggende ved Søen, Sydvest fra den Øe Svanøen, blev optaget Aar 1795, og igien nedlagt Aar 1785.

Grimsaae, en Elv i Borgarfiords Syssel, søndre Fierding af Island, som er meget fordeelagtig i Henseende Laxefangst med Garn.

Grimserud, en Lystgaard strax uden for Byen Mos, i Mosse Fogd., Smaalehnenes Amt, hvorpaa er opført en stor grundmuret Vaanebygning af 2 Etager.

Grimsnæs Sveit, et Bygdelaug i Aarnæs Syssel, søndre Fierding af Island.

Grimsøe, en Øe i Øjefiords Syssel, nordre Fierding af Island, som er een af Landets største Øer og bekiendt af Søefarende. Den ligger 12 M. ud i Havet fra Øjefiord, og er Kongens Eiendom, henhørende under Øjefiords Kloster. Paa Øen ere 6 Gaarde, hvis Opsiddere har egen Kirke og Præst, som sorterer under Hoole Bispedøm. Her er et skiønt Fiskevær, og en god Ankergrund, hvorfor Hollændere og andre, som fiske her i Havet, søge derhen. Søefugle har i Mængde sit Tilhold paa Øen, som tiene Indbyggerne til Næring.

Grinager Kirke, til Grams Præsteg. i Totens Fogd., Christians Amt, er en af de saakaldte Gavekirker.

Grinde eller Qvindem Sogn, see Qvindem.

Grine, en Præste-Enke-Gaard i Horrig Sogn, Storens Præsteg., Guldals Sorenskriverie, Tronh. Amt, hvor en Kirke har staaet, som Aar 1589 blev skiøtet.

Grin-

Digitized by Google

Grinnem Sogn, et Annex til Bielands Præsteg., i Lister Fogd. Mandals Amt. Gaardene skylde 62 Huder 3 Engelsker Fedevarer. Folkeantallet var Aar 1787 i alt 565 Siele.

Gripne eller Goupne Sogn, et Annex til Lyster Præsteg., i Yttre- og Indre Sogns Fogd., nordre Bergenhuus Amt.

Grong eller Grogn Sogn, et Annex til Overhaldens Præsteg. i Nummedals Fogd., Trondh. Amt, som bestaaer af 31 Gaarde. Øverst i Sognet, paa nordre Side af Sandøla Elv, have endeel Nybyggere nedsat sig. Pladsene ere nu skyldsatte og Stedet kaldes Sandnæs.

Gronge- eller Grunge-Vand, i Vennie Præsteg., Øvre Tellemarkens Fogd., Bradsberg Amt, er 1¼ M. langt, og har ved en Elv sit Udløb Sydvest i Vennie Vandet.

Groven, en meget god Gaard i sidstmeldte Præsteg., har i lang Tid været Tingsted, og er forsynet med store og bequemme Vaanehuuse, som ere malede ind- og udvendig.

Gruben, en Gaard paa Haldeland i Christians Amt, hvor en sølvholdig Blye-Ertsgang blev blottet i Aaret 1734. Paa Statholder Rantzaus og Berghauptmand Schubarts Foranstaltning blev Aar 1736 Biergfolk antagne og den blottede Anviisning bearbeidet til Aaret 1741, da den formedelst Mangel paa Erts blev indstillet; men i Aaret 1791 er denne Anviisning atter bleven opskiærpet og haves Haab om at komme i Belæg.

Grue Præsteg. og Tingl. i Sollør og Oudals Fogd., Hedemarkens Amt, bestaaer af 3de Kirkesogne, som ere: Grue Hovedsogn, og Annexerne Berger og Jørlund. Hertil er en Sognepræst. Tingstedet er Gaarden Vester-Berger.

Grundfoss, en stor Foss høit oppe i Verdals Elv under Verdals Præstegield, Stør- og Verdals Fogd., Trondhiems Amt, hvor betydelige Savbruge ere opførte, og hvortil ligge mange gode Gaarde, og skiønne Skove deels tilhørende Proprietæir Broder Hagen paa Maritvold Gaard, og deels Kiøbmand Thøning i Trondhiem.

Grundsæt, en Gaard ved Kongevejen i Elverums Præstegield, Østerdalens Fogd., Hedemarkens Amt, hvor et af de største Markeder i Norge holdes aarlig den 4de Martii og paafølgende Dage til Ugens Udgang. En stor Deel Kramboder ere staaende paa Pladsen, bygt af Tømmer, og endeel opføres aarlig af Bord eller Bræder. Til dette Marked søge mange Kiøbmænd fra Christiania, samt Landkræmmere, og nogle faae Kiøbmænd eller Kræmmere fra Trondhiem, alle med forskiellige Sorter Kramvarer. En stor Mængde Bønder forsamle sig fra Hedemarken, Østerdalen,

Guld-

Digitized by Google

Guldbrandsdalen og flere Steder, som medbringer Heste, Korn-Fede- og Skind-Vahrer m. v.

Grundviig, en Handels- og Fiskerhavn i Guldbringe Syssel, søndre Fierding af Island. Her er det største og fornemste Fiskerleie. 5 Hovedgaarde ligge paa dette Sted, og til enhver Gaard mange Huusmandspladse, som kaldes Hiaalier. Her gives meget Drivtømmer. Paa disse Kyster falde idelig Brændinger og svære Søestyrtninger.

Grunerudsknuden, et Bierg i Øvre-Qvinnesdalens Præsteg., Lister Fogd., Mandals Amt, hvor Isenfarve eller Blyant findes, som skal være meget god; ligesaa er i samme Bierg fundet Jern-Erts.

Grunkevandet, et Fieldvand, som er meget dybt, langt og fiskerigt. Det kommer fra Hallingdals Fieldene og løber ned i Slidre Præstegields Strækning, under Valders District, Christians Amt.

Grusætr, en Gaard i Meldals Præsteg., Orkedals Sorenskriv., Tronh. Amt, hvorved staaer et Kapel.

Grydemark, en Gaard i Sandsværd Præsteg., Nummedal og Sandsværd Fogd., Buskeruds Amt, som af dens Eier Hr. Provst Klem er betydelig forbedret i Ager og Eng, ved at have optaget en anseelig Deel Grøfter, indhegnet Jorden med nogle 100 Favne Steengierde, samt opført Hestestald og Fæhuus af Steen, med Gisdsel-Kieldere under m. v.

Gryttens eller Grøttens Præsteg., see Grøtten.

Gryttens Skibreede, et Tingl. i Søndmørs Fogd., Romsdals Amt, hvor Grytte-Fiord ligger, som er dyb men ikke fiskerig; saavg en stor Strand ved Fiorden, kaldet Gryttestrand, som har 9 gode Korngaarde, hvilke beboes af 23 Gaardmænd. Her voxer en skiøn Birkeskov. Tingstedet er Gaarden Gamlem. Dette Skibreede indeholder 22 Gaarde af Borgunds Sogn, 7 Gaarde af Vatne-Sogn, Engesæt Dalen i Skov Sogn og hele Vigrens Sogn.

Grytting, 2de Gaarde i Froens Præsteg., Guldbrandsdalens Fogd., Christians Amt, af Skyld 7 Huder 6 Skind Odelsgods, har 2 Opsiddere og 8 Huusmænd. Her har staaet et Munkekloster, eller en anden saadan Bygning, som for nogle Aar siden aldeles er nedrevet.

Grytøe, en stor Ø liggende imellem Hindøe og Biarkøe udi Senjens Fogd., Finmarkens Amt.

Grænavatn, eller den grønne Sø, i søndre Fierding af Island, nær ved det Sted Kriservig, er et færskt Vand eller Sø mærkværdig for dens Farves Skyld som foraarsages af Søens Dybde.

Digitized by Google

Grændsen, en Forstad til Christiania, see Christiania.

Græsviigbugten, saa kaldes Indløbet imellem Landet og Byen Krageroes Nordvestre Side til Friderichsstad. Her falder Glommens Elv i Havet.

Grøllefiord, see Torskøen.

Grømstad, en Ladeplads under Arendals Tolddistrict, i Nedenæs Fogd. og Amt, hvor endeel Familier af Lasthandlere og Søefarende boe. Frølands Jernværks Eier er tilladt her at losse de til Værkets Magazin indkrende indenrigske Korn- og andre Fødevahre, samt derfra at udskibe Værkets Producter. Ligesaa ere Indvaanerne forundt Losse- og Ladde-Friehed af Vahre fra og til indenrigske Steder, imod Anmeldelse for den paa Stedet ansatte Kongelige Toldbetient. I Anledning heraf indkom Aar 1792, 3 smaa Fartøier og 17 udgik.

Grøna, en Elv, som har sit Udspring fra Fieldene, løber ned i Grønsøen, og derfra ud i Tya-Elv, i Tydals Sogn, Strinde Fogd., Tronh. Amt.

Grønland, en Forstad bestaaende af en Gade, til den fordum værende Hovedstad Opslo, beliggende paa østre Side af Aggers eller Loe Elv, under Aggers Sorenskriv., i Aggershuus Amt. De faae Borgere eller Høkere, som her boe, høre under Christiania Magistrat, men de øvrige Beboere sortere under Sorenskriveriet, og søgner til Opslo Hospitals Kirke.

Grønland, en betydelig stor Ø eller Halvø, strækker sig, saavidt hidtil bekiendt, fra den sydligste Pynt, Kap Farvel og Statenhuk under 59 Gr. nordost imod Spitsbiergene, indtil den 80 Gr. nordvest hen imod Nordamerika. Af det gamle Grønland, som Aar 982 blev opdaget og af Nordmænd og Islændere bebygget med Klostere, Kirker og Gaarde, og blev beboet til Aar 1406, er den vestlige Søekant, som kaldes Straet Davids, siden Aar 1721 igien bebygget fra den 59 til 72 Gr. 30 M. Denne Deel er omt. 300 M. lang, men ikkun beboet paa omt. 200 M. Landet er i sig selv ubehagelig, thi ungtet at der ved nogle Havbugter voxer høit og godt Græs, item nogle smaa Birke-, Eneber- og Pile-Træer, og nogle fiskerige Floder løbe igiennem Landet; saa er dog den største Part af Landet øde, ufrugtbart, og bedækket med adskillige høie Fielde og Bierge, hvorpaa ligger Snee og Is baade Sommer og Vinter. Nogle ferske Søer er Landet forsynet med, og 3 varme Kilder paa Øen Giartak. Kysterne ere igiennemskaarne af endeel store Fiorde og besatte med mange smaa Øer. Drivende Isbierge omspænde Landet. Korn voxer ikke efter adskillige giorte Forsøg, men Haveurter, Grønkaal og Roer voxe omkring ved Colonierne. Fieldmos ere alle

Bier-

Digitized by Google

Biergene mod Nord overgroede med, den er Landets Hovedvæxt, og i de Strækninger, som vende imod Solen, vore vellugtende Urter, item Multebær med flere Bærsorter, saa og Cochlæare, Angelika, Melur m. v. Træemangelen erstattes nogenlunde ved Drivtømmer fra Havet, og til Brænde haves Steenkul ved Colonien Umanak, men fornemmelig paa Øen Disko. Paa Landet gives store og fede Harer, Ræve, Rensdyr og hvide Bisrne; Landfugle især Ryper opholde sig her i Mængde, og Strandbræddene ere rigelig forsynede med Strandfugle. I Floderne falde en Mængde Lax og andre Ferskvandsfiske, og af Havet haves anseeligt Fiskerie af Helleflynder, Sild, Torsk, m. item Sælhunde og Hvalfiske. Den første Missionarius i Landet, Hans Egede, som nedlagde sit Embede som Præst til Vaage i Nordlandene under Tronh. Stift, for at reise over til Grønland Aar 1721, befandt den Tid alle Indbyggerne vilde og af en hedensk Religion, men ved hans utrættelige Flid, som de grønlandske Beskrivelser ommelde, ved at lægge sig efter det grønlandske Sprog, udstuderede deres hedenske Religion, og lærte at kiende deres Sæder, vandt han deres Fortroelighed, underdiste mange i den christelige Lærdom, og derved bragte en stor Deel til den christelige Troe. Ved hans Overreise havde han med sig sin Familie, og med ham blev 3de Skibe, ved et Kompagnie af Bergenske Kiøbmænd udrustede med 40 Mænd, hvilke bleve tilbage hos Præsten, forsynede med fornødne Levnetsmidler og videre behøvende. Han anlagde den første Colonie paa en Ø uden for det saa kaldte Baals Revier ved 60 Grader. Handelen blev nu fortsat, men da Compagniet havde derved Tab og ingen Gevinst, nedlagde de Handelen, hvorudover Kong Friderich 4de tog samme til sig, og i Aaret 1728 skeede en stor Transport af Folk og Ammunition, med Heste og Qvæg samt alle fornødne Ting til en bestandig Colonies og Forts Anlæggelse for at beskytte samme. Denne nye Colonie blev anlagt paa det faste Land, 2 M. Østen for den gamle, og i den følgende Tid blev igien længere op mod Nord ved Nepseen opbygt en Boelig; men Aar 1731 kom en Kongelig Befaling, at alle de Folk som vare afsendte til Grønland, skulle komme tilbage og Colonien ophæves, hvilket ogsaa skeede, dog blev det tilladt Præsten Hr. Egede med saa mange Mænd, som selv frievilligen vilde, at blive tilbage i Landet. Aar 1733 blev paa nye besluttet at foretage den grønlandske Handel, og Kong Christian 6te bestemte aarlig 2000 Rdlr. til Missionens Befordring. Aar 1734 blev 4 Missionarier oversendte til Grønland, og hvorefter de nu værende Colonier Tid til anden ere blevne anlagte og bebyggede. Aar 1782 blev Landet deelt i 2 Inspectorater. Den Fiord kal-

Digitized by Google

det Rommelpot, gior Skilsmisse imellem dem, og de have Navn af nordre og søndre Inspectorat. Det nordre indeholder 10 Colonier og Handelspladse, som ere: Upernavik, Umanak, Rittenbænk, Godhavn, Fortunebai, Arveprindsens-Eylande, Jacobshavn, Christians-Haab, Claushavn og Egedesminde paa Kronprindsens Eylande. Det søndre Inspectorat har 6 Colonier, nemlig: Halsteinsborg, Sukkertoppen, Gothaab, Fiskernæsset, Friderichs-Haab og Julianes-Haab. Herforuden have de Mæhriske Brødre 3 Loger i dette Inspectorat, hvilke ere: Nye-Hernhut, Lichtenfels og Lichtenau. De indfødte Grønlændere kalde sig Innuit. De ere smaae af Vext men tykke og stærke. Deres Antal blev, ved de Danskes Ankomst, beregnet til 10,000, men skal nu neppe bestaae af Halvparten. Aarsagen til denne Formindskelse er fornemmelig Smaakopperne, som bleve i Sept. Maaned 1733 bragte til Landet ved en Grønlænder, der havde været i Kiøbenhavn, hvorved indtil Junii 1734 henved 3000 skal være bortdøde. Om Sommeren boe de Vilde under Telte af Huder, men om Vinteren opholde sig 3de Familier i et Huus, som er udhulet i Jorden, oventil betækt med Steen og Mos. Disse Huler ere fordeelte i 3de Kammere. De have store Baade af Fiskebeen og Skind, hvorpaa de bringe deres Boeskab om Sommeren til Søes fra et Sted til et andet, og desuden have Mændene smaa Skindbaade, Kajak kaldet, som ere 9 Fod lang, 1½ Fod breed, og oventil tillukket. Paa en saadan Baad farer en Mand ud i det vilde Hav med en Aare, som er breed til begge Ender, og et Kastespyd for at jage efter Fugle og Fiske. Sælhunde ere deres kiæreste Fangst og beste Næring: Kiødet spises; Spækket smeltes til Tran og bruges, deels til at dyppe deres tørrede Fisk udi, deels til deres Lamper til Lysning, Varme og Kogning; og deels omtuskes for andre Vahre; Skindet tiener til Klæder, Huusværn, Skibs- og Baadebyggerie; Fiskebenene anbringes til Knær i Fartøierne. Desuden ere Skindene en betydelig Handels Artikel; Seenerne, som udspiles, tørres og flækkes, bruges til Syetraad; Tarmene udspiles og tiene til Vinduer for deres Hytter, og af Maven gisres Tranflasker. Af Fugleskind sye de flere sammen til en Pels, som da faaer Navn af Fuglehamspels, og bruges under andre Pelse som Skiorter. Grønlænderne have store Hunde, som de i Steden for Heste bruge for deres Slæder, 4 til 6, ja 8 til 10 Hunde sættes saaledes for Slæden og hvormed de kiøre meget hurtig. Disse Hunde, hvilke som andre vilde Dyr maae see sig selv om Føde, ere af maadelig Størrelse, af Farve hvide, sorte og plettede; de gise ikke, men hyle og ere temmelig dumme. I Hungers Nød spises Kiødet af Hundene, og Skindet bruges

bruges til Sengedækkener og Border om Klæderne. Ved Colonierne holdes nogle Faar, som ere førte derhen fra Danmark, Aar 1759; men Horngvæg haves nu ikke. De Vahre, som udføres fra Grønland ere: Hvalfiske- og Sælhunde-Tran, Hvalfiske Barder, Skindvare, Enehiørningshorn, Hvalros Tænder, Edderdun, saltede Fiskevare, og Faareuld fra Colonierne. De Vahre, som indbringes ere først de, som afsættes baade til Grønlænderne og danske Beboere, saasom: Skydegevær, Krudt og Hagel, Lærreder, Tørklæder, Uldne Sengedækkener, islandske og færøiske Uldtrøier, Strømper og Vanter, Vaidmel, nogle Sorter Jernvare, Kister, Bræder, Lægter, Messing-, Kobber- og Blik-Kiedler, Sælhundegarn, Filter, Kirseyer, tærnede og trykkede Lærreder, Sirtzer, Kattuner, alle Slags Baand, Lammeskind, Timtøi, Tobak, adskilligt Isenkram, Speile ꝛc.; og dernæst Vare og Proviant for Danske allene, af Bomuldstøi, fine ostindiske Tørklæder, Huer, Metalknapper, Kandestøber-Arbeide, Tobakspiber, Bøger, Proviant, Brendevin, Vine, Theer, Kaffebønner ꝛc. Handelen med Grønlænderne føres nu for Kongelig Regning, men Hvalfiskefangsten har Kongen aldeles overgivet fra Aar 1789, og drives af adskillige private Interessentskaber. Grønlænderne have ingen Love eller borgerlige Indretninger imellem sig. For Colonierne gielder den danske Lov. Instruxen af 19de April 1782 er en særdeles Forskrift for alle Handelsbetiente i Grønland, og for alle de, som staae i Forbindelse med dem. Der er ingen egentlig Øvrighed og ingen Justitsbetiente, end ikke for Colonierne, uden for saavidt benævnte Instrux har tilladt den for et hvert Inspectorat ansatte Handels Inspecteur, en særdeles Myndighed. Disse have, ligesom og enhver Colonies Kiøbmænd eller Assistent, Ret til at holde Forhør paa Stedet, og paalægge Straf i Politie-Forseelser; men alle grove Forbrydelser, og andre civile Sager maae henvises til lovlig Rettergang i Kiøbenhavn. Grønlænderne svare ingen Afgifter, og Penge har endnu ei Sted hos dem. Handels Inspecteurene skal tillige være Skifteforvaltere ved Colonierne, og deres Kiendelse indstevnes lige for Høieste-Ret. I Aaret 1783 blev en Hielpe-Kasse oprettet, hvortil Grønlænderne af rig Fiskefangst erlægge noget, og hvoraf de i paakommende Nød kan blive understøttede, og Flid og Vindskibelighed vorde befordret. Denne Indretning og Anlæg fik Kongelig Approbation den 6te Junii 1785, og ved Aarets Udgang 1786 var Kassens Beholdning 3122 Rdlr. 44 Skill. Den Kongelige danske Mission i Grønland blev oprettet Aar 1721, og var førmeldte Præst Hr. Hans Egede den første Stifter, men fik ikke en varig Form førend i Aaret 1733, da Kongen ved Reskr. af 4

April

Digitized by Google

April s. A. bestemte 2000 Rdlr. aarlig til dens Vedligeholdelse. Efter Reskr. af 8 Febr. 1737 blev oprettet i Kiøbenh. et grønlandsk Seminarium, hvortil blev skiænket 1500 Rdlr. aarlig. Præsterne ordineres af Biskoppen over Siællands Stift i Daumark. For nærværende er i Grønland 10 Missions Kald, nemlig: 1. Upernavik; 2. Umanak; 3. Colonierne Jacobshavn, Rittenbænk og Arveprindsens Eylande; 4. Claushavn og Christianshaab; 5. Egedes-Minde og Godhavn paa Øen Disko; 6. Holsteinsborg; 7. Sukkertoppen; 8. Gothaab og Fiskernæsset; 9. Friderichshaab og 10 Julianeshaab. Til disse Missions Kald ere 10 Præster samt 24 Catecheter og Skoleholdere. Missionairenes aarlige Løn er 150 Rdlr. foruden 50 Rdlr. Specerie-Penge, og frie Boevæl. Naar de have tient i 10 Aar, er dem lovet Kongelig Befordring i Moderlandet. De danske Catecheter faae i det første kun ringe Løn og grov Kost, men med Tiden forbedres Kosten, og Lønnen stiger til 50 Rdlr. Der ere og Nationale Catechetere, til hvis Underholdning en Bonde i Bergens Stift, Christopher Siverisen Hieltenæs, har givet 500 Rdlr. Ved enhver Colonie ere Skolehuse. En liden Kirke af Træe haves paa Godthaab, og en anden paa Friderichshaab, begge opførte for Kongelig Regning. Den Jacobhavnske og Halsteinborgske Meenighed have selv bekostet sig Kirker opførte. En Jomfrue i Jylland, navnlig: Karen Ørsted har skiænket til en Steenkirkes Opførelse i Grønland, saa og til Skoler og Læreres Underholdning 3500 Rdlr. I Dalene imellem Fieldene findes endnu Rudera og Grundmure af gamle norske Huse og Kirker, og i de østlige Bierge skal endnu bye, efter de Vildes Beretning, nogle fremmede Familier, som tildeels handle med de Vilde. Farten til den østlige Side hemmes ved store Isfielde, som deels flyde paa Havet, deels ere nedstyrtede ved Strandkanten og stikke op over Havet som Klipper. Dog har et dansk Skib Aar 1775 vndaget en Havbugt under 60 Gr. 10 M., som var indfattet med Elleskov. Fremmede Nationers Hvalfiskefangere maae ikke, uden paa en vis Afstand, nærme sig til den grønlandske Strandbredde, dog skal de ofte drive en forbuden Snighandel med de Vilde.

Grønnefiord, en Handelsplads og Fiskerhavn inden for det Sted, Sukkertoppen i Snefields Syssel, vestre Fierding og Amt af Island, som ved Forordn. af 18 Aug. 1786 er oprettet til en Kiøbsted og givet store Friheder for de, som der ville nedsætte sig.

Grønnehlid, et Field i Isefiords Syssel, sammesteds, er 1¼ M. langt og 210 Lachter høit. Udi Midten af dette Field ligger Surtorbrand langs efter Fieldet, i 4 Lag, det eene over

det

Digitized by Google

det andet, som skal være temmelig god og bequem til Brug og Brydning.

Grønsiø-Grube, en Kobber-Erts-Grube beliggende ¼ M. fra Grønsøen og tilhøret Sælboeværk, i Sælboe Præsteg., Strinde Fogd., Tronh. Amt.

Grutte, en Gaard i Hemsedals Anner, Næs Præsteg., Buskeruds Amt, som i fordum Tid siges at have været beboet af en Herre, som Bønderne har kaldet Junker, og skal ligge begraven i een, af 4re nær ved hinanden liggende runde Jordhøie, besatte med smaae og store Kampesteene. Ved disse Høie findes 2de Steene af 4 Alens Høide over Jorden, hvoraf den eene er nedfalden.

Grøtte, en Gaard i Krogstads eller Høilandets Annersogn, Melhuus Præsteg., Guldals Sorenst., Tronh. Amt, hvor en Kirke fordum har staaet, som omt. Aar 1655 afbrændte ved Lynild, hvorefter Kirken blev opbygt paa Gaarden Krogstad.

Grøttens Præsteg. i Romsdals Provstie, Fogd. og Amt, er et af de største og vidtløftigste Præstegielde i Norge, 9 M. langt, og sværst mod Guldbrandsdalen i Christians Amt, lige saa bredt, men det bestaaer meest af Bierge og ødeliggende Fieldstrækninger. Her ere 4 Kirkesogne, nemlig: Grøtte Hovedsogn, og Annexerne: Vold, Eid og Hein samt Chor-Kapel. Hovedkirken er en maadelig stor Korsbygning af Træe med et Spiir, bygt Aar 1728. Paa Kirkegaarden, som er indhegnet med Stenmuur, staaer over de Dødes Grave anseelig høie Træekors, og paa endeel af disse smukke udarbeidede Jernspire med Fløie. Præstegaarden, som ligger et lidet Stykke fra Kirken, er paa 3de Sider omringet af meget høie Fielde, og hvoraf 3 mod S. V. liggende Fieldspidse, føre Navne af Kongen, Dronningen og Biispen. Til Gaarden er en smuk og god Urte- og Frugthave, forsynet med en stor Deel Æble-, Kirsebær- og Blommetræer, item Ribs og Stikkelsbærtræer m. v., og uden for Haven ved Gaardens Huse ere plantede en Deel smukke Asketræer. Baade Kirken og Præstegaarden ligger i en Dalstrækning, kaldet Romsdalen, ½ M. fra Søen, hvor aarlig holdes det bekiendte Romsdals Marked, paa Mensal Gaarden Devold, hvilket giver Stedets Sognepræst en god Indkomst af de der staaende Markedsboder. Her ligger ogsaa det bekiendte Romsdals Horn. Fornævnte 4 Kirkesogne indeholde 135 beboede Gaarde, som have 260 Opsiddere, og desuden 11 Ødegaarde, hvilke alle tilhobe skylde 413 Vog 10 Mark Fisk, som er omt. 207 Tønde Hartkorn, meest Odels- og Selveiergods; deraf i Hovedsognet 35 beboede Gaarde, som have 50 Opsiddere og 3 øde Gaarde. Præstetienden er over hele Præstegieldet, efter en med Almuen sluttet Accord, 150 Tønder.

Sko-

Digitized by Google

Skovene ere nu meget ubetydelige paa de allerfleeste Steder, og ikkun nogle faae og smaa Savbruge ere i Drivt; derimod gives godt Fiskerie, især af Sild og Torsk i Fiordene, som løbe fra Havet ind i dette Præsteg., saasom Romsdalsfiord, Indfiorden og Iisfiorden, og hvorved drives stor Handel. Folke-Antallet er omt. 2000 Siele. Her er en Sognepræst. Mensal-Godset er 12 Vog 2 Bpd. Fisk, deels med og deels uden Bøxel. For Præsten er dette Præsteg. eet af de besværligste, da Veien til Annexerne falder deels til Lands og deels til Søes over meget farlige Fiorde. Tingstedet for Romsdals og Volds Otting er Gaarden Veblungnæs, og Gaarden Eide for Nsvens Otting.

Guddals Sogn, et Annex til yttre Holmedals Præsteg, Sønd- og Nordfiords Fogd., nordre Bergenhuus Amt.

Gudding, en Gaard i Qvams Annersogn, Stods Præsteg., Indersens Fogd., Trønh. Amt. Her er funden i en Kiempehøi 2de Øxer, en Knibtang, 3de Jernspyd, et forrustet Sværd og en Sax m. v.

Gudøe, en Ø ved Indløbet af Saltens Fiord, i Saltens Fogd., Nordlands Amt, hvor en mægtig Høvding, ved Navn Raud eller Rød, har boet, som blev dræbt af Kong Oluf Tryggesøn fordi han ei vilde lade sig christne.

Gula-Elv eller Guul-Elven, en meget stor Elv i Ørke- og Guldals Fogd., Trønh. Amt, som kommer fra Guul-Søen Norden for Store Skarvfieldet, og gaaer mod V. N. Vest til Støren, derfra mod Nord, indtil den ved Gaarden Øie falder ud i Gulosen eller Trondhiems Fiord. Denne Elv er 13 M. lang og tiltager sig mange store og smaae Elve. Over Elvene er blandt flere, een stor Broe, ½ M. Sønden for Gaarden Bye i Horrig Sogn, som er 60 Skridt lang og omt. 30 Alen høi, imellem 2de Bierge. Elven giør mange Fosse og Vandfald, især øverst i Guldalen. Den 14 Sept. 1344 udbrød og oversvømmede Elven alle hosliggende Landstrækninger, hvorved mange Kirker og en stor Deel Gaarde aldeles udgik og bleve ødelagte. Omt. 250 Mennesker af Fogderiets Almue, foruden andre fremmede, omkom tillige ved denne Ødelæggelse.

Guldals Sorenskriverie, i Ørke- og Guldals Fogd., Trønh. Amt, fordum kaldet Gauldøla, har sit Navn af sidstmeldte Elv Gula, og bestaaer af 4re Præstegielde, nemlig: Melhuus, Støren, Holtaalen og Røraas, undtagen Røraas Bergplads og den saakaldte Nyeplads. Disse indbefatte 11 Kirkesogne, og ere inddeelte i 7 Tinglauge, nemlig: Melhuus, Flaae og Høelandet, Støren og Horrig, Sognedahlen, Singsaas, Holtaalen, samt Aalen og Røraas. De ordinaire Tinge holdes for ethvert Tinglaug

laug 2de Gange om Aaret, nemlig om Foraaret fra 27 Januarii til 10 Febr., og om Sommeren fra 22 Julii til 10 August. Sorenskriverens Domme indstævnes for Tronhiems Laugting.

Guldbrandsdalen, det sidste Provstie og Fogderie paa den nordre Kant af Aggershuus Stift i Christians Amt, ligger høit til Fields og langt fra Søen og Kiøbstæderne. Dets Længde fra Sønden til Norden, eller fra Hinklev Gaard i Breddum Sogn, Ringsagers Præsteg., til Jerkind paa Dovrefield under Lessøe Præsteg., er omt. 19½ M.; paa den nordlige Kant grændser det til Grøttens, Næssets, Sundals og Opdals Præstegield i Tronh. Stift; i Nordvest fra Loms Præsteg. grændser det til Nordfiord og Indvigens Præstegielde i Bergens Stift; i Vester til Nordals, Sogns og Lyster Præstegielde i samme Stift; i Sør til Beri og Ringsagers Præsteg. paa Hedemarken; og i Øster til Østerdalen. Dette Fogderie er indbeelt i 2de Sorenskriverier, under Navne af Søndre og Nordre Guldbrandsdalen, hvortil ere 8 Præstegielde, nemlig: Faaberg, Gusdal, Øier, Ringeboe, Froen, Vaage, Lom og Lessøe, hvilke indeholde 26 Kirkesogne, men den halve Deel af det eene Sogn under Lessøe, nemlig Foldalen, hører til Østerdalens Fogd., Tønsets Præsteg. Gaardenes Antal efter Matrikulen er i alt 1406 Numere, som til Skatters Svarelse ere ansatte for følgende Skyld, nemlig: 2697 Huder 6⅛ Skind, 516 Alen Vaidmel, og 258 Bpd. 12 M. Fisk, der tilsammen er omt. 1794 Tønder Hartkorn, deraf er Odelsgods 2472 ℔ 11 7/24 Sk., 516 Alen Vaidmel, og 258 Bpd. 12 M. Fisk. Præsternes Tiende over hele Fogderiet beløbe sig, efter den almindelige Accord og Foreening, som enhver Præst har indgaaet med Almuen, til 920 Tønder Byg og 40 Tønder Rug. Anden Sæd er ikke her brugelig formedelst Jordens Godhed og Frugtbarhed. Konge-Tienden er bortforpagtet under Eet til samtlig Almue for 1600 Rdlr. aarlig, som Fogden oppebær af enhver Gaard, lignet efter deres Godhed, og hvorfor han nyder af Almuen aarlig 100 Rdlr. Kirkerne i Fogderiet med deres Jordegods og Tiender har Almuen kiøbt af Kongen, og Jordegodset er paa de fleste Steder solgt, dog med Reservation af Landskylds Svarelse til Kirkerne. I Henseende til den Militaire Indretning, da ere Gaardene inddeelte i Soldater Lægder, og nogle faae Dragoun Qvarterer i Gusdals og Faabergs Præstegielde. I hele Guldbrandsdalen ere 8 Soldater-Kompagnier under følgende Navne: 1. det Læsøiske; 2. Loomske; 3. Vaagiske; 4. nordre Froenske; 5. søndre Froenske; 6. Ringeboiske; 7. Gusdalske og 8. det nordre Hedemarkiske. Disse bestaae af 811 Lægder, foruden 450 Landværn. Dragoun-Qvarterene

Digitized by Google

rene ere i alt 40. I gode Aaringer avle Indbyggerne, af Byg og Rug, ikke allene hvad de behøve til deres Husholdning og Sæd, men og en betydelig Deel til Afhandling paa Bergstaden Røraas. Her gives betydelige Skove, i sær af Fyr og Gran. Ved et Sted kaldet Kringlen imellem Sells og Qvams Annexsogne, nær ved Laugen Elv, er opreist en Støtte, hvorpaa staaer een i de seenere Tider forgyldt Tavle med Inskription, som giver tilkiende, at paa dette Sted blev 900 Mand Skotter slagne af Almuen i Guldbrandsdalen, under Anførsel af Fogden og Sognenes Bondelænsmænd, den 24 Aug. 1612. Skotternes Anfører, Oberste Zinklar, faldt i Slaget, og ligger begraven uden for den gamle Qvams Kirkegaard nær ved Kongeveien, hvor ligeledes er opreist et Mindesmærke. Fra Guldbrandsdalen udføres endeel Møllestene. I Lessøe Præsteg. ligger Lessøe Jernværk. Igiennem Fogderiet løber 2de store Elve, nemlig: Lougen og Otta, foruden mange mindre Elve. Aar 1789 den 22de og 23de Julii oversvømmede bemeldte 2de store Elve og flere mindre Elve, de Landstrækninger, som laae nærmest og derved gjorde betydelig Skade paa Agre, Enge og Husebygninger; derved omkom tillige 61 Mennesker samt mange Heste og Creaturer, hvilket alt under ethvert Præstegield speciel er anført. Folke-Antallet over hele Guldbrandsdalen var Aar 1769 beregnet til 12097 af Mandkiøn og 12789 af Qvindekiøn, tilsammen 24886 Siele, men Aar 1772 er Folkeberegningen steget til 25587 Siele. Tingene i Guldbrandsdalen holdes 3 Gange om Aaret, nemlig om Vinteren i Febr. og Martii, om Sommeren i Junii og Julii, og om Høsten i Sept. og Octob. Maaneder.

Guldbrandsdalens Sorenskriverier, see Søndre og Nordre Guldbrandsdalen.

Guldbringe Syssel, i søndre Fierding og Amt af Island har i forrige Tider været meget omtumlet af Jordbrand, og oversvømmet af smeltede Steenfloder; dog findes her overalt smukke Steder og græsrige Sætter imellem Braunene, og saakaldte Afretsmarker til Fields langs med Kriservigs og Helligheides Bierge til Mosfelsheiden. Ved Søekanten ere mange smukke Pladse og bebyggede Jorder, dog er Fiskeriet det bedste. I dette Syssel er 5 Tingsogne og Sognekald, nemlig: Garde, Stad, Hvalnæs, Kalvetiørn og Næs. Til disse Steder med underliggende Sogne ere 5 Sognepæster, som med Kiosar Syssel udgiør et Provstie under Skalholts Bispedøm. Følgende Handelshavne og Fiskerleie ligge i dette District, nemlig: Grundviig, Baadsandshavn, Thorlakshavn, Selvaag, Selatunger, Kirkevaag, Stafnæs, Hvalnæs, Gardue, Havnefiord, Bessested

Digitized by Google

sested, Holmen, Vedøy, Vestmanøe, og Reykiaviig eller Reikeviig, hvoraf de 2de sidste Steder, ved Forord. af 18 Aug. 1786 fik Kiøbstæds Rettigheder. Aar 1760 var i dette Syssel 129 Jordet eller saakaldte Tuner, 23 Skattebønder, og 293 andre Bønder. Aar 1769 var Folkemængden i alt 3470 af Unge og Gamle, indbefattet Kiosar Syssel. Ved det Sted Kriservig, er et Svovelagtig Field, hvor et Svovelværk hav været i Drivt. Landfogden er tillige Sysselmand i dette Syssel og hans Boested er paa den frugtbare Øe Vedøy eller Vedøe.

Guldnæs, saa kaldes et gammelt Sølv- og Kobberholdig Værk i Sellejords Hovedsogn og Præstegield, Øvre Tellemarkens Fogd., Bradsberg Amt. Den ældste Efterretning, som haves om dette Værk, er et Mutingsbrev, givet af Kong Friderich den 1te Aar 1524 til Biskop Mogens af Hammer og Medinteressentere. Værket, som da blev kaldet Sundsberg, blev kort efter forladt. Aar 1537 blev det paa nye optaget ved tydske Bergmænd, som kaldte det Golmsberg eller Goldnesberg. Da det erfaredes, at Værket var et rigt sølvholdig Værk, besluttede Kong Christian den 3die, at lade det drive paa egen Regning, og blev fra Churfyrsten af Sachsen overladt hans Bergmester, Hans Glaser, der paa 2 Aar antog Tieneste som Kongens Bergmester i Norge. Han medbragte Bergfolk fra Sachsen og allehaande til Bergværkerne henhørende Redskaber. Bønderne i Øvre Tellemarken yttrede Misfornsielse over disse Anstalter. De vilde ikke indlade Bergfolkene i deres Huse, eller give dem Underholdning, men forjog dem. Da dette blev Kongen beretted, gav han Høvidsmændene Claus Bilde og Peder Hansen Ordre med en væbnet Krigsmagt at forføie sig til Tellemarken. Bønderne, som herom fik Kundskab, satte sig til Modværge, men ved Høvidsmændenes Ankomst bleve overtalede til at nedlægge Vaaben, og derpaa omringet og arresteret. 16 Ophavsmænd for Oprøret bleve udlagte. De 5 allerfornemste bleve strax rettede, den 6te giort til Bøddel, og de andre 10 maatte løse deres Hals igien med 1040 Lod Sølv. Den øvrige Deel af Almuen bleve tildømte at betale Mulcter deels i Penge, deels i Varer, og deels ved Arbeide paa Værket, desuden gave de en skriftlig Forpligtelse fra sig, at de for Eftertiden vilde være fredelige og lydige Undersaattere, under Fortabelse af deres Ære, Liv, Formue og Odelsret. Værkets Drivt blev nu fortsat, men med hvilken Fordeel i Førstningen er uvist. Af det vundne Sølv haves Markstykker af Aar 1543. Omtrent Aar 1552 blev Værket indstillet. I bemeldte Aar søgte tre Bergfolk om Tilladelse at bruge Værket i 20 Aar. Aar 1580 var Værket øde. Aar 1604, under Kong Christian 4des Regiering var Værket atter i Drivt, men omtrent Aar 1719 nedstyrtede Berget over

den

Digitized by Google

den saa kaldte Kongens, nu Lovice Grube imedens en Deel af Arbeiderne vare deri. Det laae fra den Tid 8de indtil omtrent Aar 1691, da en riig Kiøbmand i Skeen, navnlig Niels Justesen optog det. Aar 1707 var det endnu i Drivt, men da Arbeiderne deels vare utroe, deels ikke forstode Konsten, især ved Smeltningen, blev Værket ophævet med 8000 Rdlrs. Forlis. Det laae derefter 8de indtil Aar 1759, da Adam Zeiner, Assessor og Bergmester paa Kongsberg, lod opføre adskillige Bygninger til Pukværk og Smeltehytte, og lod endeel Malm og igienliggende Levninger fra forrige Tider føre til Kongsberg at pukkes og smeltes; men Værket faldt strax tilbage i det Frie indtil 1780, da Markscheider Christ. Zeiner paa Kongsberg tilligemed nogle Kiøbmænd paa nye optoge det og opførte et Pukværk. 1785 blev der arbeidet af en Opseer og 23 gemeene Berg- og Pukværks-Arbeidere; og skiønt Pukværket, som kun bestaaer af 6 Stempler og 6 Slemmerum, maatte staae en stor Deel af Sommeren af Vandmangel, blev dog af 139 Centner Slig udbragt 282½ Lod Sølv og 4060½ Pund Kobber. Foruden nye og gode Skierper, som i Aaret 1783 bleve opdagede, er desuden et hosliggende stort Field befunden at indeholde fuldkommen gode og drivværdige Sølv- og Kobberholdige Malmgange, hvilket har giort Haab om et bestandigt Værk.

Guldstad, 2de Gaarde i Spareboe Præsteg., Indersens Fogd. Tronh. Amt, kaldet Store- og Lille-Gulstad. Her blev Aar 1769 et Kobberværk sat i Drivt af et Interessentskab i Tronhiem, hvortil var opført alle til et saadant Værk fornødne Bygninger, og Smeltehytten stod ved Interessentskabets Gaard Skiellegrind; men for 4 a 5 Aar siden, da Malmen befandtes af ringe Betydenhed og ikke kunde stoppe Udgifterne, blev Værket aldeles nedlagt med et betydeligt Tab. Siden ere Gaardene med alle Værkets Bygninger og Inventarium bortsolgte ved Auction til nu afgl. Justitzraad Friedlieb og eies nu af hans Enke-Frue, samt Kiøbmand J. V. Thoning og Proprietair D. A. Gram. Til disse Gaarde ere 28 Huusmandspladse, som Bergarbeiderne beboede og tillige skiøn Skov, hvilken nærværende Eiere nu benytter til Savtømmer Hugst og Skiørsel paa Strøens Savbrug efter Kongelig Bevilling, hvorimod 2de paa Gaardene Gulstad forhen værende Savbruge aldeles ere fløisede, fordi de, ligesom Gaardene, ligge langt fra Søen øverst op til Fields.

Guledal, en liden Dalstrækning beliggende høiest op blandt Fieldene i Guldals Sorensk., Tronh. Amt, hvorigiennem Gula Elv løber.

Gule Skibreede, et Tingl. til Ytresogns Sorenskriverie, i Ytre- og Indre Sogns Fogd., nordre Bergenhuus Amt. Tingstedet er Gaarden Skierjehavn.

Gul-

Digitized by Google

Gulloug, en adelig priviligeret Sædegaard i Lier Præsteg. og Sorenskriv., Buskeruds Fogd. og Amt, som i Aaret 1505 den 20de Julii af Kong Hans blev frigiven til da værende Eier Niels Svensen, der tillige blev adlet og givet det Tilnavn Tordenstierne, formedelst sin i Krigen udviiste tro Tieneste og Tapperhed; især ved Wennersborg Fæstning i Sverrig, dens Erobring. Gaarden ligger meget smukt og behagelig ved Drammens Fiord og er smukt og vel bebygget. Hovedbygningen er opført Aar 1568, efter at denne Gaard med flere af de Svenske var afbrændt. Under Gaarden ligger skiønne Agre og Enge, liden Skov, og et godt Laxefiskerie.

Gulosen, en breed Bugt af Trondhiems Fiord, under Hrkedals Præsteg. og Sorensk., i Tronh. Amt, hvor Gula Elv nedfalder.

Gulsvig, en Gaard i Flaae Annexsogn, til Næs Præsteg. i Hallingdalen, under Buskeruds Amt, hvor et Kapel har staaet, og hvoraf endnu sees Levninger. Denne Gaards Eiendom strækker sig paa begge Sider af Flaae Elv. Paa søndre Side staae nu Huusene, men paa den nordre Side skal de i fordum Tid have staaet, paa et Sted kaldet Roppe. Bønderne fortælle at en rig Frue skal have boet her, hvis Pragt de paaberaabe deraf, at hun skal have kiørt med Elsdyr.

Guløe, en Ø i Nordhordlehns Fogd., søndre Bergenhuus Amt, som i de gamle norske Historier er bekiendt deraf, at her blev holdet Laugting, og Laugstolen kaldet Guletings Laugstol. Aar 940 blev Gule-Tingslov givet og indsat paa Nordhordlehn af Kong Hagen Adelsteen. Paa det Sted, hvor Laugstolen var paa Øen, findes endnu en rund Kreds, besat med Træer rundt omkring, hvor Dommerne, som vare 12, sad under aaben Himmel og holdt Rettergang. Laugstolen var her i nogle hundrede Aar, indtil den omsider blev forflyttet til Bergen, hvor Laugtinget nu holdes for Bergens Laugdomme.

Gumøe, 2de Øer, østre og vestre, beliggende udenfor Byen Kragerøe. Paa disse Øer, som ere beboede, ere store Bierge, temmelig Skov, men lidet Jordbrug. Her sees nogle forladte Jerngruber.

Gundheim, en Gaard i Seube Præsteg., Nedre-Tellemarkens Fogd. Bradsberg Amt, hvor, for nogle Aar siden, en Begravelses Høi er opkastet og derved fundet en stor Guldring eller Armbaand, som Hs. Kongelig Høihed Arveprinds Friderich har bekommet og derfor betalt 70 Rdlr.

Gundstad, en Gaard i Ringeboe Præsteg., Guldbrandsdalens Fogd., Christians Amt, af Skyld 4 Huder, deraf 3 Huder

Digitized by Google

der Odelsgods, har en Opsidder og en Huusmand. Denne Gaard er bleven befriet fra Foerings Skat, formedelst Troeskab og Tapperhed i det Skotske-Slag ved Kringlen i Guldbrandsdalen. Opsidderen Arne Gundstad skal den Tid have været den næst commanderende over Bønderne i Ringeboe Præsteg.

Gunildrud-Kollen, et høit Field i Fiskum Sogn, Eger Præsteg. Buskernds Fogd. og Amt, hvorpaa er opført en Skandse af meget store Stene, som har været i Brug i gamle Tider.

Gunolfsviig, en beboet Viig i Mule nordre Syssel, Østre Fierding af Island.

Gurskøe eller Hidseggen, en stor Øe under Herøe Præsteg., Smidmørs Fogd., Romsdals Amt, som er 5 M. i Omkreds og adskilles fra Hareids Landet ved et Sund, kaldet Dragsund, har en Hoben store og smaae Landpynter, Bugter og Fieldstrækninger paa alle Sider, og er omt. lige deelt imellem Hovedsognet Herøe og Annexerne Sandøe og Røvde, saaledes, at den hele nordre Side tilligemed et Stykke af den Østre, hører til Herøe; den største Deel af vestre Side til Sandøe, og alt det øvrige til Røvde. Paa hele Øen er 83 Gaarde, som har 144 Opsiddere, 6 Pladsemænd og omt. 12 Huusmænd. Blandt Gaardene er Præstegaarden Rastenæs, og en Præste-Enke-Gaard kaldet Moldtunn, saa og et Kræmmerleie kaldet Larsnæs. Paa Øens vestre Side indløber en stor Fiord, kaldet Gurskøe.

Gusdals Elv, i Faaberg Præsteg. Søndre Guldbrandsdalens Sorenskriv., Guldbrandsdalens Fogd., Christians Amt, gaaer i Sydost ¼ M. igiennem Faaberg, og falder ud i Laugen Elv ved Faaberg Sund, og ved at falde saa godt som perpendiculair deri, frembringer adskillige Virvler, som giør Sundet særdeles vanskeligt at fare over, især om Foraaret naar Elven er paa det største. Denne Elv har ellers Tid efter anden ved dens sædvanlige Vaarvext, giort Faaberg Præsteg. ubodelig Skade ved at ødelægge baade Ager og Eng, borttaget Broer og Kornmøller, og ruineret heele Huusmandspladser, som aldrig mere kan bebygges, saaledes giorde denne Elv, tilligemed den store Elv Laugen og Otta, betydelig Skade ved Oversvømmelse og Udbrud den 22de og 23de Julii 1789.

Gusdals-Præsteg. i sidstnævnte Sorenskriverie, Guldbranddalens Provstie, bestaaer af 4 Kirkesogne, som ere: Gusdals Hovedsogn og Annexerne, Folleboe, Boedal og Svadsund, hvilke indeholder 180 matrikulerede Gaarde, af Skyld, med Almindinger og Fiskevande, 333 Huder 8 Skind og 37 Bpd. 18 M. Fisk, som er omtrent 174 Tønder Hartkorn. Disse Gaarde beboes

Digitized by Google

beboes af 211 Opsiddere med 165 Huusmænd, tilsl. 376 Familier, foruden Inderster og Kaarmænd. Aar 1769 var det hele Folkeantal, 3101 Siele. Kirkerne har Almuen kiøbt af Kongen Aar 1723. Hovedkirken er stor og anseelig, muret af Graasteen i en aflang Firkant, hvoraf endeel har staaet fra de katholske Tider. Denne Kirke blev ruineret ved Ildebrand af de Svenske samme Tid som Stor-Hammer Bye blev ødelagt, nemlig Aar 1567, efter at de forud havde betient sig af Kirken til Hestestald. Kirkens nu værende Altertavle og Prædikestoel ere smukt udhugne og forgyldte. Loftet over Kirken er malet; Choret ligesaa, som er adskilt fra Kirken ved et Tralværk af Træe. Her henger 2 Skilderier, og 2de Monumenter ere opsatte. Præstegieldet er i de seenere Tider meget forbedret og dyrket, og Indbyggerne har for Agerdyrkning og anden Vindskibelighed, erhvervet en anseelig Deel Præmier. Her er en Sognepræst, og en residerende Kapellan, som af Sognepræsten aarlig bekommer 100 Rdlr. isteden for Tiende og Landskyld. Præstegaarden kaldes Riddersvold og skylder 5 Huder; dens Huusebygninger ere for faae Aar siden flyttede paa nye Tompt og ere meget smukke. Tienden pr. Part er omt. 130 Tønder af Byg og Rug. Mensal Godset belsber til hen ved 20 Huder. Her ere 55 Soldater Lægder og 20 Dragoun-Qvartere. I fordum Tid have de betydeligste Gaarde her i Præstegieldet været bebøede af adelige Familier. Herfra udføres en stor Deel Feedevahrer. Gusdals Elv, som løber igiennem Præstegieldet, tilligemed de Elve Laugen og Otta m. f. giøre ofte ved Oversvømmelse betydelig Skade. Den største Skade indtraf den 22de og 23de Juli 1789, da 691 Maal Ager og 258 7/2 Meling Eng aldeles blev ødelagt; 118 1/2 Maal Ager og 348 1/2 Meling Eng blev bedærvet for nogle Aar; 348 Huuse bleve aldeles borttagne og 23 omstyrtede og beskadigede, 5 Mennesker omkom, samt en Hest, 25 Hornqvæg og 105 Smaaefæe. Skaden paa Jord, Huse og Creaturer er taxeret for 61,835 Rdlr. 72 ß. Tingstedet for dette Præsteg. er Gaarden Roqvam.

Guste eller Guthe Field, et meget smukt Field, som rækker op langt over alle andre høie Fielde og Klipper i Øvre Tellemarkens Fogd., Bradsberg Amt.

Gyldenløves Skandse, see Friderichssteens Fæstning.

Gyland Sogn, i Lister Fogd. Mandals Amt, er et Anex til Bakke Præsteg., sammesteds, hvis Gaarde skylder 83 Huder 6 Engelsker. Folkeantallet bestod Aar 1787 af 562 Siele.

Gyssund Sogn, see Giøsund.

Gøa eller Jøa, en stor beboet Øe i Foenæs Præsteg., Nummedals Fogd., Trondh. Amt, beliggende i Folden Fiord, er 4 M.

Digitized by Google

M. i Omkreds. Paa denne Ø ere 14 Gaarde med Skov til Fornødenhed.

Göte Sogn, et Annex til Østerøe Præsteg. paa Færøe. Kirken ligger ved den Fiord, Göteviig paa Øen Østerøe.

H.

Haabel eller Hobel Præsteg. og Tinglaug, i Mosse Sorenskriv. og Fogd., Øvre Borgesyssels Provstie, Smaalehnenes Amt, bestaaer af 2de Kirkesogne, nemlig: Haabel Hovedsogn, og Tomter Annex. Hovedkirken er en liden Steenbygning. Til Præsteg., er en Sognepræst. Tingstedet er Gaarden Haglerød.

Haae eller Nærum Præsteg. og Tinglaug i Jedderens Provstie, Jedderen og Dalernes Fogd., Stavanger Amt, bestaaer af 3de Kirkesogne, som ere: Haae eller Nærum Hovedsogn, og Annexerne: Bøe og Varhoug. Hertil er en Sognepræst. Tingstedet er Gaarden Haar.

Haafvaag, en liden Havn i Stavanger Fiord, under sidstmeldte Haae Præsteg., hvor Elven Haafvaag løber ud, i hvilken Elv er et godt Laxefiskerie. Norden for Havnen strækker et Steenrif sig 1 M. nordvest i Havet, hvor Skibe ofte komme til Skade.

Haakesholm eller Haakeshavn, en Gaard og Handelssted i Ulvsteens Sogn og Præsteg., Søndmørs Fogd., Romsdals Amt, af Skyld 18 Mark Fisk, har en Opsidder.

Haaland, en Gaard i Jelsøe Præsteg., Ryefylke Fogd., Stavanger Amt, hvor en Kiempehøi er opgravet og deri funden et meget langt Sværd og et langt Spyd.

Haaland Præsteg. i Jedderens Provstie, Jedderen og Dalernes Fogd., Stav. Amt, ligger ved Søen vesten for Kleps Præsteg., og bestaaer af 4 Kirkesogne, som ere: Haaland Hovedsogn, og Annexerne: Tiore, Sole og Malde. Alle Kirkerne ere af Træe, undtagen Sole Kirke af Grundmuur. Hertil er en Sognepræst.

Haaland eller Dale-Sogn, et Annex til Ous Præsteg., i Søndhordlehns Fogd., søndre Bergenhuus Amt.

Haardøe Sogn, et Annex til Aggerse Præsteg., i Romsdals Fogd. og Amt. Her er et Kapel af Træe.

Haar-

Digitized by Google

Haar- eller Harkiølen, et gammelt Rigs- eller Grændse-Field imellem Norge og Jemteland i Sverrig, som har en stor Strækning, beliggende mellem Øst og Vest. Dets vestre Ende begynder ½ M. fra Nordlie Kirke under Sneaasens Præsteg., Indersens Fogd., Trønh. Amt. Midt paa Fieldet stige 3 spidse Bierge i Veiret, som kaldes Pengekistene Paa Fieldet opholde sig mange Finner eller Lapper om Vinteren med deres Reensdyr, thi det er et godt Mose-Field.

Haasteen, en Ø i Havet, under Jædderen og Dalernes Fogd. Stavanger Amt, hvor vilde Øxen græsses og gaae ud hele Aaret. Under denne Ø forliste, Aar 1558, det Skib, som havde de 5 Klokker inde, der bleve tagne af Stavanger Domkirkes Taarn.

Haave, en Gaard i Loms Præsteg., Guldbrandsdalens Fogd., Christians Amt, hvor en Kirke har staaet til Aar 1752, men da blev nedrevet og afskaffet.

Haave, en Gaard i Froens Præsteg., sidstnævnte Fogd., af Skyld 3 Huder, har 2 Opsiddere og en Huusmand. Paa en Slette ved Gaarden, nær Kongeveien, sees Levninger af en indhegnet Kirkegaard; den der i fordum Tid værende Kirke skal have været bygt af en Høvding, ved Navn Dale Guldbrand, efter at han var døbt og havde antaget den christelige Troe.

Haborsqvammen, en Gaard i Fladaas Annexsogn, Sillejords Præsteg., Øvre Tellemarkens Fogd., Bradsberg Amt, hvor Aar 1779 i en Høi er funden et Spyd, en Haandøxe, et Sværd, nogle Stykker af en Hielm og andet forrustet Jern.

Hadeland, et District under Totens Fogd., Christians Amt, grændser mod Østen til Øvre Rommerige, mod Vesten til Valders, mod Sønden til Ringerige, og mod Nord til Land og Toten. Det bestaaer af 2 Kirkesogne, nemlig: Gran og Jemnager, som med Lands Præsteg. i Valders Fogd., udgiør et Sorenskriverie. Her ere gode og frugtbare Jorder, betydelige Skove, og godt Ferskvands-Fiskerie. Districtet har sit Navn af Kong Nors Sønnesøn Hande, som var den første Regierende derover. Ved den søndre Ende af Randsøen i Jemnagers Præsteg., er et Glasværk, kaldet Hadelands, hvor Boutellier allene blæses, til et aarlig Antal af omt. 500,000 Stykker. Tingene holdes i dette Sorenskriv. 2de Gange om Aaret, efter Forord. af 20de Aug. 1751, nemlig: om Foraaret i Feb. og Martii, og om Høsten i October og Novbr. Maanedr. Sorenskriverens Domme indstevnes for Christiania Laugdsmme.

Hadeland, Ringerige og Hallingdals Provstie i Christiania Stift, bestaaer af 6 Præstegielde, nemlig: Gran, Jemnager, Nordrehoug, Hob, Næs og Aal. De 2de første i Totens

tens Fogd., Christians Amt, og de 4 sidste i Ringerige Fogd., Buskeruds Amt, som tilsammen indeholde 19 Kirkesogne, hvortil ere 6 Sognepræster og 2 residerende Kapellaner.

Hafslund, en smuk Herregaard, Øsien for Sarpfossen i Mosse Fogd., Smaalehnes Amt. Den er den største Gaard i Landet, af Skyld 60 Skpd. Tunge, som svarer til 75 Tønder Hartkorn. Hovedbygningen paa Gaarden med sine 2 Fløie er af Grundmuur, to Etager høi, foruden Kielderen og Loftet, tækket med glasserede Tagsteen. Ladegaarden, som er lige imod Hovedbygningen, er ligesaa regulair, med udstaaende Pavillon, af 2 Etager; men de øvrige Huuse bag ved, ere kun af een Etage; derigiennem gaaer man lige ud til en nye anlagt stor Frugthave, og foran Hovedbygningen er ligeledes en stor regulair og smuk Have med høie Alleer af Linde og andre Træer. Gaarden i sig selv, i Ager og Eng, er meget god og veldyrket. Ved Gaarden er i Sarpfossen opført 17 Savbruge til 200,000 Bords aarlig Qvantum.

Hafslø, eller Folkesbygdens Præsteg., i Yttre- og Indre-Sogns Fogd., nordre Bergenhuus Amt, bestaaer af 5 Kirkesogne, nemlig: Hafslø Hovedsogn, og Annexerne: Jordanger, Freds, Sølveren og Ornes eller Urnes. Hertil er en Sognepræst.

Haffiardarøe, see Hvalsøerne.

Haftors-Støtten, et Grændsefield imellem Trondhiems Amt og Jemteland i Sverrig.

Hage, en Gaard i Lessøe Præsteg., Guldbrandsdalen Fogd., Christians Amt, af Skyld 6 Huder Odelsgods, og 1 Hud benific. Gods. Her skal i fordum Tid have boet en adelig Familie, ved Navn Gynter. Gaarden er befriet for Foringsskat formedelst udvist Troeskab og Tapperhed Aar 1612 ved det Skotske Slag i Kringlen under Guldbrandsdalen, af da værende Opsidder Laurits Hage. Gaarden har 2 Opsiddere med 2de Huusmænd.

Hakatlestrand, en Strandstrækning, som gaaer omtr. 1 M. fra Hundenæs ved Vandelv-Fiordens Aabning, til Gaarden Aarem i Søndmørs Fogd., Romsdals Amt. Her ligger 15 a 16 smaae og ubetydelige Gaarde, hvoraf 3de høre til Vandelvens Præsteg., og de øvrige til Herøe Præsteg.

Hakbuen, en beboet Øe under Hittersens Præsteg., Fosens Fogd., Tronh. Amt, hvor Qværnes Annexkirke staaer.

Hakkedals Sogn, et Anner til Nittedals Præsteg., i Nedre Rommeriges Fogd., Aggershuus Amt. Her ligger Hakkedals Jernværk, omtr. 3 M. fra Christiania. Malmgrubene ligge

Digitized by Google

ligge deels omkring Værket, og deels ved Arendal. Værket tilligemed et hosliggende Sav- og Møllebrug, ejes af Jens Moe, som lider eller intet lader Værket drive, men derimod har Sav- og Møllebruget i god Drivt. Aar 1781 blev fra Værket udført 623 Skipd. Stangjern og 249 Skipd. Støbegods. Raae-Jernet var 965 Skipd. Aar 1791 laae Værket aldeles øde af Mangel paa Kul. Den aarlige Afgift til Kongen er 250 Rd. I Sognet er en fuld Gaard, 2 halve og 23 øde eller Fierdingsgaarde tilsammen 26, hvorunder ligge 16 Huusmandspladse, foruden de, som høre til Verket. Kirken er af Træe, indviet Aar 1732.

Haldanshøien, en Høi paa Gaarden Steen i Ringeriges Fogd., Buskeruds Amt, hvor Kong Haldan Svartes Hoved skal være nedlagt. Denne Konge omkom paa Isen over det Vand Ranshe, da han ville fare derover.

Halderviig, en maadelig Havn ved den nordre Deel af Færøe.

Haldkieldsviig, en Præste-Enke Gaard i Voldens Sogn og Præsteg., Søndmørs Fogd., Romsdals Amt, af Skyld 3 Vog Fisk. Under denne Gaard er den bekiendte Viig eller Søebugt, kaldet Haldkieldsviig. Ved Gaarden staaer Voldens Hovedkirke. Vesten for Kirken sees en rund og ligesom indhegnet Plads, belagt med Steene, som berettes at være Levninger af en gammel grundmuret Bygning.

Haldvarmoe, en betydelig Gaard paa nordre Side af Lapsen Elv, i Overhaldens Præsteg., Nummedals Fogd., Tronh. Amt, 1 M. fra Hovedkirken og ½ M. fra Annexet Skage. Den er smukt bebygget og har gode Ägre og Enge. Strax hos Gaarden paa en stor jevn Plads, kaldet Sletten, holdes Overhaldsmarket aarlig i Octob. Maaned, hvortil er opført en stor Samling af Huuse og Krambodlader til de Handlendes Tieneste, som her indfinde sig fra Tronh. og flere Steder. Her boe desuden endeel Familier, deraf nogle Handlende. Bønderne i Overhalden have her tillige endeel Boder eller Huuse staaende til deres Fornødenhed, saa at Stedet har Anseelse af en liden Bye, hvis Grunde og fleeste Huuse tilhøre Gaarden. Paa dette Market afhandle de Overhaldske Bønder Feedevahre, Humle, Lerret, Strie, Næper noget Meel og Korn, og tilkiøbe sig Sild, Fisk, Tran m. v., og hvormed de siden forsyne endeel af Sneeaasens Almue og Fiindliernes Behoere.

Halle Sogn, et Annex til Verdalens Præsteg., i Stør- og Verdals Fogd., Trondh. Amt, bestaaende af 33 Gaarde. Kirken ligger ½ M. fra Hovedkirken mod Sydost paa en høi Bakke yderst ved Grændserne til Skognens Præsteg.

Hallem, en Gaard omtr. ½ Fierding fra Stikkelstad i sidstmeldte Præsteg., som i fordum Tid har været et Konge- eller Høvding-Sæde. Her sees mange Riempehøie, og paa een af disse staaer en smal og spids Bautasteen, som er 5 Al. høi og og 1½ Al. bred. En liden Sandhøi er for faae Aar siden opkastet, hvorved fandtes en af flade Steene sammensat Kiste, hvorudi laae endeel forraadnede Menneskebeen.

Hallingdal, et District, som med Ringerige udgiør et Fogd. og Sorenskriv., under Buskeruds Amt, see Ringerige. Hallingdal, forhen kaldet Haddingsdalen, har sit Navn af Kong Hadding, som i sin Tid har regieret over dette District, han var Kong Nors Sønnesøn. Grændserne ere: i Nord til Valders, i Vester til Bergens Stift, i Sønder til Nummedal, og i Øster mod Ringerige, adskilles fra disse Steder ved store Fielde, og bestaaer af en Dalstrækning, som er i Længde fra den yderste Gaard Lindelien, til den yderste Gaard Sundalen, 16 Mile, men Breden er neppe ½ M. Denne Dalstrækning indeholder 2de Præstegield e, nemlig: Næs og Aal. Igiennem Dalen løber en stor Elv, som har sit Tilløb fra mange andre mindre Elve og Vande; den giør, især om For- og Efteraaret, ofte stor Skade ved Oversvømmelse og Udbrud paa de langs Elven liggende Gaarde, og opfylder Agre og Enge med Sand og Grus. I Elven ligger, under den Strækning, som tilhører Hallingdalen, 17 Øer, hvoraf een indeholder en liden Gaard, og en anden en Huusmandsplads; de øvrige bruges til Høeslætter, og paa nogle er endeel Skov. Kornavlingen i dette District er meget usikker formedelst jevnlig indfaldende tidlig Frost om Efteraaret, og Nattekulde om Foraaret. Naar undtages Næs Hovedsogn og Flaae Anner til Næs Præsteg., hvor Lusten er mildest, kan i de andre Kirkesogne ikke saaes anden Sæd end Byg, og i de Annexsogne Hemsedalen, Hoel og Vasbøygden, er det meget sielden at Almuen nyder modent Korn, saa at de næsten aarlig maae kiøbe Føde- og Sæd. Disse og andre Udgifter bestrides nogenlunde ved Udførsel af Fedevahre, thi Høe-Avlingen og Græsning for Creaturene er temmelig god. Fra Næs Præsteg. udføres tillige nogen Tømmerlast, men Skovene ere for det meeste udhugne. Ryper fanges ved Snarer i stor Mængde og udføres til Afhandling. Af Ferskvands Fiske haves endeel, dog ei tilstrækkelig til den daglige Huusholdning. Veiene i Hallingdalen ere overalt i meget slet Stand. Hallingdals Elv falder ud ved Drammen. Dette District Hallingdal har i fordum Tid lagt under Stavangers nu Christiansands Bispedømme, men først i dette Aarhundrede henlagt til Christiania Bispedømme.

Halling-

Digitized by Google

Hallingdals Provstie, see Hadeland.

Halmøe Sogn, et Anner til Fosnæs Præsteg., i Nummedals Fogd., Tronh. Amt. Kirken staaer paa en Ø, kaldet Halmøe ved søndre Side af Folden Fiord, under det District Flatanger, omt. 2¾ M. fra Hovedkirken. Denne Annexkirke blev for nogle Aar siden ved Lynild antændt og aldeles lagt i Aske, men derefter igien smukt opbygget af Træe, af da værende Kirke-Eier Lieutn. Ole Lund.

Halsaae eller Mandals Sogn, see Mandal.

Halsan, en Gaard i Alstahoug Hovedf., Skognens Præsteg., Stør- og Verdals Fogd., Tronh. Amt, ¼ M. omt. fra Hoved-Kirken og ligesaa fra Levanger. Strax oven for Gaarden ligger et høit og rundagtig Bierg, hvorpaa i fordum Tid har lagt en Fæstning, kaldet Halsteinan, af hvis Mure med dens Underværker sees endnu endeel Rudera.

Halse Fiord, en stor Fiord i Nordmørs Fogd., Romdals Amt, som skiær sig fra Havet ind i Landet forbi de 2de Kirker Halse og Stangvig, og udbreder sig i 4 Arme, under Navne af Bæverdals, Surendals, Ulfsunds og Stangvigs Fiorde.

Halse Sogn, et Anner til Stangvigs Præsteg. i sidstnævnte Fogd. Kirken staaer paa Gaarden Halse ved Halse-Fiord. Under denne Gaard ligger endeel Vande eller ferske Søer, hvori er en Mængde Karudser. Almuen driver meget paa Fiskerie i Havet.

Halslund, see Haslund.

Halsnøe eller Eid Sogn, see Eid.

Halsnøe, en beboet Ø under Ryefylke Fogd., Stavanger Amt.

Halsnøe, en stor Ø i Søndhordlehns Fogd., søndre Bergenhuus Amt, liggende Østen for Storøen, henved 3 M. O. N. O. ud fra Monsterhavn eller Øen Monster. Denne Ø er i Historien bekiendt af det rige Kloster, Halsnøe-Kloster kaldet, som i de katholske Tider har staaet paa Øen, hvortil var et stort Gods, som siden Reformationen er adspredt, og endeel deraf tilhører nu Kongen. Hertil har været Birkeret og andre Privilegier. Forbi Øen løber ind i Landet en stor Fiord, som her kaldes Halsnøe Fiord, men siden længere ind, Hardanger Fiord; den er 12 M. lang. Øens Længde fra Syd til Nord er 1½ M. Paa dens nordre Ende sees endnu Rudera af Klosteret, og af en gammel Kirkemuur af hugne Steene.

Halsteen, en Gaard i Aals Præsteg., Hallingdals District, Buskeruds Amt, hvor et Drikkehorn skal findes, som er krumt af Elde, og saa stort, at det holder 2½ Pot, er ¾ Al. langt og

propor-

Digitized by Google

proportioneret krumt efter Længden. Omkring den videste Ende er det belagt med en Kobberring 3 Tommer breed, stærk forgyldt, hvorpaa er udgravet nogle Bogstaver. Midt paa er en liden forgyldt Kobberplade, hvori er indfattet en oval Chrystal. I Enden af Hornet er en Kobberpibe og en Knap, begge forgyldte. Paa Gaarden skal dette Horn have været forvaret over 250 Aar.

Halsteins Skandse, see Halsan.

Hamborgerøe, en Ø under Landvigs Præsteg., Nedenæs Fogd. og Amt, liggende 1 M. ud i Havet, hvorved er et Sund, kaldet Hamborger-Sund.

Hammer Fiord, en stor Fiord i Mule-Sønder-Syssel, Østre Fierding af Island. Uden for denne Fiord ligger nogle smaae Øer hvor Edderfugle opholde sig.

Hammer, en Gjestgivergaard og Skydsted i Stør- og Verdals Fogd., Tronh. Amt, som er meget smukt bebygget af nærværende Eier og Opsidder Joen Hammer; han har og tillige anseelig forbedret Gaardens tilliggende Jorder, ved Rydninger og Grøfters Optagelse. Paa vestre Side af Gaarden, nær ved Kjøgeveien, ligger et lidet Vand, kaldet Hammer-Vandet.

Hammer eller Stor-Hammer, saa kaldtes den i fordum Tid værende største og anseeligste Kiøbstæd i Norge, anlagt paa en flad, stor og aaben Strand mod Østen ved det store Miøsen-Vand under Vangs Præsteg., Hedemarkens Fogd. og Amt, hvor nu den store og betydelige Hammer-Gaard ligger. Denne Stad skal have indtaget en Længde af omt. ½ M. Paa den nordre og vestre Side af nu værende Hammer-Gaard, skal den have strakt sig hen til det saakaldte Furubierg, som ligger ¼ M. Norden for Gaarden, og ligesaa paa den anden Side mod O. S. O. til den saakaldte Ryvholm og til Flagstadbroe, noget over ¼ M. langs Miøsen. Strax Norden for Gaarden, der altsaa nu ligger i Midten af den gamle Stad, hvor den saakaldte gamle Bispegaard med Domkirken har staaet, skiær en liden Bugt af Miøsen sig ind, som formodes at have tient til Stadens Havn; denne Bugt kaldes nu Nordviig, og i den løber en liden Elv eller Bæk, langs og forbi hvilken een af Stadens Hovedgader, det saakaldte Biskopstræde, skal have strakt sig, til hen mod benævnte Furubierg, følgelig havt en Længde af omt. ¼ M. Et Stykke Østen for Gaarden har een af Stadens Kirker staaet, kaldet Kors-Kirken, som formodes at have været opført af Tegelsteen, efterdi der endnu sees noget af dens Grundvolde, som bestaaer af saadanne Steene. Et lidet Stykke Norden for Gaarden ligger en liden Biergknol, kaldet Bispebierget, tæt hos Vandet paa en meget steil Banke eller Mæl. Her troes at et lidet Kastel har staaet til Værn og For-

Digitized by Google

Forsvar for Bispegaarden og Domkirken. Dette Sted viiser endnu Tomter efter en muret Bygning, men hele Tomten indeholder ei mere end neppe 20 Skridt paa hver Side. Fra dette Bispebierg skal en Løngang have gaaet til Domkirken, men hvorefter nu intet Kiendetegn sees. Et Stykke fra Hammergaard mod S. O., tæt hos Stranden ligger en flad Steen, hvor Fiskerne i gamle Dage bragte deres Fisk, og her formenes Stadens Torv har været. Fra dette Sted skal den anden Stadens Hovedgade, kaldet Grønnegade, have strakt sig forbi formeldte Korskirke og videre hen Øster. Et godt Stykke længere mod Sør eller S. O., mellem Gaarden og formeldte Kyvholm, eller en anden Holm, kaldet Aspeholmen, nedlsber en Bæk under Navn af Hagebæk. Langs denne, skal Stadens 3die Hovedgade have lagt, som blev kaldet Klosterstrædet. Her formodes at have staaet et Kloster, forduden St. Olufs Kloster, som stod ved Domkirken. Benævnte 3de Hovedgader have saaledes lagt i en Strækning mellem Øst og Vest omt., næsten parallele med hinanden, og fra Sør til Nord have Tværgaderne strakt sig, af hvilke berettes at have været 15 eller 17. Tæt hos Gaarden paa dens nordre Side sees endnu Levninger af den gamle fordum prægtige Hammers Domkirke. Den var opført paa det høieste Sted i Byen, hvorfra har faldet en prægtig Udsigt, saavel over omkring liggende Egne, som fornemmelig til Vandet. Bygningen har været stor og anseelig, opført af hugne Stene, i Form af en Korskirke, med mange Taarne, forgyldte Spire og andre Zirater, hvilken Bygning nu ligger nedfalden i en stor Dynge, undtagen nogle faae Levninger af den nederste Muur ved Choret, og en Længde af Kirkens vestre Kors eller dens indre Muur, som bæres af 3 meget tykke og massive Steenpillere. Resten er nedfalden, nedbrudt og for endeel bortbragt, hvilket ogsaa har Sted i Henseende til de øvrige grundmurede Bygninger, som Staden har havt, saasom et Commun, Raadstuen, Klostrene, Kongsgaarden og Bispegaarden m. fl., og hvoraf endeel ere forvandlede til Stalde og Fæhuse, andre ere aldeles nedbrudte. Af Bispegaarden er intet mere at see tilbage, end endeel anseelige, murede og hvelvede Kieldere under nu værende Hammer-Gaard. Paa det Sted hvor Kongsgaarden har staaet, sees en viidtsiftig Gaardsplads, hvor en dyb Brynd endnu findes. Denne Kongsgaard siges at have havt et saa stort Taarn, at deri var anrettet Brygger-, Bager- og Steger-Huse, samt neden under en hvelvet Kielder med Brynd udi. I Gaardens Bygninger skal have været saa mange Herresale, at 1000 Mænd deri kunne faae Plads. Omkring Domkirken har staaet en af Steen opført Kirkegaards Muur, bygt i en Firkant med 4 Porte,

Digitized by Google

Porte, og over disse 4 Taarne med Spire, efter hvilken Muur Grundvoldene paa nogle Steder endnu sees. Fra Communet skal have været en lukt Gang til Domkirkens Port, og midt paa den et Taarn; ligesaa en saadan Gang til St. Olufs Kloster. Ved Domkirken har tillige staaet en muret Skolebygning, anlagt og indrettet af Biskop Halvord, som ogsaa stiftede Communet. Domkirken har først Navn af Trinitatis eller Hellig Treefoldigheds Kirke, hvori skal have været adskillige Altere og Kapeller. Den første Biskop i Hammer, navnlig Arnalde, skal have begyndt Kirkens Bygning omt. Aar 1050. Hans Efterm ænd fortsatte Bygningen indtil Bisp Gilbert, som ogsaa berettes at have ladet bygge derpaa; siden formenes, at Kirkens Bygning er bleven fuldført. omt. Aar 1278. Denne Biskop Gilbert skal tillige have ladet bygge Bispegaarden. Foruden fornævnte 2de Kirker, nemlig Domkirken og Korskirken, skal Hammer endnu have havt en Kirke af Træe, kaldet St. Jørgens, som stod hen ved Hagebak. St. Olufs Kloster skal have været stiftet af Cardinal Nicolaus, forsynet med en smuk Kirke og mange fiinne Værelser. De Steene, hvoraf Domkirken og de andre murede Bygninger have været opførte, vare af blaaeagtige Kalksteene, brudte af førmeldte Furubierg. Aar 1300 skal Hammer Stad have været i sin allerstørste Velmagt; thi da boede der 1800 Borgere eller Mænd, som kunne bære Vaaben og Værge, men fra den sorte Død Aar 1348 begyndte den at aftage, og Aar 1566, under Kong Friderich 2dens Regiering, blev Staden af et Partie Svenske stukket i Brand og aldeles ødelagt, hvorefter den siden ikke blev opbygt. Den skal i sin hele Velmagts Tid have havt 24 katholske og 11 evangeliske Bisper. Den nu værende, saa kaldet Stor-Hammer Gaard, har en anseelig men forfalden Hovedbygning af Træe, tilligemed en stor smuk Have og et Lysthuus, som ligger lige for Fronten af Gaarden ud mod Mjøsen Vand; i hvilken Have ere opsatte adskillige Zirater og Inskriptioner, malede paa blaae Taffelsteens Plader, i Anledning af Kong Christians 6tes Nærværelse og Ophold i 3 Dage paa Gaarden under hans norske Reise. Blandt Inskriptionerne, er een af følgende Indhold: "Da Hammer var en Stad, Kiøbmænds- og Biskops-Sæde, lod den sig tit med Lyst af Kongers Fod betræde, men da den Aske-lagt, blev til en Bonde-Boe, tog Fierde Christian kun der en Natte-Roe. Men paa den Nattes Seng, kom den i bedre Klæde, blev adlet i sit Støv, og giort til Herre-Sæde. Hvad vil man nu tilsidst det gamle Hammer spaae, da Siette Christian der trende Nætter laae?" Stor Hammer var altsaa en Tid, langt efter Sta-

Digitized by Google

Stadens Udlæggelse, en Bondegaard, hvor 8 Bønder berettes at have boet; men siden blev den forandret til en Herregaard, hvorunder blev lagt et betydelig Gods. Denne Gaard og Gods blev Aar 1675 solgt til And. Tomloo i Hamburg og Frue Anne v. de Weile. Siden Aar 1716, solgt til Assessor Jens Grønbech for 23000 Rdlr. Godsets bedste Gaarde bleve Aar 1717 udlagde til Dragoun-Qvartere. Nu er det meeste af Godset bortsolgt fra Hovedgaarden, som nu tilhører Krigsraad Hetting. Paa Gaarden har forrige Eier Cancelliraad Vessel ladet opføre et anseeligt stort muret Fæhuus, hvortil paa den eene Side er benyttet Levninger af en gammel Muur. Bygningen er tækt med Tagsteen, som er fabriqveret paa et af Cancelliraaden anlagt Tegel-Brænderie ved den nordre Odde af Nordviig, eller Hammers forrige Havn. Under Bygningens hele Længde er en ligeledes muret Kielder med 2 Porte til Giennemkiørsel; i denne Kielder bringes Giødselen. Ved Jordens Opgravning til Kielderen blev fundet en stor Jerndør, 2 Alne dybt i Jorden. Et Nonnekloster har og staaet i Hammer Stad, hvis Gods det var, som siden kom under Hammer Gaard, da den fik adelige Privilegier. Hedemarkens Laugting blev fordum holdt i Hammer Stad, og efter Stadens Udlæggelse, en Tid paa Hammer Gaard, omt. i Aarene 1596 til 1600.

Hammer Præsteg. i Nordhordlehns Fogd. og Provstie, søndre Bergenhuus Amt, bestaaer af 3 Kirkesogne, nemlig Hammer Hovedsogn, og Annexerne Mæland og Alvorsund, samt Aasen eller Aasnæs Kapel, hvortil er en Sognepræst. Dette og Hisangers Præsteg. har forhen været samlet under eet, og lagt til Rektoratet i Bergen. Aar 1749, i Kong Friderich den Femtes Tid, blev dette store Kald deelt i 2 Præstegielde, og derved paabudet, at Sognepræsten for Hammer skal aarlig afgive 180 Rdlr. til Rektor ved Bergens Latinske Skole, og 44 Rdlr. aarlig Enke-Pension for en Rektors Enke.

Hammerfest, en Handelshavn under 70° 39′ 42″ paa den store Ø Haluge i Vestfinmarken, Finmarkens Fogd. og Amt, 4 Mile N. O. fra Hasvigs Handelshavn og 5 Mile N. O. fra Altens; den blev ved Forordn. af 5 Sept. 1787 oprettet til en Kiøbstæd, hvis Frieheder Fordn. af 17 Julii 1789 bestemmer, nemlig: 20 Aars Friehed for at betale Consumtion, Familie og Folkeskat, samt alle andre almindelige Afgifter af hvad Navn nævnes kan, saa at Indbyggerne allene svare de til Kiøbstædens egen Nytte fornødne onera publica; Friehed for Procentskat af deres i Finmarken og Nordlandene paa Rente udsættende Capitaler, samt for Stemplet-Papiirs Brug; 20 Aars Toldfrie

Ind-

Digitized by Google

Ind- og Udførsel af alle Slags Vahre, Brændevin undtagen, alle Handelsmænd og de, som drive borgerlig Næring faae frit Borgerskab; den for Fremmede i Indfødsretten fastsatte Sum, for at erholde alle Rettigheder lige med Indfødte, nedsættes til 3000 Rdlr., dog at disse Fremmedes Indfødsret i de første 6 Aar ei strækker sig udenfor Finmarken p. s. v. Stedet har en god Sommer- og Vinterhavn for 3 a 4 Skibe, og i Nærheden, saavel i Havesund, som Rævsholmen, kan Skibe overvintre, og til alle Tider af Aaret være beskyttede for Havii. Stedet ligger meget bequemt til Mellemhandel med Rusland. Fiskeriet kan og med største Fordeel drives fra Hammerfest under Sørøen, samt Hval- og Kobbefangsten paa de i Nærheden liggende Øer Jan-Mayn, Hopen og Bæren, saa og paa Spidsbergen. Her er en Kongelig Told-Controlleur ansat. Aar 1791 indkom dertil 16 Skibe, og afgik s. A. derfra 18 Skibe med forskiellige Fiskevahre, Tran, Fier, Edderduun, Skindvahre ꝛc. Byens Indvaanere og Øens øvrige Beboere udgiør tilsælles et Kirkesogn, og Kirken staaer ved Byen, hvor Præsten boer. Den civile Jurisdiction bestyres af Finmarkens Amtmand, Foged og Sorenskriver.

Hammerfest Præsteg. og Tingl. under Vestfinmarkens Provstie, bestaaer af 2 Kirkesogne, nemlig: Hammerfest paa Øen Hvaløe, hvor Hammerfest Kiøbstad ligger, og Qvalsiord Anner. Hertil er en Sognepræst. Efter Uddeeling og Opmaaling sluttet Aar 1789, er her i Præstegieldet 126 matrikulerede Boepladse, deraf nogle med 2 Opsiddere.

Hammersund, et Sted under Christianssunds Tolddistrict, i Nordmøre Fogd., Romdals Amt, hvor en Kongelig Toldbetient er ansat.

Hammerøe eller Lørenskoug Anner Sogn, see Lørenskoug.

Hammerøe, en Ø paa søndre Side af Folden Fiord, i Nummedals Fogd., Tronh. Amt, hvorpaa er et Saltværk af liden Betydenhed, og har her tilforn været 2 smaa Gaarde, som nu ere lagte til Udmark, derimod af Udmarken opryddet en Bondegaard. Øen er $\frac{3}{4}$ M. i Omkreds.

Hammerøe, en stor dobbelt Halvø, som ved en Landstrimmel eller Eid hænger fast ved det faste Land, beliggende udenfor den Vig Kiøtangen, i Saltens Fogd., Nordlands Amt. Denne Ø er beboet og udgiør et Tinglaug og Præsteg. under Saltens Provstie, Hammerøe Præsteg. kaldet, hvortil ikkun er en Kirke, som staaer paa Øen ved Præstegaarden, og betienes af en Sognepræst.

Ham-

Digitized by Google

Hammersborg, en Samling af Huse ved Aggers Elv, strax uden for Staden Christiania, paa en klippig Bakke. Her er tillige en Krigs-Kirkegaard, indrettet Aar 1654, i den store Pestes Tid, som Inskriptionen paa een her opsat 2 Alen høi firkantet Steenstøtte udviser. Der begraves den gemeene Mand af Militaire. Ei langt derfra ligger en anden Kirkegaard, kaldet Vaterlands.

Hangran, en Gaard, forhen kaldet Aungrom, i Byenesses Præsteg., Strinde Fogd., Tronh. Amt, hvor fordum skal have boet en mægtig Høvding, og har her tillige staaet en Kirke, hvoraf endnu Norden for Gaardens Huse sees Tomten.

Hankøe, en velbeboet Ø under Borgunds Sogn og Præsteg., Søndmørs Fogd., Romsdals Amt.

Haraldsøe, en Ø paa Vikten imellem Gieslingerne, under Nærvens Præsteg., Nummedals Fogd., Tronh. Amt. Her er et betydelig Fiskevær.

Harams Præstegield, i Søndmørs Fogd. og Provstie, Romsdals Amt, bestaaer næsten allene af Øer ud i Havet, og indbefatter især den nordligste Deel af de Øer, som kaldes Nordøerne, beliggende omtrent 1 Miils Vei fra det faste Land. Disse Øer ligge temmelig nær ved hinanden, ere i Almindelighed smukke, og frugtbare paa Byg og Havre, saa at af Bygget saaes ½ Deel mod Havren, og af begge Deele avles saa meget, som til Beboernes egen Underholdning er fornødent, ja i frugtbare Aaringer kan endog noget overlades til trængende Naboer. Jordarten falder her til Agerdyrkning meget bequem, da den enten bestaaer af feed Muld eller og af Sand, som ved det dunstfulde Hav tilstrækkelig besugtes og tillige vel gisdes, ei allene med Møg, men og med adskillige Slags Søe-Græs, som opkastes af Bølgerne paa Strandbredden i stor Overflødighed, hvor det forraadner og siden bringes paa Agrene; desuden skiæres og en stor Deel Knoppetang i Stranden, med hvilket og mere dette Kalds Indbyggere gisre sig særdeles Flid, og faae Umagen vel belønnet, da de i Almindelighed kan høste 18 til 20 Fold af Byg og 7 Fold af Havre. Paa Græs ere disse Øer ligeledes temmelig frugtbare, og det ei allene paa Hiemmarken eller Engen, men og paa Udmarken og Fieldene, saa at man her ikke behøver at føre Qvæget til fremmede Græsgange om Sommeren, men kan have dem gaaende hos sig, enten paa Øerne selv eller paa de i Nærværelsen liggende smaa Holme. Paa Fieldene holdes desuden en stor Deel gildede Bukke, som gaae ude baade Vinter og Sommer og blive overmaade fede, men derhos undertiden saa vilde, at de maae fanges eller skydes som andet Vildt; da de om Høsten sælges med god Fordeel. Derimod

er

Digitized by Google

er Faare-Avlingen ikkun i maadelig Tilstand, da det er rart at finde hos en Bonde mere end 4 a 5 Faar, hvorfore de nødes til at kiøbe en stor Deel Vadmel paa fremmede Steder, især paa Romsdals Marked. Her er nu aldeles ingen Skov paa Øerne, men sees Kiendetegn, at her i fordum Tid har været Fyr- og Hassel-Skove. Gierder opføres af Tørv og Steen, og til Brændsel bruges næsten inter andet end Tørv, som her falder i Overflødighed og af allerbeste Art, saavel Steen- som Mosse-Tørv. Til Tran-Brænderie og andet saadant bruges de tykke Stammer af Kurv-Taren, som om Sommeren ligge tørrede ved Strandbredden og falde til dette Brug ganske bequemme. Alle Slags Søefugle ophølde sig her i stor Overflødighed, men af dem giør Indbyggerne sig ingen synderlig Fordeel, undtagen paa nogle faae Steder, hvor Duun og Æg af Ederfugle og Maager indsamles i temmelig Mængde. Nyper indfinde sig om Vinteren, saa ofte de formedelst alt for megen Snee, nødsages til at forlade Fieldene og Dalene paa det faste Land. Kaldets største Herlighed bestaaer i Fiskerie, som her ei allene falder i større Overflødighed end paa de fleeste andre Steder i Fogderiet, men drives og af Indbyggerne med megen Flid, dog uden Forsømmelse af Agerdyrkningen, og er Torske-Fiskeriet det vigtigste. Dette Præsteg. har i de ældre Tider lagt under Hovedkaldet Borgund og ikkun været at ansee, som en Deel deraf, uagtet det havde sin egen Præst, under Navn af residerende Kapellan, og nød af Borgunds Sognepræst en aarlig Løn af 32 Rdlr., foruden de uvisse Indkomster; men Aar 1702 blev det adskilt fra Borgunds Præsteg. med 10 Vog Fisk af Borgunds Mensal-Gods. Det bestaaer af 2 Sogne, nemlig Haram, som er Hovedsognet og Vigren Anner. Hovedsognet bestaaer, foruden Øerne, af den Deel af det faste Land, som kaldes Hildestrand eller Høuene. De fornemste Øer ere: Fiertoft, Flemsøe og Lepsøe, hvilke ere hinanden lige deri, at de have temmelig høie Fielde, liggende jævnsides ganske nær ved hinanden, og kaldes de tre Søstre. Imellem disse Øer løbe smaa Fiorde eller rettere brede Sunde ind fra Havet, som i Almindelighed ere 50 Favne dyb, Fiønt Havbunden uden for Landet og ved Hav-Skiærene ei bliver dybere end 26 til 30 Favne; og da disse Fiorde ere meget trange, saa falder igiennem dem en meget stridig Strøm. Hovedkirken og Præstegaarden ligger paa den Øe, Haramsøe kaldet, ved den Gaard Haram, som er den største Gaard paa Øen. Denne Kirke er en gammel saakaldet Stavbygning af temmelig god Anseelse, tækket med Tagsteen og forsynet med et Spiir. Indvendig er dens betydeligste Zirat, een af Fyrretræe vel udarbeidet Alter-Tavle. Paa Alteret ligger en firkantet hvid Marmor-Steen,

Digitized by Google

Steen, som er indsluttet i en Træe-Tavle. Denne Kirke eier et Jordegods af 5 Vog 2 Bpd. 12 Mark Fisk. Bemeldte Harams Øe er henimod 1 Miil lang, men knap ¼ Miil breed, og har en temmelig høit og paa langs gaaende Field, hvis nordre Side er brat og ujevn, med en kort og steilt nedgaaende Fod, men mod Østen og Sønden en meget bredere, jævnere og beboeligere Fod eller Strand. Fieldryggen falder temmelig breed, jævn og græsrig; ellers er Græsningen paa denne Øe noget ringere end paa de andre Øer, men overalt godt Korn-Land. Denne Øe har 5 Gaarde, som skylde 41 Vog 2 Bpd. 6 Mark Fisk, og beboes af 32 Gaardmænd og 2 Pladsemænd. I hele Præstegieldet ligger 37 matrikulerede Gaarde af Skyld 297 Vog 2 Bpd. 15 Mark Fisk, som Aar 1761 bleve beboede af 175 Gaardmænd, samt 37 Pladse- og Huusmænd; deraf i Hovedsognet 30 Gaarde, hvilke skylde 152 Vog 18 Mark Fisk, som i ommeldte Aar bleve beboede af 115 Gaardmænd samt 25 Pladse- og Huusmænd. Aar 1759 var den hele Folkemængde, foruden Præstens Familie, nemlig i Hovedsog. af Mandkiøn 389 og Qvindekiøn 426, tilsammen 815, og i Annexet af Mandkiøn 174 og af Qvindekiøn 182, tilsammen 356, altsaa i hele Præstegieldet 1188 Siele, deraf 678 Communicantere; men Aar 1769 var Folkemængden forøget til 1505 Siele. Til dette Præsteg. er en Sognepræst. Præstegaarden kaldes Kiærstad, som skylde 7½ Vog Fisk. Almuen eier 4 a 5 Jægter, hvormed de reise til Bergen med deres Fiske og andre Vare.

Harans eller Glashougs Sogn, et Annex til Overhaldens Præsteg., Nummedals Fogd., Trondh. Amt, ligger høiest op mod Grændserne af Jemteland i Sverrig. Dette Sogn bestaaer af 15 Gaarde, som beboes af adskillige flere Gaardmænd.

Hardanger, et District til Sondhordlehns Fogd., søndre Bergenhuus Amt, grændser paa den sydlige og vestlige Side til Sondhordlehn; i N. V. til Vosse Præsteg.; i N. O. til Urlands Præsteg. og yttre Sogn. Siden tilstøder paa østlige Side vidtløftige og ubeboede Fielde, som strække sig til Hoels Sogn i Hallingdal, Opdals Sogn i Nummedal, og Tinds Præsteg. paa Tellemarken; endelig mod Sør til Ryefylke Fogd. Dette District indeholder, med Vosse Distriet under Nordhordlehns Fogd., et Sorenskriverie, og Hardanger District bestaaer af 3 Præstegield, som ere: Gravens, Kindserviigs og Viggers, samt Jonsdals Annex til Strandebarm Præsteg. under Sondhordlehns Sorenskriverie, og Røldal Annex til Suledals Præsteg. i Ryfylke Fogd., Stavanger Amt, hvortil ligger 10 Kirkesogne, der ere inddeelte i 4 Skibreeder eller Tinglauge, saasom: Jondal, Graven, Kindserviig og Røldal. I Henseende den militaire

Digitized by Google

litaire Indretning, hører Districtet under det søndre Bergenhusiske Infanterie-Regiment, og udgiør 66 Lægder. Korntienden er i alt 711 Tønder 2 Mæler. Gaardene ligge deels imellem Fieldene i trange eller snævre Dalstrækninger, og deels ved gjennemløbende Fiordes Strandbredde, hvoraf Hardanger-Fiord er den største, som er 12 M. lang, og om hvilken Fiord de fleeste Gaarde ligge; her støder Hardanger og Søndhordlehn til hinanden, og en høi Klippe, kaldet Strømmestenen er Skillemærket. Kornavlingen er ikkun maadelig og ei tilstrækkelig for Indbyggerne, thi Jorden er tør og mager. Skovene ere ligesaa af ringe Betydenhed, derimod haves god Næring ved skiønne Frugttræer, som bær en Mængde modne Æbler, Blommer, Pærer og Kirsebær, hvilke udbringes til Afhandling i Bergen. Her voxer ogsaa, især udi Vigsør Præsteg., god Humle. Herforuden udføres Fedevahre, Skindvahre og nogen Trælast. Fiskerie haves i Fiordene og paa sine Steder Laxefiskerie i Elvene. De Hardangerske Violiner og Kamme ere bekiendte for deres Godhed og forskaffe enkelte Personer, som samme forfærdige, god Fordeel. Andre ernære sig ved Handel paa Kongsberg og flere Steder. I fordum Tid har Saltkogning været her en betydelig Næringsgreen, og hvortil endnu findes Spor.

Hardanger Provstie, bestaaer af 3de Præstegield i sidstmeldte District, nemlig: Kindservig, Graven og Vigger, hvilke indeholde 8 Kirkesogne, saa og Joendals Sogn til Strandebarms Præsteg., tilsl. 9 Kirkesogne.

Hareidsdal, en stor Dalstrækning i Hareids Sogn, Ulvsteens Præsteg., Søndmørs Fogd., Romsdals Amt. Den øverste halve Deel af Dalen er ganske ubeboet, men den nederste, som er meest bred og jævnt, indeholder en Hoben skiønne Gaarde, beliggende Radvits ved den Nordre, mod Solen vendende Fieldside. Midt i denne Dal paa den søndre Side, aabner sig en vel beboet Tverdal, kaldet Snipsør Dal, som indslutter et stort Vand, af samme Navn, hvorfra løber en Elv ned i Hoveddalen, der først danner et lidet Vand, og derpaa fortsætter sit Løb ned i Haridsfiorden.

Hareids Sogn, et Annex til sidstmeldte Ulvsteens Præsteg. Kirken staaer paa Gaarden Hareid, er en temmelig stor, men gammel og uanseelig Træe-Bygning, hvortil ligger 30 Vog 1½ M. Fisk. Paa Kirkegaarden staaer en høi Bautastein eller hedensk Liigsteen. Sognet indeholde 76 Gaarde af Skyld 166 Vog 2 Bpd. 3 Mark Fisk, som beboes af 188 Gaardmænd og 18 Huusmænd. Aar 1758 var Folkemængden i alt 1049 Siele.

Har-

Digitized by Google

Harnæs Sogn, see Haardøe.

Hartmark Sogn, et Anner til Mandals Præsteg., i Mandals Fogd. og Amt, beliggende i en Dalstrækning, kaldet Mandal, som indeholder 36 Gaarde og Gaardeparter, hvilke skylde 30¾ Huder, og hvorunder hører 4 Husmandspladse. Kirken er en meget liden Trøbygning, som har været een af de saakaldte Love-Kirker, tilhørende Almuen. Dens aarlige Indkomster af Korn- Qvæg- og Fiske-Tiende er 12 Rdlr. 16 ß. Aar 1787 bestod Folkemængden af 242 Siele. Communicanterne beløbe nu omtrent til 200de.

Harøe, en beboet Øe ved Romsdalens Grændser i Romsdals Amt, er 1 M. lang og ½ M. breed. Den største Deel af Øen, nemlig: 8 Gaarde, hører til Romsdals Fogd., og en Gaard med 5 Gaardmænd og 2 Husmænd hører til Søndmørs Fogd. Ved den Gaard Røsak er Skiellet imellem begge Fogderierne, og ved den Gaard Harnæs staaer et lidet Kapel, hørende til Aggerøe Præsteg. udi Romsdalen. Fra Øen strækker sig langt ud i Havet en stor Samling af Skier og Holme, deriblandt er en gandske liden Øe, Ørenøe kaldet, som beboes af 2de Bønder. Paa Harøe er et godt Fiskevær.

Haslund, eller Ø. Bærum Sogn, et Anner til Aaker Præsteg., i Aggers og Folloug Fogd. Aggershuus Amt, som med Tanum eller Vester-Bærum Sogn, udgiør et Tinglaug, see Bærum.

Hassel Jernværk, har sit Navn af Gaarden Hassel i Modum Præsteg., hvor de fleste Gruber ligge, men Værkets Masovn og øvrige Indretninger med derhos staaende smukke Vaanebygninger og Haver, ere opførte og anlagte paa Gaarden Dalers Grund i Eger Præsteg., Buskeruds Fogd. og Amt, 2 M. fra Kongsberg og 3 M. oven for Byen Bragnæs. Dette Jernværk er et af de ældste og beleiligst liggende i heele Norge. Det er anlagt Aar 1649 og fik s. A. Muthingsbrev og Privilegier, confirmerede og forbedrede af Kong Friderich 3die og Kong Christian 5te. Hovedgruben, kaldet Hassel Grube, ligger kun ⅛ M. fra Værket. Foruden denne med de flere ved Hassel liggende Gruber, har Værket endeel Gruber paa Gaarden Barboe, ½ M. fra Arendal; desuden haves 4 a 500 Tønder Malm aarlig fra den saakaldte Saasen Grube paa Eger. Aar 1781 blev virket 1450 Skipd. 3 Lpd. 3 Pd. Stangjern; 832 Skpd. 14 Lpd. 7½ Pd. Støbegods; samt 11 Skipd. 8 Lpd. 4½ Pd. fiint Jern, og Aar 1791 udbragt 1251 Skipd. 17 Lpd. Stangjern, og 548 Skipd. 1 Lpd. Støbegods, meest Kakkelovne. Af dette Værk svares 350 Rdlr. aarlig Afgift til Kongen. Til Værkets Drivt udfordres aar-

Digitized by Google

aarlig 7 til 8000 Læster Kul. Værkets faste Arbeidere ere 60 foruden Dagleiere. Til Kiørsel og Transport holdes 16 til 18 Bønder med omt. 40 Heste i Arbeide. For nyelig er her begyndt at slaae meget gode Jernplader, ligeledes er en Bolte-Jernhammer anlagt. En Jsenkram Fabrik er anlagt nær ved Værket paa Gaarden Steensrud af Værkets og Gaardens Eier Frantz Neuman.

Hassel Præsteg. i Vesteraalens Fogd., Nordlands Amt, bestaaer af 3 Kirkesogne, som ere Hassel Hoved- og Annexerne Sorteland, og Sande. Hertil er en Sognepræst og en resid. Kapellan.

Hasselvigen, en stor Bugt af Tronh. Fiord, hvorom ligger mange Gaarde, henhørende til Ritsens Tingl., i Stadsbygdens Præsteg., Fosens Fogd, Tronh. Amt. Her gives skiønt Laxefiskerie ved de saakaldte Laxevorper, især under den betydelige Gaard Hasselvigen eller nedre Hassel. Denne Gaard ligger meget smukt, er smukt bebygget og har gode Korn- og Græsmarker samt god Skov. Den beboes af Capitain v. Brodkorb, men tilhører Justitsraad Brodkorb.

Hasselsøen, en beboet Ø under Ryefylke Fogd., Stavanger Amt.

Hasundfield, et stort Field i Ulvsteens Sogn og Præsteg., Søndmørs Fogd., Romsdals Amt, som har 2 høie Spidse, hvoraf den eene kaldes Hasundhorn og den anden Grouthornet.

Hasviig og Loppen, 2de Kirkesogne, som udgiøre et Præsteg., under Vest-Finmarkens Provstie, i Finmarkens Fogd. og Amt, hvortil er en Sognepræst. I Hasviig Sogn, som særskilt udgiør et Tinglaug, ligger den store Ø Sørøe. Her er en god Havn, kaldet Hasvig, hvor før Kiøbstædernes Anlæg i Finmarken, tillige var en Handelsplads, men ved Forordningen af 5 Sept. 1787, er al Handel uden for Kiøbstæderne Hammerfest og Vardøe forbuden. I Hasviig Sogn er uddeelt og opmaalt 30 matrikulerede Pladse, endeel deraf til 2 Opsiddere, see Sørøe. Tingstedet for Hasvigs Tinglaug er Gaarden Hasviig.

Hatfielddalens Sogn, et lidet Annexsogn til Vefsens Præsteg., i Helgelands Fogd., Nordlands Amt, hvortil er et Kapel eller liden Kirke af Træ.

Hatlinghuus, 2de Odelsgaarde i Følling Sogn, Stods Præsteg., Indherøens Fogd., Tronh. Amt, beliggende i et lidet Bygdelaug, kaldet Lie-Bøygden. Paa den eene Gaard har boet en gammel Bonde, ved Navn Ole Andohrsen, som har opført smukke Bondebygninger og betydelig forbedret Jorden. Forbi Gaarden løber en stor Elv, kaldet Moe eller Hatlinghuus Elv, som her

Digitized by Google

het danner et Savsted, hvilket den gamle Bonde overlod til Justitsraad Hornemann i Trondh. og af ham bebygget. Bemeldte Bonde har været en god Sadelmager; han har 3de Sønner hvoraf den ældste Andohr Olsen, som har faaet Gaarden, er ligesaa Sadelmager; de 2de Yngre forstaaer ligeledes samme Profession, men ere fornemmelig gode Fiin- og Grov-Snedde. De forfærdige Laase og Nøgler, hvis Godhed og fine Politur fuldkommen kan sammenlignes med udenlandsk Arbeide. Gørtler-, Snedker- og Maler-Professionen drive de tillige, ja til næsten alle Slags Professioner have de et udmærket Genie og kan med en næsten utrolig Behændighed eftergjøre hvad Arbeide, som falder dem i Øinene. Den ældste Broder har et ligesaa hurtig og fattelig Genie, men som han har Gaarden til Brug, bliver Tiden ham meget indskrænket til andet Arbeide, særdeles da han har ladet opføre et Savbrug i en anden Elv paa Gaardens Grund, hvorved han med stor Fordeel benytter sig af Gaardens betydelige Skove, som før blev afhandlet i Tømmer til Justitsraadens Savbrug.

Hatløe, see lille Hatløe.

Hatteſtrud, et Næs paa det faste Land i Vigsers Præsteg., Søndhordlehns Fogd., søndre Bergenhuus Amt, norden for Qvamsøen i Fisk Sundet, bekiendt deraf, at Hardangerne i gamle Dage, før de fik Kirker med Kirkegaarde, bragte alle deres Lig derhen, og satte dem i en der værende Huule indtil at de havde samlet saa mange, at de paa store Fartøier kunde bringe dem til Skudenæs eller Findaas Præsteg., som da havde Kirker og Kirkegaarde, men førend de reiste derhen med Ligene, skal de have drukket deres Juuløl i ommeldte Huule, som derover har faaet Navn af Juulestuen.

Haukedal, et Kapel henhørende til Førde Præsteg. i Nord- og Søndfiords Fogd., nordre Bergenhuus Amt.

Haverøe, en liden Øe imellem Jelmøe Øen og det faste Land i Vest-Finmarken, Finmarkens Fogd. og Amt.

Havfieldet, et høit Field beliggende i Nordvest fra Renslie Fieldet, udi Faaberg Præsteg., Guldbrandsdalens Fogd., Christians Amt.

Havneſiord, en Handels- og Fiskerhavn i Guldbringe Syssel, søndre Fierding og Amt af Island.

Havnen, et Handelssted i Borgunds Sogn og Præsteg., Sondmørs Fogd., Romsdals Amt.

Havland, en Øe ei langt fra det faste Land i Brønsens Præsteg., Helgelands Fogd., Nordlands Amt.

Havsteen, en meget smukt bebygget og i Ager og Eng betydelig forbedret Gaard, beliggende i Strinde Præsteg. og Fogd.,

Tronh. Amt, ei langt fra Tronhiems By. Hertil ligger 2de Husmandspladse. Denne Gaard tilhører Frue Agentinde Lysholm i Tronhiem.

Havsteen og Kirkenholm, 2de Øer under Gidskes Gaard, i Borgunds Præsteg., Sondmørs Fogd., Romsdals Amt, som tiener til Fiskevær, og hvorpaa ere indrettede beqvemme Huuse for omt. 150 fremmede Fiskere, som der opholde sig i den Tid Fiskeriet foregaaer, og hvoraf Eieren har omt. 100 Rdlr. i aarligleie.

Havsund, en Ø under Krageröe Tolddistrict, i Nedre Tellemarkens Fogd., Bradsbeeg Amt, hvor endeel Lodser boe, der tillige nære sig ved Fiskerie. Paa Øen er et Herberge for Reisende.

Hedals Sogn, et Anner til Ourdals Præsteg., i Valders Fogd., Christians Amt.

Hedalens Sogn, et Anner til Vange Præsteg., i Nordre Guldbrandsdalens Sorenskriv., Guldbrandsdalens Fogd., Christians Amt. Kirken, som Almuen eier, ligger 2 M. fra Hovedk., og er en liden Trøbygning, opført Aar 1752. En Qvinde ved Navn, Husfrue Giertrud, som i fordum Tid boede her i Sognet, skal have givet Gaarden Sandboe til Kirken, og Sunde Gaard med Fiskevander Flaatningen til Præstens Bordhold, paa det at han ei skulde begynde Prædiken eller ringe sammen forend hun kom til Kirken.

Hedemarken, en Gaard i Heelands Sogn, Edsberg Præsteg., Rakkestad Fogd., Smaalehuenes Amt, hvis Opsidder har erholdt Præmium formedelst Vindskibeligheed ved Grøfters Optagelse og Rydning, men især formedelst et af Graasteen opmuret Fæhuus, som det eeneste i hele Præstegieldet.

Hedemarkens Amt, i Christiania Stift, grændser i Øster til Varmeland og Dalerne i Sverrig, i Sønder ligesaa til Varmeland, i Nord til Orke- og Gaulals Fogd. i Tronh. Amt, og i Vest til Guldbrandsdalens Fogd. i Christians Amt, samt til Mjøsen Vand og Øvre- og Nedre Rommeriges Fogderie i Aggershuus Amt. Det indbefatter 3de Fogderier, nemlig: Hedemarkens, Solløer og Oudals, og Østerdalens, og 4 Sorenskriverier, thi Hedemarkens Fogd. er deelt i 2de Sorenskriv., nemlig Søndre og Nordre. Hele Amtet bestaaer af 17 Præstegield, som indeholder 40 Kirkesogne og 2549 matrikulerede Gaarde. I dette Amt ligger Jndsæts og Friderichsgaves Kobberværker, samt Oudals Jernværk, men ingen Kiøbstæder.

Hedemarkens Fogderie og Provstie i sidstmeldte Amt, grændser i Nord til Guldbrandsdalens, i Øst til Østerdalen, i Søer til Øvre Rommerige, og i Vest til Mjøsen Vand. Det bestaaer af 2de Sorenskriverier, nemlig: Søndre- og Nordre

Hede-

Digitized by Google

Hedemarkens, hvilke tilsammen har 6 Præstegjelde eller Tinglauge, nemlig: Stange, Vang, Leuten, eller Löiten, Rommedal, Ringsager og Næs, hvortil ere 12 Kirkesogne, som indeholde 1245 matrikulerede Gaarde. Dette Fogderie ligger ei allene for det meste meget fladt og jevnt, men er tillige det frugtbareste Kornland i Norge og forsynet med gode Skove, saa at Indbyggerne have skikkne Næringsveie, hvorfor de i Almindelighed ere formuende og beboe anseelige og smukt bebyggede Gaarde. Under Vangs Præsteg., ligger den betydelige Herregaard Hammer eller Stor-Hammer, hvor forhen har været en anseelig Kiøbstæd, see Hammer. Tingene i dette Fogderie holdes, efter Forord. af 13de April 1764, om Vinteren fra 9de til 23de Martii, om Sommeren fra 26de Junii til 11te Julii, og om Høsten fra 1te til 30de October.

Hedemarkens eller Oplands Laugdomme i Christiania Stift indbefatter 7 Sorenskriverier, nemlig: Søndre Hedemarkens, Nordre Hedemarkens, Totens, Solbers og Oudalens, Østerdalens, Søndre Guldbrandsdalens, og Nordre Guldbrandsdalens Sorenskriverie.

Hedemarkens Sorenskriverier, see Søndre og Nordre Hedemarken.

Hedenstads Sogn, et Anner til Sandsværds Præsteg., i Nummedal og Sandsværd Fogd., Buskeruds Amt.

Hedrums Præstegjeld og Tinglaug under Laurvigs Grevskab, bestaaer af 3de Kirkesogne, som ere: Hedrum Hovedsogn, og Annexerne: Qvelle og Hvarnæs. Hertil er en Sognepræst. Tingstedet er Gaarden Stubberød.

Heelestranden, en Sætterstrækning paa Fieldet imellem Hallingdal og Valders, tilhørende endeel Gaardbrugere i Vangs Hovedsogn, under Hedemarkens Fogd. og Amt, men har forhen været beboet og udgiort et Kirkesogn til Slidre Præsteg., i Valders Fogd., Christians Amt.

Heelevandet, et fiskerigt Fieldvand, 2 M. langt og meget dybt, beliggende paa Fieldene under Valders District, i Christians Amt.

Hegaasen, en smukt bebygget Gaard og Handelssted, beliggende ved Søen, i Hittersens Præsteg., Fosens Fogd., Trondh. Amt. Til Gaarden hører 8 a 9 Huusmandspladse.

Hegelands Sogn, et Anner til Molands Præsteg., i Øvre Tellemarkens Fogd., Bradsberg Amt.

Hegelands Sogn, et Anner til Oddernæs Præsteg. i Mandals Fogd. og Amt, hvoraf en liden Deel tilhører Raabygdelaugets Fogd., i Nedenes Amt. De samtlige Gaarde skylde 47 Hu-

der 3 Engelsker Fedevare. Aar 1787 var Folkeantallet i dette Sogn 423 Siele.

Hegge Gaard, i Egge Annexsogn, Stods Præsteg., Indherøens Fogd., Tronh. Amt, ligger paa en høi Bakke inderst ved Stenkier Fiord, er meget smukt bebygget, og Vaanehuusene tækket med Tagsteen; har gode Jorder til Korn- og Hoeavling, som i den senere Tid betydelig ere forbedrede og udvidede. Gaardens Udmark er meget græsrig, hvoraf paa den søndre Side endeel Husmandspladse ere opryddede, derimod ere andre gamle Pladse lagte til Gaardens Indmark. Neden for Gaarden paa den vestre Side, har staaet 36 store Steene i 2de Rader lige for hinanden, men hvoraf nu nogle ere omfaldne og tildeels bortførte. Her formenes at Øreting, som var Landets Høieste-Ret, i fordum Tid har staaet, indtil Nidaraas, nu Trondhiem blev bebygget, hvor Øreting siden blev holdet. Den største af de tilbage staaende Steene er 3 Alen høi. I lige Linie med disse Steene, samt oven og neden for samme, sees endeel Kiempehøie. Igiennem Gaardens Grund paa søndre Side løber Ogne- eller Stenkier-Elv, hvorigiennem slaades en betydelig Mængde Bord fra de ovenfor i Stods, Spareboens og Sneaasens Præstegielde liggende Savbruge. Over denne Elv er anrettet en Lænze, hvorved Bordene samles, hvilket tilbringer Gaardens Eier, som for nærværende er Stedets Foged Knud Andreas Sommer, gode Indkomster, thi for hver Stabel eller 1200 Bord, skal, efter Contracter med Saveierne og nu afdøde Amtmand Gunnerus, forhen Foged over Indersen og Eier af Gaarden Hegge, betales 1 Rdlr. eller en Tylt Kisbmandsbord. I Elven falder godt Ørret-Fisserie.

Hegge Sogn, et Annex til Slidre Præsteg., i Valders Fogd., Christians Amt.

Heggebostad, eller Øvre Qvinnesdal, see Øvre Qvinnesdal.

Heggelands Sogn, see Hegeland.

Heggen Hovedsk., see Modum.

Heggen og Frølands Sorenskriverie i Rakkestad Fogd., Smaalehnenes Amt, bestaaer af 3de Præstegielde og Tinglave, som ere: Trøgstad, Askim og Eidsberg, hvilke indeholde 507 matrikulerede Gaarde. I ethvert Præstegield eller Tinglaug er et Tingsted, hvor Tingene holdes 3de Gange om Aaret, nemlig om Vaaren i Martii, om Sommeren i Julii, og om Høsten i Octob. og Novemb. Sorenskriverens Domme indstevnes for Tønsbergs Laugting.

Hegrands eller Skagestords Syssel, see Skagestord.

Heia,

Heia, en Fieldstrækning fra Sneaasens Præsteg., i Indersens Fogd., til Overhaldens Præsteg. udi Nummedals Fogd., Tronh. Amt. 1½ M. fra Sneaase-Vand, ligger paa dette Field en Gaard, kaldet Kinderaasen, som har betydelig Skov og 2 Sæbruge; saa og en Plads eller 3de Gaard, kaldet Korsvolden, tilhørende Gaarden Krogsgaard paa Sneaasen. Kinderaasen er den sidste Gaard af Sneaasens Præsteg., og den Gaard Rødhyldbakken, den første til Overhalden.

Heidalsmoe Sogn, et Anner til Laurdals Præsteg., i Øvre Tellemarkens Fogd., Bradsberg Amt.

Heie Præstegaard, see Borge Præsteg.

Heie-Vandet, et fiskerigt Vand i Slemdals Annersogn, Eidanger Præsteg., Nedre Tellemarkens Fogd., Bradsberg Amt.

Heigstad, Kapellans Gaard i Verdalens Præsteg., Stør- og Verdals Fogd., Tronh. Amt, beliggende i Hovedsognet strax østen for Stiftelstads Kirke, ved den søndre Side af Kongeveien.

Heima-Ey, en beboet Ø i søndre Fierding af Island, som er den største og fordeelagtigste for heele Landet i Henseende til Handelen. Den udgiør siden Aar 1609 et Syssel og Handels District, hvilket der ved Øen faldende Fiskerie har anlediget, thi Øen i sig selv er kun lidet frugtbar; den indeholder adskillige Bierge, hvoraf nogle i de senere Tider have sprudet Ild. Paa Øen ere 2de Kirkesogne, hvortil er kun en Kirke opbygt af Grundmuur Aar 1778, som betienes af 2de Præster. En liden Skandse er her anlagt, som er forsynet med nogle smaae Kanoner. Øen er ellers af Naturen temmelig befæstet og let at forsvare. Indbyggernes fornemste Næringsvei er Qvægavling og Fiskerie, især af Torsk, som fanges baade Vinter og Sommer; desuden opholder sig her en stor Mængde Biergfugle, som Indbyggerne deels fange, og deels indsamle deres Æg og Fier. Øen blev først beboet i det tiende Aarhundrede, da en Mand, ved Navn Herjolf, nedsatte sig der, men før den Tid søgte allene Folk derhen fra det faste Land for at fiske om Sommeren; nu ere der 23 Gaarde, og 52 Bønder eller Familier. En Kiøbmand boer paa Øen hele Aaret igiennem. Havnen er meget skiøn og bequem, deruden for ligger en særskilt steil Klippe, kaldet Helmaklettur, som tager imod Søestyrtninger fra Havet, hvorpaa ligesaa opholde sig Biergfugle.

Heimdalshoug, et høit Field beliggende øverst udi Overhaldens Præsteg., Nummedals Fogd., Tronh. Amt, imellem Sandøla og Namsen Elve, hvilket Field skal kunne sees 12 Mile ud i Havet, følgelig omt. 22 M. fra det Sted, hvor Fieldet ligger.

Hein-

Heindalen, en Dalstrækning udi Strinde Fogd., Tronh. Amt, hvorigiennem løber en Elv, kalder Heina fra det Field Heirvola, som falder ud i Nied Elv.

Heins Sogn, et Annex til Gryttens Præsteg., i Romsdals Fogd. og Amt, beliggende ved Iisefiord, og Kirken staaer inderst i Botten af Fiorden, $\frac{1}{2}$ M. fra Hovedkirken.

Heirfos eller Heirefos Sogn, et Bøygdelav beliggende 4 Mile til Fields under Raabygdelaugets Fogderie i Nedenes Amt, men hører, som et Annex, til Landvigs Præsteg., i Nedenes Fogd.

Heistad, en smuk og god Bondegaard i Mæhre Hovedsogn, Sparebue Præstg., Indersens Fogd., Tronh. Amt. Her siges i fordum Tid at have staaet et Feldtslag, og ligesaa paa Naboegaarden Skei.

Hekla eller Hekla-Field i søndre Fierding af Island, er et af Landets mindre Bierge, men dog meest bekiendt. Egnen deromkring viser de allerbedrøveligste Erindringer af 2de igientagne Ildsprudninger, thi her ligger mange Gaarde deels oversvømmede ved Steenflod, deels begravne under den smeltede Materie og skiulte med Pimpesteen, Sand og Aske. Paa 2de Mile nær Bierget er intet Græs eller Urter at see, men kun Jordsiner, sorte og røde Pimpesteene, og nogle af Aske opkastede runde Høie paa de Steder, hvor Ilden er kommen af Grunden. Dette Field, hvis Omkreds er 3 til 4 M., indeholder adskillige Steenarter. Ved Fieldets vestlige Side er en dyb Aabning eller Klæft, som begynder lige fra det øverste, og holder ved igiennem Rødderne; samme Klæft eller Aabning formodes at være den Rende, som den store Ildsprudning i Aaret 1300 har havt, da Hekla, efter Landets Aarbøgers Formeld, revnede heel ned igiennem. Ildsprudningerne ere ikke alle Tider opkomne af Bierget selv, men som oftest uden omkring, enten af Hraunens, eller af mindre Bierge, hvilke Ildsteder ere dog Heklafieldets Affsdninger og komme fra dets underjordiske Gange. De Islandske Aarbøger anføre den først bekiendte Ildsprudning i Hekla til Aar 1104; og den sidste skeede Aar 1766. Den sidste Gang Jordbrand saaes i Hraunet vesten for Hekla, var Aar 1754, som vedvarede i 3de Dage.

Heklefield, et overmaade høit Field, beliggende østen for Bergen, strax oven for Byen. Paa samme Field bryder Regnskyerne, og hvoreffter falder et meget stærkt og langvarig Regn, som kaldes Bergens Dug.

Helgafell-Sveit, et beboet District i Snefields Syssel, vestre Fierding og Amt af Island. Midt udi dette District staaer en Klippe af samme Navn, som var det Sted, hvor en af Landets første Beboere, ved Navn Thorold Mostrarskieg, en Nordmand,

Digitized by Google

mand, tog sin Boepæl. Kort fra Klippen eller Fieldet ved en Vig blev fordum holdt Ting og Rettergang, og et Afgudstempel brgt, hvoraf Stedet blev kaldet Hofsted. Siden blev Tinget forflyttet længere ind, hvor Stedet nu heder Thingvalle. Paa Helgafell blev bygt et Kloster, Aar 1183, som forhen havde staaet paa Flatøe i 10 Aar; dette Kloster blev ved Reformationen sekulariseret.

Helge, en Gaard i Stods Præsteg., Indersens Fogd., Tronh. Amt. Strax vesten for Huusene ligger en liden Jordhøi med 2de smale, men omt. 10 Alne høie Bautasteene, en paa hver Side, og en mindre imellem disse 2½ Al. høi. Nogle Skridt i lige Linie fra disse Steene sees en sirkelrund Plads omsat med 9 temmelig store Steene, og midt paa Pladsen staaer den 10de, som er 2½ Alen høi. Her formenes at have været en Dommer-Plads. Neden for Gaarden paa nordre Side løber en Foss fra Reensvandet, kaldet Helge eller Byafoss, hvorved staaer paa Gaardens Grund et betydelig Savbrug, hvorpaa skiæres over 20 Stabel eller 24000 Stk. Bord aarlig. Tømmeret dertil staades ned efter endeel af Sneqaase Vand, samt igiennem Fossums og Reensvandene, i hvilket sidste det samles ved en saakaldet Bom eller Hefte, hvor det bliver liggende, indtil det efterhaanden kiøres paa Savvælten og opskiæres. Strax ved Saven staaer tillige et godt Møllebrug. I Fossen haves skiønt Lax- og Ørret Fiskerie. Denne Gaard med tilliggende Herligheder, tilhører Frue Etatsraadinde Hornemann i Tronhiem.

Helgeland, en Gaard, fordum kaldet Streituland, i Hose Præsteg.. Ringerige District, Buskeruds Amt, hvor Kong Ring siges at være begraven med stor Skat.

Helgelands Fogderie, Sorensk-iverie og Provstie i Nordlands Amt, grændser mod Sverrig, og bestaaer af 7 Præstegielde og Pastorater, nemlig: Alstahoug, Brønøe, Næsnæs, Vægøren, Vessen, Hemnæs eller Ranen og Rødøe, hvilke indeholde 20 Kirkesogne, og 1233 matrikulerede Gaarde. Dette er det folkerigeste District i Nordlandene, og er over 18 M. i Længde. Gaardene ere frugtbare, har gods Græsgange, og store Skove. Fogderiet er ellers inddeelt i 14 Fierdinger, hvilke ere Mæløe, Rødøe, Luurøe, Resnæs, Ræen, Vessen, Alstahoug, Herøe, Tiøtøe, Velfiord, Nordsem, Vægen, Sørsem og Bindal. Dette Fogd. begynder ved Sværkanten ved en liden Ø, kaldet Helgelandsflæs, og giennemskiæres ved adskillige store Fiorde. Indbyggernes Næring bestaaer fornemmelig i Fiskerie, samt Qvæg- og Fæavel. De udføre med egne Fartøier til Tronhiem og Lerwen, men især til sidste Sted, betydelige Ladninger

2de

3de Gange om Aaret, af alle Sorter Tørfisk, Sild, Tælle, Smør, Bukkeskind m. v., og bringe tilbage andre behøvende Vahre. Tingene holdes paa et hvert Tingsted 3de Gange om Aaret, nemlig: om Foraaret ved Paaske Tider, om Sommeren i Junii og Julii, og om Høsten i October, af hvilke Sommer-Tingene kaldes Ledingsberg; Ledingsberg kaldes ellers gemeenlig alle de Steder og Samlingspladse, hvor Almuen samles for at yde deres Told og Afgifter. Slige Steder ere i Almindelighed ude ved Søekanten, hvor tillige de saakaldte Nordlandsfarere fra Trondhiem og flere Handlende søge hen for at handle med Indbyggerne. Under Provstiet er 7 Sognepræster og 4 residerende Kapellaner. Høit oppe i Landet mod de svenske Grændser ligger et Bierg, som indeholder Sølvholdige Blye-Malm, hvor de Svenske i forrige Aarhundrede begyndte at arbeide, men bleve forhindrede af de Norske efter Stiftamtmand v. Ahnens Ordre. Sorenskriverens Domme indstevnes for Nordlands og Finmarkens Laugting.

Helgem Sogn, et Annex til Jølsters Præsteg., i Sønd- og Nordfiords Fogd., nordre Bergenhuus Amt.

Helgen Sogn, et Annex til Holdens Præsteg., i Nedre Tellemarkens Fogd., Bradsberg Amt. Kirken blev af Tømmer opbygt Aar 1735, og blev da af Kirke-Eieren givet til Kirken en Sølvkalk, et Sølv Alterfad, en rød Damaskes Messehagel og en Alterbog in 8vo. Til Kirken er et lidet Jordegods. Indbyggerne have god Næring af Kull- og Savtømmer-Leverance, til Ulefos Jernværk og Sævbrug.

Helgeraaen eller Helleraaen, en Ladeplads i Laurvigs Grevskab, bestaaende af 36 Huuse, som beboes af Fiskere og Søefarende, hvilke sortere under Grevskabets Jurisdiction. Her er en Kongelig Toldbetient ansat med en Kyert, som henhører under Laurvigs Tolddistrict.

Helgevær, et Fiskevær uden for Saltens Fiord, i Saltens Fogd., Nordlands Amt.

Helgo eller Helgaadalen, en Field- eller Dalstrækning i Verdalens Præsteg., Stør- og Verdals Fogd., Tronh. Amt, som fra Gaarden Steene løber i N. O. op mod Grændserne af Jæmteland i Sverrig. Igiennem denne Strækning løber en stor Elv af samme Navn, som kommer fra et Vand under Grændsefieldene, kaldet Væravatn, tager til sig endeel smaae Elve, og ovenfor Gaarden Steene forenes med Snulo Elv, hvilke siden tilhobe kaldes Verdals Elv, og falde tilsidst ud i Verdals Fiord ved Verdals Øren. I Helgodalen ere endeel beboede Nyerydningspladse.

Helg-

Digitized by Google

Helgøen, en beboet Ø i Senjen og Tromsøens Fogd., Finmarkens Amt, som udgiør et Tinglaug, og et Annexsogn til Karlsøs Præsteg. Kirken staaer paa Øen.

Heli Sogn, et Annex til Spydeberg Præsteg., i Rakkestad Fogd., Smaalehnenes Amt, bestaaende af 20 matrikulerede Gaarde. Kirken, som er af Træe, hvorpaa er et Tagrn, staaer ved Gaarden Heli. I dette Sogn fabriqveres endeel Hestedækkener og Gulvklæder af Giederag.

Helisund, en meget berømt Havn uden for Sognedal, under Mandals Fogd. og Amt, ½ M. fra det faste Land imellem Øerne. Paa den søndre Side af Havnen ere 2 murede Steenvarder, hvis Liige ikke findes i Norge; de ere hen ved 12 Alne høie og derhos staaer et Kompas, udhugget i den haarde Klippe. Udi denne Havn laae Baglerne med 35 Skibe, men maatte flygte derfra for Birkebenerne.

Hellebierg, et stort Field i Hardanger, under Søndhordlehns Fogd., søndre Bergenhuus Amt, hvorfra udhugges Heller eller zirkelrunde tyndhugne Stene, som bruges til at stege Fladbrød paa.

Hellefos, et Vandfald i Egers Elv, under Eger Præsteg., Buskeruds Fogd. og Amt, hvor et skiønt Laxefiskerie er indrettet saaledes, at Laxen, i det han agter at springe op over Vandfaldet, falder tilbage i en Kiste eller saakaldet Flage, som er sammensat af Bredder og hænge i 2de lange Maskestræer, der række 6 Alne ud fra Landet paa hver Side. Dette Fiskerie indrenter aarlig 6 til 800 Rdlr. Herforuden bruges Ruser og Laxe-Teener, men disse ere ikke saa fordeelagtige. Det første Slags Fiskerie, som giver et behageligt Syn, tiltrækker mange Tilskuere.

Helleland, en Gaard i Kindservigs Præsteg., Søndhordlehns Fogd., søndre Bergenhuus Amt, som har 2de Opsiddere, og skal i fordum Tid have været beboet af 2de meget fornemme og rige Søstre, der har havt en muret Løngang under Jorden imellem deres Gaarde, og hvoraf endnu Levninger ere at see. Til Gaarden er en skiøn Frugthave med en Mængde rare Æbletræer, hvorpaa voxer meget gode Æbler.

Hellelands Præsteg., i Jedderens og Dalernes Fogd., Dalernes Provstie, Stavanger Amt, ligger til Fields i Nordvest, og indbefatter 3de Kirkesogne, som ere: Hellelands Hovedsogn, og Annexerne Birkrim og Høskestad. Hertil er en Sognepræst.

Hellens eller Tosnæs Sogn, et Annex til Borge Præsteg., i Mosse Fogd., Smaalehnenes Amt.

Helleraaen Ladeplads, see Helgeraaen.

Digitized by Google

Hellerøe, en af de bedste Øer til Græsning for Stude og Faar, Vinter og Sommer, beliggende under søndre Fiirding af Island. Paa Øen ere 2de Huuser hvor Creaturene ligge om Natten og tiene dem til Skiul i haardt Veir.

Hellestøed, en smuk Gaard i Bamble Præsteg., Nedre Telemarkens Fogd., Bradsberg Amt, tilhørende Bolviigs Jernværk. Her ere Hammer-Machinerne opførte, tilligemed en privilegeret Grynmølle og 2de Saybruge. Under Gaarden ligge mange Huusmandspladse.

Hellesylt, en Gaard i Syndelvens Annex., Nordalens Præsteg., Søndmørs Fogd., Romshals Amt, af Skyld 1 Vog 2 Bpd. Fisk. har 2 Opsiddere og en Huusmand. Her staaer nu Syndelvens Kirke. Paa Gaarden er funden et Drikkehorn med Sølv-Beslag, hvorpaa stod en Inskription med Rune-Bogstaver.

Hellesøe, en beboet Øe, beliggende norden for Senjens Øe, i Senjens Fogd., Finmarkens Amt. Beboerne har sin egen Kirke paa Øen, som er et Annex til Lønyiig Præsteg. i samme Fogd.

Hellind eller Heli Sogn, see Heli.

Hellingsøe, en stor beboet Øe, som ogsaa kaldes Ellingsøe, beliggende i Grytte Fiord, under Borgunds Hovedsogn og Præsteg., i Søndmørs Fogd., Romsdals Amt, er 1¼ Miil lang, men ikkun ¼ Miil breed. Den adskilles fra det faste Land ved et smalt Sund, kaldet Tafte-Sund. En Biergpynt ligger paa Øen, kaldet Ravnspignæs, hvori er et rundt Hull, som gives Navn af St. Olufs Gryde, og hvoraf Fiorden har faaet sit Navn. Desuden ligger paa Øen et stort Field, som især paa nordre Side er meget steilt og ubeboelig. Øen indeholder et godt Kornland og nogen Skov, men ringe Græsning for Creaturene. Af en stor Deel tilbagestaaende Fyre-Rødder, efter antændt Skovvild, brænde Indbyggerne med nogen Fordeel, endeel Tiære aarlig. Øen har i alt 22 matrikulerede Gaarde, af Skyld 43 Vog Fisk, hvilke beboes af 59 Gaardmænd, samt 8 Huus- og Pladsemænd.

Hellekraae, en Elv i Guldbrings Syssel, søndre Fierding af Island, hvorudi fanges Lax ved Laxekister.

Hellnar, et Fiskerleie i Snefelds Syssel, vestre Fierding af Island.

Helsaggen, et stort Field eller Bierg, som er Enden af Lofodens District, i Lofodens og Vesteraalens Fogd., Nordlands Amt.

Hemb-

Helvig Tinglaug i Lister Fogd., Mandals Amt, bestaaer af Vandsøe Præstegield, som indeholder 3de Kirkesogne, nemlig: Vandsøe Hovedsogn og Annexerne Spind og Herret, samt Ladestædet Farsund. Tingstedet er Gaarden Helvig.

Hembnæs Fierding, i Nyefylke Fogd., Stavanger Amt, bestaaer af 8 Tinglave, nemlig: Solledal, Søvde, Vigedal, Vads, Jelsøe, Stiernøe, Leeranger, og Hielmeland, hvor Tingene holdes 2de Gange om Aaret, nemlig om Sommeren i Junii, og om Høsten i October Maaned paa Gaarden Jelsøe.

Hemba Sogn, et Annex til Laurdals Præsteg., i Jarlsbergs Grevskab. Kirken er bygt af Steen.

Hemnæs Præsteg., i Helgelands Fogd. og Provstie, Nordlands Amt, bestaaer af 2de Kirkesogne, nemlig: Hemnæs Hovedsogn og Moe Annex. Hertil er en Sognepræst og en resid. Kapellan.

Hemnæs Sogn, et Annex til Hølands Præsteg., i Nedre Rommeriges Fogd., Aggershuus Amt. Her er en liden Trækirke, som ligger ½ M. fra Hovedkirken, see Hølands Præsteg.

Hemsedals Sogn, et Annex til Næs Præsteg., i Ringerige og Hallingdals Fogd., Buskeruds Amt, er 3½ M. langt. Kirken er en af de gamle saakaldte Reise- eller Stav-Kirker, som Almuen fortæller at være ved Nattetider flyttet fra den Gaard Kirkebøe, til det Sted den nu staaer. Igiennem dette Sogn løber Hallingdals Elv og deri, under Sognets Grændser, ligge 3de Øer, som bruges til Hæslet, kaldet Jutelshuus, Lillehen og Tordselhen. I dette Sogn gives meget sielden modent Korn.

Hengleskield, en Fieldstrækning i søndre Fierding af Island, som gaaer fra Thingvalle til Hellisheide, og videre til Reykenæs, hvorved den søndre Fierding deles i 2de Parter, og hver Part indeholder 2 Sysseler, som ere: Rangaarvalle, Aarnæs, Guldbringe og Kiosar.

Hengsøe, en liden Øe, i Havet under Sole Annexs., Haalands Præsteg., Jedderen og Dalernes Fogd., Stavanger Amt, som tiener til Græsning for endeel Creature om Sommeren.

Heni Sogn, see Humi.

Henning Sogn, et Annex til Spareboe Præsteg., i Indersens Fogd., Tronh. Amt, bestaaende af 36 Gaarde, deraf 2de Øde. Kirken ligger 1 M. fra Hovedkirken, er en liden Trøbygning opført Aar 1734, hvorpaa staaer et lidet Klokkehuus; den er tækket med Bræder, og eies tilligemed Skei Annexkirke af Proprietair David Andreas Gram. I dette Sogn falder god Korn- og Høeavling.

Her-

Herfol, en Ø under Friderichshalds Toldbistrict, i Idde og Marker Fogd., Smaalehnenes Amt.

Herjaadalen, en Dalstrækning af 3 Miles Længde, i Guldals Sorenſk., Tronh. Amt, har ſit Navn af en Elv, ſom løber derigiennem, kaldet Herjaa Elv, og falder ud i Gula Elv.

Herland Sogn, et Anner til Edsberg Præſteg., i Rakkeſtad Fogd., Smaalehnenes Amt, ſom beſtaaer af 48 Gaarde, hvoraf 6 ere Dragoun-Quarterer, og derunder 67 beboede Pladſe. Sognets Kirke ſtaaer nu paa Gaarden Nævougs Grund, næſten 1 M. fra Hovedkirken, men den ſkal før have ſtaaet omt. 1000 Skridt derfra i Sydoſt ved Gaarden Herland. Den er af nyt Tømmer, opbygt Aar 1778, er lys, rummelig og præſenterer ſig meget smukt med dens Affætninger paa Taget, og hen imod Midten udbykkede Vægge. Baade Loft og Vægge ere hvidt anſtrøgne indvendig, har 14 Mands- og 13 Qvindeſtole, og 3 i Choret, foruden Klokkerens, ſamt et Pulpitur og 2 indelukte Stole. Altertavlen og Prædikeſtolen ere kun maadelige. I Kirken hænger en Lyſekrone med 8 Arme, meeſt af Træe og Papiir. I Taarnet hænger 2 Klokker. Paa den ene ſtaaer: M. C. Trochel, Copenhagen 1774; desuden en liden Klokke i Choret. Kirkegaarden er liden, hvorfor en anden Plads paa østre Side af Kirken er indhegnet og indviet til en nye Kirkegaard, ſom dog meeſt bruges for Fattige.

Herløe Sogn og Skibrede eller Tingl., er et Anner til Mangers eller Raadse Præſteg., i Nordhordlehns Fogd., ſøndre Bergenhuus Amt, beliggende ved Herløe Fiord, ſom imellem de 2de Ø Aſker og Halſen løber ind fra Havet, i hvilken Fiord er en ſtor Vig eller Bugt, kaldet Herlover, hvor Kong Hagen Hagensøn, Aar 1263, forſamlede ſin hele Flaade, Sønden og Norden fra.

Herløe, en Ø under ſidſtmeldte Sogn, hvorpaa ligger en ſmuk privilegeret Sædegaard af ſamme Navn, ſom i fordum Tid har været beboet af Ejnar Saxe Poulſøn, og ſiden af den Høvding Philippus Arnſøn, Broder til Biſkop Nikolaus i Oſlo.

Herreds-Kloe, en ſtor Bugt ved Vapneſiords Indløb, under det Field eller Forbierg Mulen, i Mule-Nordre Syſſel, østre Fierding af Island.

Herreds Sogn i Liſter Fogd., Mandals Amt, er et Anner til Vandsøe Præſteg. ſammeſteds. Gaardene i dette Sogn ſkylde 82 Huder. Her boer den reſiderende Kapellan paa Kapellansgaarden Sande. Aar 1787 var Folke-Antallet 587 Siele. Kirken er af Træe og tilhører Almuen.

Herreds-

Digitized by Google

Herredsvandene, een af Islands største Floder, som fører hvidagtigt Isvand, og har sin Oprindelse af Hofsjøkel i Hegranæs Syssel, nordre Fierding. Udi denne Flod falder en Mængde Lax, og i Mundingen eller Udløbet opholder sig mange Sælhunde. En Ø, kaldet Hegranæs, ligger strax uden for Floden.

Hernhuth-Colonie, see Nye-Hernhuth.

Herøe Fierding eller Tinglayg, et Annexsogn til Alstahoug Præsteg., i Helgelands Fogd., Nordlands Amt, bestaaende af en Ø under samme Navn. Kirken staaer paa Øen, den er en muret Steenbygning. Øen ligger i Alterfiord.

Herøe Præstegield i Søndmørs Fogd. og Provstie, Romsdals Amt, er et af de 4 store Hovedkald, som i de ældste Tider, da Ulvsteens Præsteg. laae derunder, indbefattede 5 Kirkesogne, men bestaaer nu ikkun af 3de, nemlig Herøe Hovedsogn og Annexerne Sandøe og Røvde. Dette Kald, tilligemed det da underliggende residerende Kapellanie Ulvsteen, har deri havt en besynderlig Skiebne, at det i meget lang Tid, nemlig lige indtil Aaret 1747 har lagt som et Vice-Pastorat under Tronhiems Dom-Kapitel, og havt een af dets Kanikker til virkelig Pastor; thi før Reformationen bestod det Tronhiemske Dom-Kapitel af 24 Kanikker og Prælater, af hvilke enhver havde sit Præbende, og desuden et Sognekald paa Landet, hvoriblandt var Borgunds og Herøe Kald paa Søndmør. Efter Reformationen har Kapitelet en Tid lang beholdt disse Præstekald med Jure Patronatus & vocandi; men da Kanikerne Tid efter anden begyndte at bebyrde sine Vicarier, eller de saakaldte Vice-Pastores, med alt for svære Paalæg, blev det af Kong Christian 4de i Aaret 1619 anordnet, at af de 24 Landsbye-Kald skulle ikkun de 7 forblive ved Kapitelet, men de 17 øvrige allene svare en liden Kiendelse aarlig til Kapitelet, ved hvilken Leilighed Borgunds Kald kom derfra, imod en liden Afgivt af 10 Rdlr aarlig, som nu aldeles er ophørt; men Herøe Præsteg. med Ulvsteens indberegnet var iblant de ommeldte 7 Kald, og blev egentlig henlagt til den Kanik, som var Kapellan ved Vor Frues Kirke i Tronhiem. I Følge deraf blev adskillige Contracter oprettede imellem de Tronhiemske Kapellaner, som virkelige Pastores, og Præsterne i Herøe, som Vice-Pastores, angaaende den aarlige Afgivt eller Kiendelse, som de sidste, tilligemed de residerende Kapellaner i Ulvsteen, skulle svare til de første, og som har været snart større og snart mindre, hvilket vedvarede lige indtil Aaret 1747, da Herøe og Ulvsteen blev adskilte, saavel fra Kapellaniet i Tronhiem, som fra sig selv indbyrdes, og forandrede til 2de virkelige Sognekald. Herøe Præsteg. har kun liden Deel i det faste Land, og følgelig bestaaer meest af Øer, nemlig

nemlig: de saakaldte Søe-Øer, hvilke ere baade mange i Tallet og tildeels meget store. Den største af dem alle er en Øe, kaldet Hareid-Landet, hvori Rsvde Sogn eier nogen Deel; men næst denne findes ingen større, endog i hele Fogderiet, end Hildseg-Landet, eller den saakaldte Gurskøe, hvori alle Sognene under Præstegieldet har Deel, og hvilken Øe har Kaldets øvrige Parter liggende rundt om sig paa alle Sider, nemlig mod Osten en Part af Hareidlandet tilligemed 2de smaa hosliggende Øer, mod Sønden endeel paa faste Landet beliggende Strande, men mod Vesten og Norden en Hoben store og smaa Øer. Dette Præsteg. har altsaa en meget vidtløftig Strækning, og da der støder nær til Vesterhavet, tillige en Hoben farlige og vanskelige Veie til Søes; men ikke desmindre falder dog Landingen her paa de fleste Steder mindre besværlig, end ved Nordøerne, og Situationen langt mere behagelig ved ideelig Afvexling af smaa og store Øer, Holme og Sunde, som her ligge samlede og blandede imellem hinanden. De smaa Øer ere i Almindelighed flade, jævne og græsrige; men de store Øer have, som sædvanlig, høie og lange Fieldstrækninger, gaaende fra Osten til Vesten, ligesom Øerne selv, og befindes gemeenlig paa den søndre Strandside at være langt mere beboelige, end paa den nordre. Jorden er her til Agerdyrkning ganske behøvem, men bruges kun slet, af Aarsag at Indbyggerne lægge alt for megen Vind paa Fiskerier, og derved forsømme Jordbruget. Desuden ere og Husene paa mange Steder forraadnede, og da ingen i disse Skovløse Egne seer sig i Stand til at kunne opbygge dem igien, saa ligge her i Præstegieldet flere Gaarde øde, end ellers i hele Fogderiet. Den Fortieneste, som haves ved Fiskeriet, smelter bort ved Indkiøb af Korn-Varer og Meel, deels fra Nabo-Kaldene, og deels fra Kiøbstæderne, og beløber sig aarlig omt. til 1000 Tønder og derover. Derved blive Indbyggerne udarmede, samt uformuende til at holde det fornødne Antal af Tienere, for ved deres Hielp at opdyrke Gaardene til Korn- og Høe-Avling, og saa kunne holde det fornødne Antal Creaturer; og da nu i Almindelighed ikkun fødes faae Creaturer, saa maae Indbyggerne tillige kiøbe en stor Deel Fedevare fra fremmede Steder. Fiskeriet er altsaa, som før meldt, næsten den eneste Næringsvei, hvortil ogsaa gives meget god Leilighed, deels i Vesterhavet selv, og deels i de derfra gaaende 2de store Indløbe, nemlig Breedsund og Vand-Elvsgab, som skiær sig ind paa begge Sider af Præstegieldet. Paa Havet fanges om Sommeren, 6 a 8 Mile fra Land, en anseelig Deel Qveiter eller Helleflynder og Langer. Ved og imellem Øerne fanges en Hoben Sild, Sey og adskillige andre Slags Fiske, hver paa sine Tider, i Besynderlighed Vaar-Torsk,

som

som strax efter Juul kommer Norden fra igiennem Bredsundet, hvis Fangst i visse Aar er betydelig, men andre Aar aldeles mislig. Hovedsognet har aldeles ingen Deel i det faste Land, og bestaaer følgelig af lutter Øer, deels temmelig store og deels smaa, alle vel bebdede, og derhos i Almindelighed prydede med smukke Lunde af Asp, et Slags Træe, som paa de fleeste Gaarde her i Sognet skal voxe overmaade villig. Præstegaarden Raftenæs, ligger paa den store Øe Hildseggen, men Præsten har tilforn boet paa en liden Øe, kaldet Herøe, hvor Hovedkirken ligger, see Herøe. Gaardenes Antal i hele Præstegjelder er 183 efter Matrikulen, hvilke skylde 411 Vog 1 Bpd. 1 Mark Fisk, som kan sammenlignes med omt. 206 Tønder dansk Hartkorn, deraf vare, Aar 1761, øde Gaarde 21 og 162 beboede af 367 Gaardmænd, 20 Pladsemænd og 53 Huusmænd, tilsammen 440 Familier, som Aar 1769 udgiorde i alt 2179 Siele. Heraf i Hovedsognet 61 Gaarde af Skyld 149 Vog 2 Bpd. 3 Mark Fisk, med 131 Gaardmænd, 11 Pladsemænd og 19 Huusmænd, tilsammen 161 Familier og i alt noget over 800 Siele. Til dette Præsteg. er en Sogiepræst, som oppebær Landskyld af 128½ Vog Fisk, deels med og deels uden Bøxel. Hovedsognet og den halve Deel af Sandøe Sogn hører under Herøe Skibreede, den anden halve Deel af Sandøe Sogn under Vandelvens Skibreede, og Røvdesogn under Røvde Skibreede.

Herøe, en liden bebøet Øe i Oddernes Hovedsogn og Præsteg., Mandals Fogd. og Amt er ⅛ Miil i Omkreds, og skylde 3 Engelsker. Her er en Havn, kaldet Herøefiord, for vestgaaende Skibe. Denne Øe ligger imod Nord ½ Miil fra Byen Christiansand.

Herøe eller Herrøe, en liden Øe i ovenmeldte Herøe Hovedsog. og Præsteg., under Søndmørs Fogd., Romsdals Amt, som er neppe ¼ M. i Omkreds; den er paa vestre og østre Kant noget høi og klippig, men i øvrigt temmelig jævn og græsrig, og har en smuk Situation imellem adskillige beboede Holme, samt en frie Udsigt til alle de Seilere, som imellem Sør-Øerne tage enten til eller fra Stathavet, hvilke alle maae fare forbi Herøe. Dette formenes at være Aarsagen, hvorfor denne ellers i sig selv ubetydelige Øe er i gamle Dage bleven udvalgt til Boested for mange anseelige Herrer og fornemme Mænd, og hvoraf Øen har faaet sit Navn. Her staaer Præstegjeldets Hovedkirke Herøe, som er en liden, men smuk grundmuret Bygning, paa den østre Ende af Øen, havende paa østre Side en Tilbygning af et muret Gravsted, og ligesaa et paa vestre Side, som dog staaer adskilt fra Kirken. Indvendig er den smukt beprydet med Billedhuggerværk og Maling,

Digitized by Google

ning, besynderlig paa Alstertavlen, saa og med nogle Skilderier. I Alter-Bordet, som bestaaer af Steen, findes ved den høire Side et med Konst anbragt Hul, som formenes at have tient i de katholske Tider til et Slags Giemmested. Kirken tilhører en Proprietair, og eier et Jordegods af 18 Vog 2 Bpd. 9 M. Fisk. Paa Øen har i fordum Tid staaet en anden grundmuret Bygning, hvoraf endnu sees kiendelige Levninger hen imod den vestre Ende; ligesaa sees her endnu en gammel Præstegaards Vaaning, som tilforn har været beboet af Stedets Sognepræster, men er siden, formedelst dens Ringhed m. v., bleven aldeles forladt, og boer nu Sognepræsten paa Gaarden Raftenæs. Den gamle Præstegaard, med underliggende Sandviig og Klammerholmi, skylde 2 Vog Fisk, som beboes af en Gaardmand og en Pladsemand. Paa Øen er en Kongelig Toldbetient ansat.

Herøe, en liden Ø paa den østlige Side af Hittersøen i Fosens Fogd., Tronh. Amt.

Hesbye Fierding, i Ryefylke Fogd., Stavanger Amt, bestaaer af 4 Tinglaug eller Skibreeder, som ere: Hesbye, Aardal, Idtsøe med Hølle, og Askøe med Houfken. Her holdes Tingene 2de Gange om Aaret, nemlig: om Sommeren i Junii og om Høsten i November Maaned paa Gaarden Idtsøe.

Hesbye Skibreede, et Tinglaug sammesteds, bestaaende af 41 Gaarde med omt. 100 Opsiddere. Tingstedet er, som ovenmeldt, Gaarden Idtsøe.

Hesjadalen, en Bygd eller beboet Dalstrækning under Aalens Sogn, i Holtaalens Præsteg., Guldals Sorensk., Tronh. Amt. Denne Dal gaaer mod Synden 1½ M., men længere hen i Syer kaldes den Kiurn eller Tiæredalen, strækker sig hen til Dalbygden under Tolgens Præsteg., i Østerdalen, og udgiør i det hele en Længde af 3 til 3½ M.

Hesseland eller Hessø, en Ø i Borgunds Sogn og Præsteg., Sondmørs Fogd., Romsdals Amt, som ved et trangt Sund, kaldet Steenvaag, er adskilt fra Øen Aspøe, og ligger fra Osten til Vesten i en krum eller næsten trekantet Strækning; den er 1 M. i Omkreds, og har, foruden andre Bierge, et af Søefarende bekiendt Bierg, kaldet Hessøe-Klimp eller Sukker-Toppen. Paa Øen ere 9 matrikulerede Gaarde, som skylde 15 Vog 1 Bpd. 12 M. Fisk, og beboes af 19 Gaardmænd, 9 Pladsemænd og 5 Huusmænd. 2de af Gaardene ere Handelssteder, nemlig: Steenvaagnæs og Sliningen.

Hestad Kapel, en liden Trækirke oppe til Lands imellem Sande og Vigs Kirker, i Indre Holmedals Præsteg., Sønd- og Nordfiords Fogd., nordre Bergenhuus Amt. Her skeer kun nogle faae

Digitized by Google

saae Gange om Aaret Gudstieneste for de gamle og svage af Almuen.

Hesøe, see Hesseland.

Hestøe, en omflødt Øe i Levangers Fiord, imellem Ytterøen og Skognens Præsteg., under Stør og Verdals Foad., Trondh. Amt.

Hestøe, en beboet Øe i Strømøe Syssel blandt Færøerne, er ½ M. lang og ¼ M. breed, beliggende Sydvest fra Øen Kolter, og fra samme adskilt ved et smalt Sund. Øen er et høit Land, men flet oven paa, og gaaer skraaes ned ad.

Hest-Hammerøe, en Øe i Ekker-Vand udi Eger Præsteg., Buskeruds Fogd. og Amt. Her voxer et Slags Træe med smaa og sorte Bær, meget søde, af Størrelse som store Hæggebær.

Hestmanøe, en Øe Norden for Lurøe i Helgelands Fogd., Nordlands Amt, hvorpaa ligger et Field, kaldet Hesteman. Omkring denne Øe søger Fiskerne, da her gives de saakaldte Fiskestøer, det ere Steder eller Grunde, hvor Fiskene samle sig.

Hetlands Skibreede, et Tinglaug i Karmesunds Fierding, Nyefylke Fogd., Stavanger Amt, bestaaende af 90 Gaarde med omk. 150 Opsiddere. Tingstedet er Gaarden Gloppen.

Hetlands Skibreede, et Tinglaug i Jedderen og Dalernes Fogd., Stavanger Amt, bestaaende af 100 Gaarde med omt. 260 Opsiddere. Tingstedet er Gaarden Strømstad.

Hettendals Finnekapel, en liden Træekirke for Finnerne ved Hatten-Field, under Alstahoug Præsteg., Helgelands Fogd., Nordlands Amt.

Hevne-Fiord, i Hevne Præsteg., Fosens Fogd., Trondh. Amt, begynder paa østre Side af Øen Hevnskiælen, og gaaer, imellem Nord og Søer, 2½ M. ind i Landet. Ved Aabningen er den ½ M. breed, men længere ind ikkun ¼ M. Inderst deler Fiorden sig i 3de Arme, af hvilke de 2de strække sig i Øst, og kaldes Snildfiord og Aasfiord, og den 3die beholder Hoved Fiordens Navn til dens inderste Bund. Disse Fiorde ere rundt om beboede. Her falder godt Fiskerie.

Hevne Præsteg. og Tinglaug, i sidstmeldte Fogd. og Fosens Provstie, bestaaer af 2de Kirkesogne, nemlig: Hevne Hovedsog og Vinge eller Vinie Annex, som hører til Nordmøre Fogd. Hovedkirken staaer inderst ved Hevnefiord paa Gaarden Kirkesætter, den er en anseelig Korskirke, bygt af Tømmer, med et lidet Taarn eller Spiir, og kaldes St. Margrete Kirke. Choret er hvelvet og smukt malet, og Altertavlen er nye og meget smuk. Begge Kirkerne tilhøre Proprietair Morten Lorius, som Eier og Beboer af Halden Gaard. Den største Deel af Gaardene bestaaer af Bøxelgods, fornemmelig tilhørende benævnte

Digitized by Google

Locius, og ere paa alle Gaardene 210 Gaardmænd, deraf i Hovedsognet 180, foruden Huusmænd. Det hele Folke-Antal er i alt omt. 1600 af unge og gamle. Præstens Korntiende af Byg og Havre er aarlig 90 til 100 Tønder. Til Præstegieldet er en Sognepræst. Tingstedet er for nærværende Gaarden Ounøen.

Hevnsiælen, en smuk Ø ved Hevnefiord, imellem Hevne og Ounøen, hvorpaa ligger en stor og smuk Gaard med mange Pladse, henhørende under fosnævnte Præstegield.

Hieldøsen, en liden Bugt af Bedstadfiorden, inderst i Botten, under Gaarden Hielde i Bedstadens Præsteg., Indherøens Fogd., Tronh. Amt. Her nedbringes paa Vinterføre en stor Mængde Bord eller Bræder fra adskillige Savbruge paa Rummedals-Eidet, og da Konge- eller Postveien til Overhalden ligger her forbi, saa boe her nogle Strandsiddere, som leve af Kroehold og Fiskerie. Her staaer tillige en Samling af Baade-Næste eller Sæboder.

Hieldøe, en beboet og frugtbar Ø, under Rennesøe Præsteg., i Ryefylke Fogd., Stavanger Amt.

Hielmelands Skibreede, et Tinglaug og Præsteg. i Hembnæs Fierding, Ryefylke Fogd. og Provstie, Stavanger Amt, bestaaende af 3de Kirkesogne, som ere: Hielmelands Hovedsogn, og Annexerne Aardal og Fister, hvilke tilsammen indeholder 91 Gaarde, som beboes af omt. 150 Gaardmænd, der med god Fordeel og udmærket Flid drive deres Gaarde, ligesom det hele Fogderies Bønder, hvorved de endog høste Korn til Afhandling; desuden have de gode Skove og betydelig Næring ved Fiskerie. Til Præstegieldet er en Sognepræst. Tingstedet er Gaarden Jelsøe.

Hielm-Kollen, et høit Bierg i Nærheden af Svinesund, udi Bergs Hovedsogn og Præsteg., Idde og Marker Fogd., Smaalehnenes Amt, som i Søen tiener til Landkiending. Paa samme er oprettet en Varde, der endnu giør denne Bierg-Høide mere kiendelig. Ved Foden af Bierget, eller ved den, nogle 100 Skridt derfra, værende Kongevei, sees endnu en Hoben Rudera af Batterier og Retrenchements fra forrige Krig med Sverrig.

Hierdals Præsteg. og Tingl. i Øvre Telemarkens Fogd. og Provstie, Bradsberg Amt, er henved 8 M. i Længde og 4 M. i Breede, bestaaer af 4 Kirkesogne, som ere: Hierdals Hovedsogn, og Annexerne: Tudal, Sønndland og Gransherred. Gaardenes Antal i Hovedsognet ere efter Matrikulen 52, og i hele Præstegieldet 144, men hvoraf mange ere dielte blandt flere Opsiddere, og ligge derunder 162 Huusmandspladse. Hovedkirken, som ligger 8¼ M. fra Kiøbstaden Skeen, er en liden

liden smuk rød malet Træebygning med Taarn. Præstegaarden har gode og bequemme Huse, bygte i en Firkant. Folke-Antallet var Aar 1769 af Mandkiøn 1037, og af Qvindekiøn 1168, tilsl. 2205 unge og gamle. Til dette Præsteg. er en Sognepræst. Tingstedet er Gaarden Midbøe.

Hilseglandet eller Gurskøe, see Gurskøe.

Hildrestrand eller Houene, saa kaldes det eeneste Bøygdelaug af det faste Land til Hårams Præsteg., i Søndmørs Fogd., Romsdals Amt, ligger langs Søekanten, er jævnt og slet, og vel bekiendt af de, som seile til og fra Bergen, hvilke tilligemed ind- og udgaaende Fartøier til eller fra Molde, maae passere her forbi. Oven for Stranden ere høie Fielde. Ved denne Strand, som deeles i Søndre- og Nordre-Hou, er et skiønt Laxefiskerie, og strax uden for Landet ligger nogle smaa ubeboede Holme, som kaldes Rødholmene, hvilke tiene til Ankerplads for ankommende Fartøier. Paa Stranden ligger et stort Field, kaldet Hildreheist, som stikker op over alle andre Fielde i Præstegieldet, og tiene til Landmærke for Seilende og Fiskere. Denne Strand har 8 Gaarde, af Skyld 16 Vog 1 Bpd. 12 M. Fisk, hvilke beboes af 20 Gaardmænd; desuden 3 beboede Pladse.

Hillebæk eller Giellebek, en Giestgivergaard og Skydsted 1¼ M. fra Drammen, i Tranbye Sogn, Lier Præsteg., Buskeruds Fogd. og Amt. Her ligger Paradiis-Bakken, med derpaa værende Marmorbrud, see Paradiisbakken.

Hillestad, et Annex til Botne Præsteg. under Jarlsbergs Grevskab. Her er en smuk Kirke af Træe.

Hilleske Tinglaug, er et Annexsogn til Lendvig Præsteg. i Senjen og Tromsøens Fogd., Finmarkens Amt.

Hilsøen, en Øe under Søndhordlehns Fogd., søndre Bergenhuus Amt, hvorpaa er et Marmorbrud med 3de Sorter Marmor, nemlig hvid, lyseblaa, og blaa og hvid. Af disse Sorter, som ere meget skiønne og kompakte, findes en god Mængde i fuldkommen store og lange Blokker. Øen ligger 7 M. Sønden for Bergen. Marmorbrudet er optaget for omt. 60 Aar siden.

Hind, en liden Øe i Søndfiords Sorensk., Sønd- og Nordfiords Fogd., søndre Bergenhuus Amt.

Hind eller Hindøe, en meget stor beboet Øe, midt imellem de Districter: Salten, Senjen Lofoden og Vesteraalen, udi Nordlands og Finmarkens Amter, og er deelt imellem disse saaledes: at den sydlige Part hører til Salten; de 2de vestlige Parter til Lofoden og Vesteraalen; og den nordligste Deel til Senjen. Øen er indskaaret med dybe Fiorde, baade Sønden, Norden og Østen, hvilke Fiorde ere: Qvæfiord, Gullesfiord, som løber midt

midt ind i Landet; Hognfiord, Furefiord og Gofiord. Ved den østlige Side af Qvæfiorden er et Næs, kaldet Elsnæs, og ved Fiordens vestlige Side ligger et andet Næs, kaldet Elnæs. Den er meget frugtbar, med gode og fede Kornjorder og Græsmarker.

Hinderaae eller Nærstrand Præsteg. i Ryefylke Fogd. og Provstie, Stavanger Amt, bestaaer af 2 Kirkesogne, som ere Hinderaae Hovedsogn, og Stiernø Annex, hvortil er en Sognepræst.

Hinrem eller Strand Sogn, see Strand.

Hiortetakken, et meget stort og anseelig Bierg ved Kolonien Gothaab i Grønland, som kan sees over 25 Mile i Havet. Dette er det høieste Bierg paa Straet Davids.

Hisen, en Ø midt i Bergens Leed, hvorpaa ere adskillige Bøndergaarde, forsynet med en liden Deel Skov, henhørende under Sondhordlehns Fogd., søndre Bergenhuus Amt.

Hitaholt, et Ildsprudende Bierg i Tingøe Syssel, nordre Fierding af Island.

Hitarnæsholm, see Hvalsøer.

Hitteraae, en Elv, som løber paa søndre Side forbi Bergstaden Røraas, kommer fra nogle i Øster liggende Søer, og falder ud i Glommen-Elv.

Hitteraas Gaard, see Aas.

Hitterdals Præsteg. og Tinglaug i Nedre Tellemarkens Sorenskriv. og Provstie, Bradsberg Amt, bestaaer af 2de Kirkesogne, som ere: Hitterdal Hovedsogn og Lille Herrets Annex. Begge Kirkerne ere af Træe, dertil ligger noget Jordegods, deels med og deels uden Bøxel, alt tilhørende den meget agtværdige og rige Bonde Ole Hove. Hovedkirken er opreist af Masietræer, indklædt med Planker, og tækket med Spaan; den har 3 Taarne, mange Gavler og Udskud, og rundt om en Omgang; Ornamenterne ere komplette og smukke; Tienden er aarlig til Kirkerne 53¾ Tønde Blandingskorn og 6 Tønder Byg. En lige Tiende svares af Præstegieldet til Kongen og Præsten. I dette Præsteg. ligger 93 Gaarde, som have endeel flere Opsiddere, og omt. 160 Husmænd. Folkemængden var Aar 1782 i alt 1856 Siele. Her ere mange velhavende og rige Bønder. Gaardene ere anseelige med skiønne Jorder, betydelige Skove og Vandfald til Sav- og Mølebruge. Her har været i Drivt et Kobberværk under Gaarden Høimyr, kaldet Hitterdals- eller Stabbedals-Værk, og en Sølvholtig Blye-Malm findes paa Pladsen Glittenbergs Strækning. Til Præstegieldet er en Sognepræst. Tingstedet er Gaarden Nordre Sim.

Hitte-

Digitized by Google

Hitterens eller Hitterøens Tingl. og Præsteg. i Fosens Fogd. og Provstie, Tronh. Amt, bestaaer allene af Øer, og indeholder 4 Kirkesogne, som ere: Dolme Hovedsogn, hvis Kirke staaer paa Øen Dolmøe, og Annexerne: Filland, Sletten paa Frøyen, og Qværnvær, hvis Kirke staaer paa Hakbuen. Dette Præsteg. har sit Navn af den store Ø Hitterøe, som er 4½ M. lang og 2 M. breed, hvorpaa er skiøn Skov og grønrige Dale og Fielde. Gaardene, som ligge ved Strandkanten, ere smaa og ringe, hvorfore Indbyggerne paa Øen, ligesom i hele Præstegieldet, leve meest af Fiskerie, som her de fleeste Aar falder betydelig, dog ikke nu imod hvad det forhen har været. Indbyggerne kaldes i Almindelighed Hitterværinger. Imellem Øerne er en stærk Seilads, især af ind- og udgaaende Skibe til og fra Tronhiem, og af Nordfarere, som seile til og fra Bergen. Her gives adskillige gode Havne, forneminelig ved Ounøen, Lexen m. f. St. Adskillige Handlende, eller saakaldet Udliggerborgere, som sortere under Tronhiems Magistrat, boe her, hvilke drive en stor Handel baade paa Tronhiem og Bergen med egne Fartøier. Til Præstegieldet er en Sognepræst, som boer paa Dolmøe Præstegaard, og en residerende Kapellan. Tingstedet er Gaarden Ansnæs.

Hitterøe, en bebøet Ø ved den vestre Side af Qvinnesfiorden, under Lister Fogd., Mandals Amt. Denne Ø indeholder et Kirkesogn, og har en Kirke, kaldet Hitterøe, som er Annex til Soggendals Præsteg. i Jedderen og Dalernes Fogd., Stavanger Amt. Gaardene paa denne Ø skylde 88 Huder. Tingstedet er Gaarden Fedde. Aar 1787 var Folke-Antallet 930 Siele. Imellem Øen og det faste Land løber et Sund, kaldet Hitterøe Sund.

Hiørlefshøfde, et Forbierg staaende paa Strandkanten, midt for den Ørken Myrdals-Sand, i Skaftefields Sysselt, østre Fierding af Island.

Hlade, en Gaard nær ved Tronhiem, i Hlade Hovedsogn, Strinde Præsteg. og Fogd., Tronh. Amt, har fordum Tid været de Strindske Kongers Residenz, siden Kong Harrald Haarfagers Tid, og endelig de mægtige Hlade-Jarlers Boested. Her har staaet et Afguds-Tempel eller Offerhuus, hvor Offergilde for de hedenske Afguder Thor og Othin bleve holdte, men Kong Oluf Tryggesøn forstyrrede Offerhuset. Nu eies og beboes Gaarden af Proprietair Marcus Bredal. Den er betydelig i Ager og og Eng, ligger smukt og har smukke Bygninger, opført Aar 1683 af General og Statholder Wiibe. Til Gaarden høre 10 Huusmandspladse. Her staaer Hlade Hovedkirke.

Hlade

Digitized by Google

Hlade Hovedsogn til sidstmeldte Præsteg., ligger paa østre, søndre og vestre Side af Staden Tronhiem, og bestaaer af 118 matrikulerede Gaarde, derunder omt. 150 Huusmandspladse. Gaardene eies for største Deel af Tronhiems Indvaanere, og bruges som Avlsgaarde, hvorfor de allerfleeste ere meget betydelig forbedrede og smukt bebyggede. Omtrent 40 Gaarde beboes af Bønder. Kirken er en af de ældste i Stiftet; den staaer ved Hlade Gaard, opført af hugne og massive Graaestene, forsynet med et høit Spiir, og i øvrigt anseelig. Altertavlen er ziirlig med Billedhugger-Arbeide, smukt malet og forgyldt; den er anseelig høi og prydet, især i nederste Fag, med Postyrer af Alabaster, som forestille endeel af Christi Lidelse og Begravelse.

Hlaudevalle, en smuk grøn Slette i søndre Fierding af Island, hvor Kiemperne i fordum Tid skal have holdt Sammenkomst for at prøve Styrke og Legems Øvelser.

Hliderende, en Gaard i Rangervalle Syssel, søndre Fierding og Amt af Island, hvor Landstings-Skriveren boer. Her blev Aar 1774 høstet 1½ Tønde velmodent Byg udi mayer og ugisdet Jord. Kartofler avles, dog ikke flere end dobbelt mod Sæden, men gode Have- og Kiøkken-Urter. Denne Gaard skal være een af de bequemmeste til Agerdyrkning af alle paa Island.

Hnappedals Syssel i vestre Fierding og Amt af Island, bestaaer ikkun af et Præsteg., nemlig: Miklaholt og Roudamel Kirkesogne, hvortil er en Sognepræst. Søekanten langs ved dette Syssel udgiør 4 M., og kaldes Langfierer, hvor en alfar Vei løber til Vesterkiølen. Her ere jævnlig Brændinger af Havet, eller Søestyrtninger, og hvorfor Søen ved dette Land er usikker for Søefarende. Aar 1760 var her 67 Jorder eller Tuner, 3 Tingsogne, 33 Skattebønder og 76 andre Bønder. Aar 1769 var Folkemængden i alt omtrent 600 af unge og gamle.

Hobel Præsteg., see Haabel.

Hvel Sogn, det øverste Annex til Aal Præsteg., i Ringerige og Hallingdals Fogd., Buskeruds Amt. Kirken er en liden Træbygning. Her vorer meget sielden modent Korn.

Hoel Sogn, et Annex til Lødingens Præsteg. i Saltens Fogd., Nordlands Amt.

Hoels Fierding, et Tinglaug til Vesteraalens og Lofodens Fogd., Nordlands Amt.

Hof, en Gaard i Aalens Sogn, Holtaalens Præsteg., Guldals Sorensk., Tronh. Amt, hvor Sognets Kirke staaer.

Hoff Hovedsogn til Sundals Præsteg., i Nordmøre Fogd., Romsdals Amt, see Sundalen.

Hof

Digitized by Google

Hof Præsteg. og Tinglaug i Jarlsbergs Grevskab og Provstie, bestaaer af 2de Kirkesogne, som ere: Hof Hovedsogn og Vadsaas Annex. Hovedkirken er af Steen, i god Stand, og har en smuk Altertavle, givet af Almuen. Her er en Sognepræst. Tingstedet er Gaarden Hougestad.

Hof Præsteg. og Tingl. til Sollser og Oudals Fogd., Øvre Rommeriges Provstie, Hedemarkens Amt, bestaaer af 3de Kirkesogne, som ere: Hof Hovedsogn, og Annexerne Aasnæs og Vaaler. Hertil er en Sognepræst, og en residerende Kapellan. Tingstedet er Gaarden Rønne.

Hof eller Totens Præsteg., see Toten.

Hof Sogn, et Annex til Lands Præsteg., i Valders Fogd., Christians Amt.

Hof Sogn, et Annex til Vigs Præsteg., i Yttre og Indre Sogns Fogd., nordre Bergenhuus Amt. Kirken er bygt af Træe.

Hofsen nedre, en smuk og betydelig Gaard, beliggende paa den nordvestre Side af Gula-Elv i Støtens Præsteg., Guldals Sorensk., Tronh. Amt. Til Gaarden er skiøn Fæemark og god Skov. Denne Gaard eies nu af Capitain v. Matheson, men har forhen været eiet og beboet af forrige Sorenskriver i Guldalen, nu Sorenskriver over Strinde Fogd., Kl. Kofoed, som giorde betydelige Forbedringer paa Gaardens Agre og Enge, og meget smukt opbyggede Gaardens Huse, hvoraf Hovedbygningen er rød malet.

Hofland eller Hovland Sogn, et Annex til Sigdals Præsteg., i Buskeruds Fogd. og Amt.

Hofland, en gammel privilegeret Sædegaard i Søndhordlehns Fogd., søndre Bergenhuus Amt.

Hogsvold, en Gaard i Fladdals Annexsogn, Sillejords Præsteg., Øvre Tellemarkens Fogd., Bradsberg Amt, hvor Aar 1782 i en Høi er funden en Urne af Jern, rund som en Skaal, med Kant om, hvortil et stadt Jernlaag var fast naglet.

Holandsfiord, en stor Fiord i Helgelands Fogd., Nordlands Amt, som ved Den Omnes løber øster ind i Landet, i hvilken Fiord mange Elve fra Fieldene løbe ned.

Holden Præstegield og Tinglaug, i Nedre Tellemarkens Sorenskriv. og Provstie, Bradsberg Amt, bestaaer af 3 Kirkesogne, som ere: Holden Hovedsogn, og Annexerne: Rommæs og Helgen. I dette Præsteg. ligger det store Vand, Nordsø, 1½ M. fra Skeens Kiøbstæd. Hovedkirken har været en gammel muret Bygning, som i den senere Tid saa godt som af nye er opbygt, og forsynet med en smuk Altertavle, samt andre nye og smukke Ornamenter og Kirkeklæder. Den eier noget Jordegods.

Præste-

Digitized by Google

Præstegieldet indeholder 66 Gaarde og 94 Huusmandspladse. Her ligger Ulefos eller Holdens Jernværk og Savbrug, hvorved Indbyggerne have god Næring af Kul-Leverance og Savtømmer m. v. Folke-Antallet var Aar 1769 i alt 1710 Siele. Præstegieldet betienes af en Sognepræst, som boer paa Holden Præstegaard. Tingstedet er Gaarden yttre Bøe. For Kongetienden betales aarlig 61 Rdlr. 49 ß.

Holden, en Sædegaard ¼ M. fra Hevne Hovedkirke, i Hevne Præsteg., Fosens Fogd., Tronh. Amt, som i fordum Tid har været beboet af anseelige Mænd. Nu er Gaarden med dens tilliggende Jordegods, hvortil de fleeste Bøxelgaarde i Præstegieldet henhøre, tilligemed Kirkerne i Uprivilegeredes Eie, som for nærværende er Morten Løstus. Gaarden er vel bebygget og har betydelige Agre og Enge, samt god Skov med flere Herligheder.

Holden eller Ulefos Jernværk, see Ulefos.

Holder Sogn, see Holter.

Hole Bispedømme, see Holum.

Hole Præsteg. og Tinglaug i Ringerige District, under Ringerige og Hallingdals Fogd. og Provstie, Buskeruds Amt, er 2 M. i Længde, har fordum været et Kapellanie under Nordrehoug efter et gammelt Pergamentsbrev af 10de Junii 1560, men efter et andet af 17de Martii 1575 er det blevet et særskilt Sognekald, som ikkun har et Kirkesogn med en Kirke kaldet Hole; og en saakaldet Gavekirke, under Navn af Bønsnæs Kirke, som af Almuen vedligeholdes. Hole Kirke har tilforn været en liden Steenkirke med et Taarn, men da den for Almuen var for liden, er Aar 1736 tilbygget 3de Vinger af Tømmer. Ved Steenkirkens Reparation Aar 1729, blev udi en Sprekke i Muuren fundet en gammel Penge af en to Skillings Størrelse, hvorpaa stod Kong Hagens Navn. Den anden Kirke er ligesaa en gammel Steenkirke uden Taarn, som i lang Tid stod forfalden og ubrugbar, indtil Aar 1676, da den igien blev repareret og istandsat. Her skeer ikke Tieneste uden nogle enkelte Gange om Aaret. Paa Gaarden Stene staaer endnu Murene af nok en Kirke, som skal have været en meget smuk gammeldags Bygning. Den største Deel af Præstegieldet kaldes Røsse-Bygden som omringes af 3 Fiorde, eller ferske Søer, navnlig Tyri, Holt og Steene Fiordene, hvilke i Fordum Tid bleve under et kaldet Tyrisøen, thi de ere alle sammenhængende ved korte Elve. Her gives adskillige Sorter Fisk saasom: Brasen, Ørret, Siik, Aborre, Giedder, Karudser ꝛc. Paa den saakaldte Tyristrand findes Kobber-Erts, og et Kobberværk har i gamle Tider været i Drivt ved Gaarden Aasterud. Skovene ere her meget ringe, og Korn- og Høe-

Høeavlingen ligesaa. Ofte indfalder tidlig Frost om Efteraaret, som aldeles beskadiger Kornet. Til Præstegieldet er en Sognepræst. Tingstedet er Gaarden Helgeland.

Hole Sogn, et Anner til Lødingens Præsteg., i Saltens Fogd., Nordlands Amt.

Hole Sogn, et Anner til Buknæs Præsteg. i Vesteraalens og Lofodens Fogd., Nordlands Amt.

Hole eller Hoole Stift, see Hólum.

Holen, en Gaard i Gusdals Præsteg., Guldbrandsdalens Fogd., Christians Amt, af Skyld 2 Huder 6 Skind Odelsgods har en Opsidder, som i en under Gaarden meget strid løbende Foss, har anlagt med stor Kunst et Møllebrug, hvorfor han af det Kongelige Landhusholdnings Selskab har erholdet Præmie.

Holevandet, et ferskt Vand beliggende i den nordre Deel af Idde Præsteg., under Idde og Marker Fogd., Smaalehnens Amt, er ¼ Mil langt og næsten ligesaa bredt. Herfra løber en liden Elv i Øst ned til Erte-Vandet, kaldet Hellesaae.

Holmboe, et Ladested under Holmestrand i Jarlsbergs Grevskab, hvor en Kongelig Told- og Consumt. Betient med 2 Røyerter er ansat.

Holme Præstegield i Mandals Fogd., Provstie og Amt, ligger udi den Dalstrækning Mandal, og bestaaer af 3 Kirkesogne, som ere: Holme Hovedsogn, og Annexerne Løbdal eller Løvdal og Øslebøe. Gaardene skylde, tilsammen 326 Huder eller 163 Skipd. Tunge, deraf er Hovedsognets Skyld 170 Huder. Dette Præsteg., som nu har en Sognepræst, har forhen hørt under Mandals Sognekald. Præstegaarden kaldes Fodnebye, som skylder 5 Huder; desuden har Præsten Landskyld af 10 Huder 9 Engelsker, som udgiør 8 Gaarde i Fogderiet. Tingstedet er Gaarden Leerkiær. Aar 1787 var Folkeantallet i Hovedsognet 1094 og i Annexerne 1407 tilsammen 2501 af Unge og Gamle.

Holmedal Præstegield i Søndfiords Sorenskriv. og Provstie, nordre Bergenhuus Amt, har forhen bestaaet af 7 Kirkesogne; men i Kong Christian 6tes Tid blev dette store Kald deelt i 2de, nemlig: Indre- og Ytre-Holmedals Præstegielde. Til det første høre 3de Kirkesogne, som ere Indre Holmedals eller Sande Hovedsogn, og Annexerne: Bogstad og Viig, desuden Hestad Kapel, hvortil er en Sognepræst. Det andet Præsteg. bestaaer nu ligesaa af 3de Kirkesogne, som ere: Ytre Holmedals Hovedsogn, og Annexerne Dale og Guddal, hvortil ligeledes er en Sognepræst. Begge Præstegieldene udgiøre et Skibreede,

Digitized by Google

reede, under Navn af Yttre- og Indre Dal og dertil 2de Tingsteder, som ere Gaardene Trods og Ousen.

Holmedals Sogn, et Annex til Skaanevigs Præsteg., i Søndhordlehns Fogd., søndre Bergenhuus Amt.

Holmen Hovedsogn, see Sigdal.

Holmen eller Holmenshavn, en Fiskerhavn imellem Orfarsøe og Reykeviig i Guldbringe Syssel, søndre Fierding af Island.

Holmsaae, en stor Elv i Skaftefields Syssel, Østre Fierding af Island, hvilken Elv fører hvidt Vand, og har sit Udspring fra Torfajøkel.

Holmestrand, tilforn en anseelig Ladeplads, men nu en liden smuk Kiøb- og Toldsted, beliggende i Jarlsbergs Grevskab, ved en Bugt paa vestre Side af Christiania Fiord, 3 M. fra Bragnæs eller Drammen og 7 M. fra Christiania. Denne Bye har af Kong Christian 6te faaet gode Privilegier, og af Kong Friderich 5te, Aar 1752 den 10de November, Kiøbstæds Rettighed. Her boe mange Kiøbmænd, hvilke drive ypperlig Handel med al Slags Tømmerlast, som udføres til Engelland, Holland og Dahmark, hvorimod indføres engelsk Malt og andre Kornvahre m. v. Byen har en meget smuk Kirke af Tømmer, hvortil Indvaanerne har bekostet et Orgelværk. Denne Kirke er annecteret under Botne Præsteg. i Grevskabet. Byefogden i Tønsberg er her tillige Byefoged, Byeskriver, samt Vejer og Maaler; derimod har Byen sit eget Toldsted, hvis District, under Navn af Holmestrands Tolddistrict, begynder paa den nordre Side, ved den Bæk eller Elv Snedkerbækken kaldet, forbi Strømmens Annexkirke, og strækker sig sønder til en Pynt, kaldet Kibneb. Paa den østre Side af Drammens Fiord begynder dette District ved Lahelle og ender ved Fitved, grændsende paa begge Sider til Drammens Tolddistrict. Herunder sorterer Ladestederne: Aasgaardsstrand, Holmboe, Løvesund, Leerbryggen og Myrebugten, samt Strømmens Glasværk ved Svelviig. De Kongelige og andre Betiente ved Toldstedet ere; en Told- og Consumt. Inspect.; en Told- og Cons. Kasserer; 3 Kongelige Told- og Cons. Betiente, deraf en i Holmboe, og en paa Aasgaardsstrand; 4 Told- og Cons. Underbetiente; 7 Røyerter, deraf 3 i Holmestrand, 2 i Holmboe og 2 paa Aasgaardsstrand. Aar 1792 indkom til Toldstedet 138 og udgik 101 af store og smaae Skibe og Jagter, indbefattet Byens egne som ere 19 Skibe. Ved Byen er et Marmorbrud af god Steenart, men er ikke i videre Drivt, end hvad som bestilles til Gravsteene, Steentrapper o. s. v.

Hol-

Digitized by Google

Holsedals eller Holsen Sogn, et Annex til Førde Præsteg. i Sønd og Nordfiords Fogd., nordre Bergenhuus Amt.

Holstad eller Hoolstad, en Gaard i Næs Præsteg., Hedemarkens Fogd. og Amt, som i fordum Tid har været beboet af en adelig Familie.

Holsteinsborg, en Colonie under 67 Gr. 10 M. paa Straet Davids i Grønland, kaldes paa Grønlandsk, Amerlok, og henhører til Søndre Inspectorat. Her staaer en anseelig Kirke, som er den eeneste ordentlige Kirke i heele Grønland, den er af Træe og tilhugget i Kiøbenhavn; den er zieret med en smuk Altertavle, Prædikestoel og Døbefond m. v., og har 2 Klokker. Endeel af Ornamenterne ere skiænkede af de grønlandske Skibschefer, Kiøbmænd, Colonister ꝛc., Kirken, som kaldes Bethel, hvilket Navn er malet med store Bogstaver paa et Flyveblad, der holdes af en Engel bag i Kirken lige mod Alteret, blev med særdeles Høitidelighed indviet paa Helligtre Kongers Dag, eller den saakaldte Hedningenes Fødselsfest, den 6te Janua. Aar 1775. Hertil er en Missionarius ordinatus og en Catechet. Haafangsten er meget god ved denne Colonie.

Holt-Fiorden, en ferk Søe i Hole Præsteg., Ringerige District. Buskeruds Amt, begynder i Vester fra Tyrifiorden, og gaaer imellem Røsebygden og Modum, østre til Krogskoven, hvor den stikker lige i Søer 1½ M. ind i Lier Præsteg. Den er 3 M. lang og ½ M. breed. Her gives adskillige Sorter Fisk. Øverst i Vandet, paa den østre Side til Røsebygden, ligger en Øe, kaldet Storøen, og paa den vestre Side en anden Øe, kaldet Frognøen.

Holt eller Holte Præsteg. i Nedenæs Fogd., Provstie, og Amt, bestaaer af 3 Kirkesogne, som ere: Holte Hovedsogn og Annexerne Flaustad eller Flagstad og Dybvaag. Hovedkirken er af Steen. Til Præstegieldet er en Sognepræst og en resid. Kapellan. Paa Holt Præstegaard har fordum boet en Fylkes Konge, ved Navn Haldan Milde, som der døde og ligger begraven i en Høi. I dette Præsteg. ligger Baaselands eller Næs Jernværk. Nogle faae Gaarde af Holte Sogn hører til Raabygdelaugets Fogd. i samme Amt.

Holtaalens Præstegield, i Guldals Sorenskr., Dalarnes Provstie, Tronh. Amt, er det øverste Præsteg. mod Nsraas, og bestaaer af 3de Kirkesogne, som ere; Holtaalens Hovedsogn, liggende midt i Præstegieldet, og Annexerne Aalen og Singsaas. Her ere gode Skove og nogle Savbruge, men Indbyggernes Næring bestaaer fornemmelig i Kul-Leverance, Kiørsel og Føring med Malm og Proviant til og fra Kjraas Kobberværk. Korn-

avlin-

Digitized by Google

avlingen er meget mislig formedelst tidlig Frost om Efteraaret. Alle Kirkerne ere af Træe, hvilke eies af Røraas Kobberværks Participantere, og holdes i meget god Stand. Heele Præstegieldet bestaaer af 160 Gaarde, og Folkeantallet af omt. 2100 Siele Her ere 3de Tingsteder, nemlig: Gaarden Grøtte for Holtaalens Sogn, Almaas for Aalen og Vindsnæs for Singsaas. Til Præstegieldet er en Sognepræst, som boer paa Præstegaarden Steene.

Holtefieldet, et stort Field i Hougs Hovedsogn, Eger Præsteg., Buskeruds Fogd. og Amt, er samme Sogns øverste Grændse mod Nord. Aar 1769 bleve Sølvskierper her opdagede, som gave god Forhaabning i Begyndelsen, men da Ertzen siden aftog, foruden andre Ubequemmeligheder, saa blev Arbeidet igien indstillet Aar 1781. Nordost fra Kongsberg sees desuden i samme Field nogle gamle Sølv-Gruber.

Holter eller Holder Sogn, et Annex til Nannestads Præsteg., i Øvre Rommeriges Fogd., Aggershuus Amt.

Holzfiorden, see Holtfiorden.

Holum, det Biskopelige Sæde i Hegranæs eller Skagefiords Syssel, Hole Bispedøm i Island, hvor Domkirken staaer, saa og en latinsk Skole, som forestaaes af en Rector og en Conrector. Bispens Gaard er af Muur og Egetømmers Bindingsværk med Træetag. Tømmeret er tilhugget i Kiøbenhavn og derefter Gaarden opbygt paa Holum Aar 1576. Bispestolen er stiftet Aar 1109, og den første Biskop var Joen Ægmundsøn, der siden blev dyrket som en Helgen. Domkirken er bygt af rød Kampesteene, hvoraf sees hele Klipper i Holebyrde, et steilt Bierg tet ved Bispegaarden. Paa Kirken er et lidet Spiir af Træe. Rundt om Choret staaer en Kiøx gammel Muur, opført af firkantede hugne Stene, hvortil Kalken er brændt af Muskelinger. Under Hole Bispestoel ligger 4 Sysseler, som ere Tingøe, Vadle, Hegranæs eller Skagefiord, og Hunevand; i disse Sysseler ere 62 Sognepræster og 17 Kapellaner. Af Sognepræsterne ere 5 Provster, deraf 2 i Tingøe Syssel. Ved Bispegaarden er et Bogtrykkerie, anlagt imellem Aarene 1527 og 1530, hvorved er trykket den islandske Bibel og mange andre gudelige og nyttige Bøger. Til Bispestolen ligger en god Deel Jordegods.

Hommelstad, en stor Gaard i Vangs Hovedsogn og Præsteg., Hedemarkens Fogd. og Amt, ¼ M. fra Hovedkirken, hvor en Kirke Aar 1590 stod og sees endnu Levninger deraf. Gaarden har fordum havt adelige Privilegier og været beboet af en adelig Familie.

Hom-

Homnæs, en anseelig stor og god Gaard, med nogen Skov og god Fæmgrk, samt en Huusmandsplads, kaldet Homnesfoeet, beliggende meget behagelig paa nordre Side af Steenkiær-Fiord, under Bedstadens Præsteg., i Indersens Fogd., Tronh. Amt; den skal i fordum Tid have været bebovet af meget anseelige Mænd. Østen for Gaarden staaer en stor Bautasteen, som er noget over 3 Alen høi og lige breed paa alle Sider; strax Østen for denne Steen ligger en stor rund Begravelses Høi, foruden mange mindre især Vesten for Gaarden. Capit. v. Rask er nu Eier og Beboer af denne Gaard.

Homstad, en Gaard i Overholdens Præsteg., Nummedals Fogd., Tronh. Amt, beliggende paa søndre Side af Namsen Elv; den har forhen været bebovet af 3de Bønder, og havt mange smaa og ringe Huse; men af nu afg. Lieut. Ole Lund, som kiøbte Gaarden af Bønderne, bleve disse smaa Huse nedrevne og opførte i dets Sted nye, regelmessige og store Bygninger, hvilke ere overalt meget smukke og velindrettede. Hovedbygningens Front vender ud mod Elven i Nord. Den staaer paa en gammel høi Elvemeel, er 2de Etager høi og forhen prydet med et lidet Spiir, som for nogle Aar siden blev aldeles beskadiget af en Lynildstraale, som ved Nattetider slog ned deri, og paa en besynderlig Maade giennemfoer de fleste Værelser, tildeels med stor Skade. Lige mod denne Hovedbygning, er paa den søndre Side af Gaarden en anden Bygning til Værelser for Tienerne m. v. Ved den vestre Ende af det store Gaardsrum staaer et saakaldet Stabur, og lige mod det mod Østen, er indrettet en liden, med Stakitværk indhegnet Have. Længere hen mod Østen, et Stykke fra Hovedbygningen, men i lige Linie med den, staaer Stald- og Fæhusene, de sidste af Muur, uden paa forsynet med Bordklædning, alle under et Tag og med adskillige bequemme Indretninger; lige mod denne Bygning er Kornladen, som har en meget bequem Indretning. Bag ved ommeldte Have i Gaarden, er anlagt en Brynd, fra hvilken gaaer Render til Stalden, Fæhusene og Haven. Foruden disse betydelige Bygninger har bemeldte Lieut. Lund meget anseelig forbedret og udvidet Gaardens Agre og Enge. En liden Bek, som rinder igiennem Gaardens Marker, giorde han bequem til at drive et Møllebrug ved kostbare Dæmninger, hvorved tillige blev anrettet en stor Fiskepark, der ligner en liden Søe. Til Gaarden er en betydelig Fæmark samt god Gran- og Fyreskov af en vidtløftig Strækning, hvoraf endeel benyttes til Savtømmer Hugst og Bords Skigrsel paa et Gaarden tilhørende Savbrug. Et Tiære-Brænderie har i seenere Tid været oprettet, som nu ligger

ligger sde. Nu beboes Gaarden af een eller 2de Bonde-Familier.

Honningdal, en Gaard i Skoue Sogn, Borgunds Præsteg., Søndmørs Fogd., Romsdals Amt, af Skyld 2½ Vog Fisk, har en Opsidder. Denne Gaard er et Handels- og Tingsted for Valle Skibreede i samme Fogd., ligger i den saakaldte Honningdals Bygd, hvilken Bygd indeholder 13 Gaarde, som skylde 18 Vog, 2 Bpd., 12 M. Fisk, og beboes af 24 Gaardmænd, samt 12 Pladse- og Huusmænd.

Hons Elv, en liden Elv, som løber igiennem Eger Præstegaards Grund, i Buskeruds Fogd. og Amt, og falder ud ved Gaarden Hon. Denne Elv driver adskillige Saug- og Møllebrug, hvortil mange Dæmninger ere anrettede, og ledes et Vand dertil ved en, 50 til 60 Alne lang Kanal, som med stor Bekostning er mineret igiennem Bierg og Klipper.

Hopeholmen, en Ø i Søndhordlehns Fogd., søndre Bergenhuus Amt, hvorpaa er et Marmorbrud. Derfra er en stor Deel Marmor udbragt til Christiansborgs Slot i Kiøbenhavn. Denne Marmor bestaaer af 3de Sorter, nemlig: sneehvid, grønagtig med røde Striber, samt blaa og hvid; alle meget fine og gode.

Hopen Sogn, paa Den Smølen, er et Annex til Edøe eller Smølens Præsteg, i Nordmørs Fogd., Romsdals Amt.

Hopperstad Hovedg. til Viigs Præsteg., see Viig.

Hordeland, see Nordhordlehn.

Hordnæs Tinglaug, i Vester Raabygdelaugets Sorenskriv., Nedenæs Amt, er et Annexsogn til Evje Præsteg. s. St. Tingstedet er Gaarden Hordnæs.

Horn, saa kaldes den allernordligste Gaard i Island, ved Kap de Nord, under Iisefiords Syssel, vestre Fierding og Amt. Opsidderen lever af Fuglefangst og Æg, samt Fiskerie.

Hornaløen eller Hornøen, en stor Ø ude ved Havet i Nordfiords Sorenskriv., nordre Bergenhuus Amt. Ved denne Ø er en Havn, kaldet Horn, og paa Den staaer en meget spids og høi Klippe, kaldet Horntinde.

Hornbierg eller Kap de Nord, et meget stort Fuglebierg i Iisefiords Syssel, vestre Fierding og Amt af Island.

Hornefiord, en breed Bugt af Havet i Skaftefields Syssel, østre Fierding af Island. Uden for denne Bugt ligger en stor Sandbanke; her faaes Flynder og Foreller. Bugten er beboet, men meget ødelagt ved 3de store Elve, nemlig: Heinebergs-Aae, Holmsaae og Kolgrima, hvilke styrte sig ned fra Iisbiergene, og brede sig ud over Landet.

Hor-

Digitized by Google

Horningdals Sogn, et Anner til Eids Præsteg. i Nordfiords Sorenskriv., nordre Bergenhuus Amt, beliggende i en Dalstrækning af samme Navn, og med den øvrige Deel af Præstegieldet udgiør et Skibreede, see Eid. Her ere skiønne Fyrreskove, hvoraf omliggende Sogne forsynes, og skiæres tillige endeel Bord eller Bræder, som udføres til Bergen. Kornavlingen er mislig formedelst tidlig Nattekulde om Høsten. Fiskerie og Skytterie eller Jagt giver Almuen god Næring. I dette Sogn ligger et meget stort og fiskerigt Vand, kaldet Hordningdals Vand, som er 2 M. langt. Hordningdalen grændser mod Sønd-Elvens Sogn i Sødmørs Fogd., Romsdals Amt ved en Green af Nebbedalen, kaldet Langedalen.

Hornnagle eller Tiørnagle, en Havn 2 M. Norden for Karmesund i Søndhordlehns Fogd., søndre Bergenhuus Amt. Ved denne Havn løber Hardanger Fiord 12 M. Nordøst ind i Landet.

Horrig Sogn, et Anner til Støvrens Præsteg., i Guldals Sorenskriv., Tronh. Amt. Kirken blev først bygt Aar 1589, da 2de andre Kirker bleve sløifede, nemlig: en paa Gaarden Fos, og en paa Gaarden Gremie, hvis Tiende og Landskyld Præsten blev tillagt, og Almuen tilbød sig selv at holde Horrig Kirke vedlige, som atter af nyt Tømmer er opbygt Aar 1670. Den staaer paa Gaarden Nedre Horrigs Grund strax neden for Giestgivergaarden Bye.

Horrig og Støvrens Tinglang, see Støren.

Horsanger, see Hossanger.

Horsedal, et Bierg i Tingse Syssel, nordre Fierding af Island, som i de nyere Tider har begyndt at sprude Ild.

Horsnæs, en Gaard i Borgunds Sogn og Præsteg., Sønd-mørs Fogd., Romsdals Amt af Skyld 1 Bpd. 3½ M. Fisk, har en Opsidder. Under denne Gaard er et Handelssted.

Hossangers eller Hosanger Skibreede, et Tingl. i Nordhordlehns Fogd., søndre Bergenhuus Amt, som med Ekangers Skibreede udgiør Horsangers Præsteg., der bestaaer af 3 Kirkesogne, hvilke ere: Horsangers Hovedsogn, og Annerne: Seim og Moe, item Fladeqvals Kapel. Dette Præstegield har tilforn været et Anner til Hammers Præsteg.; men i Kong Frideriech den 5tes Tid, Aar 1749, blev det separeret, og hvortil er en Sognepræst, som henhører under Nordhordlehns Provstie, og boer paa Præstegaarden Holme; han afgiver aarlig 120 Rdlr. til Rector ved Bergens latinske Skole, og 26 Rdlr. 4 Mk. til en Rectors Enke. Gaarden Bernestangen er Tingsted for begge Skibreeder.

Houene

Houene eller Hildestrand, see Hildestrand.

Houg eller Hougsholm, et Handelssted i Herrøe Præsteg., Sundmørs Fogd., Romsdals Amt, af Skyld 1 Bpd. Fisk.

Houg, en forhen meget stor og betydelig Gaard i Stikkelstad Hovedsg., Verdals Præsteg., Stør- og Verdals Fogd., Tronh. Amt, som i fordum Tid har været en af de saakaldte Kongsgaarde, fordi Kongerne der havde deres Tilhold, naar de reiste om i Rigets Forretninger, og holdte der deres Gaardsfogdet eller saakaldte Armænd. Her har tilforn staaet en muret Kirke, som ved Elvebrud blev ødelagt, dog sees endnu nogle Levninger af dens Mure paa en Høi sønden for Gaarden. Denne blev kaldet St. Andreæ Kirke. Paa Gaarden har været anseelige Bygninger, og derhos en stor Frugthave, som alt nu er sløifet, og Gaarden for nogle Aar siden uddeelt i 7 Parter, hvilke have særskilte Eiere. Mange Kiempehøie sees paa denne Gaard.

Hougen, en god Gaard 1½ M. Østen for Tronhiem i Malvigs Annexsogn, Strinde Præsteg. og Fogd., Tronh. Amt, som er første Gjestgiver- og Skydsted fra Tronh. til Indherred. Gaarden har en Opsidder og en Huusmand.

Hougbotten, en Gaard paa søndre Side af Sneaase Vand i Forr Hovedsg., Stods Præsteg., Indersens Fogd., Tronh. Amt, som er udseet til Præste-Enke Gaard, har gode Agre og Enge og en ypperlig Skov. Paa Gaarden staaer en stor Bautastein, som er 10 Alen høi, næsten Firkantet og 4 Alen tyk.

Hougen, en smuk Gaard med gode Jorder og Skov, samt vel bebygget, beliggende 1 M. fra Spydeberg Hovedkirke i Rakkestad Fogd., Smaalehuenes Amt. Til Gaarden er en skiøn Frugthave, som især har gode Æbletræer. Videre høre til Gaarden et Sav- og et Mølle-brug.

Hougesund, et Sted under Bergens Tolddistrict, hvor en Kongelig Toldbetient er ansat.

Hougfoss, see Modum Blaafarveværk.

Houglands Skibreede, et Tinglaug til Jedderen og Dalernes Fogd., Stavanger Amt, som bestaaer af 42 Gaarde med omt. 149 Opsiddere. Tingstedet er Gaarden Skeie.

Hougs Hovedsogn til Egers Præsteg., i Buskeruds Fogd. og Amt. Kirken ligger paa en Høi ved Præstegaarden, er en gammel grundmuret Bygning af een Længde uden Sidebygninger. Taarnet, som er tilføiet i den vestre Gavel, udgiør endeel af Kirken, og er, ligesom denne, tækket med Blye. I Kirken er en af Allabaster meget vel udarbeidet Altertavle med Pillere af rød flammet Marmor, og har paa Siderne 2de paa Træe malede Billeder, som forestille Retfærdighed og Styrke. 2de meget

store

store Metal Lysestager med en latinsk Inskription, der viser, at de ere forærede af Frue Dorthe Urne, staaer paa Alteret, saa og 2de Lysestager af Chrystal-Glas. I Choret hænger en Tavle hvortil 3de Sølvplader ere fæstede, som forhen have staaet paa Rigets Cantzler Hans Basses og hans Families Liigkister. Hans Begravelse er i Choret, bedækket med en stor Vegsteen. Kirken har endeel Pulpiturer og ophøiede Stole, samt en Hvelving af Træe, som med Lister er afdeelt i Ruder, hvori mange af de udi Kirken begravne Adelsmænds Vaabener ere malede. Denne Kirke har forhen været kaldet St. Petri Kirke, og sees 2de Nøgler i Kryds, som ere fæstede over Taarn-Døren.

Hougs Præstegaard samme Steds, har en vidtløftig Strækning af mere end 2 M. i Omkreds, og derunder 24 Huusmandspladse. Paa een af disse Pladse er i Aaret 1784 fundet en Stormhat af Jern, lig en Baadsmandshat med korte Skygger, høi Puld, uden til belagt med 2 Jernbøiler i Kryds, den eene dobbelt saa breed, som den anden. Gaarden er betydelig forbedret og anseelig udvidet af Stedets nærværende Sognepræst Hr. Doctor og Professor Strøm. Dens Udsæd var Aar 1790 58 Tønder, og blev da avlet 270 Tønder af Rug, Hvede, Havre og Erter, samt 142 Læs Høe.

Hougs Præstegield, i Nordhordlehns Fogd. og Provstie, søndre Bergenhuus Amt, er et vidtløftig Præsteg., bestaaende af 5 Kirkesogne, som ere: Hougs Hovedsogn, paa hvis Kirkegaards nordre Side findes en Liigsteen 2 Al., lang med en Inskription af Rune Bogstaver. Dernæst 4 Annexer, nemlig: Milde, Gierrestad, Brudsviig og Stams eller Stamnæs. Her er en Sognepræst og en resid. Kapellan.

Hougs Skibreede, et Tinglaug til Jedderen og Dalernes Fogd., Stavanger Amt, bestaaende af 40 Gaarde, med omt. 100 Opsiddere. Tingstedet er Gaarden Kleppe.

Hougs Sogn, et Annex til Nordrehougs Præsteg., Ringerige og Hallingdals Fogd., Buskeruds Amt, er 1 M. langt og ½ M. bredt. Kirken er grundmuret, har fordum været meget liden, men Aar 1712 udvidet ved en Tilbygning ligesaa stor, som den gamle Kirke. Den staaer paa et Skalbierg, og med meget Arbeide er fornøden Jord til Kirkegaard bragt derhen fra en stor Jordhøi strax ved Kirken. Her gives overalt ringe Korngaarde, og ofte giør tidlig Nattefrost om Høsten stor Skade.

Hougs Sogn, et Annex til Lærdals Præsteg., i Yttre og Indre Sogns Fogd., nordre Bergenhuus Amt.

Hougsund, en bebøet Plads, som ligger behagelig paa østre Side af Egers Elv, i Egers Præsteg., Buskeruds Fogd. og Amt.

Digitized by Google

Her er Færgested og sædvanlig Skyds-Station; og boer her 24 Tømmerdragere, som besørge Tømmerets Transport til Vestfossens Savbrug; desuden Haandværksfolk, Fiskere, Sund- og Pram-Mænd samt Værtshuusfolk, i alt henved 300 Siele. Et Uldspinderie til Mosse Klædefabrik er her oprettet. I en nær ved Hougsund værende Foss, kaldet Hellefos, falder godt Laxefiskerie, see Hellefos.

Houkenæs Field, et høit Field i Mæhls Annexsogn, Tinds Præsteg., Øvre Tellemarkens Fogd., Bradsberg Amt; som indeholder Hvede- eller Brynestene. Her har for omk. 40 Aar siden været et stort Fieldskred, som ødelagde beboelige Steder.

Houner eller Nordsiden, et Annex til Lands Præsteg., i Valders og Lands Fogd., Christians Amt.

Housken-Skibreede, et Tinglaug i Ryefylke Fogd., Stavanger Amt, som bestaaer af Rennesøe Præstegields Hovedsogn, kaldet Housken, hvilket indeholde 39 matrikulerede Gaarde med omk. 80 Opsiddere. Kirken er en gammel Trøbygning. Inden for Kirkedøren ligger en Liigsteen, hvori er udhuggen 2de Kors, og imellem disse endeel Rune-Bogstaver. Tingstedet er Gaarden Idtøe.

Høve, en Gaard i Strands Præsteg., Søndmøre Fogd., Romsdals Amt, af Skyld 6 Vog Fisk, har 5 Opsiddere og 2 Huusmænd. Denne Gaard skal i fordum Tid været beboet af de saakaldte Høvdingsmænd, og sees paa Gaarden 3 meget store og lange Begravelseshøie. Et Field ved Gaarden skal indeholde Sølv-Erts.

Hove eller Sælve Præsteg., see Sælve.

Hovedøe, en Øe i Christiania Fiord, uden for Aggershuus Fæstning, hvorpaa har staaet et anseelig muret Kloster i Pavedømmets Tid, kaldet Hovedøe Kloster. De endnu tilbagestaaende Mure og Tomter vise, at samme har været en stor og vidtløftig Bygning. Dette Kloster var allerede til ved Aar 1186. Til Klosteret har været en Kirke og mange andre Bygninger, alt af Grundmuur. Nu er paa Øen en Bondegaard, og har Artilleriet i Christiania der sin Exerceerplads.

Hovi- eller Hovind-Sogn, et Annex til Spydeberg Præsteg., i Rakkestad Fogd., Smaalehnenes Amt, bestaaende af 40 matrikulerede Gaarde. Kirken er af Træ med et Taarn, og kaldes St. Mikels Kirke. Den staaer ved Giestgivergaarden Hovind. I dette Sogn paa Gaarden Lie er et Tegl-Værk i Drift.

Hovind- eller Hovenhøids Sogn, et Annex til Tinds Præsteg., i Øvre Tellemarkens Fogd., Bradsberg Amt, som bestaaer af 21 matrikulerede Gaarde. Kirken ligger 2½ M. i Sydost fra

fra Hovedkirken, nær ved Tindsøe under en Bakke; den er en gammel Trøbygning fra de katholske Tider, og har endnu nogle Zirater fra saadan Tid.

Hovind-Sogn, et Anner til Ullensagers Præsteg., i Øvre Romerige Fogd., Aggershuus Amt. Kirken er af Træ.

Hovindsholm, en stor Øe i Mjøsen-Vand, tilhørende Næs Præsteg. paa Hedemarken, er omt. 1 M. i Omkreds. Denne Øe er meget mærkværdig ei allene i Henseende dens Størrelse og Frugtbarhed, da den for nærværende har 32 Gaarde, og har tilforn havt een, om ikke flere Kirker, men ogsaa formedelst Stedets Indflydelse i den gamle norske Historie. Aar 842 blev paa Øen holdt et Feldtslag imellem Kong Halfdan Svarte paa den eene, samt Kong Eystein af Hedemarken, og Kong Guttorm af Guldbrandsdalen paa den anden Side. Her har i fordum Tid været en Fæstning og et Kongelig Sæde, beboet af Inge, Baglernes Konge, som paa Kongens Gaard blev ihielslagen omt. Aar 1201. De saakaldte Ribunger med deres Anfører Sigurd have ligeledes der havt deres Tilhold. En Gaard, kaldet Hovindsholm, har forhen været en Herregaard; denne ligger paa Øens søndre Ende, men høit over, og temmelig langt fra Vandet; Blandt andre Familier have Bielkene havt den i Besiddelse; især Jørgen Bielke, som var Geheimeraad, Statholder og Ober-Commandant, samt Assessor i Collegio Status, Høieste-Ret, og Krigs-Collegiet, item Amtmand over Callundborg, Drapholm, Sæbygaard og Holbek-Amter i Danmark. Han solgte Gaarden med endeel andet Jordegods paa Hedemarken, Toten og Vardal, Aar 1682 til Ridder og General-Major von Løvenhielm, som atter strax solgte Gaarden til Oberste Casper Christopher v. Brokkenhuus, der havde Løvenhielms Datter Cathrine Hedevig til ægte; han døde Aar 1689, og hans Enke beboede Gaarden endnu Aar 1714. Nu er Gaarden forvandlet til en Bondegaard, og det Gods, som tilforn laae derunder, bortsolgt. Gaarden har anseelige Bygninger, hvoriblant Hovedbygningen er 2de Etager høi, med 2de Fløie hos. Under denne store Hovedbygning ere skiønne murede Kieldere, af hvilke endeel ere udminerede i et Bierg hvorpaa Bygningen staaer. Ved Gaarden har tilforn staaet en Kirke eller Kapel, og adskillige Kiempehøie sees rundt om Gaarden. Paa en liden Holm, som ligger ved den yderste Ende af Øen mod Synden eller Sydvest, hvilken er næsten rund, sees en overmaade stor og høi rund Kiempehøi, der holder noget mere end 200 Skridt i Omkreds; her formenes Prinds Guttorm Guldbrandsøn fra Guldbrandsdalen at ligge begraven; han omkom i Slaget med Kong Halfdan Svarte.

Digitized by Google

Holmen er nu bevoxet med høie Træer. Imellem det faste Land og Øen er et Sund ¼ Fierding bredt. Øen ligger i en Strækning mellem Syr og Nord, er temmelig høi og breed, samt frugtbar og bevoxen med Skov. Her saaes fornemmelig Blandingskorn, dernæst Rug og lidt Hvede, samt Lin og Hamp i temmelig Mængde. Indbyggerne lægge temmelig Vind paa Havevexter, hvoraf avles en stor Deel, fornemmelig hvidt og rød Kaal, som plantes og voxer ved hver Gaard, tilligemed Gulerødder, Kartofler ꝛc. Ved hver Gaard er tillige en Frugthave, fornemmelig forsynet med Æble- og Kirsebær-Træer, af hvilke Slags Frugter sælges en ansselig Mængde. Alle paa Øen boende Bønder have nu kiøbt deres Gaarde og ere Odelsbønder.

Hovns Elv, en Elv, som har sit Udspring af det saakaldet Præstevand ved Flesberg, i Buskeruds Fogd. og Amt, siden faaer Tilløb fra adskillige andre Vande, og falder tilsidst ud i Eger eller Stor-Elven, strax neden for Hellefos. Denne Elv driver, foruden adskillige smaa Korn-Møller, 5 Savbruge under Gaarden Øvre-Hov.

Hovøe, see Fladtøe.

Hrappsøe, see Rapsøe.

Hraunropp, et Bøygdelav, som har indeholdt 3 Kirkesogne i Borgarfiords Syssel, vestre Fierding af Island, men er ved Jordbrand omtumlet, og sees nu allene Birkeskov og Krat langs op af de smeltede Steen- eller Gruusbynger.

Hreppe, et District af Aarnæs Syssel, i søndre Fierding af Island, beliggende imellem Thiorsaae og Hvidaae.

Hriisøe, en temmelig stor Ø i Giestord, under Thingøe Syssel, nordre Fierding af Island. Her falder godt Græs, og opholder sig paa og ved Øen en Mængde Edderfugle og Sælhunde.

Hudalens Præsteg., see Hurdalen.

Hummeldals eller Landvigs Præsteg., see Landvig.

Humi eller Heni Sogn, et Anner til Gierdrums Præsteg., i Øvre Rommeriges Fogd., Aggershuus Amt.

Humløe, en Ø i Borgunds Sogn og Præsteg., Søndmørs Fogd., Romsdals Amt, er ved et snevert Sund adskilt fra Hankøe. Den er omt. ½ M. i Omkreds, og hvorpaa ligger en temmelig stor Gaard af samme Navn, som skylder 5½ Vog Fisk, hvilken Gaard beboes af 6 Bønder. Ganske tæt ved Øen ligger en Holm, kaldet Humløekalv, hvorpaa er en liden Gaard med en Opsidder.

Hund, en betydelig og meget god Korngaard strax Østen for Skage Kirke, i Overhaldens Præsteg., Nummedals Fogd., Trondh. Amt, som nu er et privilegeret Giestgiversted. Østen for Gaarden

Digitized by Google

den paa begge Sider af Veien ligger en Mængde, deels runde, deels aflange Riempehøie, henved 50 i Tallet. Gaarden eies og beboes af A. Grindberg.

Hund-Sogn, et Anner til Vardals Præsteg., i Totens Sorenskriv. og Fogd., Christians Amt.

Hundeivig, den vestlige Deel af Sækelvens Sogn, i Hrskougs Præsteg., Søndmørs Fogd., Romsdals Amt, har sit Navn af en Bugt kaldet Hundeivig, ved Mundingen af Jørgensfiord, om hvilken Bugt ligger adskillige Gaarde og et Eide, kaldet Hundeidet, hvorover er en Alfarvei til og fra Sækelvfiorden. Dette Bygdelaug indeholde 12 matrikulerede Gaarde, som skylde 25 Vog 1 Bpd. 3 M. Fisk, og bebøes af omt. 30 Gaardmænd. Iblant disse Gaarde er et Handelssted, kaldet Tuesviig.

Hundenæs, en øde Gaard under Gaarden Tofte i Lessøe Præsteg., Guldbrandsdalens Fogd., Christians Amt, af Skyld 8 Skind, givet af Kongen til Lensmanden Peder Ekre paa Lessøe, for hans Troeskab og Flittighed under de Svenskes sidste Belejring ved Tronhiem. Tofte skylder 7 Huder 4 Skind Odelsgods, hvorunder ere 9 Huusmandspladse.

Hunder, en beneficeret Gaard i Øyers Præsteg., under sidstmeldte Fogd., af Skyld 4 Luder 3 Skind, hvorpaa er en Opsidder og 2de Huusmænd. Under denne Gaard er den bekiendte Hunderfoss, af hvilken en Sort stor Ørret i Missen Vand har sit Navn, og fiskes ved denne Foss en stor Deel deraf, tilligemed andre Sorter Fisk.

Hundevaags-Øe, en stor Øe i Havet under Jedderen og Dalernes Fogd., Stavanger Amt, hvorpaa ligger 4 store Gaarde, som beboes af 11 Bønder, og har her i fordum Tid staaet et Kapel. Under denne Øe hører en mindre, kaldet Lindøe og endeel Holme, hvor nogle Creature har deres Føde Vinter og Sommer.

Hundorp, 2de Gaarde i Froens Præsteg., Guldbrandsdalens Fogd., Christians Amt, af Skyld 6 Huder, har 2de Opsiddere og 2 Huusmænd. Her har Dale Guldbrand, Høvding over søndre Guldbrandsdalen, fordum boet i Kong Oluf den Helliges Tid, og her findes 5 store Begravelses- eller Offer-Høie. Paa den eene har staaet en Bautasteen, 4 Al. lang og 2 Al. breed, og ved en anden af Høiene sees 2de steensatte Kredse. Desuden sees paa denne Gaard 12 store Dommersteene, som i forrige Tider have været brugte ved Rettergang, staaende i en Kreds, dog ere nu nogle omfaldne. I denne Gaards Mark er for faae Aar siden funden en Antiqve af Dannelse, som en liden langagtig

Digitized by Google

agtig Skaal, af sammenblandet Messing og Kobber, hvorpaa var endeel udgravet Arbeide, og desuden paasat 12 Postyrer, i Skikkelse af Menneskehoveder og Dyr.

Hundsvær eller Hundsværholm, en liden, men tet beboet Ø i Borgunds Sogn og Præsteg., Søndmørs Fogd., Romsdals Amt. Her er et Handelssted, kaldet Hundsværholm.

Hunevands eller Hunavane Syssel, i nordre Fierding og Amt af Island, under Hyle Bispedøm, bestaaer af 15 Præstegjelde eller Sognekald, som ere: Thingøe-Kloster, Melstad, Staderbakke, Høikuldstade, Bergstad, Holtestade, Audkuube, Bredeboolstad, Hialtebakke, Underfeld, Stad, Hof, Vesterhoops-Hoole, Tiørn paa Vatesnæs, og Grymstunge. Til disse Sognekald ere 15 Sognepræster og 3 Kapellaner. Den ene af Sognepræsterne er tillige Provst i Sysselet. Aar 1753 vare her 160 Skattebønder og 354 andre Bønder; Aar 1760 havde Sysselet 344 Jorder eller Tuner; og Aar 1769 var Folkemængden i alt af unge og gamle noget over 2700 Siele.

Hurdalens eller Hudalens Præstegjeld og Tinglaug i Øvre Rommeriges Fogd. og Provstie, Aggershuus Amt, bestaaer af 2 Kirkesogne, som ere: Hurdalens Hovedsogn, og Fierding eller Feigring Annex. I Hovedsognet ligger et stort ferskt Vand, kaldet Hurdalen, som er 2 M. langt og ½ M. breedt, hvorfra løber en Elv, som falder ud i Glommen, ved hvilken Elv Eidsvolds Jernværk ligger, som tilbringer Almuen gode Fortieneste ved Kul-Levergnce og Malm-Kiørsel. Ved Vandets nordre Side er anlagt et Glas-Pusterie, kaldet Hurdalens Glasværk; ved den søndre Ende af Vandet er sat en Dam, og strax ved samme staaer en Sav- og en Stampe-Mølle, som tilhører Værkets Eier. Bemeldte Glasværk har 3 Smelte-Ovne, hvis Producter beløbe aarlig til omt. 40,000 Rdlr. og derover. Ovnens og Hyttenes Underholdning, Materialierne uberegnede, medtager aarlig omt. 13 a 14,000 Rdlr. Her forbruges 9 til 10,000 Lagter Veed aarlig, og hver Lagte koster 48 Skil. Folkemængden ved Værket, ei med Koner og Børn, henimod 200 Siele. Værket blev forhen kaldet Møstetangens-Værk, da det var i Drivt paa Eger, som baade i Henseende til Skovene og Transporten skal have været det bequemmeste Sted, og der var tillige fuldkommen Vandfald og Leilighed til Indretninger af Pukværk ꝛc., men siden blev forflyttet til Hurdalen. Værkets Bygninger paa Eger, som havde kostet mange tusinde Rigsdaler, blev solgt for nogle hundrede Rigsdaler. Til Præstegjeldet er en Sognepræst. Tingstedet er Gaarden Baarlie.

Hur-

Digitized by Google

Hurdums eller Hurums Sogn, et Anner til Vangs Præsteg., i Valders og Lands Fogd., Christians Amt, ligger øverst under Fillefield.

Hurum-Præstegield og Tingl., i Lier Sorenskriv., Bragnæs-Provstie, Buskeruds Fogd. og Amt, bestaaer af 2de Kirkesogne, som ere: Hurum Hovedsogn og Strømmens Anner, under Jarlsbergs Grevskab. Hvortil er en Sognepræst. Tingstedet er Klokkerstuen.

Hurum, Røgen og Lier Sorenskriverie, see Lier.

Husaviig eller Huseviigshavn, et Handelssted og Kiøbhavn i Thingøe Syssel, nordre Fierding af Island, under Husevigs District. Nogle hundrede Skridt fra Husevigshavns Handelshuse er et Svovel-Raffinaderie anlagt af et Interessentskab. Svovelminerne ere rige og mægtige men de ligge i nogen Afstand fra Værket udi 3de Fielde, hvoraf det nærmeste ligger 2½ islandske Mile, og det længst borte 10 Mile inde i Landet fra Værket. Paa de bedste Steder kan opgraves over 80 Centner i en Time. Heden ved samme er saa stor, at Bønderne ikkun om Natten kan opgrave Svovlet, og maae derhos iagttage adskillige Forsigtigheds Regler. For at conservere Svovlet fra Ureenhed og Minernes Ødelæggelse ved en skiødeløs Omgang, bleve Bønderne, Aar 1776, meddeelt en Forskrift. Foruden de Bønder, som opgrave og transportere den raa Svovl, bruges 4 Arbeidere ved Værket. Til Raffineringen bruges en stor Pande, som rummer 3, og en mindre, som indtager 1 Centner smeltet Svovl. Til Brændingen bruges Torv, men til Raffineringen Tran. En Wett eller 80 Pund raa middelmaadig Svovl giver 50 til 55 Pund raffineret; den bedste noget mere. I de 10 Aar fra 1766 til 1775 er ved Værket raffineret 616,006 Pund, men i de følgende 10 Aar fra 1776 til 1785, ikkun 390,267 Pund. Aarsagen til Aftagelsen skal være Mangel paa Svovlerts, hvorfor Værket maatte noget standse, indtil at Minen paa nye ved Hvilen havde forbedret sig. I Aaret 1786 virkedes 11251 Pund.

Husebye, en ældgammel Gaard i Bergs Hovedsogn og Præsteg., Idde og Marker Fogd., Smaalehnenes Amt. I Nærheden af Gaarden paa en stor Slette eller Sandmoe ved den saakaldte gamle Kongevei, ¾ Miil fra Friderichshald, hvor nu den første Bataillon af det første Smaalehnske Infanterie-Regiment har sin Exerceerplads, var, paa nogle faae 100 Skridt i Længde og Brede, de fleeste Oldtidens Gravhøie, som nogensteds paa et lige stort Stykke Mark er at finde, men hvoraf endeel for nogle Aar siden, da Stedet blev opryddet til Exerceerplads, er bleven udgravet. Ved den østlige Side af alle disse forhen værende Høie,

sees

sees paa jævn Mark, en Sirkel af 11 store Stene, og strax derved paa vestre Side en mindre saadan Sirkel eller rund Kreds.

Huseby- eller Øprendal Sogn, et Annex til Sundalens Præsteg., i Nordmørs Fogd., Romsdals Amt. Kirken staaer paa Gaarden Huusbye, ved den søndre Side af Sundals Elv. Bemeldte Gaard er af dens Opsidder betydelig forbedret; han har og anlagt en stor Have, og beplantet samme med mange gode Frugttræer.

Husefelds Sokn, et Bygdelaug til Fjelds i Borgarfiords Syssel, vestre Fierding af Island.

Husestad, en stor Gaard, som ligger ved Strandkanten i Romsdals Fogd. og Amt, har i fordum Tid været beboet af meget anseelige Mænd. Her blev Kong Østen Magnusson syg og døde sammesteds meget hastig. Nu beboes Gaarden af 12 Bønder. Under Gaarden er en god Havn og Ankerleie.

Huseviig-Sogn, et Annex til Sandøe Præsteg. paa den nordlige Deel af Færøerne.

Husnæs Sogn, et Annex til Qvindherreds Præsteg., i Søndhordlehns Fogd., søndre Bergenhuus Amt.

Hustad, en Gaard i Jørgenfiords Præsteg., Søndmørs Fogd., Romsdals Amt, af Skyld 5 Vog 18 Mk. Fisk, har 5 Opsiddere og en Huusmand. Her har Kirken forhen staaet, men formedelst Sneeskred blev forflyttet til Gaarden Sæbye.

Hustad-Sogn, et Annex til Inderøens Præsteg. og Fogd., i Tronh. Amt. Kirken, som er en gammel grundmuret Bygning, ligger behagelig ved Gaarden Hustad paa en høi Bakke nær ved Steenkierfiord. Denne Gaard Hustad er betydelig stor, under 2de Matrikuls Nummere, af Skyld 5 Spand og udgiør 2 Dragoun Qvartere, har tilforn havt 2de Opsiddere, men nu ikkun en Eier og Beboer, som er Enken efter afgl. Kapitain Lorentz v. Bruun. Husebygningerne ere store og bequemme indrettede, hvoraf Baanehuusene ere rød malede. Neden for Gaarden i Fiorden ligger en liden Holm eller Ø, kaldet Hustad-Øen, hvorpaa haves nogle Faar om Sommeren, og opholde sig der en betydelig Deel Edderfugle. Til Gaarden ere 2de Huusmandspladse. I dette Sogn ligger desuden mange andre store og gode Gaarde.

Hustad-Sogn, et Annex til Boe Præsteg. i Romsdals Fogd. og Amt.

Hustadnæsset, et Forbierg, som er Grændseskiel imellem de 2de Fiorde, Jørgenfiord og Storfiorden i Søndmørs Fogd. Romsdals Amt.

Huslum-Sogn, et Annex til Norderøe Præsteg., beliggende paa Øen Kalsøe blandt Færøerne.

Husøe,

Digitized by Google

Husøe- eller Udvær-Kapel tilhører Evenvigs Præsteg. i Ytre og Indre Sogns Fogd., nordre Bergenhuus Amt.

Hvat, en Gaard i Nordrehougs Hovedsogn, Ringerige District, Buskeruds Amt, hvor en stor flad Høi ligger med mange mindre Høie omkring. Paa den store Høi skal fordum have staaet en Kirke, hvor Tomtestedet endnu sees.

Hvalfiord, en stor Fiord 5 M. lang og 1 M. breed i Kiosar Syssel, søndre Fierding af Island. I denne Fiord opholde sig store Hvalfiske, og Fiorden er Grændseskiel imellem Kiosar- og Borgarfiords Sysseler. Her ligge 4 Øer, som ere: Gierholm, Indreholm, Ytreholm og Andridsøe; her er og en god Havn, beliggende paa den nordre Side af Kialarnæs, som i fordum Tid har været en Handelshavn, og kaldes Hvalfiordar-Eyre, hvorhos ligger en Ø, kaldet Hvalfiordsøe.

Hvalnæs, en Fiskerplads, og det første Næs i Guldbringe Syssel, søndre Fierding af Island.

Hvalvatn, en stor ferst Søe paa Botnsheide i Kiosar Syssel, søndre Fierding af Island.

Hvaløe-Saltværk, see Valøe.

Hvaløe, en Ø beliggende ved søndre Side af Sneaase-Vand, under Qvams Annexsogn, Stods Præsteg., Indersens Fogd., Tronh. Amt, som indeholde en liden Bondegaard med en Opsidder.

Hvaløe, en meget stor og lang Ø, vesten for Tromsøen i Tromsøens Fogd., Nordlands Amt. Denne Ø har mange Fiorde, saasom: Kallefiord, Eirsfiord, Ratfiord m. fl., saa og mange Fielde. Imellem Øen og Rengvadsøe er et Sund, kaldet Hvalsund.

Hvaløe, en Ø uden for Vikten, i Nærsens Præsteg., Nummedals Fogd., Tronh. Amt.

Hvaløe, en stor beboet Ø i Vestfinmarken, under Finmarkens Fogd. og Amt, hvorpaa ligger den ved Forord. af Aar 1787, oprettede Kiøbstæd Hammerfest. Denne Ø, med Kiøbstaden, udgiør et Kirkesogn til Hammerfest Præsteg. 3de Fiorde skiær sig dybt ind i Landet, som ere: Hvalfiord, Torskefiorden og Rypfiord. En Halvøe, kaldet Hvalmpling, hænger ved en Landhage fast til Hvaløe, hvor formeldte Hvalfiord løber ind igiennem et Sund, kaldet Hvalsund.

Hvalører, nogle smaae Øer i Borgarfiords Syssel vestre Fierding af Island.

Hvalørne, nogle beboede Øer under Friderichsstads Toldsdistrict i Mosse Fogd., Smaalehnenes Amt, som udgiør et Præsteg. under Nedre Borgesyssels Provstie, bestaaende ikkun af et

Sogn,

Sogn, hvortil er en Sognepræst. Tingstedet for dette Gield er Gaarden Grebek.

Hvalsøe, en stor Ø i Senjen og Tromssens Fogd., Nordlands Amt, som skilles fra det faste Land ved et smalt Sund, kaldet Tromsund. Den bestaaer egentlig af 2de Øer, hvilke ere sammenhængende ved et smalt Eide, og et Sund løber derimellem, kaldet Kallesfiord.

Hvamsfiord, en stor Fiord, som er en Arm af Breedfiord i Dale Syssel vestre Fierding af Island. I denne Fiord ligger adskillige Øer henhørende under samme Syssel, hvorpaa falder skiøn Høeslet, Græsgang, Strandfugle, Æg og Edderdun. De beboede ere: Langøerne, Purkøe, Rapsøe, Rutøe, Rugøerne og Ridøe.

Hvarnæs Sogn, et Anner til Hedrums Præsteg., under Laurvigs Grevskab.

Hverene Eyne, en kogende Brønd imellem Reykenæs og Kriserviig, i søndre Fierding af Island.

Hvere-valle, en stor græsrig Dal, men ubeboet, fordi den ligger høir oppe ved det Field, Baldjøkel, i Hunevands Syssel, nordre Fierding af Island. Høit oppe ved Kisiefeldet s. St., er et bekiendt Bad, hvor Vandet med en stærk Bulder, Bøylen og Hvidsten stiger op af 2de smale Aabninger. Kort fra dette Sted ligger en ferst Søe, som ikke fryser formedelst den underjordiske Heede.

Hvidsteen, en Ladeplads under Sands Tolddistrict i Aggers og Folloug Fogd., Aggershuus Amt.

Hvidesøe Præstegield, i Øvre Tellemarkens Fogd. og Provstie, Bradsberg Amt, er 11 M. i Længde fra Øst til Vest, og paa det bredeste 5 M. bestaaer af 5 Kirkesogne, som ere: Hvidesøe Hovedsogn, og Annexerne; Brunkeberg, Vraadahl, Nissedahl og Triungen. Hovedkirken, som staaer ved Præstegaarden Hvidesøe, der ligger ved Hvidesøe Vand og udgiør en Halvøe, er af Grundmuur. Ornamenterne ere almindelige. I Choret sees Skilderier af de 11 første Konger af den Oldenborgske Stamme, givet af Provst Block. I Kirken hænger et Malerie forestillende Christi Hudstrygelse, og et andet, som forestiller Nadveren m. v. Præstegaarden er nyelig opbygt og har en smuk Vaaningsbygning af 2 Etager, tækket med Tegelsteen og rødmalet, hvortil ere 2de gode Frugt- og Kiøkken-Haver, og til Gaarden er berydelig Skov. I heele Præstegieldet ere 179 matrikulerede Gaarde, som beboes af omt. 200 Gaardmænd og hvorunder ere omt. 300 Huusmandspladse. Folkemængden var Aar 1769 af Mandkiøn 1335, og Qvindekiøn 1372 tils.

2707

Digitized by Google

2707 af Unge og Gamle. Til Præstegieldet er en Sognepræst, og en resid. Kapellan, som boer paa Kapellans Gaarden Nissedal. Præste-Enke-Gaarden kaldes Kragenæs. Gaarden Midsund er Tingsted for heele Præstegieldet, nemlig for Hovedsognet og Annexerne Vradal og Brunkeberg, som tilsammen udgjør et Tinglaug, og for Nissedal og Triungen, som er et særskilt Tinglaug.

Hvidingsøe eller Hittingsøe, en beboet og frugtbar Ø i Ryefylke Fogd., Stav. Amt, hvorpaa ere 6 gode og store Gaarde med en Kirke af Træe, som er Annex til Hennesse Præsteg. Den formenes at have sit Navn Hvidingsøe af en gammel Riempe eller Sværdver, som der har boet ved Navn Hviding, eller og Hittingsøe efter Kong Hithing, som paa Den skal være slagen og begravet. Paa Hens vestre og høieste Land, ved Indløbet til Bukken eller Stavangerfiord, kaldet Hvivarde, staaer til Efterretning for Søefarende, en udi Aaret 1700 octroieret og oprettet Fyr og en Løgte af god Revenue; thi af hvert Skib betales til Hvidingsøe Fyr 4 ß pr. Læst udgaaende, som ved alle Nordenfieldske Toldsteder erlægges. Denne Fyr og Løgte er privat Eiendom. Der findes paa Den 7 store Steene opreiste vester paa Landet, og paa den østre Side er opsat et stort Steenkors 6 a 7 Alne høit, hvorpaa Rune Bogstaver ere udhugne. Paa Den er ansat en Kongelig Toldbetient, som sorterer under Stavanger Toldkammer. Ved Den falder godt Fiskerie.

Hvidvang, en Gaard i Mehre Hovedsogn, Spareboe Præsteg., Indersens Fogd., Trondh. Amt, beliggende ved den inderste Ende af Borgen Fiord. Denne Gaard har forhen været beboet af dets stingverte Mænd, og har havt smukke og anseelige Bygninger, som nu ere gamle og forfaldne. Neden for Gaarden, imellem denne og Handelsstedet Korsen under Gaarden Lille-Bierken paa Indersen, løber en liden Bæk, kaldet Korsse-Bækken, som kommer ovenfra en Myr, Langaas-Myren kaldet, og falder ud i Borgen Fiord; denne Bæk giør Skilsmisse imellem Spareboe og Inderøe Præstegield paa den Kant. Over Bækken er en Broe, hvor den Alfare Vei gaaer, kaldet Korsse-Broen. Ved Søen paa Hvidvangs Grund staaer endeel Pakboder eller Baade-Ophster, som Spareboe Almue eier. Her boe tillige nogle Strandsiddere.

Hvitaaside, et Bygdelav til Fields i Borgarfiords Syssel, søndre Fierding af Island.

Hvitaarvatn, en stor fiskerig Sø, oppe paa Fieldene imellem Baldjøkel og Blaafel i samme Fierding, hvorudi er en Mængde Foreller. Fra dette Vand udløber den store Elv Hvitaae

eller

eller Hvidaaen, som nederst kaldes Ølvesaae, fordi den løber forbi det Bygdelav Ølves. Denne store Elv tager til sig mange andre Elve og Bække, deriblandt disse 3de store: nemlig Flioter, Brueraae og Soget. Udi Hvitaae fanges en Mængde Lax. Her ere 6 Færgesteder, desuden et ved hver af ommeldte store Floder. Udi Hvitaae ligger 4 Øer, som ere Tunge, en grøsrig Øe, Thengelsøre og 2 smaae Holme ud imod Havet, hvorpaa sankes Æg og Dunn af Søefugle, som der opholde sig.

Hyldestad- eller Hyllestad-Sogn, et Annex til Askevolds Præsteg. i Sønd- og Nordfiords Fogd., nordre Bergenhuus Amt.

Hyllestad Sogn, et Annex til Valle eller Sætterdals Præsteg., i Raabygdelaugets Fogd., Nedenæs Amt, hvoraf nogle faae Gaarde høre til Yttre- og Indre-Sogns Fogd., i nordre Bergenhuus Amt.

Hyllierutten, et meget høit Field i Vennie Præsteg., Øvre Tellemarkens Fogd., Bradsberg Amt.

Hytte-Fossene, ere adskillige smaae Fosse, hvilke have faaet deres Navne af en stor og kostbar Smeltehytte, som her tilforn har staaet, og var opsat for det saakaldte Ulrichsdals Robberværk i Klæboe Sogn, Strindens Fogd., Tronh. Amt. Disse Fosser foraarsages at den store Elv, som løber fra Sælboe Søe til Trondhiem, kaldet Nied Elv.

Hæggen-Sogn, er Hovedsogn til Modum Præsteg. i Buskeruds Fogd. og Amt. Kirken er en Steenbygning.

Hæglands Sogn, et Annex til Molands Præsteg. i Øvre Tellemarkens Fogd., Bradsberg Amt, bestaaer af 13 matrikulerede Gaarde med 2, 3, a 4 Opsiddere paa de fleeste. Kirken ligger strax neden for Gaarden Brokke, er en liden smuk Bygning med Taarn og Spitz, udvendig Bordklæd og rød malet. Dens Beliggenhed er meget indtagelig, i en liden Skov, som giennemslynges af en sagte rindende Elv ved Siden af den alfare Vei, og i Kanten af grønne Enge.

Hægre-Sogn, et Annex til Størdalens Præsteg., i Stør- og Verdals Fogd., Tronh. Amt, er det største Sogn, og bestaaer af 5 Bygdelave, som ere: Skielstadmarken, Forbygda, Reilbygda, Soonbygda og Hægre, hvilke Aar 1773 indeholdte 100 matrikulerede Gaarde med omt. 140 Gaardmænd, 63 Huusmænd, 38 Inderster, og i alt omt. 1180 Siele. Kirken er en stor og anseelig Træbygning, staaende paa nordre Side af Størdals Elv, ¾ M. fra Hovedkirken. Ved Kirkegaardens søndre Port sees 2de høie Bautasteene, hvoraf den ene nu er nedfalden, de ere 5 Alne høie, 1 Al. breede og ½ Al. tykke. Hægre Bygd bestod ovenmeldte Aar af 17 Gaarde med 31 Gaard-

Digitized by Google

Gaardmænd, 24 Huusmænd, 21 Inderster; og i alt 334 Siele. Denne Bygd ligger paa en smuk Slette. Her falder overalt en mægtig Kornavling.

Hægstad-Fierding, et Tinglaug i Saltens Fogd., Nordlands Amt. Tingstedet er Gaarden Barsø.

Hæktved, en Gaard i Laurdals Præsteg., Øvre Tellemarkens Fogd., Bradsberg Amt. Her findes Kobbermalm, hvoraf endeel forhen er bleven henbragt til Omdals-Kobberværk. Paa denne Gaard har fordum boet en, af sin Størrelse navnkundig Mand, eller saakaldet Kiempe, ved Navn Askiær. Hans Billede har staaet malet paa Døren til Vaanehuset med denne Overskrivt: "Askiær Hæktved er mit Navn, jeg frygter ikke for nogen Mand, saalænge Øren bide kan."

Hærringstad, en Gaard i Hedalens Annexsogn, Vangs Præsteg., Guldbrandsdalens Fogd., Christians Amt, hvor Sognets Kirke nu staaer, og er opbygt Aar 1752. Paa denne Gaard skal i fordum Tid have boet en adelig Familie.

Hæsbye Fierding, see Hesbye.

Hæskestad-Sogn, et Annex til Hellelands Præsteg., i Jedderen og Dalernes Fogd., Stavanger Amt.

Høegfield, et høit Field, som ligger i lige Linie med Rævelfieldet, i Faaberg Præsteg., Guldbrandsdalens Fogd., Christians Amt, er ¾ M. langt og ¼ M. bredt.

Høfdestrand, et Bøygdelaug i Hegranæs Syssel, nordre Fierding af Island. Her er et høit Field, kaldet Høfde, og i Nærheden deraf er et særskilt Forbierg, kaldet Høfden eller Thordarhøfde, som tilforn har været en Ø, og er meget steilt.

Høgedalsaae, en stor Elv i Dale Syssel udi Vestfiordene paa Island, har sit Udspring fra Høgedals Vatn, som er en dyb og fiskerig Søe, beliggende i Høgedals Bøygdelaug. I Elven fanges en Mængde Lax.

Høidalsmoe-Sogn, et Annex til Laurdals Præsteg., i Øvre Tellemarkens Fogd., Bradsberg Amt. Kirken, som er bygt af Tømmer for omt. 40 Aar siden og Bordkled ud- og indvendig, men intet mere malet end Altertavlen, ligger en Miil fra Hovedkirken. Dette Sogn bestaaer af 30 Gaarde.

Høifieldene, en Samling af høie Fielde i Hougs Hovedsogn, Eger Præsteg., Buskeruds Fogd. og Amt, hvorpaa ligger den saakaldte Glanabierg, hvorfra er en smuk Udsigt. Styrekirken kaldes en her opreist Steenhob paa et høit Sted, og Kyrkollen en Klippe-Figur, der langt fra forestiller en Koe, som malkes af et Fruentimmer.

Høi-

Digitized by Google

Høijords Sogn, et Annex til Aaneboe Præsteg., under Jarlsbergs Grevskab. Kirken er en saakaldet Stavkirke.

Høiland-Sogn, er Hovedsogn til Gands Præsteg., i Jedderen og Dalernes Fogd., Stavanger Amt.

Høilandets eller Romstads Sogn, et Annex til Overhaldens Præsteg., i Nummedals Fogd., Tronh. Amt, bestaaende af 25 Gaarde. Kirken er en Trøbygning.

Høilands Vandene, samme Steds ere 3 store Søer, som ved smaa Elve have Udløb i hinanden, og falde tilsidst ud i Namsen-Elv. Imellem den øverste og mellemste Sø ligger førmeldte Høilandets Annex Kirke.

Høimyr, en Gaard i Hitterdals Præsteg., Nedre Tellemarkens Fogd., Bradsberg Amt, hvor forhen har været i Drivt et Robberværk, kaldet Hitterdals eller Stabbedals-Værk.

Høivarde, see Hvidingsøe.

Høilandet- eller Krogstad-Sogn, et Annex til Melhuus Præsteg.; i Guldals Sorenf., Tronh. Amt, som med Flaae-Sogn udgiør et Tinglaug til samme Fogd. Tingstedet er Gaarden nedre Melhuus. Kirken for Høelandets Sogn staaer nu paa Gaarden Krogstad, 3 M. fra Hovedkirken, og blev flyttet derhen omt. Aar 1673, efter at den forrige Kirke paa Gaarden Grøtte ved Lynild var afbrændt. Herforuden har og staaet en Kirke paa Gaarden Kolbrandstad, som, da den var forfalden, blev ydeles nedrevet. Krogstad Kirke afbrændte tilligemed Gaarden, Aar 1724, og blev igien opbygt og indviet Aar 1728, den er af Tømmer.

Høilands Præsteg. og Tingl., i Nedre Romerige Fogd., Aggershuus Amt, ligger 6 M. fra Christiania og 7 M. fra Friderichshald, som de nærmeste Kiøbstæder; det grændser i Øster til Varmeland i Sverrig, hvorfor det ogsaa i Krigstider stedse har været underkastet fiendtlig Overfald af de Svenske. Dette Præsteg. er 3 M. langt og næsten ligesaa bredt, forsynet med skiønne Skove, i sær af Fyr og Gran, men ved sammes idelige uforholdsmessige Anhugning til Savtømmer, som for det meeste afhandles til Kiøbmændene i Friderichshald, vil de sikkert, ligesom de fleeste andre Skove i Norge, hvor saadan Hugst skeer, blive aldeles ruineret. Her har tillige været i Drivt et Jernværk, under Navn af Sittens-Værk, som og har medtaget en Deel Skov. Præstegieldet indeholder 3 Kirkesogne, som ere: Løkens Hovedsogn, hvis Kirke er en liden Trøbygning uden ziirlige Ornamenter; dernæst Annexerne: Hemnæs og Sidskoven eller Sitskoug. Disse 3de Sogne har 80 fulde Gaarde, 52 halve og 35 9de eller Fierding-Gaarde; deraf i Hovedsognet 38 fulde,

Digitized by Google

35 halve og 21 Fierdinggaarde. Paa endeel af Gaardene ere 2 Opsiddere, men paa nogle kun Een. Endeel Huusmandspladse ligger derunder. Gaardene ere inddelte i 42 Dragoun Qvartere og 69½ Soldater Lægter. Til Præstegieldet er en Sognepræst. Tingstedet er Gaarden Søndre Hemnes.

Holen, et Ladested under Drøbaks Tolddistrict i Soner Annersogn, Vestbye Præsteg., Aggers og Follouq Fogd., Aggershuus Amt, ¼ M. fra Soner Annerkirke. Her boe nogle Trælasthandlere samt endeel Fiskere og Søefolk.

Holen, en Vinterhavn strax ved Byen Laurvigen, i Laurvigs Grevskab. Her er en Skibskrahn, som tilhører Greven, hvor Skibe kan istandsettes, og fornødne Materialier anskaffes; derved er en Mester, men ingen faste Arbeidere.

Holen, et bekiendt Fiskevær i Alstahoug Præsteg., Helgelands Fogd., Nordlands Amt.

Holle Sogn, et Annex til Strands Præsteg., i Ryefylke Fogd, Stavanger Amt, bestaaende af 52 Gaarde med omt. 110 Opsiddere, som med Idøsse udgiør et Skibreede eller Tinglaug, hvortil Tingstedet er Gaarden Idøse. Her har været et Kobberværk i Drivt ved Gaarden Fosland, kaldet Eenigheds Værk.

Holle Tinglaug, i Mandals Fogd. og Amt, bestaaer af Sogne eller Sygne Præsteg. 2 Sogner, og Annersognerne Hegeland og Øvrebøe til Oddernæs Præsteg. Tingstedet er Gaarden Holle.

Hanefossen, et stort Vandfald paa Ringerige, under Ringerige og Hallingdals Fogd., Buskeruds Amt, som giver bequem Leilighed til mange Savbruge hvilke her ere opførte og i stor Drivt. Ved denne Foss løbe 2de Elve sammen, af hvilke den ene kommer fra Hadeland, og den anden igiennem Odalen fra Valders. Ved Hønefossen boer en stor Deel Familier samlede. Her fabriqveres fernissede og malede Steenplader til Kakkelovne.

Hørgaae, en stor Elv ved Mødrevallekloster i Vadle Syssel, nordre Fierding af Island.

Hørgland, en Gaard, liggende i Sidens Bøygd, Skaftefields Syssel, østre Fierding af Island, hvor et Hospital for Ørlandet er stiftet.

Hørtekolle, et høit Field i Sylling Sogn, Lier Præsteg., Buskeruds Fogd. og Amt.

Høskuldøe, en Ø i Sneefields Syssel, vestre Fierding af Island, som er beboet formedelst her faldende Fiskerie.

Høvog,

Digitized by Google

Hovogs Sogn, et Anner til Vester Molands Præsteg., i Nedenæs Fogd. og Amt, hvoraf 5 Gaarde, nemlig: Vatne, Eftevaag, Rumstøel, Grønnevold og Aadnevig hører til Odde Tingsted i Mandals Fogd. og Amt. Disse Gaarders Opsiddere søge til Molands Kirke.

J.

Jaattens Skibbreede, et Tinglaug i Jedderen og Dalernes Fogd., Stavanger Amt, bestaaende af 42 Gaarde med omt. 84 Opsiddere. Tingstedet er Gaarden Nedre Østeraad.

Jacobshavn, en dansk Kolonie under 68 Gr. 50 M., paa Straet Davids i Grønland, henhørende til nordre Inspectorat, og anlagt af en Kiøbmand, ved Navn Jacob Severin. Den ligger 2 M. fra Claushavn mod Nord. Her boer nu Vice-Landprovsten.

Jarlsbergs Grevskab, forhen Tønsberg Lehn kaldet, i Christianiæ Stift, ligger meget behagelig vesten for Christiania Fiord. Det begynder ved Drammen, og strækker sig i Sønden til Laurvigs Grevskab, bestaaer af 12 Præstegielde, nemlig: Semb, Notterøe, Stokke, Ramnæs, Borre, Vaale, Hof, Sande, Skouge, Botne, Aaneboe og Laurdal, hvilke indeholde 29 Kirkesogne, foruden Kiøbstæderne Tønsberg og Holmestrand, som ogsaa ligge i Grevskabet. I disse Kirkesogne ere i alt 1470 matrikulerede Gaarde. Dette Grevskab tilhører en Linie af den Grevelige Wedel-Jarlsbergs Familie og bestaaer af det store Jordegods, som i de katholske Tider var geistligt Gods, under Navn af Provstiegodset, hvilket med dets mange Tiender og Indkomster tilhørede Religions Provsten til St. Laurentii Kirke i Tønsberg, men faae Aar efter Reformationen blev sekulariseret, og Aar 1673 af Kong Christian 5te giort til et frit Rigs-Grevskab, som blev kaldet Griffenfeldt, efter den bekiendte Peder Griffenfeldt, som dermed af Kongen blev forlehnet. Det Kongelige Diploma er dateret 26de Nov. 1673, og var da tillige Byen Tønsberg herunder indbefattet, men efter Griffenfeldts Fald, er denne Bye kommen fra Geevskabet, og Grevskabet blev siden kaldet Jarlsberg. De fleste Bøndergaarde ere nu solgte til Opsidderne, som allene svare en liden Afgift til Greven. Grevskabet har sin egen Birkeret, og i Hen-

Digitized by Google

i Henseende den civile Jurisdiction er det inddeelt i 2de Districter, nemlig: Nordre og Søndre. Til ethvert af disse Districter er en Soren-Birkeskriver, som Underdommer og Skifteforvalter; desuden er en Over-Birkedommer og en Over-Inspecteur, som tillige er Auctions-Directeur over hele Grevskabet, Kiøbstæderne undtagne, som have deres egen Øvrighed. Gaardene ere i Almindelighed meget gode til Korn- og Høe-Avling og har skiønne Skove. Indbyggernes Næring bestaaer derfor i Korn-Avling, Tømmerhugst til Bord eller Brader og Brændeved, Fedevahre og Qvæg-Avling, item Fiskerie m. v. I Skouge Hovedsogn under Grevskabet har forhen været i Drift et Sølvholdig Blyeværk, kaldet Kaanerud, som nu er nedlagt, hvortil var opbygt for Arbeiderne et smukt Prædike-Kapel. Paa Stedet, hvor Værkets Bygninger har staaet, er nu et betydelig Møllebrug og en Spiger-Fabrik, see Kaanerud. Herforuden ligger under Grevskabet i Hof-Sogn, Eidfos Jernværk, saa og Vallø Saltværk. I dette Grevskab er beskikket en Land-Physikus.

Jarlsberg, Hovedsædet for hele Grevskabet Jarlsberg, er en meget anseelig Residenz for Grevskabets Eier, liggende ¼ M. fra Tønsberg og 3½ M. fra Moss, nær ved Tønsberg-Fiord, hvorfra, ligesom fra Landeveien, dette Grevesæde, med hosliggende Sems Hovedkirke, giver en smuk Parade. Denne Residenz har fordum været en gammel Herregaard under samme Navn som Kirken. Her holdes Tinget for søndre Jarlsbergs District, som bestaaer af Sem, Stokke, Aaneboe, Ramnæs og Borre Præstegjelde, samt Notterøe Hovedsogn.

Jarlsbergs Provstie, forhen kaldet Tønsberg, har forhen været et meget stort Provstie, og indeholdt 13 Præstegjelde med 31 Kirkesogne; nu derimod indeholder 11 Sognekald og Præstegjelde, som ere: 1) Sognekaldet i Byen Tønsberg, bestaaende af 2 Kirkesogne; 2) Notterøe Præsteg., 2 Sogne; 3) Ramsnæs Præsteg., 3 Sogne; 4) Hofs Præsteg., 2 Sogne; 5) Stokke Præsteg., 3 Sogne; 6) Skouge Præsteg., 2 Sogne, samt Jarlsbergs Kapel; 7) Sande Præsteg., et Sogn; 8) Botne Præsteg., 3 Sogne; 9) Vaale Præsteg., 2 Sogne; 10) Borre, 2 Sogne; og 11 Sems Præsteg., 2 Sogne, samt Vallø Saltværks Kapel. Desuden hører til dette Provstie Strømmens Annexsogn under Hurum Præsteg., i Buskeruds Fogd. og Amt, tils. 26 Kirkesogne, hvortil er foruden Strømmens Annex, 11 Sognepræster, en Aftensangs-Præst i Tønsberg, og 2 residerende Kapellaner.

Jarlsøe, en stor Øe i Sandhordlehns Fogd., søndre Bergenhuus Amt, som er 6 M. i Omkreds. Paa den vestre Kant af

Den ligger et høit Field, kaldet Tysnæssaatten, som tiener de Sefarende til Mærke i Søen.

Idde-Fiord, en Fiord, som fra Svinesund gaaer ind i Idde og Marker Fogd., Smaalehnenes Amt, og giør Grændseskiel imellem Norge og Sverrig paa den Kant.

Idde og Marker Fogderie i samme Amt, bestaaer af 4 Præstegielde og Tinglauge, nemlig: Idde, Aremark, Berg og Skiberg, hvortil ere 4 Tingsteder, hvor Tingene holdes 2de Gange om Aaret, saasom: om Sommeren i Junii og Julii, og om Høsten i October og November Maaneder. Dette Fogderie, hvorover er en Foged og en Sorenskriver, indholde 510 matrikulerede Gaarde. Sorenskriverens Domme indstævnes for Mosse eller Tønsbergs Laugting. I Fogderiets District ligger Byen Friderichshald.

Idde Præstegield og Tinglaug i sidstmeldte Fogd., Nedre Borgesyssels Provstie, i fordum Tid kaldet Østfold, har en hesynderlig og hæderlig Beliggenhed frem for alle andre Præstegielde i Norge; thi næsten rundt om, eller i det mindste paa dets fleeste Sider, indsluttes det af Kongeriget Sverrig, nemlig paa østre Side grændser det imod Rigslinien, og derved tillige imod Eids og Tostedals Sogne i Dalsland; paa søndre Side ligesaa til Tostedals og Naverstads Sogn i Bahuuslehn; imod Vesten til Skee Hovedf., og Hougdals Annexsogne Nessinge og Lommeland, ligeledes i Bahuuslehn; kun mod Nord grændser det til Norge, nemlig: imod Aremarks og Bergs Præstegielde. Det bestaaer af 2de Kirkesogne, som ere: Idde Hovedf. og Enningdals Anner, der udgiør i Længde 2¾ Mil og i Brede 2¼ Mil. I denne Strækning ligger Byen Friderichshald og Herregaarden Berby, med andre smukke Gaarde, samt endeel ferske Vande, saasom: Ørbysøen, Erte-Vandet, Hole, Lille-Erte, Folke-Vandet, Mørte-Kiærnet, Snapop-Kiærnet, Lyse-Vandet, Elie-Søen, m. fl., hvilke, med de derfra løbende Elve og den store Tistedals Elv, som her danner een af de smukkeste Fosse eller Vandfald, item Enningdals Elv, meget bidrager til Præstegieldets smukke Situation. Det egentlige Hovedsogn er fra Grebakke ved Berbygaard til Holene ved Steens-Elven i Sør og Nord 2½ Mil, og fra Øst til Vest, nemlig: fra Ørbysøens østre Side til midt i Iddefiord, som her løber ind fra Svinesund, henved 2 Mile, bestaaende af 55¾ hele Gaarde, under 68 matrikulerede Numer, og 67 Huusmandspladse, hvilke Gaarde tilsammen skylde 6 Skpd. 4 Lpd. Tunge, 92 Tønder 8 Sætninger Korn, 93 Huder 11½ Skind, 1 Bpd. østre Gieder, og ½ Bpd. Bast. Hovedkirken ligger paa en Slette udi Sogtets nordlige Deel, en

kort

kort halv Mil i S. O. fra Friderichshald. Den er opført af Graasteens Muur, har et smukt Taarn med Spiir af Træværk, og, som almindelig, sort malet. Spirets øverste Spidse er af Jern, forestillende iblant andet en Hane. Taget er overalt tækket med Tagsteen, og i god Stand. Kirkegaarden er indhegnet med en Graasteens-Muur uden Kalk, 2 Alne høi. Kirken har en gammel Altertavle, foræret af Hr. Niels Olsen Dorph, fordum Sognepræst paa Stedet, og Kone Pernille Christophers Datter Friis. En liden gammel Messing Lysekrone med 6 Arme hænger i Kirken. Kalk og Disk er af Sølv, anskaffet af Almuen, som selv eier Kirken, Aar 1762. I Taarnet hænger 2de middelmaadige Klokker. Annexet Enningdalen har 27¼ hele Gaarde, under 34 matrikulerede Numere, og 61 Huusmandspladse, der tilsammen ſkylde 11 Skpd. 6½ Lpd. Tunge, 70 Huder 8¾ Skind, og 6 Bpd. Aal, som med Hovedsognets Jordskyld kan anslaaes til omtrent 180 Tønder Hartkorn. Gaardene i Hovedsognet ere indeelte i 58, og Gaardene i Annexet i 26, tilsammen 84 Soldater Lægde. Omtrent 3000 Skridt i Øst fra Byen Friderichshald eller hosliggende Friderichssteens Fæstning, paa en jævn 5 til 600 Skridt lang og breed, men af Bierge indsluttet Mark, sees endnu tydelig Spor af større og mindre runde Grøfter, hvor de Svenske, Aar 1718, have havt endeel af deres Leir. 30 til 40 Skridt fra det sydligste Telt-Spor, paa et fladt Bierg, ligge to store Steene, kun 4 Skridt fra hinanden, den ene af disse kaldes Kong Carl den Tolvtes Bagerovn, af Aarsag, at den ikke allene nedenunder ved Bierget mod Vesten har en Dannelse, som en Bagerovn, men og fordi den virkelig skal have været brugt dertil af de Svenske ved Friderichshalds sidste Beleiring. Paa et Par Steder i dette Præsteg., især ¼ Mil S. S. V. fra Friderichssteens Fæstning, ganske nær ved Iddefiorden, sees paa en betydelig Bierghøi en meget stor og rund Steenhob, som formenes at være Levninger efter en Vorde, opsat i det 10de Seculo, udi Kong Hagen Aldelsteens Tider, eller nogle hundrede Aar forud i Nordelands Konge Herthrost Tid. Til Præstegieldet er en Sognepræst, som boer paa Idde Præstegaard, ¼ Mil fra Friderichshald. Denne Gaard bley af den Svenske General Stage, ved Friderichshalds første Beleiring Aar 1658 den 15 September, afbrændt, fordi da værende Præst Hr. Niels Olsen Dorph, gav sin Broder Major Normand i Friderichshald Efterretning om, at de Svenske, som Fiender, vare ankomne til Præstegaarden; ligesaa bley Gaarden afbrændt i Febr. Maaned Aar 1660, tilligemed de fleeste andre Gaarde i Idde og Bergs Præstegield, ved Friderichshalds 3die Beleiring. I Præstegieldet har været skiønne Skove,

Digitized by Google

som nu for største Deel ere udhugne til Huus- og Sav-Tømmer, samt Brændeved, hvilket har været og endnu er Almuens fornemste Næring; thi Jordbruget og Fæ-Avlingen er saare ringe, ei formedelst Jordens slette Vonite, men aarsaget af dens usle Behandling. Her ere i Præstegieldet 6 privilegerede Savbruge, som tilsammen have 46,100 Bords aarlig Qvantum. Præsten hæver Landskyld af 22 Gaarde, deraf 17 i Præstegieldet, nogle med Bøxel. Tienden er uberydelig og bestaaer allene i Blandkorn og Havre, som de eeneste Slags Sæd her bruges. Kirkerne eie en Kapital af 550 Rdlr., og Landskyld af 6 Gaarde eller 5 Huder 7 Skind, som belsbe til 6 Rdlr. 94 Skill. aarlig. Foruden de 2de formeldte antændte Ildebrande af de Svenske i Aarene 1658 og 1660, have Præstegieldet været underkastet betydelige Ødelæggelser ved den saakaldte 7 Aars Felde fra 1563 til 1570, saa og i Aarene 1716 til 1718, hvilket alt har foraarsaget Almuens Ruin og Forarmelse. Aar 1769 bestod det hele Folke-Antal af 1625 Siele, men Aar 1792 forøget til 1726 Siele, deraf 1063 Communicanter. Tingstedet for dette Præstegield og Tinglaug er Gaarden Herrebøe.

Idtzøe Skibreede, et Tinglaug i Ryefylke Fogd., Stavanger Amt, bestaaende af 74 Gaarde med omt. 140 Opsiddere. Tingstedet er Gaarden Idtzøe, hvorunder tillige hører Holle Annexsogn.

Jeddersø og Dalernes Fogd. i Stavanger Amt, bestaaer af 15 Skibreeder, nemlig: Birkrim, Hetland, Lunde, Soggendal, Eggersund, Valle, Qvie, Hougland, Houg, Klep, Giesdal, Gand, Jaatten, Sole og Boe. Disse indeholde 9 Præstegielde, foruden Byen Stavanger, som ligger i Jeddersens Distrikt, hvilke ere: Lunde, Saggendal, Eggersund, Hetland, Nærim eller Haae, Klep, Lye eller Timrs, Gand og Haaland, tils. bestaaende af 21 Kirkesogne, som høre under Fogderiet, saavel et Annexsogn under Stavanger Sognekald, kaldet Rennebergs. Desuden hertil de Deele af Bakke og Tonstads Sogne i Bakke Præsteg., Lister Fogd., Mandals Amt, som ligger Vesten for Lunde-Vandet, Siredals-Vand og Sire-Elv. Af Lands-Kirkerne ere ikkun 3de grundmurede, nemlig Annex-Kirkerne Sæle, Aare og Ogne. I dette Fogd., som i det civile bestyres af en Foged og en Sorenskriver, ere 8 Tingsteder for formeldte 15 Skibreeder eller Tinglauge, hvor Tingene holdes 2de Gange om Aaret, nemlig: om Sommeren i Junii og Julii, og om Høsten i October og November Maaneder. Sorenskriverens Domme indstævnes for Stavangers Laugdomme. Fogderiet indeholder 870 matrikulerede Gaarde, som ere inddeelte udi 143 11/16 Land- eller Soldater-Lægder og 54 Sølægder. Aar 1745

vare

vare Gaardene beboede af 2156 Gaardmænd. Folke-Antallet bestod samme Tid af omt. 13000 Siele.

Jedderen, et District af sidstmeldte Fogd., som har 6 a 7 Miles Længde ud mod Havet, og tildels 1 a 2 M. i Brede, er et jævnt og fladt Land, uden Klipper. Fra Landet ud i Havet, af en Miils Længde, gaaer mod Nordvest en Steen-Riff, eller blinde Skiær, hvis Grund er steenig, som foraarsager, at mange Skibe derpaa strande og forulykkes, hvorfor Søefarende maae nøie paapasse at seile langt uden om dette Sted. Ved Landet mangler Indbyggerne Havne for deres Baade, hvilket er dem til stor Ulei-lighed ved deres betydelige Søebrug og Fiskerie i Havet. To smaa Fiorde løbe et Stykke op i Landet, nemlig: Håvs-Fiord nær ved Stavanger, og Gamle-Fiord. Landet er i øvrigt meget frugtbart, og Korn-Avlingen overmaade god. I Elvene, især ved Eggersund, og i den store Elv Figgen falder betydeligt Laxefiskerie. Dette District indeholder 5 Præstegielde, som ere: Nærim eller Haae, Lye, Klep, Haaland og Gand, hvilke bestaae af 14 Kirkesogne, som udgiøre Jedderens Provstie, hvortil ere 5 Sognepræster. Herforuden ligger i Jedderens District Stavanger Kiøbstæd med underliggende Ranneberg Annersogn, som henhøre under Stavanger Provstie. Paa Jedderen er ingen Skov, og Bygnings-Materialierne falde meget kostbare, hvorfore her findes Lade- Stald- og Fæhuse opførte af Tørv og Graaesteen. Til Brænde bruges Tørv. Sandflugt eller Flyvesand har paa sine Steder ved Søekanten giort betydelig Skade, ja endog ødelagt visse Gaarde, fornemmelig den Gaard Reve.

Jelmesøe, en maadelig stor beboet Ø i Vest Finmarken, under Finmarkens Fogd. og Amt.

Jelstad, en Gaard i Hvidesøe Præsteg., Øvre Tellemarkens Fogd., Bradsberg Amt, hvortil er betydelig Skov. Ved Gaarden er et stort Field og deri en Hule, som igiennem Fieldet og Fiorden skal gaae ½ M. til Næboe Præstegieldet Selliejord.

Jelsøe Skibreede, et Tinglaug og Præsteg. i Hembnæs Fierding, Ryefylke Fogd. og Provstie, Stavanger Amt, bestaaer af 2de Kirkesogne, nemlig: Jelsøe Hovedsogn og Sandøe Anner, som indeholde 106 Gaarde med omt. 150 Gaardmænd. Hertil er en Sognepræst. Tingstedet er Gaarden Jelsøe. Almuen her, ligesom i hele Fogderiet, lægge sig med en udmærket Flid efter Jordbrugets Forbedring. De have desuden gode Skove til deres Gaarde, og et skiønt Fiskerie falder aarlig af Sild, Torsk, Lax ꝛc., hvilket giver enhver af Indbyggerne god Næring.

Jernagers eller Jesnagers Præsteg. og Tinglaug, i Hadelands og Lands Sorenskriv. og Provstie, Totens Fogd., Chri-

stians

stians Amt, bestaaer af 2de Kirkesogne, nemlig: Jemnagers Hovedsogn og Lunde Annex. Hovedkirken er af Steen. Hertil er en Sognepræst. Tingstedet er Gaarden Vang. I dette Præsteg. er Hadelands Glasværk anlagt, see Hadeland.

Jemtefieldet, et Field i Tronhiems Amt, hvorover Veien gaaer til Jemteland i Sverrig, holdes for at være et af de høieste Fielde i Norge.

Jerkin eller Hierkin, en Gaard paa Dovrefield, under Dovre Annexsogn, Lessøe Præsteg., Guldbrandsdalens Fogd., Christians Amt, af Skyld 2 Huder Kongensgods har 2 Oysiddere. Her skal have staaet et hedensk Kapel, hvoraf dets murede Indhegning endnu sees, og er paa Stedet funden Menneskebeen af usædvanlig Størrelse.

Jerpen eller Gierpen Præsteg. og Tingl., i Bamble Sorenskriv., Nedre Tellemarkens Fogd. og Provstie, Bradsberg Amt, bestaaer ikkun af et Kirkesogn, kaldet Jerpen, som ligger meget behag lig ¼ M. Nordvest fra Kiøbstæden Skeen, hvortil er en Sognepræst. Tingstedet er Gaarden Limie. Kirken er en Steenbygning, hvis Eier er forundt jus Vocandi & Patronatus. Denne Kirke ligger midt i Sognet paa et lidet Bierg, og ved Kirken ere 2de murede Begravelser. Et Jordegods af 101 Huder tilhører Kirken. Til Bedste for 8 af Sognets Fattige er et Legatum, kaldet det Løvenskioldske, som først var 1000 Rdlr., men siden forøget til 1200 Rdlr. 3de faste Skoler ere her i Sognet, og desuden 8 Omgangs Skoleholdere. Fossum Jernværk ligger her, tilhørende Kammerherre von Løvenskiold, som ogsaa eier Kirken. Gaardenes Antal i dette Præsteg. er 136, og 202 Huusmandspladse, foruden 150 Beboere ved Fossum, Aasebakken og Kleven. I Sognet, paa Gaarden Østre Borgers Grund, er et Sygehuus anlagt. Folkemængdens Antal er over 3000 Siele. Under Tinglauget hører Slemdals Annexsogn i Eidangers Præsteg.

Jevne, en Gaard i Over Præsteg., Guldbrandsdalens Fogd., Christians Amt, af Skyld 3 Huder Odelsgods, er Lensmandsgaard og Tingsted, hvortil ere 2de Huusmandspladse.

Jez Jocka, en Hovedflod eller Elv i Kautokeino Præsteg. udi Vest Finmarken, Finmarkens Fogd. og Amt, som har sit Udspring fra et overmaade stort Vand hos Altens Fielde, kaldet Jez Javre, hvorfra den først flyder 3 M. mod Sønden, da den falder i et andet stort Vand, kaldet Skøz-Javre, siden bøier sig mod Østen og løber hen ved 11 a 12 M., indtil den kommer sammen med Tana-Elv.

Iggar-

Digitized by Google

Iggarlik-Fiorden, er den sydligste af de 3de Fiorde, som ligge i Nærværelsen af Colonien Julianes-Haab paa Stræet Davids udi Grønland, hvor de gamle Nordmænd have boet, og sees endnu Rudera af deres Boeliger. Landet om denne Fiord er meget rigt paa Græs og Krattskov, og mange fiskerige Elve falde ned i Fiorden, ligesom i Fiorden selv gives mange Sorter Fisk, som alt ville være skiønne Begvemmeligheder ved Egnens Beboelse, der nu ligger øde.

Ihlen, en Forstad til Kiøbstaden Tronhiem, beliggende paa dens vestre Side, og adskilles ved en Løbegrav, hvorover er en smuk Broe med en stor hvelvet Port foran til Staden. Denne Forstad har en lang Gade, kaldet Mellem-Ihlen, hvor Husene ere byggede tet til hinanden paa begge Sider; dernæst staae endeel Huse i en Linie øverst mod Veien fra Steenberget til Staden, kaldet Øvre-Ihlen; og ligesaa staae mange Huse nederst ved Søen, kaldet Nedre-Ihlen. Her er Tiendeskriverens Gaard og Tiende-Contoiret. Neden for disse Huse, langs Stranden, ere Kiøbmændenes Bordhauger, hvor den til Staden indkommende Trælast henbringes, prages, sorteres og derfra igien udskibes. Her uden for er en stor Bugt eller Vig af Tronhiems Fiord, kaldet Ihlbugten, som er Stadens Havn, hvor hele Aaret ligger en Mængde af store og mindre Skibe og andre Fartøier; men da denne Havn er meget Grund langt ud fra Landet; saa maae Trælasten ved store Baade udføres til Skibene ved høi Søe, og de Jegter eller Fartøier, som indbringe Trælast-Ladninger, maae enten paa saadanne Baade eller ved smaa Flaader bringe samme i Land. I Forstaden er en Fattigskole. Af Indbyggerne ere adskillige Vertshusmænd og Øltappere, samt endeel Haandværkere, og en meget duelig Linned- og Dreiels-Væver. Her er et Brandkompagnie, med en Brandmester, og en Brandfændrik, som tillige er Under-Brandmester, hvilke samtlig staae under Brand-Inspecteuren og Chefen for Brandkompagnierne i Staden. Alle Indvaanerne henhøre i det øvrige under Stadens civile og geistlige Jurisdiction, og Sogne til Stadens Domkirke. Paa den sydvestlige Side af Forstaden, op under Steenberget, ere, i en derfra nedløbende Elv, kaldet Ihl-Elven, nogle store og anseelige Møllebruge opførte, hvortil haves Vand fra adskillige oven for Steenberget liggende smaa Vande, som med kostbare Dæmninger ere indsluttede. Disse Dæmninger udbrød Aar 1790, efter en nyelig forud skeet Reparation og Forandringer ved Dammene af Brugenes da værende Eier, nu afdøde Kiøbmand Thomas Jelstrup, da Elven, som ellers i sig selv er meget liden, voxte ved indfaldende stærkt Regn og opfyldte den øverste

Digitized by Google

og største Dam, og da denne gik ud, tog Vandet herfra de syrige nedenfor liggende Dæmninger med sig, hvilket med Eet bidrog til Elvens næsten utroelige Størrelse; den overgik sine Bredder; ruinerede Møllebrugene, som da nylig forhen vare af nye opbygte; borttog og udbrød hosliggende Gaarde og Huse; samt i Forstaden gjorde en græsselig Ødelæggelse paa Jord og Huse, og hvorved mange Mennesker aldeles omkom. Herved tog tillige Stadens Vandledningsværk stor Skade paa dets Dæmninger; og de fleeste Indvaanere, som nylig forud havde ladet udbringe en stor Deel Linnede Klæder for at bleges paa de ved Elven liggende grønne Sletter, tabte betydelig, thi Elven bortskyllede alt; vel fandtes noget Linned tilbage, deels i Gruset af den udtagne Jord, og deels ude i Søen, men var aldeles beskadiget. Nu ere Dammene med Møllerne paa nye satte i god Stand. Imellem Forstaden og Steenbierget er en stor jevn Plads, hvor militaire Øvelser skee. Her ere ogsaa endeel indhegnede og frugtbare Lykker til Korn- og Høe-Avling, item en smuk bebygget Gaard, hvorunder den største Deel af Grundene ligger, hvilken Gaard nu eies og bebos af Sorenskriver Rosod.

Ihlsviigen, som og kaldes Ølsviigen, en meget smukt bebygget Lystgaard med en nydelig og vel anlagt Have, beliggende inderst ved ovenmeldte Bugt af Trondhiems Fiord, kaldet Ihls-Bugten, og ligger saaledes behagelig til Udsigt ei allene over Staden Trondhiem, men og over Havnen og Fiorden med alle omliggende Egne. Fra Gaarden gaaer en smuk Allee af Lind-Træer mod Forstaden Ihlen, og i Haven er et Springvand. Under Gaarden, hvis Jorder ere meget jævne, er et godt Laxefiskerie ved en saakaldet Laxevorpe. Denne Gaard tilhører Grosserer Henrich Meinke i Trondhiem.

Iisefiord, en Vig af Romsdals Fiorden, som skiær sig ind i Landet udi Romsdals Fogd. og Amt. Ved denne Vig eller Fiord ligger Heins Annexkirke til Gryttens Præsteg.

Iisefiord, en meget stor og lang Fiord, som indbefatter mange mindre Fiorde, der ere dens Arme eller Grene, beliggende i Iisefiords Syssel, vestre Fierding af Island. I denne Fiord ligger 3 skiønne Øer, nemlig: Vigur, Borgarey og Ædey, hvorpaa haves Græsning og Høeslet, samt Duun og Æg af de sig her opholdende Søefugle. Ved Iisefiord er en Handelsplads, som Aar 1786 fik Kiøbstæds Rettighed.

Iisefiords eller Isafiordar Syssel, i vestre Fierding og Amt af Island, under Skalholt Bispedømme, skilles fra Bardestrands Syssel ved Arnarfiord, og indeholder 13 Præstekald, som ere: Sande, Alftamiire, Ravnsøre, Myrum, Holt, Kyrkinbool,

Digitized by Google

Elnbool, Stad i Sugandafiord, Eyre i Skutulsfiord, Eyre i Seydisfiord, Vatnefiord, Snæfielde, Stad i Grunnaviig, og Stad i Adalvig. Hertil ere 13 Sognepræster. Sysselet er inddeelt i 2de Provstier, nemlig: Vestre og Nordre, og 2de af Sognepræsterne ere tillige Provster. Sysselet er tillige inddeelt i 14 Tingsogne, som Aar 1753 havde 96 Skattebønder og 337 andre Bønder. Aar 1760 vare her 251 Jorder eller Tuner. Aar 1770 eiede Bønderne 29 otte Mænds Baade, 26 sex Mænds og 55 fem Mænds, tilsl. 110 Baade. Aar 1769 var det hele Folke-Antal 3318 Siele.

Immarsund, et meget smalt Sund imellem Herne Stabben og Ertvaag, i Oure Præsteg., Nordmøre Fogd., Romsdals Amt.

Imsdalen, en Dalstrækning i Sneaasens Præsteg., Indersens Fogd., Tronh. Amt, 2 M. i Øst fra Kirken, som skal have været det først beboede District i Sneaasen. Nu ligger denne Dal øde, og bruges allene til Sætterboeliger. I Dalen ligger et Vand, kaldet Imsdals-Vand. Her har tilforn været blandt de beboede Gaarde, en Gaard, kaldet Meegaard, hvorved har staaet en Kirke, og derved en Kilde, kaldet St. Olufs Kilde, hvorhen mange Syge skal have søgt i fordum Tid; nu er den for det meeste overgroet med Mose.

Imslands Sogn, et Annex til Vigedals Præsteg., i Ryefylke Fogd., Stavanger Amt.

Indbygda, et District eller endeel Gaarde, beliggende ved den Bugt af Sælboe-Søe, som skiær sig ind fra den østlige Ende mod Sydvest, udi Sælboe Hovedsl. og Præsteg., Strinde Fogd., Tronh. Amt.

Inddalen, en Dalstrækning, henhørende under Stadsbygdens Præsteg., i Fosens Fogd., Tronh. Amt, men ligger paa den anden og søndre Side af Tronhiems Fiord. Her ligger adskillige Gaarde tilhørende Lieuten. Selmer, som Eier af Hovedgaarden Inddalen; denne Gaard ligger nær ved Søen, har gode Jorder til Ager og Eng, samt god Skov. Gaarden er vel bebygget. Igiennem Dalen og Hovedgaarden løber en Elv, som driver et godt Savbrug strax oven for Gaarden. Adskillige Husmandspladse ligge under denne Gaard.

Inderøens Fogderie i Tronh. Amt, beliggende 8 Mile til Lands fra Tronh., men kun 4½ M. til Søes til nærmeste Gaard Kallundalen i Mosviigen under Ytterøens Præsteg., grændser i Nord mod Nummedals Fogd.; i Østen og Sønden til Jemteland i Sverrig, og til Stør og Verdals Fogd.; og i Vesten tilsøder Strindfiorden, samt ved dens Landsiider bemeldte Stør og Verdals

Fogd.,

Digitized by Google

Fogd., og paa nordre Side tillige Fosens Fogd. ved den Gaard Ørsedal under Ytterøens Præsteg. Grændserne imellem Sverrig ere store og vidtløftige Fieldstrækninger. Fogderiets Længde fra Gaarden Kallundzlen i Sydost til Gaarden Kinderaas paa Sneaasen, og videre derfra i Nordost over Fieldet til Overhaldens Præsteg. i Nummedals Fogd., er 13 Mile, uberegnet Finlierne under Sneaasens Præsteg., som ligger 12 M. til Fields ved Jemteland. Breden er efter Kongeveien fra Gaarden Semb ved Lerdals Vandet i Sydvest, til Gaarden Elden paa Nummedals-Eidet i Nord, omtrent 5 Mile. Dette Fogd. indeholder 6 Tinglauge og Præstegielde, som ere: Bedstaden, Sneaasen, Stod, Sparebøen, Inderøen og Ytterøen, hvilke bestaae af 19 Kirkesogne, men hvoraf den halve Deel af det ene Sogn under Bedstaden, nemlig Elden paa Nummedals-Eidet, henhører i det civile under Nummedals Fogd. Indersens Fogd. har i alt 1036 matrikulerede Gaarde, som ere inddeelte i Dragoun-Qvarterer, Soldater- og Skielgiøber-Lægder. En stor Deel deraf ere Eiendoms- og Odels-Gaarde, og nogle faae tilhøre Kongen. Naar undtages de Gaarde, som ligge til Fields, hvilke ofte formedelst tidlig Frost om Efteraaret, ere underkastede Misvæxt, ere i øvrigt de fleeste andre meget gode Korngaarde, saa at i gode Aaringer noget Korn og Meel udføres til Afhandling. Her ere og gode Skove, dog ikke af den Betydenhed som forhen, hvilket den uforholdsmessige Hugst af Savtømmer til Savbrugene, hvoraf her i Fogderiet gives mange og næsten et og flere under hver Gaard, som har bequemt Vandfald, har foraarsaget, og med Tiden aldeles vil ruinere Skovene, hvortil endnu kommer de meget skadelige Haandsave, som Bønderne paa nogle Steder nyelig har faaet i Brug; naar Hugsten og Skiørselen derimod skeede efter den Taxt, som Sav-Besigtelserne og de derpaa grundede Kongelige Bevillinger bestemmer, magtte formodes Skovenes Varighed paa de allerfleeste Steder ei allene i dette Fogderie, men og overalt i Norge. Ved hver Gaard, som har Vandfald, er tillige i Almindelighed et Møllebrug, og de Opsiddere, som sayne saadan Leilighed under egne paaboende Gaarde, have Møllebruge paa andres Grund; desuden gives her og adskillige Stampemøller. Mange store Vande eller ferske Søer ligge i Fogderiet, og hvoraf Sneaase-Vand er det største, item mange store og mindre Elve, som igiennemskiær Landet paa langs og tvers, over hvilke ere Broer ved de almindelige Veie, saa at Reisende bequemmelig kan fremkomme, og ere Veiene tillige overalt i meget god Stand. Ommeldte ferske Vande og Elve ere meget fiskerige, baade ned i Bygdene og til Fields. Tronhiems Fiord, som her indløber, under Navn af Strind-

Digitized by Google

Strindfiorden, og danner adskillige smaa Fiorde, Vige og Sunde, giver og Almuen nogen Næring, ved Fiskerie, især af Sild og Torsk. I Spareboe Tingl. har 2de Kobberværker været i Drivt, men nu for nogle Aar siden nedlagte, disse vare Guldstad, som et Participantskab i Trondhiem eiede, og Moch tilhørende Justitsraad Henrich Hornemann; saa have og i fordum Tid været et saadant Værk paa Gaarden Forberg paa Ytterøen. Een og flere Humlehaver ligge til Gaardene; her avles og endeel Hør og Hamp. De Vahre, som Almuen udfører til Afhandling, bestaaer fornemmelig i Fedevahre, Byg- og Havremeel, Slagtevæg af Oxer og Kiør, fede Kalve, Vaar- og Høstbær Køer, Flesk, Brændeved, Fuglevildt, Uldne- og Linnede Tøier, Skindvahre ꝛc., hvilket alt Bønderne selv udføre til Trondhiem paa smaa og store Baade, som de enten selv eie, eller leie af andre. De Bønder, som selv eie Savbruge, hvilke ere mange i Fogderiet, fornemmelig i Ytterøens, Bedstadens, Stods og Sneaasens Tinglauge, afhandle Bordene til Kiøbmændene i Trondhiem; andre Skoveiere afhandler Savtømmeret til Saveierne. Til Bordrnes Udførsel til Kiøbstæden eie adskillige Bønder, i Indersens og Ytterøens Tinglauge, Jegter og store Baade, og bekomme i Fragt for hver Stabel eller 1200 Bord, 3 til 7 Rdlr. efter Stedernes Fraliggenhed, hvor Bordene til Søen ere henbragte, enten om Vinteren paa Slædeføre, eller om Sommeren ved Flaadning efter Vanddragene. Fogderiet bestyres i det civile af en Foged og en Sorenskriver, og i ethvert Tinglaug er en Lensmand. Tingene holdes 2de Gange om Aaret, nemlig: Vaar og Høst. Vaar-Tingene i ethvert Tinglaug i 2de Dage, og begynde i Bedstaden den 15 Martii, og Høste-Tingene udi 3de Dage, begynde sammesteds den 15 September, da Sorenskriveren anvender den ene Dag til Formynder-Samlinger. Til Trondhiems Sommer- og Høst-Marked reiser Almuen med deres da havende Vahrer, og om Vinteren først i Martii Maaned til Levangers Marked i Støer og Verdals Fogd, hvor de afhandle og omtuske en stor Deel Heste; de bringe og med sig adskillige Sorter Vahre, og igien tilforhandle sig af Jemterne Stang- og andet forarbeidet Jern, deriblant Hesteskoe og Søm, samt arbeidet Kobber og Blik m. v., som da faaes for billigere Priis end i Kiøbstæden. Til Fogderiets 6 Præstegielde ere 6 Sognepræster og 3 residerende Kapellaner. Aar 1777 den 29 Januarii blev for dette Fogd. stiftet et Landhusholdnings-Selskab, hvorved for Agerdyrkningens Forbedring og anden Vindskibelighed bleve uddeelte adskillige Præmier, men efter nogle Aars Forløb er dette igien ophævet. Kongetienden i dette Fogderie har Almuen forpagtet, og Forpagtnings

Digitized by Google

nings Summen er lignet efter Gaardenes Størrelse, som af visse Mænd indfordres og overleveres Fogden. Sorenskriverens Domme indstevnes for Trondhiems Laugting.

Inderøens Tinglaug og Præsteg. i sidstmeldte Fogd., vester Indherreds Prostie, bestaaer for det meeste af en Halvøe, som ved en smal Jordstrimmel hænger fast med det faste Land af Spareboe Tingl. Denne Halvøe er temmelig stor og indeholder, især paa nordre Side endeel høie Fielde og Klipper, men liden og paa mange Steder ingen Skov. Af Biergene ere adskillige Kalkbierge, som tilbringe nogen Fordeel. Her gives mange store Gaarde, men Kornavlingen paa mange Steder er meget ringe; thi Jorden udmavres ved Høets Udførelse til Afhandling i Trondhiem, som Almuens fornemste Næring, og eie de selv store Baade og Jegter til saadan Transport. Af Gaardene ere mange øde, dog ere de beboedes Antal, ligesom Folkemængden større i dette, end Fogderiets andre Præstegield. De betydeligste og zirligste Gaarde ere: Sundnæs, Præstegaarden Lie, Saxhoug, Qvistad, Vang, Lyngstad, Sund, Sahlberg, Vigen, Roel, Bragstad, Skielven, Klovstad, Storbierken, Hustad, Stornæs, Letnes med mange flere. Det er inddeelt i 3de Kirkesogne, nemlig: Saxhoug Hovedsogn, og Annexerne: Hustad og Sahlberg, hvilket sidste adskilles fra Den ved en Strøm, som løber imellem Levanger eller Ytterøe Fiord og Borgen-Sund; dette Annex kaldes tillige Røren og støder i Øster til Verdals Præstegield. Hovedkirken er en gammel grundmuret Bygning staaende ved Gaarden Saxhoug. Et kort Stykke østen for, ligger Præstegaarden Lie, som er en meget god Gaard, vel bebygget, og hvorved er en god Frugt- og Kiøkken-Have; her boer Stedets Sognepræst. Tingstedet er hos Giestgiveren ved Strømmen, ved hvilket Sted endeel Strandsiddere boe, henhørende under Gaarden Sundfær.

Indherreds Provstier, see Østre- og Vestre-Indherred.

Indreholmedals Præsteg., see Holmedal.

Indre-Sogn, et District i Nordre Bergenhuus Amt, som udgiør et Sorenskriverie, og med Districtet Ytre Sogn, et Fogderie, see Ytre Sogn. Indre Sogn bestaaer af 8 Skibreeder eller Tinglauge, hvilke ere; Leirdal og Borgund, Aaredal, Lyster, Jøstedal, Sølvorn eller Solveren, Mariskiern, Sogndal og Norum. Disse Districter ligge langs ved den store Sogns Fiord, som skiær sig fra Havet dybt ind i Landet under Fillefield. Præstegieldene ere: Leirdal, Sognedal, Hafsløe, Lyster og Justedal. Her ligge 2de Sædegaarde, nemlig: Kopanger og Stadi. Tingene holdes 2de Gange om Aaret,

Digitized by Google

Aaret, nemlig: fra 24de Mai til 17de Junii, og fra 13de Oct. til 4de November. Sorenskriverens Domme indstevnes for Bergens Laugdomme.

Indre og Yttredals Skibreede, et Tinglaug til Søndfiords Sorenskriverie, nordre Bergenhuus Amt. Tingstedet er Gaarden Trods.

Indsæt Sogn i Østerdalens Fogd., Hedemarkens Amt, ligger paa Grændserne af det Nordenfieldske District, og med Qvikne Sogn udgiør et Præsteg., under Østerdalens Provstie, men begge have til Aar 1737 været Annexer under Tønsæt. Her staaer paa Gaarden Indsæts Grund ved Orkla-Elv en Smeltehytte til Qvikne eller Indsæts Robberværk, hvis Grube ligger 3 Mile fra Indsæt i Qvikne Sogn. Indsæts Kirke blev bygt Aar 1642 for Kongelig Regning, hvilket Aarstal sees paa 2 Lysestager, som staae paa Alteret. Denne Kirke er en anseelig stor Korsbygning, af skiønt Fyretømmer. Altertavlen, Prædikestolen, Fundt, Skillerum imellem Kirken og Choret er prydet med Udhugning, Maling og Forgyldning. Paa en Lem eller Pulpitur i Kirkens søndre Kors sees i Malerie alle Konger af den Oldenborgske Stamme, indtil og med Friderich 3die. Paa Kirkens nordre Væg staaer en smuk Tavle til Erindring af en Morten Poulsen, som havde været Bonde, Soldat, Kiøbmand m. v., og tilsidst døde som Proviantskriver Aar 1668. Kirken staaer et Stykke fra Hytten og Hyttepladsen, ved Grændseskiellet mellem de Sønden- og Nordenfieldske Districter paa den Gaard Lille Indsæts Grund. Bemeldte Grændseskiel gaaer langs ved en liden Bæk, som løber ned i Orkla-Elv, hvilken Bæk gaaer igiennem en Værket tilhørende Gaard, kaldet Øyen, nu bebodt af Værkets Bergskriver, saaledes, at Gaardens Stuehuuse, med mere Sønden for Bækken, staae paa det Søndenfieldske, men de øvrige Bygninger ved Nordre Side, saasom: Stald, Fæhuuse m. fl. staae paa det Nordenfieldske District. ½ Fierding Sønden og Østen for denne Gaard, ligger ovenmældte Indsæts Hytte, som tilligemed Hyttepladsen, Hyttedammen, Rull- og Malmpladsene, samt andre Hytten og Værket tilhørende Bygninger, ere opførte paa den Søndenfieldske Grund; men dog henhører Værket under det Nordenfieldske Bergamt. Hytten staaer temmelig høit over Elvens nu værende Rende og Vandets Overflade; dette uagtet, blev den dog ved det store Vandflom Aar 1789, aldeles ødelagt. Ved Indsæt har været optaget 2de Gruber, under Navne af Mæverdals og Undals, begge med Hytter, men som nu ere nedlagte. Paa vestre Side af Orkla Elv ligger en

stor

stor Hob Pladse, som beboes af Værkets Arbeidere. Videre om dette Værk, see Qvikne.

Indtien, en Ø ved den østlige Side af Frosøen under Hitterøens Præsteg., Fosens Fogd., Trondh. Amt.

Indviigs Præsteg. i Nordfiords Sorensk. og Provstie, nordre Bergenhuus Amt, ligger længst fra Søen mod Østen, hvor det ved et stort Field grændser til Guldbrandsdalen, det er et vidløftig District og bestaaer af 6 Kirkesogne, som ere: Indviigs Hovedsogn, og Annexerne Udviig, Olden, Loen, Opstryen og Nedstryen. Gaardene ligge i smaae Dale og paa Strandsiden langs ved smaae Fiorde. Kornavlingen er nogenlunde god, men Skovene ubetydelige og tildeels meget ringe. Om Vinteren søger Almuen til de fraliggende store Fiorde for at drive Fiskeriet. Til dette Præsteg. er en Sognepræst og en residerende Kapellan. Til Præstegieldets Fattige er legeret en Kapital af 400 Rdlr., hvoraf de 300 Rdlr. ere givne af Hr. Peder Henrichsen Finde, forhen Provst og Sognepræst paa Stedet, som døde Aar 1748, og det øvrige er for en Part udi Gaarden Brynnestad i Oldens Sogn, som Bonden Jacob Arnesøn Bøe af Nedstryens Sogn gav til de Fattige. Renterne af Kapitalen uddeeles aarlig ved Sognepræsten blandt de meest trængende.

Ingedal eller Angedals Sogn, et Anner til Skieberg Præsteg., i Idde og Marker Fogd., Smaalehnenes Amt.

Ingen, en beboet Ø i Vestfinmarken, under Finmarkens Fogd. og Amt.

Ingolfshøfde, et høit Forbierg i Skaftefields Syssel, Østre Fierding af Island. Her har Ingolf, Islands første Beboer landet med sit Skib, Aar 873. Dette Bierg, hvor Alliker, Papegøier og Rytser have deres Reeder, er nu skilt fra det faste Land ved Jisbiergenes Omtumling, og ved den her værende lave Sandgrund, som jevnlig overstrømmes af de ustadige Vandfald fra Jisbiergene.

Joensdals Skibreede, et Tinglaug til Hardanger Sorenskriv., i Søndhordlehns Fogd., søndre Bergenhuus Amt, og et Anner Sogn til Strandebarms Præsteg. sammesteds, men henhører under Hardanger District og Provstie. Gaardene i dette Sogn ere temmelig frugtbare, saa at de føde sine Beboere, som ogsaa ere de bedste Gaardbrugere i Hardanger. Her ere skiønne Tømmerskove, hvilke give Indbyggerne gode Fordeele ved Tømmer og Bord, som herfra udføres til Bergen; herforuden drive Bønderne meget paa Baadebyggerie. Kirken er af Træe, opbygt Aar 1725. I Sognet ligger 2 adelige Sædegaarde, som ere: Thorsnæs og Ryenæs. Tingstedet er Gaarden Herransholm.

Jom-

Digitized by Google

Jomfrue-Braatten, en Lystgaard strax Sønden for Christiania paa Egeberg i Aggers Præsteg. og Sorenskriv., Aggershuus Amt, hvorfra er en prægtig Udsigt over heele Staden m. fl. St. En liden vel underholdt Have med Frugt-Træer er paa en klippig Grund anlagt ved Gaarden.

Jomfrue-Lø, en Ø beliggende uden for Byen Kragerøe, i Nedre Tellemarkens Fogd., Bradsberg Amt. Paa denne Ø er en Gaard, som beboes og bruges af en Bondefamilie, og hvortil ligge andre smaae Øer. Her er skiøn Leilighed til Fiskerie og Sælhundefangst, saa og god Fordeel ved Stibevrags Biergning, som her indbrive til Stranden. Hovedøen er 1½ M. i Omkreds, bestaaende af et jevnt Land med god Agers- og Engbund, forsynet med endeel Hasselbuske. Her boe tillige og nogle Lodser.

Jonsknuden, et af de høieste Bierge ved Bergstaden Kongsberg i Christiania Stift, hvis Top skal være 1299½ Alen i Lodretlinie over Havets Flade.

Jønsvandet, et stort ferskt Vand i Strinde Præsteg. og Fogd., Tronh. Amt, omt. 1 M. fra Tronhiem, er 1¼ M. langt, og er rundt om beboet. Gaardene høre deels til Flade, deels til Malviig, og meest til Bradsberg Sogn. Her fiskes Ørr, Aal, Gieder, og Ørret. Aar 1766 om Foraaret blev her fanget en usædvanlig stor Jis-Giedde, som var over 3 siællandske Alen lang.

Jordanger Sogn, et Annex til Hafslø Præsteg., i Indre Sogns Sorenskriv., nordre Bergenhuus Amt.

Jorvøer, see Hvalsøer.

Isegram, en Skandse til Byen og Fæstningen Friderichsstad, beliggende paa Øen Kragerøe, see Kragerøe.

Island, en stor Ø beliggende i det Atlantiske Hav, i en Afstand af omt. 60 Sømile østen for den beboede Deel af Grønland, men 35 fra den ubeboede Deel; 78 Sømil. Nordvest fra Færøerne, og 120 M. fra Tronh., imellem 63 Gr. 7½ M. og 66 Gr. 44 M. nordlige Brede. Øens Længde er 120 danske Mile; dens Brede i de breedeste Egne 50 M., og i de smaleste 10 til 15 M. Egentlig bestaaer dette Land af en sammenhængende Klæde af lutter Bierge, hvilke strække sig fra Østen til Vesten, i hvis Dale og nedstigende Egne Indbyggerne boe. Adskillige af disse høie Bierge ere bestandig skiulte med Jis og evigvarende Snee, som kaldes Jøkuler; andre Bierge ere vel frie derfor, men bestaae kun af Sand- og Steenklipper, og derfor ere de ufrugtbare. Paa andre Bierge, som ligge ved Siderne af Landet, gives grønne Sletter nogle Mile store, som bære skiønt Græs. Jordskielv indefalde ofte paa dette Land meest mod Sønden, men sielden mod Vesten

Vesten og Norden. Store Forandringer og Ødelæggelser ere ved slige Jordskielv foraarsagede. De sidste Jordskielv bleve formærkede i de Aaringer 1734, 52 og 1755, samt i Aarene 1783 og 84, da hæftige Ildsprudninger og Jordskielv opkom i Skaptefields-Syssel, hvorved den hele Flod Skaptaaen blev aldelesudtørret, og Sysselet, som før var et af Øens bedste Districter, blev næsten gandske ødelagt, hvilket foraarsagede en stor Sygdom over heele Landet paa Heste, Qvæg og Faar, hvoraf en betydelig Deel creperede. Derved opkom tillige en hæftig Sygdom blandt Menneskene, hvorved 1300de Personer døde. Her findes desuden adskillige Pladse, som i forrige Tider ere ødelagte af Jordbrand, og af Isbiergene eller Jokulerne ere adskillige forvandlede Tid efter anden, til ildsprudende Bierge. Det Bierg Hekla er meest bekiendt blandt de ildsprudende. I de nyere Tider ere de Bierge eller Jøkuler Kotligiau, Oeraife, det store Bierg Krabla og de derved nærliggende Bierge Leirhniukur, Biarnaflag og Higoob, samt den Hovedjøkul Klofia i Skaptafields Syssel med mange flere mindre Bierge, som Grene deraf, blevne bekiendte som ildsprudende. Varme og heede Bade findes i Mængde paa Island, og adskillige af disse have en mineralisk Smag. Omkring ved Hekla findes smaae varme Vande, af hvilke opstige snart svagere, snart stærkere Damp. De heede Kilder kaldes i det islandske Sprog Hver, og de ere 3de Slags; Nogle ere kun maadelig heede, andre ere koghede og kaste Bubler op som et kogende Vand, og nok andre koge saa stærkt, at de drive Vandet 3 til 4 Alne høit op i Veiret. De Indbyggere, som boe nær derved, koge adskillig Spise deri, saasom Kiød, Æg m. v. Herforuden ere og endeel mineralske Kolde Kilder, som Indbyggerne kalde Øikilder. Udi Klipperne findes en Sort blanke Chrystal-Stene og sort Agat med flere ualmindelige Steenarter; saa indeholde og nogle af Biergene Sølv- Kobber- og Jern-Erzer, men Øens Skovmangel hindrer Benyttelsen deraf, ligesaa er fundet Blyantmalm paa Nordlandet. Videre indeholde Biergene Kalk og forskiellige Sorter Marmor. Af Kalkspather er en stor Mængde, saa og god Gibssteen. Forskiellige Leerarter baade af de grove og finere indeholder Jorden snart allevegne. Graaberg findes adskillige Steder, især paa Nordlandet, hvoraf gode Qværnstene ere huggede, og Regieringen har søgt at opmuntre Indbyggerne ved smaae Præmier for Qværnestenes Tilhugning. Svovel har Island i Overflødighed, baade blandet og gediegen, fornemmelig ved Krisevig i Guldbringe Syssel, hvor et Svovelværk har været i Drift, og i Husavig eller Husevigs District, hvor et saadant Svovelværk endnu er i

god

god Drivt. Saltkilder findes ikke paa Øen, men denne Mangel er erstattet ved Kunsten. Saltværket paa Reikenes i Isefiords Syssel, hvor Søevandet uddunster ved Varmen af de kogende Kilder, er i sit Slags et af de meest besynderlige i hele Verden. Kulden i Island er ordentligviis ikke saa stor, som efter Landets nordlige Beliggenhed skulde formodes. Havets Dunster formilde Veirliget. Derimod foraarsage baade Havets og Jordens Uddunstninger megen Taage. Driv-Is, som formenes at komme fra Grønland, foraarsager stundum strænge Vintre; den bespænder ofte de nordlige, nordvestlige og endeel af de nordøstlige Kyster af Landet; den opfylder ikke allene Fiordene, endskiønt disse kan være 500 Fod dybe, men høver sig endog i Bierges Skikkelse nogle Favne over Havets Overflade. Skov- og Tømmer-Mangel er det meest besværligste for Landets Beboere, endskiønt der vel hist og her findes en liden eller noget større Birkeskov, hvoraf Birke-Skovene ved Finoskedal og Aas i den nordlige, og ved Husafel i den sydlige Deel af Landet, ere de største. Nogen Hielp haves ved de mange smaa og store Træer, som Driv-Isen i For- og Efteraaret kaster mod Landet; og ved det Drivtømmer, som om høi Vinterdag med nordlige Vinde støder fornemmelig til de 2de store Udhukker eller Landpynter, som Øen har, nemlig den eene, som er den største mod Vesten, kaldet Cap de Nord, og den anden mod Østen, kaldet Langenæs, omt. 66 M. fra hinanden; men da ingen Folk boer her paa nogle Mile nær, saa bliver den største Deel liggende til Forraadnelse. Nogle Kiendetegn gives til Steenkul, og der gives nogle Steenarter, som i de fleeste Egenskaber komme Steenkul saa nær, at de i deres Sted kunde bruges, naar der fandtes et større Forraad deraf. Men ellers bruges Tørv til Brænde, som har en hæslig Svovllstank; nogle bruge ogsaa Fiskebeen. Ikke allene i Dalene, som ligge ved Søen og Elvene, men og imellem Biergene, og tildeels paa Biergene voxer skiønt Græs, fornemmelig i Dalene paa Nordsiden, hvor det voxer baade hastigt og meget høit, og bruges disse Marker til Græsning for Creaturene om Sommeren; derimod det Græs, som voxer i Nærheden af Boestedene, indsamles til Vinter-Foering for Qvæg og Hæste. Faarene gaae ude baade Vinter og Sommer, og de udgiøre en vigtig Deel af Indbyggernes Formue. Ved Overflødighed af Græs have Indbyggerne stor Gavn af deres Qvæg. Enhver Gaard, som er anlagt noget fra Fieldene, paa det platte Land, har sine Avlsjorde, som Islænderne kalde Tun, hos sig næst omkring Husene, og for at hindre at Creaturene ikke skal komme derpaa, haves afrettede Hunde, som holde denne Mark ryddig. Disse Jorder eller Tun giødes hvert Aar til

Digitized by Google

Hoscavling. I ældgamle Tider har Jorden tillige været dyrket til Kornavl, hvilket endnu paa sine Steder vises Spor til, og i Kong Friderich 5tes Tid bleve 15 Familier, deels fra Norge, deels fra Jylland, oversendte til Island, for paa nye at indføre denne Kultur paa Øen, men Forsøget vilde ei lykkes, hvorfore bemeldte Familier siden forlode Landet i Aarene 1756 og 1757. Senere Forsøg have været heldigere, iblant andre Stiftamtmand Thodals, hvis Exempel flere paa Sønderlandet have efterfulgt, hvorved næsten hvert Aar er avlet enten ganske modent, eller dog brugelig Byg, Rug og Havre. Regieringen har og understøttet disse Forsøg ved Sædekorns Meddelelse, Præmier og nyttige Skrifters Uddeelelse m. v. Kiøbmand Lynge paa Nordlandet har i 3 Aar bragt modent Islandsk Byg til Kiøbenhavn. Ellers har Naturen forsynet Island med et rigt Forraad af gode og sunde Urter og Rødder, saasom: Angelika, Syre og Kokleare, ligeledes Bierggræs, som samles i stor Mængde og spises; saaledes ogsaa et Slags vildt Korn, nemlig; Sandhavre, Strandhvede og Melur, hvoraf gjøres et ganske godt og fiint Meel; det indsamles især omhyggelig paa Østerlandet; som med den bekiendte Islandske Fieldmos, med flere spiselige Verter tiene til Føde. For det øvrige bruges i Steden for Brød, tørret Fisk og Kiød. Til Føde for Creaturene om Vinteren bruges foruden Høe, adskillige Slags Tangarter og Rensdyrmos. Havedyrkningen er nu kiendelig almindelig over hele Landet. Her avles alle Slags Kaal, Roer, Næper og adskillige Sorter Urter. Kartoffel-Avl er og noget udbredt. Øen er paa alle Sider indskaaret af en Mængde Fiskerige Fiorde, der danne gode Sommer- og Vinter-Havne. Nogle af disse Fiorde have mange Øer, hvilke egentlig ere Klipper, hvor Fugle i Mængde opholde sig. Af Elve og Aaer, tildeels store og stridige, ere mange, de største har en Længde af 12 M. Af Øens mange ferske Søer, holdes Tingvalle-Vand i Aarnæs Syssel for det største; Myrevand er ligeledes en stor og meget berømt Indsøe. Hele Øen bestaaer i det civile af et Stift, som indeholder 3 Amter og 4 Fierdinger, nemlig: Vestre Fierding, der udgiør et Amt, Søndre Fierding ligesaa, samt Østre Fierding og Nordre Fierding et Amt. Disse Fierdinger og Amter ere igien inddeelte i 19 Sysseler, som atter indeholde mindre Districter, kaldet Hreppar. Ellers indeholde alle Sysselerne 190 Sognekald og Præstegield, derunder 246 Kirker. Gaardenes Antal er i alt 1500 af Selveiergods, 140 Præstegaarde, og 2000 Gaarde, som tilhøre Kongen og offentlige Stiftelser, tils. 3640 Gaarde, og Aar 1769 bestod disse Gaarde af 4255 Jorder eller Tuner. Under Eiendoms-

Gaar-

Digitized by Google

Gaardene ere Huusmandspladse for Huusmænd, som hielpe Gaardmændene med deres Jorders Drivt. De Kongen eller offentlige Stiftelser tilhørende Gaarde bortbørles til Leylendinge paa en ubestemt Tid, dog fratrædes efter Opsigelse 3de Maaneder før Fardag, som indfalder den 30 Maji og 7 Junii, og ved Til- eller Fratrædelse holdes Syns Forretning over Gaardens Huse. For at bestemme Leylendingernes Afgifter og til Skatternes Beregning, ere adskillige Jordbøger Tid efter anden forfattede, og af disse tilligemed adskillige andre Efterretninger blev i Aaret 1760-1769 forfattet af Landfoged Skule Magnusson den saakaldte Harmoniske Extract, 5 Bind i Folio, som er autoriseret og følges nu som Regel. Den civile Øvrighed og Betientere ere: en Stiftamtmand, som tillige er Amtmand over søndre Fierding, og 2de andre Amtmænd, en i Vester- og en i Nord- og Øster-Fierdinger. I hvert Syssel, er en saakaldet Sysselmand, som er Politiemester, Underdommer, samt Skatte- og Oppebørsels Betient, men i et hvert af de 2de Sysseler: Mule og Skaptefield ere 2de Sysselmænd, thi disse Districter ere meget store og vidløftige. Disse Sysselmænd aflevere de indfordrede Skatter og Oppebørseler til en over hele Øen værende Landfoged, som tillige modtager Forpagtnings Penge og andre Afgifter af Sysselmændene, Klosterholdere og Ombudsmænd eller Jordforpagtere, og reviderer deres Regnskaber; han er tillige Sysselmand i Guldbringe Syssel, og boer paa den frugtbare Øe Vedey eller Vedde. Under Sysselmændene staae Hreppstiorer eller Hreppstiornarmænd; de ere et Slags Sogne- eller Bøygdefogder, som har under deres Opsyn Politiesagerne i Hreppen, eller det dem underlagte District, og i øvrigt ere Sysselmændenes Medhielpere i at besørge Sogners Beste. Hertil udvælges de gudfrygtigste, dueligste og forstandigste Bønder i Sognet. Sysselmændenes Domme indstevnes for Laugmændene, hvoraf ere 2de, nemlig en for den sydlige og østlige, og en for den nordlige og vestlige Deel af Landet, samt 2de vice Laugmænd. Fra Laugtinget appelleres til Over-Retten, som før bestod af 24 Assessorer, men nu af 6 foruden Præses. Ved denne Over-Ret er en Notarius. Stiftamtmanden præsiderer i Retten, og i hans Fraværelse Amtmanden eller Landfogden, eller den Laugmand der ei tilforn har dømt i Sagen, eller og den ældste af de tilstædeværende Sysselmænd. Fra denne Over-Ret kan appelleres til Høieste-Ret. Ved Underretten ere 8 af de beste og forstandigste Mænd i et hvert Tinglaug, Tinghørere. De Sager, hvoraf allene kan følge en liden Pengemulct, og de, som ene sigte til at vedligeholde god Orden og Politie, afgiøres ved Sysselmændenes Kiendelser, og uden Appel fuldbyrdes. Ved Laug-

tinget sidde 5 Laugrettesmænd fra nærmeste Sysler. Laugtinget begynder 8de Julii og vedvarer i 14 Dage, forudeh Extra-Laugting deels i Delingventsager og deels efter Begiæring i Handelssager. Advokater bruges ikke. Enhver udfører selv sin Sag, og ikkun i criminelle Sager beskikkes Actor og Defensor. Det saakaldte Althing er en Levning af de Folkemoder, som fandt Sted under Dens gamle republicanske Regieringsform. Her samles de kongelige Betiente aarlig hver 10de Sommeruge, eller i Begyndelsen af Juli Maaned. Althinget har næsten i 900 Aar været holdt paa en stor Mark, kaldet Thingvalle, ved en liden Aae, Øxeraae, i Aarnæs Syssel. For Amtmanden, Overretten og Laugtinget er her bygt 2 smaae Træehuuse; de andre boe enten under Telte, eller i de saakaldte Boder, det er af Jord og Steen opbygte Gierder, behængte indvendig med Gardiner, og overdækkede med hvidt Vaidmel. Her oplæses alle Kongelige Anordninger, Collegial Skrivelser, Skiøder, Contracter, ꝛc. Landet er i Henseende til Justitsvæsenet henlagt under det Kongelige Danske Cancellie, men i Henseende til Cameral-Told- og Handelssager staaer det under Rentekammerets Bestyrelse. Landets gieldende Love ere: 1) Jons bogen, som den Norske Kong Magnus Lagabæter lod forfatte, men først blev indført og antaget under Kong Præstehader, Aar 1281. 2) Stordommen, gieldende for Løsagtigheds Sager, affattet paa Althinget 1564 af 24 af de meest kyndige Mænd, og stadfæstet af Kong Friderich 2den ved et Kongeligt Edikt af 13de Apr. 1565, og siden atter ved et Reskript af Aar 1734. 3) Kong Christian 5tes Norske Lov, i Drabs og Tyvs Sager, i Arvesager og i Almindelighed, hvor andre Love fattes. 4) I geistlige Sager gielder Biskop Arnesens eller den nye Kirke-Ret af Aar 1275, saavidt den ikke strider mod Reformationen og senere Anordninger; ligesaa Kong Christian 4des Norske Kirke-Ordinantz; den Norske Lov 2den Bog; og Kong Christian 5tes Kirkeritual. og 5) En stor Deel Forordninger, Reskripter, og Resolutioner, som Tid efter anden ere udgivne fra Kong Christian 1stes Tid. I det Geistlige er Island inddeelt i 2 Bispedømmer, nemlig: Skalholts og Holum. Da Reformationen foregik i Landet, blev en stor Deel af de Katholske Geistliges Gods henlagt til Bispestolene, og Resten blev sekulariseret, og høre endnu til Kongen. Præsterne beskikkes af Stiftamtmanden i Kongens Navn, og dertil antages de Candidater, som ere forsynede med beste Attester fra Biskopen. Sognepræsterne have Præstegaarde til Beboelse, men i øvrigt ere deres Indkomster meget ringe. Enkerne have frie Bopæl, og erholde ½, 1/10 eller 1/15 Deel af Kaldets Indkomster efter Omstændighederne. De fleeste Kirker,

Digitized by Google

Kirker ere smaae og slet bygte. Til disse ligge nogle Bondergaarde. Til Bispestolene ligger en stor Deel Gaarde. Religions-Anstalterne i Landet ere de samme som i Danmark. Angaaende Ungdommens Confirmation haves et Reskr. af 29de Maji 1744. For de geistlige Sager er en Provsteret i et hvert Syssel, samt en Over-Ret eller saakaldet Consistorial-Ret, som holdes paa Althinget, og hvori Stiftamtmanden og Biskopen sidde. Landet har 2de latinske Skoler. De bleve stiftede i Aaret 1552 af Kong Friderich 2den, som lagde endeel af de bispelige Godser til deres Underholdning. Den eene Skole har indtil Aaret 1786 været paa Skalholt, men blev da flyttet til Reykevig, og den anden er paa Holum. Naar Disciplene fra Skolen ere dimitterede, som i Almindelighed skeer efter at de have anbragt 7 Aar i Skolen, blive de til Præste-Embeder i Landet antagne ved forefaldne Vacancer. Landet har 2de Bogtrykkerier: et i Holum, anlagt imellem Aarene 1527 og 1530, og et i Hrappsøe eller Rappsøe først oprettet Aar 1770. Fiskerierne fornemmelig Saltvandsfiskerie, ere Indbyggernes fornemste Næringsveie, især paa Sønder- og Vesterlandet; dernæst Qvæg- og Faarecavl, og Producter deraf, saasom Smør, Talg, Huder, Skind og Uld, item Dyr- og Fuglejagt. Aarlig udføres fra Island af Fiskevarer, Tran, Kiød, Talg, Smør, Oxehuder, Lamme- og Faareskind, Ræveskind, Svane- og Fuglefær, Edderduun, Svovel, Uld, Uldengarn, Vadmel, Strømper, Vanter og bundne Trøier, i alt omt. for 217,600 Rdlr. Derimod indbringes Kornvare, Drikkevare, Klædevare, Kaffebønner, Thebohe, Tobak, Indigo, alle Slags Specerier, Salt, Tiære, Steenkul, Blye, Jernvarer, Tin, Tømmervarer, Bødkerarbeide, Baandstager, Uldkarder, Reebslager-Arbejde, Bouteiller, Seildug, Sæbe, Papir, Brynesteene, Krud m. v. Førend Aar 1786 havde Øen ingen Kiøbstæder, men derimod 25 Handelspladse. Af disse have 6 ved Forord. af 18de Augusti 1786 faaet Kiøbstæds Rettigheder, og store Friheder ere tilstaaede de, som der ville nedsette sig. Disse Steder ere: Reikevig og Vestmandø i søndre Amt, Grønnefiord og Isefiord i Vester Amt, samt Østfiord og Eskefiord i Nord og Øster Amtet. Aar 1787 blev Handelen paa Island frigiven, dog med nogle Indskrænkninger, og fra 1ste Junii 1788 har den staaet baade Islænderne selv, og alle øvrige Danner-Kongens Undersaattere i Europa aaben, undtagen i de Provindser, hvor endnu en octroieret Handel finder Sted, dog skal denne Handel blot drives med indenlandske Skibe, og de oprettede Kiøbstæder ere i Henseende Handelen tildeelt nogle Fortrin. Alle Skibe fra og til Island ere befriede for Lastepenge, Told- og Consumtion i

Digitized by Google

20 Aar. De Handelsskibe, som forhen tilhørte Kongen, ere overladte private Handlende paa meget fordeelagtige Vilkaar. Fremmede Nationer ere paa nogle enkelte Undtagelser og Friehedsbreve nær, forbudne enten at fiske eller handle paa Island. Regieringens Indkomster af Landet ansettes for 12300 Rdlr. aarlig. Udgifterne til Landets Beste ere betydelig større. Kongens Indtægter bestaae deels i Jordebogs og Forpagtnings Indkomst af de Kongelige Domainer, deels i Skatter, samt Andeel i Tiender og i visse Bøder og Mulcter. De Kongelige Godser ere anseelige. Ved Reformationens Indførsel bleve de forøgede med adskillige Klostergodser, som bleve dragne under Kronen. Deres Værdie ere anslaaet til over 13000 Rdlr.; de bortforpagtes og Forord. af 15de Apr. 1776 bestemmer adskilligt i den Henseende. Den paabudne Extra Skat blev for Island eftergivet ved Kongelig Resolut. af 20de Martii 1775, tilligemed de af samme Skat paadragne Restancer. Indbyggerne ere meget Konstnemme. De forfærdige alt hvad som bruges i deres Husholdning, og ere selv baade Tømmermænd, Snedkere, Baadebyggere, Jernsmedde, Giørtlere og Sølvsmedde. Paa Reikeviig i Guldbringe Syssel er et Uldmanufactur, fornemmelig i den Henseende, at underviise Indbyggerne i en bedre Spinde-Vævnings-Farvnings- og anden Tilberedningsmaade. Aar 1753 vare i hele Island 2158 Skattebønder, 4564 andre Bønder, og Aar 1769 var Folkeantallet i alt 46,201 Siele. Aar 1770 besandtes 1869 smaae og store Baade, deraf 2 af de største for 12 Mand og 10 af de mindste for een Mand; 112,054 Faar, 755 Gieder; 22,531 Kiør; 7565 Stude og Kalve; og 32,689 Heste og Hopper. Hestene ere af en besynderlig god Art, ligesom de Norske af middelmaadig Størrelse, muntre og stærke; men ved forommeldte Sygdom, som opkom i Aarene 1783 og 84, skal næsten de ¾ Deele af førmeldte Creaturer være creperede. Før den Tid skal en Bonde, som ikke havde eiet mere end 4, 6 til 8 Kiør, have havt 50 til 100 Heste og derover, især i Skagefiords Syssel undre nordre Fierding, hvor de beste Heste gives, og hvorfra aarlig sælges en Mængde til de andre Districter. Endeel af Hestene maae selv søge deres Næring ude paa Marken, baade Vinter og Sommer, og paa enkelte Steder haves et Slags vildt Stutteric.

Isum, en anseelig Gaard i Froens Præsteg., Guldbrandsdalens Fogd., Christians Amt, beliggende paa vestre Side af Laugen. Her har i de katholske Tider staaet en Kirke. Under Gaarden er et godt Qværnebrug og en Bygde-Sav.

Jubelfieldet, saa kaldes det høieste Field imellem Lerdal og Hallingdal i Christiania Stift, som er 9 Mile langt. Herover

er

Digitized by Google

er en meget besværlig og farlig Vei, som Almuen i Hallingdal dog maae fare, naar den henter Fiskevare, Fæe og Heste fra Leerdals-Øren, dog sielden uden at een eller anden kommer til Skade. Det farligste Sted over Klipperne, kaldes Galderne. Dette Field er ellers endeel af Lillefield.

Julianes-Haab, en Colonie under søndre Inspectorat i Grønland, som ligger under den 61 Gr. Egnen omkring i Colonniens District, er den frugtbareste i hele Grønland, og Colonien er vel bebygget af Grønlændere. Aar 1775 fik disse Folk et Vaaningshuus, og paafølgende Aar fik de flere fornødne Bygninger. Det Sted, som blev valgt til disse Huses Opbyggelse, blev kaldet Julianes-Haab, efter Hendes Kongelige Majestæt Dronning Juliane Marie. Saavel ved denne, som ved de øvrige Colonier, voxe skiønne Hauge-Urter. Handelen er, næst Diskobugten, her den beste. Ved de Fiorde, som ligge ved denne Colonie, findes mærkværdige Levninger af de gamle Nordmænds Bygninger. De nærmeste Fiorde ere: Tunnulliarbik, Kokortak og Iggarlik.

Julster Præsteg., see Jølster.

Justedal, en beboet Dalstrækning, som ligger Øster ind blandt Fieldene i Indre Sogns Sorenskriv., Yttre og Indre Sogns Fogd., nordre Bergenhuus Amt. Fra denne Dal til Søen, som er omtrent 3 Mile, gives 2de Veie, nemlig en over Storhougfield til Lyster Hovedsogn, og den anden igiennem Goupne Annexsogn. Dalen danner omt. en halv Cirkel, og indeholder 4 mindre Dale, nemlig: Niedalen, Kregedalen, Krondalen og Milvirsdalen. I hele Justedalen ere 27 smaa hele og halve Gaarde, omt. af Skyld 29 Løber Smør, hvilke Gaarde Aar 1750 var bebøet af 28 Gaardmænd. For denne Meenighed staaer midt i Dalen en Kirke, som forhen har været et Anner til Goupne, men nu er Justedalens Kirkesogn et særskilt Præstegield, og Goupne er forandret til Anner under Lyster Præsteg., begge henhørende til Sogns Provstie. Justedals Kirke er bygt Aar 1660, er en liden, men temmelig smuk Bygning med et Taarn, alt af Træe, og er een af de saakaldte Lovekirker. Den er forsynet med fornødne Ornamenter, og tilhører nogle af Bønderne i Sognet. Kirken har intet Jordegods, men eier nogle Creaturer, saasom: 13 Kiør, 16 Gieder og 16 Faar. Den staaer paa en Bakke strax ved Præstegaarden, som kaldes Breum, hvilken Gaard er meget ringe i Ager og Eng, og afgiver sielden modent Korn; den staaer desuden Fare for Ødelæggelse ved Sneefreed fra de strax ovenfor liggende høie Fielde. Bøndernes Gaarde ere ligesaa til Kornavling meget ringe, da Kornet som oftest bort-

Digitized by Google

bortfryser, saa at Opsidderne hvert Aar maae behielpe sig med Fyrrebark-Meel til Brød. Deres Næring bestaaer ellers i Qvægavling og Fedevare, hvoraf de aarlig afhandle endeel til Christiania, som ligger 30 Mile derfra, og Arendal, hvorhen de have 32 Mile. Disse lange Reiser foretage de almindelig en Gang om Aaret i August Maaned. Desuden drive de meget paa Dyr- og Fugle-Jagt. Bjørnekiød nedsaltes og spises med megen Begierlighed. Ovenfor Justedalens høie Fielde ligger et overmaade høit Jisbierg, kaldet Jisbree, og har skudt sig need paa den vestre Kant baade i Krondalen og Milvirsdalen, og ligesom Dalene brede sig ud, har det i sin Fremvæxt udvidet sig Aar efter andet. Det er af Couleur himmelblaat, og saa haard, som den haardeste Steen, med mange store Huler og Aabninger lige need i Afgrunden af en umaalelig Dybde. Ved dets Fremvæxt giver det fra sig en Lyd, som af et Orgelværk og fører foran en stor Samling af Jord, Gruus og Steen. Om Sommeren i den allerstærkeste Hede, er nær ved dette Jisbierg en overmaade stor Kulde, saa at Bønderne, som arbeide i Nærheden, maae klæde sig i Vinterklæder, men om Vinteren er Kulden her ikke saa stærk, som paa andre Steder. Denne Kulde om Sommeren er især ved stærkt Soelskin og klart Veir, da tillige medfølger en utaalelig Blæst. Den Snee, som falder om Vinteren, forvandles om Sommeren til Jis, og saaledes forøges Bierget Aar efter andet. Nederst ved dette Jisbierg fremkommer stedse i begge Dalene en stor Mængde Vand, som samler sig imod Kregedalen, og med andre Fieldvande udgiør en overmaade stor Elv, hvilken nedstyrter igiennem Dalen med en græsselig Fart og Susen. Deels ved denne Elvs Oversvømmelse, og deels ved dens Løb under Jorden, har den Tid efter anden udtaget mange Stykker Jord, Eng og Skov, og hvorved 2de Gaarde aldeles ere ruinerede. - I Milvirsdalen skal i fordum Tid have været en stor Slette paa det Sted Jisbierget nu ligger, og efter Fortælling skal paa samme Slette have været 6 Gaarde. Nogle Aar skyde Jisbierget sig tilbage, og da lukkes de aabne Rifter eller Huller deri. Over Jisbreen falder 2de Veie til Indvigs Præsteg., som kan passeres baade gaaende og med Heste, dog ikke uden med stor Forsigtighed og Kundskab om Veiene, for ei at løbe an paa adskillige fordækte store og dybe Huller. I Lyster Præsteg. kiøber Bønderne deres fornødne Levnetsmidler af Korn, Sild, Salt ꝛc., og igien afhandle Creaturer af store og smaae, samt Næver. I Dalen gives ingen betydelig Gran eller Fyreskov, men endeel Løvskov, saasom Birk, Asp, Rogn eller Rønne ꝛc. Efter den sorte Død Aar 1348 vare Justedalens første Beboere aldeles bortdøde, paa et lille Pigebarn nær, som Almuen fra

Nabor-

Naboegjeldet Vang opsøgte i Skoven; de befandt hende aldeles Folkeskye eller Vild, og de maatte gjøre sig stor Umage før de fik hende greben. Hun fik det Navn Rypen, og blev opdraget i Vaage Præsteg. Efter denne Tid blev Justedalen i nogle Aar aldeles forladt, hvorved Husene nedraadnede, og Ager og Eng overgroede med Skov. Men ved Kongelig Opmuntring og Benaadninger af Skatte-Friehed m. v., begave nogle for Hiemstæd trængende Mænd fra Nordfjord sig omsider derhen, som først antoge Gaardene Faaberg, Norddalen og Myklemyr til Opryddning og Beboelse, og da førmeldte Pigebarn havde opnaaet moden Aar og Alder, begav hun sig ligesaa til sit Fødested, hvor hun blev gift, og hendes Afkom givet Navn af Rypeslægten, men skal nu næsten være ubekiendt blant nærværende Beboere. Sognet udgjør et Skibreede eller Tinglaug, og Tingstedet er Gaarden Døsen.

Jusnæs, en Gaard i Oddernæs Præsteg., Mandals Fogd. og Amt, beliggende ved Topdals Fiorden. Denne Gaard er vel dyrket og forbedret ved Agerlands-Oprydning, og hører dertil et godt Laxefiskerie, samt et privilegeret Saugbrug.

Ivelands Sogn, et Annex til Evje Præsteg., i Raabygdelaugets Fogd., Nedenes Amt.

Iversbuus Præstegaard, see Strandebarms Præsteg.

Jøa eller Gøa, en Ø under Fosnæs Præsteg., see Gøa.

Jøkelsaae, en meget stor Ø i Mule Syssel, østre Fierding og Amt af Island. Over denne Elv er en stor Bro, som ligger høit op fra Vandet, omt. 10 Alne.

Jøkelsaae, paa Bredamerkur Sand i Skaptefields Syssel, Østre Fierding af Island, er en stor og farlig Elv at fare over.

Jøkelsdal, et vidtløftig Bygdelav 6 Mile langt, beliggende paa begge Sider af førmeldte Jøkelsaae, og henhører til Mule Syssel under Østre Fierding og Amt. Her voxer godt Græs og smaae Birkeskov.

Jøkelsfiord, en stor Bugt, som deeler sig i 5 Indfiorde, udi Iisefiords Syssel, vestre Fierding af Island.

Jølsters Skibreede, et Tinglaug og Præsteg. i Søndfjords Sorenskriv. og Provstie, nordre Bergenhuus Amt, som bestaaer af 2de Kirkesogne, nemlig: Aalhuus Hovedsogn, og Helgem Annex, hvortil er en Sognepræst. Tingstedet er Gaarden Biørnsæter.

Jørgenfiords Skibreede, et Tinglaug og Præsteg. i Sandmørs Fogd. og Provstie, Romsdals Fogd. og Amt, som er det mindste af alle Sognekald i Fogderiet, thi hertil er kun et Kirkesogn og Kirke, kaldet Jørgenfiord. Dette Sogn bestaaer af adskil-

Digitized by Google

adskillige Strande og Dale og grændser mod Sønden til Nordfiords Fogd. Saasnart Tøe- og Regnveir indfalder, gior Snee- og Steenskreede, formedelst Fieldenes Steilhed, stor Skade, og de gisre tillige den i Sognet fra Havet indløbende Fiord, kaldet Jørgenfiord, usikker for Seilende, saa at de ei tør følge langs Strandkanten, men stedse maae holde sig Midtstrøms, for at undgaae de Farligheder, som Skredene i Nedløbet skyde fra sig, ofte langt ud paa Fiorden. Uagtet Indbyggerne alt mere og mere lægge Flid paa Agerdyrkningen, saa avles dog ikke tilstrækkelig Korn; derimod have de baade ypperlig stort Qvæg, og en Mængde af Geder og Bukke, men ei Faar. De selge aarlig til Borgunds Præsteg. Slagtequæg, Kiød, Telle, Smør, Ost, Syre, Læder, Bukkeskind, samt Høns og Kyllinger m. v.; saa at dette Sogn kan kaldes Borgunds Spisekammer. De sælge ogsaa Heste paa Romsdals Marked. Af Løvskov gives her en god Deel og deraf sælges Brændeved, Næver, Bark og Baandstager. I Fiorden haves godt Fiskerie af Sild, Sey, Lax, Qveiter eller Hellefynder ꝛc., og i en anden hosliggende Fiord, kaldet Storfiorden, hvoraf Jørgenfiord er en Green eller Arm, fanges Stør, som er en stor og feed Fisk. Desuden søger Almuen til Breedsund og Borgensund i Vaarfiskeriets Tid, hvor de fange Torsk. Egentlig bestaaer Sognet eller Præstegieldet af 6 Bøygdelauge, som ere: 1) Jørgenfiord eller Jørondfiord, det er de Gaarde, som hist og her ligge paa smale Strande ved Jørgenfiord. 2) Bondal, en Dalstrækning, som udgior den bedste Deel af Sognet. 3) Norangers Fiord bestaaende af 2de Dale ved en liden Tverfiord. 4) Norangsdal, en Dalstrækning, som gaaer 2 Mile op i Landet. 5) Storfiord, og 6) en Dalstrækning, kaldet Skiaastaddal, en Miil lang, som grændser til Nordfiords Sorenskriverie. I disse 6 Bøygdelauge ligge i alt 68 matrikulerede Gaarde, af Skyld 158 Vog 20 M. Fisk, hvilket er omtrent 79 Tønder Hartkorn, som Aar 1761 var beboet af 185 Gaardmænd, en Pladsemand og 14 Huusmænd, tilsl. 200 Familier. Aar 1769 var det heele Folkeantal 542 af Mandkiøn og 640 af Qvindekiøn, tilsl. 1182 Siele. Kirken, som til Aar 1581, da den anden Gang blev ødelagt af Sneeskreed, har staaet paa Gaarden Hustad, blev samme Aar henflyttet til Sæbøe. Den er en Korskirke af Staver og har et tilbygget Sacristie. Altertavlen er temmelig vel udhuggen, malet og forgyldt. I Choret hænger en Tavle, hvorpaa er afmalet en Kongelig Person med Krone paa Hovedet, samt et Sværd i den ene, og en Bog i den anden Haand, og paa dennes venstre Side, en geistlig Mand, som holder i Haanden en krum Bispestav. Blandt Ornamenterne har været en

rød

Digitized by Google

rød Fløiels Messehagel med rig Guld- og Sølv-Brodering, som en fordreven engelsk Skipper skal have foræret til Kirken, og blev der vel bevaret indtil Aar 1735, da den ved Kirkens 3die og sidste Ødelæggelse af Sneeskreed, blev tabt i Bondals Elv, men nogle Maaneder derefter fundet af en Dreng, som fiskede i Elven, og omendskiønt den da var aldeles bedærvet og ubrugelig, blev den dog igien henbragt i Kirken og der forvares til Erindring. Til Kirken ligger et Jordegods af 11 Vog 2 Bpd. 6 M. Fisk. Præstegjeldet har til Aar 1586 været et Annex under Voldens Præsteg., men siden den Tid havt egen Præst, som fra Aar 1599 har nydet alle et Sognekald tilhørende Rettigheder, blevet tillagt i Mensalgods 12 Vog 2 Bpd. 9 Mark Fisk, og Aar 1751 givet Navn af Sognepræst, nu boende paa Gaarden Sæbøe, men den skattefrie Præstegaard, som bortfæstes til 5 Bønder, er Gaarden Frøland, af Skyld 4½ Vog Fisk. Tingstedet er Gaarden Sæbøe.

Jørstad Elv, i Sneaasens Præsteg., Indersens Fogd. Trondhiems Amt, har sit Udspring fra de østre Fielde i Finkierne, og løber ned i Sneaase Vand. Denne Elv driver betydelige Sav- og Møllebruge.

Jørstad, en Gaard i Faaberg Præsteg., Guldbrandsdalens Fogd., Christians Amt, af Skyld 1 Hud 6 Skind, og 2 Bpd. 6 M. Fisk, har en Opsidder. Her er et betydelig Fiskerie i Laugen Elv ved Drivgarn.

Jørum, en Gaard i Mæhre Hovedsogn, Spareboe Præsteg., Indersens Fogd., Trondhiems Amt, som er Dragoun-Qvarteer, anseelig forbedret og smukt bebygget. Her formenes at have boet i gamle Dage en Konge eller anden betydelig Mand og sees paa Gaardens Marker en stor Samling af Kiempehøie under forskiellig Dannelse.

Jøstenøen, en liden Ø vesten for Ounsen i Hittersens Præsteg., Fosens Fogd., Trondhiems Amt, hvor Kryds-Inspecteuren for Trondhiems Leed boer med 2de Røyerter. Øen indeholder en liden Gaard, Kongen tilhørende, hvoraf Kryds-Inspecteuren bruger den halve og en Bonde den anden halve Deel; desuden boer her en Huusmand. For Kryds-Inspect. ere nye Bygninger opførte.

K.

Digitized by Google

K.

Kaabbervigen, en liden Ladeplads eller Strandsted i Ryefylke Fogd., Stavanger Amt, 4 Mile fra Stavanger Bye, hvor 12 a 16 Familier, meest Fiskere og Søefolk, vere boende. Her er ansat en kongelig Toldbetient.

Kaabbervig Tangen, see Tangen.

Kaanerud eller Jarlsbergs sølvhaltige Blyeværk i Skouge Hovedsogn og Præsteg., Jarlsbergs Grevskab er nedlagt; derimod, hvor Værkets Bygninger stode, er nu i Drivt et betydelig Møllebrug, en Spiger Fabrik, en Skibs Spigerhammer til runde Boltjern, og en fiin Fiil Fabrik. Til disse Maskiners Drivt benyttes den til Sølvværket opførte betydelige Dæmning, som skal have kostet 12,000 Rdlr., og siden meget forbedret. Den seenere Indretning er skeet af nu afg. Hechman, efter hvis Død det heele Brug er solgt til et Interessentskab. For Værkets Arbeidere blev opført, i den Tid Værket var i Drivt, et smukt Prædikekapel, som endnu holdes vedlige.

Kaarshuus, en smuk Gaard i Sundhordlehns Fogd., søndre Bergenhuus Amt, som forhen har været en adelig privilegeret Sædegaard.

Kaavadalen, en Gaard i Sillejords Præsteg., Hvre Tellemarkens Fogd., Bradsberg Amt, hvor et Kapel har staaet i de katholske Tider, kaldet Kaaven.

Kalbak Sogn, et Annex til Thorshavn eller Sydstrømse Præsteg., under Strømse Syssel paa Færserne. Kirken staaer ved Kalbaksfiord.

Kaldadarnæs, et Næs ved Havet i Floens Diskriet, under Aarnæs Syssel og søndre Fierding af Island. Her er et Hospital anlagt for de, som ere befængte med Spedalsk Sygdom.

Kaldranenæs, en Landpynt næst ved Steengrims Fiord, i Strande Syssel, vestre Fierding af Island. Her fanges en stor Deel Sælhunde.

Kalbaks Sogn, et Annex til Thorshavns Præsteg., under Strømse Syssel blandt Færserne, beliggende paa Øen Strømse. Kirken staaer ved en Fiord, kaldet Kalbaksfiord.

Kalfaae, en Elv i søndre Fierding af Island, hvori er fiint Laxefiskerie.

Kalvæs Fierding, et Tinglaug i Vesteraalens Fogd., Nordlands Amt.

Kalsøe, en beboet Øe i Norderøe Syssel blandt Færserne, som er 1¾ Miil lang og ¼ Miil breed. Den er adskilt fra Øen

Kun-

Digitized by Google

Kumpe ved en Fiord, kaldet Kalsche Fiord, som er ½ M. breed. Paa Øen ligge 2 Kirker og Kirkesogne, nemlig: Megledal og Husum, hørende til Norderøe Præsteg.

Kalvskindet, en stor, meget jevn og plat Jordstrækning fra Øst til Nord, inden for Staden Tronhiems vestre Port, langs Staden paa søndre, og Nid- eller Bye-Elven paa nordre Side hvor endeel af Stadens Fæstningsværker eller Batterier ere anlagte. Her have mange blodige Feldtslag i fordum Tid staaet. En Mængde Græs voxer her aarlig, som Kommandanten i Tronhiem benytter; saa ligger her og nogle enkelte Gaarde, og mange skiønne Lykker eller Indhegninger, som bruges deels til Kornsæd og Kartoffelavl, og deels til Kaal- og Urte-Haver ved Gartnere, hvilke aarlig avle en Mængde Kaal, Rødder og alle Slags Kiøkken-Urter. Adskillige Sorter gode Frugttræer ere og i endeel af Haverne. Smukke Alleer af forskiellige Slags Træer ere plantede i den seenere Tid fra Domkirkegaarden til Stadens Port, hvilket giver, og mere i Tiden vil give ved Træernes Opvext, Stadens Indbyggere behagelige Spadseretoure.

Kamøe, en liden Øe i Vestfinmarken, under Finmarkens Amt, som adskilles fra Magerøe, eller fra den Deel af samme Øe hvor Handelsstedet Kiælvig ligger, ved et Sund, kaldet Kamøe Sund.

Kanikebierget, en klippig Bakke inderst ved Fix Sundet under Viggers Præsteg., Søndhordlehns Fogd., søndre Bergenhuus Amt, hvor endnu sees Levninger af en gammel muret Bygning, som skal have været et Munkekloster. Et Stykke Jord, som ligger herved, er tillagt Kapellanen ved Bergens Domkirke.

Kappikselikfiord eller Skiel-Laxfiord, er den østlige Arm af Godthaabsfiord, under søndre Inspectorat paa Grønland. Inderst i Fiorden sees paa 2de Steder omfaldne Gierder og Bygninger, som ere omgivne med gjødede Marker. Tæt ved Stranden er en Steenmuur, som Grønlænderne bruge om Sommeren til Kiøkken og andre Fornødenheder i Fiskeriets Tid; thi i denne Fiord falder godt Fiskerie. Fiorden er indelukt og fryser strax til om Efteraaret. Den ligger omtrent 9 Mile fra Kolonien Godthaab.

Kariæt, et meget nærsomt og umisteligt Sted for sidstmeldte Kolonie Godthaab, og tillige meget fordeelagtig for Handelen, beliggende 3 Mile fra Godthaab, under søndre Inspectorat.

Karlsøe, en liden Øe under Saltens Fogd., Nordlands Amt.

Karlsøe, en beboet Øe i Senjen og Tromsøens Fogd., Finmarkens Amt, som udgiør et Kirkesogn og Præsteg., kaldet Karlsøe,

Digitized by Google

Karlsøe. Kirken staaer paa Øen. Hertil er et Annex, kaldet Helgøen. Præstegieldet betienes af en Sognepræst. Tingstedet er Gaarden Elvevold.

Karmen, saa kaldes den største Ø i Ryefylke Fogd., Stavanger Amt, beliggende nordvest fra det Næs Tungenæs. Den er 3 store Mile lang og 9 M. i Omkreds. Fra den søndre Ende, som kaldes Skudenæs er 3 Mile til Stavanger Bye; dens vestre Ende ligger mod Nordsøen; dens østre strækker sig til et Sund, kaldet Karmesund; og den nordre, mod Øen Sletten under søndre Bergenhuus Amt. Øen er meget klippig, dog temmelig vel beboet. Indbyggerne, ere gode Agerdyrkere og de have tillige god Næring af Søen ved Fiskerie. Her ligge 2de Hovedkirker med Præstegaarde, nemlig: Falnæs til Skudenæs Præsteg., samt Augvaldnæs og Torvestad til Augvaldnæs og Torvestads Præstegielde, item 2de Annexkirker, nemlig: Akre til Skudenæs Præsteg. og Skaare til Torvestads Præsteg. Den yderste Pynt af Øen, kaldes Augvaldnæs hvorved ligger en Gaard af samme Navn, som i fordum Tid har været Kongsgaard, see Augvaldnæs. Til Øen ligge mange Holme og smaae Øer, hvoraf nogle tiene til Høeslet og Græsning for Creaturene om Sommeren, men mange flere ere aldeles ubrugelige og ufrugtbare.

Karmesund, et stort Sund, som begynder ved det Næs, Skudenæs, paa ovenmeldte Ø Karmen, og gaaer mod Nord i en Længde af 3de Mile. Her begynder Bergens Leed, og her løber Bergens Fiord ind fra Havet, som siden gaaer indenskiærs til Staden Bergen.

Karmesunds Provstie i Ryefylke Fogd., Stavanger Amt, under Christiansands Bispedømme, bestaaer af formeldte 3de Præstegielde: Skudenæs, Augvaldnæs, og Torvestad, hvilke tilsammen indeholde 8 Kirkesogne, indbefattet et Kapel paa Øen Udsire, hvortil ere 3de Sognepræster.

Kasnejaure, et stort Vand i Saltens Fogd., Nordlands Amt.

Kassensø, en beboet Ø, uden for de 3de Øer Vikten, i Nærøens Præsteg. Nummedals Fogd., Tronh. Amt.

Katlegiaas, et ildsprudende Bierg i Skaftefields Syssel, Østre Fierding af Island, hvis omliggende Bygd er tykt overdækket med Gruus og Aske af Jordbrand.

Kautokeino eller rettere Gaudakeino Præstegield i Vestfinmarkens Provstie, Finmarkens Fogd. og Amt, er Norge tilfalden ved Grændse-Traktaten imellem Danmark og Sverrig, og indeholder en Strækning af nogle og tyve Mile i Længde fra Landtiglen mod Enodeckes i Svensk Lapmark nordøst og Øster til Tana Elv; Bredden er deels 12 og deels 6 Mile. Dette District tilligemed

gemed Altens og Porsangers Fielde udgiør det egentlige norske Lapmark. Kautokeino District bestaaer af Fielde, som adskilles ved mange Moradser, Vande og Elve, hvilke giøre det umueligt, at kunne reise dertil om Sommeren. Paa nogle Steder hos Floderne ere fortreffelige Fyre- og Birkeskove, men der findes og mange Steder de blotte og bare Fieldrygge af nogle Miles Længde. Udi det gandske Kautokeino ere ikkun 2 Steder, hvor Folk boe bestandig, nemlig: det ene hos Alata Jocka (Altens Elv) og det andet hos Caras Jocka; dog bestaae disse Colonier ikkun af 3 Qvenne-Familier paa det første, og omt. 10 af samme Slags Folk paa det sidste Sted. De øvrige Indbyggere ere alle Fieldfinner eller egentlig saa kaldede Lapper, som Aar 1756 udgiorde omtrent 90 Familier, hvilke om Vinteren flytte omkring paa Fieldene, men om Sommeren opholde sig ved Søen, deels i Nordlandene og deels i Finmarken. Districter deles ellers i 2de Menigheder, som ere Kautokeino og Asjovarre Meenigheder. De, som om Vinteren opholde sig i den vestre Ende af Districtet hos Altens Elv, høre, tilligemed de ovenmeldte 3 Qvenne-Familier, som boe ved samme Elv, til den første og største Meenighed; og de Lapper, som flytte omkring i den østre Ende, samt de 10 Qvenne-Familier ved Caras Jocka, udgiør Asjovarre Forsamling. Hertil er en Sognepræst, som boer paa Kautokeino Præstegaard, der ligger ved Altens Elv, 4 Mile nørden for dens Udspring, og 16 Mile sønden for dens Udløb i Søen. Paa Gaarden er ikkun en ringe Bygning, som af Almuen vedligeholdes. Omkring Gaarden er et temmelig Stykke Eng, opryddet af de svenske Præster, som før har været i Kautokeino, og i de næst hosliggende Fielde findes et Slags Mos, som Kiør og Faar kan æde. Om Sommeren og Høsten kan hver Dag faaes ferst Lax af Elven, og af nær hosliggende Vande faaes Gieder og Brasen med flere Slags Fiske. Kirken staaer ved Præstegaarden, bekostet af Kong Carl den Ellevte i Sverrig, hvilken Konge ogsaa har foræret Kirken adskillige Ornamenter. Der findes og et lidet Haandbibliothek af gode svenske Bøger til Præstens Tieneste. Kirkens Indkomster bestaaer af frivillige Gaver, Leiermaals Bøder, Vin-Penge af hver Communicant 2 Skilling, m. v., hvoraf dens Reparationer bekostes, samt Vin og Brød forskaffes. Aar 1755, da Professor Hans Dahl, som første norske Præst tiltraade Præstegieldet, var Kirkens Beholdning 1900 til 2000 Daler Kobbermynt, hvilken Sum den svenske Præst afleverede. Ved Præstegaarden holdes aarlig i Februarii Maaned et Marked, hvor de svenske Borgere fra Torneaae tiltuske sig Lappernes Renshuder, Mudder, Handsker, Støvler og Skoe af Renskind, mod Vadmel,

Digitized by Google

mel, Kerser m. m., men iser Tobak og Brændevin. Indbyggernes Næring og Ophold bestaaer fornemmelig i deres Rensdyr, og hvoraf de have baade Klæder og Føde, desuden af Fiskerie og Jagt. I Kautokeino ere 2 Hovedelve, som ere førmeldte Alate-Jocka, og Jezjoka.

Kavringnæs i Ostfinmarken er en af de yderste Landpynter af det faste Land mod Osten, lige for Vardøe.

Kellengek, en Annex Mission, anlagt 10 til 11 Mile Sønden for Colonien Gothaab i det søndre Inspectorat paa Grønland, hvor et Huus er opbygt for Missionen. Her er et betydelig Handelssted.

Keilbygda, et Bygdelav til Hægre Annersogn i Stordalens Præsteg. Stør- og Verdals Fogd. Tronh. Amt, beliggende paa begge Sider af Stordals Elv, og bestaaer af 19 frugtbare Gaarde med gode Skove og Laxefiskerie i Elven. Disse Gaarde blev Aar 1774 beboet af 23 Gaardmænd, 17 Huusmænd, og 8 Inderster, som i alt udgjorde 274 Siele.

Kiolarnæs, et Næs i Kivsar Syssel, søndre Fierding af Island, hvor Fiskerie vedvarer hele Aaret. Paa vestre Side af dette Næs ligger en Gaard, kaldet Hof, hvor Levninger vises af et Afguds Tempel, som blev bygt Aar 888, da Helge Biola, en Frænde af Ingolf, Islands første Beboer, levede. Paa samme Sted lod Torsten Ingolfsen sætte og holde et almindelig Landsting, men ved Aar 928, da den saakaldte Ulfliots Lov blev vedtagen over heele Island, blev dette Landsting forflyttet til Thingvalle ved Øxeraae, hvor det nu holdes.

Kidøe, en beboet Øe i Hvamsfiord, under Dale Syssel, vestre Fierding af Island.

Kiel, en liden Ladeplads 2 Mile fra Byen Kragerøe, udi Nedre Tellemarkens Fogd., Bradsberg Amt.

Kiellen eller Tiælden, en Gaard 1½ Fierding fra Nor eller Næssets Hovedkirke i Romsdals Fogd. og Amt, er mærkværdig af en Tildragelse, som indfaldt sammesteds Aar 1756, i Martii Maaned, næste Søndags Aften for Fastelavens Klokken 8 omtrent, da et stort Stykke af det næstliggende Field, Fiældefield kaldet, faldt ud i Søen, hvilket foraarsagede en stor Oversvømmelse. Fieldet hvoraf Faldet skede, er af samme Beskaffenhed, som den øvrige paa begge Sider tilstødende Biergstrækning, bestaaende af en Hob sammendyngede Stene, samt af Sand, Muld og Leer, hvilket alt ligger om hinanden paa en mod Havet nedhældende Fieldside, der er overgroet med Fyre-, Birk-, Older eller Elle- og Hasseltræer. Fra Havet til Faldets Høide skal være ½ Miil og Breeden $\frac{1}{12}$ M. omtrent. Bemeldte Fald rakte lige op til den øverste

Brik

Digitized by Google

Brik af Fieldsiden, hvor en stor flad, men moradsig Markstrækning laae; som Gaarden Kiellens Beboere ei allene havde til Høeslet, men og til Sæter, og stod her endeel Sætterhuuse, hvilke ved Faldet for største Deel bleve bortrevne. Faldet skal have skeet med en utrolig Heftighed, hvorved den heele hosliggende Fiord, under Navn af Ereds og Langfiorden, som er henved 3 Mile lang, og hvor Faldet indtraf, ½ M. breed, blev sat i den heftigste Bevægelse, og omendskiønt Fiorden i Almindelighed skal være 100 Favne dyb, paa mange Steder ei Bund at finde, og uden for Faldet et Dyb af 60 Favne; saa blev dog denne store og dybe Fiord derved saaledes oprørt fra Bunden af, at Vandet i det næstfølgende Dag saae ud, som det tykkeste sammenrørte Leervand, og paa sine Steder havde drevet 50 Skridt i Høiden over dets sædvanlige Overflade; det bortrev ei allene Jordskorpen af Klipperne med paastaaende Træer langs Strandkanten paa begge Sider af Fiorden, men borttog ogsaa en Mængde Fartøier, Baade og Huuse, end ogsaa dem, som stode paa Bakker og høie Steder, henved 200 Skridt fra Stranden. Adskillige Slags Fiske, saasom Langer, Qveiter eller Helleflynder, Torsk ꝛc., fandtes opkastede 100 til 200 Skridt op paa Landet, og paa Gaarden Sandnæs, beliggende næsten lige for Faldet, paa hiin Side Fiorden, blev Sild kastet ind igiennem Huusenes Vinduer, skiønt disse staae hen imod 200 Skridt fra Vandet paa et temmelig høit Sted. Uden for Landet sammesteds laae en Jagt eller saakaldet Bomseiler for Anker, som blev saaledes sønderknust, at ikke det mindste deraf var tilovers, men til Lykke ingen af Folkene vare ombord. Paa Stranden ved Næs Præstegaard, der ligger ved Fiorden ½ Miil fra Faldet, blev en Steen opkastet, saa stor, som et lidet Huus, og et Tiende Stabur eller Stolpebod Præstegaarden tilhørende, som var en temmelig stor og høi Bygning, blev opløftet fra sit Sted og kastet 150 Skridt høiere op paa Landet. Disse, med mange flere skadelige Hændelser og Ødeleggelser, foraarsagede dette Fald, og hvorved 32 Mennesker omkom.

Kielsfiord, en liden Tværfiord, som aabner sig paa den vestlige Side af Østefiorden, og strækker sig ½ Miil ind mod Sydvest i Voldens Sogn og Præsteg., Søndmørs Fogd., Romsdals Amt. - Den er i Begyndelsen temmelig breed, men ved den Gaard Strømme meget smal, som et smalt Sund, hvor Søen giør en stærk og stridig Strøm. Inden for Gaarden Strømmen aabner den sig paa nye og danner der en maadelig stor og rund Bugt, kaldet Botn. Her ligger en stor Gaard, kaldet Kiile, hvoraf Fiorden har faaet sit Navn, som skylder 5 Vog 4½ Mark Fisk, har 4 Opsiddere. Strax oven for Gaardens Huuse staaer et

Digitized by Google

Steenkors opreist paa en Høi nær ved den alfare Vei over Birkedals-Eid. Dette Kors er udarbeidet af en heel Steen; Stammen er 4 Alne og Armene tilsammen 2 Alne i Længde, med et cirkelrundt Hul i Krydset.

Kielviigs Præstegield og Tinglaug i vest Finmarkens Provstie, Finmarkens Fogd. og Amt, bestaaer af 2 Kirkesogne, som er Kielviig Hovedsogn beliggende paa Øen Magerøe ved Kielviigs Handelsplads og Kistrand Annex. I disse Sogne er til Aar 1789 uddeelt og opmaalt 62 matrikulerede Pladse, hvoraf nogle for 2 Opsiddere. Til dette Præstegield er en Sognepræst. I Kielviig holdes Laugtinget hvert andet Aar.

Kierre, en Ø i Lauven Elv under Laurdals Præsteg. Jarlsbergs Grevskab, hvori er et betydelig Laxefiskerie.

Kierringviigen, en Havn ved Tronhiems Fiord under Mosvigens Annexsogn, Ytterøens Præsteg., Inderøens Fogd., Tronhiems Amt.

Kierringøe, en meget stor beboet Halvøe, som hænger fast ved en Landstrimmel med det faste Land i Saltens Fogd., Nordlands Amt. Denne Ø indeholder et Kirkesogn, som er et Annex til Bodøe Præsteg. i bemeldte Saltens Fogd. Kirken, som er af Træe, staaer paa Øen.

Kiesboe, en Gaard i Skei Annexsogn Spareboe Præstegield, Inderøens Fogd., Tronhiems Amt af Skyld 2 Øre, tilhører Kiøbmand Joh. V. Thoning i Tronhiem og Proprietair David A. Gram paa Vibe Gaard i Spareboen, hvilken sidste, ved Gaardens Bebolelse i nogle Aar, opbyggede Huusene af nye og anselig forbedrede Gaardens Agre og Eng, samt i den under Gaarden lydende Ogne Elv opførte et Savbrug til 2192 Bords aarlig Skiørsel af Gaardens egen betydelige Skov. Gaarden, som ligger 2 Mile fra Skei Kirke til Fields, og af den Aarsag ofte underkastet tidlig Nattefrost om Efteraaret til Skade for Kornavlingen, beboes nu af en Leilending, som er Savmester paa Saven. Under Gaarden ere 3de store Huusmandspladse. Gaardens tilliggende Strækninger ere betydelige saavel Inden som Udengierds.

Kiilevandet, et fiskerigt Vand i Solum Præsteg., Nedre Tellemarkens Fogd., Bradsberg Amt, har mange Bugter og Kiiler, ligger meget behagelig, og omringet af mange Gaarde, Pladser, høie Fielde, hævdede Marker og skiønne Skove. Til dette Vand nedløber adskillige Fieldelve. Nær ved Vandet ligger et Bøygdelav, kaldet Kiilbøygden, som indeholder endeel Fieldgaarde.

Kiilestrøm, et smalt og farligt Sund, liggende 4 Mile Nord fra Bergen, imellem Øerne og det faste Land, under Nord-

hord-

Digitized by Google

hordlehns Fogd., søndre Bergenhuus Amt. Igiennem dette Sund maae altid Nordlandsfarerne med deres Jægter løbe, ved Reise til og fra Bergen. Her falder en stærk Strøm, og et stort Skiær ligger skiult midt i Strømmen, som giør Farten meget farlig.

Kildeverfe, et Bygdelaug i Thingøe Syssel, nordre Fierding af Island. Her ere endeel ferske Søer og Elve, hvori Indbyggerne fiske Foreller.

Killie, 5 Gaarde i Lessøe Præsteg., nordre Guldbrandsdalens Sorenskriverie, Christians Amt, af Skyld 15 Huder 7 Skind, har 6 Opsiddere og 2 Huusmænd. Om disse Gaarde fortælles, at Opsidderne beklagede sig for Kong Oluf Tryggesøn, at de ved deres Gaarde ikke havde Vand, og at Kongen befalede dem, at flytte Husene længere ned paa et Sted, som han selv anviiste, hvor de skulde faae Vand i Overflødighed, hvilket traf ind; thi de fandt gode Vandkilder. Gaardenes Navne vare forhen Dovrea, men fra den Tid bleve de kaldet Killie.

Kind- eller Øst-Torpen-Sogn, et Annex til Lands Præsteg., i Hadelands Sorenskriv., Valders Fogd., Christians Amt.

Kind eller Kindøe, en stor beboet Ø i Sønd- og Nordfiords Fogd., nordre Bergenhuus Amt, som udgiør Hovedsognet til Kinds Præstegield. Kirken er en stor grundmuret Bygning.

Kinderaasen, en Gaard 2 Mile til Fields i Øster fra Sneaase Vand, under Sneaase Præsteg., Indersens Fogd., Tronh. Amt. Til denne Gaard, som har 2 Opsiddere, er en betydelig og vidtløftig Skovstrækning, og paa Gaardens Grund er opført 2de betydelige Savbruge, hvortil fra Gaardens Skov frembringes det fornødne Savtømmer; desuden ligger nok et Savbrug, et kort Stykke fra Gaarden, kaldet Gauslie-Sav, som ogsaa har endeel Savtømmer fra denne Gaard. Gaarden med de 2de første Savbruge tilhører Proprietair Broder Hagen i Verdalen.

Kinds Præstegield, i Søndfiords Sorenskriv. og Provstie, nordre Bergenhuus Amt, bestaaer af 3de Kirkesogne, som ere: Kindøe Hovedsogn paa formeldte Ø Kindøe, og Annexerne: Broe eller Svanøe og Bremanger. Hertil er en Sognepræst. Til Broe eller Svanøe Sogns Fattige er skiænket en Kapital stor 300 Rdlr. af Forvalteren over Svanøe Birk, Falk Giedding, see Broe Sogn.

Kintserviig, en Gaard i Kintservigs Præsteg., Hardanger District, Søndhordlehns Fogd., søndre Bergenhuus Amt, hvor Præstegieldets Hovedkirke staaer. Her har i fordum Tid været drevet stor Handel af de Engelske og Skotske med Tømmer og Trælast, og de havde her deres fornemste Ladested ved en stor Vig eller Bugt under Gaarden, hvor endnu sees Levninger af

Digitized by Google

store Bygninger og Huustomter, samt endeel Kul, som giver Formodning om, at Ladepladsen eller Byen ved Ildebrand er bleven ødelagt.

Kintserviigs Skibreede eller Tinglaug sammesteds, udgiør et Præstegield under samme Navn, bestaaende af 3de Kirkesogne, som ere: Kintserviigs Hovedsogn, og Annexerne: Ullensvang og Odde, henhørende til Hardanger Provstie. Hovedkirken er af Grundmuur, en meget stor Bygning, for en stor Deel opbygt af Vegsteen. Af Frygt for Elvebrud er omkring Kirken bygt et Brystværn af Tømmer og Steene, hvilket giver Kirken Anseende som en Fæstning. I Kirken ligger een af de gamle Laugmænd begraven, over hvis Grav sees en stor Marmorsteen med Inskription af Rune Bogstaver. I dette Præsteg. er stor Mangel paa fornsdeen Skov; desuden falder en ringe Korn- og Høe-Avling, men derimod haves god Næring ved Frugttræer, som afgive modne og gode Frugter, saasom: Æbler, Blommer, Pærer og Kirsebær, og mange Bønder, især udi Ullensvangs Sogn har 2 a 3 Frugthaver til deres Gaarde. Desuden fører Bønderne nogen Handel paa Kongsberg med Creaturer og Fedevare. Til Præstegieldet er en Sognepræst, som boer paa Præstegaarden Ullensvang, og en residerende Kapellan. Tingstedet er Gaarden Utne.

Kios, en Gaard i Gusdals Præsteg., Guldbrandsdalens Fogd., Christians Amt, af Skyld 1 Hud 3 Skind Odelsgods, som af nærværende Eier og Opsidder anseelig er forbedret, hvorfor han af det Kongelige Landhuusholdnings Selskab i Kiøbenhavn har faaet i Præmie 100 Rdlr.

Kiosar Syssel, i søndre Fierding og Amt af Island, er det allermindste Syssel sammesteds, og bestaaer egentlig af en Odde, som løber Vester ud i Havet til den store Bugt Faxefiord imellem Reykenæs og Vester-Iøkel, havende Hvalfiorden paa den nordre og Kollafiord paa den søndre Side. De her værende største Bierge ere Esian og Reinevallehalsen. Her forefalder ofte Fieldskreed om Foraaret og Høsten formedelst langvarig Regn, da store Klipper med Jord og Gruus løsnes fra Fieldsiden, og styrte need over den underliggende Egn, som derved beskadiges, og om Vinteren leve Indbyggerne i Frygt for Sneefiod eller Sneestyrtninger, hvilke ere meget farlige, thi naar Sneen paa de øverste Fieldbrinker samles i stor Mængde, styrter den ned i Dalene, og foraarsager betydelig Skade paa Græsmarker, Huse, Mennesker og Creature, som fornemmelig indtraf i Februarii Maaned Aar 1699. Dette Syssel indeholder 3 Tingsogne og 4 Sognekald, nemlig: Mosfeld, Udskaale, Brøtorholt og Reinevalle, hvor-

Digitized by Google

til ere 4 Sognepræster, og med Guldbringe Syssel udgiør et Provstie, henhørende under Skalholts Bispedømme. Aar 1753 var i dette Syssel 46 Skattebønder og 117 andre Bønder. Aar 1760 havde Sysselet 89 Jorder eller Tuner, og Aar 1769 var Folkemængden i dette og Guldbringe Syssel, 3470 Siele. Af den Tørv, som her skiæres og bruges til Brændsel, sees at her fordum har staaet skiønne Skove; thi den er fuld af Birkestilker og store Træstumper. I dette Syssel ligger Hvalfiordar-Eyre, en god Havn i en Fiord, kaldet Hvalfiord, saa og Leyne-Vogar, en bequem Skibshavn i Kollafiord. Den betydeligste Lax-elv kaldes Laxaae.

Kirkebøe, en Gaard tæt ved Enningdals Anner Kirke i Idde Præsteg., Idde og Marker Fogd., Smaalehnenes Amt, hvor, Aar 1716, en svensk Trup, bestaaende af 300 Mand, bleve angrebne og deels slagne, deels tagne til Fange af 80 Arbeidsfolk fra Saugbrugene i Tistedalen og 40 Mand norske Soldater, under Anførsel af Lieutenant Even Kraft, og hvorved Klokkeren i Sognet Ole Svendsen Backe særdeles udmærkede sig, deels ved rigtige og vigtige Underretninger, og deels ved Veiviisning; men han faldt selv paa Ærens Seng, og blev begraven med militair Æresteegn ved Hovedkirken.

Kirkebøe, en Gaard i Stordalens Sogn, Strands Præsteg., Sønmørs Fogd., Romsdals Amt, af Skyld 2 Vog Fisk, har 2 Opsiddere. Her staaer Sognets Kirke, som er en liden og uanseelig Stavkirke, Almuen tilhørende, hvortil ligger et lidet Jordegods af 2 Vog 18 Mark Fisk.

Kirkebøe Sogn, et Anner til Vigs Præsteg., i Yttre-Sogns Sorenskriv., nordre Bergenhuus Amt. Kirken er en Træbygning.

Kirkebøe, et Sted paa Øen Strømøe under Strømse Syssel paa Færøe, hvor de Færøiske Biskopper fordum have boet, og sees her endnu et Steenhuus, som skal have været deres Bispe-Residenz. Her er ogsaa en Kirke, som er Anner-Kirke til Thorshavns Præstegield. Kirken er opmuret af Kampesteen og Huggensteen med en Kirkemuur, hvilket alt er endnu en Levning af de Katholske Bispers Kirke, som havde ladet samme bygge. De gamle Munkebygninger, ligeledes af Steen, som her stode, ere efter Reformationen ganske ødelagte.

Kirkesæter, en stor, god og smuk Gaard inderst ved Hevnefiord, paa østre Side af en Elv, kaldet Siøa eller Viisø, i Hevne Hovedsogn og Præsteg., Fosens Fogd., Tronh. Amt. Denne Gaard, som nu eies og beboes af Kapitain Brodkorb, har tilforn været Præstegaard, men af Eiler Caspersøn Skøller, som eiede et anseelig Jordegods i Hevne, der nu ligger under Holden Sæde-

Sædegaard, mageskiftet mod endeel andre ringe Gaarde. Gaarden har store og ansoelige Husebygninger og god Skov.

Kirkevaag, en sikker Havn, men har vanskelig Indløb formedelst mange Skier, som ligge udenfor, i Guldbringe-Syssel, søndre Fierding af Island.

Kirkevaags Præstegield i Nordlands Amt, Vesteraalens Provstie, see Vaagen.

Kirkiufell og Stød, 2de Fielde, som af Søefarende kaldes Sukkertoppen og Liigkisten, beliggende i Sneefields Syssel, vestre Fierding af Island. De ere dannede næsten som en Pyramide, og ere 300 Favne høie.

Kirkreid, en god Gaard ved Bedstadsundet under Bartnes Annexsogn, Bedstadens Præsteg., Indersens Fogd., Tronh. Amt, har en Overdrev. Her har i fordum Tid staaet en Kirke.

Kistrand Sogn, et Annex til Kielviigs Præsteg., i Vestfinmarkens Provstie, Finmarkens Fogd. og Amt. Meenigheden bestaaer af Finner eller Lapper, som boe ved Porsanger Fiord, og har en liden Kirke eller Kapel af Træe.

Kittelsbyeaasen, en stor Fieldaas i Lunder eller Sognedals Annexsogn, Nordrehougs Præsteg., Ringerige District, Buskeruds Amt, hvor et Kobberværk for hen ved 130 Aar siden skal have været i Drivt. Der findes endnu 5 Gruber, som have Kobber-Ertz. Ved en strax hosliggende Foss, kaldet Garhammer, har Masovnen staaet, og hvoraf sees Levninger, tilligemed en stor Mængde rustet Kobbermalm. Grubene staae nu fulde af Vand. Her gives ellers bequemt Vandfald og Skov til et saadant Værks Fornødenhed.

Kiælvig, see Kielviig.

Kiæringsøe Sogn, see Kieringøe.

Kiærkebokloster, et sekulariseret Kloster i Skaftefields Syssel, østre Fierding af Island, stiftet for Nonner, Aar 1185, af Thorlak den Hellige, Biskop paa Skalholt. Ved Reformationen blev Klostergodset lagt under Kronen.

Kiærsted, saa kaldes Præstegaarden i Harams Præsteg., Søndmørs Fogd., Romsdals Amt, af Skyld 7½ Vog Fisk, hvoraf svares Skat af 2 Vog 2 Bpd. 6 Mark Fisk. Denne Gaard ligger paa nordre Side af Den Lepsøe, og var Aar 1766 bortforpagtet til 2de Bønder. Under Gaarden hører Kiærstad-Støl, som beboes af 6 Pladsemænd.

Kiøkelviig, en liden Viig af Bergens Fiord, beliggende ¼ Miil fra Staden Bergen, er Søefarende vel bekiendt, fordi alle Skibe og Fartøier maae der stryge Seil, eller sætte paa Seilene, om Vinden blæser af Landet, formedelst de stærke Hvirvelvinde og

Field-

Digitized by Google

Fieldkast, som der falde ud fra hosliggende høie Klipper, om endskiønt det er saa godt som stille Veir. Deraf er det Ordsprog: Stryg for Kiølelvig.

Kiølen, en vidtløftig øde Fieldstrækning, som tager sin Begyndelse ved Varanger og Indiager Vand øverst i Finmarken, og strækker sig mod Sønden ned til Røraas og til Fæmunds Søe, 20 Mile fra Trondhiem, hvilket udgiør en Længde omt. 150 tydske Mile. Dette Field udbreder sig i 2de Hovedarme, hvoraf den eene Arm sætter Grændser imellem Norge og Sverrig, og kaldes Rudfield, Sulefield, Skarsfield, eller med det almindelige Navn Sevebierg; den anden Arm forandrer sit Navn, og strækker sig af Begyndelsen 16 Mile i Længde fra Østen mod Vesten til Romsdalen, og siden fra Romsdalen til Guldbrandsdalen paa 70 Mile mod Sønden til Lindenæs. Nordland og Finmarken ligger paa den vestre Side, og de svenske Provindser paa den østre Side. Paa disse Fielde flakke Lapperne eller Lapfinnerne omkring med deres Rensdyr, og de Strækninger, som ligge imellem Finmarken og Jemteland i Sverrig, kaldes Lapmark.

Kiølfieldet, et stort Field i Rokke Annexogn, Bergs Præsteg., Idde og Marker Fogd., Smaalehnenes Amt, som er 1 M. langt og næsten ½ M. bredt.

Kiøllefiord, en temmelig breed Fiord i Østfinmarken, Finmarkens Fogd. og Amt, som ved et Næs af det faste Land, kaldet Kølleforднæs, skiær sig ind i Landet. Ved denne Fiord er en Havn og Handelsplads, kaldet Kølleford, hvor Finnerne reise ned for at sælge deres Pelsværk og Vare. Herfra har ved Handelsskibene forhen været udført diverse Sorter tør Fisk, Edderdun, Tran, Pelsværk, m. v.

Kiøllefiords Præsteg., samme Steds, bestaaer ikkun af et Sogn, kaldet Kølleford, hvis Kirke ligger ved Kollefiords Handelshavnet. Foruden denne Kirke er et Kapel, kaldet Lebesbye. Hertil er en Sognepræst.

Kiølvandene, 4re smaa Vande, tilsammen i Længde noget over ½ Miil, som ved korte Elve ere sammenhængende, ligger i Bergs Præsteg., Idde og Marker Fogd., Smaalehnenes Amt.

Kiømøe Sogn, i Lurvigs Grevskab, er et Anner til Notterøe Præsteg. i Jarlsbergs Grevskab. Kirken er en meget smuk Steenbygning, som Almuen selv eier, og er i ypperlig Stand, hvortil er bygt et Sacristie af Tømmer. Tinget holdes paa Gaarden Hougerød.

Kiømøe, en Øe under Kragerøe Tolddistrict, i Nedre Tellemarkens Fogd., Bradsberg Amt, som tilligemed 3de smaa Holme

er

er skyldsat for en Hud, og er Allodial-Gods til Laurvigs Grevskab. Her boe nogle Lodser, der tillige ernære sig af Fiskerie. Ved Øen er god Ankergrund og Havn.

Kjørstad, 4 Gaarde i Froens Præsteg., søndre Guldbrandsdalens Sorenskriv., Christians Amt, af Skyld 12 Hunder Odelsgods, har 4 Opsiddere og 10 Husmænd. Disse ere betydelige Gaarde, har i gamle Tider været beboet af anseelige Mænd, og sees her mange Begravelseshøie. I den ene Høi er fundet, for nogle Aar siden, et Sværd og endeel Menneskebeen.

Kleivbygda, et Bygdelaug til Lunke Annexsogn i Storbals Præsteg., Stør og Verdals Fogd., Tronh. Amt, bestaaende af 17 Gaarde, som Aar 1773 havde 19 Gaardmænd, 11 Husmænd, 7 Inderster, og i alt 173 Siele.

Kleppe, en Gaard i Soulands Annexsogn, Hierdals Præsteg., Øvre Tellemarkens Fogd., Bradsberg Amt, som har store rødmalede Husebygninger, og i øvrigt en af de betydeligste og beste Gaarde i Præstegjeldet. Her er anlagt et Tegelværk, som er det eeneste i hele Fogderiet.

Kleps Præstegjeld, i Jedderens Provstie, Jedderen og Dalernes Fogd., Stavanger Amt, ligger 4 Mile i Nord fra Ogne Kirke, og ½ M. op fra Havet ved den store Elv Figgien. Dette Præsteg. bestaaer af 3de Kirkesogne, som ere: Kleps Hovedsogn og Annexerne Borre og Aare, hvortil er en Sognepræst.

Kleps Skibreede, et Tinglaug samme Steds, bestaaer af 36 Gaarde, som beboes af omtrent 80 Gaardmænd. Tingstedet er Gaarden Kleppe.

Kleve Sogn, et Annex til Bolsse Præsteg., i Romsdals Fogd. og Amt. Kirken ligger inderst ved en stor Vig af Romsdals Fiorden, kaldet Osen.

Kleven, en meget god Havn strax ved Byen Mandal, i Mandals Fogd. og Amt, hvorved ligger 2de navnkundige Bierge, kaldet Koe og Kalv. Her ere 33 Numere af beboede Huse, foruden adskillige store Pakhuse og 3 Skibskraner, see Mandals Bye.

Klevold Skibreede, et Tinglaug i Ytre Sogns Sorenskriv., Nordre Bergenhuus Amt. Tingstedet er Gaarden Bjørdal.

Kleyfarvatn, en ferst Søe, meget fiskeriig, beliggende i Guldbringe Syssel, søndre Fierding af Island.

Klingen, en Gaard ved Sneaase-Vand, i Forr Hovedsogn, Stods Præsteg., Indersens Fogd., Tronh. Amt. Her er første Skytsskifte til Sneaasen op efter Vandet. Gaarden er Mensalgods under Stods Sognekald, forsynet med gode Bondebygninger for en Opsidder, og er i øvrigt en meget god Gaard. Her er tillige Exerceerplads for Stods Kompagnie, hvor og Telthuset staaer.

Klom-

Digitized by Google

Klomstad, 2de Gaarde i Froens Præsteg., søndre Guldbrandsdalens Sorenskriv., Christians Amt, af Skyld 4 Hunder 6½ Skind, samt 3 Bpd. Fisk, har 2 Opsiddere og 7 Husmænd. Neden for Gaardenes Huse staaer en Bautasteen, paa vestre Side af Kongeveien, som her løber forbi.

Klostadboven, et Sted ved Stranden af Tønsberg Fiord, i Jarlsbergs Grevskab, hvor ingen Folk boe, men dertil nedføres en Mængde Brændeveed af Bønderne, som bortbringes ved nogle smaa Jegter til Forhandling Øster og Vester i Landet.

Klunkelaug, et varmt Bad med overstrødig varmt Vand, opmuret af Steen og forsynet med Sæder rundt omkring, beliggende i Strands Syssel, vestre Fierding af Island. Vandet kan ind- og udtappes efter Behag.

Klæbesteens Hammer, en Bierghammer eller rettere en Bierghuule, som ligger imellem de 2de Gaarde Emlen og Østrem, i Borgunds Hovedsogn og Præsteg., Sondmørs Fogd., Romsdals Amt, paa et brat eller steilt Bierg nær ved Soen, efter hvilket Bierg man paa visse af Naturen dannede Trappetrin kan gaae op til Huulen, som har sit Navn af en stor Deel i Bierget udhugne Veg- eller Kæbersteene.

Klæboe Præsteg. og Tinglaug, i Strinde Fogd., Dalernes Provstie, Tronh. Amt, bestaaer af 2de Kirkesogne, som ere: Klæboe Hovedsogn, beliggende paa østre Side af Nied-Elv, og Tiller Annex paa den vestlige Side, hvilke Sogne indeholde omtrent 104 Familier og i alt 750 Siele af unge og gamle. I Hovedsognet er 52 Gaarde med omt. 45 eller 46 Gaardbrugende Bønder, samt 25 Husmænd og Indersker. Hovedkirken, som ligger 1½ Miil fra Tronhiem, har Almuen for 4 a 5 Aar siden af nyt Tømmer opbygt, og er dem tilhørende. Til Præstegieldet er en Sognepræst, som foruden Præstetienden er tillagt Kirkens Tiende. Almuen i dette Præsteg., kaldes Klæbyggere; hvis fornemste Næringsvei er Sagtømmer-Hugst og Husebygninger, hvilke de hugge til hiemme, og siden om Vinteren transportere til Tronhiem til Afhandling. Desuden have de Fortieneste med Transporter fra og til Sælboe Kobberværk og Tronhiem. I Hovedsognet har forhen været et Kobberværk i Driyt, kaldet Ulriksdals Værk. Tingstedet for Præstegieldet, er Gaarden Nordsæt.

Klovgaard, en Odelsgaard i Ovams Annexsogn, Stods Præsteg., Indersens Fogd., Tronh. Amt, beliggende paa søndre Side af Sneaase-Vand. Her er Skydsskifte ved Reise til og fra Sneaasen, ½ Miil fra Gaardene Hammer, som ere første Skydsskifte

skifte under Sneaasens Præsteg. Gaarden har en Opsidder, som er Selveier.

Knardal, en meget smuk og god Gaard paa Rsvdestranden i Rsvde Annersogn, Herse Præsteg., Sondmørs Fogd., Romsdals Amt, af Skyld 2 Vog Fisk, har 2 Opsiddere. Her har i fordum Tid været et Skibsbyggerværft, og sees endnu Stedet ved Stranden, nemlig en stor Jordgrøvt, hvorved, for endeel Aar siden, er fundet et gammelt Skibsanker, liggende et Favn dybt need i Jorden, item en stor Deel Skibsspm, som endnu ofte antræffes der i Nærværelsen oven og under Jorden.

Koberuiigen, see Rzaberuiigen.

Rodals Sogn, et Anner til Aaneboe eller Aneboe Præsteg. under Jarlsbergs Grevskab. Kirken er bygt af Muur, hvorudi giemmes, som en Raritet, en Munkekappe fra de katholske Tider.

Rokortokfiord, en liden Fiord, beliggende imellem de 2de Fiorde: Iggerlik og Tummuliarbik i Grønland. Denne Fiord tilfryser alle Vintre, men er dog mærkværdig, saavel af de omliggende frugtbare Marker, som af de Rudera af gamle Bygninger der findes. Henved 3 Mile fra Colonien Sukkertoppen under søndre Inspektorat, sees ved Foden af et af de største, men tillige sletteste Bierge, en Grundmuur, som skal være 27 Alen lang og 13 Alen breed, og inden til 20½ Al. lang og 8½ Al. breed; Gavlene 9½ Al. høie, 2½ Al. tykke; Sidemurene 9 Al. 3 Tommer høie, og 2 Al. 4 Tommer i Tykkelsen, hvilken Bygning formodes at være Levninger af en gammel Kirke. 20 Skridt fra denne Bygning sees Rudera af 2de grundmurede Huse, det eene 18 Al. langt og 12 Al. bredt uden til, og det andet noget mindre. 200 Skridt fra Kirken er nok en grundmuret Bygning, 36 Al. lang og 16 Al. bred udvendig, afdeelt i adskillige Værelser, som formodes at have været et Kloster. En halv Mil i Sydost fra dette Sted ere og tilsyne endeel Rudera af Bygninger paa begge Sider af Fiorden, som tydelig giver tilkiende at have tilhørt de gamle Europæer. Grønlænderne have ikke hoet ved denne Fiord, ei heller benyttet sig af Fiskeriet i Fiorden, fordi den fryser tidlig til om Høsten.

Kolaasen, en Gaard 3 Mile til Fields i Øster fra Sneaase Vand, under Sneaase Præsteg., i Indersens Fogd., Tronh. Amt, har en Opsidder. Til denne Gaard er en vidtløftig Strækning af meget god Savtømmerskov, som benyttes ved et paa Gaardens Grund anlagt Savbrug til 2 Stabel eller 2400 Bords aarlig Skiørsel. Denne Gaard og Sav tilhører Kiøbmand Johan V. Thoning i Tronhiem.

Kolbeinsaae, en stor Elv ved Hole Bispestoel i Skagefiords Syssel, nordre Fierding af Island.

Kol-

Digitized by Google

Kolbensøe eller Mevensklint, en Ø som ligger 12 islandske Sømile Norden for Grimsøe under Vadle Syssel, nordre Fierding af Island.

Kolbeinstad-Repp, et Bøygdelaug i Sneefields Syssel, vestre Fierding af Island.

Kolbiørnsviig, en Havn og Ladeplads under Arendals Tolddistrict, i Nedenæs Fogd. og Amt, hvis Huse ere bygte imellem Klipperne ved Søen, og beboes meestendeels af Søefolk og Lodser, saa og af nogle Kiøbmænd. Her er en Skibskran til at kiølhale og reparere Skibe ved, som er de Søefarende til stor Nytte.

Kolboe- eller Kolbøe-Sogn, et Annex til Totens Præsteg., i Totens Fogd., Christians Amt.

Kollafiord, en liden Fiord, som giør Grændseskiel imellem Guldbringe og Kiosar Sysseler under søndre Fierding af Island. I denne Fiord opholder sig Marsvin og Springhvale.

Kolleboe Sogn, et Annex til Totens Præsteg., i Totens Sorenskriv. og Fogd., Christians Amt.

Kolle- eller Kiøllefiords Præsteg. i Øst-Finmarken, see Kiøllefiord.

Kollefiords Præsteg., under Strømøe Syssel eller den nordlige Deel af Færøerne, bestaaer af 5 Kirkesogne, nemlig: Kollefiords Hovedsogn, hvis Kirke og Præstegaard staaer ved Kollefiord, hvor tillige er en god Havn, dernæst Annexerne: Qvideviig, Vestmanhavn, Qvalviig og Tiørneviig. Hertil er en Sognepræst.

Kollerviig-Bugt, et beboet Sted under Arendals Tolddistrict, i Nedenæs Fogd. og Amt, som Aar 1789 er tilstaaet Ladeplads Friehed for derfra udskibende Trælast.

Kolmefiord, en Havn under Christianssands Tolddistrict, i Mandals Fogd. og Amt.

Kolvereid Sogn, et Annex til Nærøens Præsteg., i Nummedals Fogd., Tronh. Amt. Kirken, som er en Træbygning, staaer ved Folden-Fiord.

Kolter, en liden beboet Ø under Vaagøe Præsteg., sammesteds, som er $\frac{1}{4}$ Miil lang og $\frac{1}{8}$ Miil breed, strækkende sig meest udi Sønder og Nord. Den ligger Sydøst fra Vaagøe $\frac{3}{4}$ Miil, men Vesten fra Strømøe $\frac{1}{2}$ Miil. Paa den nordre Ende er et høit Field, og paa den vestlige Side et høit Forbierg.

Kommenæs eller Kopmandsnæs Sogn, see Kopmandsnæs.

Kommunen, en Odde eller Næs, som ligger paa den nordre Side af Bergens-Vaag, under Nordhordlehns Fogd., søndre Bergenhuus Amt. I de ældeste Tider blev dette Sted kaldet Holmen,

Digitized by Google

men, men siden Kommunen af Kommunitetet, da alle de Geistlige vare her paa et Sted tilsammen i de katholske Tider. Paa den yderste Høi og Kant mod Fiorden laae Bispens og Kanikernes Gaarde, og har denne Deel i de Tider været den anseeligste Part af Staden, formedelst de prægtige grundmurede Kirker og Klostere, samt øvrige Bygninger, som der fordum have staaet, hvilke med deres mange Spire og Taarne gave en herlig Prospekt ud paa Vandet. Disse Kirker og Klostere vare: 1) Den første og ældste Kirke, kaldet Christkirken, bygt yderst paa Kommunen af Kong Oluf Kyre, Aar 1070; samme blev siden af Kong Østen giort til en Domkirke, og vare de Kongelige Begravelser her at see. Denne Kirke stod i 456 Aar og blev nedbrudt Aar 1531, i Kong Friderich 1stes Tid. 2) Den lille Christkirke, bygt af Kong Østen. 3) Sortebrødre-Kloster. Disse 3 Bygninger laae adskilte fra hinanden ved smaa Klipper. 4) Apostel-Kirke eller Kapel, var en Slotskirke og stod i Kongens Gaard, blev bygt Aar 1110 af Kong Østen; dens Bygning var saa herlig, at den blev anseet for een af Norges første Zirater. Uden paa denne Kirke stod udhugget de tolv Apostlers Billeder i store Stene, og indvendig i Kirken stode de tolv Apostler af puur Sølv forgyldte. Paa Hvelvingen over Kirken var en Sahl, hvor Kongerne holdt Herredage og Samlinger af det Kongelige Societet eller Ridderorden, kaldet Jethmunds Gilde. Provsten til denne Apostels-Kirke kaldtes Kongens Kapelmester, Magister Capellarum Regis, fordi han havde Inspection over endeel Kapeller, som tilhørede Kongerne, og hvortil de allene, men ikke Bisperne, havde jus Patronatus. Disse Kapeller vare: 1) Denne Apostel-Kirke, som den fornemste; 2) St. Mariæ Kirke i Opslo; 3) St. Mikkels Kirke og 4) St. Stephans Kirke i Tønsberg; 5) St. Olufs Kirke paa Augvaldnæs; 6) St. Peders Kirke i Spareboen; 7) St. Laurits til Lystad; 8) St. Laurits i Egersund; 9) Hellig Korses Kirke til Fanøe; 10) St. Cathrinæ; 11) St. Ludvigs; 12) Alle Helgens; 13) St. Nikolai de Hordla; og 14) St. Mariæ til Tronæs. Den prægtige Apostel-Kirke stod i 378 Aar, og blev nedrevet, tilligemed alle de andre Aar 1526 af Lehnsherren Eske Bilde i Kong Friderich 1stes Tid. Paa samme Kommun var ogsaa bygt af Kong Østen et Steen-Munster, Hollums kaldet, som blev brugt til Stadens allerførste Raadstue, og stod i Kongens Gaard eller Slottet. Yderst paa Odden eller Næsset af Kommunen er en stor Jernring at fæste Skibe udi, indsat med Blye udi Klippen, og imellem Nordnæs og Kommunen ligger Tønder med store Jern-Ankere og Jern-Lænker, som ere nedsænkede, at Skibene derved kan ligge fast fortøiede.

Kom-

Digitized by Google

Komperud, en smuk Gaard i Modum Præsteg. og Sorenskriv., Buskeruds Fogd. og Amt, hvor en Planteskole af henved 10,000 unge Frugttræer er anlagt.

Kongens Gaard eller Besseſted paa Island, see Besseſted.

Kongsgaard i Stavanger Bye, see Stavanger Kongsgaard.

Kongsgaard i Mandals Fogd. og Amt, see Oddernæs.

Kongsberg, en Kongelig Bergstad beliggende i en Dalstrækning i Sandsværd District, Nummedals og Sandsværs Fogd., Buskeruds Amt, under 59 Gr. 58 M. Polihøide, 8 Miile efter Kongeveien fra Christiania, 4 M. fra Drammen 14½ M. fra Mos, 7 M. fra Holmestrand, 10 M. fra Skeen, 29½ fra Christiansand, 70 fra Stavanger, 64 fra Bergen og Tronhiem, og omtrent 68 fra Kiøbenhavn; er anlagt og bebygget i Anledning af hosliggende Kongsbergs Sølvværk. Ved den eene Ende af Staden flyder en Elv, kaldet Robberbergs Bæk, ved den anden en Elv, kaldet Joensdals Elv, og midt igiennem Staden rinder den store Lauven Elv, som er en betydelig Herlighed; thi efter samme nedslaades fra langt bortliggende Districter Brænde og Tømmer, som ellers med Besværlighed og stor Bekostning maatte transporteres til Lands. Staden er ved Kong Christian den Siettes Forordning, af 18de April 1735, giort til en frie Bergstad saaledes, at Indvaanerne, efter erhvervet Atteſt fra Berghauptmanden, kan, fra Byerne Strømsøe og Bragnæs med andre danske og norske Søesteder, Havne og Landdistricter, ja endog Udenlands fra, selv forskrive og tilforhandle sig, alt hvad de til deres egen Underholdning og Klæder behøve, hvorunder tillige indbefattes de Bergbetiente og Arbeidere, som maatte boe uden for Bergstaden; hvorhos det er tilladt Beboerne i Byerne og paa Landet at opføre til Kongsberg til Afhandling, alle Slags Proviant og Victualier m. v., dog at Betientene og Arbeiderne derpaa beholde Forkiøbet i de 4 første Timer efter Vahrenes Ankomst. Desuden tillader samme Forordning, at udi Bergstaden maae boe og opholde sig 8 Kiøbmænd eller Kræmmere, forsynede med Proviant, Victualier, Klædevare m. v., og samme at udselge, dog ei til andre end dem, som boe paa Kongsberg og derhen høre, under Straf af Varenes Confiskation m. v. Ligesaa tillades, at 18 Personer maae beskikkes til at bruge borgerlig Næring, saasom, at brænde, brygge og bage; og deslige Vare at udsælge, men ei uden for Bergstadens Jurisdiction. Omkring Staden ere nogne Bierge eller Fielde af fin Granit, hvoriblandt den saakaldte Joensknude stiger meest op. Gaderne i Staden ere ei broelagte, men har ellers en jævn og tør Grund, og over Elven

ere

Digitized by Google

ere 2de Brøer. Alle Huuse, undtagen Kirken, ere af Træe, og udgiøre omtrent 1500, som i Brandkassen ere assurerede. Den saakaldte Røste-Rog, som kommer af Ertzernes Røstning, giør Væggene udvendig ei allene fortagtige, men og dertil varige; den giør ellers den Virkning, at Sølv, som Indvaanerne have i deres Huuse, løber an og bliver sort. De offentlige Bygninger ere: 1) Kirken, som er den smukkeste, og blandt de nyere, den kostbareste i Norge, opført af Muursteen. Aar 1741 blev Bygningen begyndt og Aar 1761 fuldendt. Den har kostet 130,000 Rdlr. Taget er af glasserede Jernplader. Indvendig er Kirken lys og udziret med Smag, hvorved Maler Tonning især skal have viist sin Kunst. Denne Kirke betienes af en Sognepræst og en residerende Kapellan. Før var der for Meenigheden, foruden disse, 2de Præster, ogsaa en tydsk Præst, men nu ei mere. 2) I Nærheden af Kirken er Berg-Seminariet, en anseelig Bygning af 2 Etager, af hvilke den nederste er til Inspecteurens Bolig og Husholdning; den øverste til Læse-Sahl, Forsamlings-Sahl, Bibliothek, Mineral-Cabinet og Model-Kammer. Dette Seminarium blev indviet Aar 1786 den 27de Maii, som var Kronprinsesse Louise Augustas Formælingsdag, og hvorom til Erindring blev opsat en ziirlig Træestøtte imellem Kirken og Seminariet. Paa samme Dag forærede Over-Berghauptmand Hiortsin meget betydelige Mineralie Samling til Seminariet. Seminariets Fundats er af 3die Maj 1786. Det chymiske Laboratorium staaer i Gaarden lige for Hovedbygningen, som har en god og bequem Indretning. 3) En nye Cathedral Skole, som har en anseelig Bygning. Her undervises i de lærde Sprog og Grundvidenskaberne, for de egentlige Bergvidenskaber. Betientene ved denne Skole ere en Rektor, en Konrektor og 3 Lærere. Denne Skole er oprettet af den forrige Skoles Midler, som er en Kapital af circa 40,000 Rdlr., samlet ved Berg-Betientenes og Arbeidernes aarlige Afgift dertil. 4) Det Kongelige Magazin, en vidtløftig Bygning indrettet Aar 1774, hvor Korn- og Fedevare, som før kiøbtes af Leverandeurer, og som disse igien paa anden Haand hentede fra Kiøbstæderne, nu paa Kongelig Regning og ved umiddelbar Transport fra Danmark haves i den Mængde, at Bergfolkene deraf kan forsynes for en faststaaende Priis, som ikke forandres, hvad enten Indkiøbs Priserne ere høiere eller lavere. Foruden disse har Bergstaden et Oplags Magazin i Drammen. 5) Amthuuset paa Torvet, hvor Overberg- og Berg-Amtet holder deres Sessioner, ligesaa holdes her Byetinget. Her er Archivet, Expeditions- og Revisions-Contoiret, samt Forvaringssted for Kassen. 6) Hytten, bestaaende af adskillige

Digitized by Google

skillige Smelteovne, og nær ved Hytten, Sølvbrænder- og Probeer-Stuerne, samt Kulhuusene. 7) Mynten, anlagt Aar 1686, hvorved er en Myntmester, en Mynt-Gvardein, en Guldmægtig og en Stempelskiærer. 8) Hammerne uden for Byen med Kulhuuset. 9) Belgemager Værkstedet. 10) Material-Huset. Og 11) tvende Præsteboliger tilhørende Kirken. I Aaret 1778 blev for Dug-Manufacturets Regning i Kiøbenhavn, anlagt her paa Kongsberg et Uld-Spinderie, og det derved spundne Garn sendt til Kiøbenhavn; ligesaa blev derefter anlagt et Bomulds Spinderie for Manchester Fabrikens Regning og Garnet ligeledes sendt til Kiøbenhavn. Til sammes Opkomst bidrog forrige Overberghauptmand Hiort anseelig, ved at skiænke smaa Præmier til dem, som hastigst lærte at spinde hurtig og godt. Nu fortsættes ikkun Uldspinderiet for Klæde-Fabrikens Regning i Byen Moss. Et Potaske Syderie er her anlagt; ligesaa et Staalbrænderie, som forsyner Værkets med det fornødne Staal, en Spiger-Fabrik, en Krudmølle i god Drivt, samt 12 Savbruge, 2de Meel- og en Grynmølle. Her er et anseeligt Apotheek, og forrige Apotheker Peckel har anlagt en skiøn Rahbabar-Plantage. Fra Apotheket forsynes de Syge af Bergfolkene med frie Medicamenter. Blandt private Bygninger tager sig meest ud Over-Berghauptmand Hiorts Huus. Her er Over-Bergamtet for det Søndenfieldske Norge, hvilket bestaaer af en Over-Berghauptmand, som Directeur, og 4 Assessores, hvoriblandt Over-Bergamts-Forvalteren, og Berg-Revisoren, og desuden en Over-Bergamtskriver. De vigtigste Forretninger refereres og forestilles til nærmere Approbation af det Kongelige Rente-Kammer i Kiøbenhavn. Under Over-Bergamtet er tillige et Bergamt paa Kongsberg, som bestaaer af 2de Bergmestere, en Bergamtskriver og 4 Geschwornere. Dette Bergamt er Prima instantia for Sølvværkets vedkommende Sager, saa og for Berg-Jurisdictionen i alle Rettergangs Sager Søndenfields og henhøre tillige herunder alle Søndenfieldske Jernværkers Proprietaire og Betiente, item Eidsvolds Guldværk i Eidsvolds Præstegield, Øvre Rommeriges Fogd., Aggershuus Amt, og Modum Blaafarveværk, i Modums Præstegield, Buskeruds Fogd. og Amt. Fra Bergamtsretten gaae Rettergangs Sager ved Apellation til Over-Bergamtet, og derfra til Høieste-Ret. I Sølv-Tyverie Sager, er ved Forord. af 27 Janua. 1736 indrettet en Inqvisitions Commission, som bestaaer af Berghauptmanden og 2de Over-Bergamts Assessorer, og fortfares med de derved afsagte Domme, saaledes, som samme Forordning bestemmer. Herforuden er en Byefoged, som tillige er Byeskriver og Skifteforvalter

Digitized by Google

ɔc. for den øvrige Deel af Stadens Indvaanere der, ei ere Berg-Betiente eller Arbeidere. Indfaldende Auctioner forrettes af en dertil beskikket Auctions-Forvalter, som tillige forrettet Auctionerne ved alle andre Bergværker Søndenfields. De øvrige paa Bergstaden boende Betiente ere: en Berg-Medicus og en Berg-Chirurgus; 2de Markscheidere; 2de Einfarere; 2de Bygmestere; 4 Schichtmestere; en Puk-Forvalter; en Over-Puksiger; en Hytteskriver; en Hyttemester; en Berg-Proberer; en Overforster; 3 Forstere; en Saugforvalter, en Forstskriver, som for nærværende tillige er Forst-Secretair og Postmester, en Brændeforvalter; en Distributions-Magazinforvalter; en Hammerskriver; og en Krud-Fabrikør. Bergstadens samtlige Indvaanere regnes imellem 9 til 10,000. Efter det i Aaret 1769 optegnede Mandtal fandtes 4253 Personer af Mandkiøn, og 3833 af Qvindekiøn, foruden en stor Deel Bergarbeidere, som ei bleve deriblandt beregnede. Adskillige Jordlykker ligge hist og her uden for Byen, som egentlig ere Engesletter, hvis ufrugtbare Gruusjord er saa oparbeidet og gisdslet, at Græsset nogle Steder gaaer til Knæet. En saadan Lykke er indhegnet med Steengierde, og de fleeste Borgere have i Midten en liden Lade med et Sommerværelse; derhos have nogle faae Steder Hauge, men meget liden Kornsæd. Engen er Hovedsagen formedelst de mange Heste, som bruges til Sølvværkets Drivt. Den smukkeste og største Lykke er Dyremyre, nu tilhørende Propritair Nielsen Voigt. I Bergstaden holdes aarlig 3de Marqveder, nemlig den 8 Martii, 6 Julii og 11 October. Posten ankommer fra Christiania hver Fredags Morgen eller mod Middag og afgaaer samme Dags Aften; desuden ankommer hertil hver 3die Uge den Kongelige norske Expresse fra Kiøbenhavn for at afhente Sølv. For et enkelt Brev til og fra Kiøbenhavn med den ridende Post betales 18 Skilling, og ligesaa 18 Skilling til og fra Tronhiem. Jøder maae ikke boe eller opholde sig i Norge, altsaa mindre paa Kongsberg, og Guldsmede maae ei boe Bergstaden nærmere end paa 4 Mile, dog tillades de sidste i Markeds Tiden at logere hos Vagtmesteren Natten over.

Kongsberg Sølv-Værk blev opdaget Aar 1623, udi Kong Christian den Fierdes Tid, ved en Hændelse af 2de Hyrdedrenge, ved Navn Jacob og Christopher Jacobssønner Grasvold. Et Jordskiælv, som her samme Aar indtraf, formodes at have været Aarsag til Opdagelsen. Omtrent ½ Miil fra Bergstaden ligge de nærmeste Gruber, hvilke kaldes Underbierggruber, og oven for disse ligge Overbierggrubene. De ere alle inddeelte i 4 Reviers, hvoraf hver Bergmester haver 2de under Opsigt. Til det-

Digitized by Google

det første Revier høre 15 Gruber med 5 Pukværk, under Navne af Nedre Gabe-Gottes, Øvre Gabe-Gottes, Kongens Grubes, Robbervolds og Helgevands eller Christian den Syvendes Pukværk, som gaaer kun om Sommeren, fordi Vandet fryser om Vinteren. Til 2det Revier ligge 16 Gruber og og 4 Pukværker, nemlig: Gottes Hülfe in der Noth, 2de Hannibals og Jondals, hvilke drives Sommer og Vinter. Til 3die Revier høre 15 Gruber og 4 Pukværker, som ere: Gamle Hertzog Ulrichs, Nye Hertzog Ulrichs, Søndre Samuels og Nordre Samuels Og til det 4de Revier høre 14 Gruber, samt 5 Pukværker neml. Gamle Ravnaas, Nye Ravnaas, Rambergs, og Stade dobbelte Pukværk. De ved hver Grube værende Bygninger ere: et Tächenhuus hvor Mandskabet samler sig til Arbeide, en Kåhe, som er et Huus opbygt paa Gruben, hvori Anschuseren staaer og stiller Kehr-Raden, en Radstue eller Hiulstue, og nok en anden af samme Navn opbygt over Kunsthiulet; desuden Scheide-, Krud-, Smede- og Kul-Huse, nok et til Leerets Forvaring, og et til at giemme Fahrter og Kunst-Stængerne i, samt en Hestestald. Ved Sølvværkets første Opdagelse lod Kong Christian den 4de strax forskrive Bergfolk fra tydske Bergsteder, hvilke dreve Minerne med stor Frugt og Fremgang, og ved dem bleve de øvrige Schurfer og Gruber blottede og opdagede. Nærværende Berg-Arbeidere, hvis faste Antal nu er 2500, ere for det meeste en Afkom af de Tydske, men kan nu ei adskilles fra andre Norske, og det tydske Sprog har og næsten ganske tabt sig, undtagen i visse Kunstord. Aar 1624 var Kong Christian 4de selv paa Værket for at besee samme. Aar 1636 bleve 14 af Gruberne opdagede. I den Grube, Segen Gottes, blev Aar 1629 den 24de Augusti en Klump reent Sølv funden, som veiede 135 Marker eller 67½ Pd.; Aar 1630 den 31 August fandtes ligeledes en saadan Klump, vægtig 204½ Pd., som blev vurderet for 3272 Rdlr. I en anden Grube, kaldet Nye-Forhaabning, fandtes Aar 1666, i Kong Friderich 3dies Tid, et Stykke Sølv, vægtig 560 Pd., og skatteres for 5000 Rdlr. Samme Stykke findes forvaret paa det Kongelige Kunstkammer i Kiøbenhavn. Aar 1695 blev fundet i en Grube, kaldet neue Juels, et Stykke reent Sølv, som veg 118 Pd. og 9 Lod. Aar 1769, i Hans Majestæt Kong Christian 7des Tid, fandtes i den Grube, Gottes Hülfe in der Noth, en Massa Sølv, vægtig 3 Skippund, som vist kan regnes for 500 Pd. Aar 1647 er ogsaa Guld fundet blandt Sølvet. Af samme Guld, lod Kong Christian 4de slaae de saakaldede Brilledukater. Udt Kong Christian 5tes Tid, Aar 1692, blev blandt Sølvminerne funder

Digitized by Google

en Guldaare, i den Grube die beſtändige Liebe; af hvilket Guld Kongen lod mynte endeel Dukater. Den dybeſte Grube er Segen Gottes, og deri Bruder geſenkt, og neden under Jorden og Klipperne gaaer en Vei derhen, ſom kaldes Stullen, og er 2500 Lagter lang, anlagt for at lede Vandet ud af Gruben. Solvværkets ſamtlige Bergfolk ere inddeelte i viſſe Klaſſer. Til første Klaſſe henhøre Oberſtigere ved Grube og Skierper, ſom nyde maanedlig Løn fra 10 til 14 Rdlr.; til anden Klaſſe høre Pukværks- og Damſtigere, hvilke nyde maanedlig Løn fra 7 til 9½ Rdlr.; til tredie Klaſſe høre Schacht- og Underſtigere, ſamt Opſeere, ſom nyde maanedlig Løn fra 5½ til 6½ Rdlr.; til fierde Klaſſe høre Hayere, Erzſcheidere, hvis Løn er maanedlig fra 4½ til 5 Rdlr.; til femte Klaſſe høre Knægte og Sprængere, ſom nyde maanedlig Løn fra 3½ til 4½ Rdlr.; til ſette Klaſſe høre Drenge, ſom nyde maanedlig fra 1½ til 3 Rdlr. Tilforn fik hver Dreng 2½ Rdlr. maanedlig fra de ſpæde Aar, indtil de i deres fulde 18 Aar blive Sprængere, og fik da 3½ Rdlr., men dette er forandret, ſaa at de begynde i 12te Aars Alder med 1¼ Rdlr. Maanedlig, og ſaae ſiden for hvert Fierdingaar 24 Skill. Tillæg, da de i det 18de Aar har 3 Rdlr., og ſiden nyde Sprænger-Løn 3½ Rdlr. Aaret bliver beregnet for dem til 13 Maaneder. Foruden Bergarbeidernes anførte Løn efter Klaſſification, haves endnu diſſe Udgifter, nemlig deres øvrige Fortieneſte (den forhen ſaakaldede Efterløn), ſom anſættes maanedlig til 4000 Rdlr. Ved Aar 1763 beløb Bergfolkenes Lønninger aarlig til 209,355 Rdlr.; Betienternes Gage til 180,86 Rdlr.; de aarlige Penſioner til 11,322 Rdlr., thi de Bergfolk, ſom enten komme til Skade, eller blive udſatte for Ælde, bekomme en aarlig Penſion, og deres Enker blive ligeledes aflagte med ſamme; til dem ſom arbeide ved Sauerne og Floderne 7221 Rdlr.; og in Summa Solvværkets hele Udgift for et Aar 297,985 Rdlr. Til Værket findes ingen anden Cirkumference end Nummedals og Sandſværds Fogderies Diſtrict, ſom allene maae giøre Kiørſelen til Værket af Kul, Sætteveed eller Fävnebrænde, Bygnings- og Savtømmer, der bliver udviſt i Værkets egne og omliggende Eieres Skove. Til Hytten og Gruberne forbruges aarlig 11 til 12,000 Læſter Kul og 27 til 30,000 Lagter Sætteveed, foruden det Tømmer, ſom behøves til Gruberne. En nye Stull, Veſten for Kongsberg, er under Arbeide, hvormed til Aar 1794, var avanceret hen ved 830 Lagter, hvis Længde vil blive 13,892½ dansk Alen, og vil koſte omtrent 417000 Rdlr. Denne Stull blev begyndt i Aaret 1782, og kaldes Chriſtians-Stull. Dens Hensigt er at igiennemfare det ganſke Overbergs-Feldt og de betydeligſte Gruber

mellem

mellem Kongsberg- og Jonsdals-Elven. Herforuden er nok en Stull inddreven i Overberget og en i Underberget, til Lettelse for Grubernes Drivt. Disse 2de sidste Stuller bleve anbragte efter Ober-Berghauptmand Gabels Forslag Aar 1711, som ved Kongelig Resolut. af 8de April s. A. blev approberet, dog paa Værkets Bekostning. Arbeidet hvilede formedelst Pengemangel til 1730, da et aarlig Tilskud bevilgedes af 1300 Rdlr., som ophørte med Stull-Drivten 1735. 1741 begyndtes det igien, og fuldførtes ved Jernværkstienden efter Kongel. Resolut af 7de Maj 1753 og 20de Febr. 1759. Forst-Circumferencen er deelt i 3de Forst-Revier, deri ere 6 Hovedhængsler og 12 Sauger. I ethvert Revier er en Forster, som staaer under en Ober-Forster. Omtrent ¼ Miil fra Bergstaden, ved Veien til Gruberne, ligger en Klippe, paa hvis bratte Side sees alle de danske Kongers Navne en Medaillon med deres Symbolum udhugne, som have beseet Solv-Værket, nemlig: Christian 4de, Friderich 3die, Christian 5te, Friderich 4de, Christian 6te, med sin Dronning Sophia Magdalena, og Friderich 5te. Neden under staaer følgende Inskription: "Her hvor vildsom Ork har været, og sig grumme Dyr har næret, Nu et Guds Skatkammer findes, Hvor den ædle Solv-Ertz vindes; Norge derved staaer i Blomster, Kongen ogsaa har Indkomster, Sex af Konger har erfaret, Hvad for Solv her er bevaret." Stedet er egentlig en i Veien sprengt Bergaabning, kaldet Skiæge-Trængslet, og den flade Fieldvæg er paa høire Haand. I Anledning af Kong Christian 5tes Nærværelse paa Kongsberg, Aar 1685, er slaget en Medaille, paa hvis ene Side sees Kongens Brystbillede, med Overskrivt: CHRISTIANUS Vtus. D. G. Rex. Dan. Norv. V. G.; paa den anden Side sees Solv-Værkets Aftegning med Gruber og Maskiner; derover staaer: Spe & Labore; uden om paa den yderste Kant staaer: Mons Domini Multa Rerum Ubertate Redundat, Ps. 68. 16. Ligeledes er og, i Anledning af Kong Friderich 4des Nærværelse paa Kongsberg i Junii Maaned Aar 1704, slaget en Medaille, paa hvis ene Side sees Kongen til Hest, med Hat paa Hovedet, uden Omskrivt, og paa den anden Side, en kompendiös Aftegning af Gruberne og Værkets Maskiner. Midt paa Siden sees en Pyramide eller Obelisk, paa hvis Spidse hænger en Laurbærkrands, og paa Pyramidens forreste Side staaer: Vivat FRIDERIKUS IV. Rundt omkring paa begge Sider af Pyramiden staaer: Rex. Dan. Norv. Vand. Goth., og yderst om Kanten læses formeldte Bibelske Sprog: Mons Domini Multa Rerum Ubertate Redundat. Ps. 68. 16. Det er: Guds Bierg er et frugtbart Bierg. Endnu

Digitized by Google

en anden Medaille er slaget samme Aar og Maaned, paa hvis ene Side er formeldte Præg, nemlig: Sølv-Værket med dets Hytter og Maskiner, samt Inskriptionen i alle Maader eens, og yderst om Kanten læses ligeledes ommeldte bibelske Sprog, men paa den anden Side staaer denne latinske Inskription: Salamoni Septentrionali, h. e. Pacifico Patriæ Patri, Argenti Fodinas suas Regio-Montanas Mense Junio Ao. MDCCIV. Bono Incrementi Omine invisenti Sacrum. Det er: Helliget til den nordiske Salomon, d: den fredelskende Fædrenelands Fader, da han i Junii Maaned Aar 1704 besøgte sine Sølvminer i Kongsberg, med en god Forbetydning til Værkets bedre Opkomst og Tiltagelse. Denne Medaille veier i Guld 5 Lod, men i Sølv 3 Lod $3\frac{1}{2}$ Qvintin. Tilforn har her ogsaa været et Jernværk, kaldet Kongsbergs Jernværk, som blev indstillet Aar 1705. Aar 1734 lod Forst-Secretair Schubart, som da var Vice-Berghauptmand atter optage dette Jernværk, men blev, formedelst Malmens Ringhed og Skovenes Forbrugelse til Skade for Sølv-Værket, igien aldeles nedlagt efter nogle Aars Forløb. Sølv-Værkets Erzførende Bierg bestaaer i Gang og Fald. Gangene strække sig i Øst og Vest, og bestaaer enten af Qvarz- eller Spath, hvoraf den sidste kun er ædel eller sølvholtig; de ere af forskiellige Brede, enten lodret (zeiger) eller heldende (doelægig) til Norden eller Sønden. Faldbaandene strygе alle fra Nord til Syd, ere Jernschyssige og blandede med Kies, Blende, og stundum med Blyeglands, som i Dagen see rødbrune ud, og ere oftest indsprængte med Glimmer. Bemeldte Faldbaand ere af adskillige Brede og Held til Vest og Øst. Uden Gang og Fald er ingen Forædling. Alt Berg-Arbeide skeer enten ved Boring og Minering paa Afsynkninger og Stresser, eller med Forsætning, som skeer ved Brænde i Over-Slag; Feld-Orter og Stuller. Det udvundne sorteres i: 1) Haandstene, som gielde 1 Rdlr. 12 ß Loddet, foruden 2 ß Loddet for Stenen, efter at det deriværende Sølv ved Hielp af den hydrostatiske Vægt er fradraget. 2) Gediegen Sølv, (roth-Weißgulden eller Glas-Erz). 3) Mittel-Erz, holdende 16 a 40 Mark pro Cento. 4) Scheit-Erz, 1 til 3 Mark pro Cento, ja den tages og ringere i Smeltning fra de fattigere Gruber, om den end kun holder 7 a 8 Lod. 5) Mulm, 6) Vask-Erz, 7) Fels og 8) Malm. De 5 første Sorter bringes til Smeltehytten for at smeltes, men de 3 sidste til Pukværkerne for gienem Pukning og Vaskning først at concenteres. — Værket blev den 16 April 1625 overladt til Participanterne. Kong Christian 4de tog selv $\frac{1}{8}$ Part. Participantskabet blev ved lige til Aar 1661, uden at det i den Tids Mellemrum blev drevet for Kongel. Regning, men

Digitized by Google

men i Stedet for $\frac{1}{8}$ Part fik Kongen flere Parter Aar 1651, nemlig $\frac{9}{12}$ Deel. Fra Aar 1661 til 1673 blev det drevet for Kongel. Regning, i hvilket sidste Aar det blev solgt til Rentemester Møller for 119,136 Rdlr.; men da Værket blev ilde drevet og Arbeidernes Løn tilbageholdt, blev Kongen nødsaget at tage Værket tilbage. Dette skeede efter Kongel. Befalinger af 6 og 10 October 1682. Fra den Tid er det bestandig drevet for Kongelig Regning, endskiønt det blev under 26 April 1684 opbuden til Interessentskab, som ei kom til Virkelighed. Aar 1665 blev en Licentiatus Medicinæ ved Navn Ditlev Bülke Ober-Berghauptmand; men da han selv intet forstod, forbandt han ved Revers paa stemplet Papir Christian Loxgomontan til at instruere sig i alting. Han blev kaldt Unagde dimitteret 1670, efter at han ved Smeltningen i Hytten allene, skal have forgvaklet 3400 Mark fint Sølv. I Aaret 1654 blev, saavidt bekiendt, det første Ober-Bergamt oprettet, men ved Værkets Afhændelse til Rentemester Møller formodes igien at være indgaaet; thi intet Spor findes til, at hverken Berghauptmand eller Assessores i en Tid af 10 Aar havde havt noget at bestyre eller forrette, førend Kongen igien antog Værket Aar 1683. En Ridder og General-Lieutn. ved Artilleriet i Kisbenh., ved Navn Schiort, blev da udnævnt til Oberberghauptmand, men kom aldrig paa Kongsberg, følgelig let at slutte, hvorledes Værket blev bestyret i hans Tid. Lønninger og Forskude bleve ude, og i Steden for 3000 Rdlr. maanedlig Udbytte, som han havde lovet, indløb almindelige Klager, saa at 1684 en Commission blev nedsat over ham paa Bragernæs. Derefter blev en Hendrich Schlanbusch forskrevet fra Tydskland, som 1685 blev Berghauptmand; han skal have været en temmelig god Bergmand, men alt for ødsel med kostbare Indretninger og Anlæg, desuden særdeles hoffærdig, saa at man endnu veed at fortælle om ham, at han lod sig blæse til Taffels med Trompeter, og opvarte af 2de Geschworne. Den uindskrænkede Myndighed, der var ham tilstaaet, forledte ham til ubetænksomme og voldsomme Handlinger, saa at 1689 ogsaa en Commission blev nedsat over ham, men hvorfra han dog reddede sig. Aar 1690 skeede af Bergarbeiderne og Bønderne et stormende Oprør formedelst Betalingens Indeholdelse. 1699 tog Ertz-Anvisningerne saaledes af, at Tilskudet i s. A. var efter Regnskabernes Udvisende 12,776 Rdlr. Fra 1704 til 1714 gav Værket aarlig anseelig Overskud, saa at i disse 11 Aar vandtes 320,000 Rdlr., men 1725 tabtes 20,782 Rdlr. Fra 1705 til 1709 blev Sølvværket bestyret af 4 dertil Kommitterede. I disse og i de paafølgende Aaringer gik det særdeles forstyrret til. Klager, Inquisitioner og Remotioner indtraf hyppigen, dog blev

der

Digitized by Google

der i omtalte Aar fra 1704 til 1714 adskillige Bygninger af nye opførte og Vandledningen istandsat. 1721 blev Gabel Oberberghauptmand. Fra 1716 til 1723 havde Kongen, et Aar med det andet beregnet, aarlig 42,000 Rdlr. Overskud, og i alt 337,186 Rdlr. 1723 og 24 havde Statholder Wibe i Christiania Overbestyrelsen. 1724 begyndte Værket at hælde, hvilket vedvarede i 9 Aar med Tilskud af 562,685 Rdlr., som giør et Middeltal 60,000 Rdlr. aarlig. Da Værket altsaa ikke kunde give Overskud, blev dets Oeconomie mistænkt og ved en Inquisitions-Commission undersøgt, der begyndte 1728. Ved denne Tid bröd atter Almuen ud i Oprør. 1732 blev en Committeret i Rentekammeret, ved Navn von John, opskikket tilligemed en Først-Secretair Schubart for at hielpe paa de faldne Sager I samme Aar tabtes 99,437 Rdlr. 1733 blev Johan L. Schlanbusch Berghauptmand. I det Aar gav Værket 33,662 Rdlr. Overskud. Saadant vedvarede i de 15 følgende Aar til 1747, i den Tid var Overskudet i alt 701,331 Rdlr., at regne aarlig 46,755 Rdlr. 1747 var Overskudet 128,872 Rdlr. 1748 var Tabet 13,434 Rdlr. 1749 ligeledes tabt 67,471 Rdlr. Fra den Tid af til 1769 har været snart Overskud, snart Tab uden sønderlig Uhæld. Indtægten for 1768 beløb sig til 423,367 Rdlr. 27 Skill. Aar 1735 blev Schubart Berghauptmand. Han havde gode Indsigter i Forstvæsenet, giorde ogsaa derudi adskillige gode Indretninger. 1738 blev Assessor Stukkenbrok, som med Schubart fra Tydskland var indkommen, Berghauptmand. I Stukkenbroks Tid blev Underbergs Stullen fuldført. De slette, unyttige og forfaldne Maskiner satte han i god Stand, anlagde Damme og Vandledninger til Grubedrivtens Befordring, og forbedrede Værkets hele Oeconomie. I hans Tid blev det saakaldte sorte Compagnie oprettet. Ved Stukkenbroks Død 1756 fik Michael Helgesen, som siden forandrede sit Navn til Heltzen, Bestyrelsen over Værket. 1758 blev han Oberberghauptmand. I hans Tid indtraf mange lykkelige Opdagelser ved Værket, saasom: i Gotteshulf in der Noth, ved Helgevandet, Jonsknuden og Holtefeld; Men mod Enden af hans Levetid ophørte eller aftoge de rige Opdagelser. Fra 1770 bestyrede Oberbergamtet Værket indtil Assessor Jørgen Hiort 1775 blev Berghauptmand. Efter hans Forslag og Foranstaltning blev ved Pukværkerne foretaget en Hovedforandring, da de bleve indrettede paa den ungerske Maade, hvorved Arbeidet ei allene drives med et til den halve Deel mindre Beløb end som tilforn, men den ved Pukningen faldne Slam bliver og giort til Gode. I den gamle Indretning løb den bort med Vandet, hvorved en stor Deel Sølv tabtes. Han har ogsaa indbragt

Digitized by Google

bragt Forbedringer ved Skydningen. Fra 1769 til 1782 har Sølvværket krævet betydelig Forskud, hvis Beløb gior omtrent 944,203 Rdlr., som anslaaes aarlig at have været i 13 Aar 72,631 Rdlr. Fra 1783 til 1791 har Tabet for disse 9 Aar været 800,871 Rdlr. 52 Skill., altsaa aarligen 88,985 Rdlr. 48 Skill. I Aaret 1789 var Tabet størst, nemlig 146,988 Rdlr. 23 Skill. 1788 blev Hiort Oberberghauptmand, men 1791 nedkaldet til Kiøbenhavn, som Deputeret for Bergværksagerne i Rentekammeret. M. L. Brünich, tilforn extraordin. Professor ved Universitetet, kom 1789 til Kongsberg som Commissair, og blev Aaret 1791 Oberberghauptmand.

Kongsbergs Provstie i Buskeruds Amt, under Christiania Bispedømme, bestaaer af Sognekaldet i Bergstaden Kongsberg og 6 Landskald eller Præstegield, nemlig: Sandsværd, Fledsberg og Rollaug i Nummedals og Sandsværds Fogd., samt Modum, Eger og Sigdal i Buskeruds Fogd. og Amt, tilsammen bestaaende af 20 Kirkesogne, hvortil ere 7 Sognepræster og 5 residerende Kapellaner. Dette Provstie er efter Kongelig Befaling oprettet Aar 1739, da førmeldte Præstegield laae forhen under Bragernæs og Jarlsbergs Provstier. Den ene af Sognepræsterne er tillige Provst over Provstiet.

Kongshavn, en god Havn i Skaalefiord, under Østerøe Præsteg. og Syssel paa Færøe. Har sit Navn deraf at de Kongelige Orlogsskibe naar de i forrige Tider krydsede paa Sørøverie under Færøerne, toge altid her deres Havn.

Kongslie, 2de Gaarde i Frøens Præsteg., søndre Guldbrandsdalens Sorenskr., Christians Amt, af Skyld 12 Huder, har 2 Opsiddere og 15 Husmænd. Disse Gaarde, som nu ligge under den oplandske Laugstoel, skal i fordum Tid have været Hestehave, eller brugt til Græsning for den i Historierne bekiendte Høvding Dale Guldbrands Heste, og derefter faaet Navn af Kongslie.

Kongsteen, en liden Skandse ved Landsiden af Hovedfæstningen Friderichsstad, i Mosse Fogderie, Smaalehnenes Amt, see Friderichsstad.

Kongsvinger, en tilforladelig Biergfæstning paa Grændserne af Sverrig, ved Vingie Præstegaard, i Vinger Hovedsogn og Præsteg., Sollør og Oudalens Fogd., Hedemarkens Amt, hvorover er en Commandant, som boer paa Fæstningen, tilligemed en Proviantsforvalter. Fæstningens Besætning bestaaer af Staben og 2de gevorbne Grenadeer-Kompagnier af det Oplandske Infanterie-Regiment, som med Over- og Under-Officerer udgiør 270 Mand.

Kongs-

Digitized by Google

Kongsvold, en liden Gaard paa søndre Side af Trondhiems Fiord, under Orlandets Præsteg., Fosens Fogd., Tronh. Amt, har i fordum Tid været et Handelssted, hvortil den ligger meget beleilig. Ved Gaarden er en god Skibshavn, hvor 3de Jernringe ere nedsatte til Skibenes Brug. Et smalt, men langt Sund løber op fra Fiorden paa østre Side, hvori tildeels gives godt Fiskerie, især af Sild og Lax, ligesom uden for i Fiorden. Til Gaarden er $3\frac{1}{2}$ Lavvorper; den har en Opsidder og en Huusmand.

Kongsværk, et nedlagt Kobberværk i Lier Præsteg., Buskeruds Fogd. og Amt. Malmen skal være baade riig og god, men Værket blev indstillet formedelst Mangel af Skov, efter forud anvendte store Bekostninger.

Konnismoe Sogn, et Annex til Undal eller Valle Præsteg., i Mandals Fogd. og Amt, hvis Gaarde skylde 61 Huder Fedeparer. Aar 1787 var Folke-Antallet i dette Sogn 589 Siele.

Kopanger Sogn, et Annex til Sognedals Præsteg. i Indresogns Sorenskriv., nordre Bergenhuus Amt, beliggende ved Sognefiord. Under dette Sogn, inderst i Fiorden, ligger en gammel privilegeret Sædegaard, kaldet Kopanger, hvor i forrige Tider har været en skion Kiøbstæd for Yttre- og Indre-Sogns Fogderie, kaldet Kopanger, som var i god Velstand i det tolvte Aarhundrede, men Aar 1182 blev ødelagt af Kong Sverre; thi han sendte 6 Skibe med Krigsfolk til Kopanger, som plyndrede og afbrændte Staden, fordi at een af ham ansat Foged over Sogn, ved Navn Iver Dave, blev for hans Strænghed imod Bønderne, ihielslaget udi Kopanger.

Kopmandnæs eller Kommenæs Sogn, et Annex til Sandsvær Præsteg., i Nummedal og Sandsværd Fogd., Buskeruds Amt.

Korak, en stor Bugt, 3 Mile op fra Kolonien Gothaab i Grønland, hvor adskillige Rudera findes af gamle Europæers Bygninger.

Kornstads Sogn, et Annex til Qværnæs Præsteg., i Nordmøre Fogd., Romsdals Amt. Kirken er af Træe.

Korsfiord, en stor Fiord imellem Øerne under Skibelsbet fra Karmesund til Bergen.

Korslaug eller Korshad, et bekiendt og berømt Bad, beliggende tæt ved den alfare Vei og Bondegaarden Reykiar i Borgerfiords Syssel, søndre Fierding og Amt af Island. Af hvilken Gaard det forhen er kaldet Reykiarlaug; dets Vand overgaaer alle andre Vande i Klarhed og Lethed, hvorudover mangfoldige bruge det. Her bleve Vestlænderne ved Christendommens Indførsel døbte Aar 1000, da Badet blev indviet og derved opsat et

Kors,

Digitized by Google

Kors, hvoref det har faaet Navn af Korsbad. Almuen har den Tanke, at dets Vand har en overnaturlig Kraft til at lege alle Svagheder.

Korssen, et Handelssted under Gaarden Lille-Bierken, i Indersens Præsteg. og Fogd., Trondhiems Amt, som tilligemed Gaarden eies og beboes af Borgeren Jørgen Vestervaldt. Handelsstedet ligger nær ved det Sund, Borgen kaldet, og ved den Gaard Hvidvang i Sparboe Præsteg., hvorimellem rinder en liden Bæk eller Elv, kaldet Korssbækken, som paa den Kant adskiller Sparboens og Indersens Præstegjelde. Forbi Handelsstedet ligger Kongeveien fra Strømmen paa Indersen til Stenkiær, v. s. v.

Kosterud, en Gaard i Faaberg Præsteg., Guldbrandsdalens Fogd., Christians Amt. af Skyld 1 Hud 6 Skind, beneficeret Stedets Sognepræst. Under denne Gaard paa et Bierg skal i de ældgamle Tider have boet en saakaldet Næsse-Konge, og sees paa Stedet endnu en Muur og Tomt efter et gammelt Slot. Til Gaarden er et godt Giedde-Fiskerie udi et strax hosliggende Vand.

Koutokeino Præsteg., see Kautokeino.

Kovavandet, et ferskt Vand i Thudals Sogn, Hierdals Præsteg., Øvre-Tellemarkens Fogd., Bradsberg Amt, som er ½ Miil langt.

Krabla, et bekiendt ildsprudende Bierg i Thingøe Syssel, nordre Fierding af Island. Det sprudede heftig Ild lige fra Aar 1724 til 1730. Den rasende Ildflod, Steenaae kaldet, som dette Ildbierg foraarsagede, overswømmede i mange Arme den underliggende Egn, opfyldte Søen for en stor Deel, brændte i Vandet, som Olie i nogle Dage og dræbte Fiskene. Den største Arm af Ildfloden var ½ M. breed og i Længde 3 Mile fra Bierget til Søen. En anden Arm traf Kirkestedet Reikelyliid, sløifede Gaarden og forvandlede Jorden til fæle Hraunklipper. Om Dagen brændte denne Ildflod eller Steenaae med blaae swovelagtig Ild, tilligemed tyk sort Røg, som swævede over den sorte Hraun-Materie, og om Natten stod den ganske Strækning i lys Lue, saa at Luften var rød deraf. Krabla har ved den ene Side 2de fæle Søer eller Pøle, som begge kaldes Viite eller Helviite.

Kragerøe, en liden smuk Kiøbsted, som er den sidste Bye i Christiania Stift paa Grændserne af Christianssands Stift, anlagt paa Gaarden søndre Kalstads Grund ved Foden af et Bierg i Form af en Halvmaane, omkring en Bugt eller det Inderste af Kragerøe Fiord, i Nedre Tellemarkens Fogd., Bradsberg Amt, 2 Mile Østen for Øster-Riisser, 4 M. fra Skeen, 2½ M. fra Helgeraaen, 6 M. fra Arendal, omt. 13 M. fra Christiansand

og

og 35 M. fra Stavanger. Strax uden for Byen ligger en omflødt Øe, kaldet Kragerøe, hvoraf Byen har sit Navn. Paa denne Øe ere endeel Beboere, som høre under Byens Jurisdiction; derimod har Byen 2de Forstæder, kaldet Smedsbugten og Tallakshavn, hvor Strandsiddere og Arbeidsfolk boe, hvilke Steder ere landfaste med Byen, men Beboerne sortere dog til Landets Jurisdiction. Søndre Kalstad er en matrikuleret Bondegaard under Sanikedals Sogn, og ligger omtrent ½ Fierding fra Byen. Fordi denne Gaard, som har aarlig 4 a 500 Rdlr. i Afgift eller Grundleie af Byens Tomter, falder Landeveien om Vinteren fra Gaarden Helle til Byen ned over en stor Bakke, Snørrebakken kaldet, og det øverste af Bakken kaldes Jenses Hoved, fordi en Dreng, ved Navn Jens, der er bleven henrettet Aar 1689 for begaaet Mord. Byens første Bebyggelse er ei bekiendt, men formodes at være over 200 Aar siden de første Huse bleve opførte af Fiskere og Arbeidsfolk, som da havde 1 Mil til nærmeste Kirke, men efter at Stedet mere tiltog af Bebyere, fik de Tilladelse Aar 1651 at opbygge en Kirke paa Stedet, som den 1ste November 1652 blev indviet, under Navn af Christi Kirke, og var et Annex under Bamble Præsteg, indtil Aar 1738, da Kragerøe blev et Hovedsogn og Sanikedals Sogn et Annex dertil. Aar 1666 den 16 Januarii bekom Byen sine Privilegier og egen Magistrat, og ved Kongelig Resolution af 24 Junii 1739 fik Indvaanerne Friehed at indføre og fortolde fremmede Vahre. Byens Situation er ikke med den smukkeste; thi foruden at Byen er anlagt ved Foden af et Bierg og ingen Tilkomst om Sommeren fra Landsiden; saa findes og midt i Byen paa forskiellige Steder Bierge, der vel ere bebyggede, men forhindre, at ei flere end 3 ordentlige Gader ere anlagte. Uagtet disse Bierge, har dog næsten hvert Huus sin tilliggende Hauge, skiønt smaae, som, foruden Kiøkken-Urter og almindelige Frugttræer tillige frembringe Valnød- og Aprikostræer, samt Viindruer, med flere Sorter; især voxer Valnødetræet her meget villigt, og af Størrelse, som store vilde Castanietræer findes de plantede uden for endeel Huse, hvilke bære en Mængde Nødder. I Aaret 1770 bestod Byen af 208 Gaarde, der i den almindelige Brandkasse vare forsikkrede for 35,840 Rdlr., og siden den Tid er Byen ei allene formeret med flere Huse, men endog de ældre meget forbedrede. Endeel Huse ned ved Søen ere byggede paa Bolværk eller Pæle, og Nedgangen til Bryggene eller Pakboderne, ere neden under Husene uden for. Midt i Byen er Aar 1767 opbygt et stort Huus af 2 Etager til Raadstue eller Byetingshuus, Skole og Værelser for Skoleholderen, samt for Byens Brandsprøite og Brandredskab, paa hvil-

Digitized by Google

hvilken Bygning er et lidet Taarn med Seyerværk udi. Foruden anførte Gaarde og Huse, har Byen nogle og tyve Sødboder, hvoraf 13 staae paa Skier og Holme strax uden for Landet, hvilket er meget beleilig for Handelen, da Skibene kan lægge lige dertil. Til Byen ere 2de Hoved-Indseilinger, hvoraf den betydeligste og længste er ¼ Miil lige fra Havet, som kaldes Kragerøe-Fiord. Byens Handel bestaaer fornemmelig i Trælast, saasom Bord, Bielker og anden huggen Last, som udskibes til Engeland, Holland og Ostfrisland, men kun lidet til Danmark og Holsteen. Nogle engelske, men meest ostfrisiske Skibe afhente selv endeel af Lasten, det øvrige udskibes ved Stedets egne Skibe, som Aar 1789 vare 19 i Tallet, deraf det mindste paa 46½ Trælast Læster, men Aar 1792 har Byen selv eiet i alt 27 af store og smaa Fartøier. Toldindtraderne af den udgaaende Last er aarlig imellem 10 til 12000 Rdlr. Aarlig indføres af Kornvarer 11 til 12000 Tønder, hvoraf omtrent 1900 Tønder forbruges i Byen, det øvrige afhandles til omliggende Præstegieldes Almue. Consumtionen, som Byen svarer, er omtrent 1100 Rdlr. aarlig. Kragerøe Toldistrict begynder paa den østre Side ved et Sund, kaldet Biørnesund, hvor Langesunds eller Porsgrunds Tolddistrict ender, og strækker sig langs Kysten lige indtil Giersnæs, hvortil støder Øster Risøers Tolddistrict. Toldstedet er i Kragerøe, hvorved er ansat en Tolder, en Told-Controleur, en Consumtions Ober-Betient, en Kongelig Told- og Consumt. Betient, 2de Told- og Consumt. Under-Betiente, og 4 Rideyter. Aar 1792 indkom til Toldstedet 323 og udgik 280 Skibe og Jægter. Byens Magistrat har forhen været en Over-Raadmand og en Byefoged, men nu ikkun en Byefoged, som tillige er Byeskriver, Notarius-Publicus, Auctions-Directeur og Politiemester. Hans Domme indstævnes for Skeens Laugting, og Byetinget holdes hver Mandag. I Byen boer adskillige Trælasthandlere, Kiøbmænd, Skippere, Styrmænd og andre Søefolk, samt endeel Haandværkere, Høkere og Krøemænd, i med endeel Fiskere og Arbeidsfolk. Det hele Antal var Aar 1769, henved 1000 Personer, hvoraf 690 svarede Extraskat. Til Byens Kirke, som er en gammel Træbygning, men i den senere Tid meget forbedret, samt forsynet med smukke Ornamenter og et Orgelværk, er en Sognepræst, som tillige er Præst for Sanikedals Sogn. Efter Testamente, oprettet af afg. Jens Larsen, som var Borger og Kiøbmand i Byen, den 25 April 1763, og et Gavebrev fra forrige Veier og Maaler Bærnholdt med Hustrue Catharina Mortens Datter af 29 November 1763, er Byen legeret betydelige Midler, og hvoraf Indtraderne anvendes til Byens Forbedring

dring m. v. Posten afgaaer til Øster Risøer og Christiansand hver Fredag Aften Klokken 10, og til Skeen og Christiania hver Onsdag Formiddag Klokken 10. For et enkelt Brev til eller fra Kiøbenhavn betales i Porto 20 ß og ligesaa til eller fra Trondhiem 20 ß. Over Postvæsenet er i Byen beskikket en kongelig Postmester. Byen har et Skibsbyggerværft, hvor 13 Skibe bleve byggede fra Aar 1780 til 1784.

Kragerøe Fiord eller Bugt gaaer ind fra Havet til sidstmeldte Kragerøe Bye, er ¾ Mil i Længde. Denne Fiord er temmelig vanskelig at befare formedelst mange blinde Skiær, som ligge deri, og hvorfor intet ind- eller udgaaende Skib passerer Fiorden uden Loods. Paa vestre Side af Fiorden ligger følgende Steder: 1) Rebstangen hvor et Møllebrug er anlagt, men nu ei i Drivt. 2) En liden Gaard kaldet Skiersvigen, hvorved er en god Skibshavn. Her ere 4 Møllebrug i Drivt, som Byen betiener sig af. 3) En liden Gaard kaldet Bielkervigen, hvor ogsaa Møllebrug ere anlagte og i Drivt. Og 4) en Gaard kaldet Stabbestad, som har 3 Kornmøller og en Grynmølle. Her ere 2de Skibe byggede. Paa østre Side af Fiorden ligger: 1) et lidet Huus, Korset kaldet, paa et Bierg, derved er en god Havn for smaae Fartøier. 2) Vennevigen en god Havn og Ankerplads, hvor de til Byen hiemhørende Skibe gemeenlig har deres Vinterleie. 3) Stavsengene, et Huus paa Skaadøe Grund, hvorved er en Havn for smaae Fartøier. Og 4) Saltnæven, ved Skaadøe Landet, er en god og bequem Havn, endog for støre Skibe. I og ved Fiorden ligge ellers følgende Øer: Langøe, Gomøe, Odder- eller Otterøe, Borøe, Skaadøe, Braatøe, Jomfrueland, Straaeholm og Porterøerne.

Krogedalen, en Dalstrækning i Justedals Præsteg., Ytre og Indre Sogns Fogd., nordre Bergenhuus Amt, som indeholder 7 beboede smaae Gaarde.

Kringlen, et steilt Bierg ved Laugen Elv, imellem Sæls og Qvams Annexsogner, i Guldbrandsdalens Fogd., Christians Amt, hvor 900 Mand Skotter med deres Anfører Oberste Sinklar, bleve slagne Aar 1612 den 12de August af Bønderne i endeel af Guldbrandsdalens Præstegielde, under Anførsel af Stedets da værende Foged Gram, og Bondelensmænd. Paa Stedet hvor Slaget stod, er opreist en Støtte, hvorpaa staaer en i de seenere Tider forgyldt Tavle med følgende Inskription: "Med Troeskab Tapperhed og hvad, som giver Ære, Den hele Verden maae blandt Norske Klipper lære, En Prøve er der sked, af saadan Tapperhed, Blandt Klipperne i Nord, ret just paa dette Sted, Et vel bevæbnet Corps af nogle hundred

Skot-

Digitized by Google

Skotter, her bleve knusede, fast ligesom Leer-Potter. De fandt at Tapperhed, med Troskab og med Mod, I Guldbrandsdølens Bryst, I fulde Esse stod. Georg von Zinclair, som var Skotternes Anforer, han tenkte med sig selv, mig her slet ingen rører: Men see! et lidet Tal af Bønder for ham var, Som hannem Dødsens Bud af Krud og Kugler bar. Vor nordiske Monark, Kong Christian den Siette, Til Ære paa hans Vei, vi have opsat dette, For ham vi reede er, at vove Blod og Liv, Indtil vor Aand gaaer ud, og Kropyen ligger stiv. 1612 den 24de Aug., blev 900 Mand Skotter her slagne, af et mindre Tal af Bønder, af Lesse, Vaage, Froen og Ringeboe Sogne." Oberste Zinklar ligger begraven uden for den gamle Qvams Kirkegaard i Qvams Annexsogn, Froens Præsteg., nær ved Kongevcien, hvor ligeledes et Mindesmærke er opreist.

Krigsfieldet, et høit i lige Linie med Havfieldet i sidstmeldte Faaberg Præsteg., det er ⅛ Miil langt og ligesaa breedt.

Kriservig, en Gaard i Guldbringe-yssel, søndre Fierding og Amt af Island, hvorved er et høit Field, som indeholder Svovel-Miner, deraf ere 2de de fornemste og største, den ene omtrent 60 Favne lang og 10 Favne breed, og den anden 80 Favne lang og 20 Favne breed. I Aaret 1753 blev her et Svovelværk anlagt af et Interessentskab og Bygningerne dertil bleve opførte strax under Fieldet, hvilke Aar 1757 bleo flottet ned til Gaarden, hvor bedre og bequemmere Leilighed befandtes. Her blev Værket drevet til Aar 1765, men siden den Tid har det ligget øde, og alle Bygningerne ere nu reent nedfaldne, samt Skorstenen, Smeltepander og øvrige Inventarium ødelagt. I de 12 Aar fra 1753 til 1764 havde Udgifterne beløbet til 2049 Rdlr. 58 ß. For Svovlet blev indbragt 3237 Rdlr., altsaa var et reent Overskud af 1187 Rdlr. 38 ß. Svovelminerne ere af en særdeles god Art, hvorfor de kunne fortiene paa nye at optages. Fiin hvid Gibsjord eller Guhr findes og neden for Fieldet.

Kraftkolle, et høit Field hvorfra falder en vidtløftig Udsigt, beliggende paa den østlige Side af Lier Præsteg., i Tranbye Annexsogn, Buskeruds Fogd. og Amt.

Krogevaag, en omsluttet Bugt under Hittersens Præsteg., Fosens Fogd., Trondhiems Amt, ligger i Vest fra Orlandet.

Kroger eller Kroer Sogn, et Annex til Aas Præsteg. i Agger og Follong Fogd., Aggershuus Amt.

Krogskoven, en Skovstrækning paa østre Grændser af Hole Præsteg., i Ringerige-District Buskeruds Amt, hvorover Veien ligger til Christiania. Det bratteste eller steileste Sted er den saakaldte Krog-

klæ-

Klæven, som 300 Mand svenske Krigsfolk, den 16de April Aar 1716, agtede at passere for at falde ind paa Ringerige; men blev overrumplet paa Stedet af Ringeriges Bønder under Anførselse af Stedets da værende Foged Assessor Lars Michelsen saaledes, at de Svenske maatte vende tilbage, efterlod 28 døde og en stor Mængde bleve saarede. Af Bønderne faldt ikkun 3 Mænd og nogle faae bleve blesserede. De 3 Mænd, som faldt, bleve skudte af en svensk Fendrik, der hemmelig havde listet sig ind paa Bønderne, thi Slaget skeede en Aftenstund i Mørket, men dette kostede ogsaa Fendrikens Liv. Mange flere af de Svenske vilde have omkommet, men da de fornam Overmagten og at de ikke kunde undflye, lagde de sig ned paa Marken blandt de døde, hvorved Bønderne troede de alle vare døde, men ved Eftersøgning paafølgende Morgen fandtes ikkun de virkelige 28 døde. De andre havde om Natten ved Hielp af dens Mørke, krøbet hemmelig bort. Paa det Sted, hvor Attaquen skeede, opreiste Præsten til Nordrehougs Præsteg., Hr. Daniel Rasmussen en Støtte med en Tavle paa, som siden er nedfaldt og ei mere kleven opsat, paa hvilken stod følgende Inskription: "*A Domino factum est istud* Anno 1716 den 16de April. Hvad tenkte Svensken da, de Nordmænd her vil giæste? Mon de i Aggershuus sin Fod saa fast vil fæste? Sit Tog paa Nordrehoug, mon de forglemmet har? Det staaer da nu til Rest, de paa Krogskougen var. Her mødte Chucheron med Norske voved Trøie, saa Døden lukte strax paa Svensken mangt et Øie, som til sit Fødested forglemte at gaae hiem, Rom Svenske aldrig her, naar du betenker dem. Stat stille Vandringsmand, blandt disse Kampestene, Skue her Valdpladsen an, skue her de Dødes Beene; Thi skal en Støtte her til Ereminde staae, Og Gud en ævig Tak hos Efterkommer faae." Paa samme Skov er en Sætter, kaldet Retilla, hvor der findes en Kilde, som springer ud af det haarde Bierg og aldrig fryser eller mangler Vand, kaldet St. Olufs Kilde, og tæt ved Kilden er et rundt Hul i Bierget, som en Vandspand samt en Lignelse af en Høsteskee. Skoven er 2½ Mil lang. 14 Dage før førmeldte Slag, bleve de svenske Dragoner, som 7 Kompagnier stærk havde indkvarteret sig paa Nordrehougs Præstegaard og omliggende Gaarde, af 3 Kompagnier norske Dragoner overfaldne og slagne paa Flugten, hvorved nogle Svenske toge her til Krogskoven, omkom i Sneen og fandtes døde om Foraaret, efter at Sneen var bortsmeltet. I den Anledning har Fogden Iver Wiel forfattet følgende Vers: "De Kroppe du her seer, det er de svenske Helte, Som Tryghed overvandt, og Nordmænds Sværd nedfældte. Guds

Haand

Digitized by Google

Haand med Folkets Mod, her begge samlet blev, Og Svenskeu hovedkulds af Land og Rige drev. Paa Ringerige de sig søgte Zimmerige, Men Glæden var ei lang, de hastig maatte vige. Endeel fandt Graven og et Zimmerige sik, Om de, som Stridsmænd bør, med Troe i Striden gik. I andre kan ikkun til Eders Brødre sige, I Tapperhed og Mod har Nordmænd ingen Lige, Hver udøst Draabe Blod, en evig Skiændsel er, Som raaber Svenskeu an: Kom aldrig mere den." Denne Skov strækker sig paa den østre Side langs op med Nordrehougs Hovedsogn og Hougs Anner, i hvilken Strækning findes en Houg, kaldet Gyrihougen, som er saa høi, at derfra kan seés ind over til Christiania, Drammen, over heele Hadeland og over en stor Deel af Sigdal og andre Bygder, hvorved tillige 10 Kirker sees. Efter gammel Fortælling skal en fornarmet, men listig Bonde have opfundet den List, at gaae til Byen Bragnæs, beklaget sin Nød for en der da boende Kiøbmand og anmodede om et Pengelaan paa hans Gaard Gyrihougen. Kiøbmanden skal have laant ham nogle Penge og modtaget for samme Bondens Panteforskrivelse paa Gaarden, men da Kiøbmanden siden skal have giort Efterspørgsel om sit Pant, har han faaet Underretning om, at han var bedragen, da Pantet var en udyrket Jordhøi henhørende til en anden Gaard, og hos Bonden var intet at hente.

Krogstads- eller Krogs-Elven, en Elv, som løber igiennem endeel af Eger Præsteg., i Buskeruds Fogd. og Amt, kommer fra en temmelig stor ferst Søe, kaldet Ulsvandet, hvorhos ere gode Sætter og Græsgange, Elven vinder derefter ned i det saakaldte Øyevand og falder siden derfra ud i Stor-Elven ved Gaarden Krogstad, hvor den driver 18 Kornmøller, en Spigerfabrik med 8 Hamre, en Valkmølle og en Feldbereder-Stampe, hvilke give Anledning til en Samling af Pladser og Huuse for Arbeidsfolkene.

Krogstad, en Ladeplads under Mos Tolddistrict, beliggende inderst ved Krogstadfiorden paa Herregaarden Torns Grund, i Raade Præsteg., Mosse Fogd., Smaalehnenes Amt. Herfra udføres fornemmelig Korn og nogen Tømmerlast. Her fanges tildeels en Mængde Sild og anden Slags Fisk. For Krogstad og Sogn Ladepladser er ansat en kongelig Toldbetient med 2de Royerter. Aar 1792, indkom til Krogstad 2 og udgik 2 Skibe. Stedet beboes af mange Familier, deriblandt nogle Handlende, for Resten Søefolk, Fiskere, Vertshusmænd og Arbeidsfolk.

Krogstads Præstegield og Tingkaug i Folloug Sorenskriverie, Borgesyssels Provstie, Aggershuus Amt, bestaaer af 2de Kirkesogne.

Digitized by Google

Kesogne, som ere: Krogstads Hovedsogn og Skie Annex. Hovedkirken og Præstegaarden ligger paa en høi Bakke, saa nær sammen, at kun den alfare Vei ligger derimellem. Kirken er af Muur, og Præstegaarden udmærker sig i Stiftet ved smukke og ordentlige Bygninger. Til dette Præsteg. er en Sognepræst, Tingstedet er Gaarden Dal.

Krondalen, en Dalstrækning i Justedalens Præsteg., Ytre og Indre Sogns Fogd., nordre Bergenhuus Amt, som indeholder 6 tæt ved hinanden liggende smaae Gaarde. Strax ved den ene Gaard, kaldet Borsæt, ligger det under Justedalen beskrevne store Jisbierg, hvorfra løber en stor og farlig Elv, som Aar efter andet giør betydelig Skade. Dalen er 1½ Fierdingvei lang.

Kronprintsens-Eilænder, saa kaldes de Hvalfiske-Øer og Fiskepladser, som ligge inden den 68 og 69 Grad, paa Grønland, hvorunder indbefattes Colonnien Egedesminde.

Ruberud, en smuk Gaard ved Christiania Fiord, ei langt fra Byen Mos i Mosse Fogd., Smaalehnenes Amt, har gode Agre og Enge og er smukt bebygget. Fæchuus og Hestestald er af Graasteen, som Laugmand Hansen har ladet opføre. Han har og anlagt en Frugthave af omtrent 200 gode Frugttræer, som bære gode Frugter, samt anlagt Espaliers af Aprikoser og Pferskener langs Soelvæggen af Hovedbygningen, som vender ud til Haven.

Runna, en Halvøe, som hænger fast med det faste Land ved en Landhage, beliggende under Rødøe Præsteg., i Helgelands Fogd., Nordlands Amt. Strandkanten om denne Halvøe, kaldes Runvalen.

Runøe, en lang og smal Øe under Norderøe Syssel blandt Færøerne. Denne Øe er beboet, er 1½ Miil lang, næsten ½ Miil bred, og spids op til begge Sider, bestaaende udi et langt spidst Bierg. Den er adskilt fra Øen Bordøe ved et smalt Sund, og paa søndre Ende indelukker den en meget sikker Havn, kaldet Klak. Øens Beboere har sin egen Kirke, som er et Annex til Norderøe Præstegield.

Kursmose, en Gaard i Tronborg Sogn, Eidsberg Præsteg., Rakkestads Fogd., Smaalehnenes Amt, som ligger nær ved Tronborgs Kirke, og formeenes at have sit Navn af et der i fordum Tid staaende Kors. For endeel Aar siden er funden i en Jordhøi paa denne Gaard en Gryde, dannet af Vegsteen, i Figur som en huul Halv-Kugle. Den var ½ Alen i Tvermaal og ½ Tomme tyk, med 2de Huller i Kanten til at sætte Bøilen eller Hakken udi.

Kylingvand, et stort ferskt Vand i Saltens Fogd. Nordlands Amt.

Kyrhaug,

Digitized by Google

Kyrhoug, en liden beboet Ø paa Grændserne imellem Nordmørs og Sundmørs Fogderier, Romsdals Amt, ei langt fra Edøe, hvorpaa er et Næs, kaldet Kyrhavet, som er vel bekiendt af Søefarende da ved samme gives en god Havn og Ankerplads.

Kollefiord Præstegield, i Østfinmarken, see Kollefiord.

L.

Laatrebierg, af de Søefarende kaldet Fuglebierg, er en Strækning af lodret opstigende steile Fielde af nogle Milles Længde, hvor en Mængde Søefugle opholde sig, beliggende i Bardestrands Syssel, Vestre Fierding af Island.

Ladegaard og Sogn, see Klade.

Ladegaardsøen, en smuk Halvøe, som hænger sammen med det faste Land ved et smalt Stykke Jord, beliggende strax vesten for Staden Christiania. Øen er omtrent ½ Miil i Omkreds, alt nyttig Land bevoxen med allehaande Løv og andre Træer; den er overdraget Stiftamtmændene i Christianiæ Stift til deres Brug og Sommer-Residentz. Her ere smukke Bygninger opførte hvorved er en stor og reel Have. Byens Indvaanere forlyste sig her ofte ved Spadsering.

Ladviigs eller Laviigs Skibrede, et Tinglaug i Yttre og Indre Sogns Fogd., nordre Bergenhuus Amt, som bestaaer af et Anexsogn til Evindvigs Præsteg. sammesteds. Tingstedet er Gaarden Værholm.

Lagerflod eller Lagarfliot, en af de største Elve i Mule nordre Syssel, østre Fierding af Island.

Lahelle, en Samling af Huuse ved Topdals Fiorden, beliggende paa den saakaldte Oddernæs eller Kongsgaards Grund i Oddernæs Hovedsog. og Præsteg., Mandals Fogd. og Amt. Dette Sted har, førend Staden Christiansand blev anlagt, været et Ladested, hvoraf det hav sit Navn, men er nu beboet af Haandværksfolk og Strandsiddere. Her er af Almuen opbygt et Tinghuus for Odde Tinglaug, samt for Postens og andre Bequemmeligheders Skyld, at komme til og fra Byen, er her anlagt et Færgested og Skydsskifte for de Reisende til Lands og Vands.

Laksøe, en stor ferst Søe i Nord-Findlie under Sneaasens Præsteg., Inderøens Fogd., Tronhiems Amt, hvorved Nordlie Kirke staaer.

Digitized by Google

Lammehaviig, en Flord eller Vig, som skiær sig ind fra Havet paa den Ve Østerøes østre Side, under Østerøe Syssel blandt Færøerne.

Land, et District, som med Districtet Valders udgiør et Fogd., under Christians Amt, see Valders. Lands District bestaaer af 2de Præstegjelde, nemlig Lands Præsteg., som ligger til Hadelands og Lands Sorenskriv., og Biri Præsteg., henhørende til Totens Sorenskriv.

Landfald, en Gaard i Verdalens Præsteg., Stør- og Verdals Fogd., Trondhiems Amt, hvis Huuse og samtlige Tomt, Aar 1747 blev udtaget af Helgaae-Elv. Bonden paa Gaarden og en Pige bleve reddede men 5 andre Mennesker omkom. Denne Gaard skal for noget over 300 Aar siden have havt en lige Skiebne. Gaarden ligger 1½ Fierding S. S. O. fra Stikkelstads Hovedkirke.

Landersfiord, en Søehavn i Østfinmarken, Finmarkens Fogd. og Amt.

Lands Præstegjeld og Tinglaug i Hadelands og Lands Sorenskriv., Totens Provstie, Valders Fogd., Christians Amt, bestaaer af 5 Kirkesogne, som ere: Land Hovedsogn, og Annexerne Hof, Gaarder eller Østfinden, Hougner eller Nordsinden og Kind eller Øst-Torpen; Desuden er i dette Præsteg. en Gavekirke kaldet Vest-Torpen. Her ligger en stor ferst Søe, kaldet Randsøe. Til Præstegjeldet er en Sognepræst og en residerende Kapellan. Tingstedet er Gaarden Sædal. Igiennem Præstegjeldet løber adskillige Elve, som ofte have giort stor Skade ved Oversvømmelse og Udbrud, men især Aar 1788 den 22de og 23de Julii, da 102¾ Maal Ager og 235 Mæling Eng blev aldeles ødelagt, item 282 Maal Ager og 673 Mæling Eng beskadiget for nogle Aar. 52 Huuse bleve udtagne og 23 beskadigede. Denne Skade i det Hele er taxeret for 15,402 Rdlr. 48 Skill.

Landnem eller Lendnem, en Gaard i Lesse Præsteg. Guldbrandsdalens Fogd., Christians Amt, af Skyld 6 Skind og 8 Alen Vaidmel, blev givet Lehnsmanden Laurits Hage for hans Troeskab og Tapperhed ved et Skotske Slag i Kringlen, Aar 1612, Gaarden beboes nu af 2 Bønder.

Landvig, en Herregaard i Landvigs Præsteg., Nedenæs Fogd. og Amt, beliggende en Miil inden for den saakaldte Hamburgerøe.

Landvigs eller Hummedals Præsteg., i Nedenæs Provstie bestaaer af 3de Kirkesogne, som ere Landvig Hovedsogn og Annexerne Eide og Heirefos, hvilket sidste hører under Risabygdelaugets Fogd. I dette Præsteg., hvortil er en Sognepræst, ligger

ger Herregaardene Landvig og Norholm. Hovedkirken, som er grundmuret, ligger ½ Miil fra Havet.

Langarvatn, et fiskerigt Vand i Aarnæs Syssel, søndre Fierding af Island.

Langavatn, et ferskt Vand i Borgarfiords Syssel, vestre Fierding af Island, beliggende en Miil til Fields, hvori er en stor Deel Foreller. Nogle Holme ligger i dette Vand, hvorpaa om Sommeren opholder sig en Mængde Svaner. Fra Vandet udløber en stor Elv, kaldet Langaae. I samme Syssel er en smuk Dal ved Vesterskards-Hedefield, kaldet Langavatnsdal, som forhen har været beboet, men ved den store Pest i Aarene 1402, 3 og 1404 uddøde samtlige Indbyggere, og har siden den Tid ikke været beboet. Nu bruges Dalen til Græsning for de Nærboendes Kreature.

Langfiærer, saa kaldes Søekanten langs med Hnappedals Syssel sammesteds, som er 4 Miile lang, hvor den alfare Vei løber til Vesterkisten. Her ere jevnlig Brændinger af Havet eller Søestyrtninger, som gjøre Den usikker for Søefarende.

Langelingen, et stort og fiskerigt Vand i Sørlie, under Sneaasens Præsteg., Inderøens Fogd., Tronhiems Amt, hvorved Sørlie Kirke staaer.

Langeloe, en stor Gaard af Skyld 6 Vog Fisk, har 9 Opsiddere, beliggende paa nordre Side af Stranddalen i Strands Præsteg., Søndmørs Fogd., Romsdals Amt. Her er Tingstedet for Dale og Søndelvens Skibreder. Nær ved Gaarden ligger et høit og anseeligt Field, kaldet Roalds Field, fra hvis Top 7 eller 8 af de nærmeste Kirker kan sees, hvilket i den Egn er en Sieldenhed.

Langen, en ferst Søe i Spydebergs Præsteg., Rakkestads Fogd., Smaalehnenes Amt, som er ½ Miil lang og har sit Tilløb ved en Bæk eller liden Elv fra nogle oven for liggende smaae Søer og Myrer.

Langenæs eller Langøen, en meget stor Øe beliggende Nordvest fra Trondenæs, 3 Miile ud fra Landet, under Vesterdalens Distrikt i Nordlands Amt. Paa denne Øe, som beregnes for 10 a 11 Miile i Omkreds, ligger: Langenæs Kirke, som er Annex til Ørnæs Præsteg., paa Øens yderste Pynt eller Næs mod Norden, kaldet Langenæs, og Boe Hovedkirke til Boe Præsteg., ved Øens søndre Ende, samt Sortlands Kirke mod Østen paa en Halvøe, kaldet Sortland, hvilken Øe hænger fast med Langøen ved en Landhage. Imellem Langøen og Hindøe er en Strøm, kaldet Sortlandsstrøm. Paa Langøen boe nogle Kræmmere, som ere Borgere af Tronhiem. Under Øen fanges

Digitized by Google

skion Platfisk og Rødskier. Mange Fiorde skiære sig dybt ind i denne Ø, saasom: Eidsfiord, Giørendsfiord, Myklandsfiord og Præstfiord m. fl.

Langenæs, den yderste Pynt eller Næs af Skaalatangen i Mule nordre Syssel, østre Fierding af Island. Kysten fra Vapnefiord til Langenæs, kaldes Langenæsstranden, hvor en Mængde Drivtømmer samt Sælhunde, Haakalve, Torsk og Hvale falder. Under disse Kyster søge Hollændere, som gaae paa Fiskerie, Ankerleie.

Langestrand, en ypperlig Ladeplads til Tømmerlastens Udskibning, beliggende ved Christiania Fiord under Laurvigs Grevskab. Her boe mange Trælasthandlere, som drive anseelig Handel med Trælast og andre Vahre; desuden boe her endeel Søefolk, Fiskere og Værtshusmænd med flere. Stedet har sin egen Kirke, som er et Annex under Laurvigen.

Langesund, et smalt Sund, som gaaer ind mod Nordost fra en Fiord, kaldet Rogns- eller Kragerøe-Fiord ved Holmen Skierøg, og især omtrent ⅛ Miil imellem nogle deels behoede og deels ubeboede Øer paa den sydvestlige Side, de fleeste tilhørende Laurvigs Grevskab, og det faste Land af Bamble Præsteg., i Nedre Tellemarkens Fogd., Bradsberg Amt paa den nordostlige Side, hvorefter Sundet bliver bredere og danner en Fiord, under Navn af Langesundsfiorden, som gaaer til Ladestedet Brevig, omt. ½ Miil i Længde. Ved Brevig dannes atter et smalt Sund, og der ovenfor en Fiord, kaldet Frierfiord, som gaaer til Ladestederne Porsgrund, hvortil støder den store Skeens Elv, som kommer fra Nordsøe-Vand. Foruden dette Indløb igiennem Langesund til Langesunds- og Frier-Fiordene, haves 2de andre Indløbe, neml. det eene, kaldet gammel Langesund, imellem den Ø Langøe og Jetterøen, hvilket sielden passeres formedelst mange blinde Skiær, som ligge deri, og det andet kaldet Dybingen, som gaaer imellem bemeldte Jetterøe og en anden Ø, kaldet Arøe, hvilket har en reen Grund, men ingen Havn eller Ankerplads. Ved førstmeldte Langesunds Aabning paa den nordvestlige Side ligger et Ladested, kaldet Langesund, som forhen har været Toldsted for Langesunds Tolddistrict, men Toldboden staaer nu ved Øster Porsgrund. Denne Ladeplads Langesund ligger 2½ Miil fra Byen Skeen, 2 Mile fra Krageroe og 2¾ Miil fra Laurvigen. Den er vel bebygget og Indvaanerne har deres egen Kirke, hvilken de selv have bekostet opbygt af Tømmer. Kirken er liden, men smuk; den blev indviet den 22de Julii 1765 under Navn af Bethel-Kirke, og da henlagt som et Annex under Bamble Præsteg. Af Indbyggerne er een Trælasthandler, 2 Kram-

bod-

bodhandlere, 5 a 6 Skippere, 2 Høkkere, 1 Lods-Oldermand, m. fl.; desuden endeel Matroser, Fiskere, Lodser og Arbeidsfolk. De egentlige Borgere sortere under Skeens Magistrat, men for det øvrige hører Ladestedet under Landets Jurisdiction. En Kongelig Toldbetient med 2 Røyerter er her ansat, og boer her tillige en Kongelig Krydsbetient med 2 Røyerter for Langesundsfiorden. Her er en skion og fordeelagtig Reberbane anlagt paa Gaarden Slottenæs Grund, og tilhører Kiøbmand Johannes Arboe i Drammen, hvorved er en Mester og en Bogholder. Til denne Reberbane forbruges aarlig 300 Skipd. Hamp og derover. Her er og et Skibbyggerværft med privilegeret Kran og store rummelige Pakhuse med andre Bygninger til beskadigede Skibes Fornødenhed, som have Ladning inde og her ofte blive istandsatte. Dette Værft og Kran tilhører Kiøbmand Poul Biørn i Kragerøe, og er derved en Skibbygmester. I de ældre Tider er Løvendals Gallei, som Vice-Admiral Tordenskiold førte, bygget her, og i de senere Tider Skibet Carolina Mathilde, drægtig 319½ Trælast- eller 221 Commerce-Læster, hvilket er et af Norges største Trælastdragere, tilhørende Enken Mad. Zachariassen i Skeen. Indøm for Kranen er den saakaldte Kongshavn, hvor Kongelige Orlogsskibe forhen bleve reparerede, hvilken Havn har 16 Favne dybt Vand. Til Langesund regnes en Plads kaldet Høien, som bruges til Høe-Avling og Laste-Plads af Kiøbmand Jacob Rudrio i Langesund; ligesaa hører dertil Øen Langøe, som beboes af Honningkag-Bager Danqvart Norman, see Langøe. Ved Langesund faaes skiønne Taskekrabber og Hummer. Under 23de Aug. 1765 har Ladestedet faaet Tilladelse at udlosse alle Slags fremmede grove Vare, under Opsyn af Toldbetienten, dog skal Skibene først anmeldes ved Toldstedet og faaes derfra Udlosnings-Seddel. Aar 1783 eiede Stedet 6 Skibe, det mindste paa 74½ Trælast-Læster, men nu kun 3 Skibe, som meest holdes i Drivt paa Engelland med Trælast. Betræffende Langesunds Tolddistrict m. m., see Øster-Porsgrund.

Langevatn, et stort ferskt Vand i Klæboe Præsteg., Strinde Fogd., Tronhiems Amt.

Langfieldet, et stort Field, som tilligemed Dovrefield er Grændsemærke imellem de søndenfieldske og nordenfieldske Dele af Norge. Dette Langfield begynder ved Romsdalen og strækker sig i Sønden hen imod Lindenæs, en Længde af 70 Mile, og er samme Steds 12 a 14 Mile bredt. Det har efter tilgrændsende Bygdelauge adskillige Navne; thi imellem Lom i Guldbrandsdalen og Lyster i Sogn, kaldes det Sognefield; imellem Valders og Leer-

dal

dal i Sogn, Fillefield; Synden for den høie Spids Fuglefang, heder det Hougleffield; imellem Sættersdal og Stavanger Fiord, Fogleffield; imellem Bygland i Raabygdelauget og Stavanger-fiord, ligesaa Fogleffield; imellem Eske Bygd og Jedderen, Langfield, samt imellem Qvinnesdal og Lyngdal, Qvinnesheden.

Langfiorden, en stor Fiord, som fra Havet skiær sig 3 Mile ind i Romsdals Fogd. og Amt, er ½ Miil paa det bredeste. Den inderste Deel af denne Fiord har Navn af Eidsvogbugten, og ligger paa nordre Side deraf en Gieistgivergaard, kaldet Eidsvog. Ved Botten er et Eide, kaldet Tiktereidet, som er ½ Miil langt, hvoraf halve Deel tilhører Romsdals og den anden halve Deel Nordmørs Fogd. Stranden paa begge Sider af Fiorden er overalt beboet, og hører Gaardene deels til Vedsens og deels til Nesseds Præstegield.

Langland, en Gaard i Aalens Annexsogn, Holtaalens Præsteg., Guldals Sorenskriv., Tronh. Amt, beboes af en Bonde ved Navn Børre Hansen, som betydelig har forbedret Gaardens Agre og Enge, endskiønt Kornavlingen er meget mislig, og frem for andre Gaarde i Sognet er underkastet tidlig Nattefrost om Efteraaret. Han har desuden i en liden Elv, som løber strax forbi Gaarden indfættet et lidet Møllebrug med Overfalds Vand, hvilket har en ualmindelig Indretning. For Smaafæe-Creaturene om Sommeren, har han anrettet et Huus med Hiul under, hvilket trækkes af 2de Heste paa saadanne Steder, hvor han vil have Gisdselen liggende. Denne Børre Langland er ellers en stor Mekanikus og Kunstner uden at være oplært dertil. Han er Uhrmager og forfærdiger Stue-Uhrer i stor Mængde, som ere meget skiønne og have stor Afgang; ligesaa arbeider han i Staal og Messing, fornemmelig udstikker meget fine og smukke Signeter i Staal, som ikke give den beste Mesters Arbeide noget efter i Politur og fineste Udgravning. Endelig forstaaer han Dreier-Kunsten og arbeider paa samme, naar han har Leilighed, med en næsten utroelig Behændighed.

Langlie, en stor og smuk Dragounqvarteer-Gaard i Spareboe Præsteg., Indersens Fogd., Tronhiems Amt, tilhørende Kiøbmand Carsten Wensell i Tronh. Denne Gaard ligger ved Figge-Elv, hvor et betydelig Savbrug paa Gaardens Grund med kostbare Bygninger er opført og i god Drivt.

Langenes Sogn, et Annex til Ørnæs Præsteg., i Vesteraalens og Lofodens Fogd., Nordlands Amt.

Langseviig, en Ladeplads under Arendals Tolddistrict, i Nedenæs Fogd. og Amt, hvor endeel Handlende bde, som ere Borgere i Arendal.

Lang-

Digitized by Google

Langskibsøe, en liden men meget smuk og behagelig Øe i Orskougs Hovedsogn og Præsteg., Søndmørs Fogd., Romsdals Amt, beliggende paa vestre Kant af Abelsæt Strand, har en Gaard af Skyld ½ Vog Fisk, hvorpaa er en Opsidder. Paa Øen er en deel Forreskov. Øen formenes at have været i fordum Tid et Oplagssted eller Ladeplads, hvor Skotske Skibe have indtaget Trælast, og en Holme eller Skiær tet uden for Øen bærer endnu Navn af Skotteskiæret.

Langsteenen, saa kaldes en Landstrækning i Aasens eller Loe Annexsogn, Frostens Præsteg., Stør- og Verdals Fogd., Trondhiems Amt, langs Stranden inderst ved en Vei eller Bugt af Strindefiord. Her ligger Kongeveien fra Trondhiem til Indherret, som, uagtet derpaa gjorde Forbedringer og anvendte betydelige Bekostninger, er meget besværlig og tildeels farlig formedelst adskillige steile Biergklipper, hvorpaa de Reisende maae passere; men de fleeste Reisende tage til Baads over ommeldte Vig, som omtrent udgiør ¼ Mil, nemlig imellem Gaarden Sver paa vestre Side og Gaarden Næs paa østre Side, hvorved Veien tillige noget forkortes, men spares intet i Udgifterne.

Langsteinen, et liden Bygdelaug til Skatvold Annexsogn, i Støredals Præsteg., under sidstmeldte Fogd., som bestaaer af 7 Gaarde med 9 Gaardmænd og 3 Huusmænd.

Langsætter, en Gaard i Trøgstads Præsteg., Rakkestads Fogd., Smaalehnenes Amt, hvor en stor Bygning er opført af store Kampestene og har staaet fra ældgamle Tider, hvori findes en Afdeeling af svært Tømmer af Anseende som en Seng 4 til 5 Alen lang. Ved Gaarden ere 2de **Begravelseshøie**, og i den ene af disse skal være fundet endeel kostbare Antiqviteter.

Langved, en stor Gaard i Haraims Hovedsogn og Præsteg., Søndmørs Fogd., Romsdals Amt, af Skyld 13½ Vog, har 5 Opsiddere og 2 Huusmænd. Paa denne Gaard, som ligger paa søndre Side af Øen Flemsøe, sees en stor Deel **Kiempehøie** eller Grave paa en Slette hen imod det Field, Skulen kaldet. Disse Høie ere omtrent 159 i Tallet, men af forskiellig Størrelse, og bestaae af en Hoben sammenkastede Stene, som dog ere bedækkede med Jord, Græs og Lyng. De fleeste af dem ligge i en Cirkel, og have en Snees Skridt i Omkreds; de ligge og nogenlunde ordentlig, eller ligesom i visse Rader, og ere gemeenlig rundt om besatte med Kampestene. Paa Gaarden har i fordum Tid boet en bekiendt og berømt Mand, ved Navn **Thomas Langved**, som skal være første Opfinder af det betydelige Fiskerie paa den Ø. **Storeggen** langt ud i Havet, hvilket han drev med usalmindelig Force og Fordeel, og hvortil han havde ladet sig bygge en saakaldet Skude,

Digitized by Google

Skude, eller stærkt Fahrtøi paa 3 til 4 Læster, paa hvilken han længe kunde holde Søen ud, og tillige strax virke sin Fisk.

Langøe, en Ø i Drammens Fiord under Buskerubs Fogd. og Amt, hvorpaa er et rigt Marmorbrud, hvor aarlig brydes skiøn Marmor, og hvorfra mange Ladninger af store Marmorblokke bringes til Drammen og derfra udskibes til Danmark og andre Steder.

Langøe vestre, en Ø inden for Byen Kragerøe, i Nedre-Tellemarkens Fogd., Bradsberg-Amt, af Skyld en Hud, som er Allodialgods under Laurvigs Grevskab. Her ere ypperlige Jernmalm-Gruber, hvoraf Laurvigs Jernværk er bleven forsynet med Jernmalm, og har Værket havt her en Stiger boende.

Langøe østre, en anden Ø sammesteds, hvoraf Laurvigs Grevskab tilhører, som Allodialgods, et Gedeskind, det øvrige tilhører Eieren af Bærums Jernværk ved Christiania, som her har anseelige Jerngruber, og har udvirket Friehed, at de ledige Fartøier, som der afhente Malm, undgaae at opseile til Kragerøe for at inqvireres; saa og at de Kornvare, som til Arbeiderne føres fra Christiania, der maae udlosses, imod Anmeldelse paa Toldboden. Jerngruberne ere ellers deelte imellem Laurvigs og Bærums Jernværker, og er en Stull ved samme inddrevet af 62 Lagters Længde. Imellem disse 2de Langøer er et langt og smalt Sund, kaldet Langøe eller Langaars-Sund, det første er efter Øernes Navne, og det andet fordi til Baadene her sielden kan bruges Seil, men maae roes, formedelst den stærke Strøm her falder, og hvorfor her gemeenlig er Hvilested ved en Plads, kaldet Roelighed, hvor tillige er Herberge for Reisende. Paa disse Øer skydes endeel Ottere.

Langøe, en Ø, beliggende ved den sydvestlige Side af Langesund, lige over for Ladestedet Langesund i sidstmeldte Fogd., tilhørende Danqvart Norman, som der har anlagt et Honningkage-Bagerie, hvilket han holder i meget betydelig Drivt, og har dertil opført paa den nordøstlige Ende af Øen anseelige Bygninger. Han bekom i Aaret 1781 for sit gode Anlæg den større Sølv-Medallie af det Kongelige Landhusholdnings Selskab. Paa bemeldte nordøstlige Ende er endeel dyrket Jord, men for det øvrige bestaaer Øen af Bierge og Klipper, med endeel smaa Gran- og Fyrre-Træer. Biergene indeholde Jern-Erts, og her har forhen været i Drivt nogle Jerngruber. Paa Øen har og forhen været et Saltkogerie i Drivt.

Langøe eller Langenæs, en Ø i Vesteraalen, see Langenæs.

Langøe, en Ø i Lærefiord udi Østfinmarken, Finmarkens Fogd. og Amt.

Lang-

Digitized by Google

Langoerne, saa kaldes nogle beboede Øer i Dale Syssel, vestre Fierding af Island.

Langesund, en Havn og god Ankerplads for Skibe imellem nogle Holme, som ligge Vesten for Aversøen i Nordmørs Fogd., Romsdals Amt.

Lapland, see Finmarken.

Lappovaare, et langt Field, som strækker sig mellem Altens Elv og Jezjocka i Kautokeino Præsteg., Vestfinmarken, Finmarkens Fogd. og Amt.

Larsgaard, et Handelssted i Borgunds Hovedsogn og Præsteg., Søndmørs Fogd., Romsdals Amt, af Skyld 2 Bpd. 6 Mark Fisk, har en Opfidder.

Laster-Field, en meget høi Fieldstrækning i Helgelands Fogd., Nordlands Amt.

Laugaraashyer, et varmt Bad, beliggende ¼ Miil fra Skalholt i søndre Fierding af Island. Her bades om Foraaret, Sommer og Vinter. Ellers bruges dette Hver til at kaage Mad i, fornemmelig Melk og Kiød, til at bøie Karbaand, samt til Tvæt og Valken; Vandet er klart og velsmagende, og Badet er sundt, men Røgens Lugt er ikke behagelig.

Laugarhuus, et varmt Bad udi Rafnkildsdal, i Mule Sønder Syssel, østre Fierding af Island, men bruges ikke fordi Bøygden er ødelagt.

Laugarnæs, en Gaard i Guldbringe Syssel, søndre Fierding af Island. Imellem Reykevig og Vidøe ligger et Hver og Bad, som har sit Navn af Gaarden Laugarnæs. Badet er stort og dybt, og besøges meget af de Søefarende fra Holmenshavn, og af Haandværksfolk i Reykevig.

Laugen eller Lougen, en Elv, som med Misøen Vand og Vormen Elv, udgiør tilsammen et Hoved-Vanddrag. Bemeldte Laugen Elv har sit første Udspring fra Lessøe Vand, i Lessøe Præsteg., Guldbrandsdalens Fogd., Christians Amt, og falder ud i Misøen Vand ved Gaarden Lille-Hammer i Faaberg Præsteg. Til denne Elv støder adskillige mindre Elve, saasom: Gausa i Gusdalen, Tretten i Øyer, Tromsa i Ringeboe, Frya imellem Ringeboe og Froen, Fosaae paa Froen, Ulla sammesteds, Vingsteren, som har sin Begyndelse fra Vingstervandet imellem Valders og Froen, Ottæ fra Vaage, Enbugga fra Dovre Annex, m. fl. mindre Elve.

Laugervaldal, en Dalstrækning i Mule Sønder Syssel, østre Fierding af Island, hvor 2de varme Kilder eller Bad ere beliggende.

Laug-

Digitized by Google

Laugtun- eller Frosteens Hovedsogn, see Frosten.

Lauparen, et meget høit og anseeligt Field, i Øster ved Romsdalens Grændser, under Ørskougs Præsteg., Søndmørs Fogd., Romsdals Amt; det kaldes ogsaa Løbersfieldet, og tiener Fiskerne langt ude i Vesterhavet til Landmærke, hvorefter de opsøge deres udsatte Torskegarn.

Laurdals Præstegield og Tinglaug i Jarlsbergs Grevskab, bestaaer af 3de Kirkesogne, nemlig: Svarstad Hovedsogn, og Annexerne Styrvold og Hemb. Hovedkirken er af Steen opbygt Aar 1657. Igiennem endeel af dette Præsteg. løber Louven Elv, hvori haves et betydelig Laksefiskerie, ved et Sted kaldet Kiærre. Præstegaarden, som er en god Gaard i Ager og Eng, kaldes Svarstad. Almuen har gode Fortienester ved Kul-Leverance om Vinteren til Kongsberg, som ligger 4 Mile derfra. Til dette Præsteg. er en Sognepræst. Tingstedet er Gaarden Skierven.

Laurdals Præsteg. og Tinglaug, i Øvre Tellemarkens Fogd. og Provstie, Bradsberg Amt, regnes fra Syd til Nord for $3\frac{1}{2}$ Miil i Længde, og i Brede paa det bredeste fem Øst til Vest 3 Mile. Fra Skeens Kiøbsted ligger det nederste Sogn, som er Hovedsognet, 9 Mile. Præstegieldet bestaaer af 4 Kirkesogne, nemlig: Hovedsognet Laurdal, og Annexerne Hidalsmoe, Ødefield og Eidsborg. Gaardenes Antal i hele Præstegieldet er 98 efter Matrikulen, som tilsammen skylder 183 Tønder Korn, samt 4 Huder 7 Skind og 10 Faareskind, som i dansk Hartkorn kan anslaaes til omtrent 143 Tønder, beregner hver Tønde Korn til 9 Sætninger Hartkorn. Af disse Gaarde ere 23 i Hovedsognet. Hovedkirken er en uanseelig og ringe Træbygning, opført Aar 1657, staaende strax ved Præstegaarden, hvis Vaaningshuse bestaae af en liden malet Bygning ligesaa af Træe. Aar 1769 var Folke-Antallet i hele Præstegieldet af Mandkiøn 422 og Qvindekiøn 589, tilsammen 1011 Siele. Her er en Sognepræst. Tingstedet er Gaarden Triset.

Laurkulen, et lidet Forbierg, 1 Miil Sønden for Mos, under Mosse Tolddistrict i Smaalehnenes Amt. Neden for Berget ved Stranden, i en Bugt fra Havet, boer tvende Familier, samt en Kongelig Toldbetient med 2 Røverter. Beboerne ere tilladte at udskibe Aarer og Spiter, som de selv forfærdige. Strax uden for ligger en liden Ø, kaldet Elgen, som bedækker Bugten og Havnen, er $\frac{1}{2}$ Miil i Omkreds og tilhører Hertegaarden Evie. Paa denne Ø boer en Rode og 2 Familier Fiskere.

Laurvigs Grevskab, forhen Brunlaugnæs kaldet, ligger i Christiania Stift, og grændser i Nord til Nummedal og Tellemarken,

Digitized by Google

marken, i Øster til Jarlsbergs Grevskab, i Sønden mod Havet, og i Vester til Skeen-Fiord. Det bestaaer af 4 Præstegielde, som ere: 1) Tiøllinge, et Kirkesogn. 2) Hedrum, 3 Kirkesogne. 3) Brunlaugnæs eller Tanum 3 Kirkesogne, og 4 Sandeherred et Kirkesogn, tilsammen 8 Kirkesogne. Herforuden tilhører Grevskabet, Byen Laurvigen med Staværn, samt Ladepladsene Sandefiord og Langestrand item Havnene Helleraaen og Nevlung. I ommeldte 4 Præstegielde ligge 252 fulde Gaarde a 2 Skippund Dunges Skyld, 160 halve a 1 Skippund, og 188 Øde Gaarde a ½ Skippund, tilsammen 379 fulde Gaarde, som ere inddeelte udi 622 Matrikuls Numere; desuden omtrent 150 Huusmandspladse, foruden de 2de Strandsteder Staværn og Helgeraaen. Huusebygningerne paa førnielde Gaarde, indbefattet Masovne og Hamre til Laurvigs Jernværk, blevne ansatte til Brandforsikring den 31te Mai 1794 for 113,870 Rdlr. Gaardene tilhøre for største Deel Grevskabet, og overlades Bønderne til Brug og Beboelse paa visse Vilkaar. Dette Grevskab ligger meget behagelig og Veiene ere overalt i skiøn Stand med nærliggende Giestgivergaarde for Reisende. Jorden er meget frugtbar, og her gives skiønne Skove af Eg, Bøg, Fyr, Gran, Birk ꝛc., hvoraf Indvaanerne have god Næring ved Savtømmerhugst til de i Grevskabet liggende 26 Savbrug, med anden Trælast, og ved Kul-Leverance til Grevskabets betydelige Jernværk. Bøndernes Antal i de 4 ommeldte Præstegielde er omtrent 1450. Grevskabet har sin egen Birkeret, som forvaltes af en Ober-Birkedommer, og en Søren-Birkeskriver. Den Grevelige Residenz og Grevskabets Hovedsæde Laurvig, som ligger strax ved Byen Laurvigen, er en anseelig Bygning, opført af Træe og bestaaer af 3de Fløie, med en prægtig Hauge derhos. Grevskabet blev oprettet ved Patenter af 29 Septbr. 1671 og 27 Febr. 1692. Den første Besidder var Geheimeraad og Statholder Ulrich Frid. Gyldenløve, og nu værende Besidder er Cammerherre og Oberst-Lieut. Friderich Greve af Ahlefeldt Laurvig, som tillige eier Grevskabet Langeland i Dannemark, hvor han er boende. Den næst forrige Besidder var Stifterens Sønnesøn Admiral Christian Conrad, Greve af Laurvig, som døde 1783 uden mandlige Livsarvinger, hvorved opkom en Tvist om Successionen, da Hans Høifyrstelige Durchlauchtighed Hertugen til Slesvig-Holsteen Augustenborg formerede Pretention derpaa, men ved Høiesterets Dom af 9de Junii 1785 blev hævet, saaledes at Cammerherre og Generalmajor Christian Greve af Ahlefeldt blev tilkiendt Successionen; og den grevelige Leigningske Linie blev forbeholdt Successionsret til Grevskabet, i

Til-

Digitized by Google

Tilfælde at den Grevelige Ahlefeldske Linies mandlige Afkom skulde uddøe.

Laurvigen, en liden god Handelsstad, beliggende imellem de 2de Elve Louven og Faris-Elven, ved en stor Bugt fra Havet paa søndre Side, og ved Foden af et høit Field paa nordre Side, under Beskyttelse af Fæstningen Friderichsværn, som ligger Sønden for Byen ved Strandstædet Staværn, 13 Mile fra Christiania, 2½ M. fra Brevig, 9 M. fra Drammen, 49 M. fra Stavanger, 26 M. fra Svinesund og 74 M. fra Kiøbenhavn. Handelen er her betydelig, og skeer aarlig en stor Udførsel af alle Sorter Træelast og Jernvarer, men Havnen er ikke meget god, da den er ganske aaben mod Havet, og ved sydlige Vinde staae Skibene megen Fare. Byen har 420 Gaarde eller Huuse, alle af Træe, men smukt opbygget siden seneste Ildebrand, af en til to Etager høie, udvendig Bordklædte og malede, hvilke, tilligemed de i Ladepladsen Sandefiord værende 60 Huuse, ere assurerede til 31te Mai 1794 for 184,940 Rdlr. Her boer endeel Kiøbmænd, Høkkere, Skippere og Haandværkere, og Byens Indvaanere af Unge og Gamle beløbe sig omtrent til 2500 Siele. Byen har en smuk Kirke af Grundmuur, prydet med et godt Orgelværk, hvortil er en Sognepræst, som tillige er Præst for Langestrands Meenighed. Byens Magistrat er en Byefoged, som tillige er Byeskriver og Sorenskriver i Grevskabet, hvilken Tieneste, tilligemed andre offentlige Tienester i Byen og i hele Grevskabet, Greven bortgiver, Toldtienesterne undtagne. Grundskatten oppebær Greven af samtlige Byens Indvaanere. Byefogdens Domme indstevnes for Overbirkedommeren, dernæst for Overhofretten. Byen har fornødne Brandanstalter og Brandfolk, og Borgerskabet udgiør et Kompagnie. Her er et godt Apothek; 2 Reberbaner, hvor aarlig oparbeides 4 a 500 Skippund Hamp ved 16 til 18 faste Arbeidere; samt 2 Tobaks Fabriker, derved 2 Mestere og 18 Arbeidere. I nærværende Tid opføres en Bygning, som efter Overslag vil koste 2400 Rdlr., derudi skal indrettes et Arresthuus og Sygehuus, samt en stor Sahl og 2de andre Værelser til Arbeidshuus. Bygningen opføres for Grevens, Byens og Landets Regning, og efter afdøde Admiral Christian Conrad, Greve af Laurvig, hans Foranstaltning samles Fond til Arbeidshuuset ved Bøder for ulovlig Skovhugst m. v. Byen har et grundmuret Hospital for 24 Lemmer, hvorved er en Forstander, en Opvarter og 2 Opvarterske; dets faste Fond, er 6000 Rdlr., skiænket af Dronning Anna Sophia og deponeret i den Kongelige Kasse, hvoraf svares aarlig 5 Procento eller 300 Rdlr. Fremdeles er Grevskabets Lensfølgere, efter Fundationen, paalagte at betale aarlig 500 Rdlr., som

Digitized by Google

er Rente a 5 Proc. af 10,000 Rdlr. aarlig, formedelst Lehnets Forsgelse ved tilkiøbt Jordegods udi Grev Ferdinand Anthons og Grev Friderich Danneskiold Laurvigs Tid. Herforuden er af Grev Ferdinand Anthon Danneskiold Laurvig i Sahlkassen deponeret 600 Rdlr., hvoraf betales aarlig 30 Rdlr.; altsaa er Hospitalets visse Indkomst 830 Rdlr. aarlig. Hver af Lemmerne nyder ugentlig 48 ß., samt fire Lys, Brænde og Opvartning; Sognepræsten aarlig 36 Rdlr.; Forstanderen 30 Rdlr., Opvarteren 50 Rdlr., og 2 Opvarterske, hver 23 Rdlr. Laurvigs Tolddistrict begynder i Øster ved Skibsverftet Søndresand, hvor Tønsbergs Tolddistrict ender, og strækker sig i Vester til Helgeraaen, hvor Langesunds Tolddistrict tiltsøder. Toldstedet er i Byen og de Kongelige Betientere, som der boe, ere: en Told- og Consumtions Inspecteur; en Told- og Consumt. Kasserer, 2 Kongelige Told- og Consumt. Betiente, 5 Told- og Consumt. Underbetiente og 2 Røyerter. Desuden er ansat ved Ladestederne Sandefiord, Helleraaen og Staværn 3de Kongelige Told- og Consumtions Betiente, samt 2de Røyerter i Sandefiord, 2 i Staværn, en i Helleraaen og en i Nevlung Havn. Aar 1792 indkom til Laurvigen 192 Skibe og udgik 210. Til Sandefiord indkom s. A. 28 og udgik 43 Skibe. Af de udgaaede fra begge Steder vare 32, som havde indkommet Aaret forhen. Samme Aar eiede Byen og Ladestederne 68 store og smaae Skibe og Jagter. Byen har en Vinterhavn for Skibene, kaldet Hølen, hvor en Skibskrahn er anlagt, som tilhører Greven, hvor Skibe kan istandsættes og fornødne Materialier anskaffes; derved er en Mester, men ingen faste Arbeidere. I Byen er et Kongelig Postkontoir, som bestyres af en Postmester. Posten ankommer hertil fra Christiansand og de flere vesterlehnske Steder, hver Tirsdags Aften eller Onsdags Formiddag, og afgaaer til Stederne østen for og til Kiøbenhavn Onsdags Aften eller Torsdags Morgen. Den østre ankommer Fredagen og afgaaer til de vesterlehnske Steder samme Dags Aften. For et enkelt Brev til eller fra Kiøbenhavn betales i Porto 18 Skilling, og ligesaa til eller fra Trondhiem.

Laurvigs eller Fritzøe Jernværk, ligger tet ved Byen Laurvigen i Laurvigs Grevskab, udi en liden Dal ved Foden af et Bierg, og igiennem Dalen løber en Elv, kaldet Faris, som driver Værket. Det tilhører Grevskabet og er det vigtigste Jernværk i hele Norge. Aar 1673 den 14de Mai fik Statholder Gyldenløve Privilegier herpaa med Tillæg af 10de Sept. 1689. Her ere 2de Masovne opførte, og nok en, 1 Miil høiere op; desuden 6 Stangjern-Hammere; en Søm eller Spigerhammer og et Pukværk m. v. Fra dette Værk leveres aarlig 6 til 7000 Skipp.

Stangs

Digitized by Google

Stangjern samt 2000 Skipd. og derover støbt Jern, af Kakkelovner, Gryder, Kanoner, Kugler, Skibsbolter, Nagler o. s. v., hvilket fra Byen udskibes for det meste til Danmark, Holsteen og noget lidet til Engelland. Aar 1758 var Antallet af de Værket tilhørende Gruber og Skierper, i alt 170, som ligge i Bamble og Senikedals Præstegielde samt paa de 2de Øer Øster og Vester Langøe, see Langøe, Aar 1771 var det udvirkede Jerns Værdie 108009 Rdlr. 32 ß, og Udgifterne tilsammen 68996 Rdlr. 1 ß altsaa Overskud 39,013 Rdlr. 31 ß. Aar 1781 blev virket 6743 Skipd. 17 Lpd. 15 Pd. Stangjern og 2202 Skipd. 7 Lpd. 5 Pd. Støbegods. Det Værket tillagte District af Skove er meget lidet, det bestaaer kun af 4 Sogne, der aarlig leverer 30,000 Læster Kul, og Skovene ere inddeelte i visse Hugster, hvoraf een aarlig udhugges. Siden besaaes Pladsen igien, og for i øvrigt at spare paa Skovene, har Bønderne af Grevskabets forrige Eier været opmuntret ved smaae Premier for at sætte Steengierde om deres Jorder. Værket har en meget liden Plads, hvorfor alle Værkets Bygninger ere opførte meget nær til hinanden. Elven har sit Løb af det strax ovenfor liggende Vand, kaldet Faris-Søe, som er 2 Mile langt og har Vandet forhen undertiden steget saa høit at det gik over Elvens Bredder og gjorde Skade paa Værkets Bygninger, men for at hindre dette, er for endeel Aar siden ved Faris Søe opført en Kiøn elliptisk Dæmning af hugne Stene, 150 Fod lang, hvilken Dam har kostet henved 8000 Rdlr. Af Værket svares aarlig til Kongen 1100 Rdlr. Over Værket er en Inspecteur, som tillige er Over-Birkedommer i Grevskabet. Herforuden er ved Værket en Forvalter, en Proviantsforvalter, en Revisor med flere Betiente.

Laurvigs Provstie, er fordum kaldet Brunlavens eller Brunlaugens Provstie, bestaaer af Sognekaldet i Byen Laurvigen og Annexet Langestrand, samt følgende 6 Præstegielde: Thiøllinge, Hedrum, Brunlaugnæs og Sandeherred under Laurvigs Grevskab, samt Aneboe og Laurdals Præstegielde i Jarlsbergs Grevskab, hvilke tilsammen udgiøre med Laurvigen og Langestrand, 16 Kirkesogne og desuden hører hertil Frideviksværns Kirke for Fæstningen og Værftet, hvortil i alt ere 8 Sognepræste.

Løvmandsholmen, en Holme ved Indløbet af Staden Christianssands vestre Havn, hvor Løvinger findes af et Batterie, som der har været oprettet.

Laxaae, den fornemste Aae til Laxfiskerie i Kiosar Syssel, søndre Fierding af Island, som har sit Udløb fra en stor ferst Søe sammesteds, kaldet Medalfelsvatn.

Laxaae,

Digitized by Google

Laraae, en stor lakerig Elv i Thingse Syssel, nordre Fierding af Island, har sit Udløb fra Myevatn sammesteds.

Larefiord, en meget breed, stor og dyb Fiord i Øst-Finmarken, Finmarkens Fogd. og Amt, som løber ind ved Kollefiordnæs. Udi denne Fiord ligge disse Øer og Holme: Kartholm, Saraholm, Bratholm, Skiaaholm, Langøe, Bouse og Reense. Ved Fiorden er et Finnekapel.

Leangen, en Ladeplads i Aaker Hovedsogn og Præsteg., Aggers og Folloug Fogd., Aggershuus Amt, hvorfra har været udskibet mange Skibsladninger aarlig af Marmorblokke, som til Lands bleve nedbragte fra Marmorbruddet i Lier Præsteg.

Leangen, en smuk bebygget og i Ager og Eng god Avlsgaard i Hlade Hovedsogn, Strinde Præsteg. og Fogd., Trondhiems Amt, tilhørende Cancellieraad Muust i Trondhiem.

Lebesbye, et Finnekapel ved Larefiord i Østfinmarken, Finmarkens Fogd. og Amt, under Kiellefiords Pastorat sammesteds. Ved Lebesbye er en Missionarius ansat.

Leedingens Fierding, et Tinglaug til Saltens Fogd., i Nordlands Amt.

Ledingnæs eller Lenæs Sogn, et Annex til Stergens Præsteg. sammesteds.

Leen- eller Leinstranden, see Leinstranden.

Leensberg eller Leedingsberg, saa kaldes de Steder langs Søekanten i Helgelands Fogderie, Nordlands Amt, hvor de saakaldte Nordfarere eller Borgere fra Trondhiem henreise om Sommeren for at handle med Indbyggerne, see Helgeland.

Leeqvam, en Gaard i Gusdals Præsteg., Guldbrandsdalens Fogd., Christians Amt, af Skyld 4 Huder Odelsgods. Denne Gaard, hvorunder er 2 Huusmandspladse, er meget betydelig og af dens nærværende Opsidder anseelig forbedret.

Leeranger Skibreede, et Tinglaug i Ryefylke Fogd., Stavanger Amt, som bestaaer af 97 Gaarde, hvilke Aar 1746 vare beboede af 147 Gaardmænd. Tingstedet er Gaarden Jelsøe.

Leerbryggen, en Strandsted under Holmestrand i Jarlsbergs Grevskab, hvor nogle Familier ere boende.

Leerdals eller Leirdalsøren, et Strandsted i Leirdals Præsteg., Yttre- og Indre-Sogns Fogd., nordre Bergenhuus Amt, hvor aarlig ved Mikkelsdags Tid holdes et Marked, til hvilket Bønderne fra Valders nedkomme over de høie og farlige Klipper, Gallerne, kaldet, som det eeneste Sted de kan passere til dette Marked.

Leerem, en Gaard i Eids Annexsogn, Grøttens Præsteg., Romsdals Fogd. og Amt, hvorved er et Eide imellem denne og Gaar-

Digitized by Google

Gaarden Thorvig ved Romsdals Fiord, kaldet Leerems eller Giærsæt-Eidet, som er ½ Miil over, hvorpaa ligger et heelt Bygdelaug, kaldet Giærsæt-Bygda.

Leeren eller Leiren, see Leiren.

Leerkiers Tinglaug, i Mandals Fogd. og Amt, bestaaet af Mandals og Holme Præstegielde, samt Finslands Sogn, som er et Anner til Biellands Præsteg., tilsammen 6 Kirkesogne. Tingstedet er Gaarden Leerkier.

Leerskarelv, en Elv i Brønsens Præsteg., Helgelands Fogd., Nordlands Amt, som løber need i Rysvandelv.

Leerstad, et Bygdelaug, beliggende paa en Halvøe ved den Sund Bredstind i Borgunds Hovedsogn og Præsteg., Sønmørs Fogd., Romsdals Amt, bestaaende af 13 matrikulerede Gaarde, der tilsammen skylde 10 Vog 2 Bpd. Fisk, har 19 Opsiddere, en Pladsemænd og 8 Huusmænd. Af Gaardene er den eene, kaldet Skuggen, Handelssted, men den største Gaard kaldes Leerstad, af Skyld 3 Vog Fisk, har 4 Opsiddere.

Leervaag, en Havn ved den sydlige Side af Romsdals Fiord, i Romsdals Fogd. og Amt.

Leevvold, en Ødegaard i samme Fogd., som af Bonden Mats Berntsen for faae Aar siden er taget under Brug og Beboelse, og af ham betydelig forbedret, saa at den nu kan ernære en Familie, for hvilken Flid han har erholdt Kongelig Præmie.

Legangers Præsteg., i Yttre Sogns Sorenskriv., Sogns Provstie, nordre Bergenhuus Amt, bestaaer af 5 Kirkesogne, som ere: Leganger Hovedsogn, og Annexerne: Fresvig, Rinde eller Fejos, Vangnæs og Tingum, samt Fiærlands eller Mundals Kapel. Til dette Præsteg. er en Sognepræst og en residerende Kapellan.

Lein, en betydelig stor og god Gaard i Mæhre Hovedsogn, Spareboe Præsteg., Indersens Fogd., Trondhiems Amt, som har 2de Matrikuls Numere og ligger for 2de fulde Dragoun-Qvarterer. Denne Gaard eies og beboes af Bonden Thore Skei, som for faae Aar fraflyttede Gaarden Skei i samme Sogn, efter at han havde anseelig forbedret Jorden og smukt opbygget Gaarden. Gaarden Lein var ved hans Tiltrædelse meget slet brevet og overgroet med Krattskov, samt Husene forfaldne, men denne meget drivtige Mand har ikke allene opført betydelige Bygninger paa Gaarden, men og anseelig forbedret Jorden, med hvilket alt han aarlig continuerer, saa at denne, fra en forfalden Gaard, vil blive en af de smukkeste og betydeligste Bondergaarde i Sognet. Den ligger paa en høi Bakke strax ved Præstegaarden Tuff.

Lein-

Digitized by Google

Leinstranden eller Nypens Sogn, et Anner til Melhuus Præsteg. i Guldals Sorenskriverie, Yrke og Guldals Fogd., Tronhiems Amt, men hører i det Verdslige under Strinde Fog., og udgiør et Tinglaug, hvortil Tingstedet er Gaarden Klet. Dette Sogn ligger paa den søndre Side af en Aas, kaldet Byeaasen, strækker sig ned til Tronhiems Fiord, i Dannelse omtrent af en halv Cirkel og er et meget jevnt og plat Land. Kirken kaldes Nypen af de Gaarde, hvorhos den staaer, nær ved Kongeveien til Tronhiem; den er temmelig stor, bygt af Tømmer, med et høit Spiir. Denne Kirke er flyttet adskillige Gange, i Anledning af den her overalt værende løse Leergrund; sidste Gang blev den flyttet Aar 1673, da nu værende Kirke er bygget. Den er indvendig udstaferet med adskillige Tavler eller Malerier, som ere ophængte paa Væggene, og den har en smuk Altertavle, foræret af Peder Nielsen Støren. I Vinduerne staae indbrændte adskillige Navne og Vaabener, og hænger i Kirken en Metal Lysekrone, foræret dertil af bemeldte Peder Støren, tilligemed 2de Metalstager paa Alteret.

Leinsvigen, en beboet Strækning ved søndre Side af Tronhiems Fiord, som henhører til Ritsens Annexsogn, under Stadsbygdens Præsteg., i Fosens Fogd., Tronhiems Amt, bestaaende af 43 Gaarde, deraf en 9de Gaard.

Leirdals eller Leerdals Præstegield, i Indresogns Sorenskriv., Sogns Provstie, nordre Bergenhuus Amt, beliggende inderst ved Sognefiord, og bestaaer af 4 Kirkesogne, som ere: Leirdals Hovedsogn, og Annexerne: Aardal, Borgund og Hough hvortil er en Sognepræst. Præstegieldet er inddeelt i 3 Skibreeder eller Tinglauge, nemlig: Leirdals, Borgunds og Aardals. Et Sted ved Sognefiord i Hovedsognet, kaldes Leirdalsøren, hvor endeel Strandsiddere ere boende, og der holdes Tingene for Leirdals og Borgunds Skibreeder, ligesaa et Marked aarlig ved Mikkelsdags Tider.

Leir-Bæk, en liden Elv, som nedrinder i Niedelv, og er Grændseskiel imellem Tiller Sogn og Strinde Præsteg. i Strinde Fogd., Tronhiems Amt. Denne Elv driver endeel Møllebruge, og 2 Krudmøller ved den Gaard Sælsbak.

Leiren eller Leeren, 5 Gaarde i Hlade Hovedsogn, og Strinde Præsteg. sammesteds, ½ Miil Sønden for Tronhiem, hvoraf en kaldes Utleiren, 2de Overleiren og 2de Midtleiren, tilhørende Hans Excellence General v. Krog i Tronhiem. Gaardene, som ere meget gode og kornvisse, behoes af 5 Opsiddere, og ligge dertil 16 Huusmandspladse. Her løber Nied-Elv forbi og ved Gaardene Overleiren gior en meget stor Foss, kaldet Leir-

fossen, ved det den styrter sig ned over steile og næsten lodrette Klipper, som ere omtrent 20 Favne høie. Midt i Fossen, mod det øverste af den, ligger en stor Klippe, bevoxen med Grannetræer, som her deeler Fossen i 2de Arme. Paa Klippens nordre Side staaer en Korn-Mølle, og 3de meget betydelige Sawbruge, paa hvilke skiæres aarlig omtrent 50 Stabel eller 60,000 Stykker Bord eller Bræder, og paa søndre Side af Klippen staaer 2de Møllebruge, hvilket alt drives af Vandet i Fossen, som falder her med den Styrke, at Jorden og de nærliggende Klipper deraf ryste, og ofte høres Fossens Bulder i Staden Tronhiem. Strax oven for Fossen staaer skraas over Elven 22 Steenkar, imellem hvilke fæstes en Lænse, for at modtage alt det Tømmer, som fra Tydalen og Sælboe til bemeldte Saver nedflaades igiennem Elven og Sælboe-Søe. Fra Tronhiem til Leiren er en besværlig Vei, formedelst de meget høie og lange Leer-Bakker, som maae fares, før man kommer til Gaardene, men disse Gaarde ligge ellers særdeles behagelig og er derfra en smuk Udsigt, hvorfor adskillige af Tronhiems Indvaanere giøre Lystrourer derhen især om Sommeren, og kan mod Betaling faaes Beværtning hos Opsidderne, desuden er et Giestgiverie paa een af Pladsene ved Savbrugene. Disse Gaarde har nu i de senere Aar faaet en saa meget mere Anseelse, da Eieren har ladet opføre paa een af Gaardene en meget stor og anseelig Vaanebygning til Sommer-Residents.

Leirhnukur, er næst efter Krabla, det farligste ildspruudende Bierg i Thingøe Syssel, nordre Fierding af Island, og ligger ¼ Miil fra Krabla.

Leir-Søen, et ferskt Vand ved Lesse Jernværk, i Lesse Præsteg., Guldbrandsdalens Fogd., Christians Amt, som er 1½ Miil langt, men ikkun ¼ Miil paa det bredeste, thi andre Steder er det saa smalt, at en Bro er bygget derover for at drive Creaturene til Græsning i Fieldene. Dette Vand har ei af Naturen været saa stort og dybt som det nu er, men da Lesse Jernværk blev optaget og adskillige Bygninger til dets Fornødenhed bleve anlagde ved den østre Ende af Vandet, bleve kostbare Dæmninger tillige opførte paa dertil begemme Steder, hvilket foraarsagede, at den Dalstrækning, hvori Vandet ligger, blev aldeles opfyldt, i Steden for, at forhen kun smaa Elve løbe der igiennem. Nu er dette Vand paa sine Steder 12 til 16 Favne dybt, og ved Opdæmningen ere adskillige Stykker af det faste Land lossnet og forvandlet til flydende Øer, hvoraf den ene ved Vandets østre Ende, bevoxet med Træer, er fastheftet til det faste Land ved en Jernlænke, paa det den ikke skal lægge sig for Mundingen af Vandet og for Vandrenderne, som driver Værkets

Digitized by Google

keis Masovn, Hamre og flere Machiner. Vandet har nu sit Udløb ved 2de modsatte Kanter, nemlig baade mod Øst og Vest, og hvorved de 2de betydelige Elve: Raume-Elv, som løber ned til Romsdalen Nordenfields, og Lougen-Elv, som løber igiennem Guldbrandsdalen med flere Steder Søndenfields, have deres første Udspring.

Lekkenæs Sogn, see Lekke.

Leklem, en betydelig stor og god Gaard i Verdalens Præsteg., Stør- og Verdals Fogd., Trondhiems Amt, beliggende paa en Bakke, Norden for Verdalsøren ved Kongeveien til Spareboen og Indergen. Her har i fordum Tid staaet en Kirke. Under Gaarden er et lidet Savbrug.

Leknæs eller Liknes Sogn, er Hovedsogn til Nedre Qvinnesdals Præsteg. i Lister Fogderie, Mandals Amt. Aar 1787 bestyd Folkemængden i dette Sogn af 1415 Siele.

Leknæs, en Landpynt i Jørgenfiords Præsteg., Søndmørs Fogd., Romsdals Amt, som gior Skilsmisse imellem Jørgenfiords og Norangsfiorden, og giver Stranden Navn af Leknæsstranden.

Lekum, en Gaard i Eidsberg Hovedsogn og Præsteg., Heggen og Frølands Sorenskriv., Smaalehnenes Amt. Paa denne Gaard har fordum staaet et Kloster, kaldet Lekums eller Christi Legems Kloster, omtrent 500 Skridt fra Eidsberg Kirke. Kieldermuren deraf staaer endnu, opført af kantede Graastene; den er indvendig 30 Alen lang, 15 Alen breed og 1½ Alen tyk. Hiørnene og Døraabningerne har været beklædte med Veegsteen, og sees 2 runde Hvegsteens-Pillere af ½ Alens Tykkelse, som formodes at have tient til Støtter midt under Hvelvingen af 2de Kieldere. Iblant Muurstenene ere nogle fundne, dannede som Kilsverblade, og andre som stumpede Kors, med flere Figurer, hvilke maae have tient til Zirater udvendig paa Muuren. Her er og fundet en Jernnøgle m. m. Disse Rudera af Klosteret have været skiulte af en stor Jordhob siden Aar 1572, og bleve først opdagede, Aar 1770. Formeldte Aar 1572 var den sidste Tid Klosteret stod ved Magt, og formodes da at være ødelagt og opbrændt ved den haarde Krig imellem Norge og Sverrig udi Kong Friderich den 2dens Regierings Tid, thi Kul er fundet i Grunden. Gaarden har forhen været et Giestgiversted, hvortil den ligger meget beleilig, men nu udmærker sig ved Sav- og Mølle-Bruge, hvilke ere anlagte ved et der nedstyrtende Vandfald af en Elv, som har sit Udspring 2 Mile derfra og passerer igiennem Eidsberg Sogn i mange smukke Bugter. Denne Elv har ofte foraarsaget Jordfald oven og neden for Gaarden, hvorved store Mark- og Eng-Stykker ere udtagne ved stærk Flom, og efterladt den nøgne Field-

Digitized by Google

grund. Gaardens Udhuse ere og af samme Aarsag blevne flyttede, thi den Bakke, hvorpaa Husene staae, blev undermineret af Elven, hvorved hele Gaarden stod Fare for Undergang, men blev forebygget ved en Stillads af Tømmer, som understøtter den steile nedbrudne Elvebred.

Lekse, en beboet Ø i Folden Fiord, som udgior et Kirkesogn til Nærøens Præsteg. i Nummedals Fogd., Trondhiems Amt. Kirken, som ogsaa kaldes Lekkenæs, staaer paa Øen, og er en liden Træbygning. Paa Øen ligger et Næs, kaldet Lokkenæs.

Lendvig Præstegield, i Senjens Fogd. og Provstie, Finmarkens Amt, bestaaer af 2de Kirkesogne, som ere: Lendvig Hovedsogn og Hillesøe Annex, hvortil er en Sognepræst. Hovedsognet ligger ved et Sund, kaldet Giisund.

Lenæs eller Ledingsnæsfiord, en Fiord, som fra Havet løber ind i Saltens Fogd., Nordlands Amt, forbi Lenæs eller Ledingsnæs Kirke, hvoraf Fiorden har sit Navn. Denne Ledingsnæs Kirke og Sogn er et Annex til Skiegen Præsteg. sammesteds.

Lepsøe, en beboet Ø i Harams Hovedsogn og Præsteg., Søndmørs Fogd., Romsdals Amt, som ved det saakaldte Harams Sund adskilles fra Haramsøe, er 2½ Fierding lang, men kun lidet over en Fierding breed. Et Field ligger paa denne Ø, vendt fra Osten til Vesten, hvilket har saavel paa nordre, som søndre Side en temmelig breed og jævn Biergfod. Paa den vestre Kant er det temmelig lavt, men tiltager i Høide mod Osten, og endes der med en høi Field-Tinde eller Bierg-Top, kaldet Gohalden, som paa Søen i Nord viser sig meget besynderlig, og har formedelst sin Høide den Virkning, at, naar Vinden er nordlig, haves Sønden for Field-Tinden, i den saakaldte Vigrefiord, et Havblik, næsten en Fierding Vei fra Øen, i hvor stærkt end Vinden blæser paa den øvrige Deel af Fiorden. Fra Gohalden strækker sig i Øst en lang og beboelig Biergfod, men ligger ganske udyrket og ubeboet; derimod gaaer Fieldet paa den vestre Kant næsten ganske steilt ned i Havet, og dog ligger der i en Havbugt en Gaard, kaldet Ovnen, beboet af 4 Mænd, som fra første Tid have nedsat sig her allene for at drive Fiskerierne, thi de kan intet Korn avle og kun lidet Høe til nogle faae Creatures Underholdning. Ikke langt fra denne Gaard, paa nordre Side af Fieldet, findes et stort Hul eller en saakaldet Hælder, (det er en af Naturen dannet Horizontal Hvælve-Gang i Fieldet) som tiener til et Opholdssted for Faarene. Videre ligger paa denne Ø Præstegaarden Kiærstad og de Bøndergaarde Lousund eller Løvsund, Indre Farstad, Ytre Farstad og Kjø-

Digitized by Google

Rønstad, som beboes af 10 Gaardmænd. Alle disse Gaarde skylde 23 Vog 1 Bpd. 12 Mark Fisk.

Lesden eller Læsten, et temmelig høit Field, see Godøe.

Lesse eller Læsse Jernværk i Lesse Præsteg., Nordre Guldbrandsdalens Sorenskriv., Christians Amt, er optaget Aar 1652, og dets Privilegier udstædte til Laugmand Philipsen i Christiania og Jochum Irgens af Kong Friderich 3die den 19 Nov. 1660 og siden confirmerede af Kong Christian 5te den 16 April 1673. Efter nogle Aars ufordeelagtig Brug, blev Værket nedlagt. Siden paa nye optaget Aar 1692 af et Interessentskab i Tronhiem, som satte Værket i Drivt og bekostede opbygt nu værende Værkets Kirke, Aar 1695, der staaer et Stykke Sønden for Bergpladsen, hvilken Kirke, som blev kaldet Vor Frelseres Kirke, og som Aar 1767 af da værende Værkets Eier Provst Irgens, meget er bleven forbedret og især ziret med et Taarn og Spiir, hvori hænger 3 gode Klokker, henhører under Lesse Præsteg. Til Kirkens første Bygning gave Bønderne, som her boe paa den saakaldte Lesse Skov, det fornødne Tømmer, og Værkets Arbeidere gave hver til Indretningen 48 ß. Det Tronhiemske Interessentskab dreve Værket endeel Aar ligesaa med Forlis, hvilket anledigede, at den ene efter den anden traade fra. H. Træskov var tilsidst allene tilbage, som, efter at Værket ei var drevet siden Aar 1701, solgte det, Aar 1709, til Forvalteren ved Eidsvolds Jernværk, Reinh. Ziegler. Denne satte Værket atter i Drivt og optog endeel nye Gruber, men alt med lige saa liden Fordeel som forhen. Efter Zieglers Død blev Lars Lobos gift med hans Enke, som solgte Værket til en Holmboe Aar 1750, han satte Værket i Gield og Vidtløftighed ved kostbare Bygninger og andre Anlægge, hvilket hans Estermand Poul Irgens, som fik Værket Aar 1757, ved sin Flid og Drivt temmelig har oprettet, endskiønt dette Værk, formedelst Mangel saavel paa Skov som Malm, kan ansees for et af de ringeste Jernværker i Norge. Værket har nu en Masovn og en Stangjern Smedie, hvorved fabriqveres allehaande Jernarbeide, saasom Boer-Jern, der fornemmelig afsættes paa Rsraas, Fyrfade, Fiskestene, Plovjern, Risteler, Drægge eller smaa Ankere, Søm eller Spiger, m. v. Disse Bygninger staae ved den østre Ende af Leirsøen, hvor betydelige Dæmninger ere opførte. Tilforn har en Stangjern Hammer eller Smedie ogsaa tilhørt Værket ved den nordlige Ende af Leirsøen. Ved Værket er, blandt andre Bygninger, et meget stort Provianthuus. Jerngrubene, Værket tilhørende, ligge paa førmeldte Lesse-Skov. Aar 1781, blev udbragt 76 Skipd. Stangjern, men Aar 1791 ikkun 57 Skipd. Den aarlige Afgivt til

Kon-

Digitized by Google

Kongen er 150 Rdlr. Under Lesse-Værkets Sogn høre 30 Gaarde og Gaardmænd, samt omtrent 86 Huusmænd og Inderster, tilsammen 116 Familier, og i alt af Mandkiøn 244 og Qvindekiøn 218, tilsammen 462 Siele, indberegnet Værkets Arbeidere.

Lesse eller Læssøe Præstegield og Tinglaug sammesteds, bestaaer af 3 Kirkesogne, som ere: Lesse Hovedsogn og Annexerne, Lesse Værket og Dovre; desuden hører hertil den halve Deel af Foldals Værkets Sogn, den anden halve Deel tilhører Tønsæt i Østerdalen. Hovedkirken er en smuk Korskirke af Træe, opbygt Aar 1749, som ved Indvielse paafølgende Aar 1750 blev kaldet Bethel Kirke. Den staaer paa en Forhøining tæt ved Præstegaarden og tilhører Almuen. Prædikestolen og Altertavlen er meget vel udarbeidet af en Bonde ved Navn Jakob Klukstad, samt malet og forgyldt; over Choret er en Tønde-Hvelving af Træe, og Kirken er overalt forsynet med Hvelvinger og tækket med Skifersteen. Aar 1774 var i hele Præstegieldet 249 Gaarde og Gaardmænd, samt 450 Huusmænd og Inderster, indberegnet Værkernes Arbeidere, tilsammen 699 Familier, og i alt det hele Folke-Antal af Mandkiøn 1621 og Qvindekiøn ligesaa 1621, tilsammen 3242 Siele; deraf var i Hovedsognet s. A. 126 Gaarde og Gaardbrugere, 163 Huusmænd og Inderster, og i alt af Mandkiøn 627 og af Qvindekiøn 660, tilsammen 1287 Siele. Tienden paa ⅓ Part er aarlig 100 til 110 Tønder af Byg og Havre. Præstegaarden kaldes Hof eller Hove, som skylder 2 Huder 8 Skind. Dens Kornavling er ringe og Udsæden skal ikke bestaae i mere end 12 til 16 Tønder af Byg og Havre aarlig. Under Gaarden hører 9 Huusmandspladser. Lessøe og Dovre Almue betale ikkun halve ordinaire Skatter, paa Grund af den i Aarst 1612 erhvervede Seier over Skotterne, og have i samme Anledning forhen været aldeles befriet for Skatters Svarelse, ligesom for Udskrivning og Commando, undtagen i Krigstider. Kornavlingen overalt i Præstegieldet er meget mislig formedelst kolde Sommere og alt for tidlig Høst. Samtlig Præstegieldets Gaarde skylde 299 Huder 11⅓ Skind, 184 Alen Vaidmel og 39 Bpd. 18 Mark Fisk, hvilket omtrent udgiør 217 Tønder Hartkorn, deraf oppebør Sognepræsten, som ene Præst paa Stedet, Landskyld af 5 Huder. Præstegieldet er nu inddeelt i 111 Soldater Lægder. Ved en Gaard, kaldet Lien, i Hovedsognet holdes aarlig den 24 Junii et Slags Hestemarked, hvor Hesteprangere fra Søndmør indfinde sig med endeel Heste, og i Dovre Annexsogn er ligeledes en saadan Samlings Plads ved Dovre Bro. Aar 1789 den 22de og 23de Julii overgik Guldbrandsdalens Fogd. betydelig Skade ved Elvehrud af Lougen og Glommen med flere Elve, hvorved i dette

Præsteg.

Digitized by Google

Præsteg. aldeles blev ødelagt 118½ Maal Ager og 450¾ Meling Eng; 89½ Maal Ager og 467½ Meling Eng blev bedærvet for nogle Aar; 117 Huse bleve aldeles ødelagte og 18 Huse beskadigede og omkastede; hvorved tillige omkom 6 Mennesker, 11 Horngvæg og 11 Smaafæ. Skaden paa Jord, Huse og Creaturer er taxeret for 18,862 Rdlr. 24 ß. Tingstedet for Lesse Tinglaug er Gaarden Rødølen.

Lesse eller Læssøe-Skoven, en Skovstrækning af omtrent 4 Miles Længde fra et Sted, kaldet Stueflotten, i sidstmeldte Lesse Præsteg., til Vevlungs-Nesset i Grottens Præsteg. udi Romsdalen. Over denne Skov, som ogsaa kaldes Romsdals- eller Biørne-Kliv, reiser i Almindelighed Bønderne fra Guldbrandsdalen med flere Oplændinge, til Romsdals-Marked om Efteraaret i October Maaned for at kiøbe Fisk, Sild og andre Vare, samt endeel Heste, paa hvilke de ved Kløver bringe de kiøbte Vare med sig hiem, thi de kan ei kiøre over Lesse-Klæv uden om Vinteren, da ogsaa nogle afhente deres Vare; denne Vinterreise skeer almindelig ved Juletider. Paa denne Skov ligge Grubene til Lesse Jernværk.

Lesse eller Læssøe Vand, en ferk Sø paa bemeldte Lessøe Skov, som er ½ Miil lang, hvorfra de 2de store Elve Laugen og Rauma have deres Udløb. Endeel Ørret og Harr fiskes her.

Letnes, 2de store og gode Dragonnqvarteer-Gaarde, i Indersens Præsteg. og Fogd., Trondhiems Amt, beliggende paa en høi Bakke ved Steenkier Fiord. Under Gaarden er en god Havn for Jægter og Baade, kaldet Letnesvogen.

Leuten eller Løyten Præstegield, see Løyten.

Levangen Sogn, et Anner til Skognens Præsteg., i Stør- og Verdals-Fogd., Trondhiems Amt. Kirken, som ligger en liden halv Miil fra Hovedkirken mod Nordøst ved Levanger Lade- og Markeds-Plads, er opført af brudte og hugne Stene, og er en gammeldags Bygning fra de katholske Tider, men massiv og stærk; den har et smukt Taarn eller Spir og er indvendig vel udstafferet og malet overalt. Blandt andre Malerier sees Propheternes og Apostlernes Billeder langs begge Sider af Kirken. Altertavlen, som er opsat Aar 1699, og Prædikestolen ere ligesaa smukt staffererede, og i øvrigt er Kirken i Almindelighed saa smukt ziret, at saa findes af dens Lige i samme Egne. Denne anseelige Kirke, tilligemed hosliggende Samling af Huse, som staaer paa begge Sider af en temmelig lang Gade, paa vestre Side af Levangers Elv, imellem Elven og den saakaldte Eidsbotten eller Levangers Sund, giver Stedet Anseelse af en liden Bye eller Kiøbstæd. Her boer 54 Familier, hvoraf omtrent 29 selv eie deres Huse; saa staaer

her

Digitized by Google

her og langs Gaden en stor Samling af Huse og Boder, som tilhøre Kiøbmænd i Trondhiem og bruges af dem ved Markeds Tider, hvilket holdes en Gang om Aaret først i Martii Maaned. Til dette Marked søger en stor Deel Jemter, som de fleste Aar have en meget besværlig Reise over Jemtefield. De medbringe forarbeidet Kobber, Jern og Blikttøi samt Federvare m. v., og tilforhandle sig Heste, Korn, Sild og andre Fiskevare, item endeel Kiøbmandsvare m. m. De bydentlige Markedsdage ere 3de, men Handelen drives almindelig nogle Dage efter. Herforuden søge ogsaa Jemterne til Levanger ved Juletider for at kiøbe Heste, Fiske- og Kornvare. Eieren af Levanger Gaard har Privilegium at føre Handel paa Pladsen, men bortforpagtes til een af Beboerne; de andre ere deels Krocmænd og Fiskere, deels Haandværksmænd og Dagarbeidere. Endeel af Beboerne have skiønne Brygger eller Pakboder neden for deres Huse langs Strandbredden; andre, ligesom ogsaa nogle Gaardmænd i Bygden have saakaldet Møster for deres Baade, Sø- og Fiske-Redskabe. Til ethvert Huus haves en eller flere Jordlodder, som for det meeste drives til Rodder- og Kaal-Avling, hvoraf en betydelig Deel udføres til Trondhiem, Christianssund og flere Steder ved egne Fartøier. I de Dage Marked holdes, er her Militair Vagt, nemlig en Lieutenant af Infanteriet med nogle Mand Soldatere, som har sit eget Vagthuus. Denne Markedsplads ligger omtrent 5 Mile fra Trondhiem. **Levanger Gaard**, er en betydelig stor Gaard, paa en stor Slette ved Levanger-Elv, strax oven for Markedspladsen, og er meget smukt bebygget, tilhørende Enken Madame Jelstrup. Alle Husene ere nye, rød malede og teglhængte. Dertil ligger store Indkomster af Markedspladsen, saasom Grundleie af Husene og Kramboderne, Afgift af Jordlokkerne og Forpagtnings Summen for Handelsprivilegiet. Strax Sønden for Gaarden er en stor Moe, som bruges til Exerteerplads for Kavallerie og Infanterie, og der staae tillige deres Telthuse. Ommeldte Levanger-Elv løber igiennem Levanger Sogn og falder ud Østen for Markedspladsen i Levangers Fiord; den kommer fra et Vand oppe ved Fieldene, kaldet Tømte-Vatn, og over Elven er kort Østen for Markedspladsen en betydelig stor og kostbar Bro, hvorover Kongeveien ligger. I Sognet er i alt 62 Gaarde, hvilke beboes af 66 Gaardmænd og 142 Huusmænd og Strandsiddere, indberegnet Beboerne paa Markedspladsen. Levangers Fiord er en Arm af Trondhiems Fiord.

Leven Elv, see Lougen.

Levdal, en beboet Dalstrækning i Nordfiords Sorenskriv., nordre Bergenhuus Amt, hvilken Dal løber op fra Eidsfiorden.

Lexda-

Digitized by Google

Lexdalen og Lexen Elv, i Stordalens Præsteg., see Lunke Sogn.

Lexdals Vand, et stort Vand, 1 Mil. langt og $\frac{1}{2}$ Mil paa det bredeste, ligger imellem Verdalen og Spareboen i Trondhiems Amt; det strækker sig mellem Sør og Nord og er rundt om beboet. Den søndre Deel tilhører Verdalen, og kaldes Gaardene paa den Kant, under et Navn Lexdalen. Tussæt paa Vandets østre og Viik paa dets vestre Side, ere, i den Strækning, de første Gaarde af Verdalens Præsteg. Vandet kaldes om Vinteren, naar det med Jis er belagt, Vatsiisen, og er da derover en stor Passage fra og til de Norden for liggende Bygdelauge, fornemmelig ved Levangers Markeds Tider. Fra Vandet løber Figge-Elv, som falder ud Synden for Steenkiær i Steenkiær Fiord.

Lexen, 2de beboede Oer, under Navn af store og lille Lexen, beliggende Osten for Hittersen i Hittersens Præsteg., Fosens Fogd., Trondhiems Amt. Paa Stor-Lexen er ansat en Kongelig Krydsbetient, som beboer nye Bygninger, der for faae Aar siden ere opbyggede for Kongelig Regning. Paa samme Oe har i fordum Tid, under Kong Hagen Hagensens Regiering, boet 2de Brødre, som bleve kaldte Liorne Svenne, og tiente bemeldte Konge, som hans Hofsinder; men de bleve begge af den oprørske Hertug Skules Folk, som vare dragne derhen for at ihielslaae dem, dræbte, efter at de længe og mandelig havde værget sig, saa at de faldt med stor Ære Aar 1240. Deres Gaard beboes nu af Bønder og er en betydelig og god Gaard, hvorved er en skiøn Have.

Lexvigens Præstegield og Tinglaug i Stør- og Verdals Fogd., Vester Indherreds Provstie, Trondhiems Amt, ligger langs Trondhiems Fiords nordre Side, og bestaaer af 2de Kirkesogne, nemlig: Lexvigens Hovedsogn, og Stranden eller Hindrem Annex. Disse Sogne har 124 Gaarde, af Skyld 94 Spand 1 Øre 21 Marklaug, som er omtrent 142 Tønder Hartkorn, hvilke ere inddeelte i 30 Soldater Lægder og beboes af 135 Gaardmænd og 62 Huusmænd, tilsammen 197 Familier, der Aar 1769 udgiorde 1178 Siele. Dette Præstegield, hvortil er en Sognepræst, ligger meget behagelig, og har for største Deel store og gode Korngaarde. Præstegaarden ligger strax ved Hovedkirken, hvor en stor Samling af Gaarde sees. Tienden pr. Part er omtrent 70 Tønder af Byg og Havre. I dette Præstegield er i Drivt 6 Savbruge til 14042 Bords aarlig Skiørsel. Oberste og General-Veimester v. Krog i Trondhiem eier her endeel Gaarde og Savbruge. Tingstedet er Gaarden Grande.

Ley-

Digitized by Google

Leykein, et høit Field i Hougs Hovedsogn, Eger Præsteg., Buskernds Fogd. og Amt, hvorfra haves Udsigt over Lier, Asker, Agger, Næsodden, Aas, Vestbye, Røgen, Hurum, Skougen og Sande Præstegield, samt over Christiania med flere Steder.

Leynevogar, et for Skibe bequemt Liggested i Kollafiord under Kiosar Syssel, søndre Fierding af Island. Hidhen flyttede de Handlende ved Holmenshavn Aar 1627, da de barbariske Søe-Røvere giorde Landgang paa disse Kyster. Stedet er meget sikkert baade til Grund og for alle Slags Vinde; thi her gaaer ingen Søebrænding.

Leyraar-Sveit, en Landstrækning ved Søekanten i Borgarfiords Syssel, vestre Fierding af Island. Her er en Vig eller Bugt fra Havet, hvorved ligger en Ø, kaldet Leyraarøe. Her er og et varmt Bad, kaldet Leyraarlaug, indrettet med Sæder for 8 til 10 Personer. Vandet har en inkrusterende Kraft, og sætter ved Paastænkning en hvid og haard Skorpe.

Lia Bæk, en liden Elv, som nedløber i Gula-Elv, og giør Skilsmisse imellem Aalen og Holtaalens Sogne, i Guldals Sorenskriverie, Tronhiems Amt.

Lid, en Gaard i Gusdals Præsteg., Guldbrandsdalens Fogd., Christians Amt, hvor forhen har staaet en Kirke. Her sees mange Kiempehøie og en Steen med gamle Runæ Bogstaver.

Lida, en Gaard i Lessøe Præsteg., sidstmeldte Fogd., af Skyld 3 Skind og 12 Alen Vaidmel Odelsgods, har 3 Opsiddere og 3 Huusmænd. Ved denne Gaards søndre Side er en Begravelses Høi, kaldet Qvaahougen, hvor endeel Krigsvaaben er funden.

Lie, en Gaard i Hovi Annexsogn, Spydeberg Præsteg., Rakkestad Fogd, Smaalehnenes Amt, hvor et Teglværk er anlagt, i hvis fristaaende Ovn brændes 6000 Tagsteen og endeel Muursteen paa 4 Dage. For hver 1000 Tagsteen medgaaer 1½ Favn Graneveed hugget 2 Alen lang.

Lie, en frugtbar og smuk Gaard i Sillejords Præsteg., Øvre Tellemarkens Fogd., Bradsberg Amt, som i Aaret 1040 var beboet af en navnkundig Mand, ved Navn Kittel Giermundsen. Om denne fortælles, at da han en Søndag, som var hans Bryllupsdag, indkom i Kirken medens Præsten Hr. Zacharis Schanche stod paa Prædikestolen, skal han have taget sin Hue og kastet til Præsten med disse Ord: Staaer du der, du gamle Zakkedædarias! Veed du ikke at Kittel Lie skal vies.

Lie, en Gaard i Gusdals Præsteg., Guldbrandsdalens Fogd., Christians Amt, af Skyld 9 Huder 3 Skind Odelsgods, har en Opsid-

Digitized by Google

Opsidder og 5 Huusmænd. Denne Gaard skal i de katholske Tider have været Præstegaard. I dens Agerjord sees en opreist Graasteen, $1\frac{7}{8}$ Alen høi over Jorden og $\frac{1}{2}$ Alen breed paa alle Sider. Paa dens søndre Side staaer i en Linie endeel Rune-Bogstaver, som læses saaledes: Kittel skal allene fiske i Rausichen. Under Gaarden hører endnu et Fiskevand af samme Navn. Gaarden er i de senere Tider anseelig forbedret af Kapitain v. Steenersen, hvorfore han har erholdet Præmie af det Kongelige Landhuusholdnings Selskab.

Lie, en Gaard i Dovre Annexsogn, Lesse Præsteg., i sidstmeldte Fogd., af Skyld 4 Skind og 8 Alen Vaidmel, har en Opsidder, som skal have i Forvar et gammelt Skiøde paa Gaarden, udgivet af Kong Oluf Tryggesøn. Under Gaarden ere 4 Huusmandspladse.

Lie, 2de Gaarde i Følling Sogn, Stods Præsteg., Indersens Fogd., Tronhiems Amt, beliggende i en Fieldbøyg Norden for Sneaase-Vand, paa Grændserne af Overhaldens Præsteg. i Nummedals Fogd. Her er funden Anviisninger til Kobber-Erts, og endeel deraf er brudt til Prøve. Gaarden har gode Agre og Enge samt skiøn Skov. Bemeldte Fieldbøygd bestaaer af en lang Dalstrækning, som kaldes Lie-Bøygden, hvortgiennem løber en stor Elv, som driver 2de Savbruge, under Navne af Moe og Hatlinghuus-Save. Desuden er nok et Savbrug paa Hatlinghuus i en anden mindre Elv. De Gaarde, som ligge i denne Bøygd ere alle meget gode, vel dyrkede samt smukt bebyggede, og hvortil høre skiønne Skove.

Lie Præstegaard, i Indersens Præsteg., see Inderøen.

Lie, 2de Fieldbøygder under Sneaasens Præsteg., see Nord og Sør-Findlie.

Liedal, en smuk og vel beboet Dalstrækning i Ørsteens Annexsogn, Voldens Præsteg., Søndmørs Fogd., Romsdals Amt, som løber op fra den Fiord, Ørstefiord kaldet, hvorhos ligger et af de steileste og høieste Fielde i Fogderiet, kaldet Liedalshorn.

Lien, en Gaard i Lesse Hovedsogn og Præstg., Nordre Guldbrandsdalens Sorenskriv., Christians Amt. Her holdes aarlig den 24de Junii et Slags Marked, hvor fornemmelig Hesteprangere fra Valdalen paa Søndmør indfinde sig med Heste, som de her afhandle.

Lier, Hurum og Røgen, ere 3de Præstegielde og Tinglare i Buskeruds Fogd. og Amt, som udgiør et Sorenskriverie. Tingene holdes her 3de Gange om Aaret, nemlig: om Vinteren fra 15te Febr. til 4de Martii; om Sommeren fra 25de Junii til 2den Julii, og om Høsten fra 21 Nov. til 12te Decbr. Sorenskrive-

skriverens Domme indstevnes for Christiania Laugstoel. I dette Sorenskriverie under Lier Præsteg., har tilforn været i Drivt et Kobberværk, kaldet Kongsværk.

Lier Præstegield og Tinglaug har tilforn tilhørt Aggershuus Amt, men Aar 1760 blev lagt til sidstmeldte Buskeruds Amt. I det geistlige hører det under Bragnæs Provstie. Det bestaaer for største Deel af en meget behagelig situeret Dalstrækning, i en Længde fra en ferst Søe, kaldet Holtzfiorden i Nord, til Drammens Fiord i Syer, af 2 Mile, og Breden imellem Fieldsiderne fra Øst til Vest $\frac{1}{4}$ til $\frac{1}{2}$ Mil. Det grændser saaledes lige ned til Kiøbstæderne Bragnæs og Strømsse, 4 Mile fra Christiania. Præstegieldet er inddeelt i 3de Kirkesogne, nemlig: Frögner Hovedsog. og Annexerne Tranbye og Sylling; i hvilke Sogne ligger 99 fulde, 49 halve og 47 Fierdings eller saakaldte 4de Gaarde, tilsammen 195 Gaarde, indbefattet en Fieldbygd paa Grændserne af Modums Præsteg., kaldet Kiøslien. Disse Gaarde ere ansatte for 10 forskiellige Species Jordskyld i Hensigt til Skatters og Landskylds Svarelse, som kan anslaaes til omtrent 240 Skipd. Tunge, eller i dansk Hartkorn til omtrent 300 Tønder. Herforuden er en Herregaard, kaldet Gulloug, som har adelige Privilegier, saa og Præstegaarden Frogner (see Gulloug og Frogner). Alle Kirkerne ere af Steen og eies af Almuen. Førmeldte 195 Gaarde ere inddeelte i 64 Dragoun Qvartere og 80 Soldater Lægder. Under Gaardene ligge 230 Huusmandspladse. De fleste Gaarde have een, nogle 3 og flere 2 Opsiddere. Af Pladsene ligge til nogle Gaarde 4 a 6 og derover, til andre 1 a 2, og nogle har ingen. Beboerne i hele Præstegieldet blev Aar 1761 anslaget til 500 Familier og i alt af gifte og ugifte, Unge og Gamle til 3500 Siele. Her ere overalt gode Skove især af Gran og Fyr, som anbugges deels til Savtømmer og Skiørsel paa 4 privilegerede og 4 uprivilegerede Savbruge, deels til Kulbrænde, hvilket Kul leveres til det Dikkemarkske Jernværk; og deels til Brændeveed, som udføres til Afhandling i Byerne Bragnæs, Strømsse og Tangen. Gaardene ære i Almindelighed smukt bebyggede, og ligge dertil gode og af Almuen vel dyrkede Agre og Enge, men dog bringes ubetydelig i Penge af Korn- og Fedevare; derimod er Almuens Næringsveie ved formeldte Skovbrug, samt Kiørsel til og fra Værkerne item Bordkiørsel for Kiøbmændene. Almuen er paalagt at frembringe aarlig til Kongsbergs Sølvværk et vist Qvantum Lakter-Veed, men for at undgaae denne ubeleilige Kiørsel, betale de til andre nærmere boende en vis Pengesum for at fremkiøre det dem paalagte Qvantum, hvilken Udgift beløber aarlig til 5 Rdlr. og derover for en fuld Gaard. Tienden betales efter Akkord i Penge, i Forhold til enhver Gaards Størrelse, Udsæd og Avling, som aarlig kan beløbe

Digitized by Google

løbe for en fuld Gaard fra 5 til 10 Rdlr. I dette Præsteg. under Tranbye Annex ligge de saakaldte Paradiis-Bakker, hvorfra er en behagelig Udsigt, derved er og et godt Marmorbrud (see Paradiisbakkene). Her har og tilforn været i Drivt et Kobberværk, under Navn af Kongsværk. Igiennem Præstegieldet løber en Elv, kaldet Lier, som forener sig med en anden, kaldet Glitter-Elv foruden andre mindre Elve. Over Lier Elv er paa det Sted, hvor den gamle almindelige Landevei, som løber ned fra Paradiisbakkene, falder over, opført en meget kostbar Broe, kaldet Hægsbroe, og ved Elvens Udløb i Drammens Fiord, hvor Veien falder fra der angrændsende Røgen Sogn, er et ordentlig Færgested, kaldet Møesund. Her er Elven 2 Favner dyb og 20 til 30 Favner breed. Ned efter Elven slaades en stor Deel Tømmer, Bielker og Brændeveed, og er ved Udløbet anlagt en Lentze eller Bom, hvor al nedbringende Tømmer- og Træslast samles, siden opkiøres til Drammens Byer og derfra udskibes. I Elven falder godt Fiskerie. Til de Reisendes Befordring er i Præstegieldet anlagt 3 Giestgiivergaarde. Bønderne kaldes Liunger, de leve og klæde sig paa Kiøbstædsvis, fordi de boe Kiøbstædene nær. Til Præstegieldet er en Sognepræst og en residerende Kapellan, som har frie Gaard af Mensalgodset, hvilket Gods her er betydelig, og bliver Kapellanen betalt af Sognepræsten en vis Pengesum isteden for Tiende og Landskyld m. v. Tingstedet er Gaarden Reenskoug.

Lievaag, en Vig eller Bugt af Storfiorden i Hareids Sogn, Ulvsteens Præsteg., Søndmørs Fogd. Romsdals Amt, hvor Hagen Jarl, Aar 994, holdt et blodig Søeslag med Jomsvikingerne, og hvor han til Mindesmærke om sin Seier lod oprette nogle Steenstøtter ved Mundingen af Bugten, som bleve kaldede Hiøringer, af hvilke samme Bugt ogsaa blev kaldet Hiøringsvaag, men disse Stene ere nu ei mere at see. Fra Bugten løber op en maadelig stor, men smuk og vel beboet Dal, kaldet Liedal, og nederst ved Bugten ligger en Gaard, kaldet Lievaag, af Skyld 2 Vog Fisk, som har 2 Opsiddere.

Liersund, et Sund paa vestre Side imellem Bragnæs og Strømsøe i Buskeruds Fogd. og Amt.

Liimurs Hule, en i Fieldet Skottet udi Stordals Sogn, Strands Præsteg., Søndmørs Fogd., Romsdals Amt, Horizontal indgaaende Hule, eller Løngang, hvortil fra Stranden ved Stordalsfiord, gaaes op efter en Hoben sammendyngede Steene eller Biergstykker, som kaldes Liemuren.

Liknæs eller Leknæs-Hovedsogn, see Leknæs.

Liktenfels, en Handels Loge under nordre Inspectorat paa Grønland, anlagt af de Mähriske Brødre, Aar 1758.

Lille-

Lille-Bierken en Gaard i Huustad Annexsogn, Indersens Præsteg. og Fogd., Trouh. Amt, ligger ode, men et tilhørende Handelssted, Korssen kaldet, beboes af Gaardens Eier Jørgen Westervaldt. Paa Gaarden staaer en stor forfalden Bygning.

Lilledals-eller Christiansgaves-Kobberværk, see Christiansgave.

Lille Diemen, en ubebygget Holm, ganske rund og opstaaende af Havet, som et rundt, høit og spidst Bierg, beliggende ½ Miil fra store Diemen i Syddst blandt Færserne. Her gaaer altid vilde Faar. Holmen er som oftest overdækket med en tyk Taage eller Damp fra Havet, hvorved Faarene forandres fra hvide til sortplettede.

Lille-Elvedalens Sogn, et Anner til Tønsets Præsteg. i Østerdalens Fogd. Hedemarkens Amt. Her staaer en Smeltehytte til Foldalens Kobberværk, kaldet Lovise-Hytte, ved Solien-Elv, 3 Mile fra Foldals Grube.

Lille-Elven i Lyngdals Præsteg., see Lyngdal.

Lille-Ertevandet, et ferskt Vand i den nordlige Deel af Idde Præsteg., under Idde og Marker Fogd., Smaalehnenes Amt, er omtrent 2000 Skridt langt og bredt. Dette Vand ligger høiest af alle større og mindre Vande udi hele Præstegjeldet, og har kun et Udløb ved en liden Elv til Hole Vandet, som ligger 1800 Skridt i S. O. derfra.

Lille Hammer, en Odelsgaard i Faaberg Præsteg., Guldbrandsdalens Fogd., Christians Amt, af Skyld 2 Huder 1 Skind og 18 Mark Fisk, ligger tæt ved Lille-Hammer Kirke, og er Giestgiver- og Skydsted for Reisende imellem Christiania og Throndhiem. Under denne og Gaarden Sorgendal, ligger 8 Huusmandspladse.

Lille-Hammer Sogn, et Anner til sidstmeldte Præsteg. Kirken, som Almuen eier, have de af nye opbygget Aar 1733, og er en Korsbygning af Træe med et temmelig høit Spir. Altertavlen og Prædikestolen ere smukt udhugne, malede og forgyldte. Kirkens forhen tilhørende Jordegods blev bortsolgt Aar 1745. ½ Miil Sønden for Lillehammer er ved Kongeveien opreist en rød malet Træestolpe, som staaer paa en af Steen opført firkantet Muur. Øverst paa Stolpen staaer en Tavle og derpaa følgende Inskription: "Her begynder søndre Guldbrandsdalens Sorenskriverie. Ano 1772." Denne Stolpe betegner saaledes Grændsen imellem Hedemarkens og Guldbrandsdalens Fogderier.

Lille Hatlø, en liden Ø i Ulvsteens Hovedsogn og Præsteg., Søndmøre Fogd., Romsdals Amt, beliggende Norden for Dimøe, tillige med en anden Ø, kaldet Hatlø, begge langagtige

og

Digitized by Google

og ligge jævnsides ved hinanden, holde tilsammen 1½ Fierding i Omkreds, ere ganske flade og jævne. De beboes af 9 Gaard- og Huusmænd, deriblandt er Gaarden Lille Hatlhe Tingstedet for Nærøe Skibreede, hvilken Gaard skylder 1 Bpd. Fisk, har en Opsidder og 2 Huusmænd.

Lille-Herret Sogn, et Anner til Hitterdals Præsteg., Nedre Tellemarkens Fogd., Bradsberg Amt. Kirken er opreist af Mastetræer, indklæd med Planker og tækket med Spaan, har smukke fornsdne Orüamenter og noget Jordegods samt Leie af 12 Kiør, som alt, tilligemed Hovedkirken, eies af den meget formuende Bonde Ole Hove. Her ere gode Gaarde med skiønne Skove, og Bønderne ere i Almindelighed formuende.

Lille-Miøsen, et ferskt Vand i Hoveddalen af Valders District i Christians Amt, ved Gaardene Elthorn og Øde, i Øde Anner, og Vangs Præsteg.; det strækker sig 2 Mile i Længde til Gaarden Torpe yderst i Vangs Hovedsogn, og er omtrent ¼ Miil breedt. Det er meget dybt, omringet med høie Fielde, som idelig foraarsage Kastvinde, hvilke gisre Vandet immer urolig og farlig at fare over. Ved Torpe falder Vandet ud ved en Elv igiennem en trang og klippig Dal, som foraarsager mange store Fosse eller Vandfald, omtrent af en Miils Længde, hvorefter Elven atter danner en Sye 2 Miile lang og ½ Miil breed under endeel af Slidre Præsteg., saasom Hovedsognet Slidre, Loms Anner og noget af Rsens Anner, hvilket Vand udfalder ved en smal og kort Elv over Klipper og Bierge ved Gaarden Fossum i Rsens Anner, hvor atter et stort Vand formerer sig af 1½ Miils Længde, som falder ud igiennem en Foss ved Gaarden Holden i Ourdals Præsteg., kaldet Hodems-Osen. Denne Foss løber siden som en Elv, deels breed og deels smal forbi Ourdals Præstegaard, igiennem Bangsfossen og ud efter Aadalen, hvor den falder i Vandet Sperdillen paa Ringerige. Disse Vande og Elve ere meget fiskerige.

Lille-Ristøe, en Øe beliggende ved Den Qvamsse i Sandse Annersogn, Herøe Præsteg., Sandmørs Fogd., Romsdals Amt, og adskilles fra samme Øe ved et smalt Sund, kaldet Riste-Sund. Den er ½ Miil i Omkreds, og er meget græsrig. Af Naturen er den deelt i 2de Dele, af hvilke den mindste kaldes Kasterkalv, eller Ristøekalv.

Lillesand, en vel beboet og folkerig Ladeplads under Arendals Tolddistrict, beliggende imellem Arendal og Christiansand i Nedenæs Fogd. og Amt, hvor en Kogelig Told- og Consumt. Betient er ansat.

Lindaas Præstegield og Skibreede eller Tinglaug i Nordhordlehns Fogd. og Provstie, søndre Bergenhuus Amt, bestaaer af

af 5 Kirkesogne, som ere Lindaas Hovedsogn, og Annexerne Lygrhen eller Lygren, Moking, Sandnæs og Østreim eller Østrem, hvortil foruden Annexkirken er et Kapel ud imod Havet, kaldet Fejøe. Hovedkirken er Halvtredeel af Muur og den anden Halvtredeel af Træe. Til dette Præsteg. er en Sognepræst og en residerende Kapellan. Tingstedet er Gaarden Kielstrøm.

Lindenæs eller Lindesnæs, et Forbierg eller det yderste Næs og sødligste Pynt af Norge, beliggende under 57 G. 50 M. Poli-Hvide, i Lister Fogd., Mandals Amt. Dette Næs, som er ½ Miil bredt, og strækker sig 1 Miil Sydvest ud i Havet, er et høit og klippigt Land, uden Skov, hvorpaa ligger 12 Bøndergaarde. Stedet er vel bekiendt af alle Søefarende i Vesterhavet; thi af Næsset have de Landkiending her under Landet, og derfra og derefter vide de at sætte deres Kours til andre Lande. Udi Søekarter kaldes dette Næs: die Neuss. Landet bøier sig derfra Osten for i Ostnordost, og siden Nordvest, og Vesten for i Vestnordvest, saa i Nordvest, siden i Nord og Nordost, og paa det sidste i Sydost. Dette Lindenæs hænger sammen med Listerlandet ved et smalt Strøg Land eller Jordstrimmel, som kaldes Spangereid, hvorhos staaer en Annexkirke af samme Navn til Undal eller Valle Præsteg. i Mandals Fogd., til hvilken Kirke Beboerne paa Lindenæs sogner. Disse Beboere af Gaardmænd og Strandsiddere ere de ypperligste og beste Lodser i Norge. De passe meget nøie paa Skibe, som udstikke Flag efter Lods, ja de holde endog Folk paa Udkik efter Skibe, der nærme sig til den norske Vat; Og naar der indtræffer et saadant Uveir og haard Storm, at et Skib er i Forlegenhed, og skyder Nødskud eller udstikker Flag: saa skaaer det sielden feil, at jo Lodser paa en liden Baad vove sig ud i Havet for at komme Skibet til Hielp. Yderst paa Næsset er en Fyhr, oprettet for Kongelig Regning til Søefarendes Efterretning, hvorover er ansat en Inspecteur.

Lindholm eller Lyngholm, nogle smaa Holme eller Øer ved Bommelsfiord, i Sondhordlehns Fogd., søndre Bergenhuus Amt. Her er en god Skibshavn.

Lindøe, en Øe i Christiania Fiord, under Christiania Tolddistrict, hvor Jernringe ere nedsatte til Brug for Skibe.

Linnerud, et ferskt Vand i Tomter Annexsogn, Rommedals Præsteg., Hedemarkens Fogd. og Amt, hvori fanges især den Fisk Brasen.

Linstrandens Annexsogn og Tinglaug, see Leinstranden.

Linsæt, en Dalstrækning, som gaaer ned til den nordøstlige Side af Saltens Fiord, i Saltens Fogd., Nordlands Amt.

Listad,

Digitized by Google

Listad, 3de Gaarde i Froens Præsteg., Guldbrandsdalens Fogd., Christians Amt, af Skyld 10 Huder Odelsgods, har 3 Opsiddere og 2 Huusmænd, ligger tæt ved Hovedkirken. Her sees 2 store Bautastene opreiste, een ved hver Ende af en Grav af 5 Alens Længde.

Liister og Mandals Amt, see Mandal.

Liister Fogderie i Mandals Amt, er tilligemed Mandals Fogd., den yderste Kant af det søndenfieldske Norge imod Nordsøen, langs den saakaldte Agdeside, og hvoraf til dette Fogd. hører den vestre Deel fra Oddernæs til Aaen Siire. Fogderiets Strækning fra Lindenæs i Syd, til Hekfield i Nord er 7 Mile, og fra Landet Liister, til norderste Gaard i Siirdalen, kaldet Sulleskaret, hvis Marker grændser til den søndre Bøkle-Hede, er 14 Mile. Uden for den hele Længde af dette District ligger Havet med endeel Skiær og Holme som Landets Værn, saa og endeel beboede Øer. Strandkanten bestaaer mestendeels af blotte Steenklipper, ved hvis Fod findes en og anden grøn Plet, samt et og andet Stykke dyrket Jord. Fra Havet løber op i Landet endeel Fiorde og Bugter, nogle mindre, nogle større, og høiere op i Landet møder det saakaldte Opland, som har sine beboede Dale, hvilke skiære sig imellem Fieldene. Dette Opland har Elve og Vande, hvoraf Indbyggerne har deres største Næring. Liister og Mandal har fra Aar 1694 været et Fogd., men ved Kongelig Resolut., af 27de Martii 1784, deelt i 2de Fogderier. Liister Fogd. har 4re Tinglauge og Tingsteder, nemlig: Helvigs, Bergs, Volds og Fædde, som tilsammen indeholde 17 Kirkesogne, indberegnet Bakke Hovedsogn og Tonstad Anner under Fædde Tinglaug, hvoraf til dette Fogd. ikkun hører den halve Deel, eller de Deele som ligge paa østre Side af Seiredals-Vand og Siire-Elv, samt Lunde-Vandet. Disse Deele med de øvrige 15 Kirkesogne, har i alt 1187 matrikulerede Gaarde, af Skyld 1901 Huder 5 Engelsker Fedevarer, eller 950$\frac{17}{40}$ Skipd. Tunge, hvilket bliver omtrent 1188 Tønder Hartkorn. Gaardene ere inddeelte i Land- og Sælægder. Til de fleeste ligger gode Korn-Jorder, fornemmelig i det saakaldte Opland eller Fieldbygdene, som i den senere Tid meget ere forbedrede. Den fornemste Sæd er Havre af Blandkorn. Skovene ere kun maadelige, men bliver dog aarlig endeel Trælast udført, saasom Bord, Spirer, Aarer o. d. l. Ellers er Almuens fornemste Næring ved Salt- og Ferskvands-Fiskerie, fornemmelig afgiver Laxefiskeriet en betydelig Fordeel, dog ikke i Forhold med forrige Tider; saa er og Hummer-Fiskeriet en god Næringsgreen hele Aaret igiennem. Af Slagtequæg og Fedevarer bringes tillige

Digitized by Google

en god Deel i Penge. Af Fuglevildt falder endeel paa sine Steder. Langs ved Søekanten ere ved Indløbene paa Fieldene opreiste Varer eller høie Steenhobe til Underretning og Veiledning for de Søefarende, samt en Fyhr oprettet paa Lindesnæs; Lodserne vide desuden nøie, hvor et hvert Skiær ligger, saa at ved Hielp af deres Veiledning, Søekysterne uden Fare kan beseiles, og paa den ganske Strækning under dette Fogd. findes følgende gode Havne: Qvasiord, Svinøer, Remesvig, Baalhe, Sælhe, Korshavn, Hundingslandsvigen, Skarshe, Egvog, Lusehavn, Hummerduus, Rasvig, Lange-Landstrand, Abelnæs, Kirkehavn og Berresiord. Fogderiet adskilles fra Districtet Dalerne ved den heftig og stridig rindende Strøm, kaldet Syre- eller Syredals-Aae. Folke-Antallet var Aar 1787 i alt af unge og gamle 16,444 Siele. Under Fogderiets District ligger Byen og Toldstedet Flekkefiord samt Ladestedet Farsund. Tingene holdes, i Amtmandens Overværelse, 2de Gange om Aaret, nemlig: om Sommeren fra 25 Junii til 7 Julii, og om Høsten fra 15 til 27 October. I dette Fogd. ere endeel saakaldte Spinds-Skippere, som, mod 2 Rdlrs aarlig Afgift til Kiøbstæden Christiansand, har faaet Tilladelse at maae føre smaa Fartøier af 6 Læsters Drægtighed, hvormed de seile til Bergen og der opkiøbe Ladninger af Sild, samt andre saltede og tørrede Fiskevare, med hvilke de fare Øster paa Norge og til Danmark, men at drive Handel i deres Huse, ere dem ikke tilladt efter Byens Privilegier. Aar 1784 beløb de Kongelige Indkomster af dette Fogderie, Afkortningerne fradragne, til 7089 Rdlr. 52 ß.

Lister Provstie i Mandals Amt, bestaaer af 6 Præstegield, som ere: Øvre-Qvinnesdals eller Heggebostad, der indbefatter 3de Kirkesogne; Nedre-Qvinnesdals, 2 Sogne; Vandsøe, 4 Sogne; Lyngdals, 3 Sogne; Undals eller Valle, 4 Sogne; og Bielland 4 Sogne, tilsammen 20 Kirkesogne. Til disse Præstegield ere 6 Sognepræster og 2 residerende Kapellaner. Den ene af Sognepræsterne er tillige altid Provst for Provstiet.

Lister Sorenskriverie i samme Amt, bestaaer af de under Lister Fogd. anførte 4 Tinglauge med de derunder hørende 18 Kirkesogne, indbefattet Ladestedet Farsund, og desuden Foss-Tinglaug, som Aar 1784 blev fra Listers Fogd. lagt til Mandals Fogd., hvilket indeholder Undals eller Valle Præsteg. Hvortil hører 4 Kirkesogne, altsaa tilsammen 5 Tinglauge med 22 Kirkesogne, hvis Gaarde eller Land-Eiendomme tilhobe ydede 2347 Tønder 6 Engelsker Fedevarer. Aar 1787 beløb Folkemængden i dette Sorenskriv. til 19,978 af unge og gamle. Tingene

Digitized by Google

gene holdes i ethvert Tinglaug 2de Gange om Aaret, nemlig om Sommeren i Junii og Julii, og om Høsten i October. Sorenskriverens Domme indstevnes for Christiansands Laugting.

Lobroe, en af de allerbeste Havne blant Færderne i en krum Indvig paa søndre Side af Vaagsfiord.

Lodde, en Gaard i Melhuus Hovedsogn og Præsteg., Guldals Sorenskriv., Tronh. Amt. Strax Norden for Gaarden ligger et lidet Vand, kaldet Lodde, hvori fiskes en skion Sort Karudser.

Loe, en Gaard i Froens Præsteg., Guldbrandsdalens Fogd., Christians Amt, af Skyld 2 Huder 6 Skind beneficeret Gods under Oplands Laugstoel, har en Opsidder og 5 Huusmænd. Her sees mange Kiempegrave og steenlagte Kredse paa en Slette.

Loe, en Gaard en Miil fra Opdals Kirke i Opdals Præsteg., Orkedals Sorenskriv., Tronhiems Amt, hvor en Kirke før Reformationen har staaet.

Loe eller Aasen Sogn, et Anner til Frostens Præsteg. i Stør- og Verdals Fogd., Tronhiems Amt. Gaardene i dette Sogn Skylde 95 Spand 2 Øre, som er omtrent 144 Tønder Hartkorn. Her ere 3 Savbruge i Drivt til 7232 Bords aarlig Skibrsel. Kirken er af Træe. For dette og Anneret Vang i samme Præsteg., er Gaarden Grinde i Aasen Tingsted.

Loen Sogn, et Anner til Indvigs Præsteg., i Nordfiords Sorenskriv., nordre Bergenhuus Amt.

Lofoden, et District i Nordlands Amt, som med Districtet Vesteraalen udgiør et Fogderie og Sorenskriv., see Vesteraalen. Lofoden er et Land, som er omringet af Havet paa alle Sider, og ligger i lige Linie med Vesteraalen 10 a 12 Mile i Vester fra det faste Land Salten og Senjen. Den store Søe, som gaaer imellem Lofoden og det faste Land, kaldes Vestfiord. Lofoden begynder fra Moskenæs og strækker sig til Vaage mod Nordost, er 9 Mile langt og nogle Mile bredt, og bestaaer af store og smaa Øer, hvorimellem flyde nogle stærke og stridige Strømme, som skille dem fra hinanden. Disse Øer ere særdeles frugtbare paa Græs, hvoraf Qvæg samt Faar og andet Smaafæe blive langt federe end paa andre Steder. Paa alle Øerne ere meget støre og høie Fielde, hvor mange Bisrne opholde sig, og tildeels giør megen Skade. Under Lofoden falder det beste Torskefiskerie som nogensteds gives i hele Nordland, hvorfore Fiskerne, fra Salten og Helgeland, begive sig om Vaaren først hertil, og ere her tillige meget gode Fiskegrunde, fornemmelig ved Vaagen og Skroven med flere Steder. Lofodens Øer ere tillige et godt Kornland, og afgive ypperligt Korn naar tienligt Veirlig indfalder; En Mængde Multebær voxer

Digitized by Google

her tillige, som indsamles og udføres af Beboerne til Forhandling. Disse Øer ere: 1) Den vestlige Part af den store Ø Hinden eller Hindøe, som ligger imellem Saltens, Senjens samt Lofodens og Vesteraalens Fogderier; 2) Vogen eller Vaagen 2de Øer, deraf hører den vestlige til Lofodden; 3) Flakstad; 4) Moskenæs eller Moskøenæs den yderste af alle Øer, hvorved løber den meget bekiendte Moskøestrøm; 5) Moskøen beliggende midt i Moskøestrøm; 6) Værøe; og 7) Røst. Alle disse Øer ere ved Strømme og Sunde adskilte fra hinanden. Lofodens Land er ellers inddeelt i 9 Fierdinger, under følgende Navne: Vaage, Gimsøe, Valberg, Borge, Høel, Bogsnæs, Flakstad, Værøe og Røst. Imellem Moskøe og Værøe ligger hist og her nogle smaa Øer og Holme, nemlig: Ambaaren, Isiesen, Høyholm, Kildholm, Svarven, Bueholm, Ottenholm, Flemmen, Sandflesen og Skarholm. Paa disse saavelsom paa Moskøen boer ingen Folk, men her græsses mange hundrede Faar tilhørende Lofodens Almue. Førmeldte 9 Fierdinger bestaaer af 5 Præstegielde, som ere: Borge, Buknæs, Flakstad, Vaage og Værøe, hvilke indeholde 10 Kirkesogne og Kirker. De Vahre, som Indbyggerne afhandle, og bestaaer i Fiske- Skind- og Fedevahre, samt Fiær og Duun, item Tran og Multebær m. v., udføres ved egne Fartøier fornemmelig til Bergen, 2de Gange om Aaret.

Lofodens og Vesteraalens Provstie, see Vesteraalen.

Longvigvandet, et ferskt Vand i Vinnie Præsteg., Øvre-Tellemarkens Fogd., Brahsberg Amt, er $\frac{1}{2}$ Miil langt og $\frac{1}{8}$ Miil bredt. Herfra løber en Elv, kaldet Saanga, som falder ud mod Øster i Totak Vandet.

Lokkenæs, et Næs paa Øen Lokken eller Lekøe i Nærøens Præsteg., Nummedals Fogd., Trondhiems Amt. Dette Næs er vel bekiendt af Søefarende, som passere Folden-Fiord, og er derfra ikkun $\frac{1}{2}$ Miil, hvor Helgelands Fogd. begynder.

Lom Præstegield og Tingsted i nordre Guldbrandsdalens Sorenskriv., Guldbrandsdalens Provstie, Christians Amt, ligger i Øst og Vest, i en Længde af 6 Mile, og bestaaer af 3de Kirkesogne, som ere Lom Hovedsogn og Annexerne Garmøe og Skiager. Ved Hovedkirken ligger det høie Field, kaldet Lomseggen, som deler Sognet Vest efter i 2de Dale, ligesom 2de Arme, den ene kaldes Bæverdal af Bæver-Elv, som løber der igiennem til Vaage-Vandet; den anden Arm eller Dal kaldes Nordherret, i hvilken Annexet Skiager ligger, og løber Elven Otta der igiennem. Hovedkirken er af Træe, en gammel, men i sin Tid meget smuk Kirke, forsynet med et høit Spiir og i de senere Tider udvidet, den staaer strax ved Præstegaarden. I Kirken hænger

ger en Fahne af blaat og hvidt Vedderskinds Taft, hvorpaa er skildret en Krands med en Haand som fremkommer af Skyerne, der holder en Vandspand, til Erindring af den priisværdige Vandkunst, som fra gammel Tid først er opfunden i dette Præsteg. til at vande Agrene med. Paa Alteret staaer en Sølvkande, som veier 64 Lod. I Taarnet hænger 3 Klokker. Almuen eier Kirkerne og er kiøbt af Kongen med tilliggende Jordegods Aar 1723. Førmeldte 3de Kirkesogne indeholde 160 til 170 matrikulerede Gaarde, som skylde 456 Huder 6½ Skind, 74 Alen Vadmel og 13 Bpd. 12 Mark Fisk, tilsammen 240 Skiyd. 19 Lispd. Tunge, eller omtrent 361 Tønder Hartkorn; hvilke Gaarde beboes af 234 Opsiddere, og er i Præstegieldet i alt 111 Huusmandspladse, altsaa 345 Familier foruden Inderster. Gaardene ere inddeelte i 122 Soldater Lægder. Af 5 Huusmændspladse svares 2½ Rdlr. Rydningsskat aarlig til Kongen. Til Præstegieldet er en Sognepræst og en residerende Kapellan, som istedet for Tiende og Landskyld udbetales af Sognepræsten aarlig 110 Rdlr. Loms Præstegaard, som kaldes Moe, skylder 7 Huder, hvorunder ligge 7 Huusmandspladse; dens Udsæd er aarlig 20 til 24 Tønder af Byg og Rug. Tienden pr. Part blev Aar 1774 regnet for 150 Tønder Byg og 40 Tønder Rug, tilsammen 190 Tønder. Præstens Landskyld er af 30 Huder 6 Skind Jordegods. Det hele Folke-Antal var Aar 1774, af unge og gamle 4000 Siele. Tingstedet er Gaarden Stamstad. Aar 1789 den 22de og 23de Juli giorde Otta-Elv m. fl., ved Oversvømmelse og Udbrud stor Skade i dette Præstegield; thi 717½ Maal Ager og 1541½ Meling Eng blev aldeles ødelagt; 337⅛ Maal Ager og 301 Meling Eng blev beskadiget for nogle Aar; 335 Huse bleve aldeles borttagne og 121 beskadiget og tildeels omstyrtet, hvorved 6 Mennesker omkom, item 2 Heste, 36 Hornqvæg og 129 Smaafæe. Skaden paa Jord, Huse og Creaturer er taxeret til 69,285 Rdlr. 48 ß.

Lomagnunpur eller Nupur, et i Historien bekiendt Sandsteenbierg, beliggende i Skaftefields Syssel, østre Fierding af Island, hvis Fieldside er frugtbar paa kraftigt Græs og Birkeskov; her gaae vilde Faar, som blive meget feede.

Lommen-Sogn, et Annex til Slidre Præsteg., i Valders Sorenskriv. og Fogd., Christians Amt.

Lomseggen, et høit Field, see Loms Præstegield.

Lon, et Fiskerleie i Sneefields Syssel, vestre Fierding af Island.

Loppens Præstegield i Vest-Finmarkens Provstie, Finmarkens Fogd. og Amt, bestaaer af 2de Kirkesogne, nemlig: Loppen Hovedsogn paa Den Loppen, og Hasvig Annex paa Den Sørøe,

Digitized by Google

Sørøe, hvortil er en Sognepræst. Bemeldte Øe Loppen ligger Norden for Tromsen, hvorpaa er en god Havn og et bekiendt Fiskevær. Her begynder Finmarkens Amt. Loppen udgiør et særskilt Tinglang, hvis Tingsted er Gaarden Loppen. Til Aar 1789 var her uddeelt og opmaalt 78 matrikulerede Pladse, deraf nogle til Beboelse af 2de Familier.

Lougen-Elv, see Laugen.

Loukøe eller Løkøe, en liden, men smuk og jævn Øe, beliggende nær ved Lepsøe i Harams Hovedsogn og Præsteg., Sondmøres Fogd., Romsdals Amt, som beboes af 2de Gaardmænd og skylde 1 Vog Fisk. Ved Øen ligger en klippig Holme, kaldet Hestholm, som bruges af Opsidderne paa Loukøe til Græsning for deres Creature.

Louven eller Stor-Elven, en stor Elv, som begynder paa Grændserne af Bergens Stift fra et Fieldvand, kaldet Normands-Laugen, der har sit Tilløb fra Hartoug-Fieldet mod Hardanger. Denne Louven-Elv løber igiennem Bergstaden Kongsberg, og videre igiennem Nummedal og Sandsværs Fogderie, samt endeel af Grevskabene Jarlsberg og Laurvigen, og falder ud Osten for Laurvigen i Laurvigs Bugt; dens Længde er 24 til 25 Mile. I Louven-Elv falder mange andre Elve, saasom Skurdals, Borge, Opdals, Røgs, Biørnedals, Jondals, Kobberbergs, Dals, Verja, Høstvand, Lyngdals m. fl. mindre Elve. Skiønt Laxefiskerie gives i Louven fornemmelig ved det Sted, kaldet Kierre, under Laurdals Præsteg. i Jarlsbergs Grevskab.

Lovesund, en Havn under Holmestrands Tolddistrict i Jarlsbergs Grevskab, hvis Beboere forhen har havt Ladeplads-Rettigheder, men er ophævet ved Kongelig Resol. af 21 Maji 1788.

Lovisenberg, en meget smukt bebygget og god Gaard, forhen kaldet Skattum, i Vangs Præsteg., Hedemarkens Fogd. og Amt. Her har fordum staaet en Kirke. Gaarden, som ligger ½ Mil fra Hovedkirken, formodes at have været beboet i ældgamle Tider af anseelige Mænd; thi endeel Kiempehøie eller Grave sees paa Gaardens Marker.

Lovunden, en Øe i Helgelands Fogd., Nordlands Amt, langt ude i Havet Vesten for den Øe Hestmannen. Paa denne Øe ligger et stort Field, hvor utallige Fugle opholde sig, fornemmelig et Slags, kaldet Lund eller Lunder, som ikke andensteds i Nordlandene bygge deres Reder uden allene paa denne Øe. Af disse Fugle samles en stor Deel Duun og Fiær, som er i stor Priis formedelst deres Fiinhed. Ved Øen falder godt Fiskerie, da her

gives

gives de saakaldte Fiskestjer, det er de Steder, hvor Fiskene samle sig i Havet.

Lunde, en Odelsgaard i Faaberg Præsteg., Guldbrandsdalens Foad., Christians Amt, af Skyld 1 Hud, samt 1 Bpd. 12 Mark Fisk, eies og beboes af Foged Hartmann, er forbedret betydelig i Ager og Eng, har anseelige Bygninger og en god Frugthave indhegnet med Steengierde.

Lunde, en Odelsgaard i Gusdals Præsteg., sidstmeldte Fogd., af Skyld 5 Huder. Denne Gaard, som ligger tæt ved Folleboe Annex-Kirke, er en af de beste Korngaarde i hele Præstegieldet, og er anseelig forbedret af nærværende Eier og Beboer Kapitain v. Fougner, som derfore har modtaget 2de Gange Præmium af det Kongelige Landhusholdnings Selskab. Under Gaarden hører 3 Husmandspladse.

Lunde Præstegield i Dalernes Provstie, bestaaer af 2de Kirkesogne, som ere: Lunde Hovedsogn i Dalernes District, Jedderen og Dalernes Fogd., Stavanger Amt, og Næs Annexsogn, hvis Kirke ligger i Byen Flekkefiord under Lister Fogd., Mandals Amt. Hovedsognet indeholder 104 matrikulerede Gaarde, som Aar 1746 var beboet af 270 Gaardmænd. Til dette Præstegield er en Sognepræst. Tingstedet for Hovedsognet er Gaarden Nøy.

Lunde Sogn, et Annex til Jemnagers Præsteg. i Hadelands Sorenskriv., Totens Fogd., Christians Amt.

Lunde Sogn, et Annex til Bøe Præsteg., i Nedre Tellemarkens Fogd., Bradsberg Amt, bestaaende af 50 matrikulerede Gaarde med 1 til 6 Opsiddere paa hver Gaard, og derunder 82 Husmandspladse. Kirken er af Grundmuur, som tilligemed Hovedkirken, eier en Tønde Jordskyld uden Børel, samt de 2de Gaarde Gran og Nedre-Bøe, af Skyld 6 Tønder, hvilke beboes af 3 Bønder, som eie Kirkerne, see Bøe Præsteg.

Lunde-Vand, et stort og meget dybt ferskt Vand, som begynder i Lunde Hovedsogn, Dalernes District, Jedderen og Dalernes Fogd., Stavanger Amt, og gaaer mod Sønden og i S. V. til Vesten i en Strækning af 3 Mile.

Lunder eller Sognedals Sogn, et Annex til Nordrehougs Præsteg., i Ringerige District, under Ringerige og Hallingdals Fogd., Buskeruds Amt, bestaaer af en smal Dal 3 Mile lang imellem høie Fielde eller Biergaaser og hvorigiennem løber en Elv, kaldet Songa. Kirken staaer paa Gaarden Lunders Grund, er opbygt af Tømmer Aar 1704, med et Taarn, hvori hænger 2 Klokker, den ene foræret til Kirken af Admiral Tordenskiold. I dette Sogn ligger et Jernværk, kaldet Sognedals Værk.

Lunde-

Lundereykedal-Sveit, en beboet Dalstrækning i til Fields i Borgarfiords Syssel, vestre Fierding af Island.

Lundestad, en forhen adelig privilegeret Herregaard i Bergs Præsteg., Ydde og Marker Fogd., Smaalehnenes Amt, ½ Miil fra Byen Friderichshald. Her tog den Svenske General-Lieutenant Harrald Stage, ved Friderichshalds anden Beleiring, Aar 1659 sit Hoved-Qvarteer. Aar 1716 den 2den Junii blev Gaardens Huse afbrændte af de Svenske. Denne Gaard har havt, til først i dette Seculo, sine frie Sædegaards Privilegier, da den tilhørede Oberste Marqvart Otto Mangelsen, Commandant paa Fæstningen Kongsvinger.

Lundey, en liden Ø i Thingøe Syssel, nordre Fierding af Island, hvorpaa voxer noget Græs. Her fanges Søe-Papegøier.

Lundsthen, et bekiendt Fiskevær i Alstahougs Præsteg., Helgelands Fogd., Nordlands Amt.

Lunggaard eller Lungegaard, en skiøn Herregaard, beliggende omtrent et Bøsseskud Sydost fra Staden Bergen i Nordhordlehns Fogd., søndre Bergenhuus Amt, imellem 2 ferske Vande, som kaldes det store og lille Lunggaards-Vand. Derved er en deilig Kilde, Kongs-Kilden kaldet. Samme Gaard har i fordum Tid været et Nonnekloster, og blev da kaldet Nonnesæter. Det blev ødelagt i Kong Friderich den Førstes Tid, hvorefter Kongen forærede Stedet med sine overblevne Rudera til Ridder og Slotsherre paa Bergenhuus, Vincenz Lunge, som lod Gaarden igien opbygge, og kaldte den Lunggaard efter sit eget Navn. Denne Herre blev siden ihielslagen i Tronhiem i Reformationens Tid, efter Erkebispens Oluf Engelbrechtsøns Foranstaltning.

Lunke Sogn, et Annex til Støraals Præsteg., i Stør- og Verdals Fogd., Tronhiems Amt, ligger paa den søndre Side af Støraals-Elv, og paa begge Sider af Lexen-Elv, som nedløber igiennem en Dalstrækning, kaldet Lexdalen, fra Lexe-Vatn paa Sælboe Skoven og falder ud i Støraals-Elv, og kaldes hele Sognet efter samme Dal og Elv Lexdalen, som bestaaer af 2de Bøygdelaugde, nemlig: Lunke-Bøygd og Kleiv-Bøygd. Lunke-Bøygden har 26 Gaarde, hvilke beboes af 41 Gaardmænd og 47 Huusmænd, foruden Indersfær, og i hele Sognet er 43 Gaarde med 69 Gaardmænd og 58 Huusmænd, Indersfær uberegnet. Aar 1773 var det hele Folke-Antal 681 Siele. Kirken staaer paa Gaarden Lunke, ¼ Miil fra Hovedkirken paa den nordre Side af Støraals-Elv og Øster for Lexen-Elv; den er kun en maadelig stor Træbygning med et Spiir paa.

Luru-

Digitized by Google

Luru-Elv, en meget stor Elv, som har sit Udløb fra et ferskt Vand ved søndre Findlie Fielde, i Sneaasens Præsteg., Indersens Fogd., Tronhiems Amt, og løber imellem Sneaasen og Findlierne ned til Overhalden, hvor den ½ Miil omtrent Norden for den første Gaard i Overhalden paa Heie Field, kaldet **Rø-Hyldbakken**, styrter sig ned i **Sandøla-Elv**, hvorefter begge disse Flyder samlet falder ud i den store **Namsen-Elv**. Igiennem Luru-Elv slaades en stor Deel Savtømmer fra Findlierne til Overhaldens Savbruge.

Lurøe, en bebøet Ø i Helgelands Fogd., Nordlands Amt, som udgiør en Fierding eller Tinglaug, og et Annexsogn til Rødsens Præsteg. Kirken, som er en Træbygning, staaer paa Øen.

Luster-Field, en meget høi Fieldstrækning i Helgelands Fogd., Nordlands Amt.

Luthenesset, en Handelssæde i Borgunds Hovedsogn og Præsteg., Søndmørs Fogd., Romsdals Amt.

Lye Præstegield i Jedderens Provstie, under Jedderen og Dalernes Fogd., Stavanger Amt, ligger 1 Miil op fra Søen og bestaaer af 2de Kirkesogne, som ere: **Lye** eller **Tiunæs** Hovedsogn og **Giesdals** eller **Giæsdals** Annex, hvortil er en Sognepræst.

Lygrens eller **Lygrøens Sogn**, et Annex til Lindaas Præsteg. i Nordhordlehns Fogd., søndre Bergenhuus Amt, bestaaer af en Ø, kaldet **Lygrøen**, hvorpaa Kirken ligger.

Lykkens eller **Meldals Kobberværk**, see **Meldalen**.

Lyng, 2de betydelige Gaarde under Navne af Sør- og Nord-Lyng i Verdalens Præsteg., Stør- og Verdals Fogd., Tronhiems Amt, hvilke Gaarde ere smukt bebyggede og vel dyrkede. Her har i ældgamle Tider Verdals Elv foraarsaget stort Jordfald. Ved de gamle Elve-Mele sees en stor rund Kiempehøi, og formodes flere her at have lagt, som ved Elvebrudet ere udtagne. Paa en af disse Gaarde har fordum staaet en Kirke.

Lyngdal eller **Aae Præstegield** i Lister Fogd. og Provstie, Mandals Amt, bestaaer af 3 Kirkesogne, som ere: **Lyngdal** eller **Aae** Hovedsogn, og Annexerne **Oustad** og **Qvasen** eller **Qvaasen**. Præstegieldet har sit Navn af en bebøet Dalstrækning, kaldet **Lyngdal**, som grændser op til det store Field **Qvinnesheden**, og udgiør endeel af Hovedsognet. Dalen ligger 7 Miile Vesten for Christiansand, og er den smukkeste Strækning af hele Vestlandet. Her staaer Aae eller Lyngdals Hovedkirke, som er temmelig smuk, bygget deels af Steen og deels af Træe. Dalen indeholder henved 20 store og smaa Gaarde, som alle ere gode og vel dyrkede, og blant de bedste er Gaarden **Qvavig**, som beboes af mange

Digitized by Google

mange Bønder, hvorunder hører et godt Laxefiskerie i Qvavig-Fiord; desuden har Dalens Beboere godt Laxefiskerie langs Louven eller Stor-Elven, som løber igiennem Dalen, og tager med sig 2de Elve: Møsken og Lille-Elven. Den første, nemlig, Møsken løber ud af et Vand, kaldet Skolands-Vandet, og falder ud i Louven ved Færgestedet Laret, hvorover Posten passerer. Over Lille-Elven, hvori findes Perleskiel, er lagt en høi og lang Broe, som bæres af 3 Steenkar. Denne Elv falder ud i Louven strax nedenfor Præste-Enke Gaarden Nyegaard. Til Dalen løber 2de Arme af Nordsøen, den ene under Navn af Rosfjorden, og den anden er førmeldte Qvavigfiord. Ved den ene Side af sidste Fiord, paa Gaarden Lastans Grund, ligger et Savbrug, som, formedelst Skovmangel, er det eneste i de Egne, og dette er tillige et ubetydelig Brug. Samtlige Gaarde i Præstegieldet skylde 408 Huder 11 Engelsker Fedevare, deraf er Hovedsognets Jordskyld 236 Huder 11 Engelsker. Aar 1787 bestod Folkemængden i Præstegieldet af 2817 Siele, deraf 1669 i Hovedsognet. Præstegieldet betiænes af en Sognepræst, som boer paa Præstegaarden Aae, der ligger strax ved Hovedkirken og skylder 5 Huder. I Lyngdal, paa Gaarden Berregaard, boer Stedets nu værende Sorenskriver Cancellieraad Balle. Tingstedet for Bergs Tinglaug, som bestaaer af dette Præsteg., er Gaarden Berg.

Lyngdals Sogn, et Anner til Fledsbergs Præsteg., i Nummedal og Sandsværds Fogd., Buskeruds Amt.

Lyngens Præstegield under Tromsøens Provstie, i Senjen og Tromsens Fogd., Finmarkens Amt, bestaaer ikkun af et Kirkesogn og Kirke, kaldet Lyngen, hvortil er en Sognepræst. Her ligger en meget stor og breed Fiord, som gaaer fra Havet ind i Landet, kaldet Lyngen, og et Næs af det faste Land, som mod Nord gaaer ud imellem Lyngens og Ulfs Fiord, kaldet Lyngsklub.

Lyngestuen, en Holme beliggende Sydost fra Vardøe i Øst-Finmarken, Finmarkens Fogd. og Amt, hvor Norge endes.

Lyngholmene, see Lindholm.

Lyngøe, en uskyldsat liden Øe under Odbernæs Præsteg., i Mandals Fogd. og Amt, beliggende mod Havet strax ved Staden Christiansand. Imellem denne Øe, som beboes af en Huusmand, og Dverøe, løber et Sund, kaldet Lyngøe- eller Fogviigsundet, hvorved er en indelukket Havn for smaa vestgaaende Skibe.

Lysager, et Strandsted i Aggers Sorenskriv., Aggers og Folloug Fogd., Aggershuus Amt, beliggende ved Christiania Fiord, ved en liden Havn, dannet af en Aaes Indløb, hvorover er en stor

stor og anseelig Brue. Dette Sted, som ligger ¼ Mil fra Staden Christiania, beboes af nogle Fiskere, og her er et smukt og rummeligt Giestgiversted, hvortil gjøres Lystreiser fra Christiania baade Vinter og Sommer. Her er en Spiger- og Stivelse-Fabrik samt et godt Tegelværk, som leverer aarlig 640,000 Steen. I Fiorden ved Lysager fanges god Torsk og den berømte Anchiovis, som nedlægges i Christiania i Dunker eller ¼ Ankere og er en Handels-Produkt sammesteds.

Lyse-Fiord, en Fiord, som fra Havet løber ind i Fieldberg Præsteg., Søndhordlehns Fogd., søndre Bergenhuus Amt. Inderst ved Fiorden staaer det gamle Lysekloster med dets Kirke. Dette Kloster blev stiftet af den katholske Biskop Sigurd eller Sigvardus, som tilforn var Præst i Bergen; thi da han blev Biskop, reiste han over til Engeland og derfra førte han med sig tilbage til Norge Abbed Rinulf og en Deel Munke, for hvilke han Aar 1145 stiftede dette Kloster, og hvortil han lagde meget Gods og skiønne Indkomster. Da dette Kloster med Gods ved Reformationen blev lagt under Kronen, blev det en verdslig Forlehning, og var Ridder Axel Urne, og siden Erik Rosenkrants forlehnet. Endeel gamle Mure af dette Kloster staaer endnu tilbage.

Lysgaard, en Odelsgaard i Faaberg Præsteg., Guldbrandsdalens Fogd., Christians Amt, af Skyld 2 Huder 9 Skind samt 3 Bpd. 18 Mark Fisk, har en Opsidder og 8 Huusmænd. Denne Gaard er vel bebygget og har en god og smuk Frugthave, hvor Æbler komme til Modenhed, som ei er almindelig i Guldbrandsdalen. Denne Gaard har forhen været beboet af adskillige conditionerede Mænd, men nu beboes af en Bonde ved Navn Iver, hvis Hustrue har faaet Præmie af det Kongelige Landhuusholdnings Selskab for Vinskibelighed i Vævning.

Lyster Præstegield og Skibreede eller Tinglaug i Indre Sogns Sorenskriv., Sogns Provstie, nordre Bergenhuus Amt bestaaer af 4re Kirkesogne, som ere: Dale Hovedsogn og Annexerne Fortun, Næs og Goupne, hvilket sidste har forhen været et særskilt Præsteg. og havt Justedals Sogn til Annex. Hovedkirken er en smuk muret Bygning. Hertil er en Sognepræst. Tingstedet er Gaarden Dosen.

Lysufiordur, en Fiord, som efter de gamle Grønlandske Historiers Beretning ligger paa Grønlands vestre Side eller Vesterbygden. Her gives en Sort Fisk, kaldet Lisa, som ligner Hvidlinger, af hvilken formenes at Fiorden har sit Navn. Paa Søydnæs ved Fiorden har fordum staaet en Kirke.

Lesøe, see Læsøe.

Lød,

Digitized by Google

Løbdals eller Løvdals Sogn, et Annex til Holmes Præsteg. i Mandals Fogd., og Amt, hvis Gaarde fylde 58 Huder 9 Engelsker. Aar 1737 var Folkeantallet i dette Sogn 729 Siele.

Løbersfieldet eller Lauparen, et høit Field, see Lauparen.

Lød, 3de Dragoun-Qvarteer Gaarde i Mæhre Hovedsogn, Spareboe Præsteg., Indersens Fogd. Tronhiems Amt, hvoraf den eene er en anseelig stor og god Odelsgaard beliggende paa en høi Bakke ved Steenkier Fiord, er vel bebygget for en Bondefamilie og har et Fæhuus opført af Steen. Imellem disse Gaarde løber Figge-Elv, som her kaldes Løds-Elven, hvorudi haves godt Laxefiskerie. Ved Gaardene Lød er og i god Drivt, et betydelig Savbrug kaldet Løds Sav, hvis Qvantum er omtrent 7 Stabel eller 8400 Bord aarlig, tilhørende Theodorus Hagen i Verdalen, som dertil eier Gaarden Nedrelsd samt adskillige andre Gaarde og Skove i Spareboe Præsteg. Ved Savbruget er og et godt Møllebrug.

Løbingens Præstegield i Saltens Fogd. og Provstie, Nordlands Amt, ligger ved Tielsund paa den sydlige Deel af Øen Hindøe, og bestaaer af 2de Kirkesogne nemlig: Løbingen Hovedsogn og Høel Annex, hvortil er et Finne Kapel kaldet Tysefiord. Til dette Præsteg. er en Sognepræst, som tillige er Missionarius for Tysefiords Finnelapper.

Løføya, en beboet Øe under Viktens Annexsogn i Nærsens Præsteg., Nummedals Fogd., Tronhiems Amt, er 1½ Miil i Omkreds. Her sees endeel Kiempehøie og 2de Bautasteene. I Høiene er gravet og funden en stor Deel Menneskebeen. m. v.

Løhren, 2de Gaarde i Sørums Præsteg., Nedre Rommeriges Fogd., Aggershuus Amt, som ved Elvebrud bleve den 23de Junii samt 2den, 3die og 7de Julii 1794 aldeles ødelagte og forvandlede til en Leermasse. Den store Elv, kaldet Rømue, som løber igiennem Præstegieldet foraarsagede dette Udbrud.

Løken, en dyb og sagte rindende Elv i Ørskougs Hovedsogn og Præsteg., Søndmørs Fogd., Romsdals Amt. Denne Elv begynder ved Gaarden Gidskemoe i Ørskougdalen, falder ud ved Gaarden Amdam, og er en Green af Ørskoug-Elven.

Løken Hovedsogn til Hølands Præsteg. i Nedre Rommeriges Fogd., Aggershuus Amt, bestaaer af 38 fulde, 25 halve og 21 fierdings Gaarde. Kirken er en liden Træebygning uden ziirlige Ornamenter. Et gammelt Epitaphium findes over en gammel adelig Familie ved Navn Bothner.

Løkens eller Meldals Robberværk, see Meldalen.

Lønset,

Digitized by Google

Lønset, en Gaard i Opdals Præsteg., Orkedals Sorenskriv. Trondhiemt Amt. Her paa Gaarden staaer en liden Korskirke eller Kapel, 2½ Miil Vesten for Vangs eller Opdals Kirke. Den er af Almuen opbygt, meget smukt indrettet og forfærdiget Aar 1774, efter at de derpaa havde arbeidet i 2de Aar.

Lørenskoug eller Hammerøe Sogn, et Anner til Skidsmoe Præsteg., i Nedre Rommeriges Fogd., Aggershuus Amt som Aar 1732 bestod af 6 fulde, 11 halve og 18 fierdings Gaarde med underliggende 40 Huusmandspladse. Kirken er en muret Bygning, ligger 1½ Miil fra Hovedkirken, og er forsynet med et muret Taarn og et hvit Spiir.

Løsnen, en ferst Søe i Guldbrandsdalen, hvorigiennem Laugen Elv løber; den tager sin Begyndelse ved Garrden Stav i Øyers Præsteg. og strækker sig til Gaarden Løsnes i Ringeboe Præsteg., i en Længde af 1½ Miil, men ikkun ¼ Miil paa det bredeste.

Løsnes, 2de Gaarde, under Navne af Øvre og nedre Løsnes i Ringeboe Præsteg. sammesteds, af Skyld 6 Huder 8 Skind og 1 Bpd. 12 Mark Fisk, Odelsgods, undtagen 8 Skind. Disse Gaarde har 3 Opsiddere og 4 Huusmænd. Her er Giestgiver og Skydsted paa Veien fra og til Trondhiem. Om Sommeren er Øvre Løsnes Skiftested, og om Vinteren, nedre Løsnes.

Løvdal eller Løbdal Sogn, see Løbdal.

Løvesund, see Lovesund.

Løvøen, en stor Øe under Aafiords Præstegield, Fosens Fogd., Trondhiems Amt, som indeholder en meget smuk god og vel bebygget Gaard, tilhørende Proprietair Lund. Øen er ganske flad, uden Bierge eller Klipper. Her falder betydelig Korn- og Høeavling, og mange Heste og Creaturer fødes derpaa, især engelske Faar. Til Gaarden hører nogle Huusmandspladse, og ved Øens søndre Side er en god Havn.

Løyten eller Leuten Præstegield og Tinglaug, i Søndre Hedemarkens Sorenskriv., Hedemarkens Provstie og Amt, bestaaer nu ikkun af et Sogn og en Kirke, men i fordum Tid har været flere Kirker; thi en liden muret Kirke har staaet paa det Field eller Bierg, Roko kaldet, saa og en Trækirke paa Gaarden Hoff. Nærværende Kirke er en liden og gammel grundmuret Bygning. Alteret staaer tæt til Chorets Muur, hvorpaa ligger en firkantet flad Steen af Kalkbergi eller Marmor, og i Midten af denne, er indfattet en mindre Steen af samme Bergart. Kirken er ikke hvelvet, men saavel over den, som over Choret er lagt Loft af Bræder i aflange firkantede Stykker Panele-Arbeide. Paa en stor Tavle i Choret sees 2de her fordum værende Sognepræster, som

Digitized by Google

som tillige vare Provster, afmalede, nemlig Hr. Peder Svendsen og Hr. Even Baardsön, staaende en paa hver Side af deres Hustrue Magnille Lars Datter med 4 levende og 5 dødde Børn. Paa en mindre Tavle staaer et latinsk Epitaphium over dem; der neden under ligger paa deres Grav en smuk udhuggen Liigsteen. Paa den søndre Side af Choret staaer et andet Epitaphium. Prædikestolen er bekostet af førnævnte Hr. Even Baardsön, og staaer hans Navn tilligemed hans Vaaben en Ørn-Klo, paa Opgangen dertil. Bag Choret paa Kirkegaarden ligger 4 støbte Jernplader, dannede som Liigstene over 4re særskilte Grave. Vesten for Kirken ligger 3 runde Kiempehøie, deriblandt en anseelig stor. Kirken har et meget høit Spiir oven paa et lidet Taarn, paa hvis Hiørner staae 4 smaae Taarne med Jernstøie. Over Kirkedøren paa søndre Side staaer udvendig C. 5 med Krone over. Dette Præsteg. indeholder 52 fulde, 42 halve og 48 sde eller Rødnings Gaarde tilsammen 142, paa hvilke gemeenlig boer 160 Opsiddere. Jorden er overalt god og frugtbar til Kornavling, men baade paa Agre og Eng sees en stor Mængde Kuppelsteene. Landet saavel her, som i omliggende Egne er ellers meget jevnt, saa at fra Løytens Præstegaard kan sees 12 Præstegielde, Løytens indberegnet; men dette Præsteg. ligger meest frie, aabent og jevnt af alle andre Districter paa Hedemarken ja vel i hele Norge. Her haves rundt omkring en fri Horizont, her sees ingen Bierge, mindre Fielde, og kun langt borte endeel langhældende Biergaase. Her ere endnu store Skovstrækninger, dog ødelægges disse meget ved de saakaldte Sveer eller Braatter, hvilke bruges til Rugavling, som her falder i temmelig Mængde. Bønderne i dette Præsteg. ere i Almindelighed meget kunstnemme; Uhrer, ei allene af de store Stueuhrer, som snart enhver Gaarmand eier, men endog Lommeuhrer giøres af Bønderkarle. Fruentimmerne ere ligesaa paasin Side meget vinskibelige og flittige ved Spind og Vævning af linnede og uldne Tøier. Ellers er Almuens fornemste Næring her, som overalt paa Hedemarken, ved Jordbruget, hvilket giver dem selv Underholdning, og de har tillige noget tilovers, undertiden ved gode Aaringer en betydelig Deel, at sælge, saasom Rug, Byg, Erter, Blandkorn, Havre og noget Hvede. Med disse Sorter Kornvare, samt med Meel Gryn, Malt og Humle, reise de om Vinteren omkring til andre Bøygder, fornemmelig til Østerdalen, Rsraas og Foldals Kobberværker, ligesom og til Christiania og Kongsberg, en Vei paa sine Steder af 20 til 30 Mile. De have og nogen Handel med Heste og andre Creature. Aar 1769 var det hele Folkeantal af Mandkiøn 934 og Qvindekiøn 1032, tilsammen 1966, eller omtrent 2000 Siele. Communikanternes Antal regnes

nes for 12 til 1300 eller noget derover. Til dette Præsteg. er en Sognepræst. Tingstedet er Gaarden Vester-Nordrehoug. Til Præstegaarden ligger 2de øde Gaarde. Paa denne Gaard kan saaes aarlig omtrent 30 Tønder, fødes 8 Heste, og henved 30 Malkekiør foruden ungt Qvæg og Smaafæe. Gaardens Huuse afbrændte Juule Nat Aar 1705 ved Vaade Ild. Præstens Tiende betales i Penge med 190 Rdlr.

M.

Maal-Søen, en stor ferst Søe beliggende imellem Klæboe Gield og Flaadals Sogn i Strinde Fogd., Tronhiems Amt.

Maalstrøm, see Moskøestrøm.

Maane-Elv, en Elv, som kommer fra et lidet Vand, kaldet Udgaards Kiøn i Vennie Præsteg., Øvre Tellemarkens Fogd. Bradsberg Amt, tagende sit Løb i en krum Linie om Tinds Præsteg. og falder ud i den store Tind Søe.

Maase. et Kapel under Altens Præsteg. i vest Finmarken, Finmarkens Fogd. og Amt.

Maasvig eller **Motsvig** Sogn, see Motsvig.

Maasøe, en beboet Øe i Vestfinmarken, under Finmarkens Fogd. og Amt, som udgiør et Præsteg. bestaaende af et Kirkesogn og Kirke under samme Navn, hvor til Aar 1789 var udeelt og opmaalt 61 matrikulerede Pladse nogle til Beboelse af 2de Familier. Paa denne Øe har været en Handelsplads, kaldet Maasøe, i den Tid den octroierede Handel blev drevet udi Finmarken. Til Præstegieldet er en Sognepræst.

Madrefell, saa kaldes de Spedalskes Hospital paa Nordlandet eller i Vadle Syssel, nordre Fierding af Island.

Magdevangnæs, et Handelssted paa en Øe, kaldet store Norvøe i Borgunds Hovedsogn og Præsteg., Søndmørs Fogd., Romsdals Amt, hvor Tinget holdes for Borgunds Skibreede eller Tinglav.

Magerøe, en liden Øe i Romshals Fogd. og Amt, beliggende midt imellem de 2de Øer; Ottersen og Mien.

Magerøe, en beboet Øe under Tronhiems Tolddistrict, i Hitterøens Præsteg., Fosens Fogd., hvor en Kongelig Told- og Krydsberient er ansat, som beboer nye rødmalede Huuse opført for Kongelig Regning.

Magerøe,

Digitized by Google

Magerøe, en meget stor behøet Øe i Vest-Finmarken, Finmarkens Fogd. og Amt, som ved Magersund er adskilt fra det faste Land. Mange dybe Fiorde løbe ind paa denne Øe, saasom: Vandfiord, Tuefiord, ved hvilken ligger Tunæs, Horneviig, Skarsvaag, Dugfiord, Riisfiord, Skibfiord og derved et Næs mod Østen kaldet Helnæs, samt lille og store Honingsvaag. Paa Øen ligger Kielvigs Handelsplads, som blev brugt i den Tid den octroierede Handel var i Drivt, hvorved Hovedkirken for Kielvigs Præstegield staaer, see Kielvig.

Magnet-Grube, beliggende ved Hage-Kiern i Eger Præsteg. Buskeruds Fogd. og Amt, er en Jerngrube, som før har været i Drivt, men maatte forlades formedelst her værende Magnet. Denne Magnet er meget ypperlig, og tiener endeel gamle Arbeidere ved det forrige Jarlsbergske Sølvværk til en egen Næringsvei, ved at forfærdige Magnet-Steene, som de selge til Søefarende og andre i disse Egne.

Makur Sogn, et Anner til Vardøe Præsteg. i Østfinmarkens Provstie, Finmarkens Fogd. og Amt. Kirken staaer ved en Fiord kaldet Makur.

Malanger, en breed Fiord, som fra Havet gaaer sydøst ind i Landet udi Senjens Fogd., Finmarkens Amt. I Kong Hagen Hagensøns Tid kom nogle Folk hertil, som havde rømt fra Biarmeland i Tartariet, hvilke Kongen lod christne og gav dem Forlov at nedsætte sig ved denne Fiord.

Malde Sogn, et Anner til Haalands Præsteg. i Jedderen og Dalernes Fogd., Stavanger Amt.

Malmøe, en behøet Øe henhørende til Byen Mandal, see Mandal.

Malmøe, en behøet Øe uden for Hofdestrand i Hegranæs eller Skagefiords Syssel, nordre Fierding af Island, hvor Sælhundefangst falder.

Malnæs Fierding, et Tinglaug i Vesteraalens Fogd., Nordlands Amt, bestaaende af et Annersogn til Boe Præstegield s. St.

Malvigens eller Malviks Sogn, et Anner til Strinde Fogd. i Trondhiems Amt, beliggende inderst paa Strinden ved Trondhiems Fiord, og bestaaer af 73 Gaarde med omtrent 40 underliggende Huusmandspladse. Kirken, som tilhører Justitsraad Henrich Hornemann og den Angelske Stiftelse i Trondhiem, er en gammel og forfalden Træbygning med Spiir. Altertavlen bestaaer af et stort tildeels prægtigt Malerie, som forestiller Christi Opstandelse, hvilket er indfattet i en 8te kantet udhuggen og forgyldt Ramme. Her ligger Maastadmarkens Jernværk

Mandal,

Digitized by Google

Mandal, en liden Handelsbye og Toldsted ved Havet i Halsaae Hovedsogn, under Mandals Præsteg., Fogd. og Amt, beliggende nederst i en Dalstrækning, kaldet Mandal, langs ved vestre Side af den derigiennem løbende Mandals Elv, 4 Miile i Sydvest fra Staden Christiansand, og 2 Mile i Nordost fra Lindesnæs. Til Byen hører de 2de Steder: Malmøe, en beboet Ø, som ligger ved østre Side af Elven, og Kleven en beboet Havn ved Foden af 2de høie Klipper, hvilke iblandt de Søefarende ere bekiendte under Navne af Koe og Kalv, beliggende et kort Stykke østen for Malmøe. Byen selv har en Hovedgade, som bøier sig i adskillige Vinkler og 2de Tværgader, hvilke indeholder 172 Numererede og beboede Huuse, deriblandt ikkun et af Muur. Her staaer Hovedkirken for Mandals Præsteg., kaldet Halsaae, som med et lidet Skole-Huus og et Arresthuus ere de eeneste offentlige Bygninger. Paa Malmøe ere 56 beboede Huuse og ved Kleven, som er en af de beste norske Havne, staae 33 beboede Huuse, foruden adskillige store Pakhuuse og 3 Skibskraner til Bequemmelighed for skadelidte Søefarende, hvilke her losse og reparere deres Skibe. Paa disse 3de Steder boe i alt omtrent 270 Familier, hvoriblandt 5 Kongelige Embedsmænd, 10 Handelsborgere og 16 Skippere, de andre ere meest Arbeidsfolk og Fiskere, samt nogle Haandværkere. Borgerne sortere under Christiansands Magistrat, til hvilken Stad de svare alle borgelige Tyngder, men de øvrige Indvaanere henhøre under Landets Jurisdiction. Den fornemste Næringsvei er Søefart, og Skibsbyggerie, samt Udskibning af nogen Trælast og Fiskevare, deriblandt den bekiendte gode Mandals røget Lax og en betydelig Deel Hummer m. v.; hvorimod indføres i Særdeleshed Kornvare samt Dansk og Holsteens Kornbrændevin. Ved Slutningen af det 16 og i Begyndelsen af det 17 Aar hundrede, har Borgerne i Landskrone udi Skaane, havt besynderlige Privilegier, at komme aarlig til Mandal for at kiøbe og salte Lax, som de udførte til Lybek, og igien indførte Klædevarer, Lerred, Korn- og Drikkevarer, samt Hør og Hamp m. v. I Mandal er en Reberbane, et Garverie og et Tobaksspinderie. Mandals Tolddistrict begynder ved et Næs ved Kolmefiord, kaldet Taanæs, hvor Christiansands Tolddistrict ender, og strækker sig vester til Lindesnæs, hvor Flekkefiords Tolddistrict tilstøder. De Kongelige og andre Betiente ved Toldstedet ere fornærværende: en Told-Controleur, en Told- og Consumt. Betient og 2 Røyerter. Aar 1792 indkom til Toldstedet 149 og afgik 151 Skibe. Samme Aar var i Byen og Tolddistrictet hiemmehørende 23 store og smaa Skibe. I hen ved 9 Aar, nemlig fra 1764 til 1772 medio Septb. er i Tolddistrictet indbragt 66,098 Tønder af alle Slags

Digitized by Google

Kornvarer. I andre 10 Aar, nemlig fra 1778 til 1787 begge indbefattet, er indført efter Told-Regnskaberne 85,432½ Tønder Kornvare og 32,345 Potter Korn-Brændeviin. Derimod er udført fra Toldstedet og Districtet i samme 10 Aar 529,623 Stykker Bord, eller efter 12 Bord pr. Tylt og 100 Tylter i en Stabel, 441 Stabel, 35 Tylter og 3 Bord; af Bielker 8776 Tylter; 1938 Favne Brændeveed; 80 Ladninger Graasteen, omtrent af Værdie 280 til 300 Rdlr. 42 Ladninger Hummer, hver Ladning beregnet til 28000 Stykker, a 140 Rdlr., som udgiør 5880 Rdlr.; 29,502 Stykker røget Lax og Svellinger; 6 Tønder saltet Lax; 6804 Stykker og 3 Skipd. 15 Lpd. Ørreter; 10200 Stykker Fadebaand; 2750 Stykker Lægter; og 13,400 Stykker Stæver for Aarene 1779 og 1780. Posten kommer ikke til Byen, men Brevene blive aflagte 1 Miil oven for Byen paa Gaarden Mølls Grund, hvorfra de Mandalske Breve afhentes ved en Bipost, nemlig Øster Postes Breve Tirsdags Morgen og leveres Løverdags Eftermiddag, og Vester Postes Breve Mandags Morgen og leveres samme Dags Eftermiddag. For et enkelt Brev til eller fra Kiøbenhavn, item til eller fra Trondhiem betales omtrent 22 ß.

Mandalen, en meget vidtløftig Dalstrækning i Mandals Fogd. og Amt, som indeholde 3de Præstegielde, hvilke ere: Vielland det øverste, Holme det mellemste og Mandals det nederste. Igiennem Dalen løber en stor laxerig Elv, kaldet Mandals-Elv, see Mandals Præsteg.

Mandalen, en beboet Dalstrækning ved Iisefiord i Romsdals Fogd. og Amt, hvor Volds Annex-Kirke ligger, tilhørende Grøttens Præsteg.

Mandals og Lister Amt, som under Eet kaldes Mandals Amt i Christiansands Stift, bestaaer af 2de Fogderier, Sorenskriverier og Provstier, under samme Navne, og er den yderste Kant af det søndenfieldske Norge imod Nordsøen; begynder paa østre Side, hvor Nedenæs Amt ender, nemlig ved Rannesund midt paa Qvasefiord, hvor Amt-Linien skal være taget i Nordvest, og strækker sig derfra til Aaen Siire paa vestre Side, hvor Stavanger Amt begynder ved Haysiden, omtrent 12 Mile i Længde. Breeden fra Syd til Nord i det Mandalske District er omtrent 8 Mile op i Landet til Raabsygdelaugets Fogd. Det Listerske er fra Lindenæs til Hækfields Strækning, i Syd og Nord omtrent 7 Mile, men fra Landet Lister til den norderste Gaard i Siiredalen, kaldet Sulleskaaret, hvis Marker grændse til den 2de Bolle-Hede, en Strækning af 14 Mile. Hele Amtet indeholder omtrent 88 norske Qvadratmile. Langs Havet kaldes Landstrækningen Agdesiden, som har været inddeelt i Østre og Vestre

Part.

Digitized by Google

Part. Østre Agde begyndte Øster ved Giærnæs, og endtes ved Oddernæs, som nu ligger under Mandals Fogd.; vestre Agde gik fra Oddernæs til Aaen Siire, under Liſter Fogd. Denne Agdeside beſtaaer meſtendeels af blotte Steenklipper, ved hvis Fod findes en og anden grøn Plet, ligeſom og hist og her et og andet Stykke dyrket Jord. Herfra løber endeel beboede Fiorde og Bugter, og høiere op i Landet møder det saakaldede Opland, som har ſine beboede Dale, hvilke, ligeſom Fiordene, skiær ſig imellem Fieldene; dette Opland har fiſkerige Elve og Vande. Uden for det faſte Land ligger endeel Skiær og Holme, som Landets Værn, og nogle beboede Øer. Paa Biergene langs Havſiden ere ved Indløbene opſat Vare eller høie Steenhobe, samt en Fyhr paa Lindenæs i Liſter Fogd., til Underretning og Veiledning for Søefarende, og ere paa de feſte Steder ved Søekanten Lotſer boende, ſom iſær vide hvor blinde Skiær og farlige Grunde ere beliggende; saa at ved Hielp af deres Veiledning, Søekyſterne, langs dette Diſtrict uden Fare kan beſeiles, der og overalt ere forſynede med gode Havne. Fra Aar 1694 har dette Amt kun havt en Foged, men ved Kongelig Reſolut. af 27 Martii 1784, blev det deelt i 2de Fogderier. I begge diſſe Fogderier ere 8 Tinglauge, saaſom Fædde, Helvigs, Bergs, Vads, Foſſ, Leerkiers, Høllens og Oddé, hvor Tingene af Diſtricternes Fogder og Sorenſkrivere, i Amtmandens Overværelſe, holdes 2de Gange om Aaret. Efter Matrikulen beſtaaer Amtet af 2093 numererede Gaarde, ſom ſkylde 3572 Huder 3 Engelſker Fedevare, der udgiøre 1786 Skipd. Tunge, 3 Engelſker Fedevare, eller i Hartkorn omtrent 2232½ Tønde. Diſſe Gaarde beboes af 5254 Skattebønder, foruden Huusmænd og Inderſter. Efter den militaire Indretning ere Gaardene deelte i Land- og Søe Lægder. Landlægderne ere enten enkelte eller fulde. Til de første beregnes 4 og til de ſidſte 8 Huder. Af 4 Huder eller et enkelt Lægd udredes en Soldat og af 8 Huder 2de; ſaaledes ere her 284 fulde Landlægder, ſom udrede 568 Soldatere, foruden Landværn. Søelægderne beløbe efter ſidſte Commiſſion i Aaret 1775 og efter Søe-Rullerne, til 126 fulde Lægd. Søefolket er dueligt ſaavel til Farten, ſom Lodſeriet; derimod drives Agerdyrkningen meget maadelig i Søelægderne. Amtets Diſtrict er ellers et Opland for Kiøbſtæden Chriſtianſand, ſom ligger under Mandals Fogd., og af ſamme Byes Magiſtrat beſkikkes de i Havnene og Ladeſtederne boeſiddende Handelsborgere, der egentlig efter Byens Privilegier burde flytte derhen, men med Øvrighedens Overbærelſe Tid efter anden er forandret, imod at diſſe Handelsborgere bidrage anſeeligt til Byens Udgifter; ſaa ere og i Liſter Fogd. de ſaakaldede

Spinds Skippere, ſom mod 2 Rdlrs. aarlig Afgift til Chriſtiansſand, har faaet Tilladelſe at føre ſmaa Fartøier af 6 Læſters Drægtighed, hvormed de ſeile til Bergen, og der opkiøbe Ladninger af Sild ſamt andre ſaltede og tørrede Fiſkevarer, med hvilke de fare Øſter paa Norge, eller til Danmark. I Amtet regnes at boe i alt omtrent 6500 Familier, og Aar 1787 var Folkemængden, af unge og gamle, Byerne Flekkefiord og Mandal indberegnet, i alt 30,572 Siele. Amtets Kornavling er ikke tilſtrækkelig til den daglige Underholdning for Indbyggerne. Etatsraad og Laugmand Holm i ſin Beſkrivelſe over Amtet, ſee den Topographiſke Journal for Norge 8 Hefte Pag 113, formener, at det ene Aar med det andet, bliver Mangelen aarlig 3540$3\frac{1}{2}$ Tønde, ſom ved at anſlaaes til en Middelpriis i Penge, udgiør en Sum af henved 60,000 Rdlr., der aarlig udgaaer for Kornvarer, men næſten dobbelt, ſkriver han, vare Udgifterne i de mange dyre Aaringer ſom her indfaldt i Amtet, ſaaſom 1740, 1743, 1771, 1774, 1781, m. fl. Fra Aar 1780 til 1787, begge indberegnet er ved de 3de Toldſteder, ſom ligge i Amtet, nemlig Chriſtiansſand, Flekkefiord og Mandal angivet af alle Sorter indførte Kornvarer, indberegnet Erter, Gryn og Meel, 338,$134\frac{1}{2}$ Tønde, hvoraf Chriſtiansſands Indvaanere, ſamt endeel af Nedenæs og Raabygdelaugets Almue ere blevne forſynede, men det øvrige forbrugt i Mandals Amt. De Varer, ſom Indbyggerne i Amtet kan ſælge, ere: Lax, Sild, lidet Torſk, en god Deel levende Hummer, baade til Ind- og Udlændinger, Smør, Talg, Slagtevæg, Skindvare, Tran, endeel Trælaſt m. v. Laxefiſkeriet i Elvene og langs Strandkanten er betydelig, dog mærkelig aftaget i de ſenere Aaringer; Hummerfiſkeriet er ligeſaa betydelig og falder hele Aaret igiennem. I Begyndelſen af Aaret 1791, er i den veſtre Deel af Amtet falden en uſædvanlig Mængde Torſk. I Aaret 1776 opdagede Fiſkerne ved Flekkefiord en Art Fiſk, ſom forhen der ikke var bekiendt, den blev af dem kaldet Blaataſken eller Blaataſſe, og blev først fornummet i Sildgarnene; derefter begyndte de at fiſke den med Snøre og Krog, ſee Flekkefiord. I Amtet ere 76 privilegerede Savbruge, ſom ere tilſtaaede et Qvantum af 180,4060 Bord til Udførſel, og desuden endeel Bøygde-Save hvorpaa allene maae ſkiæres hvad Eierne og Sognet behøver. Paa de privilegerede Save ſkiæres 3 Sorter Bord, ſaaſom: Maals eller Kiøbmands Bord; Undermaals og Vrag, ſom ere de yderſte af Stokken, næſt Baghonerne, altid vankantet. Paa adſkillige Steder har viſt ſig Tegn til Jernmalm. Kiøbmand Peder Mørch i Chriſtiansſand har fundet rigt Jern-Erts paa de 2de Gaarde: Aaleſiord

Digitized by Google

ſtord og Erklev i Mandals Fogd., Tveds Sogn, og paa hans Gaard Vigeland i Venneslands Sogn opført Marsovn til et Jernværks Drivt, ſee Vigeland. Ligeſaa har Kiøbmand Jochum B. Lund i Farſund, under Liſter Fogd. opdaget nogle Jerngruber, ſom han agter at bringe i Drivt. I bemeldte Tveds Sogn er paa Præſtegaardens Grund anlagt et Kalkbrænderie. Overſt i Fiotlands Sogn, under Liſter Fogd., i et Bierg, kaldet Sølverberghøien, findes Iſenfarve eller Blyant, og ligeſaa ½ Miil derfra i et Bierg kaldet Grunnerudsknuden. Indbyggerne drive meget paa Baadebyggerie, iſær ved Chriſtiansſand, hvor endog i de ſidſte Aaringer har været bygget anſeelige Skibe, ſom med Begierlighed ere kiøbte af de Danſke og Fremmede. Baadene ere, de ſtore af 6 til 9 Læſters Drægtighed, ſom bruges til at føre Bord fra Saugerne, ſamt Brænde og Høe til Chriſtiansſand; Lodsbaade til at roe med 8 Aarer, af hvilke de beſte har været bygget paa Gaarden Strømme i Oddernæs Sogn, paa Aaraas, Stousland og Trysnæs i Søgne Sogn, paa Stusvig i Holme Sogn, Rødberg i Valle, og Lindland i Spangereid Sogn. Det tredie Slags ere Fiſkerbaade, hvilke ikke føre høiere end 6 Aarer; diſſe bygges omkring Flekkefiord. Af Trælaſt, Lax, Hummer, Egebark, Torſk, Sild, Tran, Bukke-, Ræve- og Odderſkind, ſamt nogle faae Ulveſkind, formener Etatsraad og Laugmand Holm, det ene Aar med det andet, at udføres fra Chriſtiansſands, Mandals og Flekkefiords Toldditrict, ſaavidt dette Amt angaaer, ſammenlagt i Penge, til en Værdie af omtrent 36550 Rdlr. aarlig. Det, ſom Bønderne bringe til Kiøb- og Toldſtederne af Fødevarer, ſaaſom: Kiød, ferſk Fiſk, Smør, Vildt m. v., henregner Etatsraaden ikke til Landets Exporter, da der der fortæres, og hvad Sælgeren for ſlige og andre ubetydelige Ting kan tilvende ſig i Penge, det gaaer for det meſte ind i Kiøbſtædernes Kaſſe, for Krambodvarer af Klæde og Stoffer, item Humle, Jern, Korn-Brændevin, Tobak m. m. Saaledes bliver Indtægterne ikke tilſtrækkelig til Udgifterne; det ſom ſkal kunne giøre en nogenlunde Ligevægt, ſaavel for Bonde ſom Borger, ere de Fortieneſter, ſom fremmede Skibes Reparationer aarlig indbringe; derved er ei allene den ſikkreſte Handelsgreen for Kiøbmanden, men endog for Bonden en betydelig Fortieneſte; ſaa kommer end videre hertil Lodspengene, ſom nedlægges for det meeſte af Fremmede, hvilke, det ene Aar med det andet, Etatsraaden har anſat for 6500 Rdlr. Aar 1789 vare Lods-Indkomſterne i hele Amtet 6068 Rdlr., og Oberlods-Sallarium 466 Rdlr. 24 Skill., tilſammen 7534 Rdlr. 24 Skill. Aar 1770 beløb de ordinaire Kongelige Contributioner og

uvisſe

uvisse Indkomster for hele Amtet, til 16396 Rdlr. 26 Skill. efter at de staaende Afkortninger vare fradragne. For Aar 1784, vare begge Fogderiernes Indtrader efter Regnskaberne, Afkortningerne fradragne, den Summa 13921 Rdlr. 27 Skill.

Mandals Lehn eller Fogderie, forhen kaldet Mid-Syssel, ligger under den 58 Grad eller noget derover, langs den saakaldte Agdeside, som vender ud mod Havet Nordsøen. Ellers er den hele Strækning ved Sækanten i Øster fra Midten af Qvaasefiorden, hvor Nedenæs Amt slutter, eller fra et Skiær i Skiærvigen sammesteds, kaldet Skiærviigskiæret, og strækker sig herved 6 Mile til en liden sort Holme, kaldet Kraagen, ½ Mil Vesten for Hellesund i Jedderen og Dalernes Fogd. Til Lands begynder dette District 1¼ Mil oppe i Topdal, og endes ½ Mil Vest fra Mandal ved Heggerstad Bæk, som gaaer ned i Fosselands Vandet. Fra umindelig Tid har Districtet været en Forlehning, enten særskilt eller og samlet med Lister og Nedenæs, hvorover tillige var sat en Foged; men derimod var det deelt i 2de Sorenskriverier, nemlig det Vestre, hvorunder hørte Mandals Præsteg. eller Raddelands Tinglaug, og det Østre, hvorunder hørte Oddernæs Præsteg., Søgne og Tved, eller Østre-Vee og Kleplands Tinglauge. Denne Indretning varede indtil Aar 1680, da det blev samlet under en Sorenskriver og Tinglaugene forandret. Aar 1694 blev Mandals Lehn foreenet med Lister, og derved begge giort til et Fogd. Ved Kongelig Resolution af 27 Martii 1784 blev, efter Forestilling, dette forandret og Lehnet giort til et Fogderie for sig, hvortil blev lagt Foss Tinglaug af Lister Lehn, med de derunder hørende 4 Sogne. Saaledes bestaaer nu Mandals Fogd. af 5 Præstegield, nemlig: Mandal, Søgne eller Sygne, Oddernæs, Undal eller Valle og Holme, samt Tveds Hovedsogn; eller af 4 Tinglauge, saasom: Leerkiær, Høllen, Odde og Foss, hvortil i alt hører 17 Kirkesogne. I ethvert Tinglaug er et Tingsted under samme Navn, hvor Tingene holdes 2de Gange aarlig, nemlig om Sommeren i Junii og Juli Maaneder og om Høsten i October. I dette Fogd. ere 906 matrikulerede Gaarde, som beboes af 2191 Gaardebrugere. Disse Gaarde skylder efter Matrikulen 1671 Huder 1 Engelske Fedevarer, hvoraf 1347 Huder og omt. 1 Engelske er Odels- og Selveier-Gods; 146 Huder og omt. 2⅓ Engelske Proprietair- og Bonde-Gods; 28 Huder 4⅗ Engelsker Kongens-Gods; 87 Huder 1⅗ Engelsker Præstebolets-Gods; 8 Huder Christiansands Skoles-Gods; 25 Huder 4 Engelsker Kirkens-Gods, og 3½ Hud affældt, hvilket tilsammen udgiør omtrent 1045 Tønder dansk Hartkorn. Af al denne Skyld

ere

ere de staaende Skatters Beregning 7092 Rdlr. 78 Skill. Aar 1787 beløb Folkemængden over hele Fogderiet, efter optaget Mandtal, til 14083 Siele af unge og gamle. I dette Fogd. ligger Christiansand, som er Hovedstaden for Christiansands Stift, samt Byen og Toldstedet Mandal. Til Odde Tinglaug hører 5 Gaarde af Høilands Sogn under Vester Molands Præsteg., i Nedenæs Fogd. og Amt, nemlig: Yatne, Eftevaag, Rumstøel, Grønnevold og Aadnevig, hvis Opsidder søger til Molands Kirke.

Mandals Provstie i Mandals Fogd. og Amt, bestaaer af Sognekaldet i Staden Christiansand og 5 Præstegielde paa Landet, saasom Sygne eller Sygne, 2 Kirkesogne; Mandals, 2 Sogne; Holme, 3 Sogne; Oddernæs eller Otternæs, 4 Sogne; og Tved, 2 Sogne, tilsammen 14 Kirkesogne, hvortil ere 6 Sognepræster og 2 residerende Kapellaner. Sognepræsten i Christiansand er tillige Provst i dette Provstie og Stiftsprovst i Stiftet.

Mandals Præstegield under Leerkiærs Tinglaug og sidstmeldte Provstie, ligger nederst i fornævnte Dalstrækning Mandal, og bestaaer af 2de Kirkesogne, som ere: Mandals eller Halsaae Hovedsogn og Hartmark Anner, hvilke tilsammen har 179 gaardbrugende Mænd, hvis større og mindre Gaarde og Gaardeparter skylde 212 Huder 9½ Engelsker, hvorunder hører 26 Huusmandspladse, deraf i Hovedsognet 143 Gaarde og Gaardeparter, af Skyld 182 Huder, og 22 Huusmandspladse, foruden adskillige Strandsiddere, som leve af Fiskerie, saa og Indvaanerne i Byen Mandal med Malmøe og Kleven, hvilke ogsaa høre til Hovedsognet. Hovedkirken Halsaae, staaer i Byen Mandal; den er en gammel og uanseelig Steenbygning, indvendig meget mørk og alt for liden for Menigheden, som Aar 1787 var i Byen og paa Landet 2575 Siele, deraf i nærværende Tid omtrent 800 Communicantere i Byen, og ligesaa 800 paa Landet. Kirken eies af Almuen, og har i aarlig fast Indkomme omt. 110 Rdlr., hvoraf Korn- og Qvæg-Tienden, beregnet efter 32⅔ ß pr. Hud, udgiør 61 Rdlr. 89 ß, Fisketienden hen imod 15 Rdlr. og Stolestadspengene det øvrige. Ornamenterne ere ganske almindelige. I Anneret var Folke-Antallet formeldte Aar 1787 i alt 242 Siele, deraf i nærværende Tid omt. 200 Communicantere, altsaa Folkemængden i hele Præstegieldet 2817 Siele, deraf omt. 1800 Communicantere. Til Præstegielder er en Sognepræst. Præstegaarden kaldes Veig, som ligger en stiv Fierdingsvei fra Byen, nær ved Mandals Elv; den skylder 1½ Hud, og er een af de mindst Præstegaarde i hele Norge. Bemeldte Mandals-Elv kommer

fra

Digitized by Google

fra et stort ferskt Vand, kaldet Øre, 9 Mile fra Havet i Raabøygdelaugets Fogd., Nedenæs Amt, løber igiennem den store Dalstrækning Mandal og falder ud i Havet ved Byen Mandal. Under sit Løb optager den adskillige mindre Elve, saasom paa østre Side Raas-Elv og paa vestre Side Braelands og Skierke-Elve. Denne Mandals Elv har været den fiskerigeste Elv i hele Norge, og er endnu berydelig; her fiskes den saa meget bekiendte Mandals Lax, som i stor Mængde til Danmark og andre Steder bliver udført. Præstegieldet har forhen bestaaet af 5 Kirkesogns, men ved Reskript af 26 September 1788 bleve de 3de Annexer, Holme, Løbdal eller Løvdal og Øslebøe, som alle ligge oven for Mandal i samme Dalstrækning, taget derfra og giort til et særskilt Præstegield, under Navn af Holme. Mandals Præst oppebær Landskyld 19 Huder 10 Engelsker, deriblandt er en Præste-Enke-Gaard, kaldet Nonnedal, i Holme Hovedsogn og Præsteg. af Skyld 1 Hud 3 Engelsker. Tingstedet er Gaarden Leerkiær.

Mandals Sorenskriverie i Mandals Amt, bestaaer af 4 Præstegielde, som ere: Mandals, Sygne eller Søgne, Oddernæs og Holme, samt Tveds Hovedsogn; eller af 3de Tinglauge, nemlig: Leerkiær, Høllen og Odde, hvortil i alt høre 13 Kirkesogne, hvis Gaarde skylder 1224 Huder 3 Engelsker Federarer, som er omtrent 765 Tønder Hartkorn. Aar 1787 var Folke-Antallet i disse Sogne i alt 10,549 Siele. Tingene holdes 2de Gange om Aaret i ethvert Tinglaug, paa samme Tider som i Mandals Fogderie. Sorenskriverens Domme indstevnes for Christiansands Laugting.

Mangers Præstegield i Nordhordlehns Fogd. og Provstie, søndre Bergenhuus Amt, bestaaer af 4 Kirkesogne, som ere: Manger eller Raadøe Hovedsogn og Annexerne: Bøe, Sæbøe og Herløe. Hovedsognet og Annexet Bøes Kirker ligger paa Øen Raadøe (see Raadøe). Alle Kirkerne ere af Træe, undtagen Herløe Annexkirke af Muur. Til dette Præstegield er en Sognepræst. Tingstedet for Hovedsognet eller Raadøe Skibreede, er ligesom for Herløe Skibreede, Gaarden Alvestrøm.

Mangvorholm, en Havn med god Ankergrund imellem nogle smaa Holme og Øer ud i Havet under Helgelands Fogd., Nordlands Amt.

Manseid, et Eide paa Stat eller Statland, see Statland.

Markøe, see Merdøe.

Marker og Idde Fogd. og Sorenskriv., see Idde.

Marstein, en Gaard beliggende i Romsdalen under Romsdals Fogd. og Amt, hvor Skiøn Valborgs Forældre siges at have boet, og at Moderen, Frue Julli skal være begravet under

en

Digitized by Google

en meget stor Steen, som ligger tæt hos Gaardens Huse. Ellers sees paa denne Gaard adskillige Kiempe-Høie, hvoraf een for 70 til 80 Aar siden er bleven udgravet og deri fundet et forrustet Sværd, en Staalhue, et Bidsel, og et meget stort Harnisk, men af Rust mestendeels fortæret.

Mariestærn Skibreede, et Tinglaug i Indrefogns Sorenskriv., nordre Bergenhuus Amt. Tingstedet er Gaarden Vallager.

Maritvold, en stor og smuk Gaard, som og kaldes Moe, beliggende et kort Stykke fra Verdalsøren, i Verdals Præstegield, Stør- og Verdals Fogd., Tronhiems Amt. Denne Gaard, som nu eies og beboes af ældste Søn efter afdøde Proprietair Rasmus Hagen, navnlig Broder Hagen, er anseelig udvidet og forbedret i Ager og Eng, og er forsynet med smukke og anseelige Bygninger. Til Gaarden høre Grundene paa Verdalsøren. Her har det Verdalske Infanterie Compagnie sin Exerceer-Plads og Telt-Huus. Bemeldte Broder Hagen eier tillige de betydelige Grundfoss Savbruge med dertil hørende Gaarde og skiønne Skove i samme Præstegield.

Markarfliot, en af de store Elve i søndre Fierding af Island, som fører hvidt Vand. Den har sit Udløb fra Torpe Jøkel, og falder ud i Havet.

Marker og Idde Fogd., see Idde.

Markøe, en Ø, see Merdøe.

Mauren, en Gaard beliggende i den nordre Deel af Skoue Annexsogn, udi Borgunds Præstegield, Sondmørs Fogd., Romsdals Amt, af Skyld 1 Bpd. Fisk, har en Opsidder. I denne Gaards Agre opløies aarlig et Slags Cristaller, som ei ere kantede, men runde og flade ligesom smaa Isplader, med nogle bølgagtige Ujævnhedr uden paa; saa at de ikke ere ganske rene og giennemsigtige, derhos noget hvidere end den ægte Cristal. Oven for Gaarden ligger et Field, som og skal indeholde Cristaller af det kantede Slags.

Maurud, en Gaard i Tinds Præsteg., Øvre Tellemarkens Fogd., Bradsberg Amt, som har betydelig Skov og Mark og en smuk Vaanebygning, indvendig smukt malet, hvilket i dette Præstegield er noget ganske sielden blandt Bøndergaarde.

Mayvandene, 2de ferske Vande i Rummedals Fogd., Tronhiems Amt, ligger paa Grændserne af Nordlandene, og ved en Tvær-Elv have Udløb i Namsen-Elv.

Medalfelsvatn, en stor ferst Søe i Kiosar Syssel, søndre Fierding af Island, som er meget riig paa Foreller.

Medstord og Torsken, saa kaldes et Tinglaug under Senjen og Tromsøens Fogd., Finmarkens Amt.

Meeg,

Digitized by Google

Meeg, et Tinglaug til Nordmørs Fogd., i Romsdals Amt.

Megaard, en Gaard i Froens Præstegield, Guldbrandsdalens Fogd., Christians Amt, af Skyld 2 Huder, har en Opstodder, som er Selveier. Her har en Kirke staget Aar 1235, og sees endnu Indhegning af Kirkegaarden. Paa Gaarden siges at have boet en Ridder, kaldet Skaboe-Ridderen, som skal have eiet de fleeste Gaarde i Skaboe Vøygdelaug, og i sin Tid været en mægtig Mand.

Megledals-Sogn, et Annex til Norderøe Præstegield paa Færøe, beliggende paa Den Kalsøe.

Mehl eller Mæls Sogn, et Annex til Tinds Præstegield i Øvre Tellemarkens Fogd., Bradsberg Amt.

Meiren, en ferst Søe imellem Christiania og Friderichshald, under Idde og Marker Fogd., Smaalehnenes Amt, som er 1½ Miil lang og næsten ½ Miil breed, eller med strax hosliggende Sitten-Vand, udgiør en Længde af 2 Mile. Disse Vande har deres Udløb i Tistedals Elv.

Mela Sveit, en beboet Landstrækning ved Borgarfiord, i Borgarfiords Syssel, vestre Fierding af Island.

Meldals eller Løkkens Kobberværk i Orkedals Sorenskriv., Orke- og Guldals Fogd., Tronhiems Amt, har saaledes 2de Navne fordi Gruberne ligge i Meldals Præstegield, lidet over ½ Miil Sønden for Grændserne imellem Meldals og Orkedals Præstegielde, 5¼ Miil Syd Sydvest fra Tronhiem paa Gaarden Løfshuuses Grund, men Værkets Plads og Hytte med øvrige Bygninger ligger imellem Gaardene Løkken og Fagerlien ved en Elv, kaldet Svarka eller Svaarka i Orkedals Præstegield, ½ Miil fra Gruberne. Dette Værk blev allerførst opfundet af en Bonde, ved Navn Oluf Jensen, som boede paa Gaarden Vold i Meldalen, hans 2de Sønner Lars og Arne, Aar 1652. De havde altsaa første Finders Ret og Muthing, men de overlod samme til Laugmanden i Tronhiem, Lars Pedersen, Aar 1655, som strax antog Participantere, og satte Værket i Drivt, da en Grube, Gottes Glück kaldet, var i Brug Aar 1657, og samme Aar den 13 Maji ere Værkets Privilegier udstædte af Kong Friderich den Tredie, endskiønt Rentemester Møller, som den Tid eiede Naboeværket Indsæt, giorde mange Indsigelser derimod, og af den Aarsag blev overdraget ⅛ Part i Værket. Ved Bergpladsen eller hosrindende Elv-Svarka er opført en Smelte-Hytte, forsynet med 4 Smelte- og 2de Gahrmager-Ovne. I Værkets største Velstand har det givet aarlig 12000 Tønder Malm. Det har i 12 Aars Tid fra Aar 1691 til Aar 1703 afgivet 200,000 Rdlr. til frie Udbytte. Hovedgangen var en Tid 14 Lachter; men

efter

Digitized by Google

efter sidstnævnte Aar tabte den sig og var neppe at see. Siden har Værket i nogle Aar kun givet 4 til 5000 Tønder Malm, som indrentede 5 til 600 Skipd. Kobber aarlig, hvorimod Bekostningerne vare 30 til 32000 Rdlr. I de seenere Aar har Værket endnu mere aftaget, thi Aar 1781 belsb det tilvirkede Gahrkobber 211 Skipd. 15 Lpd., og Aar 1791 ikkun 190 Skipd. 11 Lpd. 8 Pd. I 6 Aar, fra 1 Januarii 1791, ere Eierne befriede for at betale den halve Deel af Tiende. Inden Værkets Circumference findes gode Skove, baade i Meldalen og paa Hoelandet under Guldals Sorenskriv., som forsyne Værkets Grube med Sætveed. Af Kul forbruges nu aarlig 4 til 5000 Tønder, men i forrige Tider 8 til 10,000 Tønder. Værket er inddeelt i 56 Actier. Bergskriveren og de øvrige Værkets Betientere og Arbeidere boe paa Bergpladsen, som kaldes Svarkmoe, hvilken Plads forhen har været en Bondegaard af samme Navn. Her er en Kirke opført for Værkets Folk, som betienes af de Orkedalske Præster. Foruden Bergpladsen eier Participanterne tillige Gaarden Skiølberg i Orkedalen. En af General-Lieutenant C. H. v. Krog med Interessentere forladt Grube, kaldet Hodals Grube, i Melhuus Hovedsogn og Præsteg., som indeholder Kobber-Malm, har Eierne af Melhals Kobberværk paa nye optaget og nu drives under Meldals Værk, men hidtil med liden Forhaabning. Betienterne ved Meldals Værk ere: en Bergskriver, som tillige er Proviantskriver, en Oberstiger, en Grubeskriver, en Hyttemester, en Hytteskriver, og en Berg-Chirurgus.

Meldals Præstegield i sidstmeldte Orkedals Sorenskriverie, under Dalernes Provstie, bestaaer af 2de Kirkesogne, nemlig: Meldals Hovedsogn, og Rennebøe Annex, hvortil hører Gruesæter Kapel. Hovedsognet bestaaer af en stor Dalstrækning, som indeholder gode Gaarde med skiønne Skove. Til dette Præsteg. er en Sognepræst og en residerende Kapellan. Tingstedet for Hovedsognet, som særskilt udgior et Tinglaug, er Gaarden Kalstad, og for Rennøboe er Gaarden Merk.

Melfiord, en stor Fiord, som fra Havet gaaer dybt ind i Landet udi Helgelands Fogd., Nordlands Amt.

Melhuus nedre, en Giestgivergaard i Melhuus Præstegield, Guldals Sorenskriv., Tronhiems Amt, beliggende strax neden for Hovedkirken. Paa denne Gaard, som tilligemed Nabogaarden Melhuus ligger meget smukt og har betydelige Agre og Enge, har i sin Tid været opført meget store og anseelige rødmalede Vaaningsbygninger og Avlingshuse af da værende Eier og Beboer, Proprietair Lars Hess, som endnu for endeel ere staaende. Her holdes nu Tinget for Melhuus, samt Flaae og Hoelandets

Digitized by Google

dets Sogne. En meget stor rund Kiempehøi sees paa Gaardens Marker, og et Stykke derfra i N. O. ligger en flet Plan, kaldet Hønevollan, hvor en Kong Høne, efter Beretning i fordum Dage skal have holdet en Træfning med en anden Konge. Disse 2de Gaarde Nedre Melhuus ligger ved Kongeveien, 2 Mile fra Trondhiem.

Melhuus Præstegield i sidstmeldte Fogd., Dalernes Provstie, bestaaer af 4re Kirkesogne, som ere: Melhuus Hovedsogn og Annexerne Krogstad eller Hælandet, Nypen, eller Leinstranden og Flaae. Hovedkirken staaer neden for Præstegaarden paa en gammel Elvemæl, som indslutter Kirken paa 3 Sider, saa at den ligger ligesom paa et Næs, tæt ved Kongeveien. Den er en temmelig stor og grundmuret Bygning med et anseeligt høit Tagarn; den har en, især paa sine Steder, høi Grundfod af hugne og listede Grststene, og af samme Sort Steen og Arbeide ere Omfatningerne omkring Kirkens Døre. Alteret er muret, og paa det ligger en Plade af et Slags Marmor, med et aflangt firkantet Hul i Midten. I Kirken forvares endnu Guldals Fahne fra Kong Christian den 4des Tider, i hvis Midte staaer samme Konges Ciffer, og derunder: Guldalen. Den er af Silketøi, fordeelt med guult, rødt og grønt. Paa Choret's østre Gavel staaer 3de høie, men smalle Vinduer tæt til hinanden. Altertavlen er smukt udhügget og ziret med en smuk Malning. Ved den søndre Side af Indgangen til Choret staaer et Epitaphium, og 2 a 3 Liigstene sees i Kirken, den ældste med Aarstal 1599. Paa en stor Tavle, som hænger paa Kirkens søndre Væg, staaer 3de af Stedets Præster afmalede, nemlig: Hr. Anders Mogensøn, Hr. Michel Melchiorsøn og Hr. Oluf Mentsøn. Under enhver af dem læses et kort Vers. I Taarnet hænger en skiøn stor Klokke, støbt paa Almuens Bekostning Aar 1751, og en mindre Klokke med Aarstal 1585. I heele Præstegieldet er 280 Gaardebrugere, omtrent 200 Huusmænd, og i alt Aar 1775 af Mandkiøn 1660 og Qvindekiøn 1680, tilsammen 3340 Siele. Tienden pr. Part, af Byg, Halvbyg og Havre, er omtrent 400 Tønder. I Hovedsognet ere skiønne Korngaarde og ligesaa avles en temmelig Deel Humle, Hamp og Liin eller Hør. Til Præstegieldet er en Sognepræst og en residerende Kapellan. Præstegaarden har en betydelig Strækning, samt meget gode Korn- og Græs-Marker. Husebygningerne ere gamle, men store og bequemmelig indrettede; Her hænger en Klokke, hvormed ringes for at sammenkalde Tienerne ved Spisetiden. Paa denne har nærværende Sognepræst, Hr. Provst Steenbuk, ladet sætte følgende Vers: "I fultne Flabbe kom-

mer

Digitized by Google

mer hiem, Nu sætter Barbro Gryten frem." Derunder staaer: "Støbt i det Aar da Esten var Staldkreng, og Barbro Kok."

Mellem-Borgesyssels Provstie, saa ogsaa kaldes Follo, i Smaalehnenes Amt, bestaaer af 5 Præstegielde udi Rakkestad Fogd., saasom: Rakkestad 3 Sogne, Edsberg 3 Sogne, Askum 1 Sogn, Trøgstad 2de Sogne, og Rødenæs ligesaa 2de Sogne, samt Aremark Præstegield under Idde og Marker Fogd. 2de Sogne, tilsammen 6 Præstegielde, og i alt 13 Kirkesogne, hvortil ere beskikkede 6 Sognepræster, og 2de residerende Kapellaner.

Melnæs eller Malnæs Fierding, see Malnæs.

Melrakeøe, en Øe uden for Stranden i Sneefields Syssel, Vestre Fierding af Island, hvorpaa falder godt Hveslet. Her opholder sig Edderfugle og Papegøier, samt en Mængde Søefugle, som her lægge deres Æg.

Melsomvik, en Ladeplads ½ Miil Vesten for Byen og Toldstedet Tønsberg i Jarlsbergs Grevskab. Her boer, foruden en Hob fattige Folk og Fiskere, 2 a 3 Borgere, som har en liden Tømmerhandling.

Meløe, en stor beboet Øe, beliggende en Miil i Nord fra Rødøe i Helgelands Fogd., Nordlands Amt, hvorpaa staaer en Kirke, og Øen udgiør et Annexsogn til Rødøens Præsteg.

Meraker eller Mæraker Sogn, et Annex til Stordalens Præstegield, i Stør- og Verdals Fogd., Trondhiems Amt, ligger oppe mod de svenske Grændser eller Jemteland, og bestaaer af en Dalstrækning, som indeholder 50 smaa Gaarde, hvilke ikkun i alt skylde 12 Spand. Aar 1773 bleve disse Gaarde bebøede af 61 Gaardmænd, 22 Husmænd, i alt 709 Siele. Kornet fryser ofte af, men god Høe-Avling og Græsning for Creaturene, samt skiøn Skov ernærer Indbyggerne. Kirken staaer nederst i Dalen paa Gaarden Kirkebye, omtrent 4½ Miil fra Hovedkirken mod N. N. Ø. Den er bygget af Almuen, som ogsaa holder den ved lige, men svarer deres Kirketiende desuden til Hægre Annex-Kirke. I dette Sogn ligger Kobber-Gruber til Sælboe Kobberværk, som tilbringer Almuen god Fortieneste ved Kiørsel, o. s. v.

Merdøe eller Mardøe, en beboet Øe strax ved Byen og Toldstedet Arendal, i Nedenæs Fogd. og Amt, hvorved er en god Skibshavn, og til de Søefarendes Efterretning er anrettet en Fyhr paa Øen under Inspection af en Kongelig Fyhr-Inspecteur med fornødne Oppassere. Fyhr-Pengene har forhen været bortforpagtede, men fra Aar 1782 oppebæres for Kongelig Regning, nemlig af et tilladt Skib over 100 Læster, 2 Rdlr.;

af

Digitized by Google

af et Skib fra 100 til 50 Læster, 1 Rdlr.; af 50 til 30 Læster, 4 Mark; af 30 til 20 Læster, 3 Mark, og for alle Skibe, som ere ikkun 20 Læster og derunder, 2 Mark, men af Baglasted ikkun det halve, hvilket erlægges for hver Gang Skibene passere Fyhren. De Skibe, som ikke have Varer inde til en Læstes Drægtighed, ansees for baglastede, og af smaa Baade betales intet. Kiøbmændene i Arendal have her tillige et Skibsbyggerværft. Paa Den er ansat en Kongelig Krydsbetient for Arendals Tolddistrict med 2 Roeyerter.

Mesne-Elv i Faaberg Præstegield, Guldbrandsdalens Fogd., Christians Amt, har sit Udspring fra Rævelfieldet, og falder, efter at den har løbet igiennem Reensvandet, Meelstion, Krogstion med flere Vande, ud i Mioesen Vand ved Gaarden Hammers-Eng i Faaberg. Denne Elv fører stedse en Mængde Vand, saa at baade Vinter og Sommer drives Qværne-, Stampe- og Savbruge.

Mettikdalen, en beboet Dalstrækning i Vedøens Præsteg., Romsdals Fogd. og Amt, som er ½ Mil lang, og hvorigiennem løber en stor Elv af samme Navn. Paa begge Sider af Elven ligge Gaardene meget behagelig paa jevne og flade Marker.

Middags- eller Blaae-Field, see Blaae-Field.

Midfiord, en beboet Fiord imellem Landstrækningerne Langenæs og Østerhorn, i Mule nordre Syssel, østre Fierding af Island.

Midfiordsaae, en stor Elv i Hunevands Syssel, nordre Fierding af Island, hvori er betydelig Laxefiskerie.

Midfiords Præstegield i Senjens Provstie og Fogd., Finmarkens Amt, bestaaer af 2de Kirkesogne, som ere Midfiords Hovedsogn, og Bergs Annex, hvortil er en Sognepræst.

Medieaas, en Gaard i Moe Præstegield, Øvre Telleinarkens Fogd., Bradsberg Amt. I en udgravet Høi paa denne Gaard er fundet et Slagsværd og 2de Puller af gamle Skiolde, meest fortæret af Rust, saa og en Urne af Leer med brændte Menneskebeen udi. Gaardens Eier og Beboer har meget forbedret dens Jorder, og rundet om indhegnet samme med stærke Steengierder, hvoraf han har erholdet det Kongelige Landhusholdnings Selskabs første Guld-Medaille.

Midsund, en smukt bebygget Gaard i Hvidesse Præstegield, Øvre Telleinarkens Fogd., Bradsberg Amt, er for nærværende Lehnsmandsgaard og Tingsted for de 2de Tinglauge: Hvidesse og Nissedal.

Midt-

Digitized by Google

Midtbroen, en Gaard i Støordalens Præstegield, Stør- og Verdals Fogd., Trønhiems Amt, hvor et Tegelværk og Kalkbrænderie er anlagt og i god Drivt.

Midvaag, en god Sommerhavn ved den sydlige Side af den Øe, Vaagøe under Vaagse Syssel blandt Færserne. Her staaer Hovedkirken for Vaagse Præstegield, kaldet Midvaag, og hvorhos ligger Præstegaarden.

Mien, en stor beboet Øe af 1¼ Mil i Omkreds beliggende i Havet under Romsdals Amt, og hvoraf den østlige og største Part hører under Romsdals Fogd., men den vestlige Part til Søndmørs Fogd., og er Grændsemærket imellem de 2de Gaarde Ramsvigen og Gangstad. Denne vestlige Deel, tilligemed den nærliggende liden Øe Drønnøe, indbefatter i alt kun 4 Gaarde som tilsammen skylder 8 Vog 2 Bpd. 12 Mk. Fisk, og har 5 Opsiddere, samt et Handelssæde kaldet Drønnen. Imellem Mien og Otterøe er et bekiendt Sund, kaldet Miesund. Førmeldte 4re Gaarde høre til Vatne Annexsogn under Borgunds Præsteg.

Mieren, en ferst Søe ½ Miil lang, beliggende i Syndebergs Præstegield, Rakkestads Fogd., Smaalehnenes Amt.

Mierm, en stor ferst Sø i Sidskovens Annexsogn, Hoelands Præstegield, Aggershuus Amt, som ved en kort Elv er forenet med det meget store Vand Sitten. Over Mierm er lagt en Lentse for at samle det her i Mængde nedflaadende Savtømmer, hvorefter det siden flaades igiennem Skullerudvandet og videre til Friderichshald. I disse Vande ere en Mængde Giedder, Brasen, Aal og Aborrer.

Mielva, en Gaard øster ind i en Dal, Romsdal kaldet, udi Grøttens Præstegield, Romsdals Fogd. og Amt. Strax oven for Gaarden sees en usædvanlig stor saa kaldet Jettegryde. Den seer ud, som en stor Bryggerkiedel, er ganske cirkelrund, indvendig glat og ligesom poleret, foran 1½ Alen høi, over det hosstaaende Bierg, og 2 Alen i Giennemsnit. Den staaer stedse fuld af Vand, og er overmaade dyb. Naar det regner, bubler Vandet op, neden fra ligesom det kaagte, hvorover formodes at i Bunden maae være en Springkilde eller en Vandaare. Denne Huls kaldes Kiedlen. Strax oven for Huulen sees i Bierget en Skikkelse af en Leenestoel, eller som et Indtryk af et siddende Menneske, hvilket Sted kaldes Stolen, er foran 2½ Qvarteer breedt, men vider sig siden mere ud. Tæt hos denne Stol sees atter en Jettegryde, men ikke større end en Tallerken, kaldet Kiærnen. Neden for Bierget i Dalen rinder en stor Elv.

Mikla-

Digitized by Google

Miklaholts-Repp, et Bøygdelav i Snæfields Syssel, vestre Fierding af Island, hvor Gaardene ligge i 3de Rader imellem Havbredden og Biergene.

Milde Skibreede, et Tinglaug i Nordhordlehns Fogd. søndre Bergenhuus Amt. Tingstedet er Gaarden Milde.

Milde Sogn, et Anner til Hougs Præstegield i sidstmeldte Fogd.

Mielmersund, et Sund en Miil langt, imellem nogle Øer under Søndfiors Sorenskriv., nordre Bergenhuus Amt.

Mielve, en god Gaard i Grøttens Præstegield, Romsdals Fogd. og Amt, hvor Hestestald og Fæehuus ere opførte af Grundmuur, med Høe- og Kornlader oven over af Træ.

Mileskov-Kollen, saa kaldes det høieste Bierg imellem Christiania og Friderichshald, beliggende i Spydebergs Præstegield, Nakkestads Fogd., Smaalehnenes Amt. Ved Foden af Biergets vestre Side er en stor Hule, som gaaer hen ved 17 Alen ind i Bierget, kaldet Dragehuulen.

Miltingen, en stor ferst Søe i Mosvigens Annersogn, under Ytterøens Præstegield, Inderøens Fogd., Trondhiems Amt.

Milvirsdalen, en Dalstrækning i Justedals Præstegield, Ytre- og Indre Sogns Fogd., nordre Bergenhuus Amt, er ¾ Miil lang. Her ligger 5 smaae Gaarde. I denne Dal har det under Justedalen ommeldte store Isbierg giort stor Skade, og efter Fortælling skal 6 Gaarde have lagt paa samme Sted, hvor Isbierget nu ligger, see Justedalen.

Minland, en Ø beliggende Sønden for Tiotse, i Alstahougs Præstegield, Helgelands Fogd., Nordlands Amt.

Minne, en Gaard i Eidsvolds Præstegield, Øvre Rommeriges Fogd., Aggershuus Amt, er Giestgivergaard og Skydsted ved Kongeveien imellem Christiania og Trondhiem. Den ligger strax Vesten for Mundingen eller Aabningen af Vormen Elv, hvor denne løber ud af den store Søe Mjøsen og er bekiendt af et Feldtslag, som stod paa Gaarden Aar 1137 mellem Kong Inge Haraldsøn og Kong Magnus Blinde, hvilken sidste blev slagen og maatte redde sig med Flugten. Strax østen for Minne, som ligger 1¼ Miil fra Eidsvolds Jernværk, er anlagt et Tegel-Brænderie.

Mionæs, en Dalstrækning, som gaaer ned paa den nordligste Side af Saltens Fiord, i Saltens Fogd., Nordlands Amt.

Misværfiord, en Arm af Saltens Fiord, i sidstmeldte Fogd.

Mjøndals-Elv, en Elv, som løber igiennem endeel af Eger Præstegield, i Buskeruds Fogd. og Amt, og kommer fra Hage-

Digitized by Google

Hagekiærn, hvor en betydelig Dam er opført til Beste for Mjøndals-Savbrug. Denne Elv driver ellers i alt 6 Sav- og 1 Mølle-Brug. Neden for Savbrugene gior Elven en liden Søe, kaldet Mile, som undertiden er næsten tør, men naar Elven voxer, fyldes med Vand og oversvømmer hosliggende Gaardes Agre og Enge. Paa saadan Tid kan en betydelig Mængde Fisk af Brasen og Hærsling fanges deri.

Miosen, egentlig Storemiosen kaldet, er en meget stor ferst Søe, beliggende i Hedemarkens Fogd. og Amt, skal være det største Vand i Norge og regnes af nogle, at have en Længde af 12 Mile, hvilket ikke er rigtig, med mindre endeel af Elvene Laugen og Vormen indberegnes. Vandets rette Længde skal være omtrent 9 Mile. Dets største Brede er omt. 1¼ Miil, men ved dets nordre Ende ei mere end ¼ Miil. Dette Vand er meget dybt, og skal deri være 12 a 13 Slags Fiske, saasom: Giedder, Horr, Ørreder, Siik, Brasen, Aborrer, Skaller, Lake, Lakesild, Krøkling, Buk, som og kaldes Vitter, Megenogen og Rør. En liden Holme ligger i Vandet, kaldet Borgen, hvorpaa i fordum Tid har staaet en Borg eller Fæstning, som var anlagt af Kong Hagen Hagensøn, og sees endnu Stene af de nedbrudte Mure. Holmen er en liden aflang Klippe nu bevoxen med høie Granetræer, som give den en smuk Udseende. Vandet begynder ved Giestgiverstedet Eidsvoldbakken, og strækker sig Øster efter paa den nordlige Side af Landeveien og Postrouten igiennem Hedemarkens Fogd., men endes ved Gaarden Lillehammer i Begyndelsen af Guldbrandsdalen paa den sydlige Side. Formedelst høie hosliggende Fielde falder paa dette Vand stedse Virvelvinde og Fieldkast, som gior Seiladsen derover meget farlig, især fordi Bønderne, som boe nær ved Vandet, ere lidet bevante med Seiladsen. Ved Vandets østre Side har i fordum Tid lagt den berømte Kisbstæd Hammer eller Stor-Hammer, som Aar 1566 af et Partie Svenske blev stukket i Brand og aldeles ødelagt, see Hammer. Under Næs Præstegield paa Hedemarken ligger en stor Ø, kaldet Hovindsholm, som er en Miil i Omkreds, hvorpaa ere 32 Gaarde, see Hovindsholm. Fra Vandet udløber en stor Elv, kaldet Vormen, som falder ned i Glommen-Elv.

Miosen lille, see Lillemiosen.

Modalen, en beboet Dalstrækning, som gaaer op fra Strøms-Botten, i Ritsens Tinglaug og Annersogn, under Fosens Fogd., Tronhiems Amt, paa hvis Gaarde, som ligger paa begge Sider af Dalen, falder meget sielden modent Korn, formedelst tidlig Nattefrost om Efteraaret, derimod haves gode Skove, samt god Høeavling og Græsning for Creaturene.

Digitized by Google

Modstadmarkens Jernværk i Strinde Præstegield og Fogd., see Mostadmarken.

Modum- eller Fossum-Blaafarveværk i Nyekirke Annexsogn, Modums Præstegield, Buskeruds Fogd. og Amt, er Kongen tilhørende og anlagt paa de 2de Gaarde Skutterud og Fossum, hvilke Gaarde Kongen har kiøbt for 30,000 Rdlr. Paa den første, som ligger 2 Mile fra Hassel Jernværk, ere Værkets Gruber anlagte; der boe ogsaa Grube-Arbeiderne, Geschwornere, Holtzførsten og 2de Grubestigere, og paa den anden, nemlig Fossum, som ligger en Miil nedenfor, er det egentlig, hvor Værket selv med dets Hytter og Hyttea beidernes Huse ere anlagte og opførte. Paa en Slette sees disse Huse, byggede i Form af en Gade med Huse paa begge Sider, alle saaledes indrettede, at der kan boe 2de Familier i hvert Huus, og tillige forsynede med Haver, hvilket giver Stedet en smuk Anseelse; Men hvor Elven rinder og Hyttene staae, forvandles denne Slette til en steil og klipperig Bakke ved det Vandfald eller Foss, Hougfossen kaldet, som Elven der danner, og som stiger mere end 50 Fod i perpendikular Høide. Paa nordre Side af dette Vandfald staae 2de Pukværker, det ene anlagt efter den tydske Maade, men siden forandret efter den Ungarske, det andet strax bygget efter den ungarske Indretning. Foruden disse er der endnu et tredie paa Gaarden Skutterud, kaldet Bergan-Pukværk. Paa Vandfaldets søndre Side, sees først endeel Savbruge, tilligemed en igiennem Fossen anlagt Kanal eller Rende, hvorigiennem Tømmeret og Bielker mod Betaling nedlades, for ei at sønderslaaes i Vandet, hvilke Bruge og Kanal ere af den Importance, at Kongen omtrent skal have Renter af den for begge Gaardene givne Summa. Strax der nedenfor staae Værkets Hytter, Glasmøller, Vaskehuse, Tørkestuer, Kalciner-Ovne og Quarts-Pukværket, tilligemed endeel af Betienternes Huse, alt opbygt for Kongelig Regning. Kobolt-Ertsen, som her bearbeides, blev først Aar 1775 opdaget af Ole Wittloch paa Kongsberg, som derfor erholdt en anseelig Præmie af det Danske Landhusholdnings-Selskab. Denne Erts brydes øverst paa Skutterud-Fieldet, hvilket Field, formedelst sin Høide, skal fremvise den herligste Prospect, som kan gives i Naturen. Kobolt-Gangene stryge alle fra Nord til Syd, og vise sig paa en lang Udstrækning. Ved disse Gange er anlagt 8 Gruber, 4 paa nordre, og 4 paa søndre Skutteruds Grund, og ¼ Miil derfra ere nogle smaa Afsænkninger. Grubene give ikke Tegn til at blive meget dybe, men ved sammes Udstrækning i

Læng-

Digitized by Google

Længden og mægtige Brede vil erstattes, og strax neden for Koboltgrubene findes en betydelig reen og god Qvartsgang, hvoraf den til Blaafarveværket fornødne Qvarts uden Vanskelighed brydes. Dette Værk staaer under Direction af Ober-Bergamtet paa Kongsberg, og alle Rettergangs-Sager, Værket og Betienterne betræffende, indstevnes for Kongsbergs Bergamt, hvorfra der appelleres for Over-Bergamtet. De ved Værket ansatte og boende Betientere, ere: en Forvalter, en Casserer, som tillige er Dommer, en Geschworner, en Forster, en Material-Forvalter, 2 Hytte-Mestere, m. fl.; saint en Chirurgus. Aar 1783 vare Betienternes og Arbeidernes Antal i alt 213, og Børn eller Uconfirmerede 168, tilsammen 381 Siele. Aar 1788 havdes en overflødig Forraad af opbrudt Erts for mange Aar, hvorfor endeel af Grube-Arbeiderne bleve afskedigede, for desto mere at drives paa Smeltningen, og til hvilken Ende en nye Smelte-Ovn da blev opført.

Modum Præstegield i sidstmeldte Buskeruds Fogd., under Kongsbergs Provstie, samt Modums Sorenskriv., bestaaer af 3de Kirkesogne, som ere: Heggen Hovedsogn, og Annexerne Snarum og Nyekirke. Hovedsognet ligger 3 Mile fra Bragnæs og Kongsberg, og mod Osten 4 Mile fra Christiania. Præstegieldets Længde fra N. til S. er fra 2 til 4 Mile, og dets Brede fra O. til V. er imellem 2½ til 4 Mile. Hele Strækningen er Bierg, mere eller mindre bedækket med Muld. Paa Sletterne er Mulden 4 til 6 Alen dyb. Paa østre og vestre Side indsluttes Præstegieldet af Fieldstrækninger, som gisre en Oval 5 Mile lang fra N. til S., og 3½ Mill breed fra O. til V. Denne ovale Biergstrækning omringes af de 3de Præstegielde: Modum, Eger og Lier, og er ved Foden tæt beboet. En god tredie Deel af den tilhører Modum, som er dens nordre Ende, og næsten det halve af den vestre Side; den er stærkt bevoxet med Skov og kan overalt befares med Heste, formedelst de Dale den har, og de Veie, som derigiennem aabne sig. Endskiønt den har visse høie Toppe, kan den hele Fieldstrækning ansees for en Aas, hvis Overflade er bequem til Opdyrkning, og har derfor endeel Beboere, som ere inddeelte i 2de Bøygdelauge, nemlig: det saakaldte Finmarken henhørende til Modum, og Kiølien til Lier Præsteg. I begge Bøygdelauge avles Korn, skiønt det undertiden tager Skade af Frost. Modum Præstegield bestaaer ellers af en stor Deel Sletter baade bebodde og ubeboede, og Hovedsognet er næsten intet andet, end en stor Slette. Igiennem Præstegieldet løber den store Flod, Stor-Elven eller Louven kaldet og danner en Se af 4 Qvadrat Miles Indhold, som paa vestre Side har Navn af Tyristorden,

Digitized by Google

men paa den østre kaldes Holtfiorden. Imellem østre og vestre Side af Søen eller Vandet er et Sund, kaldet Viggersund, og derhos en stor Foss under samme Navn, see Vigersund. Blandt mange andre saakaldte Kiær eller Kilder, gives her 2de mærkværdige, nemlig: Engelstads-Kilde, et jernhaltig Sundhedsvand, og en Kilde paa Gaarden Aamodtsund, der sætter en Hinde oven paa af adskillige Colører. Her findes Allunskifer i stor Mængde, og god Kalksteen, hvoraf 2de Kalkbrænderier med god Fordeel drives. Jernmalm findes her tillige, og deraf meget forbrugt til Jernværkerne, især til Hassel-Jernværk, hvis Gruber ligge i Nyekirke Anner; desuden findes her Myr-Jern-Malm. Korn- og Høe-Avlingen i Præstegieldet er temmelig god, og ligesaa Græsgangen for Creaturene om Sommeren. Enhver Bonde, endog Huusmænd, have Kaalhaver ved deres Huse, og Gaardmændene tildeels Urte- og Frugt-Haver, beplantet med Kirsebær-, Æble- og Blomme-Træer. Skovene har været betydelig, men i den senere Tid meget udhugne, dog haves endnu betydelig Næring ved Tømmerhugst til Bord og Bielker. Ellers har nu og Bønderne god Næring ved det her i Præstegieldet anlagte Blaafarveværk, og ved Malmkiørsel og Leverance af Lagterved til Bergværkerne, men Prisene ere i de senere Aar faldne meget ved de her holdne Licitationer, da Bøndernes Misundelse og Mistillid til hinanden foraarsager at Prisene som oftest blive nedsatte, saa at Fordelen er kun liden, især ved Kiørsel til og fra Kongsberg, som længst fraliggende. Folkemængden over hele Præstegieldet var Aar 1783 af vorne 2391 og af Børn eller uconfirmerede 1723, tilsammen 4114 Siele, indberegnet Arbeiderne ved Blaafarveværket og deres Børn, samt de paa Herregaarden Buskerud, som ligger i dette Præstegield, boende Familier. Til Præstegieldet er en Sognepræst og en residerende Kapellan. Tingstedet for Modum og Sigdals Præstegielde, er Gaarden Enger.

Modums Sorenskriverie i Buskeruds Fogd- og Amt, bestaaer af 3de Præstegielde og Tinglauge, som ere: Modum, Eger og Sigdal, hvortil haves 2de Tingsteder, nemlig: Gaarden Hougsund for Eger, og Gaarden Enger for Modum og Sigdal, hvor Tingene holdes 3de Gange om Aaret, saasom, om Vinteren i Februarii, om Sommeren i Junii, og om Høsten i October. Sorenskriverens Domme indstevnes for Christiania Laugting. Under dette Sorenskriv. ligger Hassel Jernværk, samt Modums Blaafarveværk.

Moe, en Gaard i Hole Præsteg., Ringerige District, Buskeruds Amt. Her findes en stor Jordhoug med en Steen i Midten

Midten 3 Alen høi, hvorpaa i fordum Tid har staaet Rune Bogstaver, men nu af Elde fortæret.

Moemarket, saa kaldes en Markedsplads, beliggende ¼ Miil fra Eidsbergs Hovedkirke, i Eidsbergs Præsteg., Heggen og Frølands Fogd., Smaalehnenes Amt, paa Grændserne af Trøgstads Sogn. Pladsen er en stor, anseelig og ophøiet Slette, som har Navn af Moe-Sletten, hvor ogsaa Krigs-Øvelser foretages. Marked holdes i 3de Dage aarlig sidst i September Maaned, ei allene med Qvæg og Heste, men og med alle Slags andre Vare, hvortil paa 2de firkantede Pladse er opført 60 Kramboder af Tømmer, tækket deels med Bord og deels med Tørv; herforuden bliver aarlig imod Markeds-Tiden opført endeel Boder af Bord eller Bræder, tækket med Granbar, til Brug medens Marked holdes, og i hvilken Tid en Officeer med en Commando Krigsfolk af Infanteriet har Vagt paa Pladsen. Denne Vagt er omringet med Rækværker i en Firkant, og midt imellem dette Rækværk opslaaes et stort Telt. Til dette Marked søger en stor Deel Bønder fra alle tilgrændsende og tildeels langt fraliggende Districter, samt mange Kiøbmænd og Kræmmere.

Moe Præstegield i Øvre Tellemarkens Fogd. og Provstie, Bradsberg Amt, er i Længde fra Syd til Nord 4 Mile, og i Brede fra Øst til Vest 3⅞ Miil, bestaaer af 2de Kirkesogne, nemlig: Moe Hovedsogn og Skaffe Annex, hvilke Sogne indeholde 86 matrikulerede Gaarde, af Skyld 173 Tønder Korn, deraf i Hovedsognet 49 matrikulerede Gaarde, som skylder 89 Tønder 4 Sætninger Korn. Paa Hovedsognets vestre Side tilstøder Fielde og saakaldede Øyer af 3 Miles Længde, hvor ingen Folk boe, og ei findes paa den ganske Strækning Skov eller Græs, men allene Reensmose, og saakaldet Rype-Rap. Almuens fornemste Næringsveie bestaae i Slagtequæg og Fedevare, hvortil haves god Leilighed ved skiønne og fede Græsgange, samt ved Savtømmer-Hugst, hvilket Tømmer afhandles til Skeens og Arendals Lasthandlere; saa skydes tillige af Almuen endeel Rensdyr og Fuglevildt. Kirkerne eier Almuen. Hovedkirken staaer paa en Slette eller Moe strax ved Præstegaarden, den er en af de ældgamle Munkekirker, opført af Planker. I Kirken findes endnu endeel Ting fra de katholske Tider, saasom: en Dist af Træe, som et Bræt, hvorpaa Christi Lidelse er malet, og en Kalk ligesaa af Træe, dreiet som et Bæger. Præstegaarden har smaa umalede Bygninger, opført af Tømmer, men vel indrettede, derved er en liden Frugt- og Urte-Have. Folke-Antallet blev i Aaret 1769 befunden at være i hele Præstegieldet 449 af Mandkiøn og 506 af Qvindekiøn, tilsammen 955 Siele. Aar 1782 var

Folke-

Digitized by Google

Folkemængden i Hovedsognet 544 og i Annexet 407, tilsammen 951 Siele. Til Præstegjeldet er en Sognepræst. Tingstedet for dette samt Laurdals og Molands Præstegjelde er Gaarden Triset.

Moe Sogn, et Annex til Strøms Præstegjeld, i Sollser og Oudals Fogd., Hedemarkens Amt.

Moe Sogn, et Annex til Hoksangers Præstegjeld, i Nordhordlehns Fogd., søndre Bergenhuus Amt.

Moe Sogn, et Annex til Surendals Præstegjeld i Nordmøre Fogd., Romsdals Amt. Kirken, som er en Træbygning, ligger paa nordre Side af Surendals Elv.

Moe Sogn, et Annex til Hemnæs Præstegjeld, i Helgelands Fogd., Nordlands Amt.

Moen, en smuk bebygget Gaard i Hvidesse Præsteg., Øvre Tellemarkens Fogd., Bradsberg Amt, beliggende ved Hvidesse Vand, hvori til Gaarden er et godt Ørretfiskerie, og en betydelig Fordeel ved Tømmerflaadning.

Mok, en Fieldgaard øverst op i Ungdalen eller Ogndalen, i Spareboe Præstegjeld, Indersens Fogd., Trondhiems Amt, hvor Eieren Justitsraad Hornemann i Trondhiem oprøg i Aaret 1770 nogle Kobber-Gruber i Fieldene og oprettede et fuldkommen Kobberværk med alle dertil behøvende Bygninger og Maskiner, alt for egen Regning. Smeltehytten var opført paa hans Gaard Roknes Grund ved Rokne Elvens Udløb i Augna-Elv; men dette Værk er med et betydelig Tab igien indstillet for nogle faa Aar siden. Det grændser mod Gulstads Kobberværk, som ligeledes nu er nedlagt, see Gulstad. Ved Gaarden Rokne er et Savbrug i Drivt.

Molands Præstegjeld, beliggende i et District, kaldet Jørisdal, udi Øvre Tellemarkens Fogd. og Provstie, Bradsberg Amt, er fra S. til N. 5 Mile langt, og ligesaa paa det bredeste 5 Mile. Det bestaaer af 3de Kirkesogne, som ere: Molands Hovedsogn og Annexerne Veum og Hegeland. Hovedkirken, som ligger 16 Mile fra Kiøbstæden Arendal, hvor dette Præstegjelds Almue driver deres Handel, staaer strax ved Præstegaarden. Denne Kirke er en Korsbygning af Træe, smukt malet ind- og udvendig. I Choret sees alle Kongerne af den Oldenborgske Stamme, indtil Friderich den Femte, deres Portraiter. Præstegaarden har en yndig Beliggenhed, paa en jævn Plan ved et Vand, kaldet Molandsvandet, og har paa ½ Miils Distance ingen Fielde ved sig. Husene ere nye og temmelig bequemme indrettede. I Hovedsognet ere 60, og i hele Præstegjeldet 94 Gaarde efter Matrikulen. I Veums Annex ere nogle Field-

Digitized by Google

Fieldgaarde hvor Kobbergruber har været i Drivt, til det nu nedlagte Omdals Kobberværk. Folkemængden var Aar 1769 af Mandkiøn 510 og Qvindekiøn 515, tilsammen 1025 Siele. Til dette Præstegield er en Sognepræst. Tingstedet for Præstegieldet, som udgiør et Tinglaug, er Gaarden Triset, hvor tillige Tinget holdes for Moe og Laurdals Præstegielde.

Molands Præstegielde i Nedenæs Fogd. og Amt, see Østre- og Vestre-Moland.

Molde, en liden Kiøb- og Toldsted ved nordre Side af Romsdals Fiord i Bolsøe Præsteg., Romsdals Fogd. og Amt, anlagt i en krum Linie paa de 2de Gaarde Reknes og Moldes Grunde, 8 Mile fra Christiansund, 23 fra Tronhiem, og omtrent 55 fra Bergen. Indtil Aar 1742 har denne Bye været et Ladested, som blev besøgt af Danske, Holsteenske og Skotske, af hvilke sidste nogle tog deres Boepæl paa Stedet, spm Borgere af Tronhiem, endskiønt de dreve deres Handel paa Bergen; men samme Aar den 29 Junii blev Byen forundt Kiøbstæds Privilegier af Kong Christian 6te. Indsøbet fra det saakaldte Breesund og Den Rundøe, hvorpaa en Fyhr er anrettet, er i Øster 6 Mile, forsynet med adskillige Jern-Ringe til Skibenes Brug. Skibene kan lægge lige op under Pakhusene for at losse og lade, og strax uden for Byen ligger en Samling af smaa Øer, som giør Havnen sikker og beleilig for store og smaa Fartøier. Paa nordre Side er Byen omgivet med Agre og Enge, hvor igiennem en breed Postvei er anlagt fra Ø. til V. Byens Vaaben forestiller en Hvalfisk, som jager Sild udi en Tønde, hvilket er en Afbildning paa det her forhen aarlig i Januarii og Februarii Maaneder faldende betydelige Sildfiskerie, som nu i 37 til 38 Aar aldeles har ophørt. Midt igiennem Byen fra S. til N. løber en maadelig Elv, som driver 1 Saug- og 3 Mølle-Bruge, samt en Feldberøder-Mølle. Byen har kun een Gade af 9 a 10 Alens Brede, som begynder fra vestre Ende og gaaer med forskiellig Sving efter Byens Længde indtil den i Øst støder til Postveien. I denne Gade ligger Gaardene og i nogle fra Gaden løbende smaa Stræder de fleste Huse. Disse Gaarde og Huses Antal ere 180 Nummere. De offentlige Bygninger ere ligesom de private af Træe, nemlig: 1) Kirken, som med Kong Friderich 3dies Tilladelse, blev begyndt at opbygges Aar 1656 og kom i fuld Stand paa Indvaanernes Bekostning i Aaret 1661. Indvaanerne sognede forhen til Bolsøe Kirke, som da var Annex under Vedøe Sognekald, men siden i Kong Christian 6tes Tid, blev Bolsøe Annex frataget det store Vedøens Kald og giort til et Hovedsogn, hvorunder Molde-Kirke og Reknes Hospitals-Kirke blevne lagte som Annexer,

Digitized by Google

Annexer, samt en Sognepræst beskikket, som boer i Byen. Kirken eier en liden Kapital, hvis Renter, tilligemed Tavlepenge og Kirkens Indkomster for Gravsteder, Klokkernes Brug, Stolestæder m. v. anvendes til dens Vedligeholdelse. Og 2) Et Hospital, kaldes Reknes Hospital, opbygt paa Gaarden Reknes Grund for Romsdals Amts spedalske Syge Aar 1713, har en smuk Kirke, og paa hver Side af Kirken, Øst og Vest, en stor Sygestue med andre bequemme Værelser. Hver af Lemmerne nyde, foruden frit Lys og Brænde 48 ß ugentlig, og en Tilsynskone, som har fraskilte Værelser, sørger for deres Pleie og Opvartning. Amtets Land-Physicus, er Hospitalets Medicus, som tilligemed Hospitalets Forstander og Tilsyns-Konen lønnes af Hospitalets Indkomster, men Præsten til Bolsøe, som her forretter Tienesten nyder derfor af Kongen aarlig 50 Rdlr. og Klokkeren 10 Rdlr. Hospitalet eier et betydelig Jordegods og en Kapital af meer end 10,000 Rdlr. Desuden betaler Almuen i Amtet en vis Told dertil, og Kongen giver aarlig 100 Rdlr. Nu arbeides paa flere Indretninger for Fattige, som ere befængte med andre Svagheder. Forhen har Stedets Amtmand ene havt Directionen over Hospitalet, men nu Stiftamtmanden, Amtmanden og Biskoppen, og Stedets Præst og Byefoged ere Inspecteurer. Byens fornemste Handel er med Fiskevare og Trælast, som Indvaanernes betydeligste Næringsvei, fornemmelig Vaarfiskeriet af Torsk, som begynder i Februarii og ender i April Maaned, det ene Aar mindre og det andet Aar mere fordeelagtig. I Aarene 1770, 71, 72, 73, 74, 75 og 1776 blev udskibet af Trælast 224,460 Stykker enkelte hele Bord og 363 Tylter dobbelte Bord af forskiellig Længde; men da Skovene ved en almindelig overdreven Hugst aftager, saa forringes ogsaa Udskibningen paa denne Product. I første Tid efter Byens Privilegier blev den udenlandske Handel ikkun drevet af 2de Kiøbmænd eller rettere Commissarier for Holland, Hamburg og Engeland, men nu driver 8 Kiøbmænd Inden- og Udenlands Handel for egen Regning, og hvoraf den ene tillige har Bevilling som Apotheker, desuden ere her 9 Indenlandske Handlere, hvoraf 3de eie og føre selv Skibe. Videre ere her 6 Høkere, som drive en ubetydelig Handel, 30 Haandværkere og 100 Arbeids Familier. 2de smaa Rederbaner ere i Drivt og 20 Væveſtole, hvorved Qvindekiønnet frembringer Dreiel, Uldne Stoffer, samt Hør- og Blaargarns Lærreder. Borgerne har ingen Militair Indretning ei heller Brandvagt. Til Byen er en Sprøite og nogle Læderspande, der, ligesom alle Skorstene, aarlig eftersees af en saakaldet Brand-Inspecteur. Byens Magistrat er en Byefoged, som tillige er Sorenskriver over Romsdals Fogd. Molde

Told-

Digitized by Google

Tolddistrict begyndet ved Stathuk, hvor Bergens Tolddistrict ender, og strækker sig Nord til Stemme- eller Stemhest-Næsset, hvor Christiansunds Tolddistrict tilstøder. Under Molde hører Ladestedet Aalesund i Borgunds Præsteg., Søndmørs Fogd. De Kongelige og andre Betiente ved Toldstedet ere: en Told- og Comsumtions-Inspecteur, en Told- og Consumtions-Casserer, en Told-Betient, som tillige er Ober Consumtions-Betient, 2 andre Betiente, en Veier og Maaler, som for nærværende tillige er Lods-Oldermand og Havnefoged, en Overvrager, 3de Consumt. Underbetiente og en Røyert. Ved Aalesund er ansat en Toldbetient, og desuden en Toldbetient paa Sandøen, en paa Rundøe, en i Valderhoug, en ved Biørnesund, og en i Naugva, alle disse Steder ere paa Leedet under Tolddistrictet. Aar 1792 indkom til Toldstedet 28 og s. A. udgik 26 Skibe. Byens Kiøbmænd og Skippere eie selv 4 Skibe, deraf et paa 40, et paa 35½, et paa 32, og et paa 21 Læster. Indvaanernes Antal er i alt 8 a 900 Siele. Consumtionen beløber aarlig imellem 1000 til 1400 Rdlr. Her ankommer og afgaaer ugentlig 2de Poster, den ene, nemlig den Kiøbenhavnske over Land fra Tronhiem, ankommer hver Søndag og afgaaer Tirsdag, og den anden, nemlig den indenlandske ankommer til Søes fra Bergen hver Løverdag og afgaaer hver Onsdag. For et enkelt Brev til eller fra Kiøbenhavn betales 34 ß, og til eller fra Tronhiem 10 ß. Over Postvæsenet er en Kongelig Postmester.

Moldefiord, en dyb Havbugt, som skiær sig ind imellem Nordfiord og Statland, i Nordfiords Sorenskriv., nordre Bergenhuus Amt.

Moldegaard, en betydelig, god og smukt bebygget Gaard, beliggende strax ved Byen Molde, i Bolsøe Præsteg., Romsdals Fogd. og Amt, tilhørende Kiøbmand Møller. Paa denne Gaards Grund er endeel af førmeldte Molde-Bye anlagt.

Moldvær, en stor og god Gaard, beliggende paa n re Strandside af den De Sulen eller Sulse i Borgunds Præstegield, Søndmørs Fogd., Romsdals Amt, af Skyld 2½ Vog Fisk, har en Opsidder og 2 Huusmænd. Paa denne Gaard har i fordum Tid boet 2de Amtmænd, nemlig Lilljenskiold og Solgaard. Gaarden har havt meget smukke Bygninger til Aar 1743, da samme afbrændte. Ved Gaarden ligger et stort Field, kaldet Sulefieldet, saa og et ferskt Vand, kaldet Vassætvand, hvori er en Mængde Giedder. Fra Vandet nedrinder en Elv, som driver et Møllebrug. Ikke langt fra Gaarden ligger et Sted, kaldet

Digitized by Google

kaldet Langevaag, hvor Gyd-Sand findes i Mængde, af lige Godhed med den som bringes fra Holland.

Moljor Kirke, et Finne-Kapel, som staaer inderst ved Bejaren Fiord, under Gillesskaals eller Gildesgaards Præstegield, i Saltens Fogd., Nordlands Amt; see Bejaren-Elv.

Moloup, en Gaard i Jørgenfiords Præsteg., Søndmørs Fogd., Romsdals Amt, af Skyld 1 Vog Fisk, har een Opsidder. Ved denne Gaard ligger et stort Field og deri en stor Aabning, som strækker sig til det øverste af Fieldet, hvor en stor Hule sees, af hvilken, i visse Veir-Skifter, eller Forandringer af Veirligt, udskyder Ild og Røg med en stærk Knald, som ofte fornemmes af denne Egns Beboere. Denne Hule kaldes Trold-Giøllet, og har Bønderne havt den Troe, at i Hulen skal have bovet en saakaldet Diurre eller Hun-Trold, som gav Skud fra sig. Om dette Trold fortælles en heel Fabel, som findes anført i Professor Strøms Beskrivelse over Søndmør, 2den Deel Pag. 307.

Molviig, en god Havn i Vest-Finmarken, Finmarkens Fogd. og Amt.

Molvær, en Samling af smaa Øer under Søndfiords Sorenskriv., nordre Bergenhuus Amt. Imellem disse Øer gives god Ankergrund og Havn for Skibe.

Monsaas, en Bondegaard i Næssets Præstegield, Romsdals Fogd. og Amt, hvor alle Gaardens Bygninger, saavel Stuebygningen, som Hestestald, Fæhuus og Kornlade, staae i en Linie og under et Tag, hvilken ualmindelig Bygningsmaade giver et artig Udseende, og er derved nogen Besparelse paa Tømmer, men farlig ved paakommende Ildebrand.

Mordskougen, en vidtløftig Skovstrækning, omtrent 2½ Miil lang, beliggende imellem Hedemarkens og øvre Rommeriges Fogd., i Hedemarkens og Aggershuus Amter. Over denne Skov falder Posttouren og Kongeveien, som er meget besværlig at reise formedelst mange Klipper og Moradser. Paa den søndre Side ved Veien ligger høie Bierge og Klipper, og paa den nordre Side et Vand, kaldet Miøsen, hvilket vedvarer igiennem Skovens hele Længde.

Morie eller Vestbye Sogn, see Vestbye.

Mork, en Gaard i Eidsvolds Præstegield, Øvre Rommeriges Fogderie, Aggershuus Amt, hvis Beboer Regiments Qvarteer-Mester Kiøbke har gjort store Forbedringer derpaa, ved at optage en anseelig Deel Grøfter, og betydelig formeret Agre og Eng m. v., hvorfor han har erholdet den første af de i Aaret 1775 udsatte Kongelige Præmier, stor 150 Rdlr.

Mos,

Digitized by Google

Mos, en liden aaben Kiøb- og Toldsted, beliggende ved en Bugt af Havet eller Christiania Fiord, og ved en Elv, kaldet Vandsiø-Elv, som, efter et kort Løb fra det store Vand eller ferske Søe, Valdsøen, falder ud i Havbugten, under Mosse Fogderie, Smaalehnenes Amt. Byen ligger 6¾ Miil fra Christiania, 5¼ Miil fra Friderichshald, 7¼ Miil fra Svinesund, 2¼ Miil fra Friderichsstad, omtrent 63 Miil fra Tronhiem, og 55 Miil fra Kiøbenhavn. Over Elven paa nordre Side af Byen ere betydelige Broer og derunder brusende Vandfald, hvorved 20 Savbruge ere opførte. Byen har anseelige Gader, og i alt 196 Huse og Grunde. Alle Husene ere af Træe, dog en stor Deel anseelige Bygninger, smukt malet, især udmærker sig Bygningerne til det her anlagte skiønne Mosse Jernværk, med derhos indrettede Kanon-Støberie og Spiger-Fabrik. Dette Værks Hovedbygning er af Grundmuur, 2 Etager høi, og derved en smuk Have, hvori er en meget lang Allee m. v., see Mosse Jernværk. Byen har en Kirke, som staaer midt i Byen, den er ikkun af Træe, men meget smuk baade ind- og udvendig, og forsynet med et smukt Taarn. Over Alteret er Prædikestolen, og derover Orgelet. Kirkens Fond er 10,000 Rdlr. Til denne Kirke er en Sognepræst. Fattigvæsenet har en Fond af 1800 Rdlr. og en Kapital stor 5500 Rdlr. er legeret dertil af en Kapitain Ørtken; desuden haves 130 Rdlr. aarlig frivillige Gaver. I Byen er anlagt en Klædefabrik, hvorfra leveres meget godt Klæde, og hvorved noget over 60 Mennesker sættes daglig i Arbeide. Herforuden er til Fabrikens Drivt oprettet et Uldspinderie paa Kongsberg, ligesaa et saadant Spinderie ved Hougsund i Eger Præstegield, under Buskeruds Fogd., og et for de Fattige ved Valls Saltværk i Jarlsbergs Grevskab. I Byen er tillige anlagt en Tobakspibe-Fabrik, et Valtsværk, et Farverie til Klæde-Fabriken, hvorved tillige farves Vadmel og andre uldne hiemvævede Tøier, som indsendes fra Landet; item en Anretning hvorved engelsk Malt tilvirkes. Byens Borgere udgiøre et Compagnie, som bestaaer af 90 Mand, og Folkemængden er i alt omtrent 1000 af unge og gamle, foruden Jernværkets Folk. De 4 meest betydelige Kiøbmænd handle med Trælast og Kornvare m. v. til Borgernes og Bondens Fornødenhed, og 2de af disse Kiøbmænd eie 6 Skibe. Mange Ladninger Stangjern og Kakkelovne udskibes aarlig fra Jernværket. Byen er forsynet med et lidet Apothek. Byens Magistrat er en Raadmand, som tillige er Byefoged, Byeskriver, Politiemester og Auctions-Directeur, hans Domme indstevnes for Mos eller Tønsbergs Laugting. Mosse Told-

Digitized by Google

Tolddistrict, grændser til Friderichstads Tolddistrict ved Krogstadbugten, hvoraf den vestre Side hører under Mos, og strækker sig til Risangbugten, hvor Sands Tolddistrict tilstøder. I denne Strækning ligger Ladestæderne Soon eller Sogn og Krogstad, samt Laurkullen. De Kongelige Betientere ved Toldstedet ere: en Told- og Consumtions-Inspecteur, en Told- og Consumtions-Casserer, 2 Kongelige Told- og Consumtions-Betiente, 4 Told- og Consumtions-Underbetiente og 2 Ryttere, samt en Kongelig Toldbetient med 2de Ryttere for Ladestederne Soon og Krogstad, og ligesaa ved Laurkullen en Kongelig Betient med 2de Ryttere. Desuden boe for nærværende i Byen en Told-Procureur for Christiania, Holmestrand, Mos, Tønsberg, Drammen og Drøbaks Tolddistricter. Aar 1792 indkom til Toldstedet 264, til Ladestedet Soon 81 og til Krogstad 2, tilsammen 347 Skibe. Samme Aar udgik fra Mos 173, fra Soon 78 og fra Krogstad 2, tilsammen 253 Skibe. I Byen holdes aarlig først i Augusti Maaned udi 3de Dage et Marked. Til Byen ligger ingen almindelig Græsning for Indvaanernes Creaturer, men de omliggende Jorder ere enkelte Borgeres egen Eiendom. Uagtet Byen ligger aaben, bleve dog de Svenske i Aaret 1717 tvende Gange uddrevne derfra, da de tillige mistede deres i Byen oprettede Magazin. Posten ankommer fra Kiøbenhavn hver Torsdag og afgaaer Søndagsmorgen. Den Trondhiemske og Bergenske Post ankommer fra Christiania Søndagsmorgen og afgaaer Ondagseftermiddag. For et enkelt Brev til eller fra Kiøbenhavn betales i Porto 10 ß, samt til eller fra Trondhiem 16 ß. Over-Postvæsenet er ansat en Kongelig Postmester.

Mos-Jernværk, tilhørende Kammerherre B. Anker i Christiania, er et af Norges betydelige Jernværker, og holdes i ypperlig Stand og Drivt. Værket har i alt 120 Gruber beliggende ved Byerne Arendal og Skeen, men Værkets 2de Masovne Pukhammere og øvrige Maskiner ere opførte tæt ved ovenmeldte Bye Mos, ved den der forbi rindende store Elv, kaldet Vandsiøelv. Pukhammeren, som knuser Malmen, har et Vindspil paa Siden, hvorved de, med den pukkede Malm fyldte Kar vindes op i Masovnene, som i 10 Maaneder om Aaret holdes i en bestandig Ild. Til Masovnene forbruges aarlig 3500 Tønder Malm, og omtrent ligesaa mange Læster Kul, hver Læst beregnet til 10 Tønder. Værkets Hovedbygning staaer i Byen, den er af Grundmuur, 2 Etager høi, meget smuk, hvorved er anlagt en smuk Have med en lang Allee. Enden af denne Allee, der vender ud til Elven og Vandrenden, som leder Vandet til Værkets Maskiner,

Digitized by Google

skiner, er en smuk Indretning ved en Luge i Vandrenden, thi naar den nedsættes i Renden, udvælter Vandet til Siden over adskillige anrettede Trøpper og danner ligesaa mange Vandfald, det ene neden for det andet, hvilket giver i Alleen en smuk Prospect. Ved Værket og tæt ved Masovnene er anlagt et Kanon-Støberie, hvorfra Jern-Kanoner leveres. Her støbes ogsaa en Mængde Kakkelovne og Gryder, og ved en Spigerhammer fabrikeres en stor Deel Spiger; desuden adskilligt Værktøi, saasom Spader og Øxer m. v. Aar 1781 blev udbragt 1123 Skpd. 16 Lpd. Stangjern, 1460 Skpd. 9 Lpd. 11 Pd. Støbegods, 217 Skpd. 18 Lpd. 3 Pd. fint Jernarbeide, samt 2018860 Stkr. Spiger. Ligesaa blev Aar 1791 udbragt af Værkets Malm 1422 Skpd. 16 Lpd. Stangjern, 1079 Skpd. 8 Lpd. Støbegods, 621 Skpd. 12 Lpd. fint Jernarbeide og 2007900 Stkr. Spiger. Omtrent 300 Mennesker have ved dette Værk deres Ophold, deraf ere 150 virkelige og bestandige Arbeidere; disse samtlige have deres Boesteder i og ved Byen, og sogner til Byens Kirke. Den aarlige Afgift til Kongen af dette Værk, er 500 Rdlr. Det samme Vandfald, som driver Værkets Maskiner, driver tillige 20 betydelige Savbruge, alle af sædvanlig Indretning med eet Savblad.

Mos, Onsøe, Tunøe og Vemøe eller Vemble Fogderie, som ogsaa kaldes med Eet Navn Mos eller Mosse Fogderie, ligger i Smaalehnenes Amt, og indeholder 2de Sorenskriverier, nemlig: 1) Onsøe og Tunøe, og 2) Mos eller Mosse Sorenskriv. I disse tvende Sorenskriverier som og i fordum Tid have været 2de særskilte Fogderier, ere 8 Præstegield, saasom: Borge, Tunøe, Raade, Onsøe, Hvalør, Ryge, Vaaler og Hobbel eller Haabel, desuden Glemminge Anner, som i det geistlige hører under Friderichsstads Sognekald. Det hele Fogderie, bestaaer af 994 matrikulerede Gaarde. Tingene holdes paa 6 Tingsteder, som ere: Gaardene Visur, Graalum, Skraatorp, Grøbek, Fierdinghuset og Haglerød, 3de Gange om Aaret efter Forordningen af 20de October 1752, nemlig: om Vinteren i Febr. og Martii, om Sommeren i Juli, og om Høsten i October. I dette Fogderie ligger Byerne Friderichsstad og Mos, samt Mos Jernværk.

Mos, Friderichsstads eller Tønsbergs Laugdømme, see Friderichsstad, hvortil, foruden de der anførte 4 Sorenskriverier endnu kommer Idde og Marker Sorenskriv. i Smaalehnenes Amt.

Mos Sorenskriverie, sammesteds, bestaaer af 4 Præstegield, nemlig Haabel eller Hobel, Vaaler, Raade og Ryge, hvortil ere 3de Tingsteder, nemlig: Skragtorp, Haglerød

og

og Fierdinghaset. Tingene holdes til samme Tider, som under Mosse Fogd. er anført. Sorenskriverens Domme indstevnes for Mos, Tønsbergs eller Friderichsstads Laugting.

Mosbye, en Giestgiversgaard og Skytssted i Oddernæs Præstegield, Mandals Fogd. og Amt, beliggende i en Dalstrækning, kaldet Torredalen, ved den der løbende Elv, en Miil fra Staden Christiansand. Gaarden tilhører Raadmand Moe, som, efter Privilegium, har anlagt en Reberbane, og eier et Savbrug ved Elven paa Gaardens Grund.

Moshuus, en Gaard i Øver Præstegield, Guldbrandsdalens Fogd., Christians Amt, af Skyld 1 Bpd. 12 Mark Fisk Odelsgods, er et Giestgiver- og Skytssted og ligger meget beleilig ved Kongeveien, har en Opsidder, og en Huusmand.

Moskøe, en Øe beliggende ved Moskøe Strøm, under Lofodens District i Nordlands Amt. Omtrent ¾ Miil fra denne Øe ligger Øen Værøe, og imellem disse Øer ligger hist og her nogle smaae Øer og Holme, saasom: Ambaaren, Iflesen, Høyholm, Kieldholm, Svarven, Buholm, Ottenholm, Flemen, Sandflesen og Skarholm. Paa disse smaae Øer og Holme, ligesom paa Moskøe boer ingen Folk, men her græsses mange hundrede Faar, tilhørende Indbyggerne i Lofoden. Moskøe, som bestaaer af en meget høi Klippe, ved ½ Miil i Omkreds, tilhører Beboerne paa Værøe.

Moskøenæs eller Moskenæs, en stor beboet Øe, som ved den saakaldte Sundstrøm adskilles fra Flagstadøe, og fra den Øe, Værøe, ved Moskøestrøm og er den yderste Pynt af førmeldte Lofodens District. Sønderst paa Øen ligger et Næs, kaldet Moskøenæs, hvoraf en Kirke, som staaer strax derved, kaldes Moskøenæs-Kirke, og udgiør Øens Beboere et Annexsogn til Flagstads Præstegield. Øen er 4 Miile i Omkreds.

Moskøestrøm, som og kaldes Malstrøm, beskrives for at være den meest stridige og brusende Strøm i Europa, beliggende ud imod Havet eller Nordsøen, den begynder imellem de 2de førmeldte Øer Moskøenæs og Moskøe og taber sig, imellem Værøe og Røst. Disse med flere Øer og Holme ligger i en Linie og ligesom en Formuur indelukker endeel af Havet paa nogle Miles-Omkreds, og i hvis Midte den førmeldte Øe Moskøe ligger. Da nu Havet eller Nordsøen har, som bekiendt, Flod og Ebbe hver 12te Time, nemlig Flod eller høi Søe efter 6 Timers Forløb, og Ebbe eller lavt Vand efter andre 6 Timer, saa er det just ved saadan Havets hastige Ombreielse frem og tilbage, at førmeldte forliggende Øer, hindrer Havets ordentlige Løb, men med dets vældige Magt maae trænge imellem Øerne, hvilket, fornemmelig ved halv

Flod

Digitized by Google

Flod og halv Ebbe, foraarsager de mægtigste Bølger og Brusen, over en Miils Vei ud i Havet, i Særdeleshed naar Vandet løber ud og der da paa samme Tid er vestlig Storm i Havet, som staaer imod Herne og Vandets Udløb, thi da drives Bølgerne op mod Skyerne og opvækker den forskrækkeligste ret rasende Brusen. Ellers er Strømmen 2de Gange om Dagen stille i ¾ Times Tid, nemlig naar det er fuld Flod og Ebbe, da Beboerne paa Herne fare derover paa Baade. Strømmen gaaer ikke i lige Linie eller Fart frem, som andre Strømme, men næsten i en Cirkel; thi naar Havets Vand er halv Flod, saa gaaer Strømmen efter Sydost; jo mere Havet bruser og svolmer op jo mere vender Strømmen sig til Sønden, gaaer saa fra Sønden til Sydvest og fra Sydvest til Vesten. Naar Havet ganske er Flod, saa driver Strømmen sig mod Nordvest og endelig mod Nord. Dette er saaledes en kort Extrakt af Hr. Biskop Nannestads Beskrivelse i Manuskript over endeel af Nordlands Amt, under hans Reise paa Visitation sammesteds.

Mostadmarkens eller Modstadmarkens Jernværk, beliggende paa østre Side af et stort Vand, kaldet Jonsvandet, i Strinde Præstegield og Fogd., Tronhiems Amt, omtrent 2 Mile østen for Tronhiem. En Engelsk Resident i Holland, Ridder og Baron Villiam Davidson, fik Privilegier derpaa den 14de October 1670, men Værket blev slet drevet og tilsidst aldeles forfaldt. Efter at det havde standset fra Aar 1694, blev det igien Aar 1753 af Conference Raad Mølmann og Interessentskab i Tronhiem paa nye optaget, og har siden været i god Drivt, forsynet med alle behøvende Bygninger og Maskiner. Malmen omkring Værket er ringe og ubetydelig, hvorfore en stor Deel har været bragt fra Smølen og Sondmør i Romsdals Amt ved Jægter til Søes til et Sted, kaldet Hummelvigen i Malvigs Annexsogn under Strindens Præstegield, og derfra kiørt til Værket paa Vinterføre. For Værkets Betientere, som ere: en Forvalter, en Maasmester, en Former, og 2 Hammersmeds-Mestere, samt Arbeiderne, er indrettet en liden Kirke eller Kapel. Ved Værket i Mostadmarkens Bøyg ligger 8 Gaarde, 2 Huusmandspladse og 2 Savbruge. Aar 1781 blev udført fra Værket 208 Skpd. 14 Lpd., og Aar 1791 udført 336 Skpd. 7 Lpd. Stangjern. Her støbes ogsaa en stor Deel smukke og gode Kakkelovne aarlig, hvorpaa haves god Afsætning i Amtet, og Resten bringes til Tronhiem, og derfra udskibes. Til Kongen svares aarlig af Værket 100 Rdlr.

Moster, Muster, eller Møgster, en meget stor beboet Ø beliggende i Havet østen for den Ø Siggen, under Sondhordlehns

hordlehns Fogd., søndre Bergenhuns Amt. Paa denne Ø, hvis Beboere udgiør et Kirkesogn, boede fordum Thorolf Mostiarskiæg, som for Kong Harald Haarfagers Magt reiste af Landet til Island, og bygde paa Thorsnæs. Ligeledes Tora Mostrastang, med hvilken Kong Harald Haarfager i sin høie Alderdom avlede sin Søn, Kong Hagen Adelsteen. Paa Øen landede Kong Oluf Tryggesøn det første Han kom til Kongeriget Norge, Aar 997, og byggede han paa samme Sted en Kirke, som staaer endnu ved Magt, og skal være den allerførste Kirke, som er bleven bygt i Norge. Uden for samme Kirkegaards Muur sees i det haarde Bierg Lignelser af Menneske Hænder og Fødder med Fingre og Tæer, Knogler og Albuer m. m., ret ligesom Mennesker havde gaaet, sprunget og faldt i blødt Leer. Ved Øen er en god Havn, kaldet Mosterhavn, og derved paa Øen et godt Marmorbrud af samme Navn, som indeholder 4 Sorter Marmor, nemlig, blaae med hvide Striber, mørkeblaae med hvide Striber, grøn med graaeagtige Striber, og lyseblaae med graaeagtige Striber. Af alle disse Sorter ere en stor Mængde og af gode Slags. Bemeldte Kirke er Hovedkirke for Findsaas Præstegield under Søndhordlehns Prorstie.

Motzvigen, Maasviig eller Mosviig, et Bygdelaug beliggende norden for den Ø, Ytterøe, i Indersøens Fogd. Trondhiems Amt, som er en Strækning af det faste Land, og adskilles fra Ytterøen ved et smalt Sund, kaldet Motzvigsundet. Her ligge adskillige meget gode og smukke Gaarde, især rundt om en Bugt, under Navn af Motzvigbugten, hvor især udmærker sig den betydelige og smukke Gaard Vennie, af Bønderne kaldet Vingan, see Vinnie. Paa denne Gaards Grund staaer en Kirke, Vennie- eller Motzviig-Kirke kaldet, som er en liden, men meget smuk Bygning af Træe, og hører, som et Anner, under Ytterøens Præsteg. Motzvigen har temmelig gode Skove, og foruden Savtømmerhugst, fornemmelig til Vinnie Sav, udføres en Mængde Gran- og Birkebrænde ved Indbyggernes egne Fartøier til Trondhiem, som ikkun ligger omtrent 4 Mile derfra. Kirken tilhører afgl. Proprietair Joen Skankes Enke og Arvinger, der tillige eier Vennie Gaard.

Movatn, et ferskt Vand i Tydals Annexsogn, under Tønsæts Præstegield, Østerdalens Fogd., Hedemarkens Amt, hvorfra Tya-Elv har sit Udløb.

Mula eller Mule Syssel i østre Fierding og Amt af Island, som ogsaa kaldes Østfiordene, er inddeelt i 3de Parter formedelst dets Vidtløftighed, hvilke Parter kaldes Mule-Norder, Mule-Middel og Mule Sønder. Mule-Norder skilles fra Mule-

Digitized by Google

Mule-Middel ved de 2de Elve: Ravngierdsaae og Lagarfliots Elv; Mule-Middel skilles fra Mule-Sønder ved Stødvar Fiord; og Mule-Sønder skilles fra Skaftefields Syssel ved Lohnsheden, som er et steilt Bierg. I dette hele District eller Syssel indløber fra Havet mange Fiorde og Jorden er overalt meget frugtbar og vel beboet. Her ere i alt 18 Tingsogne, og 23 Præstekald under følgende Navne: Holme, Vallenes, Kyrkebæ, Skeggiastade, Refstade, Hof, Hofteig, As i Fellum, Valthiofstade, Hallormstade, Thingmyke, Eyde, Hialtestæd, Desiarmiire, Klisstad, Dvergestein, Skorestad, Kalfreimstad, Stød, Eydaler, Berefiord, Hals og Hof i Alftefiord, hvortil ere 23 Sognepræster, af hvilke 2de tillige ere Provster i Sysselet og 2de Kapellaner. Aar 1753 var i dette Syssel 260 Skattebønder og 400 andre Bønder. Aar 1760 vare Jordenes Antal 363, deraf i Mule nordre, 113. Aar 1770 eiede Sysselet 3 Baade for 6 Mand, 85 for 4 Mand, 25 for 3 Mand, og 25 for 2 Mand, tilsammen 138 Baade. Aar 1703 var Folkemængden 4101 men Aar 1769 ikkun 3470 Siæle.

Muletiærn, en fiskerig Søe i Aarnæs Syssel, søndre Fierding og Amt af Island.

Mundals eller Fiærlands Sogn, et lidet Annex til Legangers Præsteg. i Ytre og Indre Sogns Fogd., nordre Bergenhuus Amt, hvortil er et Kapel.

Munkebye, en Gaard i Skognens Præstegield, Levanger Annex, Stør- og Verdals Fogd., Trondhiems Amt. Norden for Gaardens Huse, under en gammel, meget høi Elvemel, paa en liden Slette, Sønden for den tet forbi rindende Levangers Elv, har fordum staaet et Kloster med Kirke, og sees endnu endeel af Kirkens Mure, især paa nordre Side, opført af Kampestene. Disse tilbagestaarende Mure ere endnu 12 Alne høie. Kirken har været hen ved 60 Alne lang og 17 Alne breed. Foruden Hovedindgangen paa den vestre Gavel, har Kirken havt 4 Dørre, hvoraf de 2de have hørt til 2 Kapeller, som have været et paa hver Side af Kirken. Stedet, hvor disse gamle Mure staae, er tet begroet med Granskov, og indvendig i Kirken have opvoxet endeel store Grantræer, som nu ere borthugne. Sønden for Kirken sees Spor eller Tegn efter en Brønd, og rundt om den og Kirken staaer endeel store Stene efter en Indhegning eller Muur, som formenes at have været om Kirkegaarden.

Munkholmen, en Fæstning og fast Kastel, anlagt paa en Klippe, som er beliggende lige for Havnen og Indløbet til Staden Trondhiem, midt i Gabet af Trondhiems Fiord, imellem det faste Land Digermulen paa vestre Side, og det østre Næs Lade-

Digitized by Google

hammer, ¼ Mil i Nord ud fra Staden, saa at dette Kastel bedækker saavel Havnen som Staden selv mod Sønden. Klippen førte i de ældste Tider Navn af Nidarholm, var da ubeboet, og blev allene brugt som et Rettersted. Her stod en Galge, mærkværdig deraf, at paa den blev den bekiendte mægtige Hagen Hlade Jarls Hoved fastnaglet, efter at han paa Gaarden Romuld i Guldalen af sin Træl Karkur var dræbt. Strax derefter blev Staden Tronhiem, da Nideros kaldet, af Kong Oluf Tryggvesøn anlagt. Da Knud den Store i Danmark, Aar 1028, besøgte Staden Nideros, for at erklæres for Konge i Norge, skal han paa Nidarholm have stiftet et Kloster St. Benedict til Ære, der ligeledes har været et af de ældste Klostere i Norden, hvorved Stedet blev en Boepæl for Munke, og dets Navn i de senere Tider forandret fra Nidarholm til Munkholm. Klosteret, som fra først af formodes at have været bygt af Træe, skal, efter nogen Tids Forløb, være blevet ødelagt, enten ved Ildebrand, eller andet Tilfælde. Omtrent Aar 1110 eller 1120 blev Klosteret igien opbygt af Muur ved en af Norges egne fornemste Mænd, Sigurd Ullstræng. Blandt dets Abbeder har, i de følgende Tider, en Biørn, gemeenlig kaldet Ritabiørn, især giort sig navnkundig, og ved ham blev Klosteret bragt i stor Gield og Uorden, hvoraf det siden ei uden stor Nød blev reddet. Aar 1316 overgik Klosteret en nye Ildebrand, og efter et Par hundrede Aars Forløb atter en anden, en endnu værre ved Aar 1531, da Klosteret, som berettes, blev antændt af den da i Brand staaende Tronhiems Domkirke, som ved Lynild var anstukken. Ved den kort efter skeete Reformation i Norge blev Klosteret aldeles ødelagt, Munkene bleve adspredte, og Klosterets Gods anvendt til andet Brug, samt tilsidst lagt under Kronen eller adspredt. Fra den Tid og laae Stedet øde, atter et hundrede Aar omtrent, og blev imidlertid, af Byefogden i Tronhiem, brugt som et Bænge, der var lagt til hans Embede, hvor han havde en liden Høevoxing. Men da Staden Trondhiem, efter at den, ved den Roskildske Fred, var overladt til Sverrig Aar 1658, blev mod Slutningen af samme Aar beleiret af de Norske, nemlig fra den 28de September til den 10 December, og da tagen tilbage, blev Munkholmen i samme Beleiring befæstet, og en Skandse der anlagt. Derpaa blev Stedet efterhaanden omdannet til en ordentlig Fæstning, hvis første Commendant en Jeer Skoldborg formodes at have været, og var Commendant endnu Aar 1674, hvoraf sluttes, at det til Commendantens Tieneste, af solid Grundmuur opbygte Vaaninghuus, som staaer i Fæstningen, er i hans Tid opført: thi over Dørren til bemeldte Huus staaer paa en firkantet

Digitized by Google

kantet Steen, af hvid Marmor, en latinsk Inskription, som viser, at under Kong Christian den 5tes Regierung, og efter Statholder Ul. Fr. Gyldenløves Foranstaltning, er samme Bygning bleven opsat Aar 1672. Bemeldte Statholder formodes ogsaa at være den, der haver ladet Munkholmens nu værende Fæstningsværke og Volde ordentlig anlægge, deels efter at han var bleven Statholder i Norge, deels og efter at han i Kong Christian den Femtes Følge havde, Aar 1685, besøgt denne Fæstning; thi over Indgangen til Fæstningen eller dens Port staaer paa en aflang Marmorsteen det Aarstal 1690 med C. 5 Ciffer. Landingen ved denne Fæstning skeer ved en paa høi Bolværk staaende Broe, ved hvis ene Ende er, til Skibenes Tieneste, i Klippen indsat en Jernring, foruden hvilken ei langt derfra staaer en anden, hvorpaa sees det Aarstal 1617. Sammesteds er en fra Klippens Bund opvældende Kilde, som forsyner Fæstningen med meget godt Vand; Vand saaes ogsaa af en Brønd inde i Fæstningen selv, hvor, foruden bemeldte Vaaninghuus, og endeel Material-Huse, staae 2de Fange-Huse, det ene lige mod Porten, ogsaa opført af Grundmuur, hvori de paa Fæstningen indsatte Fanger blive forvarede, og er derved en Stue for den vagthavende Officeer; men det andet, som omtrent Aar 1775 blev bygt af Tømmer, staaer bag Commandantens Vaaning. Det førmeldte Munkekloster har endnu tilbagestaaende Levninger. Disse bestaae i 2de cirkelrunde af meget tykke Mure opførte Bygninger. Den yderste og største har paa den indvendige Side 3de Afsatser over hinanden. Den nederste, hvor Muren er tykkest, er nu 2de Alne høi over Jorden; i den anden er frataget Murens Tykhed 1½ Alen, hvorved dannes som en Gang rundt omkring i den hele Cirkel, men dog er Muren her endnu 7 Alne tyk, og i dens hele Omkreds, foruden Døren eller Porten, 6 Aabninger eller Vinduer, hvilke nu for det meste ere tilmurede, undtagen øverst oppe under Hvelvingerne, hvor, i hver af bemeldte 6 Aabninger, er et meget lidet og smalt, aflangt og med hugne Stene indfattet Hul eller Vindue. Strax oven over bemeldte Hvelvinger og Vinduer begynder den 3die Afsats, hvis Mure nu ere kun lave, og holdes ei ved lige, men forfalde efterhaanden. Imellem den ydere Cirkel-Muur og den indere er et Mellemrum, omtrent af 12 Alnes Bredde. Indvendig i Taarnet er først nederst en rund hvelvet Kielder, midt i hvilken staaer en rund af store Teglstene opmuret Piller. Over denne Kielder har tilforn været et stort Værelse, som har indtaget Taarnets hele Vidde, men er nu ved en Muur afdeelt i 2de ulige store Værelser eller Kieldere, hvoraf den mindste, som vender mod Nord, nu bruges til Krud-

Kielder. Fra dette fordum cirkelrunde Rum er gjennem den tykke Muur en breed og rummelig muret Trappe, hvorved gaaes op til nu værende 3die Etage, der ogsaa i fordum Dage har udgiort kun et eneste cirkelrundt Værelse, som til alle Sider har havt smaa firkantede Vinduer, hvilke med hugne Stene ere indfattede, men nu er dette Værelse, ved Panelværker, afdeelt i adskillige Værelser, i et af hvilke, nemlig det, som er paa den sydøstre Side, den navnkundige Stgtsfange Stor-Canzler og Greve Peder Griffenfeld har omtrent i en 20 Aars Tid, fra 1680 til 1698, siddet indsluttet, og hvorefter det blev ham bevilget, formedelst hans Svaghed, at opholde sig i Trondhiem, hvor han døde Aar 1699. Endnu sees som en Fuure i Gulvet, fra det ene Hiørne af Værelset til det andet, efter hans Gang frem og tilbage, men næsten intet mere af de Vers, bibelske Sprog og andet mere, han med Kul og med Naale har skrevet paa Væggene og i Vinduerne. Uden for bemeldte Værelse er et Kammer, hvori hans Opvartter var, og uden for dette igien et andet, hvori Vagten havde sit Tilhold. Nu omstunder sidde her ingen Fanger, men disse Værelser staae ledige, eller anvendes til andet Brug. Taarnet har et høit spids Tag, tækket med Kobber. Fæstningen ligger meget beqvemt for at beskytte Indløbet og Havnen for Trondhiem, og kan derfra sees de sig Staden nærmende Skibe, paa en Frastand af 2 Mile. Intet Skib maae derfor ankre eller lægge ind paa Havnen, førend Skipperen har anmeldet sig hos Commandanten paa Fæstningen, hvilken Commandant staaer under Commandanten i Staden Trondhiem. Gudstieneften forrettes her af den residerende Kapellan til vor Frue Kirke i Staden. En Lieutenant med en Commando af Stadens Garnison har Vagt paa Fæstningen, og omskiftes hver Maaned.

Munke-Tveraae eller Tveraae, et sekulariseret Munkekloster i Vadle Syssel, nordre Fierding af Island, var stiftet af Biskop Biørn, Aar 1154. Her staaer en Kirke, hvorril er en Sognepræst.

Munkvold, en smukt bebygget samt i Ager og Eng meget god, stor og vel dyrket Gaard, beliggende i Strinde Præstegield og Fogd., Trondhiems Amt, omtrent ½ Miil Sydvest fra Staden Trondhiem, og tilhører Oberste og General-Veimester von Krog. Under Gaarden er en Huusmandsplads.

Muri, en Gaard beliggende nederst i en Dalstrækning kaldet Valdal, ved Mundingen af den derfra løbende Elv under samme Navn, som falder ud i Nordals-Fiord, i Nordalens Hovedsogn og Præstegield, Søndmørs Fogd., Romsdals Amt. Denne Gaard, som skylder 1 Vog 2 Bpd. 6 Mark Fisk, og har 2 Opsiddere,

Digitized by Google

siddeve, samt 2 Huusmænd, forekommer i Sn. Sturlesens Norges Beskrivelse under Navn af Møre, og siges at have været det Sted, hvor St. Oluf landede, da han kom til Valdalen, i hvilken Tid Gaarden var beboet af en til Anseende mægtig Høvding ved Navn Bruse, hvoraf sluttes, at Gaarden maatte da have været af nogen større Strækning og Betydenhed end nu omstunder, da den formedelst idelig Skade af Elvebrud er saaledes bleven forringet, at den ansees for een af de mindste Gaarde i Valdalen. Af Gaardens gamle Navn Møre formodes, at Fogderiet Søndmør, som i Historierne ofte kaldes slet hen Møre, maae fra første Tid have faaet sit Navn af denne Gaard og gamle Høvdings-Sæde, som ligger i den største og frugtbareste Dal, og ved den største Elv i hele Fogderiet.

Murstadal, en beboet Dalstrækning, som løber op fra Eidsfiorden, i Nordfiords Sorenskriverie, nordre Bergenhuus Amt.

Muster, en Ø, see Moster.

Myggenæs, en stor beboet Ø blandt Søndfiords Øerne, under Vaagse Syssel paa Færøe; den er ¾ Miil lang og ⅔ Miil breed, beliggende Vester ud fra Sørvang, er et høit Land med høie Forbierge rundt omkring, og er ikkun eet Sted at komme op paa Landet. Paa denne Ø, som strækker sig meest til Nordost og Sydvest, ligger en Annexkirke til Vaagse Præstegield. Ved den sydvestlige Ende af Øen ligger Myggenæsholm, som haver et høit Forbierg rundt om, men er slet oven paa, dog som et Tag indbøiet til den nordvestlige Side.

Myklebust eller Myklebost, en stor Gaard i Søvde Anner, Vandelvens Præstegield, Søndmørs Fogd., Romsdals Amt, af Skyld 13 Vog Fisk, som Aar 1766 havde 17 Opsiddere og 2 Huusmænd, som med deres Koner, Børn og Tyende udgiorde 70 til 80 Siele. Gaarden ligger i den nederste Deel af den saakaldte Rovdsdal, og nær ved Elvemunden af den fra samme Dal løbende Elv, som falder ud i Søvde-Fiord, af hvilken Elv Gaarden ofte oversvømmes og sættes undertiden saa dybt under Vand, at Beboerne maae forlade deres Huse. Ellers har denne Gaard vidtløftige og yppelige Græsgange, saa og Fiskn. Herlighed af Birkeskov og Vildt, især af Hiorter, som opholde sig her hele Sommeren igiennem, men begive sig om Vinteren nærmere ud til Havet. Paa Gaardens Grund staaer Søvde-Kirke.

Myklebustøe eller Myklebustland, en vel bebøet Ø under Herse, Hovedsogn og Præstegield, Søndmørs Fogd., Romsdals Amt, er 1¼ Miil i Omkreds, og bær Navn af en paa Øen liggende Gaard, kaldet Myklebust. Øen har en smuk Situation imellem adskillige store og smaa Øer, af hvilke den næsten omrin-

ges

ges og ligesom indsluttes, nemlig mod Øken af Bøeland og de i Nærøe-Sundet beliggende smaa Holme, mod Norden af Remøe, mod Vesten af Qvalsviig-Øe, fra hvilken den adskilles ved et Sund, kaldet Søre-Vaul, og mod Vesten med en Samling af nogle smaa og flade Holme, kaldet Flaavær. Paa Øen ligger i alt 13 Gaarde af Skyld 26 Vog 2 Øre 15 Mark Fisk, hvilke Gaarde blev Aar 1766 bebøet af 25 Gaardmænd, 1 Pladsemand og 5 Huusmænd. Paa en af Gaardenes Grund, nemlig Bierge kaldet, er brækket meget riig Jern-Ertz til Mostadmarkens Jernværk.

Myhre Fierding, et Tinglaug i Vesteraalens District, under Vesteraalens og Lofodens Fogd., Nordlands Amt.

Myra eller Myre Syssel, et District under vestre Fierding og Amt af Island, beliggende paa vestre Side af Hvitaae ved Borgar-Fiord, og bestaaer af 7 Tingsogne og Præstegielde, som ere: Hytardal, Gilsbarke, Stafholt, Hvam i Nordur-Aardal, Borg, Hitarnæs og Stadarhraun, hvortil ere 7 Sognepræster og en Kapellan. Den ene af Sognepræsterne er tillige Provst i Sysselet. Aar 1753 havde Sysselet 123 Skattebønder og 172 andre Bønder. Aar 1760 vare her 165 Jorder eller Tuner. Aar 1770 eiede Bønderne 3 Baade hver for 8 Mand, 19 Baade for 6 Mand, 20 for 4 Mand, og 10 for 3 Mand, tilsammen 52 store og smaa Baade. Folkemængden var Aar 1703, i alt 1786, og Aar 1769 af unge og gamle 1918. Af dette Syssel er en Strækning ved Søekanten mod Vesten, kaldet Myrar, hvoraf Sysselet har sit Navn; her ere mange Fiskerleier, og i alt 3 Kirkesogne. I forrige Tider har her været en betydelig Strækning med skiøn Skov, men blev ødelagt af en Mand, ved Navn Skallagrim, som paa Gaarden Borg oprettede et Jernværk, hvoraf endnu skal sees nogle faa Kienderegn. Paa bemeldte Gaard Borg er den første Kirke bleven bygt. Skallagrim og hans Efterkommere boede paa Borg henimod 300 Aar og bleve kaldte Myramænd, hvilke vare de fornemste Høvdinger i Borgarfiorden.

Myrdals Sand, en Ørken eller Sandstrækning, fuld af Pimpesteen og Askegruus, som er kommet fra de ildsprudende Jøkler, beliggende i Skaftefields Syssel, østre Fierding af Island.

Myrebugten, en Ladeplads under Holmestrands Tolddistrict, i Jarlsbergs Grevskab, hvor nogle Familier boer.

Myvatn eller Mygvandet, en stor fersk Søe i Thingøe Syssel, nordre Fierding af Island; den er den fornemste Søe paa Nordlandet, ja i hele Island, i Henseende til den Mængde Foreller som samme indeholder; thi Indbyggerne, som boe omkring

kring denne Sø, søge ikke ned til Havkantens Fiskerleier, ei heller kiøbe Fisk derfra; men hver Bonde har sin Baad og sine Settegarn for at fiske Foreller. Dernæst er denne Sø bekiendt af de forskrækkelige Jordbrande, som ofte her ere udbrudte. Søen er 3 Mile i Omkreds med mange smaa Øer og Næsse, som efterhaanden ere opkomne af den fremrindende smeltede Hraun-Materie. Udi Søen ligger mange smaa Øer, hvorne med Græs, som afgive en god Deel Høe om Sommeren, og om Vinteren tiene til Græsgange for Faarene. Om Foraaret falder en Mængde Æg af Vildænder. Forellerne i denne Sø falde større og federe end i andre Søer. De tørre Foreller herfra ansees som en lækker Spise, bestilles af de Fornemme, og kaldes Myvats Reydar. Paa nogle Steder i Søen opstiger Røg, hvoraf sluttes, at der er bestandig Heede i Grunden. Ellers opholder sig altid her en stor Mængde skadelige Fluer og Insekter, hvorudover denne Sø har faaet Navn af Mygvandet.

Mæhls Sogn, et Annex til Tinds Præstegield, i Øvre Tellemarkens Fogd., Bradsberg Amt, bestaaende af 24 matrikulerede Gaarde. Kirken, som ligger en Miil fra Hovedkirken, er en liden og ubetydelig Bygning af Træe.

Mælands Sogn, et Annex til Hammers Præstegield i Nordhordlehns Fogd., søndre Bergenhuus Amt.

Mæler, en Gaard i Støordalens Præstegield, Støer- og Verdals Fogd., Tronhiems Amt, ½ Fierding fra Værnes Hovedkirke. Her sees mange Høie, som kaldes Kongshøiene. Paa denne Gaard herettes at en Konge, ved Navn Harrald, i fordum Tid skal have boet. For endeel Aar siden blev her fundet en rund Buddike af et Slags Kobber-Ertz, smukt udarbeidet og stærkt forgyldt.

Mælum, en Odelsgaard i Faaberg Præstegield, Guldbrandsdalens Fogd., Christians Amt, af Skyld 3 Huder 11 Skind og 1 Vog 12 Mark Fisk; har en Opsidder og 3 Huusmænd. Denne Gaard er en af de beste Korngaarde i Sognet og ligger dertil et skiønt Gieddefiskerie.

Mælum Sogn, et Annex til Solum Præstegield, i Nedre Tellemarkens Fogd., Bradsberg Amt, bestaaende af 41 matrikulerede Gaarde. Kirken er en meget smuk Træebygning, tilhørende Bolvigs Jernværks Eier.

Mælhe Fierding, et Tinglaug i Helgelands Fogd., Nordlands Amt.

Mære Sogn, er Hovedsogn for Spareboe Præstegield i Indersens Fogd., Tronhiems Amt, bestaaende af 109 matrikulerede Gaarde, hvoraf 7 a 8 ligge øde. Kirken staaer ved

Gaar-

Gaardene Mære, Vesten for Gaardenes Huse paa et Sted, hvor i de hedenske Tider formodes at have staaet det af de gamle nordske Historier bekiendte store Afguds-Tempel med dets store anseelige Bygninger for Templets Præste og Betiente, og for de, som i stor Mængde aarlig stævnmede til Stedet for at bivaane Høitidelighederne, hvilket Tempel med de deri værende Afguds-Billeder blev, ved Christendommens Indførsel, ødelagt af Kong Oluf Tryggeson og hans Hofmænd, som berettes at have skeet paa saadan Maade, at efter at bemeldte Konge var kommen til Mære, lod han didhen indbyde alle dem, som fornemmelig vare hengivne til Afgudterie og Troldoms Konster, gemeenlig Seidemænd kaldede, og da Kongen mærkede, de ei stode til at faae omvendte, samlede han dem sammen i Templet, og lod dem der, 80 Personer i Tallet af begge Kiøn, opbrænde, tilligemed Afgudsbillederne. Dette Tempel med tilhørende Bygninger maae sluttelig have været af Træe, efterdi nu ikke det mindste Spor er at see af samme, ei heller veed Gaardenes Beboere eller nogen anden i Egnen med Vished at forklare, hvor Pladsen egentlig har været, uden allene efter en Formodning paa førmeldte Sted, hvor Kirken nu staaer. Denne Kirke er en stor, anseelig og massiv muret Bygning, opført af brudte Stene og forsynet med et anseeligt Spiir, hvori hænger 2de Klokker, den ene med Aarstal 1626. Kirkens Grundfod er øverst belagt med et Lag af blaae og sortagtige Taffelstene. Choret er anseelig stort, men det har kun et Træeloft paa Bielker, ligesom Kirken selv. Chorets Gulv er et Par Trappetrin ophøiet over Kirken, og Alteret 3 Trappetrin over Choret. Paa Alteret, som er muret, ligger en poleret Steen af hvid Marmor, hvorpaa endeel saakaldte Munkebogstaver og Abbreviaturer ere udgravede, hvoraf sees, at Kirken har været indviet Jomfrue Mariæ til Ære. Paa Altertavlen staaer det Aarstal 1656. I en af Kirkens Stole, høit oppe ved Choret, staaer nedsat paa Gulvet St. Mariæ Billede med Barnet paa Skiødet, næsten i fuld Legems Størrelse. Kirken er forsynet med en rød Fløiels Messehagel, paa hvilken er sat et Crucifix af støbt Sølv med en Sølvplade derunder, hvorpaa er udgravet de Giedders Vaaben, thi den er foræret dertil af Oberste Giedde, Aar 1736. Videre er Kirken forsynet med et lidet Orgelværk, bestaaende af 8 Stemmer, bygt Aar 1771. Mellem Bielkene under Taget sees adskillige deels Menneske-, deels vanskabte Hoveder, 13 paa den ene og 15 paa den anden Side. Kirken har havt 3de Døre, en mod Vesten, en paa den søndre Side, som nu er tilmuret med et lidet deri indsat Vindue, og en mod Nord, skraas over mod hin paa søndre Side, hvilke Døre ere prydede med Pillarer og Udhugninger.

Digitized by Google

ninger. I Choret staaer 2de gamle Skabe, prydede med gammeldags Udhugninger. De 2de Gaarde Mære ligge paa en meget høi Bakke tæt ved Borger-Fiord, har 2de Opsiddere, som ere Selveiere. Tienden af disse betydelige Gaarde hæves aarlig af Stedets Foged, som en Indkomst til hans Embede fra gammel Tid. Neden for Gaardene paa den østre Side ligger en stor Myr, kaldet Mæresmyren, og hvori de omkring liggende Gaarde eie hver en vis Strækning, som bruges til Høeslet og Græsning for Heste, Qvæg og andre Creaturer, af hvilke, især Heste, sees en betydelig Mængde at gaae derpaa om Sommeren. Høet bliver staaende i store saakaldte Stakker til om Vinteren, da samme hiemkiøres. Disse Mære Gaarder have anseelige smukke Bønder-Bygninger, ligesom ogsaa de fleste andre Gaarde i Sognet ere smukt bebyggede. Norden for Kirken paa Kirkegaarden ligger en smuk udhuggen Ligsteen af Marmor med Inskription, over fordum Sognepræst til Spareboen, Hr. Jørgen Hansens Grav. Denne Mand døde Aar 1658, efter at han havde været Præst paa Stedet i 38 Aar.

Mødrevalle, et sekulariseret Kloster i Vadle eller Hiefiords Syssel, nordre Fierding af Island, stiftet af Biskop Jørund, Aar 1295. Her staaer en Kirke, hvortil er en Sognepræst.

Møgster Sogn, i Søndhordlehns Fogd., er et Anner til Sunds Præsteg. i Nordhordlehns Fogd., søndre Bergenhuus Amt.

Møgsterøe, see Mosterøe.

Møkland Sogn, et Anner til Omblie Præstegield, i Raabøgdelaugets Fogd., Nedenæs Amt.

Møking Sogn, et Anner til Lindaas Præstegield, i Nordhordlehns Fogd., søndre Bergenhuus Amt.

Møllenhof, en Gaard i Eger Præstegield, Buskeruds Fogd. og Amt, hvor et Sæbesyderie er anlagt, som forsyner Egnen med god grøn Sæbe, og en Olie-Mølle meget god og vel indrettet.

Mørk og Sætre, 2de Naboe-Gaarde i Ørstens Annersogn, Voldens Præstegield, Søndmørs Fogd., Romsdals Amt, tilsammen af Skyld 7 Vog Fisk, og har 7 Opsiddere. Disse Gaarde ligge Synden for den saakaldte Skorgedal, hvor Aar 1755 den 9 Febr. ved Nattetider, da Folkene laae til Hvile, indtraf et betydeligt Sneeskred, som bragte en stor Deel Huse bort fra Grunden hvor de stode, tilligemed Mennesker, Qvæg og alt Boehave. Mange Personer, baade unge og gamle, bleve ved den Leilighed levende begravne under Sneen og qvalte, nogle ikkun lemlæstede og forstødte, og andre igien ved en besynderlig Guds Forsyn bevarede fra al Skade. Blant disse sidste vare 2de smaa Børn 5 til 8 Aar gamle,

Digitized by Google

gamle, som tilligemed Huset og Sengen, hvor de laae, blevne bragte lige ned til Stranden af Øysteſiorden; men kommne dog til at ligge uskadte oven paa Sneen, og maatte, i Mangel af fornødne Klæder og Huusly, skiule sig i en Høestak, hvor de biergede sig mod Kulden Natten over, indtil følgende Dag ved Middags Tid, da de endelig fik Hielp og Understøtning af Fremmede. Denne med flere Tildragelser i dette Præstegield ere antegnede i Kaldets Ministerial-Bog af da værende Sognepræst Hr. Iver Munthe.

Mørvandet, et stort ferskt Vand, beliggende øverst i Nord af Øvre Tellemarkens Fogderie, Brodsberg Amt, i de 3de Præstegielde Vennie, Sellie og Tind. Dette er 4 norske Mile langt, og med andre Vanddrage søger sit Løb til Skeens Fiord. Omkring Vandet ligge mange Gaarde, som under Eet kaldes Mørsstranden.

Møsken Elv, see Lyngdals Præstegield.

N.

Namar eller Svovel-Minerne, saa kaldes den Egn i Thingøe Syssel, nordre Fierding af Island, som ligger Nordost fra Myvatn strax ved Husevigshaun, og bestaaer af en stor opadgaaende Bakke, 1 Miil lang. Op ad denne Strækning staaer mangfoldige store Røgstøtter og Dampер, som kan sees langt borte, af den der værende Viktriol-Jord. I forrige Tider have Indvaanerne her samlet en Mængde Svovel, som fra nærmeste Havn Husavig blev udført til Kiøbenhavn og der raffineret; men siden er Svovlet bleven raffineret i Landet af et Interessentskab efter Kongelig Bevilling.

Namsen, en Elv forhen kaldet Nauma, som har sit første Udløb fra et, 2 Mile lange Vand, kaldet Naums-Vand, beliggende paa Rigsgrændsen og Grændsen mod Nordland, hvorefter den mod S. Vest løber til Grong i Overhaldens Præstegield, Nummedals Fogd., Trondhiems Amt, og siden fortsætter sit Løb først mod Vest, siden mod Sønden og V. S. Vest igiennem Præstegieldet, indtil den falder i Bunden af Namsen Fiord eller Biørams Fiord ved Haukenæs. Denne Elv, hvis Længde er 18 til 20 Mile, er en af de største, stridigste og farligste Elve Nordenfields, og neppe gaaer noget Aar forbi, at jo een eller anden deri omkommer. Foruden ommeldte store Vand har Elven

Til-

Digitized by Google

Tillsb af mange andre deels store og deels smaa Elve, og derfor, naar Sneen smelter om Foraaret, eller stærkt Regn indfalder, kan den, i en utrolig Hast, stige 10 a 12 Favne i Høide over dens sædvanlige Løb; den bryder da med stor Heftighed og foraarsager stor Skade, store Elvebrude og Jordfalde, fornemmelig ved de meget høie, men tillige løse Sandmæle, hvor Gaardene Ranum og Ranums Kirke ligger, og ere der giorte store og bekostelige Forbygninger for at conservere Kirken. Ingen Broer kan holdes over Elven, men bruges Baade og Færger ved de Steder Overfarten skeer. I Elven falder en stor Mængde Ørret og Lax, dog ei nu af den Betydenhed som i fordum Tid. Til at fare langs Elven bruges ogsaa Baade, men dertil ei Aarer, derimod lange Stænger hvormed Baadene skydes frem. Den stærke Strøm og mange i Elven liggende store Stene gior en saadan Fremfart nødvendig. Elven giøre ingen betydelige Vandfalde eller Fosse, uden ved Gaardene Fiskum under Harams Sogn, som er en meget stor Foss, og kan dens Brusen høres 1½ Miil derfra. Her er et betydeligt Laxefiskerie, men ikke høiere op i Elven, da Laxen ikke kan komme over denne Foss. Den gior Forsøg derpaa ved at springe 9 a 10 Alen i Veiret, men som Fossen er høiere, falder den ned, og fanges i dertil neden under Fossen anrettede Kister. Oven for denne Foss har Elven i fordum Tid udtaget en Gaard, kaldet Elise, og en derhos staaende Kirke. Havets Flod mærkes i Namsens Elv, 4 Mile oven for dens Udløb, og Elven er saa dyb med Udløbet, at ved Jagter og store Baade kan seiles op efter den hen ved en Miils Vei. Ommeldte Namsen Fiord gaaer ved en Bugt fra Havet, som løber imellem Volnæs og Appelvær, i Nord mod Landet, og derfra i S. O. imellem Otterøen og Landet indtil Sæviig, hvor Namsen Elv falder ud ved formeldte Sted Haaknæs. Denne Namsen Fiord deler sig i 2de Arme, nemlig een som gaaer mod Sønden ind i Landet, kaldet Lyngen- eller Erten-Fiord, og den anden i Øster, som ved Sævig ogsaa kaldes Biørams Fiord.

Nannestads Præstegield og Tinglaug i Øvre Romme-riges Fogd. og Provstie, Aggershuus Amt, bestaaer af 3de Kirkesogne, som ere: Nannestad Hovedsogn, og Annexerne Holter eller Holder og Birke. Hovedkirken er en gammel grundmuret Bygning. Hertil er en Sognepræst og en residerende Kapellan. Tingstedet er Gaarden Linset.

Naogsoak, en Handels Loge under det nordre Inspectorat i Grønland, anlagt Aar 1758, hvor den fornemste Handelsplads er baade for de Vilde og europæiske Handelsmænd, ved et gammelt norsk Steenhuus. Her er tillige en meget god Fiskerplads. Fra

dette

Digitized by Google

dette Sted, som ligger under den 71 Grad, løber den næsten ubekiendte S.-andkant Nye-Danmark op til den 80 Grad, beboet af de Vilde paa omtrent 90 Mile.

Naperfieldet, et høit Field i Molands Præstegield, Øvre Tellemarkens Fogd., Bradsberg Amt, af Lignelse som en Sukkertop.

Narreskje, en Grændshavn imellem de 2de Taldsteder Øster-Riisøer og Arendal, i Nedenæs Fogd. og Amt.

Narverud-Grube, en Jern-Malm-Grube, beliggende i Eger Præstegield, Buskeruds Fogd. og Amt, har tilforn været dreven af Eidsfoss Jernværks Eier, men siden forladt, da Gruben ved Uforsigtighed faldt ind. Siden er den igien optaget af det Dikkemarkiske Jernværks Eier. Malmen er meget let flydende og saa overflødig, at om den ganske var befriet fra Kobber-Kiis, kunde 2de Jernværker forsynes deraf. For nogle faa Aar blev ved Affynkning opdaget en Malm-Gang, som skal være reen.

Nauqva, et Sted under Molde Tolddistrict i Romsdals Amt, hvor en Kongelig Toldbetient er ansat.

Naustan, en Gaard i Børsen eller Vigen Annexsogn, Byenæssets Præstegield, Strinde Fogd., Trondhiems Amt, hvor en Kirke i fordum Tid har staaet.

Naustedal eller Nøstdals-Sogn, see Nøstdal.

Naviantgoit, en Bugt øverst oppe ved den nordre Side af Gothaabsfiorden, under søndre Inspectorat af Grønland, hvor de betydeligste Rudera af gamle Europæers Boeliger ved denne Fiord forefindes, samt en god Lax-Elv, som kommer fra en Dalstrækning; desuden gives ved Søebugten god Leilighed til Laxe- og Sælhunde-Garn, og i øvrigt er Landet godt bevoxet med Kratskov da Jorden er meget græsrig; men da Bugten strax tilfryser om Høsten, have Grønlænderne aldrig boet paa dette Sted. Veegsteen eller ægte Marmor af visse Slags falder ogsaa her i Nærværelsen.

Nea-Elv, en stor Elv, som udspringer fra Helaas Fieldet paa Grændsen af Jemteland og Herjedalen, gaaer mod N. Vest, Vesten, og atter i Nordvest til den søndre Side af Sælboe Søen i Sælboe Præstegield under Strinde Fogd., Trondhiems Amt.

Nebbedal, en beboet Dalstrækning, som gaaer op fra vestre Side af Søndelvs Fiordens Botn, i Søndelvens Annexsogn, Nordalens Præstegield. Søndmørs Fogd., Romsdals Amt. Denne Dalstrækning bestaaer af den egentlige Nebbedal, som er Hoveddalen, og dernæst af 2de Grene eller Strækninger derfra, under Navne af Muldskreddalen, som ikkun har en Gaard af samme Navn, og Langedalen, som strækker sig ned til Horningdalen i Nord-

Digitized by Google

Nordfiord, under nordre Bergenhuus Amt, med hvilken Dal den forener sig, og giver derved Anledning til et meget langt Eid eller Ulfarvei, som strækker sig lige fra Syndelvs Fiorden ned til Eids Fiorden i bemeldte Nordfiord, en Længde af mere end 6 Mile, hvoraf til Søndelvens Sogn hører 1¼ Miil. Disse Dale falde temmelig jævne overalt og ere prydede med smukke Skove paa begge Sider. Til Søndelvens Sogn ligge her i alt 17 matrikulerede Gaarde, af Skyld 19 Vog 2 Pund 15 Mark Fisk, hvilke Aar 1766 bleve beboede af 33 Gaardmænd, og i alt et Folke-Antal af 250 Siele. Igiennem Hoveddalen løber een af de Melkefarvede Elve, som meenes at have sin Oprindelse af Snee-Bræerne.

Nedenæs Amt i Christiansands Stift, bestaaer af 2de Fogderier, nemlig Nedenes og Raabygdelauget, hvilket sidste er deelt i 2de Sorenskriverier, under Naone af Øster- og Vester-Raabygdelauget. I hele Amtet ere 10 Præstegielde og 2 Sognekald i de 2de Kiøbstæder Øster-Riisør og Arendal. Præstegieldene indeholde 31 Kirkesogne, og desuden Birkenæs Anner til Tvede Præsteg. i Mandals Fogd., og Aasevalds Sogn til Biellands Præsteg. i Lister Fogd., begge under Mandals Amt; derimod ligger 5 Gaarde af Vestermanlands Præstegield i Nedenæs Fogd. til Mandals Fogd. Samtlige Gaardes Antal i Amtet ere efter Matrikulen 1384. Under Nedenæs Fogderie ligger 3de i Drivt værende Jernværker.

Nedenæs Fogderie i sidstmeldte Amt, har sit Navn af den Gaard Nedenæs, beliggende ved Nid-Elv, som løber igiennem Fogderiet. Fogderiet ligger paa søndre Side langs Havet, og er endeel af den saakaldte Agdeside, hvor det i Vester støder til Mandals Amt ved Ranøesund. I Nord grændser Fogderiet, ved vidtløftige Fielde, mod Tellemarken i Bradsberg Amt. Fogderiets Længde fra Sønden til Norden er 24 Mile; og fra Østen til Vesten 12 Mile. Landet, fornemmelig ved Søekanten, er meget jevnt og slet, uden Klipper, og frugtbart til Korn-Avl, undtagen i tørre Sommere; thi Grunden er meest Leerjord. Her gives gode stærke Egeskove, tilligemed 2 smaa Bøgeskove. Fiskeriet er godt især af Makrel og Lax, samt en Mængde Østers ved Havsiden. Fogderiet bestaaer af 6 Præstegielde, som ere: Gierrestad, Holt eller Holte, Øster-Moland, Vester-Moland, Gjestad og Landvig; herforuden Sønnelev Annersogn, som ligger under Sognekaldet i Kiøbstæden Øster-Riisør, og Birkenæs Annersogn til Tvede Præstegield, i Mandals Fogd. og Amt. Af Frølands Annersogn til Gjestads Præstegield og af Holte Hovedsogn, samt Birkenæs Annersogn, hører nogle faa Gaarde til

Naa-

Digitized by Google

Raabsydelaugets Fogd. tilligemed Hejrefos Annex under Landvig Præsteg., og 5 Gaarde af Vestermolands Præstegield hører til Mandals Fogd., i Mandals Amt. Ellers er Fogderiet inddeelt i 3de Skibreeder eller Tinglauge, som ere: Strangereids, Bringsværds og Samds Skibreede, hvor Tingene holdes af Stedets Foged og Sorenskriver, i Amtmandens Overværelse, 2de Gange om Aaret, nemlig om Sommeren sidst i Junii og først i Julii Maaneder, og om Høsten i October Maaned. Gaardenes Antal i hele Fogderiet er efter Matrikulen 806 Numnmere. De 2de ovenmeldte Kiøb- og Toldsteder Øster Riisøer og Arendal ligge i Fogderiets District, item de 3de Jernværker: Egelands, Næs og Frølands Jernværk.

Nedenæs Provstie, i Nedenæs Fogd. og Amt, bestaaer af 8 Præstegielde og Sognekald, nemlig: 1. Gierrestad Præstegield, som indeholder 2de Kirkesogne; 2. Sognekaldet i Byen Øster-Riisøer, som med Sønnelev Annex udgiør 2 Sogne; 3. Holt eller Holte Præstegield 3 Sogne; 4. Gjestad Præstegield 3 Sogne; 5. Landviigs eller Hummeldals Præstegield 3 Sogne; 6. Øster-Molands Præstegield 2 Sogne; 7. Vester-Molands Præsteg. 2 Sogne; og 8. Sognekaldet i Byen Arendal, bestaarnde af et Sogn, tilsammen 18 Kirkesogne, hvortil ere 8 Sognepræster og 3 residerende Kapellaner. En af Sognepræsterne er tillige Provst i Provstiet.

Nedre Borgesysseis Provstie, i Smaalehnenes Amt, bestaaer af 13 Præstegielde og Sognekald, nemlig i Idde- og Marker Fogd.: 1. Sognekaldet i Byen Friderichshald 1 Sogn; 2. Idde Præstegield 2 Sogne; 3. Bergs Præsteg. 3 Sogne; 4. Skieberg Præsteg. 3 Sogne; og i Mosse-Fogderie, 5. Sognekaldet i Byen Friderichstad med Glammingе Annex 2 Sogne; 6. Borge Præstegield 2 Sogne; 7. Tunge Præsteg. 2 Sogne; 8. Raade Præsteg. 2 Sogne; 9. Onsøe Præsteg. et Sogn; 10. Hvaløer Præsteg. et Sogn; 11. Rygge Præsteg. et Sogn; 12. Sognekaldet i Byen Mos, et Sogn; og 13. Vaaler Præsteg. 2 Sogne, tilsammen 23 Kirkesogne, hvortil ere 13 Sognepræster og 4 residerende Kapellaner. Den ene af Sognepræsterne er tillige Provst i Provstiet.

Nedre-Foss, en smuk Gaard i Aggers Sogn og Sorenskriverie, Aggershuus Amt, beliggende ved Aggers-Elv, hvor berømmelige Saug- og Møllebruge ere opførte, under Navn af Kongens Mølle, da Kongen for noget over 40 Aar siden eiede Gaarden og Bruget, og er dette Brug det berømteligste af alle Bruge i Aggers-Elv. Fra en Broe over Elven ligger Veien til Gaarden, beplantet med Træer. Gaardens Huse ere af Træe, to Etager høie,

Digitized by Google

høie, meget smukke. Ved samme ligger en vydelig Have, hvis Længde 144 Alen, er formedelst Terrasser deelt i tre Parterrer, med 2de lange Side-Alleer, som gaae op til malede Prospecter, hvilke tillukkes med Porte i ondt Veir om Sommeren og stedse om Vinteren; den ene af dem forestiller Andromedæ Befrielse af Perseus. Øverst er en liden Park eller Cisterne. Herfra gaaer man ud til en anden, omtrent saa stor Have, som den første, der mod Enden har en stor Dam, og i Midten et ottekantet Lysthuus med et Kuppeltag, bygt paa Pæle, hvortil er en Hidsebroe. Desuden er ved Gaarden en liden Dyrehave eller Park, vel saa lang som den første Have, med hvilken den gior en Vinkel. Ved hver Side af Indgangen eller den Ende, som vender mod den første Have, er et Fuglehuus, det ene til større, det andet til mindre Fugle. I den anden Ende af denne Dyrehave, der rundt om er indhegnet med høie Planker og beplantet med alle Slags vilde Træer, er anrettet en Dam. Denne Gaard med disse smukke Haver og betydelige Bruge ved Elven, taxeres af Værdie til 40,000 Rdlr.

Nedre Qvinnesdals Præstegield, i Lister Fogd. og Provstie, Mandals Amt, bestaaer af 2de Kirkesogne, som ere Leknes Hovedsogn og Fædde Annex. Aar 1787 var Folke-Antallet i Hovedsognet 1415 og i Annexet 542, tilsammen 1957 Siæle. Til dette Præsteg. er en Sognepræst, som boer paa Præstegaarden Elvestrøm, af Skyld 5 Huder Fedevare. Provste-Enkesædet er Gaarden Jerdal, af Skyld 2 Huder Fedevare. Dette Præstegield hører under Fædde Tinglaug, hvis Tingsted er Gaarden Fædde.

Nedre Rendalens Sogn, et Annex til Rendalens Præstegield, i Østerdalens Fogd., Hedemarkens Amt.

Nedre Rommeriges Fogderie i Aggershuus Amt, bestaaer af 7 Præstegielde, som ere: Enebak 2 Sogne, Fedt 2 Sogne, Skidsmoe eller Skytsmoe 2 Sogne, Nittedal 2 Sogne, Sørum 2 Sogne, Urskoug 2 Sogne, og Høeland 3 Sogne, tilsammen 15 Kirkesogne, hvilke indeholde 745 matrikulerede Gaarde, som have meget gode Korn-Jorder til Rug, Byg og Havre, samt en Mængde af Karve eller Dansk Kommen. En stor Deel Ferskvands-Fisk faaes i dette Fogd., saasom Giedder, Brasen, Aborrer, Kuller, Ørr, m. fl. S. Foruden andre mindre, løber den store Elv Glommen igiennem Fogderiet, efter hvilken en stor Mængde Tømmerlast slaades ned til det store Vand Øieren og siden igiennem Sarpen til Friderichshald. De fornemste ferske Vande ere: Øieren, Sitten, Mærm og Skullerudvandet, m. fl. Blakier Skandse ligger i Blakier Annex-

sogn

Digitized by Google

sogn under Urskoug Præsteg. Fogderiet er indbeelt i 6 Tinglauge, under samme Navne som Præstegieldene, undtagen Nittedal, som hører til Skidsuroe Tinglaug. Her holdes Tingene af Stedets Foged og Sorenskriver 3de Gange om Aaret, efter Forord. af 19 Junii 1761, nemlig om Foraaret fra 1 til 14 Martii, om Sommeren fra 1 til 14 Julii, og om Høsten fra 1 til 14 November. Sorenskriverens Domme ludstevnes for Christiania Laugting. Her er et Jernværk i Drift, nemlig Hakkedals Jernværk i Hakkedals Annexsogn, Nittedals Præsteg. Fogderiet indeholder et Provstie, under Navn af Nedre Rommeriges Provstie, hvortil ere 7 Sognepræster, men ingen residerende Kapellan. Den ene af Sognepræsterne er tillige Provst over Provstiet.

Nedre Stavne eller Cicilienborg, en liden, men god Gaard, som ligger meget behagelig paa vestre Side af Nid-Elv strax ved Staden Tronhiem, under Strinde Præstegield og Fogd. Gaarden er meget smukt bebygget; den eies og beboes af Capitain v. Selmer.

Nedre Tellemarken og Bamble Fogderie i Bradsberg Amt, bestaaer af 2de Sorenskriverier, nemlig Nedre Tellemarkens Sorenskriv. og Bamble Sorenskriv., hvilke indeholder 9 Præstegield, som ere: Jerpen eller Gierpen, Eidanger, Bamble, Drangedal, Solum, Holden, Bøe, Søvde eller Seude, og Hitterdal; desuden hører hertil Sanikedals Annexsogn, som ligger til Sognekaldet i Kiøbstæden Kragerøe. Gaardenes Antal i hele Fogderiet ere 927 Numere efter Matrikulen, som skylder, efter deres forskiellige Jordskyld, reduceret til Tunge, i alt med Præstegaardene, 1701 Skipd. 1½ Lispd., hvilket omtrent ballancerer med 4253 Tønder Hartkorn. Disse Gaarde vare, Aar 1779, beboet af 1442 Gaardmænd, som havde under sig 8 a 900 Huusmænd. I Fogderiet ere 76 privilegerede Savbruge, hvis aarlig Quantum er 652080 Bord, og 21 Bøygde-Saver; desuden en privilegeret Grynmølle, 8 Møllebruge, som ere indbefattede under Gaardenes Skyld, og 182 andre Møllebruge, som svare aarlig Qvæsnesat til Kongens Kasse; item 4 Teglværker og 3 Jernværker i Drift, nemlig Fossums Bolvigs, og Ulefos Jernværk. Et Kobberværk har forhen været i Drift under Navn af Hitterdals Værk. Her ligger 2de Kiøbstæder, nemlig: Skeen og Kragerøe, item Ladestederne Langesund, Brevig, Øster- og Vester-Porsgrund, hvor Toldstedet er for Langesunds Tolddistrict. I Fogderiet ere 10 Tingstæder, nemlig: Gaarden Leinie for Jerpen Præsteg. med Slemdals Annexsogn; Gaarden Lillegaard for Eidanger

Hoved-

Digitized by Google

Hovedsogn med Østre Porsgrund og Brevlig; Gaarden Bræke for Bamble Hovedsogn med underliggende Langesund; Gaarden Kiel for Sanikedals Annexsogn; Gaarden Vefald for Drangedals Præsteg.; Gaarden Mælum for Solum Præsteg. med Vestre Porsgrund; Gaarden Yttre-Bøe for Holden Præsteg.; Gaarden Lundefaret for Bøe Præsteg.; Gaarden Søegaard for Søvde eller Seude Præsteg.; og Gaarden Nordre Sem for Hitterdals Præsteg. Paa disse Steder holdes Tingene af Stedets Foged og begge Sorenskriverne, 3de Gange om Aaret, og begynder i Bamble Sorenskriverie paa Vefald for Drangedals Præsteg. om Vinteren i Januarii, og i Nedre Tellemarken paa Renset for Solum Præsteg. med Vestre Porsgrund i Martii; Om Sommeren paa Vefald i Maj og paa Renset i Junii Maaned; samt om Høsten paa Vefald for Drangedal i September, og paa Renset for Solum i October. I Bamble er sidste Tingsted Gaarden Limie for Jerpen, og i Nedre Tellemarken Gaarden Nordre Sem for Hitterdal. Folkemængden i hele Fogderiet var Aar 1784 omtrent 23094 Siele, foruden Kiøbstædernes Indbyggere, deraf i Bamble Sorenskriv. 12489 Siele.

Nedre Tellemarkens og Bambles Provstie i Bradsberg Amt, bestaaer af 12 Præstegielde og Sognekald, som ere: 1. Sognekaldet i Kiøbstæden Skeen, et Sogn; 2. Jerpen Præsteg., et Sogn; 3. Eidanger Præsteg., 3 Sogne; 4. Sognekaldet i Ladestederne Østre- og Vestre-Porsgrund, 2 Sogne; 5. Bamble Præsteg., 2 Sogne; 6. Sognekaldet i Kiøbstæden Kragerøe med Sanikedals Annex, 2 Sogne; 7. Drangedal, 2 Sogne; 8. Solum, 2 Sogne; 9. Holden, 3 Sogne; 10. Bøe, 2 Sogne; 11. Søvde eller Seude, 2 Sogne; og 12. Hitterdal, 2 Sogne, tilsammen 24 Kirkesogne, hvortil ere 12 Sognepræster og 2 residerende Kapellaner. Den ene af Sognepræsterne er tillige Provst i Provstiet. 10 af Kirkerne ere grundmurede, de øvrige af Træe.

Nedre Tellemarkens Sorenskriverie i Bradsberg Amt, bestaaer af Nedre Tellemarkens District, som indeholder 5 Præstegielde, nemlig: Solum, Holden, Bøe, Seude eller Søvde og Hierdal, samt Ladestedet Vestre Porsgrund, og et Præstegield nemlig Tind af Øvre Tellemarkens Fogd. Til ethvert Præstegield er et Tingsted og hører Vestre Porsgrund under Solums Tinglaug. For Nedre Tellemarken holdes Tingene 3de Gange om Aaret, saaledes som under Fogderiet er anført, men for Tinds Præstegield i Øvre Tellemarken ikkun 2de Gange aarlig, nemlig: om Vinteren i Februarii og om Høsten sidst i September. Sorenskriverens Domme indstævnes for Skeens Laugting.

Digitized by Google

Nedstryens Sogn, et Annex til Indvigs Præstegield i Nordfiords Sorenskriv., nordre Bergenhuus Amt. Dette Sogn har en smuk Situation, bestaaende af en jevn og breed Dal langs ved Søen. Her ere gode Skove, Fædrift, Kornavling, og noget Fiskerie af Sild i hosliggende Fiord, og Lax i en Elv, kaldet Aryne-Elv, m. v., hvorfore Indbyggerne ere jevnt formuende.

Nedsted Hovedsogn til Sælboe Præsteg., see Sælboe.

Neiden, et Fieldfinnested i Øst-Finmarken, beliggende imellem Norge og Rusland, ved et Vand kaldet Gutze-Jaure, hvorfra udløber en Elv i Ryfiefiord. Her høves endnu Skatterne tilfælles med Rusland, saaledes som fra gammel Tid.

Nerøe Præstegield, see Nærøe.

Nesne Fierding, see Næsne.

Nessebye Sogn, et Annex til Vadsøe Præstegield i Øst-Finmarkens Provstie, Finmarkens Fogd. og Amt.

Nessets Præstegield, see Næsset.

Niankovarn, et stort Field i Helgelands Fogd., Nordlands Amt.

Niarvig, en stor Havbugt i Mule-Middel Syssel, østre Fierding af Island. Uden for denne Bugt eller Vig ligger det Fiskerleie Niarvigholm.

Nibstad, en Gaard i Goel Annexsogn, Næs Præstegield i Hallingdalen, under Buskeruds Amt, hvor Aar 1712 i en Begravelses-Høi er fundet Beenrader af 2de Mennesker, hvilke havde en usædvanlig Størrelse, tilligemed en stor Øxe, en Dolk og et Ildstaal. Beenraderne fortælles at være Levninger af 2de Kiæmper, som paa Stedet skal have omkommet i en Tvekamp.

Nid-Elv, en stor Elv, som kommer fra 2de store Vande i Øvre Tellemarken, gaaer igiennem Raabsygdelaugets og Nedenæs Fogderier i Nedenæs Amt, og falder ud i Havet Sydvest fra Arendal. Denne store Elv bliver i sit Løb formeeret af en stor Deel mindre Elve. Elven er meget fiskeriig, især falder her ypperlig Lax. En Miil fra dens Udløb, nemlig ved Gjestads Præstegaard, danner den imellem 2de Klipper en meget stor Foss eller Vandfald, hvorover imellem Klipperne er lagt en Bro af store Mastetræer, kaldet Brugebroe. Endskiønt denne Bro ligger 20 Alne høit fra Vandet, naar Fossen eller Elven er paa det laveste, saa bliver den dog ofte borttaget, naar Elven voxer ved Sneens Opløsning om Foraaret, eller ved indfaldende stærk Regn.

Nid eller Nied-Elv med Sælboe-Søe og Nea-Elv ere tilsammen et Vanddrag, som begynder i Jæmteland, og gaaer igiennem Strinde Fogderie og falder ud i Tronhiems Fiord, imellem Tronhiem og dens Forstad Bakkandet. Dette Vanddrag beregnes

Digitized by Google

regnes i alt i Længde for 14 Mile. Ellers løber Nid-Elven ud af Sælhoe-Søe og gaaer mod Nord til Tronhiem, efter at have passeret omtrent 2½ Miil, i hvilket Løb den danner 8 store Vandfald eller Fosse, som ere: Trangfos, Hyttefossen, Springfos, Lille-Uglefos, Fiærumfos, Nordsæt-Fos, samt Store- og Lille-Leir-Fossene, hvor betydelige Sav- og Møllebruge ere opførte, see Leiren. Af disse Fosse ere Store Leirfos og Trangfossen de største.

Niedalen, en beboet Dalstrækning i Justedalens Præstegield, Yttre- og Indre-Sogns Fogd., nordre Bergenhuus Amt. Igiennem denne Dal løber en stor Elv, og langs ved samme ligge paa den ene Side 6 og paa den anden 3 Gaarde. Dalen er en god Miil i Længde, og derfra til Kirken er ligesaa en Miil. Elven kommer fra det i Justedalen liggende store Isbierg, og med andre tilstødende Vanddrage giør, til sine Tider i dens Vext, betydelig Skade baade ved Jordbrud og Oversvømmelse. Over Elven er en Broe, kaldet Fossebroen, som er meget farlig og fræksom at overfare formedelst et stort Vandfald, som Elven der danner.

Nismeloire, et meget høit Field med mange Tinde eller Spidse, beliggende i Saltens Fogderie, Nordlands Amt.

Nissedals Sogn, et Annersogn til Hvidesse Præstegield i Øvre Tellemarkens Fogd., Bradsberg Amt, som er 1½ Miil i Længde og 1 Miil i Brede, og bestaaer af 25 matrikulerede Gaarde. Kirken, som staaer ved Gaarden Tveten, og har en særdeles behagelig Beliggenhed, er en Korsbygning af Træe, indviet Aar 1764. Kirkegaarden er omgivet med en skiøn stor Steen-Muur. Denne Kirke tilhører Almuen, og ligger dertil 1 Tøndes Jordskyld i Gaarden Fiellestad. Den residerende Kapellan for Præstegieldet boer her i Sognet paa Gaarden Nissedal. Dette Sogn tilligemed Triungen, Annex til bemeldte Hvidesse Præstegield, udgiør et Tinglaug, og Tingstedet er Gaarden Midsund. I Nissedals Sogn ligger et meget stort ferskt Vand, kaldet Nisservanet, som er 4½ Miil langt og ½ Miil bredt.

Nittedals Præstegield i Nedre Rommeriges Fogd. og Provstie, Aggershuus Amt, bestaaer af 2de Kirkesogne, nemlig Nittedals Hovedsogn og Hakkedals Annex. Aar 1732 havde dette Præstegield 63 matrikulerede Gaarde, deraf i Hovedsognet 12 fulde, 12 halve og 13 3de eller Fierdings Gaarde, tilsammen 37 med 33 underliggende Husmandspladse. Hovedkirken er en gammel grundmuret Bygning med et muret Taarn og et anseeligt høit Spiir. Til Præstegieldet er en Sognepræst. Dette Præstegield har tilforn været forenet med Skidsmoe Præstegield og

Digitized by Google

endnu udgior med samme et Tinglaug, hvortil Tingstedet er Gaarden Sørum. I Hakkedals Annexsogn ligger Hakkedals Jernværk.

Nodsen, en bebvet Ø i Ryefylke Fogd., Stavanger Amt.

Nolsøe, en stor bebvet Ø blandt Sondfiords Øerne under Strømse Syssel paa Færøe. Den er 1 Mil lang og $\frac{3}{8}$ Mil breed, beliggende $\frac{1}{2}$ Mil fra Østerøe og $\frac{1}{8}$ Mil fra den store Ø Strømøe; den strækker sig mestendeels udi Nordvest til Norden og S. O. til Sønden. Omtrent midt paa Øen ligger et høit Bierg. Norden for dette Bierg er et lidet Eid, og der Vesten for mod Strømse er en Vig, kaldet Nolsøevig, som danner en liden god Sommerhavn. Beboerne have deres egen Kirke, som er et Annex til Thorshavns Præstegield.

Nommedals Fogd., see Nummedal.

Nonnesætter Kloster, see Lunggaard.

Norangsdal, en Dalstrækning, som gaaer op fra Norangsfiordens Botn i Jørgenfiords Præstegield, Søndmørs Fogd., Romsdals Amt. Denne Dal er meget lang og trang. Den strækker sig i alt 2 Mile op igiennem Landet, og gaaer fra S. O. til Sønden med adskillige Vendinger hen til en anden bugtet Dal, nemlig Nebdal i Søndelvens Sogn, med hvilken den ganske forener sig, saa at der igiennem begge Dalene falder fra Norangsfiord til Søndelvens Fiord en usædvanlig kroget Lande-Vei paa 3 Miles Længde. Dalen indbefatter i alt kun 4 Gaarde, tilsammen af Skyld 13 Vog Fisk, og beboes af 18 Gaardmænd. Disse Gaarde ligge nederst i Dalen; den øvrige Deel tiener til Sætter-Dal, og holdes for den allerbeste af det Slags i Præstegieldet. Paa begge Sider af Dalen ligge meget høie Fielde, og midt igiennem Dalen løber en Elv, som har sin Tilvext af 5 Vande. Omtrent midt i Dalen ligger det høieste Bierg, kaldet Stabierg, som neppe har sin lige i Steilhed, ligesom det og er bekiendt af den overmaade stærke og hastige Gienlyd eller Echo, som det giver fra sig.

Norangsfiord i samme Præstegield, har sit Navn af Gaarden Norang, som ligger i dens Botn; den skiær sig ind paa østre Side af Jørgenfiord, eller rettere løber ind imellem denne og Storfiord. Paa den ene Side aabner den sig ved den Landpynt Leknæs, paa den anden ved Pynten af et høit Field, kaldet Staalberg, og gaaer derfra $\frac{1}{2}$ Mil ind mod Sydost. Strandene paa begge Sider af Fiorden ere meget steile og ubeboelige, især paa den søndre, hvor det overmaade høie og steile Field Staalberg løber i sammenhængende Strækning saa parallel og nær ved den hele Fiord, at der intet beboeligt Land kunde være imel-

Digitized by Google

imellem dem, om ikke en vis Landpynt stak ud, og gav Plads til en eneste liden Gaard, ved Navn Steen-Næs. Den nordre Side af Fiorden har heller ikke ved Stranden mere end et eneste dyrket Sted, nemlig en liden Gaard, kaldet Modve, som er forsynet med gode og til Hvædstene brugelige Sandsteen-Bierge; men derimod har Fiorden en vis Aabning i sin Fieldstrækning, og en derfra løbende beboet Dal, kaldet Urkedal.

Nordal, en beboet Dalstrækning, som gaaer op fra Søvde-Fiord i Søvde Annexsogn, Vandelvens Præsteg., Søndmørs Fogd., Romsdals Amt, hvorigiennem løber en Elv, Nordals Elv kaldet, som falder ud over en høi Klippe og giør der et stort Vandfald eller Foss, kaldet Sarpfossen, som vel er meget stor, men dog ei at ligne med den store Sarpen-Foss ved Friderichsstad. I denne Dal ligger Søvde Kirke.

Nordalsfiord, en stor Tværfiord imellem Stordals- og Søndelv-Fiorde, sidstmeldte er Søndmørs Fogd. Denne Fiord løber ind i Landet mod Østen, først under Navn af Nordalsfiord, men siden faaer Navn af Tafiord. Fiorden er meget dyb og har vel meget steile og mestendeels ubeboelige Strandbredde, men derhos adskillige Vige eller Bugter, med visse derfra opgaaende Dale, som baade ere folkerige og frugtbare. Under Navn af Nordalsfiord er Fiorden en Miil lang og dens hele Længde er omtrent 1¾ Miil.

Nordals Præstegield sammesteds bestaaer af 2de Kirkesogne, som ere Nordals Hovedsogn, og Anneret Syndelven. Hovedsognet, som ligger ved førmeldte Nordalsfiord, indbefatter adskillige Dalstrækninger og beboede Bugter eller Vige ved Fiorden. Forhen har dette Kald lagt under Hiørkougs Præstegield, men er i den senere Tid separeret derfra og giort til et særskilt Præsteg. Hovedkirken staaer paa en Gaard, kaldet Dale, i en liden Dalstrækning, under Navn af Dale- eller Dals-Bygd, som gaaer op fra den Bugt Dalsvigen. Bemeldte Gaard ligger nederst i Dalen, og Kirken staaer ved Stranden ikke langt fra Dalens østre Fieldstrækning, hvorfra for endeel Aar siden et meget stort Bierg-Stykke faldt ned og tog Veien lige hen til Kirken, og maatte ganske have beskadiget samme, om det ei havde standset tæt ved Kirkegaarden, hvor det endnu sees liggende. Kirken bestaaer kun af Staver, som Aar 1686 blev udvidet med et nyt Chor, da det gamle blev lagt til Hovedbygningen; derimod er Kirken indvendig prydet, ei allene med smuk Maling, men og med en af Egetræe udhugget Prædikestoel, item med en vel udarbeidet og forgyldet Altertavle, foruden et Par Epitaphier over 2de Præster her i Kaldet, som levede i forrige Seculo. Kirken eier et lidet Jordegods,

Digitized by Google

gods, bestaaende af 4 Løge og 15 Mark Fisk, og bliver i sorligt vedligeholdt af Sognemændene. Herforuden er et lidet Kapel paa Gaarden Døvingen i Valdalen, hvor nogle Gange om Aaret forrettes Gudstieneste for Dalens Beboere, især for de gamle og skrøbelige, som ikke kan søge til den rette Sognekirke. Saaledes er og til Syndelvens Annexsogn et Kapel, under Navn af Geranger Kapel, hvor Kirketienesten forrettes lige saa ofte, som ved Annexkirken. I hele Præstegieldet er 166 matrikulerede Gaarde, tilsammen af Skyld 251 Løg 22 Mork Fisk, som Aar 1761 bleve beboede af 321 Gaardmænd og 39 Huusmænd. Af bemeldte Gaarde ligge 87 matrikulerede Numere i Hovedsognet, tilsammen af Skyld 137 Løg 2 Bpd. 3 Mark Fisk, hvilke i formeldte Aar 1761 bleve beboede af 180 Gaardmænd og 25 Huusmænd. Aar 1769 var det hele Folkeantal i Præstegieldet 1406 af Mandkiøn og 1345 af Qvindekiøn, tilsammen 2751 Siele. Til dette Præstegield er en Sognepræst. Præstegaarden har tilforn været Gaarden Sylte, som formedelst Elvebrud er affældt fra 3 Løg til ½ Løg Fiskes Leje. Nærværende Præstegaard kaldes Engesæt, af Skyld 3 Løg Fisk. Til Kaldet ligger et Jordegods af 26 Løger 2 Bpd. 6 Mark Fisk. Samtlige Kirker tilhøre Almuen. Dette Nordalens Præstegield har i forrige Seculo lagt under Øfkougs Præstegield, som et residerende Kapellanie; det ligger allerlængst ind i Fogderiet mod Østen og Sønden, og adskilles fra Nordfiord i Bergens Stift, Guldbrandsdalen i Christiania Stift, og fra Romsdalen i Trondhiems Stift ved nogle store Grændsefielde, som kaldes Langfieldene. Indbyggerne ere ofte underkastede store Farligheder ved Snee- og Steen-Skreed fra de høie Fielde og Bierge, som tilligemed Elvebrud gior betydelig Skade, og mange Gaarde med deres Beboere ere ved saadan Leilighed ødelagte. Den betydeligste Ødelæggelse indtraf den 6te Februarii 1679. Af denne Aarsag blive Gaardene Aar efter Aar meget formindskede i deres Jordvei, hvilket foranlediger fevnlig Nedsættelse i Gaardenes Skyld; men dette uagtet falder her dog, fornemmelig i Dalene, baade godt Korn og betydelig Qvægavling, saa at Indbyggerne sælge flere Fedevare, samt Læder, Uld og Vadmel i større Mængde, end andre deres Naboer. De Gaarde, som ligge længst til Fields, have kun liden Agerjord, og deres Sæd tager ofte Skade af Kulde. Ellers gives her større Heste og Qvæg end i andre Districter, thi Græsningen i Fieldene er meget god. Med egne Baade eller Fartøier udfører Almuen til Bergensund og Romsdals Marked, ja endog til Trondhiem, deres Vare, saasom Smør, Tælle, Kiød, Flesk, Bukkeskind, samt Træekar og Baandstager m. v. Ligeledes reise de over Land til Bergværkerne, saa-

Digitized by Google

saasom til Kraags-, Lesse- og Foldals-Værker med saadanne Vare 2 a 3 Gange om Aaret. Udi Fiorden haves godt Fiskerie af Qveiter eller Helleflynder og Sild, samt i Elvene Lax og Ørret. Indbyggerne ere gode Søefolk, og om Foraaret giøre de lange Reiser til Søes for at profitere af Torske-Fiskeriet. Det almindeligste Jordebrug, som enhver Gaardmand har, og som med megen Flid drives, bestaaer af omtrent ½ Vog Fiskes Leie, hvorpaa kan fødes 1 til 2 Heste, 15 til 20 Kiør, samt 40 til 50 Smaafæe af Geder og Faar.

Nordbiørgen, et nu ubeboet Sted i Flatanger under Halmse Annexsogn, Fosnæs Præstegield, bestaaende af en jevn slet Plads ved Søen, hvor et bequemt Landingssted gives. Paa denne Slette staae 3 store Bautasteene i lige Linie efter hinanden fra Nord til Synder, og 4 andre ligge nedfaldne. Uden for Landet ligger en Holm, hvorpaa er en Steenrøse. Dette alt giver Formodning om, at Stedet i ældgammel Tid har været beboet.

Nordbye Sogn, et Annex til Aas Præstegield, i Follouq Sorenskr., Aggershuus Amt. Kirken, som er en Træebygning, staaer ved Gaarden Nordbye, hvor mange Kiempehøie sees. Her omkring voxer en temmelig Deel Egetræer.

Nordenfields, saa kaldes de Dele af Norge, som indeholds Bergens og Tronhiems Stifter, og adskilles fra de sønden-fieldske Districter eller fra Christianiæ og Christianssands Stifter ved Dovre- og Lang-Fieldene. Grændserne findes beskrevne ved ethvert Stift. Disse 2de Stifter ere inddeelte i 6 Amter, hvoraf 2½ Amt hører til Bergens Stift. Over ethvert Stift er en Stiftamtmand og en Biskop. I begge Stifterne ere 3de Laugdømmer. Ommeldte 6 Amter bestaae af 18 Fogderier og 22 Sørenskriverier. Herforuden er under Bergens Stift et Baronie og en adelig Sædegaard, som have Birkerettighed, see Bergens Stift. Desuden ligge i de nordenfieldske Districter adskillige andre gamle Sædegaarde, deels med og deels uden Privilegier, hvoraf især anmærkes 3de i Fosens Fogd. under Tronhiems Amt, nemlig Stør-Fosen, Reenskloster og Østeraad. Eieren af den sidste forretter Skifterne efter de Døde paa Godset, og alle 3de have Sigt- og Sagefalds-Rettighed. Alle disse formeldte Districter ere inddeelte i 143 Præstegielde, som tilsammen indehalde 18772 matrikulerede Gaarde. Over disse Præstegielde ere 21 Herredsprovster og 2de Stiftsprovster. Kiøbstæderne ere: Bergen, Tronhiem, Molde og Christianssund; herforuden ere ved Forordningen af 5te September 1787 og Placaten af 30te October 1789 fastsat, at 3de Kiøbstæder skulde anlægges i Finmarkens Amt, nemlig en paa Vardøe, en paa

Sam-

Digitized by Google

Hammerfest, og en paa Tromsøen; men disse Steder staae endnu under Landets Jurisdiction. De nordenfieldske Districter have 5 Robberværker, som for nærværende Tid ere i Drivt, et Jernværk, et Saltværk og adskillige Marmorbrude. Aar 1792 eiede Landet 294 store og smaa Skibe, tilsammen af 10095 Commerce-Læsters Drægtighed. Folkemængden Nordenfields blev Aar 1709 beregnet i alt til 295,055 Siele, indbefattet Kiøbstædernes Beboere.

Norderaaedal Sveit, et Bygdelang beliggende til Fields i Borgarfiords Syssel, vestre Fierding af Island.

Norderhoug, en Gaard i Lyptens Præstegield, Hedemarkens Fogd. og Amt, hvor mange store og smaa Kiempehøie sees, deriblant en Østen for Gaarden, som er bevoxet med temmelig høie Træer, og neden omkring Høien er en breed steenlagt Gang.

Norderhougs Præsteg., see Nordrehoug.

Norder Island, see Nordre Fierding af Island.

Norderøe Præstegield, i Norderøe Syssel blandt Færøerne, bestaaer af 7 Kirkesogne, som ere: Viderøe Hovedsogn paa Øen Viderøe eller Vidøe, og Annexerne Fugløe, Sviinøe, Bordøe, Kunøe, Megledal og Huusume. De 2de sidstmeldte Annexers Kirker ligge paa Øen Kalsøe. Dette Præstegield udgiør et Syssel, kaldet Norderøe-Syssel, hvis Folkeantal var Aar 1769 i alt 585 Siele.

Nordfinden eller Houner Sogn, see Houner.

Nordfiord, et Distrikt, som med Districtet Sønfiord udgiør et Fogderie, under nordre Bergenhuus Amt, men særskilt indeholder ethvert af disse Districter et Sorenskriverie og et Provstie. Nordfiord grændser mod Nord til Søndmøres Fogd. ved en lang Odde af det faste Land Vester ud i Havet, kaldet Stat, og Havet derved Stathavet, som begge ere Søefarende meget bekiendte; imod Østen grændser det til Dovrefield; mod Sønden til Sogn og Sønfiord; og mod Vesten til det store Stathav. Dets Længde er omtrent 15 Mile, men Breden forskiellig fra 5½ til ½ Mil. En stor Fiord, kaldet efter Districtet Nordfiord, løber fra Stathavet omtrent 8 Mile ind i Landet og deler sig i 2de Arme, under Navne af Eidsfiord og Indfiord, om hvilke den største Deel af Districtets Gaarde ligge, og Resten i adskillige Dale, som løbe op fra Fiordene. Oven for Gaardene ved Fiordene ligge mange store og høie Fielde med nogle ferske Vande og Elve, hvilke skiære sig igiennem Landet baade paa langs og tværs. Skovene ere kun ringe. Af Fyrre-Rødder brændes endeel Tiære. Folkemængden er meget stor. Seehus anfører den i sin Beskrivelse over Nordfiord for 16 til 20,000 af Unge og Gamle. Denne

Folke-

Digitized by Google

Folkemængde har foraarsaget, at Gaardene ere deelte i mange smaa Parter. Kornavlingen ved Søen er ringe, da Fiskeriet er Bøndernes Hovedsag, men oppe i Dalene bedre, hvor Indbyggerne tillige nære sig af Fede- og Skindvarer, samt noget Skovbrug og Skytterie, og en stor Deel af Almuen længst oppe i Dalene søger til Fiordene om Vinteren for Fiskeriets Skyld. Ugifte Mandfolk lade sig leie af Indbyggerne paa Søndmør, for at drive Fiskerie. Fruentimmerne forarbeide grove Lærreder af Brændenælden (Urtica) endog til Afhandling paa Søndmør. Dette District indeholder 5 Præstegjelde, som ere Hove eller Sælve, Davigen, Eid, Gloppen og Indvig, som tilsammen bestaaer af 15 Kirkesogne og 2de Kapeller, hvortil ere 5 Sognepræster og en residerende Kapellan. Den ene af Sognepræsterne er tillige Provst i Districtet. Disse Præstegjelde og Kirkesogne ere inddeelte udi 7 Skibreeder, saasom: Stads, Davigs, Eids og Hordingdals, Stryens Oldens, Gloppens og Breums, hvor Tingene holdes aarlig paa 6 Tingsteder, 2de Gange om Aaret efter Forordningen af 23 Maj 1755, nemlig om Sommeren i Junii og om Høsten i October og November Maaneder. Sorenskriverens Domme indstævnes for Bergens Laugting.

Nord- og Søndfiords Fogderie, see Søndfiord.

Nordfalden og Sørfalden, 2de store Fiorde, som fra Havet skiære sig imellem endeel Øer dybt ind i Landet udi Saltens Fogd., Nordlands Amt. Den yderste Odde eller Landpynt, hvor Nordfald-Fiord fra Havet har sit Indløb, kaldes Brennis. Ved nordre Side af denne Fiord ligger Rørstad-Kirke.

Nord-Herøe og Sør-Herøe, 2de Øer beliggende nær ved hinanden i Alten-Fiord, under Alstahougs Præsteg., Helgelands Fogd., Nordlands Amt.

Nordgaard, 2de Gaarde i Forr Hovedsogn, Stads Præstegield, Indersens Fogd., Tronhiems Amt, beliggende paa en Slette nær ved Sneaase-Vands søndre Side. Her sees en gammel Dommerplads, som indsluttes af 7 Stene staaende i en Kreds eller Cirkel, og har i Midten en større Steen, paa hvis ene Side sees en Sprække eller Rift temmelig dyb, dannet som en Halvmaane; paa den anden Side er og en Rift af Anseende som en Bisnekloe. Herforuden sees paa disse Gaarde endeel Kiempehøie. Gaardene bebøes af 2de Gaardmænd og en Husmand.

Nordhordlehn og Vosse, 2de Districter i søndre Bergenhuus Amt, som udgiøre et Fogderie, men særskilt er Nordhordlehn, fordum kaldet Nordhaardland, et Sorenskriverie, og Vosse ligger til Hardanger Sorenskriv. i Søndhordlehns Fogd. Begge Districterne, nemlig Nordhordlehn og Vosse, indeholde 9 Præ-

stegiel-

stegielde, som ere: Askøe, Sund, Fanøe, Houg, Hammer, Manget eller Raadøe, Lindaas, Horsanger og Vosse eller Vossevangen, hvilket sidste udgiør Districtet Vosse. Disse Præstegielde ere igien inddeelte i 10 Skibreder eller Tinglaugs under Nordhordlehn og 2 Tinglauge under Vosse, hvortil i alt ere 8 Tingsteder, nemlig: i Nordhordlehn, Gaarden Tosøen for Sartors Skibreede; Gaarden Natland for Skiolds Skibreede; Gaarden Milde for Milde og Arne-Skibreeder; Gaarden Alverstrøm for Radøe, Herløe og Alensits Skibreeder; Gaarden Kielstrøm for Lindaas Skibreede, samt Gaarden Bernestangen for Ekangers og Hosangers Skibreeder; dernæst i Vosse-District, Gaarden Vossevangen for Vangens Tinglaug og Gaarden Bolstadøren for Vatsværns Tinglaug. I begge Districterne ere 1516 matrikulerede Gaarde. Nordhordlehns District ligger ud ved Vesterhavet, og bestaaer tildeels af mange store og smaa Øer, Holme og Klipper. Det strækker sig i Længden efter den almindelige Bergens Sseleed, Sønden for det Sted, kaldet Bukken, og Nord til et Næs, kaldet Dingenæsset ved Sognefiorden, som udgiør 8½ Mil, og i Brede Vesten fra de yderste Holme ved Havsiden, Osten forbi Bukken, indtil Fanefiorden, omtrent 3 Mile. Indbyggerne, som boe paa Øerne og ved Havsiden, have deres Næring meest af Fiskerie, og nogen Kornavling; de som boe længere inde i Landet, have mindre Kornavling, men desto bedre Næring af Qvæg og Fedevare ꝛc. Nordhordlehn er egentlig den nordre Part af det saakaldte Hordeland, som indbefatter de 2de Fogderier Nord- og Søndhordlehn, og skal have sit Navn af Hord, Kong Nors Sønnesøn. Adskillige af de gamle Konger have boet paa Hordeland og regieret derover, saasom Kong Huntiofer og efter ham hans Søn Hertiofer, som førte Krig med Kong Harald paa Agde, og førte derfra med sig hans Søn Vikar, samt Sterkodder, som da var kun et Barn, og lod ham opføde paa Gaarden Aske paa Ferringøe. Siden blev Kong Herriofers Slot indtaget og han selv slagen af Sterkodder, og Vikar blev Konge igien over Hordeland, der siden omkom ved Vikarsholmen. Udi Kong Harald Haarfagers Tid regierede Kong Erik paa Hordeland, hvis Datter Gyda, Kong Harald tog til Hustrue og siden gav hendes Sønner Hordeland til Lehn. Paa samme Tid var der en Herse ved Navn Horde Kaare paa Hordeland, som havde 4 Sønner, blandt hvilke var Klyper Herse. Denne Horde Kaares Slægt var længe derefter navnkundig paa Hordeland. Bønderne kaldes Horder saavel i Nordhordsom Søndhordlehn, og de bære en egen Klædedragt. Paa Nordhordlehn har Kong Harald Haarfager i hans høie Alderdom, hen

ved

Digitized by Google

ved Aar 910, selv residerer, nemlig, deels paa Søeheim eller Solheim og deels paa Alfrikstad eller Aarestad, som ligger strax oven for Staden Bergen, hvilken Stad, som den eneste Bye i Bergens Stift, ligger i Nordhordlehns District. Aar 440 blev Gule Tinglov her indsat af Kong Hagen Adelsteen, og Laugstolen for Bergens Stift var længe efter den Tid paa Gule, indtil den omsider blev forflyttet til Bergen. Udi Nordhordland døde Kong Hagen Adelsteen paa den samme Helle, hvor han var fød, hvilken deraf er kaldet Hagens Helle, beliggende Norden for Vatnas Høien, Østen for Staden Bergen. 3de gamle Sædegaarde ligge i Nordhordlehn, nemlig: Steensgaard, Aske paa Askøe og Herløe paa Den Herløe. Tingene holdes 2 Gange om Aaret, som, efter Forordn. af 23 Maj 1755, er for Nordhordlehns District eller Sorenskriv. om Foraaret i Maj og Junii, og om Høsten fra 30 September og siden i October og November Maaneder; samt for Vosse-District i Julii og November Maaneder. Imellem Øerne og det faste Land er det bekiendte smalle Sund, kaldet Kiilstrømmen, hvorigiennem alle Nordlandsfarere maae passere ved deres Reiser til og fra Bergen.

Nordhordlehns Provstie sammesteds bestaaer af førmeldte 9 Præstegielde i Nordhordlehns Sorenskriverie, hvilke indeholde 31 Kirkesogne og Kirker samt 3de Kapeller, hvorunder er indbefattet 2de Annexer til Sunds Præstegield, nemlig Austevold og Mjøster, som høre under Søndhordlehns Fogd. Desuden hører til dette Provstie Evindvigs Hovedsogn i Ytre Sogns Sorenskriv., nordre Bergenhuus Amt. Til disse Præstegielde, indbefattet Evindvig, ere 10 Sognepræster, hvoraf Sognepræsten for Askøe Præstegield, som ikkun bestaaer af een Sogn, er tillige anden Kapellan ved Bergens Domkirke; og 5 residerende Kapellaner. Sognepræsten til Korskirken i Bergen er Stiftsprovst og Provst over Nordhordlehns Provstie.

Nordkap, et bekiendt Næs i Vestfinmarken, under Finmarkens Amt og Fogd., som er det allerydeste nordlige Forbierg i Europa, og hvorfra Breden af hele Europa altid beregnes. Polh Høide paa Nordkap er 71½ Grad.

Nordkyn eller Nordkin, er den yderste Spidse eller Odde af det faste Land i Østfinmarken imod Nord, og er beliggende 10 Mile fra sidstmeldte Næs Nordkap.

Nordlands Amt, under Trondhiems Stift, grændser i Sønden til Trondhiems Amt, især til det Præstegield Nærøen ved Snekanten og Overhalden oppe i Landet; i Nord. i Finmarken, fornemmelig til Loppens Præstegield ved Sjøen, og til Altens Præstegield oppe i Landet; i Øster til det store Field Kiølen og derved

Digitized by Google

ved liggende Svenske Lapmarker; og i Vester til Nordsøen, som der i Landet kaldes Vesterhavet. Amtets Længde fra Sønder til Nord er ved Søekanten fra det Sted, Helgelands Flæs, i Helgelands Fogd., til den Gaard Segelvig i Tromsøens Fogd., 54 Mile; oppe i Landet efter Grændsen til Sverrig fra Gavidsen-Kiøl paa Børgefield i Helgelands Fogd., til forbi det Sted Teno-Mutkie, i Tromsøens Fogd., er Længden 46 Mile. Breden fra Sverrigs Grændser i Øster, til Søekanten og Gabet af Fiordene i Vester, er forskiellig, somme Steder 15 til 18 Mile, andre 5½ til 9 Mile, og igien andre Steder 6 til 9 Mile, saa at den mindste Brede er 5½ og den største 18 Mile; men hvorunder ei ere indbefattede de til dette Amt liggende mange Øer, Holme og Skiær, overalt ved Søekanten. Imellem disse Øer i Vesterhavet eller Nordsøen og det faste Land have Nordlændingerne idelig Passage med deres Jagter til og fra Bergen og Tronhiem. Det faste Land er indskaaret med Fiorde, Bugter og Viger, og igiennemskaaret med mangfoldige store og smaa Elve og Vande. Baade det faste Land og Øerne ere biergede og klippede. Paa mange Steder er Landet øde uden Skov og Græs og derfor ubeboeligt for andre end Fieldlapper, som leve af deres Reensdyr. Ved Søekanten er ei heller Skove af Betydenhed, de beste ere midt i Landet langs Elvene og i Dalene, som bestaae af Fyrre og Gran. I Øster mod Grændsefieldene ere kun Birkeskove. De fleste Gaarde ligge langs Fiordene og paa Øerne; her falder skiøn Græsning og Høeavling, og i den søndre Deel af Amtet saaes og avles Byg og Halvbyg eller Blandkorn og ved Søekanten tillige Havre og Rug, men oppe i Landet, ligesom i de nordre Fogderier, ikkun Byg og Halvbyg. Fiskeriet er overalt betydeligt, især af Sild, Torsk og Helleflynder eller Qveiter, hvoraf tilvirkes den bekiendte nordlandske Rav og Rekling. Med disse og andre Slags Fiskevare drives en vigtig Handel, især paa Bergen; saa udføres tillige alle Slags Fedevare, Skindvare, røget og saltet Kiød, Multebær, Tyltebær, Duun, Fier m. v., hvilket alt 2de Gange om Aaret udføres paa store og smaa Jagter, som eies af nogle enkelte Mænd i ethvert District; saadanne Mænd reise selv paa Bøndernes Vegne for at afhandle Varene og igien indkiøbe det Fornødne. Disse Reiser til Bergen skee 2de Gange om Aaret. Den første Reise foretages i Almindelighed i Maj Maaned og den anden om Høsten i August. Dette Nordlands Amt har forhen, efter førbeskrevne Grændser, indeholdt 4 Fogderier, nemlig: 1. Helgelands, 2. Saltens, 3. Vesteraalens og Lofodens, og 4. Senjens og Tromøens Fogd., men, ved Forordningen af 5 September 1787, blev dette sidste Fogd. lagt under Finmarkens Amt, alt-

Digitized by Google

altsaa hører nu til Nordlands Amt de 3de forstnævnte Fogderier, hvorover er en Amtmand, 3de Fogder og 3de Sorenskrivere. I disse 3de Fogderier ere 26 Præstegield med 54 Kirkesogne og 2753 matrikulerede Gaarde. Tingene holdes 3de Gange om Aaret. Det første er Vaar-Tinget, som holdes ved Paaske-Tider; det andet er Midsommers Ting, hvilket kaldes Ledingsberg og holdes i Junii og Julii; det tredie er Høste-Tinget, som holdes i October Maaned. Ingen visse Dage ere dertil anordnede formedelst Veirets Ustadighed og de lange Søereiser imellem Tingstederne, men Tingene begyndes og fuldføres paa samtlige Tingsteder saaledes som Veiret tillader det, efter Sædvane fra Alders Tid. Ledingsberg kaldes gemeenlig alle de Steder og Samlingspladser, især udi Helgelands Fogd., hvor Almuen samles for at yde deres Told og Afgifter. Slige Steder ere i Almindelighed ude ved Søekanten, hvor tillige de saakaldte Nordlandsfarere fra Tronhiem søge hen om Sommeren for at handle med Indbyggerne. Dette Amt tilligemed Finmarkens Amt udgiør et Laugdomme, hvis Laugmand beboer Stege-Gaard paa Øen Stege eller Engeløe i Saltens Fogd., hvor Laugtinget holdes 2de Gange om Aaret, nemlig i Junii og October Maaneder. Fra Tronhiem, som hidtil har været den nærmeste Kiøbstæd, afgaaer Posten til Nordland og Finmarken hver 6te Uges Dag, altsaa 8 a 9 Gange om Aaret ved visse dertil anordnede Posterpresser. Porto af enkelte Breve er forskiellig efter Districternes Fraliggenhed; imellem Tromsøen og Tronhiem betales 24 ß. Aar 1769 var Folkemængden i Nordlands Amt, indbefattet Senjen og Tromsøens Fogderie, i alt 53481 Siele.

Nordlie, et Bygdelaug, som ogsaa kaldes Nord-Findlie, henhørende til Sneaasens Præstegield, i Inderøens Fogd., Tronhiems Amt, men ligger fra Sneaasens Hovedkirke 12 Mile til Fields ved de svenske Grændser, bestaaende af 15 skyldsatte og matrikulerede Gaarde, og 4 a 5 Nyerydnings Steder, som ogsaa i den senere Tid ere skyldsatte; alle ikkun med en Opsidder og ingen Huusmænd, men vel Inderster eller saakaldte Kaarmænd. Disse Indbyggere ere frie for al militair Tieneste, og svare ingen andre Skatter end den halve Deel af den staaende ordinaire Skat, hvilket er ubetydeligt, da Gaardene ere meget ringe skyldsatte, dog ere de i sig selv ikke smaa, men have en stor Vidde baade af Ind- og Udmark med tilliggende Herligheder af fiskerige ferske Vande. Korn vorer ikke formedelst Sommerens Korthed; thi ligesom Sneen gaaer silde af Markene om Foraaret, saa kommer den og tidlig om Efteraaret; den eneste Sæd som bruges, er Byg, men sielden avles brugbart Korn tilbage. Høe-Avlingen og Græsningen om Sommeren

Digitized by Google

meren er derimod betydelig, saa at enhver Mand holder en stor Deel store og smaa Creaturer, og finder derved Leilighed at tilvirke Fedevare ei allene til deres egen Underholdning, men og betydelig til Afhandling, tilligemed Tælle, Skindvare, Dyr- og Fuglevildt, hvormed de om Vinteren fare til Sneaasen til visse Bønder, som ere deres Handelsmænd, der igien forsyne dem med Kornvare, Salt, Sild og Fisk med videre behøvende. Nogen Handel drive de og med Fæmterne. Her, ligesom i en anden hosliggende Bygd, kaldet Sørlie, gives betydelige Skove, især af Gran og Fyr, tilligemed bequemme Vandfald til Savbruge, men formedelst deres Beliggenhed ei mueligt saaledes at benyttes, derimod hugges og udføres endeel Savtømmer igiennem den store Lurø-Elv til Overhaldens Præstegield. Indbyggerne ere meget sædelige og ordentlige Folk; de eie selv deres Gaarde, som Kongen lod afhandle ved offentlig Auction Aar 1722, og de ere i Almindelighed jevnt formuende. Baade Nor- og Sørlie Indbyggere have hver deres egen Kirke, hvilke, som Annexer, underligge Sneaasens Præstegield, hvis Sognepræst har en meget besværlig Reise 2de Gange om Sommeren for at forrette Gudstieneste. Ellers er paa hvert Sted en Klokker og en Skolemester, som hver Søndag holde Bøn med Almuen i Kirkerne. Nordlie Kirke er en liden Bygning opført af Tømmer Aar 1636, men har smukke og meget kostbare Ornamenter, som til Kirken ere forærede af Stiftamtmand Kaasses Frue i Tronhiem, og have været brugte til det i fordum Tid paa Gaarden Teslien ved Tronhiem staaende Kapel. Disse Ornamenter ere: en indvendig forgyldt Sølvkalk, Patel og Ablatæske med Stiftamtmandens og hans Frues Vaaben paa: en Messe-Hagel og et Alterklæde af poncerødt Atlask, besat med ægte Guldgaloner; en Alterdug af samme Slags Tøi, ligesaa omsat med ægte Guldgaloner, tienende til at sette Kalk og Disk paa; en mindre firkantet Dug ogsaa af samme Slags Tøi, hvorpaa Forsynet staaer afbildet, samt Giverens Navn og Vaaben i Guld-Bordyring, og rundt om denne Dug staaer med bordyrede Bogstaver det Sprog: "Der ere 3 som vidne i Himmelen ꝛc." Denne Dug er giort for at legge over Patellet. Arbeidet paa ovenmeldte er overmaade smukt og prægtigt. Kirken er i det øvrige smukt pauelet baade ind- og udvendig, og inden i betrukken med malede Lærreder. Dette lille Bygdelaug har før Aar 1626 længe lagt øde, efter at Indbyggerne vare ihielslagne af de sig paa Fieldene opholdende Finne-Lapper, men ommeldte Aar 1626 igien taget under Beboelse af nogle Familier fra Sneaasens Sogn.

Nordmørs Lehn og Fogderie, i fordum Tid kaldet Nordre-Møre, grændser i Øster til Opdals Præstegield og Dovrefield; i Ver-

Digitized by Google

i Vester til Havet; mod Sønder til Romsdalen; og mod Nord til Fosens Fogd. og Dalene. Nordmør har i fordum Tid havt en Konge, ved Navn Griotgaard, Kong Nors Sønnesøn; men i Kong Frode Fredegodes Tid regierede Kong Arthor over Nordmør, som blev slaget af Rolker, Erik den Viises Broder, hvorefter Nordmør kom under Kong Frode. Udi Kong Harald Haarfagers Tid regierede Kong Huntiofer over Nordmør, som havde Kong Nokvids Søster af Romsdalen til Ægte. De bleve begge slagne i et Søeslag ved Solund, af Kong Harald Haarfager, som satte Rangvald Møre-Jarl over Nordmør. Siden stod et Slag paa Nordmør imellem Kong Harald Haarfagers Sønner og Hagen Jarl, hvor 2 Grever bleve ihielslagne og meget Folk. Udi Kong Hagen Adelsteens Tid vare der 3 Kirker oprettede paa Nordmør, og vare dertil 3 Præster beskikkede, hvilke bleve ødelagte af Ud-Trønderne, men siden bleve Nordmørs Indbyggere christnede af Kong Oluf Tryggesøn. Paa Nordmør stode nogle smaa Søeslag Aar 1206, imellem Birkebenerne og Baglerne, som mødte hinanden uden for et Sted, kaldet Steinmen, da nogle af Baglerne bleve slagne ved Sotskiel, og nogle ved Tingvold. Dette Fogderie bestaaer af 8 Præstegielde, som ere Oure eller Aure, hvoraf nogle Gaarde høre til Hevne Tinglang i Fosens Fogd., Trondhiems Amt, dernæst Surendal, Stangvig, Edøe eller Smølen, Qværnæs, Tingvold, Sundal og Gribøe, som ikkun bestaaer af et Sogn og hvortil den residerende Kapellan til Qværnæs Præstegield tillige er Sognepræst. Disse Præstegielde, tilligemed Vinie Annexsogn under Hevne Præstegield i Fosens Fogd., ere inddeelte i 9 Tinglauge, nemlig: Surendals, Bræske, Sundals, Gangnats, Gimnæs, Halse, Viigs, Meegs og Smølens Tinglaug, hvor Tingene holdes af Stedets Foged og Sorenskriver 2de Gange om Aaret efter Forordn. af 16 Julii 1756, saasom: om Sommeren i Junii og Julii og om Høsten i October. Sorenskriverens Domme indstævnes for Trondhiems Laugting. Gaardenes Antal i Fogderiet er efter Matrikulen i alt 984 Numere. De fleste Bøxel-Gaarde saavelsom det meeste Jordegods tilhøre Proprietairer. Her har tilforn været gode Fyreskove, men ere nu for endeel udhugne. Af Rødderne brændes aarlig en Mængde Tiære, hvorved Almuen i Almindelighed har god Fordeel, thi de allerfleste Gaardmænd virke og afhandle nogle Tønder aarlig. Paa Øen Smølen findes Kobber- og Jern-Erts og et Kobberværk har været i Drivt, hvis Masovn stod paa Edøen, see Smølen. I dette Fogderies District ligger den lille Kiøbstæd Christiansund, som tillige er Toldstedet for Christiansunds Tolddistrict. Fogderiets førnævnte 8 Præstegielde, bestaaende

Digitized by Google

staaende af 21 Kirkesogne, indbefattet Byen Christiansund, udgjøre Nordmøre Provstie, hvortil ere 8 Sognepræster med den residerende Kapellan til Qværnæs Præstegield, som Sognepræst for Gribse Sogn, og desuden 2de residerende Kapellaner. En af Sognepræsterne er tillige Provst i Provstiet. Alle Kirkerne ere af Træe, undtagen Tingvolds Hovedkirke.

Nordnæs, en Odde eller Næs, som ligger paa den søndre Side af Bergens Vaag i Søndhordlehns Fogd., søndre Bergenhuus Amt. Her har i fordum Tid staaet adskillige Kirker og Klostere, saasom St. Michels Kirke, bygt af Kong Østen; St. Margarethes Kirke, bygt i Kong Haagen Magnussøns Tid; Munkelif Kloster, stiftet af Kong Østen Magnussøn, hvortil var meget Gods henlagt; samme Kloster stod ved Magt indtil Aar 1455, da de Tydske af Contoiret i Bergen opbrændte det i deres Oprør imod Slotsherren Ole Nielsøn og Bisp Torlaf, hvilke, for at redde deres Liv, søgte ind i Klosteret, men bleve der ihielslagne af de Tydske, uagtet Munkene gik ud imod dem med deres Monstranz og Helligdom for at bringe dem til Roelighed. Siden blev dog Klosteret igien repareret og stod ved Magt til Aar 1534, da det anden Gang blev ødelagt. Efter at alle disse Bygninger vare aldeles sløifede og ødelagte, var Nordnæs en Tid øde og blev brugt til Rettersted for Misdædere, indtil Aar 1644 da Skandser og Vølde bleve her opførte, belagte med Kanoner. Ved Nordnæs ligger St. Pouls Kirkegaard, hvor Fattige nyde frie Begravelse; denne Kirkegaard blev indviet den 16 Junii 1650. Herfra begynder Stadens fornemste Gade, kaldet Stranden eller Strandgaden, see Bergen.

Nordre Bergenhiuus Amt i Bergens Stift, bestaaer af 2de Fogderier, nemlig: 1) Sønd- og Nordfiords, 2) Yttre- og Indre-Sogns, hvilke indeholde 4 Sorenskriverier, som ere Søndfiords, Nordfiords, Yttre-Sogns og Indre-Sogns Sorenskriverie, tilsammen bestaaende af 2508 matrikulerede Gaarde. Amtet er i det Geistlige inddeelt i 3 Provstier, nemlig Sogns, Søndfiords og Nordfiords Provstie. I Amtets District gives Anvisning paa adskillige Steder i Fieldene til Kobber-Malm, og 2de Kobberværker have forhen været i Drivt, under Navne af Grimmeliens og Aardals eller Semsdals Værk. Ligesaa findes paa visse Steder Jern-Ærts.

Nordre-Eid, en Gaard i Høslands Præstegield, Nedre-Rommerigs Fogd., Aggershuus Amt. Paa denne Gaards Grund er opført Bygninger til et Jernværk, kaldet Sittens Jernværk, som Aar 1761 blev optaget, men er nu, fornemmelig af Mangel paa Kul, igien nedlagt, see Sidskongs-Annexsogn.

Nor-

Digitized by Google

Nordre Fierding af Island, som og kaldes Nordre-Island, og paa Islandsk Nordlendinge Fiordung, er det største District af Islands fire Fierdinger og næst efter Sønderlandet best beboet; det ligger smukt og har mange Afverlinger af Fiorde, Dale, Næs og korte Fieldveie. Søekysterne ere overalt ujevne og paa de fleste Steder klippige. De dette District tilhørende Øer ligge alle, paa een nær, kaldet Grimsøe, tet ved det faste Land. Fieldegnen er vidtløftig, men ligger kun 2 a 3 Mile fra Bygden, og har mange Steder store Marker, hvor en Mængde Qvæg og Heste gaae om Sommeren. Biergene til Fields ere overalt omtumlede ved Jordbrand, men meest paa Kiølveien, hvor de Reisende maae fare over store Lava-Strækninger. Den beboede Egn er smuk og græsrig overalt. Skreedfald giøre ofte Skade paa Nordlandet, især ved Skagefiord og Vatsdal. Her ere flere Floder og ferske Søer end paa Vesterlandet; ligeledes haves her Hverer og varme Bade. I de ældste Tider har paa Nordlandet været et Jernværk i Drivt, hvoraf endnu findes mange Kiendetegn. Her er ogsaa den beste Birkeskov. Paa Kysterne fanges Torsk, saa og Sælhunde og Havkalve, hvoraf virkes Tran. Denne nordre Fierding, som er 45 Mile lang og 6 Mile breed, bestaaer af 4 Sysseler, hvilke ere: Hunevatns, Skagefiords eller Hegranæs, Øyefiords eller Vadle, som og kaldes Eyafiordar, og Thingøe eller Thingejar Syssel. Over disse Sysseler er en Amtmand, som og er Amtmand over Østre Fierding, og 4 Sysselmænd. Aar 1753 var i denne Fierding 541 Skattebønder og 1305 andre Bønder, som Aar 1770 eiede 10 Baade for 8 Mand, 40 for 6 Mand, 46 for 5 Mand, 66 for 4 Mand og 35 for 2 Mand, tilsammen 197 store og smaa Baade. Aar 1760 vare Jordenes eller Tunernes Antal i Districtet i alt 1392. Aar 1703 beløb Folkemængden til 11841, og Aar 1769 til 11985 Siele. For denne nordre og tillige for vestre Fierding er en Laugmand, for hvilken Sysselmændenes Domme indstævnes, derfra til Landets Ober-Ret, og siden til Høieste-Ret i Kiøbenhavn. Nordre Fierding henhører i det Geistlige under Hole Bispedømme, og ere her i alt 62 Sognepræster og 15 Kapellaner. Biskoppen boer paa Holum, hvor Domkirken er, saa og en latinsk Skole, see Holum.

Nordre Guldbrandsdalens Sorenskriverie i Guldbrandsdalens Fogd., Christians Amt, bestaaer af 3de Præstegielde og Tinglauge, som ere: Vaage, Lom og Lesiøe, hvortil ere 3de Tingsteder, saasom: Pladsen Urberg for Vaage, Gaarden Stamstad for Lom, og Gaarden Rødølen i Dovre Sogn for Lesiøe. Paa disse Steder holdes Tingene 3de Gange om Aaret,

Digitized by Google

nemlig om Foraaret i Februarii og Martii, om Sommeren i Junii og Julii, og om Høsten i September Maaned. Den halve Deel af Foldals Annexsogn til Lessøe Præstegield hører under Østerdalens Fogd. i Hedemarkens Amt. Sorenskriverens Domme indstævnes for Hedemarkens eller Oplands Laugting. (See i øvrigt Guldbrandsdalens Fogd.).

Nordre Hedemarkens Sorenskriverie i Hedemarkens Fogd. og Amt, bestaaer af 2de Præstegielde, nemlig: Næs og Ringsager, samt af Vangs Præsteg., 2de Fierdinger, som ere Vallum og Hummelstad, item Furnæs Annexsogn til bemeldte Vang. Sorenskriverens Domme indstævnes for Hedemarkens eller Oplands Laugstoel. (See i øvrigt Hedemarkens Fogd.)

Nordrehougs Præstegield i Ringerige District, Ringerige og Hallingdals Fogd. og Provstie, Buskeruds Amt, bestaaer af 4 Kirkesogne, som ere: Nordrehougs Hovedsogn, og Annexerne Houg, Viger eller Odalen, og Lunder eller Sognedalen. Hovedsognet er 3½ Miil langt og ½ Miil bredt imellem Aasene eller Fieldene. Hovedkirken er grundmuret af god Steen, har en skiøn muret Taarnfod af en temmelig Høide med et høit Spiir, omgivet med 4 mindre, alt meget smukt. I Taarnfoden er en muret Opgang, dog saa smal at et voxen Menneske neppe kan trænge sig derigiennem. I Taarnet hænger en stor skiøn Klokke med en gammel Inskription af Rune Bogstaver. Prædikestolen er meget gammel, hvilket et derpaa staaende Aarstal udviser, nemlig 1582, og Altertavlen er ligesaa meget gammel og har ingen Anseelse. For noget over 50 Aar siden er paa Kirkegaardens nordre Side, tet ved Muren, ved en Grevs Opkastelse, fundet omtrent 20 Stykker af Kong Friderich den Førstes Sølvmynter. Præstegaarden Nordrehoug har i fordum Tid været meget liden, men efter et gammelt Dokument under Oslo Kapituls Segel, af Dato 4 December 1575, er den ved Mageskifte med andet Gods temmelig udvidet. Her findes en gammel muret Kielder, kaldet Munkekielderen, som har Udseende, at have en lige Alde med Kirken. Paa Præstegaarden stod, Aar 1716 den 29 Martii, det bekiendte Slag imellem de norske og svenske Dragoner, da de Svenske om Natten, efter at de 7 Kompagnier stærk vare ankomne fra Christiania til Præstegaarden, og der, ligesom paa nærmest liggende Gaarde, havde indqvarteret sig og lagt sig til Hvile, bleve af 3 Kompagnier Norske overfaldne samme Nat, og hvorved 30 Svenske bleve paa Stedet, 170 fangne, hvoraf 40 vare ilde blesserede, og Resten blev jaget paa Flugten, deels til Hest og deels til Fods, hvilke toge samme Vei tilbage, som de vare komne, undtagen endeel, som fra de andre ved Nattens

Mørke

Digitized by Google

Mørke bleve forvildede og kom paa den store Skov, Krogskoven kaldet, hvor de i den paa Skoven daværende dybe Snee maaskee satte Livet til, og fandtes deres Lig om Foraaret efter at Sneen var bortsmeltet. Jordarten i dette Præstegield er for det meste Leer, temmelig god til Korn, men meget ringe til Hoeavling. Ellers tager Kornet ofte Skade af alt for tidlig indfaldende Nattefrost om Høsten, saa og ved langvarig Kulde om Foraaret, og gives her desuden en Sort vildt Korn, kaldet Landhavre, som gior betydelig Skade. I Hougs Annex er ringere Jord og desuden oftere underkastet mislige Aar ved Nattefrost. Naar undtages Hovedsognet og Hougs Annex, haves i de 2de andre Sogne temmelig gode Skove. Mineralier af Sølv-, Robber- og Jern-Ertzer findes paa adskillige Steder, dog intet Værk for nærværende Tid i Drivt, uden et gammelt Jernværk, kaldet Sognedals, i Lunde Annexsogn, som i lang Tid har lagt øde og nu paa nye optaget. Et Kalkbrænderie er i Drivt paa Gaarden Borger i Hougs Annexsogn. Næringsveiene ere her i Præstegieldet meget ringe, naar undtages de Gaarde, hvortil haves Skove. En liden Deel Fedevare afhandles aarlig, saa og noget Fuglevildt, thi Bønderne drive meget paa Skytterie. Til Præstegieldet er en Sognepræst og en residerende Kapellan. Tingstedet for Præstegieldet, som indehofder et Tinglang, er Gaarden Hesselberg.

Nordsems eller Nordsømnens Fierding, et Bøygdelaug af Brønøe Præstegield i Helgelands Fogderie, Nordlands Amt, beliggende ud mod Havet.

Nordsæt, en Gaard i Klæboe Præstegield, Strinde Fogd., Tronhiems Amt. Her løber Nid-Elv forbi og danner et Vandfald, kaldet Nordsæt-Foss, hvorved 2de betydelige Saugbruge ere opførte. Neden for dette Vandfald er lagt en Bro over Elven, kaldet Tillerbroe.

Nordsøe, et stort og fiskerigt Vand af 3de Miles Længde, beliggende i Holdens Præstegield, nedre Tellemarkens Fogd., Bradsberg Amt, hvorved Holdens Jernværks Bygninger ere opførte, og ligge her mange Gaarde, som alt gior denne Egn meget behagelig. Ved Nordsøe skal i fordum Tid have været en Kirke, kaldet St. Mikels Kirke, som var udhulet i en Klippe, og Kirkegaarden, hvorpaa hidtil har været at see Grave og nogle Træekors staaende paa Gravene, var anlagt oven paa Klippen.

Norduraae, en Elv, som, næst Hvitaae, er den største i Borgarfiords Syssel, vestre Fierding af Island, og er meget riig paa Lax. Tilforn var Fiskeriet i den hele Elv en særskilt Eiendom, men nu er det hævdet til hver Gaard, som ligger i Nær-

Digitized by Google

værelsen, saaledes at enhver Opsidder betiener sig af Fiskeriet paa sin Grund.

Nordvie, en Gaard i Stangvigs Præstegield, Hedemarkens Fogd. og Amt, som i fordum Tid formenes at være beboet af meget anseelige Mænd. Adskillige Kiempehøie sees paa denne Gaard, i en af hvilke er fundet et Sværd, en Staal-Hue, en stor Spore, og Fæstet af en stor Kaarde. Gaarden er smukt bebygget, og har gode Agre og Enge. I de senere Tider har og Gaarden været en Herregaard, især beboet af de Skaktavler, hvis Familie nu er uddød.

Nordvigs-Eidet, et Eide imellem den saakaldte Eidsbugt og Gaarden Nordvig i Eide Annexsogn, Grøttens Præsteg., Romsdals Fogd. og Amt, hvor Annexkirken staaer ved Gaarden Nordvig. Paa dette Eide ligge 7 Gaarde.

Nordvigs-Sundet, et smalt Sund imellem Ytterøens nordvestre Side og det faste Land af Ytterøens Præstegield, i Inderøens Fogd., Trondhiems Amt.

Nordre-Øer, saa kaldes alle de Øer, som ligge paa den nordre Side af det store Dyb eller Breesund, i Borgunds Præstegield, Søndmørs Fogd., Romsdals Amt.

Nordøe, en Øe uden for Vikten, i Nærøens Præstegield, Nummedals Fogd., Trondhiems Amt.

Nore Sogn, et Annex til Rollaug Præstegield, i Nummedals og Sandsværds Fogd., Buskeruds Amt, som udgiør et Tinglaug, hvortil Tingstedet er Gaarden Kravig. I dette Sogn ligger Friderichsmindes Kobberværk, som nylig er anlagt.

Norge eller Kongeriget Norge, strækker sig yderst i Nord til Jishavet, hvor Landet fra Nordkap, som er den yderste Ende deraf, bøier sig O. S. O. til den Holm Lyngstuen paa Grændserne af Russisk-Lapland; mod Vesten og Sønden er Nordsøen, som fra Nordkap omfatter Landet, der i krum Linie bøier sig Sydvest til Sønden indtil Lindenæs, som ligger sønderst paa Landet; mod Østen er Kongeriget Sverrig, som skilles derfra ved høie Fielde eller Bierge, der ligge, som en Kiæde, imellem begge Rigerne, og hvor de ere høiest, kaldes Kiølen, men ovenfor Sverrig, paa samme Side, tilstøder Svensk- og Russisk-Lapland. Mod Sverrig ere Grændserne paa det nøieste bestemte ved Traktat af $\frac{7}{18}$ October 1751. Hele Grændselinien udgiør $232\frac{1}{2}$ Norske eller $342\frac{3}{4}$ geogr. Mile. Denne hele Strækning er bleven beteghet i Aarene 1752 til 1766 med store Grændseriser o: Steenhobe, som vise en nøiagtig Grændselinie. Grændserne imellem det Norske- og Russiske-Lapland ere endnu omtvistede, da de ved Traktaten af Aar 1602 ei bleve tilstrækkelig beskrevne. Hübner i hans Geo-

Digitized by Google

Geographie anfører Norges Længde i Mile-Maal fra Nordkap i Finmarken, som det yderste i Nord, til Lindenæs, at være i lige Linie 202½ tydske Mile. Efter Pontoppidans geogr. Oplysning skal Længden være fra Jadnem-Røset paa Rigsgrændsen af Trondhiems Amt (altsaa Nordlandene og Finmarken uberegnede) indtil Lindenæs 118 geogr. Mile i lige Linie, men Længden af Søekysten for denne mere sydlige Deel anføres for 325 geogr. Mile. Breden er meget forskiellig. Den største Brede anfører Pontopp. at være fra Faxefieldet paa Rigsgrændsen, det østlige i Aggershuus Stift, indtil de vestlige Udøer i Bergens Stift, henimod 60 geogr. Mile. Paa hiin Side Forbierget Statt i Søndmør tager Breden meget af, og er ved Salten i Nordlandene ikkun hen ved 9 geogr. Mile. Hübner anfører Breden i det høieste mellem Lindenæs og Statt i Vester til Sverrig i Øster for 65 tydske Mile, men paa andre Steder Norden for, skriver han, er den 50, 30, ja kun 11 a 12 Mile. Arealet beregnes i alt med Nordlandene og Finmarken og Øerne samt Landsøerne til 6966 □ Mile, deraf det sydlige Norge 3640 Gr. M. Norges Beliggenhed efter Jordkloden er imellem den 58 og 71 Gr. 12 Min. nordlige Brede, at regne fra Lindenæs til Nordkap. Længden fra Vesten til Østen er imellem 7 Gr. 45 Min. og 18 Gr. 30 Min. fra Kisbenhavns Meridian. Den nordligste halve Deel heraf, Nordlandene og Finmarken, ligger imellem den 65 og 71 Gr. 12 Min. nordlige Brede, og imellem 18° 30′ østlige og 1° 30′ vestlige Længde. Den sydlige Deel ligger imellem den 58 og 65 Gr. 15 M. nordlige Brede, og imellem den anden Gr. østlige og 7 Gr. 45 Min. vestlige Længde fra Kisbenhavns Meridian. I gamle Dage var Norge inddeelt i mange smaa særskilte Herredømmer, men Kong Harald Haarfager undertvang sig det hele Rige Aar 875. Aar 1019 indførte Kong Oluf den Hellige Regieringen i Norge, som den danske Prinds Sveno bemægtigede sig; men Kong Olufs Søn, Magnus, vandt Riget tilbage Aar 1034, og hvis Efterkommere udi nogle hundrede Aars Tid i Rad beherskede det. Aar 1319 blev den ulykkelige Hertug Eriks Søn, Magnus Smek, Konge i Sverrig og Norge, og hans Sønnesøn Oluf den 3die, Konge til Danmark, bragte ogsaa, efter hans Fader Hagens Død, det norske Rige under sit Herredømme. Ved Olufs Død ophørte den rette Kongelige Linie i Sverrig og Norge, og den mandlige Linie var i Danmark ligeledes uddød; derfore havde Dronning Margaretha, nysnævnte Kong Olufs Moder og Waldemar 3dies Datter, den nærmeste Ret til Thronen, som hun ogsaa efter Stændernes Valg besteeg, og formaaede Hagen Jonsen, en Mand af Kongeligt Blod, at afstaae sin Ret til Kronen

Norge.

Digitized by Google

Norge, hvilken Afstaaelse høitidelig skeete paa Aggershuus Slot Aar 1388; hvoreſter hun bragte det dertil, at de norske Stænder erklærede den unge Hertug Henrich af Pommern, hendes Søsterdatters Søn, som hun siden lod kalde Erik, for Arving til det norske Rige. Denne store Dronning forbandt ogsaa Aar 1397, ved den berømte Calmarske Constitution, alle tre nordiske Riger med hinanden; men det Svenske blev siden adskilt derfra. Aar 1537 holdt Kong Christian den 3die en stor Rigsdag i Kiøbenhavn, da der blev udgivet en Reces, hvori denne er den fornemste Artikel: at Norge for stedse skulde indlemmes Danmark, som en Kronen tilhørende Provinds; efterdi Rigsstænderne, saavel under Christian den 1ste, som under Kong Friderich 2den, havde forbundet sig til at staae med Danmark under een Konge, og det saaledes, at den, som blev valgt til Konge i Danmark, skulde tillige være Konge i Norge med de dertil hørende Øer Island og Færøerne samt Grønland. Fra denne Tid mistede Norge sit eget Rigsraad, blev betragtet som en dansk Provinds og regieret ved danske Statholdere. Kong Christian 4de søgte nogenledes at hæve den Ulighed, som var imellem begge Rigerne derved, at han Aar 1646 gav den norske Adel lige Privilegier med den danske Adel; og da Souverainiteten var indført, bleve de begge, som to forenede Riger, paa lige Maade regierede af souveraine Konger; Norge fik sin Høieste-Ret igien, som det før havde, og i denne Tilstand forblev det, indtil den nu værende Ober-Hof-Ret indførtes. Kong Christian 3die lod Norge regiere ved en Statholder og undertiden ogsaa ved Vice-Statholdere; men disse forvandledes siden til et Collegium, som fik Navn af Slotslov. Kong Friderich 4de ophævede dette Collegium og beskikkede igien en Statholder; men for nærværende Tid er denne Post ikke besat, derimod paaligger det Stifternes beskikkede Øvrighed, at haandhæve Loven og Anordningerne samt at giøre Andragelser og Forestillinger til vedkommende Kongelige Collegier i Kiøbenhavn. Saaledes regierer Kongen af Danmark tillige over Kongeriget Norge med Færøerne, Island og Grønland. Regieringen er monarkisk, uindskrænket og arvelig for Mand- og Qvindelinien af den Kongelige Familie. Norges Vaaben er en kronet Løve med en Hellebard i de 2de Forbeen i rødt Feldt. Det egentlige Norge med de paa Kysten liggende Øer, hvoraf især paa den vestlige Kyst er en stor Deel og temmelig frugtbart, bestaaer af 4 Stifter, som ere: Christianiæ, Christiansands, Bergens og Tronhiems. De 2de første ligge i den Deel af Landet, som kaldes Søndenfields, og de 2de sidste i den øvrige Part, kaldet Nordenfields. Disse 2de Afdelinger ere saaledes dannede af

Natu-

Digitized by Google

Naturen ved 3de store Fielde, kaldet Dovre-, Fille-, Lang-Fieldet. Landet er overalt deels mere og deels mindre med høie Fielde og Klipper igiennemskaaret, og gives mange Steder høit op til Fields Distancer af 10 til 12 Mile, hvor ingen Folk boer, og som allene bestaae deels af nøgne Bierge uden Skov og Jord, og deels af Myrer og Moradser. Vel gives paa sine Steder imellem disse langt fraliggende Fielde adskillige græsrige Dale og ved Elve og Fieldvande endeel store Sletter, men formedelst den der faldende strænge Kulde og megen Snee, sammenføiet med mange andre Besværligheder, blive disse Stedet i Almindelighed ubeboelige, og ere for det meeste Kongen tilhørende, under Navne af Kongelige Almindinger; derimod haves mange skiønne, smukke og veldyrkede Planer og Districter ved Strandkanten af Havsiden og ved de fra Havet løbende mange store og smaa Fiorde, Bugter og Viger, ligesom imellem de nærmest Havet og disse Fiorde liggende mindre Fielde og Klipper, hvor Dalstrækninger aabne sig, som tildeels indeholde mange Bøygdelauge og Kirkesogne, forsynede med store og smaa fiskerige ferske Vande og Elve, hvilke igiennemskiære Landet baade paa langs og tværs. Disse Elve danne mange stolte Vandfalde eller Fosser, og tiene til Træelastens Frembringelse, som ellers paa mange Steder ikke kunne fremkomme uden med alt for svære Bekostninger og en uendelig Kiørsel; de tiene ogsaa til mange vigtige mekaniske Værkers Drivt, saasom Saug- og Mølle-bruge, item Bergværks-Machiner. Men ofte giøre disse Elve stor Skade ved Oversvømmelse og Udbrud, fornemmelig ved Sneens Bortgang om Foraaret og ved stærke Regnflomme Sommer og Høst, hvilket har ruineret mange Gaarde, ja endog hele Bøygdelauge. Alle store Elve have for det meste deres Udspring fra Fieldene omkring Rørraas. Landet kan endnu paa mange Steder betydelig forbedres og udvides til Folkemængdens Formerelse, hvorpaa i den senere Tid ved Regieringens og adskillige private Selskabers Opmuntring ved Præmiers Uddelelse haves betydelige Prøver, ei allene ved de gamle Gaarders bedre Dyrkelse og Udvidelse, men og ved Nyerydnings-Pladsers Anlæg. Sommeren er meget kort, men derhos paa sine Steder temmelig varm. Vinteren er lang og kold, som foraarsager megen Snee, især til Fields, der meget sildig om Foraaret og tildeels ei førend langt ud paa Sommeren bortsmelter, ja paa de høieste Fielde bliver liggende det ene Aar efter det andet og forbrænder til Jis. De vestlige og østlige Kyster afvige heri, thi deres Beliggenhed giør Forandring i Veirligets Beskaffenhed. Frost og Snee ere her sieldnere, Regn, Taage og Storm ofrere paa den hele vestlige Kyst. Paa Biergene er det modsatte. Derimod falder i de østlige Dale og de sydlige

Kyster

Digitized by Google

Kyster den reneste og friskeste Kulde. Den strænge Vinter er Nordmandens Skovbrug og anden Vinterdrivt til Fordeel, den milde derimod til Skade. Landets almindelige Sæd er Havre, som meest kommer overeens med Jordens Beskaffenhed, der i Almindelighed er tør og mager; dernæst Byg og Halvbyg, det er en Blanding af Byg og Havre. Paa nogle Steder eller i visse enkelte Districter blive disse 2de Sorter ene brugte til Sæd, men ellers i Almindelighed saaes 6, 8 a 10 Tønder Havre mod 1 a 2 Tønder Byg. Baade Sommer- og Vinter-Rug bruges overalt især paa Nyeland og i Udmarken paa de saakaldte Sveer eller Brændder, men hos Bønder i Almindelighed ikke mere end $\frac{1}{8}$, $\frac{1}{4}$ og $\frac{1}{2}$ Tønde. Den største Rug-Avling falder paa Hedemarken og paa Jedderen. Erter baade hvide og graae er ligeledes en almindelig Sæd, fornemmelig hvor Leerjord haves, dog sielden til større Avling end til Husbehov, uden paa enkelte Gaarde i visse Districter. De beste Erter skal vore i Ytre- og Indre-Sogns Fogd. i Bergens Stift. Hvede, især Boghvede, er vel ingen almindelig Sæd, men saaes dog, paa sine Steder og avles med god Fordeel, fornemmelig i Sogns Fogd. ubi Bergens Stift. De beste Kornmarker gives paa Hedemarken; der avles i Almindelighed ei allene saa meget Korn, som Almuen selv behøver, men haves og en god Deel tilovers til Forhandling i Naboe-Districterne, Kiøbstæderne og paa Bergværkerne. Saaledes kan og adskillige andre Districter baade Sønden- og Nordenfields, naar ei mislige Aaringer indtræffe, ved langvarig Kulde og tørre Vinde om Foraaret samt tidlig Frost om Efteraaret eller stærk Tørke uden Regn om Sommeren, hvilket kaldes Skin-Aar) eller og langvarig Regn om Sommeren, og sielden Soelskin eller tørt Veirligt, (hvilket kaldes Grøn-Aar) komme de mere mislige Districter til Hielp, fornemmelig med Sæd, hvortil fremmed Korn er utienligt efter Landets Jordarter og Klima. De meest trængende Districter ere Søndenfields i Østerdalen, øverst i Guldbrandsdalen, Valders med flere til Fields eller øverst oppe mod Fieldene beliggende Bygder: ligesaa Fieldbygdene Nordenfields og de Gaarde, som ligge langs Fieldsiden, hvor det er meget sielden, de Aar indtræffe, at Gaardenes Opsiddere i Almindelighed høste modent Korn; nu gives og de Districter, hvor aldeles intet Korn voxer, saasom i hele Finmarken Nordenfields under Trondhiems Stift, hvilket, med Avlingens Mislighed paa andre Steder, foranlediger, at Norge aarlig trænger til fremmede Kornvare, som nu i den sencre Tid fornemmelig indbringes fra Dannmark og Holsteen, især Rug og Havre; men uagtet denne Tilførsel er dog Fieldbonden og de, som beboe de meest mislige Gaarde, nødsagede at betiene sig af Fyrrebark, som tilberedes, tørres

Digitized by Google

tørres og males til Meel, hvoraf koges Grød og bages det saakaldte Fladbrød. Men ligesom disse Bønder savne det gode Korn, saa have de derimod deres betydeligste Ophold af deres Creaturer, for hvilke de paa deres Fieldgaarde have gode og vidtløftige Græsgange om Sommeren, samt skiønne Enge og Fieldsletter til Høe-Avling; de have tillige god Anledning til Jagt eller Skytterie af Dyr og Fuglevildt, ligesom fordeelagtigt Fiskerie i Fieldvandene og Elvene, og i øvrigt betydelige Fordele ved Skovhugst paa de Steder, hvor samme kan frembringes til Forhandling; saa at Fieldbonden i Almindelighed staaer sig bedre end de, som bebos Gaarde længere ned i Landet, hvor saadanne Nærings-Midler tildeels savnes, naar mislige Aar indfalde. Humle-Haver findes baade Norden- og Sønden-fields, snart ved hver Gaard, og den beste og feldigste Humle falder paa Hedemarken, i Guldbrandsdalen, Hardanger og i Surendals Præstegield udi Romsdals Amt m. fl. St. Hør samt norsk Liin og Hamp vorer paa de fleste Steder i Norge, men denne Avling drives sielden saavidt, som en Gaards-Familie behøver; i benævnte Surendals Præstegield sælges dog noget anseeligt aarlig. Kartoffel-Sæd er nu i de senere Aar bleven meget i Brug overalt i Norge, og paa sine Steder avles deraf en betydelig Deel, hvorved den forhen meget almindelige Avling af Næper, som ere et Slags flade Roer, har meget aftaget, hvilket ikke lidet besparer Skovene; thi til denne Vært blev forhen aarlig paa hver Gaard, som havde Skov, nedfældt 1, 2 a 3 Skovstykker, og Træerne med Grenene paa Stedet opbrændte, hvilke Steder kaldes Sveer, og i hvis forbrændte Jord Næper saaes. Saadanne Sveer bruges ogsaa til Rug-Avl. Foruden at denne Maade i sig selv ødelægger Skovene, saa har den og ofte foraarsaget store Ødelæggelser ved det at Ilden har grebet om sig og igiennemfaret mange skiønne Skovstrækninger. Ved Forordn. af 4 April 1781 er Braatte-Brænden meget indskrænket. Kiøkken- og Urte-Haver ere blevne meget almindelige i de senere Aar, saa at enhver Gaardmand, endog Huusmænd i visse Districter, dermed ere forsynede, men paa mange Steder endnu forsømt, fornemmelig Nordenfields. Mange Districter ere og forsynede med gode Frugt-Haver, beplantede med Eble-, Pære-, Blomme- og Kirsebær-Træer, saasom i Sognefiord, Nordfiord, Vos, Hardanger og flere Steder i Bergens Stift. Kirsebær falde især meget almindelig og snart overalt ved Søekanten og de Bygder, som ligge Søen nærmest i de sydlige Egne. Af almindelige Bærsorter, som vore paa Marken, saasom Multebær, Tyltebær, Blaabær, o. s. d. haves overalt en stor Mængde. Multebær vore paa store Myrer, fornemmelig til Fields, i det hele Norge. Kummen,

paa

Digitized by Google

paa norsk Karve, vorer vildt i Landet udi stor Mængde. Der gives Enge, hvor næsten intet uden Karve er at see. Paa Ringerige, Hedemarken o. fl. St. kan en Bonde visse Aar sælge 10 til 20 Tønder, og den udskibes til Fremmede i Mængde, fornemmelig fra Christiania. Med Tobak-Avl er i de nyere Tider giort Anlæg, især ved Friderichshald, i Hardanger, i Spydeberg Præstegield m. fl. St. Mannagræs findes i Mængde vildvorende, men dets Brug kiendes ikke. Af de nyere Landoekonomies Foderurter er nu Klever paa nogle faa Steder, fornemmelig i Christiania og Christiansands Stifter samt ved Tronhiem kommet i Brug; men vildvorende saavel til Foder, som i andre Huusholdningsgrene tienlige Vexter, falder i Mængde. Mange medicinske især antiskorbutiske Planter vore vilde i Landet, f. Ex. Qvanne eller Angelika, som Bønderne meget elske og bruge paa mange Maader; Cochlearе, Gentiana (Skiærsøde), Rosenrød, Ærenpriis m. fl. En Rhabarber-Plantage var af Apotheker Peckel anlagt paa Kongsberg omtrent i Aaret 1774. Af Mosarter har Norge fornemmelig 3 Slags, som især tiene til sund Føde for Mennesker, nemlig: Fieldgræsset eller den islandske Mos, Mariægræsset og Geitnaskoven. Farvemosen, Hvidblik og Hvidkork sælges af de nordenfieldske Bønder til Farverie i smaa tøde Kager, under Navn af Korkekager. Fra Christiansands Stift skal Engelskmændene have hentet nogle Skibsladninger deraf, og i de Aaringer 1785, 86 og 1787 ere fra Flekkefiords Toldsted og District udførte af Farve- eller Steenmos 37,971 Lispd. Af andre Farveplanter har Landet en temmelig Mængde. Skovene ere een af Norges betydeligste Indtægtskilder; de indbringe Landet mange Tønder Guld ved Bielker, Bord eller Bræder og anden Træelast, saasom store og smaa Mastetræer m. v.; desuden den Herlighed at Landet har selv hvad det behøver til Brænde, Bygningstømmer, Gierdesfang ꝛc., Nordlandene og Bergens Stift undtagen, som tildeels og paa de fleste Steder savne denne Herlighed; men Norges sydlige og østlige Steder have Træelasthandelen tildeels at takke for deres Opkomst og Velstand; dog er det at beklage, at Skovene aarlig mere og mere anhugges end de virkelig kan taale at producere for Bestandighed, ja paa sine Steder hugges aldeles for Føde, saa at mange Districter, der for vare forsynede med de skiønneste og beste Skove, nu neppe eie saa meget Brænde som Districtet selv behøver, uagtet i de senere Tider megen Bespørelse haves til Formaal ved Huse og Gierdes Opførelse af Steen. Denne Ruin eller mærkelige Aftag foraarsages fornemmelig af de i den senere Tid opfundne Haandsauger, ligesom ved den uforholdsmæssige Hugst af Maals- og Undermaals-

Saug-

Digitized by Google

Saugtømmer til Skidrsel paa de privilegerede Vandsauge, hvilket langt overstiger de bevilgede Qvanta i Almindelighed. Denne Sort Skov er Fyrre og Gran. Af Løvtræer har Norge Birk i Mængde. Af Eeg findes kun lider Nordenfields, men de beste Eegskove haves i Grevskaberne og i Christiansands Stift, særdeles i Nedenæs og Mandals Lehn, samt i Bolvigs Jernværks Circumference i Nedre Tellemarkens Fogd. Bøg findes i Grevskaberne. Norges Birkehandel skeer meest paa Holland saa og til Engelland; Bordhandelen derimod meest paa Engelland og Frankrig; omtrent 400 Skibe ere aarligen beskieftigede i denne Handel, og regnes denne Norges Indtægt fra Fremmede aarlig til 1200,000 Rdlr. Af Kul bruges en betydelig Mængde til Bergværkerne; mange Værker lide nu omstunder stor Mangel paa Kul, hvilket en foregaaet uordentlig Hugst samt urigtig og tildeels skiødesløs Kulbrændingsmaade ikke lidet har foraarsaget. Bieavlen blev i forrige Tider agtet for umuelig i Norge, men Erfaring har siden viist det modsatte. Allerede Aar 1740 bleve de opelskede ved Christiania, men ingensteds i Norge ere de mere udbredte blandt Bønderne end ved Friderichshald. Hestene ere stærke, velvoxne og hurtige, derfore visse paa Fødderne, men i Almindelighed kun middelmaadige af Størrelse, undtagen Dragon-Hestene paa Dragon-Gaardene, som Eierne eller Opsidderne af enhver af disse Gaarde maae anskaffe sig efter et viist bestemt Maal, nemlig 2½ Alnd, og holde i god Stand, hvorfor de aarlig nyde udi Fourage-Penge 7½ til 8 Rdlr. Hestene foeres fornemmelig med Hø og Hakkelse. De beste Heste falde i Guldbrandsdalen. Nordbakkene, eller de gule med sorte Been og en Aal ned af Ryggen, ere høit agtede. I Stavanger Amt skal være nogle gode Stutterier, ellers ere de kun lidet i Brug paa enkelte Gaarde. En Bonde paa Gaarden Drivstuen paa Dovrefield har udmærket sig, ved at have afhændet i 5 Aar af eget Opdræt 20 tienstdygtige og skiønne Dragon-Heste, og hvorfor han har erholdet et Kongeligt Æresstegn, nemlig en Medaille at bære i Brystet. Paa nogle Steder, saasom paa Søndmør, sammensnoes af Hesteman og Hesterumpe et Slags Toug, kaldet Haartoug, som er meget fast, og har den Egenskab, at det ikke dragner eller strækker som andet Toug; saaledes sammensnoes ogsaa Toug af Svinehaar. Hornqvæget er i Almindelighed kun smaa, men dog langt ind i Fiordene større end ud mod Havkanten. I Fieldbygdene holdes langt flere Kiør end i andre Districter. Om Sommeren, ved St. Hans Dags Tider, drives Creaturene 1, 2 a 3 Mile til Fields for der at have deres Sommerfode i de mellem Fieldene liggende græsrige og ubeboede Dale; paa disse Steder holdes Creaturene, saavel store som smaa, til

Høsten,

Digitized by Google

Høsten, paa mange Steder indtil Sneen begynder at falde, men den almindelige Tid er til September Maaned. Dette kaldes at ligge til Sætters, og hører til de fleste Gaarde et saadant Sætterssted, hvor smaa Fæhuse ere opbygte, saa og et lidet Huus, kaldet Madstuen, hvor Melken og Fedevarene forvares, og en anden Stue, kaldet Skiulet, for et Fruentimmer, som, under Navn af Budeie, tilbereder Fedevarene og i bemeldte Huus har Ildsted. Med Hyrden som vogter Qvæget i Marken, følger altid 1 a 2 afrettede Hunde, hvilke advare, naar Bioerne eller Ulve ere i Nærværelsen og tildeels holde disse fra Creaturene. De Fedevare, som Bønderne have til deres Husholdning og til Forhandling, tilvirkes for største Deel i denne Sætter-Tid, og kaldes Bueimad eller Budrot, hvilke bestaae i Smør og forskiellige Slags Ost. Iblandt de norske Oste ere de Tydalske berømte. Ved Sætterstedet haves tillige i Nærværelsen, foruden en større eller mindre grøn Plet ved Husene, et eller flere Field-Enge til Høeslet, og efter at Høeavlingen er bragt i Huus paa Gaardenes Hiemmarker, farer enhver Mand til Fields, som i Almindelighed indtræffer udi Julii og Augusti Maaneder, for at afslaae Græsset paa Field-Engene og bringe Høet enten i smaa opbygte Boder eller i saakaldte Stakker, men ofte indtræffer langvarig Regnveir, medens Høet endnu ligger paa Marken, saa at Bønderne maae forlade samme og igien reise til Fields paa en anden Tid, hvilket, især for de, som have lange Veie, foraarsager megen Tidsspilde. Disse Field-Enge ere enten Gaardene tilhørende eller Kongens Eiendom, som Fogden paa Kongens Vegne bortfæster. Om Vinteren fornemmelig ved Juletider kiøres Høet hiem fra Fieldene. Den norske Almue har saaledes ved denne Fourage-Tilbringelse betydelig Arbeide og stort Besvær; det var derfor at ønske, at samme kunne undværes, og at den derved forbrugende Tid derimod blev anvendt til Hiemjordens Forbedring, hvilket paa mange Steder snarlig ville erstatte Savnet af dette i sig selv ringe Fieldhøe. Foruden Høe og Halm, som i Almindelighed tiene til Føde for Creaturene, bruges, hvor Løvskov voxer, om Efteraaret at afskiære Løvtræet de mindste Grene eller Qviste, hvilke sammenbindes i smaa saakaldte Kiærver o: Knipper, derefter tørres og forvares under Tag til om Vinteren, da det lægges for Smaafæet, som afpiller Løvbladene; andre bruge ogsaa at samle Løvbladene af Træerne uden at tage Grenene med. Om Vinteren bruges tillige Granebær især til Geder, og om Foraaret, naar Foder-Mangel indtræffer, bruges Bark fornemmelig af Esp- og Rønnebær-Træe, som afskiæres Stammen og Grenene i smalle Strimler, efter at Træet er nedhugget og hiembragt, hvilket er en meget kraftig Føde saavel for Hornqvæget

som

Digitized by Google

som andre smaa Creaturer. Ved Søekanten og Havsiden fødes Creaturene fornemmelig med Tang og saakaldet Fiske-Sloe d: Fiske-Indvolde, item med tørrede Torskehoveder, tørre Sild ꝛc. Paa endeel enkelte Steder bruges ogsaa at give Kverne Hestemøg, som, naar de først ere vante dertil, spises med stor Begierlighed; saa bruges ogsaa hvid Fieldmose. Paa de mange smaa Øder og Holme, som skiule Norges vestre Side, opelskes og fedes aarlig mange Øxne, langt større end de paa det faste Land, fordi de der ikke allene have herlig Græsning, men ogsaa fuld Frihed, saa at de blive ganske vilde, og maae undertiden skydes, men ellers fanges med Snare eller Hunde, naar de om Høsten skal slagtes. Faar, paa norsk Souver eller Smaler, haves overalt, af omtrent samme Beskaffenhed som de Danske. I Almindelighed klippes Faarene 2de Gange om Aaret. Paa somme Steder, saasom i Nordlandene, bruges de ubeboede Øer til vilde Faars Avling, og Leilighed dertil gives paa mange andre Steder. Geder holdes endnu i større Mængde, fornemmelig ved Søekanten, siden baade deres Trivelse og Fremfødning er mindre vanskelig. Af Melken tilberedes Ost og noget Smør til Brug i Huusholdningen. Med Bukkeskind drives paa nogle Steder en god Handel. Af Sviin holder enhver Bonde i Almindelighed 2, 3 a 4 efter Gaardenes Størrelse, og paa de store Gaarde flere. I Eikesdalen, under Romsdals Amt, hvor en stor Overflødighed af Hassel-Nødder voxer, fedes mange Sviin dermed om Sommeren, og ligeledes samles de til Føde for Svinene om Vinteren. De nordlige Landes egne Dyrart, nemlig Reensdyr, findes tamme i Norges nordligste Deel Lapland med fl. St. Vilde gives over hele Norge i Fieldbygderne, og hvor de holde sig, sees de altid i meget store Flokke. Bønderne skyde af og til nogle; men fornemmelig er det de i Norges Fielde sig opholdende Finnelapper, som eie og ernære sig af disse Dyr. Der gives de Finner, som eie nogle hundrede Reensdyr, med hvilke de flakke om paa Fieldene for at søge Føde for Dyrene, som bestaaer i Fieldmose. Elsdyr, ogsaa kaldet Elling, sees hist og her, især paa Ringerige og Rommerige, dog ikke i nogen Mængde. Det sidste Forbud mod at skyde Elsdyr i Norge, var ved Forordn. af 12 Januarii 1784 paa 4 Aar. Hiorte og Raadyr er at see snart overalt i Lander, men opholde sig fornemmelig paa visse enkelte Steder. Af Hazer haves overalt en stor Mængde; de ere graae om Sommeren og hvide om Vinteren. Foruden de som skydes, fanges en stor Deel ved de saakaldte Hazestokker og Vipper om Foraaret ved Sneens Bortgang af Indmarkene; thi da søge de frem paa de grønne Pletter. Disse Stokker og Vipper anrettes ved Gierdesgaardene, hvor smaa Aabninger gives, og ved

Ledene.

Digitized by Google

Ledene. Af Rovdyr opholde sig i Norge, især paa store Fielde og i tykke og moradsige Skove, Biørne og Ulve. Bisrnen er graae og sort, nogle enkelte hvide; de bestaae af 2de Slags, nemlig: de store, kaldet Heste- og Mærre-Bisrne, og de mindre, Myre- eller Mour-Bisrn, saa og Mouretass. Det første Slags er fornemmelig de, som gisre Landet stor Skade ved at slaae Heste og andre store Creature, og de sidste søge jevnlig ned til Bøygden om Høsten, naar Kornet er modent og tildeels allerede opskaaret eller afmeiet og sat paa Stør, da de, især paa Havre, gisre en stor Ødelæggelse, hvor de fremkomme. Nogle blive ved saadan Leilighed skudte af Skytter, som vppebie dem paa de Steder, hvor de almindeligst fremkomme, saa og ved udlagde Selvskud, men denne sidste Maade bruges fornemmelig paa det Sted, hvor en Hest eller andet stort Creatur er bleven dræbt. Bisrneskyttere, hvoraf Finnerne ere de bedste, saa og nogle enkelte Bønder, farnemmelig i Sælboe Præstegield under Trondhiems Amt, opsøge ogsaa Bisrnen om Foraaret paa Field-Engene, især paa Sættervoldene, naar Græsset begynder at opvoxe efter Sneens Bortgang. I Hiemmarkene anrettes Biørnegaarde eller Biørnestokker og Vipper paa de Steder, hvor Bisrnen har sin almindeligste Gang. Paa nogle Steder anrettes om Foraaret en saakaldet Biørnejagt, for at jage Bisrnen til Fields eller af Bøygden, og ved saadan Leilighed bliver tillige en og anden skudt. Endnu bruge svede Skytter en Maade at skyde Bisrnen, nemlig om Vinteren og Foraaret, imedens de endnu ligge i deres Hie; da det ofte hænder, at baade de gamle Bisrne og deres Unger blive dræbte; men dette er derhos et meget farligt Skytterie, naar Skytten ikke fuldkommen forstaaer sin Kunst, og har gode paalidelige Hunde, som i Tilfælde af feil Skud kunne forhindre Bisrnen at forfølge sig. Ulve, som ogsaa kaldes Gragebeen, Trol og Varg, foraarsage ligeledes Indbyggerne stor Skade paa deres Creature, fornemmelig Smaafæ, ligesom ogsaa unge Heste eller Føl. De søge efter Rov baade Vinter og Sommer. Naar megen Snee falder til Fields om Vinteren, søge de til Bøygden og Sækanten i meget store Flokke, og ved Leilighed at Creaturene drives ud for at vandes, gisre de ofte stor Skade, ja de nærme sig ved Natteti der til Fæhusene, hvor Faarene staae; og ofte igiennem en liden Aabning, kaldet Gluppe, som haves paa Fæhusene, udtrække de nærmeste Faar; men Hundene ere i Almindelighed de, som om Vinteren maae sætte Livet til. Naar undtages de mange Heste, som Bisrne slaae aarlig, og den Skade de gisre paa Agrene, er Ulven langt mere skadelig ved at ødelægge Horngvæg og Smaafæ; thi naar Bisrnen antræffer Creaturene i Marken, dræber han kun eet, som han

Digitized by Google

han beholder, derimod Ulven, naar han ei bliver forhindret, dræber og saarer saa mange Creature, som forekommer ham, uden at opholde sig ved noget Creatur i Særdeleshed. Til Ulvens Ødelæggelse haves om Vinteren de saakaldte Ulvestuer eller Ulvegrave, det er en firkantet dyb og vid Aabning i Jorden overtækket med tynde Spaaner, hvilke igien skiules med løs Snee. I Midten er en liden fast Plads, hvorpaa en Hund staaer i Lænke; ved det nu at Ulven vil løbe til Hunden, glide de anlagte Spaaner og fine Qviste under ham, og hvorved han styrter ned i Graven, som er saa høi, at han ikke kan løbe op. Paa saadan Maade kan adskillige Ulve paa een Gang styrte ned og blive staaende i Graven, indtil de ved en Strikke optrækkes. I den senere Tid er en Mængde Ulve dræbt om Vinteren ved Forgivt, som tillaves af Ulve-Mose, Rævekager m. fl. Species, og hvormed et Smaafæe-Creatur eller en spæd Kalv bliver meget behændig bestrøet og siden udlagt, især paa store Sletter, hvor Ulvene almindeligst forsamle sig; men den gamle og meest brugelige Maade er ved Ulve-Saxer og saakaldet Glug-Skytterie. Til Opmuntring at udrydde disse skadelige Rovdyr, saavel Bisrne som Ulve, har Regieringen tilstaaet, som Præmie, for enhver voren Bisrn og Ulv, som med Skindenes Forevisning paa de almindelige Tinge bevises at være fældet, 2 Rdlr., for en halvvoren 1 Rdlr., og for Bisrne- eller Ulve-Unge 48 ß, hvilke Penge lignes paa Amtet og udbetales Vedkommende af Fogden. Desuden haves gode Fordele ved Skindenes Afhandling, nemlig for en smuk Bisrnehud betales almindelig 7, 8 til 10 Rdlr. og derover, og for et Ulveskind 4, 5 a 6 Rdlr. Af Losser eller Gauper haves 3 Slags, nemlig Ulve- Ræve- og Katte-Gauper; deres Skind, især sidste Slags, ere rare og kostbare. Ræve, hvide, røde og nogle sorte, men fornemmelig røde, opholde sig i stor Mængde, endskiønt en stor Deel blive skudte og dræbte ved Ræve-Saxe. Egerne, som give det skiønne Skind, under Navn af Graaværk, forekomme overalt i Skovene. De maae fanges om Vinteren, thi om Sommeren er Skindet brunt. Hermeliner eller Røss-Katte, saaledes kaldede, fordi de opholde sig blandt Strenene eller Røser, findes, især nordligen, af en hvidere Farve end de russiske, og tillige bestandigere. Omkring i Elvene findes Castorer eller Bævere, meest i Sollser og Østerdalen, samt Oddere ved Elve, Vande og ved Søekanten, hvilke deels skydes og deels fanges ved saakaldte Odder-Stokke. Efter N. L. 5—10—1 har Grundeierne paa deres Grund en næsten uindskrænket Jagt-Ret, som ved Forordn. af 2 Maj 1730, 10 August 1731 og 8 Maj 1733 blev for nogle Aar indskrænket; men da det blev befunden, at dette gav Anledning til Rovdyrenes

Til-

Digitized by Google

Tiltagelse, saa bleve disse Forordninger tilbagekaldte ved Forordningen af 5 Februarii 1744. Af tamme Fugle har Norge Høns, Kalkuner, Duer, Giæs og Ænder. Af vilde Fugle, især Strandfugle, saasom Eder-Fuglen, Ænder og Maager, gives fast en utroelig Mængde, helst i Nordlandene og Finmarken. De give deels med deres Fiær og Duun, som sankes paa Fugleværene og i Qvantitet forsendes Udenlands, deels med deres Kiød og Æg, mange Indbyggere god Næring. Af Skovfugle opholde sig forskiellige Sorter, fornemmelig til Fields og i de store Skove, saasom Tiurer, Urhøns (paa norsk kaldet Tiodder og Aarfugle), Ryper og Jerper m. fl. S.; disse skydes fornemmelig af Fieldbonden og Finnerne paa sine Steder i stor Mængde, ligesom de ogsaa fanges ved Snarer og Garn; men de falde nu ikke i den Mængde som i fordum Tid, ja i visse Districter er det nu en Raritet at see saadanne Fugle, hvor de dog forhen have opholdt sig i Mængde. Andre Fugle-Arter, saasom Rovfugle smaa og store, Træk-Fugle af Svaner og Vildgiæs m. fl. Sorter, som gives i Norge, bliver her for vidtløftigt at opregne og tildeels unødvendigt, da de forhen ere bekiendte. Ligesom Skovene ere en af Norges fornemste Nærings-Grene, saa har og Norge betydelige Rigdomme, deels aabenbarede og deels endnu skiulte, i dets store Fielde, Bierge og Klipper. Her findes Guld- og Sølv-Ertzer, samt Kobber- Jern- og Blye-Ertzer i stor Mængde snart overalt; ligesom ogsaa Marmor-Bierge af en saa god Bonitet, at den ikke giver den italienske Marmor noget efter, fornemmelig udi Bergens Stift. End videre indeholde Biergene Agater, Christaler, brune og hvide Granater, med adskillige andre fine Steen-Arter; item Blyant, Allun, Svovel, Brunrød, Blaafarve og et Slags guult Farve. Veeg- eller Fet-Stene gives paa mange Steder under forskiellige Navne, saasom: Grydsteen, Klæbersteen ꝛc., hvoraf Kakkelovne og Hylder til at stege Brød og tørre Korn paa tilberedes, ligesom ogsaa smaa Gryder, Potter og Pander m. m. End videre findes overalt Brynestene og adskillige andre finere og grovere Steenarter, hvoraf endnu maae erindres Mølle-stens-Bierge, som fornemmelig gives i Sælboe Præstegield under Trondhiems Amt og i Guldbrandsdalen under Christians Amt. Norge har mange Leer-Arter af forskiellig Farve, tienlige til Teglsteen, Pottemager-Arbeide og andet oekonomisk Brug; især er Hedemarken og Egnen ved Christiania riig paa saadant Leer, item i Eger Præstegield; for det øvrige haves Teglværker næsten i ethvert District af det sydlige Norge. Paa Froen i Guldbrandsdalen skal være en god Porcellain-Jord. Mergel findes ikke mange Steder, og blandt den almindelige Mand er Fordelen deraf ubekiendt. En

Salt-

Digitized by Google

Saltkilde skal findes ved Byen Friderichsstad, men bruges ikke. Bønderne ved Søekanten, saasom i Hardanger, paa Nordmør og mange andre Steder i Tronhiems Stift have forhen meget brugt at koge Salt af Havet, men da samme medtager megen Skov, saa forbyder N. L. 3—14—35 en Leilænding at koge mere Salt, med mindre han har sin Jordbrots Villie og Tilladelse, end hvad han til sit Huus behøver m. m. Et Saltværk haves paa Hammersøen i Nummedals Fogd., men er af liden Vigtighed; derimod haves et betydeligt Saltværk, kaldet Valløe-Saltværk, udi Jarlsbergs Grevskab. Tørv haves i temmelig Mængde. Paa de fleste Steder, hvor tillige er overflødig Skov, agtes ei Tørven eller føres til Nytte; den findes mest paa Udøerne, dog haves den ogsaa i Myrene paa det faste Land, saavel i Bygdene som paa Fjeldene. Et Slags Tørv, kaldet Rosentørv, falder somme Steder, saasom paa Eger i Sumperne; den er af den Beskaffenhed, at den ikke forraadner, og bruges derfor til at tætte Dæmninger med. Steenkul er ei bekiendt at findes i Norge, men formodes at Biergene dermed maae være forsynede paa sine Steder. Fiskerierne er Norges saare betydelige Rigdoms-Kilde. De bestaae af Saltvands og Ferskvands. Strand- eller Saltvands Fiskerie ere især: 1.) Cabliau eller Torsk, Skrey. Efter dens forskiellige Tillavningsmaade faaer den adskillige Navne, saasom: Rotskier, Rund- eller Stokfisk, salt Torsk og Klipfisk. Af Leveren brændes Tran. Nedsaltet Torske-Rogn afsendes til Frankrig, og i de senere Aar er den og gaaet til Spanien og Holland. 2.) Sild kommer i uhyre Sværme Norden fra, formodentlig fra Jishavet, og tager sit Strøg langs Norges Kyster, under bestandig Forfølgelse af dens Fiender, Hvale, Haaer, Sælhunde og andre Rovfiske. Silden saltes med spansk Salt og nedlægges i tætte Tønder til Forhandling, efter at de ere sorterede, de store og fede til Kiøbmandsgods, som udføres til fremmede Steder, og de mindre til Bondegods, som afhandles til Opsændinger, Bergværkerne og andre indenlandske Steder. En stor Mængde fortæres ogsaa først, samt røgede og tørrede, fornemmelig den saa kaldte Vaar-Sild. Af en mindre Sort Sild, kaldet Brisling eller Anchiovis, sælges og en Mængde. Af Sild kan ogsaa koges Tran, hvormed for nyelig er begyndt i Tronhiem. Mindre vigtige Fiskearter ere Qveiter eller Helleflynder, hvoraf Rav og Rekling virkes; Langer og Brosmer virkes ligesom Torsken til Rotskier og Klipfisk m. v. Fiskeriet falder betydeligst i Nordlandene og paa Søndmør baade i Havet og i Fiordene, som løbe ind i Landet. Hummer har Norges Kyst; fornemmelig under Mandals Amt fanges den i Mængde. Østers gives ogsaa paa adskillige Steder, især paa Vesterkanten.

Digitized by Google

I Tingvolds Præstegield under Trondhiems Stift falder gode Østers, saa og i Fosens Fogd. Langesunds-Fiorden har en skion Makrel, som er Stedet egen, under Navn af Jomfruelands Makrel. Af Ferskvands Fiskerierne er Laxefiskeriet vigtigst; den bedste og største faaes i Mandals Elv under Mandals Amt, saa og ved Hougsund paa Eger; den fanges tillige ved adskillige Fiorde fra Havet med de saa kaldte Laxevorper. Laxen udskibes deels røget, deels saltet til Danmark, Holland og Frankrig. Norges Exporter af Fiskevare regnes at være aarlig 120 til 130000 Rdlr., saaledes omtrent var det i Aaret 1790. Af Flynder falder en stor Deel. Søndmørs Flyndre ere berømte. De Exporter ere betydelige, som af Sild og tør Fisk udføres over Land fra Norge til Jemteland, Heriedalen og øvrige ved Grændsen beliggende Provindser. Fiskevare Exporter fra Norge til Danmark og Hertugdømmene ere og betydelige. Det betydeligste af Norges ferske Vande er Miøsen paa Hedemarken, hvorved i fordum Tid har lagt en betydelig Kiøbstæd, kaldet Hammer eller Storhammer. Af Elvene er Glommen-Elv den største. Paa vestre og søndre Side mod Havet ligge mangfoldige Øer baade smaa og store, som strække sig langt ud fra det faste Land, og imellem hvilke ere dannede gode Havne for smaa og store Fartøier; de tiene desuden ei allene som Modværge for Landets Overskyllelse af Havet paa de Steder, hvor Lander er fladt uden Bierge eller Klipper, men ogsaa som Værn mod fiendtlig Magt; thi endskiønt de mange Fiorde, som formeres mellem Øerne og Oplandet, kan føre baade store og smaa Skibe, saa fordriste Fremmede sig dog ikke uden Lots at indløbe, formedelst de mange mellem Øerne og Landet liggende ubekiendte Klipper og Skiær. De fornemste Fiorde, som løbe ind i Landet fra Havet, ere: Singelsfiord, Christiania eller Opslo-Fiord, Drammens, Turi, Skeens, Tønsbergs, Stavangers, Farsunds, Qvinnesdals, Hardangers, Søndfiord, Nordfiord, Flak og Trondhiemsfiord, Follen, Vestfiord med mange flere. Norges formeldte 4 Stifter indeholde i alt 15 Amter, 2 Grevskaber, et Baronie og en adelig Sædegaard, som har Birkeretthighed. I Amterne og Grevskaberne ere 231 Kiøb- og Told-Steder; deraf er en Hovedstad i ethvert Stift, under samme Navne, som Stifterne, og Christiania er tillige Hovedstaden for hele Norge. Videre ere her 38 store og smaa Ladepladser. Herforuden er ved Forordningen af 5 September 1787 fastsat, at i Finmarkens Amt skulde anlægges 3de Kiøbstæder, nemlig en paa Vardøe, en paa Hammerfest og en paa Tromsøe, men med den sidste skal, efter Plakaten af 30 October 1789, beroe indtil videre. Af formeldte 23 Steder

have

have 21 Toldsteds-Rettighed. Toldbodene ere enten i Kiøbstæden eller i en af de underliggende Ladesteder, men Toldboden for Byerne Bragnæs, Strømsøe og Tangen er anlagt paa en Ø i Drams-Fiorden, kaldet Toldbodsen, og Toldstedet har Navne af Drammens-Toldsted. Ligesaa staaer Toldboden for Byen Skeen og dens Forsteder eller for Langesunds Tolddistrict paa en Ø ved Ladestedet Øster-Porsgrund. Ved disse Toldsteder erlægges de Kongelige Told- og Consumtions-Indtrader til Kongelig beskikkede Told- og Consumtions-Casserere. Desuden ere beskikkede ved Toldstederne og for Tolddistricterne: Told- og Consumtions-Inspecteurer eller Toldere, samt Taxateurer, Controleurer, Skibsmaalere, Vejere, Maalere og Vragere med adskillige Ober- og Under-Told- og Consumtions-Betientere, Røyerter og Toldbodvægere, item Krydsog andre Toldbetiente paa Skibsledene. Fremdeles indeholde Amterne 9 Laugdømmer, 41 Fogderier og 53 Sorenskrinerier. Adskillige Kiøbmænd eller Kræmmere boe i disse Districter, men hvilke høre under Byernes Magistrat. De matrikulerede Gaarde i Norge beløbe i alt til 41656 Numere. Af Bergværker ere i Drivt Eidsvolds Guldværk, skiønt ubetydeligt; Kongsbergs Sølvværk; en sølvhaltig Blye-Ertsgang opdaget Aar 1734 paa Gaarden Gruben paa Hadeland; en Dito paa Gaarden Steenbye ved Eidsvolds Guldværk; et Blyantsværk, kaldet Englisdals; 9 Robberværker i Drivt og 13 nedlagte; 19 Jernværker i Drivt, hvoraf 11 forsynes med den behøvende Malm for det meste fra Malmtracten ved Arendal, som er den anseeligste i Landet; herforuden ere nogle Jern-Miner i de sidste Aar opdagede, og 6 nedlagte; saaledes er og nedlagt nogle sølvhaltige Blyeværker i Christiania Stift, saasom det Jarlsbergske, det Egerske og et i Jevnagers Præstegield paa Hadeland; 4 Glasværker ere i Drivt; det førmeldte Modums Blaafarveværk; et Allunværk ved Christiania; de 2de førmeldte Saltværker; og 7 a 8 Marmorbrude, deraf 6 udi Søndhordlehns Fogd. i Bergens Stift. Foruden førmeldte adelige Sædegaard gives blandt de anførte matrikulerede Gaa. de 27 andre adelige Godser uden Birkerettighed, saa og en stor Deel Gaarde overalt i Districterne, som i gamle Dage have havt adelige Privilegier, men ere siden Tid efter anden forandrede til Odelsgaarde, hvoraf nu i Norge gives et stort Antal i alle Stifter; det er saadanne Gaarde, som Bonden eller anden Opsidder selv eier og følger Familien til Eiendom og Beboelse, saaledes som N. L. 5te Bog og Forordn. af 14 Januarii 1771 bestemme, ligesom Forordningerne af 31 Maj. 1737 og 26 Maj. 1752 om Hovedbølles eller Aasædets Tiltrædelse. En saadan Odelsbonde kan ansees i samme

Digitized by Google

Forhold, dog i det mindre, som en Proprietair for sit Gods. De øvrige Gaarde ere deels Eiendoms uden Odel, deels Proprietair-Gods, deels Kongens Gods, endskiønt det meste deraf nu er bortsolgt, og deels beneficeret Gods. Dette beneficerede er igien deels geistligt Gods, hvormed Biskoperne, Provster og Præster, samt Skoler, Hospitaler og Fattige ere afsagte, og hvilket i de katholske Tider for en stor Deel har lagt under de da i Norge værende mange Klostere; deels er det og andre Kongelige Embedsmænd tillagt, saasom: Laugmænd og Stiftamtskrivere, og hvorover enhver især er for det meste bøxelraadig. Enhver Sognepræst paa Landet bebor en skattefrie Præstegaard, og ligesaa nyde de fleste residerende Kapellaner frie Gaard. Laugmændene forrette tillige Skiftene paa Langstolens Gods. I hele Norge ere 4 Stifts- og 46 Herreds-Provstier, hvilke indeholde 309 Præstegielde, hvortil hører i alt 809 Kirkesogne og Kirker, foruden enkelte Kapeller, og Sognekaldene i Kiøbstæderne med dertil hørende Sogne. Kong Christian 5tes Norske Lov, dateret den 15 April 1687, og publiceret ved en Forordning af 14 April 1788, der i det meeste stemmer overeens med Danske Lov, uden for saavidt den i enkelte Tilfælde afviger efter Stedernes Beskaffenhed og andre Aarsager, saasom i Henseende til Odels-Retten m. v., tilligemed de for Lovens Udstædelse udkomne og endnu gieldende Anordninger fra Aar 1670, deriblandt fornemmelig Kirke-Ritualet for Danmark og Norge, af 25 Julii 1685, saa og de til Loveys Forbedring og nærmere Forklaring senere udkomne Kongelige Forordninger, Plakater, Reskripter, Resolutioner eller Collegial-Breve, ere de Love hvorefter Norge regieres, og efter hvilke enhver haver at iagttage sine Pligter og Rettigheder, samt dømmes og straffes i alle geistlige og verdslige Sager; disse bestemme tillige alle Skatter og Afgivter baade af Kongens og alt andet Gods i Landet, og saaledes maae følges, indtil Hans Majestæt allernaadigst finder for godt at forandre eller aldeles at ophæve samme. Ethvert af formeldte Stifter har sin Stiftamtmand og Amtmænd, hvis Embeder ere af samme Beskaffenhed, som de Danskes; dog Skifteforvaltningen vedkommer ei Amtmændene i Norge, thi samme skeer ved Sorenskriverne, i Følge Kong Christian 4des Reskript af 31 Maj 1690. Ligesaa er i ethvert Stift en Stiftamtskriver, som modtager de Kongelige Indtrader af Oppebørselsmændene i Kiøbstæderne og af Fogderne paa Landet. Stiftamtskriveren i Christiania er tillige Sahl-Kasserer for hele Norge. I de 4 Hovedstæder bestaaer Magistraten af en Præsident, en Borgmester og nogle Raadmænd, som tilsælles udgiøre en Ober-Ret, kaldet Raadstue-Retten, for hvilken Byefogdernes Domme i disse med flere

Digitized by Google

flere Steder indstævnes; de andre Kiøbstæder og Byer have ingen saadan Ober-Ret; deres Magistrat bestaaer deels af en Borgmester med nogle Raadmænd og Byefogden, deels uden Borgmester, og deels blot allene af Byefogden, som tillige er Byeskriver i visse Byer, men i andre, nemlig de største, er desuden en Byeskriver og flere Betiente, saasom Politiemestere i de 4 Hovedstæder. Byefogdernes Domme i de Byer, som ei have Ober-Ret, indstævnes, ligesom Sorenskrivernes Domme, for Laugmændene. Bemeldte Sorenskrivere ere saaledes Underdommere i deres District tillige med 8 Tingmænd i Odels, Aastæds, Livs- og Æres-Sager. De ere tillige Skifteforvaltere, Notarius Publicus, saaledes som Byeskriverne eller Byefogderne i Byerne, og Auctions-Directeurer; men efter Præster, Klokkere og Skoleholdere forretter Sorenskriveren ikkun Auctioner, thi Skifterne henhøre under den geistlige Jurisdiction og forrettes af vedkommende Herredsprovst; og efter Militaire, Ober- og Under-Officerer, høre baade Skifter og Auctioner under den militaire Jurisdictions Behandling. Søndenfields nyde Sorenskriverne og Byefogderne eller Auctions-Directeuren i Kiøbstæderne ikkun det halve Auctions-Salarium, undtagen i Nedre-Telemarkens Fogd., hvor Birkefogderne og Sorenskriverne eller Auctions-Directeurene nyde det fulde Salarium, ligesom de Nordenfieldske. Fogderne paa Landet oppebære af Proprietairer og Bønder, enten paa de ordinaire Sage- og Skatte-Tinge, hvilke med Sorenskriveren, i Amtmandens Overværelse, holdes 2 a 3 Gange om Aaret, men i Finmarken kun een Gang aarlig, eller og ved Restance-Tinge de Kongelige Skatter og Contributioner under Udpantnings Tvang. For det øvrige er Fogden Politiemester paa Landet, ligesom Byefogderne i de Byer, hvor ingen særskilt Politiemester er beskikket, og Actor i alle Justits-Sager; han paataler alle Fornærmelser, som indtræffe paa de Kongelige Godser og Almindinger, og disse Godser og Eiendomme bortbyrles og bortfæstes paa Kongens Vegne; end videre paataler han alle Overtrædelser af Saug- og Skov-Anordninger og lader udvise den bevilgede Hugst i de beneficerede Skove, med meget og andet mere hans Embede vedkommende. Ved ham forrettes Arrest- og Segvestrations-Forretninger samt Executions-Forretninger efter Domme. De første paaankes for Underretten i Districtet, men Executioner for Laugtinget. Ethvert Fogderie og Sorenskriverie er inddeelt i visse Tinglauge, som deels indbefatte et heelt Præstegield og deels mindre, hvor Tingene i Almindelighed paa Lehnsmændsgaardene holdes. Af disse Lehnsmænd beskikker Amtmanden een i ethvert Tinglaug, efter Fogdens og Sorenskriverens Forslag, hvilke gaae dem tilhaande i deres Embeds-Forretninger, for-

nemme-

Digitized by Google

nemmelig Fogden, paa hvis Vegne de indfordre tilbagestaaende Skatter og forrette Udpantninger hos Bønderne m. v.; de besørge alle Stevninger, saavel i private som Justits-Sager, og maae være tilstæde paa Tingene, enhver i sit Tinglæng. Ligesaa maae de være nærværende ved Land- og Sø-Sessioner; det paaligger dem ogsaa at have Tilsyn med Skiørselen paa Saugbrugene og ved Skovenes Hugst; ligesaa at gage Veimesterne tilhaande ved Veienes Istandsættelse. For disse med adskillige andre paaliggende Pligter nyde Lehnsmændene i visse Districter frie Gaard til Beboelse og Skatte-Frihed overalt af den Gaard, de beboe, ligesom tildeels Tiende-Frihed, og desuden en vis bestemt Told i Korn af hver Gaardmand, ligesom Betaling for Stevninger, Udpantninger og andre Forretninger, saasom for deres Nærværelse ved Registeringer, Vurderinger og Auctioner m. v., efter det for Norge udkomne Sportel-Reglement af Aar 1781. I Henseende til Veivæsenet er for Norge en General-Vei-Intendant og 4 General-Veimestere. De betydeligste eller meest almindelige Veie ere nu næsten overalt satte i meget skiøn Stand, men hvorved tillige har været anvendt betydeligt Arbeide og store Bekostninger, deels ved nye Veies Anlæg, og deels ved Forbedringer paa de gamle, som før paa sine Steder vare næsten ufremkommelige, i det mindste ei uden med Livsfare over bløde Myrer, Moradser og steile Bierg-klipper. En saa kaldet Veimester-Told ydes i Norge, som er Søndenfields 6 ß og Nordenfields 7 ß af enhver Gaardbruger. Post-Indtraderne i Norge, som høves af 21 Kongelig beskikkede Postmestere, ere henlagte til Friderichs Hospital i Kiøbenhavn. Disse Postmestere staae under General-Post-Amtet i Kiøbenhavn. De Tid efter anden udkomne adskillige Post-Anordninger viise Postenes Gang igiennem Norge. Posten afgaaer fra Kiøbenhavn til Norge hver Løverdags-Aften, og ankommer til Kiøbenhavn gemeenlig hver Torsdags-Morgen. Efter Kongelig Resolution af 30 November 1787 er en agende Post indrettet imellem Danmark og Norge, under Navn af Kongelig Post-Expresse. Den gaaer fra Kiøbenhavn til Christiania og Kongsberg hver tredie Uge, og medtager frem og tilbage Penge, Passagerer, Pakker ꝛc. En almindelig Brandforsikrings-Kasse for alle norske Kiøbstæder og Byer er oprettet den 18 August 1767, i hvilken og Jernværks-, Saugbrugs- og Jordegods-Eiere med andre paa Landet boende kunne indgaae. Til 31 Maj 1792 var Forsikrings Summen for Kiøbstæderne og Byerne 4,340,840 Rdlr., og for de forsikrede Landbygninger 430,730 Rdlr. I Tilfælde af Ildsvaade paa Bøndergaardene nydes Skattefriehed paa visse Aar efter Anmodning og optaget Tingsvidne, overeensstemmende med Forordn.

af

af 13 December 1746. Naar Præstegaarde ved Ildsvaade blive afbrændte, tillader N. L. 2—12—4, at 1 Rdlr. af hvet Kirke i Stiftet maae oppebæres til Hielp ved Gaardens Opbyggelse. En partikulair Brandkasse for Christianiæ Stift er oprettet Aar 1735. I det sondenfieldske Norge er et Ober-Bergamts Collegium, som har sit Sæde i Bergstaden Kongsberg; ligeledes er et saadant Collegium Nordenfields, hvis Sæde er i Tronhiem. Under disse staae alle de Sager, som vedkomme samtlige Bergværker og deres Betientere. Ober-Bergamtenes Domme indstevnes lige for Høieste-Ret; ellers henhøre disse Ober-Bergamter under Rentekammeret, til hvilket de referere i vigtige Tilfælde og lade følge deres Betænkning. Norges Matrikul har fra de allerældste Tider en meget besynderlig og med Skatte- og Tiende-Væsenet aldeles ulige og uforholdsmæssig Indretning, hvorfore den høilig trænger til Forbedring; thi nu bestaaer Landskylden af mangfoldige Slags, endog forskiellig efter Stifterne; saaledes har Christianiæ Stift ikke mindre end 51 Slags, Christianssands Stift 21 Slags, Bergens Stift 19 Slags, og Tronhiems Stift 2 Slags. Nogle kaldes Hovedspecies, saasom Tunge, Smør, Fisk, Korn, Huud. Til disse reduceres alle andre saa kaldte mindre Species. I Aggershuus Stift, hvor Reduktionen er til Tunge, er hele Landskylden 20137 Skipd. 15 Lispd. Tunge. I Christianssands Stift til Smør og Huder af Belsb 3526 Lsb 4½ Mark Smør og 6377 Huder 11 Skind. I Bergens Stift til Smør og Fisk. Landskylden er 11309 Lsb, 2 Pund, 11 Mark Smør og 3028 Vog 12 Mark Fisk. I Tronhiems Stift er Landskylden 7505 Spand 1 Ore 16½ Marklaug Korn, og 6454 Vog 2 Bpd. 14 Mark Fisk. Norges Bonde er frie. Vornedskabet har aldrig været bekiendt. Landmilitien og Sø-Indrullerings Indretninger ere nødvendige for Statens Forsvar, og disse ere ene de Baand, dem paaligger. Bønderne ere enten Odelsmænd, eller blive det ved at besidde en Eiendomsgaard i 10 Aar upaatalt, og hvorved fanges Hævd paa en Andens Odelsgods, saa og ved 15 Aars Besiddelse af flere end een Familie. Andre ere Leilændinger, som mod en vis Bøxel og aarlig Landskyld overlades Nytten og Brugen af en Gaard med dens Herlighed, dog i visse Dele, saasom i Henseende til Skovene, noget indskrænket; atter andre ere Lodbrugere, som drive den hele Gaard for Eieren, imod at erholde enten den halve Deel eller mindre af dens Afgrøde, uden videre Afgivt. Endnu gives et Slags Gaardbrugere, kaldet Forpagtere eller Afgivtsmænd, hvilke drive Gaardene og gjøre sig Avlingen nyttig imod at betale en vis Afgift til Eieren. Hoverieved den norske Leilænding lidet eller intet af. Paa visse Steder gives nogle Arbeidspenge i dets Sted, ligesom der ogsaa overalt

gives

gives Land- eller Jorddrotten Skyds eller Flytning aarlig 12 Mile eller Penge i dets Sted; derimod har Bonden selv i Almindelighed, ligesom andre Gaardeiere, een eller flere Huusmænd under deres Gaarde, som, for at beboe et Stykke Jord af Gaardens Eiendom enten inden- eller udengierds, hvorpaa kan saaes 1 a 2 Tønder Korn samt fødes 1, 2 a 3 Køer og nogle Smaafæe, mere eller mindre, ere forbundne at være Gaardmanden behielpelig i alt det Arbeide, hans Gaards Drivt udfordrer, fornemmelig i Sæde- og Høste-Tiden, og ellers naar forlanges, hvilket Arbeide liqvideres i den Afgivt, som Huusmanden for Pladsens Brug og Beboelse har accorderet at betale aarlig. Nogen Indskrænkning i Gaardmændenes Frihed ligger i Bergværkernes, især Jernværkernes Privilegier og Circumference-Rettighed til Kul-Leverance, saa og i Kiøbmandens Indflydelse paa en stor Deel af Bondestanden, som paa de fleste Steder holdes i en evig Gield hos de Handlende. Foruden det Kiøbenhavnske Landhuusholdnings Selskab for Danmark, som ogsaa udstrækker dets Bestræbelse og Virkninger for Norge, saa og det Kongelige Norske Videnskabers Selskab, som holdes i Tronhiem, hvorfra for Hans Kongelige Høihed Arveprinds Friderichs Regning udsættes og belønnes baade theoretiske og practiske Prismaterier og Vindskibelighed; saa har Norge desuden adskillige private Selskaber, stiftet for at opmuntre Bondestanden til Flid og Vindskibelighed, saasom: 1) I Staden Bergen et under Navn af det Bergenske nyttige Selskab. 2) Det Mandalske practiske Landhuusholdnings Selskab. 3) Det Bradsbergske Amts oekonomiske Opmuntrings Selskab. 4) Det Stavangerske Amts Landhuusholdnings Selskab; og 5) Det Aggershuiske patriotiske Selskab i Christiania. Andre saadanne Selskaber, saasom: det Søndmørske stiftet 1773, det Inderøiske stiftet 29 Januarii 1777, og det Christiansandske oekonomiske Selskab stiftet 29 Jan. 1782, ere alle efter nogle Aars Forløb igien ophævede. End videre er Aar 1792 oprettet et Selskab i Christiania, under Navn af det Norske topographiske Selskab. Norge har endeel Fabriker og Manufakturer, saasom: 1) Manufakturet i Christiahiæ Tugthuus, hvor dobbelte og enkelte Frakketøier, samt Multummer, Svanebay, Floneller, Lærreder og Gulvtæpper forarbeides. 2) Mosse Klæde-Fabrik. 3) Det Tronhiemske Tugthuus Uldne- og Linnede-Manufaktur. 4) Spinderierne, især af Bomuld, et paa Kongsberg, 2 i Drammen, et i Tangen og et i Hougsund. 5) Et almindeligt Værk- og Spindehuus i Christiania. 6) En Spinde- og Væve-Anstalt i Aamods Sogn under Østerdalens Fogd., som er den nyttigste og bedste af denne

Art

Digitized by Google

Art i Norge. 7) En Seildugs-Fabrik i Drammen. 8) Reebslagerier haves næsten i eller ved enhver Kiøbstæd eller Bye; de største ere i Christiania og Friderichshald. 9) Af Garverier og Feldberederier haves nogle i Christiania, Bergen og Tronhiem. Et Saffians-Manufaktur er i Christiania, ligesaa sammesteds 5 Karduan-Beredere, som endog giøre Exporter til fremmede Steder; Bergen har og Karduan-Beredere. Handskemagere har Christiania, Bergen og Tronhiem m. fl. St.; saa og adskillige paa Landet. De bedste Handsker fra Norge faaes fra Verdalsøren under Tronhiems Amt. 10) I Bergen er en Steentøi- eller Fajance-Fabrik. 11) Af Glasværker eller Fabriker haves 4, nemlig: Biri i Valders Fogd., Christians Amt, Hurdalens i Øvre Rommeriges Fogd., Aggershuus Amt, Hadelands i Christians Amt, og Strømsmoens ved Svelvigen uden for Drammen. I Aaret 1781 blev i Kiøbenhavn oprettet et General Glas-Magazin, i Følge 15de Post af Octroien for Handels- og Canal-Compagniet, som ene blev forundt Monopolium paa, saavel at forskrive udenlands Glas, som og at handle med norske Glasprodukter. Nu ere Glasværkerne bortforpagtede. Den hele Afsætning af norsk Glas helsb for Aaret 1787 til 73,213 Rdlr. 67 Skill. Omtrent den halve Værdie har altid været Boutellier. 12) Ordinair Pottemager-Arbeide giøres i Christiania, Drammen, Tronhiem o. fl. St. Steenovne ere og blive endnu paa nogle Steder forfærdigede. 13) Tobakspibe-Fabriker haves i Christiania, Drammen og Mos, men ikkun til Bondebrug. 14) Af Tobaks-Spinderier og Fabriker haves fornemmelig i Christiania, Drammen, Friderichshald m. fl. St. 15) Metal-Fabriker eller Støberier haves ved Hassels, Bæruins, Laurvigs, Haldens eller Ulefos, Mos, Moestadmarkens m. fl. Jernværker, hvor Kakkelovne støbes. Et Kanon-Støberie er paa Mos og ligesaa ved Laurvigs Værk. Et Jern-Støberie af Gryder, Urner, Postamenter og andre Zirater skal oprettes ved Sognedalsværket af Floberg, som til Værkets Fuldkommelse har faaet stort Forskud af Credit-Kassen. Gryder, Kasseroller ꝛc. støbes overmaade gode ved Haldens Jernværk, og ligesaa ved Laurvigs Værk. Mærkerne paa de ved norske Jernværker støbte Gryder ere bestemte ved Plakat af 26 Januarii 1782. Et Staalbrænderie har længe været i Drivt paa Kongsberg, og et er anlagt paa Gaarden Kiørboe ved Bærums Jernværk. Et Valseværk haves ved Næs. En Platjern-Hammer er ved Laurvigs Jernværk, og en ved Hassel Jernvark oprettet paa Gaarden Steenorud af Frants Neumann, som dertil har faaet Forskud af Credit-Kassen. 16) Af Spiger-Fabriker ere i Aggershuus Stift 5,

alle

alle meget anseelige, nemlig i Christiania, Mos, Laurvigen, paa Eger med 8 Spiger-Hamre og 50 Mennesker, og ved Kaanerudes-Værket. Desuden ere ogsaa Spigerhammere ved Halvdens- og Laurvigs-Værker, samt paa Kaanerudes-Værket, hvor tillige er en skion Kiilfabrik. Jernredskaber, saasom Saugblade, Krumtapper, Øxer, Spader ꝛc. forfærdiges paa Mos; Saugblade ligesaa ved Hønefos. Smedene i Byerne og tildeels paa Landet forfærdige ogsaa saadanne Jernredskaber: saaledes ere i Tronhiem 2 a 3 Smede, som forfærdige Saugblade. Allehaande Jsenkram af fiin engelsk Politur forfærdiges paa Jsen-Fabrikken ved formeldte Gaard Steensrud. Kobber-Møller have været anlagte ved Christiania og Tronhiem, men ere igien ophævede. Metal-Knapper skionne og gode forfærdiges af mange Bønderkarle, iser i Sandsværds Præstegield, hvorfore Landhusholdnings Selskabet har givet Belønninger. Af andre Industrie-Anlæg haves i Christianiæ Stift mange skionne Gryn- og Sigt-Møller efter hollandsk Maade meget vel indrettede. En Olie-Mølle i Drift ved Christiania og en omtrent 1 Miil fra Drammen. Ved Christiania er en Krudt-Mølle, og en ved Kongsberg, begge i god Drift; ligesaa en paa Alvøen ved Bergen, og 2de ved Tronhiem. Af Papiir-Møller haves 3de ved Christiania, hvor Papiir virkes for omtrent 16 til 17000 Rdlr. aarlig. I Friderichshald er et Sukker-Raffinaderie, ligesaa et i Bergen og et i Tronhiem. Et Sæbesyderie er i Christiania, og et paa Eger. Adskillige Potaske-Syderier gives nu i Norge, som udfordres til Sæbesyderierne, Glasværkerne, Blaafarveværket og andre Indretninger. Tilforn, endog ikke for mange Aar siden, blev intet deraf virket i Norge. Den hele Potaske-Tilvirkning i Norge Aar 1776 var kun 5188 Pund. I Aaret 1783 var den steget til 134,836 Pund; der vare da ved 14 Leverandeurer anlagte 26 Kogerier. Glasværkernes Fornødenhed af Potaske, som ved egne Kogerier tilvirkes, er omtrent 300 Centner aarlig. Blaafarveværkets ligesaa. Ellers føres aarlig en Mængde Soda, som beredes af Tang, til Glasværkerne fra de nordenfieldske Søekyster. Af Uhrmagere har Christiania 8, hvis Uhre ere bekiendte; ellers ere Uhrmagere i enhver Bye. Mange Bønderkarle paa Landet drive denne Profession, fornemmelig til Stueuhrer, meget gode, uden at have lært Haandværket. Af Instrumentmagere har Norge nogle gode; ligesaa Hattemagere og adskillige andre Professionister i Kiøbstæderne og paa Landet blandt Bønderne, der i det Hele ere meget kunstnemme og af Naturen særdeles behændige. De arbeide i Sølv, men fornemmelig i Messing, Staal og Jern, baade suffisant og ziirlig. Nogle enkelte udskikke Signeter i Staal, saa fine og smukke, at

de

Digitized by Google

de kan sammenlignes med Mesteres Arbeide. De ere Malere, Snedkere, Dreiere, Billedhuggere, Tømmermænd, som forstaae at opføre baade simple og mekaniske Bygninger; Baadebyggere, Bødkere, Sadelmagere, Skoemagere, Skrædere og Murermestere m. v. Betydelige Brændeviins-Brænderier findes ikke i de norske Kiøbstæder, undtagen i Christiania et Genever-Brændeviinsbrænderie. Paa Landet i Norge er det forbuden at brænde Brændeviin; men under visse Indskrænkninger, fornemmelig for Kroemænd og Giestgivere, ville Tilladelsen dog være Landet til megen Nytte og Fordeel, ved at hielpe paa Foder-Mangelen om Foraaret for Heste og Creature, og Føde for Svin, hvortil Masken, paa Norsk kaldet Dranken, er meget tienlig. Hvad nu spares i Korn, det udgaaer dog af Landet for Brændeviin, ja maaskee mere; thi naar Bonden selv lader brænde, kan han regne, at en Potte eller Flaske Korn-Brændeviin kan koste i det høieste 12 a 14 ß og mindre paa de Steder, hvor Kartofler avles, som med god Fordeel kan bruges dertil, sammenblandet med en liden Deel mældet Byg og Havre; derimod maae Bonden give for en Potte dansk Brændeviin 18 a 20 ß, og det har ikke nær den Kraft som det Norske. Vel er det kun dansk og holsteensk Korn-Brændeviin, som nu maae indføres; men naar fra Danmark og Holsteen blev indført Korn isteden for Brændeviin, saa ville Forholdet blive det samme som nu, og den norske Bonde vandt ved selv at benytte Masken, ja maaskee han vande endnu mere; thi neppe ville Norge til Brændeviinsbrænderie udgive den Sum i Penge for Kornvare, som nu udgives for dansk og holsteensk Korn-Brændeviin. Norges Handel drives fornemmelig paa alle europæiske Steder. De udførende Vare ere, foruden førmeldte Trælast af alle Slags, tillige Kobber- og Jern-Vare, Fiskevare, fornemmelig saltet Sild og Torsk, tilvirket paa adskillige Maader, Tran, Tiære, Duun, Fiær og Skindvare. Disse med mange andre Sorter Vare blive deels udbragte med Landets egne Skibe, hvis Antal af smaa og store vare Aar 1792 i alt 860, drægtige 45,511 Commerce-Laster, deels ved Fremmede, især afhente Engelskmændene en Hoben Trælast. Adskillige Skibsbyggerier ere oprettede i Norge, fornemmelig i de søndenfieldske Byer, saasom Arendal, Christianssand m. fl. St., saa og i Trondhiem, hvor mange meget store og lastdrægtige samt mindre Skibe ere forfærdigede, deels til Landets egen Fornødenhed, deels og til Afhandling til Fremmede. Lodsvæsenet er i god Stand. Der ere i alt i Norge 6 Indrulleringe-Chefer, som tillige ere Ober-Lodser, hver for sit District. Under disse ere beskikkede ved Ladestæderne og de fleste Havne Lods-Oldermænd, der, efter deres Instrux, ere eedsorne. De ere Lodser-

Digitized by Google

Lodsernes nærmeste Øvrighed. Lods maae ingen være uden han er examineret og har faaet Patent derpaa. For Norge er Hoved-Forordningen af 19 Maj 1763, sammenlignet med Forordningen af 24 Martii 1777 og 1 Maj 1789. I Tronhiems Stift ere Lodserierne mindre fuldkomne end paa de andre mere beboelige og befolkede Dele af Norge. Det er de mangfoldige langt udliggende og øde Skiær og de overordentlige lange og dybe Indseilinger til Stæderne, som ligge langt inde i Fiordene, der gior Tronhiems Stifts Lodserie i mange Henseender vanskeligt. I de sidste Aar har været arbeidet og arbeides endnu paa vigtige Forbedringer. Paa mange Steder ere Lodser ansatte, hvor før ingen har været. Til de unge Søefarendes Oplysning har Bergen en Navigations-Mester, som examinerer Skippere og Styrmænd. I Norge er en særdeles Omgængsmaade med Fattige, befalet ved N. L. 3—12—24 til 28 Artikel. Efter samme føre de Fattige for en stor Deel et omvankende Liv og flytte fra Gaard til Gaard i visse for dem bestemte Districter; andre have deres faste Tilhold paa et vist Sted, og nyde Told af Gaardmændene, bestaaende af fornødne Levnetsmidler. Desuden bliver til de meest Trængende uddeelt, hvad som indsamles i Kirkernes Fattigblokke. I nogle Præstegield paa Landet haves en samlet Fond af Fattiges Midler, hvoraf de Fattige nyde Renterne, og bestyres af Sognepræsterne. En-deel Kisbstæder have gode Hospitaler og Fattigvæsens Stiftelser, saasom Bergen og Tronhiem. I Tronhiem er, foruden det almindelige Hospital, tillige en riig Fattigvæsens Stiftelse, oprettet af Kisbmand Thomas Angel. Velindrettede Arbeids-Anstalter ere i de senere Aar opstandne paa nogle Steder, f. Ex. i Friderichshald, Stavanger, Tronhiem og adskillige sl. St.; saa gives og et og andet lidet Hospital, oprettet af Private paa Landet, saasom et ved Valdersund i Fosens-Fogd., Tronhiems Amt m. fl. Foruden den almindelige Enke-Kasse for Kongens Riger og Lande, oprettet ved Fundats af 30 August 1775, hvorfra Pensioner erholdes fra 10 til 400 Rdlr. aarlig, ligesom ogsaa de Pensioner, Post-Kassen indvilger, har Norge 2de geistlige Enke-Kasser, nemlig een for Aggershuus Stift og een for Christiansands Stift. Ved Forordning af 4 August 1788 er befalet, at Civile, Geistlige og de ved begge Kongelige militaire Etater, foruden Officerer, ansatte Betiente, og enhver, som nyder Pension eller Vartpenge af een Kongelige Kasse, skulle være forbundne til, før deres Giftermaal, at gisre et efter deres Embeds-Indkomster, Pension eller Vartpenge bestemt Indskud i den almindelige Enke-Kasse, til hvis Betaling tilstaaes rum Tid og i fornøden Fald Understøttelse af Postpensions Kassen. I Henseende til den medicinalske Indretning

Digitized by Google

retning da henhører nu alle chirurgiske Sager under det ved Forordningen af 22 Junii 1788 oprettede Kongelige chirurgiske Academie i Kiøbenhavn. Ved Forordningen af 30 November 1714 blev giort adskillige Bestemmelser angaaende Jordemødres Examen, Antagelse og Forhold i Danmark; og ved Reskript af 16 Martii 1764, 4 Augusti 1773 og 27 September 1780 er i lige Henseende sørget for Norge. Ved Reskript af 2 Januarii 1761 befales, at enhver, som ansøger om at blive beskikket til Land- og Stads-Physicus eller Chirurgus, skal først være examineret i Jordemoder-Videnskaberne. Landphysici, Læger og Chirurger ere ansatte overalt i Landet. Der gives adskillige Syge- og Qvæsthuse, saasom i Christiania, Bergen, Trondhiem, Friderichshald og Kongsberg, samt Radesyge-Hospitaler i Stavanger, Molde, Fleckefiord, Porsgrund o. fl. St. Norge har i alt 5 Latinske Skoler, nemlig een i Christiania, een paa Kongsberg, een i Christianssand, een i Bergen, og een i Trondhiem. Christiania har desuden en Mathematisk- og Trondhiem en Real-Skole; Kongsberg et Berg-Seminarium og Bergen et *Seminarium Fredericianum*. Men Norge har intet Universitet, hvilket dog længe har været ønsket og i nærværende Tider meget arbeides paa. I Byerne haves smaa Danske Skoler, og paa Landet i ethvert Præstegield og Sogn ere visse Bygde-Skolemestere, som deels samle Ungdommen sammen paa visse bestemte Steder, deels reise Gaard fra Gaard i deres District for at underviise i Christendommens Hovedgrunde m. v. Af Bibliotheker har Norge nogle offentlige og adskillige gode private. De offentlige tre 2de i Christiania, et i Bergen og et i Trondhiem tilhørende det Kongelige norske Videnskabers Selskab. Af Bogtrykkerier gives 4, nemlig et i hvert Stifts Hovedstad. Siden Aar 1760 ere i bemeldte 4 Hovedstæder oprettede 4 Addresse-Contoirer. Boghandelen i Norge er ved Kong Christian den 4des Reskript af 30 Januarii 1686 givet fri for alle og enhver, hvorved de Privilegier ere ophævede, som forhen visse enkelte Mænd paa saadan Handel have havt. Skatterne af Land-Eiendommene i Norge ere Leilændings-, Odels-, Proviant-, Munderings- og Rostieneste-Skat. Disse ere de staaende af hver Gaard. Videre betales Saug-Skat af Saugbrugene, Haandværks- eller anden Nærings-Skat af ledige Karle, med adskillige flere mindre Skatter, alt efter Skatte-Anordningerne, ligesaa Consumtions- og Familie-Skat af de uden for Vondestanden og af enhver, som driver mere end een Gaard, hvilke desuden betale dobbelte ordinaire Skatter. Dernæst svares Tiende af Jordens Grøde, af Qvæg og Fiskerie, som i Almindelighed deles i 3de Parter, hvoraf den ene Part tilhører

Digitized by Google

hører Kongen, som paa de fleste Steder er bortforpagtet til Almuen, den anden Part tilhører i Almindelighed Kirkerne, og den tredie Part Præsterne. Af Træelasten svares til Kongen den 10de Deel af dets Værdie ved Udskibning. Ligesaa svares til Kongen Tiende af alt det Kobber, som udføres fra Kobberværkene, og en besteint Tiende eller Afgivt af Jernværkene; men Tienden, som falder af de i Grevskaberne værende Værker, tilhører Grevernе efter deres Privilegier. Kiøbstæds Consumtionen høves efter Forordning af 24 Januarii 1682. Told høves efter samme Toldforordning og Tarif, som i Dannmark. Skatterne, fælles for Landet og Kiøbstæderne, ere Rangskat, Extraskat af Gager og Embeds-Indkomster, Qvartprocentoskat, Skiette- og Tiende-Penge Afgivt af Arvemidler m. v., item for Stemplet Papiir; derimod ere de særskilte Skatter for Kiøbstæderne, Grundskat, Indqvarterings-skat, Consumtion m. v. Aar 1769 var Folke-Antallet i Norge 723,141 Siele, foruden den militaire Etat, som bestaaer: 1) af 4 Kavallerie-Regimenter, under Navne af det Aggershusiske, det Smaalehiske, det Oplandske og det Tronhiemske, hvilke indeholde hver 8 Compagnier, og i alt, med Over- og Under-Officerer samt andre Betiente og Gemene, 4349 Mand, indberegnet Landværn 240 og Reserver 160 pr. Regiment. Til dette Kavallerie holdes 2649 tienstdygtige Heste. 2) 10 Infanterie-Regimenter, nemlig: a) det Søndenfieldske og b) det Nordenfieldske, bestaaende hver af 22 Compagnier, som med Over- og Under-Officerer har 2860 Mand pr. Regiment; c) Det 1ste Aggershusiske, d) det 2det Aggershusiske, og e) det Tellemarkske, hver af 14 Compagnier og i alt 2190 Mand pr. Regiment; f) Det Oplandske, g) det Vesterlehnske, h) det 1ste Tronhiemske, og i) det 2det Tronhiemske, hver af 20 Compagnier og i alt 3147 Mand pr. Regiment; og k) det Bergenhusiske, bestaaende af 26 Compagnier og i alt af 4104 Mand. 3) 2de Bataillоner Skieløbere, nemlig den Søndenfieldske, som er annecteret det Oplandske Infanterie-Regiment, og den Nordenfieldske, som er annecteret til det 1ste Tronhiemske Infanterie-Regiment, hver bestaaende af 3 Compagnier med 480 Mand, indberegnet Over- og Under-Officerer pr. Bataillon. og 4) Et Jæger-Corps, bestaaende af 4 Compagnier, som med Over- og Under-Officerer indholder 567 Mand, hvortil haves 3de Heste. Den hele Krigsmagt til Lands udgiør saaledes i alt 234 Compagnier, bestaaende af 588 Stabs- og Over-Officerer; 184 Understabs- og andre Betiente; 1278 Under-Officerer; 508 Spillemænd; 4000 Gemene hvervede; 18,600 Landsoldater, deraf 2400 Cavallerie; 9060 Landværn;

640

Digitized by Google

640 Reserver, tilsammen 34,858 Mand. Herforuden er af Artillerie-Corpset et Ridende og 5 Artillerie- samt 4 National-Compagnier i Norge, med fornødne Arsenal- og Tøihuus-Betiente, samt Artillerie-Haandværkere, og ligesaa er endeel af det danske Ingenieur-Corps detacheret til Norge. End videre er af Bergarbeiderne paa Kongsberg oprettet et Militair-Corps med Kongelig Patent af 25 Martii 1791, under Navn af det frivillige Kongsbergske Berg-Corps, bestaaende af 2 Compagnier, hvilke for nærværende Tid indeholde 300 Mand med Bergværner. Fæstningerne og Byerne ere besatte med endeel af Infanteriet, saasom Friderichsstad, Friderichshald, Christiania, Friderichsværn, Kongsvinger, Mos, Christiansand, Bergen og Throndhiem, hvis Antal under ethvert Sted er anført; Resten er fordeelt paa Landet under visse Lægder, og Kavalleriet ligesaa. Landmilitien er bestemt ved Forordning af 28 Februarii 1705. Udskrivningen skeer i Forhold af Folkemængden; 2de fulde Gaarde gisre et Lægd. Tienestetiden er 9 Aar, og siden som Landværn i 6 Aar. I Aaret 1777 skeede en nye Lægde-Inddeling. Ved hvert Cavallerie-Regiment er ansat en Regiments-Feldtskiær, og ligesaa ved hvert Infanterie-Regiment, samt ved hver Regiments Bataillon en Bataillons-Chirurgus og Compagnie-Feldtskiærer, og Regiments-Feldtskiærene ere tillige Stabs-Chirurgi. Til Pladsernes Besættelse gisres Forslag fra det chirurgiske Academie. I Henseende til Retsgangen har hvert Regiment sin Auditeur, og for alle Regimenter er en General-Auditeur. Justice-Sager paadømmes deels ved Under- og deels ved Over-Retter. Disse Over-Retter ere General-Krigsret eller Over-Krigsret, eftersom Sagerne angaae enten en Generals Person eller Stabs-Officeer. Underretter ere: a) Regimentets Krigsret, b) Garnisons Krigsret, c) Consistorial-Ret, og d) Standret. Alle Domme der angaae Personers Ære, Liv, eller Friehed, skal indsendes til vedkommende General-Auditeur for at forsynes med hans Betænkning om Sagen, og siden forestilles Kongen igiennem Generaliteret. De øvrige Sager fuldbyrdes efter Krigsrettens Dom, overeensstemmende med Kong Christian 5tes Krigsartikels-Brev og Krigsrets Instruction af 9 Martii 1683 m. fl. senere Anordninger, Reglementer, Ordonancer, Reskripter, Instructioner ꝛc. Auditeurerne ved Landmilitien i Norge ere tillige Regiments-Quarteermestere og Regiments-Skrivere. Cavalleriets og Infanteriets Gage og Mundering for Norge beløber til 395,897 Rdlr. aarlig, uberegnet General-Staben, Krigs-Commissarier og Justice-Betiente. Det frivillige Kongsbergske Bergcorps nyder desuden aarlig 445 Rdlr. Norges Krigsmagt til Sees

hen-

Digitized by Google

henhører til den Danske Flaade. Dertil ere Sælægder indrettede, bestaaende af de Gaarde, som ligge langs Søekanten. Alt det Mandskab som befinde sig paa disse Gaarde eller i Kiøbstæderne og fare til Søes, eller nære sig ved Fiskerie, indrulleres til Kongens Tieneste. I Aaret 1776 var en Kommission nedsat, for at besørge den nøiagtigste Undersøgelse, hvorledes Lægderne i Norge baade for Søe- og Land-Etaten bedst kunde inddeles med Hensyn paa ethvert Steds Beliggenhed og Næringsvei, samt Kongens Tieneste og Landets Forsvar. Derefter er forfattet ordentlige Matriculer særskilt for Søe- og Land-Lægderne, hvilke Matriculer af Kongen ere approberede 18 December 1776, og derefter trykkede. Søe-Indrulleringen er inddeelt i 5 Districter, nemlig: Friderichshalds, Christiansands, Stavangers, Bergens og Tronhiems. Hvert District har sin Indrullerings-Chef, eller flere adjungerede Søe-Officerer og en Mønsterskriver. I Friderichsværn under Aggershuus Stift er Aar 1749 anlagt et Gallei-Skibsbygger-Værft. Den samlede Danske og Norske Flaade skal efter Kongelig Resolution af 18 April 1781 bestaae af 24 tienstdygtige Skibe og 3 reserve Skibe, samt 14 tienstdygtige Fregatter, foruden Snøuer og Bombardeer-Gallioter, samt endeel Styk-Pramme, Brandere, Hospitals-Skibe, lukte Baade og andre smaa Fartøier. De Indrulleredes Tal af Danske og Norske Matroser skal være 30000 Personer.

Norholm, en Herregaard i Nedenæs Fogd. og Amt.

Nordsteene, en Gaard i Loms Præstegield, Guldbrandsdalens Fogd., Christians Amt, af Skyld 3 Huder Odelsgods, har een Opsidder og 2 Huusmænd. Her forvares en Brynie sammenhæftet af Staal-Ringe, som i den ældre Tid var brugelig i Strid.

Norstevold, en Gaard i Gusdals Præstegield, under sidstmeldte Fogd., som er anseelig forbedret af dens Opsidder Niels Simonsen, og hvorfor han har erholdet en Sølv-Medaille i Kongelig Præmie.

Norums Skibreede, et Tinglaug i Indre-Soghs Sorenskriv., nordre Bergenhuus Amt. Tingstedet er Gaarden Kunde.

Norvøe eller Nørvøe, en maadelig stor beboet Ø i Borgunds Hovedsogn og Præstegield, Sundmørs Fogd., Romsdals Amt; den adskilles fra det faste Land ved et lidet og trangt, men dog meget behageligt Sund, kaldet Norvøe- eller Nørvøe-Sund, hvorigiennem skeer en idelig Fart af smaa og store Baade, og ligge ved Sundet, især paa den nordre Side, mange Handelssteder og andre Huse. En dobbelt Strøm falder i dette Sund, hvoraf den ene tager i Flod-Tiden et modsat, men i Ebbe-Tiden et

adskilt

adskilt Løb fra den anden, saa at de bestandig ere hinanden imod. Paa vestre Side af Øen ligger et andet Sund, kaldet Aalesund, som adskiller Øen fra en anden liden Øe, Aspøe kaldet. Norrøe bestaaer af et Field, som Norden paa er ganske brat og ubeboeligt, men har paa søndre Side endeel gode og frugtbare Gaarde med adskillige underliggende Pladse og Handelsstæder. Den residerende Kapellan til Borgunds Præstegield boer her paa Øen paa en Part i den store Gaard Store-Nørve. Tingstedet for Borgunds-Skibreede er og paa Øen, nemlig paa Magdevaagnæs.

Notterøe eller Nøtterøe, en stor Øe beliggende i Tønsbergs Fiord og hører under Grevskabet Jarlsberg. Den yderste Pynt eller Næsset af Øen kaldes Kalnæs og Ravndal. Denne Øe, tilligemed Kiømøe under Laurvigs Grevskab, udgiør et Præstegield henhørende til Jarlsbergs Provstie. Paa Notterøe er Hovedsognet og Hovedkirken, og Øen Kiømøe indeholder det dertil liggende Annex. Hovedkirken er en smuk Steenbygning, som tilhører Grevskabet. Paa Notterøe ligger en smuk Gaard, kaldet Toje, som i ældgamle Tiders Matrikul er kaldet Teje-Bispegaard, da den, formedelst sin behagelige Situation, formodes at have været de katholske Bispers Mensalgaard eller deres Lystgaard. Ved denne Gaard sees endnu Rudera af det store St. Oles Klosters Mure, som her fordum i det trettende Aarhundrede har staaet, og hvis Forstander var en Abbed. Til Præstegieldet er en Sognepræst. Tinget holdes paa Herresædet Jarlsberg for Notterøe Sogn.

Nummedals-Eidet eller Eldens Sogn, see Elden.

Nummedal og Sandsværd, 2de Districter i Buskeruds Amt, som tilsammen udgiøre et Fogd. og et Sorenskriv., bestaaende af 3de Præstegielde, nemlig: Sandsværd, Fladsberg og Rollaug, hvilke 2de sidste høre til Nummedals District. Sandsværd og Fladsberg Præstegielde udgiør hver et Tinglaug, men Rollaug Præsteg., som bestaaer af 4 Kirkesogne, har 3de Tingsteder, saasom: et for Hovedsognet og Veiglie Annex, et for Nore Annex, og et for Hydal Annex, altsaa i hele Fogderiet 5 Tingsteder, hvor Tingene holdes 2de Gange om Aaret, nemlig om Sommeren i Julii, og om Høsten i October og November Maaneder. Sorenskriverens Domme indstævnes for Skeens Laugting. Gaardenes Antal i Fogderiet er efter Matrikulen i alt 722 Numere. I Sandsværd District ligger Kongsberg Sølvværk og Bergstad, og i Nummedals District ligger Friderichsmindes Robberværk, som nyelig er anlagt.

Nummedals Fiord, see Namsen Fiord.

Digitized by Google

Nummedals Fogderie og Sorenskriverie i Trondhiems Amt, i fordum Tid kaldet Naumdøla Fylke, har sit Navn af den store Namsen Elv, som flyder igiennem endeel af Districter. Dets Grændser er i Sønder til Fosens Fogd., hvor det begynder ved Bokkesund og strækker sig 12 Mile op i Landet, og ved Søekanten alt Nord efter indtil Helgelands Fogd.; udi Øster grændser det mod Fieldene til Jemteland samt mod Indersens Fogd.; og i Vester til Vesterhavet, hvor Folden eller Folleſiord indløber. Udi Kong Harald Haarfagers Tid havde Nummedal' 2de Brødre til Konger, navnlig Herlog og Rollog. Aar 1022 seilede Kong Oluf den Hellige til Nummedal med 5 Skibe, og lod Folket omvende til den christne Troe. Aar 1384 udgav Kong Oluf Hagensøn den Forordning, at Nummedals Indbyggere skulle allene handle med Borgerne i Trondhiem. Dette Nummedals Fogd. bestaaer af 3de Præstegielde, hvilke ere: Overhaldens mod Østen, Nærøens mod Nord og Fosnæs Præstegield mod Sønden. Det første ligger paa det faste Land, men de 2de sidste bestaae deels af Øer ude i Havet, og deels af fast Land. Disse 3de Præstegielde indeholde 4 Tinglauge, nemlig: Overhaldens, Nummedals-Eidet, Fosnæs og Nærøens, til hvilket sidste hører Solstad Annexsogn under Brønsens Præstegield i Helgelands Fogd. Her holdes Tingene 2de Gange om Aaret, nemlig i Julii og October Maaneder. Sorenskriverens Domme indstævnes for Trondhiems Laugting. Efter Matrikulen bestaae Gaardene i Fogderiet af 587 Numere, som skylde 549 Spand, 1 Øre, 19 Mærklaug, deraf afgaar 39 Spand, igien 510 Spand, 1 Øre, 19 Mærkl., hvilket omtrent udgiør 766 Tønder Hartkorn; deraf Odelsgods 125 Spand. I Fogderiet var Aar 1774 i alt 45 Saugbruge, bevilget til 132 Stabels aarlig Skiørsel. I Overhaldens Præstegield paa Gaarden Haldvarmoes Grund holdes aarlig et Marked, kaldet Overhalds-Marked, og ligesaa et i Nærøens Præsteg., kaldet Nærøe-Marked. Paa disse Marke-der afhandler Almuen en Deel af deres Vare, som bestaae i adskillige Sorter Fiske- og Skindvare, samt Fedevare. Desuden søger Almuen af Overhaldens Præstegield til Levangers Marked, hvor de fornemmelig afhandle en stor Deel Heste. Fiskeriet har i fordum Tid været meget betydeligt i dette Fogderie, og er det endnu tildeels, især udi de ytrè Præstegielde Fosnæs og Nærøen temmelig fordeelagtigt. En skiøn Sort Lax fanges i den store Namsen Elv. De beste Skove haves i Overhaldens Præstegield, ligesom Kornavlingen der er betydeligst, og Almuen driver deres Gaarde med god Fordeel. Førmeldte 3de Præstegielde indeholde Nummedals Provstie, hvortil i alt ere 14 Kirkesogne, som

betie-

betienes af 3 Sognepræster og 3 residerende Kapellaner. Den ene af Sognepræsterne er tillige Provst i Provstiet.

Nye Hernhuth, en hernhuthisk Kolonie og Menighed for de Mæhriske Brødre, beliggende ½ Miil fra den danske Kolonie Gothaab paa Grønland. Den blev stiftet Aar 1733 af den hernhuthiske Menighed, som oversendte 3de Haandværkskarle, hvilke som Missionairer oprettede en liden Loge og gav samme Navn af Nye-Hernhuth. Denne Loge er siden tilvoxet saa ansee-lig, at Menigheden er lige saa talrig, som i den Gothaabske Ko-lonie. Aar 1749 er her, ved Hielp af en riig Kiøbmand i Amsterdam, opført en Bygning, hvori er en smuk indretter Sahl til Gudstienestens Holdelse. De have ogsaa et Provianthuus til Grønlændernes Nytte.

Nye-Kirke, saa kaldes en Gave-Kirke i Biri Præstegield, Valders Fogd., Christians Amt.

Nyekirke Sogn, et Annex til Modums Præstegield i Bu-skeruds Fogd. og Amt.

Nyekirke Sogn, et Annex til Borre Præstegield i Jarls-bergs Grevskab. Kirken er en Steenbygning i god Stand.

Nyppen Sogn, see Leinstranden.

Nærim eller Hane Præstegield, see Haae.

Nærstrand, en Ladeplads i Ryefylke Fogd., Stavanger Amt, 4 Mile fra Stavanger Bye. Her boe imellem 50 a 60 Familier, og hgr her i fordum Tid været et Toldsted, men Toldstedet er nu i Stavanger. Her staaer Hovedkirken til Hin-deraae eller Nærstrands Præstegield, see Hinderaae.

Nærøe, en Gaard i Herøe Hovedsogn og Præstegield, Sond-mørs Fogd., Romsdals Amt, af Skyld 4 Vog 18 Mark Fisk, har en Opsidder og 2 Huusmænd. Denne Gaard, som ligger paa en liden Ø i Nærøesund, er et Kræmmerleje.

Nærøe-Præstegield i Nummedals Provstie sammesteds, be-staaer af 5 Kirkesogne, hvilke ere Nærøe Hovedsogn paa for-meldte Ø Nærøe, og Annexerne Vikten, Lekøe eller Lekkenes paa Øen Lekøe, Kolvereid og Foldereid. Hovedkirken er en anseelig muret Bygning, opført af hugne Stene, med et anseeligt hvit muret Taarn og deri en Vindeltrappe af Steen, som holder 70 Trin. For dette Nærøe Præstegield og Sør Bindals Fier-ding eller Solstad Annersogn under Brønøe Præstegield i Helge-land, hvilket i det verdslige hører til Nummedals Fogd. og med Nærøen udgiør et Tinglaug, er Gaarden Værum Tingsted. Ved det saa kaldte Nærøe-Sund i dette Præstegield holdes aarlig et Marked, kaldet Nærøe-Marked, om Sommeren den 24 Juli, hvor i fordum Tid har været drevet en stor Handel. Fra Over-

Digitized by Google

halden føres hertil Lærreder, Strie, Vadmel og uldne Stoffer m. v. Adskillige Kiøbmænd eller Kræmmere fra Trondhiem søge til dette Marked. I Nærøe Gield driver Almuen fornemmelig paa Fiskerie, som før har været langt betydeligere end nu omstunder. Til Præstegjelder er en Sognepræst og en residerende Kapellan.

Nærøe, en stor Ø i Folden Fiord under Nummedals Fogderie, Trondhiems Amt, beliggende imellem Indrevikten og det faste Land; paa denne Ø staaer Hovedkirken for Nærøe Præstegield.

Nærøesund i Nærøe Hovedsogn og Præsteg., Sundmørs Fogd., Romsdals Amt, ligger imellem den Ø Bøland og Øen Myklebust. Dette Sund har en meget behagelig Situation formedelst de paa begge Sider liggende mange smukke Gaarde, saa og formedelst de mange i Sundet beliggende grønne, skovrige og tildeels beboede smaa Øer og Holme, som paa nogle Steder giøre Sundet trangt, og følgelig foraarsage en Deel stridige Strømme. Især skeer dette paa 2de Steder, nemlig ved de bekiendte 2de Strømme, Krøkstrøm og Stridstrøm, hvoraf det ene ved Flod løber mod Nord og det andet mod Sønder. Dette Sund har sit Navn af den lille fornævnte Ø Nærøe, som ligger deri.

Nærøens Skibreede, et Tinglaug i Ytre-Sogns Sorenskriv., nordre Bergenhuus Amt. Tingstedet er Gaarden Oustad.

Nærøens Skibreede, et Tinglaug i Sønmørs Fogd., Romsdals Amt. Tingstedet er Gaarden lille Hatlø paa Øen Hatlø.

Næs og Sundfærd, 2de Gaarde i Indersens Præstegield, see Sundfær.

Næs eller Tanum Hovedsogn, see Brunlaugnæs Præstegield.

Næs Hovedsogn til Østerøe Præstegield, see Østerøe.

Næs eller Baaselands Jernværk i Holte Sogn og Præstegield, Nedenæs Fogd. og Amt, ligger 3 Mile fra Byen Øster-Risøer og 2 Mile fra Arendal, har sine Malm-Gruber i Nærheden, og tilhører Jac. Schnell. Til Værket er en Marsovn og 2 dobbelte Hamre. Den 9 December 1665 blev Værket under Navn af Baaselands meddeelt Privilegier, udstædte til Niels Pedersen Præsident i Kisbenhavn, med Compagnie. Privilegierne bleve confirmerede den 1 December 1670 af Kong Christian 5te, og 20 Martii 1700 af Kong Friderich 4de. Aar 1724 blev Værket formedelst Gield til den Kongelige Kasse bortsolgt efter Kongelig Foranstaltning til 3de Interessentere, navnlig: Ermandinger, Ole Smith og Ulrich Schnell. Sidstnævnte udkiøbte siden de andre. Aar 1738 den 26 November blev Værket, forme-

Digitized by Google

formedelst Marsvinens Forflyttelse fra Gaarden Baaselands Grund til Gaarden Næs, givet Navn af Næs Jernværk, af det Kongsbergske Overbergamt. Aar 1781 blev udbragt 2299 Skipd. 18 Lispd. 14 Pd. Stangjern, og 478 Skipd. 6 Lispd. 6½ Pd. Stybegods; og Aar 1791 udbragt 2898 Skipd. 15 Lispd. Stangjern, og 624 Skipd. 17 Lispd. Stybegods. Den aarlige Afgivt til Kongen af dette Værk er 400 Rdlr.

Næs Præstegield i Øvre Rommeriges Fogd. og Provstie, Aggershuus Amt, bestaaer af Næs Hovedsogn og Udenæs Annex, samt efter Jonges Norges Beskrivelse tillige af Annexet Fennestad, hvortil er en Sognepræst og en residerende Kapellan. Tingstedet er Gaarden Brustad.

Næs Præstegield i Hedemarkens Fogd., Provstie og Amt, bestaaer af en stor Landtunge eller Halvøe ude i Miøsen-Vand mod Sønden, tilligemed en hosliggende stor Øe, kaldet Høvindsholm, og indeholder 2de Kirkesogne, nemlig: Hovedsognet Næs og Balleshoels Annex. Halvøen er omtrent 1 Miil lang og Øen henved ½ Miil. Paa den yderste Spidse af Halvøen mod Sønden ligger Hovedkirken, og et lidet Stykke oven for den ligger Næs Præstegaard, som fører Navn af Ullinshofre. Kirkerne tilhøre Almuen. Annexkirken ligger ¼ Miil fra Hovedkirken. Hovedkirken staaer ganske tet ved Vandet; den er en grundmuret Korsbygning fra de katholske Tider og over 400 Aar gammel, opført af brudte Kalkstene. I de senere Tider er Kirken forbedret med adskillige Tilbygninger. Dens nordre Kors er tilbygget Aar 1698 og den søndre Aar 1704. Taarnets Spiir blev opsat Aar 1671, men Aar 1773 blev Kirkens hele Indretning med dens Spiir og Tag lagt i Aske af Lynild, som slog ned i Spiret, saa at intet stod tilbage uden de blotte Mure. Nu er den siden sat i fuldkommen Stand og paa nye forsynet med et anseeligt høit Taarn og Spiir, hvilket blev opført af Tømmermænd fra Eidsvolds Præstegield, men for Resten er Kirkens hele Indretning, som er meget smuk, forfærdiget af Gieldets egne Arbeidere. Øverst paa Taarnet ere 4 smaa Spire, et paa hver Side, med Jern-Fløie, og ligesaa en stor Jernfløi paa Spiret. Op til Taarnet er en Vindeltrappe, bygt af hugne Stene. Dette Næs Præstegield er det mindste paa Hedemarken. Aar 1775 vare i hele Præstegieldet 49 fulde Gaarde, 47 halve, 45 Øde- eller Fierdings-Gaarde, og 4 Rydningspladse, tilsammen 145, med ligesaa mange Opsiddere. Af Huusmandspladse vare samme Aar i alt 107, deraf 90 bebøede, altsaa 235 Familier af Gaard- og Huusmænd. Aar 1769 var den hele Folkemængde af Mandkiøn 906 og Qvindekiøn 1032, i alt 1938 Siele, og Aar 1775

omtrent

Digitized by Google

omtrent 2000, hvoraf da vare 110 Inderster. Til Præstegaarden er lagt 4 de Gaarde. Aar 1732 kunne paa Præstegaarden saaes 26 Tønder Korn, men Aar 1775 var Udsæden ikkun 24 Tønder. Ved Kirken er en muret Begravelse, opbygt i sin Tid af General-Major v. Brokkenhuus, som boede paa Gaarden Hovindsholm, for ham, hans Frue og Familie, og til dets Vedligeholdelse har han forøret Kirken 50 Rdlr. I Præstegieldet sees mange Kiempehøie, og ere deri fundet adskillige gamle Ting og Levninger, især af Vaaben, saasom: Sværde, Spyde, Pile, Hielme, Bidselstænger m. v. Almuens Næring bestaaer fornemmelig i Kornavling, og nogen Fordeel haves af Frugthaver, som her frembringe en temmelig Deel Æbler og Kirsebær. Deres Kornvare bringe de for største Deel til Kongsberg. Hovedkirken har et anseeligt stort Orgelværk, især mærkværdigt deraf, at det er giort af Klokkeren paa Stedet, uden at han havde lært Haandværket eller forstod at spille paa noget Instrument, mindre, vidste at bruge de musicalske Noder. Hans Broder, som er Organist til Kirken, giør Stue- og Sang-Uhre. Til Præstegieldet er en Sognepræst. Præstegieldet udgiør et Tinglaug, og hvortil Gaarden Deli er Tingsted.

Næs Præstegield i Hallingdalen, under Ringerige og Hallingdals Fogd. og Provstie, Buskeruds Amt, bestaaer af 4 Kirkesogne, som ere: Næs Hovedsogn, og Annexerne: Flaae, Goel og Hemsedalen. Hovedsognet strækker sig fra Flaae til Goels Annex i Længde 3½ Mil, som er fra Østen til Vesten. Kirken og en stor Deel af Gaardene ligge paa en stor Slette ved et ferskt Vand. Bemeldte Kirke er en af de saa kaldte Reise- eller Stav-Kirker, som Bønderne fortælle at have været flyttet ved Nattetider fra et Sted kaldet Kirketoften under Gaarden Grimsgaard til det Sted, hvor den nu staaer, hvorimellem er en Distance af 300 Skridt. Igiennem Præstegieldet løber den store Hallingdals Elv, hvori ligge 16 Øer dette Præstegield tilhørende, deraf er en under Gaarden Rotnem i Goels Annexsogn, som er skyldsat og beboet, de øvrige bruges til Høeslætter. Af disse Øer høre 6 til Hovedsognet, hvilke ere: Langøen, Sudøen, Furuøen, Hovrøsøen, Smaaøerne og Birkøen. Korn-Avlingen i Præstegieldet er meget mislig formedelst alt for tidlig indfaldende Nattefrost om Høsten og langvarig Kulde om Foraaret; i de Annexer Goel og Hemsedalen kan ei saaes andet end godt Byg, som endog i Hemsedalen meget sielden kommer til Modenhed, saa at Almuen de fleste Aar maae kiøbe Korn til Føde og Sæd. Disse med flere Udgifter bestrides nogenlunde ved Udførsel af Fedevare; thi Høeavlingen falder paa de fleste Steder baade

hiem-

Digitized by Google

hiemme og til Fields temmelig god, og haves om Sommeren gode og vidtløftige Græsgange. Skovene afgive det fornødne til Brænde og Gaardenes Vedligeholdelse, ja endog noget til Forhandling, men formedelst Fraliggenhed ikke uden med stor Besvær kan bringes i Penge; i Hemsedals Annexsogn savnes endog denne Fordeel. Paa Skytterie anvender Almuen kun liden Tid, men Ryper fanges i Mængde ved Snarer, hvilke udføres til Forhandling.

Næs-Reppe, et Bøygdelaug i Sneefields Syssel, vestre Fierding af Island.

Næs Sogn, et Annex til Grans Præsteg., i Totens Fogd., Christians Amt.

Næs Sogn, et Annex til Seude eller Søvde Præstegield i Nedre-Tellemarkens Fogd., Bradsberg Amt, som er 1 Miil langt og $\frac{1}{4}$ Miil bredt, og indeholder 34 matrikulerede Gaarde. Folke-Antallet var Aar 1782 i alt 930 Siele. Kirken staaer paa et Sted, kaldet Næsodden, $\frac{1}{2}$ Miil fra Hovedkirken, er en gammel grundmurer Bygning, med gammeldags Ornamenter og et lidet Jordegods, som alt tilhører Almuen. Igiennem et lidet Bøygdelaug, kaldet Sættersbøe, indeholdende 9 Gaarde, løber en Elv, hvorved er anlagt en Hammer-Machine til Haldens Jernværk, Hørtehammeren kaldet.

Næs Sogn, et Annex beliggende i Listér Fogd., Mandals Amt, men hører under Lunde Præstegield i Dalernes District, Jedderen og Dalernes Fogd., Stavanger Amt. Gaardene skylde 75 Huder 2 Engelsker Fedevare. Aar 1787 var Folkemængden i dette Sogn 1564 Siele, indbefattet Indvaanerne i Byen Flekkefiord, som hører hertil, hvor Kirken staaer.

Næs Sogn, et Annex til Dale- eller Lysters Præstegield i Indre Sogns Sorenskriv., nordre Bergenhuus Amt.

Næs Sogn, et Annex til Orlandets Præstegield, i Fosens Fogd., Tronhiems Amt. Kirken staaer ved Gaarden Næs paa østre Side af Indløbet eller Mundingen af Biungne-Fiord.

Næs Lands Sogn, et Annex til Vinnie Præstegield i Øvre Tellemarkens Fogd., Bradsberg Amt, ligger $10\frac{1}{2}$ Miil fra Skeens Kiøbstæd, hvor Sognets Indbyggere have deres Handel. Kirken, som staaer $1\frac{1}{2}$ Miil Sydost fra Hovedkirken Vinnie, er en gammel Træebygning fra de katholske Tider, men blev Aar 1774 noget forandret og beklædt udvendig med Bræder, samt rød malet. Denne Kirke har ellers været en af de saa kaldte Love-Kirker. Sognet bestaaer af 13 fulde Gaarde.

Næsne

Næsne Fierding, et Tinglaug i Helgelands Fogd., Nordlands Amt, under Lurøe Præsteg., hvis Tingsted er Gaarden Mykleboestad.

Næsnæs, et Næs som ligger yderst i Mundingen af Fisk-Sundet i Vigers Præstegield, Søndhordlehns Fogd., søndre Bergenhuus Amt. Paa dette Næs har Østensøe Kirke fordum staaet, men maatte flyttes derfra formedelst den stærke Søegang, der falder ved Landet. Planen af Kirkegaarden vises endnu.

Næsnæs Præstegield i Helgelands Fogd. og Provstie, Nordlands Amt, bestaaer af 2de Kirkesogne, som ere Næsnæs Hovedsogn, hvis Kirke staaer ved Indløbet af Rane-Fiord paa et Næs, kaldet Næsnæs, og dernæst Dunnæs Annexsogn, hvis Kirke ligger paa Øen Dunøe. Til dette Præstegield er en Sognepræst.

Næsoddens Præstegield i Folloug Sorenskriv., Øvre Borgesyssels Provstie, Aggershuus Amt, bestaaer af 2de Kirkesogne, som ere: Næsoddens Hovedsogn og Oppegaard Annex. Hovedkirken, som ligger strax ved Staden Christiania, er en Steenbygning. Til Præstegieldet er en Sognepræst. Tingstedet er Gaarden Krouger.

Næssets Præstegield i Romsdals Fogd., Provstie og Amt, bestaaer af Landstrækninger og Dale paa begge Sider af de 2de Fiorde Langfiorden og Eidsfiorden. Ved Boten eller Enden af Langfiorden skiær sig et Eide, kaldet Tilter-Eidet, omtrent ½ Miil langt, som er beboet, og hvoraf den ene halve Deel tilhører Nordmørs Fogd., den anden halve Deel Næssets Præstegield, og er en stor Steen nedsat i Jorden til Skiellemærke; saa hører og hertil noget af en Fieldbøygd, kaldet Osmarken. Foruden ommeldte Fiorde ligger i dette Præstegield adskillige smaa ferske fiskerige Vande og endeel Elve, som derfra have deres Udløb. I Botten af Eidsfiorden er en stor jevn Plads med endeel Gaarde. Her holdes almindelig General-Mynstring for det 2det Tronhiemske Regiment, hvilken Strækning kaldes Eidsfiords Bøygden. Herfra gaaer en beboet Dalstrækning, kaldet Eikesdalen, som er meget jevn og smuk. Fra Langfiorden skiær sig ogsaa en smuk Dal, kaldet Visdalen. Skovene ere, paa nogle faa Steder nær, saasom under Præstegaarden m. fl. a., af ringe Betydenhed; til de fleste Gaarde haves neppe fornøden Brændeved og Bygningstømmer, og til endeel andre aldeles ingen anden Skov, end Birk, Hassel, Older eller Elle og Eene. Paa ingen flere Steder voxer Gran-Skov end allene paa Gaarden Randvigen, som stedse conserveres og holdes i Hævd. Jorden er overalt paa de fleste Gaarde tør og mager baade til Ager og Eng, og formedelst Mangel af

Gjød-

Digitized by Google

Gisdsel er Havre den fornemste ja snart eneste Sæd, som bruges, undtagen i Eikesdalen, hvor Sæden meest bestaaer i Byg. Til Fields haves om Sommeren overflødig Græsning for Creaturene. Præstegieldet har tilforn været et saa kaldet Vice-Pastorat eller residerende Kapellanie under Vedde Præstegield, indtil omtrent Aar 1749, da det blev separeret fra Vedde og fik Beneficia som andre Sognekald, hvorved endeel af Mensal-Godset, som tilforn laae til Vedde, blev udbyttet og lagt til Næsset, nemlig i alt 12 Vog 1 Bpd. 8 Mark Fisk, inberegnet Præstegaarden, og er endeel af dette Gods med og endeel uden Bøxel. Dette Præstegield har 3 Kirkesogne, nemlig: Næssets eller Røe Hovedsogn, og Annexerne Sire eller Eidsfiord og Visdal. Hovedkirken ligger paa nordre Side af Langfiorden, ½ Miil fra Søen; den er en Stavbygning, opført Aar 1633, eller da indvendig malet med Vandfarve og Malinger paa Væggene af den bibelske Historie. Bygningen er meget simpel, har fra det første kun bestaaet af en aflang Firkant med en Fordør, men siden er tilbygget et Chor og bag det et Skriftehuus. Kirken har nu et temmelig høit Spiir. Præstegieldets samtlige Gaarde bestaae af 104 Matrikuls Numere, hvilke tilsammen skylder 235 Vøger 2 Bpd. 22 Mark Fisk, som er omtrent 118 Tønder Hartkorn. Præstegaarden ligger paa søndre Side af Langfiorden paa en høi Bakke, ¼ Miil fra Søen; den har en betydelig Fyrre-Skov og meget gode og foldige Jorder til Korn-Avling. Ved Gaardens Huse ligger en i fordum Tid meget smuk Have beplantet med mange gode Frugttræer, men i den senere Tid meget forfalden. Almuens Næring er fornemmelig ved Fiskerie; saa udføre de og endeel Fedevare og Slagte-Qvæg fornemmelig til Molde Bye. En stor Mængde Nødder voxer her i Præstegieldet, især udi formeldte Eikesdal og det Bøygdelaug Eidsfiorden. Af Humle, Hamp og Liin avles til Huus-Fornødenhed. Aar 1756 i Martii Maaned indtraf et betydeligt Biergfald ei langt fra den Gaard Kiellen, hvilket foraarsagede stor Skade, (see Kiellen). I Præstegieldet ere 8 Saugbruge. Folkemængden bestod Aar 1769 af 1507 Siele, deraf omtrent 190 Gaardmænd. Til Præstegieldet er en Sognepræst. Korntienden per Part beløber til 110 Tønder af Byg og Havre. Tingstedet for Præstegieldet eller Eidsfiords Otting er Gaarden Eidsvaag.

Næstved Præstegaard i Salboe Præstegield, Strinde Fogd., Trondhiems Amt, er en stor og god Gaard af Skyld 5 Spand, hvorpaa avles omtrent 160 Tønder Korn aarlig, og fødes 40 til 50 Malkekiør, foruden ungt Qvæg og Smaafæe.

Nødde,

Nodde, en Ø under Herse Præstegield, Søndmørs Fogd., Romsdals Amt, hvorpaa ligge 2de Gaarde.

Noglegaard, en Gaard i Eidangers Præstegield, Nedre Tellemarkens Fogd., Bradsberg Amt, som anseelig er forbedret af dens Opsidder Lars Andersen, hvorfore han er bleven belønnet med en Kongelig Præmie, bestaaende af en Sølv-Medaille.

Nørrevaul, et Sund beliggende imellem de 2de Øer, Vosland og Remse i Herse Hovedsogn og Præstegield, Søndmørs Fogd., Romsdals Amt.

Nørstebøe eller Nørsteboe, en Gaard i Lessøe Præstegield, Guldbrandsdalens Fogd., Christians Amt, af Skyld 3 Huder 3 Skind Odelsgods. Her har fordum staaet en Kirke, hvorefter Tomten endnu er at see, saa og Kirkegaardens Circumference. Gaarden har 2de Opsiddere.

Nørstegaard, en Gaard i Døvre Annexsogn udi sidstmeldte Præstegield, af Skyld 2 Huder 6 Skind og 18 Mark Fisk Odelsgods; har 2de Opsiddere. Gaardens Huse, som nu ere flyttede, have tilforn staaet paa en Tomt, hvor formodes at have været gamle Begravelser; thi i Jorden under et af Husene blev funder 3 Guldringe hæftede i hinanden.

Nørstrøm, en Gaard i Børsens eller Vigens Annexsogn, Byenæsses Præstegield, Strinde Fogd., Trondhiems Amt. Norden for Gaarden, ei langt fra Børssøen, sees endeel Kiempehøie og 5 Bautastene, deraf 3 paa et Sted og 2 paa et andet; den største er 4 Alen høi.

Nørvøe, see Norvøe.

Nøst, en stor og smuk Gaard i Ritsens Annexsogn, Stadsbygdens Præstegield, Fosens Fogd., Trondhiems Amt, af Skyld 4 Spand, tilhørende Reenskloster-Herregaard; har en Opsidder og en Huusmandsplads. Gaarden er af nærværende Leilænding Ole Nøst berydelig forbedret og udvidet. Den ligger meget behagelig ved en liden Arm af Trondhiems Fiord, kaldet Strømsborn. Paa Gaardens Grund har Eieren af Hovedgaarden Justitsraad Hornemann i Trondhiem et godt Teglværk. Denne Gaard er Giestgiver- og Skyds-Sted, samt Tingsted for Ritsens Tinglaug.

Nøst, en smuk Dragon-Quarteer-Gaard i Mæhre Hovedsogn, Spæneboe Tinglaug, Indersens Fogd., Trondhiems Amt, af Skyld 3 Spand; har en Opsidder som er Selveier. Gaarden er forsynet med nye og smukke Bygninger; den ligger paa østre Side af Borgen Fiord.

Nøstdal eller Naustedal, en vel beboet Dalstrækning i Sønd- og Nordfiords Fogd., nordre Bergenhuus Amt, som udgiør

udgiør et Annexsogn til Førde Præstegield sammesteds. Kirken er en muret Bygning. Denne Dal løber op fra Eidsfiorden.

Nøstdal, en Gaard i Eids Præstegield s. St., hvor Kong Vemund blev indbrændt af Rongvald Mørejarl, da Kong Harald Haarfager indtog Norge.

Nøsted, en Havn og Ladeplads under Bergens Tolddistrict, hvor 2de Toldbetientere ere ansatte.

Nøstviig Sogn, et Annex til Brønsøns Præstegield i Helgelands Fogd., Nordlands Amt. Kirken ligger ved den sydlige Side af Velfiorden.

Nøtterøe, see Notterøe.

O.

Odalens Robberværk, see Oudalen.

Odalens- eller Viger-Sogn, see Viger.

Odde- eller Røen-Sogn, et Annex til Slidre Præstegield, i Valders Fogd., Christians Amt.

Odde Sogn, et Annex til Kindservigs Præstegield, i Sandhordlehns Fogd., søndre Bergenhuus Amt. Kirken er af Grundmuur.

Odde Tinglaug i Mandals Fogd. og Amt, bestaaer af Oddernæs Sogn, Tveds Sogn og Venneslands Annex, samt af 5 Gaarde under Høvog Annexsogn til Vester-Molands Præstegield i Nedenæs Fogd. og Amt, nemlig: Vatne, Eftevog, Rumstøel, Grønnevold og Aadnevig. Tingstedet er paa Strandstedet Lahelle, hvor et Tinghuus er opbygt.

Odden eller Ouden, en Gaard i Froens Præstegield, Guldbrandsdalens Fogd., Christians Amt, af Skyld 4 Huder 3 Skind, samt 1 Bpd. 3 Mark Fisk; har en Opsidder, ligger ved Kongeveien og er en Giestgivergaard og Skydssted for Reisende.

Odderaae eller Otteraae, som ogsaa kaldes Torredals Elv, en meget stor Elv i Mandals Amt, som kommer løbende henved 30 Mile oven fra Landet, og i Oddernæs Præstegield danner en stor Fos, kaldet Vigelands-Fos. I denne Elv, som falder ud paa østre Side af Staden Christiansand, fanges en Mængde god Lax, og ved Siderne af Elven ligge mange Gaarde og Saugbruge.

Odderen, saa kaldes nogle høie Fielde 10 a 12 Mile oppe i Landet under Christiansands Stift, hvoraf Odder- eller Otter-Elv har sit Navn.

Odder-

Digitized by Google

Oddernæs Kongsgaard, saa kaldes en meget stor og betydelig Gaard, beliggende i Oddernæs Hovedsogn og Præstegield, Mandals Fogd. og Amt, omtrent ½ Fierding Vei fra Staden Christiansand, ved Topdals Fiord. Den skylder 16 Huder, og høre dertil 29 Husmænd, som have bygget paa Narvig, Viige, Kusholmen, Lahelle og Nedre-Lund. Stiftamtmanden over Christiansands Stift er tillagt ⅔ Dele af denne Gaard og Biskoppen sammesteds ⅓ Deel, hvilke for nærværende Tid have bortforpagtet Hovedgaarden til 2de Bønder. Gaarden har i ældgamle Tider været Boelig for de gamle Lehnsmænd, indtil 1 Februarii 1668, da den blev skiødet til Oberstlieutenant Bruun. Han solgte Gaarden til Fogden Ries Aar 1674, som igien overlod den til Kongen i Betalning for Cassemangel, hvorefter den Aar 1685 blev tillagt Stiftamtmanden og Biskoven, som Avlsgaard.

Oddernæs Præstegield i Mandals Fogd., Provstie og Amt, i gamle Dage kaldet Oturnæs, indeholder 4 Kirkesogne, nemlig: Oddernæs Hovedsogn og Annexerne Øvrebøe, Vennesland og Hægeland. I fordum Tid har endnu lagt hertil 2de Sogne, nemlig Søgne og Grebstad, men Aar 1604 bleve disse Sogne et særskilt Præstegield. Hovedsognet bestaaer deels af Øer og deels af fast Land. Præstegaarden Odernæs, af Skyld 5 Huder, hvorunder hører en Plads, kaldet Præstøen, og endeel Husmænd, som have bygget paa et Sted, kaldet Øvre-Lund, ligger tilligemed Hovedkirken ved Odder- eller Otteraae paa en stør Slette, hvor i fordum Tid har været holdt Feldtslag, og sees der mange Begravelses-Høie. Kirken er nu en rummelig Steenbygning med et høit Træspiir. Ved Kirken er et muret og tillukt Begravelses-Sted for en Wendelboe, som Aar 1689 forsøgde Kirken med en Tilbygning og lod Spiret opføre. Paa Kirkegaardens østre Side staaer en Bautasteen 8 Alne lang med Inskription af Rune-Bogstaver, som læses saaledes: Arinter bygde denne Kirke over en Søn af Ole den Hellige hans Beslægtede. Gaardene i Hovedsognet skylde i alt 179 Huder 11 Engelsker, og i Annexerne 138 Huder 7½ Engelsker, tilsammen 318 Huder 6½ Engelsker Fedevare. Aar 1787 var Folke-Antallet i Hovedsognet 1242 og i Annexerne 1345, tilsammen 2587 Siele. Til dette Præstegield er en Sognepræst og en residerende Kapellan, som boer paa Gaarden Øvrebøe og bruger tillige Gaarden Sangesland; begge Gaarde tilhøre Præstegieldets Mensalgods. Præste-Enke-Sædet ere Gaardene Greppestol og Sømb. I Hovedsognets Distrikt ligger Staden Christiansand.

Oddebøe-Fæstning ved Staden Christiansand ligger paa en høi Klippe paa den store Ø Oddersøen, som adskilles fra Staden

Digitized by Google

dens østre Side ved et smalt Sund eller Canal. Paa denne Ø, som ellers er tillagt Staden og bortbøxles af Magistraten, har i forrige Tider været 2de andre Forter, hvoraf det ene blev kaldet Kikut, siden det laae paa det allerhøieste af Øen. Dette Fort, hvoraf Levninger endnu er tilbage, bestod af en femvinklet Skandse med et hvelvet Taarn; men er længe siden nedslaget af Torden. Det andet Fort, som bestod af nogle afbrudte Linier, opførte af løs Muur, var anlagt for at beskyde Stadens vestre Havn, men formedelst sin Høide dertil uskikket. Odderøe Fæstning kan beskyde Staden, den østre og endeel af den vestre Havn, samt Christiansholms Fæstning; men formedelst dens høie Beliggenhed kan den ikke forsvare sig selv, og kan ei heller forsvares af Christiansholms Fæstning, som ligger lavt. Fæstningens Hovedværk er opført af massiv Graasteens-Muur, indskrænket efter Klippens Beliggenhed; derudi er et Corps de Guarde af Bindingsværks-Muur, og et af Graastene muret Taarn, hvorudi er et Krud-Gevælst; oven over er Plads til nogle Kanoner. Dette Taarn er bedækket med et Træetag. Ved begge Ender af Hovedværket er anlagt en Art af Retranchement, som ved Affatser gaaer ned efter ved Klippen, ligesom og fra samme Høide Nedgangen er belagt med flade Stene. En Gefreider og 3 Mand samt en Artillerist have daglig Vagt, hvilke iagttage at give Varsel ved Skud, naar der er Ild i Staden. Ved Vagten er en Brønd, hvorudi er godt Vand.

Ofodens Fierding, et Tinglaug i Saltens Fogd., Nordlands Amt. Tingstedet er Gaarden Leiland.

Ofodens Præstegield sammesteds, ligger omkring en Fiord eller Vig, som fra Havet skiær sig ind i Landet, kaldet Ofoden, hvilken Fiord deler sig i mange smaa Arme, nemlig: Eirsfiord, Skromen, Romsbaken ɔc. Præstegieldet indeholder 2de Kirkesogne, hvilke ere; Evenes eller Ofodens Hovedsogn, hvis Kirke staaer paa nordre Side af Fiorden, og Ankenæs Annex, hvis Kirke ligger inderst i Fiorden paa dens sydøstlige Side. Hertil er en Sognepræst.

Offeren eller Offren, en anseelig stor Gaard i Gusdals Præstegield, Guldbrandsdalens Fogd., Christians Amt, hvor i fordum Tid formenes at have boet vigtige eller anseelige Mænd. Paa Gaarden sees mange cirkelrunde og firkantede steenlagde Pladse.

Ofte-Vandet, et ferskt Vand i Høidalsmoe Annexsogn, Laurdals Præstegield, Øvre Tellemarkens Fogd., Bradsberg Amt, er ½ Miil langt og ⅛ Miil bredt. Det tager sit Løb igiennem Brunkebergs Annexsogn i Hvidesse Præstegield 1¼ Miil mod Sydvest,

Digitized by Google

Sydvest, og falder ud i Hvidesøe-Vandet. I dette Oste-Vand samles alt det Tømmer, som Kiøbmændene i Skeen tilforhandle sig fra denne Kant af Vennie Præstegield og Høidalsmoe samt Hdefiords Annexer, hvorfore her og er anrettet en Dæmning over Vandet, som optages, saa ofte det samlede Tømmer skal passere videre; denne Dæmning kaldes Skaadtdammen.

Ogne eller Ougne Sogn, et Annex til Egersunds Præstegield, see Ougne.

Olasdal, en liden Tverdal fra Bondal i Jørgenfiords Præstegield, Søndmørs Fogd., Romsdals Amt, eller rettere en stor Aabning af omtrent 200 Favnes Længde og 100 Favnes Brede i det Field, som paa søndre Side indslutter Hoveddalen, med steile og høie Fielde paa begge Sider, fornemmelig paa den vestre, hvilke ere ganske ubestigelige. Paa samme Side sees en Hoben Huller efter mange udbrustne Stene og Bierg-Stykker, især et mærkværdigt Hul op imod det øverste, som fra en skiult Canal udsender Ild, Røg og skarpe Skud, saa ofte visse Forandringer i Veirliget foreståae, og derved foraarsager en heftig Gienskrald blandt de omliggende Fielde, men ingen Steenskreed, som kunde give Anledning til at troe, at Knaldet deraf havde sin Oprindelse. Dette Hul blev i fordum Tid kaldet St. Oles Hule.

Olden Skibreede, et Tinglaug i Nordfiords Sørenskriv., nordre Bergenhuus Amt. Tingstedet er Gaarden Faleide eller Tonning.

Olden Sogn, et Annex til Indvigs Præstegield sammesteds. Kirken er af Træe. I dette Sogn gives gode Korn-Gaarde, skiøn Høe-Avling og gode Skove. I Elvene, som løbe igiennem Sognet, fanges endeel god Lax. I Skovene opholder sig noget Vildt og Indbyggerne ere gode Skyttere.

Olufsvig, en Handelsplads og Fiskerhavn i Sneefields Syssel, vestre Fierding af Island, hvorved er en Kilde af samme Navn.

Omblie, en Gaard i Moe Præsteg., Øvre Tellemarkens Fogd., Bradsberg Amt, hvortil er et privilegeret Saugbrug til 100 Udskibnings Bord aarlig af Gaardens egen Skov, og er dette det eneste Brug i hele Fogderiet, hvor Bord til Udskibning maae skiæres.

Omblie Præstegield, i Raabygdelaugets Fogd. og Provstie, Nedenæs Amt, bestaaer af 4 Kirkesogne, som ere Omblie Hovedsogn og Annexerne: lille Toydal, Giævedal og Mokland. Paa Hovedkirkens søndre Side staaer en Steen med nogle gamle Rune-Bogstaver. Igiennem Præstegieldet løber den store Nid-Elv, som kommer fra 2de store Vande i Øvre Tellemarken og falder

falder ud i Havet Sydvest fra Byen Arendal. Til Præstegieldet er en Sognepræst. Tingstedet for Hovedsognet og de 2de Annexer Gievedal og lille Topdal, samt for Vegaardsheins Annex til Gierrestads Præstegield i Nedenæs Fogd., hvilket Annex hører under Raabygdelaugets Fogd., er Gaarden Fladen.

Omboe, en stor beboet Ø i Bukken Fiord, under Ryefylke Fogd., Stavanger Amt, som sorterer til 3de Kirkesogne.

Ombornæs, en Samling af Huse, som en liden Landsbye, med et Saugbrug og en Korn-Mølle, liggende paa vestre Side af Frier Fiord, i Nedre Tellemarkens Fogd., Bradsberg Amt, under Bamble Hovedsogn og Præsteg.

Omdals Kobberværk, anlagt paa Gaarden Omdal i Skaffe Annexsogn, Moe Præstegield, Øvre Tellemarkens Fogd., Bradsberg Amt, skal have været optaget for omtrent 110 til 120 Aar siden, men blev Aar 1766 nedlagt til stort Savn for de i Egnen boende fattige Bønder. Der skal befindes en god Sort Malm, endog saa ædel, at den skal indeholde en usædvanlig Mængde Guld, og staaer endnu paa Stedet alle Værkets Bygninger og Maskiner, dog i meget forfalden Stand. Her gives ellers skiøn Leilighed af Vandfald for Maskinerne, og Egnen om Værket er forsynet med overflødig Skov. Mangel af kyndige Bergfolk formodes at være den fornemste Aarsag til Nedlæggelsen. Paa nogle Gaarde, under Navn af Fieldgaardene i Veums Annexsogn, Molands Præstegield under Øvre-Tellemarkens Fogd. findes Kobber-Malm, og har 4 Gruber til Omdalsværk der været i Drivt, under Navne af Mos, Nap, Grusen og Maaberg. Den første som optog Værket, var en Borgemester i Christiania ved Navn Bergmann, som, efter at have udbragt nogle Skippund Kobber, skal selv have begivet sig paa en Reise til Holland dermed, formodentlig for at samle Interessenter, men underveis forliste Skibet med Mand og alt, og hvormed Værket laae stille. En Oberst-Lieutenant Kaas begyndte Aar 1750 at ville bringe det atter i Drivt, men hans Participanter forlode ham, og han døde kort derefter. Værket blev efter Kaases Død solgt til et nyt Participantskab, som lod opføre de fornødne Bygninger og med en betydelig Sum satte Værket i fuld Stand. Dette Participantskab bragte en Smeltning tilveie i Aaret 1765, og skal have befundet Malmen at være meget riig, men desuagtet blev dog Værket, som meldt, aldeles nedlagt Aar 1766.

Omgangs Sogn, et Annex til Tana Præstegield, i Øst-finmarken, Finmarkens Fogd. og Amt.

Onareim eller Unereim Sogn, see Unereim.

Onen,

Digitized by Google

Onen, et bekiendt Fiskevær i Romsdals Fogd. og Amt, hvor Vaar-Torsk fanges tildeels i stor Mængde, hvortil mange Fiskere af Fogderiets Almue og fra andre Steder begive sig om Foraaret.

Ongdalen, en vel beboet Dalstrækning, hvor de fleste og beste Gaarde ligge, som henhøre til Skej Annexsogn, under Spareboe Præstegield, i Indersens Fogd., Tronhiems Amt. Igiennem denne Dalstrækning løber Ogna- eller Augna-Elv, som kommer fra Guldstad-Fieldene, see Augna.

Onsøe Præstegield, i Mosse Fogd., Nedre-Borgesyssels Provstie, Smaalehnenes Amt, bestaaer ikkun af et Kirkesogn, som indeholder Beboerne af den Øe, Onsøe kaldet, beliggende yderst i Christiania- eller Oslo-Fiord, ved Fiordens østre Side, og hvorved ligger en anden mindre Øe, kaldet Rugøen. Til dette Præstegield er en Sognepræst, som boer paa Øen ved Kirken. Tingstedet for Onsøe og Hvalsers Præstegielde er Gaarden Grebæk.

Onsøe og Tunøe Sorenskriverie i sidstmeldte Fogd., bestaaer af 4 Præstegielde, som ere: Onsøe, Tunøe, Borge og Hvalserne, samt Glemminge Annexsogn under Sognekaldet i Byen Friderichshald. Tingene holdes 3de Gange om Aaret, see Mos Fogd. Sorenskriverens Domme indstævnes for Mos, Tønsbergs og Friderichshalds Langting.

Opdals Præstegield i Orkedals Sorenskriv. og Dalelvnes Provstie, under Tronhiems Amt, bestaaer af en smuk, frie og aaben liggende Dalstrækning, som fra Vangs Præstegaard, eller fra det Sted hvor Kirken staaer, som ligger paa den nordlige Side af Dalen, deler sig i 3de Arme eller Grene, hvoraf den ene breder sig ud mod Vesten ned til Sunddalen, den anden mod Sønden op til Dovrefield, og den tredie mod Østen og Nordost ned til Rennebøe paa den ene og til Indsæt paa den anden Side. Dette Præstegield bestaaer kun af et Kirkesogn med en Kirke, kaldet Vang, og et lidet Kapel, som Aar 1774 blev opbygt paa Gaarden Lønsæt, 2½ Miil Vesten for Vangs Kirke mod Sunddalen. Vangs Kirke er en anseelig stor Korsbygning af Træe med et temmelig høit Spiir og 7 smaa Spirer eller Fløie paa Kirkens og dens Tilbygningers Røster. Kirken har en smuk Altertavle og Prædikestoel, vel udhugne og stafferede. Paa den nordre Side af Choret staaer en Tavle med Gravskrivt over Sognepræsten Hr. Anders Roaldsøn Blik, og paa en anden Tavle derhos staaer hän og hans Kone afmalede med 5 Sønner paa hans og 5 Døttre paa hendes Side, foruden een Datter, som forestilles at ligge død. Kirken er bygt paa Almuens Bekostning Aar 1650 og er

smukt

smukt indrettet. I Taarnet hænger 2 Klokker. Paa Præstegaarden Vang staaer endnu en Stue, som første Præst efter Reformationen lod opføre Aar 1560. Denne Gaard er temmelig stor og god. Her fødes almindelig 6 Heste og 40 Horngvæg, foruden Smaafæ. Kornsæden er aarlig omtrent 24 Tønder. Aar 1734 bestod Præstegieldet af 268 matrikulerede Gaarde, deraf 20 øde, de øvrige beboede af 321 Bønder og 50 til 60 Huusmænd. Jorden er overalt meget frugtbar og foldig, saa at efter een Tønde Udsæd kan avles 13 a 14 Tønder; men formedelst langvarig streng Kulde om Foraaret og tidlig Nattefrost om Efteraaret gisres Korn-Avlingen meget usikker og kan ei bruges anden Sæd end Byg. Noget Hamp avles her tillige. Til Gaardene hører betydelige Fyrreskove og endeel Løvskov; men her gives dog ikkun eet privilegeret Saugbrug, som staaer ved en Elv, kaldet Stafaae, og en Bøygde-Saug under Gaarden Miøen, hvor tillige er en Stampe-Mølle. Opdals Almue har af de gamle norske Konger været fritaget for Leding og Krigstoge. Paa disse Friheder have de forhvervet sig Stadfæstelse, især af Kongerne af den Oldenborgske Stamme, fra Kong Christian 1ste til Kong Christian 6te. De vare ogsaa tilforn frie for al Indqvartering, og Kong Friderich 4de meddelede dem tillige Frihed for Mynstring, Aar 1704; men disse Privilegier eller Friheder ere dem siden betagne, og de have nu ingen andre tilbage, end denne, at de kun betale halv Leilænding-Skat, i den Sted at de tilforn vare befriede for Ydelse af al Skat, hvilket Præsten endnu er. En maadelig høi Fieldstrækning eller Biergaas ligger Norden for Kirken og Præstegaarden, hvorpaa ligger Snee næsten hele Sommeren, og gaaer paa sine Steder aldrig bort, endskiønt den Side af Fieldet, hvor Sneen saaledes bliver liggende, vender mod Sønder. Adskillige Vande ligge her i Opdal, og ligesaa løbe mange Elve baade langs og tvers efter Dalen. Det største Vand skal være Øekel-Siø i en Sætterdal, kaldet Drotningdalen, hvori gives store Ørreter; fra dette Vand har Orkla-Elv sit Udspring. Et andet Vand, kaldet Diævlevatn, er omtrent 2 Mile langt, men hvorudi ingen Fisk er. Herfra løber en Elv, kaldet Fiske, og rundt om Vandet ligger en Mængde Sætterpladse. Ved Præstegaarden og Kirken sees mange forskiellige Kiempehøie, store Steen-Røser og cirkelrunde Kredse, hvoraf formenes, at der har staaet et Feldtslag i fordum Tid. Til Præstegieldet er en Sognepræst, som er tillagt den hele Korn-Tiende, saavel Kongens som Kirkens, belsbende i alt, naar gode Aaringer indtræffe, til hen ved 500 Tønder aarlig. Herforuden erholder han en saa kaldet Smør- og Oste-

Digitized by Google

Tiende, som beløber til noget anseeligt aarlig. Tingstedet for Præstegjeldet, som udgjør et Tinglaug, er Gaarden Skarsem.

Opdals Skibreede, et Tinglaug i Søndhordlehns Fogd., søndre Bergenhuus Amt. Tingstedet er deels Gaarden Godøesund og deels Gaarden Bekkervigen.

Opdals Sogn, et Annex til Rollougs Præstegjeld, i Nummedals og Sandsværds Fogd., Buskeruds Amt.

Opdals Sogn, et Annex til Tysnæs Præstegjeld, i Søndhordlehns Fogd., søndre Bergenhuus Amt.

Opdals Vandet, et fiskerigt Vand i Slemdal Annexsogn, Eidanger Præstegjeld, Nedre-Tellemarkens Fogd., Bradsberg Amt.

Opheims Sogn, et Annex til Vosse Præstegjeld, i Nordhordlehns Fogd., søndre Bergenhuus Amt.

Ophoug, en smuk bebygget samt i Ager og Eng god Gaard, beliggende paa Ørlandet, under Ørlandets Hovedsogn og Præstegjeld, Fosens Fogd., Trondhiems Amt, som eies og beboes af Kapitain v. Holterman. Denne Gaard er bekiendt i de gamle Historier deraf, at den har været beboet af Asbiørn Jernskiegge, som i Kong Oluf Tryggesøns Tid satte sig imod, at den christelige Troe blev indført, hvorover han blev ihielslagen paa Ørleting, og hvorfra hans Lig blev ført til Ørje og begravet i en Høi ved Herregaarden Østeraad, som derefter blev kaldet Skieggeshøi.

Oplands eller Hedemarkens Laugdømme, see Hedemarken.

Oppedal, en Gaard i Kindservigs Præstegjeld, Hardangers Distrikt, Søndhordlehns Fogd., søndre Bergenhuus Amt, hvor Hovedkirken forhen har staaet, og skal endnu sees Tegn til Kirkegaarden, som nu er indrettet til en Have. Der har og staaet et Kloster, hvis Levninger, især af Kieldere, endnu sees. Her vises tillige en Høi, kaldet Kongens-Høi, hvorudi en Konge ved Navn Graa skal være begravet; desuden sees her nogle Høie sammenkastede af Kampestene, og i en af disse fandtes for faa Aar siden et Begravelses-Sted, opmuret i Firkant og bedækket med en stor Steen-Plade, samt deri en Urne. Denne Gaard er den største i hele Hardanger og beboes af 15 Bønder, og sees her og de fleste Æble- og Kirsebær-Haver samlede paa et Sted.

Oppegaard Sogn, et Annex til Næsodtens Præstegjeld, i Follougs Sorenskriv., Aggershuus Amt.

Opslo, en fordum anseelig Stad, nu gemeenlig kaldet Gamle-Byen, ligger lige over for Staden Christiania i Aggers Herred eller Sorenskriv. og Christianiæ Stift, paa søndre Side af den Vig, Biørvigen kaldet. Den blev anlagt af Kong Harald

Haarde-

Haardraade omtrent Aar 1060, hvor han for det meste residerede, ligesom adskillige Konger efter ham. Følgende Konger over Norge ere kronede og valgte i Staden, saasom: Aar 1130 Magnus Blinde; Aar 1239 Hertug Skule, som satte sig op imod Kong Hagen Hagensøn; Aar 1442 blev Kong Christopher af Danmark kronet til Konge over Norge; Aar 1514 Kong Christian 2den; Aar 1535 blev Kong Christian 3die hyldet af den norske søndenfjeldske Adel; Aar 1547 ligesaa Kong Friderich 2den; Aar 1591 blev Kong Christian 4ds hyldet af alle norske Stænder; og Aar 1610 blev Prinds Christian hyldet til Konge. Aar 1130 døde Kong Sigurd Jordsalafer i Opslo og blev begravet i St. Halvars Kirke; 1139 blev hans Søn Kong Magnus Blinde begravet i samme Kirke; 1155 blev Kong Østen fangen og ihielslagen i Opslo; Aar 1161 blev Kong Inge ligeledes slagen og begravet i St. Halvars Kirke. Staden var i den Tid meget stor og havde 4 Kirker, nemlig: 1) Domkirken eller St. Halvars Kirke kaldet, som havde meget Gods og store Indkomster, og var i sig selv en betydelig stor Bygning med 9 Altere. 2) St. Mariæ eller Vor Frue-Kirke, som og var en Domkirke, funderet af Kong Hagen; 3) Korskirken; og 4) St. Clemens Kirke, alle ligesom St. Halvars Kirke forsynede med meget Gods og mange Præbender. Opslo var Hovedstaden for Norge indtil Aar 1624, da den aldeles afbrændte, undtagen Bispegaarden, hvor Biskopen over Christianiæ Stift endnu boer, og nogle faa andre Huse, samt Muren af St. Halvars Kirke, som til Aar 1680 var at see, men er nu siden aldeles nedreven. Efter denne ulykkelige Ildebrand blev Staden ikke bebygget, men Kong Christian 4de anlagde selvsamme Aar den 27 og 28 September den nuværende Hovedstad Christiania, lige over for Opslo ved Bisrvigens vestre Side. Foruden ommeldte sidste Ildebrand havde Staden forhen været ødelagt lige Skiebne og andre Ødelæggelser ved fiendtlig Indfald, saasom: Aar 1138 blev Staden indtaget af Kong Erik Eimund af Danmark, som seilede dertil med 600 Skibe; han lod sætte Ild paa St. Halvars Kirke, hvorved en stor Deel af Staden opbrændte; Aar 1217 udi Kong Hagen Hagensøns Tid blev Staden røvet af et oprørsk Partie, kaldet Slitungerne, for hvilke Byemændene maatte rømme; Aar 1567 afbrændte de Svenske en stor Deel af Staden, efter at de 2de Gange i et Aar, nemlig først i 2 og siden i 18 Uger havde beleiret Aggershuus-Slot forgiæves; men den blev dog atter igien opbygt. Opslo tilligemed dens hosliggende Forstad, kaldet Grønland, er nu annecteret under Aggers Sorenskriv.; dog høre de faa Borgere, som boe i Forstaden Grønland, under Christianiæ Magistrat. Her er et

Digitized by Google

stort Hospital, som har sin egen Kirke og Præst, og til hvilken Kirke samtlige Opslo Indvaanere sogne (see Christiania). Bispegaarden er en stor, anseelig og massiv grundmuret Bygning; strax derved staaer den saa kaldte Ladegaard, som ligesaa er en stor grundmuret Bygning, hvortil ligger en stor og anseelig Have, samt Stadens forrige Mark og Grunde, tilhørende Frue Generalinde Scehsted, som har oprettet en Fattiganstalt for nogle fattige Fruentimmer, og dertil ladet opføre en liden Bygning af Træe. En Elv, kaldet Aggers- eller Loe-Elv, løber imellem Byen og førmeldte Hospital, saaledes at gamle Byen ligger paa den vestlige og Hospitalet paa den østre Side, paa hvilken Side Forstaden Grønland tillige ligger. Strax Østen for Hospitalet tilstøder en Biergstrækning, kaldet Ekeberg; her brydes Allun-Skifer til et Allun-Værk anlagt ved gamle Byen, hvortil ret ved Havnen eller Søen er opført anseelige Huse og vel indrettede Bygninger. I det Kongelige Kunstkammer i Kiøbenhavn findes en rar Mynt, som Biskop Nicolaus her lod slaae i det 11te Seculo, Hertug Philip til Ære. Paa den ene Side sees et zirligt Kors og Roser med den Omskrift: *Moneta E. Asloensis*; paa den anden Hertugens Billede i hans Ungdom, omgivet med en Rosenkrands, med de Ord omkring: *Philip Dux Norvegiæ*. Denne Mynt er af en Tiskillings Størrelse.

Opslo eller Christiania Fiord, see Christiania-Fiord.

Opstads Sogn, et Anner til Strøms eller Oudalens Præstegield, i Sollør og Oudalens Fogd., Hedemarkens Amt.

Opstrands Kirke, en Kirke, som har staaet paa Grændserne imellem Vraadals og Moe Sogne, i Øvre Tellemarkens Fogd., Bradsberg Amt, men er nedsænket, og skal endnu sees noget af Kirkemuren og Kirkegaarden.

Opstryen Sogn, et Anner til Indvigs Præstegield i Nordfiords Sorenskriv., nordre Bergenhuus Amt. Dette Sogn ligger høit oppe i Landet omkring en stor og ferst Søe, kaldet Strynevand. Her ere gode Gaarde, og Beboerne ere tillige drivtige Jordbrugere; de udføre en stor Deel Fedevare og en Mængde Fuglevildt. Herfra sælges tillige en stor Deel Heste og Qvæg, som bringes over til Guldbrandsdalen.

Ornæs eller Urnæs Sogn, et Anner til Hafsloe eller Fylkesbygdens Præstegield i Ytre- og Indre-Sogns Fogd., nordre Bergenhuus Amt.

Orten, et bekiendt Fiskevær i Romsdals Fogd. og Amt, hvor Vaar-Torsk fanges Ufterlø i stor Mængde, og hvortil mange Fiskere af Fogderiets Almue og andre Steder søge hen om Foraaret.

Øse,

Digitized by Google

Ose, en stor Gaard i Ørstens Annexsogn, Volhens Præstegield, Sondmørs Fogd., Romsdals Amt, som i Matrikulen har Navn af Ous med Ousborrig, skylder 6 Vog Fisk og har 5 Opsiddere; den ligger i en Dalstrækning, kaldet Ørstedalen, ved Mundingen af en derigiennem isbende Elv. Nær ved denne Gaard ligge 2de andre Gaarde, som kaldes Vælde og Moe. Paa disse 3de Gaarde fortælles af Beboerne og andre Naboe-Bønder, at i gamle Dage skal have boet 3de Kiæmper, som vare Brødre, under Navne af Grim Ose, Qvælp Moe og Iver Laugerumple, hvilke skal have opryddet disse Gaarde paa en Tid da hele Dalen endnu laae ubeboet. Paa hver af Gaardene sees en Kiæmpehøi, hvor videre berettes, at disse Kiæmper skal ligge begravne.

Osen, en stor og lang Bugt eller Vig, som fra Romsdals-Fiordens østre Side, i Romsdals Fogd. og Amt, skiær sig dybt ind i Landet op til Kleve Anner-Kirke til Bolsse Præstegield, som ligger ved den inderste Ende af denne Vig.

Osen, saa kaldes et Kapel til Aamodts Præsteg., i Østerdalens Fogd., Hedemarkens Amt, beliggende i Hovedsognet.

Osen Sogn, et Anner til Biørnørs Præstegield i Fosens Fogd., Romsdals Amt.

Osningen, en stor Ø beliggende midt i Bindals Fiord, under Helgelands Fogd., Nordlands Amt.

Osmarken, en Fieldbygd i Romsdals Fogd. og Amt, hvoraf endeel tilhører Næssets Præstegield, men den største Deel til Kleve Annexsogn under Bolsse Præstegield.

Otta-Elv, en stor Elv, som har sit Udspring fra Fieldene imellem Nordfiord i Bergens Stift og Loms Præstegield i Guldbrandsdalens Fogd., under Christians Amt, løber derfra igiennem hele Loms Præstegield og igiennem Vaage Sogn, hvor den, fornemmelig paa Lom, udbreder sig paa sine Steder til lange store Søer eller Vande, og udfalder endelig omtrent 8 Mile fra sit Udspring i den store Elv Louven lige for det Sted Kringlen, hvor Skotterne Aar 1612 blevne slagne. Over Elven Otta er i Vaage Præstegield en Broe, kaldet Sundebroe, som staaer paa 22 Steenkar og er 350 til 360 Skridt lang, men meget smal, og bruges kun for Ridende og Gaaende og for de, som drive Qvæg.

Otter- eller Odder-Elv, see Odder-Elv.

Otterøe, en beboet Ø uden for Byen Kragerøe i Kragerøe-Fiord, under Nedre Tellemarkens Fogd., Bradsberg Amt, som med paaliggende 7 Pladser skylder 3 Huder Allodialgods til Laurvigs Grevskab. Paa denne Ø ere høie Bierge og temmelig Skov, men liden Jordvei. Her sees i Biergene nogle øde liggende Jernmalm-Gruber.

Otter-

Digitized by Google

Otterøe, en beboet Øe under Ryefylke Fogd., i Stavanger Amt.

Otterøe, en meget stor beboet Øe, beliggende tæt ved Den Mien i Romsdals Fogd. og Amt, og adskilles derfra ved det saa kaldte Mie-Sund.

Otterøen, en meget stor beboet Øe i Folden Fiord under Fosnæs Præstegield, Nummedals Fogd., Trondhiems Amt, som er 3 Mile lang og 7½ Miil i Omkreds. Her ligge 19 Gaarde, som have Skov til Fornødenhed og nogen Jordvei, men fornemmelig er Beboernes Næring ved Fiskerie af Havet, og fiskes en stor Deel Lax ved de saa kaldte Laxevorper. Paa Øen staaer Viigs Kirke, som er Annexkirke under Fosnæs Præstegield. 2de bekiendte Bugter eller Viger dannes ved denne Øe, nemlig Forlands-Bugt paa den nordlige og Ertvog paa den sydlige Side. Fra Hovedøen Fosnæs, hvor Hovedkirken staaer, adskilles Otterøen ved de saa-kaldte Støresunde.

Otteſtads Sogn, et Annex til Stange Præstegield, i Hedemarkens Fogd. og Amt. Kirken, som er en Træebygning, ligger ½ Miil fra Hovedkirken paa en stor Jordtunge eller Halvøe ved Mjøsen Vand, og tilhører Almuen.

Oudals- eller Sands Jernværk i Sands Annex, Strømms eller Oudals Præstegield, Sollør og Oudalens Fogd., Hedemarkens Amt, er optaget Aar 1708, og er et af de gode Jernværker, nu tilhørende Iver Neumann. Aar 1781 blev smeltet og hamret 1036 Skipd. Stangjern; desuden udført 432 Skipd. Stabsgods og 75 Skipd. Spiger. Aar 1791 blev udbragt 1956 Skipd. Stangjern, 497 Skipd. Stabsgods og 63,9000 Stkr. Spiger. Den aarlige Afgivt til Kongen af dette Værk er 150 Rdlr.

Oudalen og Sollør Fogderie og Sorenskriverie, see Sollør.

Oudalens eller Strøms Præstegield, see Strøm.

Ougne Sogn, et Annex til Eggersunds Præstegield, i Jedderen og Dalernes Fogd., Stavanger Amt. Kirken ligger ¼ Miil fra Eggersunds Ladeplads, er en muret Bygning.

Ougnøe, en liden beboet Øe under Ryefylke Fogd. i sidstmeldte Amt.

Oulberg eller Uleberg Sogn, see Uleberg.

Ounøen, en liden Øe under Hittersens Præstegield, Fosens Fogd., Trondhiems Amt, hvorpaa er et Borgerleje, som nu beboes af Borgeren i Trondhiem, Daniel Strøm. Stedet er smukt bebygget, og hører dertil en liden Deel Engbund og nogle smaa Agre; men forøvrigt indeholder Øen ufrugtbart Land med nogle Bierge og Klipper. Ved Øen er en meget god Havn, som

af

Digitized by Google

af Nordfarene søges ved deres Reiser 2de Gange om Sommeren fra og til Bergen, saa at Havnen ved saadanne Leiligheder er opfyldt med Nordlands-Jægter og desuden tildeels af andre Fartøier, hvilket giver Anledning til god Næring. Ounsen adskilles fra den store Hitterøe ved et Sund paa nordre Side, som ofte passeres af Jægtene. Paa søndre Side adskilles Øen fra Hevne ved en stor Fiord, kaldet Hevne-Fiord, hvori, imellem Ounsen og Hevne, ligger en stor beboet og smuk Øe, kaldet Hevnskiælen, og imellem denne Øe og Ounsen er Skibelsbet fra og til Tronhiem. Strax ved Ounsen paa vestre Side ligger en anden liden Øe, kaldet Iøstenøen, hvorpaa boer en Kongelig Kryds-Inspecteur. Paa østre Side ligger den store Hitterøe Fiord med mange Øer, hvoraf de nærmeste og betydeligste ere Lexen og Fieldvær m. fl.

Ourdals Præstegield og Tinglaug i Valders Fogd., Toten og Valders Provstie, Christians Amt, bestaaer af 6 Kirkesogne, som ere: Ourdals Hovedsogn og Annexerne Suennes, Udnæs eller Ulnæs, Reenlie, Hedalen, Skroutvold og Brustad eller Etnedal, hvilke alle have behagelige Situationer, især Udnæs og Svennes Sogne. Her gives og tildeels gode Kornagrøde og grønrige Enge. Den fornemste Sæd er Byg. Foruden fornsden Bygnings-Tømmer udføres herfra endeel Saugtømmer, som med Føde- og Skindvare, Slagtequæg og Fuglevildt er Almuens Næringsvei. De igiennem Præstegieldet isøende Elve have ofte giort stor Skade ved Oversvømmelse og Udbrud, men fornemmelig Aar 1789 den 22 og 23 Julii, da 132 Maal Agre og 326 Meling Enge blev aldeles ødelagt, item 253¼ Maal Ager og 621½ Meling Eng beskadiget for nogle Aar. Videre blev samme Tid 106 Huse aldeles udtaget og 16 Huse beskadiget; 7 Mennesker omkom tilligemed 19 Qvæg og 85 Smaafæe. Denne Skade paa Jord, Huse og Creature er taxeret for 24,510 Rdlr. Til Præstegieldet er en Sognepræst og en residerende Kapellan. Tingstedet er Gaarden Bøe.

Oure, en Gaard i Sokelvens Annersogn, Orskougs Præstegield, Søndmørs Fogd., Romsdals Amt, af Skyld 8 Vog Fisk; har 9 Opsiddere. Denne Gaard, som ligger nederst i en Dalstrækning, kaldet Grebstaddal, er en af de største og beste i Fogderiet. Her staaer Sognets Kirke.

Oure eller Aure Præstegield i Nordmørs Fogd. og Provstie, Romsdals Amt, bestaaer nu kun af eet Kirkesogn, men Edsens Præstegield har i fordum Tid lagt dertil, og da bestod det af 5 Kirkesogne. Oure Sogn er temmelig vidtløftig, og bestaaer deels af Øer og deels af fast Land, hvis Længde fra den yderste Gaard Kipsvik, mod Hevne, hvor en liden Elv, Eiteraae kaldet,

Digitized by Google

det, er Grændse til Gaarden Heyna i Sydvest, er 2½ Miil. Nogle Gaarde mod Hevne høre under Hevne Tinglaug. Kirken er en smuk Korsbygning af Træe med et temmelig høit Spiir. Den er saa godt som ny og for det meste forsynet med ny Indretning. Paa Væggen inde i Kirken er ophængt en gammel Altertavle, bestaaende af 3de Rum eller Afdelinger: i den midterste sees St. Anna og Miria, paa den høire Side St. Maria med Barnet, paa den venstre Side St. Christopher, alt meget smukt udskaaret i Træe, samt prægtig malet og ziret med den gammeldags stærke Polere-Forgyldning, som endnu har sin fulde Glands. Paa Dørene, hvormed denne Altertavle har været tillukket, staae afmalede, paa den ene St. Jørgen, og paa den anden St. Andreas. Kirken har fordum ført Navn af St. Mariæ Kirke. Kirken og Præstegaarden ligge paa østre Side af et Sund, kaldet Oure Sund, som løber ind fra Venie Fiord, og ved Udløbet af Oure-Elv. Denne Elv løber igiennem en vidtløftig Dalstrækning, kaldet Ouredalen, som er omtrent 1½ Miil lang. Ved Oure-sund ligge mange gode Gaarde og et Borgebleje. Sundet er omtrent 1 Miil langt. Præstegaarden Oure ligger ei langt fra Kirken, men laae tilforn endnu nærmere, indtil Aar 1771, da den afbrændte Juledags-Aften, og blev siden opsat paa en anden Tomt. Dens tilliggende Jord er temmelig frugtbar, og avles der aarlig 90 til 100 Tønder Korn. Bemeldte Ouredal ligger nu øde og bruges til Sætter, men har i fordum Tid været beboet og havt sin egen Kirke, hvorefter endnu sees Tegn. Ved Aar 1589 var i Oure Sogn 100 Bønder og 26 Huusmænd, men Aar 1773 blev regnet 236 Bønder og omtrent 50 Huusmænd, som tilsammen udgiorde 2016 Siele. Her gives allene Fyreskove og endeel Birke- samt Elle- eller Older-Skove. Skovbruget tilligemed Fiskeriet ere Almuens fornemste Næringsveie, og hvortil den meste Tid anvendes; Jordbruget bliver derimod meget forsømt. Dette uagtet har dog Agerdyrkning temmelig tiltaget i den senere Tid; thi fordum var ⅓ Part af Korntienden ikkun 16 a 20 Tønder, nu derimod 90 til 100 Tønder aarlig. Humle, Lin og Hamp avles til Fornødenhed. Fruentimmerne drive meget paa Spind og Vævning til Lærred, Vadmel og grove Stoffer. Tæt hos Kirken, ved Veien ned til Stranden, staaer en gammel Bautasteen, 3½ Alne høi og ½ Alen bred nederst ved Jorden, hvorfra den smaler spidser sig op ad. Til Præstegieldet er en Sognepræst. Tingstedet er Gaarden Todal for Oure og Vinje Sogne, som tilhobe udgiøre et Tinglaug, kaldet Viigs-Tinglaug.

Ourskoug Præstegield, see **Urskoug**.

Ous,

Digitized by Google

Ous, en i fordum Tid værende Herregaard, 17 a 1800 Skride Norden for Byen Friderichshald, i Bergs Præstegield, Idde og Marker Fogd., Smaalehnenes Amt. Hovedgaarden med tilliggende 7 Bøndergaarde, samt Saug- og Møllebruge ved nordre Posnessets-Elv kiøbte Kong Christian 5te af Admiral Christian Bielke, og allernaadigst skienkede samme til bemeldte Bye den 16 Januarii 1686. Saugbrugene ere: 1) Posnessets til 6000 Bord, 2) første Broe, 3) anden Broe, hver til 6000 Bord, 4) første Stomberg og 5) anden Stomberg, hver til 10,700 Bords aarlig Qvantum. Gaardenes Indmarker ere nu uddeelte i adskillige saa kaldte Løkker eller Venger. Af Hovedgaardens Bygninger sees endnu Ruderd. Den 20 og 21 Januarii 1660 havde de Svenske deres Leir paa denne Gaard, og ved Friderichshalds 3die Beleiring bleve Gaardens Huse af Fienden nedrevne. For Kongelige Skatter, Soldater-Udredninger med al anden Tyngde er dette Jordegods befriet.

Ous Præstegield i Søndhordlehns Fogd. og Provstie, søndre Bergenhuus Amt, bestaaer af 5 Kirkesogne, som ere: Ous Hovedsogn, og Annexne Fuuse, Strandvig, Sammanger eller Aadland, og Dale eller Haaland. Til dette Præstegield er en Sognepræst og en residerende Kapellan.

Ous Skibreede, et Tinglaug sammesteds. Tingstedet er Gaarden Holsund.

Ous Sogn, et Annex til Rakkestads Præstegield, i Rakkestads, Heggen og Frølands Fogd., Smaalehnenes Amt.

Ous- eller Dalsbygdens-Sogn, see Dalsbygden.

Ouse, et Tinglaug i Raabygdelaugets Fogd., Nedenæs Amt. Tingstedet er Gaarden Næs.

Oustads Sogn, et Annex til Byglands Præstegield, i Raabygdelaugets Fogd., Nedenæs Amt.

Oustads Sogn, et Annex til Lyngdals Præstegield, under Bergs Tinglaug, i Lister Fogd., Mandals Amt, hvis Gaarde skylde 101 Hud 3 Engelsker Fedevare. Aar 1787 var Folke-Antallet 688 Siele.

Oustads Sund, et Sund beliggende ¼ Miil fra Hovind Annexkirke i Spydebergs Præstegield, Rakkestads Fogd., Smaalehnenes Amt. Her skeer Overfarten for Reisende paa de saa kaldte Færger. Dette Sund dannes af Glommen-Elv.

Overaae, saa kaldes et Bygdelaug under Strands Hovedsogn og Præstegield, Søndmørs Fogd., Romsdals Amt, beliggende paa østre Side af Stordals-Fiorden og paa nordre Side af Nordals-Fiord. Dette Bygdelaug begynder ved Overaae (den største Gaard i denne Strækning) og endes ved det saa kaldte Rammer-

Digitized by Google

mer-Field, et bekiendt Field, som ligger tvert over for Strands-Dalen. Her ligger 10 meget frugtbare Gaarde, af Skyld 1 3 Vog 1 Bpd. 6 Mark Fisk, hvoraf 8 Gaarde have tilsammen omtrent 21 Opsiddere og 3 Huusmænd; de 2de andre Gaarde ligge sdr. Den ene af disse sdr Gaarde blev giort ubeboelig ved endeel af Rammerfieldets Udfald den 8 Januarii 1731, see Rammerfield.

Overaae, en Gaard i Hareids Annexsogn, Ulvsteens Præstegield i sidstmeldte Fogd., af Skyld 3½ Vog Fisk; har 6 Opsiddere. Paa denne Gaard, som ligger yderst ved Mundingen af Liepang, paa dens nordre Side, tvert over for Hiørningnæsset, findes ved Stranden en Mængde af hvid og flin Sand, og der ovenfor sees endeel Kiæmpegrave, hvoraf 3de ere temmelig store og holde 40 Skridt i Længde. De ere alle bedækkede med Tørv eller Grønsvær, og ved Enderne besatte med smaa Steen-Pæle.

Overbierget, en vigtig Skandse eller Fort til Fæstningen Friderichssteen ved Byen Friderichshald, i Idde og Marker Fogd., Smaalehnenes Amt, paa Grændserne af Sverrig. Denne Skandse har sin egen Commandant, som staaer under Commandanten paa Hovedfæstningen.

Overhaldens Præstegield, i Nummedals Fogd. og Provstie, Trønhiems Amt, grændser mod Sverrig, og er det vidtløftigste af Strækning i hele Trønhiems Stift. Dets Længde fra Grændselinien er 15 Mile og største Brede 3 Mile, dog er den beboede Strækning langt mindre. Det indeholder 5 Kirkesogne, som ere: Rannums Hovedsogn, og Annexerne Hølandet eller Romstad, Grong eller Grogn, Haran eller Glashoug, som er det øverste mod Grændserne, og Skage, som ligger nederst eller længst hen mod Vesten, bestaaende i alt af 154 Gaarde, som skylde 176 Spand 1 Øre 14 Marklaug, hvoraf, formedelst Elvebrud m. v., er affældt 28 Spand 2 Marklaug, igien 148½ Spand. Af denne Jordskyld er 49 Spand 1 Øre Odels- og Selveier-Gods. Samtlige Gaarde beboes af omtrent 400 Gaardmænd og 209 Huusmænd, Kaarmænd og Indersiter. Her gives i Almindelighed gode Korngaarde, som i de senere Tider meget ere forbedrede og udvidede; ligeledes falder her skiøn Høeavling og Græsgange for Creaturene om Sommeren, især til Fields, hvorfor aarlig udføres en stor Deel Fedevare. Af Humle avles her en Mængde, ligesaa af Lin eller Hør, hvilket forarbeides og fabriqveres af Fruentimmerne til Lærreder, hvoraf en Bonde aarlig kan følge for 29, 30 a 40 Rdlr., som hans Kone med een eller 2de Piger har spundet og vævet. Gode Skove af Fyr og Gran gives til de fleste Gaarde, skiønt nu meget ruinerede ved Saugtømmerhugst til de her i Præstegieldet værende 8 a 10 privilegerede Sauge,

Digitized by Google

Sauge, hvis Qvantum er noget over 50,000 Bord. Igiennem Præstegieldet løber, blant andre mindre Elve, den store Elv Namsen, og langs denne Elv paa begge Sider ligge de fleste og beste Gaarde og Kirker. I denne Elv fiskes en Mængde Lax, dog ei nu saa meget som i forrige Tider. Foruden benævnte 5 Kirker har der endnu været 3de andre, nemlig en paa Gaarden Elise i Harans Sogns, som med Gaarden er bleven udtaget af Namsen Elv, en paa Gaarden Viik i Hselanders Sogn, og en paa Gaarden Engstad i Hovedsognet. Aar 1769 var i Præstegieldet af Mandkiøn 1169 og af Qvindekiøn 1229, tilsammen 2398 Siele. Af Finner ere her 90 til 100 Siele, men kun nogle faa Familier ere formuende, og bestaaer deres Formue i Rensdyr; de andre ere for største Deel Prakkere, som vel om Sommeren nære sig paa Fieldene af nogle faa Rensdyr, men om Vinteren lshe om i Bygdene for at betle. Deres fornemste Opholdssted paa Fieldene er paa det saa kaldte Harkiøl-Field. Bønderne her i Præstegieldet ere meget hengivne til Handel, hvilket foranlediger Lssgiængerie. De Vare, de fornemmelig udføre, ere, foruden formeldte Fedevare og Lærreder, samt Vadmel og uldne Stoffer, tillige adskillige Sorter Skindvare, Fiskevare, endeel Dyr- og Fuglevildt, og en stor Deel Heste, som fornemmelig bringes til Levangers Marked i Stør- og Verdals Fogd. Ellers holdes i Præstegieldet paa Gaarden Haldvarmoes Grund aarlig et Marked, see Haldvarmoe. Adskillige privilegerede Landkræmmere bse her, hvilke ere Borgere fra Tronhiem, men drive tillige Handel paa Bergen. Til Præstegieldet er en Sognepræst, som bver paa Præstegaarden Grande ½ Miil fra Hovedkirken, og en residerende Kapellan, boende paa Kapellansgaarden Vægløe. Korn-Tienden i Præstegieldet belsber pr. Part til henved 300 Tønder; desuden haves Tiende af Lax og andet Fiskerie. Tingstedet for Præstegieldet, som udgiør et Tinglaug, er Gaarden Hildrum.

Oxebaas eller Berſvendholm, see Berſvendholm.

Oxenøe, en liden Ø beliggende iblant en stor Samling af Skiær og Holme langt yde i Havet, under Harams Hovedſ. og Præsteg., i Sndmørs Fogd., Romsdals Amt, som beboes af 2de Gaardmænd, hvis Gaarde ſkylde 3½ Vog Fisk.

Oxnæs eller Oxnæs, en Landpynt ved Stordals Fiorden i Sndmørs Fogd., Romsdals Amt, som adskiller Strands og Sndelvens Sogne.

Papſtord,

Digitized by Google

P.

Papfiord, en Fiord, som løber ind fra Havet ved en Ø, kaldet Mosterøen i Søndhordlehns Fogd., søndre Bergenhuus Amt.

Papyle, et Bygdelaug i Hornefiord, under Skaftefields Syssel, østre Fierding af Island. Dette District skal have faaet sit Navn af et Slags Folk, kaldet Papær, som i de allerældste Tider have beboet denne Kyst. I bemeldte Hornefiord ligger en Ø, kaldet Papøe, som tilhører Kongen og er bortforvagtet. Denne Ø afgiver en anseelig Fordeel ved Fuglefangst, Æg og Eiderdun.

Paradisbakken, saa kaldes det høieste af en Biergstrækning, som ligger ½ Mil bag ved Dramnæn i Tranbye Annexsogn, Lier Præstegield, Buskeruds Fogd. og Amt, hvor en indtagende Udsigt falder for Øiet over den neden under liggende frugtbare Eng til Drammen og over Dramsfiorden. I denne Biergstrækning ved Giestgivergaarden Hellebæk er et Marmorbrud optaget Aar 1744 af den Kongelige Hofbygmester Fortlin, hvorfra Marmor til den nye Friderichs Kirke i Kiøbenhavn er taget, og vare da derved 80 til 100 Mand i Arbeide; men siden Arbeidet paa Kirken standsede, har og Arbeidet ved dette Marmorbrud ophørt, saa at nu ikke brydes mere Marmor, end hvad som bestilles til Gravstene, Steentrapper og deslige. Kong Friderich 5te har i Aaret 1749 selv beseet dette Brud, i hvilken Anledning en Marmorstøtte, 12 Alne høi, blev opreist, paa hvis 3de Sider staaer øverst udhugget Kongens Navn og Krone, og paa den 4de Side følgende Inskription: "Da den stormægtigste Konge og Herre, Kong Friderich den Femte, første Gang besøgte sit Kongerige Norge, og tillige den 25 Junii 1749 benaadede dette Marmorværk med sin allerhøieste Nærværelse, er denne Obeliscus til evig Ihukommelse opreist, for derved, skiønt ufuldkommen, at underrette Efterkommerne om den mere end faderlige Forsorg, allerhøist Hans Majestæt har havt for Værkets Optagelse og Fremvæxt." Den Marmor, som her brydes, er temmelig hvid med blaae og gulagtige Striber. En Fierding Vei fra Marmorbrudet blev for nogle Aar siden opdaget Kobber-Ertsgange, som af et Interessentskab blev med Arbeide belagt, og et ordentlig Kobberværk oprettet, under Navn af Kongs-Kobberværk; men da Værket efter store Bekostninger ikke kunde forsynes med de fornødne Kul, formedelst de i Nærværelsen værende Jernværkers tildeelte Skov-

Circum-

Circumference, blev Værket igien nedlagt, endskiønt Malmen, som er af den gule, er baade god og riig.

Pasviig-Field, et Grændse-Field imellem Øst-Finmarken og Rusland. Her et Fieldfinne-Sted, kaldet Pasviig, hvor Skatterne hæves tilfælles med Rusland. Dette Sted ligger paa nordre Side af en stor Elv, kaldet Pasviig-Elv, som har sit Udløb høit oppe i Landet og falder ud i Pasviig-Fiord.

Patrixfiord, en Fiord i Bardestrands Syssel, vestre Fierding af Island, hvori er en god Havn og noget inden for samme et Handelssted.

Pippervigen, en Forstad til Staden Christiania, see Christiania.

Pissugbik, en Anner-Mission, beliggende 8 Mile Norden for Colonien Gothaab, under søndre Inspectorat af Grønland.

Porker Sogn, et Anner til Suderøe Præstegield, under Søndenfiords-Oerne paa Færøe.

Porsanger, saa kaldes 3de ferske Vande i Vest-Finmarken, under Finmarkens Fogd. og Amt, hvilke Vande ved smaa mellemløbende Elve have Tilløb i hinanden, og tilsidst falde ud i Alten-Fiord ved Porsanger-Elv, en god Lax-Elv, som først blev opdaget Aar 1726, hvor siden har været fisket aarlig 30 Tønder Lax og derover. Her opholder sig endeel Finner, hvilke have deres egen Kirke, kaldet Porsanger Kirke, hvortil er beskikket en Missionarius og Skoleholder.

Porsgrund, see Østre- og Vestre-Porsgrund.

Portør, en Ø ¾ Miil uden for Byen Kragerøe i Nedre Tellemarkens Fogd., Bradsberg Amt. Her boe meget gode Lodser, som sielden give sig af med andet end Lodserie. Korn- og Høe-Avlingen paa Øen er meget ringe, da den for det meste bestaaer af høie Fielde. Ved Øen er en af de beste og navnkundigste Ankerpladse for smaa og store Skibe.

Pritsen eller Peifen, et Fieldfinne-Sted, beliggende paa nordre Side af Pritsen-Elv, i Øst-Finmarken, under Finmarkens Fogd. og Amt, paa Grændserne mod Rusland.

Præstebakke, en Gaard 1½ Miil fra Byen Friderichshald, i Enningdalens Annersogn, Idde Præstegield, Idde og Marker Fogd., Smaalehnenes Amt, hvor Kong Carl den Tolvte tog sit første norske Qvarteer den 9 November 1718 ved bemeldte Byes sidste Angreb og Beleiring. Hvor Kongens Telt før et Par Dage var opsat, nemlig paa den saa kaldte Enningdals-Bergstie, sees endnu Rudera af en stor Kielder, som Gaardens Beboere hidtil have ladet være aaben.

Præste-

Digitized by Google

Præste-Jonden, et høit og steilt Sted af Fieldsiden ved Søndelvs Fiord, i Søndelvens Annersogn, Nordals Præstegield, Søndmørs Fogd., Romsdals Amt. Her faldt en stor Sneefond ned i Fiorden første Pintsedag Aar 1701, som tog daværende Præst i Kaldet Hr. Knud Harboe af Dage, just som han reiste her forbi til Baads i Hensigt at forrette Tieneste ved Søndelvs Kirke.

Præstegaard, en Annexgaard i Hedalen, under Vaage Præstegield, Guldbrandsdalens Fogd., Christians Amt, af Skyld 4 Huder, har en Opsidder og 3 Huusmænd. Denne Gaard skal i fordum Tid have været Præstegaard, og deraf siden har beholdt samme Navn. Her sees Tomter efter en Kirke og Kirkegaardens Indhegning med Gravsteder.

Præstøe, en liden Ø strax uden for Staden Christianssand, i Oddernes Hovedsogn og Præstegield, Mandals Fogd. og Amt, hvorpaa er en Huusmandsplads.

Præstøe, en liden Ø i Torredals Elv sammesteds, som skylder 3 Engelsker.

Purkøe, en beboet Ø i Hvamsfiord, under Dale Syssel, vestre Fierding af Island, hvorpaa falde skiøn Høeslet, Græsgange, Strandfugle, Æg og Eiderduun.

Q.

Qvaalsbøygden, et lidet Bygdelaug i Værnæs Hovedsogn, Stordals Præstegield, Stør- og Verdals Fogd., Trondhiems Amt, ligger Norden for Valsbøygden, og bestaaer af 6 Gaarde med 10 Gaardmænd og 8 Huusmænd.

Qvaasens Sogn, et Annex til Lyngdals Præstegield, under Bergs Tinglaug, i Lister Fogd., Mandals Amt, hvis Gaarde skylde 70 Huder 9 Engelsker Fedevare. Aar 1787 bestod Folkemængden af 460 Siele.

Qvalbøe Hovedsogn til Suderøe Præstegield paa Færøe, ligger paa Øen Suderøe ved en Vig eller Bugt, kaldet Qvalbøe, hvorfra gaaer et Eide til den vestlige Side, som er $\frac{1}{2}$ Miil langt. Ei langt fra Qvalbøe er en anden Vig eller Havn, kaldet Qvalvig.

Qvalfiords Sogn, et Annex til Hammerfæst Præstegield, i Vestfinmarken, under Finmarkens Fogd. og Amt.

Qval-

Digitized by Google

Qvalvigs Sogn, et Annex til Kollefjords Præstegield paa Færøe, under Strømøe Syssel.

Qvalvigsøe, som ogsaa kaldes Kopperstadland, en stor beboet Øe under Herrøe Hovedsogn og Præstegield, Søndmørs Fogd., Romsdals Amt, holder mere end 2 Mile i Omkreds, og ligger indsluttet imellem 4 andre Øer, blandt hvilke den nærmeste er Skorpøe, hvorfra den adskilles ved et Sund, kaldet Skorpøe-Sund. Paa Øen ligger 7 store Gaarde, af Skyld 31 Vog 2 Bispd. 15 Mark Fisk, som beboes af 24 Gaardmænd og 6 a 8 Huusmænd.

Qvam, en Gaard i Verdals Præstegield, Stør- og Verdals Fogd., Trondhiems Amt, som Aar 1726 den 21 September Klokken 9 om Aftenen blev ved det saa kaldte Qvikleer eller ved Jordfald ødelagt. Husene bleve bortførte over 2000 Skridt fra det Sted de stode, med Folk og Creature. Folkene, 8 i Tallet, omkom, den største Deel af Creaturene ligesaa, og alle Husene bleve knuste; Gaardstomten blev siden en dyb Hule eller Sump. Strax Sønden for ligger Gaarden Auglen, af hvis Huse nogle nedfaldte i bemeldte Hule.

Qvam, 2de beneficerede Gaarde i Egge Annexsogn, Stods Præstegield, Indersens Fogd., Trondhiems Amt. Strax oven for Gaardene ligger en Biergstrækning, hvori er et rundt Hul, fra hvis Bund opvælder en Kilde, kaldet St. Oles Kilde; Hulen er ¾ Alen tvert over og er altid forsynet med Vand, endog i den stærkeste Varme om Sommeren. Dette Sted bliver besøgt af Ungdommen i Naboelauget St. Hans Aften.

Qvams Sogn, et Annex til Froens Præstegield, i Guldbrandsdalens Fogd., Christians Amt. Kirken, som Almuen eier, har de paa ny Tomt opbygt, og er en meget smuk Korskirke af Træe, beliggende 2 Mile fra Hovedkirken, paa østre Side af Laugen Elv, ved Kongeveien mellem Christiania til Trondhiem. Altertavlen er prægtig udhugget og forgyldt med poleret Forgyldning. I dens underste Afdeling forestilles Nadveren, derover Christi Korsfæstelse, øverst Opstandelsen, og ved begge Sider de 4 Evangelister. I Kirken er desuden ophængt en Hob smaa Tavler og Skilderier af bibelske Historier, samt endeel med Vandfarve malede Tapetserier. Uden for Kirkegaarden ligger Oberste Zinclar begraven. Han var Anfører for et Partie Skotter, hvilke Aar 1612 bleve slagne ved et Sted, kaldet Kringlen. Paa hans Grav staaer en Træestøtte og paa den en Tavle med følgende Inskription: Herunder hviler Oberste Jørgen Zinclar, som faldt i Kringlen med nie Hundrede Skotter Aar 1612.

Z 1

Digitized by Google

Til dette Sogn ligger et lidet Distrikt, kaldet Breden-Bygden, men sorterer i det Civile under Vaage Tingsted.

Qvams Sogn, et Annex til Stods Præstegield, i Indersens Fogd., Trondhiems Amt. Kirken, som staaer paa Gaarden Kirkqvam, hvilken Gaard ligger paa nordre Side af Sneaase-Vand, er en Træebygning med et høit Spiir. Almuen har for nogle Aar siden tilkiøbt sig samme paa offentlig Auction, og fra den Tid er Kirken sat i meget slæm Stand. Ved Kirkegaardens sydvestre Hiørne staaer en af de største saa kaldte Bautastene; den er 10 Alen høi over Jorden, omtrent firkantet og 4 Alen tyk. I dette Sogn ligge gode Korngaarde og skiønne Skove til de fleste.

Qvamsherred, en med Gran- og Fyrreskov overgroet Strækning i Midten af Slidre Præstegield, i Valders Fogd., Christians Amt, som forhen skal have været beboet, og vises endnu Tomter af 5 a 6 Gaarde og en Kirke. Denne Strækning tilhører nu en Gaard, kaldet Store-Qveal.

Qvamsøe, en liden Øe, beliggende imellem Yttre- og Indre-Samlefiord under Vigørs Præstegield, i Søndhordlehns Fogd., søndre Bergenhuus Amt. Denne Øe er tyk bevoxet med Hasselskov. Præstegieldet gives ofte Navn efter Øen.

Qvamsøe, en stor beboet Øe i Yttre-Sogns Sorenskriv., under sidstmeldte Amt, som udgiør et Annexsogn til Vigs Præstegield sammesteds. Kirken, som ogsaa staaer paa Øen, er en grundmuret Bygning. Paa Øen findes en Steenstotte, 7 Alne lang, men nu omfalden, hvorpaa staaer med Rune-Bogstaver en Inskription. Tre Brødre siges her at være begravne, og skulle de være faldne i et stort Feldtslag, som der i ældgammel Tid har staaet. Dette Sogn udgiør et Skibreede eller Tinglaug, hvortil Tingstedet er Gaarden Qvamsøe.

Qvamsøe, en lang og smal beboet Øe under Sandøe Annexsogn, i Herrøe Præstegield, Søndmørs Fogd., Romsdals Amt, ligger nær ved Øen Ristøe og adskilles fra samme ved Ristøe-Sund. Den er en god Miil i Omkreds, i en Strækning fra S. O. til N. V. Paa Øen ligger et høit og paa langs gaaende Field, kaldet Freyerberg, som paa den sydlige Side er ulige mere beboelig og beboet, end paa den nordlige. Denne Øe formenes at være den samme, som i de gamle norske Beskrivelser kaldes Freidøe, item Frædøy og Freydarey, hvor det bekiendte Feldtslag har staaet imellem Kong Hagen Adelsteen og Kong Erik Blødøxes Sønner, paa Gaarden Ristesund.

Qvasef-Fiorden, en Fiord, som fra Havet skiær sig i Nord ind i Oddetnæs Hovedsogn og Præstegield, Mandals Fogd. og Amt; den er $\frac{1}{2}$ Miil lang og $\frac{1}{2}$ Miil bred. Nedenæs Amt tager

sin

sin Begyndelse ved Fiordens østre Side, men de Gaarde, som ligge paa vestre Side, høre under Oddernæs Præsteg.

Qvasen eller Qvaasen Sogn, see Qvaasen.

Qvavigfiord, en Arm af Nordsøen, som strækker sig 2 Mile op i Landet til Lyngdals Præstegield i Lister Fogd., Mandals Amt. I denne Fiord falder godt Laxefiskerie, og ligge ved Fiorden adskillige gode Gaarde.

Qvelle Sogn, et Anner til Hedrums Præstegield i Laurvigs Grevskab.

Qvenangen-Fiord, en stor og bred Fiord, som adskiller Tromsøens District fra Finmarkens Fogd., i Finmarkens Amt. I denne Fiord have mange Elve deres Udløb.

Qvidal, en af de betydeligste Gaarde i Stadsbygdens Hovedsogn, under Fosens Fogd., Tronhiems Amt, som eies og beboes af Major v. Boysen, og af ham er anseelig forbedret og udvidet. Gaarden har meget smukke og anseelige Bygninger.

Qvidevig-Sogn, et Anner til Kollefiords Præsteg., under Strømsø Syssel blandt Færserne.

Qvie Skibreede, et Tinglaug til Jedderen og Dalernes Fogd., Stavanger Amt, som Aar 1746 blev beboet af 110 Gaardmænd.

Qvikne Præstegield, i Østerdalens Fogd. og Provstie, Hedemarkens Amt, bestaaer af 2de Kirkesogne, som ere Qvikne Hovedsogn og Indsæts Anner. Disse Sogne have forhen lagt under Tønset, men Aar 1737 bleve de skilte derfra og giorte til et eget Præstegield. Hovedkirken Qvikne er en liden Korsbygning af Træe, meget smukt udstafferet. I Qvikne Sogn ligger Qvikne- eller Indsæts-Kobberværks-Grube, men Hytten staaer ved Indsæt, 3 Mile fra Qvikne, paa Grændserne af det nordenfieldske District. Bemeldte Qvikne-Grube er funden Aar 1631 af een eller flere, som vogtede Qvæg, hvilket da værende Præst til Tønset Hr. Hans giorde bekiendt for Kong Christian 4de, hvorfore han fik til Belønning den Frihed, at vælge sig hvilken af Kongens Gaarde i Stiftet han ønskede at eie, og som Valget faldt paa Gaarden Tiølhø i Melhuus Sogn, blev denne ham allernaadigst skiænket. Denne Præst tilligemed en Lossius begyndte strax at skurfe for egen Regning, og opsatte en liden Hytte ved den saa kaldte Giens-Aae, som igien blev flyttet derfra til en Bæk, kaldet Sværgen; men Aar 1636 antog Kongen sig selv Værkets Drivt, forskrev Bergfolk fra Tydskland, hvilke paa adskillige Steder i Marken og paa Fieldene opryddede sig Pladse eller Bosteder, som nu siden ere blevne brugte til Sætter. En Hytte blev da opført ved Orkla-Elv, strax Østen for Gaarden Bruvad,

midt imellem Qvikne og Indsæt. Gruben blev kaldet Gottes-Gabe og Værket deresfter Gottes-Gave saa og det Østerdalske Robberværk. Værket tiltog anseelig, og en nye Hytte blev opført en Miil eller noget mere nedenfor den forrige, ved Indsæt Gaard i Indsæts Sogn, da Værket tillige fik Navn af Indsæts Værk; men Bruvads Hytte blev tillige brugt og var i Stand til Aar 1657, da den formedelst Mangel paa Skov maatte nedlægges. Aar 1655 blev Værket solgt til Rentemester Møller for 100,000 Rdlr., efter at Aar 1653 var udbragt 700 Skippund Kobber, hvorimod Omkostningerne bemeldte Aar vare 24,000 Rdlr. Medens Kongen selv lod drive Værket, reiste en Betient aarlig til Kiøbenhavn med dets Regnskaber, og desuden gik ofte Expresser. Bemeldte Møller drev siden Værket, men Aar 1677 den 15 Maj indfaldt den gamle rige Grube, hvilket satte baade Værket og dets Eier i slette Omstændigheder. Aar 1683 satte Humfred Brygman sig i Besiddelse af Værket og drev det en Tid lang til Arbeidernes og omliggende Bønders Fornøielse; men Møller udvirkede en Commission, som skulde dømme ham og Brygman imellem. Ved denne Commissions Dom blev Værket tilligemed Indsæt Gaard, Aar 1689, Brygman fradømt, og tildømt Etatsraad Møller samt Commerceraad Fincke. Brygman indstævnede denne Dom til Høieste-Ret, og reiste selv til Kiøbenhavn, hvor han døde; men hans Arvinger fortsatte Sagen, som fik det Udfald, at Assessor Jens Hansen Collin og Laugmand Peter Dreyer, i den Tid Forlæggere ved Værket, bleve dømte til at betale 24000 Rdlr.; og siden, da Brygmans Søn, Alexander Brygman, atter oprippede Sagen, og anlagde Proces mod Laugmand Dreyer, skal denne være tildømt at betale ham 18000 Rdlr. Denne vidtløftige Proces giorde ikke allene Parterne forarmede, men vare ogsaa til stor Skade for Værket, som vel i denne Tid blev drevet, men meget maadelig; thi Aar 1691 var Indtægten kun 3216 Rdlr., eller noget over 66 Skippund Kobber; Omkostningerne beløbe sig derimod til 5149 Rdlr., hvilket foranledigede, at Værket Aar 1692 blev nedlagt. Det laae derpaa øde i 15 Aar indtil 1707, da et Participantskab i Trondhiem, bestaaende af Stiftamtmand v. Ahnen, Laugmand Dreyer, Cancellieraad Bygbal m. fl. slog sig sammen for igien at optage det, og det blev da inddeelt i 64 Parter eller Actier. Grubberne bleve for det første tømmede for Vand og en Vandkunst bygget, hvortil endog Almuen var behielpelig. Den nye Grube, som blev anlagt efter at den gamle faldt ind, blev kaldet Segen-Gottes-Grube, drives endnu, og er omtrent 300 Lachter dyb. Andreas Qvale, som forhen var Schacht- og Kunst-Stiger ved Qvikne, blev Aar 1748 Ober-Stiger og Aar

1752

Digitized by Google

1752 Assessor i Bergamtet. Han har bygget 2de Vand-Maschiner ved Værket. Foruden ommeldte Gruber have 2de andre tilligge været i Dyvt ved Qvikne, under Navne af Øvre og Nedre Vangs-Gruber, som nu ligge øde; ligesaa 2de ved Indsæts Hytte, kaldet Næverdals- og Audals-Gruber. I nu værende Segen-Gottes-Grube blev Aar 1732 af fornævnte Assessor Qvale anlagt en nye Schacht, som Aar 739 først kom til Dyrchslag, og skal have kostet 21,500 Rdlr. Det nye Interessentskab nød Tiendefrihed i 24 Aar. En forgiftig Stank yttrer sig visse Tider fra Qvikne-Grube, som er dødelig, naar man ei tager sig vare, og hvor den yttrer sig, sees paa Bierget, efter at den har uddunstet, et Slags Slim, ligesom grøn Sæbe. Vandet i Qvikne-Grube forandrer paa visse Tider Jern til Kobber, hvilket en af Værkets Smede først har opdaget, og er siden benyttet med Fordeel, dog nu ei af den Kraft, som i fordum Tid. Aar 1774 blev udbragt 190 Skipd. 14 Lispd. Kobber fra Værket, og Bekostningerne vare da 14,121 Rdlr. 22 Skilling. Saaledes er dette udtaget af Skjønnings Reisebeskrivelse i Manuskript af Aar 1774. Om Indsæts Hytte og Bergplads, see Indsæt. Aar 1781 blev virket 144 Skipd. 16 Lispd. og Aar 1791 virket 110 Skipd. 4 Lispd. 2 Pund Kobber. Ved den almindelige Oversvømmelse Aar 1789 gik Værkets beste Grube fuld af Vand. Betienterne ved Værket ere: en Directeur, en Bergskriver, en Proviantskriver, en Hytteskriver m. fl. Borgmester Knudsen i Throndhiem har nu nyelig kiøbt hele Værket af samtlige Participantskab med alle dets Bygninger og Inventarium, samt Qvikne og Indsæts Kirke og mange tilliggende Gaarde, for 6300 Rdlr., hvoraf erfares, at Værket i de sidste Aar har aldeles aftaget. I Qviknedalen skal i fordum Tid have staaet 2de Feldtslag, det ene ved en Gaard, kaldet Hougstad, hvor endeel Kiæmpehøie sees, og det andet paa en slet Mark, kaldet Ejsteens-Vollan, hvor en Kong Østen berettes at være falden. Til Qvikne Præstegield er en Sognepræst.

Qvikne Sogn, et Annex til Froens Præstegield, i Guldbrandsdalens Fogd., Christians Amt. Kirken, som Almuen selv eier, ligger 2 Mile fra Hovedkirken, paa vestre Side af Laugen-Elv; der er en Korskirke af Træe, og staaer i en skraae Bakke. Veien til denne Kirke ligger over en Broe, kaldet Sundbroen, og paa den vestre Side af en dyb Dal, igiennem hvilken Vingstre-Elv løber ned i Laugen. Til Annexet hører en liden Bøygd eller District, kaldet Skaboe, som grændser mod Valders, er beboet omtrent 1½ Mil fra Kirken op imod Fieldet til Valders. Denne Bøygd er som oftest underkastet mislige Aaringer, da Kornet de

Digitized by Google

feste Aar tager Skade af Frost, førend det kommer til Modenhed. Qvægavling og Fedevare samt noget Vildt ere Almuens fornemste Næringsveie.

Qvigstad, en Gaard i Froens Præstegield, Guldbrandsdalens Fogd., Christians Amt, af Skyld 2 Huder 6 Skind, er Lehnsmands-Gaard og Tingsted. Under Gaarden er en Husmandsplads.

Qvindems Sogn, et Annex til Etne Præstegield i Søndhordlehns Fogd. og Provstie, søndre Bergenhuus Amt. I Kirkegaardens Muur, som er 5½ Alne lang, læses ved den vestre Indgang disse Ord med Rune Bogstaver: "*Neriadr raisti thena ofrir Thermond Vindanta fadur.*"

Qvindherred, et Præstegield og Skibreede eller Tinglang i Søndhordlehns Fogd. og Provstie, søndre Bergenhuus Amt, ligger længst ind ved Hardanger Fiord blandt Klipperne ved det høie Field Fuglefang, og skal have faaet sit Navn deraf, at Vikar Alfriksøn forfulgte Josur Augvaldsøn til dette District, hvor han ihielslog alle Mandfolk, saa at ingen uden Qvinderne bleve tilbage. Dette Præstegield bestaaer af 4 Kirkesogne, som ere: Qvindherreds Hovedsogn, og Annexerne Ennes, Ølven og Husnæs. I Hovedsognet ligger Rosendals Baronie. Hovedkirken er den største og smukkeste Landsbye-Kirke i Stiftet, opbygt af Grundmuur og bedækket med Graasteens Plader. Altertavlen, Prædikestolen og Pulpituret ere meget smukke. Ved Kirken er et stort grundmuret og hvelvet Begravelsessted, hvori de afdøde Adelsmænd og Baroner af Rosendals Baronie ere hensatte i store Kister, overtrækkede med Fløiel og Sølv Beslag. I Præstegieldet er saa godt som ingen Skov, men Gaardenes Jorder ere meget bequemme til Korn-Avling, og Opsidderne ere gode Agerbyrkere, saa at de sælge meget Korn til omliggende Præstegielde. Her avles tillige en Mængde Gulerødder, Rødbeder m. v., som udbringes til Bergen, ligesom ogsaa en stor Deel Kalk af et her værende godt Kalkbrænderie. Præstegieldet betienes af en Sognepræst. Tingstedet for Qvindherreds Skibreede er Gaarden Giermundshavn, men Baroniet har sit eget Birk og paa Hovedgaarden Rosendal holdes Tinget. Til Baroniet hører jus vocandi for dette Præstegield.

Qvinnesdals Fiord, en Fiord, som ogsaa kaldes Qvinnesfiord, gaaer imellem Lister-Landet og Hittersen, i Lister Fogd., Mandals Amt, og deler sig i 2de Arme, af hvilke den vestlige kaldes Lalfiord, som gaaer imod Nord til Flekkefiord; den østlige gaaer i N. O. og kaldes Qvinnesdals- eller Fædde-Fiord. Inden for denne Fiord, 2de Mile fra Havet, ligger en Dalstrækning, kaldet

Digitized by Google

kaldet Qvinnesdal, som gaaer langt op i Landet, og har sit Navn af en Elv, kaldet Qvinen, som løber igiennem Dalen. Ved denne Elvs Udløb er en Havn og Ladeplads, kaldet Qvinnesdal.

Qvinnesheden, et meget stort Field i sidstmeldte Fogd., beliggende imellem Qvinnesdal og Lyngdal, er 3 Mile langt, og er den største Arm eller Part, som strækker sig ud mod Havsiden, af et stort Field, der ligger oppe i Landet og benævnes med adskillige Navne, saasom: Hekfield, Byklefield, Langfield, o. s. v.

Qvæfiords Præstegield og Tinglaug i Senjens Provstie, Senjens og Tromssens Fogd., Finmarkens Amt, beliggende ved en Fiord, kaldet Qvæfiord, som er en Arm af Gulesfiord, der løber ind paa den store Ø Hind eller Hinden. Dette Præstegield bestaaer ikkun af et Kirkesogn, hvortil er en Sognepræst. Her ligger et Bierg, som skal indeholde en Mængde Brunrød eller rød Farve.

Qværnbierg, en Biergstrækning i Guldbrandsdalens Fogd., Christians Amt, som indeholder Sandsteen, hvoraf en stor Deel brydes til Qværne- eller Møllestene.

Qværnbierg, en vidtløftig Strækning af Bierge, beliggende paa Grændserne imellem Sælboe og Mæraker i Tronhiems Amt. Udi dette Bierg bryde Bønderne af Sælboe Præstegield, i Strinde Fogd., store Møllestene, tilforn ved Hugning og Udkiling, men nu med Minering, hvorved Arbeidet falder lettere. Værket er deelt i adskillige Parter, som gaae i Arv. Arbeidet forrettes fra Mikkelsdag til henimod Juul. Paa Vinterføre kiøres de udmincrede Klosser hiem til Gaardene, hvor de tilhugges; siden føres de tilhugne store Møllestene over Sælboe Søe til Tronhiem, hvorfra de udskibes, og tildeels opkiøbes af Møllebrugs-Eiere i Amtet. Et saadant Bierg er ligeledes i Guldbrandsdalens Fogd., under Christians Amt, og et i Hardanger District under søndre Bergenhuus Amt, hvor en stor Mængde Møllestene blive udhugne.

Qvænel, en Gaard beliggende meget høit, og er den sidste Gaard i Sælboe Præstegield, under Strinde Fogd., Tronhiems Amt, hvorfra falder en herlig Udsigt over de underliggende Districter, saasom Leinstranden, Øyegaard og Guløsen.

Qværnen, en farlig Maalstrøm, beliggende Sønden for Sandøe, imellem de Klipper Dalsnippen og Dalsflæs paa Færøe.

Qværnvær-Sogn, et Annex til Hittersens Præstegield, i Fosens Fogd., Tronhiems Amt, hvis Kirke staaer paa en Ø, kaldet Qværnvær- eller Hakbuøen.

Qværnæs Præstegield i Nordmørs Fogd. og Provstie, Romsdals Amt, bestaaer af 4 Kirkesogne, nemlig: Qværnæs

Hovedf.

Digitized by Google

Hovedsk. og Annexerne Bremsnæs, Kronstad og Christianssund. Hovedkirken og de 2de Annexkirker Bremsnæs og Kronstad ligge paa den store Ø, Averøe kaldet. Til dette Præstegield er en Sognepræst og en residerende Kapellan, som tillige er Sognepræst for Indbyggerne paa Øen Grib; han boer i Byen Christianssund. Almuen paa Averøe har deres fornemste Næring ved Fiskerie.

R.

Raabygdelaugets Fogderie i Nedenæs Amt, ligger ved Fieldsiden langt op fra Havet, men er desuagtet et godt District til Kornavling, naar ikke langvarig Kulde om Foraaret og tidlig Nattefrost om Efteraaret gior Skade. Hoeavlingen er ellers den betydeligste ligesom Græsningen overflødig for Creaturene om Sommeren, hvilket giver Anledning til at Fogderiets Almue holde en god Deel store og smaa Creature, hvoraf de aarlig tilvirke en Mængde Fedevare, og deraf forhandle anseelig, ligesom Skindvare ei allene af tamme Creature men og af vilde Dyr, saasom af Hiorte og Hinde, Elsdyr og Rensdyr, Bisrne, Ulve, Losser, Maar, Ræve, Vielfras, Odder, Eggern og Hermelin, hvilke Dyr Bønderne deels skyde og deels fange i stor Mængde. I adskillige i Fogderiet liggende ferske Vande falder ogsaa godt Fiskerie af Ørreter og Aborrer. Øverst oppe i Fogderiet brændes megen Tiære og Beeg af Fyrre-Rødder, som udføres til Forhandling. Dette Fogderie, som indeholder 2de Sorenskriverier, under Navne af Øster- og Vester-Raabygdelaugets Sorenskriverier, bestaaer af 578 matrikulerede Gaarde, hvilke ere indbeelte i 4re Præstegielde, som ere: Omblie, Eyje, Bygland og Valle, desuden Vegaardsheins Annexsogn til Gierrestad Præstegield og Heyrefos Annex til Landvig Præstegield, begge i Nedenæs Fogd. og Amt, item Aasevalds Annex til Biellands Præstegield i Lister Fogd., Mandals Amt, og nogle faa Gaarde af Holte, Frolands og Birkenæs Sogne i Nedenæs Fogd., samt lidet af Hegelands Sogn i Mandals Fogd. og Amt. Disse samtlige Præstegielde, Annexer og enkelte Gaarde ere fordeelte under 5 Tinglauge, som ere: i Øster Raabygdelauget 2de, nemlig: Riisland og Vegusdal, og i Vester Raabygdelauget 3de, saasom: Valle, Ouse og Hordnæs, hvor Tingene holdes 2de Gange om

Digitized by Google

om Aaret, nemlig om Sommeren i Junii og Julii og om Høsten i October Maaned.

Raabygdelaugets Provstie, bestaaer af sidstmeldte 4 Præstegjelde, nemlig: Bygland, Evje, Omblie og Valle, hvilke indeholde 15 Kirkesogne og Kirker, hvortil ere 4 Sognepræster, og den ene tillige Provst i Provstiet.

Raade Præstegjeld i Mosse Fogd., Nedre Borgesyssels Provstie, Smaalehnenes Amt, bestaaer ikkun af eet Kirkesogn, men har 2de Kirker, nemlig: Raade Hovedkirke og Torn Herregaards Kirke eller Kapel. Hovedkirken er en grundmuret Bygning, hvis Chor med en dertil bygget Runddeel er tækket med Blye. Omkring Kirken sees endeel Kiempehøie. Til dette Præstegjeld er en Sognepræst. Tingstedet er Gaarden Skraatorp.

Raadøe eller Radøe, en stor beboet Ø i Nordhordlehns Fogd., søndre Bergenhuus Amt, beliggende ½ Mil Norden for Halsnøe, er i Omkreds henved 4 Mile og indeholder 2de Kirkesogne, nemlig: Mangers eller Raadøe Hovedsogn og Bøe Annex til Mangers Præstegjeld. Paa Øens sydvestre Side ligge mange andre smaa Øer, som strække sig 2 a 3 Mile ud i Havet. Paa den østre Side af Øen er det almindelige Løb for Nordfar-Jægterne til og fra Bergen. Fra Øen til Bergen er 2 Mile.

Raamandsgjellet, en lang og dyb Hule i den øverste Deel af Fjeldsiden ved Hustad-Næsset i Jørgenfiords Præstegjeld, Søndmørs Fogd., Romsdals Amt. Et udstaaende Bjergstykke ved denne Aabning i Fjeldet har en nogenledes Lignelse af en Mands Skabning, og kaldes Raamanden. Bønderne fortælle, at en Juttel eller Han-Trold, som beboede dette Fjeld, blev forvandlet til denne Skabning i Steen, ved det at en Hun-Trold, som boede i et Fjeld under Gaarden Molup, spyttede med Foragt eller Fortrydelse paa ham. Mere om denne Fabel læses i Professor Strøms Beskrivelse over Søndmør, Pag 307.

Raanæs, 3de Gaarde i Tronborgs Sogn, Edsberg Præstegjeld, Rakkestad Fogd., Smaalehnenes Amt. Paa den ene Gaard, som kaldes Sverke-Raanæs, haves Udsigt over det meste af Sognet. Baaningshuset der er en gammel saa kaldet Sperrestue, hvis Tag udgjør Loftet, hvilket giver Stuen stor Anseelse, og ved god Lysning af Vinduer, samt Maling paa Skorsteen, Loft og Vægge, er meget smuk.

Raaøen, en beboet Ø under Tromsøens District og Finmarkens Amt.

Radøe Skibreede, et Tinglaug i Nordhordlehns Fogd., søndre Bergenhuus Amt. Tingstedet er Gaarden Alvestrøm.

Raens-

Digitized by Google

Raens Fierding, en Part af Rødøe Præstegield i Helgelands Fogd., Nordlands Amt, som udgiør 2de Tinglauge, under Navne af Sønder- og Nord-Raen, hvis Tingsteder ere Gaardene Berntvigen og Bardal.

Rafntinunfiall, det største ildsprudende Bierg, beliggende 2 Mile fra Svovelminerne i Thingøe Syssel, nordre Fierding af Island. Dette Bierg indeholder mange Rafntinner- eller sorte Glas-Agater, saa og Tophstene.

Rafos, et Vandfald og Foss, som dannes af den store Elv Qvinen i Lister Fogd., Mandals Amt. Vandet skyder ud igiennem Klipperne, ligesom af en Rende. Her falder godt Laxefiskerie. Fossen eller Vandfaldet er 12 Alne i Brede.

Rassund, et Sund imellem de 2de Øer Østre Vangen og Hindsen, i Saltens Fogd., Nordlands Amt.

Raftenæs Præstegaard i Herrøe Præstegield, Søndmørs Fogd., Romsdals Amt, ligger paa den nordre Side af Den Hidsøe eller Gurskøe. Denne Gaard, som ogsaa kaldes Stokssund, skylder 1 Vog Fisk.

Rahnen, et Fieldfinnested i Helgelands Fogd., Nordlands Amt, hvortil er en Missionarius.

Rakkestads, Heggen og Frølands Fogderie, som under eet kaldes Rakkestad, i Smaalehnenes Amt, bestaaer af 2de Sorenskriverier, hvilke ere Rakkestads, samt Heggen og Frølands, hvortil i alt ere 7 Præstegields og Tinglauge, nemlig: Rakkestad, Eidsberg, Trøgstad, Askim, Spydeberg, Skibtved og Rødenæs. Til ethvert af disse Præstegields eller Tinglauge er et Tingsted, hvor Tingene holdes 3de Gange om Aaret, nemlig om Foraaret i Februarii og Martii, om Sommeren i Julii, og om Høsten i October og November. De samtlige Gaardes Antal i Fogderiet er efter Matrikulen 1047 Numere.

Rakkestads Præstegield under Mellem-Borgesyssels Provstie i sidstmeldte Fogd. og Amt, best.-er af 3de Kirkesogne, nemlig: Rakkestads Hovedsogn, hvis Kirke er af Grundmuur, og Annexerne: Degernæs og Ous. Til dette Præstegield er en Sognepræst og en residerende Kapellan. Tingstedet er Gaarden Biørnestad.

Rakkestads Sorenskriverie sammesteds, bestaaer af 4 Præstegields og Tinglauge, hvilke ere: Skibtved, Spydeberg, Rakkestad og Rødenæs, som tilsammen indeholde 540 matrikulerede Gaarde. I ethvert Præstegield eller Tinglaug er et Tingsted, hvor Tingene holdes 3de Gange om Aaret, nemlig om Foraaret i Februarii og Martii, om Sommeren i Julii, og om Høsten i November Maaned. Sorenskriverens Domme indstævnes

stævnes for Friderichsstads eller Tønsbergs Laugting, som holdes i Byen Friderichsstad.

Rammerfieldet, en stor Fieldstrækning i Strands Hovedsogn og Præstegield, Søndmørs Fogd., Romsdals Amt, beliggende tvers over for Strandsdalen ved Stordalsfiord. Paa den søndre Kant af dette Field udfaldt om Aftenen den 8 Januarii 1731 et overmaade stort Stykke af Fieldets Fod eller den nederste Deel, som brast ud og sank ned i Stordalsfiordens Bund, hvilket foraarsagede en Vandflod eller Oversvømmelse af Søevand, som der paa Stedet ei skal have havt sin Lige. Størrelsen af det udfaldte Stykke, som længe har været adskilt fra den øvrige Deel ved en dyb Sprække, sluttes af den tilbagestaaende Fieldside at have strakt sig omtrent 100 Favne i Længde og 60 til 70 Favne i Brede eller Høide. En liden Gaard paa 9 Mark Fisk, kaldet Uren, som tilforn laae ved Foden af Fieldet i en liden Bugt, eller rettere i en fra Bugten opgaaende liden Dal, gik tilligemed Opsidderen og hans Familie aldeles under ved Fieldskredet, saa at nu ikke sees ringeste Tegn enten til Bugten eller Dalen, ja ikke engang til Kiøre-Vei, som fra Dalen gik op til Fieldsiden, men allene endeel af Gaardens Grund, som blev staaende tilbage og har siden bestandig lagt øde. Ødelæggelsen strakte sig paa den anden Side af Fiorden, især til Strandsdalen, hvor Strandbredden er meest lav, og hvor Søen, som ved Fieldskredet blev sat i en meget hæftig Bevægelse, foraarsagede en skrækkelig Oversvømmelse; thi Vandfloden gik her 100 Skridt høiere op end sædvanlig, og bragte ei allene Strands Kirke af Lave, saa at den siden maatte rives ned og flyttes høiere op, men tog og 2de store Jægter ud af sine Stader og satte dem lige ind paa Kirkegaarden, skyllede store Stene bort af Stranden og bragte andre op igien, ja kastede endog Jern-Ankere og andet mere, som længe havde ligget skiult paa Fiordens Bund, op paa Landet. 17 Mennesker maatte ved denne Oversvømmelse sætte Livet til. Mere herom læses i Professor Strøms Beskrivelse over Søndmør, 2den Part fra Pag. 211 til 214.

Ramnæs Præstegield, i Jarlsbergs Grevskab og Provstie, søndre Jarlsbergs District, bestaaer af 3de Kirkesogne, som ere: Ramnæs Hovedsogn, hvis Kirke er af Grundmuur i god Stand, og Annexerne Fodne og Videstad. Til dette Præstegield er en Sognepræst, som boer paa Ramnæs Præstegaard, og en residerende Kapellan, boende paa Gaarden Krokken i Fodnes Annexsogn. Tinget holdes paa det Grevelige Sæde Jarlsberg.

Ramskiær-Field, et Field i Saltens Fogd., Nordlands Amt, hvorved ligger et meget stort Vand, kaldet Ramskiær-Vand.

Ramstad-

Digitized by Google

Ramstad-Dal, en Dalstrækning i Urskougs Hovedsogn og Præstegield, Syndmørs Fogd., Romsdals Amt, ligger paa søndre Side af en Fiord, kaldet Storfiorden, og ved et Sted, kaldet Skottet, gaaer op fra Østen til Vesten, hen imod Sykelvens og Strands Sogns Grændser. Øverst oppe i Dalen ligger en Gaard, kaldet Nyesætter, langt adskilt fra de øvrige Gaarde, og ved denne igien et temmelig stort færsk Vand, kaldet Nyesætters-Vand, som er en Kilde til 2de adskilte Elve, hvoraf den ene løber igiennem Dalen, og den anden falder ud ved Gaarden Fause i Strands Sogn. Foruden denne afsides liggende Gaard ere her i Dalen 7 andre Gaarde, som have godt Kornland, og med Gaarden Nyesætter skylde i alt 19 Vog 18 Mark Fisk, hvilke Gaarde beboes af 29 Gaardmænd og 3 Huusmænd. Dalen har sit Navn af Gaarden Ramstad, som den største, af Skyld 5 Vog Fisk, og beboes af 11 Gaardmænd og 2 Huusmænd. Allerøverst oppe i Dalen har Beboerne Sætterstæder for deres Creature om Sommeren.

Ramsvignæsset, et nær ved Grytte-Fiord og Gaarden Volstad i Borgunds Hovedsogn og Præstegield, under sidstmeldte Fogd., beliggende Næs eller Biergpynt, hvori findes en mærkværdig Jette-Gryde, eller et rundt og perpendiculair nedgaaende Bierg-Hul, som er bekiendt under Navn af St. Oles Gryde; dette ligger, ligesom andre af samme Slags, saa nær ved Strandbredden, at det i høi Flod og stærk Søegang tager Vand ind, er 1½ Alen dybt, og holder oventil lidt mere end ¾ Alen i Diameter.

Ramsøefiord, en meget breed Fiord imellem Hitteren i Fosens Fogd., Trondhiems Amt, og Den Smølen i Nordmørs Fogd., Romsdals Amt.

Rand-Søe, et stort ferskt Vand i Christianiæ Stift, som begynder i Lands Præstegield under Valders Fogd., og ender udi Jevnagers Præstegield i Totens Fogd., hvorfra en Elv udløber igiennem Modums Præstegield. Paa dette Vand skal Kong Haldan Svarte og hans Følge være omkomne, ved det at de paa Vinters Tid ville passere derover, da Isen brast under dem.

Randklev eller Randklei, 2de Gaarde i Ringeboe Præstegield, Guldbrandsdalens Fogd., Christians Amt, af Skyld 8 Huder 6 Skind Odelsgods, har 2 Opsiddere og 10 Huusmænd. Paa den ene Gaard boede i Aaret 1612 en Lehnsmand ved Navn Peder, som var Anfører for Ringeboe Almue i det Skotske Slag ved Kringlen s. A., og for den da udviste Troeskab og Tapperhed bleve Gaardene befriede for Foringsskat. Under disse Gaarde er et godt Laxefiskerie.

Randøe,

Digitized by Google

Randøe, en beboet Øe under Ryefylke Fogd., Stavanger Amt.

Randøe, en liden Øe, beliggende i Herøe Fiorden, under Oddernæs Sogn, Mandals Fogd. og Amt, er ¼ Mil i Omkreds og skylder 4 Huder. Ved Øen løber et Sund, kaldet Randøe-Sund.

Ranenfiord, en meget stor og lang Fiord, som fra Havet løber langt ind i Landet af Helgelands Fogd., Nordlands Amt. De omkring denne Fiord beliggende Bygdelauge, som under eet kaldes Ranen, ere vel bebyggede og beboede, saa at over 300 Familier bo inde ved Fiorden, som eie Gaarde og Jorder. Disse Bygdelauge grændse ind paa den Svenske Lapmark, hvorfore adskillige Svenske komme til Nordlandene med Jernvare, saasom Øxer, Filer, Plovjern m. v., og føre tilbage Fiskevare. Ved Fiordens Indløb staaer en Kirke paa en Odde eller Næs, kaldet Næsnæs, hvilken Kirke er Hovedkirken for Næsnæs Præsteg. Fiorden deler sig i 2de Arme, under Navne af Sønder- og Nord-Ranen, hvor Gaardene til Hemnæs Præsteg. ligge med de dertil hørende 2de Kirker.

Rangaarvalle Syssel, et District i søndre Fierding og Amt af Island, skilles fra Aarnæs Syssel ved Thiorsaae, og er det største Syssel, naar den ubeboede Deel eller Fieldegnen indbefattes, af hele Sønderlandet. Det er tillige den smukkeste Egn, saavidt som deraf er beboet, nemlig fra Østen til den vestlige Rangaae; thi der er Landet jevnt og overalt bevoxet med Græs og nogen Skov; men den ubeboede Deel er derimod destomere ubehagelig, fornemmelig Oplandet og Fieldegnen omkring Hekla, som før har havt en anseelig Bygd, men er nu intet andet end Sand og Støv af Pimpesteen og Aske, samt smeltede og forbrændte Klipper og Stene. Denne Sand og Støv, som kaldes Mister, er mørk og brunfarvet, og udbreder sig over alle Græsmarker og over hele Sønderlandet til megen Skade. Bemeldte Hekla, som er et af de meest bekiendte ildsprudende Bierge paa Island, ligger i dette Syssel, saa og Rangaasandur, et omflydt Sandrev af 4 Miles Længde, som ligger uden omkring Rangaavalle fra Landsberne til Thiorsaae. Sysselet inddeles i 12 Præstegielde eller Sognekald, nemlig: Odde, Holt, Skoge, Storedal, Teigs, Bredebolstad, Kross, Hvol, Kalvholt, Mærteinstungu, Reldne og Skard. Til disse Præstegielde med underliggende Sogne ere 13 Sognepræster, hvoraf den ene tillige er Provst over Sysselet, som med Vestmanøe Syssel, der ikkun bestaaer af eet Præstegield, udgiør et Provstie. Aar 1753 bestod Rangaarvalle af 8 Tingsogne med 239 Skattebønder og 410 andre

Bøn-

Bønder. Aar 1760 var her i alt 268 Jorder eller Tuner. Aar 1770 eiede Bønderne 30 Baade hver til 8 Mand. Af Gaardene ere 2de meest bekiendte, nemlig: Bergthorshvol og Hlidarende, af 2de vigtige Mænd, som sammesteds i fordum Tid have boet der, navnlig: Nial og Gunner, hvis Bedrivter i Nialssage findes anførte. Ved den førstbenævnte Gaard løber ned en bred og betydelig Flod, kaldet Markarfliot, og 2de fiskerige Elve, som kaldes Rangaae, flyde igiennem Sysselet, og falde ud inden for førmeldte Sandrev. Aar 1703 bestod Folkemængden i dette Syssel af 4256, og Aar 1769 af 4449 Siele. Qvæg- og Faare-Avlingen samt Fiskerie er Indbyggernes vigtigste Næring, men Fiskeriet drives langt borte.

Rangsund eller Rangesund, en god Havn og Ankerleie imellem endeel smaa Holme og Øer i Alstahougs Præsteg., under sidstmeldte Fogd.

Rannebergs Sogn, et Annex til Sognekaldet i Byen Stavanger, under Jedderen og Dalernes Fogd., Stavanger Amt.

Ranes- eller Skeie-Sogn, et Annex til Surendals Præstegield, i Nordmørs Fogd., Romedals Amt. Kirken ligger paa vestre Side af den store Surendals Elv, som løber igiennem Sognet og Præstegieldet.

Rannesund, et Sund imellem endeel Skiær og Holme, under Oddernæs Hovedsogn og Præsteg., Mandals Fogd. og Amt.

Ranum, 2de Gaarde under Navne af Øvre- og Nedre-Ranum, i Strinde Præsteg. og Fogd., Trondh. Amt, beliggende ¾ Miil fra Staden Trondhiem; begge ere meget betydelige Gaarde. Den første beboes af 2de Bønder, hvorhen Trondhiems Indvaanere gisre ofte Lyst-Turer baade Vinter og Sommer; den anden tilhører Frue Agentinde Sommer. Denne Gaard ligger behagelig paa en Bakke strax oven for Kongeveien, grændser ned til Strindsfiorden, og er forsynet med meget store og smukke Træbygninger. Under Gaarden ligge omtrent 20 Huusmandspladse og betydelige Møllebruge, som ere i Drivt hele Aaret igiennem. Gaardens Jorder ere meget vidtløftige og indeholde skiønne Agre og Enge. Ved Strandkanten sees mange Kiæmpehøie.

Rapsøe eller Krapsøe, en bebøet Ø, beliggende i Hvamsfiord, nær ved det Forbierg Skardsklofning i Dale Syssel, vestre Fierding af Island. Paa denne Ø er af Kammer-Secretair O. Olavius anlagt et Bogtrykkerie Aar 1773, som fører Navn af det nye Kongelige privilegerede Bogtrykkerie, og har Rettighed til at trykke alle Slags verdslige og oekonomiske Bøger, Lexica og Skolebøger, undtagen saadanne, som Bogtrykkeriet paa Holum ere forundte, tilligemed de geistlige. Bogtrykkeriet

er

Digitized by Google

er forsynet med temmelig smukke og complette Skrifter, har en god Fremgang, og bidrager en Hoben til Landets oekonomiske Forbedring.

Rasvog, en Havn og Ladested under Fiekkefiords Tolddistrict, i Lister Fogd., Mandals Amt. Her boer en Handelsmand, som er Commissionair i Tilfælde af Haverie; samt endeel Vertshuusmænd, Søefolk, Fiskere, Haandværkere og Arbeidsfolk. En Kongelig Toldbetient er her ansat.

Ratvig, en Præste-Enke-Gaard i Borgunds Hovedsogn og Præsteg., Søndmørs Fogd., Romsdals Amt, af Skyld 1 Vog Fisk.

Raudamels-Repp, et Bygdelaug i Sneefields Syssel, vestre Fierding af Island.

Raudejok, en Elv i Saltens Fogd., Nordlands Amt, som har sit Udløb fra et stort Vand ved Raudejok-Field, kaldet Raudejaure.

Raulands Sogn, see Rolland.

Raums Sogn, Hovedsogn for Overhaldens Præstegield, i Nummedals Fogd., Trondhiems Amt, bestaaende af 33 Gaarde, hvilke beboes af mange flere Opsiddere, Kaarmænd eller Indersler og Huusmænd. Kirken staaer paa Gaarden Raums Grund, ved nordre Side af Namsen-Elv, hvilken Elv truer med Kirkens Undergang ved Udbrud, som aarlig meget har tiltaget og forgaarsaget stor Skade paa de 3de Gaarde Raum. Den er meget gammel, anseelig stor og opført af brudte Stene. Dens Grundfod er rundt omkring ovenpaa belagt med hugne hvid Marmor- eller Kalk-Stene, og dens Hiørner ogsaa belagte med samme Slags Stene. Choret er med Bræder hvelvet. Altertavlen er temmelig stor og anseelig samt smukt stafferet. Indgangen fra Kirken til Choret er dannet som 3de Porte hos hinanden. Døren til Choret, for hvilken er bygt et muret Sacristie, nu Skriftehuus, er prydet deels med 2 blinde Pillarer, deels i Arcaden over den med 2de i Steen udhugne Løver, hvilke vende mod hinanden. Desuden sees ved den ene Side af Døren 2de i Steen udhugne Ansigter, indsatte i Muren. Over Indgangen staaer C5. Kirkens Gulv er belagt med store flade Steenhyller. Foruden en stor Dør mod Vesten har Kirken havt 2de andre lige mod hinanden. Ved det ene Hiørne af Choret er i Marmor udhugget et Menneske-Hoved med lange Knebbelsbarter, og ligesaa øverst paa Røstet af Skriftehuset staaer udvendig i Steen udhugget et Menneske-Ansigt, som ligner et Munke-Hoved. For at hindre Elvens videre tiltagende Udbrud er bekostet store Bygninger ved Elvebredden, som nogenledes vil conservere Kirken. Sognepræstens Gaard kaldes Grande, og ligger $\frac{1}{8}$ Miil fra denne Kirke.

Raums-

Raums-Elv, see Romsdal.

Rayn-Repp, et Sveit eller Bygdelaug, beliggende midt i Borgarfiords Syssel, vestre Fierding af Island.

Rautfieldet, et Field, som ligger i Nordost fra Moe Præstegaard, i Øvre Tellemarkens Fogd., Bradsberg Amt. Det regnes for at være ½ Mil høit og 2 Mile langt.

Ravsnæs, en smuk og betydelig Gaard i Bamble Præsteg., Nedre Tellemarkens Fogd., Bradsberg Amt. Til Gaarden ligge Gaardene Lille-Herre og Aaseland, samt Hofsteens Skov. Desuden paa Hovedgaardens Grund 2de privilegerede Saugbruge og mange Huusmandspladse, samt et skiønt Laxefiskerie og et Teglbrænderie, hvilket alt tilhører Eierne af Bolvigs Jernværk.

Reeds-Sogn, et Anner til Gloppens Præsteg., i Nordfiords Sorenskriv., nordre Bergenhuus Amt. Kirken ligger ved et ferskt Vand, kaldet Breums-Vandet.

Reenfield, en meget høi Fieldstrækning i Helgelands Fogd., Nordlands Amt.

Reenlie-Fieldet, et høit Field Østen for Rævelfieldet i Faabergs Præsteg., Guldbrandsdalens Fogd., Christians Amt, som er ½ Mil langt.

Reenlie-Sogn, et Anner til Ourdals Præsteg., i Valders Fogd., Christians Amt, hvortil, foruden Sognekirken, hører et Kapel, kaldet Bang.

Reens-Kloster, et fordum berømt og rigt Nonnekloster, beliggende i Ritfens Tinglaug, Fosens Fogd., Trondhiems Amt, 3 Mile fra Trondhiem, nær ved Trondhiems Fiord. Dette Kloster var stiftet af Hertug Skule, som lagde meget Gods dertil, og var Hertugens Søster Sigrid Abedisse for Klosteret. Ved Klosteret var en prægtig Kloster-Kirke; men efter Reformationen blev Klosteret og Kirken ødelagte, og Klosterets Gods giort til en verdslig Forlehning, som til den senere Tid har været samlet under een Eier, men nu er en stor Deel deraf bortsolgt. Hovedgaarden kaldes Reen eller Reenskloster-Gaard, hvorpaa Klosteret stod, og hvoraf endnu sees endeel af de gamle Mure, opsørt af massive Graastene; den har havt adelige Privilegier, og har endnu Tiende-Frihed samt Sigt og Sagefalds Rettighed paa underliggende Gods. Vaaningsbygningerne ere separerede fra Ladegaarden, ligge paa en steil Bakke eller Bierg, og ere temmelig store og anseelige, bygte i en Firkant, men alle af Træe, og nu meget gamle og forfaldne. De tilliggende Agre og Enge ere meget vidtloftige og gode. Under Gaarden, som i øvrigt har en behagelig Beliggenhed nær ved nordre Side af Trondhiems Fiord, ligge mange Huusmandspladse, og paa Gaardens Grund, et kort Stykke Østen og nedenfor

Digitized by Google

for Husene paa en smuk Slette, staaer Ritsens Annexkirke, en meget gammel og forfalden Træbygning med et Spiir. Denne Kirke ved Hovedgaarden og de endnu underliggende Bøndergaarde, Saugbruge og et Teglværk paa hosliggende Gaard Nøstes Grund, samt Stadsbygdens Hovedkirke, tilhøre Justitsraad H. Horriemann i Trondhiem, og af ham som nærmest berettiget indløst paa Skifter efter hans Fader Assessor Hornemann, i Følge Skiøde af 26 November 1762, tilligemed mange flere Gaarde af Reenskloster Gods i Trondhiems Amt, hvilke Justitsraaden siden Tid efter anden har bortsolgt.

Reensvandet, et ferskt Vand beliggende imellem Stods og Spareboe Præstegjelde, i Indersens Fogd., Trondhiems Amt; det begynder ved Gaarden Fossum i Stod, hvor det adskilles fra et andet Vand, kaldet Fossum-Vand, ved et langt Næs, hvorigiennem løber en kort Elv eller Foss fra Fossum-Vandet til Reens-Vandet. Dette Reens-Vand ender ved Gaardene Reen og Helge ligesaa i Stod, imellem hvilke Gaarde det har sit Udløb ved en meget stor Elv eller Foss, kaldet Helge eller Byefoss af den strax ved Gaarden Reen tilgrændsende store Gaard Bye; hvilken Elv løber ned til Steenkier-Fiord. Begge benævnte Vande have deres Hovedløb fra det store Sneaase-Vand, som ved den saa kaldte Sund- eller Forsset-Foss falder ud i Fossum-Vand. Ved Byefoss er opført 3de betydelige Saugbruge, hvortil Tømmeret for største Deel flaades ned efter disse Vande og samles ved Gaardene Reen og Helge udi dertil anrettede Tømmerhængsler. En Mængde Bord fra Saugbrugene paa Sneaasen og Stod flaades og herigiennem til Helge i store Flaader, men derfra nedbringes igiennem Byefoss ikkun enkelte Bord, formedelst mange Klipper og store Stene, hvilke Bord siden blive samlede længere ned i Elven under Gaarden Hegge, og derfra atter i smaa Flaader bringes til Strandstedet Steenkier. I begge Vandene og Elvene fiskes endeel Ørret, Rør, Aal og undertiden Lax, som kommer op fra Steenkier-Fiord. Reensvandet er omtrent ½ Miil langt eller noget mere, men mindre i Brede. Bemeldte Gaard Reen eller Rein har 2de Matrikuls Numere, og har i fordum Tid været 2de særskilte Gaarde, under Navne af Øvre- og Nedre-Reen; men Øvre-Reens Bygninger ere nu aldeles forfalden, derimod er Nedre-Reen smukt bebygget, og begge Gaardene betydelig forbedrede og udvidede af nærværende Eier og Beboer Proprietair Niels Bye. Under Gaardene ligge 2de Huusmandspladse.

Rexnøe, en beboet Ø, beliggende Østen for Ringvadsøe, under Tromsøens District, Finmarkens Amt.

Refsnæs-

Refsnæs- eller Stokke-Sogn, et Anner til Biørnørs Præstegield, i Fosens Fogd., Tronhiems Amt.

Refundfiord, see Rædvenfiord.

Regsterne, en beboet Ø, som er 2 Mile i Omkreds, beliggende under Søndhordlehns Fogd., søndre Bergenhuus Amt, hvorpaa ligge omtrent 20 Gaarde.

Reidafiordur eller Rødefiord, en stor Fiord i Mule-Middel-Syssel, østre Fierding af Island. Her er en god Havn, kaldet Rødefiords-Havn, hvor tillige er et Handelssted.

Reikedalsaae, en lakeriig Elv, som kommer fra Reikholtsdal og styrter sig ud ved Hvitaae i Borgarfiords Syssel, vestre Fierding af Island.

Reikedals-Hverene, 3de koghede Kilder i Thingøe-Syssel, nordre Fierding af Island. Disse Kilder ligge i een Rad: den sydligste af dem spruder Vandet 1 til 2 Alne høit; dens Opkog varer 2 Minuter, og naar den har udraset, hviler den ligesaa længe. Den mellemste Kilde ligger 20 Skridt derfra og kaldes Oxehver; den spruder Vandet 4 Alne høit i et Minut, siden vorer Vandet i Stilhed 2 a 3 Minuter, da en Dundren høres, ligesom nogle Bøsseskud nede i Grunden, og i det samme begynder Vandet med stor Allarm igien at skyde i Veiret. Den nordligste Kilde kaldes Badstuhver og ligger 10 Skridt fra den mellemste; denne raser høstigere end de 2de andre, naar ondt Veir er i Vente.

Reikelang, et bekiendt Bad ved Gaarden Reikium i Hunevands Syssel, under sidstmeldte Fierding.

Reikenæs, et meget stort Næs i Guldbringe Syssel, søndre Fierding af Island. Dette Næs har mange Fiorde, Næsse og Viige, som under eet kaldes Sudernæs, er 12 Mile langt og 2 til 4 Mile bredt. Landet er meget omtumlet af Jordbrand. Her ligge nogle bekiendte varme Bade. Strax uden for Reikenæs ligge nogle høie Klipper, hvoraf 2de kaldes Kald og Kierling.

Reikenæs, et Næs ved Søekanten i Iisefiords Syssel, vestre Fierding af Island. Aar 1773 blev her anlagt et Saltværk for Kongens Regning ved Kunstmesteren paa Vallse-Saltværk Conrad Valther, som medbragte en Saltkoger, en Muursvend og en Tømmermand, efter Kongelig Resolution af 11 April 1772. 3de Kogepander bleve indmurede og istandsatte til 6 Sept. 1773, fra hvilken Tid Saltkogningen tog sin Begyndelse, og blev maanedlig virket 7 til 14 Tønder Salt. Siden er Værket indtil Aaret 1776 forøget til 32 Pander, hvormed kan koges 220 Tønder Salt, som tilforn blev det Islandske Handels Kompagnie overladt for 2 Rdlr. Tønden. De i Nærheden liggende hede Kilder betiener man sig af ved Kogningen, for at spare Brændsel. Saltet er meget

godt

Digitized by Google

godt til Huusholdnings Brug og til Indsaltning af Kiød, men især tienligt til Torsk, hvortil det skal være bedre end det Spanske; derimod til Klipfisk er det ikke brugeligt, fordi det sætter en blaa Farve paa Fisken. Fra Aar 1776 er Værket endnu mere udvidet. Af ovenmeldte 32 Pander ere 27 af Blye, hver 2 Alne i Firkant, vægtig omtrent 2 Skipd. 4 Lispd., 2 smaa dito en Alen i Firkant, 2 Tørkepander af Blik, hver 6 Fod lang og 4 Fod bred, og en dito 5 Fod i Firkant. Husebygningerne bestod Aar 1776 af 2 Vaaningsbygninger, 5 Kogehuse, 2 Tørkehuse, 2 Vandpompehuse, et Magazinhuus til Saltets Forvaring, og et Søevands Forraadshuus, hvorudi er en Vandkasse 26 Fod lang, 18 Fod bred og 6 Fod dyb. Ved Kassen er en Stiestok med aaben Ende, hvorfra Vandet, naar det posses, løber ned i Kassen, fra hvis Bund det tappes igiennem 2de Faldrør ned i 3de dertil indrettede Rørgange lige ind i hver af Kogehusene. Alle disse Bygninger ere af Bindingsværk med udvendig Bræde-Beklædning, og Kogehusene saavelsom Magazinet indvendig muret i Fagene med Steen, Leer og Kalk, og Taget af Bræder. Høiden fra Søespeilet, hvor Søevandet optages til Kogepanderne, er 28 Fod, og Veiens Længde fra Strandkanten 108 Lachter. Inden i Grunden af Kogehusene tælles 31 Aabninger eller Aarer, hvoraf det kogende Vand opvælder i en fast, dog ikke meget haard Steengrund, og i denne Grund ere Panderne nedhugne og murede med Kanaler, hvor det kogende Vand spiller neden fra den ene Pande til den anden.

Reikenæs, en Landpynt i Strande Syssel s. St., hvorpaa findes varme Kilder og kogende Brønde. Ved det yderste af dette Næs ligger en Handelsplads og Fiskehavn, kaldet Reikiarfiord eller Røkkefiord.

Reikholtsdal, en beboet Dalstrækning, beliggende til Fields i Borgarfiords Syssel, søndre Fierding af Island.

Reikhole, en Gaard i Dale Syssel under sidstmeldte Fierding af Island, hvorved ligge nogle Hverer eller varme Bade, af hvilke det største kaldes Krablande, som spruder det kogende Vand af og til 4 Fod i Veiret.

Reikialaug, et varmt Bad i den østlige Deel af Mosfelsbøygd, i Kiosar Syssel, s. St.

Reikiavig eller Reikevig, den allerældste Gaard i Island, beliggende i Gulddringe Syssel, søndre Fierding. Denne Gaard gav Kong Friderich 5te Aar 1751 et Selskab af Landets Indvaanere, for at istandsætte sammesteds Klæde- og Tøi-Fabriker med andre for Landet nyttige Indretninger. Ligeledes blev her af samme Selskab Aar 1753 prøvet, ved en til Landet oversendt jydsk

Bonde, at plsie og besaae Jorden med Vinter-Rug, Byg og Havre, ligesom samme Tid blev anlagt en Kiskkenhauge. Aar 1786 blev Skalholts latinske Skole forflyttet hertil, som forestaaes af en Rektor og en Konrektor. Denne Skole blev oprettet paa Skalholt Aar 1057 af Biskop Isleif, og er dertil af Kong Friderich 2den lagt endeel Jordegods.

Reikiarholl, en Klippe i Hegranæs eller Skagefiords Syssel, nordre Fierding af Island, hvoraf opspringer en varm Kilde.

Rein eller Stadsrein, en betydelig Gaard, see Stadsbygden.

Reinestad, fordum Reinekloster kaldet, er et sekulariseret Nonnekloster, stiftet af Biskop Jørund Aar 1295 i Guldbringe Syssel, sondre Fierding af Island.

Reipervog, en Havn i Vestfinmarken, Finmarkens Fogd. og Amt.

Reknæs Hospital, see Molde Bye.

Rellingen, en stor Gaard beliggende i Dalsbygden, under Nordalens Hovedsogn og Præsteg., Sondmørs Fogd., Romsdals Amt, af Skyld 4 Vog Fisk, har 4 Opsiddere og en Husmand. Her findes et Slags fiint Leer, som, i Steden for den sædvanlige Muld- eller Myre-Jord, bruges blandt Gisdselen med stor Nytte paa Gaardens sandige Agre. Oven paa dette fine Leer ligger et Lag af brun Sand, blandet med fine Græsrødder, som, naar den er vel renset og tilberedet, skal være meget god og tienlig til Gyd-Sand, hvori Metaller støbes, og holdes denne i større Priis end den Udenlandske. Paa Gaarden ligger en Høi, kaldet Frydenborgs Høi, af den underjordiske fortryllende Musik, som der tilforn siges at være hørt; item en Kiæmpegrav, som for nogle Aar siden blev aabnet, og skal da efter Beretning have indeholdt et forrustet Kiæmpesværd, tilligemed en Urne af Jern, lignende en stor rund Skaal.

Rellings Sogn, et Anner til Fedts Præstegield, i Nedre Rommeriges Fogd., Aggershuus Amt.

Remøe og Bøland, 2de temmelig store Øer under Herøe Hovedsogn og Præstegield, Sondmørs Fogd., Romsdals Amt, som paa en vis Maade kan siges at være baade adskilte og nær forenede, i Hensende til et imellem Øerne løbende Sund, kaldet Nørre-Vaul, som i Flod-Tiden er bredt og dybt nok til Gjennemfart saavel for store som smaa Baade, men derimod i Ebbetiden næsten ganske tørt, saa at Baadene maae trækkes derigjennom. Remøe holder 1 Mill i Omkreds, og støder paa den østre Side til Bøland, men paa den vestre til Qvalsvigs Øe, fra hvilken den dog er adskilt ved et dybt Sund. Den falder paa de fleste

Steder

Digitized by Google

Steder steilt og bierget, især paa nordre Side, hvor den er ganske ubeboet, og har i øvrigt kun 2de Gaarde. Den anden Ø Bøland holder $1\frac{1}{2}$ Miil i Omkreds og er en af de frugtbareste Øer i Sognet, ligger i en krum Linie, vendt fra Sønden til Vesten, og adskilles fra en anden Ø, kaldet Myklebust, ved Nærøe-Sund.

Rendalens Præstegield og Tinglaug i Østerdalens Fogd. og Provstie, Hedemarkens Amt, bestaaer af 2 Kirkesogne, som ere: Øvre Rendalens Hovedsogn, og Nedre Rendalens Annex, samt Engedals Kapel. Til dette Præstegield er en Sognepræst. Tingstedet er Gaarden Hornsæt.

Rengvadsøe, en meget stor beboet Ø i Tromsøens District, Finmarkens Amt, som igiennemskiæres af mange Fiorde, saasom: Skarsfiord, Grundfiord, Daasfiord m. fl.

Renneboe Sogn, et Annex til Meldalens Præstegield, i Orkedalens Sorenskriv., Trondhiems Amt, som udgiør et Tinglaug, og hvortil Tingstedet er Gaarden Merk.

Rennesund, en Gaard i Nedre Tellemarkens Sorenskriv., Bradsberg Amt, som anseelig er forbedret af Opsidderen Isach Aasoldsen, hvorfore han har erholdet en Sølv-Medaille i Kongelig Præmie.

Rennesøe Præstegield i Ryefylke Fogd., Stavanger Provstie og Amt, bestaaer af 4 Hovedøer, som ere: Rennesøe, Askøe, Hviddingsøe og Udsteens-Klosterøe. Paa Rennesøe staaer 2de Kirker, nemlig: Rennesøe eller Houskens Hovedkirke og Sørbøe Annex. Paa enhver af de andre Øer er en Kirke, følgelig tilsammen 5 Kirker og Kirkesogne. Rennesøe er klippig paa den vestre og søndre Side. Her ligger i alt 34 store Bøndergaarde foruden Præstegaarden. Hovedkirken er af Træe, men Sørbøe Kirke af Grundmuur. Paa Rennesøe Ø har Kong Gother boet, hvis Datter hans Minister, Erik den Kloge, bortførte til Kong Frode den Fredegode i Danmark. Siden blev Kong Gother slaget i Strid af Kong Frode; og Roller, som var Erik den Kloges Broder, fik hans Rige. Til Præstegieldet er en Sognepræst.

Renøe store og lille, 2de store Øer beliggende imellem Rolvsøe og det faste Land i Vestfinmarken, under Finmarkens Amt.

Reppe, en af de smukkeste Gaarde i Stordals Præstegield, Stør- og Verdals Fogd., Trondhiems Amt, beliggende ved Stordals-Elv, et Stykke Østen for Lunke Annexkirke. Gaarden, som er meget smukt bebygget og har betydelige Jorder, eies og beboes af Oberst-Lieutenant v. Hornemann.

Digitized by Google

Restad, en Gaard i Markebygden udi Skognens Præstegield, under sidstmeldte Fogd., hvor i fordum Tid har staaet en muret Kirke.

Reve, en Gaard i Jedderens District, Stavanger Amt, som ligger nær ved Havet og er ved Flyvesand aldeles ødelagt, saa at paa Stedet nu ikkun ere 2de Huusmandsplads.

Riaanæs, en Gaard i Ørstens Annexsogn, Voldens Præstegield, Søndmørs Fogd., Romsdals Amt, beliggende yderst ud ved Mundingen af Ørste-Fiord; den skylder 2 Bpd. 6 Mark Fisk og har en Opsidder. Til denne Gaard hører et godt Lax-fiskerie i Fiorden, som drives med Vod, uden Hielp af de ellers brugende Laxvorpe.

Riddersvold, saa kaldes Præstegaarden i Gusdals Præstegield, Guldbrandsdalens Fogd., Christians Amt, som, efter Forhøielse i Aaret 1723, skylder 5 Huder. Denne Gaards Agre og Enge ere meget forbedrede og udvidede, og har en bekostelig og vidtløftig Vaaningsbygning. Under Gaarden hører en Huusmandsplads.

Riise, en Gaard i Opdals Præstegield, Orkedals Sorenskriv., Trondhiems Amt, beliggende strax under Dovre-Field. Heel sees mange Kiæmpehøie, og nogle af dem ere udgravede, hvorved er funden en gammel forrustet Hielm, endeel Pile m. m. Paa denne Gaard, som nu beboes af 8 Bønder, skal i gamle Dage have staaet et Feldtslag.

Riiser, en Gaard i Høilands Præstegield, Nedre Rommeriges Fogd., Aggershuus Amt, hvor Aar 1716 daværende Arveprinds Friderichius af Hessel-Kassel, ved Kong Carl den 12te af Sverrig hans Indmarsch i Norge, tog sit Qvarteer, og hvor Oberste Kruse med 200 Mand norske Dragoner satte sig til Modværge, da Kong Carl, som havde taget sit Hovedqvarteer paa Nabogaarden Skattone, angreb Obersten med en langt stærkere Magt; men de Norskes Tab blev dog ikkun $\frac{1}{5}$ Deel mod de Svenskes: dog maatte de Norske retirere, da deres Anfører blev taget til Fange, efter at han var blesseret ved en Kugle, som gik igiennem hans høire Haand; hvorpaa Kong Carl siden fortsatte sin Marsch til Christiania. Oberste Kruse blev siden løsgiven.

Riishoug, en Gaard strax ved Byen Friderichshald, i Idde- og Marker-Fogd., Smaalehnenes Amt, hvor Kong Carl Gustaf af Sverrig tog sit Hovedqvarteer Aar 1660, ved Byens 3die Beleiring.

Riisøen, en beboet Ø i Ryefylke Fogd., Stavanger Amt.

Riisøer Bye, see Øster-Riisøer.

Rinda-

Rindalen, en vel beboet Dalstrækning, beliggende paa den søndre Side af Surendals Elv i Nordmøre Fogd., Romsdals Amt, som udgiør et Annexsogn til Surendals Præstegield sammesteds. Igiennem Dalen løber en Elv, kaldet Rindals-Elv, som falder ud i bemeldte Surendals Elv.

Rinde- eller Fejos-Sogn, et Annex til Legangers Præstegield, i Yttre-Sogns Sorenskriv., nordre Bergenhuus Amt.

Ringeboe Præstegield og Tinglaug, søndre Guldbrandsdalens Sorenskriv., Guldbrandsdalens Fogd. og Provstie, Christians Amt, ligger imellem Øyer og Froens Præstegielde sammesteds, paa begge Sider af Laugen Elv, og strækker sig i Længde omtrent 4 Mile. 4 Mile over Fieldene fra Ringeboe Hovedsogn mod Østerdalen ligger et lidet Bøygdelaug, bestaaende af nogle smaa Gaardeparter og Rydninger, kaldet Sollien eller Setningdalen: dette Bøygdelaug hører under Ringeboe. Præstegieldet er inddeelt i 4 Kirkesogne, nemlig: førmeldte Ringeboe Hovedsogn og Annexerne: Vennebøygden, Fodvang og førmeldte Setningdalen eller Sollien. Samtlige Kirker har Almuen kiøbt af Kongen Aar 1725. Hovedkirken ligger omtrent midt i Hovedsognet: den er bygt af Reisværk og tykke Planker, har et smukt Spiir, men er meget gammel, dog i de senere Tider temmelig forøget og forbedret ved nye Tilbygninger. I Kirken findes et stærkt forgyldt Billede, havende et Paternoster-Baand paa den venstre Arm, og træder paa et andet Billede, som ligger næsgrus under dets Fødder. Dette med flere Ting forvares fra de katholske Tider. Sognets Fahne hænger i Kirken, hvilken i Krigstider er brugt af Bønderne; den er af blaat Taft, hvorpaa staaer en Lage inden i en rund Krands, og derhos Ringeboe. 2de Liigstene af Klebbersteen findes i Choret, over Provst Østen og hans Hustrue. Blandt Kirkens Ornamenter er især at mærke en nye Alterbog med meget rigt Sølv-Beslag, givet til Kirken af Baronesse Rosenkrants, som i denne Kirke ligger begraven. Prædikestolen og Altertavlen ere meget smukke med udhugne Løvværk, malet og forgyldt. De samtlige Gaarde i Præstegieldet udgiøre efter Matrikulen 147 Numere, hvilke, med nogle Fiskevande, skylde i alt 319 Huder 6½ Skind, 15 Alne Vadmel og 9 Vog 2 Bispd. 12 Mark Fisk, som kan ansees i Forhold med omtrent 206 Tønder dansk Hartkorn. Disse Gaarde indeholde 96 Soldater-Lægder, og beboes af 168 Gaardmænd med omtrent 254 Huusmænd, altsaa 422 Familier, foruden Inderster og Kaarmænd. Den hele Folkemængde beregnes i alt til 2100 af unge og gamle. Præstegieldet betienes af en Sognepræst, som beboer Præstegaarden Ringeboe, af Skyld 3 Huder, hvorunder

hører

Digitized by Google

hører 4 Huusmandspladse. Denne Gaard ligger nær ved Hovedkirken og har gode Jorder til Kornavling; Udsæden er aarlig omtrent 30 Tønder. En stor Deel Steengierder ere satte om Gaardens Indmarker. Præstens Korntiende er aarlig omtrent 100 Tønder, og har Landskyld af 22 Huder 4 Skind Jordegods. I Præstegieldet virkes endeel Myre-Jern. Formeldte Laugen-Elv, med flere Elve, som løbe igiennem Præstegieldet, giorde ved Oversvømmelse og Udbrud Aar 1789 den 22 og 23 Julii stor Skade; thi 62½ Maal Ager og 263 Meling Eng blev aldeles ødelagt; 200 Maal Ager og 988½ Meling Eng bedærvet for nogle Aar; 155 Huse bleve aldeles borttagne og 64 beskadigede. Derved bortkom tillige en Hest og 13 Smaafæe. Skaden taxeres for 18,255½ Rdlr. Tingstedet for dette Gield er Gaarden Vestad.

Ringenæs, en Gaard i Stange Hovedsogn og Præstegield, Hedemarkens Fogd. og Amt, som i fordum Tid har været beboet af en meget anseelig Mand, ved Navn Ketill Ralf, en af de fornemste Mænd paa Hedemarken; han var stedse paa Kong Oluf den Helliges Partie og beviste ham vigtige Tieneſter, hvorfore han bekom af Kongen til Belønning 2de Skibe, hvert paa 15 Rum, som Ketill lod bringe efter Raum Elv (nu Glommen Elv) op i Vandet Mjøs, ved hvilket Vand Gaarden ligger, og Kongen gav ham sin Halv-Søster, Kong Sigurd Syrs Datter Gunhild, til ægte. Længe efter denne Tid var Gaarden et Herresæde, og blandt andre har i de seenere Tider General-Major Harthausen, som siden blev Commandant i Friderichsstad, boet der. Paa Gaarden, som nu bebos af en Bonde, staaer en smuk anseelig Bygning.

Ringerige og Hallingdals Fogderie og Sorenskriverie i Buskeruds Amt, bestaaer af de 2de Districter, Ringerige og Hallingdal. Districtet Ringerige ligger 6 Mile fra Christiania og Drammen, har sit Navn af Kong Ring, som var Kong Nors Sønnesøn, og indeholder 2de Præstegielde, som ere Hole og Nordrehoug. Dets Grændser er i Nord til Hadeland og Land; i Nordvest til Valders og Hallingdal; i Vester til Krystherred i Sigdals Præstegield, og Snarums Annex i Modums Præstegield; i Sønder til Modum og Lier; og i Øster til Bærums og Aggers Præstegielde. Dette Ringerige District bestaaer deels af slette eller jevne Marker, deels af Dalstrækninger og Fieldaase. Jordarten paa de jevne Marker er for det meste Leer, temmelig god til Korn, men meget ringe til Hseavling. Ellers tager Kornet ofte Skade af alt for tidlig indfaldende Nattefrost om Høsten, saa og ved langvarig Foraars-Kulde. En Sort vild Vext, kaldet Landhavre, giør tillige betydelig Skade. I Hougs Annex til Nordrehoug

Digitized by Google

drehoug er Jordarten ringere, og desuden indfalder oftere mislige Aaringer formedelst stærkere Kulde baade For- og Efteraar. Saaledes forholder det sig og med de Gaarde, som ligge i visse Dalstrækninger; dog i meget gode Aaringer avles godt Korn overalt, endog til Afhandling. Skovene ere temmelig gode i Nordrehougs Præstegields underliggende Annersogner, uden i Hovedsognet og i Hole Præstegield er Mangel paa Skov endog til Brænde paa sine Steder. Af Mineralier findes paa Ringerige Sølv-, Kobber- og Jern-Ertser, men intet Værk for nærværende Tid i Drivt, uden et gammelt Jernværk, kaldet Sognedals-Værk i Lunder Anner, Nordrehougs Præstegield, som i lang Tid har lagt øde og nu igien er optaget. Et Kalkbrænderie er anlagt paa Gaarden Børger i Hougs Anner. Næringsveiene ere ellers meget ringe og en jevnlig Fattigdom hersker blandt Almuen, endskiønt de ere meget arbeidsomme og vindskibelige. Paa de Steder, hvor hverken Skovbrug haves eller Korn til Udførsel, er en liden Deel Fedevare og noget Fuglevildt det eneste, de have at bringe i Penge. Afdøde Foged Iver Viel har i sit Manuskript over dette Fogderie af Aar 1743 anført, da at have i sit Værge et gammelt Pergaments-Brev af Aar 1228, bestaaende af 4 Stykker Pergament med igiennemtrukne Stropper, hvorudi var hængende Kong Haagens (han formodede Haagen Haagensøn) Signete i Vox, meget stort, hvilket paa den ene Side forestillede Kongen med en Krone paa Hovedet, Scepteret i den venstre Haand og Æblet med et Kors i den høire Haand, og ved Siden en Lilie, hvoromkring skal have staaet Bogstaver, men hvilke for det meste vare afbrudte, undtagen de Ord: *S. Grat. Norvegiæ.* Paa den anden Side stod den Norske Løve med en Hellebard i et trekantet Skiold, med Omskrift: Secretum Haqvini Regis Norvegiæ. Paa begge Sider af det Kongelige Signet hængte nogle mindre Signeter aftrykte i Vox, som Fogden formodede at være Adelsmænds, thi paa et af Signeterne kunne sees en Flagermuus og nogle ulæselige Bogstaver, og paa et andet et Sværd, og en Stierne paa den ene samt et Menneske-Corpus paa den anden Side. Hvad Indhold dette Pergaments-Brev har havt, har ei været at udfinde formedelst dets gamle og forslidte Skrivt. Foruden de 2de førmeldte Præstegielde, som tilhøre Ringerige, bestaaer Hallingdal ligesaa af 2de Præstegielde og Tinglauge, hvor Tingene holdes 3de Gange om Aaret, nemlig: om Vinteren i Februarii, om Sommeren i Junii og Julii, og om Høsten i November Maaned. Det hele Fogd. indeholder i alt 880 matrikulerede Gaarde. Sorenskriverens Domme indstevnes for Christiania Laugting.

Ringe-

Digitized by Google

Ringeringe, Hallingdal og Hadelands Provstie, see Hadeland.

Ringsagers Præstegield i Hedemarkens Fogd. og Provstie, er inddeelt i 5 Fierdinger, som ere: 1) Rings, 2) Skappals, saa kaldet af Gaarden Skappal, som fordum har været Herregaard, 3) Bergs, 4) Næslings og 5) Redals Fierding. Foruden Hovedsognet ere her 2de Annexer, nemlig: Brottum eller Bröttum og Fylkesager eller Veldre. Præstegieldet ligger langs det store Vand Miøsen ved den østre Side, i en Strækning af 3½ Mil. Hovedkirken er een af de prægtigste Kirker paa Landet i Norge, opført af hugne Stene, og er en Korsbygning med et anseeligt høit og muret Taarn, som staaer midt paa Kirken og hviler paa 4 tykke firkantede Pillere, men hvoraf kun de 2de ere fristaaende. Dørene saavel i Choret som i Kirken ere af Jern. Ved Chorets nordre Side er et muret Sacristie. Taarnet har et høit Spiir, og ved dets 4 Hiørner staae 4 mindre, alle med Jern-Fløie. Kirken, Choret og Sacristiet ere hvelvede. Paa begge Sider af det vestre Kors staae 2de runde meget massive Piller, paa hvilke den øverste Muur og Hvelvingen hvile. I Kirken er et lidet Orgelværk. Paa Tralværket, hvormed det er indhegnet, sees endeel Malinger og Udhugninger, deriblandt et adeligt Vaaben. For Resten staaer her de 12 Apostler afmalede. I Choret hænger et gammelt Røgelse-Kar af Metal. Prædikestolen er ganske rund, prægtig udhuggen og forgyldt; ligesaa Funten. Det betydeligste ved Kirken er dens prægtige og kostbare Altertavle, hvis Lige neppe skal findes i Norge. Her sees det prægtigste og skiønneste Billedhugger-Arbeide, Maling og Forgyldning, som i gamle Tider kunne frembringes. Den er 4½ Alne høi og 3½ Alne bred, og bestaaer af 3de Hovedstykker, nemlig den middelste Deel og 2de Fløie, som kan slaaes sammen. Bemeldte middelste Deel har 3 Afdelinger over hinanden, hvoraf den øverste forestiller Christi Korsfæstelse; den derunder Christi Annammelse af hans Fader; og i den tredie staaer Christi Billede. For dette Rum ere 2de Jerndøre af Gitterværk med Laas, alt forgyldt. Her nedenfor er nok en Afdeling, hvor Christi Opstandelse forestilles, og for dette ere 2de Døre af Træe. Paa hver Side af den middelste Afdeling ere 2de Rum over hinanden, hvori Maria med Barnet og andre Billeder sees. Fløiene med Vingene bestaae hver af 2de Afdelinger, og i hver Afdeling ere 3de Rum, hvori ligesaa sees udhugne forskiellige Mands- og Fruentimmer-Billeder m. m. Uden paa disse Fløie sees ogsaa endeel Malerier, og allerøverst har den Person staaet afmalet, som har ladet denne kostbare Altertavle forfærdige, nemlig Magister Hansteins

stein Jonsøn, Præst til Ringerige og Canonicus. Han reiste ofte Udenlands, og lod ved den Leilighed Altertavlen forfærdige i Antverpen ved Begyndelsen af det 16de Aarhundrede. Der berettes, at en Hollænder skal have tilbudet sig at give til Kirken 300 Rdlr. for Tilladelse, at skrabe noget Guld af Forgyldningen, uden at skade den eller Tavlen; men det blev ham ei tilstaaet. Kirkegaarden er indhegnet med en skion Muur af Steen, som har 2 Porte. Ringsagers Præstegaards Huse afbrændte Aar 1746. De samtlige Kirker eier Almuen. En Klokker til Ringsagers Kirke skal have søgt at berige sig ved at plyndre de begravne Liig, men efter Fortælling blev røbet derved, at en Kone, som for hastig var bleven begraven, kom til Live i det han ville plyndre Liget; han blev derpaa grebet, actioneret og efter Dom hængt, samt hans Boelig, som stod ved Kirken, nedreven. Aar 1769 var Folkemængden i Præstegieldet 2571 af Mand- og 2867 af Qvindekiøn, tilsammen 5438, og nu omtrent 5500 Siele. Til dette Præstegield er en Sognepræst og en residerende Kapellan. Tingstedet er Gaarden Nordre-Borg.

Ringstaddal, en Dalstrækning paa Hareidslandets vestre Side i Ulvsteens Hovedsogn og Præstegield, Søndmørs Fogd., Romsdals Amt. Her ligge endeel gode Gaarde med skiønne Birkeskove.

Ringved, en stor, god og smukt bebygget Gaard i Hlade Hovedsogn, Strinde Præstegield og Fogd., Trondhiems Amt, som nu beboes af Stedets Vice-Pastor Hr. Peder Schielderup.

Ripervig, en Ladeplads hvor Træelast indskibes, beliggende ved Randøe-Sund, i Mandals Fogd. og Amt.

Rislands Tinglaug, i Raabygdelaugets Fogd., Nedenæs Amt.

Ristesund, en Gaard i Sandøe Annersogn til Herøe Præstegield, i Søndmørs Fogd., Romsdals Amt, beliggende paa nordvestre Ende af Øen Qvamsøe ved et Sund, kaldet Riste-Sund, som adskiller den fra Øen Lille Ristøe. Gaarden, som er meget smuk og iøvn, skylder 5 Vog Fisk, har 6 Opsiddere og en Huusmand. Her skal egentlig det Feldtslag imellem Kong Hagen Adelsteen og Erik Blodøxes Sønner have staaet, som under Qvamsøen er anført.

Ristved-Kollen, et høit Bierg i Hougs Hovedsogn, Eger Præstegield, Buskeruds Fogd. og Amt. Her findes Levninger af en Skandse, sammenbragt af umaadelig store Stene, kaldet Slottet, som bestaaer af 2de Forskandsninger eller Brystværn, den ene et Stykke uden for Biergets Overflade, den anden paa selve Overfladen. De formodes at have været høiere end de nu

ere,

Digitized by Google

ere, da de neppe holde 2 Alne. Neden for denne Høi eller Bierg er funden en Ring-Brynie af sammenlænkede Jernringe, 3 og 3 i hinanden, hvoraf et Stykke endnu skal forvares paa Gaarden Ristved.

Ristøe, see Lille-Ristøe.

Rittenbænk, en Plads, beliggende under 70 Gr. 10 M. i nordre Inspectorat paa Grønland, hvor et Hvalfangerie er anlagt. Stedet er annecteret med Colonien Jacobshavn.

Ritzens- eller Reens-Sogn, et Annex til Stadsbygdens Præstegield, i Fosens Fogd., Tronhiems Amt, beliggende for største Deel paa nordre Side af Tronhiems Fiord. Her ligger Reenskloster Herregaard, hvortil den største Deel af Sognets Gaarde høre. De Gaarde, som ligge ved Søen, ere i Almindelighed meget gode og frugtbare, men Fieldgaardene frembringe meget sielden modent Korn, især i en Dalstrækning, kaldet Modalen, formedelst tidlig Nattefrost om Høsten og langvarig Kulde om Foraaret; saa og de Gaarde, som ligge i den saa kaldte Lensvigs-Bygd paa søndre Side af Fiorden, hvis Antal er 43, og i hele Sognet 173, indbefattet 8 øde Gaarde. Kirken er en gammel og forfalden Træbygning, tilhørende Eieren af Reenskloster-Gaard, Justitsraad Henrich Hornemann i Tronhiem. Almuen ere i Almindelighed meget fattige, endskiønt de ere særdeles strøbsomme saavel til at drive deres Gaarde som Fiskeriet, hvortil dette Sogn ligger meget beleilig. Fieldgaardene have gode Skove: og derfra udføres en stor Deel Sildetønder og andre Slags Træ-Kar. Sognet udgiør et Tinglaug, indbefattet det lille, men smukke Bygdelaug Hasselvigen, som ligger hertil. Tingstedet er Giestgivergaarden Høst.

Roald, en Gaard paa Øen Vejren, i Veirens Annersogn, Harams Præstegield, Søndmørs Fogd., Romsdals Amt, af Skyld 12 Vog Fisk; har 10 Opsiddere og 2de Huusmænd, hvis Pladse i Aaret 1760 ere skyldsatte, den ene for 1 Vog og den anden for 2 Bpd. Fisk. Denne Gaard lider stor Skade ved Flyve-Sand fra Stranden og ved Søens Indbrud, som Aar efter andet meget udbreder sig, og hvorfore af Gaardenes Skyld er afsældt 4 Vog Fisk. Ved Gaarden staaer Sognets Kirke, og ei langt fra den sees mange Kiempehøie, hvoraf de fleste ere nedsunkne i Midten. Af disse Høie er een meget stor, der seer ud som en lang Jord-Ryg, og har 2de Steen-Pæle staaende een ved hver Ende af Høien, foruden endeel mindre Stene der omkring. Denne Høi kaldes Borne-Grav. Strax Nordvest uden for Kirken ligger en Høi, kaldet Kongens-Høi, hvor en Konge, ved

Navn

Navn Roe, fortælles at ligge begraven, og at Gaarden efter ham har faaet sit Navn.

Roaldsfield, et høit og anseeligt Field, beliggende ved Gaarden Langeloe i Strands Hovedsogn og Præstegield, under sidstmeldte Fogd. Fra dette Field kan sees 7 a 8 af de nærmeste Kirker.

Roan Sogn, Hovedsogn i Biørnørs Præstegield, Fosens Fogd., Romsdals Amt. Kirken er en Træebygning tilhørende Kapitain v. Brodkorb i Hasselvigen.

Rodøe, en Ø uden for Vikten, i Nærøens Præstegield, Nummedals Fogd., Trondhiems Amt.

Rogaland, saa blev de 2de Fogderier Jedderen og Dalerne samt Ryefylke i Stavanger Amt fordum kaldede, og Indbyggerne kaldede Rogar. Over dette Rogaland var fordum Rugalf eller Rygeralf Konge; han var Kong Nors Sønnesøn. Efter hans Død blev hans Søn Augvald Konge, som boede paa Augvaldnæs og ligger der begraven. Udi Kong Harald Haarfagers Tid regierede Kong Sulki over Rogaland, som var med i Søeslaget mod Harald Haarfager udi Haversfiord og blev der slaget. Kong Oluf Tryggesøn stevnede Bønderne paa Rogaland til Tings, for at antage den christelige Troe: Bønderne mødte bevæbnede; thi de ville forsvare den gamle hedenske Troe, og havde udvalgt 3de veltalende Mænd til at besvare Kongens Tale. Men da Tinget var sat og Kongen havde udtalet, kunde disse Mænd ikke fremføre et Ord. Den første, som fremstod, blev betagen med Høste og Trangbrystighed; den anden blev stum og stammende; og den tredie blev saa hees eller belagt med en saa svag Udtale, at ingen kunde høre hvad han sagde. Over denne Tildragelse dristede ingen af de andre Bønder at svare Kongen, men samtykkede strax i hans Regiering, og alt Folket blev christnet og døbt, inden de skiltes ad. (See Snorro Sturlesøns Norske Krønike Pag. 150).

Rogen Sogn, et Annex til Slidre Præstegield, i Valders Fogd., Christians Amt.

Rogne, en skiøn Gaard i Hgrams Hovedsogn og Præsteg., Søndmørs Fogd., Romsdals Amt, beliggende paa en Ø, kaldet Flemsøe; skylder 5 Vog 18 Mark Fisk, og beboes af 4 Gaardmænd. Til denne Gaard hører en smuk og græsrig Holm, kaldet Rogneholm, hvor en Mængde Søefugle opholder sig, som giver Gaardens Beboere nogen Fordeel af Æg og Dunn.

Rognsfiord, en stor og farlig Fiord i Bamble Præstegield, Nedre Tellemarkens Fogd., Bradsberg Amt, som løber ind fra Havet. Ved Enden af denne Fiord ligger en stor Holm, kaldet Skiæreg, hvorved er Indløbet til Langesundfiorden.

Rokke,

Digitized by Google

Rokke, et stort Field, en Miil fra Løytens Kirke i Hedemarkens Fogd. og Amt, hvorpaa nu staaer en Varde, og har her i fordum staaet en liden grundmuret Kirke, kaldet Roke-Kirke, som af de Svenske i den syvaarige Krig, omtrent Aar 1565, skal være afbrændt. Rudera skal endnu sees af Kirkens Muur. Paa Fieldet ligger et Vand af samme Navn, og derved en temmelig lang Steenbroe, som gaaer fra Stranden langt ud i Vandet, kaldet Jutelbroen.

Rokke, en stor Gaard i Skatvolds Annexsogn, Stordals Præstegield, Stør- og Verdals Fogd., Trondhiems Amt, af Skyld 10 Spand 1 Øre 8 Marklaug, som beboes af 9 Bønder. Paa denne Gaard saaes aarlig omtrent 74 Tønder Korn.

Rokke Sogn, et Annex til Bergs Præstegield, i Idde og Marker Fogd., Smaalehnenes Amt. Dette Sogn, hvortil den største Deel af det Bøygdelaug Assak henregnes, er i Længde 2 Mile, men i Brede paa nogle Steder kun ½ Miil. Det bestaaer af 56 større og mindre Gaarde og Gaardeparter samt 59 Husmandspladse, hvilke Gaarde og Pladse skylde tilsammen 7 Skipd. 6¼ Lispd. Tunge, 26 Tønder 5 Setninger Korn, 43 Huder 5½ Skind, 4 Marker Smør, Penge ½ Skilling, og 4 Ekorn-Skind. Gaardene ere inddeelte i 27 Soldater-Lægder, og Sognet afdeles i visse Strækninger under følgende Navne; Herrebrøndskrogen, Torpskrogen, Rokke-Grænna og Torpedalen. Kirken ligger i den vestlige Deel af Sognet, omtrent ½ Miil i Nord fra Hovedkirken; den er kun liden og opført paa en høi Sandmoe, af Graasteens-Muur, tækket med Tagstene og forsynet med et lidet Taarn. Kirkegaarden er med Graasteens-Muur, uden Kalk, indhegnet. Ornamenterne ere gamle og ei af nogen særdeles Betydenhed. I Taarnet hænger en stor og en liden Klokke, af hvilke den første er anskaffet Aar 1775 ved Kirke-Eieren Just Woldberg i Friderichshald. Til dette Sogn høer en endnu mindre Kirke eller Kapel, kaldet Asak-Kirke, der forhen er anført som en særskilt Sognekirke til Præstegieldet Berg, men henhører egentlig under Rokke Annex, endskiønt Gaarden Assak, hvor Kirken staaer, ligger i Hovedsognet. I Nærheden af Rokke Kirke sees en ualmindelig Mængde store og smaa Kiæmpehøie. 2de Vande ligge ogsaa nær ved Kirken, kaldet Rokkevandene, hver 500 Skridt lange og næsten samme Brede; de ere sammenhængende ved et omtrent 100 Skridt langt Sund. Fra disse Vande udløber en Elv til Bergsøe, derfra til Langkiern og Børtevandet, og videre til Ise-Søe, hvorfra Elven, som her er voxet til en betydelig Størrelse, falder i Glommen-Elv, Norden for Herresædet Hafslund.

Rollands

Digitized by Google

Rollands eller Raulands Sogn, et Annex til Vinnie Præstegield, i Øvre Tellemarkens Fogd., Bradsberg Amt, ligger hen ved 14 Mile fra Skeen, hvor Sognets Indbyggere har deres Handel. Kirken, som ligger 1¾ Miil i Nord op fra Hovedkirken ved nordre Side af Vandet Totak, er af de saa kaldte Munke-Kirker af Træe, men af en usædvanlig Bygningsmaade. Her findes 2 Træe-Billeder fra de catholske Tider, hvoraf det ene forestiller Maria siddende med Barnet paa Skisdet. Dette Sogn bestaaer af 20 fulde Gaarde. Ved bemeldte Totakvand ligger et stort Field, under Navn af Rollan-Fieldet, som er 2 Mile langt, af hvilket Field ved Gaarden Uhrebøe er nedfaldt en betydelig Deel, ved et stort Fieldskred, hvilket skal have gaaet over Vandet og ⅛ Miil op ad et paa den anden Side liggende Field. Uhren, eller den Mængde af Steen, som dette Fieldskred har efterladt sig, indtager ⅛ Miil paa alle Kanter, og igiennem samme rinder Elven Saanga, som falder ned i Totakvandet. Et heelt Bøgdelaug med en Kirke skal ved dette Fieldskred være ødelagt. En stor Steen, staaende midt i Uhren, kaldes endnu Kirkestenen.

Rollenøe, en beboet Øe i Senjens Fogd., Finmarkens Amt, hvorpaa staaer Hovedkirken til Ibbestads Præstegield.

Rolloug eller Røllong Præstegield i Nummedals og Sandsværds Fogd., Kongsbergs Provstie, Buskeruds Amt, bestaaer af 4 Kirkesogne, som ere Rollong Hovedsogn, hvis Kirke er af Steen. Annexerne Veiglie, Norre og Opdal. Hovedsognet og Veiglie Annex udgiøre et Tinglaug, hvortil Tingstedet er Gaarden Fraaen. Til dette Præstegield er en Sognepræst og en residerende Kapellan, som af Sognepræsten erholder 200 Rdlr. aarlig i Steden for Tiende og Landskyld.

Rolstad eller Ruolstad, en stor Gaard i Froens Præstegield, Guldbrandsdalens Fogd., Christians Amt, af Skyld 12 Huder 5 Skind Odelsgods; har 3 Opsiddere og 10 Husmænd. Paa denne Gaard skal en af den bekiendte Dale Guldbrands Familie have boet. En Kirke har staaet her i de catholske Tider og en Munkebolig. Ved Gaarden sees 2de Kiæmpehøie, deraf er den ene saa stor, at oven paa den er i de senere Tider, efter at den øverste Runddeel er borttaget, opført et lidet Lysthuus af Muur og Bindingsværk, og derved anlagt en liden smuk Hauge, beplantet med Kirsebær-Træer.

Rolvøe, en stor beboet Øe i Vestfinmarken, under Finmarkens Amt, beliggende imellem Ingense og det faste Land.

Romfo eller Rouefs Sogn, et Annex til Sundalens Præstegield, i Nordmøre Fogd., Romsdals Amt, beliggende i den store Dalstrækning Sundalen.

Romme-

Rommedals Præstegield og Tinglaug, i Hedemarkens Fogd., Provstie og Amt, bestaaer nu af 2de Kirkesogne, nemlig: **Rommedals** Hovedsogn og **Tomter** eller **Valdset Annex**, hvortil nu er 2de Kirker, men i fordum Tid have været 6 a 7. Hovedkirken er en gammel massiv muret Bygning, opført i de catholske Tider, som har et fra Kirken adskilt Chor, og ved den vestre Ende et muret Taarn, forsynet med et temmelig høit Spiir. Ved Prædikestolen staaer et **Monument**, opsat over en af Stedets Præster, Hr. **Christen Stephansen Bang**, hvilken Mand har Aar 1649 legeret til Rommedals Fattige 400 Rdlr. in Specie, men blev selv saa fattig i hans høie Alder, at han maatte indtages i Oslo Hospital, hvor han døde i en Alder af 98 Aar, og havde været Præst i 64 Aar. Kirken er forsynet med et Orgel. Præstegaarden ligger strax ved Kirken og er en temmelig god Gaard. Dens Udsæd er aarlig omtrent 30 Tønder Korn. Saavel Hoved- som Annexkirken tilhøre nu Stedets nuværende Sognepræst Hr. **Isaach Grüner**. Hele Præstegieldet bestod Aar 1775 af 46 fulde, 30 halve og 38 **Fierdings-Gaarde**, samt 20 **Rydnings**-pladse, tilsammen 134, med et Antal af 60 til 80 **Huusmands**-pladse under Gaardene. Her saaes Rug, Byg, Blandkorn og Havre, samt Liin og Hamp, og her avles tillige endeel Humle. Forhen har dette Præstegield havt en større Strækning end nu, thi endeel deraf er for lang Tid siden lagt til Stange Præstegield. Mange Gaarde, som nu beboes af Bønder, have i ældgamle Tider været Herresæder og Boesteder for store og anseelige Mænd. Aar 1769 var Folke-Antallet af Mandkiøn 1057 og Qvindekiøn 1180, tilsammen 2237 Siele. Til dette Præstegield er en Sognepræst. Tingstedet er Gaarden **Poulsberg**.

Rommerige, fordum kaldet **Raumerige**, et betydeligt District i Aggershuus Amt, som grændser i Nord til Hedemarken, i Øster til Solløer, i Sønder til Follo eller Borgesyssel, og i Vester til Aggers-Herred og Hadeland. Det er inddeelt i 2de Fogderier og **Provstier**, see **Øvre** og **Nedre Rommerige**.

Rommestad, en Gaard i Herlands Annexsogn, Eidsberg Præstegield, Rakkestads Fogd., Smaalehnenes Amt, som er den residerende Kapellans Boelig. Paa denne Gaards Grund forekommer i et Bierg en Aare af **Svovelkies**, som almindelig Mand har anseer for Sølv-Erts.

Romnæs Sogn, et Annex til Holdens Præstegield, i Nedre-Tellemarkens Fogd., Bradsberg Amt, er i Længde og Brede omtrent ½ Miil. Kirken er af Grundmuur i god Stand, hvorved er en muret Begravelse. Til denne Kirke, som ellers er forsynet med smukke Ornamenter, ligger noget Jordegods.

Roms-

Digitized by Google

Romsdals Amt i Bergens og Tronhiems Stifter bestaaer af 3de Fogderier og Sorenskriverier, nemlig: Søndmørs Fogd., henhørende til Bergens Stift, uden forsaavidt at Indtraderne erlægges paa Tronhiems Stiftamtstue; dernæst Romsdals og Nordmørs Fogderier i Tronhiems Stift. Disse 3de Fogderier indeholde 3de Provstier under samme Navne, hvorunder ligger 24 Præstegielde, inddeelte i 61 Kirkesogne, indbefattet 2de Kiøbstæder, som høre under Amtet, nemlig: Molde i Romsdals Fogd. og Christianssund i Nordmørs Fogd.; desuden hører til Nordmørs Fogd. et Annexsogn af Hevne Præstegield i Fosens Fogd., Tronhiems Amt, kaldet Vennie. De matrikulerede Gaarde i hele Amtet have 3062 Numere. Tingene holdes 2de Gange om Aaret paa visse Tingsteder i ethvert Fogd., nemlig: om Sommeren i Junii og Julii Maaneder, og om Høsten i October Maaned. I Amtet er Aar 1776 stiftet et Selskab, under Navn af det Romsdalske practiske Landhuusholdnings-Selskab, som aarlig udsætter Præmier til Jordbrugets Forbedring og Vindskibeligheds Befordring i Almindelighed blandt Bondestanden. En Land-Physicus er beskikket for Amtet, som tillige er Medicus i Molde Bye og for Reknes Hospital sammesteds., hvilket Hospital er indrettet for Fattige, som ere besængte med Spedalsk Sygdom, see Molde.

Romsdalen eller Raumsdal, en lang Dalstrækning, som udgiør den største Deel af Grøttens Hovedsogn, i Grøttens Præstegield, Romsdals Fogd. og Amt. Den gaaer op fra søndre Side af Romedals Fiord, ved Indløbet af Jisfiorden, eller ved det Sted Veblungnæskleven, og strækker sig 4½ Miil mod Sønden til Lessøe Præstegield i Guldbrandsdalen. Ved Soen fra Veblungnæsset, som er et Giestgiversted, er Dalen meget bredere end øverst oppe, hvor den gisres meget snæver og trang af mange store Fielde paa begge Sider. Veien op efter Dalen er meget vanskelig at passere, især den bekiendte Biørnklev, som ikke kan undgaaes; thi Veien over denne er anlagt i Kanten af det steile Field ved en Vroe af Tømmer, hvorved haves høie og fæle Bierg-klipper paa den ene Side, og paa den anden Side sees den store Raum- eller Romsdals-Elv at løbe forbi dybt nede i Dalen. Denne Elv løber i en Distance af omtrent 9 Miile, har sit Udspring fra Lessø-Vand i Lessø Præstegield, Guldbrandsdalens Fogd., løber igiennem Dovrefield og Langefieldene, hvorved den har aabnet en Alfar-Vei imellem de sønden- og nordenfieldske Districter, og falder ud i Romsdalsfiord. Gaardene i Dalen tage aarlig stor Skade af Fieldskred og løs Sand fra Fieldene, som i magdelig Storm om Sommeren overdækker baade Agre og Enge;

Digitized by Google

Enge; særdeles er Præstegaarden, som ligger her i Dalen, underkastet den betydeligste Skade, og mere end de ⅔ Dele af dens Agre og Enge ere paa ommeldte Maade ruinerede. Ved Mensal-Gaarden Devold i Dalen holdes aarlig et Marked, under Navn af Romsdals-Marked, see Devold. Fra Romsdalen skiær sig op til Fields en liden meget trang Tverdal, kaldet Østerdalen, som er beboet, men Gaardene tage her aarlig endnu større Skade af Fieldskred I Romsdalen ligger det bekiendte Romsdals-Horn, strax oven for en Gaard af samme Navn, og lige imod paa den anden Side ligger et andet høit Field, kaldet Troldtindene.

Romsdals Fiord i sidstmeldte Præstegield, har sit Indløb paa den søndre Side af Langfiorden, hvorfra den formeres paa den ene Side, og paa den anden af Furu-Fiorden; den skiær sig lige i Sønder og er 1½ Miil lang, men ikkun ½ Miil paa det bredeste. Denne Fiord er omringet af høie og store Fielde, tildeels bedækkede med Skov. Fiorden deler sig i 2de Arme, under Navne af Indfiorden og Iisfiorden, begge ½ Miil lang og ¼ Miil bred. Fra disse Fiorde skiære sig nogle beboede Dale, saasom førmeldte Romsdal m. fl. Imellem Romsdalsfiord (hvoraf den yderste Deel paa begge Sider ligger under Vedøens Præsteg.) og en anden Fiord, kaldet Nædven, gaaer et Eide, ¼ Miil langt, under Navn af Nordviig-Eidet, hvorpaa ligge 7 store velbebyggede Gaarde, hvilke have en nydelig Situation. Ligesaa ligger et andet Eide imellem disse Fiorde, kaldet Lerems-Eidet eller Gierset-Bøygden, som er ½ Miil langt, hvorpaa ligger 2 færske Vande, saa kaldes Ore- og Gierset-Vandene, saa og nogle Gaarde. Over dette Eide er en stærk Passage, og falder Veien derover til Romsdals-Marked; men dette er ikke saa behagelig, som Nordvig-Eidet, formedelst Fieldstrækninger, som ligge rundt omkring.

Romsdals Fogderie og Sorenskriverie i Romsdals Amt, grændser i Nord til Nordmørs Fogd., i Øster til Guldbrandsdalen, i Sønder til Sømdmørs Fogd., og i Vester til Havet. Dets Længde er fra Sønder til Nord 10 Mile, som regnes fra Biørnekleven paa Guldbrandsdalens Grændser til Stimsheften mod Havet, og fra Tilter-Eidet ved Grændserne af Nordmørs Fogd. til Vestfiorden eller Havet regnes Længden for 8 Mile. Paa Landsiden er dette Fogd. omgivet med høie og tildeels næsten ufremkommelige Fielde, og mod Havet omgivet med en stor Deel Øer, Holme og Skiær, af hvilke Øer mange ere beboede. De fornemste af disse Øer ere: Harøe, Sandøe, Huusøe, Onen, Orten, Gaasen og den store Otterøe. Imellem Øerne indløber Havet fornemmelig udi 2de Strækninger, den ene fra Nordvest og kaldes Juul-Sundet, og den anden fra Vester, kaldet

Digitized by Google

kaldet Fürn-Fiorden. Disse 2de Indløbe formere den indvortes Skikkelse af Fogderiet, og bestaae udi efterfølgende Fiorder: 1) Fræn-Fiorden, en Miil lang, gaaer Øster ind i Landet til Sylte-Eydet. 2) Fanne-Fiorden, gaaer forbi Molde Kisbstæd, Øster ind i Landet 3 Mile og endes ved Fanne-Eidet og Osmarken. 3) Langfiorden gaaer 4 Mile ind mod Øster til Tilter-Eydet. Af disse 3de Fiorde formere sig mange mindre Fiorde, Sunde, Viger og Bugter. Paa begge Sider af Fiordene ere Fieldstrækninger og nederst ved samme mod Strandbreddene ligge Gaarde paa biergede og ujevne Steder, saa og i de Dale, som skiære sig op i Landet fra Fiordene, hvor Korn-Avlingen overalt er meget mislig, derimod de Gaarde, som ligge ved Havsiden og paa Øerne, have i Almindelighed jevne og gode Marker. Dette Fogd. inddeles i 6 Præstegielde, som ere: Boe, Agerøe, Bolsøe, Grøtten, Vedøe og Næsset. Disse 6 Præstegielde ere igien inddeelte i 20 Kirkesogne, og 8 Tinglauge eller Ottinger, nemlig: Vaage, Sund, Fanne, Eridsfiord, Rædven, Romsdals, Volds og Vesnes. Herforuden ligger formeldte Molde Bye i dette Fogd., som den eneste Kisbstæd. Tingene holdes af Fogden og Sorenskriveren, som tillige er Byefoged paa Molde og der er boende, 2de Gange om Aaret, nemlig: om Sommeren i Junii og Julii Maaneder, og om Høsten i October. Sorenskriverens Domme indstævnes for Trondhiems Laugting. Hele Fogderiet bestaaer af 681 matrikulerede Gaarde paa Landet. Skovene ere kun ringe i dette Fogd., og paa sine Steder aldeles intet uden endeel Smaakrat af Birk, Elle, Hassel og Eene. Gran voxer ikke uden paa en Gaard i Næssets Præstegield, kaldet Randvigen. Gaardenes Ind- og Udmarker ere overalt tørre og mavre, og Jordens Dyrkning har forhen været meget maadelig især ved Havsiden, men i den senere Tid ved Kongelig Opmuntring af Præmie og ved det i Romsdals Amt stiftede praktiske Landhusholdnings Selskab have Jordforbedringer betydelig tiltaget til Korn- og Høe-Avlingens Formerelse, og hvortil Almuen nu viser en udmærket Lyst og Arbeidsomhed. Deres fornemste Næring har ellers været ved Fiskerie i Fiordene og Havet, og haves her fornemmelig 2de bekiendte Fiskevær for Vaar-Torsk Fiskerie, nemlig: Onen og Orten. I Grøttens Præstegield paa Gaarden Devold holdes aarlig et Marked, see Devold. Dette Fogd. eller District har i gamle Dage havt en Konge, ved Navn Iøttumbiørn, som var Kong Nors Sønnesøn; hans Søns Navn var Raum eller Rom, af hvilken Raumdal eller Romsdalen har faaet sit Navn. Aar 858 var Kong Nokvid af Romsdal med flere Konger i et Søeslag mod Kong Harald Haarfager ved et Sted, kaldet

Digitized by Google

Soelskiel, og blev der slaget. Siden lagde Kong Harald Haarfager Romsdalen under Rangvald Møre-Jarl; og da han skiftede Landet blandt sine Sønner, faldt Romsdalen til Erik Blodøre. Aar 996 bleve Indbyggerne i Romsdalen tvungne af Kong Oluf Tryggesøn til at antage den christelige Troe; men de faldt af igien efter Kongens Død, da Romsdalen kom under Svend Jarl, som holdt Afguders Offer vedlige. Aar 1022 bleve Indbyggerne atter omvendte til den christelige Troe af Kong Oluf den Hellige, som samme Tid reiste op igiennem Romsdalen til Guldbrandsdalen for at christne Folket. Aar 1122 var Kong Østen Magnussøn i Romsdalen, hvor han døde paa Husestad. Aar 1137 reiste Kong Magnus Blinde med sin Krigshær igiennem Romsdalen op til et Slag paa Formundgierd i Opland. Aar 1162 holdt Kong Hagen Hedebred et Søeslag med Erling Skakke imellem Hen Sækken og Vedøen, hvorpaa den Tid var en Kiøbstæd; han søgte Hielp af Kiøbstædfolkene, men blev der slaget, og hans Folk begrove ham i Romsdalen, forlode deres Skibe og droge landveis til Opland. Aar 1225 udi Kong Hagen Hagensøns Tid havde Arne Blak Forlehning i Romsdalen. Aar 1273 blev forordnet, at Romsdals Almue skulde føre deres Vare til Vedøe Kiøbstæd og der drive deres Handel. Aar 1612 i den Feide imellem Danmark og Sverrig kom til Romsdalen 2de Skibe fra Skotland med Krigsfolk, som marcherede op igiennem Romsdalen i Tanke at undsætte de Svenske, som da stode armerede paa Hedemarken; men Romsdals Almue gave Guldbrandsdalens Almue herom Underretning saa betimelig, at de sidste fik Tid til at samle sig bevæbnede, og ved et Sted, kaldet Kringlen, imellem Sels og Qvams Annexsogne i Guldbrandsdalen, overfaldt Skotterne, som med deres Anfører Oberste Zinklar bleve totaliter slagne, (see Kringlen). I de efterfølgende Tider har Romsdalens Fogd. eller Lehn været forlehnet til Otto Brokkenhuus, Jørgen Wind, Kanzler Reventlau m. fl. Ved den Roeskildske Fred, Aar 1658 blev Romsdals Lehn tilligemed Tronhiems Lehn afstaaet til de Svenske. men Aaret efter af de Norske selv vundet tilbage til den Danske Krone.

Romsdals Horn, en Gaard beliggende i den Dalstrækning Romsdalen, udi Grøttens Hovedsogn og Præstegield, under sidstmeldte Fogd. Strax oven for denne Gaard ligger det bekiendte Romsdals-Horn, et meget høit Field, bestaaende af mange høie spidse Tinder, hvoraf det høieste især seer ud som et rundt Horn, hvilket i klart Veir kan sees 15 a 16 Mile ud i Havet, og tiener altsaa til Kiendemærke for Søefarende; det tiener tillige Fiskerne til Mærke, naar de ved Midsommers Tid søge ud i Havet til en

Fiske-

Digitized by Google

Fiske-Bank, kaldet Store-Eggen under Søndmørs Fogd., thi naar de have en saa lang Distance fra Landet, at Romsdals-Horn gaaer dem af Øiesyn, da ere de ved Banken, hvor de fleste Tider gisres god Fangst af Lange og Helleflynder eller Qveiter. Store Baade for 7 til 9 Mand bruges til dette Fiskerie. Tæt hos ommeldte Gaard sees en Sprække i Bierget af Dannelse, som om den var indhuugen med et Sværd; Stedet har derfore Navn af St. Olufs Sværd, og da fra denne Sprække bestandig udrinder Vand, saa berettes, at St. Oluf skal have hugget denne Sprække i Bierget, for derfra at faae Vand for sine Heste. Lige mod dette Field, som er en Arm af Dovre-Field, ligger et andet Field, kaldet Trold-Tindene.

Romsdals Otting, et Tinglaug i ovenmeldte Romsdals Fogd., hvortil Tingstedet er Gaarden Veblungnæs, som tillige er Giestgiversted.

Romsdals Provstie, indbefatter fornævnte 6 Præstegielde i Romsdals Fogderie, hvortil ere 6 Sognepræster og een af dem er tillige Provst i Provstiet.

Romstad eller Høilands Sogn, see Høiland.

Romuld eller Rimold, en Gaard paa vestre Side af Gula-Elv, skraas over for Gaardene Melhuus i Melhuus Hovedsogn og Præstegield, Guldals Sorenskriv., Tronhiems Amt. Denne Gaards Huse ligge et langt Stykke fra Elven paa en høi Bakke, og strax Sønden for sees en stor rund Høi, kaldet Jarls Høi, hvor den bekiendte Hagen Jarl den Mægtige siges at ligge begraven.

Ros, en Ø i Alstahougs Præstegield, under Helgelands Fogd., Nordlands Amt, beliggende Vesten for Tiotse.

Rosendal, er Baronie i Qvindherreds Hovedsogn og Præstegield, Søndhordlehns Fogd., søndre Bergenhuus Amt. Hovedgaarden ligger et kort Stykke fra Hovedkirken, og blev først bebygget, under Navn af Hatteberg, af en Ludvig Rosenkrands, som kom fra Danmark, og ved Ægteskab med en Datter af en rig Skotsk Adelsmand, ved Navn Axel Moath, som boede paa Gaarden Hovland i Tysnæs Præstegield sammesteds, fik han saa meget Jordegods til sin Hovedgaard Hatteberg, at deraf kunde oprettes et Friherskabs-Sæde, og bekom derpaa Kongens Brev eller Erektions-Patent af 4de Junii Aar 1678, med Navn af Rosendal, eller som det heder i Patentet, Rosenthal, samt at det skulde have sin egen Jurisdiction, item jus vocandi til Qvindherreds Præstegield med flere adelige Friheder, som det endnu har, og blev da Hovedgaarden med underliggende Gods beregnet i alt til 579 Tønder 9 Setninger efter dansk Maal. Saaledes blev

det arvet af hans Søn Axel Rosenkrands, som var den sidste, der selv beboede Hovedgaarden og døde uden Livs-Arvinger. Efter hans Død faldt Baroniet til Kronen, og blev siden kiøbt af Statholder Vibe efter Skiøde af 28 Martii 1725, men af ham ei beboet. Efter ham tilfaldt det Geheimeraad Vincenz Lerke og siden hans Søn General Lerke; fra ham blev Baroniet solgt for 18000 Rdlr. til Edvard Londeman, som først var Professor ved Kiøbenhavns Universitet, siden blev Lector Theologiæ i Bergen med Biskops Character og Aar 1747 nobiliteret med Navn Rosenkrone. Ved en Erektions-Akt, dateret Bergen den 9 September Aar 1749, oprettede denne Rosenkrone, med Kongelig Approbation, Baroniet til et Stamhuus for hans ægte Børn og Descendentere, og naar disse maatte være uddøde eller mangle de Qvaliteter, som Erektions-Brevet foreskriver, da skal Stamhuset med alle sine Indkomster og Herligheder henfalde til Kiøbenhavns Akademie, saaledes at det fremdeles skal vedblive at være Stamhuus, men af de aarlige Indtægter skal oprettes og istandsættes et Collegium Academicum i Kiøbenhavn for visse af de meest duelige Studentere, hvoriblant 2 af den islandske Nation skal nyde aarlig Logement og visse Stipendia. (See Londeman de Rosenkrones Legatum blandt Universitetets Fundationer, anført i Hofmans Fundatser, 9de Tom. Pag. 68-70). De afdøde Adelsmænd, som have eiet og beboet dette Baronie, deriblandt førmeldte Biskop Londeman de Rosenkrone med Frue, ere nedlagde i store Kister overtrækkede med Fløiel og Sølvbeslag, og hensatte i et stort muret og hvelvet Begravelses-Sted ved Qvindherreds Hovedkirke. Baroniets eller Stamhusets Hovedgaard har en besynderlig Situation; thi de Egne, som ligge omkring Kirken og Gaardens Bygninger, Norden for en der løbende bred Elv, vise sig med dets mange jevne Agre og Enge trappeviis over hinanden overmaade behagelig, og den underløbende Elv danner ligesom en Grav omkring en fortificeret Stad; derimod sees mod Østen og Sønden intet uden steile og nøgne Fielde, uden Græs og Skov. Hovedbygningen er af meget tyk Grundmuur, med smaa Vinduer høit op paa Veggene. Den har kun een Port eller stor Indgang, igiennem hvilken man kommer ind paa en stor firkantet Plads, paa alle Sider indsluttet af Gemakker og Værelser af 2de Etager, deraf den underste for Domestiqver, og den anden for Herskabet. Disse Værelser ere smukt betrækkede, og overalt sees Vaabener og andre Positurer i Gibs. Ved Bygningen er en stor og smuk Frugthauge, forsynet med fornødne Huse for Gartneren, og under samme store Kieldere at sætte de fine Træer og Planter udi om Vinteren. I Baroniets District er i Drivt et Kobberværk, kaldet Chri-

Digitized by Google

Christiansgaves eller Lilledals-Værk, see Christiansgave. Over Baroniet er en Birkedommer, som tillige er Birkeskriver.

Roset-Field, en lang Fieldstrækning i Nummedals Fogd., Trondhiems Amt.

Rosfiorden, en Arm af Nordsøen, som ved en Havn, kaldet Korshavn, gaaer 2 Mile op i Landet mod Lyngdals Præstegield, i Lister Fog., Mandals Amt. I denne Fiord falder jevnlig godt Fiskerie.

Rosten, en bierget Strækning af en halv Miils Længde, i Guldbrandsdalens Fogd., Christians Amt, hvorover den almindelige Vei falder for alle Reisende, men er meget besværlig og farlig; thi paa den vestlige og nordlige Side ved Veien ere høie Bierge og Klipper, og neden under paa den østlige Side løber en meget stor Elv.

Rosvold, en Gaard beliggende paa et meget smukt Sted i Børsen eller Vigens Annersogn, Bynessets Præstegield, Strinde Fogd., Trondhiems Amt, hvorpaa anseelige Bygninger ere opførte af afg. Krigsraad Rogart. Han havde og anlagt en smuk Hauge med Buegange og endeel andre Prydelser, som nu ere ruinerede.

Rothouven, en Fortresse besat med Kanoner, ved Staden Bergen i Bergens Vaag. I Bierget, hvorpaa denne Fortresse er anlagt, sees en Hule, som strækker sig meget langt ind.

Rotsøerne, saa kaldes nogle Øer i Havet under Sole Annersogn, i Haalands Præstegield, Jedderen og Dalernes Fogd., Stavanger Amt, hvoraf den ene har 2de Opsiddere. Paa disse Øer opholde sig en stor Mængde Søefugle.

Rotvold eller Rodvold øvre og nedre, 2de betydelige Gaarde, beliggende ved Strindfiorden i Hlade Hovedsogn, Strinde Præsteg. og Fogs., Trondhiems Amt, omtrent ¼ Miil eller noget mere fra Staden Trondhiem, tilhørende General-Major Greve von Schwettou og af ham beboes og bruges. Den bebodde Gaard er meget smukt bebygget, hvorhos er en stor og smuk Hauge, og Gaardenes Jorder, som ligge meget behagelige, ere af Greven betydelig forbedrede og udvidede til Ager og Eng. Her er anlagt et godt Tegl-Brænderie. Under Gaardene høre 6 Huusmandspladse.

Rouqvam, en Gaard i Gusdals Præstegield, Guldbrandsdalens Fogd., Christians Amt, af Skyld 3 Huder 8 Skind Odelsgods. Mærværende Opsidder Landkræmmer Ole Bøe har for Høe-Avling erholdet Præmie af Landhusholdnings-Selskabet, og for et godt Skæfferie-Anlæg af engelske Faar har han ligesaa erholdet Præmie.

Rudfield,

Digitized by Google

Rudfield, et meget stort Field Østen for Guledal, i Guldals Sorenskriv., Tronhiems Amt, som skiær sig i Nord fra Dovrefield og strækker sig hen til Sverrig omkring Jemteland, og siden imellem Finmarken og Sverrig. Paa dette Field, som efter sin Strækning har adskillige Navne, saasom Rudfield, Sulefield og Kiølen, opholde de fleste Norske og Svenske Finner sig med deres Reensdyr, see Kiølen.

Rundberge, et Bierg eller Bierghammer ved Søen i Grøttens Præstegield, Romsdals Fogd. og Amt. I den flade og steile Side, som vender ud til Sæen, staaer endeel Rune-Bogstaver indhugne i en Rad, hver Bogstav ¾ Alen lang, staaende 2 til 3 Favne over Vandets Flade.

Rundøe, den yderste af de beboede Øer i Havet under Herøe Præstegield, i Søndmørs Fogd., Romsdals Amt. Den holder 2 Mile i Omkreds, og er fra Qvalsviig-Øe adskilt ved Runde-Sund, hvor Skibene finde et kort og reent Indløb fra Vesterhavet, og desuden god Ankergrund ved østre Ende af Øen. Et høit Field, som strækker sig langs hen ad Øen, har paa vestre Kant en artig Udseende formedelst de mange i Toppen staaende Spidser eller Fieldtinder, hvoraf Fiskerne benytte sig for at tage de fornødne Mærker, naar de udsætte Torske-Garn i Havet. Oven paa Fieldryggen ligger et lidet ferskt Vand, hvorfra nedrinder en Elv, som driver et godt Møllebrug, hvilket ellers er noget rart paa Udøerne. Paa Fieldsiderne bygge en Mængde Søefugle deres Reder om Sommeren, fornemmelig Lomgiver og Linder, hvilke sidste trækkes med Jernkroge op af deres i Jorden skiulte Reder, og sælges herfra i Mængde tilligemed Alker, da man af begge Slags fylder undertiden hele Baade, og farer hist og her omkring for at afsætte dem. Paa denne store Øe findes i alt kun 2de Gaarde, en paa hver Side, hvilke ere temmelig store, og have, foruden Herlighed af Fiskerie, gode Korn-Marker og Græsgange. Disse 2de Gaarde, som kaldes Runde og Gurøre, skylde 16½ Vog Fisk, har 12 Opsiddere og 4 Huusmænd. Ved Gaarden Gurøre er for omtrent 20 Aar siden for privat Regning opført og istandsat en Fyr til de Søefarendes Tieneste.

Rugsund Sogn, et Annex til Davigs Præstegield, i Nordfiords-Sorenskriv., nordre Bergenhuus Amt, bestaaer deels af Øer og deels af fast Land, deriblant Rugsund-Øe den største, som er 2 Mile i Omkreds. Korn-Avlingen i dette Sogn er meget ringe, og ubetydelige Skove, men god Fædrift. Almuens fornemste Næring er ved Fiskerie, som her paa Grændserne falder betydelig.

Rug-

Digitized by Google

Rugoerne, 2de beboede Oer i Hvamsfiorden, under Dale Syssel, vestre Fierding af Island, hvorpaa falder skiön Hoeslet, Græsgange, Strandfugle, Æg og Ederduun.

Rui, en Gaard i Sillejords Præstegield, Hvre Tellemarkens Fogd., Bradsberg Amt, beliggende nær ved Fladdals Kirke. Her sees 2de store Begravelses-Høie, og i Midten af den ene staaer en lang, smal og glat Bautasteen. End videre har lagt paa en af Høiene en flad Steen med Rune-Bogstaver, som er henbragt til Fladdals Kirke og ligger uden for Døren til Choret.

Rumblavig, den nordligste beboede Vei paa Langenæs i Mule- nordre- Syssel, østre Fierding af Island.

Rundøe, en Øe under Bergens Tolddistrict, beliggende i Nord Ost fra Statlander, hvorpaa er oprettet en Fyr til de Søefarendes Veiledning.

Runnesvig, en Havn i Østfinmarken under Finmarkens Amt.

Russelykken, et indhegnet Stykke Jord strax uden for Staden Christiania, hvor en offentlig Skydebane er indrettet.

Rustlien, en Sæter paa Veien til Hedalen, mod Rustlie-Fieldene i Vaage Præstegield, Guldbrandsdalens Fogd., Christians Amt. Her sees en livagtig Forestilling af en gammel Fæstning, forsynet med tredobbelte, næsten regulaire Bastioner, og øverst paa Høiden sees Tegn efter Mure og Taarne.

Rutefiord, en Fiord, som fra Havet løber ind imellem Strande Syssel og Hunevatns Syssel under nordre Fierding af Island. I denne Fiord ligger en Øe, kaldet Rutøe, hvor Søefugle og Sælhunde opholde sig, og falder paa Den skiønne Hoesletter og Græsgange. Ved Rutefiord findes varme Brønde eller Hverer, hvoriblant Reykehver er det fornemste, hvor Vandet er klart og velsmagende. I Fiorden nedløber en meget lakerig Elv, kaldet Rutefiords-Aae.

Ruten, et stort Field, beliggende paa norsk Side inden for Grændsen, iblandt de Tydalske Fielde, under Strinde Fogd., Tronhiems Amt.

Ruten, et Grændsefield i Guldals Sorenskriv., Tronhiems Amt, hvorpaa staaer en Grændse-Røse, og ved den gaaer en Vei fra Rsraas og Brækka, over Grændsen til Funesdal i Herdalen under Sverrig.

Rye, en Gaard i Byenæssets Præstegield, Strinde Fogd., Tronhiems Amt, beliggende ½ Miil fra Præstegaarden, hvor i fordum Tid har staaet en Kirke.

Ryfylke Fogderie og Sorenskriverie i Stavanger Amt, ligger rundt omkring den store Stavanger Fiord, og bestaaer deels

af

af fast Land, og deels eller fornemmelig af beboede og ubeboede Øer. Det faste Land grændser i Sønder til Stavanger Bye; i Nord til et Field, kaldet Ryvahren, hvor Bergens Stift begynder; i Øst til Soledal og Ryldal; og i Vest til Udzire, som ligger 3 Mile Vesten for den Øe Karmen. Mange dybe og lange, deels brede og deels smale Fiorde, samt Sunde, Viger og Bugter løbe ind i det faste Land, hvoromkring, ligesom i adskillige Dalstrækninger en stor Deel Gaarde ligger; saa ligge og endeel Gaarde høiere oppe til Fields blandt Klipperne. Dette Fogd. er inddeelt i 12 Præstegielde, nemlig: Strand, Findøe, Rennesøe, Hielmeland, Jelsøe, Suledal, Vigedal, Skiold, Hinderaae, Augvaldnæs, Skudernæs og Torvestad, bestaaende af 32 Kirkesogne, men hvoraf det ene Sogn, nemlig Røldal Annex til Suledals Præstegield, hører i det verdslige under Sondhordlehns Fogd., i søndre Bergenhuus Amt. De øvrige 31 Kirkesogne indeholde i alt 1283 matrikulerede Gaarde, som ere ansatte for 146 $\frac{5}{16}$ Land- eller Soldater-Lægder og 196 Søe-Lægder. Aar 1746 bleve disse Gaarde beboede af 2343 Gaardmænd, og var da Folkemængden i alt omtrent 15000 Siele. Videre ere førmeldte Gaarde inddeelte i 3de Fierdinger, som ere: Hesbye, Hembnæs og Karmesund, og disse igien i 18 Skibreder eller Tinglauge, saasom: Hesbye, Aardal, Idtzøe, Hølle, Askøe, Houstken, Suledal, Søvde, Vigsdal, Vads, Jelsøe, Leeranger, Stiernøe, Hielmeland, Stangeland, Skaare, Augvaldnæs og Hetland. I hver Fierding holdes Tingene for disse Skibreder eller Tinglauge 2de Gange om Aaret, nemlig: om Sommeren i Junii og Julii og om Høsten i October, November og December Maaneder. Sorenskriverens Domme indstevnes for Stavangers Laugting. Almuen i dette Fogderie ere meget drivtige Jorddyrkere, og have fornemmelig i den senere Tid meget udmærket sig ved deres Gaardes Forbedring saaledes, at de i gode Aar høste en anseelig Korn- og Høe-Avling, uagtet Jordarten i sig selv er kun maadelig; thi de vide paa en udmærket Maade baade at behandle Jorden og bringe Gisdsel dertil. I fordum Tid kunne i Almindelighed neppe avles saa meget Korn, som til Føde var fornødent for det halve Aar; nu derimod ere Bønderne ikke allene forsynede med Føde for hele Aaret og Sædekorn, men fra Fogderiet afhandles desuden nogle hundrede Tønder aarlig i Bergen og Stavanger m. fl. St. Gaardene, som ligge til Fields, ere vel ofte underkastede mislig Kornavling, formedelst tidlig Nattefrost om Efteraaret og langvarig Kulde om Foraaret, men derimod have de ved skiønne Høeslætter og Græsmarker Anledning til at holde desto flere Creature, som med gode Skove tilbringe dem deres

Næring.

Digitized by Google

Næring. Naar undtages de 4re Præstegjelde: Skudenæs, Augvældnæs og Torvestad, som ligge paa den store Ø Karmen, samt Rennesøe Præstegjeld; saa have de øvrige 8 Præstegjelde i Almindelighed gode Skove, hvoraf ei allene Fogderiets Almue forsynes med fornøden Bygningstømmer m. v., men endog andre omliggende Egne, og en stor Deel Saugtømmer hugges til Skibsrel paa de mange i Fogderiet liggende Saugbrugе, hvis Antal Aar 1746 var 54, men intet til høiere Quantum end 2000 Bord. Paa disse Bruge skiæres hvad Indbyggerne behøve, og Resten til Forhandling og Udførsel fra Stavanger. Bordene skiæres fornemmelig af Fyrretømmer, thi Gran er sielden at finde i nogen Gaards Skov. De andre Skovsorter ere fornemmelig Birk og Elle, som, især langs ved Havbredden, vore i stor Mængde og blive henstaaende til Forraadnelse, formedelst lang Fraliggenhed. De nærmere Løvskove hugges til Brænde, og forhandles i Stavanger, hvad Bønderne ei selv behøve. Af Fyrre-Skovene bygger Almuen tillige deres store og smaa Baade, ja endog smaa Skibe eller Skuder til 20 a 24 Commerce-Læster; desuden forfærdiges Tønder, Kar, Stamper, Melkespande eller Bøtter ꝛc., og af Aske- og Espe-Træer dreies Fade, Skaaler og andre Træekar til eget Brug og til Forhandling. I Stavanger Fiord og andre derfra løbende Fiorde, falder godt Fiskerie af Sild, Torsk og Helleflynder eller Qveiter, Makrel, Brisling ꝛc., endog til betydelig Udførsel, item en Mængde Lax i Fiordene og Elvene, som fanges deels ved Vaad, deels ved Garn og deels ved andre Fiskeredskaber. Siden Aar 1690 har Almuen drevet betydelig Hummer-Fiskerie ved de Havne og Steder: Skudernæs-Havn, Akre-Havn, Præstø-Havn, Vaage, Stiernerøe, Hviddingsøe og Tananger. Dette Slags Fiskerie blev i første Tid drevet med megen Besvær, nemlig med en Sort Tænger af Træe, men nu ved de saa kaldte Hummer-Teener, som have importeret aarlig 4 a 5000 Rdlr. ved Udførsel fra Stavanger Bye til London og Amsterdam. De Gaard-Eiere, paa hvis Grund Hummer-Fiskeriet skeer, have forhen tilegnet sig Eiendoms-Ret dertil, og paalagde Huusmænd og andre, som drive Fiskeriet, at svare dem en vis Afgivt, men ved Kongelig Reskript af 23 April 1728 er Fiskeriet bleven frit for alle og enhver. Et Kobberværk, kaldet Eenigheds-Værk, har her i Fogderiet været i Drivt, men ligger nu aldeles øde. I dette Fogderie har Kong Hagen Adelsteen havt sit meste Tilhold, og ligesaa efter hans Død Kong Harald Graafeld. Aar 1030 vare Aslak af Findøe og Erling Gierre Lehnsherrer over Ryfylke i Kong Ingi Baardsøns Tid; og da han var slagen af Baglerne, blev Peder Steiper af Birkebenene sat over Ryfylke.

Udi

Digitized by Google

Udi Kong Hagen Hagensøns Tid, Aar 1240, havde Baad i Hesteboe Befaling i Ryfylke paa Hertug Skules Vegne, see Snorre Sturlesøns norske Krønike.

Ryfylke Provstie sammesteds, bestaaer af 6 Præstegielde, som ere: Skiold, Hielmeland, Suledal, Vigedal, Jelsøe og Hinderaae, hvilke indeholde 16 Kirkesogne, hvortil ere 6 Sognepræster, og den ene er tillige Provst over Provstiet.

Ryge Præstegield, i Mosse Fogd., nedre Borgesyssels Provstie, Smaalehnenes Amt, bestaaer ikkun af et Kirkesogn og en Kirke, hvortil er en Sognepræst. Kirken er en grundmuret Bygning. Tingstedet for dette og Vaaler Præstegield, kaldes Fierdinghuset.

Rysnæs, en adelig Sædegaard i Jonsdals Annexsogn, Strandebarms Præstegield, Søndhordlehns Fogd., søndre Bergenhuus Amt, som i fordum Tid har tilhørt en adelig Familie ved Navn Galtunger. Denne Gaard er i sig selv smukt situeret og har ansælige Bygninger, men nu meget gamle. Til Gaarden hører en betydelig Tømmer-Skov.

Rysvand, et meget stort ferskt Vand, nogle Mile langt, beliggende i Helgelands Fogd., Nordlands Amt. I dette Vand ligger en maadelig stor Ø, kaldet Rysvandsholm. Fra Vandet udløber en stor Elv, som falder ned i en Fiord, kaldet Sør-Ranen.

Rædven- eller Røven-Fiord, en Tvær-Fiord i Vedøe Præstegield, Romsdals Fogd. og Amt, som formeres af Langfiorden og Store-Vedøe Fiord; den skiær sig lige ind i Sønden omtrent ¼ Miil og er ¼ Miil bred. Om denne Fiord og i Dale, som løbe fra Fiorden op i Landet, ligger Rædven Annexsogn, og nogle Gaarde høre til Eids Sogn under Grøttens Præstegield. Imellem Rædven- og Romsdals-Fiorden gaaer et Eide, kaldet Nordvig-Eidet, hvorpaa ligge adskillige Gaarde og kaldes derfore tillige Eidsbøygden. Paa Fiordens vestre Side aabner sig en beboet Dalstrækning, kaldet Rædven-Dal, hvorigiennem løber en stor Elv.

Rædven Otting, et Tinglaug sammesteds, hvortil Tingstedet er Gaarden Eide.

Rædven Sogn, et Annex til Vedøe Præstegield sammesteds, beliggende ved ovennævnte Rædven Fiord. Kirken staaer paa dens vestre Side ved Mundingen af Rædven Elv, ½ Miil fra Hovedkirken. I denne Kirke findes forvaret en gammel Messehage fra de katholske Tider, som er ziret med adskillige couleurede Figurer. Sognet indeholder 24 Gaarde, som Aar 1773 bleve beboede af 51 Bønder.

Rævel-

Digitized by Google

Nævel-Fieldet, et høit Field beliggende imellem Faaberg og Øyer Præstegielde, i Guldbrandsdalens Fogd., Trondhiems Amt, strækker sig i Længde fra Nord til Sønder ¾ Mil. Fra dette Field er en meget vidtløftig og behagelig Udsigt.

Nævesand, en Havn ved Byen Arendal, i Nedenæs Fogd. og Amt.

Nævoug, en Gaard i Herlands Annersogn, Edsberg Præstegield, Nakkestads Fogd., Smaalehnenes Amt. Annerkirken staaer ved denne Gaard, men har forhen staaet paa Gaarden Herland.

Nævsiön, et stort Fiskevand, 4 Mile til Fields under Gusdals Præstegield, Guldbrandsdalens Fogd., Christians Amt. I dette Vand ligger en liden Ø eller Holm, omtrent 16 Skridt lang og halv saa bred. En Student, ved Navn Anders Ingebrigtsen Toxen tilligemed hans Broder har i Aaret 1652 den 11 August reist op til dette Vand for at fiske, og som de fandt en liden Baad ved Stranden, havde de Lyst at besee ommeldte lille Holm. Da de vare komne dertil, forglemte de at hefte Baaden; de havde altsaa ikke saasnart forladt den, førend Baaden flød fra Holmen og drev saa langt ud paa Vandet, at de ei kunde faae den tilbage. Nu var ingen Redning for dem til at komme tilbage, og de forbleve paa dette lille Sted til 13de Dag, uden at de havde noget andet at spise eller ernære sig af, end et Slags Græs, som de en Morgen fandt voxende paa Øen, hvoraf de spiste en liden Deel 2de Gange om Dagen, men den Dag de bleve af Bygdens Folk fundne, var dette Græs ikke mere at see. Begge Brødrene skal have levet i mange Aar derefter. (See Hiorthøys Beskrivelse over Gusdals Præstegield.

Nødenæs Præstegield i Nakkestads Fogd., Mellem-Borgesyssels Provstie, Smaalehnenes Amt, bestaaer af 2de Kirkesogne, som ere: Nødenæs Hovedsogn, hvis Kirke er af Steen, og Romskoug Annex, hvortil er en Sognepræst. Tingstedet for dette Præstegield er Gaarden Lund.

Nødholmene, nogle smaa ubeboede Holme i Harams Hovedsogn og Præsteg., Søndmørs Fogd., Romsdals Amt, hvorpaa falder en liden Høeavling. Disse Holme tilhøre Gaarden Syndeland. Imellem Holmene er en liden Havn for Jegte og andre smaa Fartøier.

Nødset, en Lehnsmandsgaard og Tingsted for Voldens Skiöreede, beliggende strax oven for Præstegaarden i Voldens Hovedsogn og Præstegield, Søndmørs Fogd., Romsdals Amt, af Skyld 5 Vog Fisk. Ved denne Gaard ligger et høit Bierg, som tiener

til

til et naturlig Barometer for de nærboende, thi imod den Tid at Regnveir indfalder, nedstyrter adskillige Stene af Bierget.

Rødve-Fiord, en Hovedfiord, som fra Havet ved det Forbierg Stat løber ind i Søndmørs Fogd., Romsdals Amt, og deler sig i adskillige Tværfiorde, nemlig: Sødvefiord, Dalsfiord, Kilsfiord m. fl.

Rødve Skibreede, et Tinglaug i sidstmeldte Fogd., hvortil Tingstedet er Gaarden Lækanger.

Rødøe, en liden beboet Øe i Ørstens Annexsogn, Voldens Præstegield, Søndmørs Fogd., Romsdals Amt, paa hvis østre Side sees en stor Kiæmpegrav, bestaaende af en Hoben sammenkastede Kampestene, og ved det at de øverste Stene ere væltede noget til Side, kan en Liigkiste sees, som er af et voxen Menneskes Storrelse, bestaaende af 5 store og flade Graastene, af hvilke den ene tiener til Laag, skiønt den ikke ganske skiuler Kistens Aabning.

Rødøe Præstegield og Fierding eller Tinglaug, i Helgelands Fogd. og Provstie, Nordlands Amt, bestaaer allene af Øer, og indeholder 4 Kirkesogne, som ere: Rødøe Hovedsogn paa Øen Rødøe, og Annexerne Lurøe, Meløe og Trenen. Hertil er en Sognepræst og en residerende Kapellan. Tingene holdes paa de 2de Gaarde Svinvær og Esvigen.

Røe Hovedsogn, see Næssets Præstegield.

Røe, en Lystgaard vesten for Byen Friderichshald i Idde Præstegield, Idde og Marker Fogd., Smaalehnenes Amt. Den er meget regulair anlagt med Alleer paa Siderne af Veien. Hovedbygningen, som vender til Haugen, er af 2 Etager, forsynede med mange smukke Værelser, hvilke ere zirede med smukke Malerier og Tegninger. Haugen er dannet af en skraae Bakke og bestaaer af lutter Terrasser indtil det nederste, hvor et smukt Lysthuus ender Hovedgangen. Terrasserne ere deels undermurede med Steen, deels i Afhældene belagt med Græstorv, og til Siderne ere i een Strækning nedgaaende Gange. Lysthuset forestiller en Grotte i Malerie, og er derved et Vandspring. Nogle overmaade store Coqviller tiene til Ziir ved et andet Vandspring. Desuden sees i Haugen nogle smaa Parker og endeel gode Frugttræer, deriblandt endog Aprikoser.

Røeberg, en Gaard i Stadsbygdens Hovedsogn og Præstegield, Fosens Fogd., Tronhiems Amt, beliggende ved nordre Side af Tronhiems-Fiord, 2 Mile fra Staden Tronhiem. Her er en meget god Havn for Jægter og smaa Fahrtøier, som i stor Mængde søge dertil. Gaarden, som er et meget fordeelagtigt Giestgiversted, er forsynet med gode Bønderbygninger, og dens tillig-

Digitized by Google

tilliggende Jorder anseelig forbedrede og indhegnede med Steengierder. Kong Sverre har ved Røeberg holdt et Søeslag med Ind-Trønderne, da han slog dem paa Flugt og tog deres Skibe fra dem, med hvilke han seilede til Tronhiem.

Røen- eller Odde-Sogn, et Annex til Slidri Præstegield, i Valders Sorenskriv., Christians Amt.

Røevær, en beboet Ø i Ryfylke Fogd., Stavanger Amt. Her ere 3de Havne til Brug i Nødsfald.

Røgen Præstegield og Tinglaug i Lier Sorenskriverie, Bragnæs Provstie, Buskeruds Amt, bestaaer ikkun af et Kirkesogn og en Kirke, som er en grundmuret Bygning, hvortil er en Sognepræst. Tingstedet er Gaarden Hatved.

Røldals Sogn, et Annex til Suledals Præstegield, i Ryefylke Fogd., Stavanger Amt, men Sognet ligger i Sandhordlehns Fogd., søndre Bergenhuus Amt, og udgiør et Skibreede eller Tinglaug under samme Navn, hvis Tingsted er Gaarden Utne.

Rømskoug Sogn, et Annex til Rødenæs Præstegield, i Rakkestads Fogd., Smaalehnenes Amt.

Rømue Elv, en stor Elv, som løber igiennem Sørums Præstegield, i Nedre-Rommeriges Fogd., Aggershuus Amt, hvilken Elv giør aarlig stor Skade paa hosliggende Gaardes Marker deels ved Oversvømmelse og deels ved Jordbrud. Saaledes indtraf betydelig Skade den 28 Junii og paafølgende 2den, 3die og 7de Julii 1794, da de 2de Gaarde Løhren bleve aldeles borttagne og forvandlede til en Leer-Massa. Præstegaarden og Kirken, som ligge nær ved dette Jordfald, befrygtes for at overgaae samme Skiebne. Ved Jordfaldet blev Elven opfyldt med Leer og Sand af 20 til 22 Alnes Høide over Vandet, i en Længde af ¼ Miil; den er derved giort ubrugbar til Tømmerflaadning for Fremtiden, hvortil den forhen var særdeles bequem.

Rønningen, en betydelig stor og god Gaard, som ligger meget behagelig strax Østen for Forstaden Baklandet ved Tronhiem, paa en høi Bakke, i Hlade Hovedsogn, Strinde Præstegield og Fogd., Tronhiems Amt. Den beboes og bruges af Frue Landraadstue Rantzov. Gaarden er forsynet med anseelige Vaaningss-Huse, opførte af Tømmer, bordklædte og rødmalede. Under Gaarden hører en matrikuleret Plads eller Ode-Gaard, kaldet Bakounet og 17 Huusmandspladse, de fleste smukt bebyggede, hvilke ere børlede, og bruges af endeel af Stadens Indvaanere, som anseelig have forbedret de Pladsene tilliggende Jorder.

Røraas Gaard, en meget stor Gaard, beliggende ¼ Miil Norden for Bergstaden Røraas, i Røraas Præstegield, Guldals Sorenskriv., Tronhiems Amt; Gaarden er smukt bebygget, har betyde-

betydelige Jorder, som allene bruges til Høeavling, og skiøn Skov, hvoraf hugges og forhandles en stor Deel til Røraas Kobberværk, hvilket tilligemed Kiørsel for Værket indbringer store Fortieneſter for Eieren, som for nærværende Tid er Theodorus B. Holst.

Røraas Kobberværk, beliggende i sidstmeldte Røraas Præstegield, 16 Mile fra Staden Tronhiem, er og har været det betydeligste Kobberværk i Norge, og blandt de rigeste i hele Europa. Det er opdaget Aar 1644 af den eneste der da boende Bonde, ved Navn Hans Olsen Aasen; thi en af Schichmesterne ved Qvikne-Værk, navnlig Lossius, som i omliggende Fielde den Tid foretog Schurfning og havde fundet Erts-Anviisning i et Bierg, kaldet Rohammer, anmodede bemeldte Hans Aasen at give Agt under hans Veiderie i Fieldene, om han kunde opdage flere saadanne Steder. Han fandt da i Fieldet Storvarn en Anviisning, hvor Værkets første Grube blev anlagt, som siden er bleven den nu betydelige Storvarts-Grube. Herpaa blev Værket optaget af et Interessentskab, som derpaa erholdte Kongelige Privilegier den 29 October 1646, hvilke ere fornyede og confirmerede den 17 April 1673. Værkets siden Tid efter anden udkomne Anordninger og Bestemmelser ere: 1) Berg-Ordonancen af 23 Junii 1683; 2) Den for Værket Kongelige approberede Bragnæsiske Commission, under 26 September 1685; 3) Reglement for Værket af 3 August 1689; 4) Et nyere Reglement af 16 Junii 1711; 5) Bevilling for Participanterne at antage Betientere under Dato 25 Martii 1760; og 6) senere Confirmation derpaa, med nogen Indskrænkning af 5 October 1771. Værket blev i de første Tider inddeelt i 60 Parter, siden ved den Bragnæsiske Commission i 180, og endelig i nuværende Inddeling 172 Parter, som tilhøre 60 Eiere, foruden nogle ubekiendte, saasom Med-Arvinger udi een eller flere Parter. De nu i Drivt værende Gruber ere 4re, hvoraf en er opdaget og belagt i Aaret 1791. Værkets Hytter ere: 1) Røraas Hytte ved Bergstaden, har 8 Smelte- og 2 Gahr-Ovne. 2) Tolgens-Hytte, i Tolgens Præstegield, Østerdalens Fogd., Hedemarkens Amt, 3 Mile fra Røraas, har 3 Smelte-Ovne. 3) Dragaas-Hytte i Aalens Annexsogn, Holtaalens Præstegield, Guldals Sorenskriv., 4 Mile fra Røraas, har 4 Smelte- og 1 Gahr-Ovn. 4) Femunds-Hytte, ligger inden Røraas Sogn, 4 Mile fra Bergpladsen, har 2 Smelte-Ovne. Derforuden er ved Røraas 1 Vand-Hammer til fornsden arevt Smede-Arbeide ved Grube-Drivten; ligeledes er en Kobber-Plathammer ved Tolgen, hvor aarlig udplattes nogle og tredive Skippund fra Gahr- til Plat-Kobber. Værkets Arbeidere ere i

alt

Digitized by Google

alt 690 Mand, boende deels paa Røraas egentlige Bergstad, deels uden om i Sognet, og deels i nærmest tilliggende Bygder, hvor og de fraliggende Hytte-Betientere opholde sig. Værkets Hovedbestyrelse er overdraget en Directeur, der boer paa Bergstaden, men udi vigtige Tilfælde, saasom Grubers Optagelse og Nedlæggelse, Betienternes Ansættelse, kostbare Bygningers eller Maskiners Anlæg, med andet af Betydenhed, har han at overlægge med de blandt Geværkskabet valgte 3 Repræsentanter, og bliver ved saadanne Leiligheder desuden de samtlige Interessentere almindelig samlede hos en af Repræsentanterne i Staden Trondhiem for at afgive deres Vota. Directeuren forvalter tillige Jurisdictionen i alle Tilfælde qva Under-Dommer paa Røraas Bergplads og de flere under Værket henhørende umatrikulerede Pladse, undtagen i criminelle Sager, som vedkommer Fogden og Sorenskriveren over Guldalen, og Forbryderne tiltales for Aalens og Røraas Tinglaug. Ober-Retten er det nordenfieldske Bergamt i Trondhiem, hvortil aarlig aflægges Indberetning om Værkets Drivt og Bestyrelse. Værkets aarlige Udgifter eller hele Bekostninger er forskiellig, fra 110 til 120,000 Rdlr., som fra Participanterne eller deres Forelæggere opsendes eller indskydes i 3de Terminer, deels ved contante Penge og deels ved anskaffende Vare til Proviantshuset, samt Materialier, saasom Krud, Staal, Jern, Tran ꝛc. til Grubernes og Hyttenes Fornødenhed. Participanternes aarlige frie Udbytte har i lang Tid været fra 3 til 400 Rdlr. pr. Part, men i de senere Aar aftaget, fornemmelig Aarene 1790 og 91, da det kun var circa 40 Rdlr., hvortil forrige Bergskriver Harzes Kasse-Mangel meget bidrog; Gruberne tabte tillige en stor Deel af deres beste Erts-Gange, men Aar 1793 steeg Udbyttet igien til 400 Rdlr. pr. Part, da Malm-Gangene blev forbedrede. Enhver Part i Værket har almindelig været betalt med 3 til 4000 Rdlr., ja for nogle Parter er og givet 5 a 6000 Rdlr. og derover. Det tilvirkede Gahr-Kobber fra Værkets Begyndelse til 1791 Aars Udgang har i alt været 237,863 Skippund 9 Lispund 6½ Pund, og Kobberets Beløb i Penge over 17 Millioner Rigsdaler, efter de Priser, som Kobberet til forskiellige Tider har gieldt for. I forrige Aarhundrede var Prisen en Tid 54 Rdlr.: i dette Aarhundrede har den været 86 Rdlr., men nu i de senere Aar 71 a 72 Rdlr. pr. Skippund. Beløbet i Penge af de Kongelige Indkomster for Kobbertiende, Told og Accise har i bemeldte Tidsrum været 3,189,231 Rdlr. 18 ß. Aar 1781 blev virket 3180 Skippund, 9 Lispund ⅔ Pund, og Aar 1791 virket 2168 Skippund, 15 Lispund 2⅔ Pund Gahr-Kobber. Til Værket er henlagt Skov-Circumferencer saavel af de sønden- som nordenfieldske Districter, saasom

Digitized by Google

saasom Kongelige Almindinger, beneficerede og Odels- eller Eiendoms-Skove, hvorover ere ansatte 2de Skov-Inspecteurer, som Participantskabet selv beskikker med Kongelig Confirmation. Ved en uordentlig Hugst i fordum Tid ere de nærmeste Skove aldeles udhugne, og maae altsaa nu med stor Bekostning og Besvær hentes fra langt bortliggende Steder. Værket forbruger aarlig 24000 Læster Kul og 7 a 800 Favne Rostved. Aar 1673 blev Kulhanen anstukken af Ild, hvorved 500 Læster Kul og 80 Favne Rostved opbrændte. Bergstaden er anlagt paa Gaarden Aas eller Hitteraas, som var den Gaard, formeldte Bonde Hans Olsen beboede ved Værkets Opdagelse. Her nedløber en stor Elv, kaldet Hitteraae, hvorved Roraas-Hytte er opført. Staden, som ligger paa nordre Side af Elven, er temmelig stor og afdeelt i Gader, som ere bebyggede med endeel anseelige Huse eller Gaarde af Træe, hvilke beboes af Directeuren, Bergskriveren, Proviantsforvalteren, den nordenfieldske Skov-Inspecteur, Hytteskriveren og 9 andre Betiente, en Præst, en Klokker, en Skoleholder, 3 Handlende, deriblandt en privilegeret, 3 afdøde Betienteres Enker og andre distingverede Familier, 8 Haandværkere, endeel Bergarbeidere, hvis Familie udgiør 280 Personer og i alt af 328 Familier. Herforuden ere 3 frie Bergpladser, saasom: Nypladsen, beboes af 25 Bergarbeideres Familier; Femunds Hytteplads 10 Familier, og Feragens Hytteplads 13 Familier. End videre en Mængde Brugspladser, som ligge i en Circumference af 4½ Miil fra Bergstaden. Dette hele District laae før til Holtaalens Præstegield, under Aalens Annex, men da Værket tiltog, tillod Kong Friderich 4de, Aar 1649, at en Kirke maatte bygges i Bergstaden, som blev færdig Aar 1650 og opført paa Participantskabets Bekostning, som ogsaa bestandig vedligeholder den, og hvortil er henlagt Sigt- og Sagefalds-Bøder, som falde ved Berg-Jurisdictionen. Aar 1662 blev Bergstaden med tilliggende District og Roraas Gaard et særskilt Præstegield og fik sin egen Præst. Kirken er nu en anseelig Steenbygning i Form af en aflang Ottekant, udvendig prydet med et høit Spiir, og indvendig med et Orgelværk, hvorunder er Prædikestolen og derunder Alteret, alt meget smukt, ligesom i øvrigt mange andre smukke Malinger og Prydelser. Midt paa Skillerummet, imellem Kirken og Choret, staaer Kong Friderich den Femtes Navn en Chiffre, som holdes af 2 Krigsmænd i deres da brugelige graae Dragt med udslagne Hatte paa Hovedet og knæsidе Kiortler. I Kirken sees til evig Erindring opsat en udhuggen og forgyldt Ramme, hvorpaa Bonden Hans Olsen Aasens Skilderie staaer afregnet med Findings-Stenen i den ene Haand, og sin Bøsse i den

anden

Digitized by Google

anden Haand, hvorunder læses dette Vers: "Staae Læser her og see den Mand, som Storvarts Grube først opfandt, Der var en Aarsag med næst Gud, At her nu læres Christi Bud; At disse deres Føde har, Her, som tilforn en Ørken var. Priis Gud og ønsk den Gamle graa, At hans Been rolig hvile maae. Og bed at Gud paa Slægt og Æt velsigne vilde dette Sted, At som dets Finder hundred Aar og Sexten dertil levet har, Saa Efterkommere i mange Leed, Her kunde fødes og glædes ved. Hans Aasen, født Aar 1557 og død Aar 1573. Roraas Præstegield hører under Dalernes Provstie. Menigheden af unge og gamle beregnes nu at være 3500 Siele, deraf omtrent 1800 Communicantere. Paa Bergstaden staaer Værkets Provianthuus, som forsynes fra Throndhiems Bye, Guldalen og Hedemarken med Korn- og Fedevarer, hvoraf samtlige Værkets Arbeidere og Brugsbønder nyde Forstrækning. Aar 1667 standsede Værkets Drift nogen Tid, deels formedelst Malmens Aftag og deels formedelst opkomne Tvistigheder imellem Participantskabet. I Krigens Tid Aar 1678 bemægtigede den Svenske General-Sparre sig Roraas, og ved hans Krigsfolk afbrændte Bergstaden tilligemed Værkets Bygninger, og en Hytte, kaldet Færagens-Hytte; han lod og tillige ødelægge Gruberne, saa at Værket var nær ved Undergang; men Aar 1685 blev det sat i Stand igien, og hvortil af Kongens Kasse blev givet 24000 Rdlr. Aar 1772 bleve de til militair Øvelse dueligste Bergarbeidere overtalede til at lade sig øve til Exercice og Vaabens Brug; samtlige Betjentere bleve ansatte som Anførere, og den fornødne Armatur og Lædertøi opsendt fra det Kongelige Arsenal. 1788 antog, efter Geværkskabets Anmodning, da værende Justitsraad, nu Major v. Bang, sig dette militaire Corps. De bequemmeste af Bergarbeiderne bleve inddeelte i 2de Compagnier og af Geværkskabet forsynede med Mundering. De ældre Bergarbeidere bleve ansatte som Bergværner, hvilke i yderste Nødsfald skulde bruges til Forsvar, ved bemeldte 2de Compagnier, og kun forsynede med Armatur og Lædertøi. Ved et Kongeligt Patent af 25 Martii 1791 fik Berg-Corpset sin Constitution og Navn af det frivillige Roraasiske Berg-Corps; Officererne, som vare valgte blandt Betjenterne, fik Tilladelse at bære Port d'Epe, og bleve af Hans Majestæts Kasse tilstaaet Sage, undtagen Secund-Lieutenanterne. Corpset bestaaer nu af en Commandeur, Major af Infanteriet, som tillige er Capitain for det ene Compagnie, for nærværende Tid ovenmeldte Major v. Bang, en Capitain for det andet Compagnie, for nærværende Tid Capitain, Skov-Inspecteur og Materiel-Forvalter v. Arneberg, 1 Capi-

Digitized by Google

tain-Lieutenant, 3 Premier- og 3 Secund-Lieutenanter, 12 Under-Officerer, 1 Bataillons-Tamboür, 4 Tambourer, 2 Pibere og 300 Berg-Soldatere, indberegnet Bergværner. Dette Corps har 2de meget smukke Faner, som tilligemed Corpsets Armatur og Lædertøi ere forvarede i et dertil opbygt Telthuus strax uden for Bergstaden. Ober-Officerernes Parade-Mundour er Kiole af sort Klæde med rød Klædes Rabatter og en Guldquast paa Skulderen, samt pailleguul Uniform, og Bergsvaaben paa deres Pallasker m. v.

Nordals Skibreede og Annexsogn, see Nøldal.

Norstads Præstegield, i Saltens Fogd. og Provstie, Nordlands Amt, bestaaer ikkun af et Kirkesogn med en Kirke, som ligger paa nordre Side af Nordfolden. Hertil er en Sognepræst.

Norvandet, et ferskt Vand i Hvidesse Præstegield, Øvre Tellemarkens Fogd., Bradsberg Amt, som er 1½ Miil langt og ⅝ Miil bredt.

Røst-Fierding, et Tinglaug i Lofodens District, Vesteraalens og Lofodens Fogd., Nordlands Amt, som udgiør et Annexsogn til Værøens Præstegield, og bestaaer af en stor Ø, kaldet Røst, hvorpaa Kirken ligger. Denne Ø ligger i Sydvest, er den yderste af alle de Øer, som høre til Lofoden, og er ⅔ Miil i Omkreds. Den er meget bekiendt af sine græsbegroede Klipper, hvor Faarene trives og fedes ypperlig; disse Faar løbe her vilde baade Vinter og Sommer, og ernære sig selv bestandig; de have en ypperlig Uld og ere saa fede, at Kiødet er ligesom ganske omsvøbt med Tælle og Fedt. Ved Korsmisse Tider eller først i Maji Maaned maae Eierne passe at klippe Ulden af dem, thi bliver dette da forsømt, da rive Faarene selv Ulden af, hvor de kon komme til, saasom paa Bovene og paa Laarene, saa at de blive ganske blotte og bare. Paa Øen ere mange Fielde og fremhængende steile Klipper, hvor adskillige Fugle have deres Reder, hvis Æg og Duun, ja endog Fuglene selv, Indvaanerne bemægtige sig paa en meget farlig Maade, nemlig ved at lade sig glide ned ad Klipperne ved et Reb, som andre oven paa Bierget holde. Tingstedet for Røst-Fierding er Gaarden Nordland paa Værøen, hvilken Ø ligger 3 Mile fra Røst.

Rotingsnæs, et Næs beliggende ½ Fierding fra Tingvolds Præstegaard, i Nordmøre Fogd., Romsdals Amt, mellem 2de Bugter af Havet. Her staaer en Bautasteen, 2¾ Alne høi, midt paa 1 Alen bred og noget bredere ved Jorden, men smalere mod Spidsen. Tæt hos denne har en anden noget større Steen staaet, som nu ligger paa Jorden. Pladsen har tilforn været omkringsat med endeel mindre Stene.

Rødsdal,

Digitized by Google

Røvdsdal, en smal, men lang Dalstrækning i Søvde Annersogn, Vandelvens Præstegield, Søndmørs Fogd., Romsdals Amt, er indsluttet paa begge Sider af høie Fielde. Denne Dal, som egentlig udgiør den halve Hovedpart af Sognet, gaaer op fra Søvds-Fiordens Botn og midt imellem 2 andre Dale, nemlig Sør- og Nordal, af hvilke denne gabner sig paa østre og hin paa vestre Side. Røvdsdal, som ogsaa kaldes Rips- eller Ribs-Dal, staaer sig strax i Begyndelsen udi 2de lange og smale Grene, af hvilke den ene kaldes Store- og den anden Lille-Røvdsdal, igiennem Dalen løber en Elv, som vel ei er stor, men ved Sneens Bortgang om Foraaret og ellers ved stærke Regn-Flommie vorer hastig og betydelig, og oversvømmer de laveste Marker, især den nederste Deel af Dalen, hvorved den giør stor Skade. Denne Elv falder ud med mange Grene i Søvdsfiorden. Dalen er ikke bebovet, men tiener til Græsning for en Hoben Qvæg om sommeren; allernederst mod Fiorden ligger en Gaard, under Navn af Myklebust, og denne er den største og anseeligste Gaard i hele Fogderiet, see Myklebust.

Røvde Skibreede, et Tinglaug i sidstmeldte Fogd., Romsdals Amt, hvortil Tingstedet er Gaarden Lekanger.

Røvde Sogn, et Anner til Herse Præstegield sammesteds, beliggende paa begge Sider af en Fiord, kaldet Røvde-Fiord, følgelig deels paa det faste Land, og deels paa Hiidseglandet eller Gurasøen. Kirken staaer ved Gaarden Store-Røvde paa Røvde-Stranden tæt ved en der nedrindende Elv; den er en liden Stavkirke, forsynet med Tagsteen, men uden Spiir eller Taarn, og uden sær betydelige indvortes Prydelser. Denne er den fattigste af alle Kirker i Søndmørs Provstie, da den aldeles intet Jordegods eier, men blot nogle Kirke-Kør, hvilke forhen skal have været i alt 40, men nu neppe 20. Disse med Kirken er Almuens Eiendom. I Sognet er omtrent 50 matrikulerede Gaarde, som skylde 81 Vog 15 Mark Fisk, og bebøes af omtrent 78 Gaardmænd og 8 Huusmænd. Aar 1757 var Folkemængden 155 af Mandkiøn og 194 af Qvindekiøn, tilsammen 349 Siele. Den beste Deel af Sognet er et Bygdelaug, kaldet Røvdestrand, som er en Part af Gurasøen, skiøn meget behagelig, og er ¾ Miil i Længde. Dette Bygdelaug har i alt 15 Gaarde, som bebøes af 30 Gaardmænd.

Røven-Fiord, see Rædven-Fiord.

Digitized by Google

S.

Saastad, en Gaard i Stangvigs Hovedsogn og Præstegield, Hedemarkens Fogd. og Amt, hvor fordum har staaet en Kirke. Denne Gaard har og i ældgamle Tider havt anseelige Beboere, især i Kong Sverres Tid, da der boede en mægtig Mand, som holdt Kong Magnusses Partie, ved Navn Ivar; han var og Anfører for Partiet mod Kong Sverre, men ved et Giestebud, som han holdt paa denne sin Gaard for 300 Mænd af hans Partie, blev han og hans Giester overfaldte og slagne af Kong Sverre. Siden skal atter paa denne Gaard have staaet et Slag i andre Beboeres Tid.

Salberg Sogn, et Annex til Indersøens Præstegield, i Indersøens Fogd., Tronhiems Amt, ligger i det Bygdelaug, kaldet Røren, som i Sønder støder til Verdals Præstegield. Her ere gode Gaarde, meest bestaaende af Leer-Jord, men liden Skov, og ikkun et lidet Saughrug, kaldet Roens-Saug, under Gaarden Roen. Kalkbrænderie haves næsten under hver Gaard, og da Sognet for største Deel ligger meget beleilig ved Indersø- eller Verdals-Fiorden, som er en Arm af Tronhiems Fiord, saa holder en stor Deel af Gaardmændene egne Fartøier af smaa Jægte og store Baade, med hvilke de udføre Kalken til Tronhiem. Kirken er en Træebygning med et høit Spiir, staaende ved Gaarden Nedre-Salberg, som for nogle faa Aar siden er smukt istandsat af Eieren Major v. Angell, boende paa Sundnæs Gaard i Hovedsognet.

Salhuus, en Gaard, beliggende strax ved Søen i Karmesunds Fierding, under Ryfylke Fogd., Stavanger Amt. Her sees en Begravelses-Høi, hvorpaa er opreist 5 Bautastene, de 3de af 6 Alnes Høide og de 2de nordlige noget mindre. Høien er 42 Skridt lang. Bautastenene kaldes de fem daarlige Jomfruer.

Salome, en stor fersk Sø i Saltens Fogd., Nordlands Amt.

Saltdalens Præstegield, i Saltens Fogd. og Provstie, Nordlands Amt, bestaaer ikkun af et Kirkesogn og en Kirke, hvortil er en Sognepræst, som tillige er Missionarius for Saltdalens og Skierstads Finner. Saltdalens Kirke staaer inderst ved Saltens-Fiord.

Saltens-Fiord, en meget bred og stor Fiord, som fra det vilde Hav leder ind i Saltens Fogd., Nordlands Amt, i adskillige Vige og Bugter. Paa begge Sider af denne Fiord ligger et meget stort Bygdelaug, kaldet Saltdalen, som udgiør fornævnte Salt-

Digitized by Google

Saltdalens Præstegield, og hvorigiennem paa den ene Side af Fiorden nedløber en meget stor Elv, kaldet Saltens-Elv, som kommer høit oppe fra Grændserne af det Svenske Lapmark.

Saltens Fogderie og Sorenskriverie, i Nordlands Amt, grændser i Sønder til Helgeland, hvor det begynder ved Fuglsøen, og strækker sig 18 store Mile i Nord langs ved Søekanten indtil Sandtorsk og Senjens Fogd. I Øster løbe lange Fiorde henved 16 Mile ind i Landet imod Fieldene; men mod Vester ligger Vestfiorden imellem Vesteraalen og Lofoden. Saltens Fogd. eller Lehn holdes for at være det deiligste District i Nordlandene, thi her haves gode Kornjorder, som frembringe godt Byg; der falder ogsaa gode Græsgange for Creaturene og ypperligt Fiskerie, hvoriblandt er den skiønne nordlandske Sild, som i Mængde, tilligemed andre Sorter tør og saltet Fisk, føres til Bergen. Den fangede Torsk faaer efter sin Tillavningsmaade adskillige Navne, som Kiøbmandsgods, og sælges under Navn af Torsk, Titling, Rotskier, Stokfisk, Klipfisk ꝛc. Veiret har megen Indflydelse paa Handelen med tør Fisk; thi dersom den ikke hastig kan tørres, da bliver den rødagtig ved Benene. Lustblæren eller Sunde-Maven af Torsken nedsaltes og spises, som den største Delikatesse. Af Torske- og Seje-Leveren koges en Mængde Tran, hvilket alt med Indbyggernes egne Jægter udføres til Bergen 2de Gange om Aaret, da tillige udføres en stor Deel Fede- og Skind-Vare, Dunn og Fier m. v. Paa de mange Holme, som ligge omkring dette Fogd. og inde i Fiordene, sankes en Hoben Æg, Fier og Dunn af den store Mængde Søefugle, som der opholder sig. Af disse Holme eller saa kaldede Ægvær er Helgevær uden for Saltens Fiord det betydeligste. Indbyggerne kaldes Saltværinger, fordi de drive Fiskeriet i Fiskeværene. Aar 997, da Kong Oluf Tryggesøn ville lade christne Folket i Salten, holdt han et Søeslag med Thore Hiort og Raud af Gudøe i Salten, hvilken sidste blev taget til Fange, efter at hans fleste Folk vare slagne, og siden dræbt. (Videre herom see Snorre Sturlesøn Pag. 161). Fogderiet bestaaer af 9 Præstegielde, som ere: Bodøen, Skierstad, Gildesgaard, Rørstad, Saltdalen, Stegen, Hammerøen, Løddingen og Ofoten. Disse Præstegielde ere igien inddeelte i 10 Fierdinger eller Tinglauge, nemlig: Gildesgaard, Skierstad og Saltdalen, Bodøe, Folden, Leedingen, Engils, Hammerøe, Ofoden, Titlesund og Hægstad, hvor Tingene holdes af Fogden og Sorenskriveren 3de Gange om Aaret, (see Nordlands Amt). Sorenskriverens Domme indstevnes for Nordlandenes og Finmarkens Laugstoel. Gaardenes Antal i Fogderiet ere efter Matrikulen 913 Numere.

Saltens

Saltens Provstie sammesteds, bestaaer af formeldte 9 Præstegield, som indbefatter 14 Kirkesogne, foruden Finne-Kapeller, hvortil ere 9 Sognepræster, og hvoraf den ene tillige er Provst i Provstiet.

Salthellen, et Marmorbrud i Søndhordlehns Fogd., søndre Bergenhuus Amt, beliggende paa en liden Øe, kaldet Selbøen, tilhørende Gaarden Salthellen, 4 Mile Sønden for Bergen, er optaget Aar 1738, og producerer 3de Sorter Marmor, nemlig: 1) ganske hvid og meget blød, 2) graae og hvid, og 3) mørkegraae med hvide Striber. Af alle, men især af den hvide Sort, falder en stor Mængde, og ved Gaarden Salthellen, paa det faste Land, findes tillige hvid Marmor.

Salvand, et stort ferskt Vand, beliggende paa nordre Side af Namsen Elv i Nummedals Fogd., Trondhiems Amt.

Sambøe Sogn, et Annex til Suderøe Præstegield, under Suderøe Syssel blandt Færøerne.

Samfiord, en Tværfiord, som skiær sig ind ved Hildestrands Grændser i Harams Hovedsogn og Præstegield, Søndmørs Fogd., Romsdals Amt. Her er en liden Havn for Jægter og Baade, kaldet Hollandshavn.

Samnanger Sogn, et Annex til Ous Præstegield, i Søndhordlehns Fogd., søndre Bergenhuus Amt.

Samsal eller Sumsal, en Gaard i Ringsagers Præstegield, Hedemarkens Fogd. og Amt, som i fordum Tid har været beboet af en adelig Familie, ved Navn de Skaktavler. Gaarden har endnu sine adelige Privilegier. Her sees mange Kiempehøie og en stor Baukasteen.

Sand, en Ladeplads under Drøbaks Tolddistrict i Aggers og Folloug Fogd., Aggershuus Amt, beliggende paa østre Side af Christiania Fiord. Her boer 2de Kiøbmænd, som have Tilladelse at handle med fremmede Vare.

Sand Præstegield i Senjens Fogd. og Provstie, Finmarkens Amt, bestaaer ikkun af et Kirkesogn med en Kirke, hvortil er en Sognepræst. Dette Gield ligger paa en Øe, kaldet Sand eller Sanden.

Sand Sogn, et Annex til Strøm eller Oudalens Præstegield, i Sollør og Oudalens Fogd., Hedemarkens Amt. Her har tilforn været i Drivt et Kobberværk, under Navn af Sands eller Oudals Værk.

Sandbøe-Gaardene, 5 matrikulerede Gaarde i Vaage Hovedsogn og Præstegield, nordre Guldbrandsdalens Sorenskriverie, Christians Amt, af Skyld 20 Huder, som i fordum Dage skal have havt anseelige Mænd til Beboere, især de saa kaldte Giæslinger

Digitized by Google

linger og Eildjærner, 2de meget gamle adelige Familier, hvorfra Gaardens nærværende 5 Bønder regne sig at nedstamme ved en af Side-Linierne. Gamle Pergaments-Breve forvares endnu paa Gaardene; det ældste er af Aar 1336, hvilke Breve ere udgivne af Kong Magnus og Kong Hagen. Gaardene ligge paa en høi Bakke, oven for en stor Slette, paa nordre Side af Otta-Elv. Under Gaardene har fra meget gamle Tider lagt og endnu ligger en Dalstrækning blandt Fieldene mellem Vaage og Valders, kaldet Heimdal, med et Vand eller stor ferst Søe, kaldet Heimdals-Vatn, hvori fiskes skiønne Ørreter. I Dalen haves gode Græsmarker, og paa Fieldene omkring Dalen det beste Skytterie eller Jagt efter Reensdyr; thi om Høsten samle saadanne Dyr sig der i store Flokke, bestaaende af 2, 3 til 400 i hver Flok, af hvilke en vel øvet Skytte kan paa en Dag fælde 20 Stykker og flere. Paa Gaardene forvares en gammel Staal-Hue, giort af tykt Jern, indvendig foret med Fildt, endeel af en gammel Harnisk, en Sabel, en gammel Kaarde, 2de Dolke og en Pistol med Fyhr-Laas, hvilket alt skal have tilhørt en Ridder, som har beboet Gaardene.

Sandboe, en Gaard i Sels Annexsogn under sidstmeldte Vaage Præstegield, af Skyld 2 Huder 8 Skind, som eies og beboes af Stedets nærværende Sorenskriver Justitsraad Pløyen. Af ham er Gaarden ziirlig bebygget og Jorden betydelig forbedret. Den ligger paa en slet Mark ved vestre Side af Laugen Elv, ½ Miil Sønden for det bekiendte Sted Kringlen, hvor Skotterne bleve slagne Aar 1612. Til Gaarden hører et godt Fiskerie i Laugen Elv. Lige over for Gaarden, paa østre Side af Elven, sees en Begravelses-Høi, som er udgravet, men intet funden uden noget Aske og endeel Menneskebeen.

Sande eller Holmedals Hovedsogn, see Holmedal.

Sandø, Kapellansgaard i Vandsøe Præstegield, Lister-Fogd., Mandals Amt, beliggende i Herreds Annexsogn, er af nærværende residerende Kapellan Hr. J. C. Dreyer anseelig forbedret, og alle Husene af nye smukt opbyggede, deraf Stald og Fæhuus af Graasteens Muur.

Sande Præstegield, i Jarlsbergs Grevskab og Provstie, har tilforn bestaaet af 3de Kirkesogne, nemlig: Sande, Skouge og Tangen, men i Aaret 1752 bleve de 2de sidste Sogne separerede derfra og oprettede til et særskilt Præstegield, altsaa bestaaer Sande Præstegield nu ikkun af et Sogn med en Kirke af Grundmuur. For nogle Aar siden afbrændte denne Kirke tilligemed Præstegaarden, hvorfra Ilden kom. Kirken var forsynet med 5 smukke Træe-Spiir; nu derimod opbygt i den vestre Ende et ganske smukt

Taarn

Taarn ligesaa af Træe, hen ved 30 Alne høit. Kirken er temmelig lys og smuk med store Vinduer. Paa venstre Side ved Indgangen til Choret er i Muren et lidet Kapel og Alter, hvor for Ildebranden stod et Crucifix med Maria og Maria Magdalena, og i Choret selv er et Hul i Muren, som et Skab, der tilforn havde 2de Døre af Jerngitterværk. Prædikestolen og Alteret er meget smukt og moderne udarbeidet af en Person, ved Navn Jæsperson, som af lutter Genie er bleven Mester i Billedhugger-Kunsten. Præstegieldet er kommod, da det ikkun har denne ene Kirke, og, imod andre Kald i Norge, af liden Strækning, nemlig kun 2 Mile langt og ½ Miil bredt; men derimod meget folkerigt, thi Almuens Antal med Børn indberegnet er omtrent 2000; og da Gaardene ere temmelig frugtbare med skiønne Skove, saa er Tilstanden blandt Almuen i Almindelighed temmelig god. Præstegaarden Sande er siden Ildebranden af nye smukt opbygt. Straxt ved Vaaningshusene, neden for en liden Bakke, ere 2de Surbrøndsvande, 10 a 12 Skridt fra hinanden. Oven for Gaarden ligger et høit Field, og derpaa en Høi, kaldet Tyveborgen, samt sammesteds et besynderligt Stræde eller Gang mellem steile Bierge paa Siderne, som kaldes Kongsgaden. Til Præstegieldet er en Sognepræst. Tingstedet er Gaarden Søndre Revaae.

Sande-Sogn, et Annex til Jelsøe Præstegield, i Ryfylke Fogd., Stavanger Amt.

Sande-Sogn, et Annex til Hassels Præstegield, i Vesteraalens Fogd., Nordlands Amt.

Sandefiord, en ypperlig Havn og Ladested i Laurvigs Grevskab, under Laurvigs Tolddistrict, beliggende inderst ved en smal Fiord, kaldet Sandefiord. Dette Ladested er bebygget med 60 i Brandkassen assurerede Huse, hvilke beboes af nogle Handlende, Skippere og andre Søefolk, item Værtshusmænd og Fiskere. Her har tilforn været en Tobaksfabrik, som nu ikke bruges. For Handelens Skyld er her ansat en Kongelig Told- og Consumtions-Betient med 2 Røverter. Aar 1792 indkom til Ladestedet 28 og samme Aar udgik 43 smaa og store Skibe, hvoraf nogle være indkomne Aar 1791.

Sandeid Sogn, et Annex til Vigedals Præstegield, i Ryfylke Fogd., Stavanger Amt.

Sanden, en liden Ladeplads, beliggende ved Langøe, en Miil Vesten for Tønsberg i Jarlsbergs Grevskab, hvor Træelast udskibes. En liden Skude har som oftest været hiemmehørende her paa Stedet.

Sanden-Skibreede, et Tinglaug i Nedenæs Fogd. og Amt, hvortil Gaarden Lille-Sand er Tingsted.

Sande-

Digitized by Google

Sandesund, en Ladeplads under Tønsbergs Tolddistrict i Jarlsbergs Grevskab, hvor en Kongelig Told- og Consumtions-Betient med 2de Nøyerter er ansat.

Sandevaags Sogn, et Annex til Vaagse Præstegield, under Vaagse Syssel blandt Færserne

Sandfell, et Field i Thingse Syssel, nordre Fierding af Island, som i Aaret 1726 sprudede Ild.

Sandherreds Præstegield i Laurvigs Grevskab, bestaaer ikkun af et Kirkesogn med en Kirke, hvortil er en Sognepræst. Tingstedet er Gaarden Hougerød.

Sandnæs, saa kaldes endeel Nyerydnings-Pladse i Overhaldens Præstegield, Nummedals Fogd., Tronhiems Amt, beliggende paa nordre Side af Sandsla-Elv øverst i Grong Sogn, hvilke Pladse for nogle Aar siden ere skyldsatte.

Sandnæs Sogn, et Annex til Byglands Præstegield, i Raabygdelaugets Fogd., Nedenæs Amt.

Sandnæs Sogn, et Annex til Lindaas Præstegield, i Nordhordlehns Fogd., søndre Bergenhuus Amt.

Sandnæs Sogn, et Annex til Alstahoug Præstegield, i Helgelands Fogd., Nordlands Amt, beliggende paa Øen Alsteen eller Alløst, og Kirken, som er en muret Bygning af Hvegsteen, staaer paa et Næs, kaldet Sandnæs.

Sandrib, en Gaard i Oddernæs Præstegield, Mandals Fogd. og Amt, som anseelig er forbedret af Opsidderen Hans Goudsen, hvorfore han i Kongelig Præmie har erholdet en Sølv-Medaille.

Sandshavn, et Kræmmerleie paa Sandøe, i Herøe Præstegield, Søndmørs Fogd., Romsdals Amt.

Sands Præstegield, i Senjens Fogd., see Sand.

Sands eller Oudals Jernværk, see Oudal.

Sands Sogn, et Annex til Jelsøe Præstegield, i Rosylke Fogd., Stavanger Amt.

Sands Tinglaug, i Senjens District, Senjen og Tromsøens Fogd., Finmarkens Amt. Tingstedet er Gaarden Sør-Sand.

Sandsbierget, et Handelssted paa Norvse i Borgund Hovedsogn og Præstegield, Søndmørs Fogd., Romsdals Amt.

Sandstad, en betydelig Gaard, beliggende paa den yderste Deel af Ytterøens vestre Side, under Ytterøens Hovedsogn og Præstegield, Inderøens Fogd., Tronhiems Amt, som for nærværende Tid eies og beboes af Stedets Lehnsmand Mats Øvre, og af ham er betydelig forbedret, samt meget smukt og særdeles bequemmelig bebygget. Gaarden, som har 2de Matrikuls-Numere, skylder 6 Spand.

Sandstø

Sandstøe, en Havn og Ladeplads under Arendals Tolddistrict, i Nedenæs Fogd. og Amt.

Sandsværd District, under Nummedals og Sandsværds Fogd., Buskeruds Amt, bestaaer af et Præstegield, henhørende under Kongsberg Provstie, og indbefatter 4 Kirkesogne, som ere: Eterlids Hovedsogn, hvis Kirke er af Grundmuur, og Annexerne: Hedenstad, Kopmandnæs eller Kommenæs og Tufte. Hertil er en Sognepræst og en residerende Kapellan. Nærværende Sognepræst Hr. Provst Klem har anseelig forbedret Præstegaarden Sandsværd. Tingstedet er Gaarden Aager. I dette Præstegield forarbeides skiønne og gode Metalknappe af Bønderkarle, hvorfore Landhuusholdnings Selskabet har givet Belønninger.

Sandsværd og Nummedals Fogd., see Nummedal.

Sandvig, en Gaard i Kindservigs Præstegield, Søndhordlehns Fogd., søndre Bergenhuus Amt, hvor fordum en Kirke skal have staaet, kaldet Kaars-Kirke, og hvorefter en Ager paa Gaarden endnu skal bære Navn.

Sandvig, en Havn ved Byen Arendal i Nedenæs Fogd. og Amt.

Sandvig, et Ladested under Bergens Tolddistrict, hvor 2de Kongelige Toldbetiente ere ansatte.

Sandvigen eller Sandefiord, en Fiord, som paa vestre Side af Christiania Fiord gaaer ind til Sande Præstegield i Grevskabet Jarlsberg, og optager de 2de Elve Revaaen og Brimsaaen.

Sandvigsfield, et meget steilt og høit Field i Isefiords Syssel, vestre Fierding af Island, som skal indeholde en god Sort Surterbrand.

Sandvigseid, et Eide paa Stat eller Statlandet, under Nordfiords Sorenskriverie, nordre Bergenhuus Amt.

Sandvær, en god Havn og Ankergrund imellem nogle Holme, under Helgelands Fogd., Nordlands Amt.

Sandøe Præstegield og Syssel blandt Færøerne, indbefatter 5 Kirkesogne, nemlig: Sand Hovedsogn, og Annexerne: Skaalvig, Husevig, Skuøe og Store-Dimen. Hovedsognet ligger paa en Øe, kaldet Sandøe, $\frac{1}{2}$ Miil fra Strømøe og Hestøe, hvilken Øe er 2 Miile lang og $\frac{1}{2}$ Miil bred. Ved en Havn, kaldet Sand, ligger Kirken og Præstegaarden, hvor Sognepræsten boer. Aar 1769 var Folke-Antallet i dette Syssel og Præstegield 453 Siele.

Sandøe Sogn, et Anner til Herøe Præstegield, i Søndmørs Fogd., Romsdals Amt, bestaaer fornemmelig i Øer og af 2de Strande paa det faste Land ved søndre Side af Rovdefiorden, nemlig: Hakallestrand og Brandalsstrand, hvilke med de

beboede

beboede Øer indeholde 75 matrikulerede Gaarde, tilsammen af Skyld 180 Vog 1 Bispd. 7 Mark Fisk, som Aar 1766 vare beboede af 158 Gaardmænd, samt 23 Huus- og Pladsemænd. I dette Sogn ere 2de Kræmmerleier, kaldet Sandshavn og Hougsholm. Sognets Kirke staaer paa en Øe, kaldet Sandøe, ved Gaarden Store-Sandøe eller Kirke-Sandøe; den er en temmelig stor Stavkirke, indvendig meget vel prydet med Maling, Forgyldning, og smukke Ornamenter. Bemeldte Øe ligger ½ Miil i Vest fra Gursksen, er 1 Miil i Længde og ½ Miil i Brede; af Naturen deelt i 2de Parter, under Navn af Nøre-Sandøe og Søre-Sandøe, hvilke ikkun hænge sammen ved et smalt Eid, der foraarsages af 2de omtrent midt paa Øen indgaaende og mod hinanden stødende Bugter. Den søndre Part af Øen er den største og beste, thi her ligge de fleste og beste Gaarde i en meget behagelig Situation, tilligemed Kirken. Ved den paa vestre Side beliggende Bugt udstikker en liden Arm af Landet, med en temmelig høi og rundagtig Biergknold, bekiendt under Navn af Dolsteen og Dolsteens-Huule. Adskillige smaa Skiær og Holme ligge paa samme Side strax uden for Øen og længere ud nogle flere større Øer, som alle høre til Sognet. Aar 1757 var Folkemængden i dette Sogn i alt af Mandkiøn 334 og af Qvindekiøn 393, tilsammen 727 Siele. Kirken eier et Jordegods af 22 Vog 1 Bispd. 3 Mark Fisk.

Sandøe Sogn, et lidet Annex til Aggersø Præstegield, i Romsdals Fogd. og Amt, ligger paa en Øe under samme Navn. Paa denne Øe boede Aar 990 i Hagen Jarls Tid en Jette ved Navn Bruse, som blev ihielslaget af Orm Islænder. En Kongelig Toldbetient er her ansat, som henhører under Molde Tolddistrict.

Sandøla-Elv, en stor Elv, som kommer fra Nordlie under Sneaasens Præstegield, i Indersøens Fogd., Tronhiems Amt, løber ud af et ferskt Vand, kaldet Sandsøen, og tager sit Løb ned til Overhaldens Præstegield, i Nummedals Fogd., hvor den falder ud i den store Namsen Elv, lige mod Grogn Kirke, mellem de Gaarde Mediaa og Duum. Denne Elv optager i sin Gang adskillige mindre Elve, især paa den søndre Side den temmelig store Elv, Luro, og længere ned en anden, kaldet Røa-Elv.

Sangesland, en, Sognepræsten til Oddernæs Præstegield, i Mandals Fogd. og Amt, beneficeret Gaard, beliggende i Øvre-Bøe Annexsogn, som bruges af Stedets residerende Kapellan.

Sanikedals Sogn, et Annex under Kragerø Sognekald og et Tinglaug til Bamble Sorenskriverie, Nedre-Tellemarkens Fogd., Bradsberg Amt. 2¼ Miil langt fra Østen til Vesten, og grænd-

Digitized by Google

grændser i Sønder mod Havet. Korn-Avlingen i dette Sogn er maadelig og Skovene meget udhugne. De matrikulerede Gaarde ere af 68 Kumere. Huusmændenes og Strandsiddernes Antal er 270, og den hele Folkemængde af unge og gamle var Aar 1783 i alt 2064 Siele. Kirken er en Træbygning, som for faa Aar siden er sat i meget god Stand. Tingstedet er Gaarden Vol.

St. Mortens Bad, et varmt Bad i søndre Fierding af Island, som bruges meget af de nærmeste Beboere.

St. Thomas Kirke, saa kaldes en Gave-Kirke i Vangs Præstegd., Valders Fogd., Christians Amt, som staaer paa Fillefield, i en Dalstrækning, kaldet Smedalen, men er ei i Brug.

Sarpen, et betydeligt Vandfald 1 Miil fra Havet, strax ved Byen Friderichsstad, i Mösse Fogd., Smaalehnenes Amt; det dannes af den store Elv Glommen, som her styrter ned over en klippig Grund, i mere end 20 Alnes Fald, hvilket foraarsager en Brusen, som kan høres mere end 4 Mile i Fraastand. Ved dette Vandfald drives paa østre Side 17 Saug-Møller og 13 Par Qværner, og paa vestre Side 6 Saug-Møller og 6 Par Qværner, hvortil Vandet ledes igiennem Render af Træe, som ere lagte paa begge Sider af Fossen, og hvorefter tillige nedslaades Tømmer og Bord, men ellers bliver en stor Deel, især Bielker, kiørt efter dertil anrettede Tømmer-Broer. Paa en Høi Sønden for Vandfaldet sees 4 Pyramider af Træe, oprettede til Erindring af Kongerne Christian 5te, Friderich 4de og Friderich 5te, hvilke selv have betragtet det stolte Syn, som dette mægtige Vandfald og de mange stiende Saug- og Møllebrug give. Her har tilforn været en smuk og anseelig befæstet Stad, kaldet Sarpsborg, som var anlagt og opbygt af Kong Ole den Hellige eller Ole Haraldsøn til Rigets Forsvar imod Sverrig, Aar 1016; men blev af de Svenske ved deres fiendtlige Indfald i Norge Aar 1567 afbrændt tilligemed Staden Hammer.

Sarlok, et meget nærsomt og umisteligt Sted for Kolonien Gothaab, og tillige fordeelagtig for Handelen, beliggende 2 Miile fra Gothaab, under søndre Inspectorat paa Grønland.

Sartor Skibreede, et Tinglaug i Nordhordlehns Fogd., søndre Bergenhuus Amt, hvortil Tingstedet er Tosken.

Sartor, en Ø under samme Fogd., som er over 1 Miil i Omkreds. Her ligge mange Bøndergaarde, samt Sunds Hovedkirke og Præstegaard til Sunds Præstegield. Ved denne Ø ligge mange andre mindre Øer og Holme, endeel beboede. Imellem Øen og det faste Land gaaer et Sund, som er Indløbet til Bergen fra Kors-Fiorden, kaldet Hunimel-Sund. Paa den vestre

Side

Side i dette Sund gaaer Skogsvang, en liden Fiord ind i Sartor-Hen. Paa den østre Side mod Landet ligger Fanche-Fiorden og Grimstad-Fiord, samt paa vestre Side indløber en Fiord, kaldet Fieldtold.

Saxhoug Hovedsogn til Indersens Præstegield, see Inderøen.

Saxlund, en Gaard i Stange Præstegield, Hedemarkens Fogd. og Amt, beliggende i Nærheden af Hovedkirken. Denne Gaard har fordum været en adelig Sædegaard, som en Tid lang tilhørte den adelige Familie Bielke. Den sidste var Amtmand Otthe Bielke, som beboede Gaarden Aar 1674; siden kom Gaarden fra Familien, og en Foged over Hedemarken, navnlig Friderich Knudsøn Hammer, har beboet den Aar 1683. Paa Gaarden staaer endnu en stor anseelig Bygning, og ved den østre Ende et grundmuret hvelvet Værelse, opbygt af hugne Stene, tagne fra den gamle Stad Hammers Ruiner. Ved Gaarden er ogsaa en smuk Høuge. Gaarden ligger paa et temmelig høit Sted, og haves især mod Vesten en temmelig smuk Udsigt over Miøsen Vands. Nu er Gaarden forandret til en Bondegaard og har mistet sine forhen havte Privilegier. Adskillige Kiempehøie sees paa Gaardens Marker.

Sejelstad, en Gaard i Ringeboe Præstegield, søndre Guldbrandsdalens Sorenskriv., Christians Amt, af Skyld 4 Huder, tilhørende Christianiæ Bispestoel, og beboes af en Gaardmand og 2 Huusmænd. Denne Gaard er frie for Foringsskat, som blev eftergivet Bønden Berdon Sejelstad for Troskab og Tapperhed ved det Skiøtske Slag Aar 1612, da samme Bonde ved et Riffelskud fældede den Skotske Oberst Zinklar.

Sejelstad, en Gaard i Guedals Præstegield, under sidstmeldte Sorenskriv., af Skyld 3 Huder 1 Skind Odelsgods, er en meget god Gaard og beboes af en Gaardmand og en Huusmand. Nærværende Beboer driver et Potaske-Brogerie, hvorpaa han har erholdet Monopolium, hvilket er til stor Skade for andre Gaardmænd i Præstegieldet, da de paa deres Gaarde kunne finde lige saa god Leilighed dertil.

Sejersvold eller Sigersvold, et Sted beliggende paa Listerland i Listers Fogd., Mandals Amt, hvor tilforn har været et stort Slot, og hvoraf endnu sees tilbagestaaende Mure og Grundstene. Dette Slot skal være bygt af Kong Siger eller Sigur oven paa en Klippe, og har været et Kongeligt Sæde, hvor Kongerne paa Agdesiden tilberls borde. Norden for dette Sted ligger et ferskt Vand, kaldet Framvaarde.

Seila,

Digitized by Google

Seila, en Havn kort fra Brissested i Guldbringe Syssel, søndre Fierding af Island, hvor Befalingsmændenes Skibe laae om Sommeren i den Tid, de reiste over til Island med egne Fahrtsier.

Seiland, en stor Ø i Vestfinmarken, under Finmarkens Fogd. og Amt, som adskilles fra det faste Land ved et Sund, kaldet Vargsund. Mange Fiorde løbe ind paa denne Ø, saasom: Rustiord, Bækkerstard, Borrestord, Skreistord, Gyistord, Hønsebystord, Vennesund og Iogervig.

Seims-Elv, en stor Elv i Gravens Sogn, Søndhordlehns Fogd., søndre Bergenhuus Amt, som kommer fra Vasse Præstegield, falder ud i Gravens Vand og derfra i Gravens Fiord.

Seims Sogn, et Anner til Hosangers Præsteg., i Nordhordlehns Fogd., søndre Bergenhuus Amt.

Seimsøren, et vel beboet Sted ved Søekanten, henhørende under Vigs Præstegield, i Yttre-Sogns Sorenskriv., nordre Bergenhuus Amt.

Sekken, en beboet Ø i Romsdals Fogd. og Amt, under Vedsens Præsteg., beliggende omtrent midt for Løbet af Romsdals Fiord, er 1½ Miil i Omkreds, og skiær sig ud i Bugter og Viger paa alle Sider. Den i sig selv er meget bierget og klippig med mange Dale og Skovstrækninger. Her ligge 6 vel bebyggede og gode Gaarde, som tilsammen fylde 16 Vog Fisk. Igiennem et Fieldskar løber en liden Elv, kaldet Vegstad-Elven, hvorved staaer et Saugbrug og nogle Møllebruge, som om Høst og Vaar ere i Dyivt. Denne Ø adskilles fra Vedsen ved et lidet Sund, kaldet Hengnessundet, omtrent ⅛ Miil bredt.

Selardal, en Dalstrækning i Mule-Sønder-Syssel, østre Fierding af Island, hvori ligger et varmt Bad.

Selatunger, et godt Fiskerleie i Guldbringe Syssel, søndre Fierding af Island.

Selboe Præstegield og Kobberværk, see Sælboe.

Selboe, en Ø under Søndhordlehns Fogd., i søndre Bergenhuus Amt, hvorpaa er et Marmorbrud, kaldet Stathellens Brud.

Sellestad, en Gaard i Aamodtsdals Annersogn, Sillejords Præstegield, Øvre-Tellemarkens Fogd., Bradsberg Amt, hvor et ældgammel Stabur (et Hus bygt paa Stolper) staaer, og deri er fundet endeel Pergamentsbreve og gamle Haandskrer, meget vel udarbeidede. Her skal Aar 1620 have boet en Kiempe, ved Navn Knud Sellestad.

Sels Annersogn til Vaage Præsteg., ses Sæls-Sogn.

Selsbak, 3de Gaarde under eet Brug i Hlade Hovedsogn, Strinde Præstegield og Fogd., Trondhiems Amt, som ere smukt bebyg-

Digitized by Google

bebyggede og vel dyrkede, hvilke eies og beboes af Capitain J. von Tønder.

Selstads eller Solstads Sogn, et Annexsogn til Brønse Præstegield, i Helgelands Fogd., Nordlands Amt.

Selvaag, et Fiskerleie i Guldbringe Syssel, søndre Fiedding af Island.

Selven, en Gaard ved Trondhiems Fiord, under Orlandets Præstegield, Fosens Fogd., Trondhiems Amt. Her er en god Havn. Gaarden har i fordum Tid været en af de saa kaldte Kongsgaarde og tildeels været bebovet af store Mænd.

Selve eller Selvj, en skiøn Havn beliggende ½ Mil Vesten for Forbjerget Lindesnæs eller imellem Lister og Næsset, i Listér Fogd., Mandals Amt. I den gamle norske Historie er den Havn bekiendt deraf, at Kong Oluf den Hellige laae der med 18 Skibe, da han drog Nord paa og holdt Sseslag med Erling paa Stole. Her laae ogsaa Kong Harald Haardraade med en Orlogsflaade af 200 Skibe, foruden smaa Skibe, da han foretog sit Krigstog paa Engelland. Ligeledes Aar 1156 forsamlede Kong Inge og Kong Østen begge deres Orlogsflaader i Selve-Havn. Aar 1177, da Kong Sverre kom til Norge, opholdte han sig en Tid paa Selve. Aar 1207 laae baade Kong Inge og Hagen Jarl i Selve Havn en heel Vinter over med deres ganske Orlogsflaade og Folk m. v., efter Snorre Sturlesons Norges Beskrivelse see Pag. 593.

Selve Præstegield, i Nordfiords Sorenskriv. og Provstie, see Sælve.

Semb eller Sedemb, 6 fulde Gaarde, som forhen have været en Herregaard, beliggende i Eger Præstegield, Buskeruds Fogd. og Amt. Her har de gamle Lehnsherrer boet i den Tid at Eger var en Kongelig Forlehning. Gaardene skulle først være eiede og beboede af Svend Basse, men da han blev forviist Norge af Kong Hagen Aar 1370, faldt de til Kongen. Siden have de været solgte til Gabriel Marsilius, af hvilken Oberst-Lieutenant Rich. Lau igien indløste dem, men hvoreffter Hovedgaarden med underliggende Gods, som i de første Tider skal have været meget stort og anseeligt, blev solgt og adspredt blandt mange Fremmede. Hovedgaarden er endnu samlet, hvoraf Eieren selv bruger 2de fulde Gaarde.

Sems Præstegield og Tinglaug, i søndre Jarlsbergs District, under Jarlsbergs Grevskab og Provstie, bestaaer af 2de Kirkesogne, som ere: Sems Hovedsogn og Slagen Annex, hvortil kommer Vallø Saltværks Kirke. Hovedkirken, som ligger strax ved den grevelige Residenz Jarlsberg og er det grevelige Her,

Digitized by Google

Herskabs Soanekirke, er en stor Steenbygning, indvendig smukt prydet med et stort og prægtigt Orgel. Ved Kirkens østre Ende er bygt et smukt Begravelses-Kapel for den grevelige Jarlsbergske Familie. Til dette Præstegield er en Sognepræst. Tinget holdes paa Grevesædet Jarlsberg.

Semsdals eller Aardals Kobberværk, see Aardal.

Senjen, et District, som forhen har været et Lehn og særskilt Fogd., men nu med Tromsøens District udgiør et Fogderie og Sorenskriverie, henhørende under Finmarkens Amt, hvortil det er henlagt ved Forordning af 5 September 1787, da det forhen laae under Nordlands Amt. Dette District ligger Norden for Saltens Fogd., og strækker sig over 10 Mile i Længde fra Salten i Sønden til Tromsøen i Nord, samt 8 Mile i Brede, bestaaende af fast Land og Øer, hvoraf nogle, saasom Senjen, Hinden m. fl. ere mange Mile lange, hvilke indskiæres af endeel Fiorde og ere bevorte med skionne Skove, og ere Øerne i Almindelighed forsynede med frugtbare Agre og Enge, men Fiskeriet er dog Indbyggernes Hovednæring, endskiønt meget aftaget mod fordum Tid, og hvorfore Jordbruget i de senere Tider har tiltaget. Qveiter eller Helleflynder falde her større og federe end paa andre Steder i Nordlandene, hvoraf virkes fortrinlig god Rækling og Rav, som med andre tørrede og saltede Fiskevare udføres tilligemed Dunn, Fiær, Talle, Tran ꝛc. til Bergen paa Indbyggernes egne Fahrtøier 2de Gange om Aaret. Dette District bestaaer af 8 Præstegielde, som ere: Trondenæs 1 Sogn, Tranøe 2 Sogne, Astafiord 1 Sogn, Torskøen ligesaa, Qvæfiorden ligeledes, Midfiord 2 Sogne, Sand 1 Sogn og Lendvig 2 Sogne, tilsammen 11 Kirkesogne. I Henseende den civile Jurisdiction ere anførte Præstegielde inddeelte i 7 Tinglauge, og Tromsøens District, som bestaaer af 4 Præstegielde, i 3de Tinglauge, tilsammen 10 Tinglauge, hvilke ere for Senjen: Giisund, Dyrøe, Torskøen og Midfiord, Sand, Qvæfiord, Fuskevaag og Astadfiord, samt Skiervøe, Helgøe og Hillesøe for Tranøe. Disse Tinglauge have i alt 711 matrikulerede Gaarde, deraf i Senjen 398 Numere. Tingene holdes af Fogden og Sorenskriveren 3de Gange om Aaret (see Nordlands Amt). Sorenskriverens Domme indstevnes for Nordlands og Finmarkens Laugting.

Senjen, en meget stor Øe, hvoraf Øe i sidstmeldte Senjens District, som er 6 a 7 Mile lang og 4 Mile bred, adskilles fra det faste Land paa østre og sydøstre Side ved et smalt Sund, kaldet Gysund, og strækker sig fra Biarkøe i Nord til Tromsøen. Paa denne Øe ere skionne Korn-Jorder og gode Græsgange. Vesten paa Øen indløbe mange dybe Fiorde fra Havet, saasom: Balfiord,

Digitized by Google

ſtord, Øyeſtord, Mæſtord, hvorved ſtaaer en Kirke, Bergſtord, hvor ligeſaa ſtaaer en Kirke, Siiſtord, Kiepſtord, Selſtord, Aabugt, Eisſtord, Gryllefiord og Torſken. Ved enhver af de 2de ſidſte ſtaaer ligeledes en Kirke. Paa den ſydligſte Ende af Den ligger et Næs, kaldet Senjeheſt.

Senjens Provstie, under Tronhiems Biſpedøm, beſtaaer af formeldte 8 Præſtegielde med 11 Kirkeſogne i Senjens Diſtrict, hvortil ere 8 Sognepræſter, og er den ene af diſſe tillige Provſt over Provſtiet.

Setningdalens eller Soelliens Kapel til Ringeboe Præſtegield i ſøndre Guldbrandsdalens Sorenſkriv., Chriſtians Amt, er opbygt, efter Kongelig Tilladelſe, Aar 1738, 4 Mile til Fields fra Hovedkirken. Til dette Kapel ſøge omtrent 100 Communicantere, og holdes der 2de Gange om Aaret Gudstieneſte, nemlig: om Sommeren ved St. Hans Dags Tider, og om Høſten i September Maaned, da Fieldet er fremkommelig. Sognemændene til dette Kapel faae meget ſielden modent Korn paa deres Fieldgaarde formedelſt tidlig og ſkarp Kulde om Høſten; men de nære ſig fornemmelig af Fæ-Avl og ved at virke Myre-Jern, hvoraf de ſmedde Heſteſkoe, Hakker, Spader og Plov-Jern, ſom de ſælge til andre Sognebønder. De maae i alle Aar forſyne ſig med Meel af Bark, ſom blandes med Korn-Meel, og ſaaledes tiener til Grød og Brød.

Seude eller Søvde Præſtegield og Tinglaug i Nedre Telemarkens Fogd. og Provſtie, er omtrent 3 Mile langt og noget over ¼ Mill bredt. Det beſtaaer af 2de Kirkeſogne, ſom ere: Seude Hovedſogn og Næs-Annex. Hovedſognet er 2 Mile langt, omringet med høie Fielde, Sæter-Boliger og Græsgange. Gaardene, ſom efter Matrikulen beløbe til 98 Numere, hvilke beboes af 150 Gaardmænd og omtrent 228 Huusmænd, ere forſynede med gode Korn- og Græsmarker, ſamt ſkiønne Skove og fiſkerige Vande, ja Skovene ere endog ſaa betydelige, at mange af Bønderne fortiene aarlig ved Tømmerhugſt 8 a 900 Rdlr. Kirkerne ligge ½ Miil fra hinanden: de ere gamle grundmurede Bygninger, forſynede med gammeldags Ornamenter, og tilhøre Almuen. Jordegodſet ſom har lagt til Kirkerne, er nu for ſtørſte Deel borrſolgt. Til Præſtegieldet er en Sognepræſt, boende paa Præſtegaarden, ſom ligger midt i Gieldet. Præſtens Tiende betales i Penge med 121 Rdlr. Til Foſſums Jernværk er kiøbt betydelige Skove i det ſaa kaldte Lureſield med flere Steder. Paa en Gaard her i Præſtegieldet, kaldet Gundheim, ek for nogle Aar ſiden fundet i en Begravelſes-Høi en ſtor Guldring eller Armbaand, ſom Hans Kongelige Høihed Arveprinds Friderich bekom

Digitized by Google

og derfor betalte 70 Rdlr. Aar 1782 var Folke-Antallet i Hovedsognet 1258 og i Annexet 930, tilsammen 2188 Siele. Tingstedet er Gaarden Søegaard.

Side, et meget smukt og vel bebygget District eller Bygdelaug i Skaftefields Syssel, østre Fierding af Island.

Sidskovens Sogn, et Annex til Høvlands Præstegield, Nedre Rommeriges Fogd., Aggershuus Amt. Kirken er en Træbygning, som ligger 1¼ Mil fra Hovedkirken; den er af Sognets Bønder opbygt og ved deres Bekostning vedligeholdes, uagtet de svare alle sædvanlige Rettigheder til de 2de andre Kirker. Her holdes ikkun 6 Gange Prædiken om Aaret. De øvrige Søn- og Helligdage forrettes Gudstienesten af en Skolholder, som læser en Forklaring over Dagens Evangelium af Huuspostillen, hvorved synges nogle Psalmer. Paa Gaarden Nordre Eid i dette Sogn har været anlagt et Jernværk, kaldet Sittens Værk. Den første Malmbrydning skeete Aar 1761, og Aar 1765 blev opført Huse til Materialia og Mars-Ovn. Aar 1769 blev en anden Mars-Ovn opført paa en fastere Grund. Aar 1771 var brudt 16 til 18000 Tønder Malm i 18 til 20 Gruber, som ligge i en Circumference af ½ Miils Vei. Dette Værk ligger nu øde, fornemmelig af Skov-Mangel til Kul.

Sigdals-Elv, en Elv, som ogsaa kaldes Simoa, kommer fra Hugleboe-Vand, paa Fieldene imellem Tonhofs-Vand og Hallingdalen, under Buskeruds Amt, og gaaer under Navn af Ægedals Elv S. S. Øst igiennem Sofum-Fiord til Sonneren-Fiord af 1 Miils Længde, herfra i Sydøst under Navn af Simoa-Elv indtil den falder ud i Drams-Elven. Under sit Løb optager den mange andre store og smaa Elve.

Sigdals Præstegield og Tinglaug, i Modums Sorenskriv., Kongsbergs Provstie, Buskeruds Amt, bestaaer af Holmen Hovedsogn og 2de Annexer, nemlig: Hovland og Gulberg eller Uleberg, som ogsaa kaldes Krydsherred. Her foruden er et Kapel, kaldet Vattenaas Kapel. Til dette Præstegield er en Sognepræst og en residerende Kapellan. Tingstedet er Gaarden Enger.

Sigersvold, see Sejersvold.

Siggen, en stor Ø, 10 Mile i Omkreds, ligger strax Norden for Bommelen og er fra samme adskilt ved et lidet Sund, kaldet Røgsund, henhørende under Søndhordlehns Fogd., søndre Bergenhuus Amt. Paa denne Ø ligger et høit Field, kaldet Siggen, hvorefter de Søefarende tage deres Mærke i Havet.

Sigre eller Sire Sogn, et Annex til Næsset Præstegield, i Romsdals Fogd. og Amt. Kirken ligger 1 Miil fra Præstegaarden

Digitized by Google

den ved Krits-Fiord, hvorfore den ogsaa kaldes Kridsfiords Kirke.

Stiredalen eller Syredalen, en stor beboet Dalstrækning imellem Jedderen og Dalernes Fogd. i Stavanger Amt, og Lister Fogd. i Mandals Amt. Her ligger 2de ferske Vande, nemlig: Stire-Vand, som gaaer mod Sønden for Tonstads til Bakke Sogn, og er 3 Mile langt, og Lunde-Vand, som beavnder ved Lunde Hovedsogn i Lunde Præstegield, ligesaa 3 Mile langt. Igiennem denne Dal og disse Vande løber en stor Elv, kaldet Stire-Aae, hvilken løber fra et Field, kaldet Jogle-Fieldet, og falder ud fra Lunde-Vandets vestre Ende i Qvinnes-Fiorden under Lister Fogd. Dens Længde regnes for 14 Mile, i hvilken Strækning den tiltager sig mange andre mindre Elve. Den Deel af Bakke og Tonstads Sogne, som ligger paa østre Side af Vandene og Stire-Elven, hører til Lister Fogd., og den øvrige Deel eller den vestlige Side af Vandene og Elven hører til Dalernes District i Jedderen og Dalernes Fogd. 4 Mile oven for Stiredalen paa det vilde og øde Field har i ældgamle Tider været 5 Bønder-gaarde, hvis Opsiddere betienede sig af en Bierg-Hule til Kirke, hvor de tillige begrove de Døde, hvilken Hule, som er saa stor at 100 Mennesker kan rummes deri, kaldes Tolv Kiørs Hælder, fordi Biskopen skal have faaet 12 Kør for at indvie den til Kirke. Dette Bøygdelaug blev ganske øde i den store Pest eller sorte Død, og har ei siden været beboet, formedelst dets afsides Beliggenhed, uden Skov eller andre Næringsveie. Ved Gaarden Dorge i Stiredalen giør Elven et berømmeligt stort Vandfald, foruden andre mindre paa andre Steder.

Silden, en Ø ude i Havet under Nordfiords Sorenskriv., nordre Bergenhuus Amt, beliggende Østen for Vogsøe og Barmøe.

Sillejords Præstegield og Tinglaug, i Øvre Tellemarkens Fogd., Bradsberg Amt, regnes for at være 6½ Mil langt. Den nærmeste Kiøbsted er Skeen, 6 Mile i Nordvest, og Bergstaden Kongsberg 9½ Mil Sydvest fra Hovedkirken. Præstegieldet bestaaer meest af høie Fielde, Bierge, Myrer og Moradser, som alt foraarsager en ubehagelig Situation; dog gives tildeels skiønne Situationer, især fra Gaarden Aase i Annexet Fladdal, og fra en Klippe, kaldet Kokkestolen, paa en Bakke i Øst lige over for Præstegaarden. I Dalene mellem Fieldene samt ved Elvebredderne og Vandene ligge Gaardene, som i hele Præstegieldet, der bestaaer af 3de Kirkesogne, nemlig: Sillejords Hovedsogn, og Annexerne Fladdal og Aamodtsdal eller Ommisdal, ere 188 store og smaa, indberegner øde eller Underbrugs-Gaarde, dog efter Matrikulen ikkun 136 Numere. Disse Gaarde bleve Aar 1787

Digitized by Google

beboede af 174 Selveiere, 22 Leilændinger og 10 Lodbrugere, og ligge under samtlige Gaarde 184 Huusmandspladse, hvoraf 145 ere beboede. Gaardenes Jordskyld er 358 Tønder 5½ Sætning Korn. Nogle af Gaardene ere formedelst Elvebrud nedsatte i Jorden paa visse Aar. Gaardene ere inddeelte i 81 Soldater-Lægder. Korn-Avlingen er meget maadelig og som oftest bortfryser, derimod haves nogenlunde god Høe-Avling, men især skiønne Græsgange for Heste og Creature. Almuen er befriet, ligesom hele Fogderiets Almue, for at svare Tiende af deres Korn-Avling, saasom den holdes for aldeles uvis. Skovene i Præstegieldet have, ligesom i hele Fogderiet, været de betydeligste i hele Norge, men ere nu meget medtagne, dog udføres endnu fra Præstegieldet omtrent 2000 Tylter Fyr- og Gran-Tømmer aarlig til Skeens Kiøbsted, hvilken Hugst og Tømmerets Flaadning er Almuens fornemste Næringsveie, saa og ved Kul-Leverance til Hørte Hammeren under Holdens Jernværk, og ved Kiørsel ved Guldnæs Kobberværk, som ligger i Hovedsognet. Af Saugbruge ere i Præstegieldet ikkun 5, hvorpaa allene skiæres vandkantede Bord til Bøygdens Fornødenhed. Hovedsognet er fra Syd- til Nordvest omtrent 2½ Miil langt, og henved 2 Mile paa det bredeste. Det bestaaer af 76 store og smaa Gaarde, hvis Jordskyld er 168 Tønder 9 Sætninger, som Aar 1784 blev bebødet af 71 Selveiere, 7 Leilændinger og 6 Lodbrugere, og vare da under disse Gaarde 102 Huusmandspladse, deraf 84 beboede. Disse Gaarde ere inddeelte i 38 Soldater-Lægder. Paa en liden Høi, 450 Skridt i Sydost fra Præstegaarden, som kaldes Skornæs, ligger Hovedkirken, en grundmuret Bygning af Kampestene, forsynet med et Spiir, og tækt med Teglsteen. I Kirken er paa Gulvet 12 Mands- og 9 Qvindestole, samt en indelukket Stoel, som tilhører Præstegaarden. Ved siden af denne, nederst i Kirken, staaer Funten. Ornamenterne ere maadelige, undtagen en Sølvkalk og Disk forgyldt, vægtig 31 Lod. I Taarnet hænger en temmelig stor Klokke. I gamle Dage blev denne Kirke kaldet St. Oles Kirke. 20 Skridt fra denne staaer endnu Rudera af en anden Kirke, kaldet Haralds Kirke, efter St. Oles Broder, hvilken Kirke blev i fordum Tid søgt af Bergarbeiderne ved Guldnæs Kobberværk. Folkemængden i hele Præstegieldet var Aar 1769 af Mandkiøn 959 og af Qvindekiøn 977, tilsammen 1936, men til 1782 Aars Udgang formeret til 2162 Siele, deraf 1208 Communicantere. Til Præstegieldet er en Sognepræst, som i Stedet for Tiende erholder ved Bøndernes Giftermaal den saa kaldte Hovedtiende, som skulle være $\frac{1}{10}$ Deel af hvad Bonden paa saadan Tid eiede, men betales nu efter Accord fra 1 til 20 Rdlr. Præ-

stens

Digitized by Google

stens Skatter ere aarlig omtrent 40 Rdlr., og 26 Rdlr. Enke-Pension af Kaldet. Hovedkirken har Landskyld i 17 Gaarde, som betaler til 9 Tønder 11 Sætninger Korn, deraf 2 Tønder med Byrel, samt Leie af 20 Kør à 48 Skilling aarlig, og til alle Kirkerne under Eet hører Landskyld af 23½ Tønde Jordegods, deels med og deels uden Byrel, samt Leie af 58 Kør. I Præst-gieldet ere 7 omgaaende Skoleholdere. Her gives adskillige Dalstrækninger, som nu bruges til Høeslet og Græsning for Creaturene, men skal i fordum Tid have været beboet og tildeels havt mægtige Beboere. Her ligger et ferskt Vand, kaldet Sillejords-Vandet, som er 1¼ Miil langt og ¼ Miil bredt, hvori falder godt Fiskerie. De fleste Elvedrage under Præstegieldet samles i dette Vand. Tingstedet for Sillejords Tinglaug er Gaarden Juve.

Sillsæt, en Gaard beliggende inderst i Botn-Fiord, under Tingvolds Præstegield, Nordmørs Fogd., Romsdals Amt. Ved denne Gaard ligger et Field, hvoraf Aar 1756 udfaldt et stort Stykke, som aabnede en rig Forraad af Heine-, Bryne- eller Hveede-Stene, hvoraf de nærboende Bønder siden have giort sig god Fordeel, thi i Stedet for at saadanne Stene bleve tilforn med Møie og Arbeide udbrudte af Bierget, laae nu, ved bemeldte Fald, nogle 1000 Læs deraf udspredte over Marken, hvoraf omtalte Brynestene let kunne samles og dannes.

Sim eller Simb, 2de Gaarde ved Lerdals Vand, i Spareboe Præstegield, Indersens Fogd., Tronhiems Amt. Den ene Gaard, nemlig Øvre-Sim, beboes af Ole Skiefloe, fordum Stiger ved det nu nedlagte Moke Robberværk. Begge Gaardene ere temmelig gode og vel bebyggede, og paa Øvre-Sem er tillige Skydsted for Reisende om Vinteren, som passere over Lerdals Jisen enten fra de søndre eller nordre Districter; fornemmelig er en stærk Passage ved Levangers Markeds Tid først i Martii Maaned.

Simedals-Elv, en Elv, som løber igiennem Gravens Præstegield, i Søndhordlehns Fogd., søndre Bergenhuus Amt, kommer fra store Sneefielde mod Østen og falder ud i Eidsfiord.

Simmelfiord, en stor og dyb Fiord i Helgelands Fogd., Nordlands Amt. Inderst ved Kollebotn er et Eid over til Folden, kaldet Foldens-Eid.

Simoa-Elv, see Sigdals Elv.

Sirgel-Fiorden, kaldes Havbugten imellem det faste Land af Sverrig og Smaalehnenes Amt med Hvalserne og Kragerøen. Derfra kiær sig ind i Landet, Svinesund, Skiebergfiord og Tose-Kiel-Fiord. Disse 2de sidste gaae mod Nord, omtrent af 1 Miils Strækning.

Singsaas,

Digitized by Google

Singsaas, Sindsaas eller Singsakers Sogn, et Annex til Holtaalens Præstegield, i Guldals Sorenskriverie, Tronhiems Amt, ligger neden for Holtaalens Hovedsogn. Kirken, som er en Træbygning, staaer ved Gaarden Øvre Singsaas eller Singsaker. Sognet udgiør et Tinglaug og hvortil Tingstedet er Gaarden Vindsnæs. Almuen har god Næring ved Kul-Leverance og Kiørsel fra og til Røraas Kobberværk. Ved bemeldte Singsager-Gaard neden for Husene sees 2de store Kiempehøie, sammenkastede af lutter Kuppelstene, hvorimellem staaer en meget anseelig og mægtig Bautasteen, næsten 8 Alne høi over Jorden og 2 Alne bred nederst, men spids op ad som en Obelisk. Efter gammel Beretning skal i Kiempehøiene ligge begravne 2de Brødre, ved Navn Gaute Tiſdran og Tørre Aune. Gaarden Nedre Singsaas ligger meget høit, er smukt bebygget og meget forbedret af nu afdøde Capitain v. Randulff. Under denne Gaard er et lidet Saugbrug og et Møllebrug. Nu beboes Gaarden af en Bonde.

Sionen-Fiord, en stor Fiord, som fra Havet skiær sig mange Mile ind i Helgelands Fogderie, under Nordlands Amt. Ved den nordlige Side af Fiordens Indløb ligger et Næs, kaldet Selsnæs.

Siov Sogn, et Annex til Østerøe Præsteg., under Østerøe Syssel blandt Færøerne.

Sitskoug Sogn, see Sidskoug.

Sitten, det største ferske Vand i Høelands Præstegield, Nedre Rommeriges Fogd., Aggershuus Amt, som er 2 Mile langt og ¼ Miil bredt, beliggende i Anneret Sidskoven, og er ved en kort Elv forenet med Mieren-Vand. Herigiennem slaades en stor Deel Saugtømmer til Friderichshald. Ved dette Vanddrag har forhen været i Drivt et Jernværk, under Navn af Sittens Værk.

Siversøe, en liden Ø under Oddernæs Hovedsogn og Præstegield, Mandals Fogd. og Amt, hvorpaa er en Huusmandsplads.

Sivvatsdalen, en Dalstrækning i Hevne Præstegield, Fosens Fogd., Tronhiems Amt, som gaaer i Øster hen mod Grændserne af Orkedalen.

Skaaden eller Skøyen, en stor Gaard i Øyer Præstegield, søndre Guldbrandsdalens Sorenskriv., Christians Amt, beliggende ¼ Miil fra Hovedkirken, og skylder 11 Huder; den beboes af 4 Gaardmænd. Paa denne Gaard har i fordum Tid staaet en Kirke, og ligger endnu ved Gaardens Huse en Liigsteen dannet som et Kiste-Laag, hvorpaa har været udgravet adskillige Postyrer, men hvilke af Luften og Tidens Ælde ere meget forslidte, saa at den mindste Deel nu ikkun er kiendelig. Paa den ene Side sees en Engel, som synes at holde et født Barn ved Siden af En,

som

Digitized by Google

som forestilles liggende indsvøbt som Lig, ved hvis anden Side En forestilles som siddende paa Haserne, holdende den høire Haand paa Brystet og den anden liggende paa Knæerne; hos denne staaer en Løve m. m. Stenen er 3½ Alne lang og 1 Alen bred ved den ene Ende, m n spids til den anden.

Skaadse, en Ø beliggende ¼ Miil uden for Byen Kragerøe, i Nedre Tellemarkens Fogd., Bradsberg Amt, som, med tilliggende Øer: Hestekøe, Fittestavsengen og Hellesøe, samt de derpaa liggende 6 Pladse, skylder i alt 6 Huder. Hovedøen bestaaer af store Bierge, lidet Skov og Jordvei. Her boer endeel Familier, hvilke leve meest af Arbeide deels i Byen Kragerøe, og deels ved et paa Pladsen Skaadøen anlagt Skibsbygger-Værft. Her gives ingen Havn ved Øerne og kun lidet Fiskerie.

Skaalatangen, en Pynt af det Næs Langenæs, som adskiller østre og nordre Fierdinger af Isiand fra hinanden.

Skaalefiord, en stor Fiord, som ¼ Miil fra Næs Hovedkirke, under Østerøe Præstegield og Sysſel blandt Færøerne, løber ind paa Øen Østerøe i Nordvest 2de Mile. Foran i denne Fiord er en god Havn, kaldet Kongshavn, fordi de Kongelige Orlogsskibe, naar de i forrige Tider krydsede paa Sørøverie og gik her under Landet, søgte altid denne Havn.

Skaalgaard, en Gaard i Lessøe Præstegield, nordre Guldbrandsdalens Sorenskriv., Christians Amt, af Skyld 3 Huder 10 Skind Odelsgods, har en Opsidder og 3de Huusmands-Pladse. Her findes en Steen med ældgammel Inskription.

Skaalvig Sogn, et Annex til Sandøe Præstegield, under Sandøe Syssel blandt Færøerne.

Skaanes, en betydelig stor Gaard med smukke Bygninger, beliggende ved Levanger-Fiorden i Skognens Præstegield, Stør- og Verdals Fogd., Trondhiems Amt. Gaardens Huse ere for endeel Aar siden flyttede paa en Tomt, hvor en Fæstning eller Skandse i fordum Tid har været anlagt og hvoraf endnu sees nogle Levninger, hvilken Fæstning aldeles blev sløifet og nedrevet i Aarene 1746 og 1747 efter Kongelig Ordre. Fæstningen har været i en uordentlig Firkant og havt temmelig anseelige og vidtløftige Udenværker paa den vestre og østre Kant; om Fæstningen har været dybe Grave og dens Værker opførte af anseelig høie og tykke Mure. Gaarden var lagt under Fæstningen og derfor tiendefrie, da Capitain Christian Vibe var her Commandant. Paa en Sønden for liggende Biergstrækning var anlagt en mindre Skandse, kaldet Stiærn-Skandsen, ogsaa i en Firkant, hvis Volde have været af Jord og Tørv, for at bedække Skaanes Fæstning, eller for at spærre Passagen til den fra østre Side. Af

Skaa-

Skaanes Fæstnings Bygninger sees endnu Commandantens Huus, som ei har været af nogen Anseelse, samt et Stykke af Magazinet og Krudtkielderen. Gaardens Agre og Enge ere i de senere Tider meget udvidede og forbedrede. Paa et Næs Vesten for Gaarden, kaldet Kause-Tangen, sees endeel store Kiempehøie og Steen-Røser, samt 2de store Bautastene, den ene 3 Alne og den anden 2½ Alen høi. Denne sidste er bred neden for og spids opad. Herforuden sees mange andre Høie paa Gaardens Grund. Gaarden eies og beboes nu af Lieutenant v. Bay.

Skaanes-Leeret, en meget stor Slette ved Levanger-Fiord, som gaaer fra sidstmeldte Gaard Skaanes, imellem Skognens og Verdalens Præstegielde. Denne betydelige Slette, hvorover Kongeveien ligger, har hidtil lagt aldeles udyrket og allene tient og endnu tiener til Græsning om Sommeren for en stor Deel Heste og Creature fra mange omkringliggende Gaarde. Her holdes tillige Kavallerie- og Infanterie-Regiments-Mønstring.

Skaanevigs Skibreede og Præstegield, i Søndhordlehns Fogd. og Provstie, bestaaer af Skaanevigs Hovedsogn, og 2de Annexer, nemlig: Holmedal og Aakre, hvortil er en Sognepræst. Tingstedet er Gaarden Gielmervigen.

Skaar, en god Gaard i Vatne Annexsogn, Borgunds Præstegield, Søndmørs Fogd., Romsdals Amt, beliggende imellem Samfiord og Vatnefiord, paa den saa kaldte Skaar-Strand, hvor Romsdals Fiorden støder op og idelig opkaster saa stor en Mængde Sand, at Søevandet blot i en Mands Alder siges at have trakt sig mere end et Bøsseskud tilbage, og følgelig forandret et stort Stykke af Stranden til tørt Land. Denne Gaard, som skylder 2½ Vog Fisk, beboes af 4 Bønder, og kaldes derfor gemeenlig Bonde-Skaar, til Forskiel fra Lehnsmandsgaarden Skaar eller Skaar-Brevig, som skylder 1½ Vog Fisk og ligger ved Mundingen af Vatnefiord, ikke langt fra Skaar-Stranden, fra hvilken den dog er adskilt ved et høit og steilt, men tillige meget græsrigt Field, kaldet Skaar-Hest.

Skaare-Skibreede, et Tinglaug i Ryfylke Fogd., Stavanger Amt, som Aar 1746 bestod af 91 Gaarde, hvilke bleve beboede af 173 Gaardmænd. Tingstedet er Gaarden Gloppen.

Skaare Sogn, beliggende paa den nordlige Deel af Den Karmen, er et Annex til Torvestads Præstegield paa samme Øe, under sidstmeldte Fogderie.

Skasse Sogn, et Annex til Moe Præstegield, i Øvre Telemarkens Fogd., Bradsberg Amt, er i Længde fra Vest til Øst 2½ Miil og 1¼ Miil i Brede fra Nord til Syd; det indeholder 37 matrikulerede Gaarde, som skylde 83 Tønder 8 Setninger Korn.

Digitized by Google

Korn. Kirken, som ligger 2 Mile fra Hovedkirken, er en gammeldags saa kaldet Stavkirke, tækket med Spaaner: dens Ornamenter ere anstændige, og den tilhører Almuen. Aar 1782 var Folkemængden i alt af Mandkiøn 192 og af Qvindekiøn 215, tilsammen 407 Siele. Et stort Field, kaldet Skaftefe-Fieldet, ligger imellem Hovedsognet og dette Annex, hvorover Veien gaaer, som er meget besværlig og om Vinteren til sine Tider umuelig at passere.

Skaftefields eller Skaptafells Syssel, i østre Fierding og Amt af Island, skilles fra Mule-Sønder-Syssel ved Lohnsheeden og den Fieldvei Øxen. Her sees høie og bare Fielde; de ildsprudende Jisbierge og de til Sand, Aske og Pimpesteen forvandlede Sletter udgiøre den største Deel. Indbyggerne i dette Syssel ere de andre Landets Indvaanere ulige i Sprog, Udtale, Sæder og Omgang. Strandbredden er lav og ligger aaben for Havet; ved Østerlandets Strandbred falder meget Drivtømmer, som giver Beboerne Leilighed til at bygge. Her sees Husene paa Gaardene i en smuk Orden, og hvor der gives flere Gaarders Huse samlede paa en Grund, ere samtlige Huse byggede i een Rad, af Ansende som en Gade. Her bruges meget det vilde Korn, Melur. Faarene falde paa mange Steder meget fede, og Kierne malke godt af det kraftige Græs, her gives, I endeel Fieldvande opholde Svaner sig, som Indbyggerne søge at fange helst om Efteraaret i Augusti Maaned. Dette Syssel er deelt i 2de Parter, nemlig: Øster- og Vester-Skaftefield, hvilke tilsammen indeholde 12 Præstegielde, som ere: Biarnenes, Skaftefel, Einholt, Hornefiord, Hof, Kalfefield, Kirkeboe-Kloster, Tykebæ-Kloster, Holmesel, Reyner, Dyrhole, Aase, hvortil ere 12 Sognepræster og ere 2de af disse tillige Provster, nemlig een i Vester- og den anden i Øster-Skaftefield. Disse 2de Provstier vare Aar 1753 inddeelte i 6 Tingsogne, som da havde 215 Skattebønder og 248 andre Bønder, hvilke Aar 1760 brugte 200 Tuner eller Jorder. Aar 1770 eiede Bønderne 21 Baade, deraf 2 for 10 Mand, 8 for 8 Mand, 6 for 6 Mand og 5 for 4 Mand. Aar 1703 belsb Folkemængden i Sysselet til 2947, men Aar 1769 ikkun til 2707 Siele. Sysselet har sit Navn af et stort Field, kaldet Skaptafel, som Aar 1783 den 8 Junii begyndte at udkaste Ild og Lava, der udbredte sig som en Ildsøe paa 7 Mile i Breden og 15 Mile i Længden, udtørrede og forvandlede en fra Fieldet nedløbende stor Elv, kaldet Skaftaaen, til en Steenhob, og ødelagde og fortærede 2 Kirker og 8 Bøndergaarde, samt fordærvede Græsningen næsten over hele Landet ved den i Luften omhvirvlende og nedfaldne Aske

og

og Sand, saa Elendigheden blev meget stor for Indvaanerne. 2de andre Isbierge i dette Syssel have ogsaa udkastet Ild, nemlig: Kötligiaa Aar 1721, og Geraise Aar 1728.

Skage-Fiord, en stor Fiord i Skagefiords Syssel, nordre Fierding af Island. Inde i denne Fiord ligge 5 Øer, nemlig: Ingveldarstadeholm, Elinarholm, Lundøe, Drangøe og Malmøe, alle ubeboede; men hvorpaa tildeels fanges Sælhunde, Edderfugle og Lunder, og paa Drangse falder skiønne Hvesletter, Vintergræsning og Biergfuglefangst. Ved Fiordens Indløb ligger et Næs, kaldet Skagen.

Skage-Sogn, et Anner til Overhaldens Præstegield, i Nummedals Fogd., Tronhiems Amt, ligger nederst eller længst hen mod Vesten og bestaaer af 38 Gaarde. Kirken ligger ved Gaarden Skage, 1½ Miil fra Hovedkirken, og er en grundmuret Bygning, tilhørende Justitsraad Hornemann i Tronhiem. Bemeldte Gaard Skage er betydelig opryddet og forbedret samt smukt bebygget af nærværende Eier Oberst-Lieutenant v. Sommerskield.

Skagestords- eller Hegranæs-Syssel sammesteds, bestaaer af 14 Sognekald og Præstegielde, som ere: Hoole, Bard, Nyp, Fell, Hof, Fingumyre, Goddale, Mælefell, Miklahay, Fagrenes, Glaumbæ, Hvam, Knapstade og Reynestade, hvortil ere 14 Sognepræster og 2 Kapellaner. Den ene af Sognepræsterne er tillige Provst for Sysselet. Aar 1753 var Sysselet inddeelt i 10 Tingsogne, som bestod af 134 Skattebønder og 339 andre Bønder. Aar 1760 havde Bønderne til Brug og Beboelse 374 Jorder eller Tuner, og Aar 1770 eiede Bønderne 55 Baade, deraf 4 for 8 Mand, 23 for 6 Mand, og 28 for 2 Mand. Aar 1703 bestod Folkemængden af 3144, og Aar 1769 af omtrent 3200 Siele. I dette Syssel ligger Holam, det biskopelige Sæde for Hole Bispedømme, hvor Domkirken staaer. En latinsk Skole og et Bogtrykkerie er her tillige oprettet, (see Holum).

Skagen, et langt Næs, som stikker sig ud i Havet, Vesten for Kieblevigshavn, i Guldbringe Syssel, søndre Fierding af Island.

Skagestrand, et Bøygdelaug ved Strandkanten i Hunevands Syssel, nordre Fierding af Island. Her ligger Skagestrands-Havn, som er et Handelssted og Kiøbhavn for Handelsskibene.

Skalands-Field, en stor Fieldstrækning i Nummedals Fogderie, Tronhiems Amt.

Skal-

Digitized by Google

Skalholt, det biskopelige Sæde for Skalholts-Bispedømme paa Island, beliggende i Aarnæs Syssel, under søndre Fjerding, er stiftet Aar 1056 af den første Biskop Isleif, som var en Søn af Gisur den Hvide, hvis Hovedgaard Skalholt blev giort til et Bispe-Sæde for det hele Land. Hans Søn og Successor Biskop Gisur satte Gaarden i fuldkommen Stand; han skiænkede bort fra Skalholts Bispestoel hele Nordlandet, for at oprette det andet Bispesæde. Ved Skalholt staaer Skalholts Domkirke, som er af Tømmer og forsynet med et lidet Træspiir, hvori hænger en Klokke. Kirken staaer paa en høi Plads, som giver den en smuk Anseelse. Dens indvendige Prydelser ere smukke og kostbare, især 2de meget gamle Altertavler. Her forvares endnu en Bispestav, oventil af Meesing, stærk forgyldt, saa og en gammel Bispehue af Gyldenstykke. Her sees tillige endnu den hellige Thorlaks Skrin. En Sognepræst, som tillige er Stiftsprovst, er bestikket ved denne Kirke. Ved Skalholt har været en latinsk Skole, men blev Aar 1786 forflyttet til Reykevig i Guldbringe Syssel. Skalholts Bispedømme bestaaer nu af 13 Sysseler eller Herreder, som ere: 1) Mule-Syssel, som igien er inddeelt i 3de Parter, nemlig: Mule-Norder, Mule-Middel og Mule-Sønder, 2) Skaftefield, 3) Rangaarvalle og Vestmanøer, 4) Aarnæs, 5) Kiosar og Guldbringe, 6) Borgarfiord, 7) Myre, 8) Hnappedal, 9) Snefield, 10) Dale, 11) Bardestrand, 12) Isefiord og 13) Strand, hvortil er en Stiftsprovst, 14 Herreds-Provster, 128 Sognepræster og 13 Kapellaner.

Skaptaatunger, en Bygd i Skaftefields Syssel, østre Fjerding af Island, som er ødelagt ved Jordbrand.

Skarbøigen, en Søebugt, see Hvalfiord.

Skare-Gruberne, saa kaldes de sølv- og kobberholdige Blygruber i Eger Præstegield, Buskeruds Fogd. og Amt, som nu hører under Kongsbergs Sølvværk. Her har fra ældgammel Tid været adskillige Skierper, hvorom Indplankninger og Fortsmringer vidne. I den senere Tid skal det første Forsøg være skeet af Capitain Cicignon og Rosing, da de vare Eiere af det Jarlsbergske Værk. Fra 1734 blev det i 5 a 6 Aar drevet ved et Participantskab, hvori det Kongelige Huus havde størst Antal af Kuxer, men med et Tab af over 12000 Rdlr. blev det indstillet. 1750 den 20 August blev det igien muthet, og den 29de s. M. blev en Convention af et Interessentskab oprettet, fornemmelig bestaaende af Bergbetiente og Leverandeurer paa Kongsberg; men 1759 maatte det atter nedlægges med et Tab af 10,000 Rdlr. Aar 1765 skeete en Bergamts Befaring, hvoraf Resultatet blev, ligesom

Digitized by Google

ligesom Kyndiges eenstemmige Mening, at der er ingen Grund og rimeligt Haab var til Værkets Bygværdighed. Disse saaledes Tid efter anden giorte Forsøg og Befaringer vare egentlig i den vestre Aas fra Fiskum Fierding, strax Norden for Skare-Gruben med flere Steder, under Navn af det Egerske Værk; men de egentlige Skare-Sølv-Gruber, som tilhøre Kongsbergs Sølvværk, da var det Aar 1769, at Sølv-Erts første Gang der blev blottet, og Aaret efter blev Anviisningen tagen under Belæg, siden ere de øvrige Indretninger og Bygninger efterhaanden fuldførte. Opskierpningen og Affonkningen paa disse Gange og Fall-Baand ere 17, af hvilke den dybeste ikkun gaaer 25 Lagter. Arbeidernes Tal var Aar 1784 i alt 60. Producten har til samme Aar ikke svaret til Udgiften, eller det Haab, som i Begyndelsen blev giort derom. I Forhold med Sølvet har Guldet været som 7 til 9, det er, i en Mark fiin har været 7 Lod Guld og 9 Lod Sølv. En Stull paa 184 Lagters Længde var til Aar 1784 fra det nederste Sted indbreven, men derved blev dog intet mere ædelt forefunden, derimod letter Driften Vandets Udtømmelse.

Skarfdørra, et Grændsefield imellem Norge og Sverrig. Herfra begynder Grændserne af Tydalens Annexogn, under Tønsets Præstegield, Østerdalens Fogd., Hedemarkens Amt, og gaaer hertil Grændserne imellem Norge og Herdalen i Jemteland fra Vonsøegusten af, som er et Grændsefield, beliggende Østen for Fæmunds-Søen. Men fra Skarfdørra gaaer Grændserne til det Field Sylan, og derfra videre til det Field Gluklen. Fieldet Skarfdørra har faaet sit Navn deraf, at 2de store og høie Bierg-knolle her støde saa nær til hinanden, at derimellem er kun en Aabning som en fuldkommen stor Gade, hvilken seer ud langt fra som en Dør, og hvorigiennem nu ligger en almindelig Landevei imellem Norge og Jemteland.

Skarn-Sundet, et Sund imellem Tronhiems- og de inden for liggende Fiorde, saasom Bedstadfiorden og Levangersfiorden, under Indersens samt Stør- og Verdals Fogderier, ved hvilket Sund er en god Havn og et Giestgiversted.

Skaro-Fielde, en Strækning af Fielde, beliggende Sønden for nysnævnte Skarfdørra-Field.

Skatland eller Skarland, en Gaard i Romstad Annexogn, Overhaldens Præstegield, Nummedals Fogd., Tronhiems Amt, hvor adskillige Kiempehøie sees, og i endeel af disse er funden gamle Øxer, Sværde, Hængsler, Nøgler m. v., men alt meget forrustet. Paa denne Gaards Grund skal findes Anviisning til Kobber-Erts.

Skattom,

Digitized by Google

Skattom, en Gaard i Hsland Præstegield, Nedre Rommeriges Fogd., Aggershuus Amt, hvor Kong Carl den 12te af Sverrig Aar 17 6 ved Indmarsch i Norge tog sit Qvarteer.

Skatvold Sogn, et Annex til Stsrdals Præstegield, i Stør- og Verdals Fogd., Trondhiems Amt, bestaaer af 2de Bøygdelauge, nemlig: Skatvold og Langstenen, hvilke indeholde 49 Gaarde, som Aar 1774 bleve beboede af 91 Gaardmænd, 63 Huusmænd, 22 Inderster, og i alt 871 Siele; deraf i Skatvoldbsygden 42 Gaarde, beboede af 82 Gaardmænd, 60 Huusmænd og 18 Inderster, tilsammen 830 Siele. Dette Bsygdelaug er omringet af Stsrdals- og Frostens-Fiorde paa 3 Sider, og indbefatter det store Næs, som stikker ud mellem Stsrdals-Fiorden paa den ene, og Frosten-Fiord paa den nordre Side. Et Field, kaldet Forbor-Field, ligger i denne Bøygd, og ved Foden af samme paa den søndre Side ligger en Række af skionne Korngaarde. Kirken staaer paa Gaarden Skatvold ¼ Miil fra Hovedkirken mod N. V., er en smuk Træebygning med et Taarn og Spiir. I dette Sogn ligger Gaarden Steenvig og den Øe hvorpaa Steenvigs Slot har staaet.

Skavelen, saa kaldes det høieste Field imellem Vosse District, i søndre Bergenhuus Amt, og Hallingdalen i Buskeruds Amt, hvorover er 10 Mile. Dette Field er bedækket med Snee Vinter og Sommer, og er deri mange store Sprækker eller Aabninger, som giør Overfarten meget farlig.

Skee- eller Skie-Sogn, et Annex til Stokke Præstegield, i Jarlsbergs Grevskab. Kirken er en Steenbygning.

Skeen-Fiord, en stor Fiord, som gaaer i Nord fra Havet imellem Helgeraaen under Laurvigs Grevskab og Langesund i Nedre Tellemarkens Fogd., Bradsberg Amt. Den deler sig i 4 Arme, hvoraf 3de gaae mod Nord. Den østlige kaldes Morie-Fiord, dernæst Langrings-Fiord og Eidanger-Fiord. Den 4de gaaer mod Nordvest til Porsgrund og Brevig, og kaldes Frier-Fiord, som ved Porsgrund optager Skeens-Elv. I Skeens-Fiord ligger Haa-Øe, Birk-Øe, Sand-Øe og Lang-Øe ved Langesunds Toldsted. I hele Fiorden langs Strandkanten er nedsat i Biergene 34 Jernringe til Skibenes Belægning.

Skeen, en af Norges ældgamle og tillige betydelige Kiøbsteder, beliggende under 59 Grader, ved den nordre Ende af Langesunds- eller Skeens-Fiord, ¼ Miil Østen for Gaarden Fierestrand og Nordsøe Vand, i Holdens Præstegield, Nedre Tellemarkens Fogd., Bradsberg Amt, strax ved Giemsøe Kloster, ¼ Miil Sønden for Fossums Jernværk, ½ Miil Norden for Lade- og Toldstedet Porsgrund, 2 Mile fra Brevig, 2½ Miil fra Langesund,

4 Mile

4 Mile fra Kragerøe, 10 Mile fra Kongsberg, 15½ Mill fra Christiania og 7 Mile fra Holmestrand. Byen, som danner en Figur af en Halvmaane, bestaaer af 2de Dele, nemlig: Østre og Vestre, og hvorimellem løber en stor Elv, kaldet Skeens-Elv, som kommer Norden fra Nordsøe-Vand, i hvilken Elv er nær ved Byen 2de store Fosser eller Vandfald, under Navne af Skot- og Lang-Fossen, hvorved mange betydelige Saugbrug ere oprettede og i god Drivt, som er Byens væsentligste Næring. Med Gierpen Præstegield er Byen landfast, og ved Broer over Elven sammenføiet med Solum Præstegield. Den vestre Deel af Byen indeholder Lunde-Gaden med flere, samt Smide-Den med dens Huse og Saugbrugene, som ved Langefos-Broe er Byen tilføiet. Den østre Deel bestaaer af Byens øvrige Gader, hvilke ere bebyggede med de fleste og smukkeste Huse. Her staaer tillige Søeboderne, Kirken og Raadhuset. Byen har saaledes ved dens mange Afvexlinger et ei ubehageligt Udseende, og de mange hosliggende Saugbruge foraarsage en stærk Rørelse. Disse Saugbruge ere 34 paa Byens Grund, og 7 paa Giemsøe Klosters Grund. Foruden formeldte Giemsøe Kloster og Fossums Jernværk er Byen tillige omringet af de Gaarde: Brødsberg, Brekke, Falkum og Mela. Indløbet til Byens Søebrygger er ikke dyb og kun for middelmaadige Skibe, Jægter og Baade. De større Skibe lade og losse ved Forstæderne: Langesund, Brevig og Porsgrund, saa og ved et nærmere liggende Sted, kaldet Graaten. Byens Vaaben bestaaer af 2de opreiste Skiær, imellem hvilke er en Bielke, hvorpaa staaer et sexkantet Kryds, som en Stierne, med et lidet Blomster-Træe paa hver Side, omringet med disse Ord: Schienensis Insignia Urbis. Saaledes staaer dette Vaaben i Byens Segel; desuden er her et særskilt Notarial Segl, hvori staaer en Kongelig Krone med Omskrivt: Ubertas Coronat, og neden under: Sigillum Notar. Scheenenses. I Skeen boede Aar 1206 en Bagle, ved Navn Gunni Lare, som der lod bygge 2de Skibe for Erling Steinveeg til Forsvar mod Birkebenerne. Aar 1613 blev i Byen holdet Herredag, hvor Cantzler Christian Friis præsiderede. Byen var den Tid vel bebygget, dog ikke stor, men havde fortuende Borgere. Aar 1619 holdtes atter Herredag, hvor paa Kongens Vegne vare de 2de Rigsraader Christian Høgh og Anders Bilde, som med Statholderen Jens Juul og Rigets Cantzler Iver Bielke afholdte Herredagen. Byens første Privilegium udgav Kong Hagen, Aar 1346; samme confirmerede Kong Magnus Smech, Aar 1359; og ligesaa Kong Christian 1ste med noget Tillæg. Aar 1548 confirmerede Kong Friderich 1ste disse Privilegier paa Aggershuus Slot,

ligesaa

Digitized by Google

ligesaa Kong Christian 3die i Viborg. Kongerne: Christian 4de og Friderich 3die have iligemaade confirmeret Privilegierne, den sidste paa Aggershuus Slot, Aar 1648, som tillige gav Byen flere Privilegier paa Pergament den 30 Julii 1662, hvilke bleve confirmerede af Kong Christian 5te, Aar 1682 atter med noget Tillæg. Kong Christian 6tes Confirmation er af Aar 1735 ogsaa med Forbedring, og Kong Friderich 5tes af Aar 1749, hvorved nogle Poster, Handelen betræffende, nærmere bestemmes. Byens Handel er betydelig. De udførende Vare bestaae fornemmelig i Træelast, saasom Bielker og Bord, en stor Deel Jern fra Fossums-, Ulefos- og Bolvigs-Jernværker. Ligesaa udføres Beeg og Tiære, Bryne- og Qværne- eller Mølle-Stene m. v. Omtrent 9000 Skippund Jern udskibes aarlig, og Aar 1786 blev udført 434,400 Stykker Bord og 7312 Tylter Bielker til Engelland, samt 4747 Tylter Bielker til Holland. For noget over 40 Aar siden eiede Byen ikke mere end 2 Skibe, men derimod Aar 1792 var i Byen og Forstæderne hiemmehørende 43 meget store Skibe. Af indbringende Vare ere Kornvare den betydeligste Deel. Aar 1786 blev indbragt 3991 Tønder, og i de foregaaende Aaringer noget mere, fornemmelig Aar 1782, hvilke indbringes for største Deel med Danske og Holsteenske Skibe. Toldboden har forhen været i Byen, men da Indløbet, som førmeldt, ikke er dybt nok for store Skibe, og aarlig aftager ved den Mængde Saugspaan, som kommer fra Saugbrugene, hvilke lægge sig paa Bunden, saa er den nu forflyttet til Porsgrund, under Langesunds Tolddistrict. For at holde Indløbet nogenlunde vedlige, er anrettet en Mudder-Maskine. Aar 1792 indkom til Byen og Forstæderne i alt 784 og udgik 679 Skibe. Byen har været underkastet mange Ildebrande, saasom i Aarene 1652, 1671, 1732, 1766 og 24 November 1777, som var den største, thi da blev 172 Gaarde, Kirken, Raadstuen, 32 Saugbrug og Korn-Møller lagte i Aske. Før denne Ildebrand bestod Byen af 341 unummererede Gaarde, men efter Branden til Aar 1784 vare Gaardenes Antal i alt 311, thi paa adskillige Steder bleve 2de Tomter til en Gaard behyggede, dog vare endnu den Tid nogle Tomter ledige. Herforuden var til 1784 opførte 28 Søe- eller Pak-Boder. Byens Gader og Stræder vare før sidste Ildebrand 22, nu ere de 21 af store og smaa, samt en Plads uden for Raadstuen, som kaldes Torvet, item en saa kaldet Mønsterplads, og en ved Søeboderne opmuret Plads, hvor Marked holdes, hvilket Marked efter Kong Friderich 3dies Privilegier var tilladt at holdes hver 24 September, men hvoraf Byen ikke betienede sig. Derimod blev det første Marked holdet Aar 1782, efter Kongelig fornyet Bevilling af 11 April 1781,

hvor-

Digitized by Google

hvorved tillades 2de Markeder aarlig, nemlig det ene den 20 Februarii og det andet den 16 September, hvilke nu atter ere ophævede. Byen har nu meget smukke Bygninger, hvoraf alle private ere af Træe, undtagen en Gaard af Grundmuur, 2 Etager høi. De offentlige eller publique Bygninger ere: 1) Kirken, som 3de Gange har afbrændt, er nu meget smuk og zirlig, indviet Aar 1783 den 29 Februarii, i Overværelse af Stiftamtmændene over Christiania og Christianssands Stifter. Den er bygt af Muursteen med en høi og trofast Grundmuur af Graasteen, staaende paa en Klippe, som tilforn var et Skiær, eller en af Vandet omgiven Holm, kaldet Biørnskiær. Da 15000 Rdlr. vare anvendte til Kirkens Opbyggelse, blev 10,000 Rdlr. givet dertil, som de brandlidte Indvaanere havde samlet for sig selv ved Collect. Foruden de mange zirlige Ornamenter, som Kirken nu er forsynet med, har den en meget prægtig Altertavle og Orgelværk, samt 3de nye velklingende Klokker, støbte i Christiania af Rønning, vægtige 10 Skipd. 19 Lispd. 14 Pund, som have kostet 1323 Rdlr. 24 ß. Til Kirken ligger et betydeligt Jordegods. For Byens Menighed er en Sognepræst, som har frie Boepæl eller Præstegaard i Byen, og en residerende Kapellan, hvilke henhøre under Nedre Tellemarkens Provstie. 2) En dansk Skole, som tilforn har været latinsk Skole, og hvorfore Skoleholderen endnu bær Navn af Rektor; han er tillige Klokker ved Kirken. 3) En Fattig-Skole, hvorved ligesaa er en Skoleholder. Denne Skole er anlagt paa Lunde Præstegaards Grund, Aar 1732, for 30 Børn, hvortil adskillige smaa Summer ere skiænkede, og har en Kapital af omtrent 4000 Rdlr. 4) Et Hospital af nye opbygt i Aarene 1766 og 67, som er en smuk Bygning af een Etage med Gang tvers igiennem, og bestaaer af 6 Værelser for 12 fattige Fruentimmer, et Værelse hvor Prædiken og Bøn holdes, og 2de Kiskener, hvorved er en Urte-Hauge. Denne Bygning har kostet 2667 Rdlr. Ved 1780 Aars Udgang var Hospitalets Fond 8936 Rdlr. 11 ß. Uden for Gadedøren staaer en Fattigbøsse til Hospitalets Bedste. Enhver af Lemmerne nyder til Underholdning 1 Rdlr. 48 ß. maanedlig, til Brænde aarlig 3 Rdlr., og til Kiød aarlig 1 Rdlr. Hospitalet eier et lidet Jordegods, hvoraf haves aarlig Indtægt 5 Rdlr. 1 Mk. 8 ß. og 5) Byens Raadstue, har 2de Gange afbrændt, og ved første Gang, Aar 1766, tillige mange gamle Breve og Dokumenter, Byen vedkommende. Den er nu en rummelig og anseelig grundmuret Bygning, med en smuk Marmor-Trappe. Her holdes Byetinget og ligesaa Laugtinget for Skeens Laugsømme. I Kielderne ere Forvaringssteder for Arrestantere. Byen har et meget godt Apothek, som efter sidste

Ilde-

Ildebrand er meget smukt opbygt og indrettet. Her ere 2de Tobaks-Spinderier. Fra Byen gaaer en smuk Allee ned til Porsgrund, som er plantet af adskillige Sorter Træer paa begge Sider af Veien. Foruden denne Vei løbe til Byen 3de andre Veie, og er ved Byen en Bom over enhver af disse Veie, nemlig: 1) Dam-Bommen ved søndre Ende af Dambroen; 2) Kleve-Bommen for Bradsberg-Kleven; 3) Qværnedals-Bom, i den nordre Ende af Qværnedals-Gaden; og 4) Lie-Bommen ved den nordre Ende af Lie-Gaden. Ved enhver Bom er opført et Huus for de vagthavende Consumtions-Betientere, som ere paa hvert Sted en Oppebørsels, samt en assisterende og patrouillerende Betient. Foruden benævnte 4 Hovedveie er endnu een, som løber til nogle enkelte Gaarde Vesten for Byen, og denne bliver beopagtet allene af en patrouillerende Betient. Endelig er i Byen et Hoved-Contoir, hvor Consumtionen af alle Steveis indkommende Føde-Vare oppebæres af Cassereren, som tillige modtager Regnskab af Betienterne ved Bommene. Byens Gaarde og Huse, Pakboder og Saugbruge ere ansatte i Brand-Assurance-Kassen for 180,450 Rdlr. og Kirken for 12000 Rdlr. Brand-Indretningen blev bestemt den 8 Martii 1779. I Byen var Aar 1784, 7 Lasthandlere, deraf ere 2de Byens deputerede Mænd; 23 Krambodhandlere; 2 Handlere, som tillige ere Giestgivere; 1 Herbergerer for Reisende; 12 Skippere, hvilke ogsaa drive Kram-Handel; 1 Apotheker, 2 Tobaksspindere, 8 Høkere, 6 Vertshuusmænd, 1 Transpotteur for Bønderne; 49 Haandværkere, saasom Smede, Snedkere, Skoemagere og Skrædere, hvilke hver har sit Laug; desuden 31 andre forskiellige Haandværkere; 4 Tømmer-Mærkere, 14 Skatmænd, 24 Flaademænd, 2 Fragtmænd, 16 Saug-Mestere, 10 Saug-Karle eller Drenge, 4 Fahre-Drenge og 1 Lods; desuden endeel Tømmer-Huggere, Bryggebærere og Arbeidsfolk. Borgerne udgiøre et Compagnie med fornødne Ober- og Under-Officerer. Byens Magistrat er en Borgmester, som fra Aar 1764 tillige har været Laugmand for Skeens Laugdomme, hvilket holdes i Byen; en Raadmand, som tillige er Byefoged, hvis Domme indstevnes for Laugmanden; en Bye- og Raadstue-Skriver, som tillige er Notarius Publicus. Videre er i Byen en Veier og Maaler, en Organist og en Stads-Musikant, med adskillige andre Betiente, som Magistraten beskikker, saasom en Under-Foged, en Raadstue-Tiener med Betient, en Skarpretter, 3 Vægtere og en Brandvagt af 6 Mand, som patrouillere igiennem Gaderne om Natten, for at advare naar Ildebrand formærkes. I øvrigt er i Byen udvalgte Brand-Anstalter og Brand-Redskaber

Digitized by Google

med vel svede Brandfolk under en Brand-Inspecteurs Anførsel. I Henseende Toldvæsenet, see Langesund. Aar 1769 var Antallet paa Byens Indvaanere omtrent 1700. Aar 1779 opkom Ildebrand i den nyopbygte Bye, men blev lykkelig slukket, efterat en Feldbereders Gaard og Baghuset hos en af Tobaksspinderne vare lagte i Aske. Denne Ildebrand blev med Forsæt antændt af en Tienestepige hos Tobaksspinderen, i Hensigt at stiæle 500 Rdlr., som hun vidste hvor vare forvarede. Hun havde tillige været Aarsag til Ilden Aar 1777; hun blev nu ved sidste Gierning paagrebet og efter Dom halshugget og brændt. Foruden fornævnte Forstæder Brevig med Stadthelle, Øster og Vester Porsgrund og Langesund, som alle henhøre under Byens Jurisdiction, saavidt Borgerne betræffer, sortere tillige derunder Beboerne paa Gaarden Tveten. Fossums-Jernværk har sit Korn- og Jern-Magazin samt Malm-Plads i Skeen, under Opsigt af en der boende Forvalter. Byen og Forstæderne give aarlig 400 Rdlr. til dets Fattige, som efter Ligning indfordres, og hvoraf omtrent 30 Fattige, nogle ugentlig og nogle aarlig, understøttes. Til Byen ligger nogle Jorder, men ere ikke betydelige. Aar 1779 var Bye-Skatten 1164 Rdlr. 4 ß., Brand-Inspect. Skat 129 Rdlr. 44 ß., Skorsteensfeier-Skat 142 Rdlr. 40 ß., Indqvarterings-Skat 69½ Rdlr., og Afgift for Byens Jorder 43 Rdlr. 60 ß., tilsammen 1549 Rdlr. 4 ß. Herforuden svarer Kragerøe Bye til Skeen 24 Rdlr. og Christianssand 10 Rdlr. aarlig. Skatterne lignes aarlig af dertil udnævnte Taxeer-Borgere, og er den aarlige Udgift til Sognepræsten 107 Rdlr., til den residerende Kapellan 100 Rdlr., til Byeskriveren 50 Rdlr., og for Byeskat-Ruller 4 Rdlr., til Skoleholderen 96 Rdlr., til Organisten i alt 70 Rdlr., til Underfogden 80 Rdlr., til Raadstue-Tieneren 30 Rdlr., til Borger-Tambouren 30 Rdlr., til Vægterne 144 Rdlr., til Skriver-Materialier og Postpenge 20 Rdlr., Skarpretterens Løn 6 Rdlr., til Brand-Inspecteuren 80 Rdlr., for Lys og Brænde til Raadstuen 14 Rdlr., og til Skorsteensfeieren 130 Rdlr. Byen har god Forraad paa Fisk, saasom: Lax, Sse-Aal, Ørreter, Zilg og Aborrer m. v. Fra Tellemarken nedbringes Fedevare og alle Sorter Vildt, og om Høsten Qvæg og Faar til Slagt. Posten ankommer om Søndagen og afgaaer Mandagen. En Bipost til de vesterlehnske Steder, saasom til Arendal, Christianssand, Stavanger ꝛc. ankommer om Tirsdagen og afgaaer Løverdagen. For et enkelt Brev til eller fra Kiøbenhavn betales 20 ß. og ligesaa til eller fra Tronhiem 20 ß., som oppebæres af en Kongelig beskikket Postmester. Uden for Byens østre Side blev i December Maaned Aar 1783 opdaget

Levnin-

Digitized by Google

Levninger af en ældgammel Kirke, lige over for Bradsberg Gaard, paa et Sted, kaldet Kapel-Jordet. Opdagelsen skeete ved den Leilighed, at fra samme Sted skulde hentes Steen og Gruus til Veiens Forbedring, thi da Arbeiderne havde borttaget den yderste Jordskorpe, antraf de først løse Graastene, deels af Naturen kantede, deels tilhugne, hvoriblandt var endeel Kalk, som blev udført paa Veiene, og ved Fortsættelse af dette Arbeide blev næsten hele nordre Side af Kirkens Muur blottet, hvilken Muur er ovec een Mands Høide og 3 Alne tyk, opført af kantede Graastene, og vises Tegn til at Kirken har været temmelig stor. (Mere om denne Kirke findes i Cancellieraad v. Løvenskiolds Beskrivelse over Bradsberg Amt og Skeens Bye af Aar 1784, Pag. 67 og 68). I Byen er et Skibsbygger-Værft.

Skeens-Laugdømme i Christiania Stift, indbefatter Byerne Skeen og Kragerøe samt 3de Sorenskriverier, nemlig: 1) Nedre Tellemarkens, 2) Bambles og 3) Øvre Tellemarkens Sorenskriverie; desuden af Nummedals og Sandsværds Sorenskriverie forsaavidt Districtet Nummedal betræffer; thi Sandsværd hører under Friderichsstads, Moss eller Tønsbergs Laugdømme. Over dette Laugdømme er en Laugmand, som fra Aar 1764 tillige har været Borgmester i Byen Skeen, hvor Laugtinget holdes paa Raadstuen til de i Loven bestemte Tider, efter Indringning med Byens Klokker. Til denne Laugstoel ligger 33 Huder Jordegods af Solums, Eidangers og Gierpens Sogne, og 2de af Skeens Saugbruge No. 12 og 13 til 14,700 Bords aarlig Skiørsel. I Kong Magni norske Lov findes Skeens Laugstoel allerede benævnet.

Skey, en meget god Korngaard i Mæhre Hovedsogn, Spareboe Præstegield, Indersens Fogd., Tronhiems Amt, beliggende omtrent ¼ Miil fra Præstegaarden Tuff. Denne Gaard er i de senere Aar af Bonden Thore Skey, nu boende paa Gaarden Lein, betydelig forbedret og forsynet med anseelige Bondebygninger. I Gaardens Udmark sees 2de Bautastene, som staae nogle Skridt fra hinanden; den ene er nederst ved Jorden 2 Alne bred, hvorfra den bliver smallere og smallere indtil mod det øverste, hvor den endes med en stump Spids og er meget regelmæssig, ligesom ordentlig tilhuggen, glat og slet paa alle Kanter og Sider. Den staaer paa en liden Høi af sammenkastede Stene. Den anden Steen er meget høiere, som ogsaa staaer paa en liden Høi og er næsten firkantet. Omkring disse Stene og smaa Høie sees mange store og mindre Riempehøie, deels runde, deels aflange og deels trekantede. Hos 2de af disse have staaet 2de andre Bautastene, hvoraf den ene er nedfalden og den anden staaer paa Fald, hvilken

Digitized by Google

er 3 Alne høi. Paa denne Gaard, ligesom paa Naboegaarden Leistad, formenes at have staaet et eller flere Feldtslag i fordum Tid.

Skei-Sogn, et Anner, som ogsaa kaldes Ongdalen, til sidstmeldte Spareboe Præstegield, bestaaende af 60 Gaarde med omtrent 54 Opsiddere, de øvrige Gaarde ligge øde. Kirken staaer 2 Mile fra Hovedkirken, strax Sønden for Gaarden Kirk-Skey, og tilhører Proprietair D. A. Gram, boende paa Gaarden Vibe i samme Sogn; den er en temmelig Træbygning opført Aar 1664, har et smukt Taarn, tækket med Bræder, og i øvrigt i temmelig god Stand. Her i Sognet gives mange gode Korngaarde og tildeels gode Skove, saa at Almuen ere jevnt formuende.

Skeide, en temmelig stor Gaard i Ulvsteens Hovedsogn og Præstegield, Søndmørs Fogd., Romsdals Amt, af Skyld 6 Vog Fisk, og har 5 Opsiddere. Denne Gaard, som ligger paa Hareidlandets nordre Side, har en ved Stranden mærkværdig Jordvold, kaldet Jern-Bryggen, der strækker sig hen til Naboe-Gaarden Ousnæs og holder i Længde henved 300 Favne, men i Høide kun 4 Favne, og er ovenpaa saa bred, at 3 Slæder kunne gaae jevnsides ved hinanden. Egentlig bestaaer denne Vold af smaa- og runde Koppel-Stene, som kiendelig vise sig ovenpaa i Slæde-Sporene, men har dog tillige en Blanding af Muld, og en Overklædning af Grønsvær, som gior, at den seer ud som en grøn Vold. Ved hver Ende af Volden staaer en meget stor og høi Bautasteen, og neden under gaae 4 a 5 Hull-Veiter eller Render i Jorden, som med visse Graasteens-Plader ere saa vel besatte, at de altid holde sig aabne.

Skeje eller Ranæs Sogn, see Ranæs.

Skeideraae-Sand, en Sandørk 5 Mile lang, beliggende i Skaftefields Syssel, østre Fierding af Island. Igiennem denne Ørk løber en farlig Elv, kaldet Skeideraae, hvorhos ligger et Isbierg, under Navn af Skeideraae-Jøkel.

Skelaugsfield, et meget høit Field paa Øen Strømøe blandt Færøerne. Det stiger op over de andre omliggende Fielde, som et høit Huus og er meget kiendelig og bekiendt for Søefarende, som seile til Byen og Havnen Thorshavn paa bemeldte Øe Strømøe.

Skeri, en Gaard i Chørs Sogn, til Grøttens Præstegield, under Romsdals Fogd. og Amt. Imellem denne Gaard og Naboe-Gaarden Flatmark, hvorpaa Chørs Kirke staaer, ligger et Field, hvori paa den ene Side sees en rundagtig Hule, som strækker sig omtrent 2 Favne ind i Fieldet, og kaldes Jura-Holle eller Jette-Qvindes Hule. Her fortæller Bønderne, at en Trold eller Jette skal have boet i ældgamle Tider.

Skerie-

Digitized by Google

Skeriefiord, en liden Fiord eller Vig i Guldbringe Syssel, søndre Fierding af Island. Her er en gammel Havn.

Skiaastaddal, en Dalstrækning i Isorgenfiords Præstegield, Søndmørs Fogd., Romsdals Amt, begynder ved Storfiordens Bøm og strækker sig derfra i en krum Linie fra Vesten til Norden, 1 Mil op til Førdedalen under Voldens Sogn, med hvilken den saaledes forener sig, at igiennem heage Dalene falder en Landevei af 2 Miles Længde fra Storfiord til Hiørfiord i bemeldte Voldens Sogn. Mod Sønden grændser denne Dal til Naboe-Fogderiet Nordmør, og især til Horningdalen, hvoraf det overmaade høie Field, som kaldes Horningdals-Rok, har faaet sit Navn. 2de færske Vande ligger i Dalen, hvorfra løber en Elv. Adskillige smukke og frugtbare Gaarde sees her, saasom: Birke, Soure eller Søvre, Rørstad, Skiaalstad med flere. Et godt Stykke oven for sidstnævnte Gaard aabner sig en Tværdal, kaldet Skibs-Dal. Gaardenes Antal i Skiaastaddal er 7, hvilke skylde 21 Vog Fisk, og beboes af 25 Gaardmænd.

Skiager Sogn, et Anner til Loms Præstegield, i nordre Guldbrandsdalens Sorenskriverie, Christians Amt. Kirken er en smuk Korsbygning af Træe, som Almuen har kiøbt af Kongen Aar 1723. Den ligger 1 Miil i Vest fra Præstegaarden paa Veien til Nordfiords Sorenskriverie i Bergens Stift.

Skialdbreed, et Bierg af en forunderlig Skikkelse, beliggende i søndre Fierding af Island.

Skialfandefiord, en stor Fiord i Thingøe Syssel, nerdre Fierding af Island, som fra Havet løber ind i Landet imellem Giøgrer og Tiørnæs. Her fiskes Lax og Ørreter, og fanges tillige endeel Sælhunde.

Skibdalen, en bethdelig Gaard i Tinds Præstegield, Øvre Tellemarkens Fogd., Bradsberg Amt. Her findes Tegn til gamle forladte Kobber-Malm-Gruber.

Skibtveds Præstegield og Tinglaug, i Rakkestads Sorenskriverie, Øvre Borgesyssels Provstie, Smaalehnenes Amt, bestaaer ikkun af eet Kirkesogn med en Kirke, kaldet Skibtved. Vel er her endnu en af de saa kaldte Gave-Kirker, under Navn af Skoug-Kirke, men bruges ikke. Skibtved Kirke er en grundmuret Bygning. Til dette Præstegield er en Sognepræst. Tingstedet er Gaarden Lain.

Skidsmoe eller Skytsmoe Præstegield og Tinglaug, i Nedre Rommeriges Fogd. og Provstie, Aggershuus Amt, bestaaer af Skidsmoe Hovedsogn og Lørenskoug eller Hammerøe Anner. Hovedkirken staaer ved Giestgivergaarden Skidsmoe, tæt ved Kongeveien; den er en temmelig anseelig muret Bygning med hugne Kalk-

Digitized by Google

Kalkstene paa alle Kirkens Hiørner og i Omfatningerne omkring Døre og Vinduer, men for Resten er Muren opført af brudte Stene. Den har ingen Fløi eller Kors. Dens Taarn, Sacristie og Vaabenhuus har Anseende af at være tilbygget i de senere Tider. I Choret staaer en Døbesteen, dannet og hugget og med lidt Løvværk zirede Kløberstene. I Kirken hænge endeel gamle Fahner. Paa Taarnet er et anseeligt høit Spiir med en Veirhane af Jern; desuden paa hvert Hiørne af Taarnet staaer et lidet Spiir med Jernfløi. 2de Klokker hænge i Taarnet. Tilforn har de 2de Sogne Nittedal og Hakkedal hørt til Skidsmor, men ere nu et særskilt Præstegield. Ved Aar 1732 var i Præstegieldet 114 Gaarde, deraf i Hovedsognet 79 af fulde, halve og Fierdings-Gaarde med underliggende 100 Huusmandspladse, og 40 i Annexet. Præstegaarden har forhen været kaldet Huusebye, men har nu Navn efter Præstegieldet. Paa denne Gaard kan saaes 40 til 50 Tønder Byg, Blandkorn og Havre, samt fødes 8 Heste, 40 Køer og Ungfæe, foruden smaa Creature. Under denne Gaard ligger en Plads, kaldet Steinen, hvor en meget stor Steen sees, som formodes at have været en Offersteen; strax derhos sees en rund Høi, besat med støre Stene, og Vesten for denne ligger en heel Række af flere runde Høie, hvor et Dommer-Sæde eller Tingplads formenes at have været. Her ligger endnu endeel store Kampestene. I en af Høiene er fundet et gammelt Sværd, Sporer, store Bidselstænger med adskillige andre gamle Ting. Til dette Præstegield er en Sognepræst. Tingstedet er Gaarden Sørum.

Skie Sogn, et Annex til Krogstads Præstegield, i Follouge Sorenskriverie, Aggershuus Amt. Kirken, som ligger 1½ Miil fra Christiania paa en høi steenig Slette, er af Grundmuur. Her holdes Prædiken om Vinteren hver anden, men om Sommeren hver Søndag.

Skie eller Skee Sogn til Stokke Præstegield, see Skee-Sogn.

Skieberg Præstegield og Tinglaug, i Jøde og Marker Fogd., Nedre Borgesyssels Provstie, Smaalehuenes Amt, bestaaer af Hovedsognet Skieberg og 2de Annexer, nemlig: Ingedal og Ullerød. Hovedkirken, som er en anseelig grundmuret Bygning, ligger tæt ved Præstegaarden, ¾ Miil fra Hafslund Herregaard. Paa Kirkegaarden staaer et Monument over afdøde Krigs-Commissair Holters Grav, saaledes indrettet: Over Graven er en firkantet Plads belagt med Maursteen, 8 Alne lang og bred, omgiven med Jern-Tralværk. Monumentet inden for er 5 Alne høit af norsk Marmor, men Ziraterne derpaa af italiensk Marmor.

Øverst

Digitized by Google

Øverst paa Monumentet staaer en Himmel-Kugle af Marmor, hvorpaa sees Dyrekredsen forgyldt i det Himmel-Tegn, den Afdøde blev født, og det Himmel-Tegn sort, hvori han døde. Til Præstegaarden er betydelig Avling, og ligger til Gaarden mange Huusmandspladse. En Sognepræst og en residerende Kapellan er hertil beskikket.

Skieker-Field, et meget stort Field paa Grændserne imellem Jemteland under Sverrig, og Sneaasens Præstegield, i Indersens Fogderie, Tronhiems Amt. Det høieste af dette Field kaldes Skieker-Hatten. Herved ligger et stort Vand, kaldet Skieker-Vand, hvorfra udrinder en stor Elv, kaldet Skieker-Elv, som løber ned i Verdals-Elv ved Gaarden Elnæs under Verdals Præstegield, Stør- og Verdals Fogderie.

Skielbred, en Gaard i Eger Præstegield, Eger og Modums Sorenskriverie, Buskeruds Amt, har i gamle Dage været en Herregaard og tilhørt Hartvig Hvidtfeldt til Rammer-Gaard, hvis Frue var Bente Schak til Skielbred. Medens Hvidtfeldt beboede Gaarden, lod han Aar 1613 optage en sølvhaltig Blye-Anviisning i Gaardens Udmark, som efter noget Arbeide blev indstillet. Siden igien optaget og atter med betydeligt Tab forladt. Nu beboes Gaarden af Bønder.

Skielbreyfield, det eneste Field paa vestre Side af Faaberg Præstegield, i Guldbrandsdalens Fogd., Christians Amt. Dette Field er meget høit, og er en Arm af Fille-Field, som adskiller Districtet Valders fra søndre Guldbrandsdalen.

Skielfvin eller Skiervén, en beboet Ø i Helgelands Fogd., Nordlands Amt, beliggende imellem Vægse og Ulvingen under Brønnø Præstegield.

Skiellegrind, en Gaard i Spareboe Præstegield, Indersens Fogd., Tronhiems Amt, beliggende 2 Mile til Fields fra Skei Annexkirke. Paa denne Gaard, som skylder 1 Øre 8 Marklaug, staaer det nu nedlagte Guldstads-Kobberværks Smelte-Hytte, ved den store Ogne-Elv, som her løber forbi, og blev Gaarden beboet af Værkets Hytteskriver i den Tid Værket var i Drivt, men efter at Værket blev forladt af dets Particípantskab og Eiendommene bortsolgte, har nu en ny Eiere, nemlig Kiøbmand J. V. Thoning i Tronhiem m. fl. ladet opføre paa bemeldte Gaard Skiellegrind et betydeligt Saugbrug, hvorpaa er bevilget 6000 Bords aarlig Skiørsel. Til Gaarden høre 6 Huusmandspladse, som forhen have været beboede af Arbeiderne ved Hytten.

Skiellekrokerne, saa kaldes endeel Øer og Holme i Søndhordlehns Fogd., søndre Bergenhuus Amt, og hvoraf nogle ere beboede. Disse Øer ligge ved et Sund, kaldet Qvaleſund.

Skielstad-

Digitized by Google

Skielstad-Marken, et Bygdelaug i Hægre Annersogn til Stordals Præstegield, i Stør- og Verdals Fogderie, Trondhiems Amt, som bestaaer af 39 Gaarde, hvilke beboes af omtrent 55 Gaardmænd og 10 Huusmænd.

Skierdingstad Nedre, en meget smukt bebygget, samt i Ager og Eng betydelig god Gaard, beliggende ved Kongeveien i Melhuus Hovedsogn og Præstegield, Guldals Sorenskriv., Trondhiems Amt, som eies og beboes af Enken efter nu afdøde Cancellie-Raad Tyrholm. Ved Gaarden er en stor, smuk og god Hauge. Paa Gaardens Marker, ligesom paa de 2de Gaarde Øvre Skierdingstad, sees adskillige Kiempehøie. Skierdingstad skal i fordum Tid have været Boepæl for en af de fornemste Høvdinger i Guldalen og Thrøndelagen.

Skierstads Præstegield, i Saltens Fogderie og Provstie, Nordlands Amt, bestaaer kun af eet Kirkesogn, hvis Kirke staaer ved Saltens Fiord, og hvortil er en Sognepræst. Dette Præstegield tilligemed Saltdalens Præstegield udgiør en Fierding eller Tinglaug, hvis Tingsted er Gaarden Lionæs.

Skiervøe, en beboet Ø i Tromsøens District, Senjen og Tromsøens Fogd., Finmarkens Amt, som udgiør et Tinglaug og Præstegield, bestaaende af et Kirkesogn, hvortil er en Sognepræst og en Missionarius for Finnerne. Dette Præstegield henhører under Tromsøens Provstie.

Skieræg, en temmelig stor Holm, beliggende ved Enden af den store Rogns Fiord, og ved Indløbet derfra til Langesunds Fiorden, i Bamble Præsteg., Nedre Tellemarkens Fogd., Brudsberg Amt. Denne Holm er næsten ganske-fort.

Skielmannarepp, et Sveit- eller Bygdelaug, beliggende midt i Borgarfiords Syssel, vestre Fierding af Island.

Skinstakrud, Klokker-Gaard i Faaberg Hovedsogn og Præstegield, søndre Guldbrandsdalens Sorenskriv., Christians Amt, af Skyld 2 Huder. Nu værende Klokker har meget forbedret Gaarden, og har anlagt en Plante-Skole af Frugttræer, hvorfor han har erholdet i Præmie 50 Rdlr. af det Kongelige Landhusholdnings-Selskab.

Skiolds Præstegield, i Ryfylke Fogd. og Provstie, Stavanger Amt, bestaaer af Skiolds Hovedsogn og 2de Annexer, nemlig: Vads og Tysvær. Til dette Præstegield, som ligger paa den nordvestlige Side neden for Stavanger-Fiord, er en Sognepræst.

Skiolds Skibreede, et Tinglaug i Nordhordlehns Fogd., søndre Bergenhuus Amt. Tingstedet er Gaarden Natland.

Skiorta,

Digitized by Google

Skiorta, et Field beliggende paa østre Side af Eidsfiord under Eidsfiords Tinglaug, i Romsdals Fogd. og Amt. Dette Field holdes af Bønderne for at være høiere end Romsdals-Horn, ja endog at være det høieste Field i Norge.

Skiølen, en Aabning i en Fjeldstrækning, kaldet Vatsfeldet, beliggende imellem Kløboe og Melhuus Præstegielde under Trondhiems Amt, hvilken Aabning giør Communication imellem Guldalen og Tiller. Her sees 2de Gruber efter et fordum i Drivt værende Kobberværk, kaldet Ulrikdals-Værk.

Skiørra-Vand, et stort Vand i Støordalens Præstegield, Støor- og Verdals Fogd., Trondhiems Amt, beliggende oppe ved Grændserne ved Fieldet Remmen. Fra dette Vand har Støordals-Elv sit Udløb.

Skiørn, en stor Fiord eller Bugt, som fra Havet eller Trondhiems Fiord gaaer skraas over for Agdenæs i Nordost dybt ind imellem Ørlandet og Stadsbygden, under Fosens Fogd., Trondhiems Amt, og danner 2de smaa Fiorde under Navne af Sørfiord og Nordfiord. Her gives godt Fiskerie især af Sild.

Skodt, en betydelig forbedret Gaard, som forhen har været en gammel Sædegaard og har endnu Tiende-Frihed, beliggende i Eger Præstegield, Eger og Modums Sorenskriverie, Buskeruds Amt. Til Gaarden er en god Skov. Her løber forbi en stor Elv, kaldet Skodts-Elven, hvorved Saugbruge ere opførte, hvilke forhen have tilhørt Gaarden. Denne Elv samles af adskillige smaa Elve i bemeldte Præstegield, som forener sig igiennem en lang Dalstrækning, kaldet Bingen, og faaer siden Navn af Skodts-Elven, som tilsidst falder ud i den Elv, Støor-Elven. Skodts-Elven driver Hassel-Jernværks Marsovn, Stangjern-Hammer, Pukværk m. v., item 13 Saugbruge, til hvis Drivt endeel Familier af omtrent 200 Mennesker boe samlede, som i en liden Bye eller Dorp, kaldet Skodts-Elven. Desuden drives 1 Hollandsk Gryn- og Sigte-Mølle og endeel andre Korn-Møller ved Ulvelands-Bakken. Ved Skodts-Elvs Saugene er en Saugfoged, som har anseelige Indkomster. Hver Saug har sin Saugmester og sine Saugkarle, foruden Smede, Bordførere, Kulbrændere og Tømmerdragere m. fl. Arbeidere.

Skognens eller Skongnens Præstegield, i Støor- og Verdals Fogd., Øster Indherreds Provstie, Trondhiems Amt, er fra Øster til Vester 3¼ Miil langt, og grændser mod Sønder for endeel til Jemteland i Sverrig, samt mod Nord til Trondhiems Fiord. Det bestaaer af 3 Kirkesogne, som ere: Alstahoug Hovedsogn, og Annexerne Ekne paa den vestre og Levanger paa den østre Side af Hovedsognet. I forrige Tider har her

været

Digitized by Google

været dobbelt saa mange Kirker, hvoraf en har staaet paa Gaarden Svendsgaard, en paa Gaarden Veie og en paa Gaarden Munkebye, hvilke Kirker Aar 1589 bleve slaisede. Herforuden skal have staaet en Kirke paa Gaarden Hollan, en Miil fra Hovedkirken i en øden Markebygd. Dette Præstegield indeholder 2de Tinglauge, nemlig: Jeite Tinglaug og Volls Tinglaug, som Aar 1785 havde Gaarden Eide til Tingsted. Her ere mange store og betydelige Gaarde, især i Hovedsognet, de fleste meget smukt bebyggede og en stor Deel beboede af distingverte Familier, som drive deres Gaarde med stor Fordeel og anrette store Forbedringer; Bønderne ere ligesaa i Almindelighed meget drivtige og gode Jorddyrkere. Efter Matrikulen bestaae Gaardene i 222 Numere, deraf 25 Underbrugs- eller Avls-Gaarde og een aldeles øde, kaldet Tynes-Annet, beliggende 2 Mile op til Fields. De beboede Gaarde havde Aar 1776 i alt 218 Opsiddere, 224 Husmænd, 54 Strandsiddere paa Levanger, og 14 Familier paa Avlsgaardene, tilsammen 292 Husmænd og Strandsiddere, og i alt 510 Familier. Aar 1769 bestod Folkemængden i det Hele af 1228 Mands- og 1409 Qvindes-Personer, tilsammen 2637 af Unge og Gamle. Gaardene ere inddeelte i 38½ Soldater-Lægd, 5 Skielgber-Lægder og 78 Dragoun-Qvarterer. Tienden beløber paa hver Part aarlig imellem 4 a 500 Tønder af Byg, Havre og lidet Rug. Foruden Bøndernes Næring ved Korn-Avlingen gives og tildeels godt Fiskerie af Søen, og af Skovene haves paa sine Steder gode Fordele. I hele Præstegieldet ere 9 Saugbruge i Drivt til 35228 Bords aarlig Skiærsel, hvis Eiere fornemmelig ere: Proprietair Testmann og Kiøbmand J. V. Thoning i Trondhiem, hvilke tillige eie mange Gaarde i Præstegieldet, hvis Skove ligge til Brugene. Skovene have til de fleste Gaarde i Præstegieldet været betydelige, men nu meget udhugne, fornemmelig til de i den senere Tid opfundne Haandsauge, som i Almindelighed har ruineret og fremdeles vil ruinere Norges Skove paa de Steder, de ere i Brug. De derved skiærende Bord ere aldeles ikke saa gode af Bonitet ei heller af den Anseelse, som de der skiæres paa Vandsaugene. Næsten til hver Gaard ere skiønne Hummel-Hauger, og en stor Deel Næper eller Roer udføres til Forhandling. Her gives store og skiønne Heste, og næsten hver Mand har et lidet Stutterie. Afsætningen herpaa er bequem ved det nær hosliggende Levangers-Marked; mange Bønder opkiøbe tillige Heste fra andre Bygder for igien at afhandle samme paa Markedet. Ved Qvæg drives her ogsaa en stor Handel; de kiøbes gemeenlig om Foraaret, og om Høsten drives over Fieldet til Rørraas med andre omliggende Steder for at forhandles. I Præstegieldet ligge

Digitized by Google

18 a 19 store og smaa Vande, foruden adskillige store og smaa Elve, hvilke, foruden førmeldte Saugbruge, tillige drive 19 Korn-Møller. Af Elvene er Levangers-Elv den største. Paa mange Steder i Præstegjeldet baade Inden- og Uden-Gjerds sees en stor Deel Kiempehøie af forskiellig Dannelse. En Sognepræst, som boer paa Præstegaarden ved Hovedkirken, see Alstahoug, og en residerende Kapellan, som for nærværende Tid boer paa Levanger, ere her beskikkede.

Skongnens Sogn, see Børsse-Skognen.

Skopshornet, et af de høieste Fielde i Søndmørs Fogd., Romsdals Amt, hvilket Field har mange Tinder eller høie Spidser.

Skoradals Sveit, et Bygdelaug, beliggende til Fields i Borgarfiords Syssel, vestre Fierding af Island, rundt omkring en ferst Søe, kaldet Skoradalsvatn, som er 1 Miil lang, og indeholder en Mængde Forceller.

Skorarfield, et Field i Jisefiords Syssel, vestre Fierding af Island, som er 1½ Miil langt og 210 Lachter høit. Dette Field indeholder Surterbrand.

Skorgedalen, en beboet Fielddal i Næsses Præstegield, Romsdals Fogd. og Amt, hvorigiennem løber en stor Elv, kaldet Skorge-Elv, som driver Sa-g- og Qværnebruge.

Skortnæs Præstegaard i Sillejords Præstegield, Øvre Tellemarkens Fogd., Bradeberg Amt, har Stor-Elven paa den ene og Kivlebækken paa den anden Side, ved hvilke Elve Gaarden er dannet som et Næs, ved Foden af et Bierg, kaldet Skorve; den er af liden Frugtbarhed, thi Jordarten bestaaer af Sand og Gruus, blandet med Kampestene, dog er den i de senere Tider meget forbedret ved Rydning, mange Tusinde Læs Stenens Bortførelse og en stor Deel Grøftets Optagelse, hvorved en forhen uduelig Mose er udtørret. Her fødes nu 3 Heste, 24 Kør, 30 Faar, og avles i beste Aaringer 80 Tønder Korn. Baanings-Husene ere nogenlunde gode, endskiønt meget gamle, og ere udvendig rødt malede. Paa Gaarden er anlagt 3de Frugthauger. Et Ørret-Fiskerie i Larhøl-Fossen og et Siig-Fiskerie ved Gaarden Bisrge tilhøre Gaarden. Bemeldte Larhøl-Foss nedstyrter strax ved Præstegaarden, hvorved er et Saug- og et Qværne-Brug, som Aar 1771 blev anlagt med megen Bekostning, men til stor Fordeel for Sognet. Elven kaldes Fladsøe.

Skorvolden, en anseelig stor og frugtbar Gaard i Størns Hovedsogn og Præstegield, Guldals Sorenskriverie, Trondhiems Amt, paa hvis Grund Hovedkirken nu staaer. Gaarden har forhen været beboet af Stedets fordum værende Sorenskriver, nu afdøde Cancellieraad Tyrholm, men beboes nu af en Bonde.

Huse-

Digitized by Google

Husebygningerne ere meget store, anselige og særdeles bequemt og smukt indrettede. De ere rød malede udvendig og nogle af Værelserne indvendig betrukne. Ved Gaarden er en betydelig Hauge, forsynet med et Vandspring og mange Frugttræer, men hvilket alt nu i de senere Aar er forfaldet og tildeels aldeles ødelagt, ved det at Bonden har besaaet Haugen med Korn. Saadan Skikkelse har i Almindelighed de Gaarde i Norge, som Embedsmænd og andre Mænd uden for Bondestanden tilforhandle sig og beboe; thi efter at de have forsynet Gaardene med bequemme og tildeels zirlige Bygninger, opryddet og forbedret Markerne, anlagt een eller flere Urte- og Frugt-Hauger med andre Indretninger, blive disse Gaarde, enten ved Eierens Forflyttelse som Embedsmand, eller ved Dødsfald, som alleroftest Eiendom for een eller flere Bonde-Familier, i hvis Hænd de smukke Huse, Hauger og andre Zirligheder forfalde og bortsvinde; thi det er meget sielden at den Gaard, som en forflyttet eller afdød Embedsmand har beboet, bliver Boepæl for Eftermanden. En stor Elv løber igiennem Gaarden Skorvolds Grund, som ved Udbrud har giort og gior aarlig stor Skade paa Gaardens Agre og Enge. Til Gaarden hører en vidtløftig Skovstrækning og et lidet Saugbrug, opført ved en mindre Elv.

Skottelien, en Gaard i Vaage Præstegield, nordre Guldbrandsdalens Fogd., Christians Amt, af Skyld 2 Huder, er Præstebolets Mensal-Gaard, og har været beboet af den eneste overblevne Mand af Skotterne efter Slaget ved **Kringlen** Aar 1612, hvorfore Gaarden nu kaldes **Skottelien**.

Skottet, et lidet ubetydeligt Bygdelaug, som ligger tvert over for Dyrkorn-Bygd i Stordalens Annersogn, Strands Præstegield, Sundmørs Fogd., Trondhiems Amt. Det bestaaer af et høit og steilt Field, indsluttet imellem Ramstadalen i Drskougs Sogn og den egentlig saa kaldte Strand i Strands Sogn. Bemeldte Field, som kaldes **Skottet**, skyder sig ud fra den ved Stranden af Stordals-Fiord beliggende lange Fieldstrækning, og er temmelig høit og brat, men Gaardene ligge nederst ved Foden af Fieldet, hvilke i alt er 6, af Skyld 5 Vog 1 Bispd. 6 M. Fisk, deraf een Gaard øde, de øvrige beboes af 8 Gaardmænd.

Skoue Sogn, et Annex til Borgunds Præsteg., i Sundmørs Fogd., Romsdals Amt, skal have sit Navn af den Mængde Skov, som det i de ældre Tider har havt, og hvoraf det endnu eier et større Forraad, end noget andet Sogn paa Sundmør. Dette Sogn ligger indsluttet imellem Vatne, Borgund og Drskoug, og er det første Annex under Borgund, og tillige det smukkeste Sted i Kaldet, efterdi Biergene falde her ikke meget høie, og ere desuden prydede med deilige Fyrre-Skove, som udgior Sognets fornemste

Digitized by Google

nemste Herlighed. - Næst Tømmerhuast bestaaer Indbyggernes beste Næring i Torske-Fiskerie, for hvis Skyld de aarlig beaire sig hen til det i Hovedsognet beliggende almindelige Fiskevær, kaldet Borgensund; thi i Sognet selv falder ingen betydelig Fangst, undtagen af den saa kaldte Smaa-Fisk, eller smaa Færsk- og Saltvands-Fiske. Derimod er Agerdyrkningen her ikkun i maadelig Tilstand, og Korn-Avlingen neppe af høiere Beløb end i Anneret Vatne, som dog er et mindre Sogn, hvorfore Indbyggerne nødes til altid at forsyne sig med fremmede Korn-Vare, hvis Beløb, endog i almindelige Aaringer, Professor Strøm ansætter for 250 Tønder aarlig. Sognet bestaaer næsten af fast Land, og kan bequemmeligst deles i 2de Hoved-Parter, nemlig i nordre og søndre Part, hvilke fra hinanden tre adskilte ved et Sund, kaldet Dragsund. Den nordre Part, som ligger Norden og Westen for Dragsund, udgiør egentlig den faste og tillige den største Deel af Sognet, som indbefatter 3de Bøygdelauge, nemlig: Engesæt-Dal, Stette-Bøygd og Skoue-Bøygd; den søndre Part, som ligger paa en fra Skoue-Bøygden udgaaende stor Land-Tunge, der i Flod-Tiden kan betragtes som en Øe, og derimod i Ebbe-Tiden, naar Dragsundet er tørt, som en Halvøe, indeholder ligeledes 3de Bøygder, nemlig: Svorte-Bøygd, Brusdal eller Brusdals-Bøygd og Honningdals-Bøygd. Ommeldte Skoue-Bøygd indeholder 14 Gaarde, af Skyld 23 Vog 1 Bispd. 15 M. Fisk, og beboes af 31 Gaardmænd, samt 5 Pladse- og Huusmænd. Hele Sognet indeholder 68 matrikulerede Gaarde, hvilke skylde 114 Vog 1 Bispd. 21 M. Fisk, og beboes af 136 Gaardmænd, samt 21 Pladse- og Huusmænd. Aar 1757 var det hele Folke-Antal af Gamle og Givte 351 og af Unge og Ugivte 483, tilsammen 834, deriblandt 497 Communicantere. Kirken, som nu staaer paa Gaarden Indre-Skoue i Skoue-Bøygd, men skal tilforn have staaet paa Gaarden Leite i Stette-Bøygden, har en fordeelagtig Situation paa en høi Bakke. Omendskiønt denne Kirke er en af de rigeste i Søndmøre Provstie, efterdi den eier et Jordegods af 18 Vog Fisk, var den dog næsten gandske forfalden i Aaret 1750, da Sognemændene tilkiøbte sig den for 700 Rdlr., hvorefter den gamle Kirke blev nedrevet og igien af nyt Tømmer opbygt, som med en Bekostning i alt af 1400 Rdlr. er sat i meget god Stand.

Skoug Kirke, en Gave-Kirke i Skibveds Præstegj., Nakkestads Sorenskriv., Smaalehnenes Amt, som nu ikke bliver brugt.

Skouge Præstegield, i Jarlsbergs Grevskab og Provstie, bestaaer af 2de Kirkesogne, nemlig: Skouge Hovedsogn og Byen Tangen under Drammens Tolested, hvis Kirke ligger hertil som

Annex.

Digitized by Google

Anner. Hovedsognet ligger under Grevskabets Jurisdiction, hvis Tingsted er Gaarden Søndre-Revaae. Hovedkirken er en gammel grundmuret Bygning, kaldet St. Oles Kirke. Her har tilforn været et sølvhaltig Blyeværk i Drivt, kaldet Kaanerud, men samme er nu nedlagt; derimod er nu opført paa det Sted, hvor Værkets Maskiner og Bygninger have staaet, et betydeligt Møllebrug og en Spiger-Fabrik m. v., see Kaanerud. I den Tid det sølvhaltige Blyeværk var i Drivt, blev for Arbeiderne opbygt et smukt Prædike-Kapel, hvori endnu holdes Prædiken med flere andre Kirke-Tieneſter. Til dette Præstegield er en Sognepræst, som kaldes af Greven af Jarlsberg. I fordum Tid har Skouge Hovedkirke og Byen Tangens Kirke været 2de Annexer til Sande Præstegield i Grevskabet, men Aar 1752 bleve de separerede derfra og giorte til et særskilt Præstegield, saa at Sande Præstegield nu ikkun bestaaer af eet Sogn. Indvaanerne i Byen Tangen sortere under Strømsøe Byes Jurisdiction.

Skrednakken, et overmaade høit og steilt Field, i Nordalens Hovedsogn og Præstegield, Sondmørs Fogd., Romsdals Amt, som paa sin Ryg eller Nakke bær en Fieldgaard af samme Navn. Fieldet har en udstikkende Pynt eller Hiørne, som adskiller Nordals-Fiorden fra Søndelvs-Fiorden, og gaaer ei allene skrækkelig høit op, men og ganske perpendiculair, med steile og nøgne Fieldsider. Gaarden har ikkun een Opsidder, som finder her ypperligt Græs og skiøn Leilighed til Qvæg-Avling, item en tilstrækkelig Andeel Skov saavel af Birk som Fyr; men kan dog, formedelst den i Høiden faldende strenge Kulde, ikke alle Aar bringe eget Korn til Modenhed, og maae derfor, ligesom andre Fieldgaarde, ofte kiøbe det fremmede. Ved Søen har Opsidderen et lidet Baade-Nøst, hvorfra Veien gaaer til Gaarden i adskillige Bugter op efter Fieldsiden, ellen jevnsides med en slangeviis løbende Elv, hvor Opgangen falder baade lang og besværlig.

Skribla, en opvældende Kilde strax ved det Bad Snorralaug i Borgarfiords Syssel, vestre Fierding af Island.

Skrida, et sekulariseret Kloster i Mule-Norder-Syssel, østre Fierding af Island, stiftet Aar 1494 af Biskop Stephan, som satte en Prior over Klosteret.

Skroven, en bekiendt Øe af maadelig Størrelse, beliggende udi Vest-Fiord, 4 Mile fra Senjens Land og 1 Mill fra de 2de Øer Vaagen, henhørende under Saltens Fogd., i Nordlands Amt. Her er et ypperligt Fiskevær, hvor mange nordlandske Fiskere fra alle Kanter samles til Torske-Fiskerie; thi Skrej-Torsken har her under denne Øe til sine Tider sit visse Sted.

Skrut-,

Digitized by Google

Skrutvold Sogn, et Anner til Ourdals Præstegield, i Valders Fogd., Christians Amt. I Kirkegulvet, som er nedlagt af Planker, er udgravet en Qvindes Billede, paa hvis Skiort staaer disse Rune-Bogstaver neden fra op ad: "Her hviler Elium Reis Toter, altid henner er gle mora Messo aftan."

Skudenæs, et Sted under Bergens Tolddistrict, hvor en Kongelig Toldbetient er ansat.

Skudernæs Præstegield, i Ryfylke Fogd., Karmesunds Provstie, Stavanger Amt, beliggende paa den store Ø Karmen, og bestaaer af 4 Kirkesogne, som ere: Falnæs Hovedsogn, og Annexerne: Ferkingstad, Akre og Bakken. Til dette Præstegield er en Sognepræst.

Skuggen, et Handelssted i Borgunds Hovedsogn og Præstegield, Sundmørs Fogd., Romsdals Amt. Dette Sted har en liden tilliggende Jordstrækning, som er skyldsat for 9 Mark Fisk.

Skullerud-Vandet, er stort ferskt Vand i Hsland Præstegield, Nedre Rommeriges Fogd., Aggershuus Amt, hvorigiennem en stor Deel Saugtømmer flaades, og er paa sine Tider om Sommeren med en saa stor Mængde deraf opfyldt, at det overdækker det hele Vand. Ved Enden saavel af dette Vand som ved de strax ovenfor liggende Vande, Sitten og Miren, er anlagt en Bom eller Lentse, hvorved Tømmeret standses, indtil den hele Massa er samlet, da Bommen eller Lentsen aabnes, hvorved Tømmeret passerer ned efter en fra Skullerud-Vandet løbende Foss eller Elv. I dette Vand fiskes Giedder, Brasen, Aal, Aborrer, med flere Sorter Fisk.

Skurdal, 5 Gaarde i Froens Præstegield, søndre Guldbrandsdalens Sorenskriv., Christians Amt, som med Ødegaarden Holum skylder 10 Huder, $8\frac{1}{2}$ Skind Odelsgods, beliggende paa vestre Side af Laugen-Elv, $\frac{1}{2}$ Miil fra Hovedkirken. Disse Gaarde beboes af 7 Gaardmænd og 11 Huusmænd. Her har staaet en Kirke i de katholske Tider.

Skurve-Fieldene, ere overmaade høie og lige opgaaende Fielde, som fra Præstegaarden i Sillejords Præstegield, Øvre Tellemarkens Fogd., Bradsberg Amt, strække sig hen ved 1 Miil i Længde, og indeholde endeel Marmor.

Skutterud, en Gaard i Modums Præstegield, Buskeruds Fogd. og Amt, tilhørende Modums Blaafarve-Værk, see Modum.

Skutulsfiord, et Handelssted og en af de betydeligste Tran- og Fiske-Havne paa Island, beliggende i Isefiords Syssel, under vestre Fierding.

Skuve,

Digitized by Google

Skuse, en beboet Ø under Sandøe Syssel blandt Færøerne, ligger ½ Miil Sønden for Sandøe og strækker sig i Øst og Vest; den er ¾ Miil lang og 1 Miil bred. Paa denne Ø, som er et høit Land med høie Forbierge, staaer en Kirke for Indbyggerne, som udgiør et Annexsogn til Sandøe Præstegield.

Skvarkmoe, see Svarkmoe.

Skydsjord, en Gaard beliggende 2½ Miil fra Staden Christiania i Aas Præstegield, Aggers og Follong Fogd., Aggershuus Amt, er det første Skydsskifte fra Christiania til Svinesund. Her er et ordentlig Giestgiversted, hvor Reisende nyde for billig Betaling hvad de behøve. Her er og det sædvanlige Samlingssted for Egnens Militaire ved Sessioner og andre Samlinger. Strax ved Gaarden staaer Annexkirken Nordbye til bemeldte Aas Præstegield, paa Gaarden Nordbyes Grund.

Slagens Sogn, et Annex til Sems Præstegield, i søndre District af Jarlsbergs Grevskab. Kirken er en smuk Steenbygning i god Stand. Fra Slagens Sogn i Vest og ned til Drammen ere mange gode Laxefiskerier til store Fordele for Eierne.

Slemdals Sogn, et Annex til Eidanger Præstegield, i Nedre Tellemarkens Fogd., Bradsberg Amt, som bestaaer af 13 fulde og 12 halve Gaarde, med omtrent 20 Huusmandspladse. Kirken, som er en smuk Træebygning, tilhører Fossums Jernværk, med et Jordegods af 19 Huder. Dette Sogn er i det Civile annecteret under Gierpens Tinglaug. Indbyggerne have god Næring af deres Skove ved Kul-Leverance til Fossums og Laurvigs Jernværker, samt ved Saugtømmer-Hugst til Skeens Saugbruge. Her ligger 2de fiskerige ferske Vande, nemlig Heje-Vandet og Opdals-Vandet.

Sletta, en Gaard i Grøttens Præstegield, Romsdals Fogd. og Amt. Vesten for denne Gaard ligger et høit Field, kaldet Slette-Fieldet, paa hvis høieste Deel findes en rar Alderdoms Levning, en i Form af et Alter opsat næsten firkantet Muur, som er opført af store flade Steen-Heller, noget over 2de Alne høi, og 2 Alne paa hver Side. Denne Muur kaldes endnu Alteret, og skal være af en meget stor Ælde. Tæt hos Alteret eller Muren sees 3de cirkelrunde steensatte Kredse, hver 2 Alne i Giennemsnit, som holdes for at have været Kampe-Pladse.

Sletten, et Forland, som begynder strax Norden for Karmesund, i Nordhordlehns Fogd., søndre Bergenhuus Amt. Fra dette Forland, over Fiorden inden for Mønster-Havn, falder Coursen i Nordnordvest imellem Øerne til Staden Bergen.

Sletten, saa kaldes en stor jevn Plads strax ved Gaarden Haldværmoe i Overhaldens Præstegield, Nummedals Fogd., Trondhiems

Digitized by Google

hiems Amt, hvor adskillige Familier boe, og hvor aarlig om Høsten holdes et Marked, kaldet Overhalds-Marked, see Haldvarmoe.

Sletten Sogn, et Annex til Hitterens eller Hittersens Præstegield, i Fosens Fogd., Tronhiems Amt. Kirken staaer paa en Oe, kaldet Sullen, blandt adskillige Oer, som alle under Eet gives Navn af Frøyen eller Frøyerne.

Slibesteens-Bierg, en Biergstrækning paa Hedemarken, hvor gode Slibestene brydes og udhugges.

Slidre- eller Sledri-Præstegield og Tinglaug, som ogsaa kaldes Sliri, i Valders Sorenskriv., Toten og Valders Provstie, Christians Amt, bestaaer af 6 Kirkesogne, som ere: Slidre Hovedsogn, og Annexerne: Lommen, Røen eller Odde, Hegge, Voldbøe og Rogen. Herforuden har forhen været et Kirkesogn midt i Præstegieldet, kaldet Qvamsherred, som nu ligger aldeles øde, saa og en Fieldstrækning imellem Hallingdal og Valders, kaldet Heelestranden, som før har været beboet og udgiort et Kirkesogn, men tiener nu til Sætterstæder for endeel Gaardbrugere i Vangs Præstegield. Dette Slidre Præstegield, hvortil nu er en Sognepræst og en residerende Kapellan, har i fordum Tid været et Dom-Provstie. Hovedkirken er en stor og meget zierlig grundmuret Bygning, forsynet med store vellydende Klokker, samt med andre smukke og kostbare Ornamenter. I Præstegieldet ligger mange fiskerige Vande og Elve, men disse Elve have tillige ofte giort stor Skade ved Oversvømmelse og Udbrud, fornemmelig Aar 1789 den 22 og 23 Julii, da 18¾ Maal Ager og 68½ Mælinger Eng bleve aldeles ødelagte, item 19¼ Maal Ager og 53 Mælinger bedærvede for nogle Aar, 13 Huse bleve aldeles udtagne og 3 beskadigede. Den hele Skade er taxeret for 3460 Rdlr. Almuens fornemste Næring er Jordebruget, saa og ved Forhandling af Fødevare og Slagtequæg m. v. Tingstedet er Gaarden Følken.

Sliningen, en Gaard paa Øen Hesse i Borgunds Hovedsogn og Præstegield, Sondmørs Fogd., Romsdals Amt, af Skyld 1 Vog 18 Mark Fisk, har en Opsidder og 5 Huus- og Pladsemænd. Denne Gaard, som er et Kræmmerleie, har fra Begyndelsen været anlagt, opryddet og beboet af en bekiendt mandig og tapper Officeer, nemlig Capitain Jørgen Knag, der efter eenstemmig Beretning skal have giort meget til Tronhiems Indtagelse fra de Svenske, strax efter den Roeskildske Fred. En anden Beboer efter Capitain Knag var en Handelsmand, navnlig Claus Nielsen, som var den første der har opfunden og brugt de saa kaldte Torske-Garn, hvorved Torske-Fiskeriet og den nordenfieldske Fiske-Handel betydelig blev befordret.

Digitized by Google

Sluben eller Slupen, en meget stor og anseelig vel dyrket Gaard, beliggende en kort halv Miil Sønden for Staden Trondhiem, i Hlade Hovedsogn, Strinde Præstegield og Fogd., Trondhiems Amt. Denne Gaard er forsynet med meget smukke Husebygninger og derhos en smuk Hauge med adskillige andre zirlige og nyttige Indretninger, alt bekostet og fuldført af nu afg. Justitsraad Friedlieb, hvis Enke-Frue nu eier og beboer Gaarden.

Slutu, en god og smukt bebygget Gaard i Eidsbergs Præstegield, Heggen og Frølands Fogd., Smaalehnenes Amt, ½ Miil Norden for Hovedkirken. 300 Skridt fra denne Gaard sees Rudera af en Kirke, som der i fordum Tid har staaet, og endnu stod Aar 1710, under Navn af Tenor-Kirke, men har ei været brugt siden Aar 1560, da de Svenske begyndte fiendtlig Indfald i Norge, og da blev ødelagt, men til Erindring om denne Kirke forvares Kirke-Nøglen paa Gaarden. Omtrent 20 Skridt fra Kirken sees Rudera af en anden grundmuret Bygning, som formodes at have været et Kloster.

Slyngstad, 3de af de bedste Gaarde i Vatne Annexsogn, Borgunds Præstegield, Søndmørs Fogd., Romsdals Amt, under Navne af Slyngstad-Ødegaard, Slyngstad og Slyngstad-Lie, hvilke skylde 6 Vog 12 Mark Fisk, og beboes af 8 Gaardmænd. Ved disse Gaarde ligger et meget høit Field, kaldet Slyngstad-Fieldet.

Slyngstad, den nederste Gaard i en Dalstrækning, kaldet Strands-Dalen, i Strands Hovedsogn og Præstegield, under sidstmeldte Fogd., som for faa Aar siden er udseet til Præstegaard for Strands Sognepræst, og er siden smukt opbygget samt forsynet med en smuk Hauge. Paa Gaardens Grund staaer Hovedkirken.

Slæben, et Ladested under Christiania Tolddistrict, hvor en Kongelig Toldbetient er ansat.

Smaalehnenes Amt i Christianiæ Stift, er endeel af det District, som forhen blev kaldet Borre-Syssel eller Vingulmark, og bestaaer af 3de Fogderier, som ere: 1) Idde og Marker, 2) Mos, Onsøe, Tune og Vembe, som under Eet kaldes Mosse Fogd., og 3) Rakkestad, Heggen og Frølands, hvilket ogsaa under Eet kaldes Rakkestad. Disse 3de Fogderier indeholde 5 Sorenskriverier, nemlig: 1) Heggen og Frølands, see Heggen, 2) Onsøe og Tune, see Onsøe, 3) Mosse, 4) Idde og Marker, see Idde, og 5) Rakkestad. I hele Amtet er 19 Præstegielde eller Tinglauge, bestaaende af 38 Kirkesogne, foruden de 3de Kiøbstæder Friderichshald, Friderichsstad, som har et underliggende Annexsogn paa Landet, og Mos. De matrikulerede Gaarde paa Landet udgiør 2551 Numere, deraf

ere

Digitized by Google

ere 13 Herregaarde. I Mosse Fogderie ligger Mosse-Jernværk.

Smededalen, en Dalstrækning, see Fille-Field.

Smedstad, en Odelsgaard i Faaberg Præstegield, søndre Guldbrandsdalens Sorenskriv., Christians Amt, af Skyld 8 Huder 6 Skind. Denne Gaard, som er Postgaard, eies og beboes af 2de Bønder, og hører dertil 6 Huusmandspladse. Gaardens tilliggende Jorder ere betydelige.

Smølens eller Edøe Præstegield, i Nordmørs Fogd. og Provstie, Romsdals Amt, bestaaer af 3de Kirkesogne, som ere: Smølens eller Edøe Hovedsogn paa Øen Edøe, og Annexerne Hopen og Bratvær paa den store Ø Smølen. Denne Ø ligger Norden for Edøe og Kyrhoug, er 7 Mile i Omkreds og er den største Ø under Nordmørs Foged. Her har i fordum Tid været et Kobberværk i Drivt ved Gaarden Skielberg, omtrent 4 Mile fra Christianssund, kaldet Smølens Værk, hvis Mærsvon stod ved Gaarden Thyrhoug paa Edøen. Dette Værk skal være optaget Aar 1717 og Aar 1725 igien nedlagt (see Mineværk for Maji Maaned 1793, Side 177). Aar 1643 fik Lehnsherren Frid. Urne Befaling af Kong Christian 4de, i Anledning af noget Sølverts, som var fundet paa Smølen, at indhendte nærmere Oplysning derom, men Udfaldet er ubekiendt. Aar 1717 bleve nogle Kobbererts-Schurfer muthede af en søndenfields Kiøbmand ved Navn Niels Justesen: han giorde disse Schurfer bekiendte, som meget gode, og indførte en nye Maade at smelte paa, nemlig ved Vindovn og Steenkul; men Værket blev af Bergamtet undersøgt og befunden uduelig og utienlig. Bemeldte Niels Justesen fik ved Kongelig Resolut. af 23 Julii 1721 Tilladelse at udføre 1000 Tønder usmeltet Kobbererts imod 48 Rigsdalers Afgivt af hver 100 Tønder, og ved Udskibningen at melde sig ved Nordmørs Toldsted. De til Værket opførte Bygninger og Inventarium blev Aar 1723 vurderede for 1311 Rdlr., og fra den Tid skal Værket egentlig været nedlagt og aldeles forladt, endskiønt nogle vide at fortælle, at der senere er drevet for nogle Skotlænderes Regning. Endeel af den udbrudte Malm er i de senere Tider henført til Meldals Kobberværk for at smeltes, og endeel ligger endnu ved Thyrhoug. Foruden Kobbererts, skal Jernerts findes paa Smølen, men Skovmangelen hindrer videre Opdagelse og Forsøg, hvilket formenes at være Hovedaarsagen til Kobberværkets Nedlæggelse; thi paa Øen er ingen Skov og Indbyggerne maae hente deres Brænde langt inde fra det faste Land, og med stor Besværlighed skeer Transporten over den farlige Edøe-Fiord. Til Præstegieldet er en Sognepræst.

Smørfiord, en Havn i Vest-Finmarken, under Finmarkens Fogd. og Amt.

Snaop-Kiærnet, et lidet ferskt Vand i Idde Præstegield, Idde og Marker Fogd., Smaalehnenes Amt, ligger ¼ Miil sydlig fra et andet Vand, kaldet Hole-Vandet, og er omtrent 1500 Skridt langt og bredt.

Snarums Elv, see Viger-Sund.

Snarums Sogn, et Anner til Modums Præstegield, i Modums Sorenskriverie, Buskeruds Fogd. og Amt. Her ligger nogle Malm-Gruber til Hassels Jernværk.

Sneaasens Præstegield og Tinglaug, i Indersens Fogd., Trondhiems Amt, bestaaer af Sneaasens Hovedsogn og 2de smaa Annexer, 12 Mile til Fields paa Grændserne af Jemteland i Sverrig, kaldet Sørlie og Nordlie, eller begge med eet Navn, Finlierne. Hovedsognet ligger rundt om den sverste Deel af det store Sneaase-Vand, især paa østre Side, deels ved Vandbredden, deels længere oppe paa adskillige jevne Marker, og deels endnu længere oppe fra Vandet i store og smaa Dalstrækninger. Det er inddeelt i 4 Bøygdelauge, som ere: 1) Vats- eller Vand-Siden, de Gaarde, som ligge paa nordre Side af Vandet; 2) Østbøygden, de Gaarde, som ligge paa søndre Side af Vandet, og Østen for en Elv, kaldet Grane-Elv, i hvilken Strækning Kirken ligger; 3) Vestbøygden, de Gaarde og Strækninger, som ligge Vesten for benævnte Elv; og 4) Imsdalen, som ligger bag ved en Fieldaas. Disse Bøygdelauge indeholde 139 Gaarde, hvoraf nogle saa ligge øde, og hører til Gaardene omtrent 40 Huusmandspladse. Gaardene ligge i Almindelighed tæt til hinanden, og tildeels mange Gaarde samlede paa et Sted; de have derfore ei store opryddede Hiemmarker, hvilke for det meste allene bestaae i Agerland, men til Fields ligger til Gaardene betydelige Høeslætter og Græsmarker for Creaturene om Sommeren. Skovene baade hiemme og til Fields ere til de fleste Gaarde betydelige, og haves deraf store Fortienester ved Saugtømmer-Hugst til de mange her værende store og smaa Saughrug, ligesom og ved Tømmerets Flaadning og Bordenes Nedbringelse fra Saugene til Sneaase-Vand, hvorfra de flaades lige ned til Steenkier, efter Vande og Elve, i en Strækning af 3, 4 til 4½ Miil. Om Sommeren er det rart at finde Folk og Heste hiemme i Bøygden, thi da ere de fleste ved deres Sætre og Fieldenge for at drive samme, hvilke ligge 1, 2, 3 a 4 Mile fra Gaardene, og er til megen Besvær, ligesom og om Vinteren ved Høets Hiemkiørsel. Det var at ønske, at Indbyggerne i Almindelighed ville mere anvende Tiden til at rydde og udvide deres Hiemmarker, hvortil gives skiønne Leiligheder, saa kunne

Digitized by Google

kunne nærværende, i mange Henseender skadelige, Fieldbrug for første Deel ja maaskee aldeles undgaaes, saa meget mere, da et Læs godt Voldhøe hiemme er ligesaa kraftig og fordeelagtig, som 3 a 4 Læs mavert og som oftest slet indbierget Fieldhøe. I Hovedsognets Fielde og i endeel Gaarders Marker opholde sig 24 a 30 Finne-Familier, som have deres egen Skolemester. Gaardenes Antal i Finlierne ere hen ved 40, og ligesaa mange Bønder eller Gaardmænd, foruden Kaarmænd og Inderster. Aar 1769 bestod Folkemængden i Hovedsognet af 1260 Siele. Hovedkirken er en gammeldags massiv muret Bygning fra de katholske Tider, men er nu alt for liden for Almuen. Den er meget mørk, endskiønt Vinduerne, som før vare meget smaa, ere i den senere Tid udvidede, og gisres Kirken meget mørk deraf, at langs den ene Side og ved den vestre Ende ere Lemmer eller Pulpiturer opførte, hvorpaa de ugivte Mandfolk staae. Disse Lemmer ere malede. I Krigstider, nemlig Aar 1613 den 13 April, just Paaskedag, blev Kirken af de Svenske ved Ildebrand aldeles ruineret, men Aar 1615 blev den igien sat i fuldkommen Stand, og da forsynet med et maadelig høit Taarn, hvis Spiir, tilligemed dens Kobber-Fløi, nedblæste Jule-Morgen Aar 1675, men blev strax igien opsat. Prædikestolen og Altertavlen ere smukt udhugne og malede. Paa Alteret staaer de Aarstal 1677 og 1680. Kirkens Ornamenter ere meget smukke og tildeels temmelig kostbare. For Opgangen til Prædikestolen er en Træebygning, og for Indgangen paa den vestre Gavel et Vaabenhuus af Tømmer. Bag ved Choret har Stedets fordum Sognepræst Mag. Niels Muus ladet for sig og Familie opføre et muret Begravelses-Sted, paa hvis østre Side er indsat en aflang hvid Marmorsteen med en latinsk Inskription, af Aar 1703. Forunden denne Kirke har paa Gaarden Meegaard staaet en Kirke, som Aar 1563 var i Brug, men Aar 1589 sløifet. 2de Annexkirker, nemlig: Qvam og Kirkol, har desuden i gamle Tider lagt under Sneaasens Præstegield, men ommeldte Aar 1589 bleve de lagte under Stods Præstegield, og Kirkols Kirke siden forladt. Ved denne Forandring blev Sognepræsten paa Sneaasen tilstaaet Sneaase Kirkes Tiende og Landskyld, og en Kapital af 200 Rdlr., som Kirkerne da havde i Behold, blev bestemt som Sneaase Kirkes Eiendom, hvoraf Renterne anvendes til Kirkens Vedligeholdelse og Udgivter, og hvad som maatte mangle dertil, paarog Almuen sig selv at bestride. Denne Kapital forblev saaledes under Bestyrelse af Eieren til Stods Kirker, fra den Tid at forommeldte Annexer bleve separerede fra Sneaasens Præstegield, men nu er den modtaget af Kirke-Værgerne paa Sneaasen, som derfor tilligemed Renterne deraf ere ansvarlige. Sognepræsten er ene Præst

for

Digitized by Google

for Præstegieldet og tillige Missionarius for Finnerne, hvilket formedelst de 2de langt bortliggende Kirker eller Kapeller, hvortil reises 2de Gange om Sommeren, falder meget besværlig; men Kaldets Indkomster ere temmelig betydelige, saa at Præsten ved Alderdom eller Svaghed kan lønne en personel Kapellan. I fordum Tid har en Missionarius boet i Finlierne. Tienden for de 2de Parter, som Præsten ere tillagte, er aarlig omtrent 100 Byg og derover, Havre 180 til 190 Tønder, og Rug imellem 70 til 80 Tønder. Præstegaarden, kaldet Vinie, ligger et kort Stykke Vesten for Kirken. Den har forhen staaet Norden for Kirken, hvorudens Tomter endnu sees, men den afbrændte og ved den Leilighed blev flyttet. Den er anseelig bebygget, især af nærværende Sognepræst Hr. Steen Meldal, som for nylig har giort store Forandringer paa Husene til Zirlighed. Gaarden i sig selv, i Henseende Ager og Eng, er betydelig, og har mange vidtsyftige Udmarker og Fieldsletter. Paa Gaarden saaes 30 Tønder og derover af Byg, Rug og Havre, samt fødes 7 a 8 Heste, og 18 til 20 Melkekøer, foruden ungt Qvæg og Smaafæe. Nogle Huusmandspladse høre under Gaarden. En Miil fra Præstegaarden mod Vester, paa Fieldet ovenfor Gaarden Givstad, blev i sidste Krig med Sverrig anlagt 2de Skandser, men ere nu forfaldne. Sneaasens Almue er meget hengiven til Handel, fornemmelig Ugifte, hvilket foranlediger megen Ledighed; thi de kappes om at opkiøbe af Gaardmændene deres Fede- og Skindvare, Fuglevildt, Slagte-Qvæg, fornemmelig fede Stude, samt Vaar- og Høstbør-Køer, fede Kalve m. m., som de paa store Baade nedbringe efter Sneaase-Vand og Fossum-Vand; siden lade transportere til Lands ½ Miil til Steenkier, og derfra atter paa store Baade til Trondhiem, hvor de afhandle Varene, og igien opkiøbe Malt, Sild og andre Fiskevare, Salt, Jern, Kramvare m. v., hvilket alt de paa lige Maade opbringe til Forhandling paa Sneaasen. Saaledes drive de ogsaa Handel med Finliernes Indbyggere, hvilke 1 a 2 Gange om Vinteren bringe deres Fede- og Skindvare til Sneaasen og derfra forsyne sig med Korn, Salt og Sild ɔc. En stor Deel Heste udføres fra Sneaasen til Forhandling paa Levangers-Marked i Stør- og Verdals Fogd., hvilken Handel drives ligeledes for det meste af visse enkelte Personer. Sneaasens Bønder ere for største Deel Odelsmænd og Selveiere af deres beboede Gaarde, hvilke overlades ældste Søn eller Odelsberettiget, endog i Forældrenes beste Aar, for en sædvanlig ringe Pris, imod at Forældrene bruge en liden Part af Gaardens Ager og Eng til deres Ophold, som kaldes Kaar; her ere derfore een og flere Kaarmænd snart paa hver Gaard. Nu i de senere Aar har nogle Gaarde oplsbet i en usædvanlig høi

Pris,

Digitized by Google

Priis, hvilket har tvunget de nye Eiere til at lægge sig efter Jordens Forbedring, og naar Priserne saaledes i Almindelighed blive forhøiede, ville først Jordebruget udvides og forbedres. Tingstedet for Sneaasens Tinglaug er Lehnsmandsgaarden Breede.

Sneaase-Vand, et meget stort Vand imellem Sneaasens og Stods Præstegielde udi Indersens Fogd., Tronhiems Amt, som er 3½ Miil langt. Fra dets vestlige Ende udløber en kort Elv eller Foss til Fossum-Vand, kaldet Sund- eller Forsets-Fossen. Omkring den øverste Deel af Vandet ligger, som formeldt, Sneaasens Hovedsogn. Ved Reise fra Stod til Sneaasen er første Skydsted Gaarden Klingen; derfra 1 Miil til 2det Skydssted Gaarden Klövgaard, begge henhørende under Stods Præstegield; derfra ½ Miil til Gaarden Hammer under Sneaasens Præstegield; fra Hammer til Holum ligesaa ½ Miil, og fra Holum til Bostadhyllen under Sneaasens Præstegaard 1 Miil. Imellem Gaarden Klingen paa søndre og Gaarden Houg paa nordre Side, hvorover reises til Qvams Annexkirke under Stods Præstegield, er Vandet meget smalt og paa sine Tider om Sommeren saa grundt, at Bekiendte kan ride derover efter en vis Linie, men baade strax oven og neden for bliver Vandet strax dybere. Uden for Gaarden Klingen har Vandet en Længde af omtrent ½ Miil til Gaarden Sem; men ovenfor Gaarden Klingen er Vandet meget bredere og har en stor Dybde paa sine Steder. Her ligger adskillige Øer, saasom: Bertelöen, ¼ Miil ovenfor Klingen, hvorpaa er en Huusmandsplads; Øxenöen eller Øxnesöen tilhørende Gaarden Øxnes, som er bevoxet med Skov, og tiener ellers til Græsning for nogle Creature om Sommeren; Valöen, hvorpaa ligger en liden Gaard, af Skyld 6 Marklaug. Disse Øer høre under Stods Præstegield. Videre ligger under Sneaasens Præstegield Langnesöen, som ogsaa kaldes Langöen, under Gaarden Langnæs, og Hammeröen under Gaarden Hammer, m. a. fl. Endeel af Almuen baade i Stod og Sneaasens Præstegielde eie adskillige store Baade, som bruges til Tingreiserne samt til Transport med Vare fra og til Sneaasen, o. s. v. Til Lehnsmandsgaarden Breede paa Sneaasen, som ligger paa søndre Side af Vandet, hvor Tinget nu holdes, reises fra Hammer over Vandet til en Gaard, kaldet Olderness, og derfra ½ Miil til Lands til Gaarden Breede. Paa nordre Side af Vandet kan Landveien passeres directe til Sneaasen, dog meget besværlig, især fra Gaarden Klövgaard; men paa søndre Side aldeles ufremkommelig. En stor Deel Bord fra Saugbrugene paa Sneaasen, saa og endeel Saugtømmer nedflaades efter dette Vand til Forsets-Fossen og derfra ned efter Fossums og Reens-Vandene. Tømmeret optages deels ved Forsets-Fossen og deels

Digitized by Google

d els ved Reens-Vandet, men Bordene flaades videre til Strandsidet Steenkier, hvorfra de paa Jægter bringes til Tronhiem.

Sneefieldet, et høit og anseeligt Bierg paa Vesterkanten af Grønland, hvorfra falder en vidtløftig og behagelig Udsigt. Dette Field ligger imellem Fisker-Logen og Friderichshaab, og formenes at være det samme Field eller Bierg, som ellers kaldes Jisblinken, og i de hollandske Søekorter hedder Watteblink. I en Fiord ved Jisblinken imellem Gothaab og Friderichshaab findes 2de Rudera eller Levninger af de gamle Europæers Gaarde.

Sneefieldnæs, en vidtløftig Fieldstrækning af 20 Mile, i vestre Fierding af Island, som begynder paa Vester-Skardsheide og strækker sig til Vesterkiølen. Sneefieldnæs deles i 8 Tinglauge, hvoraf de 4re Norden for og de 2de Sønden for høre til Sneefields Syssel, men de 2de øvrige til Hnappedals Syssel.

Sneefields-Jøkel eller Vester-Jøkel sammesteds, er det høieste Field og Jisbierg paa Island, hvis Top er skiult med Taage og Skyer. Det staaer for sig selv, og slutter den store Fieldryg yderst paa Sneefieldnæs, hvor det rækker høit op i Luften, langt over alle andre Fielde. Fieldryggen kaldes Jøkelhals.

Sneefields-Syssel sammesteds, har sit Navn af Sneefieldnæs, rækker langt ud i Havet, og har 12 Mile brede Fiorde, nemlig: Faxefiord og Breedefiord, paa begge Sider. Yderst paa Næsset ligger Vester-Jøkelen. I dette Syssel findes ei Svovl, men vel tynde Lage af Pimpestene. Her gives en Art af Biergkrystaller eller islandske Demanter. Frugtbarheden i Bygdene paa Sneefieldnæsset er kun magdelig; de bedste Bygdelauge til Græsning for Qvæg og Faar er Sønden paa Næsset. Smaa Birketræer voxe paa endeel Steder. Den Sygdom Likthraa eller Spedalskhed er her gængs, og er et Hospital for spedalske Mennesker indrettet paa den Gaard Hallbiarnar-Eyre i Øvre-Sveit. Husene i Fiskerlejerne ere her slettere og tillige mindre end andre Steder. I disse Fiskerlejer eller Fiskerbyer ere, foruden Hovedgaardene, ogsaa mange mindre, som kaldes Hiaaleyer og Verbuder eller Fiskerhytter. En ubehagelig Stank falder her paa de Tider Fiskeriet gaaer for sig. Til hver Gaard hører Trangraver eller Levergraver, hvor Fiskeleveren giemmes, indtil Trankogningen skeer. Deres fornemste Arbeide, som boe ved Søekanten, er Fiskerie. For Qvæget koges Fiskesuppe af tørre Torskebeen, som ere knusede, hvoraf Køerne skal malke godt. Her beredes meget Skind til Søeklæder, saa og til Reeb og Hestetøi. Ved Vester-Jøkelen bruges store Baade af Eeg, hver for 8 a 9 Mand, til Fiskerierne. Paa hver Baad er en Formand, som befaler over Mandskabet eller Haasætterne, og sidder ved Roret. Alle Slags Strandfugle, især Edder-

Digitized by Google

Edderfugle, fanges paa Øerne i eller uden for Fiordene, som høre under Syſſelet. Bøygdelaugene i dette Syſſel ere inddeelte i 6 Præſtegielde, ſom ere: Setberg, Stadeſtad, Laugarbrekke, Injealds-Hoole, Helgafell og Bredebolſtad. Diſſe Præſtegielde indeholde i alt 12 Kirkeſogne, hvortil ere beſtikkede 6 Sognepræſter og 3 Kapellaner, ſom ſortere under Skalholts Biſpedøm. Den ene af Sognepræſterne er tillige Provſt over Sneefields og Hnappedals Syſſel. Aar 1753 var i Sneefields Syſſel 6 Tingſogne, beſtaaende af 90 Skattebønder og 355 andre Bønder, hvilke Aar 1770 eiede 318 Baade, deraf 200, hver for 8 Mand, og 118 for 6 Mand. Aar 1760 var i Syſſelet 213 Jorder eller Tuner. Aar 1703 var Folkemængden i hele Syſſelet 3905, men Aar 1769 ikkun omtrent 2800 af Unge og Gamle.

Snertingdals eller Snortingdals Sogn, et Annex til Biri Præſtegield, i Valders Fogd., Chriſtians Amt.

Snipsør-Dal, en vel beboet Tverdal, ſom aabner ſig paa ſøndre Side midt i Hareidsdal, under Hareids Annexſogn, i Ulvſteens Præſtegield, Søndmørs Fogd., Romsdals Amt. Denne Tverdal indſlutter et temmelig ſtort ferſkt Vand, kaldet Snipsør-Vatn, hvorfra løber ned i Hoveddalen en Elv, der først danner et ganſke lidet ferſkt Vand, men ſiden fortſætter ſit Løb ned i Hareidsvaagen. Det ſtore Vand er bekiendt af ſin Uroelighed, ſaa ofte et Stormveir yttrer ſig i Veſterhavet. Elven, ſom har et ganſke ſtille Løb, er meget riig paa Perle-Skiæl. Vandet, ſaavel ſom Dalen, bær Navn af Gaarden Snipsør, der, tilligemed de øvrige rundt om Vandet liggende Gaarde, har en meget ſmuk Situation.

Snorralaug, et for Alderdommens Skyld berømt Bad i Borgarfiords Syſſel, veſtre Fierding af Island, brugt Aar 960 i Tung-Odders Tid, og har faaet Navn af den bekiendte Hiſtorieſkriver Snorro Sturleſøn, ſom ſatte det i Stand; det har ſit Vand af en ſtrax hos opvældende Kilde, kaldet Skribla. Badet er opmuret af hugne Kampeſtene, med Bænke rundt omkring, ſom kan rumme 50 Mand.

Snortingdals Sogn, ſee Snertingdal.

Snæve, en Poſtgaard i Egge Annexſogn, Stods Præſtegield, Inderøens Fogd., Trondhiems Amt. Veſten for Gaarden ligger endeel Kiempehøie eller ſtore Steenrøſer fra gamle Tider, og ſkal paa denne Gaard have boet anſeelige Mænd i fordum Dage. Nu eies og beboes Gaarden af en Bonde. Strax Øſten for Gaarden ligger et lidet ferſkt Vand, kaldet Snæve eller Rungſtad-Vandet, om hvilket Vand adſkillige Gaarde ligger, og hvorfra udløber

udløber en liden Elv, kaldet Sellie-Elv, som driver et Saugbrug og nogle Mølleb-ige.

Soggendal eller Sogndal, et Ladested under Stavangers Tolddistrict, i Jedderen og Dalernes Fogd., Stavanger Amt, beliggende 11 Mile fra Stavanger Bye. Her boe henved 30 Familier, som Aar 1792 eiede 13 smaa Skibe. En Kongelig Toldbetient er her ansat.

Soggendals eller Sognedals Præstegield under Dalernes Provstie sammesteds, bestaaer af 2de Kirkesogne, nemlig: Soggendals eller Eegs Hovedsogn, beliggende ved Søekanten udi en Dalstrækning, kaldet Sognedal, og Hitterøe Annex, som i det Verdslige hører under Lister Fogd., i Mandals Amt. Til dette Præstegield er en Sognepræst og en residerende Kapellan. Hovedsognet udgiør et Skibreede eller Tinglaug til Jedderen og Dalernes Fogd. og bestaaer af 107 Gaarde, som Aar 1746 bleve beboede af 215 Gaardmænd. Tingstedet er Gaarden Bøe.

Sogn eller Soen, en Havn og Ladested under Moss Tolddistrict, i Mosse Fogd., Smaalehnenes Amt, som beboes af nogle Tømmer- og Bielke-Handlere, Skippere og andre Søefolk, samt Værtshusmænd og Fiskere. For dette og Ladestedet Krogstad er ansat en Kongelig Toldbetient med 2de Røyerter. Aar 1792 indkom til Sogns Ladested 81 og samme Aar udgik 78 store og smaa Fahrtsier. Havnen er stor og sikker, bedækket udenfor af de 2de Øer, Bævøe og Tofteholm. Den ene af Kiøbmændene eier et Tobakspinderie, som her er anlagt.

Sogndals Ladested, see Soggendal.

Sognedal, en stor Dalstrækning, beliggende 2 Mile Vesten for Oddernæs, imellem Oddernæs og Mandal i Christiansands Stift, som indeholder endeel af 4 Kirkesogne. Igiennem Dalen løber en stor Elv, kaldet Sognedals-Elv, hvori gives skiønt Laxefiskerie og Perlefangst.

Sognedalens eller Lunder Sogn, see Lunder.

Sognedals Jernværk, et gammelt Værk i Lunder Annexsogn, under Nordrehougs Præstegield, Ringeriges District, Busserubs Amt, som var næsten forladt, da nærværende Eier, en Svensk Mand, ved Navn Floberg, kiøbte Værket af Kammerjunker Kaas for nogle Aar siden, og ved betydelige Forskud af Credit-Kassen har forbundet sig til at sætte Værket i fuldkommen Drivt; han har ved Værket anlagt et Jernstøberie af Gryder, Urner, Postamenter og andre Zirater, som ved en paasat Fernis have en god Anseelse.

Sognedals Præstegield og Skibreede, i Sogns Provstie, Indre-Sogns Sorenskriv., nordre Bergenhuus Amt, bestaaer af

3 Kirke-

Digitized by Google

3 Kirkesogne, som ere: Sognedals eller Stedie Hovedsogn, og Annexerne: Ølmen og Kopanger, hvor en Kisbstæd, kaldet Kopanger, i fordum Tid har været. Hertil er en Sognepræst. Tingstedet er Gaarden Sognedals-Fiæren. Til dette Præstegield indløber en Arm af Sognefiord, kaldet Sognedals-Fiord, hvori falde 2de Elve, som komme fra 2de ferske Vande, nemlig: Sognedals-Vand og Hafslo-Vand.

Sognedals Sogn, som ogsaa kaldes Soknedal, er et Anner til Størens Præstegield, i Guldals Sorenskriv., Tronhiems Amt. Kirken staaer paa Gaarden Hofs Grund; den er en temmelig stor Træebygning med et anseeligt Spiir, opsat omtrent Aar 1656. Paa Alteret staaer et Par gammeldags Lysestager af Messing, hvis Fødder forestille det Norske Vaaben. I Choret staaer St. Michaels Billede, stridende med Dragen, hvilket har været stærkt forgyldt, og i Kirken staaer St. Mariæ, St. Olufs og en anden Helgens Billeder, af smukt Arbeide. Igiennem dette Sogn løber 2de Elve, kaldet Stafilla og Jila, hvilke forene sig ½ Fierding Sønden for Hof, og siden faae Navn af Sokna-Elv, som ved Gaarden Skorvolden, i Størens Hovedsogn, falde ud i Gula-Elv. Stafilla-Elv kommer fra et Vand, beliggende 1¼ Miil Sønden for Hof, kaldet Stafil, og Jila-Elv kommer fra det saa kaldte Jil-Field, som ligger imellem Renneboe og Sognedalen, samt for endeel imellem Meldalen og Støren. Dette Sogn udgiør et Tinglaug, og Tinget holdes paa Gaarden Melhuus.

Sognefiord, en meget stor Fiord, 16 Mile lang, i nordre Bergenhuus Amt, Yttre og Indre Sogns Fogd., som begynder ved et Næs, kaldet Neskie, og tager sit Strøg mod O. og N. Ost, indtil Sognefieldene, paa Grændsen af Christiania Stift. Fra dens Munding gaaer den i O. S. Ost, O. N. Ost og Østen indtil Viigsøre, herfra i Nord til Vangsnæs, derfra mod Østen O. N. Ost og Nord til Urnæs, og atter derfra i N. O. til Lyster. Denne Fiord skyder fra sig adskillige Arme og Tverfiorde.

Sogner eller Sooner Sogn, et Anner til Vestbye Præstegield, i Folloug Sorenskriv., Aggershuus Amt. Kirken staaer ved Skyts- og Giestgivergaarden Sooner, hvorunder sorterer Indvaanerne i Ladepladsen Hølen. Ved Gaarden Sooner holdes aarlig et Marked, hvorfore her staaer en Samling af Boder eller smaa-Huse til Brug for dem, som med Vare søge til Markedet.

Sogns Provstie, i nordre Bergenhuus Amt, bestaaer af 8 Præstegielde, nemlig: Sognedal, Leyrdal, Viig, Hafsloe, Leganger, Urland, Lyster og Justedal, hvorunder hører i alt 30 Kirkesogne og Kirker og et Kapel. Til disse Præstegielde

Digitized by Google

gielde ere 8 Sognepræster og 2de residerende Kapellanet. Den ene af Sognepræsterne er tillige Provst i Provstiet.

Sogns Fogderie, see Yttre-Sogn.

Sogns Sorenskriverier, see Indre-Sogn og Yttre-Sogn.

Sokken, en beboet og frugtbar Ø under Rennesøe Præstegield, i Ryfylke Fogd., Stavanger Amt. Imellem denne Ø og en anden Ø, kaldet Broe, løber et Sund, kaldet Sokken-Sund, hvor Trygge Olufsøn, Aar 1033, blev slagen af Kong Alvivæ Søn, og sees endnu paa begge Sider af Sundet 2 store Steenhøie af runde Kampestene.

Sokna eller Sama-Elv, en Elv, som kommer fra et Vand, kaldet Samsøen, beliggende imellem Klæboe og Horrigs Sogne i Trondhiems Amt, løber derfra i Vester igiennem den østre Deel af Horrigs Annexsogn til Støtens Præsteg., i Guldals Sorenskriv., og falder ud i Gula-Elv. Denne Elv er temmelig stor og giør ofte betydelig Skade ved Udbrud, fornemmelig om Foraaret. Elven driver 3de betydelige Saugbruge ved Gaardene Lund og Lundemoe, samt en Valke-Mølle, foruden en stor Deel smaa Mølle-bruge paa begge Sider af Elven. I Elven haves godt Lax- og Ørretfiskerie.

Solberg-Aasen, et stort Field i Hougs Hovedsogn, Eger Præstegield, Eger og Modums Sorenskriverie, Buskeruds Amt. Her staaer en Varde med Vagthuus. Dette Fields øverste og høieste Deel indeholder Granit, hvilende paa Kalk, Schiefer- og andre Steen-Arter. Paa Fieldet voxer islandsk Moes eller Field-græs i Mængde, tienlig til Brød-Meel, langt bedre end Fyrrebark.

Solberg-Elv, en Elv, som løber igiennem endeel af sidstmeldte Eger Præstegield, og har sit Udspring fra de 2de smaa Vande, Solberg-Vandet og Steens-Vandet. Denne Elv driver 1 Saugbrug og 7 Korn-Møller.

Solberg-Sogn, er Hovedsogn for Bedstadstadens Præstegield, i Indersens Fogd., Trondhiems Amt. Kirken staaer paa Gaarden Udvigs Grund, strax neden for Husene, nær ved en liden Elv, kaldet Udvig-Elven; den er en anseelig Træebygning med et høit Spiir, alt i god Stand. I Kirken lige for Prædike-stolen er paa Væggen indrettet 2de lukte Stole, hvoraf den ene er smukt malet. Denne Kirke med Annexkirkerne, hvortil ligger 18 Spands Jordegods, tilhører Lieutenant v. Bierring paa Fossum-Gaard. Præstegaarden Solberg, som ligger skraas over for Hovedkirken paa nordre Side af Udvig-Elven, nær ved Bedstad-Sundet, er en liden, men god Gaard, forsynet med temmelig smukke Vaaningsbygninger samt beqvemme Avlings- og Fæ-Huse. En øde Gaard, kaldet Utterviigen, omtrent ½ Miil fra Præste-

gaarden.

Digitized by Google

gaarden, hører dertil tilligemed nogle Engesletter, saa og en forhen beboet Huusmandsplads, kaldet Kirkbrekken. Ved Uttervigen nedlober en stor Elv, kaldet Mal-Elven, hvori haves et godt Ørret-Fiskerie, som ligger til Præstegaarden. Korn- og Hø-Avlingen i dette Hovedsogn er i Almindelighed temmelig god, og ligger her adskillige betydelige Gaarde, de fleste forsynede med skiønne Skove.

Sole Skibreede, et Tinglaug i Jedderen og Dalernes Fogderie, Stavanger Amt, bestaaende af 31 Gaarde, som Aar 1746 bleve beboede af 86 Gaardmænd. Tingstedet er Gaarden Udsole.

Sole Sogn, et Anner til Haalands Præstegield sammesteds. Kirken er en grundmuret Bygning.

Solie, et Sættersted i Fieldet, ½ Miil fra Loms Præstegaard, i nordre Guldbrandsdalens Fogd., Christians Amt., Her sees en særdeles Steen, af Anseende som en almindelig Graasteen, 2 Alne lang og breed, hvilken giver en Lyd fra sig, som en Klokke, ved at slaas paa den med en anden Steen. Den kaldes Sangstenen, og ligger høit op fra Jorden paa andre smaa Stene.

Soliens- eller Sætningdals-Sogn, et Anner til Ringeboe Præstegield, i søndre Guldbrandsdalens Sorenskriv., Christians Amt, beliggende 4 Mile til Fields.

Solledal, se Suledal.

Sollør, et District i Sollør og Oudalens Fogd., Hedemarkens Amt, som grændser mod Østen til Sverrig, mod Vesten til Rommerige, mod Sønden til Marker, og mod Nord til Østerdalen. Almuen i dette District har god Næring af deres Skove ved Saugtømmer Hugst og Maste-Træer, som med Bequemmelighed kan nedflaades efter den igiennem Districtet løbende store Elv Glommen; men Korn-Avlingen er meget mislig formedelst tidlig og streng Nattefrost om Høsten, samt langvarig Kulde om Foraaret. Districtet bestaaer af 3de Præstegielde, som ere: Vinger, Grue og Hof, hvortil kommer Oudalens District, bestaaende af Stroms eller Oudalens Præstegield, som saaledes tilhobe udgiør Sollør og Oudalens Fogderie og Sorenskriverie, og indeholder i alt 13 Kirkesogne med 717 matrikulerede Gaarde. Tingene holdes i ethvert Præstegield, som har sit Tingsted, 2de Gange om Aaret, nemlig: om Sommeren i Junii og Julii, og om Høsten i November Maaned. Sorenskriverens Domme-indstevnes for Hedemarkens eller Oplands Laugting. I Districtet Sollør ligger Grændsefæstningen Kongsvinger, og i Oudalens District, Oudals Jernværk, samt sammesteds et forladt Kobberværk. Districtet Sollør, i fordum Tid kaldet Sølvi, er først bebygt af Kong Sølve Sølvesøn den gamle, som blev

ihiel-

Digitized by Google

ihielslaget af de Svenske, og hans Søstersøn Haldan Hvidbeen blev igien valgt til Konge over Sollør og Rommerige.

Solnordal, en liden smuk Dalstrækning, som gaaer op fra Dragsundet i Søndmørs Fogd., Romsdals Amt, og indeholder en betydelig Fyrreskov. Denne Dalstrækning hører for det meeste til Ørskougs Præstegield, men nederst i Dalen ligger en Gaard, kaldet Solnør eller Solnaar under Skue Annexsogn i Borgunds Præstegield, af Skyld 2 Vog 1 Bispd. Fisk, som beboes af en Opsidder. Til denne Gaard hører den største Deel af Fyreskoven, som fornemmelig benyttes til Saugtømmerhugst, hvilket Tømmer opskiæres paa et Gaarden underliggende Saugbrug, opført i en efter Dalen nedløbende Elv, kaldet Solnør-Elv, hvilken Elv er meget rig paa Perle-Skiæl eller Perle-Muskler, saa at dens Bund paa mange Steder befindes at være ligesom skiult og bedækket af dem, men ere ei af synderlig Betydenhed. Desuden hører til denne Gaard en Underbrugs-Gaard eller Plads, kaldet Hatleviig, som er indbefattet under Hovedgaardens Skyld, item et betydeligt Fiskerie i det saa kaldte Dragsund, skyldsat for 1 Melag eller 18 Mark Fisk. Foruden denne Gaard Solnør ligger længere oppe i Dalen 4 a 5 andre Gaarde, og adskillige smaa Vande, deriblandt Svarteløk-Vandet det største, samt et Field, under Navn af Abelsæt-Field, som indeholder en Mængde Jern-Erts, fornemmelig paa søndre Side, der vender ud mod en Fiord, kaldet Storfiorden.

Solstads Sogn, et Annex til Brønsens Præstegield, i Helgelands Fogd., Nordlands Amt.

Solum Præstegield og Tinglaug, i Nedre Tellemarkens Sorenskriv. og Provstie, Bradsberg Amt, er 1½ Mil langt og 1 Miil bredt; det bestaaer af 2 Kirkesogne, som ere: Solum Hovedsogn og Mælum Annex. Begge Kirkerne ere af Træe, og Hovedkirken er Aar 1766 af nye opbygt. Hovedsognet bestaaer af 37 matrikulerede Gaarde, deriblandt Giemsøe-Kloster-Gaard, hvor det gamle Giemsøe Kloster har staaet. Bolvigs Jernværk med tilhørende Saug- og Møllebruge ligger ligesaa i Hovedsognet, item Ladestedet Vester-Porsgrund, som hører under Tinglauget. I fordum Tid har her været en Kirke, kaldet St. Michels Kirke, som var indrettet i en Bierg-Hule, hvis Altertavle og Prædikestoel m. v. siges at være opbrændt, og sees endnu i samme Hule endeel Kul og Aske. Aar 1782 bestod Folkemængden i dette Præstegield i alt af 1884 Siele. Annexet Mælum indeholder 41 matrikulerede Gaarde. Under samtlige Gaarde i begge Sognerne hører 170 Huusmandspladse. Til dette Præstegield er en Sognepræst. Tingstedet er Gaarden Nenset.

Solve-

Digitized by Google

Solverens-Sogn, et Annex til Hafslse eller Fylkesbygdens Præstegield, i Indre Sogns Sorenskriv., nordre Bergenhuus Amt. Her er et Skibreede eller Tinglaug af samme Navn, hvortil Tingstedet er Gaarden Solvern.

Sommer-Roe, en meget behagelig Lyst- og Avls-Gaard, beliggende i Nordvest strax uden for Staden Christiania og tilhører Kammerherre Ancher. Vaaningsbygningen derpaa er saa liden og compendieus, at den i alle Henseender kan anseés for et Lysthuus. Neden under Bygningen er Kiskken og oven paa et Par Værelser udzirede med Smag, hvortil Opgangen er bequem og frie. Fra Kongeveien til Gaarden er plantet en Allee af Linde-Træer, som udmærker sig ved en ret architectorisk Portal, hvis Port i Sprinkelværk foreſtiller Frimureriets Værktøi; en zirlig Balustrade udgior Indhegningen langs bemeldte Vei. Paa venstre Haand af Veien seer man i det lave, henved Christiania Fiord, Lystſtedet Munkedammen, som bestaaer af 2 Dele, hvoraf den ene indeholder en 150 Alne lang og 80 Alne bred Fiskepark med Udlsb til Fiorden, omtrent i Midten en liden rund Øe med Broe til, og paa Den et Lysthuus med Taarn; den anden Deel af Lystſtedet, som egentlig er en til Gaarden hørende Hauge, er meget større, gjennemskaaren med lige Gange og 2 Canaler, alt indhegnet med Liguster og Ribshækker. Planken paa den ene Side af Haugen er malet som et Gallerie med Vinduer og Balustrader, de andre 2 Sider malede hvide og beklædte med Espaliers af Æbler og Apricoser, men Maleriet paa Plankerne og paa adskillige i Haugen opsatte Postamenter og Statuer, hvoriblant nogle af Gibs, er i den senere Tid meget forandret og ruineret.

Some-Sogn, et Annex til Gands Præstegield, i Jedderen og Dalernes Fogd., Stavanger Amt.

Songalien, en liden Dalstrækning paa en Skowaas imellem Flaae og Hallingdal, samt imellem Viger eller Odalen og Lunder eller Sognedalen paa Ringerige, som i fordum Tid skal have været beboet i en Strækning Nord efter til Bigdalen, og udgiorde et Bygdelaug før den sorte Død. Denne Dal er endnu i Matrikulen anført for 3 Huders Jordskyld, der fornærværende Tid er lignet paa de Gaarde i Flaae og Sognedalen, som har Deel i samme Dal, og bruges nu til Høeslet og Sætter-Boeliger.

Soden eller Sogn Ladeplads, see Sogn.

Soonbygda, et Bygdelaug i Høgre Annexsogn, under Størdals Præstegield, Stør- og Verdals Fogd., Trondhiems Amt, beliggende paa begge Sider af en Elv, kaldet Soon-Elv, som kommer fra Soon-Vatn og løber ned i Størdals-Elv. Gaardenes Antal i denne Bygd ere 10, deraf 4 øde, de øvrige bleve

Aar

Digitized by Google

Aar 1776 beboede af 6 Gaardmænd, 4 Huusmænd og 5 Inderster, som i alt udgiorde omtrent 50 Siele.

Sooner Sogn, see Sogner.

Sortelands Fierding, et Tinglaug i Vesteraalens District, under Vesteraalens og Lofodens Fogd., Nordlands Amt.

Sortelands Sogn, et Anner til Hassel Præstegield, sammesteds.

Souland Sogn, et Anner til Hierdals Præstegield, i Øvre Tellemarkens Fogd., Bradsberg Amt, som bestaaer af 21 matrikulerede Gaarde, hvilke beboes af adskillige flere Opsiddere. Kirken er en gammel grundmuret Bygning af en egen Bygningsmaade.

Soyelstad, en Gaard i Gusdals Præstegield, søndre Guldbrandsdalens Sorenskriverie, Christians Amt, som beboes af 2de Bønder, hvilke have anlagt et Potaske-Syderie, som drives med 2de dertil indmurede Pander, og hvorved aarlig koges 20 a 30 Tønder Potaske. Paa Gaarden have de anrettet et Springvand, hvorfra Vandet ved Render ledes saavel til Potaske-Syderiet som til et paa Gaarden staaende grundmuret Fæhuus, og desuden tiener til alt andet fornøden Brug. Denne Gaard er den sidste i Gusdals Hovedsogn mod Folleboe Anner.

Spangereid Sogn, et Anner til Undal eller Valle Præstegield, i Mandals Fogd. og Amt, bestaaende af en smal Jordstrækning, som gaaer ud fra Lindenæs, imellem Havet og Lehn-Fiorden, og er ganske bar og klippig, af 2 Miils Længde og ½ Miils Brede. Dette Eide eller Jordstrimmel har faaet Navn af Spangereid efter en Kiæmpe, ved Navn Spang, som her skal have boet, og som med mange andre Kiæmper skal ligge begraven i de store Kiæmpe-Grave her sees. I fordum Tid har Beboerne begyndt at grave en Kanal igiennem dette Land i der Forsæt, at ville have anlagt en Kiøbstæd paa Eidet, men Gravningen blev standset ved skiulte Bierge og Klipper under Jorden, og sees endnu af den aabenstaaende Grav, at Arbeidet har været betydeligt. Kong Oluf Tryggeson har i sin Regierings Tid holdt Møde paa Spangereid, og staaer her endnu store Stene, som berettes at hans Mænd skal have brugt i Kamp mod hinanden. Her har ogsaa den stærke Skytter Eyner Tambeskielver med sin Bue, Tamb kaldet, skudt en Pil i en Distance af ⅛ Mil, og til Erindring derom ere her adskillige Stene opreiste. Sognets Gaarde, indbefattet de Gaarde, som ligger paa Lindenæs, skylde 103 Huder 9 Engelsker. Aar 1787 var hele Folkemængden 819 af Unge og Gamle. Kirken er en skiøn grundmuret Bygning.

Spare-

Digitized by Google

Spareboe Præstegield og Tinglaug, i Indersens Fogd., Øster Indherreds Provstie, Tronhiems Amt, er i Længde fra ½ Miil til 4¾ Miil og i Brede omtrent 1¾ Miil; det bestaaer af 3de Kirkesogne, som ere: Mære Hovedsogn, og Annexerne: Skei eller Ongdalen, hvis Kirke ligger 1½ Miil fra Hovedkirken, og Henning eller Baabuen, hvis Kirke ligger 1 Miil fra Hovedkirken. Hele Præstegieldet indeholder 205 Gaarde, men efter Matrikulen ikkun 182 Numere, hvoraf nogle ligge øde. De beboede har omtrent 190 Opsiddere, og en stor Deel Huusmandspladse og Strandsiddere. Gaardene ere inddeelte i Dragoun-Qvarterer, samt Soldater- og Skilsber-Lægder. Mange Gaarde ere her i Præstegieldet meget betydelige, og i Almindelighed gives her gode og frugtbare Jorder, fornemmelig til Korn-Avling, som er Almuens fornemste Næringsvei, af hvilken Aarsag de og svare 1½ Rdlr. mere i Skat pr. Spand end i andre omliggende Gielde. De anseeligste Gaarde ere Tuff Præstegaard, Lein, Aalberg, Frøset, Lød, Østeraas, Vibe, Brums Gaardene i Mæhre og Skei Sogne, Langlie, Raade, Henning med adskillige flere. Til Steenkier-Gaard i Skei Sogn ligger den søndre Deel af Strandstedet Steenkier. Her ere og tildels betydelige Skove, hvorved haves store Fortieneſter ved Saugtømmerhugst til Skiørsel paa mange her værende betydelige Saugbrugè. Her ere og nogle betydelige Almindinger, Kongen tilhørende, som indeholde skiønne Skove, endskiønt nu meget udhugne. 2de Kobberværker, under Navn af Guldstads og Moche-Værker, har forhen været i Drivt under Skei Annexsogn; men ere nu nedlagte. Paa de fleste Gaarde i Præstegielbet sees en stor Deel af gamle Kiæmpehøie, tildeels med hosstaaende Bautastene. Mange store og smaa Elve igiennemskiær Præstegieldet baade paa langs og tvers; de største ere Ogne- eller Ongne-Elv, som løber ned i Steenkier-Elv, Figge- eller Løds-Elv m. fl. Aar 1769 var Præstegieldets Folkemængde i alt af Mandkiøn 747 og af Qvindekiøn 1012, tilsammen 1759 Siele. Til Præstegieldet er en Sognepræst, som boer paa Præstegaarden Tuff, og en residerende Kapellan, nu boende paa Gaarden Ønnum i Hovedsognet. Korn-Tienden pr. Part har fra 1761 til 1770 aarlig været 210 Tønder af Byg, Halvbyg og Havre, og omendskiønt Agerdyrkningen siden den Tid har meget tiltaget, saa er dog Tienden endnu omtrent af lige Størrelse. Tingstedet er fornærværende Tid Gaarden Lein. Hovedkirken, som er af Grundmuur, see Mære, tilhøret Arvingerne efter afdøde Oberste v. Bull, og Annexkirkerne, begge af Træe, tilhøre Proprietair D. A. Gram paa Vibes Gaard i Skei Sogn. Endeel af Hovedsognet grændser til Steen-

Digitized by Google

kier-Fiord, og endeel til Borgen-Fiord eller Sund, som giver Anledning til noget Fiskerie paa sine Tider af Sild og anden smaa Fisk, samt Lax og Ørret i Elvene, item Rør og Field-Ørret i Fieldvandene.

Sperdillen eller Sperillen, et stort ferskt Vand i Viger eller Odalens Annexsogn til Nordrehougs Præstegield, under Ringeriges District, Buskeruds Amt, har sit Tillsb af adskillige Elve, som løbe deri; er $3\frac{1}{2}$ Miil i Længde og $\frac{1}{4}$ Miil bredt. Fra dets søndre Ende udløber en Elv, som gaaer i S. S. Ost til Høne-Fossen, hvor den falder i Mos eller Rands-Elven, og denne Elv igien efter et kort Løb udi den østlige Arm af et stort Vand, kaldet Tyri-Fiord. Igiennem disse Vand- og Elvedrage, som ere meget fiskerige, slaades en betydelig Mængde Tømmer til Saugbrugene ved Hønefos, og derfra Bord og Bielker igiennem Tyri-Fiord til Drammen. I Sperdille-Vand ligger en Ø, kaldet Storøen, som egentlig er et høit Bierg uden Skov, hvorpaa voxer noget Græs, som tiener til Føde for nogle Smaafæe-Creature om Sommeren.

Sperrevig, en Havn og Ladested under Arendals Toldistrict, i Nedenæs Fogd. og Amt, hvor adskillige Familier boe.

Spilkeviig, en temmelig stor Bugt eller Viig ved Borgens-Sund, i Borgunds Hovedsogn og Præstegield, Søndmørs Fogd., Romsdals Amt, hvorved ligger en stor, smuk og anseelig Gaard af samme Navn, som skylder 6 Vog Fisk og beboes af 4 Bønder. Ved Gaarden nedløber en Elv, som kommer fra Brusdals-Vand, hvori falder godt Ørret-Fiskerie; Paa Gaardens Grund driver denne Elv et Møllebrug. Til Gaarden hører en temmelig god Fyrreskov.

Spinds Sogn, et Annex til Vandsøe Præstegield, i Lister Fogd., Mandals Amt, bestaaende af en lang Odde eller Halvøe, hvis Gaarde skylde 86 Huder. Kirken er en ganske nye og smuk Bygning af Træe, tilhørende Almuen. Folkemængden af Unge og Gamle var Aar 1787 i alt 721 Siele. Dette Sogn hører under Helvigs Tingsted.

Spitsøe, en liden Ø strax Osten for Øen Siggen under Søndhordlehns Fogd., søndre Bergenhuus Amt. Her er den bekiendte Skibshavn, kaldet Berlehem.

Sponheim, en Gaard i Ulvigs Sogn, Gravens Præstegield, under sidstmeldte Fogd., hvor et Nonnekloster i fordum Tid har staaet, og hvoraf endnu sees Levninger.

Sponvigen, et Ladested, som ligger omtrent 1 Miil i S. V. fra Byen Friderichshald ved Indløbet til Svinesunds Fiorden, under Bergs Hovedsogn og Præstegield, i Idde og Marker Fogd.,

Smaa-

Digitized by Google

Smaalehnenes Amt. Dette Ladested formenes at være een af de først behoede Jord- eller rettere Steen-Pletter i hele Præstegieldet, og tillige at have været det første Toldsted for Søe-Handelen til og fra det gamle Halden, forinden Friderichshald blev bedre bebygget. Det har en behagelig og til Søe-Syssler meget bequem Beliggenhed og er forsynet med 1 til 22 tildeels temmelig smukt malede Træ-huse, hvilke beboes af henved 100 Indbyggere. En Kongelig Told- og Consumtions-Betient er nu her ansat med 2 Røyerter, som sorterer under Friderichshalds Toldsted. Ved Ladestedet ligger et høit Bierg, kaldet Sponvig-Kollen, paa hvilket stedse staaer en Flagstang, men fornemmelig mærkværdig deraf, at her tilforn har været en liden Skandse, hvilken i Aaret 1716 af de Svenske blev indtaget og sløifet, dog sees endnu endeel Rudera deraf.

Sprengesand, en vidtløftig Fieldstrækning imellem Nordre- og Østre-Fierding af Island

Spydebergs Præstegield og Tinglaug, i Rakkestads Sorenskriv., Øvre Borgesyssels Provstie, Smaalehnenes Amt, ligger 3 Mile fra de Svenske Grændser, 6 Mile fra Friderichshald, 4 Mile fra Friderichsstad og Christiania, samt 3½ Miil fra Mos; er i Længde fra Sønder til Nord 32,400 Alne eller noget over 1¾ Miil, og omtrent 1 Miil største Brede, men Midten, som er smalleſt, neppe ¼ Miil. Dette Præstegield bestaaer af 3 Kirkesogne, nemlig: Spydeberg Hovedsogn, og Annexerne: Hovind eller Hovi, hvis Kirke ligger ½ Miil, og Heli, hvis Kirke ligger ¼ Miil fra Hovedkirken. Gaardenes Antal i disse Sogne ere efter Matrikulen 129, som Aar 1769 bleve beboede af 158 Gaardmænds- og 145 Huusmænds-Familier. Gaardenes Jordskyld ere forskiellige Species; men kan reduceres til omtrent 148 Skipd. Tunge, som ansees i Lighed med 185 Tønder Hartkorn, og ere disse Gaarde inddeelte i 28 Dragaun-Qvarterer og 73 Soldater-Lægder, som er besat med et lige Antal Dragouner og Soldatere, foruden Reserver, ungt Mandskab og Landværn. Ommeldte Aar 1769 var Folke-Antallet i alt 1700, deraf 647 Givte, og omtrent 50 Fattige, som nyde Forstegning i Havremeel, hvortil aarlig paa Præstegieldet lignes 80 til 90 Tønder, foruden Penge. Hovedkirken er af Grundmuur, men liden og mørk, forsynet med 2de velklydende Klokker i Taarnet. Dobefonden er af Beegsteen. Alle Kirkerne bleve i Aaret 1735 solgte for 340 Rdlr., men derimod er ½ Part i de senere Aar betalt med 860 Rdlr. Af de sieldne Træ-værter i Norge findes her Eeg, Alm og vilde Eble-Træer, desuden en god Deel Gran- og Fyrreskov, helst i den søndre Deel af Præstegieldet, endskiønt nu meget udhugget. Igiennem Præste-

Digitized by Google

gieldet løber den store Glommen-Elv, og danner her 12 store og mindre Fosser eller Vandfald; den har en ulige Brede, fra 20 til 500 Alne. Adskillige mindre Elve gives her tillige, hvilke drive et Aargangs Møllebrug med 4 Par Qværner, tilligemed endeel mindre Bruge af Malt-, Meel- og Sigt-Møller, samt en Stampe-Mølle, men ikkun 2de priviligerede Qvantums Sauge, den største paa 1400 Bord aarlig; nogle andre Sauge ere i Brug til Bygdens Fornødenhed. Til de fleste Gaarde ere Humle-Hauger til Huusfornødenhed. Paa Gaarden Lie i Hovi Sogn er et Teglværk. Gaardenes Huse ere for største Deel bygte paa Bierg og Klipper, af Tømmer, tækkede med Teglsteen, især Vaaningshusene, samt bordklædte og malede udvendig, men sielden indvendig. Agre og Enge ere temmelig frugtbare. Bøndernes Drivt om Vinteren bestaaer i Kul-Kiørsel til Mosse-Jernværk og i Bord-Kiørsel fra Vestbye-Saugene til Christiania. Til dette Præstegield er en Sognepræst, som boer paa Spydebergs Præstegaard, hvorunder ligger 4 Huusmandspladse. Af Almuen er en stor Deel, som driver forskiellig Haandværk, fornemmelig Skrædder-, Skoemager-, Smede- og Snedker-Haandværket. Tømmermænd ere næsten enhver Mandsperson, saaledes som i de allerfleste Districter i Norge. Tingstedet er Gaarden Fossem.

Stabbedals-Værk, see Hoimyr.

Stabbefonden, et meget steilt og høit Field paa den vestlige Side af Geranger-Fiord, i Geranger Annexsogn, Nordals Præstegield, Søndmørs Fogd., Romsdals Amt, som har mange fæle Fond-Strik eller Skreed-Furer, hvoraf den største kaldes Stabbefond. Paa Fieldsiden ligger nogle Gaarde og en Elv styrter med over Fieldet med megen Force og Susen. Store Sneeskreder nedfalde ofte fra Fieldet med en saadan Fart, at de løbe over Fiorden og giøre forbi Reisende tildeels Skade.

Stabben, en beboet Øe under Nordmørs Fogd., Romsdals Amt, som adskilles fra Øen Ertvaag ved et meget smalt Sund, kaldet Jammer-Sund, og paa nordre Side fra Øen Solskiær eller Solskiær ved et endnu mindre Sund, kaldet Nautsund, som i den gamle Historie er bekiendt, især af 2de store Søe-Træfninger, som der i Kong Harald Haarfagers Tid bleve holdte. Paa Øen Stabben ligger et Field, omtrent dannet som en Stabbe eller Hugge-Blok, thi det er fladt oven paa, men brat eller steilt paa Siderne. Paa dette Field, som har Navn af Tusna eller Tusna-Stabben, berettes her, at Noæ Ark er bleven staaende.

Stad-Sveit, et Bygdelaug i Sneefields Syssel, vestre Fierding af Island.

Stadie,

Digitized by Google

Stadie, en Gaard i Indre Sogns Sorenskriverie, nordre Bergenhuus Amt, som i fordum Tid har været beboet af adelige Familier og havt adelige Privilegier.

Stadem eller Stadeim, en Gaard i et Bygdelaug, kaldet Syndelvsdalen, i Syndelvens Annersogn, Nordals Præstegield, Sundmørs Fogd., Romsdals Amt, af Skold 2½ Vog Fisk, og beboes af 2 Gaardmænd. Til denne Gaard hører et meget fordeelagtigt Laxefiskerie i en her forbilsbende Elv.

Stads Skibreede, et Tinglaug i Nordfiords Sorenskriv., nordre Bergenhuus Amt. Tingstedet er Gaarden Barmen.

Stadsbygdens Præstegield, i Fosens Fogd. og Provstie, Tronhiems Amt, bestaaer af 2de Kirkesogne, som ere Stadsbygdens Hovedsogn, og Reens eller Ritsens Anner. Begge Kirkerne, som staae paa nordre Side af Tronhiems Fiord, hvor ogsaa den største Deel af Sognenes Gaarde ligger, men de øvrige paa søndre Side, ere gamle og forfaldne Træbygninger, tilhørende Eieren af Reens-Kloster Gaard, Justitsraad H. Hornemann. I Hovedsognet, paa en betydelig stor Gaard, ved Navn Rein eller Stads-Rein, har ubi Kong Harald Haarfagers Tid staaet et Slot, kaldet Reine-Slot, hvorpaa Grev Sigurd Halvorsøn boede, og siden Aar 1136, Guttorm Alslussøn. Efter ham blev Slottet bebøet af Baard Guttormsøn, Lehnshøvding i Kong Sverres Tid, som fik til ægte Kongens Datter Cecilia. Foruden at Almuen i dette Præstegield beboer i Almindelighed meget gode og tildeels kornvisse Gaarde, hvis Antal i Hovedsognet er, med Præstegaarden, 96, deraf 9 3de Gaarde, og i Anneret 173, deraf i Lehnsvigen paa søndre Side af Fiorden 43, og i alt 8 3de Gaarde; saa have de desuden god Næring ved Fiskerie, som drives snart paa alle Tider af Aaret, og hvoraf Sildfiskeriet er det fordeelagtigste, saa og ypperlig Laxefiskerie, som tilligger visse Gaarde, fornemmelig i Ritsens Sogn. Til Præstegieldet er en Sognepræst, som beboer en meget behagelig situeret og god Præstegaard, beliggende nær ved Søen, 2 Mile fra Tronhiem. Gaarden er tillige vel bebygget, samt forsynet med en stor og god Frugt- og Urtehauge. Ethvert af Sognene udgiør et Tinglaug, og er Tingstedet for Stadsbygden Gaarden Grønning, som beboes af Stedets Lehnsmand, men med 3 andre Grønnings-Gaarde tilhører Tronhiems Hospital. Nærværende Lehnsmand, Haftor Grønning, har betydelig forbedret og udvidet den af ham bebøede Gaard. Kongens Korn- og Fiske-Tiende har Almuen her, ligesom i hele Fogderiet, forpagtet, men bliver dog leveret til en antaget Fuldmægtig for Fogderiet, nemlig Korn- og Laxe-Tienden in natura, som han besørger forhandlet, og for Sild- og Torske-Tienden betales ham

Digitized by Google

ham Penge. Da ofte tidlig Nattekulde om Efteraaret gior Korn-Avlingen paa de Gaarde, som ikke ligge nær ved Søen, mislig, saa er Korn-Tienden just ikke betydelig og visse Aar meget ringe, men Lax-, Torsk- og Sild-Tienden er betydelig de Aar Fiskeriet florerer.

Stafaae, en Elv i Oydals Præstegield, Orkedals Sorenskriverie, Trondhiems Amt, som løber en Miil Norden for Vangs eller Oydals Kirke. Over denne Elv, som driver et priviligeret Saugbrug, hvilket er det eneste i hele Præstegieldet, er en Broe, hvorover Kongeveien ligger til Dovre-Field. Strax Norden eller Østen for Elven tæt hos Veien har i fordum Tid staaet et Kapel eller Kirke, og sees endnu Tomten deraf.

Stafholtstunger, et Sveit eller Bøygdelaug, beliggende midt i Borgarfiords Syssel, vestre Fierding af Island.

Stafnæs, det fornemste og største Fiskerleie i Guldbringe Syssel, søndre Fierding af Island, beliggende nær ved Baadsands-Havn.

Stams- eller Stamnæs-Sogn, et Anner til Hougs Præstegield, i Nordhordlehns Fogd., søndre Bergenhuus Amt.

Standal, store eller indre, en Gaard, beliggende i en liden Dal, paa vestre Side af Iørgenfiord, i Iørgenfiords Præstegield, Søndmørs Fogd., Romsdals Amt, af Skyld 6½ Vog Fisk, og beboes af 9 Gaardmænd og en Huusmand. Denne Gaard skal efter den sorte Død, Aar 1352, være beboet af en Skotsk Familie, ved Navn Standal, hvorefter Gaarden har faaet sit Navn. Denne Skotske Familie skal siden saaledes have tiltaget, at de ansees som Stamfædre for de fleste Indbyggere i Præstegieldet. Paa Gaardens Grund ikke langt fra Stranden sees en lang og noget krum Steen-Stytte, som er 6 Alne høi, og oven for Gaarden øverst oppe i Dalen ligger et høit Field, med et meget stort Øye eller Hul, i lige Linie fra Steen-Stytten, og gaaer saa ganske tvert igiennem Fieldet, at man fra en vis Øye-Punkt skal kunne see Dagens Lys derigiennem. Heraf haves den fabelagtige Beretning, at St. Oluf skal have skudt Steen-Pælen igiennem Fieldet med en saa overnaturlig Styrke, at den ikke allene dannede ommeldte Hul, men og at den siden skal have gaaet til det Sted den nu staaer. Strandbredden har en Række af Klipper med mange dybe Huler og Hvelvinger over. En liden Holme har i fordum Tid lagt strax uden for Strandbredden, men er nu ei mere at see, eller vides at være til.

Stange Præstegield og Tinglaug, i Hedemarkens Fogd., Provstie og Amt, ligger paa en stor Jordtunge eller Halvøe imellem en Bugt af det store Miøsen Vand, som skiær sig ind ved

Vangs

Digitized by Google

Vangs Kirke mod Østen, kaldet Baadsende, og en anden Bugt af samme Vand, som skiær sig ind mod Nord, kaldet Bogen; det bestaaer af 2de Kirkesogne, hvilke ere: Stange Hovedsogn og Ottestads Anner. I forrige Tider skal her have været 7 a 8 Kirker, eller maaskee de nu værende 2de Kirker staaet paa saa mange forskiellige Steder. Aar 1732 indeholdt Præstegieldet 98 fulde, 34 halve og 60 8de eller Fierding-Gaarde, tilsammen 192 Gaarde. Hovedkirken, som med Annexkirken tilhører Almuen, er en anseelig grundmuret Korsbygning med et Chor og et Sacristie, over hvilket tilligemed Choret er en muret Tønde-Hvælving, men over Kirken selv er Loft, som Aar 1775 blev smukt malet. Kirkens nordre Kors er tilbygt Aar 1703, men den syrige Deel har staaet fra de catholske Tider. Paa Midten af Kirken er et lavt Taarn, forsynet med et anseeligt høit Spiir, og paa hvert Hiørne af Taarnet staaer et lidet Spiir med Jernfisi, ligesom paa det store Spiir. Kirkens Bygning har en dobbelt Grundfod, af hvilke den øverste er paa sine Steder anseelig høi, især mod Vesten, hvor Grunden helder ned ad; under Choret er denne Grundfod stafferet med lissede Stene. Paa østre Side af Choret er en udhuggen Steen indsat i Muren, som forestiller et Kors. For Sacristiet er en massiv Jerndør. Kirkens Muur er af store hugne Kalkstene. Neden for Choret i Kirken staaer ved den nordre Side et Epitaphium over forrige Sognepræst Hr. Christopher Stockfleth, og et andet over Hr. Niels Møller. Kirken er forsynet med et lidet Orgelværk og smukke Ornamenter: en sølvbeslagen Alterbog og en Oblat-Æske af Sølv, giort som en Bog, og foræret til Kirken Aar 1685 af da værende Foged paa Hedemarken, navnlig: Friderich Knudsøn Hammer. Saavel den søndre Kirkedør som den store paa Kirkens vestre Gavl er stafferet med endeel udstaaende Kanter, af udhugget Arbeide og med blinde Pillarer, 3de paa hver Side af Dørene. Til dette Præstegield er en Sognepræst og en residerende Kapellan. Præstegaarden ligger strax ved Hovedkirken, hvis Udsæd er aarlig 30 Tønder og derover af Byg, Rug og Havre; kan fødes 10 Heste og 32 a 34 Melkekøer, foruden ungt Qvæg og Smaafæe. Under Gaarden høre 23 Huusmandspladse. Aar 1769 var Folke-Antallet i hele Præstegieldet 1564 af Mandkiøn og 1749 af Qvindekiøn, tilsammen 3313, men nu i alt omtrent 3400 Siele. Et Jernværk, kaldet Vigs-Værk, har her været i Drivt, men ligger nu øde. Tingstedet er Gaarden Søndre-Jodager.

Stangelands Skibreede, et Tinglaug i Karmesunds Fierding, under Nysylke Fogd., Stavanger Amt, bestaaende af 67 Gaarde,

Digitized by Google

Gaarde, som Aar 1746 bleve bebaede af 207 Gaardmænd. Tingstedet er Gaarden Gloppen.

Stangvigs Præstegield, i Nordmørs Fogd. og Provstie, Romsdals Amt, bestaaer af 2de Kirkesogne, som ere: Stangvigs Hovedsogn og Halse Annex. Hovedkirken er af de saa kaldte Stav- eller Rejsværks-Bygninger og den eneste af sit Slags, som endnu haves tilovers i hele Tronhiems Stift fra ret gamle Tider. Den er opført i Form af et Kors, er anseelig høi, og har et, paa Midten af Bygningen staaende, anseeligt høit Taarn og Spiir, hvori hænger 2de Klokker, den ene temmelig stor og af en smuk Lyd. Den hele Bygning hviler paa 12 meget tykke og kantede Træe-Pillere, af hvilke de 4re staae under Taarnet, som derpaa hviler, og 2de ved Hiørnerne af hvert Kors. Rundt om Kirken, i de fire Kors, ere Gange med fristaaende Pillarer og aabne Arcader, som stikke noget frem over den underste Deel af Bygningen, og indtage den ene tredie Deel af Væggens hele Høide. Over Choret er en Tønde-Hvælving af Bræder; en saadan Hvælving har og været over Kirkens 3de andre Kors i fordum Tid, og over Midten af Kirken er en Navle-Tvælving ligesaa af Bræder. Uden omkring Kirkens Hovedbygning er opført en Omgang, ogsaa af bemeldte Stavbygning, men mindre kunstig. Denne saavelsom det hele Udvendige af Kirken er klædt med Bræder. Kirkens Tag er nu belagt med røde Tagstene, men Taarnet overalt tækt og beklædt med Spaan, og bemeldte Omgang, for største Deel, med Bræder, som med Beeg ere overstrøgne. Indvendig er Kirken overalt prydet med gammeldags Malninger af bibelske Historier. I et gammelt Missale, som har tilhørt Kirken, er befundet antegnet, at den er bygt Aar 1407, men ommeldte Malninger, hvori intet Spor findes af de catholske Tiders Smag, formodes at være forfærdigede kort efter Reformationen; derimod sees een af Chorets nu værende Stole at være bygt af endeel af Kirkens gamle Altertavle, som har været brugt i de catholske Tider, hvoraf den ene Deel, som udgiør Stolens bageste Side, har i Bunden været staffaret med stærk Polere-Forgyldning og med Figurer, som forestille St. Mariæ og St. Catharinæ Historie. I Kirkens førmeldte Omgang staaer endnu et gammelt Træe-Billede, som forestiller en Konge, siddende paa en Throne, hvilket berettes at være St. Oluf, og at Kirken har været ham indviet. Dette Billede er nu meget beskadiget. Alteret er muret, hvorpaa staaer en Altertavle, som Aar 1665 er forøret af da værende Stedets Sognepræst Hr. Hans Christensen. Over Døren til Choret staaer et stort Crucifix med stærk Polere-Forgyldning, fra de gamle Tider. Prædikestolen er ziret med Billedhugger-Arbeide, smukt malet og forgyldt,

Digitized by Google

gyldt, bekostet af fordum Sognepræst Hr. Jens Krabbe, og til at staffere den har en Henrich Rytter, Aar 1661, foræret 50 Rdlr. I Kirkens søndre Kors staaer Jonæ Historie blandt andet afmalet, og derover følgende Navne med gamle Bogstaver; "Anders Timenson van Henopen van Dan. Nicholas Matkalf. Sebastian White. George Moone van Lunden in Engeland, van Dan." Disse Navne formenes at betegne visse Personer, som efter udstanden Stæfare have bekostet denne Deel af Kirkens Malning. Kirken har for Resten temmelig høie, men smalle Vinduer, hvorfore den er meget mørk. Den Dør, igiennem hvilken fra Omgangen gaaes ind i Choret, er ogsaa fra de gamle Tider, og overalt udstafferet med Udhugninger. I Choret hænger en Tavle, opsat over Hr. Hans Krabbe, Aar 1661. Denne Tavle er mærkværdig af dens smukke Tegninger og gode Farve. Lige over for den, paa hiin Side, staaer et Epitaphium, opsat over fornævnte Hr. Hans Christensen, som var Sognepræst i Stangviig i 45 Aar, og døde Aar 1654 i en Alder af 77 Aar. I nordre Kors staaer en Tavle over Hr. Matth. Gram, som her var Præst i 23 Aar, fra Aar 1709, og paa hiin Side en anden over Hr. Arent Harder, her Præst fra Aar 1731 til 1746. Kirken er omsat med en smuk Steenmuur. Folkemængden har i en Tid af 200 Aar betydelig tiltaget i dette Præstegield; thi ved Aar 1590 vare i Hovedsognet kun 46 og i Halse Sogn 49 Bønder, tilsammen 95; derimod var Gaardmændenes Antal Aar 1773 i Præstegieldet omtrent 250 og Huusmændenes 150, tilsammen 400 Familier, som da med Børn og Tienestefolk udgiorde 2400 Siele. Jordbruget har saaledes ved Folkeformerelsen anseelig tiltaget, fornemmelig i de senere Aar ved Opmuntrings Præmier ei allene fra det Kongelige Landhuusholdnings-Selskab, men fornemmelig fra det i Amtet stiftede private Landhuusholdnings-Selskab; thi ved formeldte Aar 1590 beløb Korn-Tienden paa $\frac{1}{3}$ Part ikkun til 42 Tønder baade af Stangvigs og Surendals Præstegielde, nu derimod har den steget til 200 Tønder og derover af Stangvigs Gield allene, og kunde endnu være langt større, da her ingen Tiende gives af Byg, hvoraf nu omstunder dog avles en temmelig Deel, ei heller af Rug. Tilforn har Skovbruget og Fiskeriet været Almuens fornemste Drivt, og det første er endnu en vigtig Nærings-Green, endskiønt Skovene ved Saugtømmerhugst til de her mange i Drivt værende Saugbruge, som Aar 1773 vare 31, ere ruinerede, og nogle, saasom Præstegaardens Skov m. fl. ved Bortforpagtning aldeles ødelagte. I Annexet driver Almuen mere paa Fiskerie end i Hovedsognet. Til Præstegieldet er en Sognepræst, som beboer Præstegaarden Stangviig, som i

den

Digitized by Google

den senere Tid anseelig er forbedret, saa at her aarlig avles omtrent 100 Tønder Korn. Ved Gaarden er en temmelig stor Hauge, hvori voxer skiønne Kiskken- og Mad-Urter.

Stankelv eller Jøkelsaae, en Elv, som løber igiennem en Landstrækning, kaldet Solheimesand, og er Grændseskiel imellem Øster- og Sønder-Fierding af Island. Denne Elv blev i fordum Tid kaldet Julelækur (den stinkende Aae); thi den har en ubehagelig Svovelstank, som kan fornemmes langt borte. Den har sit Udspring fra et Field, kaldet Solheims-Jøkel.

Stappen eller Arnar-Stape, et stort Fiskerleie, hvorved er en skiøn Havn, beliggende i Sneefields Syssel, vestre Fierding af Island. Her ligger den Hovedgaard Arnar-Stape, som tilhører Kongen, med et underliggende Jordegods, kaldet Arnar-Stappens-Ombud, hvilket Gods laae i de catholske Tider under Helgafells-Kloster.

Starums Sogn, et Anner til Eid Præstegield, i Nordfiords Sorenskriverie, nordre Bergenhuus Amt. Korn- og Høe-Avlingen i dette Sogn er meget ringe, og ingen Skove. Vinter-Fiskeriet i Havet er Almuens betydeligste Næring.

Stat eller Statlandet, en beboet stor Landtunge eller Halvøe, under sidstmeldte Sorenskriverie, som paa den østlige Side tager sin Begyndelse ved Vandelvs-Fiorden, og paa den anden eller vestlige Side ved Molde-Fiord, og strækker sig 3 Mile i Længde til et Sted, kaldet Staalet, eller Nordre-Huk, som er den yderste Pynt af Statlandet, hvor det støder til Vesterhavet, som her, i en Distance af 10 Mile, kaldes Stathavet. Fra dette Hav løber Vandelvs-Fiorden ind paa den ene Side af Statlandet, og den store Havbugt, kaldet Ulfvang, paa den anden Side, saa at Halvøen Stat ligger paa alle Kanter fri og udsat for Havbølgernes Indbrud, allerhelst da her i Nærværelsen gives ingen Øer eller Holme, som kunde tiene Landet til Bedækkelse; men derimod ligge ved disse Kyster en Hoben blinde Skiær og Klipper, især fra førnævnte Sted Staalet til Qvittenæs, som forøge Farligheden for de Reisende, der ei driste sig til endog med smaa Skibsbaade at fare Statspynten forbi, især om Vinteren, og altsaa tage de Landeveien over Eidene, som her ere 3de, nemlig: Dragseidet, Sandvigeidet og Manseidet. Af disse er Dragseidet, som gaaer omtrent midt over Halvøen, temmelig jevnt, og strækker sig 1 Miil langt. Paa dette Sted var det, at Kong Oluf Tryggesøn lod Aar 996 stevne Almuen af Søndmør, Nordfiord og Søndfiord til Tinge, tvang dem til at forlade Hedenskabet og at antage den christelige Religion. Af den alfare Vei over Dragseidet betiener man sig stielden. Sandvigeidet ligger længere ind mod det faste Land, og er jevnt, men sumpigt,

Digitized by Google

sumpigt, hvorfore det og sielden befares. Paa dette Eid ligger Hove eller Sælhe Hovedkirke til Sælse Præstegield, som er Sognekirke for Statlandets Beboere, og hvorved tillige Præstegaarden ligger. Efter Manseidet ligger den almindeligste Landevei over Halvøen, endskiønt den er den steileste og farligste; dette Eid ligger nær ved Søndmørs Grændser, hvor Statlandet er allersmalest, nemlig ½ Miil. Aar 1733 reiste Kong Christian 6te over Manseid. Paa den vestlige Side af Landet ligger et Sted, kaldet Drage, hvor Landingen formedelst stærk Søegang falder meget besværlig.

Stathelle, et beboet Sted paa vestre Side af Langesunds-Fiorden, lige over for Byen Brevig, og 2 Mile fra Byen Skeen, henhørende under Bamble Præstegield, i Nedre Tellemarkens Fogderie, Bradsberg Amt. Dette Sted blev Aar 1774 den 21 Februarii bevilget til en Ladeplads, under Opsyn af en Kongelig Toldbetient med 2de Røyerter, hvilke henhøre under Langesunds Tolddistrict. 2de Kiøbmænd boe her med endeel Skippere og andre Søefolk, Strandsiddere, Haandværkere, Fiskere og Kroemænd. Under Ladestedet regnes tillige et Sted, kaldet Kiellestad, hvilke tilsammen, Aar 1783, eiede 3de Skibe til 432½ Træelast-Læster. Aar 1782 blev her bygt 2de Skibe, det ene paa 133½ og det andet paa 22 Træelast-Læster, samt Aar 1791 et Skib til 191 Læster. Ved Stathelle maae de fleste Skibe ankre, som agte sig over Frier-Fiord til Porsgrund og Skeen, formedelst den stærke Strøm, som ved Flod- og Ebbe-Tid indtræffer, især ved et Sted, kaldet Møllen. I Stathelle er et Giestgiverie anlagt.

Stathellens Marmorbrud, see Selbøen.

Stav, en Gaard i Øyer Præstegield, søndre Guldbrandsdalens Sorenskriverie, Christians Amt, af Skyld 3 Skind Odelsgods, som beboes af en Gaardmand. Denne Gaard, hvorunder hører en Huusmandsplads, ligger ved Kongeveien og er Giestgiver- og Skydsted for Reisende.

Stavanger Amt i Christianssands Stift, bestaaer af 2de Fogderier og Sorenskriverier, som ere Jedderen, Dalernes og Ryfylke, hvilke indeholde 21 Præstegielde, foruden Byen Stavanger, som ligger i Jedderens District. Disse 21 Præstegielde har i alt 52 Kirkesogne, Amtet tilhørende, samt et Annexsogn, kaldet Ranneberg, under Stavanger Byes Sognekald; saa høre og til Jedderen og Dalernes Fogd. de Dele af Bakke og Tonstads Sogne i Bakke Præstegield, under Lister Fogd., Mandals Amt, som ligge Vesten for Lunde- og Siredals-Vandene, samt Sire-Elv. Gaardenes Antal i Amtet beløbe efter Matrikulen til 2153 Numere, hvilke ere inddeelte i 290 Land- eller Soldater-

Digitized by Google

Soldater-Lægder og 250 Sø-Lægder. Disse Gaarde bleve Aar 1746 beboede af 4499 Gaardmænd. Tingene holdes paa 11 særskilte Tingsteder 2de Gange om Aaret, nemlig: om Sommeren i Junii og Julii og om Høsten i October, November og December Maaneder. I dette Amt er Aar 1777 stiftet et Landhusholdnings-Selskab, som aarlig uddeler Præmier til Flid og Vindskibelighedes Befordring blant Bondestanden. Formeldte Aar 1746 var Folke-Antallet her i Amtet omtrent 28000 Siele.

Stavanger Bye, en af Norges ældste Kiøbstæder, beliggende ved en liden Fiord eller Vig, kaldet Tunge- eller Bukken-Fiord, som er den nordlige Deel af den store Stavanger-Fiord, i Jedderens District, Stavanger Amt, 17 Mile fra Bergen, 24 Mile fra Christiansand, 62 Mile fra Christiania, 14½ Miil fra Flekkefiord, 35 Mile fra Kragerøe, og 70¾ Mile fra Tranhiem. Naar Byen allerførst er bleven anlagt og bebygget, er ganske ubekiendt, men skal have været i fuld Flor ved Aar 1024 eller 1025. Det bekiendte ældste Brev, som angaaer Byens Privilegier, er udstædt af Kong Erik af Pommern Aar 1425, udskrevet paa Pergament af Stegens Landstingsbog; dernæst Biskop Hanses Brev om Pligtapperie af Aar 1503. De senere ere: Kong Friderich 2dens egenhændige Reskript af 5 Maji 1579. Under 27 April 1598 har Kong Christian 4de confirmeret Byens Privilegier. Aar 1607 blev Byen benaadet med allerhøist bemeldte Konges Nærværelse i 3de Dage, nemlig: den 6te, 7de og 8de Augusti, da Herredag blev holdet, og den nye Kirke-Ordinanze oplæst i Byens Domkirke udi Kongens personlige Nærværelse. Samme Tid blev Byen tillagt Handelsrettighed i en Circumferençe omkring Byen af 3 Mile, og blev Gaarden Egenæs givet til Byens Mark og Exerceer-Plads. Siden ere Byens Privilegier af efterfølgende Konger confirmerede. Byens Vaaben er en liden Stub eller afhuggen Træe og 3 smaa opspirende Grene med Blade paa. Byens Handel har i fordum Tid været anseelig, fornemmelig med Fiskevare, men samme, tilligemed Indvaanernes Antal, har i den senere Tid betydelig aftaget, fornemmelig efter den store Ildebrand, som indtraf Aar 1684, hvorved den største Deel af Byen blev lagt i Aske, og vises endnu Grundvolde af Huse og Gaarde i en Distance af omtrent ½ Miil fra nuværende bebyggede Deel. Havnen og Indløbet til Byen er meget god og bequem. Byen har i fordum Tid været en Stifts-Stad, da nuværende Christiansands Stift blev kaldet Stavanger Stift, i hvilken Tid Biskopen boede i Byen, men efter formeldte Ildebrand blev Christiansand udseet til Stiftets Hovedstad, og Biskopen tilligemed Stiftamtmanden der at residere; ligesaa blev samme Tid

Stavan-

Digitized by Google

Stavangers latinske Skole forflyttet til Christiansſand. Aar 1740 bestod Byen af 425 smaa og store Vaaningss-Huse, men i nærværende Tid eller Aar 1795 har Byen i alt 46 Hoved- og Tver-Gader, inddeelte i 6 Qvartere eller Roder under følgende Navne: Holmens, Bakkens, Østre, Vags, Ulvens, Klevens og Strandens Roder, hvilke ere bebyggede med 558 offentlige og private Bygninger, indberegnet Kiøbmands-, Sæ- og Pakhuse; desuden har Byen 11 Almindinger eller almindelige Brygger til Søen, samt 3de temmelig store og aabne Pladse, nemlig: Torvet, Pottemager-Torvet og Uhren. Paa hver af de første er en offentlig Brønd med fornøden Vand og behørigt Pomperedskab i særdeles god Stand. De offentlige Bygninger ere: 1) En anseelig og ældgammel Domkirke, kaldet St. Svetonii Kirke, som Aar 1013 skal være fuldført, og findes samme Aarstal indhugget i Muren. Det fornemste af Kirken er Choret, som er bygt af skiønne hugne Hvegstene, ziret med adskillige Figurer af Løvværk og Menneske-Hoveder, hvoriblandt staaer inde i Choret et stort Hoved med Krone paa. Udvendig paa den allerøverste Spidse sees et Bispe-Hoved, neden under det nok et Hoved med Krone paa, og der neden under paa alle Sider sees mange Hoveder, nogle med Krone paa, andre skaldede uden Krone. Hvælvingen i Choret er lagt med flade Steenhelder paa Kant, ganske slette og jevne, hvorigiennem er anbragt smukke Buer, ubhugne med Lister og Løvværk. Midt i Brøstet bag Alteret er et meget stort Vindue med mange skiønne Postamenter og Runddelinger af hugne Hvegstene, og i en af disse Runddelinger staaer en catholsk Bisp i sin fulde Habit indbrændt i Vindue-Glasset med adskillige Couleurer. Paa hver Side af Choret ere 4 lange Vinduer ligesaa med skiønne Postamenter. Ved Chorets østre Ende staae 2de Taarne, et ved hver Side. Udi det nordlige har været holdt Capitel, da Stiftet laae til Byen. I det sydlige forvares Kirkens Ornamenter, hvilke ere meget smukke. Ved den vestre Ende af Choret staae 2de mindre runde Taarne, bygte af hugne Hvegstene. I det nordlige er en skiøn Vindeltrappe, som gaaer op til Hvælvingen, hvor Einar, Kong Sverres Maag, havde skiult sig for Baglerne, som Aar 1206 kom til Byen med 27 Skuder og Jagter for at plyndre den, da Døren til Taarnet blev opbrækket og Einar ihielslaget. Det andet Taarn paa hiin Side af Choret har ingen Aabning, men er allene opbygt til Zir. Under Choret ere smukke Begravelsessteder indrettede. Dette Chor er adskilt fra Kirken ved en Mur. Kirken i sig selv er opført med en fvagere Muur af Graastene, uden Hvælving, men Vindue-Posterne og Pillarene, Buerne og Dør-Posterne ere af Hvegstene. Indvendig er Kirken

forsynet

forsynet med Pulpiturer, Stole og Prædikestoel, samt et smukt Orgelværk strax ved den store Dør, forfærdiget Aar 1622. Vaaben-Huset er ligesaa adskilt fra Kirken ved en Muur. Her er den saa kaldte store Kirkedør. Kirkens hele Længde er 98¼ Alne og Brede 32 Alne. Den er nu forsynet med 3 gode Klokker; det Aarstal 1099 staaer paa den største. Aar 1558 skal 5 Klokker være udtagne af Kirkens Taarn, og bortført, men det Skib, som havde disse Klokker inde, strandede uden for Jedderen, under en Ø, kaldet Haasteen, og Klokkerne nedsank paa Havets Bund. Til denne Kirke, hvortil hører Ranneberg Annexsogn uden for Byen i Jedderens District, som har egen Kirke, og det saa kaldte Frue-Sogn, hvis Almue søger Stavangers Kirke, er en Sognepræst, som tillige er Provst i Provstiet, og en residerende Kapellan. 2) Strax ved den nordre Side af formeldte Domkirke staaer paa Kirkegaarden Byens Raadstue, en ældgammel grundmuret Bygning med 2 murede Fængsler eller Arrestkammere for Forbrydere ved Bygningens vestre Ende. Denne Bygning skal i fordum Tid have været en Kirke, under Navn af Vor Frue Kirke, hvortil formeldte Frue Sogn uden for Byen skal have henhørt. 3) Ved den østre Ende af Domkirken staaer den i Byen forhen værende latinske Skoles Bygning, opført af Graa- og Hveg-Steen. Denne Skole blev ved Kongelig Reskript af 27 November 1739 aldeles forandret til en dansk Skole. 4) Østen for Kirken ligger Byens Hospital med en dertil hørende liden Kirke, alt af Træe. Den ældste Fundats, som nu ved Hospitalet findes, er af Aar 1612. Over dette Hospital er en Forstander. 5) Et Radesyge-Hospital, ligesaa af Træe, indrettet i Anledning af den her i Egnen udi Aarene 1773 og 1774 grasserende Rade-Syge. 6) Kirkens Material-Huus. 7 og 8) Byens og Kirkens Sprøite-Huse. 9) Omtrent midt udi Byen paa et temmelig høit Bierg er opført et 8kantet Vagt-Taarn af Træe, under Navn af Valbiergs-Taarnet, hvor Vægterne kan overse hele Byen. Udi dette Taarn hænger en Klokke, kaldet Storm-Klokken, bekostet af Byen Aar 1658. og 10) Paa nordre Side af Byen ved Indløbet er anlagt et lidet Batterie, Skandsen kaldet, men i fordum Tid havt Navn af Blokhuset, hvor 10 Jern-Kanoner ligger, og er derved opført et lidet Skandse-Huus af Træe. Paa søndre Side af Domkirken ligger Stavanger Kongsgaard, som i de catholske Tider har været Biskopens Residenze, men fra Aar 1607 beboet af Amtets Amtmænd, som efter Kongelig Befaling har Inspection over Byen. I gamle Tider har her været 2de Klostre, nemlig: St. Peders nær ved Hospitalet, og St. Oles Kloster ovenfor Byen, hvor endnu er

en

Digitized by Google

en Kilde, under Navn af St. Oles Kilde. Alle private Bygninger ere af Træe, 1, 2 a 3 Stokværk høie; disse tilligemed de offentlige ere i Norges almindelige Brandkasse assurerede for 132,800 Rdlr. Ved Byen og i Sammenhæng med samme ligger en saa kaldet Forstad, paa Gaarden Hetlands Grund i Jedderens Fogderie, bestaaende af 17 Vaanings- og 4 Sø-Huse, alle af Træe, i Brandkassen forsikkrede for 2490 Rdlr., som med Byens egen Taxations-Summa tilhobe gior 135,290 Rdlr. Byen har en stor og en liden Brandsprøite, og Kirken ligesaa, med alle dertil befalede og henhørende Redskaber. Brandvæsenet bestyres af en Brand-Inspecteur med en Assistent, 2 Brand-Mestere, 2 Sprøite-Mestere, og 2 Rodemestere. Brand-Compagniet bestaaer af omtrent 100 Mand med 4 Under-Officerer. Siden Aar 1770 har en Brandvagt eller saa kaldet Rundgang været indrettet og endnu vedvarer, bestaaende af en Borger og 3 andre Indvaanere, der efter Tour patrouillerer om Natten igiennem Byens Gader fra Michaelis til Paaske. Byen har et Borger-Compagnie med en Capitain, en Lieutenant og en Fændrik. Byens deputerede Borgere ere 6. Omtrent ved Aar 1664 bestod Borgerskabet af 373 Mand, og Byens Magistrat var da en Borgemester med 8 Raadmænd, hvilke Aar 1666 blev nedsat til 4re. Aar 1672 blev en Præsident beskikket, men denne tilligemed de andre Magistrats-Betieninger ere siden indgaaede, saa at en Byefoged er nu Byens Øvrigheds-Person, som tillige er Byeskriver og Auctions-Directeur ꝛc. Ved ham holdes Byetinget paa Raadstuen hver Mandag. Formeldte Aar 1740 hyede i Byen 16 a 18 Kiøbmænd og 94 Skippere, Høkere og Haandværkere; desuden endeel Øltappere, Fiskere og Arbeidsfolk. I nærværende Tid (Aar 1795) har Byen 10 Kiøbmænd, som handle en gros, 16 en detail, 16 Høkere, 26 Skippere, som tillige ere Borgere, 78 Haandværksmestere, 52 Svende og 27 Drenge. De samtlige Indvaanere af Mænd, hvortil regnes Kongelige og andre Embedsmænd, som her ere boende, ere i alt 345; den øvrige Deel af Folke-Antallet, som i nærværende Tid udgior 2133 Personer, Forstaden uberegnet, ere Qvinder og Børn. Foruden Præsterne og Byefogden, er i Byen beskikket en Kongelig Postmester, en Havnefoged, en Organist, en Kirkeværger, 2de Ober-Formyndere, en Fattig-Forstander, en Stads-Musikus, en Bedemand, en Hospitals- og en Skole-Forstander, hvilken sidste tillige er Hører og Chordegn, en Læge for Amtets Sygehuus, en Vagtmester, en Politibetient, en Arrest-Forvarer, en examineret Jordemoder, 4 Gade- og 2 Taarn-Vægtere. Desuden boer i Byen Stedets Amt-

Digitized by Google

Amtmand og Laugmanden over Stavanger Laugsomme, hvor Laugtinget tillige holdes, samt 2de Procuratorer. De Kongelige og andre Betientere ved Toldvæsenet ere: 1 Told- og Consumtions-Inspecteur, 1 Told- og Consumtions-Kasserer, 2 Toldbetiente i Byen, 1 paa Hviddingsøe, 1 i Tenanger Havn, 2 i Eggersund, og 1 i Soggendal. Desuden i Byen en Toldbodvægter, 4 Told-Ryerter, 7 Consumtions-Underbetiente, og en Veier og Maaler. Stavangers Tolddistrict begynder strax Sønden for en Aae, kaldet Sire, hvor Flekkefiords Tolddistrict ender, og strækker sig til Hinderaae, hvor Bergens Tolddistrict tilstøder, saa at Nærstrand er det sidste Sted under Stavangers District, og hører dertil de Øer, som ligge paa søndre Side af Bukkenfiord, nemlig: Hviddingsøerne, Mosterøe, Klosterøe, Rennisøe, Findøe, Stieernøerne m. fl.; ligesom ogsaa de 2de Ladesteder, Eggersund og Soggendal. Aar 1792 indkom til Toldstedet og Districtet 191, og udgik 183 Skibe. Ved Aar 1740 var Toldens Beløb aarlig noget over 3000 Rdlr., Consumtionen, samt Folke- og Familie-Skatten beløb i samme Tid til 1220 Rdlr., og Accisen til omtrent 210 Rdlr. aarlig. Aar 1792 eiede Byen 19 Skibe, og 24 Jægter fra 2½ til 5 Læster, men i nærværende Tid, Aar 1795, ere Byens Skibe 21, under følgende Navne og Drægtighed af Commerce-Læster: Henricha Maria 77 Læster, Jomfrue Cornelia 66 Læster, Anna Maria 64½ Læst, Woldemar Schmettow 50½ Læst, Den raske Bonde 48 Læster, Amalia Cornelia 38½ Læst, Den gode Sophia 29½ Læst, De tvende Brødre 19½ Læst, Elisabeth Vilhelmina 30 Læster, Fortuna 14 Læster, Anna Catharina 27 Læster, Den anden Anna & Magdalena 30 Læster, Sara Helena 24 Læster, Ingeborg Christiana 19 Læster, Svanen 19 Læster, Mette Maria Margaretha 30½ Læst, Den unge Tobias 14½ Læst, Det norske Academie 47 Læster, Birgitha Dorothea 11½ Læst, Jedderen 32½ Læst, og Fortuna 20 Læster. Foruden disse Skibe, der i Almindelighed udbringe Landets Fiskevare, Træelast, Fede- og Skindvare m. v. til Spanien og Frankrig, samt igien derfra hiembringe Salt, Viin og Brændeviin med flere Vare, har Byen nu 27 aabne Bomseilgs-Jægter, til Brug imellem de øvrige norske Kiøbstæder med Fiskevare o. s. v. Byen har 3de Skibsværfter, nemlig et paa Jorenholmen, tilhørende Kiøbmand Børge Rosenkilde, et i Sandvigen, tilhørende Handelshuset Jacob Kielland & Søn, og et paa Kierlinghobmen, tilhørende Handelshuset Plougg & Sundt; ligesaa 2de Reberbaner, den ene i Sandvigen og den anden i Forstaden. Af formeldte Egenæs Mark, som ligger strax ved Byen, blev ved Konge-

Digitized by Google

Kongelig Resolution af 20 Julii 1771 inddeelt i 26 Jordlykker, som den 12 September og 3 October s. A., samt 20 Maji 1772 og 3 October 1789 ved Auction ere bortfæstede til adskillige af Byens Indvaanere paa 40 Aar, fra 1771 at regne, mod aarlig Afgivt, der betales til Byens Kæmner-Kasse og beløber aarlig til 54 Rdlr. 18 ß. Foruden disse Lykker, som alle med forsvarlige Steengierder ere indhegnede og tillige for endeel smukt bebyggede, er den øvrige Deel af Egenæs Mark indhegnet til Sommer-Græsning for Byens Køer og Heste, imod at vedkommende Eiere til Kæmner-Kassen betaler for hver Koe 28 ß og for hver Hest 1 Rdlr. aarlig, som giør en Indtægt, et Aar i det andet beregnet, af omtrent 40 Rigsdaler. Stadskapitain og Kiøbmand Gabriel Schanthe Kielland, som bruger 4re af ovenmeldte Jordlykker, har, i Følge Kongelig Reskript af 14 October 1791, erholdet et perpetueret Fæste paa samme, mod at betale til Byens Fattigkasse 1000 Rdlr. Havne-Væsenet bestyres af Søe-Enrollerings-Chefen, Byefogden, Havnefogden, og en af Borgerne. Fattig-Commissionen bestaaer af Sognepræsten, Byefogden og 2de Borgere. Af Fabriker og Manufakturer har Byen ingen, naar undtages Byens Spinde-Skole eller Arbeidshuus for arbeidsføre Fattige, hvor nu for Tiden allene spindes Høer- og Blaargarn. Til denne Anstalts Fremtarv og Understøttelse er henlagt Renterne af de ommeldte 1000 Rdlr. for de perpetuelle fæstede 4re Jordlykker i Egenæs Mark, ligesaa ½ Procento af alle Auctions-Beløbe i Byen for 10 Aar fra 1 Januarii 1794, efter Kongelig Reskript af 25 October 1793. 1¼ Miil fra Byen er et Teglværk i god Drivt, kaldet Sandnæs-Teglværk, hvis fleste Interessentere boe i Byen. I Aaret 1794 blev dette Værk udvidet ved Anlæg af en kostbar nye Ovn, til at brænde adskilligt glasseret Pottemager-Arbeide, som befindes meget godt og har god Afsætning. I Byen er et priviligeret Apothek. Et Marked holdes aarlig i Byen sidst i October Maaned udi 3de Dage, hvor Bønderne i Amtet til Lands og Vands indfinde sig med Heste, Bukkeskind, Huder, Fedevare, Tran, Næver, Bord og andre Træe- samt Uldne-Vare m. v. til Forhandling. Foruden førmeldte Ildebrand, som indtraf Aar 1684, da 149 Gaarde og Huse bleve lagte i Aske, har Byen forhen, nemlig i Aaret 1633, været underkastet en lige Skiebne, da mere end den halve Deel af Byen afbrændte, og ligesaa i den senere Tid, nemlig Aar 1716, da atter et heelt Qvarteer, kaldet Østervaag, blev lagt i Aske. I fordum Tid har Stavanger været i stor Anseelse. Kong Sigurd Jordsalafar har her holdt Bryllup med Cicilia, og blev viet af Stedets Biskop. Den saa kaldte Kiøbenhavns Post ankommer

Digitized by Google

hver Torsdag Morgen og afgaaer igien Fredag Middag. Bergens Post ankommer hver Onsdag Middag og afgaaer til Bergen hver Tirsdag Middag; dog skeer ofte Sinkelse i Postens Ankomst, deels formedelst slemt Føre til Lands og deels formedelst Stormveir og Modvind til Søes. For et enkelt Brev til eller fra Kiøbenhavn betales 24 ß, og ligesaa til eller fra Trondhiem.

Stavanger-Fiord, en stor og vidtløftig Havbugt, som gaaer fra Havet imellem Tungenes og Skudenes paa Øen Karmøen i Stavanger Amt. Den nordlige Deel deraf, imellem Bukkenøerne og Landet paa den ene, samt Rennisøen, Findøen og Stiernøerne paa den anden Side, kaldes Bukkenfiord, hvorved formeldte Stavanger Bye ligger. Fra denne Havbugt skiærer sig adskillige Fiorde dybt ind i Landet under forskiellige Navne, saasom: Gandfiord, Høgsfiord, Aardalsfiord, Giøsundfiord, Erdfiord, Jelsøefiord, Sandsfiord, som deler sig i 2de Arme, under Navne af Øyls- og Søydefiord, Sandeids- eller Korsfiorden, som deler sig i 3de Arme, Skioldfiord, Tysværfiord og Karmesund m. fl. I disse Fiorde ligger mange store og smaa, deels beboede og deels ubeboede Øer.

Stavanger Kongsgaard, den formeldte gamle Bispegaard, nu Amtmændenes Residents for Stavanger Amt, som ligger paa den søndre Side af Domkirken i Stavanger Bye, bestaaende af et stort hvælvet grundmuret Huus, af samme propre Bygningsmaade, som Choret til Domkirken, og formodes at have været brugt i de catholske Tider til en Kirke eller Kapel. Dernæst i samme Længde ned til et Vand, kaldet Breede-Vandet, er en grundmuret Underdeel med 7 skiønne gamle murede Kieldere, og oven paa samme blev opført en Træebygning til den af Kong Christian 4de berammede og afholdte Herredag i Stavanger Aar 1607. Denne Bygning er een Etage høi, bestaaende af 5 store Værelser, 4 smaa Kammere og et stort Kiøkken. Iblandt disse Værelser er en stor Stue, over hvis Indgang staaer udvendig Kong Christian 4des dobbelte Chiffre med Krone over, malet og forgyldt med Billedhuggerværk omkring. Indvendig er Stuen malet med Zinober-Farve, og oven over 2de Døre staaer aftegnet med forgyldt Chiffre og Krone over, de Konger af den Oldenborgske Stamme, som have beæret Byen med deres høie Nærværelse, saasom: 1) Kong Christian 1ste, Aar 1450. 2) Kong Christian 2den, Aar 1507. 3) Kong Christian 4de, Aar 1607. 4) Kong Christian 5te, Aar 1685. 5) Kong Friderich 4de, Aar 1704. og 6) Kong Christian 6te med hans Dronning, Aar 1733 den 18 Augusti. Under de 5 første Kongers Navne staaer atter den Kongelige Krone, og derunder følgende Vers: "Den gamle Fama

veed

Digitized by Google

veed at sige det for sanden, At Konger Christian, den Første og den Anden, Var i Stavanger Bye, hver i sit Konge Aar, samt og de Konger af det Navn og Tal her staaer; Men Fierde, Femte, og den Fierde Fridrich eene, samt Siette Christian og Dronning Magdalene, har selv paa Kongsgaard været, spiist, hvilt og seet sig om, hvordan det Konge-Huus Dem naadigst forekom; Som Fierde Christian til Herredag lod bygge, Aar Sexten hundred Syv, hvor Bisper lev'de trygge, før i de Catholskes Tid, da Bispe-Sæde her, Var paa den Stæd og Muur, som Kongsgaard opført er. Siden har Kongsgaards Huus, Fem Majestæter baaret, De andre som af Gud til Rigerne var kaaret, Har i Stavanger Bye ei villet sætte Fod, Hvis Navne prises dog, thi hver var mild og god; Men i hvor mange fleer skal kaste Siun og Øye, Naadigst paa Kongsgaard meer, veed Gud, som tælt har nøye, Hver Konges Tal og Tid, indtil hver bliver sæt, I Engle-Glæde-Slot og Himlens Kabinet." Et andet Vers er forfattet af Amtmand de Finne, Aar 1745, saaledes: "Fem milde Konger har, af en sær Naade æret, De Amtmænd, som udi Stavanger Bye har været, Fra Sexten hundred Syv, at Amtmand efter Mand, Har boet paa Kongsgaard, til man 18 tælle kan, Af dem jeg sidst er een, som takker med al Glæde, Og Underdanighed for fri Herberg og Sæde, Jeg naadigst og har nydt under min Konges Tag, I Kongens trygge Huus, saa mangen Tid og Dag. B. C. de Finne." Neden for denne Bygning paa Gaardspladsen, som er temmelig stor og vidtløftig, med endeel plantede Træer ved nogle Gange og Mure, er bygt en Stolpe-Bod af Træe, og Sønden for samme staaer ved ommeldte Breede-Vand et gammelt grundmuret Huus, som bruges til Vask- og Brygger-Huus. Den hele Gaardsplads er indhegnet med høie Graasteens-Mure, der paa den nordre Side adskiller Kirken fra Kongsgaarden. Ved samme Muur har staaet mange murede Bygninger, hvoraf endnu sees Levninger. Paa den søndre Side af Gaardens Vaanings-Huus er en stor og smuk Hauge, hvorudi er anlettet en Fiske-Park og en anden liden Dam. Lige tvers over for Kongsgaarden ved Landeveien er opreist paa en Bakke et Steen-Kors, 5 Alne høi og $1\frac{1}{2}$ Alen bredt, som er udhuggen af en heel Steen. Paa Korsets søndre Side er udhuggen et Hiærte med et Kors over, og paa den nordre Side har været udhugget endeel Rune-Bogstaver, som nu af Ælde ere aldeles ukiendelige. Et kort Stykke oven for dette Kors ligger paa en stor Høi af sammenkastede Stene, en mægtig stor rund

Digitized by Google

Steen, ligesom paa en Kisl, der ballancerer paa sin egen Vægt. Denne Steen blev af Kong Friderich 4de, ved hans høie Nærværelse i Byen formeldte Aar 1707, beskuet, og hvorefter den blev givet Navn af Kongs-Steen.

Stavanger Laugdomme, indbefatter de under Stavanger Amt henhørende 2de Sorenskriverier, nemlig: Ryfylke Sorenskriverie, samt Jedderens og Dalernes Sorenskriverie, tillige med Byen Stavanger, hvorover er en Laugmand, som boer i Stavanger, hvor Laugtinget holdes 3de Gange om Aaret paa de Tider Loven bestemmer.

Stavanger Provstie, under Christiansands Bispedomme, bestaaer af Sognekaldet i Byen Stavanger med underliggende Ranneberg Annex i Jedderens District, samt af 3de Præstegielde i Ryfylke Fogd., nemlig: Rennesøe, 5 Sogne, Findøe, 2 Sogne, og Strand, 2 Sogne, tilsammen 11 Kirkesogne, hvortil ere 4 Sognepræster og en residerende Kapellan til Strand, som Vice-Pastor paa Biskopens Vegne; desuden en residerende Kapellan til Stavanger. Sognepræsten sammesteds er tillige Provst i Provstiet.

Stavem, en Gaard i Gryttens Præstegield, Romsdals Fogd. og Amt. Her sees en stor Bautasteen og adskillige cirkelrunde Kredse, omkringsatte med temmelig store Stene, og ved den østre Side staaer en større høi og fladagtig Steen. Et Slag imellem de oplandske og romsdalske Indbyggere berettes her at have staaet i gamle Dage, og at Hakon, Konge-Søn var Anfører for Romsdalingerne, som blev ihielslaget paa Stedet af de Oplandskes Anfører Axel Thordsøn. Denne Axel Thordsen skal ogsaa være faldet i samme Tid ved et nyt Slag paa Gaarden Eneboe eller Einbu i Lessøe Præstegield, Guldbrandsdalens Fogd., Christians Amt, som grændser til Gryttens Præstegield, hvor lige saadanne med Stene omsatte Kredse sees som paa Stavem, med endeel derhos liggende store Kiempehøie og opreiste Bautastene.

Stavie, en Gaard i Lessøe Hovedsogn og Præstegield, nordre Guldbrandsdalens Sorenskriverie, Christians Amt, hvor et Kapel i fordum Tid har staaet, og sees endnu det underste Stokværk af Bygningen.

Stavne, see Øvre- og Nedre-Stavne.

Staværn, en Ladeplads, beliggende paa vestre Side af en stor Bugt fra Havet, Sønden for Byen Laurvigen, strax ved Friderichsværns Fæstning, i Laurvigs Grevskab, bestaaende af 70 Vaanings-Huse, hvis Eiere og Beboere, som ere Søefarende, Fiskere, Kroemænd og Arbeidsfolk, sortere under Landets Jurisdiction.

Digitized by Google

diction. Her er en Kongelig Toldbetjent med 2 Røyerter ansat, hvilke henhøre til Laurvigs Toldkammer.

Stavøe, en maadelig stor Øe, beliggende midt i Bindals-Fiord ved en større Øe, kaldet Osningen, henhørende under Helgelands Fogd., Nordlands Amt.

Stedie eller Sognedals Hovedsogn, see Sognedal.

Steen, en Gaard i Hole Præstegield, Ringeriges District, Buskeruds Amt, hvor Kong Sigvart Hiort skal have boet. Denne Gaard ligger paa det behageligste Sted af Ringerige, ved et fiskerigt Vand. Her sees Rudera af en Kirke, som har været en meget smuk gammeldags Bygning af glat og smukt tilhuuggen Graasteen, med listhvelede Stene omkring Dørene. Saalænge denne Kirke var i Hævd, blev der forrettet Gudstieneste hver St. Hans Dag. Kirken blev ødelagt ved Ildebrand, som anrændtes af Lynild. Paa den nordre Side af Gaarden sees en stor Jordhøi strax ved den Alfarevei, hvor Kong Haldan skal ligge begraven, og kaldes samme Høi Haldans-Hougen. Førmeldte Vand kaldes Steensfiorden, som begynder et Stykke oppe i Nordre-hougs Præstegield, og gaaer paa den østre Side imellem Røsebøygden i Hole Præstegield og Krogskoven til Holtfiorden, er ½ Miil langt og ¼ Miil bredt. I Vandet ligger en Øe, kaldet Herøen, som er skyldsat, desuden nogle andre mindre Øer.

Steenberget, saa kaldes den Deel af Byeaasen eller Vatsfieldet, som ligger strax oven for Staden Tronhiem, paa dens sydvestre Side, og strækker sig fra Sønder til Nord. Herover ligger Kongeveien til Staden, som er temmelig steil nedad, men foraarsager en meget indtagende Udsigt, thi ved Reise til Tronhiem aabner sig næsten med eet, paa det høieste af Bierget, hele Staden med dens Forstæder, Havnen og den store Tronhiems Fiord, samt Nid-Elv, Fæstningerne Munkholmen og Christiansteen, og den hele omliggende Landstrækning med de der liggende tildeels meget smukt bebyggede Lyst- og Avlsgaarde, deriblant Ihlsvigen mod Vesten, Hlade Gaard og Kirke mod Nordost, Bakke-Gaard og Kirke strax uden for Stadens østre Side, item Berg, Steendal, Helgesæter med mange flere. Paa søndre Side af Veien ligger 2de meget høie Biergtoppe, kaldet Svalsbergene, hvor Kong Sverre lod bygge et Slot, kaldet Sverresborg, og en Skandse, hvilken blev nedslaget og Borgen opbrændt af Jon Kuflung, som Aar 1186 kom til Tronhiem med 800 Mand, og lod sig der tage til Konge. Aar 1298 kom Kong Ingi Magnusson med Baglerne til Staden, opbrændte alle Kong Sverres Skibe og aldeles i Grund nedrev Slottet Sverresborg. Paa nordre Side af Veien nedløber efter

Steen-

Digitized by Google

Steenberget en liden Elv, kaldet Ihl-Elven, som giver Stadens Vandledningsværk det fornødne Vand, og driver nogle betydelige Møllebruge, see Ihlen. Nogle Gaarde og Pladse ligge langs Veien paa Steenberget, som hører under Strindens Præstegield, i Strinde Fogderie, og nogle af disse ere opryddede af Stadens Marker.

Steenbye, en Gaard i Eidsvolds Præstegield, Øvre Rommeriges Fogd., Aggershuus Amt, hvor en Kiøbmand Biltzing med flere anlagde Aar 1784 ved Eidsvolds Guldværk, et sølvholtig Blyeværk. Derfra blev Aar 1785 til Kongsberg Sølvværk leveret 2400 Pund Blye og 57½ Lod Sølv. Paa samme Gaard blev Aar 1775 anlagt et Salpeter-Syderie. Efter Planen skulde her opføres 20 Hytter, og midt inde imellem dem Rogningshytten.

Steendal, en anseelig stor og god samt smukt bebygget Gaard, beliggende omtrent ¼ Miil Sønden for Staden Trondhiem, i Hlade Hovedsogn, Strinde Præstegield og Fogd., Trondhiems Amt, som beboes af Busch og Wiborg. Til Gaarden hører 3de Huusmandspladse.

Steene, en Gaard i Verdalens Præstegield, Stør- og Verdals Fogderie, Trondhiems Amt, beliggende omtrent 2 Mile fra Verdals-Øren, ved Sule-Elv, hvor Veien ligger strax neden for Gaarden til Jemteland. Her har i fordum Tid været anlagt en Skandse, kaldet Steens-Skandsen, til Forsvar i Krigstider ved de Svenskes Indmarsch paa den Kant af Norge.

Steengaards-Vandet, et lidet ferskt Vand, som ligger 1 Miil oppe i Landet, temmelig høit blandt Fieldene i Ørskougs Hovedsogn og Præstegield, Søndmørs Fogderie, Romsdals Amt, og har sit Navn af et Steengierde, hvormed den ene Side eller den halve Deel af Vandet skal være omgiven. Bønderne berette, at paa samme Sted, hvor Vandet nu er, skal have staaet en Kirke, som har havt dette Steengierde til Ringmuur om sig, og at den halve Deel af Gierdet blev staaende tilbage, da Kirken selv tilligemed Kirkegaarden siden sank ned og blev forvandlet til en Søe, i hvilken endnu skal sees en liden Hólm, som menes at være en Levning af Kirken. Andre formene, at dette saa kaldte Steengierde er foraarsaget ved Field-Skreed, og saaledes at være en Samling af udbrustne Biergstykker, der ligesom indgierder Vandet paa den ene Side. De nærmeste Fieldes Situation og Beskaffenhed skal gióre denne Formening rimelig og troeværdig.

Steengrims-Fiord, en stor Fiord, som fra Havet løber ind i Landet, udi Strande Syssel, vestre Fierding af Island.

Steenkier-

Digitized by Google

Steenkier-Fiord, en Arm af Strindfiorden eller Tronhiems Fiord, som løber ind paa nordre Side af Indersøen og deler sig i 2de Arme, hvoraf den nordre gaaer til Bedstaden og kaldes Bedstad-Fiorden, hvorfra Bedstadsundet indløber; men den søndre Arm gaaer langs nordre Side af Indersøen til Strandstederne Steenkier under Spareboens og Stods Præstegielde, hvor den modtager en Elv, kaldet Ogne- eller Steenkier-Elv, som deler disse Strandsteder i 2de Dele, af hvilke det paa søndre Side af Elven tilhører den strax hosliggende Steenkier-Gaard under Spareboe Præstegield, men det nordre henhører under Gaarden Egge i Stods Præstegield, begge i Indersøens Fogd., Tronhiems Amt. Disse Gaarde og Strandsteder tilhøre Beboeren af Egge-Gaard, Borger og Proprietair Jakob Bye, som tillige er Eier af en over Elven imellem Strandstederne opført stor Træe-Broe, staaende paa 9 Steenkar, og for sammes Vedligeholdelse nyder en vis Told i Korn af Fogderiets Almue. Paa begge Strandstederne er en Samling af Huse opført, som beboes af Oltappere, Haandværkere, Fiskere og Arbeidsfolk, og have de fleste paa nordre Side tillige en Jordlykke til Korn- og Høe-Avling, hvorfore svares en vis Afgivt og nogle Arbeidsdage aarlig. Desuden staaer her en Samling af Søehuse, eller saa kaldte Noster, tilhørende endeel af den Almue i begge Præstegieldene, som fra Steenkier fortsætter deres Reise til Tronhiem med Vare, hvilket foraarsager, at her paa Steenkier om Sommeren altid er en stor Forsamling af Folk, fornemmelig paa de Tider, Bedstadens, Stods, Sneaasens og Spareboens Militaire have deres Samlinger og militaire Øvelser, som i Almindelighed skeer paa en stor Moe eller Slette paa søndre Side af Elven, Steenkier Gaard tilhørende, især har Kavalleriet og Spareboens Infanterie-Compagnie her deres Exerceerplads, hvis Telthuse staae derhos. For 16 a 18 Aar siden opkom Ildebrand paa søndre Side af Steenkier, hvorved de fleste Huse bleve lagte i Aske, men ere nu siden for største Deel igien opbygte. Steenkier-Gaard har taget og tager aarlig stor Skade ved Udbrud af Elven, som aarlig graver sig ind under søndre Side. Den største Skade skeer fornemmelig om Foraaret ved Sneens Bortgang i Fieldene, da Elven med eet voxer betydelig, og ofte enten aldeles udtager eller beskadiger Broen. Gaardens Huse har i fordum Tid, da Gaarden var beboet af Proprietair og Handelsmand Marcus Sodemann, været meget smukke og zirlige, men nu aldeles forfaldne. En Bonde, som for nærværende Tid er Skydsskaffer paa Stedet, beboer og bruger Gaarden imod en vis Afgivt. Til denne Steenkier-Gaard henhører Handels-Privilegium, men har nu i endeel Aar været drevet paa Egge-Gaard. Igiennem Steenkier-

Elv

Digitized by Google

Elv om Sommeren og til Lands om Vinteren nedkommer aarlig til Steenkier en betydelig Mængde Bord fra Saugbrugene i Stods, Sneaasens og Spareboens Præstegielde, hvilke ved Jægter udføres til Tronhiem, som ligger 7 Mile derfra. I Steenkier-Fiord gives til alle Tider af Aaret noget Fiskerie af Torsk og anden Smaafisk, samt Lax og Ørret i de i Fiorden nedløbende Elve, saasom Steenkier-Elv og Figge-Elv, saa falder og til visse Tider noget Sild-Fiskerie. Beboerne paa søndre Side af Steenkier sogne til Skei Annexkirke, og de paa nordre Side til Egge Annexkirke. Steenkier skal i fordum Tid have været en Kiøbstæd, som Hagen den Rige lod bygge, og blev holdt ved Magt, indtil Kong Oluf den Hellige kom til Steenkier paa den Tid, som Svend Jarl vilde der holde Juul, men maatte flygte for Kongen til Mosvigen, hvorefter Kongen tog alt det Gods, som fandtes i Byen, og lod samme henbringe til Nidaros, nu Tronhiem. Denne Bye skal egentlig have staaet paa den Tomt, hvor Steenkier-Gaard nu staaer, og videre paa søndre Side af Gaardens Marker. Paa nordre Side af Steenkier ligger Hegge-Gaard, strax ved Gaarden Egge, hvor en Dommerplads, besat med store Stene, sees m. v., see Hegge.

Steens-Elv, en stor Elv, som har sit Udspring fra Aspern Sø, i Aremarks Præstegield, løber igiennem endeel af Bergs Hovedsogn, i Bergs Præstegield, Idde og Marker Fogd., Smaalehnenes Amt, og falder ud i Fem Søen sammesteds.

Steensgaard, en anseelig Gaard i Nordhordlehns Fogd., søndre Bergenhuus Amt, som i fordum Tid har havt adelige Privilegier.

Steensnæs, en Gaard, som ligger yderst ude ved Mundingen af Ørsten Fiord, under Ørsten-Annersogn, i Voldens Præstegield, Søndmørs Fogd., Romsdals Amt, af Skyld 3 Vog Fisk, og beboes af 3 Gaardmænd. Her staaer en meget høi og smal Steen, formodentlig en Bautasteen, af hvilken Steen Gaarden og Sognet formenes at have sit Navn.

Steensrud, en Gaard ved Hassel Jernværk, i Buskeruds Fogd. og Amt. Her er for nogle Aar siden af Frants Neuman anlagt adskillige Machiner, som drives ved Vand, saasom: en Fabrik-Smidie, et lidet Slib- og Poleer-Værk, en liden Marsovn, eller Hammerslags-Smelteovn, med en vel indrettet Vasser-Drommel, hvor Vandet, ved at falde perpendikulair igiennem 2de Rør paa 20 Fods Høide i en Kasse, frembringer en bedre og stadigere Vind og Blæst for Ovnen, end de ellers brugelige Blæsebælge. Nok en Plade-Hammer med Glødovn, Planeer-Hammer og Saxer, en Knib- og Øynings-Hammer for Fabrik-Smidien,

Digitized by Google

Smidien, samt en Spiger-Hammer. Videre var Aar 1787 under Opretning en nye Knib- og Evnings-Hammer, en nye Spiger-Hammer paa samme Stok, item et Jern- og Staaltraad-Dragerie. Foruden anførte Vasser-Drommel eller fransk Blæseværk, som tilforn i Landet ikke har været brugelig, ere og adskillige nye Indretninger, saasom: en Plade-Glødovn, hvor de smedede Plader opglødes ved Flamild, istedet for den tilforn brugelige med Hænd og Blæst; en Træeplaneer-Hammer, som drives ved Vand, istedet for de ellers brugelige Træeklubber til Pladernes Jevning og Planering; ligeledes ved Hammer-Bælgerne en nye Invention af perpendikulaire Vægter, som ere fortrinlig gode fremfor de sædvanlige stive Vaager, og endelig paa Knib-Hammer-Stokken støbte Jern-Kuggeringe, istedet for Kuggernes Indhugning i selve Stokken, til sammes Svækkelse. Dette betydelige Værk, hvorhos endnu kommer en Saug- og en Korn-Mølle, blev ved Hans Kongelige Høiheds Kronprindsens Nærværelse Aar 1788 tilladt at kaldes Friderichsminde. Paa det her forfærdigede allehaande Jsenkram, af fiin engelsk Politur, især Bordknive med Been- og Mahognitræe-Skafter, haves nu god Afsætning, da Arbeidet er godt og Prisen billig. Ligesaa haves god Afsætning paa Jernplader og grovere Fabrikvare, saasom Øxer, Spader, Hovtænger, Laase, Hængsler ꝛc.

Steensund, et Sund, som er en Miil i Længde, imellem nogle Øer i Søndfiords Sorenskriv., nordre Bergenhuus Amt.

Steenvaag, et lidet Sund, som adskiller de 2de Øer Hesøe og Aspøe, i Borgunds Hovedsogn og Præstegield, Søndmørs Fogd., Romsdals Amt. Her ligger en Gaard, som er et Handelssted, af Skyld 1 Bispd. 6 Mark Fisk, hvortil hører en Huusmandsplads.

Steenvig eller Steenviken, en Gaard beliggende 1½ Miil fra Hovedkirken i Støvdals Præstegield, Støv- og Verdals Fogd., Trondhiems Amt mod N. V. ved Støvdals Fiord. Strax uden for Landet ligger mod Østen en liden Ø, hvorpaa det bekiendte Slot og Fæstning Steenvigsholm har staaet, som tilhørte den sidste Trondhiemske Erkebiskop Oluf Engelbrectsen, og tiente ham som et Slags Tilflugtssted. Ved hans Flugt til Holland, Aar 1535, efterlod han en Besætning paa Slottet, under Anførsel af 2de Kaniker eller Domherrer af hans Partie, men Slottet blev paafølgende Aar beleiret af en fra Danmark opsendt Krigsmagt, som tvang Besætningen ved Kapitulation at overgive sig. Siden blev Slottet eller Fæstningen, i den saa kaldte Syvaars Krig imellem Kong Friderich 2den og Kong Erik af Sverrig, indtaget af de Svenske Aar 1563, men strax derefter af de Norske,

ved

Digitized by Google

ved en Forstærkning fra Bergen, tagen tilbage. Hvor længe Slottet og Fæstningen fra den Tid af er vedligeholdt, er uvist, men i seneste Krig med Sverrig blev begge Dele efter Kongelig Befaling aldeles ødelagt. Den ligger under Skatvold Annexsogn og Bygd, ved de yderste Grændser af Stordalen mod Aasen; den er 620 Skridt i Omkreds, og har i fordum Tid været tilføiet det faste Land ved en Broe paa 15 a 16 Steenkar, hvoraf endnu sees Levninger. Ved Flod eller høi Sø er Den endnu omringet med Vand, men ved Ebbe er den landfast. Paa den søndre Side, som vender mod Landet, og især paa den østre, er den gamle Muur enten ganske eller for største Deel ødelagt, og de brugeligste Stene deraf bortført. Paa den vestre Side staaer noget, men paa den nordre mere af Muren endnu tilbage. Af disse Levninger kan sees, at Fæstningen har været anlagt i en uordentlig Firkant og havt 2de Bastioner, den ene i det sydvestre Hiørne, hvor et anseeligt høit Taarn tillige har staaet, forsynet rundt omkring med Skydehuller, over hvilke den endnu tilbagestaaende Muur er 9 Alne høi. Under dette Taarn har paa den vestre Side af Fæstningen været een af dens Porte. Den anden Bastion har været i Fæstningens østre Hiørne, 69 Alne fra den først benævnte Bastion. Fæstningens Mure have været anseelig høie, massive og stærke. Paa den nordre Side, hvor Muren endnu er 9 Alne høi, sees 2de Skydehuller. Foran Skydehullerne have langs Muren inde i Fæstningen været Casematter, $10\frac{1}{2}$ Alne lange og $5\frac{3}{4}$ Alne brede, forsynede med stærke Hvælvinger og bedækkede med Jord, saa at Kanonerne have herunder kunnet ligge bombe- og skudfrie. Paa den vestre og nordre Side af Fæstningen ere endnu endeel af disse Casematter tilovers, og imellem dem have været endeel murede Kieldere, ligeledes bombefrie. Efter de Husebygninger, som have tilhørt Slottet og Fæstningen, sees nu ei mindste Tegn paa Den.

Stegens Præstegield, i Saltens Fogd. og Provstie, Nordlands Amt, bestaaer af 2de Kirkesogne, som ere: Stege Hovedsogn og Ledingsnæs Annex. Hovedkirken, som er en grundmuret Bygning, staaer paa en stor Ø, kaldet Stege eller Engelø, hvor den Gaard Stege ligger, som fordum blev beboet af Nicolaus Sigurtsøn, der var Kong Magnus Erlingsøns ypperste Lehns-Høvding over Nordland. Denne Gaard er nu Sæde for Nordlandenes og Finmarkens Laugmand, hvor Laugtinget holdes 2dg Gange om Aaret, nemlig i Junii og October Maaneder. Til dette Præstegield er en Sognepræst.

Steig, en af de anseeligste Gaarde i Froens Præstegield, søndre Guldbrandsdalens Fogd., Christians Amt, af Skyld 7 Huder 1 Skind Odelsgods, har en Opsidder og 8 Husmænd. Denne

Gaard

Digitized by Google

Gaard, som ligger paa en høi Bakke, omtrent ¼ Miil fra Kongeveien, har i gamle Tider været beboet af Steiga Thore, som var Høvding over søndre Guldbrandsdalen. Ligesaa har i den senere Tid 2de Fogder boet her, navnlig: Gram og Coldevin; den første var den, som anførte Slaget mod Skotterne Aar 1612 ved det Sted Kringlen; men nu beboes Gaarden af en Bonde, hvorved dens anseelige Vaaningshuse ere forfaldne; derimod har Bonden opmuret af Graasteen et anseeligt Fæhuus og 2de andre mindre Huse, hvorfore han til Belønning har erholdet en Medaille af det Kongelige Norske Videnskabers Selskab. Paa Gaardens Marker sees adskillige Kiempehøie, og paa Gaarden forvares en gammel Strids-Øxe.

Stiernøe, en stor beboet Ø, beliggende imellem Sarøe og det faste Land i Vestfinmarken, under Finmarkens Fogd- og Amt. Imellem Øen og Landet gaaer et Sund, kaldet Stiernøe-Sund. Ligeledes gaaer et Sund, kaldet Rogn-Sund, imellem Øen og en anden stor Ø, kaldet Seiland.

Stiernøerne, saa kaldes 7 Øer i Bukkenfiord, under Ryfylke Fogd., Stavanger Amt, som alle ere beboede og meget frugtbare. De have ellers særskilte Navne, saasom: Kirkøe, Tiuløe, Talgøe, Helgøe, Hilde, Oubøe og Biergøe. Paa den første staaer en Kirke, kaldet Stiernøe-Kirke, som er Annex til Hinderaae Præstegield. Et Skibreede eller Tinglaug, under Hembnæs Fierding til Ryfylke Fogd., har Navn efter disse Øer eller Kirkesogne, som bestaaer af 37 Gaarde, hvilke Aar 1746 bleve beboede af 68 Gaardmænd. Tingstedet er Gaarden Jelsøe.

Stigahlid, et Field i Iisefiords Syssel, vestre Fierding af Island, som er 1 Miil langt og 180 Lachter eller 590 Alne høit. Dette Field indeholder den saa kaldte Surterbrand.

Stikkelsholm, en Handelsplads og Kiøbhavn i Sneefields Syssel sammesteds.

Stikkelstad, almindelig kaldet Stikstad, en af de største Gaarde i Verdalens Præstegield, under Støre- og Verdals Fogd., Trondhiems Amt, hvor Verdals Hovedkirke staaer, af Skyld 10 Spand, er uddeelt i 3de adskilte Gaarde, nemlig: Øster-Stikkelstad, beliggende strax Østen for Kirken; Vester-Stikkelstad, som ligger et kort Stykke Vesten for Kirken, har 2 Opsiddere; og Nordre-Stikkelstad, strax Norden for Vester-Stikkelstad. Paa denne Gaard var det, at Norges Regent og Konge, siden Skyts-Helgen og Patron, Kong Oluf den Hellige, i en Træfning med hans, ham frafaldne Undersaattere, blev dræbt, den 10 Julii Aar 1030. Ved den søndre Side af Kongeveien, strax Vesten for Øster-Stikkelstad, staaer det saa kaldte St. Olufs

Kors,

Digitized by Google

Kors, eller et af Muur opført Monument til hans Erindring. Dette staaer ud paa Brinken af en høi Bakke og er omringet med et Stakketværk. Monumentet er imod 5 Alne høit og 1¾ Alen bredt, men spidst øverst, hvor et Kors af Jern, næsten 2 Alne høit, er opsat. Monumentet er bygt som en liden Pyramide. Tilforn var det kun af Træe og dannet som en Træestøtte, men en i Verdalen boende Oberst, ved Navn Lemfort, hvis Frue var af den catholske Religion, lod, istedet for bemeldte Træestøtte, opføre det nuværende Monument af Teglsteen, og satte Jern-Korset, som forhen stod paa Træestøtten, der oven paa. Paa en flad firkantet Steen, indsat paa Monumentets nordre Side, som vender ud mod Veien, lod han indhugge en Inskription, hvilken deels er urigtig af Indhold og deels indhugget af en Fusker; den lyder omtrent saaledes: "Anno Christi 1025, paa en Fredag udi Augusti Maaned, var her ved Stikkelstad paa denne Sted Sancte Ola Konge til Norge. Fældet af Torre Hund, og lidet der Marter og Pine for den christelige Troe, og er nu Dato 1 Juli Anno 1710 dette Kors her bleven fornyet af den Velbaarne Herre, Herr Johan v. Lemfort, Kongelig Majestæt til Danmark og Norge bestalter Oberst over det Tronhiemske Regiment." Til dette Monuments Vedligeholdelse har været lagt et Engeslette, kaldet Bremset, i Spareboe Præstegield, Indersens Fogd., beliggende paa de nærmeste Grændser af Verdalen, som skylder 1 Øre. Det var egentlig lagt under Gaardens Øvre-Stikkelstad, imod at svare deraf Landskyld til Stikkelstads Hovedkirke; men Kirke-Eieren Aage Rasmusen Hagen solgte Engeslettet til Gaarden Landstads Eiere i bemeldte Spareboe Præstegield, under Vilkaar at holde Monumentet vedlige, og aarlig at lade det øynike. Straxneden og Vesten for bemeldte høie Bakke, hvor Korset staaer, ligger Hovedkirken Stikkelstad paa et lavt og tildeels sumpigt Sted. Denne er en anseelig stor, stærk og massiv muret Bygning, opført for det meste af hugte, deels ogsaa af hugne Stene. Efter at den første Gang var bygget, er den, ved en nye Tilbygning paa den vestre Side, anseelig forlænget, men Grunden, hvorpaa denne Tilbygning er opført, har ei været fast nok, hvorfor den har begyndt at synke mod Vesten og at skille sig fra den gamle Bygning; for at hindre dette, er paa begge Sider af den vestre Gavel opført 2de store Hielpe-Pillere af Muurarbeide, meget brede neden til. Uagtet Vinduerne paa den søndre Side ere udvidede i den senere Tid, er dog Kirken temmelig mørk. Choret er hvælvet med en meget massiv muret Navle-Hvælving, som hviler paa 4 meget tykke Grøtsteens-Pillere, staaende een i hvert Hiørne.

I og

I og omkring Alteret, som er muret, have været adskillige smaa Giemsler og Repositoria. Paa Altertavlen staae 2de store Messing-Lysestager med Inskription. Altertavlen er opsat Aar 1665. Paa Messehagelen, som er af Fløiel, staaer et Crucifix af støbt Sølv, og en Sølvplade derunder, hvorpaa er udgravet Oberste Nicolai Christian v. Reichveins Vaaben. En Fane til hans Erindring hænger i Kirken over Indgangen til Choret. I Kirken er en smuk indelukt Stoel af ham bekostet, og ved Kirkens nordre Side et muret Begravelsessted, hvor hans Lig er indsat. Denne Oberste Reichvein boede paa Gaarden Trones. Ved Choret, som er anseelig stort, er paa dets søndre Side, for Indgangen dertil, bygget et Sacristie med en muret Hvælving over, hvilket nu bruges til Skriftehuus. Døren imellem det og Kirken er stafferet med Udhugninger i Steen. I Choret hænger nok en Fane over Capitain Jochum Ernst v. Graboe, død 10 Januarii 1655. Paa Stolene i Kirken staaer Lehnsherren Frid. Urnes og hans Frues Vaabener og Navne udhugne. I Fundten, nederst i Kirken, findes endnu en Levning fra de gamle Tider, nemlig en Døbesteen. Den er firkantet, men har 4 ovale Rundinger, een i hvert Hiørne, dybt udhulet, og et Hul nederst i Stenen til Vandets Udledning. Den bestaaer af 3 Dele eller Stykker. Den underste er en Plade af hvid Marmor, den mellemste er af graagagtig Grøtsteen med Granat-Tyter udi, den øverste og største, som udgiør den egentlige Døbesteen, er af samme Materie. Denne er overalt udvendig meget smukt udhuggen med Løvværk eller ophævet Blomster-Arbeide. Over denne Steen ligger nu et Messing-Døbefad, paa hvilket forestilles Adam og Eva staaende hos det forbudne Træe, hvoromkring i Bunden af Fadet staae endeel gamle Bogstaver. Paa Kirkens søndre Side har været een af dens fornemste Indgange, for hvilken nu er sat en Tilbygning af Træe. Denne Dør er meget prægtig; den er paa alle Kanter stafferet med Udhugninger saavelsom med Pillarer af en blaagagtig Grøtsteen, prydede med Løv- eller Blomsterværk. Paa den vestre Gavel har ogsaa, som sædvanlig, været en Dør eller Port, ligeledes stafferet med Udhugninger, men ei saa mange som i den søndre Dør, og af en anden tildeels særdeles Bygningsmaade. Denne Port er nu tilmuret, og deri indsat et Vindue. Paa Kirkens nordre Side er et af Vinduerne paa en usædvanlig Maade udstafferet. Oven omkring Vinduet er først et meget smukt Løvværk, og der oven over staaer igien en Carnis, ziret med en meget fiin Udhugning, alt i Steen. Kirkens Muur er 2½ til 3 Alne tyk. Kirken har et anseelig høit Spiir, som Aar 1768 nedblæste, men blev igien opsat. Paa den østre Side af Choret sees, ei langt fra

Jor-

Digitized by Google

Jorden, 2de firkantede Huller staaende tæt hos hinanden. I disse Huller ere smaa Trappetrin, men Hullerne ere nu ei dybere end ¼ og ½ Alen. Tilforn have de staaet høiere op fra Jorden end nu, thi ved et Jordskred fra et Norden for Kirken beliggende høiere Sted er Jorden omkring Kirken bleven meget forhøiet, hvorover Kirken synes langt lavere end den i sig selv er. Den er tillige derved bleven lav indvendig, thi for Fugtigheds Skyld er et Træegulv lagt oven paa det forrige Steengulv. For Resten er Bygningsmaaden paa denne Kirke af samme Beskaffenhed som paa de andre her til Lands værende murede Kirker. Den er indvendig forsynet med en Hob lukte Stole og med Pulpiturer, hvilke ere zirede med derpaa malede bibelske Historier. Denne Kirke tilligemed Annexkirkerne tilhører Lieutenant Rasmus Hagen. Stikkelstads Hovedsogn bestaaer af 132 tildeels meget betydelige og særdeles gode Korn-Gaarde. Paa en Slette under Vester-Stikkelstad Gaard, hvor Feldtslaget formenes at have staaet, da førmeldte Kong Oluf den Hellige faldt, har været at see en Samling af adskillige deels runde, deels aflange, og deels trekantede Høie, saa og een, som ligner et latinsk T, hvilken er sexkantet. I disse Høie troes de at være begravne, som med Kongen bleve fældte i Slaget, men Høiene ere nu, paa 2de nær, udpløiede til Ager, hvorved er funden et Stykke af et Slags gammeldags Smykke, en gammeldags Kiæde af meget flint Arbeide, adskillige forrustede Stykker af Sværd og Øxer, og en gammel Strids-Øxe, item nogle af de saa kaldte Rosøm eller Skibsspm, omtrent saa store som de nu brugelige i store Baade eller Jægter. Foruden disse Høie sees paa andre Steder paa Gaardene Stikkelstad, ligesom paa mange andre Gaarde i Sognet, en stor Deel store og smaa Kiempehøie.

Stods Præstegield og Tinglaug, i Indherøens Fogderie, Øster Indherreds Provstie, Trondhiems Amt, er 2 Mile langt og 1½ Miil bredt, er meget bakket og klippig, men dog gives mange smukke og jevne Strækninger, saasom ved Steenkier-Fiord, ved det store Sneaase-Vand og den deraf saa kaldte Sems-Botn, ved Fossums- og Reens-Vandene med adskillige mindre Vande, hvor Gaardene ligge rundt omkring, saa og langs Elvene, fornemmelig efter den saa kaldte Ogne- eller Ongne-Elv og Klæboe-Elv. Dette Præstegield bestaaer af 3de Kirkesogne, nemlig: Forr Hovedsogn, og Annexerne Qvam og Egge, til hvilket sidste ere 2de Kirker, nemlig: Egge og Følling Kirker. Qvam og Følling Kirker tilhøre Almuen, men Forr og Egge Kirker tilhøre Proprietair Niels Bye paa Gaarden Rein eller Reen. Alle Kirkerne ere af Træe og Hovedkirken meget gammel og forfalden, see Forr. Gaardenes Antal i Præstegieldet, indbefattet

et

Digitized by Google

et særskilt Bøygdelaug, som ligger i en Dalstrækning Norden for Følling Kirke, kaldet Lie-Bøygden, ere efter Matrikulen 175 Numere, til hvilke i Almindelighed ligge gode Korn-Jorder og temmelig gode Høe-Sletter, samt tildeelt skiønne Skove, endskiønt de fleste ere nu ved uordentlig Saugtømmerhugst meget udhugne, hvilket Tømmer forbruges paa omtrent 16 her i Drivt værende Saugbruge, hvoraf Helges, 2de Byes, Fossums, Forssets og Klæboes Sauge ere de største. Til adskillige af de beneficerede Gaarde ligge betydelige Skove, hvilke hidtil nogenlunde ere conserverede, saa og Skovene i de i Præstegieldet liggende Kongelige Almindinger, som endog henstaae til Forraadnelse, uden at blive benyttede. Gaardene ere inddeelte i omtrent 20 Dragoun-Qvartere og Resten i Soldater-Lægder. De anseeligste og største Gaarde i Præstegieldet ere: Egge, hvorunder ligger den nordre Deel af Strandstedet Steenkier, Lund, Gievran, Hegge, Bye, Reen, Fossum, Præstegaarden Forr, Berg, Binde, Aasum, Klæboe, Følling, Forfang, Skey, Gierstad, Qvam, Udgaard med adskillige flere. Foruden den Fortieneste, som Almuen har ved Saugtømmerhugst, udføre de til Forhandling i Tronhiem, Fede- og Skindvare, Vaar- og Høstbør-Kør, Isd-Oxer og Kalve, noget Fuglevildt, samt grove og fine Lærreder og andre hiemvævede linnede og uldne Tøier, item nogle Heste, som forhandles paa Levangers Marked i Støre- og Verdals Fogderie. Til dette Præstegield er en Sognepræst og en residerende Kapellan, hvis visse Indkomster, foruden Landskyld af endeel Jordegods med og uden Bøxel og den saa-kaldte Offer-Skieppe, er Korn-Tienden, som aarlig paa $\frac{1}{5}$ Part beløber til omtrent 160 a 180 Tønder af Byg, Halvbyg og Havre; desuden den saa kaldte Smaa-Tiende af Rug, Erter, Hamp og Liin, item Koe-Penge, som paa alle 3 Parter ere 8 ß af hver Koe, og til Præsterne 24 ß af hver Huusmand, eller og Arbeide i dets Sted. Gaarden Hougbotten i Hovedsognet er udnævnt til Præste-Enke Gaard. Tingstedet er for nærværende Tid Gaarden Fornes i Hovedsognet.

Stokke Præstegield og Tinglaug, i Jarlsbergs Grevskab og Provstie, under søndre Jarlsbergs District, bestaaer af 3 Kirkesogne, som ere Stokke Hovedsogn, og Annexerne Skee eller Skei og Arnedal. De 2de førstnævnte Sognes Kirker ere af Steen, men Arnedals Kirke af Træe. Til dette Præstegield er en Sognepræst. Tinget holdes paa Grevesædet Jarlsberg.

Stokke- eller Refnæs Sogn, see Refnæs.

Stokken, Øvre og Nedre, 2de Gaarde omtrent $\frac{1}{2}$ Mil S. O. fra Staden Tronhiem, i Hlade Hovedsogn, Strinde Præstegield og Fogd., Tronhiems Amt, tilhørende Kiøbmand J. V. Thoning

Thoning i Tronhiem. Den førstnævnte Gaard, som han har tilkiøbt sig for omtrent 4 Aar siden, har han meget betydelig udvidet og forbedret i Ager og Eng, ved at optage 3 a 400 Meling udyrket Land og derpaa anbragt 18 til 20,000 Læs Gisdsel, og ladet opkaste 13 a 14,000 Fayne Diger eller Grøfter til Vandets Afledning. Gaardens Huse har han ligeledes meget smukt istandsat og tildeels af nye opført. Vaaningsbygningen er af Træe, men meget zirlig, og hvorfra gaaes ud til en meget vel anlagt stor og zirlig Hauge, som egentlig ved Terrasser er afdeelt i 3de Dele, den ene under den anden, forsynet med Lysthuus, og et Springvand, hvis Straale løber igiennem en Svanehals over 7 Alne i Veiret, og er et meget klart og ypperligt Vand. Hestestalden og Fæhusene har han ladet opføre af Graasteen. Eierens Bekostninger hidtil paa Jord og Huse har været over 10,000 Rdlr. foruden Indkiøbs-Summen, og han anvender endnu daglig store Bekostninger derpaa, ligesom paa Gaarden Nedre Stokkens Forbedring. Bemeldte Kiøbmand Thoning viser saaledes en særdeles udmærket Lyst og Villie til Jordforbedringer. Han eier desuden en betydelig Mængde store og smaa Gaarde og mange betydelige Saugbruge i Vedstadens, Sneaasens, Spareboens, Verdalens og Skognens Præstegielde, og er tillige den største Bordhandler i Tronhiem, hvor han boer i en anseelig stor og smuk Gaard.

Stokkesunds eller Raftenæs Præstegaard, i Herøe Prægield, see Raftenæs.

Stoksund, et smalt Sund ved en Øe, kaldet Stokken, beliggende 2 Mile Norden for Valdersund, i Stokke eller Refnæs Annexsogn, under Visnæs Præstegield, Fosens Fogd., Tronhiems Amt. Her ved Øen er en bekiendt skiøn Havn med god Ankergrund.

Stordalen, en vidtløftig Dalstrækning i Strands Præstegield, Søndmøre Fogderie, Romsdals Amt, som gaaer fra en Bugt i Stordals-Fiorden, strækker sig op til Romsdalens Grændser, og udbreder sig i adskillige Grene eller Tverdale, hvilke støde til Øxkougs og Nordalens Sogne. Igiennem Dalen nedløber en stor Elv, som har Navn efter Dalen, i hvilken falder adskillige mindre Tverelve. Ved Dalens første Hovedstrækning Slutning, eller ved den største Tverelv, kaldet Rødsæt-Aae, er lagt en Bro over Stordalens Elv, under Navn af Storbroen. Denne Deel af Dalen gaaer over ½ Mill i Øst, og er paa nordre Side af Elven vel beboet; men har derimod paa søndre Side ikkun een Gaard, kaldet Qvam, og i Nærværelsen af de 2de smaa ubeboede Tverdale, kaldet Vasdal, som fører med sig en liden Aae, kaldet Qvamsaae, og Bænkedal, som skal indeholde en Hoben bænkagtige

agtige eller lange og smalle Graastene, af hvilke den har faaet Navn. Lige over for Qvamsaaen løber en anden Aae eller Tværelv, som forener sig med Hovedelven ved en Gaard, kaldet Øvrebust, og kaldes derfor Øvrebust-Aae, og tildeels Riig-Aae, fordi den har sit Udspring fra skiulte Kilder ved et høit Field, beliggende omtrent 1 Miil i Nord fra bemeldte Gaard, kaldet Riig-Horn. Dalens anden Hovedstrækning gaaer fra Storbroen i N. O. hen ved 1½ Miil op til Overøye, som er den øverste Gaard i Dalen, og ligger 2 Mile fra Elve-Munden eller Stranden. Her tage 2de Alfareveie deres Begyndelse, af hvilke den ene løber mod Nord, 1½ Miil til Tresfiorden i Romsdalen, og den anden mod N. O. 2 Mile til Indfiorden i samme Fogd., begge over Grændse-Fieldene. Den sidste Vei befares ofte, fornemmelig om Efterhøsten, eller i Markedstiden, naar Indbyggerne af Isrgenfiordens, Strandens og Stordalens Sogne reise til Romsdals Marked for at sælge Heste, hvilke alle med stor Besværlighed maae drives her igiennem, og derhos tages vel i Agt, at de ikke komme til at gaae i Beed paa et vist Sted ved Veien, kaldet Puisk, hvor de skal staae Fare for et Slags Græs, som skal være dem meget skadeligt, og foraarsager Opblæsning, Forstoppelse og andre Tilfælde, fornemmelig naar de ere unge. Den tredie Hovedstrækning aabner sig ved bemeldte Storbroe, men gaaer i S. O., og kaldes Rødsæt-Dal. Denne, som er temmelig stor og vel beboet, har paa østre Side en ubeboet Tværdal, som strækker sig 1 Miil op til Valdalen i Nordals Sogn, og tiener, ligesom andre ubeboede Side-Dale, til Sætter eller Græsgang for Dalboernes Qvæg om Sommeren, og hvorigiennem ogsaa løber en Elv. Alle disse store og smaa Dalstrækninger indbefattes gemeenlig under det Navn, Stordalen, en Dal, som i Henseende til Frugtbarhed, Forraad af Skov, fornemmelig Birk, og andre Herligheder regnes blandt de beste i Søndmørs Fogderie. Den indeholder i alt 28 Gaarde, hvilke skylde 52 Vog 3 Mark Fisk, og bleve Aar 1766 beboede af 72 Gaardmænd og 2 Huusmænd, som med deres Familier udgiorde et Antal af henimod 440 Siele, hvilke henhøre under Stordalens Annexsogn.

Stordalen, en beboet Dalstrækning i Ritsens Annexsogn, under Stadsbygdens Præstegield, Fosens Fogderie, Tronhiems Amt, hvilken Dal løber op fra en Arm eller Bugt af Tronhiems Fiord, som gaaer ind paa nordre Side af Reens-Kloster-Gaard i bemeldte Annexsogn.

Stordalen, en Dalstrækning i Qvams Annexsogn, Stods Præstegield, Indersens Fogd., Tronhiems Amt, som indeholder

Digitized by Google

nogle smaa Gaarde med betydelige Skove. Her ligger en Kongelig Alminding, kaldet Stordals Alminding.

Stordals eller Stordalens Sogn, et Anner til Strands Præstegield, i Søndmørs Fogd., Romsdals Amt, bestaaer fornemmelig af førmeldte Dalstrækning, kaldet Stordalen, dernæst af Stordalsstrand, som ikkun har 2de Gaarde, ligesaa af Dyrkorn Bøygd, og det Bøygdelaug, kaldet Skottet, som ligger paa vestre Side af Stor-Fiorden, her kaldet Stordals-Fiord. Gaardenes Antal i hele Sognet ere 47, deraf 3de øde; de andre vare Aar 1766 beboede af 94 Gaardmænd og 2 Huusmænd, og Aar 1758 var Folke-Antallet af Mandkiøn 264 og Qvindekiøn 273, tilsammen 537 Siele. Gaardenes Jordskyld er 67 Vog Fisk. Kirken staaer ved nordre Side af Stordalens-Elv paa Gaarden Kirkebøes Grund, ¼ Miil fra Fiorden; har i fordum Tid været kaldet Skaudals-Kirke, er en liden og uanseelig Stavkirke, tilhørende Sognets Almue, som selv holder den vedlige. Den eier ikkun et ringe Jordegods af 2 Vog 18 Mark Fisk.

Stordals-Strand, et steilt og næsten ubeboeligt Stykke Land paa søndre Side af Stordalen i sidstmeldte Stordals Annersogn, som strækker sig omtrent ½ Miil i Længde fra Stordalsvigen hen til Overaae Bøygd i Strands Sogn, eller rettere, til det saa kaldte Rammerfield, der udgiør endeel af den høie Fieldstrækning, hvoraf denne Strandside egentlig bestaaer, og findes her ikkun 2de beboede Steder, nemlig Stordalsholm, et lidet Kræmmerleie, som ligger paa en Landpynt nær ved Stordalsvigen, med ringe Jord og liden Avling, skyldsat for 12 Mark Fisk, men har dog under sig en Avlsgaard af større Strækning, kaldet Øysteholm eller Holmhals, som formedelst sin høie Beliggenhed ansees for en Fieldgaard, af Skyld 2 Pund Fisk. Det andet Sted er en liden ubeboet Gaard, kaldet Diubdal, af Skyld 12 Mark Fisk, som ligger næsten øverst oppe paa Fieldsiden i en liden Dal, og er, formedelst dens Ringhed og afsides Beliggenhed samt meget besværlige Opgang fra Søen, næsten aldeles ubeboelig.

Store Dimen, en beboet Ø, beliggende ½ Miil i S. O. fra Skuse, i Sandøe Syssel og Præstegield, blandt Færøerne. Den er næsten rund og holder mere end ¼ Miil i Længde eller tværs over, er meget høi, men slet oven paa og grøn, med høie Forbierge rundt omkring. Der gives kun een Opgang fra Søen, som er mod Østen, og denne er meget besværlig og saa snæver, at ikke 2 Mennesker kan gaae jevnsides derigiennem. Her gaaer meget vildt Qvæg og vilde Faar, baade Vinter og Sommer bestandig under aaben Himmel. Her opholder sig og en Mængde Fugle. En stærk Strøm løber rundt om Øen. Paa Øen staaer en Kirke,

og

Digitized by Google

og Beboerne udgiøre et Annexsogn til førmeldte Sandøe Præstegield. Præsten forretter ei Kirketieneste her paa Øen uden om Sommeren, formedelst Besværlighed at komme dertil, og, som ubevant med den steile Opgang, maae han ved Ankomsten lade sig op- og nedhidse efter en Bierg-Linie.

Store Elvedalens Sogn, et Anner til Aamods Præstegield, i Østerdalens Fogd., Hedemarkens Amt.

Storeggen eller Havbroen, saa kaldes den østlige Deel af det store Dyb i Havet under Søndmøre Fogd., Romsdals Amt, som er meget bekiendt af det der værende betydelige Fiskerie af Qveiter eller Helleflynder og Langer. En udstikkende Pynt af Storeggen, kaldes Skaddenæs, som især er en god Fiskerplads, der fornemmelig besøges af Beboerne paa Fiertofft under Haramsøe Præstegield. Denne Fiskerplads har sit Navn af dens første Opfinder Ole Skadde, en Bonde paa Gaarden Gangstad i Vatne Sogn, som er bekiendt for at have været en stor Fisker.

Stor-Elven, som og kaldes Drams-Elv og Eger-Elv, er næst Glommen-Elv den største Elv og det betydeligste Vanddrag i Christiania Stift, efterdi derigiennem nedbringes alt det Tømmer og Trælast, som kommer fra alle Vester-Oplande, saasom Land, Hadeland, Valders, Ringerige, Odalen og Sognedal, hvilke Districters Vande og Elve, tildeels meget store, saasom Randsfiorden og Sperdillen, omsider udfalde igiennem 2de Hovedelve i Tyrifiorden, et stort Vand, som endes ved Vigersund, hvilket har sit Udløb, igiennem nogle faa Fosse eller Vandfald, i Bærsiø, et færskt Vand af 1½ Miils Længde. Herfra udgaaer egentlig den saa kaldte Stor-Elv, under Navn af Snarums-Elv, igiennem Gravens Fosser m. fl. og optager endnu paa Modum en betydelig Elv: nemlig Simoa-Elv. Derfra gaaer den næsten mod Sønden til Hougsund paa Eger, under Navn af Stor-Elven, hvilket Sted Hougsund er et Færgested, hvor tillige en stor Deel Tømmerdragere boe; her bøier Elven sig mod Østen og falder tilsidst ud imellem Bragnæs og Strømsøe i Dramsfiorden. Neden for bemeldte Hougsund ligger i denne Elv 5 beboede og 6 ubeboede Øer. De beboede ere: Loes-Øe, næsten 1 Miil i Omkreds og stærkt bevoxet med Skov; Temtøe, Fallarøe, Langesøe og Sylfestøe. I selve Storelven er ikke Anledning til Saug- og Mølle-Bruge eller deslige Indretninger, af Mangel paa Vandfald. Hellefos paa Eger er det eneste Vandfald den har, og derved ere 2de Saugbruge opførte; her ere og 2de betydelige Laxefiskerier. Fordi denne Elv ikke har flere Fosser eller Vandfald, kan Vare paa Baade eller smaa Fartøier opføres efter Elven hele Eger igiennem og lige op til Modum; thi over Hellefos trækkes Baadene

Digitized by Google

med Haandmagt paa en dertil indrettet Broe. De fleste Vintere er Elven tilfrossen, hvorfore paa Jisen er stor Kiørsel med Vares Transport, og Anledning til behagelige Kanefarter. Forøn under Drammen er denne Elv kort og tildeels urigtig anført.

Stor-Hammer, see Hammer.

Store-Standal, en Gaard paa Søndmør, see Standal.

Store-Taarn, en Skandse eller Fort til Fæstningen Friderichssteen ved Byen Friderichshald, see Friderichshald.

Store-Torvigs Præstegaard, til Vandelvens Præstegield, see Torvig.

Stórfiord eller Sulefiord, som og kaldes Stordals-Fiord, en Hovedfiord, som fra Havet løber ind i Søndmørs Fogderie, og deler sig i adskillige Arme eller Tverfiorde, nemlig: Vartdalsfiord, Iørgenfiord, Søkelvsfiord, Nordalsfiord, Tafiord, og Gerangerfiord. Under Iørgenfiords Præstegield har et lidet Bøygdelaug sit Navn af Hovedfiorden, bestaaende af 6 middelmaadige Gaarde, 3de paa hver Side af Fiorden, og til hvilket Bøygdelaug end videre hører en liden beboet Dalstrækning, som gaaer op fra en Vig eller Bugt af Fiorden, kaldet Vigdal, hvori ligger 10 Gaardeparter. Fiorden er her meget fiskerig, især af Sei og Sild, fornemmelig paa de høie Grunde ved en Landpynt, kaldet Kaldnæsset; saa fanges her og en Mængde Stør, som om Sommeren indfinde sig med Silden. Strandkanten er for største Deel omringet med høie og steile Bierge. Efter 8 Miles Løb standser denne Fiord i Syndelvs Annexsogn under Nordals Præstegield, hvor den har Navn af Syndelvs-Fiord.

Stor-Fosen, en stor Ø 2 Mile i Omkreds, beliggende ½ Miil Norden for Krogevaag, omtrent ¼ Miil Vesten for Ørlandet, og henved 5 Mile Vesten for Tronhiem, i Tronhiems Fiord, under Ørlandets Hovedsogn og Præstegield, Fosens Fogd., Tronhiems Amt, bestaaende deels af mange smukke og store veldyrkede Jordstrækninger, deels af nøgne Bierge og store Myrer. Hele Øen udgiør en gammel priviligeret Sædegaard, kaldet Storfosen, med endeel Huusmandspladse, foruden det Jordegods som ligger til Hovedgaarden uden for Øen i Præstegieldet og paa Hitteren. Gaarden har meget store og anseelige Vaaningsbygninger og et meget anseeligt Fæhuus af Grundmuur, men Høeloftet oven paa opreist af Stokværk. Her holdes en stor Deel Heste, Malkekøer og andet Hornqvæg, samt vilde Faar med endeel andre Smaafæe-Creature, ligesaa falder her en meget betydelig og fikker Korn-Avling. En Mængde Vildgiæs opholder sig her om For- og Efteraaret og en stor Deel andre Fugle. Øen ligger meget beleilig for Fiskerie, er forsynet med god Havn paa østre Side af Gaarden, hvor

Digitized by Google

Hvor tillige haves et skjønt Østers-Fiskerie. Nu eies denne Ø med underliggende Gods af Cancellie-Sekretair Tanneſtad, som beboer Gaarden. Øen blev i gamle Dage kaldet Folskeen eller Fouren, og lod Kong Hagen Hagensøn Aar 1236 der bygge en Kirke ved Gaarden, som da var Kongsgaard, men denne Kirke og Kongsgaards Bygning blev ødelagt af Hertug Skule, som satte sig op imod Kongen og ihielslog hans Tienere, saa og de 2de Brødre, kaldet Liopne Sønner, som vare Kongens Hofsinder.

Storhougen, et Field i Lysters Præstegield, Indre Sogns Sorenskriverie, nordre Bergenhuus Amt, som er 1¾ Miil langt. Paa det Field ligger 2de Gaarde, ¼ Miil fra hinanden, kaldet Øvre- og Nedre-Vigdalen, den sidste ligger paa Grændserne af Justedalen, hvortil Veien falder over Fieldet.

Stor-Jorden, en flad Landstrækning, beliggende oven for Overhaldens Bygd i Nummedals Fogd., Tronhiems Amt, nedenfor Vesten for Borgefield, Jomafield og hen mod Vessen i Helgelands Fogd., Nordlands Amt, bestaaende af Fiskevande, Myrer og Græssletter, bevoxet med endeel Birkeskov. Denne Strækning har før den sorte Død været en beboet Bygd, som underholdte 30 Bønder-Familier, men nu bruges af omtrent 100 til 130 Finner, hvilke ligge der om Sommeren for at fiske i Vandene og skyde Vildt, men om Vinteren opholde sig med deres Rensdyr paa Fieldene.

Stornæs, en liden Gaard ved Steenkier-Fiord, under Hustads Annexsogn, Indersens Fogd., Tronhiems Amt, af omtrent 1 Spands Jordskyld. Stedets forrige Foged, siden Amtmand, nu afdøde M. D. Gunnerus beboede denne Gaard i nogle faa Aar, hvorved han lod opføre anseelige Huse paa Gaarden, reparerede og forbedrede de gamle Vaaningsbygninger med Bordklædning og Teglsteens Tag. Han anlagde strax ved Gaarden en betydelig Kiøkkenhaage, og i øvrigt udvidede og forbedrede Gaardens Agre noget anseeligt. Han lød tillige i den Tid han beboede Gaarden, her bygge af Gaardens Skov, som ei er af liden Betydenhed, en anseelig stor og smuk Bomseiler. Nu eies og beboes Gaarden af Capitain v. Lehne. En meget lang Tunge stikker sig ud i Fiorden, som foraarsager, at ved Gaarden er en god Havn.

Storøen, en Ø øverst i Holtfiorden, under Hole Præstegield, i Ringeriges District, Buskeruds Amt, er i Omkreds ¾ Miil. Denne Ø har i fordum Tid været kaldet Tyriøen, efter Kong Sigvard Jórtts Dronning, Tyri, som der skal have boet. Paa Øen sees 4 grundmurede og hvælvede Kieldere, hvoraf den største er 10½ Alen lang, 9¼ Alen bred, 5¼ Alen høi, og Muren 1½ Alen tyk, opført af Graasteen, men Hvælvingen af Muur-

Digitized by Google

Muursteen. Strax ved disse Kieldere ligger en Høi, hvor Rudera af en Bygning sees, som berettes at være Levninger af et Fangetaarn, og paa et andet Sted, nær ved Kielderne, sees Levninger af en anden Steenbygning, 40 Fød i Qvadrat, som skal have været en Kirke eller Kapel. Paa østre Side af Kielderne er en stor Jordhøi, som forhen ved 100 Aar siden er bleven udgravet og derved funden 2de Sværd lagte i Kors over hinanden, en Mængde Kul og et Beenrad. Det ene Sværd var meget langt og yderst dannet som en Øxe med en Pig udi, det andet var noget mindre og dannet som almindelige Kiempesværd. Ved Bygningen er en Kilde eller Brønd, som er steensat, hvis Vand aldrig aftager eller fryser. Bygningerne have alle været af Grundmuur, og et Teglbrænderie siges at have været paa Øen, formodentlig til Bygningernes Fornødenhed. Øen indbefatter nu en fuld Gaard, har gode Kornmarker og Engbund, samt Skov til Huusfornødenhed. Midt over Øen gaaer en Biergaas, dog ei af nogen stor Høide. Til denne Øe ligger 2de andre smaa Øer, kaldet Gedøen og Furkøen, som tiener til Græsning for smaa Creature om Sommeren.

Storøens Præstegield, i Søndhordlehns Fogd. og Provstie, søndre Bergenhuus Amt, bestaaer af Storøens Hovedsogn og 2de Annexer, nemlig: Fedie og Valestrand. Disse Kirkesogne med deres Kirker ligge paa en stor Øe, kaldet Storøen, men i fordum Tid havt Navn af Stolen eller Storden, som er 3 Mile lang, 5 Mile i Omkreds, og strækker sig langs Nord det faste Land, Nordvest fra Øen Moster eller Muster, 6½ Miil Sønden for Bergen. Denne Øe er i de gamle Historier bekiendt deraf, at Kongerne i fordum Tid der residerede, og Kong Harald Haarfager boede paa en Gaard, kaldet Fedie, samt efter ham hans Søn Kong Hagen Adelsteen, og stod paa Øen et Feldtslag imellem ham og hans Brøder Kong Erik Blodøxes Sønner, samt Harald Graafeld og hans Brødre, hvorved Kongen fik sit Banesaar. Øen er vel beboet og har mange smukke og gode Gaarde, samt adskillige gode Havne. Paa en Gaard, kaldet Vikenæs, er et skiønt Marmorbrud optaget for omtrent 60 Aar siden, som indeholder 7 Sorter Marmor, nemlig: 1) rød og hvid, kompagt og fiin, dog meget haard under Brækning og Ruehugning; 2) samme Couleur med noget grønt iblandt; 3) buntet med adskillige Coulcurer; 4) grøn med svovelgule Aarer; 5) graa og hvid Jaspis; 6) grøn med røde Agat-Spetter, meget god; og 7) sort og hvid i stor Mængde, er særdeles skiøn, dog meget haard. Til Præstegieldet er en Sognepræst.

Strax

Straaholmen, en Ø, beliggende ½ Miil fra Øen Jomfruland, og omtrent 1½ Miil fra Byen Kragerøe, i Nedre Tellemarkens Fogd., Bradsberg Amt. Paa denne Ø, som skylder 1 Hud, er skiøn Græsgang. Ved Øen er en meget sikker og rummelig Havn. Endeel Søefugle opholde sig paa Øen. Nogle Lodser boe her.

Straet-Davids, saa kaldes Fahrvandet eller den vestlige Kyst, 300 Mile lang, imellem Grønland og Amerika, men ingen kan komme til Enden deraf formedelst Jis. Det er funden af en Engellænder John Davids Aar 1586, og bærer Navn efter ham. Her drives stor Hvalfiskefangst af Danske, Hollændere og andre Nationer. Grønlands Colonier og andre beboede Steder ligge langs denne Kyst.

Strand, et Bygdelaug paa nordre Side af Tronhiems Fiord, under Lervigens Præstegield, i Stør- og Verdals Fogderie, Tronhiems Amt. Her staaer Strands eller Hindrems Kirke, som er Anner til bemeldte Præstegield, og er en Bygning af Træe.

Strand, en Gaard i Aal Hovedsogn og Præstegield, Hallingdals District, Buskeruds Amt. Her forvares et Horn, paa hvis bredeste Ende er sat en Kobber-Ring, 2 Fingre bred, meget stærkt forgyldt, hvorpaa er udgravet et Løvværk, hvorimellem sees 2de Mands-Ansigter med Krandse paa Hovedet, og 2de Qvinde-Ansigter med en toppet Hue paa, dog uden Zirlighed. Midt paa Hornet er nok en Ring, og dertil fæstet 2de Fødder, hvorpaa Hornet hviler. I den smalle Ende er det ligeledes beslaget med Kobber af en Tverhaands Brede, ligesaa udstukken i Løvværk, samt en rund Kobber-Knap i Enden. Dette Horn skal være meget gammelt.

Strand, en liden men god, veldyrket og smukt bebygget Gaard, beliggende paa østre Side af Lerdals Vand, under Spareboe Præstegield, i Indersens Fogd., Tronhiems Amt, som eies og beboes af Capitain v. Klyvert.

Stranda- eller Strande-Syssel, i vestre Fierding og Amt af Island, under Skalholts Bispedømme, bestaaer af 4 Præstegielde, nemlig: Stade i Steingrims-Fiord, Aarnæs i Trekillisvyk, Trøllatungu, og Bakke i Ruttefiord, hvortil ere 4 Sognepræster. Disse Præstegielde ere inddeelte i 6 Kirkesogne og Tinglauge, som Aar 1760 bestod af 120 Jorder eller Tuner. Aar 1703 bestod Folkemængden i dette Syssel af 1039 og Aar 1769 ikkun af 954 Siele. Aar 1770 eiede Indbyggerne 40 Baade, deraf 5 til 6 Mand, 5 til 5 Mand, og 30 til 4 Mand. I dette Syssel falder mange steile Pynter og Udhukker mod Havet og i Fiordene.

Strande-

Digitized by Google

Strandebarms Præstegield, i Søndhordlehns Fogderie, søndre Bergenhuus Amt, bestaaer af 3de Kirkesogne, nemlig: Strandebarms Hovedsogn, i hvis Kirke paa en Stolpe, som tilforn blev brugt til de Fattiges Blok, læses disse Ord med Rune-Bogstaver: *Her hviler Artur Omunrr. S.*; og Annexerne Varildsøe og Jonsdal. I dette Præstegield falder god Korn-Avling og gode Skove. Gaardmændenes Antal er omtrent 250, som leve af Agerdyrkning og Skovbrug, samt Baadebyggerie. Til Præstegieldet er en Sognepræst, som beboer Præstegaarden, kaldet Ivershuus efter en Knabe, ved Navn Iver, som skal have foræret den til Præstens Bolig. Jonsdals Sogn hører under Hardangers Provstie, og skal i fordum Tid have lagt til Vigsers Præstegield sammesteds.

Strandebarms Skibreede, et Tinglaug i sidstmeldte Fogderie. Tingstedet er Gaarden Giermundshavn.

Strandvigs Skibreede, et Tinglaug i Søndhordlehns Fogderie, søndre Bergenhuus Amt. Tingstedet er Gaarden Holsund.

Strandvigs Sogn, et Annex til Ous Præstegield sammesteds.

Strands Præstegield, i Ryfylke Fogd., Stavanger Provstie og Amt, bestaaer af Strands Hovedsogn og Hølle Annex. Dette Præstegield er tillagt Biskopen over Christianssands Bispedom, som altid kalder en Præst dertil, under Navn af Biskopens residerende Kapellan, og forretter Embedet som Sognepræst paa Biskopens Vegne. I Præstegieldets District paa en Gaard, kaldet Fosland, ei langt fra Stavanger, findes megen Jernmalm og tillige rige Blyeaarer. Her har og et Kobberværk været i Drivt.

Strands Præstegield, i Søndmørs Fogderie og Provstie, Romsdals Amt, bestaaer af 2de Kirkesogne, som ere: Strands eller Slyngstads Hovedsogn og Stordals Annex, hvilke begge tilforn have lagt som Annexer under Ørskougs Præstegield, men bleve i Aaret 1759 adskilte derfra og forenede til et Sognekald for sig selv, som nu har sin egen Sognepræst. Hele Kaldet ligger paa det faste Land næst ved Ørskougs Præstegields Grændser, og har desuden dette tilfælles med bemeldte Nabo-Kald, at det ved en stor Fiord, kaldet Storfiord, er afdeelt i 2de Hovedparter, som hver indbefatter et Sogn, nemlig det ene paa den vestlige og det andet paa den østlige Side af Fiorden, dog ere ingen af Sognene saa ganske samlede paa den ene Side af Fiorden, at jo endeel deraf maae søges paa hiin Side. Fiorden selv, som, saavidt disse Sogne gaae, bærer Navn af Stordals-Fiord, falder her meget dyb med høie Bierge paa begge Sider, samt smalle og steile Strandkanter, besyn-

Digitized by Google

besynderlig paa østre Side, hvor Stranden tildeels er ganske ubeboelig. Derimod befindes Dalene her imellem Biergene af en større og vidtløftigere Strækning, end sædvanlig; og disse udgiør altsaa den beste og vigtigste Deel af Kaldet. Da ellers dette Kald ligger omtrent midt i Landet, saa er det om Sommeren hverken udsat for den Kulde, som Vester-Havet fører med sig, ei heller for den stærke Hede, som falder længere inde i Fiordene; men har et tempereret og til Agerdyrkning ganske bequemt Climat, og derfor blandt alle Præstegielde i Fogderiet ansees for det frugtbareste og kornrigeste. Af Rug udsaaes kun lidet; men af Byg og Havre omtrent lige meget, og det snart overalt med den Fordeel, at Indbyggerne ei allene kan forsyne deres egen Huusholdning, men endog aarlig sælge en god Deel Kornvare til Andre. Med Qvæg-Avlingen har det ligeledes god Beskaffenhed, efterdi her gives skiønne Sæterdale og Græsgange, hvis Vidtløftighed tillader at holde et anseeligt Antal baade af smaa og store Creature. Af det store Qvæg bliver endeel aarlig i Slagtetiden enten solgt levende, eller og slagtet hiemme, for siden at udbringes en detail; saa at herfra aarlig udføres en betydelig Andeel ei allene af røget og vindtørret Kiød, Tælle og barkede Huder, men og af Smør og andre Fedevare, som med god Fordeel afsættes deels i Borgensund, deels i Tronhiem og Christiansund, foruden den Handel med Heste, som drives paa Romsdals Marked. Faar holdes allevegne i tilstrækkelig Mængde, men dog ikke i saa stort Antal som Geder, af hvis Melk tillaves Smør og Ost m. v. til Brug i Huusholdningen. Skov, fornemmelig af Birk og Hassel, findes paa de fleste Steder i den Mængde, at Indbyggerne aarlig kan fortiene noget anseeligt ved at hugge og sælge Brændeved, Næver, Bark og Baandstager, item Træekar og Nødder m. v.; men af Fyrre falder kun lidet, undtagen i Hovedsognet, som deraf har nok til egen Fornsdenhed. Humle-Planten er her i temmelig Drivt, dog ikke saa almindelig, som den kunde være; derimod har Eble-Havers Indretning og Eble-Træers Plantning i de senere Tider begyndt at blive mere gængs. I Fiskerierne tage Indbyggerne ogsaa Deel, fornemmelig i Vaarfiskeriet, eller den Torskefangst som aarlig falder i Borgensund. Begge Sognene ere inddeelte i visse Bøygdelauge, saasom i Hovedsognet: 1) En Dalstrækning, kaldet Stranddal, som udgiør Sognets vigtigste Deel og er en af de største og beste Dale i hele Fogderiet, hvilken gaaer op fra en liden Bugt af Stordalsfiorden, og løber der igiennem en stor Elv, som deler sig i 3de Grene, og hvorved Dalen betragtes som 3de adskilte Dele med adskillige tilhørende Tverdale og derfra i Hovedelven nedløbende Tverelve. Denne store Dalstrækning har 32 Gaarde

med

Digitized by Google

med omtrent 88 til 90 Gaard- og Huusmænd. 2) Stranden, et Bygdelaug, hvoraf Stranddalen saavelsom hele Sognet har faaet sit Navn, ligger langs Fiorden paa begge Sider af Dalens Aabning. Denne Strand ligger temmelig høit og steilt, dog indeholder den, paa nogle faa Fieldgaarde nær, meget gode og frugtbare Gaarde, hvor Beboerne, foruden Rug-, Byg-, Havre- og Hampe-Sæd, lægge megen Vind paa Æbletræers Plantning, og hvor Naturen selv, foruden anden Skov, har plantet en Hoben-vilde Æbletræer langs ved Strandbredden. og 3) Overaas Bygd, kaldes det Stykke Land, som Sognet eier paa østre Side af Stordalsfiorden, eller rettere paa nordre Side af Nordalsfiorden, som tilligemed Stordals Sogn findes særskilt beskreven. Gaardenes Antal efter Matrikulen ere 105 Numere, deraf 6 øde Gaarde. Disse samtlige Gaarde skylde 175 Vog 21 Mark Fisk, som ansees i Forhold med omtrent 87 a 88 Tønder Hartkorn, hvilke bleve Aar 1766 beboede af 224 Gaardmænd og 16 Huusmænd. Aar 1769 var hele Folke-Antallet af Mandkiøn 724 og af Qvindekiøn 786, tilsammen 1510 Siele. Til dette Præstegield er en Sognepræst, som boer paa Præstegaarden Slyngstad, som er den nederste Gaard i Stranddalen, hvor Kirken nu staaer et Stykke fra Fiordens Strandbred, men Kirkegaarden ligger nærmere Søen, og er bevoxen med en Hob vilde Træer, som giver den mere Anseelse af en Hauge, end af en Kirkegaard. Kirken, som er en middelmaadig Korsbygning opført af Tømmer, og tilhører Almuen, blev flyttet formedelst en Oversvømmelse, som et Fieldskred af det saa kaldte Rammer-Field, der ligger paa hiin Side af Fiorden, foraarsagede den 8 Januarii 1738, see Rammerfield. Dens Ornamenter og indvendige Prydelser ere saa og ubetydelige, men for Ældes Skyld anmærkes: a) en firkantet Tavle af hvid Marmor, omtrent 2 Alne lang og 1 Alen bred, som ved den ene Ende har et firkantet Hul af en Fingers Længde og Brede, og midt i Bunden af samme endnu et andet rundt Hul, hvori kan stikkes 2 eller 3 Fingre. Denne Tavle ligger nu ved Foden af Alterbordet, men formenes at have tient i gamle Dage til et Bordblad paa Alteret, da den just passer accurat til Alterbordet. og b) Et rundt Steenkar, som holder omtrent 1½ Alen i Diameter, og er dannet af en smuk lyseblga Veegsteen, men uden synderlig Konst, og har ikkun paa Siderne ehdeel indskaarne Figurer. Det staaer nu ophøiet paa en Træefod, og tiener til en Font, hvorpaa Døbefadet sættes, men formenes at have tient i de ældre Tider til et Vievands-Kar. Til Kirken ligger et Jordegods af 9 Vog 1 Bispd. og 10 Mark Fisk.

Straums-

Digitized by Google

Straumsnæshlid, et Field i Iisefiords Syssel, vestre Fierding af Island, er 1½ Mil langt og 210 Lachter høit, som indeholder Surkerbrand, der ligger i 4 Rader langs efter Fieldet.

Stangereids Skibreede, et Ting i Nedenæs Fogd- og Amt, hvis Tingsted er Gaarden Sandøe.

Stridskleven, et meget smukt Lyststed i Eidanger Hovedsogn og Præstegield, Nedre Tellemarkens Fogd., Bradsberg Amt, hvorpaa er en smuk Eremitage og skiønne Skov-Lunde, med flere behagelige Anretninger.

Strinde-Fiord, en Arm af den store Strinde-Fiord i Tronhiems Amt, som gaaer ind mod Osten fra Staden Tronhiem langs Strinde Præstegield til Stør- og Verdals samt Indersens Fogderie, og danner mange Viger, Bugte og Arme under adskillige Navne, saasom Størdals-, Verdals-, Inderøe-, Steenkiers- og Bedstadfiorden. Under Stør- og Verdals Fogderie ligger en stor og smuk Øe, kaldet Touterøen, samt mange gode Gaarde, Pladse og Havne langs Fiorden paa begge Sider, item de Strandsteder Størdalshalsen, Levanger, Verdals-Øren og Steenkier. I denne Fiord fiskes de fleste Aar en stor Mængde Sild, fornemmelig om Høsten og Foraaret, saa og andre Sorter Fisk af Lax, Ørret, Torsk, Hvillinger, Flynder ꝛc.

Strinde- og Sælboe-Fogderie i sidstmeldte Amt, ligger paa søndre Side af Tronhiems Fiord, samt paa begge Sider af Staden Tronhiem. Dets Grændser ere ellers mod Osten til Jemtefield ved Tydalen, mod Sønder til Guldals Sorenskriverie, og mod Vesten til Ørkedals Sorenskriverie og Fosens Fogderie. Det indeholder 8 Tinglauge, som ere: Strinden, Klæboe, Bynesset, Leinstranden, Børsen, Skognen, Buvigen og Sælboe, hvilke bestaaer af 4 Præstegielde, nemlig: Strindens, Klæboe, Bynesset og Sælboe. Dette Sælboe Præstegield hører under Stør- og Verdals Sorenskriverie, men de øvrige udgiøre Strindens Sorenskriverie. I Strindens Præstegield ligger Staden Tronhiem, samt mange Lyst- og Avlsgaarde tilhørende Stadens Indvaanere. Gaardenes Antal i hele Fogderiet ere 852 Numere, hvilke beboes af 1, 2, 3 a 4 Opsiddere, som ernære sig for det meste ved Agerdyrkning, saa og ved Skovbrug, fornemmelig udi Klæboe og Sælboe Præstegielde, deels til Saug- og Bygnings-Tømmer, og deels til Kul- og Sætteved til Sælboe Kobberværk i Sælboe Præstegield og Mostadmarkens Jernværk i Strinde Præstegield. Sælboe Indbyggere har tillige god Næring ved Steenbrud til store og smaa Møllestene af de der værende Granit- eller Graasteens-Bierge. Andre Næringsveie ere der, som i Almindelighed paa andre Steder, saasom ved Qvæg-

og

og Heste-Avl, Fede- og Skindvare og noget Fuglevildt m. v. Tingene holdes her i Fogderiet 2de Gange om Aaret, nemlig: om Vinteren i Januarii og Februarii og om Høsten i August og September Maaneder. Sorenskriverens Domme indstævnes for Tronhiems Laugting. Dette Fogderie har i fordum Tid været kaldet Strindar-Fylke, og har efter dets Strækning 3de særskilte Navne, nemlig: 1) Den Deel, som ligger langs Søe-Siden mod Østen, kaldes Ind-Strind; 2) den Deel, som ligger mod Vesten, Ut-Strind; og 3) den Deel, som ligger oppe i Landet, Op-Strind. De fornemste ferske Vande i dette Fogderie ere Sælboe-Søe- og Jons-Vandet, og af Elvene er Nid-Elv den største.

Strinde eller Strindens Præstegield og Tinglaug, i sidstmeldte Fogderie, under Dalernes Provstie, bestaaer af 4 Kirkesogne, som ere: Hlade Hovedsogn, og Annexerne Bakke, Malvig og Bradsberg, samt Mostadmarkens Kapel. Disse Kirkesogne indeholde omtrent 210 matrikulerede Gaarde, og 207 Huusmandspladse. De fleste af Gaardene i Hovedsoguet ere Lyst- og Avlsgaarde, tilhørende Tronhiems Indvaanere, hvilke i Almindelighed ere meget smukt bebyggede, og Jorden betydelig forbedret og udvidet i Ager og Eng. Bøndernes Gaarde i hele Præstegieldet ere ligeledes forsynede med anseelige Bønder-Bygninger og i øvrigt veldyrkede og forbedrede. Til endeel Gaarde, fornemmelig i Bradsbergs og Malvigs Annexer, ligger gode Skove, som benyttes deels til Saugtømmerhugst til de i Præstegieldet værende 10 a 12 Saugbruge, hvoriblandt Leirens 3de Saugbruge ere meget betydelige, deels til Bygnings-Tømmer, og deels til Kul- og Sætteved til det ved Jonsvandet her i Præstegieldet liggende Mostadmarkens Jernværk. Kirkerne, hvoraf Hovedkirken er af Grundmuur og Annexerne af Træe, tilhører Justitsraad H. Hornemann og de Angelske Stiftelser. Dette Præstegield ligger under Tronhiems Bispestoel, og betienes af en Vice-Pastor paa Biskopens Vegne, som for nærværende Tid boer paa Gaarden Ringved, men Gaarden Berg ved Tronhiem er ellers den rette Præstegaard, som nu er bortforpagtet. Tinget holdes hos Lehnsmanden paa Lademoen. Staden Tronhiem ligger indsluttet paa 3de Sider, nemlig: østre, søndre og vestre, af Hlade-Hovedsogn og Bakke-Annex. Malvig Annex ligger Østen for Hlade, langs Strindfiorden mod Størdalen, og Bradsberg Sogn længere oppe fra Fiorden i Sønder mod Tiller og Klæboe, hvorfra nedløber den store Nid-Elv.

Stryens Skibreede, et Tinglaug i Nordfiords Sorenskriverie, nordre Bergenhuus Amt. Tingstedet er Gaarden Faleide.

Strøm-

Digitized by Google

Strømfiord, en dyb og sikker Havn i Borgarfiords Syssel, vestre Fierding af Island, som af danske Kisbmænd i forrige Aarhundrede er besøgt.

Strømfiords-Aae, en Elv sammesteds, hvori er en Mængde Lax og Foreller.

Strømmen, et Ladested i Strømmens Annexsogn, under Jarlsbergs Grevskab, som er temmelig vel beboet, og henhører i Henseende til Toldvæsenet under Drammens Tolddistrict.

Strømmen, saa kaldes Indløbet af Inderse-Fiord til Borgen-Fiord eller Sund, beliggende imellem Sarhoug Hovedsogn og Rørens eller Salberg Annex i Indersens Præstegield og Fogderie, Tronhiems Amt. Paa nordre Side af denne Strøm, som ved halv Flod og Ebbe løber meget strid, ligger en Samling af Huse for endeel Strandsiddere paa Gaarden Næs og Sundfærds Grund, hvilke Gaarde tilhøre Borgeren af Tronhiem Amund Flakenberg, som boer ved Strømmen, der holder Giestgiverie og fører en liden Krambod-Handel. Over Strømmen imellem Strandstedet paa nordre Side og Gaarden Sund paa søndre Side er en stærk Passage ved Færge eller smaa Pramme. Hos bemeldte Flakenberg holdes nu Tinget for Indersens Tinglaug.

Strømmen, i Reens eller Ritzens Sogn, Fosens Fogderie, see Strømsbugten.

Strømmens Sogn, i Jarlsbergs Grevskab, er et Annex til Hurums Præstegield, i Buskeruds Fogd. og Amt, hvorunder hører formeldte Strømmens Ladested, saa og Ladestedet Svelvigen, beliggende paa østre Side af Dramsfiorden. Kirken er en smuk Steenbygning i god Stand. Dette Sogn er meget folkerigt. Her er anlagt et Glasværk ved Svelvigen, kaldet Strømsmoens Glasværk.

Strømsbugten, en liden Arm af Tronhiems Fiord, som løber ind paa nordre Side af Fiorden og Reens Klosters Hertegaard i Ritzens eller Reens Annexsogn, under Stadsbygdens Præstegield, Fosens Fogd., Tronhiems Amt, og danner en stor Bugt paa østre Side af Gaarden, kaldet Botten, hvor omkring ligger mange Bondergaarde, saasom: Nøst, Fissum, Fallan, Sund m. fl., alle tilhørende Eieren af Reens-Kloster Gaard Justitsraad H. Hornemann. Indløbet fra Strømsbugten til Botn kaldes Strømmen, som i Ebbe-Tid er meget grundt og smalt, og ligger deri mange store Stene, som hindre Giennemfarten med Baade uden ved Flod. Ofte indkommer en Mængde Sild efter denne Strøm, som fanges i Boten. Paa søndre Side af Strømmen har Justitsraad Hornemann paa Gaarden Nøstes Grund,

ved

Digitized by Google

ved en Huusmandsplads, kaldet Strømmen, anlagt et betydeligt Teglværk, og er her over Strømmen en lang Træe-Broe.

Strøms eller Oudalens Præstegield, i Sollør og Oudalens Fogderie, Øvre Rommeriges Provstie, Hedemarkens Amt, bestaaer af 5 Kirkesogne, som ere: Strøms eller Oudalens Hovedsogn, og Annexerne: Ulleren, Opstad, Sand og Moe, hvortil er en Sognepræst og en residerende Kapellan. Tingstedet for dette vidtløftige Præstegield, som udgiør eet Tinglaug, er Gaarden Semb. I Annexet Sand har tilforn været i Drivt et Kobberværk, under Navn af Oudals eller Sandsværk. Saa er og endnu i Drivt sammesteds et Jernværk af samme Navn, see Oudals-Jernværk, hvorved Almuen har gode Fordele ved Leverance af Kul og Sætteved.

Strømshavet, et Næs bekiendt af de Seilende, beliggende 3 Mile fra Follefiord, under Nummedals Fogd., Tronhiems Amt.

Strømshornet, et høit og skraagtig opgaaende Bierg, af Dannelse som en Sukkertop, med 2de Spidser af ulige Høide, beliggende paa Søkelvs-Fiordens østre Side, i Søkelvens Annexsogn og Ørskougs Præstegield, under Søndmørs Fogderie, Romsdals Amt. En Gaard, kaldet Strømme, ligger ved Fieldet, hvoraf det har sit Navn. Fieldet er overalt brat og steilt især paa nordre Side, som holdes for at være ganske ubestigelig. En dyb Hule befindes i Bierget nær ved Toppen, kaldet Viim-Huulen, hvor en Hyrdepige skal have forvildet sig og bortkommet.

Strømsmoens Glasværk, see Svelvigen.

Strømsøe, en liden Kiøbstæd paa en Øe af samme Navn, beliggende ved søndre Side af Dramsfiorden eller Dramselven, lige over for Bragnæs Bye, som ligger paa nordre Side af Fiorden eller Elven, i Buskeruds Amt, 4 Mile fra Christiania og Kongsberg, 6 Mile fra Holmestrand, hen ved 12 Mile fra Svinesund, 60 Mile fra Tronhiem og omtrent 65 Mile fra Kiøbenhavn. Paa Byens østre Side ligger Ladestedet Tangen, som hører hertil, og endeel Avlsgaarde paa søndre og vestre Side, saasom Austad, Dannevig og Strømsgaardene. Aar 1715 den 21 Januarii bekom Byen Kiøbstæds-Privilegier af Kong Friderich 4de. Foruden Øen Strømsøe indbefatter Byen 2de mindre Øer, nemlig: 1) Tolder- eller Toldbod-Øen, tilforn Anker-Øen kaldet, hvor tilfælles Toldsted er anlagt for Strømsøe med Tangen og Byen Bragnæs, under Navn af Drammens Toldsted, see Drammen. Denne Øe er sammenføiet med Strømsøe ved en Flydebroe; og 2) Lilløe, som tilforn har været omflødt, men er nu landfast, og udgiør en liden veldyrket Jordvei. Men Øen Strømsøe er egentlig den, som udgiør Byen; den halve Deel deraf

er

er bebygget, og den anden halve Deel, nemlig den sydlige Side, er inddeelt i veldyrkede Lykker eller Venger. Byens Vaaben er en Prospect af endeel af Byen med den norske Løve i Hellebard. Byens Længde fra Øst til Vest er omtrent 2000 Skridt, og dens Brede fra Nord til Syd 3 a 400 Skridt, bestaaende af 3 Hovedgader, under Navne af Stor-Gaden, hvor de fleste Gaarde have Tomter, Bolværker og Sæboder til og i Elven, og Fahrtøierne kan her lægge lige til Sæboderne, dernæst Bag-Gaden, hvor Kirken staaer, og Mellem-Gaden; desuden 8 Tvergader, og endeel smalle Stræder. Byen ligger meget beleilig til Handel saavel til Vands fra Oplandene og Eger, hvorfra efter Drams- eller Stor-Elven flaades Træelast af Bord og Bielker lige til Byens Bolværker og Brygger, som til Lands fra Jarlsbergs Grevskab, som paa 3de Kanter omgiver Byen, og hvorfra haves Tilførsel af fornødne Fedevare og nogen Træelast, men Byens Handel har fordum været mere betydelig end i nærværende Tid. Strømsøe og Tangen har i alt 442 Gaarde og Huse, de fleste temmelig smukke, og hører til ethvert Huus en større eller mindre Urt- og Frugthauge. De offentlige Bygninger i Strømsøe ere: 1) Kirken, af Træe, indvendig prydet med en smuk Altertavle, forestillende Nadveren, malet paa Lærred af den berømte Carl von Mandern, og har kostet 200 Rdlr. Videre har den et smukt og godt Orgelværk, og i øvrigt smukke Ornamenter. 2de Lysekroner hænge i Kirken, nemlig en meget stor med 30 Lyse-Arme, givet af Søffren Pedersen paa Mos Aar 1672, og forfærdiget i Lübeck; den anden er mindre med 8 Arme, givet af Niels Nielsen Brandt Aaret forhen. Kirken blev i de besværlige Krigstider ved Aar 1665 opbygt af Borgernes egen Godhædighed, og har kostet 4444 Rdlr. For Strømsøes og Bragnæs Menighed er tilfælles een Sognepræst og een residerende Kapellan, og desuden en Aftensangspræst paa hvert Sted. Til Strømsøes Kirke hører noget Jordegods. 2) En Fattig-Skole, hvortil Byens Indvaanere giorde et Sammenskud Aar 1765 af 640 Rdlr. Aar 1768 var Kapitalen ved adskillige Gaver forøget til 1800 Rdlr., og Aar 1780 til 2553 Rdlr. 55 ß. Blandt Giverne anmærkes især en gammel Jomfrue ved Navn Anna Bache, som ved Testamente har givet sit iboende Huus og alle Efterladenskaber til Skolen. En Skolemester er antaget, som nyder 85 Rdlr. aarlig af Renterne, og 88 Rdlr. anvendes til Klæder for de meest fattige Børn. Inspecteurerne ved denne Skole er Sognepræsten, den residerende Kapellan og Byefogden. og 3) Et Vagthuus, bestaaende af en Sal, 2de Arrestantkammere, 2de for grove Forbrydere, og en Stue med Kiøkken for Slutteren eller Arrest-Forvareren. Her er ingen

Raad-

Raadstue eller Tinghuus, men Byen betaler aarlig Leie af en Tingstue, hvor Byetinget holdes hver Tirsdag. Byens Magistrat er en Byefoged, som tillige er Byeskriver, Auctions-Directeur, Politiemester ꝛc., og under ham hører Jurisdictionen i Tangen, saavidt Borgerne betræffer. Byefogdens Domme indstævnes for Friderichsstads eller Mosse Laugting. Paa begge Steder, nemlig Strømsøe og Tangen, ere 12 Trælast-Handlere, 6 Krambod-Handlere, 30 a 40 Høkere, og 20 a 30 Haandværkere. Det hele Folke-Antal paa begge Steder beregnes nu for 13 a 1400 Siele; men Aar 1778 var 1619 af Unge og Gamle. Til begge Stederne ere 4 Brandsprøiter; ved enhver er ansat en Brandmester, en Assistent, og 14 til 18 Mand, under en Brand-Inspecteurs Opsigt. I Strømsøe ere 2de Tobaksspinderier, og et betydeligt Reebslagerie, forsynet med Privilegium. Kongsberg har her et temmeligt stort Magazin-Huus. Strømsøe, Bragnæs og Tangen eier i alt omtrent 36 store og smaa Skibe. Post-Contoiret er i Bragnæs og bestyres af en Kongelig Postmester. For et enkelt Brev til eller fra Kisbenhavn og Tronhiem betales 16 ß. Kisbenhavns Post ankommer til Bragnæs hver Torsdag og afgaaer til Christiania hver Løverdags Eftermiddag, men til de vesterlehnske Steder afgaaer Posten fra Bragnæs hver Torsdags Aften.

Strømøe, saa kaldes den største Øe blandt Færserne, som er 6 Mile lang og 2 Mile paa det bredeste, beliggende Vesten for de 2de Øer Østerøe og Nolsøe. Denne Øe har mange Bierge, hvoraf Stillingsfield er det høieste. Den er inddeelt i 2de Hovedparter, nemlig den Sydlige og den Nordlige, som hver indeholder et Præstegield, under Navn af Thorshavn og Rollestord, hvilke tilsammen udgiøre et Syssel, kaldet Strømøe-Syssel, hvorunder tillige hører 3de mindre Øer, nemlig: Kolter, Hestøe og Nolsøe. Aar 1769 var Folke-Antallet i dette Syssel, nemlig: paa Strømse 954 og paa de 3de andre Øer 604, tilsammen 1560 Siele. Paa Strømse under Thorshavns Præstegield ligger en liden Bye, kaldet Thorshavn, som er Hovedstedet for alle Øerne. Til begge Præstegieldene hører 9 Kirkesogne og Kirker.

Stue-Søe, et ferskt Vand af ½ Miils Længde, beliggende øverst oppe i Tydalens Annexsogn, under Sælboe Præsteg., Strinde Fogd., Tronhiems Amt.

Sturspen, en Øe, beliggende 1 Miil Norden for Halsnøe Kloster, i Søndhordlehns Fogd., søndre Bergenhuus Amt, hvorpaa et Marmorbrud er optaget for omtrent 60 Aar siden, som

inde-

indeholder en stor Mængde sort Marmor med hvidagtige Prikker, meget fint og compagt.

Styrevaag, en liden Havn i Stavanger Fiord, under Ogne Præstegield, i Jedderens District, Stavanger Amt.

Styrevolds Sogn, et Anner til Laurdags Præstegield, i Jarlsbergs Grevskab. Kirken er en Steenbygning, bygt Aar 1643.

Stodvard-Fiord, en stor Fiord i Øster-Fierding af Island, som adskiller Middel- og Søndre-Mule Syssler fra hinanden.

Støen eller Marie-Lund, en liden Gaard i Skei Annersogn, Sparboe Præstegield, Indersens Fogd., Trondhiems Amt, af Skyld 1 Øre, tilhørende Kiøbmand J. W. Thoning i Trondhiem m. fl. Strax neden for Gaardens Huse løber Ogne-Elv forbi, som der danner en stor Foss, hvor et betydeligt priviligeret Saugbrug er opført.

Støle eller Christ Hovedkirke til Etne Præstegield, see Christ.

Stør- og Verdals Fogderie, forhen kaldet Siørdals-Lehn, i Trondhiems Amt, grændser imod Østen til Jemteland i Sverrig, mod Vesten til Strinde Præstegield, mod Sønden til Tydalens Annersogn i Sælboe Præstegield, begge under Strinde Fogd., og mod Nord til Indersens Fogd. Det ligger langs Trondhiems eller Strindfiorden paa søndre Side og for endeel paa nordre Side, hvorunder hører den store Øe Tonteren, som ligger i Fiorden. Dette Fogderie er inddeelt i 5 Præstegielde, nemlig: Størdalens, Frostens, Lørvigens, Skognen eller Skongnens og Verdals Præstegielde, som udgiør 6 Tinglauge, thi Frostens Præstegield bestaaer af 2de Tinglauge, hvilke ere Frostens og Aasen eller Vang. Videre indbefatter disse Præstegielde 16 Kirkesogne, som indeholde 1176 matrikulerede Gaarde, af Skyld 1610 Spand 17 Marklaug, hvoraf formedelst Elvebrud og Jordfald er affældt 128 Spand 1 Marklaug, igien 1482 Spand 16 Marklaug, som ansees i Forhold med 2223 Tønder dansk Hartkorn. Disse Gaarde ere inddeelte i 293 Dragoun-Qvarterer, 190 Soldater-Lægder, og 45 Skiløber-Lægder. Under de fleste Gaarde ere een og flere Huusmandspladse og 2de store Strandsteder, saasom Størdals-Halsen, Levanger og Verdals Øren. Paa Levanger holdes aarlig et stort Marked den 7 Martii i 3de Dage, see Levanger. I dette Fogderie gives meget gode Jorder til Korn- og Høe-Avling, og Indbyggerne lægge sig meget efter Jordforbedringen. Fornemmelig i Verdalen, Skongnen og Størdalens Gielde forekommer mange flade eller jevne og smukke Strækninger med betydelige og meget anseelige Gaarde, deels beboede af distingverte Familier og deels af Bønder. Fogderiets Skove,

Digitized by Google

saavel under Odels- og beneficerede Gaarde som udi de her værende Kongelige Almindinger, ere meget gode og af vidtløftige Strækninger, som, foruden Bygnings-Tømmer, Gierdesfang m. v. til Indbyggernes Fornsdenhed, anhugges til Saugtømmer til Skiørsel paa de her værende omtrent 71 Saugbruge, hvis Qvantum er 206,087 Bord aarlig, tilhørende med mange dertil liggende Gaarde adskillige Proprietairer, saasom Broder Hagen, Testmann, Major Meyer, Kiøbmand Thoning, Oberste og General-Vetmester v. Krogh m. fl., saa og enkelte Bruge visse Bønder. En deel Brændeved af Gran, Birk og Elle udføres til Forhandling i Tronhiem. Aar 1769 var Folke-Antallet i dette Fogderie i alt 12914 Siele. Tingene holdes her 2de Gange om Aaret, nemlig om Vinteren i Februarii og om Høsten i August Maaned. Under Stør- og Verdals Sorenskriverie hører tillige Sælboe Præstegield i Strinde Fogd. Sorenskriverens Domme indstævnes for Tronhiems Laugting. Kongeveien fra Tronhiem til Indherred og de nordre Districter løber igiennem Fogderiet. Den Deel af Almuen, som ligger Tronhiems- eller Strind-Fiorden nærmest, gives ofte Leilighed til godt Fiskerie, fornemmelig af Sild om For- og Efteraaret, saa gives her og noget Lakefiskerie i Elvene, saasom i Verdals- og Størdals-Elve, samt Ørret, Rør og Aal-Fiskerie i adskillige her værende store og smaa ferske Vande, hvoraf Lerdals-Vand imellem Sparebven i Indersens Fogd. og Verdals Præstegield er det største. Mange fiskerige Vande ligge ogsaa til Fields i de Kongelige Almindinger. Paa Levangers Marked driver Almuen aarlig stor Handel med Høste, Fede- og Skind- samt Korn-Vare m. m.; desuden udføres en stor Deel til Tronhiem af deslige Vare, item Slagtevæg, Vaar- og Høstbør-Kør, Kalve ꝛc.

Størdals eller Størdalens Præstegield og Tinglaug, i sidstmeldte Fogderie og Øster-Indherreds Provstie, indbefatter den hele smukke Dalstrækning, som ligger paa begge Sider af den store Størdals Elv, strækkende sig fra det inderste af Størdals Fiord til de svenske Grændser, i Længde 7 a 8 Mile. Dette Præstegield er saaledes et af de største Nordenfields, og det største i Folkemængde, da Antallet er henved 4500 Siele. Størdals-Elv har sit Udløb fra Skurdals Vand paa Rigsgrændsen mod Sverrig, og løber ned i Størdals Fiord ved den saa kaldte Størdals Hals. Præstegieldet bestaaer af 5 Kirkesogne, som ere: Værnes Hovedsogn, hvilket indbefatter den nederste Deel af de Gaarde, som ligge ved bemeldte Størdals-Elv, især paa den nordre Side, og Annexerne: Lunke, Skatvold, Hægre, og Merager eller Mærager, hvilket sidste ligger nærmest ved de Svenske Grændser. Herforuden har her tilforn været 4 andre Kirker, nemlig: en

paa

Digitized by Google

paa Gaarden Skiælstad, en paa Aadalen, en paa Auran og en paa Gaarden Floan, altsaa før Reformationen 9 Kirker. Hovedsognet har 4 Bøygdelauge, nemlig: 1) Værnes-Bøygden, bestaaende af 31 Gaarde, beboet af 43 Gaardmænd, 89 Huusmænd, omtrent 50 Inderster; og i alt 620 til 630 Siele. 2) Volds-Bøygden, ligger paa en stor smuk Slette paa nordre Side af Elven, har 9 Gaarde, hvilke beboes af 20 Gaardmænd, 7 Huusmænd og 5 Inderster, tilsammen omtrent 150 Siele. 3) Qvaals-Bøygden, har 6 Gaarde, som beboes af 10 Gaardmænd, 8 Huusmænd og 6 Inderster, tilsammen 112 Siele. og 4) Øye-Sletten paa søndre Side af Elven, har 6 Gaarde med 12 Gaardmænd, 14 Huusmænd og 3 Inderster, tilsammen 144 Siele; altsaa i hele Hovedsognet 52 Gaarde med 81 Gaardmænd, 118 Huusmænd, 64 Inderster, og 1030 til 1040 Siele. I Annexerne ere 252 Gaarde, som beboes af 353 Gaardmænd, 206 Huusmænd, omtrent 91 Inderster, og i alt 3440 til 3460 Siele, følgelig tilsammen over hele Præstegieldet 304 Gaarde, med 434 Gaardmænd, 324 Huusmænd, 155 Inderster, og i alt 4400 til 4500 Siele. Denne Beregning var forfattet Aar 1773, men efter det Mandtal, som Aar 1769 blev optaget, bestod Folkemængden af 4563 Siele. Gaardenes Jordskyld er i alt 430 Spand 1 Øre 12 Marklaug, hvoraf er affældt 34 Spand 1 Øre 12 Marklaug, altsaa tilbage 396 Spand, som ansees i Forhold med 594 Tønder Hartkorn. Efter Matrikulen har Gaardene 379 Numere. Mange Gaarde i dette Præstegield ligge samlede, som smaa Bondebyer i Danmark, især i Hovedsognet og Skatvold Anner, saasom: Auran, Rokke, Vold m. fl.; desuden gives her adskillige enkelte store Gaarde med betydelig Avling. Under Gaardene ligger 21 skyldsatte Engesletter til Fields og 6 Fieldsletter beboede. Samtlige Gaarde ere inddeelte i 91 Dragoun-Qvarterer, 50½ Soldater-Lægd, og 17½ Skiløber-Lægd. Hovedkirken ligger paa Gaarden Værnes Grund, og strax derhos Præstegaarden, som nu fører samme Navn, men dens gamle Navn er Stormoen. Kirken er en af de gamle Kirker fra de katholske Tider, opført med anseelig tykke og stærke Mure af massive Graastene. Den er anseelig stor med et prægtig muret Taarn, som tilforn har havt et meget høit Spiir af Træeværk, hvilket med det derpaa staaende Jernspiir var 120 Alne høit, men ved en Storm blev nedblæst for endeel Aar siden. Imellem Kirken og Taarnet er en anseelig og viid Aabning, der paa Kanterne, paa den ene Side især, er ziret med Udhugninger. I Taarn-Muren er en Vindeltrappe af Steen. 3 Klokker hænge i Taarnet, og tilforn har der været et Uhrværk. Hvor Klok-

Digitized by Google

kerne hænge, har Taarnet 4 store Vinduer, et paa hver Side. Imellem det murede Sacristie og Choret er en gammel massiv Jerndør. Choret er anseelig stort, smukt udhugget og malet. Over Kirken selv er et Loft, som hviler paa Bielker, og under samme langs Kirken sees paa hver Side 20 malede Hoveder af adskillige Slags Dyr, staaende i lige Linie. Paa Gulvet i Choret ligger en smuk udhuggen Liigsteen over Hr. Thomas Parelius, som her var Præst i 24 Aar og døde Aar 1713; ligesaa en anden Liigsteen over Hr. Erik Jensen Parelius, som døde Aar 1691, og neden for Choret ligger den 3die Liigsteen over Magister Jamis Claude Parelius, som døde Aar 1667. Ved Døren til Choret staaer en i Steen udhuggen Figur, der ligner en Løve, som mellem sine forreste Fødder holder en Menneskefod, i hvilken den bider. Paa Væggen lige mod Prædikestolen staaer en prægtig indelukt Stoel, bekostet opbygt af General-Lieutenant Skultz, hvis murede Grav er under Skriftehuset, forsynet med en stor og massiv Jerndør. Den store Stordals-Elv, som nu løber paa søndre Side af Kirken, har tilforn havt sit Løb paa nordre Side, hvilket de der værende Elvemeie udvise. Præstegaarden skylder 4 Spand, er vel bebygget, og har 12 Huusmandspladse. Gaardens Udsæd er 80 til 100 Tønder af Byg, Halvbyg og Havre. Foruden den anseelige Korn-Avling, som i Almindelighed falder i Præstegieldet, endskiønt Jorddyrkningen er kun maadelig formedelst Fælledskab, avles her tillige en stor Deel Liin eller Hør, som forarbeides i Bygden til Lærreder, og afhandles i Tronhiem. Saa avles desuden en stor Deel Næper eller Roer, som udføres til Tronhiem og Christiansund. Skovene ere betydelige, hvoraf hugges nogle 100 Tylter Bygningstømmer, og en stor Deel Brændeved udføres aarlig til Forhandling, meest i Tronhiem, saa og det behøvende Saugtømmer til de her i Drivt værende 31 Saugbruge, hvis Qvantum efter Kongelige Bevillinger er 107,774 Bord aarlig. Almuen eier omtrent 98 Møllebruge. Af Fedevare skeer ingen Udførsel, da Bønderne selv for største Deel forbruge samme i deres Huusholdning. Paa Gaarden Einan i Hægre Annersogn har i fordum Tid været en Skandse til Forsvar mod de Svenskes Indmarsch paa den Kant af Norge. Over formeldte Stordals-Elv kan ingen Broe bygges formedelst aarlig Udbrud og Elvens stærke Løb, men Overfarten skeer ved Færger eller smaa Pramme, hvilket paa visse Tider, saasom om Vinteren samt For- og Efteraar, naar Elven er paa det største, er meget besværligt og farligt. Nogle Tider af Vinteren tildækkes den med tyk Jis, saa at den kan kiøres. Til Præstegieldet er en Sognepræst, boende paa Præstegaarden, og en residerende Kapellan, som boer paa Kapellansgaarden

Digitized by Google

den Bolkan i Skatvolds Sogn, 3½ Miil fra Hovedkirken. Tienden belsber pr. Part til 500 Tønder aarlig og derover af Byg, Halvbog og Havre. Tinget holdes hos Giestgiveren paa Stordals-Halsen.

Stordals-Fiord, en bred Arm af Tronhiems- eller Strind-Fiorden, som skiær sig ind mod Osten imellem sidstmeldte Stordals Præstegield vaa søndre og Malvigs Annexsogn i Strindens Præstegield og Fogd. paa vestre Side, og gaaer op til Værnes Hovedsogn i Storealen, hvor formeldte Stordals Elv falder ud i Fiorden.

Stordals-Halsen, en stor Slette i Værnes Hovedsogn til formeldte Stordals Præstegield, beliggende strax ved og Øien for Stordals-Elv, henhørende under Værnes Gaard. Paa denne Slette ligger 17 Huusmandspladse, samt et Giestgiver- og Handelssted, hvor Stordalens Ting og andre Samlinger med Almuen holdes. Her er og Exerceerplads for Stordalens Kavallerie og Infanterie, som her have deres Telthuse; ligesaa staae her Tiende-Huset og mange Spæboder, tilhørende Almuen. Igiennem denne Plads ligger Kongeveien, hvorpaa daglig er en stor Passage.

Størens Præstegield, i Guldals Sorenskriverie, Dalernes Provstie, Tronhiems Amt, ligger 5 Mile fra Tronhiem, og bestaaer af 4 Kirkesogne, som ere: Størens Hovedsogn, og Annexerne Horrig, Sognedal eller Soknedal, og Budal. I Horrig Sogn har tilforn været 2de Kirker, nemlig en paa Gaarden Fos og en paa Gaarden Grinne, men disse Kirker bleve sløifede omtrent Aar 1589, og i dets Sted nuværende Sognekirke paa Gaarden Horrig opført. Tienden og Landskylden til de nedlagte Kirker bleve Stedets Præst tilstaaet, og Almuen paatog sig selv at holde Kirken vedlige. Hovedkirken er en anseelig, stor Træebygning, i Form af en Korskirke, med et høit Spiir paa Midten. Choret med den derover værende Hvælving er maler. Ved den søndre Side af Alteret staaer en Tavle over Stedets Præster. I Kirkens Vinduer sees indbrændte adskillige Vaabner, Navne og Postyrer, deriblandt en gammel Bonde til Hest med blaa Kiole og Buxer, rund Hat paa Hovedet, en Kaarde ved Siden, og gule Handsker paa Hænderne, holdende i den høire Haand en Stridshammer med langt Skaft. Ligesaa forestilles en anden Bonde til Fods i samme Dragt, som holder en Stridsøxe med et meget langt Skaft i høire Haand. Kirken har tilforn staaet paa vestre eller nordre Side af Gula-Elv, hvor Præstegaarden endnu staaer, men maatte flyttes formedelst Elvebrud til søndre Side ved Gaarden Skorvolden, hvor et kort Stykke Østen for Kirken er en Broe over Sokna-Elv, hvilken Elv er den, som har foraarsaget

Digitized by Google

aget Udbrudet, ved det den forener sig med Gula-Ely strax neden for Broen. Præstegaardens Husebygninger ere ligesaa formedelst Elvebrud flyttede omtrent i Aaret 1730, og i de senere Tider truet med lige Skiebne. Desuden bleve Vaaningshusene ved Vaadeild for nogle Aar siden lagte i Aske, men ere siden smukt opbygte. Gaardens tilliggende Jorder samt Skov og Mark indeholde en stor Strækning af omtrent ½ Miil i Længde. Den deraf opdyrkede Deel er ligeledes betydelig, endskiønt meget er tabt ved Elvebrud. Udsæden er aarlig 50 til 60 Tønder Korn. Almuens fornemste Næring er Jordbruget og ved Saugtømmerhugst og Kul-Brænding i de til de fleste Gaarde liggende betydelige Skove, samt ved Qvæg-Avling, Fede- og Skind-Vares Forhandling med videre, deels i Trondhiem og deels paa Bergpladsen Roraas, hvortil den eefare Vei fra Trondhiem ligger op efter dette Præstegield forbi Præstegaarden. Til dette Præstegield er en Sognepræst, boend paa Præstegaarden, og en residerende Kapellan. Hovedsognet og Horrig Annex udgiør hver et særskilt Tinglaug, samt Soandalen og Budalen tilsammen eet Tinglaug, hvis Tinge holdes hver for sig, dog paa een Tid, paa Giestgivergaarden Bye i Horrig Sogn.

Støtten, en liden Ø, beliggende 1 Miil Norden for Melse i Alstahoug Præstegield, Helgelands Fogd., Nordlands Amt.

Suderøe eller Syderøe, en stor beboet Ø blandt de Sønden-fiords Færøer, som udgiør et Præstegield og Syssel af samme Navn, bestaaende af 6 Kirkesogne, nemlig: Qvalbøe Hovedsogn, og Annexerne: Frodebye, Porker, Vaag, Sandbøe, og Famøe ved Famøe Bye. Øen er 5 Mile lang og paa det bredeste 2 Mile, bøier sig med den ene Ende i Sønder og med den anden i Nordvest. Den er den sidste og sydligste blandt Færøerne, og et biergfuldt Land. Paa vestre Side er mestendeels høie Forbierge, og kan der ingensteds landes uden allene paa 4 Steder, dog derhos meget besværligt. Paa Øens østre Side findes 4 lange Viger, nemlig: 1) Qvalvig, som ei er beboet; 2) Qvalbøe, hvor Hovedkirken og Præstegaarden ligger; 3) Tungevaag, hvori ere gode Sommer-Havne; og 4) Vaage-Fiord. Biergene indeholde Steenkul, hvis Fløtser har været adskillige Gange undersøgt og befunden af en særdeles god Art, frie for Svovl, arsenicalsk Kiis og Vitriolsyre, saa at Kullene ere vel skikkede til Brændsel og anden oekonomisk Brug, men ikke til Smedning. For Kongelig Regning skeer her Brydning ved 10 Mand under Tilsyn af en Opseer; men da denne Steenkul-Brydning medfører Tab, vil Arbeidets Standsning være at befrygte; thi Øen er ikke af den Beskaffenhed, at Vare kan bringes derhen for at spare Fragten.

Digitized by Google

ten. Handelsskibene, som gaae til Thorshavn, vil ikke anløbe denne Ø formedelst dens afsides Beliggenhed, og Farvandet imellem disse Steder er saa besværligt, at Skipperne sige derved at kunne forsinke en heel Reise. Skibene, som ere sendte til Øen efter Kul, have derfor maattet gaae ballastede derhen, hvorved forlanges i Fragt 12 Rdlr. pr. Læst, hvilket er Kullenes Priis i Kiøbenhavn. Rentekammeret har i Aaret 1792 bekiendtgiort, at der paa Suderøe befandtes en Beholdning af omtrent 9000 Tønder Steenkul, som Skibe kunde afhente derfra, imod 6 Rigsdaler Læsten, hvilket er neiop Brydnings Omkostningerne i nærværende Tid. Men ingen meldte sig. En Idee er fremsat i Tillægget til ikkun Tanker. Khavn 1793, nemlig: at Hvalfanger-Skibe, der ere uheldige i Fangst, skulde paa deres Hiemreise gaae ind til Færøe, og lades med Kul, som maatte overlades for Brydnings Omkostningerne, hvorved den Gevinst, som Kullenes Salg da maatte give, kunne nogenledes stoppe Udredningens Tab. Indbyggernes Antal paa Øen var Aar 1769 i alt 685 Siele. Videre om denne Ø gielder i Henseende til Færøerne i Almindelighed, see Færøe.

Sukkertoppen, en Colonie, beliggende under 65 Grader 40 Minuter, i det søndre Inspectorat af Grønland. Her drives god Handel og gives Leilighed til Hvalfangst. For Indbyggerne er en Missionarius ordinatus og en Catechet.

Sul- eller Suul-Bøygd, en Strækning af Verdalen's Præstegield, i Stør- og Verdals Fogd., Tronhiems Amt, som ovenfor Gaarden Steene skiær sig i Sydøst mod Grændserne af Jemteland i Sverrig. Igiennem denne Strækning løber en stor Elv af samme Navn, som kommer fra et Vand, kaldet Inden-Vatn, beliggende Østen for Suls-Bøygden, hvilken Elv giør et stort Vandfald, og siden tiltager sig nogle mindre Elve, saasom Krags-Elven, Troms-Elven ved Gaarden Steene, og Over-Elven m. fl., indtil den falder ud eller forener sig med Helgaae-Elv ved Gaarden Nerholm, hvorefter den siden faaer Navn af Verdals-Elv. Sulbøygden bestaaer af 7 Gaarde efter Matrikulen, som ere 5 Sul-Gaarde, Vestgaard-Sul og Sul-Stuen. Herfra til nærmeste Gaard i Jemteland, kaldet Skarsstue, er 3 Mile over Sule-Field. Paa Sul-Gaardene logerede Kong Oluf den Hellige, da han kom igien til Norge fra Jemteland over til Verdalen, hvor han paa Stikkelstad omkom i en Træfning med hans ham frafaldne Undersaattere den 10 Julii 1030, see Stikkelstad.

Suledals Præstegield, i Ryfylke Fogd. og Provstie, Stavanger Amt, bestaaer af 3de Kirkesogne, som ere: Suledals Hovedsogn, og Annexerne: Søvde og Røldal, hvilket sidste henhører

hører i det Verdslige under Søndhordlehns Fogd., søndre Bergenhuus Amt. Igjennem dette Præstegield løber en stor Elv, kaldet Suledals Elv, som kommer fra Suledals Vand, hvilket Vand er 2½ Miil langt, og falder ud efter 5 a 6 Miles Løb i Sandsfiorden, Sønden for Sand i Ryfylke Fogderie. I denne Elv gives den største Lax, som i Amtet, ja vel udi hele Norge fanges. Hovedsognet udgiør et Skibreede eller Tinglaug under Hembnæs Fierding, bestaaende af 83 Gaarde, som Aar 1746 bleve beboede af 130 Gaardmænd. Tingstedet er Gaarden Jelsøe i Jelsøe Præstegield. Til Suledals Præstegield er en Sognepræst.

Sulu-Skiær, et høit Bierg, som særskilt ligger i Havet under Rangaavalle Syssel, søndre Fierding af Island, mærkværdigt deraf, at det har en Aabning ligesom en Port, hvorigiennem smaa Baade kan passere, naar Havet er stille. Den Søefugel Havsulen bygger her sin Rede.

Suløe, den største Øe af alle Øerne i Borgunds Præstegield, under Søndmørs Fogderie, Romsdals Amt, thi den er i Længde 1½ Miil og i største Brede ½ Miil. Den adskilles fra det faste Land ved et trangt Sund, kaldet Vegsund, og støder med den vestre Pynt til Breedsund, hvor den giør Skilsmisse imellem de 2de fra Breedsund indløbende Fiorde nemlig: Stor-Fiorden, som her kaldes Sulefiord, og Borgenfiord, af hvilke den første ligger paa søndre og den sidste paa nordre Side af Øen. Disse 2de fiskerige Fiorde er det især, som foraarsage, at denne Øe fremfor andre Øer i Fogderiet er vel beboet og folkerig, særdeles den nordre Side, da Borgenfiord er mere bequem til Fiskerie af Sild og Torsk med andre Slags Fisk, end Storfiorden. Øen med underliggende smaa Holme ernærer deels ved Fiskerie og deels ved Jordebrug omtrent 90 Gaardmænd, samt hen ved 60 Huus- og Pladsemænd, tilsammen et Antal af 150 bosiddende Familier, hvoraf nogle paa søndre Side, som beboe 7 Gaarde, høre under Hareids Hovedsogn og Præstegield. Et meget høit Field strækker sig langs efter Øen, hvorpaa falder gode Græsgange, og hvorved gives Leilighed at holde omtrent 2000 Stykker Faar, foruden en stor Deel andet Qvæg. Paa Fieldet opholde sig og en Deel Hiorte. Til visse Gaarde findes hist og her lidt Fyrre- og Birkeskov, og en Herlighed har disse Beboere, som ellers er sielden, nemlig nogle middelmaadige Elve, hvilke give Anledning til Møllebrug. Paa Fieldet findes Cristaller i temmelig Mængde.

Sumbøe, en liden ubeboet Holm under Suderøe Syssel blandt Færøerne.

Sumbøe-Munk, en rund Klippe i Havet, 10 Favne høi, gemeenlig kaldet Munken, beliggende Sønden for Suderøe og Sydost

Digitized by Google

Sydost fra sidstmeldte Øe Sumbøe. Hos denne Munk er en overmaade farlig Malstrøm, som skal være langt stærkere end den bekjendte Moskøestrøm i Nordlands Amt. Den er meest farlig i stille Veir. Paa Munken, hvorpaa endeel Fugle opholde sig, er en usædvanlig stærk Kulde, endog i hedeste Sommerdage. Norden for denne Klippe ligger 6 Skiær, og imellem disse og Klippen er 3 til 4 Favne dybt Vand.

Sund, en Gaard i Næs Præstegield, Hedemarkens Fogderie og Amt. Norden for Gaarden, som ligger ved et Sund af Missen Vand, imellem det faste Land og Øen Hovindsholm, sees en temmelig stor rund Kiempehøi, som er udgravet og derved fundet et gammelt Sværd 1¼ Alen langt, et Sypd og en Øxe, hvilket alt laae i Kryds over hinanden under en flad Steenhelle.

Sundalen, en stor og vidtløftig Dalstrækning, som ligger Østen for Tingvold i Nordmørs Fogd., Romsdals Amt, og gaaer op fra Sundals-Øren ved Sundals-Fiord, i en Strækning mellem S. O. og N. V. Denne Dalstrækning kommer vel overeens med andre Dalstrækninger deri, at den ligger indsluttet imellem Bierge paa begge Sider, men er derved forskiellig fra de fleste andre, at bemeldte Bierge ere ei allene overalt meget høie, men ogsaa paa sine Steder næsten perpendiculaire, og indslutte en næsten overalt lige jevn og i samme Jevnhed bestandig fremløbende Slette. De nederste Fielde kaldes, nemlig paa søndre Side, Kalken, og paa nordre Side, Hofsnippa, hvilket sidste kan sees 4 a 5 Mile ud i Havet, efterat de andre Fielde ei mere er at see. Oste, især om Efteraaret, nedfalde fra dette Field Stormvinde og hæftige Orcaner, som kaste ei allene Huse men ogsaa Mennesker omkuld, naar de ere ude paa Marken. Derfra nedfalde ogsaa, fornemmelig om Foraaret, Sneeskrede eller Laviner, hvoraf en, for endeel Aar siden, beskadigede den der understaaende Kirke og Præstegaard. Denne Dal tilligemed Øxendal, og en mindre Dalstrækning, kaldet Tværdalen, samt endeel Gaarde omkring Sundals Fiord indeholde et Præstegield, kaldet Sundals Præstegield, under Nordmørs Provstie, som tillige udgiør et Tinglaug, og bestaaer nu af 3de Kirkesogne, hvilke ere: Hofs eller Sundals Hovedsogn, og Annexerne: Øxendal eller Huusebye og Romfo eller Rouef, men tilforn har her været nok en Kirke, kaldet Løykens Kirke, som nu er nedlagt. Hovedkirken staaer nu paa Præstegaarden Hofs Grund, men har i fordum Tid staaet henimod ½ Miil længere oppe i Dalen, paa den Gaard Løyten, og var da Hofs Kirke og Sogn et Annex. Paa Hovedkirkens Kirkegaard staaer en temmelig høi og anseelig Bautasteen, som er 4 Alne høi, og tæt uden for Kirkegaarden ligger en temmelig stor Kiempe-

høi,

Digitized by Google

Høi, som nu for det meste er udkastet, men Sønden for Præstegaarden ligger 2de andre temmelig store Høie. Indbyggernes Næring er ved Jordbruget, som de drive meget flittig, saa at, omendskiønt Gaardene ikkun ere smaa, ei allene avles det fornødne til Huusholdningen og Sædekorn, men og til Forhandling i Christiansſund. Den fornemſte Sæd er Havre, noget Byg og Rug, samt paa et Par Gaarde Byg allene. Foruden diſſe Kornvare udføres ogſaa til Christiansſund en ſtor Deel ſtort og ſmaat Qvæg, ſamt Fede- og Skindvare; ſaa bliver desuden i Slagtetiden om Høſten bragt til Tronhiem meget Slagtequæg. Her drives og en Slags Handel med Heſte. Skovene ere kun meget ringe, ſaa at Bygningstømmer tildeels maae kiøbes fra andre Steder, hvorfor i hele Præſtegieldet ere ikkun 3de Saugbruge. Af Fiſkerie haves i Almindelighed ingen Fordeel formedelſt de fleſte Gaardes langt Fraliggenhed fra Søen. Igiennem Sundalen løber en ſtor Elv, kaldet Sundals-Elv, ſom kommer fra Dovrefield og tiltager ſig adſkillige mindre Elve, ſamt efter omtrent 14 Miles Løb falder up i Sundals Fiord, hvilken Fiord er en Arm eller den inderſte Deel af Tingvolds-Fiorden. Hvor Elven falder ud, ſtaaer en Samling af Vaaningshuſe og Søeboder, ſom har Anſeelſe af en liden Bye, kaldet Sundals-Øren. Her boer en Gieſtgiver, hvor Tinget holdes, og omtrent 20 andre Familier. Til dette Præſtegield er en Sognepræſt og en reſiderende Kapellan.

Sundbarm, en Gaard i Sillejords Præſtegield, Øvre Tellemarkens Fogderie, Bradsberg Amt, hvorved ligger et Field, ſom indeholder et Slags Stene, rødagtige med ſine hvide Aarer, formodentlig Jaſpis.

Sundbarms Vand i ſidſtmeldte Præſtegield, er et ferſkt Vand 1 Miil langt, ſom har i Midten et ſmalt Sund. Her falder godt Fiſkerie.

Sundhoe Nordre, en ſmuk Gaard i Fladdals Annerſogn, Sillejords Præſtegield, Øvre Tellemarkens Fogderie, Bradsberg Amt, ſom beboes af Stedets Sorenſkriver Cancellieraad Wamberg. Paa denne Gaard ſkal i de hedenſke Tider have boet en Kiempe, ved Navn Glom Sundhoe, ſom ſkal ligge begraven i en ſtrax ved Gaarden værende Høi, kaldet Glomshougen; paa denne Høi har tilforn ſtaaet 2de Bautaſtene, men nu ikkun een, ſom er 3 Alne 15 Tommer lang og 18 Tommer bred, hvorpaa ſees endeel Rune-Bogſtaver, ſom udledes paa Danſk til følgende Ord: "Ogmol er ikke i Rui, Artug beder Thor den almægtige Gud, at han tager Sielen i ſtørre Glæde, er denne Steen dig opreiſt." Sorenſkriveren har anlagt paa

Gaar-

Digitized by Google

Gaarden en Plante-Skole af unge Frugttræer, og har nu en Samling af henved 6000 plantbare Træer.

Sundet, den residerende Kapellans Gaard i Froens Præstegield, sondre Guldbrandsdalens Sorenskriverie, Christians Amt, af Skyld 3 Huder, beliggende paa vestre Side af Laugen-Elv. Her er opført en Broe over Elven, kaldet Sundbroen, paa Almuens Bekostning, som staaer paa 11 Steenkar. Gaarden har god Skov og anseelige Høesletter, men til Korn-Avling er Jorden meget usikker.

Sundfær og Næs, 2de Gaarde beliggende paa nordre Side af Strømmen paa Indersen, under Trondhiems Amt, tilhørende Giestgiveren sammesteds, Amund Flakenberg. Under Gaardene hører en stor Deel Strandsiddere ved bemeldte Strømmen, som leve for det meste af Fiskerie, og endeel ere Haandværkere.

Sundland, en smuk Lyst- og Avlsgaard, beliggende en kort halv Miil Sønden for Staden Trondhiem, i Hlade Hovedsogn, Strinde Præstegield og Fogderie, Trondhiems Amt, som af dens nærværende Eier Hospitals-Forstander Fyhn er anseelig forbedret og opdyrket.

Sundnæs, en meget stor, smuk og anseelig Gaard, beliggende paa en stor Slette ved Inders-Fiorden, et kort Stykke Vesten for Strømmen, under Sarhug Hovedsogn, Indersens Præstegield og Fogderie, Trondhiems Amt, af Skyld 8 Spand. Denne Gaard beboes af Major v. Angell, som er Eier af Kirkerne og mange Gaarde med Saugbruge sammesteds, hvilket alt tilligemed Kirken, endeel Jordegods og Saugbruge i Verrans Annex-sogn, under Ytterøens Tinglaug, han for endeel Aar siden kiøbte af Proprietair nu afgangne Peder Vittrup, da baade Hovedgaardens Bygninger vare gamle og Kirkerne brøstfældige; men Majoren har siden ei allene meget smukt opbygt alle Hovedgaardens Husebygninger af Tømmer, og meget betydelig udvidet og forbedret Gaardens Indmarker ved Kratskovs Afhuggelse samt Grøfters og Nylands Optagelse, hvorved den gamle Ager for endeel er lagt til Eng, og saaledes Gaarden forbedret i Avling til mere end dobbelt imod den forhen har afgivet, foruden mange andre nyttige Anlæg, og de til Gaarden ledende Veies Istandsættelse og Alleers Plantning m. v., men han har og tillige ladet samtlige Kirker betydeligt reparere og smukt istandsatte baade ind- og udvendig. Gaarden ligger særdeles beleilig til Fiskerie, og kan daglig haves Smaafisk ved at holde en Fisker dertil.

Sunds Otting, et Tinglaug i Romsdals Fogderie og Amt. Tingstedet er Gaarden Eikrim.

Sunds

Sunds Præstegield, i søndre Bergenhuus Amt, bestaaer af 4 Kirkesogne, nemlig: Sunds Hovedsogn og Fields Anner, i Nordhordlehns Fogderie og Provstie, og Annexerne: Østervold eller Austevold og Møgster, under Søndhordlehns Fogderie og Provstie. Hovedkirken og Præstegaarden ligge paa en Ø, kaldet Sartorøen. Til dette Præstegield er en Sognepræst og en residerende Kapellan.

Sundset, en Giestgivergaard i Renneboe Anner, Meldals Præstegield, Ørkedals Sorenskriverie, Tronhiems Amt, beliggende ved Kongeveien til Povresield, 8½ Miil fra Tronhiem. Paa denne Gaard blev en svensk General-Vagtmester, som Anfører for endeel svenske Dragouner, hvilke i sidste Krig, Aar 1718, forfulgte en Trop norske Dragouner over Fieldet til de søndenfieldske Grændser, ved hans Tilbagemarsch fra Opdal til Tronhiem ihielskudt af en ung Bondedreng, hvorover de svenske Dragouner satte Ild paa Gaarden, og den blev lagt i Aske.

Surendalen, en af de største, betydeligste og nu frugtbareste Dalstrækninger Nordenfields, beliggende i Nordmørs Fogd., Tronhiems Amt, som er omtrent 4 store Mile lang, men paa de fleste Steder ei over ½ Miil breed. Denne Dal, tilligemed endeel Sidedale og ubeboede Fieldstrækninger eller Markebygde, udgiør Surendals Præstegield under Nordmørs Provstie, som i fordum Tid har lagt under Stangvigs Præstegield, men nu som et særskilt Præstegield bestaaer af 4 Kirkesogne, nemlig: Surendals eller Øye Hovedsogn, og Annexerne: Rancæs eller Skey, Moe og Rindal eller Reindalen. Igiennem Hoveddalen løber en stor Elv, kaldet Sura eller Surna, som kommer fra Fieldene paa Grændserne mod Meldalen og Ørkedalen, og falder ud i Surendals Fiord, en Arm af Halse-Fiord, ved Surendals-Øren, og tager til sig i sit Løb igiennem Dalen adskillige mindre Tverelve. Jorden er overalt i dette Præstegield meget bequem til Ager og Engbund, og Indbyggerne drive deres Jordbrug, som nu er deres fornemste Haandtering, med god Flid og Fordeel, hvorover de fleste af dem ogsaa staae sig vel. Her avles en stor Mængde Humle, mere end paa noget andet Sted Nordenfields, som næsten skal være ligesaa god som den Brunsvigske. Desuden avles her meget Liin eller Hør og Hamp, og væves en temmelig Deel Lærreder, saa at adskillige Bønder deraf kan sælge for 20 a 30 Rdlr. og derover aarlig. Indbyggerne drive meget paa Heste-Avl, som de opføde og afhandle med Fordeel, da de surendalske Heste ere bekiendte for meget gode. Her drives tillige meget paa Skytterie, især efter Fuglevildt, hvortil her falder god Leilighed i Skovene, i de mange Afdale, og paa Fieldene. Af dette Vildt bringes en stor

Deel

Digitized by Google

Deel til Trondhiem og Christiansund. Tilforn have Indbyggerne meest drevet paa Tømmerhugst til Saugbrugene, men derved ere Skovene nu for største Deel udhugne. I øvrigt er Surendals Almue i Almindelighed kun slette Huusholdere, og vil leve alt for vel, saa at, omendskiønt mange Bønder holde 20 a 30 Malkekøer, sælges dog lidet eller intet af Fedevare, men af Slagtekvæg bliver en temmelig Deel solgt, som om Efteraaret af visse Bønder opkiøbes og drives til Trondhiem, og der sælges i Slagtetiden. Ved Aar 1589 var i hele Surendalen kun 81 Bønder, men nu derimod indeholder Præstegieldet 250 Gaardmænd og 60 Huusmænd, og den hele Folkemængdes Beløb i alt henimod 3000 Siele. Ved ommeldte Aar 1589 beløb Korntienden af Surendalens og Stangvigs Præstegielde ikkun til 42 Tønder paa ½ Part, men nu af Surendalen allene udgiør 270 til 300 Tønder pr. Part. Hovedkirken staaer ne erst i Dalen paa en meget stor Slette Norden for Elven. Den er en ottekantet maadelig stor Træebygning, med et temmelig høit Spiir. Dens Ornamenter ere kun faa og ei betydelige, naar undtages Altertavlen og Prædikestolen, som ere nye, smukt malede og forgyldte. Præstegaarden kaldes Øye, ligger ved Hovedkirken, er en stor, smuk og god Gaard, hvis Avling er aarlig omtrent 100 Tønder Korn. Ranæs Annexsogn og Kirke ligge paa søndre Side af Elven ligesaa nederst i Dalen, og ovenfor dette og Hovedsognet ligger Moe Sogn paa begge Sider af Elven, næsten ligesaa stort af Strækning som begge de førstnævnte, men længst hen mod Øken og oppe mod Fieldene ligger Reindals Sogn, som er det største. Paa Surendals-Øren boer endeel Strandsiddere, og her staae tillige endeel Baade-Nøste, tilhørende Almuen. Her har det surendalske Compagnie deres Exerceerplads. Til Præstegieldet er en Sognepræst. Tingstedet for Surendals Tinglaug er Gaarden Honstad.

Surtshellir, en meget stor Hule i en Klippe paa Arnarvatnsheide, i Borgarfiords Syssel, vestre Fierding af Island, som er 839 Favne i Omkreds. Den har sit Navn af en stor Jætte, kaldet Surtur, som efter almindelig Fortælling har boet her. Den skal og i fordum Tid have været beboet af en Røverbande, kaldet Hellismænd, saa og af fredløse Mænd, som her har havt et sikkert Tilflugtssted.

Susendal, en Dalstrækning i Helgelands Fogderie, Nordlands Amt, hvorigiennem løber en stor Elv, som kommer fra Teppelvand, beliggende høit oppe blandt Fieldene, og falder ud i Vefsen-Elv.

Svadsunds Sogn, et Annex til Gusdals Præstegield, i søndre Guldbrandsdalens Sorenskriverie, Christians Amt. Kirken,

Digitized by Google

ken, som ligger 2 Mile fra Hovedkirken, er af Træe og tilhører Almuen.

Svahelle, saa kaldes Præstegaarden i Frøens Præstegield, see Frøen.

Svanningvandene, 2de store ferske Vande i Helgelands Fogderie, Nordlands Amt, som have deres Udløb i Vessen-Elv.

Svanøe, en stor beboet Ø i Søndfiords Sorenskriverie, nordre Bergenhuus Amt, som indeholder et Annexsogn til Kinds Præstegield, kaldet Broe eller Svanøe. Paa Øen ligger en adelig Sædegaard, kaldet Svanøe, som har sin egen Birke-Ret, hvorover er en Birkedommer, som tillige er Birkeskriver. Til Svanøe Sogns Fattige har Forvalter Falk Giedding givet 300 Rdlr., hvoraf de nyde aarlig Renter. Kapitalen staaer under Opsyn af Over-Commissionen for de Fattiges Væsen i Bergen.

Svarfadardals-Aae, en meget fiskerig Elv i Vadle eller Østfiords Syssel, nordre Fierding af Island.

Svarka eller Svaarka, en Elv i Orkedals Præstegield og Sorenskriverie, Trondhiems Amt, som kommer fra Svork-Søen eller Lia-Vand, og falder ud i Orkedals- eller Orkel-Elv, ved Svarkmoe Bergplads til Meldals eller Lykkens Kobberværk. Denne Svarka-Elv driver Værkets Smeltehytte, see Meldals Værk, hvorunder Bergpladsen Svarkmoe tillige er anført.

Svarstads Hovedsogn og Præstegaard i Laurdals Præstegield, see Laurdal.

Svarteløk-Vand, et lidet ferskt Vand, beliggende øverst oppe i Solnør-Dal, indsluttet blandt Fieldene under Drøkougs Hovedsogn og Præstegield, Søndmøre Fogderie, Romsdals Amt, hvorfra Solnør-Elv udløber. Ved Vandet ligger en øde Gaard, kaldet Svarteløk, hvorpaa falder skiøn Hvid-Avling.

Svartøerne, en Ø med nogle hosliggende Holme ude ved Havet, under Romsdals Fogderie og Amt.

Svartvig, en Havn i Vestfinmarken, under Finmarkens Fogderie og Amt.

Sveens Sogn, et Annex til Findsaas Præstegield, i Søndhordlehns Fogderie, søndre Bergenhuus Amt.

Svelvig, en folkerig og skiøn Ladeplads, beliggende paa østre Side af Dramsfiorden, under Strømmens Annexsogn i Jarlsbergs Grevskab. Her er en god Vinter-Havn, hvor de største Skibe i Dramsfiorden ligge om Vinteren, og maae herfra udskibes Træelast om Høsten og Foraaret, naar Drammens Fiord er belagt med Is. 2de Kongelige Toldbetiente med 4 Røyerter ere her ansatte, hvilke henhøre under Drammens Tolddirection. Et Glasværk er her anlagt, kaldet Strømmens Glasværk, efterdi det forhen

Digitized by Google

forhen har været ved Strømmens Ladested, hvortil er opført kostbare og store Bygninger. Her blæses blot Boutellie-Glas.

Svendsgaard, en Gaard i Ringsagers Præstegield, Hedemarkens Fogderie og Amt, hvor en Konge, ved Navn Svend, skal have havt sin Residents, og skal ligge begraven i en stor Kiempehøi, som sees Vesten for Gaarden. Endeel andre saadanne Høie sees paa denne Gaard, af hvilke nogle ere besatte med Stene.

Svendsgaard, en Gaard paa Dovrefield, under Lessøe Præstegield, i nordre Guldbrandsdalens Fogderie, Christians Amt, af Skyld 6 Skind, 14 Alen Vadmel og 18 Mark Fisk. Her formenes at have staaet en Kirke, da en gammel Kirkegaard endnu er tilsyne, hvorpaa er fundet et Laarbeen af et Menneske, saa stort, at naar en fuldkommen voxen Karl satte det paa Jorden, rakte det ham til Bæltet. Under Fæhuset paa Gaarden er ogsaa fundet adskillige Menneskebeen. Denne Gaard har 2 Opsiddere og 2 Huusmandspladse.

Svennes-Sogn, et Anner til Ourdals Præstegield, i Valders Fogderie, Christians Amt, beliggende i Hoveddalen af Valders District.

Svenning- eller Svenne-Sogn, et Anner til Flesbergs Præstegield, i Nummedals og Sandsværs Fogderie, Buskeruds Amt.

Sverresborg, en af Staden Bergens beste Fortresser, beliggende paa en Klippe næst ved det Næs Kommunen paa nordre Side af Havnen eller Bergens-Vaag, anlagt Aar 1666, og forsynet med Batterie, hvorpaa ere plantede Kanoner. Det fører sit Navn af Kong Sverre, som regierede i Norge Aar 1193, og havde gemeenlig sit Kongelige Sæde og Residents i Bergen. Han lod paa samme Klippe eller Bierg opføre en Borg eller Slot for hans Dronning, som blev kaldet Sverresborg, hvilket siden blev ødelagt og nedrevet, saa at Stedet i lang Tid var en Steenhob, bedækket med Jord og Græs, indtil Kong Friderich den 3die lod anlægge et Batterie, som siden med flere bleve forøgede.

Svindals Sogn, et Anner til Vaaler Præstegield, i Mosse Fogderie, Smaalehnenes Amt.

Svinesund, et meget smalt Sund, som løber op fra Singel-Fiorden til Idde-Fiord, i Idde og Marker Fogderie, Smaalehnenes Amt, imellem meget høie Fielde, og er Grændseskiel imellem Norge og Sverrig paa den Kant. Dette Sund, som ligger $47\frac{4}{8}$ Miil fra Kiøbenhavn, $14\frac{3}{16}$ Miil fra Christiania og $1\frac{1}{2}$ Miil fra Friderichshald, maae Posten fra Kiøbenhavn til Norge og andre Reisende overfare ved dertil anrettede Færger og dertil beskikkede Færgemænd paa begge Sider. Ligesaa er ved Sundet, saavel paa svensk som norsk Side, ansat en Kongelig Toldbetient, for

Digitized by Google

for hvem de Reisende maae forevise deres Reisepas og lade deres medhavende Bagage eftersees i Henseende ufortoldede og kontrabande Vare. Det sidste Skydssted paa norsk Side er Gaarden Helle, hvorfra de Reisende beholde de der bekomne Skydsheste over Sundet til første Skifte i Sverrig, kaldet Hougdal; ligesaa beholdes de hougdalske Skydsheste over Sundet til Skydsgaarden Helle. En vis Færgetakt er fastsat ved Svinesund, nemlig: paa norsk Side betales for en Person med Hest 6 ß, og for en Bagage med Tiener og Hest 8 ß. Af store Heste, naar ikkun een eller tvende kan tages i Færgen 8 ß. For en halv Vogn eller Kierre med 2 Heste 24 ß, og for en heel Vogn med 4 a 6 Heste 30 ß. Paa svensk Side betales for en Vogn en Daler Sølvermynt; for en Hest 4 Styver, og for en enkelt Person 2 Styver. Ved Reise til eller igiennem Sverrig maae Reisende anskaffe sig svenske Penge i Friderichshald. Et Pilekud fra Færgestedet, mod N. O., ligger paa norsk Side et høit Bierg, og paa det siges et Slot, at have staaet i fordum Tid, kaldet Suenborg. Tvert over Sundet paa svensk Side skal ogsaa paa et Bierg have staaet et Slot. Langs Veien ned til Svinesund sees baade paa norsk og svensk Side Levninger af opkastede Volde og Skandser.

Svinvær, en Samling af nogle Holme og Skiær under Rødøens Præstegield, i Helgelands Fogd., Nordlands Amt.

Svinøe, en Øe under Norderøe Syssel blandt Færøerne, som er $1\frac{1}{2}$ Miil lang og $\frac{3}{4}$ Miil breed, og ligger $\frac{1}{2}$ Miil Sønden for Fugløe. Svinøe bestaaer af 2de høie Fielde eller Bierge paa den nordre og søndre Side. Det søndre Field er omtrent 1 Miil, og det nordre $\frac{1}{2}$ Miil langt. Midt imellem disse er en Dal fra Østen til Vesten, som foranlediger, at Øen har Anseelse langt ude paa Havet af 2de særskilte Øer. Indbyggerne paa Øen har her deres egen Kirke, som hører under Viderøe Præstegield.

Svovel-Minerne eller Namar paa Island, see Namar.

Svukku-Field, et meget høit Field med en rund Biergpynt eller Knoll, Svukkustøt kaldet, beliggende paa søndre Side af Trondhiems Amt mod Grændserne med Jemteland i Sverrig.

Sydervaags eller Sørvaags Sogn, et Anner til Vaagøe Præstegield, under Vaagøe Syssel blandt de søndenfiordske Færøer, beliggende paa den vestlige Side af Øen Vaagø.

Syderøe eller Suderøe sammesteds, see Suderøe.

Sygne eller Søgne Præstegield, under Holle Tinglaug, i Mandals Fogderie, Provstie og Amt, bestaaer af 2 Kirkesogne, som ere: Sygne Hovedsogn og Anneret Grebstad, hvis Gaarde skylde 193 Huder 7 Engelsker, deraf er Hovedsognets Jordskyld 135 Huder. Præstegaarden Sygne skylder 4 Huder. Aar 1787 belø-

Digitized by Google

kelsb Folke-Antallet i dette Præstegield til 1401 af Unge og Gamle, deraf i Hovedsognet 1018 Siele. Til dette Præstegield er en Sognepræst, som oppebær Landskyld af 8 Huder 10 Engelsker i Kalder foruden Præstegaarden, som han beboer, men Bøxel ikkun af 7 Huder 4 Engelsker. Hovedkirken eier 3de Gaarde, nemlig: Hellesvig, Kielland og Kimmelstad, i Hovedsognet, tilsammen af Skyld 2 Huder 9 Engelsker.

Syland eller Sylfieldene, et Grændsefield imellem Norge og Sverrig, belægende i den søndre Deel af Tronhiems Amt, under Strinde Fogderie. Dette Field har mange høie Spidse og Toppe, blandt hvilke den søndre Top er 1525 Alne høi. Igiennem dette Field er en Aabning paa dets sydvestre Side, kaldet Ikorsdørra, hvorigiennem en Elv løber, under Navn af Ikorns-Aae, som falder ud i Nid-Elv.

Sylling-Sogn, et Annex til Lier Præstegield, i Buskeruds Fogderie og Amt. Kirken er en Steenbygning, som ligger 1½ Miil i Nord fra Hovedkirken Frogner. See i øvrigt Lier Præstegield.

Sylte, en Gaard i Nordalens Hovedsogn og Præstegield, Søndmørs Fogderie, Romsdals Amt, beliggende nederst i en Dalstrækning, kaldet Valdal, ved søndre Side af en derigiennem løbende Elv, paa en jevn Slette. Denne Gaard har forhen været Præstegaard, men beboes nu af en Bonde og en Huusmand. Ved Elvebrud har den taget stor Skade, saa at dens Matrikul-Taxt i en kort Tid blev nedsat fra 3 til ½ Vog Fiskes Leie; men ikke desmindre er den dog endnu et smukt og behageligt Sted og har en liden, dog god Fyrreskov, hvoraf Præsten eier de ⅔ Dele, og Kirken ⅓ Deel. Lige fra Gaarden op til Dalen gaaer en af Naturen dannet Vei, som er ½ Fierding lang, paa de fleste Steder meget bred. Denne Vei falder over en lang Brink bevoxet med ranke Fyrretræer paa begge Sider af Veien, som giør samme til en meget behagelig Ride- og Spadseevei. Denne Brink kaldes Langbrække, forhen kaldet Mosbrække, som Sturlesen og Torfæus berette at St. Ole skal have betraadt, da han for sine Fiender maatte flygte og tog i Land ved Valdalen. Sturlesen melder tillige om et Steenkors og Torfæus om 2de Korse, som bleve oprettede paa Mosbrække just paa det Sted, hvor Kongen sad for at hvile sig, førend han gav sig videre paa Flugten op efter Dalen. Endnu sees her paa høire Haand, naar man gaaer op ad, et ganske simpelt Træekors, staaende omtrent midt paa Veien, som bær Navn af St. Oles Kors, og bliver bestandig efter gammel Skik vedligeholdt af Indbyggerne, hvilke endnu vide at fortælle, at St. Ole har siddet paa dette Sted og med Veemodighed

Digitized by Google

betragtet, hvorledes de Skibe, som bragte ham til Valdalen, stode i lys Lue og brændte op i Valdalsvigen, efter at han frivillig havde ladet sætte Ild paa dem.

Sylte Sogn, et Annex til Vedøens Præstegield, i Romsdals Fogderie og Amt, beliggende omkring og i smaa Dalstrækninger ved en Fiord, kaldet Tresfiorden. Gaardene ere smukke og vel bebyggede; deres Antal er 33, som Aar 1773 havde 86 Opsiddere. Inderst ved Fiorden staaer Kirken, omtrent 2½ Miil fra Vedøen.

Syndelvens eller Syndelvs Sogn, et Annex til Nordals Præstegield, i Søndmørs Fogderie, Romsdals Amt, er meget klipperigt og tager til i Høide og Steilhed, jo mere det nærmer sig mod Langfieldene, som ere Grændsefields imellem de sønden- og nordenfieldske Dele, hvilke her tilstøder. Sognet er formedelst sin farlige og forunderlige Situation underkastet Ulæiligheder og ofte stor Skade af Snee- og Steenskreder, saa og af heftige Kastvinde, især i den Deel af Sognet, som ligger øverst, og bestaaer af en deel Gaarde omkring Geranger-Fiord og af en derfra opgaaende Dalstrækning, kaldet Geranger-Dal, hvis Beboere har sin egen Kirke eller Kapel, og ansees tildeels som et særskilt Annex, men er dog egentlig indbefattet under Syndelvens Sogn, hvis øvrige Deel bestaaer af Gaardene omkring Syndelvs Fiord og de derfra opgaaende 2de bebøede Dale, under Navne af Syndelvs-Dal og Nebdal. De samtlige Gaarde i hele Sognet bestaae af 68 Numere efter Matrikulen, som skylde 105 Vog 1 Bispd. 16 Mark Fisk, hvilke bleve Aar 1766 beboede af 141 Gaardmænd samt 14 Huus- og Pladsemænd. Deraf henhører under Geranger 24 Gaarde, af Skyld 26 Vog 16 Mark Fisk, som i ommeldte Aar bleve beboede af 36 Gaardmænd og 8 Huusmænd. Herforuden hører 2de Gaarde til Nordfiords Sorenskriverie i nordre Bergenhuus Amt. Aar 1757 bestod Folke-Antallet i alt af 867 Siele, deraf i Geranger 240. Syndelvens Kirke staaer paa Gaarden Hellesylt ved Syndelvs-Fiord, hvorhen den blev forflyttet fra den tvert over for liggende Gaard Korsbrække, efter at den der staaende Kirke i Aaret 1726 blev ødelagt af Snee-Fond. Den er opført af Tømmer, og ligger smukt paa en høi Bakke, men har ellers intet mærkværdigt. Dens Vedligeholdelse besørges af Sognemændene ved Hielp af et lidet Jordegods, som bestaaer af 3 Vog 12 Mark Fisk. Geranger Kapel staaer paa en høi Bakke nederst i Geranger-Dal ved Geranger-Fiord, see Geranger. Sognet udgiør et Skibreede eller Tinglaug, hvortil Tingstedet er Gaarden Venie.

Synd-

Digitized by Google

Syndelvs-Dal sammesteds, som og kaldes Syndelvs-Bygd, en Dalstrækning, som gaaer op fra østre Side af Syndelvs-Fiord, og mestendeels overalt i en Strækning mod Sydost. Den er 1½ Miil lang, og standser imod et bekiendt Grændsefield, kaldet Flofield, som løber tvers forbi Dalen, og adskiller den fra Naboe-Fogderiet Nordfiord, hvortil herfra falder en Vei tvers over Fieldet omtrent af 1 Miils Længde, at regne fra øverste Gaard i Dalen, kaldet Voldsæt, til Gaarden Flo i Nordfiords Fogderie. Denne Dal er temmelig trang og indkneben, men ellers af sædvanlig Beskaffenhed, og overalt indsluttet af høie Fielde, hvis Steilhed giver Anledning til farlige Snee- og Steenskreder, besynderlig længst nede ved Gaarden Korsbrække, hvor Sognekirken, som ovenmeldt forhen har staaet, men blev i Aaret 1726 ødelagt af Snee-Fond. Paa østre Side er Fieldstrækningen afbrudt ved en liden Tverdal, som aabner sig ved Gaarden Frøse, og gaaer under Navn af Frøse-Dal op til Grændserne af Geranger, indbefatter een eneste Gaard af samme Navn som Dalen selv, og nedsender en liden Elv, som, ved at støde til den igiennem Hoveddalen løbende store Elv, foraarsager ofte stor Oversvømmelse, saaledes at Gaarden Frøse sættes ganske under Vand; siden gisre begge Elvene et stort Vandfald ved Gaarden Stadem, og løbe til sidst ud i Syndelvs-Fiorden, hvilken Fiord tager sin Begyndelse der, hvor den saa kaldte Stordals- eller Stor-Fiorden endes, nemlig paa den ene Side ved et Sted, kaldet Skreednakken, i Nordals Sogn, og paa den anden Side ved Ørnæs i Strands Sogn, strækkende sig 2 Mile i Længde fra Norden til Sønden, stødende til Syndelvs-Dal og Nebdal, og er egentlig den sidste Deel af Stordals-Fiorden, som, efterat den under adskillige Navne og Vendinger har løbet 8 Mile ind igiennem Landet, endelig standser her. Fieldene her omkring Fiorden ere usædvanlig høie og Strandbreddene overmaade steile, der giver Anledning deels til heftige Kastvinde, hvilke ere her saa meget mere farlige, som man i haardt Veir ikkun paa faa Steder finder bequem Landing, deels til idelige Snee- og Steenskreder, hvilke ei allene løbe ned ad Fieldsiderne fra øverst til nederst, men kaste og en Hoben Gruus og Stene fra sig langt hen paa Fiorden, og gisre den usikker for de Seilende; de beboede Steder paa begge Sider af Fiorden ere derfor ikkun faa, og af disse ligge de fleste høit oppe paa Flæer, eller Fieldsidernes flade Afsætninger, nogle dyrkede og beboede, andre øde. Disse ere i alt 17 i Tallet, hvoraf 14 ere beboede med 20 Gaardmænd og 6 Huusmænd. I Syndelvs-Dalen ere 18 Gaarde, som tilhøre Sognet, hvilke beboes af 52 Gaardmænd og 2 Huusmænd, og ernæres her i alt mere end 350 Siele. Denne Dal regnes i Hen-

Digitized by Google

seende til Frugtbarhed for een af de beste i Fogderiet, da den ei allene frembringer Rug, Byg og Havre, men og Hamp og Humle i betydelig Mængde. Især anvendes her mere end sædvanlig Flid paa Humle- og Æblehaugers Anlæg og Dyrkning, saa at Dalboerne deraf aarlig kan afhandle saa meget, som deres Skatter beløbe til, men de fleste Æbletræer ere af en slet og ringe Art, dog i hvor slette de derpaa voxende Frugter end ere, have de dog god Afsætning saavel inden for Fogderiet selv, som paa Romsdals Marked. Paa Qvæg-Avling lægges her ogsaa megen Vind, især paa Faare-Avlingen, som er her i den Stand, at en god Deel Uld aarlig kan afhandles, saavelsom Vadmel og Strømper. Af Fedevare afgaaer herfra en Hoben til Bergværkerne, og er det især at mærke, at denne Dal tiener til Alfarvei for hele Sognets Indbyggere, saa ofte de begive sig til Bergværkerne i samme Ærinde. Reiserne gaae gemeenlig for sig ved St. Hans Dags Tider, og Varene bringes paa Kløv over Fieldene, hvor Søndmørs og Nordmørs Almue ofte møde hinanden, og samles undertiden i Mængde.

Syndnæs, i daglig Tale kaldes Synæss, og i fordum Tid Sisnæss, er en stor Gaard paa Øen Vigren, under Harams Præstegield, i sidstmeldte Søndmørs Fogderie, som skylder 16 Vog Fisk, og har 17 Gaardmænd. En Bugt fra Havet gaaer op ved denne Gaard, hvor en usædvanlig fordeelagtig Kobbefangst gives. Maaden hvorpaa Fangsten skeer, er kun ganske eenfoldig, og bestaaer deri, at Fiskerne, saasnart de fornemme Kobben i nogen Mængde paa Bugten, tage ud med endeel gamle Torskegarn, og ved Hielp af dem drive først Kobbene ind til Landet, og der slaae dem ihiel med Træstokke. Naar Kobbene komme paa Land og blive antastede, gjøre de Modstand og gribe efter Stokken, hvilke de kan rive af Fiskerens Hænder, om han er nok saa haandfast; men derfor pleier man og altid at forsyne sig med 2de Stokke, af hvilke man giver dem den ene i Kiæften, og strax derpaa giver dem et dødeligt Slag over Hovedet med den anden. Denne Maade bruges ingen andensteds paa Søndmør, og Fangsten slaaer undertiden vel ind og giver god Fordeel, men dog ikke alle Aar.

Syrevaag, et lidet Ladested i Jedderen og Dalernes Fogderie, Stavanger Amt, 6 Mile fra Stavanger Bye, som beboes af 10 a 12 Familier.

Sæbøe, 2de smukke Gaarde beliggende nederst i den Dalstrækning Bondal, paa nordre Side af Bondals Elv, under Jørgenfiords Præstegield, Søndmørs Fogderie, Romsdals Amt, af Skyld 4½ Vog Fisk. Den ene af disse Gaarde beboes af Sognepræsten, men den skattefri Præstegaard er Gaarden Frøland. Paa Sæbøe staaer nu Jørgenfiords Kirke, som før har staaet paa

Gaar-

Gaarden Hustad, men formedelst Elvebrud blev flyttet derfra. Denne nærværende Præstegaard haver Vaaningshuse opførte af Graasteens Muur, hvilke Stene ere samlede i Egnen, og til Bygning anvendte af Hr. Christian Cassuben, som var Præst i Kaldet fra Aaret 1732 til 1743, og har denne Byggemaade tient andre til et godt Exempel. Til Gaarden ligger en stor Herlighed af Laxefangst, som skeer ved Hielp af en saa kaldet Laxe-Vorpe, og tiener Præsten baade til Nytte og Fornøielse; thi da Vorpen staaer lige neden for og nær ved Vaaningshusene, saa kan han fra sine Stue-Vinduer see, naar og hvorledes Fangsten gaaer for sig. Til Præstegaarden er af Stedets fordum Sognepræst, Hr. Lyder Sinning, givet og stiftet Aar 1751 et Inventarium af et Hors, en Koe, en Qvie, 2 Geder, 2 Faar, og et Meelkar paa 5 Tønder med Laag, hvilket alt Successor altid har at kræve af sin Formands Boe, som derfor maa være ansvarlig. Et gammelt Drikke-Horn, omgivet med 2de stærk forgyldte Kobberringe, forvares endnu paa Præstegaarden. Paa den øverste Ring, som er 4 Tverfingre bred, staae følgende Ord udgravne med gamle Munke-Bogstaver: Help Maria Jaccpar Balthazar Melchior; men den nederste Ring, som neppe er 1 Tverfinger bred, har ved Siden af sig 6 Rune-Bogstaver, indskaarne i Hornet selv saaledes, at de 2de staae paa den ene og de 4 øvrige paa den anden Side af Ringen.

Sæbøe Sogn, et Annex til Mangers Præstegield, i Nordhordlehns Fogderie, søndre Bergenhuus Amt.

Sækken, en stor beboet Øe, beliggende midt i det brede Indløb af Romsdals Fiorden. Imellem denne Øe og Vedøen holdt Kong Hagen Herdebreed et Søeslag med Erling Skakke, da Kongen blev slaget, og hans Folk begrove ham i Romsdalen, men Kongens Broder, Kong Sverre, lod Kongens Lig længe derefter føre til Nidaros, nu Tronhiem, og der blev bearavet i Christ-Kirken. Paa en Gaard, kaldet Sækkenæs, forhen kaldet Sækkenæs-Fogedgaard, hvor Fogderne over Romsdals Fouderie skal have boet, beliggende paa sydøstre Ende af Øen, har tilforn en smuk Hauge været anlagt, og denne besat med adskillige Frugttræer. Af disse ere endnu endeel Æbletræer tilovers, som bære en Mængde Æbler, samt Valnøddetræer, som ofte bære modne Nødder. Øen skal være 1½ Miil i Omkreds, hvorpaa opholde sig endnu en temmelig Deel Hiorte, samt en Mængde Harer. Den sydøstre Ende af Øen ligger omtrent ¼ Miil fra Vedøen.

Sælbiørns-Fiord, en stor Fiord i Bergens Stift, beliggende omtrent 4 Mile fra Bommel-Fiorden, og løber ind i Landet fra

Digitized by Google

fra Vesterhavet en Miil hen mod Engesund, hvor den lidet Norden for deler sig i 5 Arme.

Sælboe Kobberværk, i Sælboe Hovedsogn og Præstegield, under Strinde Fogderie, Tronhiems Amt, beliggende omtrent 6 Mile fra Tronhiem, blev først begyndt og anlagt Aar 1713, da Muthing-Ret derpaa blev taget af Poul Madsen Holst, Værkets første Bergskriver, efterat endeel nye Erts-Skurfer i det Field Hoiaasvaaren i Floran Bygd var fundet. Med Smeltning blev giort Begyndelse Aar 1717; men det skeede med saa liden Fremgang, at Værket blev igien nedlagt Aar 1727, efter at der var smeltet 19235 Tønder Malm, hvoraf ei blev udbragt mere end 931 eller 967 Skippund Kobber, hvilke indbragte kun 67,192 Rdlr., eller omtrent 70,000 Rdlr., hvorimod Bekostningerne paa Værkets Drivt stege til 97,149 Rdlr., saa at Tabet var omtrent 30,000 Rdlr. Dette uagtet havde de sælboiske Bønder Driftighed og Mod nok til at optage Værket igien paa deres egen Bekostning Aar 1734, efterat de havde faaet Told- og Tiendefrihed; men det skeede atter med Tab, hvorfore de solgte Værket Aar 1738 for 3000 Rdlr. til Raadmand Hans Hornemann i Tronhiem, som med megen Forliis fortsatte Værkets Drivt indtil hans Død Aar 1764, da det blev solgt og kom i adskillige Participanteres Eie, hvilke siden Aar 1772 have drevet det med nogen større Fordeel. I de 10 Aar fra 1763 til 1772 blev virket 2642 Skippund Kobber. Værket ligger paa et fordeelagtigt Sted, i Henseende til de nærliggende Skove, samt til Transporten til og fra Tronhiem. Dets store Smeltehytte er opført ved en Tverelv, kaldet Møllenaae, som nedrinder i Nidelv. Denne Hytte har 3 Smelteovne og en Garovn. Aar 1770 blev en nye Hytte anlagt til megen Fordeel for Værket paa Grændserne af Mæraker, ved en Elv kaldet Hilsaaen. En Bergskriver og en Hyttefkriver med flere Betiente og Bergarbeiderne boe ved Værket. Aar 1781 var Gahrkobberets Tilvirknings Beløb 215 Skippund 10 Lisp. 10 Pd., og Aar 1791 i alt 352 Skipd. 1 Lispd.

Sælboe Præstegield og Tinglaug, i Strinde Fogderie, Stør- og Verdals Sorenskriverie, Øster Indherreds Provstie, Tronhiems Amt, strækker sig fra Klæboe Præstegield lige indtil Grændserne af Jemteland under Sverrig, i en Længde af 10 til 12 Mile, men i Breden ei meget over ½ Miil, saavidt Landet er beboet, derimod med Field- og Markstrækningerne 3 a 4 Mile. Denne vidtløftige Strækning har kun 2de Kirkesogne, nemlig: Sælboe Hovedsogn, hvis Kirke kaldes Sælboe eller Mested Kirke, og Tydals Anner. Den beste og folkerigeste Deel af Hovedsognet ligger omkring den østlige Ende af den store Sælboe-

Søe

Søe og et Stykke der ovenfor. Indbyggerne kaldes Sælbyggere, hvilke, efter almindelig Sagn og Fortælling, skal have deres Herkomst fra Finner, som her skal have sat sig ned efter den sorte Død, da næsten alle Sælboes Indbyggere vare bortdøde. De ere i Levemaade, Sinds Tilbøielighed, Klædedragt og Udtale ganske særskilte baade fra Bønderne i Klæboe Præstegield, som ligger neden for, og fra Tydalingerne, som boe oven for. Sælboerne ere gode Skyttere, især skyde de mange Bisrne, hvis Kiød de spise, der smager ligesaa godt som Svinekiød. Her haves god Fortieneste ved ovenmeldte Sælboe Kobberværk, som ligger i Hovedsognet, saasom ved Kul-Leverance, Rustved, Sætteved og andre Materialier til Værket, item ved Kisrsel af Malm- og Kobber-Erts fra Gruberne til Smeltehyttene, samt ved at transportere Kobber, Proviant og Materialier til og fra Tronhiem. Biergene indeholde gode Steensorter til Møllestene, som Indbyggerne tilhugge og bringe i stor Mængde til Tronhiem til Forhandling. De sælboiske Møllestene kaldes ogsaa Tyte-Qværner af de Tyter eller smaa Granater, som deri findes. Disse Stene findes fornemmelig i et Field, kaldet Qværnebierge, beliggende paa Grændserne imellem Sælboe og Mæraker. Tilforn bleve Stenene udbrudte, men skeer nu ved Minering. Værket er deelt i Parter, og gaaer i Arv, see Qværnebierge. Hovedkirken, som ligger ved Præstegaarden, kaldet Nestved, omtrent 5 stive Mile fra Tronhiem, er en smuk muret Bygning, hvis Grundfod og Hisrnestene ere af Qvaderstene, men Resten af Kampestene. Den har et anseeligt høit grundmuret Taarn med et høit Spiir af Træværk, bygget Aar 1682. Øverst paa Taarnmuren under Spiret ere paa hver Side 8 Aabninger, som i fordum Tid ere brugte til Skydehuller. Dette Taarn staaer omtrent 2 Alne fra Kirken. Aar 1769 var Folke-Antallet i dette Præstegield 2404 Siele. Præstegieldet betienes af en Sognepræst. Tingstedet er Gaarden Haave.

Sælboe-Søe, et meget dybt og stort Vand i sidstmeldte Sælboe Hovedsogn, fordum kaldet Salaboe- eller Sælabus-Søe; det er 3 Mile langt, indberegnet et lidet Vand, kaldet Bisr-Søen, hvorfra løber en kort Elv til Sælboe-Søe, hvilken Elv falder over en hulet Biergklippe og gisr en stor Foss, kaldet Trang-Fossen. Sælboe-Søe er omringet med høie Bierge paa begge Sider, hvilke ere bevoxede med anseelige Skove, meest Gran, og breder sig ud mod den østre Ende i 2de Bugter, hvoraf den ene Bugt skiær sig ind mod Sydost, og den anden mod Sydvest, i hvilken sidste ligger en liden Ø, kaldet Haa-Øya, og formodentlig er den Kongsholm, hvorom tales i Kong Sverres Historie. Ved samme Bugt ligger

Digitized by Google

ligger et Bygdelaug, kaldet Indbygda, og er denne østlige Ende af Vandet den beste og folkerigeste Deel af Sælboe Hovedsogn. Over dette Vand gaaer en jevnlig Fart baade Sommer og Vinter med Kobber, Proviant og især med Materialier til og fra Sælboe Kobberværk, samt ogsaa med Tømmer og Bord fra Tydalen og Sælboe til Trondhiem, saa og til Nordsæters og Leerens Saugbruge, da alt Saugtømmer bringes ned efter Søen om Sommeren i større og mindre Flaader. Fra dette Vand har Nid-Elv sit Udløb.

Sælingsdals-Laug, et særdeles sundt Bad i Dale Syssel, vestre Fierding af Island.

Sæls- eller Sels-Sogn, et Anner til Vaage Præstegield, i nordre Guldbrandsdalens Sorenskriverie, Christians Amt. Kirken, som Almuen eier, ligger 3 Mile fra Hovedkirken, er en Korsbygning af Tømmer, med et anseeligt høit Taarn, og tækket med Skiffer-Steen. Prædikestolen er ziret med smukt udarbeidet Løvværk. I Klokkestrængen hænger en Jernring, som fortælles at St. Oluf selv skal have giort. I Nætheden af Kirken sees endnu Levninger af en Smeltehytte og en stor Hoben Slagg, fra den Tid at her i Sognet var i Drivt et Kobberværk, under Navn af Sæls-Værk, hvis Gruber ere nu fulde af Vand. ½ Miil fra Kirken, imellem Sæls og Qvams Sogne ved Laugen-Elv, ligger et steilt Bierg, kaldet Kringlen, hvor 900 Mand Skotter med deres Anfører Oberste Zinklar totaliter bleve slagne Aar 1612 af Guldbrandsdalens Almue see Kringlen. Imellem Sæls Sogn og Hovedsognet ligger et ferskt Vand, kaldet Sæls-Vandet, som er ½ Miil langt og omtrent 100 Favne bredt, hvori fanges en stiøn Sort Ørret.

Sælø Præstegield, i Nordfiords Sorenskriverie og Provstie, nordre Bergenhuus Amt, bestaaer ikkun af et Sogn og en Kirke, kaldet Sælø eller Høve Kirke, og et Kapel paa en liden Ø, kaldet Vaagsø. Dette Præstegield ligger langs ved Søen, den yderste Part kaldes Statland, hvor det Forbierg Stat ligger, som skyder sig 2 Mile ud i Havet. Her ere ingen Skove, og ringe Kornavling; men Fædriften er god, og betydelig Næring falder for Almuen ved Fiskerie, hvorfore de i Almindelighed ere formuende. Sæls Kirke staaer nu paa det faste Land, men har forhen staaet paa en liden Ø, kaldet Sælø, tilligemed et Kloster, begge Dele i de katholske Tider, og da kaldet St. Sunneves Kirke og Kloster, opbygt af Kong Oluf Tryggesøn i Anledning af den hellige Prindsesse Sunneve fra Irland, som døde paa denne Ø i en Bierghule; thi da Kongen blev hendes Død bekiendt, reiste han med Biskop Sigurd over til Øen og lod opkaste

Digitized by Google

kaste Hulen, hvor forud skal være seet Ild at brænde, da deri blandt flere døde sandtes Prindsessens Liig, hvilket Kongen lod nedlægge i et kostbart Skrin eller Kiste, som siden blev hensat i St. Sunneves Kirke; men i Kong Magnus Ellingsøns 14 Regierings-Aar, 1174, lod han forflytte St. Sunneves Skrin til Christkirken i Bergen, hvor det med stor Høitidelighed blev indsat og siden med megen Overtroe dyrket og æret; det blev udbaaret som en stor Helligdom, naar Kongerne bleve valgte og giorde deres Eed; det blev ogsaa udbaaret ved Beskiermelse imod Ildebrand. Denne Prindsesse skal have forladt sit Fædreneland for at leve stedse Jomfrue, og med sine Skibe og Folk blev fordreven til Øerne Rind og Sælø, som da vare ubeboede og kun benyttede til Græsning for vilde Faar, tilhørende Beboerne oppe i Landet, hvilke, da de bleve vidende om disse ankomne Fremmede, begave sig bevæbnede til Øerne, for at myrde dem, men de skiulede sig i Bierghulerne, og Bønderne væltede store Stene for Aabningen, saa at de døde derinde. Af Kirken og Klosteret, som var opbygt af Kampestene, sees endnu Levninger paa Øens vestre Side. Præstegieldet betienes af en Sognepræst, og henhører i det Verdslige under Stats Skibrede.

Sælø, en beboet Ø, beliggende 1 Miil fra den Ø Halsnø, i Søndhordlehns Fogderie, søndre Bergenhus Amt. Paa Gaarden Sælsøens Grund er et gammelt Marmorbrud af stor Betydenhed, som indeholder blaa og hvid Marmor i stor Mængde, hvorfra de længste Marmor-Blokker faaes.

Sætningdalens eller Soliens Sogn, see Solien.

Sættersborg, et Lyststed til Herregaarden Buskerud, i Modums Præstegield, Buskeruds Fogderie og Amt.

Sætre og Mørk, 2de Gaarde i Søndmørs Fogderie, under Ørsteens Annexsogn til Voldens Præstegield, hvor et betydeligt Sneeskred indtraf Aar 1755 den 9 Februarii, see Mørk.

Sætre, et Ladested paa østre Side af Christiania Fiord, under Drsbaks Tolddistrict, i Aggers og Folloug Fogd., Aggershuus Amt.

Sætvang, en Gaard i Hougs Anner, Nordrehougs Præstegield, Ringerige District, Buskeruds Amt, hvor mange Jordhøie sees, især 2de meget store, een paa hver Side af den alfare Vei. Den ene er udgraven, og blev deri fundet brændte Been, og Horn-Kamme belagne med Jern, samt store Sporer. Neden for enhver af disse Høie staaer en kantet Steen, 2½ Alen lang, og kaldes den ene, som staaer paa skraae ud til Veien, Sætvangs-Graaen. Den Bonde, som ikke før have reist forbi denne Steen, maae enten hønse d: give Øl eller Brændevin til de, han

har

Digitized by Google

har i Selskab med sig, eller og ride paa Stenen, hvilket saaledes har været en gammel Skik.

Sævig Sogn, et Annex til Fosnæs Præstegield, i Nummedals Fogd., Trondhiems Amt. Kirken staaer paa det faste Land omtrent 2½ Miil fra Hovedkirken i Sydost, ved Folden Fiord.

Søndorps Sogn, et Annex til Froens Præstegield, i søndre Guldbrandsdalens Sorenskriverie, Christians Amt. Kirken, som Almuen eier, ligger en Miil fra Hovedkirken, og er en smuk Korsbygning af Tømmer, opbygt paa nye Tomt af Almuen for 20 a 30 Aar siden. Under Trappen til det ene Kors er en muret Begravelse. Nær ved Kirken, imellem denne og Kongeveien, staaer et Kornmagazin-Huus til Hielp for Huusmænd, at nyde Sædekorn, anlagt Aar 1778. Dets første Qvantitet var 16 Tønder, som en gammel formuende Bondekone havde testamenteret til Sognets Fattige, der til Aar 1784 var forøget til 72 Tønder, efter Stedets daværende Sognepræst Hr. Hiorthøys gode Foranstaltning og første Anlæg. Til Husets Opførelse blev givet af nu afgangne Justitsraad og Sorenskriver Hagerup, 50 Rdlr., og af Etatsraad Møller fra Kiøbenhavn, ved hans Reise igiennem Guldbrandsdalen, 30 Rdlr., hvormed Hr. Hiorthøy siden besørgede Huset opbygt, som bestaaer af 3 Etager, staaende paa 2 Alne høie Tverstolper, og i øvrigt vel indrettet.

Søefiord, en Fiord, som løber fra Havet Synder ind i Landet, under Alstahoug Præstegield, i Helgelands Fogderie, Nordlands Amt.

Søestrands Skibreede, et Tinglaug i Ytre-Sogns Sorenskriverie, nordre Bergenhuus Amt. Tingstedet er Gaarden Hanehoug.

Søevigdal, en liden Dalstrækning i Ørskougs Hovedsogn og Præstegield, Sondmørs Fogderie, Romsdals Amt, som løber op ved Siden af Ramstaddalen fra en Fiord, kaldet Storfiorden, og støder hen til en anden Dal i Søkelvens Sogn, kaldet Grebstaddal. Den har 6 gode Gaarde med 14 Opsiddere.

Søgne eller Sygne Præstegield, see Sygne.

Søkelvens Sogn, et Annex til Ørskougs Præstegield, i Sondmørs Fogderie, Romsdals Amt. Dette Sogn er ikke af megen vidtløftig Strækning, efterdi det har alle sine Bygder samlede ved Søkelvs-Fiorden, som udgiør Sognets vigtigste Part; men derimod er det meget vel beboet og folkerigt, og ansees for et af de smukkeste og frugtbareste Steder paa hele Sondmør, hvorfore det og kaldes det lille Dannemark, et Navn, som det formodentlig har faaet af danske Folk, hvilke her et sielden have sat sig ned og boet. Ligesom Egnen i sig selv er frugtbar, saa anvendes

vendes og af Indbyggerne megen Flid paa Agerdyrkningen i Almindelighed, og paa Agrenes Forbedring i Særdeleshed; ja der ere de, som mene, at Agrene hos dem saae endog for megen Gisdning, saa at Kornet voxer op i alt for store og vilde Straae. Korn-Avlingen er altsaa her af den Betydenhed, at Sognefolket ei allene kan undvære Tilførsel af fremmed Korn og Malt, men og aarlig have noget tilovers at sælge til trængende Naboer, dog tilforn mere end nu omstunder, da Gaardene formedelst Fiskeriernes tiltagende Drivt ere deelte i mindre Parter og imellem flere Opsiddere. Paa Skov haves her vel ingen Mangel, men samme bestaaer dog meest i Birk. Torskefiskeriet drives med stor Flid og Fordeel; og til Fiskevarenes Udbringelse holdes af Bønderne selv det fornødne Antal Jægte. Til Qveite- eller Helleflynder-Fangst gives god Anledning i den nær hosliggende Storfiord, fornemmelig ved den bekiendte Qveite-Hælde. Paa dette Sted, som ligger omtrent 700 Favne dybt, fanges denne Fisk i Mængde; og i Søkelvsfiorden falder desuden god Larefangst med mere, som gior, at Sognefolket her staaer sig i Almindelighed vel. Bemeldte Søkelvsfiord er en Tverfiord eller Green af Storfiorden, paa hvis søndre Side den ligger, og strækker sig 1 Mil ind i Landet hen mod Sønden, men er derimod neppe ¼ Mil bred, endog ved Mundingen, og bliver siden alt mere og mere indkneben og endelig forandret til et trangt Revier, som har brak Vand og Strøm, foraarsaget af det imellem Revieret og Velledals-Elven beliggende ferske Vand, kaldet Fidtja-Vatn. I denne snævre Fiord falder Giennemfarten meget behagelig formedelst de mange paa begge Sider beliggende smukke Gaarde; thi omendskiønt de Fielde, som indslutte Fiorden, ere tildeels ligesaa anseelige af deres Høide som usædvanlige Skikkelse, efterlade de dog meget jevne og beboelige Strande, hvor man seer Gaard ved Gaard liggende under eet sammenhængende Gierde. Vestre Side af Fieldstrækningen er høiere og mere sammenhængende, saa og tildeels brattere end østre Side, hvor den giennemskiæres af adskillige Dale, især af den saa kaldte Grebstad-Dal. Det hele Sogn inddeles i 4 Bøygdelauge, som ere: Hundeidvig, Søkelvfiord, Grebstaddal og Velle- eller Vælde-Dal. Kirken staaer paa Gaarden Aure eller Oure, nederst i Grebstaddal, ved nordre Side af en derigiennem isbende Elv, og kaldes ofte efter Gaarden, Oure-Kirke. Den var tilforn en liden uanseelig Stavbygning, men efter at den i Aaret 1606 var afbrændt ved Lynild, blev den forandret til en Korsbygning af Tømmer, som er forsynet med en nye og smuk Altertavle, foruden andre indvendige Prydelser. Til Kirken ligger et Jordegods af 17 Vog 3 Mark Fisk. Hele Sognet indeholder 55 matriculerede Gaarde,

Digitized by Google

Gaarde, som skylde 168 Vog i Bispd. Fisk, hvilke Gaarde Aar 1766 bleve beboede af 195 Gaardmænd og 7 Huusmænd, og var da Folke-Antallet i alt af Mandkiøn 553 og Qvindekiøn 599, tilsammen 1152 Siele.

Sølvberghøien, et Field øverst oppe i Fiotlands Annexsogn, under Øvre Qvinnesdals Præstegield, i Lister Fogderie, Mandals Amt, hvori findes Jsenfarve eller Blyant, og ligesaa i et andet Field, ½ Miil derfra, kaldet Gruneruds-Knuden, hvor tillige er fundet Jern-Erts.

Sølverns Skibreede, see Solveren.

Søndenfields, saa kaldes den Deel af Norge, som ligger paa søndre Side af Dovrefield og Langfieldene, bestaaende af 2de Stifter, nemlig: Christiania og Christiansands Stift. I Pavedømmets Tid udgiorde disse 2de Stifter, 3de Bispedømmer, som vare: Opslo, Hammer og Stavanger, men ved Reformationens Jndførsel i Norge Aar 1537 blev Opslo og Hammer Bispedømmer giorte til Eet, og blev kaldet Opslo Bispedom, indtil Staden Opslos Ødelæggelse og den nye Hovedstad Christianias Anlæg, da Stiftet fik Navn af Christiania Stift. Stavangers Bispesæde er forflyttet fra Stavanger Øve efter den store Ildebrand sammesteds i Aaret 1684, til Christiansand, som da blev Stiftets Hovedstad. Disse 2de Stifter, hvis Grændser findes beskrevne ved ethvert Stift, indeholde 9 Amter, som ere inddeelte i 6 Laugdømmer, 23 Fogderier og 31 Sorenskriverier, deraf i Christiansands Stift 8, istedet for at forhen under Stiftets Beskrivelse ved Feiltryk ikkun er anført 7 Sorenskriverier. Herforuden ligger i Christiania Stift 2de Grevskaber, nemlig: Jarlsbergs og Laurvigs Grevskaber, som med formeldte 23 Fogderier indeholde 157 Præstegielde, bestaaende af 395 Kirkesogne, inddeelte i 25 Provstier. De matrikulerede Gaarde i begge Stifterne ere 22,874, deraf i Christiansands Stift 6513 istedet for 6503, som forhen ved Feiltryk er anført. Disse samtlige Gaarde har mange forskiellige Species Jordskyld, men er anslaaet til omtrent 20,137 Skippund 15 Lispund Tunge, 3526 Løb 4½ Mark Smør, og 6377 Huder 11 Skind, hvilket alt sættes i Forhold med 34,444 Tønder dansk Hartkorn. Her ligger i alt 19 Kiøbstæder, indberegnet Byerne Drøbak, Tangen og Mandal; desuden ligger her 35 Ladesteder. Aar 1792 var denne Deel af Norge tilhørende 566 Skibe til 35,416 Commerce-Læsters Drægtighed. Aar 1769 bestod det hele Folke-Antal i Byerne og paa Landet af 428,230 Siele. Disse søndenfieldske Districter ere saaledes den folkerigeste Deel af Norge, fornemmelig Christiania Stift, som tillige er det vigtigste baade i Handel og Nærings-

Digitized by Google

rings veie, endskiønt Fiskerierne Nordenfields ere mere betydelige. Her ligger Kongsberg Sølvværk, Eidsvolds Guldværk, 2de sølvholdige Blyeværker, et Blyantsværk, 4 Kobber- og 16 Jernværker i Drivt, foruden adskillige nedlagte, og nogle Malmgange, som i den senere Tid ere blottede og muthede. Her ligger tillige 4 Glasværker, Vallø-Saltværk, et Allunværk, et Blaafarveværk m. m., som under ethvert Amt og District findes beskrevet og desuden særskilt anført.

Sondfiord og Nordfiord, ere 2de Districter i nordre Bergenhuus Amt, som bestaaer hver af et Sorenskriverie, men tilsammen ikkun af eet Fogderie. I disse Districter løbe fra Havet op under Fieldsiderne adskillige Fiorde, som dele sig i mange Grene tvers og langs igiennem Landet, hvorfore disse Districter fra Arrilds Tid have været kaldte Fiordene eller Fiordelehn. De strække sig Sønden fra Soans Fogderie, eller de Øer, som ligge i et Sund, kaldet Kraghelle-Sundet, til endeel af Stats-Havet, og op i Landet mod Floe-Field, men fra Vesterhavet i Øster op imod Loms-Fieldet, hvilket Field er beliggende imellem Bergens Stift og Oplandene under Christiania Stift. Sondfiords Districts særskilte Grændser ere: i Sønder mod Sogn, i Nord mod Nordfiord, i Øster mod Fieldene, og i Vester mod Havet. Landet er overalt klippigt og uanseeligt med ringe Kornjorder. Indbyggerne ved Søesiden have deres fornemste Næring af Fiskerie, og mane de altid kiøbe Korn til Føde, men de, som boe længere inde i Fiordene og oppe i Landet, savne Fiskerie, men have derimod god Leilighed til Høeavling og skiønne Græsgange, saa at de holde en Deel Creature, hvorved de kan afhandle Fede- og Skindvare, Slagtevæg med videre, samt i gode Aaringer avle Korn til Huusfornsdenhed. Dette Fogderie indeholder 1488 matrikulerede Gaarde, som ere indbeelte i 12 Skibreeder eller Tinglauge, nemlig: Stads, Davigs, Eid og Hordningdal, Stryen, Olden, Gloppen, Breum, Jølster eller Julster, Førde, Brandsøe, Askvold, samt Nttre- og Indre-Dale. Deraf høre de 5 sidste under Sondfiords Sorenskriverie, som bestaaer af 6 Præstegield, nemlig: Askvolds, Nttre-Holmedal, Indre-Holmedal, Førde, Julster eller Jølster og Kind. De øvrige 7 Skibreeder høre under Nordfiords Sorenskriverie, bestaaende af 5 Præstegield, som ere: Sæløe, Davigen, Eid, Gloppen og Indvig. Disse samtlige 11 Præstegield have i alt 34 Kirkesogne med 39 Kirker og Kapeller. Under Sondfiords Sorenskriverie ligger en gammel adelig Sædegaard, kaldet Svanøe, paa en Ø af samme Navn, som har Birkeret. Fogderiets Tinge holdes 2de Gange om Aaret, nemlig: om Sommeren i Junii og Julii og om Høsten i October,

Digitized by Google

ber, November og December Maanedet. Sorenskrivernes Domme indstævnes for Bergens Laugdsmme. Betræffende Nordfiords Sorenskriverie, see Nordfiord. Den første Konge over Fiordelehn eller Firdi-Fylke har været Treigaar, Kong Nors Sønnesøn. Efter ham kom Freistin paa Giølum og Hiørbiørn; derefter Firdi Jarl, af hvis Slægt har været een, ved Navn Ørn, Høvding over Fiordefylke, hvis Søn Ingalf med sin Systers Mand Hiørleif, efter at de havde slaaet alle Jarls Sønner ihiel, maatte drage af Landet, og rømme til Island. I Kong Harald Haarfagers Tid var en Konge over Fiordene, ved Navn Wemund, som blev af Rangvald Møre-Jarl indbrændt i Naustedal med 90 Mand, og hans Skibe og Gods bleve borttagne. Siden blev Hagen Jarl Griotgersøn sat over Fiordefylke, og efter ham Thore Roaldsøn Herse, hos hvilken Kong Erik Blodøxe blev opfostret; og siden da hans Sønner strede mod Hagen Adelsteen, havde de deres Tilflugt til Fiordefylke, og laae med deres Flode i Ulvesund. Ligesaa, da de havde holdt Slag med Hagen Jarl, indtoge de Fiordefylke, Sogn og Hadeland. Da Kong Oluf Haraldsøn kom først til Riget, landede han paa den Ø Sælø i Nordfiord, og seilede Sønden til Ulvesund, derfra videre til Fiæler, og fangede Hagen Jarl i Sauesund. Aar 1205, udi en Feide imellem Birkebenerne og Baglerne, blev Fiordefylke indtaget af Baglerne, som laae med deres Flode i Rugsund, og satte Befalingsmænd over Fylket. I Fogderiet har forhen været i Drivt et Robberværk, under Navn af Grimmeliens-Værk, som Aar 1785 blev nedlagt.

Søndfiord, en stor Fiord, som fra Havet strækker sig mange Mile ind i ovenmeldte Søndfiords District, og er beboet paa begge Sider.

Søndfiords Provstie, bestaaer af førmeldte 6 Præstegield i Søndfiords District og Sorenskriverie, som indeholde 19 Kirkesogne med 22 Kirker og Kapeller, hvortil ere 6 Sogneprøster, og den ene af disse er tillige Provst i Provstiet.

Søndhordlehn eller Sundhaardlehn, et District i søndre Bergenhuus Amt, som med Districtet Hardanger udgiør et Fogderie, men Søndhordlehns District er særskilt et Sorenskriverie, beliggende ud til Havet, og bestaaer deels af Øer deels af fast Land. Det begynder ved en stor Klippe, kaldet Strømmestenen, hvor Hardanger tilstøder, og strækker sig mod Nord til en Elv ved Fanøe Præstegaard i Nordhordlehn, og er den søndre Side af Fanøe Fiord, samt et Næs, kaldet Korsnæsset, Skilsmisse imellem Søndhord- og Nordhordlehn. Søndhordlehns District bestaaer af 11 Skibreeder eller Tinglauge, som ere: Øus, Strandvig, Strande-

Digitized by Google

Strandebarm, Qvindherred, Skaanevig, Etne, Fieldberg, Fiære, Føyen, Opdal og Vaag, hvilke indeholde 9 Præstegielde, nemlig: Findsaas, Storøens, Tysnæs, Ous, Strandebarm, Qvindherred, Fieldberg, Etne og Skaanevig, bestaaende af 32 Kirkesogne, hvoraf Jonsdals Annexsogn til Strandebarms Præstegield hører under Hardanger District, derimod hører hertil Østervold eller Austevold og Mygster Annexsogne til Sunds Præstegield i Nordhordlehns Fogderie. Hardanger District har 3 Præstegielde med 8 Kirkesogne, desuden formeldte Jonsdals Sogn, og Røldal Annex til Suledals Præstegield, i Ryefylke Fogderie, Stavanger Amt, tilsammen i hele Fogderiet 12 Præstegielde med 41 Kirkesogne. Gaardenes Antal i Fogderiet bestaaer efter Matrikulen af 1731 Numere. Tingene holdes 2de Gange om Aaret, nemlig: om Foraaret i Maji og Junii og om Høsten i October, November og December Maaneder. Sorenskriverens Domme indstævnes for Bergens Laugsdomme. I Søndhordlehn ere nogle fiskerige Vande og Elve, især fanges en Mængde Lax i en Elv, som løber igiennem Etne Præstegield. Kornavlingen er aldeles ubetydelig, saa at Indbyggerne maae aarlig kiøbe baade Sæde- og Fødekorn; men disse med flere Udgivter erstattes nogenlunde ved udførende Producter, saasom: Bord, Bielker, Brændeved og Tiære, thi her haves en god Deel Fyrreskove, item ved Slagteqvæg, Fede- og Skindvare, thi Høeavlingen og god Græsning giver Anledning til at holde endeel store og smaa Creature. Desuden driver Almuen Fiskerie i Havet og i Fiordene tildeels med god Fordeel. Her ligger 5 gamle adelige Sædegaarde, nemlig: Rosendal, som forhen har været et Baronie, Hofland, Lyse-Kloster, Halsnøe-Kloster og Kaarshuus, hvoraf Rosendal har sin egen Birkeret. Under Rosendal ligger et gammelt Kobberværk, kaldet Lilledals eller Christiansgaves Værk, som nu 3die Gang er optaget, see Christiansgave, item 6 Marmorbrude paa Øerne Storøen, Mosterøen, Selbøen, Hilløen, Sturshen og Sæløen.

Søndhordlehns Provstie, bestaaer af formeldte 9 Præstegielde i Søndhordlehns District, hvortil ere 9 Sognepræster og 2 residerende Kapellaner. Den ene af Sognepræsterne er tillige Provst i Provstiet.

Søndmør eller Syndmør, et Fogderie og Sorenskriverie, som i ældgamle Tider blev kaldet Søndre-Møe, eller blot hen Møre, beliggende under Bergens Stift, men har forhen lagt under Tronhiems Stift, og erlægges de Kongelige Intrader til Tronhiems Stiftamtstue, ligesom det og desuden kan regnes dertil, for saavidt det staaer i Forening med de 2de Fogderier i samme Stift,

Stift, Romsdalen og Nordmør, og med hvilke det udgiør et særskilt Amt. Dets Grændser ere: paa den vestlige Side Vesterhavet; paa den sydlige Nordfiord i Bergens Stift; paa den østlige Oplandene eller i Særdeleshed Guldbrandsdalen i Christiania Stift; og paa den nordlige Side Romsdalen i Trondhiems Stift. Landets vestlige Brede fra Nordost til Sydvest, eller rettere fra O. N. O. til V. S. V. er 9 Mile, og ders Længde fra Havet til de søndenfieldske Grændser oppe i Landet beregnes i lige Linie til 11 Mile. Med Romsdals Fogderie er Søndmør nøie forenet, og ere Grændseskiellene nøie fastsatte i Lehnsherren Peder Wibes Tid og efter hans Foranstaltning ved 40 Laugrettes-Mænd, som derover forfattede et Document, baade i Henseende Mærkerne imellem Søndmør og Romsdalen, saa og imellem Nordmør og Romsdalen, dateret 27 April 1658, hvilket Document tillige viser Grændserne imellem Bergens og Trondhiems Stifter. Fra Nordfiord adskilles Søndmør ved naturlige og uryggelige Grændser: nemlig først ved det store Forbierg og Landstrækning Stat eller Statlandet, som hører til Nordfiord; dernæst ved adskillige i Øst gaaende Fieldstrækninger, saasom især Quivenfield i Voldens og Flosfield i Syndelvens Sogn; endelig ved adskillige Elve, saasom Skorge-Elv i Vandelvens og Nøre-Elv i Voldens Sogn. Fra Oplandene eller det søndenfieldske District adskilles Søndmør ved de lange Fieldstrækninger, kaldet Langfieldene, som gisre paa den østlige Side naturligt Grændseskiel imellem Søndmør og Guldbrandsdalen. Dette Fogderie bestaaer nu af 10 Præstegield, som ere: Haram, Borgund, Ørskoug, Strand, Nordal, Jørgenfiord, Volden, Ulvsteen, Herøe og Vandelven eller Vandelvs Præstegield, hvilke Præstegielde indeholde 13 Skibreeder eller Tinglauge, nemlig: 1) Borgunds Skibreede, som indbefatter den største Deel af Borgunds Sogn. 2) Vatne, indbefatter hele Vatne Sogn, 7 Gaarde undtagen, og hele Harams Sogn. 3) Gryttens Skibreede, indbefatter 22 Gaarde af Borgunds Sogn, 7 Gaarde i Vatne Sogn, Engesætdalen i Skoue Sogn, og hele Vigrens Sogn. 4) Valle, indeholder Ørskougs Sogn, samt den største Deel af Skoue- og Søkelvens Sogne. 5) Dale, indbefatter Stordals, Strands og Nordals Sogne. 6) Syndelven, indbefatter Syndelvens Sogn og Gierdanger. 7) Jørgenfiord, bestaaer af hele Jørgenfiords Præstegield og 12 Gaarde af Søkelvens Sogn. 8) Ørsteens Skibreede, indbefatter Ørsteens Sogn og en stor Deel af Hareids Sogn. 9) Voldens, bestaaer af hele Voldens Sogn. 10) Vandelvens, indbefatter Vandelvens Sogn og omtrent den halve Deel af Sandøe Sogn. 11) Røvde, indbefatter de 2de Sogne Røvde og Søvde. 12) Nærøe,

Digitized by Google

Nærøe, indeholder hele Herøe Sogn og den øvrige Deel af Sandøe Sogn. 9a 13 Ulvsteens, indbefatter Ulvsteens Sogn og omtrent den halve Deel af Hareids Sogn. I disse Tinglauge og Præstegielde ere 1397 matrikulerede Gaarde, hvis Jordskyld ved Aar 1762 var 2972 Vog 1½ Mark Fisk, som kan sammenlignes med omtrent 1486 Tønder dansk Hartkorn, deraf vare omtrent 60 Gaarde øde, de øvrige bleve i samme Aar beboede af 3269 Gaardmænd, samt 377 Pladse- og Huusmænd, deraf 18 Pladsemænd, som boe uden for Gaardenes indhegnede Marker, og svare aarlig til Kongen hver 48 ß i Huusmands-Skat. Herforuden hører 2de Gaarde af Syndelvens Sogn under Nordals Præstegield til Nordfiords Sorenskriverie i nordre Bergenhuus Amt. Aar 769 bestod Folke-Antallet af 10,605 Mand- og 11,486 Qvindekiøn, tilsammen 22,091 Siele. Efter den militaire Indretning ere Gaardene inddeelte i Land- og Søelægder, af hvilke de første ligge langt ind og nær ved det faste Land, men de sidste nærmest ved Havkanten eller Søekysterne. Landlægderne ere 230 i Tallet, beregnet til 6 Vog Fisk paa hver Lægd, hvilket udgiør 2 Compagnier Landfolk og 30 Mand, som henhøre til et Compagnie i Naboe-Fogderier Nordfiord, foruden Landeværn, som tilligemed endeel Mandskab af bemeldte Nordfiord udgiør et Compagnie. Til Søelægderne ere lagte 1551 Vog 1 Bispd. 6½ Mark Fisk, og regnes altid 12 Vog Fisk paa hver Lægd. Under disse Land- og Søelægder ere alle Gaardene indbefattede, undtagen Præste- og Lehnsmænds-Gaardene. I øvrigt ere Landlægderne altid mere folkerige og bedre forsynede med ungt Mandskab, end Søelægderne. Søndmør inddeles ellers i Herne og Fiordene. Ved Fiordene forstaaes i Almindelighed de Sogne, som ligge længst inde i Landet, eller paa den østlige Side ved det faste Land, hvor Fiordene eller Havbugtene endes; og de Folk, som saaledes boe paa det faste Land i og omkring Havbugtene, kaldes Fiorde-Folket. Derimod forstaaes ved Herne de Sogne, som ligge nærmest ved Vester-Havet, og mestendeels bestaae af lutter Øer, hvorfor de og kaldes Øherne eller Herne i Særdeleshed, og Folket derpaa Øe-Folket. Den Deel af Landet, som ligger imellem Herne og Fiordene, kaldes Sundene, fordi der falder en Hoben trange Sunde mere end paa andre Steder i Norge. De ved Havet nærliggende Øer deles atter efter almindelig Talemaade i Nord- og Sør-Herne, af af hvilke de sidste ligge paa den søndre, men de første paa den nordre Side af det bekiendte Dyb, kaldet Breesund, som løber fra Havet ind til Søndmør, og deler disse Øer i 2de næsten lige Parter. Videre deles hele Søndmør i Nordlotten og Sønderlotten, det er i nordre og søndre Part, hvilket kommer deraf, at

Digitized by Google

dette Fogderie tilforn har været deelt i 2de Sorenskriverier, saaledes at de 5 nordligste Præstegielde, nemlig: Haram, Borgund, Ørskoug, Stranden og Norddalen, henhørte til det ene Sorenskriverie, under Navn af Nordlotten, og de andre 5 til det andet, kaldet Sønderlotten, hvilken Deling endnu vedvarer og forekommer ofte i daglig Tale, omendskiønt begge Sorenskriverierne for længe siden ere forenede til Eet. I øvrigt er Landet ujevnt og biergefuldt, samt igiennemskaaret af mange store og smaa Fiorde, hvilke ei allene dele Landet i utallige Øer og Holme, de sidste for det meste ubeboede, men og indskiære det paa alle Kanter, og derved danne utallige Vige (d: Havbugte), Næs eller Næs-Odde (d: Landpynte), Eid (Isthmi) og Halvøer, m. v.; hvilket tilsammentaget giver Landet i Almindelighed en ubehagelig Anseelse, skiønt her, som allevegne i Norge, findes endeel skiønne Egne og Situationer, hvis Behagelighed ophøies og forøges af de utallige Forandringer, som undertiden paa eet Sted findes samlede. Lange og jevnsides beliggende Biergstrækninger, som tildeels ere meget nøgne, tildeels overklædte med Græs, Skov, Lyng eller Mos, indtage den største Deel af Landet, og tiene til Ophold saavel for tamme som vilde Dyr. Det øvrige, som ligger imellem Biergene i det Lave, og er intet andet end Biergenes skraanedgaaende og sammenstødende Fødder, udgiør altsaa det, som egentlig kan kaldes den beboelige Deel af Landet; men er tillige saa vel beboet for Fiskeriernes Skyld, at dette Fogderie efter sin Størrelse ansees for det folkerigeste District ei allene i Bergens Stift, men og næsten i hele Norge. Biergene paa Herøe ere mere lave og mere beboelige end de, som ligge længere inde i Landet; da de have gemeenlig, især paa søndre Side, en temmelig bred og jevn Biergfod, som gaaer enten skraas op eller trappevis i adskillige artige Forhøininger og Terrasser, hvorfra Biergene begynde at blive ganske tværbratte og stige næsten lodret op i Veiret, saa at de paa Siderne have lidet Græs, uden til en vis Høide, skiønt de oven paa Fieldryggen kan være jevne og grøsrige nok. Derimod ere Biergene midt i Landet paa begge Sider af Fiordene mindre steile eller tværbratte, men Biergfoden er kortere og langt mindre beboelig, ligesom i øvrigt mere ufrugtbar og ubehagelig. De øvrige Bierge længst inde i Landet ere overmaade høie og steile, saa de efterlade sig saa gode som slet ingen Biergfod, dog have de endnu den meste Forraad paa Skov, hvorved deres naturlige Fælhed meget formindskes, skiønt deres skrækkelige Høide og Steilhed foraarsage mange Uleiligheder af Elvebrud, Sneefond og Steenskred, som her er mere almindelig, end paa noget andet Sted Nordenfields. Mange af disse Bierge ere og oven paa bedækkede

med

med Snee, som aldrig optør, eller med de saa kaldte Sneebræer eller Blaabræer. Af Ertser eller Mineralier er hidindtil lidet eller intet opdaget, naar Jern-Erts allene undtages; om endog en og anden Opdagelse kunde skee, vilde det kun lidet nytte, i Henseende den store Mangel paa Skov, som dette Fogderie lider fremfor alle andre nordenfieldske Districter. Her har kun et Jernværk været i Drift, kaldet Fiskaae-Værk, hvortil var god Jernmalm, men formedelst Skovmangel er nedlagt. Ertsen ved bemeldte Værk indeholder tillige noget Guld og Sølv. Endeel Jernmalm har været bragt fra Sondmør til Mostadmarkens Jernværk ved Tronhiem. Havbunden eller Vesterhavets Bund, der kan ansees som den fornemste Fortsættelse af Biergenes Fødder paa Øerne, er ved 2de mærkværdige og store Dyb afdeelt i 2de Hovedparter eller egentlig saa kaldte Hovedgrunde, hvoraf den ene begynder fra Udøerne med 20 til 30 Favne Vand, strækker sig 4 Mile ud i Havet mod Vesten, og endes med 60 til 70 Favne Vand, har en ujevn Bund, fuld af Forhøielser og Dyb, af hvilke de første ligge nær ved Øerne, men de sidste længere ude i Havet. Forhøiningerne have adskillige Navne efter deres større og mindre Høide. Nogle stikke saa høit op, at de altid kan sees oven for Hav-Brynen, og kaldes Skiær; andre staae vel under Vand, men dog ikke dybere, end at Havbølgerne jevnlig brydes paa dem, hvilke kaldes Fald eller blinde Skiær; men de, som staae endnu dybere under Vand, saa de ikke kan sees eller bemærkes uden i en meget hæftig Storm og Søegang, kaldes Flude, og disse befindes undertiden at ligge omtrent ligesaa dybt som Skalder, det er rundagtige Biergknolde af Skikkelse som Hovedskalder, hvilke ellers ere de mindste Forhøielser paa Havbunden. Alle disse ligge i Almindelighed temmelig nær ved Landet, især de første Slags, nemlig Skiær og Fald, som i $\frac{1}{8}$ eller $\frac{1}{4}$ Mils Distance fra Øerne ligge gemeenlig langs hen ad Søekysten, i en Strækning fra N. O. til S. V., og i en lige Linie, hvorved de ligesom indgierde Kysten, og kaldes derfor Skiær-Gaarde og Fald-Gaarde. Længere ude i Havet findes ingen Skiær- eller Fald-Gaarde, men vel et og ander Skiær eller Holm, saa og Flude og Skalder, hvilket vedvarer indtil Midten af denne Hovedgrund, da Havbunden derefter ganske forandrer sin Skikkelse og faaer adskillige større eller mindre Dyb (kaldet Huller, Søyler og Veiter), som ligge vendte fra Norden til Sønden, og ei overgaae 100 Favnes Dybhed. Paa disse smaa Grunde og smaa Dyb opholder en betydelig Mængde Torsk sig en vis Tid af Aaret. Saaledes er Havbundens Beskaffenhed 4 Mile ud fra Landet, hvor denne første Hovedgrund ophører, i det den forandrer sin horizontale eller langsom hældende

Digitized by Google

Strækning til et perpendiculair og steilt nedgaaende Fald, og derved foraarsager et anseeligt Dyb i Havet, som her er bekiendt under Navn af Store-Dybet. Fra denne vestlige Side og Store-Dybet begynder den anden Hovedgrund, som har i Førstningen 70 a 80 Favne Vand, strækker sig 5 til 6 Mile ud i Vest eller N. V., og endes med 100 til 120 Favnes Dybhed. Denne har en reen og jevn Bund, uden Skiær, Fald, Flude eller Dyb. Vel kan paa et og andet Sted findes nogle Forhøininger, saasom paa et Sted, kaldet Langgrunden, hvor et almindeligt Fiskerie gaaer til af Qveiter og Langer, men denne er dog ganske lav. Denne Hovedgrund hælder, ligesom den første, alt mere og mere ned ad N. V. og sluttes med en steil Biergside, hvorved et et umaaleligt Dyb, som efter almindelig Mening gaaer, ligesom Store-Dybet, parallel med den hele nordenfieldske Kyst, hvilket tydeligt skal kunne mærkes af den stridige Strøm, som falder ved begge Dybene, og løber gemeenlig fra Sønden til Norden. Den østlige Eg eller Kant af dette sidste Store-Dyb kaldes Stor-Eggen eller Hav-Broen, og er meget bekiendt af det anseelige Qveite- og Langefiskerie, som her gaaer til. Store-Dybet overskiæres tillige paa den østlige Side af et mindre Dyb, kaldet Breesund, der, som før meldt, løber ind til Sondmør. Dette store Tværdyb giver ikke allene ret Ind- og Udløb for Skibe og Jægter, men gior og Sondmør til et af de fiskerigeste Steder i hele Norge; thi da Fiskene, fornemmelig Torsk og Sild, som hvert Aar i ubeskrivelig Mængde komme Norden fra igiennem Store-Dybet, finde ved Breesund saa stort et Dyb og Aabning for sig, støde de derigiennem, ligesom igiennem en Canal, ind til Landet og Fiordene. Fiordene ere deels Hovedfiorde, som løbe ind fra Havet, og Tværfiorde ved Siderne af disse; saa gives tillige adskillige smaa Fiorde, som komme umiddelbar fra Havet, men ere mindre mærkværdige. Her gives 2 Hovedfiorde, nemlig: Storfiorden eller Sulefiorden, i gamle Dage kaldet Harundarfirdi, og Rødve-Fiord, som er mindre end den første. Begge disse trænge sig ind igiennem Landet fra Vesten til Osten, næsten i en kiilagtig Form, saasom de ere bredere ved Havet end længere inde i Landet, hvor de efterhaanden blive alt mere og mere trange, indtil de standse mod Landet, som kaldes Botnen, hvor de oplandske Dale støde til i en Strækning fra Osten til Vesten. Disse Dale ere mange, deels større og deels mindre, dog i Almindelighed kun smaa og smalle, deels beboede og deels ubeboede, alle indslutted e med meget høie Fieldstrækninger, og gaaer fra Hoveddalene en stor Deel Side- eller Tværdale. I Dalene findes gemeenlig færske Vande, som ligeledes ere smaa og smalle, og overgaae sielden ½ eller 1 Mile

Længde.

Digitized by Google

Længde. Med de fleste af dem har det denne særdeles Beskaffenhed, at, naar Storm-veir er i Havet, stige de over deres sædvanlige Grændser, og trække sig tilbage igien, ligesom ved en Havbred. Dette foraarsager da i Vandene et Slags Strøm, saavelsom Flod, Ebbe, Undersøe og Dragsue eller Brænding, hvorpaa haves et markeligt Exempel i det bekiendte Brusdals Vand i Skoue Sogn, som er det største af alle andre søndmørske Vande; thi her erfares idelig, saa ofte en Storm af vestlige Vinde reiser sig i Havet, at Vandet sættes strax i en heftig Bevægelse, ligesom Havet selv, og giver sin Uroelighed tilkiende paa samme Maade, saa at det vælter store Bølger op paa Landet, og kan, hvor Vandbredden er nogenledes lav og jevn, skyde dem 2 til 3 Favne høiere op end sædvanlig. Er Vandet end belagt med Jis, (hvilket aldrig skeer for Vinter-Solhverv, hvor stor Frost der end kan falde) ophører Søegangen derfor ikke, men ytrer sig ganske kiendelig, deels ved at give en brumlende Lyd under Isen, deels ved at bryde og kaste den i mange Stykker høit op paa Stranden; ja saasnart man seer lykke Skyer at samle sig og trække sammen i Vester-Havet, fornemmes strax en Uroelighed i Vandet, og skeer det paa en Tid, naar Vandet ligger tilfrosset, gisres strax den Slurning, at Isen vil briste og gaae op. (Videre om dette Vand og dets formeente Forening med Breesundet og Stor-Fiorden, see Strøms Beskrivelse over Søndmør, anden Part fra Pag. 144 til 148). Fra Vandene løbe gemeenlig ned igiennem Dalene smaa Elve, som have her i Almindelighed meget bratte Fald. Især kan dette siges om de Elve, som deels have sin Oprindelse af Vandkilder paa høie Bierge, deels af de saa kaldte Snee-Brær eller Blaa-Brær, som om Sommeren smeltes og flyde ned i Mængde. Disse ere altsaa om Sommeren og i den stærkeste Hede, naar andre Elve udtørres, meest vandrige, og midt paa Dagen større end Morgen og Aften; ere og paa den Tid ganske oprørte og melkefarvede, saa at Laxen, som i det oprørte Vand ei vel kan see sig for, da allerlettest kan fanges. Elvenes Løb i Dalene falder gemeenlig ved den steileste Fieldside og standser i Fiordene, hvor de andre Elve ligeledes udgyde sig, og derved foraarsage, at Strømmen i Fiordene gemeenlig falder ud fra Landet, hvortil den bestandige østlige Vind eller Land-Vind, som falder i Fiordene, ogsaa gior meget. Paa Øerne og Holmene opholde sig en stor Deel Eder- og andre Søefugle, hvis Dun, Fieder og Æg indsamles af Indbyggerne, dog ikke i betydelig Mængde, og i Dalene og Fieldene paa det faste Land opholde sig ogsaa adskillige Slags Landfugle i Mængde. I Henseende til Søndmørs Frugtbarhed gisres Forskiel paa Kornavling og Græsning. Paa Græsning haves i Almindelighed ingen Mangel,

Digitized by Google

gel, men paa mange Steder, besynderlig i Fiordene, saa tilstrækkelig Forraad, at der ei allene kan underholdes Qvæg til egen Fornødenhed, men endog afsættes en Hoben Fedevare. Derimod er Kornavlingen ringe, og ansees dette Fogderie i den Deel blandt de ringeste Fogderier i Bergens Stift, hvis Aarsag er deels Elvebrud, Sneefond og Steenskred, deels Havkulden, især den kolde og tykke Taage om Sommeren, som kommer ind fra Havet, der fornemmelig i de senere Aaringer fra Aar 1740 meget har tiltaget, og trænger sig ind til de inderste Fiorde i Landet; og ligesom denne Taage om Sommeren er til Plage, saa har i lang Tid været alt for mildt Veir om Vinteren, til stor Skade for Ager og Eng, som derved ligge idelig bare, og ved Afverling af Snee og Tøe blive alt for meget udlagede. I øvrigt drive Indbyggerne i Almindelighed Agerdyrkningen med temmelig Flid og Forstand. Især er Jorddyrkningen i dette Aarhundrede meget forbedret, anlediget af Skovenes Aftagelse; thi saalænge de vared, som i Henseende til Fyrreskove har været betydelige, blev allene lagt Vind paa Skovhugst, og Jorden laae udyrket. Da Skoven var forsvundet, bleve Træernes Rødder anvendte til Tiærebrænding, hvorved blev brændt en særdeles betydelig Mængde Tiære, som dog, formedelst Mængden og den deraf flydende slette Pris, ei kunde stoppe Udgifterne til fremmed Korns Indkiøb; endelig da Rødderne efterhaanden ogsaa toge af, og Tiærebrænderiet kostede alt for megen Umage, begyndte tilsidst Jorddyrkningen, hvori Almuen havde godt Exempel i den gamle Provst og Sognepræst til Borgunds Præstegield, Magister Christopher Hierman, og Sorenskriver Anders Hansen Møller, som begge vare gode Agerdyrkere. Paa nogle Steder i Fogderiet, saasom: Harams, Vigrens, Ørskougs, Sykelvens, Strands, Stordalens, Ørstens, Vandelvens og Søvde Sogne, avles nu i sædvanlige Aaringer ei allene saa meget Korn at Sognefolkene selv kan behielpe sig, men de kan endog overlade noget til Andre. Andre Sogne, saasom: Vatne, Skoue Iørgenfiord, Volden, Ulvsteen og Hareid maae vel aarlig kiøbe Korn, men dog ikke synderlig meget i gode Aaringer. Desuden gives endog her de Bøygdelauge, som ere saa frugtbare, at Korn avles mere end til eget Fornødenhed. Derimod gives saadanne Steder, hvor Kornmangelen er anseelig stor, nemlig i Nordals Præstegield, formedelst Stedernes Klipagtighed og Sædens Misvert paa Fieldgaardene; i Herse Præstegield, formedelst Agerdyrkningens Forsømmelse; og i Hovedsognet Borgund, formedelst den store Mængde af Folk, især Huusmænd, som for Fiskeriernes Skyld der have sat sig ned, og drive deels liden deels slet ingen Korn-Avling. Kornmangelen eller Qvantummet af fremmed Korn-

indfør-

Digitized by Google

indførsel til Bøndernes nødvendigste og høist fornødne Brug, anslaaer Strøm i hans ovenmeldte Beskrivelse over Søndmør, 2 Part, Pag. 333, i alt til 4400 eller i det høieste 5000 Tønder, bestaaende i Rug, Byg, Malt og Havre, men fornemmelig i Malt og Byg, foruden den anseelige Deel fremmed Malt, som forbruges ved Bryllupper, Barselgilder, Begravelser og andre Høitideligheder, saa og hvad Bønderne ved slige Leiligheder, ligesom Embedsmænd og andre udenfor Bondestanden, aarlig forbruge af fremmed Rug, Hvede, Hvedemeel, adskillige Slags Gryn og Erter, samt Kringler og Tvebakker, hvilket i alt opløber til omtrent ligesaa høi Sum i Penge, som førmeldte 4 a 5000 Tønder Korn, og anslaaes Værdien for begge Dele i alt til 18 a 20,000 Rdlr., misvertige Aaringer uberegnede, thi i saadanne Aar kan fremmede Fødevarer beløbe til 30, 40 a 50,000 Rdlr.; dog maae tillige mærkes, at her aarlig, saalænge Vaarfiskeriet eller Torskefangsten varer, opholde sig nogle hundrede leiede Folk fra Nordfiord, hvorved Fortæringen af Kornvarer her paa Stedet meget forøges. Det Slags Sæd her saaes, er Rug, Byg og Havre, item Hør og Hamp. Humle plantes vel paa adskillige Steder, men fornemmelig i Søkelvens og Strands Sogne, og ellers hist og her; ligeledes lidt Hør i Nordalen. Rug saaes paa de fleste Steder, men dog kun lidet af hver Mand. Byg og Havre, saa og blandet, kaldet Halvbyg, ere altsaa de almindeligste Slags Sæd. Korntiendens Beløb ved Aar 1762 var paa $\frac{1}{3}$ Part 903 Tønder Havre og 27½ Tønde Byg, hvoraf Kongens $\frac{1}{3}$ Part, som før blev leveret in natura, svares nu i rede Penge med 985 Rdlr. 10 ß, som er lignet paa enhver Gaard, ikke efter Jordskylden, men efter deres Frugtbarhed og andre Herligheder. Herforuden er Kongetienden af det saa kaldte Gidskøe Gods, som oppebæres af Fogden, og som aarlig derfor aflægger et særskilt Regnskab. Kongens Part af Fisketienden betales iligemaade i Penge med 400 Rdlr. aarlig, saaledes som Korntienden i Almindelighed. Qvægavlingen udgiør, næst Fiskerie, Søndmørs største Herlighed. I Særdeleshed falder dybt inde i Landet, eller som det her kaldes i Fiordene, de største og fedeste Græsgange og Høesletter baade paa Hiemmarkene og til Fields, saa at derfra aarlig udføres en stor Mængde Smør, Ost, Talle, Huder, Skind, Kiød og Flesk, deels til Tronhiem og Romsdals Marked, deels til Læssøe, Røraas og Foldals Bergværker, foruden den anseelige Deel, som aarlig sælges inden for Fogderiet, nemlig saavel til Indbyggerne paa Øerne som i Sundene, og fornemmelig i Borgen-Sund, som har den ringeste Qvægavling, men tillige den største Folkemængde. De Creature, som her holdes og med Fordeel kan ubringes,

Digitized by Google

bringes, ere Kør, Faar, Geder, Bukke, Svin og Heste. Men da Hsøavlingen ikke falder saa betydelig, at det Antal Creature kan fødes om Vinteren, som det der græsses baade til Fields og hiemme om Sommeren, fornemmelig i Fiordene; saa pleie Bønderne enten at modtage Creature fra Andre imod en vis Græsleie, eller og at kiøbe Creature om Foraaret, for siden at fede og slagte dem om Høsten, da de ofte kan udbringe 8 Rdlr. af et saadant Creatur, der ved første Indkiøb ei har kostet dem selv over 4 til 5 Rdlr. Af Faar og Geder holdes paa mange Steder i Fiordene et lige stort Antal, men paa flere Steder haves langt flere Geder end Faar, efterdi de første ogsaa ere mindre bekostelige at føde, og ei saa mange Sygdomme underkastede som de sidste, m. v. Ved Havkanten eller paa Øerne holdes derimod ingen Geder, men vel endeel saa kaldte Gield-Bukke d: gildede Bukke, som gaae ude paa Fieldene det hele Aar igiennem, uden at komme i Huus, og altsaa maae tage sin Føda paa vild Mark, men blive desuagtet gemeenlig saa store og fede, at tre Stykker af dem kan veie op imod en maadelig Koe, ligesom de og kan afsættes om Høsten med stor Fordeel. Svin holdes i stor Mængde og med god Fordeel, hvis Flesk tiener Fiordboerne ei allene til eget Brug i Huusholdningen, men endog til Afhandling i Mængde, derimod ved Søekanten forbruges af Bønderne selv, som fornemmelig behøve saadan Slags Føde ved deres Drivt paa Søen. Endelig haves god Fordeel paa Heste, hvilke bringes deels til Romsdals-Marked, deels til Bergværkerne, hvor Fiorde-Folket aarlig reiser op med Fædevare, sælge Hestene tilligemed Læsset, og gaae til Fods tilbage igien. I Henseende til alle Slags Fiske og Fiskerier er dette Fogderie saa rigelig velsignet, at det deri overgaaer alle andre Districter af lige Størrelse i Norge, ligesom det og deri finder Erstatning for alle de Herligheder, som Naturen ellers kan have nægtet det. Deraf er fornemmelig Torskefiskeriet om Foraaret i Breesund med Garn og andre Fiskeredskaber det betydeligste, hvilket vedvarer hele Fasten igiennem fra Kyndelmisse til Paaske, og giver dette Fogderies Almue Anledning til at afhandle en betydelig Mængde Tørfisk, Klipfisk, Salttorsk, Tran og Rogn, hvilket fornemmelig har tiltaget fra dette Aarhundredes Begyndelse, og siden at Torskegarn kom i Drivt, hvorved Fiskeriet alt mere og mere er bleven almindelig, saa at her nu neppe findes nogen Boesiddende i hele Fogderiet, som jo tager Deel deri, efterdi Fiorde-Folket og de langt fra Havet boende begive sig i Vaarfiskeriets Tid ud til Breesund, og indqvartere sig, saalænge Torskefiskeriet varer, i Borgensund, der ansees som et almindeligt Fiskevar eller Samlingsplads for den største Deel af Fiskerne. I Aaret

1756

Digitized by Google

1756 blev i de 3de Kirkesogne, som ligge paa nordre Side af Breesund og ere de fiskerigeste, nemlig: Haram, Vigren og Borgund, ved Hielp af 250 Fiæringfar eller store Baade og 1500 Fiskere indbragt og virket: 1) Af Tørfisk eller Rotskier omtrent 52,500 Voge, hvilke, naar hver Vog beregnes i Penge til ½ Rdlr., som var samme Aars gangbare Priis, udgior den Summa 26,250 Rdlr. 2) Trannen af Torskeleveren ansættes efter sammes Beskaffenhed ommeldte Aar ikkun til 1 Tønde for hver 26 Vog Tørfisk, som belsber til 2019 Tønder, hver Tønde regnet for 7 Rdlr., hvilket bliver 14,133 Rdlr.; men naar Torskeleveren er feed og god, regnes 24 Vog Tørfisk mod 1 Tønde Tran, hvis Priis undertiden stiger til 10 a 12 Rdlr. 3) Den saltede Rogn eller Fiskeravn, som samme Aar blev virket, beregnes for 1500 Tønder, og i Penge 3000 Rdlr., nemlig for hver Fiæringfar 6 Tønder Rogn, a 2 Rdlr. Tønden, endskiønt Prisen stiger undertiden til 3 Rdlr. Dette tilsammen udgior en Indtægts Sum af 43,383 Rdlr., hvoraf, naar adskillige paagaaende Omkostninger fraregnes, formenes at have været een Fordeel 28,278 Rdlr. Formeldte Aar 1756 og Aaret 1761 have været de rigeste Aar for dette Slags Fiskerie paa Søndmør. I andre Aar har det gaaet forskiellig til, og visse Aar saa godt som aldeles feilet, saasom i Aarene 1714 og 1715, da Almuen forlod dette Nærings middel af Frygt for videre Tab, og solgte sine Fisker-Baade; ligesaa i Aarene 1733 og 1735. Torske-Garns første Opfindelse er skeet paa Søndmør af en Handelsmand ved Navn Claus Nielsen, som boede paa en Gaard, kaldet Sliningen, i Borgunds Sogn, og begyndte med dette Slags Fiskeredskabs Brug i Aaret 1685, hvorefter Stedets andre Handelsmænd strax fulgte hans Exempel, og siden Bønderne Tid efter anden, saa at Garn nu overalt bruges, men i Førstningen satte de sig heftig derimod, og ansaae denne nye Maade som en meget skadelig Brug. Efter Torskefiskeriet er dernæst Vaar-Sildfiskerie det anseeligste, hvilket fornemmelig gaaer for sig i Borgensund om Vinteren strax efter Juul, og aarlig virkes 10 til 12,000 Tønder ved Nod eller Vod med megen Fordeel, efterdi Omkostningerne ei ere saa betydelige som i Forhold til Torskefiskeriet, og desuden ved eet eneste Drøt eller Sildekast kan fanges Sild til mange Skibsladninger, foruden den Sild, som sælges færsk for meget billig Priis til Almuen længere inde i Fiordene, saa og den Deel, som tiener Fiskerne selv og andre Beboer til daglig Føde hele Aaret igiennem, deels færsk, deels saltet, tørret og røget, ja ofte tillige anvendes til Føde for Creaturene, som æde dem med stor Begierlighed. Dog er dette Fiskerie i de seneste Aar meget aftaget, og Silden kom-

Digitized by Google

kommer næsten hvert Aar noget sildigere end sædvanlig. Af Sommer-Sild fiskes ogsaa endeel, men denne har endnu mere aftaget. Vaarsild-Fiskeriet har ei været bekiendt før Aar 1736 eller rettere Aar 1740, altsaa omtrent paa samme Tid som den seneste almindelige Misvext og dyre Tid indfaldt i Norge. Af Langer bliver lidet eller intet fortæret af Almuen, men alting tørres og sælges, og anslaaes for det hele Fogderie aarlig til 5 a 6000 Voge, hvoraf den største Deel altid kommer fra Nordøerne eller Harams Præstegield, og har dette Slags Fiskerie gaaet meest for sig paa den Grund Stor-Eggen, som ligger 12 til 16 Mile ude i Havet, hvor tillige drives et anseeligt Qveite-Fiskerie. Af Flynder falder ikke nogen betydelig Mængde, undtagen paa Sandbankerne ved Nordøerne, hvor dette Slags Fiskerie fornemmelig gaaer til, og kan give en aarlig Fordeel af omtrent 600 Rdlr. Sey falder her visse Aar i temmelig Mængde, men den meste Deel deraf bruges dog alle Aar i Huusholdningen; derimod giver dens Lever god Tran. Fordelen af dette Slags Fiskerie anslaaes til 10 a 1200 Rdlr. aarlig. Af andre Slags Fiske, saasom: Brosme, Haae, Hyse, Lax ꝛc., fanges ligesaa endeel, item Hvale og Sælhunde, af hvis Spæk virkes noget Tran. Videre om Fiskeriet, dets Redskaber og Drivt, see Strøms Beskrivelse 2den Deel fra Pag. 431 til 491. Da en stor Deel af Indbyggerne saaledes maae søge deres Hovednæring paa Havet, og de fleste desuden boe vidt adspredte fra hinanden paa Øer og biergagtige Steder, hvor Reiser over Land falde meget besværlige, saa holdes her en Hoben store og smaa Fahrtøier, saasom Jægte og Baade, til Fiskeriernes Drivt, Varenes Udførsel og til de Reisendes Befordring. Af de første Slags var Aar 1762 i Borgensund allene 20 Stykker, og i det hele Fogderie omtrent 40, af hvilke de mindste ere 10 til 12, men de største og fleste 20 til 30 Læster drægtige, adskillige saa kaldte Tendringer eller smaa Jægte paa 5 til 6 Læster uberegnede. Tilforn bleve saadanne Jægte bygte her paa Stedet; men nu omstunder maae de, formedelst Mangel paa Skov og Byggetømmer, kiøbes fra Nordlandene, allerhelst da deres Antal og Brug Tid efter anden forøges. Men da et Forbud for endeel Aar siden er udgaaet, at inter Fahrtøi i Nordlandene maae bygges til Fremmede, saa faaes nu ikkun de Jægte til Kiøbs, som af de Nordlandske aflægges, og enten virkelig ere eller og foregives at være for gamle og utienlige til deres lange og besværlige Reiser. Derover falde de nu temmelig dyre og kostbare, saa at en Jægt af maadelig Størrelse kan med alt Tilbehør koste 5 til 600 Rdlr., og Skyget allene 200 Rdlr.; ja naar een af de største Jægte skal kiøbes ganske af nye, kan Bekostningen i alt stige indtil 1000 Rdlr.

Digitized by Google

Rdlr. De allerfleste af disse Jægte gisre aarlig 2 a 3, ja ofte 4 a 5 Reiser til Bergen, hvor Almuen henbringer alle Slags Fiskevare, fornemmelig Tørfisk, Sild, Tran og Rogn, item Bukkeskind, Kobbe- eller Sælhundeskind, Graaværk og andet saadant, og hente derimod tilbage alle Slags Kornvare, en Hoben Kringler og Kavringer, Salt, Viin, Brændeviin, Humle, Hør, Hamp, Sejldug, Jern, Klædevare, Specerier og alle Slags Krambodvare. Nogle faa Jægte gaae og hver Foraar til Tronhiem med Fedevare, Trækar og Baandstager, og bringe derfra hiem igien en ringe Deel Kornvare, item nogle Qværnstene og andre smaa Ting. Undertiden bringes og endeel Fiskevare til Molde i Romsdalen og Christiansſund paa Nordmør; men især hver Efterhøst til Romsdals-Marked med Baade, og derfra føres tilbage en Hoben Vadmel, item Meel, Gryn og andet saadant. Fra Bergværkerne kan intet andet føres tilbage end lidt Jernfang, som bæres paa Ryggen, efterdi disse Reiser skeer til Lands, og Hestene sælges, som før meldt, tilligemed Varene paa Stedet. Baadene ere adskillige Slags, nemlig store og smaa af forskiellige Navne, og bygges deels inden for Fogderiet, fornemmelig i Voldens Sogn, og deels i Naboe-Fogderiet Romsdalen, i et Bygdelaug kaldet Frænen, men blive alt mere og mere vanskelige at bekomme og tillige dyrere, saa at een af de almindeligste Fiskerbaade, som tilforn ikkun kostede 12 til 13 Rdlr., koster nu 16 til 17 Rdlr., og med alt Tilbehør 30 til 40 Rdlr. De største kaldes Tendringer til 5 a 6 Læsters Drægtighed, og komme i Henseende til Seilets Dannelse og Indretning overeens med Jægte, saa og en liden Væng eller Cahyte. Dernæst Sambøringer, Baade paa 3 a 4 Læster eller derover, og indrettede til at modtage store Ladninger. Ottringer ere Baade med 5 Par Aarer, som ere de største brugelige Fiskerbaade, hvilke udfordre 8 Mand; de tiene helst til Lange- og Qveite-Fiskeriet paa Storeggen. Fiøringfar eller Fiæringfar, en Baad med 4 Par Aarer, som bemandes altid med 6 Mand til Torske-Fiskeriet 2 a 4 Mile i Havet. Sexring, er ligeledes en Havbaad med 4 Par Aarer for 5 Mand. Kiempe-Færing, en Fiskerbaad paa 3 Par Aarer for 3 a 4 Mand. Færing, en liden Baad med 2 Par Aarer, som idelig og daglig bruges af 1 eller 2 Mand. Firøringer, ere store Kiempe-Færinger med 4 Par Aarer, og Trøringer ere store Færinger til 3 Par Aarer. Jægte-Baade, ere de smaa Baade, som Jægtene bruge, dannede omtrent som en Skibsjolle, af en plump og stærk Bygning. Herforuden bruges af Embedsmændene og andre fornemme Folk de saa kaldte Speiel-Baade, deels med en liden Væng eller Cahyte, enten af Træe eller grov Vordug, omtrent som paa Chalupper, og deels ganske

Digitized by Google

ganske aabent. Paa saadanne Baade besøges Tingene af Amtmanden med Fogden og Sorenskriveren 2de Gange om Aaret, nemlig: om Foraaret i Maj og Junii, og om Høsten i September og Octobr Maaneder. Sorenskriverens Domme indstævnes for Bergens Laugting. Den første Konge over Søndmør, som de gamle norske Historier melde om, har været Thorgard, Kong Nors Sønneson, og efter ham hans Børn og Afkom. Aar 859 i Kong Harald Haarfagers Tid regierede en Konge over Søndmør ved Navn Arnvid Treserkiabane, Kong Thorgards Sønneson, som tilligemed Kong Audbiørn i Fiordene blev overvunden og ihielslagen efter en meget skarp og haardnakket Søetræfning ved Solskiæl. Arnvid var altsaa den sidste Konge over Søndmør; thi efter hans Død blev den navnkundige Greve Rangvald, siden kaldet Møre-Jarl, af Kong Harald beskikket til Lehns-Høvding over Søndmør, Nordmør og Romsdalen, og fra den Tid synes det, at disse 3de Districter stedse have været forenede under et særdeles Lehn og Amt. Æbletræer, baade plantede og vilde, voxer her meget villig, fornemmelig i Fiordene, saa og Kirsebærtræer med røde og sorte Bær, dog ikke i alle Aar lige gode.

Søndmøres Provstie bestaaer af foranførte 10 Præstegielde, nemlig: Haram, Borgund, Ørskoug, Strand, Nordal, Jørgenfiord, Volden, Ulvsteen, Herøe og Vandelven, af hvilke ikkun 4 ere at ansee for de rette Hovedkald, nemlig: Borgund, Ørskoug, Volden og Herøe, skiønt dette sidste havde kun Navn af et Vice-Pastorat i den Tid det, som foranmeldt, laae under Tronhiems Domcapitel. Under disse 4 Hovedkald have de øvrige 6 Kald med alle deres Sogne i de ældre Tider været henlagte, først som Annexer, men siden under Navn af residerende Kapellanier, saaledes at Haram laae under Borgund, Nordalen og Strand under Ørskoug, dog det sidste bestandig som Annexer, Jørgenfiord og Vandelven under Volden, og Ulvsteen under Herøe. Der var altsaa kun 4 Sognepræster, naar Vice-Pastor for Herøe regnes dertil; men disse fik siden formedelst Kaldenes Vidtløftighed nogle saa kaldte residerende Kapellaner under sig, som boede paa de længst fraliggende Steder i Kaldet, og havde visse Sogne at bestyre, men ere Tid efter anden forandrede til frie Præstegield, og have nu alle sine egne Sognepræster, samt tillige en residerende Kapellan til Borgens Præstegield. Alle disse Præstegielde ere inddeelte i 21 Kirkesogne, som have ligesaa mange Kirker og 4 Kapeller. Af Kirkerne ansees Borgunds, Ørskougs, Voldens og Herøe Kirker allene som Hovedkirker, især naar publique Udgifter indfalde, da disse 4 gemeenlig betale mere end de øvrige 17 Kirker, hvilke i saa Fald ikkun svare deres

Andeel

Digitized by Google

Andeel som Annexer, saaledes som det i de ældre Tider hor været brugeligt. Kirkerne eies enten af visse Proprietairer eller af Sognemændene. Til de første Slags henhørte Aar 1762, Haram, Vigren, Borgund, Ørskoug, Søkelven, Jørgenstorden, Volden, Ørsten, Hareid, Ulvsteen, Herøe, Sandøe og Røvde, item Gidskøe-Kirke. Til samtlige Kirker ligger 151 Vog 1 Bispd. 3½ Mark Fiskes Jordegods. Præsternes Mensal-Gods belsber til 443 Vog 2 Bispd. 23 Mark Fisk. Deres ligesom Kirkernes Korn-Tiende var ommeldte Aar 1762 i alt 903 Tønder Havre og 27½ Tønde Byg paa hver Part. Fiske-Tienden betales aarlig efter Accord. Den ene af Sognepræsterne er tillige Provst i dette Provstie, som staaer under Biskopen i Bergen.

Søndre Bergenhuus Amt i Bergens Stift, grænser i Øster til Hallingdalen og Rummedol i Buskeruds Amt; i Sydvest og Sønden til Øvre Tellemarkens Fogderie i Bradsberg Amt og Ryfylke Fogderie i Stavanger Amt; i Vesten til Nordsøen; og i Nord til Indre- og Ytre-Sogns Fogderie i nordre Bergenhuus Amt. Det bestaaer af 2de Fogderier, nemlig: Nordhordlehn og Vosse, samt Søndhordlehn og Hardanger, hvilke ere inddeelte i 3de Sorenskriverier, som ere: 1) Nordhordlehn, 2) Søndhordlehn, og 3) Vosse med Hardanger. Disse samtlige Districter bestaae af 21 Præstegielde med 73 Kirkesogne, deraf eet Sogn, nemlig Røldal, som i det Geistlige hører til Suledals Præstegield, i Ryfylke Fogderie, Stavanger Amt. Herforuden Staden Bergen, som Stiftets Hoved- og eneste Stad, beliggende i Nordhordlehns Sorenskriverie. De matrikulerede Gaarde i dette Amt belsbe i alt til 3247 Numere. Her ligger nogle gamle adelige Sædegaarde, hvoraf een, nemlig Rosendal, som tilforn med tilliggende Gods har været et Baronie, har Birkeret, og under samme ligger et Kobberværk, kaldet Lilledals eller Christiansgaves, det eneste Kobberværk i hele Amtet. Desuden hører 6 gode Marmorbrude under Amtet, see Søndhordlehn. Tingene holdes i Amtet 2de Gange om Aaret, nemlig om Forraaret i Maji, Junii og Julii, og om Høsten i September, October, November og December Maaneder.

Søndre Guldbrandsdalens Sorenskriverie, i Guldbrandsdalens Fogderie, Christians Amt, bestaaer af 5 Præstegielde og Tinglauge, som ere: Faaberg, Gusdal, Øier, Ringeboe og Froen, hvor Tingene holdes 3de Gange om Aaret, see Guldbrandsdalen. Sorenskriverens Domme indstævnes for Hedemarkens eller Oplands Laugting.

Søndre Hedemarkens Sorenskriverie, i Hedemarkens Fogderie og Amt, bestaaer af 3de Præstegielde, hvilke ere: Leuten,

Digitized by Google

ten, Rommedal og Stange, samt endeel af Vangs Præstegield, nemlig: Vangs og Skattums Fierdinger. Sorenskriverens Domme indstævnes for Hedemarkens eller Oplands Laugting. See i øvrigt Hedemarkens Fogderie.

Søndre Heen, en Gaard i Edsbergs Præstegield, Rakkestads Fogderie, Smaalehnenes Amt, beliggende ½ Miil i Sydost fra Edsberg Kirke. Paa denne Gaard har fordum staaet en Kirke eller Kapel, hvoraf Grundstene længe har været at see, men som nu benyttede til Tomtstene til Gaardens Bygninger.

Sønder-Island eller Søndre Fierding af Island, under Skalholts Bispedømme, kaldes paa islandsk Sprog Sunenlendinga Fiórdung, ligger midt i Landet mod Sønden, og er skilt fra Østerlandet ved Solheimesand, og fra Nordlandet ved store Fielde og Isbierge, samt fra Vesterlandet ved Hvalfiord og Botnsaae. Dette District er meest beboet af hele Landet, og Folkemængden er her den største. Klimatet eller Himmel-Egnen er mild, men den underjordiske Ild har ilde medhandlet adskillige Districter, saa at de ikke har saa god Udseende som de andre. Dette søndre Land er over 30 Mile langt, og er indhegnet med de største og fornemste Bierge paa Landet, saasom: Skialdbreed, Geitlands Jøkel, Eriks Jøkel, Bald Jøkel og Hofs Jøkel. Disse 4 sidste ere alle meget høie Isbierge, ligesaa Tinfialla Jøkel, Blaaefell, beliggende for sig selv, og Hekla, et af Landets mindre Bierge, men dog meest bekiendt. Biergene i Bygden ere kun smaa og lave, hvoraf de fornemste ere: Hengleefield og Ingolfsefell. Her ere adskillige fiskerige færske Søer og Elve, saa og endeel Hverer eller varme Bade. Denne Fierding bestaaer af 6 Sysseler, nemlig: Rangaarvalle, Vestmanøer, Aarnes eller Arnes, Guldbringe, Kiosar og Borgarfiord, hvilke indeholde 46 Præstegielde, inddeelte i 39 Tingsogne, som Aar 1753 havde i 5 Sysseler, Vestmanøe undtagen, 1040 Skattebønder og 1265 andre Bønder, og var i alle Sysselerne Aar 1760 i alt 1119 Jorder eller Tuner. Aar 1703 bestod det hele Folke-Antal i søndre Fierding af 15,781 og Aar 1766 af 14,443 Siele. Over denne Fierding er Stiftamtmanden tillige Amtmand, og for søndre og østre Fierdinger en Laugmand. I det Geistlige er søndre Fierding ikkun inddeelt i 4 Provstier, thi Rangaarvalle og Vestmanøer udgiøre eet Provstie, og ligesaa Guldbringe og Kiosar eller Kialarnæs eet Provstie. Aar 1770 eiede Almuen i søndre Fierding 823 store og smaa Baade. I Aarnæs Syssel ligger det biskopelige Sæde, kaldet Skalholt, hvorhos staaer Skalholts Domkirke, og i Guldbringe Syssel paa Reikevig er en latinsk Skole, som forhen har været paa Skalholt, see Skalholt og Reike-

Digitized by Google

Reikevig. Landfogden boer tillige i denne Fierding, nemlig paa Øen Vedie eller Vedøe under Guldbringe Syssel. Det islandske Althing holdes paa en stor Mark, kaldet Thingvalle, ved Øxeraae i Aarnæs Syssel, see Thingvalle eller Øxeraae.

Sønnelov- eller Sønnelev-Sogn, i Nedenæs Fogderie og Amt, er et Annex under Sognekaldet i Byen Øster-Riisøer.

Sønsteboe, en Gaard i Lessøe Præstegield, under nordre Guldbrandsdalens Sorenskriverie, Christians Amt, af Skyld 4 Huder 6 Skind, har 2 Opsiddere og 3 Huusmænd. Paa denne Gaard staaer en Bautasteen med Inskription af indhugne gamle Rune-Bogstaver.

Sørbøe Sogn, et Annex til Rennesøe Præstegield, i Ryfylke Fogderie, Stavanger Amt. Kirken ligger med Hovedkirken paa Øen Rennesøe, og er en grundmuret Bygning. I Kirken findes en Liigsteen med Rune-Bogstaver, dog uden nogen vis Mening, men paa Kirkegaarden ligger en anden Steen 4 Alne lang med følgende Inskription af Rune-Bogstaver: "Thormuds aug Thurkarln Vidsn Stain Disa Kirkiu."

Sørdal, en Dalstrækning, som gaaer op fra Søvde-Fiordens Botn paa vestre Side af Rovdsdalen, i Søvde Annexsogn, under Vandelvens Præstegield, i Søndmørs Fogderie, Romedals Amt. Denne Dal er ikkun ½ Miil lang, og løber mod Sønden og Vesten hen til Hovedsognets Grændser. Den ligger indslutter af meget høie og mod hinanden heldende Fieldsider, og indbefatter 4 Gaarde, samt et færsk Vand og en Elv, som har et jevnt og stille Løb, saa at Laxen kan gaae op fra Fiorden lige til det øverste af Dalen, hvor den bliver fangen. Gaardene beboes af 7 Bønder.

Sørfolden og Nordfolden, see Folden-Fiord.

Sør-Herøe, see Nord-Herøe.

Sørlie, en Fieldbygd under Sneaasens Præstegield, i Indersens Fogderie, Tronhiems Amt, beliggende 12 Mile i Øst fra Sneaasens Kirke, og kaldes med en anden Fieldbygd, nemlig Nordlie, under Eet, Findlierne. I Sørlie ligger 15 Gaarde og 4 a 5 Nybygnings Steder. Gaardene, som Kongen solgte ved offentlig Auction i Aaret 1722 til Indbyggerne, ere meget ringe skyldsatte, og hvoraf desuden allene svares halve ordinaire Skatter, ligesom og Indbyggerne ere frie for al Kongelig Tieneste. Korn voxer her ikke, uden allene visse Aar en liden Deel Byg, som dog de fleste Aar affryser; derimod ere Gaardene til Høeavling temmelig betydelige og Græsningen om Sommeren i Udmarken anseelig, hvorfore enhver Bonde holder en stor Deel Kiør og andre Creature, og derved har Leilighed til at virke en Mængde

Fede-

Digitized by Google

Fedevare. Eet eller flere Fiskevande ligge til enhver Gaard; saa haves og god Leilighed til Jagt eller Skytterie af Dyr- og Fuglevildt, som med Fede- og Skindvare bringes til Sneaasen om Vinteren over Fieldet, og opkiøbes af visse Bønder, som igien anskaffe Liebyggerne Korn og alle andre fornødne Vare. Endeel Fuglevildt, fornemmelig Jærper, bliver og solgt til Jemterne, og derfra bringes til Stockholm i Sverrig. Indbyggerne har deres egen Kirke, som Aar 1613 afbrændte, men blev igien opbygt Aar 1616. Den er en liden Træebygning, panelet eller beklædt med Bræder baade ind- og udvendig, og desuden indvendig betrukken med malede Lærreder. Denne Kirke staaer paa en Gaard, kaldet Devik, og holdes vedlige af Almuen, som desuden svarer Kirketiende til Præsten. Præsten besøger saavel denne som Nordlies Kirke og Almue 2de Gange om Sommeren. Til Kirken er en Klokker, som i Præstens Fraværelse holder Bøn med Almuen hver Søn- og Helligdag i Kirken, og læser Forklaringen af Hunspostillen.

Sør-Ranen, en Arm af Ranen-Fiord i Brønse Præstegield, Helgelands Fogderie, Nordlands Amt.

Sør-Sømnen, en stor beboet Halvø i Helgelands Fogderie, Nordlands Amt, som udgiør en Fierding eller Tinglaug, kaldet Sørsems Fierding, og et Annexsogn til Brønse Præstegield. Kirken, som ligger paa Øen, kaldes Viig. Tingstedet er Gaarden Steenssøen.

Sørums Præstegield og Tinglaug, i Nedre Rommeriges Fogderie og Provstie, Aggershuus Amt, bestaaer af 2de Kirkesogne, som ere: Sørums Hovedsogn, hvis Kirke er af Muur, og Frogner Annex, hvortil er en Sognepræst. En stor Elv, som løber igiennem Præstegieldet, kaldet Rømue, giør ofte ved Oversvømmelse og Udbrud stor Skade paa hosliggende Gaarde. Saaledes er for nyelig indtruffet en betydelig Skade, nemlig den 23de Junii, samt den 2den, 3die og 7de Julii 1794, da de 2de Gaarde Løhren bleve af Elven udtagne og forvandlede til en Leerhob, og befrygtes for, at Sørum Præstegaard og Kirke er underkastet samme Skiebne. Videre herom see Rømue-Elv. Tingstedet for Sørums Tinglaug er Gaarden Bingen.

Sørvaage, en Bugt eller Viig af Havet ved den vestlige Side af den store Ø Vaagøe, beliggende under Vaagøe Syssel, blandt de færøiske Søndfiords-Øer. Ved bemeldte Bugt ligger en Annexkirke til Vaagøe Præstegield, kaldet Sørvaage- eller Syndervaage-Kirke. Strax uden for Landet ved den søndre Side ligger 2de Holme med nogle høie Spidser paa, kaldet Tindholm og Gaaseholm.

Sørøe,

Digitized by Google

Sørøe, en stor Øe i Vestfinmarken, under Finmarkens Fogderie og Amt, af 7 til 8 Miles Circumference, er hist og her med smaat Riis- og Kratskov bevoxen. Her skiær sig ind mange Fiorde fra Havet, saasom paa nordre Side: Sørhavn, Sandfiord, Ofodbotn, Dynnefiord, Sandøebotn og Bastefiord. Ligesaa paa søndre Side: Brevig, Hasvog, Hasfiord, Meltfiord, Eidsfiord, Havnfiord, Sletnæsbotn, Akkenfiord, Mæfiord og Kiødvig. Imellem Hasvog og Hasfiord ligger Kirkevig-Havn, hvor, før Kiøbstædernes Anlæg i Finmarken, tillige var en Handelsplads. Her staaer Hasvig Kirke, som er Annex til Loppens Præstegield. Øen i sig selv tilhører $\frac{1}{3}$ Part Kongen og de $\frac{2}{3}$ Parter afgangne Laugmand Schønebølers Arvinger. Denne Øe er saaledes, i Henseende til de Schønebølers Ret derudi, den eneste Eiendom i Finmarken, thi det øvrige saavel paa det faste Land, som Øerne, er Kongens, som Enhver i fordum Tid uden Fæste og Brøel og uden nogen Slags Afgivt eller Landskyld har beboet og brugt til sin Nytte; men nu ere Jordeiendommene i Vestfinmarken uddeelte og opmaalte til visse Boesteder, efter Reskript af 8 Junii 1775, og er derved til Aar 1789 paa Sørse uddeelt 30 Boepladse, hvorpaa Eiendomsskiøder ere givne, nogle for 2de Familier, hvoraf svares i Landvare eller Landskyld 24 ß til Kongen af hver Mand. Paa Øen gives Leilighed til Odder- og Kobbefangst, som Indbyggerne har forpagtet; saa svare de og en liden Afgivt for Ret til at holde nogle Reensdyr paa Øen.

Sør-Øerne, saa kaldes de Øer, som ligge paa søndre Side af det store Dyb Breesund, i Søndmørs Fogd., Romsdals Amt.

Søvde Skibreede, et Tinglaug under Hembnæs Fierding, i Ryfylke Fogderie, Stavanger Amt, som er et Annexsogn til Suledals Præstegield sammesteds, bestaaende af 73 matrikulerede Gaarde, hvilke Aar 1746 bleve beboede af 109 Gaardmænd. Tingstedet er Gaarden Jelsøe.

Søvde Sogn, et Annex til Vandelvens Præstegield, i Søndmørs Fogderie, Romsdals Amt, som bestaaer allene af fast Land, og især af en fra Røvde-Fiorden indløbende Tverfiord, kaldet Søvds Fiørden, samt 3de derfra opgaaende Dale, nemlig: Røvdsdal, Sørdal og Nordal. Kornavlingen falder her i Almindelighed ikke saa god som i Hovedsognet; men derimod er Qvægavlingen noget større og bedre, formedelst de ypperlige Græsgange her gives, som skal neppe have deres Lige i Fogderiet. Ved dette Næringsmiddel især, og ved Hielp af den yderligste Sparsommelighed, er Folkets Tilstand her nok saa god som i Hovedsognet og paa de fleste andre Steder i Fogderiet. Dette Sogn indeholder ikkun 31 matrikulerede Gaarde, men adskillige deraf

Digitized by Google

meget store, hvilke tilsammen skylde 82 Vog 18 Mark Fisk, og bleve Aar 1757 beboede af 93 Gaardmænd og 5 Huusmænd. I samme Aar var det hele Folke-Antal 411 Siele, deraf gamle og vorne Folk 281. Kirken er en liden gammel og uanseelig Stav-Kirke, som hverken ud- eller indvendig har noget mærkværdigt, undtagen en gammeldags Altertavle, indrettet omtrent som et Skab med dobbelte Døre, og med et malet Billede uden paa hver Dør, hvoraf det ene forestiller Jomfrue Maria, og det andet St. Ole, som træder paa en kronet Slange, holdende i den ene Haand en Kalk, og i den anden et Sværd, med denne Underskrivt: *Sanctus Olaus*. Kirken vedligeholdes af Sognefolket, og hører dertil et Jordegods, bestaaende af 11 Vog 2 Bispd. 1½ Mark Fisk.

Søvds- eller Søvde-Fiorden sammesteds, gaaer op fra Røvdefiordens søndre Side, og løber ind imellem Røvde og Brandals-Stranden, tagende sin Begyndelse paa den ene Side ved et Næs, kaldet Søvdsnæsset, og paa den anden ved Koppernæsset, strækkende sig derfra 1 Miil mod Sønden. Denne Fiord er mere smal ved Mundingen end ved Botn, hvor den breder sig saa vidt ud, at de 3de førnevnte temmelig store Dale have Rum nok at aabne sig. Paa begge Sider, især den østre, har Fiorden meget bratte Fielde, saa at de paa mange Steder hænge ganske ud over Stranden, og ligesom bedække de sammesteds liggende Gaarde, hvilke af den Aarsag sielden kan sees eller bemærkes fra Fieldtoppene. Fiorden er desuagtet paa begge Sider temmelig vel beboet, og har adskillige smaa Bøygdelauge, saasom Tagsæt- og Løsæt-Bøygden paa vestre Strandside, samt Skaar- med Sæter-Bøygden paa den østre. Desuden findes her 2de smaa Dale, nemlig Søvds-Eidet og Grøtdal. Den første overskiær den hele Landtunge imellem Vandelvensfiord og Søvdsfiorden af en Miils Længde, og ligger her en Landevei imellem begge Fiordene. Denne Dal eller Eid er omtrent lige deelt imellem Hovedsognet og Søvde Annex, og er den vestre Kant, som hører til Hovedsognet, vel beboet, iblandt hvilke er Gaarden Fiskaae, hvor et Jernværk forhen har været i Drivt. Den anden Dal er en øde Dal, hvorigiennem løber en Elv, kaldet Grøtdals-Elv.

T.

Taadøe, en Øe strax inden for Byen Kragerøe, i Nedre-Tellemarkens Fogderie, Bradsberg Amt. Ved denne Øe, hvis Jord

Digitized by Google

Jord er frugtbar og forsynet med en betydelig Skov, især af Eeg, er en god Havn, og er derved opført en meget smuk Vaaningsbygning, samt en priviligeret Skibskran anrettet, med dertil fornødne Pakhoder for udlossende Vare af skadelidte Skibe.

Taasøen eller Tausøen, en beboet Ø ved Qvæsø-Fiordens Indløb, strax Østen for Randsø, i Oddernæs Hovedsogn og Præstegield, Mardals Fogderie og Amt. Denne Ø er ½ Miil i Omkreds, og skylder 1 Hud.

Tafiord, en Fiord i Nordals Hovedsogn og Præstegield, Søndmørs Fogderie, Romsdals Amt, som egentlig er en Fortsættelse af Nordalsfiorden, eller den inderste, smalleste og korteste Deel af den Tverfiord, som i fordum Tid blev kaldet Todrafiord, hvoraf den vestlige Deel har Navn af Nordalsfiord. Den begynder paa nordre Side ved en Vig, kaldet Valdalsvigen, og paa den søndre ved et Næs, kaldet Vindsnæsset, hvorfra den strækker sig ¾ Miil mod Sydost, og stoder til en vidtløftig, men i sig selv ubetydelig Dalstrækning. Fiorden er overalt trang og indkneben, især paa et vist Sted, kaldet Syndnæss, hvor man fra den ene Side kan raabe over til den anden, og af den Aarsag bliver den om Vinteren belagt med Jis, som enten er saa stærk, at den ganske hindrer Farten til Søes, eller og er af den Beskaffenhed, at den hverken vil briste eller bære, og følgelig foraarsager Indbyggerne stor Uleilighed, naar de paa saadanne Tider skal besøge Kirken eller andre Steder, hvor de ei kan komme uden til Baads. Fieldstrækningen paa søndre Side af Fiorden er steil og lidet beboelig, saa at der ikkun ligge nogle faa og smaa Gaarde; men paa nordre Side falder Situationen bequemmere, især oven paa Fieldet, hvorpaa ligger en heel Bygd, som tildeels kaldes Sølvberg-Bygd, og deels Selver- eller Selvboe-Bygd. I dette Bygdelaug voxer den beste Rug i hele Præstegieldet, fornemmelig paa en Gaard, kaldet Rugsæt, som deraf har sit Navn. Ved samme Side af Fiorden er et Sted, kaldet St. Ols Slange, som viser sig ved Fiordens Aabning, og er en stor og hvid Marmor-Aare, som i den steile og nøgne Fieldside gaaer bugtevis ned ad, og kan nogenledes lignes med en Orm eller Slange, men taber alt mere og mere af Ligheden, jo nærmere man kommer til Stedet. Om denne af Naturen dannede Slangelignelse fortælles her af Indvaanerne: at St. Ole paa en Søereise til Valdalen mødte her en Søeorm, som gjorde alle hans Folk bange og forsagte; at han fra Forstavnen i Skibet greb fat paa Ormen, og kastede den op til Fieldsiden, hvor den blev siddende fast og forvandlet til Steen. Bemeldte Dal gaaer ½ Miil op mod Østen, uden at have noget Navn, og indeholder intet andet mærkværdigt,

end et lidet fiskerigt ferskt Vand, som ved en Elv falder ud i Fiordens Botn. Dette Vand ligger ved en Gaard, kaldet Tastord. Strax oven for Vandet begynder Dalen at slaae sig ud i 2de Grene, begge omtrent 1 Miil lang, og begge nogenledes vel beboede, af hvilke den ene, som løber op mod Nordost, kaldes Rødal, fordi Fieldsiderne see meget røde ud af Jernrust, ligesom de og skal indeholde en meget riig og kobberhaltig Jernmalm; men den anden, som tager sit Løb mod Sydost, kaldes Kaldhuusdal. Fra disse Dale kommer 2de Elve nedflydende, som hver for sig danne et lidet ferskt Vand i Dalene selv, førend de støde til hinanden, og siden ved fælles Hielp danne det forhen ommeldte nederste og største Vand. Fra Kaldhuusdalen gaaer en Alfarvei over Langfieldene til Gaarden Løkeraae i Guldbrandsdalen.

Talgøe, en beboet Øe paa den østre Side af Bukkenfiord, i Ryfylke Fogderie, Stavanger Amt, bestaaende af 3de store og gode Gaarde, som have 10 Opsiddere. Her staaer en Kirke, som er Anner til Findøe Præstegield. Denne Kirke er en liden, men smuk Steenbygning, staaende ved den ene af Gaardene, kaldet Gaar, hvilken Gaard i fordum Tid har været beboet af en mægtig Mand, ved Navn Asak, som skal have opbygt Kirken. Paa Øen er ingen Skov.

Talknefiord, en Fiord i Bardestrands Syssel, vestre Fierding af Island, hvori er en god Havn for store og smaa Skibe. Ved denne Fiord findes 2 varme Bade.

Talvig, en ypperlig Havn i Vestfinmarken, hvor, før Kiøbstædernes Anlæg sammesteds, tillige var et vigtig Handelssted for Altens Handel. Her staaer en Kirke, kaldet Talvig, som er Hovedkirke for Altens Præstegield.

Tamlaget, en Gaard i Holtaalens Høvedsogn og Præstegield, Guldals Sorenskriverie, Tronhiems Amt, tilhørende Rørraas Kobberværks Participantere, har en Opsidder. Gulen Elv løber her forbi, hvor en Hytte, kaldet Tamlagets Hytte, med en Hytteplads, som nu beboes af en Huusmand, har staaet, hvilken Hytte nu er forflyttet til Dragaas. Til denne Gaard er en betydelig og smuk Fyrreskov.

Tamsøe, en liden Øe, 1 Miil inden for Porsangers Fiords Aabning i Vestfinmarken, hvorpaa voxer en stor Mængde Multebær.

Tana-Elv, en meget stor og lang Elv, som har sit første Udspring fra adskillige Søer i det Svenske Lapmark, og løber 10 a 12 Mile igiennem Østfinmarken, hvor den i Kollefiords Præstegield falder ud i Tana-Fiord. Ved Udløbet er om Sommeren et betydeligt Laxefiskerie, som i første Tid har været bortforpagtet til Hollændere, dernæst til endeel Handelsmænd i Kiøbenhavn, nemlig

nemlig i Aaret 1619, og siden til de bergenske Kisbmænd, som svarede Forpagtnings-Afgiften til Aar 1702, da de ved en Octroi fik baade Tana og Altens Elve med al den øvrige Deel af Landet, uden videre Afgivt end Tiende. Tana-Elv optager i sit Løb mange andre Tverelve. Bemeldte Tana-Fiord er en meget breed Fiord, som fra Havet skiær sig ind i Landet imellem Omgang paa den vestlige og det Næs Tana-Horn paa den østlige Side, derefter har en Længde af nogle Mile, og tilsidst deler sig i 2de Arme, under Navne af Østre- og Vestre-Tana. Ved denne Fiord ligger en Kirke, kaldet Tana, som er Hovedkirken for Tana Præstegield, hvorunder hører et Annex, kaldet Omgang. Til dette Præstegield er en Sognepræst.

Tananger, en Havn i Jedderens District, Stavanger Amt, hvor en Kongelig Toldbetient er ansat, henhørende under Stavanger Tolddistrict.

Tandberg, en Gaard i Nordrehougs Hovedsogn og Præstegield, Ringeriges District, Buskeruds Amt, hvor en Konge i fordum Dage skal have boet, ved Navn Tane, hvorefter Gaarden skal have faaet sit Navn. Her sees endnu Grundvolden af en temmelig vidtløftig grundmuret Bygning, og en Mængde Stykker af Tag- og Muursteene findes i og oven Jorden. Fra det Sted hvor Bygningen har staaet, berettes at gaae en muret Løngang til en strax ved Gaarden liggende Høi. Denne Høi er for omtrent 100 Aar siden udgravet, og deri fundet et stort Sværd. Oven for Gaarden ligger en Moe eller slet Mark bevoxet med Skov, kaldet Tandbergmoen, hvor en utallig Mængde af smaa og store Høie sees. Her siges at have staaet et Feltslag imellem Kong Tane og en anden Konge, ved Navn Veine, som boede paa Gaarden Veine eller Veier, beliggende ½ Mil fra Tandberg. Omkring disse Høie er fundet en Mængde Pile, Sporer og Menneskebeen.

Tangen eller Kobbervig-Tangen, en anseelig Ladeplads, beliggende paa den søndre Side af Drammens Fiord, og henhører under Byen Strømsøes Jurisdiction, som ligger strax oven for, for saavidt Borgerne betræffer, men ellers sorterer dette Ladested under Grevskabet Jarlsberg, paa hvis Grund det ligger. Indvaanerne, som bestaae af nogle Kisbmænd, Høkere, Skippere og andre Søefolk, Haandværkere og Fiskere, have deres egen Kirke, en Træbygning staaende paa en Klippe, temmelig smuk med smukke Ornamenter, hvilken Kirke hører under Skouge Præstegield, i bemeldte Jarlsbergs Grevskab. Her er kun een Gade, som er bebygget paa begge Sider, hvorigiennem den almindelige Landevei ligger. 2 a 3 Bomuldsspinderier ere her oprettede. Stedet har den Fordeel fremfor Strømsøe og Byen Bragnæs, som

Digitized by Google

som ligger paa nordre Side af Fiorden eller Elven, at de største og sværeste Skibe maae her gaae til Ankers, saasom de ei formedelst lavt Vand kan seile længere op; de maae derfore ved Tangen ud- og indlosse deres Vare. Disse samtlige Steder have eet Toldsted, Drammen kaldet, see Strømsøe.

Tangen, en Ladeplads imellem Byen Arendal og Ladepladsen Sandstøe, i Nedenæs Fogderie og Amt, hvor nogle Familier boe. Her er anlagt en skiøn Reberbane, hvor de her ankommende Skibe blive forsynede med alle Slags behøvende Tougværk.

Tanums eller Brunlaugnæs Præstegield, see Brunlaugnæs.

Tarvanger-Søe, et stort ferskt Vand i Undals Præstegield, Mandals Fogderie og Amt, som er over 1 Miil langt og paa sine Steder meget dybt.

Tarven, en Samling af mange store og smaa græsrige Øer, henhørende under Østeraad Herregaard paa Ørlandet, i Fosens Fogderie, Tronhiems Amt. Paa disse Øer opfødes en stor Deel Ørne og engelske Faar, item mange store og skiønne Heste.

Taskebierget, et Handelssted paa Norvøe, i Borgunds Hovedsogn og Præstegield, Søndmørs Fogderie, Romsdals Amt.

Tauterøe, en Øe i Havet under Romsdals Fogderie og Amt.

Tautterøe i Tronhiems Fiord, see Toutterøe.

Teje, en smuk Gaard i Notterøe Præstegield, under Jarlsbergs Grevskab, som i ældgamle Tiders Matrikul er kaldet Bispegaard, og formodes formedelst dens behagelige Situation at have været een af de katholske Bispers Lystgaarde. Ved denne Gaard har i det 13 Aarhundrede staaet et stort Kloster, kaldet St. Oles Kloster, hvoraf endnu sees Rudera.

Teiset, en Gaard beliggende paa et Eide, kaldet Tilter-Eidet, henhørende under Næssets Præstegield, i Romsdals Fogderie og Amt, hvor en Konge, ved Navn Tilter, i gamle Dage skal have boet, som førte Krig med en anden, boende paa Nabo-Gaarden Tova, hvilken Gaard henhører under Nordmørs Fogderie.

Tellemarken, see Øvre- og Nedre-Tellemarken.

Tenøe, en liden Øe under Vatne Annexsogn, i Borgunds Præstegield, Søndmørs Fogderie, Romsdals Amt, ved Mundingen af Vatnefiord, som beboes af 2 Gaardmænd, hvis Gaarde skylde tilsammen 1 Vog Fisk. Ved denne Øe er en god Havn, som ofte besøges af de Skibe, der agte sig til eller fra Kisbstæden Molde.

Tessingdalen, et Bygdelaug i Tinds Præstegield, Øvre-Tellemarkens Fogderie, Bradsberg Amt. Her sees Rudera af en ældgammel Bygning, som en Mand, der ved sin store Formue havde vundet

Digitized by Google

vundet en særdeles Agtelse blandt Bønderne, lod opføre, og for sin Død ordinerede, at den Kiste, som hans Liig blev nedlagt udi, skulde ophænges ved Messingkiæder i samme Bygning; anmodede tillige Bønderne, ofte at forsamle dem og synge Liigsange i samme Værelse, hvorved skulde uddeles Penge af en vis Kapital, som han dertil bestemte. Dette skal efter hans Død virkelig være efterlevet i en meget lang Tid, indtil Slutningen af forrige Seculum, da en Præst paa Stedet, ved Navn Haurids, fik denne Helgen-Andagt afskaffet og Bygningen ruineret.

Thernøe, en beboet Øe, som med en ubeboet Øe, kaldet Lundøe, ligger uden for Kolla-Fiord, i Kiosar Syssel, søndre Fierding af Island.

Thingeyre- eller Dyrafiords-Havn, see Dyrafiord.

Thingvalle-Sveit, en Fieldbygd, beliggende i den vestlige Deel af Aarnæs Syssel, søndre Fierding af Island. Her ligger den største ferske Søe i Island, kaldet Thingvalle-Vatn, som er 5 a 6 Mile i Omkreds, meget dyb og fiskerig. Ved en liden Elv, kaldet Øxeraae, som løber ned i bemeldte Vatn, ligger en stor slet Mark, kaldet Thingvalle, hvor det saa kaldte Althing holdes hver 10de Sommer-Uge, see Island.

Thingøe- eller Thingeyar-Syssel, i nordre Fierding af Island, adskilles fra Øefiords Syssel ved Vadleheide, og fra Mule-Syssel paa Østerlandet ved Langenæs, især den Odde Skaalatange, som løber ud derfra. Dette Syssel bestaaer af 17 Præstegield, nemlig: Greniadarstad, Løvaas, Eyadalsaae, Mule, Svalbard, Huusevig, Helgestad, Høfde, Præsthoole, Skinnastade, Gard, Skutustad, Haals, Thorodsstad, Tanglebakke, Sandanes og Nes. Disse Præstegield have i alt 29 Kirkesogne, hvortil ere 17 Sognepræster og 8 Kapellaner. 2de af Sognepræsterne ere tillige Provster, nemlig den ene i den vestre og den anden i den nordre Deel af Sysselet, som begge staae under Hoole Biisp. I det Verdslige indbefatter Sysselet 12 Tingsogne, bestaaende Aar 1760 af 314 Jorder eller Tuner. Aar 1753 var her i Sysselet 100 Skattebønder og 337 andre Bønder, hvilke tilsammen Aar 1770 eiede 78 store og smaa Baade, deraf 3 for 8 Mand, 6 for 6 Mand, 62 for 4 Mand, og 7 for 2 Mand. Aar 1703 bestod det hele Folke-Antal af 2929 Siele, og Aar 1769 af nogle faa flere. Dette Syssel har mange fiskerige ferske Søer eller Vande.

Thingøre-Kloster, i Hunevands Syssel, under sidstmeldte nordre Fierding af Island, har fordum været et anseeligt Kloster, stiftet Aar 1135, men blev ved Reformationen secolariseret. Her er nu opført en smuk Bygning paa dansk Maade, hvor Sysselmanden

Digitized by Google

den for Sysselet boer. 2de Ting af Alderdommens Levninger forvares her, nemlig en gammel Hielm og en Ringebrynie.

Thiorsaae, en af de største Elve i Island, som løber igiennem søndre Fierding, og hvorover ere adskillige Færgesteder til Reisendes Bequemmelighed. I Elven ligge 2de Øer, nemlig: Aarnæs og Olmodsøe, hvor mange Fugle lægge Æg; desuden Hagøe, hvor Heste gaae om Vinteren.

Thomas Smiths Sund, et Sund ved Enden af den Baffinske Havfiord i Straet Davids paa Grønland, hvor de største Hvalfiske befindes.

Thorgiersfell, et høit Bierg, beliggende udi Stade-Sveit eller Bøygd, i Sneefields Syssel, vestre Fierding af Island. Her findes fuldkommen store Biergkrystaller eller islandske Demanter. De fleste ere sexkantede, og nogle ere saa haarde, at de kan skiære Glas.

Thorlakshavn, et Fiskerleie Vesten for Ølvesaaen, i Aarnæs Syssel, søndre Fierding af Island.

Thorshavn, en temmelig betydelig Stad med en god Handelshavn, beliggende paa Øen Strømøe blandt Færøerne. Her er et almindeligt Oplagssted for de færøiske Vare. Byen forsvares af en Skandse, som i Anledning af den amerikanske Krig blev sat i bedre Stand end forhen til at kunne forsvare Byen mod Kapere. For nærværende Tid er den besat med hvervede Tropper af 28 Soldatere, 2 Tambourer og 3 Underofficerer, hvilke staae under en Commandant, som med Landfogden og de fornemste Embedsmænd i Landet boer i Byen, hvor Landstinget holdes. Her staaer Hovedkirken for Thorshavns Præstegield, opbygt af hele Bielker af Kong Christian 4de, Aar 1609, og ziret med et Taarn. Her er og en latinsk Skole, anlagt af Kong Christian 3die, og forbedret af Kong Christian 4de Aar 1647. En Brandforsikkrings-Kasse blev, ved Anordning af 22 Marts 1784, indrettet, og efter Taxation af 27 September s. A. blev Byen ansat for 19,540 Gylden, som er 16,283 Rdlr. 32 ß. Samme Tid udkom en Anordning om Brandvæsenets Indretning. I Nærheden af Byen er for Syge, især Spedalske, anrettet et Hospital, kaldet Arge-Hospital, hvortil Strømøe Beboere svare 60 Lam aarlig, som egentlig er en Afgivt af 139 Faar, hvilke Beboerne have i Leie, Kongen tilhørende. Matrikul-Skatten, som er bestemt til 5 Skind af 1 Mark Odelsjord, og 3 Skind af 1 Mark Kongens Gods aarlig, er lagt til Skandsens Vedligeholdelse. Til Byen ere 2de Indløbe, det ene Norden for Nolsøe imellem Stang og Østnæs, og det andet Sønden for Nolsøe, imellem Baarn og Skaalehoved.

Thors-

Digitized by Google

Thorshavns Præstegield sammesteds, bestaaer af 4 Kirkesogne, nemlig: Thorshavns Hovedsogn, hvis Kirke staaer i Byen Thorshavn paa Strømøe, og Annexerne: Kirkebøe og Kalbak paa samme Øe, samt Nolsøe Sogn paa Den Nolsøe, alle henhørende under Strømøe Syssel, hvortil er en Sognepræst, som boer i Thorshavn.

Thorsnæs Gaard, i Jonsdals Annexsogn, Strandebarms Præstegield, Søndhordlehns Fogderie, søndre Bergenhuus Amt, har tilforn været en adelig Sædegaard, bebodt af den gamle adelige Familie de Galtunger; de som endnu beboe Gaarden, lade sig kalde med samme Navn, og nedstamme i 3die Leed fra sidste Adelsmand, hvis Adelsbrev var fornyet af Kong Friderich 3die. Gaarden er klippig og ujevn, følgelig ikke af de smukkeste, men har gode Agre og Enge, en skiøn Fyrreskov, og er forsynet med en stor dog nu forfalden Vaaningsbygning af 2 Etager, hvori Vinduerne ere zirede med mange adelige Vaabener. Den sidste Adelsmand ligger begravet i Jonsdals Kirke, hvor hans adelige Skiold og Vaaben sees over Grafstedet.

Thorsvig, en Havn under Kollefiords Præstegield paa sidstmeldte Øe Strømøe.

Throndnæs eller Tronæs, en betydelig og meget behagelig situeret Gaard Vesten for Verdals-Øren, paa en ved Verdals- eller Tronhiems-Fiord udstikkende Landpynt eller Halvøe, i Verdals Hovedsogn og Præstegield, Stør- og Verdals Fogderie, Tronhiems Amt. Her skal en Konge, ved Navn Throud, have boet og givet Gaarden Navn. I de senere Tider har den og havt endeel anseelige Beboere, deriblandt en Oberste Reichvein, som lod opføre en stor Vaaningsbygning af 2 Etager, prydet med et anseeligt Taarn og en Altan, men begge Dele ere nu ei at see; desuden ere Husene nu meget forfaldne, ligesom og en i fordum Tid anlagt stor og skiøn Hauge med endeel Æble- og Kirsebærtræer. Paa denne Gaards Marker sees adskillige store og smaa Kiempehøie og 4 sammenstaaende Bautastene af forskiellig Størrelse og Dannelse.

Thveraae, en stor Elv, riig paa Lax og Ørreter, som har sit Løb imellem Nordøraae og Hvitaae, i Borgarfiords Syssel, vestre Fierding af Island.

Thveraae- eller Munke-Tveraae-Kloster, see Munke-Tveraae.

Thynæs, en Gaard i Skognens Præstegield, Stør- og Verdals Fogderie, Tronhiems Amt, som Opsidderen Poul Mogensen anseelig har forbedret, og hvorfor han har erholdet Kongelig Præmie. Denne Gaard, som ligger nær ved Verdalsfiorden paa nordre, og ei langt fra Kongeveien paa søndre Side, er vel bebygget. Nær-

værende

værende Opsidder er Skytsskaffer, og han har bebygt en Plads nær ved Landeveien, hvor Reisende blive forsynede med fornødne Heste.

Thykkebæk-Kloster, et seculariseret Munkekloster, som har staaet ved Skaptaae, i Skaftefields Syssel, østre Fierding af Island. Dette Kloster var stiftet Aar 1169 af Biskop Klaager, som satte Thorlak den Hellige til første Abbed over Klosteret. Klosteret havde meget Jordegods, hvilket ved Reformationen blev lagt under Kronen.

Thyrhoug, et beboet Sted ved Skibsleddet i Fosens Fogderie, Trondhiems Amt, hvor en Kongelig Krydsbetient er ansat, som beboer dertil for Kongelig Regning opførte nye Bygninger.

Tieløe, en stor beboet Øe, beliggende ved Indløbet af Ofodens Fiord, i Saltens Fogderie, Nordlands Amt. Nær ved denne ligger en anden meget større Øe, kaldet Hind, hvorimellem løber et Sund, under Navn af Tieløe-Sund.

Tiller Sogn, et Annex til Klæboe Præstegield, i Strinde Fogderie, Trondhiems Amt, bestaaende af 24 Gaarde med 22 gaardbrugende Bønder, samt 12 Huusmænd og Inderster. Kirken er en Trækbygning. Dette Sogn med Hovedsognet udgiør eet Tinglaug, hvis Tingsted er Gaarden Nordsæt.

Tilter-Eidet, et Eide eller smal Landtunge ved den nordre Side af Langfiords Botn, som er ¾ Mil langt, beliggende imellem Nordmørs og Romsdals Fogderier, i Romsdals Amt. Omtrent midt paa Eidet staaer ved Landeveien derover en høi aflang Steen, som giør Skilsmisse imellem Fogderierne. Paa Eidet ligger et Giestgiversted, kaldet Eidsøren.

Tiltesunds Fierding, et Tinglaug i Saltens Fogderie, Nordlands Amt.

Tind, et overmaade høit Field i Hedemarkens Fogderie og Amt, som overstiger alle andre hosliggende Fielde.

Tindelv, en stor Elv, som kommer fra et Vand, kaldet Tind-Vand, i Øvre-Tellemarkens Fogderie, Bradsberg Amt, løber igiennem endeel af samme Fogderie, og falder ud i Hitterdals Vand, i Nedre-Tellemarken.

Tind eller Tinds Præstegield og Tinglaug, i Øvre-Tellemarkens Fogderie og Provstie, Bradsberg Amt, er 7 Mile i Brede fra Øst til Vest, og 5 Mile i Længde fra Nord til Syd, ligger 12 Mile fra Byen Skeen og 8 Mile fra Kongsberg. Det bestaaer af 4 Kirkesogne, som ere: Tind eller Attraae Hovedsogn, og Annexerne: Mæl, Dahl og Hovind, hvilke tilsammen indeholde 126 matrikulerede Gaarde, hvoraf mange ere deelte blandt flere Opsiddere. Disse Gaarde skylde tilsammen 251 Tønder 2½ Sætning Korn, 20 Huder 4½ Skind, 4 Kiærlaug, 1 Faare-

Skind

Kind og 3 Lispund Smør. Hovedsognet bestaaer af 60 matrikulerede Gaarde. Ved en af Gaardene, kaldet Urdal, løber en Elv, hvori Blyemalm er at finde. Hovedkirken er en ældgammel Træbygning, hvorved ligger Præstegaarden, som har deels nye og deels gamle Bygninger, og en temmelig god Urtehauge. Folke-Antallet var Aar 1769 af Mandkiøn 1094 og Qvindekiøn 1091, tilsammen 2185 Siele. Til dette Præstegield er en Sognepræst. Tingstedet er Gaarden Jørrisdal.

Tindestol, et høit Strandfield i Hunevands Syssel, nordre Fierding af Island, i forrige Tider kaldet Eilifsfiall, hvor der findes serkantede Biergkrystaller, Qvarts, Kalcedonier, Agater og Spath-Krystaller, som holdes for at være Ædelstene, hvorfore de agtes høit af Landets Beboere.

Tindfields Jøkel, en vidtløftig Fieldstrækning i østre Fierding af Island, hvis Egn er ilde tilredt af Jordbrand.

Tindsøe, et stort færskt Vand, som strækker sig igiennem det meste af Tinds Præstegield og en liden Deel af Hierdals Præstegield, i Øvre-Tellemarkens Fogderie, Bradsberg Amt. Dette Vand er 4 Mile i Længde, og ved et Sted, kaldet Houkenæs-Odden, ½ Miil bredt, er meget dybt, og har paa begge Sider meget høie Fielde, som ofte foraarsage Kastvinde, der giør Passagen over Vandet meget farlig.

Tinstalla Jøkul, et særskilt Isbierg i søndre Fierding af Island, hvor en gammel Fieldvei, kaldet Sprengesand, gaaer op fra Sønderlandet til Nord- og Østerlandet.

Tingelstads Sogn, et Annex til Grans Præstegield, i Totens Fogderie, Christians Amt.

Tingnæs, et Næs, som ligger paa søndre Side af Hardanger Fiord, lige for det Field Øxen, og bær Navn deraf, at Almuen i hele Hardanger District, under Søndhordlehns Fogderie, søndre Bergenhuus Amt, skal have havt sin Tingstue paa samme Sted, før den Tid Landet fuldkommen var bebygget. Stedet viser endnu, at der har staaet en stor Bygning. Nu er der indrettet en Retterplads for Misdædere. ½ Miil Vesten for Tingnæs staaer en meget stor Graasteen, paa hvis øverste Spids er sat et Kors af Veegsteen.

Tingstad, en Gaard i Skognens Præstegield, Stør- og Verdals Fogderie, Trondhiems Amt, hvor fordum skal have været et Tingsted eller Dommerplads paa det Sted, Gaardens Stuebygning nu staaer. Paa denne Gaards Eiendom har været skurffet efter Kobber-Erts ved Begyndelsen af dette Aarhundrede, og derved frembragt en temmelig Deel Malm. Endnu sees ved Veien en liden Kaldruste af rustet Malm, som nu ligger til ingen Nytte.

For

Digitized by Google

For nogle Aar siden blev dette Arbeide paa nye optaget af et Interessentskab, og en Smeltehytte blev opført ved en Gaard, kaldet Gran, hvor Malmen blev henført, men efter at 10 Skipd. Gahrkobber var udbragt, blev Værket igien nedlagt, saasom Udgifterne ei kunde stoppes.

Tingum Skibreede, et Tinglaug i Yttre-Sogns Sorenskriverie, nordre Bergenhuus Amt, hvis Tingsted er Gaarden Hanehoug.

Tingums Sogn, et Anner til Legangers Præstegield sammesteds.

Tingvalle og Tingøe, see Thingvalle og Thingøe.

Tingvolds-Eidet, et Eide beliggende imellem Tingvold-Fiord og Stangvig-Fiord, i Nordmørs Fogderie, Romsdals Amt, som er ½ Mil langt. Paa Eidets vestre Side, ved en Vig eller Bugt, som her skiær sig ind mod Osten fra Tingvold-Fiord, ligger et Giestgiversted, kaldet Bekken, og ei langt derfra mod Vesten, Tingvolds Kirke og Præstegaard.

Tingvolds-Fiord, en stor Fiord i sidstmeldte Fogderie, som fra Havet gaaer ind mod Øst, med en Bøining mod Sønden, og atter mod S. Ost indtil Sundal, hvor den fra et Eide, kaldet Fioseid, indtil Bunden har Navn af Sundals-Fiord. Ved dens Munding gaaer en liden Fiord mod Nord, som kaldes Ulfsvang. Her Vesten for gaaer et Sund imellem en Øe, kaldet Fredøen, og det faste Land, som kaldes Salaug-Fiorden.

Tingvolds Præstegield, under Nordmørs Provstie sammesteds, ligger ved sidstmeldte Tingvold-Fiord, og bestaaer af 3de Kirkesogne, nemlig: Tingvolds Hovedsogn, og Annexerne: Øre i Bottenfiord og Fredøe. Hovedkirken er den eneste murede Kirke paa hele Nordmør, og har været en af de saa kaldte Fylkis-Kirker eller Hovedkirke for hele Nordmør. Den er en af de fasteste og massiveste murede Bygninger i Norge, og forskiellig fra de fleste andre Landsbye-Kirker deri, at i Kirkens Muur ere Omgange giorte fra den ene Ende til den anden. Muren er altsaa 2½ Alen tyk, og opført paa en Grundvold, som er 4½ Alen dyb ned i Jorden. Paa denne er en anseelig høi Grundfod af store flade brudte Stene, men dens øverste Lag af hugne Stene. Kirken har et temmeligt høit Spiir paa den vestre Ende. Over Choret er en Hvælving af Bræder, men over det øvrige af Kirken kun et Loft. Alle Kirkens Hiørnestene, ligesom ogsaa alle Omfatninger om Vinduer, Døre og Aabninger til Omgangene, ere af hvid Marmor. Paa Kirkens søndre Side er i Muren fra det øverste til det nederste giort et Hul som en Skorsteen, der paa den Side, som vender ud mod Kirkegaarden, har noget over 2 Alne fra Jorden

en

Digitized by Google

en Aabning eller et firkantet Vindue. Hullet, hvori ere 2 Bænke, er ei større, end at det kan rumme 2de Personer staaende, eller een siddende, men uvist til hvilket Brug her anbragt. Kirkens Vinduer ere baade faa og smaa, herover Kirken meget mørk. Choret, hvis Gulv er 3 store Trin høiere end Kirkens, er adskilt fra den ved en Muur. Den nu værende Altertavle er forfærdiget Aar 1660, og foræret af daværende Sognepræst Hr. Hans Tausan, men Prædikestolen, Aar 1658, af hans Formand Hr. Anders Pedersen og Flere. Paa Kirkens nordre Side, neden for Choret, har bemeldte Hr. Hans Tausan til Prydelse for Kirken ladet opsætte et anseeligt stort Monument. Da Kirken for den tilvoxende Almue blev alt for liden, er bygt 2de Lemmer eller Pulpiturer, nemlig: det ene nederst i Kirken, bekostet af Hr. H. Tausan, og det andet over Indgangen til Choret, smukt prydet med Malninger, bekostet af Hr. Eiler Wessel Aar 1719. Paa een af Kirkens lukte Stole neden for Prædikestolen er indskaaret i Træværket følgende: "Høilovlig Kong Christian 5 Hukommelse, som var paa denne Stoel den 28 Junii 1685." Hos Prædikestolen staae endeel Præsters Skilderier. Paa Muren bag Alteret er indsat en hvid Marmorsteen af Kirkens Bygmester, hvorpaa han har udhugget en Inskription af Rune-Bogstaver, som er oversat paa Dansk saaledes: "Jeg beder for Guds Skyld Eder lærde Mænd, som iagttage Gudstienesten paa dette Sted (i denne Kirke), og alle dem, som kunne giøre Bønner for mig: Ihukommer min Siel i de hellige Bønner: Jeg heder Gunnar, og giorde jeg dette Huus. Valete." Ved begge Sider af Døren til Choret staae endnu, som en Levning fra de romersk-catholske Tider, 2de Monstrantser, begge af eens Dannelse: thi øverst paa dem staae 2de Billeder, bag til sammenføiede, hvoraf det ene forestiller Maria med Barnet, og det andet en anden Helgen. Fodstykket under Billederne har endnu for det meste sin forrige stærke Polere-Forgyldning, men paa Billederne selv er den mestendeels afslidt. Ved Tingvolds Præstegaard, som ligger strax ved Kirken, har tilforn staaet et astronomisk Observatorium, paa et Sted, som endnu deraf kaldes Stiern-Hauen. Det blev opbygt og indrettet af Stedets førmeldte Præst Hr. Tausan, som her var Præst ved Aar 1668, blev Provst over Nordmør 1686, og døde Aar 1697. Denne Mand har tillige paa andre Maader søgt at pryde og forbedre Stedet, saasom ved at anlægge Hauger, plante Træer o. s. v. Ved Præstegaarden staaer endnu et stort Asketræe af de, han har plantet. I Præstegieldet opholder sig en temmelig Deel Hiorter, fornemmelig i et Bøygdelaug, kaldet Oosmarken, paa Fieldene ved den Gaard

Digitized by Google

Gaard Qvavaag, og paa Den Fredøe. Fyreskove har her været meget anseelige, men ere nu for en stor Deel udhugne til Saugtømmer og Tiærebrænderie. Aar 1773 vare her 28 Sauge i Drivt. Paa en Gaard, kaldet Eikvem, findes endeel Egetræer, som ofte bære moden Olden, og Almetræer voxe overalt i Præstegieldet. Foruden Skovene have Almuen tillige god Næring af Lax-, Sild- og Torskefiskerie, saa og ved Østers-Fiskerie, endskiønt nu i den senere Tid meget aftaget. Med Jordbruget er det kun maadeligt, dog i en Tid af 200 Aar anseelig tiltaget med Folkemængdens Forøgelse. Ved Aar 1590 blev paa Præstegaarden kun saaet 7 Tønder Korn; men ved Aar 1773 var Udsæden 12 Tønder, og Avlingen 100 Tønder. For 200 Aar siden var Korntienden paa ½ Deel af det hele Gield kun 27 Tønder; nu derimod er den, efter en med Almuen sluttet Forening, 250 Tønder. Gaardene ere meget smaa, og mange bruges som Avls- eller Underbrugs-Gaarde. Deres Jordskyld er omtrent 230 Spand. Ved Aar 1590 var Gaardmændenes Antal kun 140, men ved Aar 1760 i alt 362, foruden omtrent 40 Huusmænd, og i alt 2900 til 3000 Siele. Til Præstegieldet er en Sognepræst og en residerende Kapellan.

Tior, en beboet Ø i Havet under Jedderens District, Stavanger Amt, hvor vilde Øxne gaae ude baade Vinter og Sommer. Paa denne Ø staaer en Kirke for Beboerne, som udgiør et Annexsogn til Haalands Præstegield sammesteds.

Tistedalen, en Dalstrækning i Nærheden af Veden Sædegaard, i Idde og Marker Fogderie, Smaalehnenes Amt, hvorigiennem løber Tistedals-Elv, som her danner det bekiendte smukke og altid hvid skummende Vandfald, 700 Skridt langt og 200 Fod høit, som driver mange betydelige og støiende Saug- og Mølle-bruge, til hvis Drivt her boer paa begge Sider af Dalen en stor Deel Familier, som af Unge og Gamle beregnes til henved 300 Siele, hvilke i Henseende til den civile Jurisdiction staae under Byen Friderichshald, som ligger en kort halv Miil derfra, men i det Geistlige høre deels til Idde og deels til Bergs Præstegielde; dog søge de alle til den i Dalen paa Gaarden Assak staaende Kirke eller Kapel, som ansees for en annecteret Annexkirke til Hoved-Anneret Rokke i Bergs Præstegield, og blev opført i Anledning af de i Tistedalen tiltagende Indvaanere, Aar 1643. Navnet Tistedalen skal dette Sted have faaet af en Mand, navnlig Thron Tiste, som formenes at have været den første Beboer og Eier af Dalen med omliggende Egn. Bemeldte Tistedals Elv er 13 Mile lang, har sit Udspring Vesten for et Field, kaldet Manglefield, gaaer fra Norden til Sønden igiennem Nedre-Rommeriges, Rakkestads, samt Idde og Marker Fogderier, hvor den bøier sig mod

Vest

Digitized by Google

Vest til Sønden, og gaaer ved Byen Friderichshald, som den deler i 2de lige store Dele, ud i Idde-Fiorden. Den igiennemløber 9 Vande, som tilsammen udgiøre den største Deel af dens Længde, hvilke ere: Floangen, Floen, Birklangen, Skullerud, Øryand, Ødemarkvand, Arevand, Aspernsche og Femsøen. Den gives adskillige Navne, og ikkun nederst imellem Femsøen og Friderichshald kaldes Tistedals-Elv, siden kaldes den Ølge-Elv, Strøms-Elv, Josberg-Elv, og Steens-Elv.

Tiøllinge Præstegield og Tinglaug, i Laurvigs Grevskab og Provstie, bestaaer ikkun af eet Sogn og een Kirke, som er en Steenbygning. Hertil er en Sognepræst. Tingstedet er Gaarden Lougerød.

Tiørnagle-Havn, see Hornnagle.

Tiørnevig, et Annexsogn til Kollesiords Præstegield paa Øen Strømøe, under Strømøe Syssel blandt Færserne.

Tiørøe, en liden Øe under Sole Annexsogn, i Haalands Præstegield, Jedderen og Dalernes Fogderie, Stavanger Amt, som tiener til Græsning for nogle Creature om Sommeren.

Tiøse Sogn, et Annex til Brunlaugnæs Præstegield, i Laurvigs Grevskab.

Tiøtøe, en stor beboet Øe, som udgiør et Annexsogn til Alstahoug Præstegield, i Helgelands Fogderie, Nordlands Amt, saa og et Tinglaug til samme Fogderie, kaldet Tiøtøe Fierding. Denne Øe ligger Sønden for den store Øe Alsteen eller Alløst, og er i den gamle Historie bekiendt af den Lehnshøvding Haarech af Tiøtta, eller Hareg paa Tiøtøen, som der boede udi Kong Oluf den Helliges Tid, og var af Kong Harald Haarfagers Kongeslægt. Denne Hareg var een af de tre Høvedsmænd, som anførte Rebellerne mod Kong Oluf i det bekiendte Feltslag paa Stikkelstad i Verdalen. De 2de andre Anførere vare Kals Arnesøn paa Egge, og Thore Hund paa Biørkøe. Paa Øen er en smuk Gaard, som eies og beboes af Stedets forrige Sorenskriver Justitsraad Brodkorb.

Tofte, 3de Gaarde i Fraens Hovedsogn og Præstegield, søndre Guldbrandsdalens Sorenskriverie, Christians Amt, af Skyld 17 Huder $8\frac{1}{2}$ Skind Odelsgods, undtagen $1\frac{1}{2}$ Hud, som tilhører Fraens Pastorat. Gaardene beboes af 3 Gaardmænd og 14 Huusmænd. De ligge $\frac{1}{4}$ Miil fra Laugen-Elv op under Fieldet, men have desuagtet god og betydelig Avling. I gamle Tider har her staaet et Kapel.

Tofte, saa kaldes det første Skytsskifte og Giestgivergaard Søndenfields fra Dovrefield, beliggende under Lessøe Præstegield, i nordre Guldbrandsdalens Sorenskriverie, Christians Amt. Den

er

er en anseelig stor Gaard, blev fordum kaldet Thopter og Thoptheine, og har været en Kongsgaard, eller een af de Gaarde, som Kongerne eiede, og paa hvilke de opholdte sig under deres Reiser og Forretninger i Riget. Siden har den været Præstegaard for Sognepræsten til Læssøe, men Vaaningsbygningerne afbrændte, hvorved Gaarden Hof eller Hove blev Præstegaard. Nu er Toste Odelsgaard, og beboes af en Bonde.

Toftøen, en beboet Ø i Bukken-Fiord, under Ryfylke Fogderie, Stavanger Amt.

Tolgens Præstegield og Tinglaug, i Østerdalens Fogderie og Provstie, Hedemarkens Amt, bestaaer af 3de Kirkesogne, som ere: Tolgen Hovedsogn, og Annexerne: Vingeln og Dalsbygden eller Ous. Hovedkirken er en grundmuret Bygning. Til dette Præstegield er en Sognepræst. Tingstedet er Gaarden Nysted.

Tom eller Torn Herregaard, i Raade Præstegield, Mosse Fogderie, Smaalehnenes Amt, see Torn.

Tommerfiord, en Arm af Romsdals Fiord, i Romsdals Fogderie og Amt, beliggende Sønden for en Ø, kaldet Tauterøen. Denne Fiord har sit Navn af en Elv, kaldet Tommer-Elv, som falder ud i Fiorden.

Tomter Sogn, et Annex til Haabel eller Hobel Præstegield, i Mosse Fogderie, Smaalehnenes Amt.

Tomter- eller Valdset-Sogn, et Annex til Rommedals Præstegield, i Hedemarkens Fogderie og Amt. Kirken er af Træe.

Tonstads Sogn, et Annex til Bakke Præstegield, under Fedde Tingsted, i Lister Fogderie, Mandals Amt, hvis Gaarde ſkylde 24 Huder 11 Engelsker. Dette Sogn ligger i en Dalstrækning, kaldet Siiredalen, ved 2de der værende store Vande, kaldte Siire- og Tonstad-Vande, hvorigiennem løber Siire-Aae, og er dette Sogn, tilligemed Hovedsognet Bakke, i det Verdslige deelt imellem bemeldte Lister Fogderie og Dalernes District i Jedderen og Dalernes Fogderie, Stavanger Amt, saaledes, at den Deel, som ligger paa østre Side af Vandene og Elven, hører til Lister, og den vestlige Deel eller den vestlige Side til Dalerne. Aar 1787 bestod Folke-Antallet i Tonstads Sogn af 385 Siele.

Topdal, en Dalstrækning i Raabygdelaugets Fogderie, Nedenæs Amt, hvis Beboere have deres egen Kirke, og udgiør et Annexsogn til Omblie Præstegield sammesteds. Igiennem Dalen løber en stor Elv, kaldet Topdals-Elv, som har sit Udspring fra et stort Vand, kaldet Strandefiord, beliggende paa Grændserne af Øvre-Tellemarkens Fogderie i Bradsberg Amt. Den gaaer i S. O. til Sønden igiennem Raabygdelauget, siden i S. S. Vest

tildeels

Digitized by Google

eldeels igiennem Nedenæs og Mandals Fogderier, indtil den ved Gaarden Boen eller Bue i Tveds Hovedsogn, under Mandals Fogderie, falder ud i Topdals-Fiord, 1½ Miil fra Christianssand, ved hvilken Gaard gives i Elven et betydeligt Laxefiskerie, see Boen. Mange Vande i Raabygdelaugets Fogderie løbe Elven igiennem, saasom: Hestfiord, Losse-Vand, Tved-Vand, Mou-Vand og Heyrefos-Vand, og optage adskillige Tværelve. Bemeldte Topdals-Fiord er en Fiord, som fra Havet løber ind i Mandals Fogderie, hvor det Strandsted Lahelle paa den saa kaldte Kongsgaards Grund i Oddernæs Hovedsogn og Præstegield ligger.

Torget eller Torfue, en Ø, beliggende et kort Stykke fra Brønsen i Brønsens Præstegield, under Helgelands Fogderie, Nordlands Amt. Paa denne Ø er et høit Field, kaldet Torghatten eller Torfuehatten, der har Anseende et Stykke fra som en trekantet Hat; thi igiennem Fieldet er en Aabning fra den ene Side til den anden, som er over 50 Favne høi og vel 1000 Favne lang, og er bedækket med en høi Klippe. Paa bemeldte Field ligger et temmeligt stort Vand.

Torkildsrud, en Gaard i Edsberg Præstegield, Heggen og Frølands Fogderie, Smaalehnenes Amt, som nu beboes af Bønder, men har i forrige Tider været beboet af Standspersoner. Her har været en skion Øblehauge, som nu er ødelagt, og endeel vilde Træer ere opvorte. Gaardens Bygninger har været grundmurede, og i sammes Muur er for endeel Aar siden funden Levninger af et Menneske, som der har været indmuret.

Torn, en Herregaard 1¼ Miil fra Byen Mos, inderst ved Krogstad-Fiorden, i Mosse Fogderie, Smaalehnenes Amt. Gaardens Bygninger ere Tid efter anden opførte, og derfore noget nordentlige; derved staaer en Kirke eller Kapel, som er annecteret til Raade Præstegield. Ved Baaningsbygningen er en smuk Hauge, og deri et lidet Gevexthuus eller Orangerie. Ladestedet Krogstad ligger paa Gaardens Grund omtrent 800 Skridt fra Gaardens Huse, hvor et Lysthuus er opbygt paa Pæle ved eller udi Krogstadfiorden. Til Gaarden ligger et anseeligt Jordegods, som afgiver aarlig 1000 Rdlr.

Torpe-Sogn, et Anner til Aals Præstegield i Hallingdalen, under Buskeruds Amt. Kirken er en ældgammel Træbygning, af de saa kaldte Stav- eller Reisekirker, omgiven udvendig med Svaler. I denne Kirke er en Biskop begraven, som døde i Sognet paa hans Visitations-Reise, og havde været Biskop over Stavanger Bispedøm før Reformationen, hvorunder Hallingdal den Tid og indtil først i dette Aarhundrede har lagt, da Hallingdal kom

Digitized by Google

under Christiania Bispestoel. Over hans Grav, tæt ved Chorsdøren, er i Gulvet udskaaret en Efterlignelse af hans Person, som nu af Ælde ganske er forslidt. Norden for Kirken er for 60 til 70 Aar siden opkastet en Steen-Røse, hvorved blev funden endeel Jernpile af forskiellig Dannelse, en Øxe, en Kniv, Pullen af en Stormhat, et forrustet Sværd m. m. Hallingsdals Elv løber igiennem Sognet, og ligger deri en Ø, kaldet Storlie, som tilhører Sognet, hvorpaa er en Huusmandsplads.

Torpedals-Elv, en Elv, som har sit Udløb fra Sieklevandet i Degenæs Annexsogn, under Rakkestads Præstegield, i Rakkestads Fogderie, Smaalehnenes Amt, og falder ud i Femsøen, et ferskt Vand i Bergs Præsteg., under Idde og Marker Fogd.

Torredalen, en Dalstrækning i Oddernæs Hovedsogn og Præstegield, Mandals Fogderie og Amt, hvorigiennem løber en Elv, kaldet Torredals-Elv, som udløber fra et Vand paa Fieldene mod Øvre-Tellemarken, kaldet Gryde-Vand, gaaer derfra mod S. Ost i forskiellige Bugter igiennem Bigr-Vand, Jerstad-Vand, Takke-Vand og Tyvand til Kiile-Fiord. Denne Elv optager adskillige Iværelve i sit Løb. I Torredalen paa begge Sider af Elven ligger adskillige gode Gaarde, deriblandt Mosbye, et Skydsskiftested en Miil fra Christiansand, hvorunder hører et Saugbrug og en privilgeret Reberbane; ligesaa Gaarden Ugland, samt Øvre- og Nedre-Stray.

Tørshavn, see Thorshavn.

Torskefiord, lille og store, 2de Søehavne i Østfinmarken.

Torskøen, en stor beboet Ø i Senjens Fogderie, Finmarkens Amt, som udgiør et Præstegield, bestaaende af et Kirkesogn med en Kirke, hvortil er en Sognepræst, henhørende under Senjens Provstie.

Torvestads Præstegield, i Ryfylke Fogderie, Karmesunds Provstie, Stavanger Amt, bestaaer af 2de Kirkesogne, beliggende paa den nordlige Deel af Øen Karmen, nemlig: Torvestads Hovedsogn og Skaare Annex; desuden hører hertil et lidet Kapel paa en Ø, kaldet Udsire, som ligger i det vilde og aabne Hav, Vester ud fra Hovedkirken. Til dette Præstegield, som henhører under Karmesunds Fierding eller Tinglaug, hvortil Tingstedet er Gaarden Gloppen, er en Sognepræst.

Torvig eller Store-Torvig, saa kaldes Præstegaarden i Vandelvens Præstegield, Søndmørs Fogderie, Romsdals Amt, af Skyld 1 Vog 2 Bispd. Fisk. Den ligger i en liden Bugt af Vandelvens Fiord, som bær Navn af Torvig, fra hvilken Bugt Vandelvs-Dal løber op. Nær ved og under Præstegaarden ligger en Avlsgaard, kaldet Lille-Torvig, som tilligemed en Holme, kaldet

Digitized by Google

det Thorholm, skylder 1 Vog Fisk. Præstegaarden Store-Torvig skal i gamle Dage have været en Odelsgaard, men da dens sidste Eier blev dømt til Baalet og brændt for Hexerie, skal den være lagt under Kronen, og siden derfra skienket til en Præstegaard for Vandelvens Sognepræst. Midt paa Thorholmen sees endnu en stor Dynge af Kampestene, med Skillerum imellem, som giver Anseende af 2 Gravsteder, hvor nogle mene, at 2de Kiæmper ligge begravne, men andre, at en vis Thor i Torvigen, formodentlig den ommeldte Odelseier, blev brændt der paa Stedet og siden overhyllet med Steen. Paa Præstegaarden er en smuk og vel indrettet Hauge, anlagt af Stedets fordum Sognepræst Hr. Peder Angel.

Tosnæs-Sogn, et Anner til Borge Præstegield, i Mosse Fogderie, Smaalehnenes Amt.

Tosse-Elv, en Elv, som løber igiennem Ulvigs Annersogn til Gravens Præstegield, i Søndhordlehns Fogderie, søndre Bergenhuus Amt. Den kommer fra et Vand, kaldet Espelands-Vand, beliggende til Fields, og falder ud i Ulvigs Fiord.

Totaks-Vand, et ferskt Vand i Vinnie Præstegield, Øvre-Tellemarkens Fogderie, Bradsberg Amt, som er 2½ Miil langt og ½ Miil bredt. En Elv, som løber fra dette Vand, kaldes Aabøe-Elv; den strømmer ned over en Klippe ved en Gaard, kaldet Hylland, og der har Navn af Hyllands-Fossen, falder siden ned i Vandals Vand, under Laurdals Præstegield sammesteds. Igiennem bemeldte Totaks-Vand og Elv flaades meget Saugtømmer om Sommeren. Rollands Annexkirke staaer ved nordre Side af Vandet.

Totens Fogderie, i Christians Amt, bestaaer af 2de Districter, nemlig: Toten og Hadeland. Districtet Toten ligger Vesten for det store ferske Vand Miøsen, som adskiller Toten mod Østen fra Hedemarken. Det er et meget plat og jevnt Land uden Fielde, er 12 Mile i Længde, og indeholder, ligesom Hedemarken, de beste og frugtbareste Kornjorder i hele Norge. Det bestaaer af 2de Præstegielde, nemlig: Totens og Vardals Gielde, hvilke har 7 Kirkesogne, henhørende til Totens Sorenskriverie. Hadelands District, som henhører til Hadelands og Lands Sorenskriverie (see Hadeland) har ligesaa 2de Præstegielde, og begge Districterne eller hele Fogderiet bestaaer af 889 matrikulerede Gaarde. Tingene holdes i ethvert Præstegield, som udgiør et Tinglaug, 2de Gange om Aaret, efter Forordningen af 20 Augusti 1751, nemlig: om Foraaret i Februarii og Martii, og om Høstenfi October og November Maaneder.

Digitized by Google

Totens og Valders Provstie i samme Amt, bestaaer af 7 Præstegielde, nemlig: Toten, Land, Vardal, Biri, Ourdal, Slidri og Vang, hvilke indeholde 29 Kirkesogne med 32 Kirker og Kapeller, hvortil ere 7 Sognepræster og 3 residerende Kapellaner. Den ene af Sognepræsterne er tillige Provst i Provstiet.

Totens Præstegield og Tinglaug sammesteds, bestaaer af 4 Kirkesogne, som ere: Totens Hovedsogn, og Annexerne: Bakke eller Balke, Aas og Kolleboe eller Kolbøe. Hovedkirken, som staaer ved Præstegaarden Hof, er en grundmuret Bygning, hvorudi findes antegnet alle de Sognepræsters Navne, som have betient dette Præstegield fra Aar 1401 til Aar 1662. De igiennem Præstegieldet løbende store og smaa Elve gisre ofte stor Skade ved Oversvømmelse og Udbrud, som især indtraf Aar 1789 den 22de og 23de Julii, da 6⅓ Maal Ager og 26⅔ Meling Eng bleve aldeles ødelagte, samt 66 Maal Ager og 156⅓ Meling Eng bedærvede for nogle Aar. Denne Skade er taxeret for 1501 Rdlr. 24 ß. Til Præstegieldet er nu en Sognepræst og en residerende Kapellan. Tingstedet er Gaarden Gudderud.

Totens Sorenskriverie, bestaaer af ovenmeldte Totens Distrigt, saa og af Biri Præstegield i Districtet Land, under Valders Fogderie, som tilsammen udgisr 3de Præstegielde og Tinglauge, hvorover er en Sorenskriver, hvis Domme indstævnes for Hedemarkens eller Oplands Laugting.

Touteren eller Touterøe, en stor, meget jevn og smuk Øe, som og kaldes Tutterøen, beliggende i Tronhiems Fiord, 1 Miil inden for Staden Tronhiem, under Frostens Hovedsogn og Præstegield, i Stør- og Verdals Fogderie, Tronhiems Amt, indeholder en anseelig stor, god og smukt bebygget Gaard, nu tilhørende en meget agtbar Bonde, ved Navn Niels Thuf, fra Skognens Præstegield, som har til ægte en Datter af næst forrige Eier og Beboer, nu afdøde Hr. Thode, fordum Sognepræst til Lervigens Præstegield. Her falder en betydelig Korn- og Høavling, og paa Øen holdes en stor Deel Faar af engelsk Art, hvilke gaae ud baade Vinter og Sommer. Paa søndre og nordre Side af Øen ere gode Havne, og derhos beboede Huusmændspladse. En smuk Skov er Øen forsynet med, bestaaende af Ask-, Linde- og Egetræer. Et prægtigt Kloster har staaet paa Øens nordvestre Side, hvis Mure endnu sees, kaldet Touterøe- eller Tutterøe-Kloster. Her skal have været en Munk, som blev kaldet hellig Broder Steffen, bekiendt af hans Gudsfrygtighed og Spaadom om Klosterets Ødelæggelse og Lærdommens Reformation.

Traaset,

Digitized by Google

Traaset, en Odelsgaard i Faaberg Præstegield, søndre Guldbrandsdalens Sorenskriverie, Christians Amt, af Skyld 4 Huder, som eies og beboes af 2 Bønder, hvilke have 5 Huusmænd under sig. Under denne Gaard hører det betydeligste Laxefiskerie, som falder i Laugen-Elv.

Tranbye Sogn, et Anner til Lier Præstegield, i Buskerods Fogderie og Amt. Kirken er en grundmuret Bygning af Graasteen, beliggende ¼ Miil fra Hovedkirken Frogner. I dette Sogn ligger den bekiendte Paradiis-Bakke, ½ Miil fra Drammen, og ved en Giestgivergaard, kaldet Hillebæk, hvor et Marmorbrud blev optaget Aar 1744, see Paradiis-Bakken.

Trang-Fossen, saa kaldes det Sted, hvor Nid-Elv isber ud af Sælboe Søe, i Sælboe Præstegield, Strinde Fogderie, Trondhiems Amt. Elven gaaer her med et langt Fald igiennem et langt Bierg, hvilket staaer som høie lodrette Mure paa begge Sider, og danner ligesom en Dæmning mod den store Sælboe Søe, som ellers ved et Udbrud kunde oversvømme det hele District nedenfor. Fossens Længde er omtrent 300 Favne, og hvor den er trangest, er den 10 Alne breed. Biergets perpendikulaire Høide over Vandet i Fossen er 25 Favne. Igiennem denne Foss maae alt det Tømmer passere, som aarlig kommer fra Tydalen og Sælboe til Nordsæts og Leerens Saugbruge.

Tranøe Præstegield, i Senjens Fogderie og Provstie, Finmarkens Amt, bestaaer af 2de Kirkesogne, nemlig: Tranøe Hovedsogn paa Øen Tranøe, og Dyrøe Anner paa Øen Dyrøe. Øen Tranøe ligger ved den nordlige Side af en Fiord, kaldet Solberg-Fiord, og her staaer Hovedkirken ved Præstegaarden. Til dette Præstegield er en Sognepræst.

Trenen eller Trænøe, en stor Øe, beliggende længst ude i det vilde Hav, Vesten for den Øe Hestemanøe, under Helgelands Fogderie, Nordlands Amt. Paa denne Øe ligger et høit Field, hvor mange Søefugle opholde sig og lægge Æg, og Øen ansees for en af de beste Ægvær i Fogderiet, men da Bierget eller Fieldet er meget steilt, og besværligt at bestige, saa er Maaden at sanke Æggene paa særdeles farlig. Øen er ellers beboet af Indvaanerne, som have deres egen Kirke, og udgiør et Annersogn til Rødøe Præstegield, under Helgelands Provstie.

Tresfiord, en Tværfiord eller Arm af Romsdalsfiord, under Vedøe Præstegield, i Romsdals Fogderie og Amt, som er 1 Miil lang og paa det bredeste ½ Miil. Paa begge Sider af Fiorden ere smukke Landstrækninger, hvor gode og veldyrkede Gaarde ligge, hvilke, tilligemed endeel Gaarde, som ligge i nogle smaa Dale, der løbe op fra Fiorden, udgiøre Sylte Annersogn til bemeldte Præstegield,

Digitized by Google

stegield, hvis Kirke staaer inderst ved Fiorden. Dette Sogn har 33 Gaarde, som Aar 1773 bleve beboede af 86 Opsiddere. I Fiorden nedlsber en stor Elv, kaldet Tresfiords-Elv.

Tretten Sogn, et Anner til Oyers Præstegield, under søndre Guldbrandsdalens Sorenskriverie, Christians Amt. Kirken, som Almuen eier, ligger 1 Mil fra Hovedkirken, og er en smuk og rummelig Korsbygning, opført af Tømmer Aar 1737 ved Gaarden Moe, men har forhen staaet paa en Gaard, kaldet Præstegaard, og var den Tid af Steen. Nærværende Kirke er tækket med Skifersteen.

Triplings-Dal, en beboet Dalstrækning under Helgelands Fogderie. Nordlands Amt, hvorigiennem isber en Elv af samme Navn, som kommer fra 2de i Dalen liggende store Vande, kaldte Tripling-Vandene, og falder ud i Vefsen-Elv.

Triset, en Gaard i Laurdals Præstegield, Øvre-Tellemarkens Fogderie, Bradsberg Amt, hvor Stedets Lehnsmand boer. Denne Gaard er Tingsted og Giestgiversted for Reisende, forsynet med store rødmalede Vaaningshuse, og gode kornvisse Jorder.

Triungens Sogn, et Anner til Hvidesse Præstegield, i sidstmeldte Fogderie, som bestaaer af 13 matrikulerede Gaarde med endeel flere Opsiddere. Sognet er temmelig vidtløftigt, nemlig 4 Mile i Længde og 1½ Mil i Brede, men den største Deel er ubeboet, bestaaende af store Fieldstrækninger og med Skov bevorne Dale. Kirken er en liden uanseelig Træbygning, opført af Almuen ved Hielp af Collect, og indviet Aar 1750, da den blev kaldet Friderichs Kirke. Den eier intet Jordegods, uden allene en Skovstrækning.

Troldhoved, en liden Holm med et høit Forbierg, beliggende under Sandøe Præstegield og Syssel blandt Færøerne. Her gaaer vilde Øxne og Faar baade Vinter og Sommer.

Troldtindene, et mærkværdigt Field i Romsdals Fogderie og Amt, beliggende lige mod det saa kaldte Romsdals Horn, under Grøttens Præstegield, hvis øverste Deel er besat med en Rad høie Spidse eller Tinder, dannede som meget høie og store Skorstene, eller som Postyren af staaende større og mindre Mennesker, hvilket har givet Munkene i de ældre Tider Anledning til at digte, som endnu vides at berette, at da Kong Oluf den Hellige reiste op ad Romsdalen, for at christne Indbyggerne, vilde de her paa Fieldene boende Trolde formene ham at komme videre frem, hvorover de bleve forvandlede til ommeldte Klipper eller Tinder. Den rette Aarsag til Tindenes Dannelse skal være af en Hob Vandaarer, som fra de ovenfor liggende Biergstrækninger her trænge sig ned og ind i Klippernes Kløfter, hvilket Vand, naar det ved stræng Kulde

Digitized by Google

Kulde om Vinteren forandres til Jis, udsprænger store Stykker af Biergene, hvilke derover, især om Foraaret og om Sommeren naar Jis og Snee optøer, nedfalde derfra, større og mindre, ofte meget store.

Tromborgs Sogn, et Anner til Eidsbergs Præstegield, i Rakkestads Fogderie, Smaalehnenes Amt.

Trommelfield, et høit Field, som adskiller de 2de Districter Ringerige og Hallingdal, i Buskeruds Amt.

Tromsnæs, 3de Gaarde i Ringeboe Præstegield, søndre Guldbrandsdalens Fogderie, Christians Amt, af Skyld 4 Huder 3½ Skind Odelsgods, har 3 Opsiddere og 2 Huusmænd. Under Gaardene er et betydeligt Laxefiskerie, paa et Sted i Laugen-Elv, som kaldes Tromsnæs-Odden. Ovenfor Gaardene ligger den bekiendte Tromse-Broe, som er af en ualmindelig Høide, imellem 2de Klipper, hvorigiennem Tromse-Elv løber. Broen bestaaer kun af een Stokke-Længde.

Tromsøens eller Tromsen, et District, som forhen har været et Lehn og særskilt Fogderie, men nu med Districtet Senjen udgiør eet Fogderie og Sorenskriverie, henhørende under Finmarkens Amt, hvortil det er henlagt ved Forordning af 5te September 1787, da det forhen laae under Nordlands Amt. Dette District begynder i Sønder ved et Sted, kaldet Sandtofte, hvor Senjen endes, og strækker sig Nord til Loppen, hvor det gamle Finmarkens Amt begynder, i Længde omtrent 18 Mile; mod Østen grændser det til Fieldene paa Grændserne af Sverrig, og mod Vesten til Havet. Det ligger under 70 Grader Polhøide, og bestaaer tildeels af fast Land, men meest af Øer ved Havet. Landet er overalt temmelig frugtbart, fornemmelig paa Græs, endskiønt Sommeren er meget kort, og her voxer tillige en betydelig Deel Birkeskov til saadan Størrelse og Førlighed, som ikke gives paa andre Steder i Nordlandene og Finmarken. Indbyggernes fornemste Næring er ellers ved Fiskerie. De have selv store Jægte, hvormed de bringe deres Fiske og andre Vare til Bergen 2de Gange om Aaret, en meget besværlig Reise af mere end 130 nordlandske Seemile, og de bringe tilbage det Fornødne, fornemmelig Kornvare, Brændeviin, Jern, Tougværk, Angler, Klædevare m. v. Her boe mange Finner blandt Bønderne, som nære sig af Fiskerie og Reensdyrs-Jagt. Districtet indeholder i det Civile 3de Tinglauge, som ere: Skiærvøe, Helgøe og Hillesøe Tinglaug, bestaaende af 313 matrikulerede Gaarde; men i det Geistlige er Almuen inddeelt i 4 Præstegielde, nemlig: Tromsøens, Carlsøe eller Karlsoe, Skiærvøe og Lyngen, tilsammen bestaaende af 5 Kirkesogne med 5 Kirker og et Kapel, som udgiør

et

Digitized by Google

et Provstie, kaldet Tromsøens Provstie, hvortil ere 4 Sognepræster og en Missionarius. Den ene af Sognepræsterne er tillige Provst over Provstiet. Videre i Henseende til Fogderiet og Sorenskriveriet, see Senjen.

Tromsøens Præstegield sammesteds, bestaaer kun af et Kirkesogn og en Kirke, beliggende paa en Ø, kaldet Tromsøen, hvortil er en Sognepræst. Bemeldte Ø ligger imellem det faste Land og Øen Hvalø. Præstegaarden ligger ved Kirken, hvorpaa staaer en meget stor Høelade opbygt af Birketømmer. Ved Forordningen af 5te September 1787 blev fastsat, at paa Tromsøen skulde anlægges en Kiøbstæd til Handelens Bequemmelighed, men efter Placat af 30te October 1789 skal dermed herve indtil videre; imidlertid er her dog et Handelssted, hvor en Kongelig Toldbetient er ansat, som forretter Toldertieneste. Aar 1793 indkom til Tromsøen 4 og udgik 5 Skibe. Tingstedet for Tromsøens Præstegield er Gaarden Elevold.

Tromø eller Trymøe, en stor beboet Ø, 1 Miil ud i Havet, under Nedenæs Fogderie og Amt. Den er 1 Miil lang, og udgiør et Annexsogn til Øster-Molands Præstegield sammesteds. Kirken er en smuk og massiv Steenbygning, som kan sees langt ud i Havet. Byen Arendal, som ligger 1 Miil fra Øen, har her et Skibsbyggerverft. Øen skal have sit Navn af en Konge paa Agde, ved Navn Trym, som var Kong Nors Sønnesøn. Han havde og en Søn ved Navn Trym, som boede paa Trymøe. Udi den gamle Historie er Øen desuden bekiendt, fordi Starkodder er født paa Trymøe; hans Fader Storverker var Kong Harald Egdskis Landværnsmand paa Agde; og blev han paa Øen indbrændt af hans Hustrues Brødre, Kong Frekes Sønner fra Helgeland. Øster paa Øen er en Havn, kaldet Trundling. 6 Mile fra Øen oppe i Landet ligger 3de høie Klipper, hvilke kaldes Trymlinger eller Tromlinger. Alle Søefarende i Vesterhavet have Landkiending saavel af Øen, som af disse Klipper, og tage deres Bestik af dem til at styre deres Cours, naar de faae Landet i Sigte. Et Sund, kaldet Tromø-Sund, gaaer imellem Øen og en anden Ø, kaldet Flagstadøen, siden imellem Tromøen og Landet til Arendal, og er 1 Miil langt.

Trondenæs, see Tronæs.

Tronhiem, fordum Nideraas eller Nidaros, Hovedstaden i Tronhiems Stift, en meget gammel og i Historien navnkundig Bye. Der forvaredes den norske Martyrs og Skytshelgens, Kong Oluf den Helliges Reliqvier og Helligdomme, til hvilke mangfoldige Pillegrims-Reiser skeede, endogsaa fra langtbortliggende Steder. Staden ligger under 63 Gr. 26 M. 10 Sec. Polhøide,

Digitized by Google

høide, henved 23 Mile fra Molde, 20 fra Christianssund, 11 fra Steenkier i Indherred, 60 fra Bergen, 16 fra Roraas, men igiennem Tydalen 19¼ Miil, 54½ fra Kongsvinger, 14½ fra Drivstuen paa Dovrefield, 56 fra Christiania, 70 fra Svinesund, 118 fra Kisbenhavn, 14½ fra Skarsdsren i Jemteland, 24½ fra Frøse i Jemteland ved Reise igiennem Stordalen, men igiennem Verdalen 22 Mile, og fra Sundsval Kisbstæd i Middelpad 41½ Mile; den ligger 4 Mile fra Agdenæs, øster ind i Tronhiems Fiord i en Bugt af det søndre Land paa næsten en Halvøe, som dannes af Nidelven, der omgiver Staden paa trende Sider, men paa fierde af Tronhiems Fiord mod Nord og Nordvest, og hænger mod Vesten sammen med det faste Land allene ved en smal Nakke, over hvilken endeel af Stadens Fæstningsværker ere anlagte, og hvortil sydøster Forstaden Ihlen. Denne Stadens Beliggenhed falder smukt i Øiet fra alle Kanter, men især fra vestre Side, naar man passerer Kongeveien ned ad det et kort Stykke fra Staden liggende steile Bierg, kaldet Steenberget, hvorfra næsten paa eengang aabner sig saavel den hele Stad med dens Kirker og andre Bygninger, som Havnen med dens Skibe; den store Tronhiems- eller Strindsiord; Elven Nid; den befiendte Fæstning Munkholmen paa en Klippe i Fiorden ½ Miil i Nord fra Staden; Fæstningen Christiansteen strax Østen for Staden paa en høi Bakke, samt den hele omliggende Landstrækning, besat med en Hob deels smukt, deels prægtigt bygte Lyst- og Avlsgaarde, deriblandt Ihlsviken eller Ølsvigen mod Vest, Hlade-Gaard og Kirke mod Østen; videre mod Østen Bakke-Gaard og Kirke i Sammenhæng med Stadens anden Forstad Baklandet, hvis Grunde for en stor Deel høre derunder; Gaarden Berg, Helgesæter eller Elsæter, fordum et Kloster, m. fl. Efter den store Ildebrand, som overgik Staden Aar 1681, ere alle dens Gader blevne omlagte og trukne efter Snor, saaledes, at den største Deel overskiær hinanden meest i rette Vinkler, og et stort firkantet Torv, paa hvis Hiørner ere opførte 4 store smukke Gaarde, indtager omtrent det Midterste af Staden. Hovedgaderne ere brede og steenlagte. Den Halvøe, hvorpaa Staden nu staaer, har forhen været en Bondegaard, hvor Kong Oluf Tryggesøn lod bygge Kongsgaarden, og videre begyndte Anlæg til en Kisbstæd og kaldte den Niderads, istedet for den Kisbstæd Steenkier. Navnet Tronhiem har den siden faaet af den omliggende Egn, som i ældgammel Tid er kaldet Trondelaugen eller Trondelaufen, hvoraf Indbyggerne blevne kaldte Trøndere. Den skal i fordum Dage have havt omtrent 50 Kirker og Klostre, men nu har den ikkun 3 Kirker, nemlig: 2de Sognekirker og en Hospitalskirke. Hoved-

kirken

Kirken er den fordum meget prægtige og navnkundige Domkirke, der egentlig førte Navn af Christ-Kirke, men ofte blev kaldet St. Olufs Kirke efter førmeldte Kong Oluf den Hellige, hvis Legeme i samme Kirke først blev begravet, men siden optaget og sat over Jorden udi Kirken, hvorefter hans Søn Kong Magnus lod giøre et kosteligt Sølvskrin eller Liigkiste af Sølv, prydet med Guld og Ædelstene, med Laas og Nøgel for, og lod derudi lægge sin Faders St. Olufs Legeme, som under stor Processton blev baaret omkring paa Gaderne blandt Almuen. Denne Sølvkiste, som skal have vejet 6500 Lod Sølv, og overalt været stærkt forgyldt, var indelukt i 2de Trækister, hvoraf den yderste var overtrukken med Guld og Sølv og rigelig besat med kostbare Ædelstene, samt behængt overalt paa Siderne med smaa Poser, hvorudi blev lagt Offer af alle Tilskuere, hvilke derfore bekom Pavens Aflad og Syndsforladelse af Pœnitentiarius, der, ved saadan Leilighed, stod oven paa Liigkisten. Herved kunde paa een Dag indsamles 4 a 5000 Mark Sølv, beregnet til 40,000 Rdlr. Disse Kister og den derudi forvarede Helligdom bleve ombaarne af 60 Mænd paa visse Tider, især paa St. Olufs Fest den 29de Julii, som den fornemste Høitid om Aaret. Aar 1565 blev St. Olufs Liig meget høitideligen nedsat i en muret Grav i Kirken; og Aar 1568 lod Ridder Jørgen Lykke Graven tilkaste med Jord, paa det at St. Olufs Liig ei længere skulde foraarsage Overtroe blandt Almuen. Mange af de gamle norske Konger med andre af de fornemste Mænd i Riget ere desuden i Domkirken begravne; men 7 Ildebrande, som Tid efter anden har overgaaet Kirken, tillige med Plyndringer i Krigstider af de Svenske og af hollandske Fribyttere, samt andre Forandringer, have ei efterladt mindste Spor af alt dette, og intet mere end det østre Kors med det saa kaldte høie Chor af den gamle Kirke udgiør egentlig den nuværende Domkirke. Denne er efter Ildebranden Aar 1719 vel sat i meget smuk Stand, men er dog næsten at regne for intet imod Kirkens fortrige Størrelse, Pragt og Rigdomme, da den prangede med 18 høie Taarne og Spire, foruden adskillige mindre, med en næsten utallig Mængde af større og mindre Pillarer af hvid og sort Marmor, eller af blaae, grønne og røde Stene, og med en ei mindre Hob af Billeder, Hoveder og Statuer, alt paa det prægtigste udhugne og polerede. Kirken har havt en Længde af omtrent 250 Fod, vel været en gothisk Bygning, men af det smukkeste og regelmæssigste Slags. Den har ikke fra først af været bygt paa eengang, men paa adskillige Tider, og derfor ligesom sammensat af flere mindre Kirker. Den Part, som nu kaldes Kapitelet, er det ælderste af hele Bygningen, og er i fordum Tid kaldet St.

Klemens

Digitized by Google

Klemens Kirke; den søndre Deel, nu saa kaldet Laugting, formodes at være bygt næst efter Kapitelet; paa sammes østre Side er et Kapel, hvor den Angelske Familie, der har giort sig fortient ved meget anseelige Gaver til offentlig Brug, har sit Begravelsessted. Det nærværende store Taarn staaer midt paa Kirken, hvis megen Tyngde af den høie tykke Muur og anden Bygning derover hviler paa 4 store tykke Pillere med 4 aabne meget høie Buer under, hvilke række lige op under Hvelvingerne, som have været over Kirken. Indvendig i Choret, paa den søndre Side, er Døren til den saa kaldte St. Olufs Brønd, som er udgivet for det Sted, hvor St. Olufs Legeme først blev begravet, og at en Kilde siden opvældede. Kirken er ziret med 3 store Lysekroner af Messing, foræret af Raadmand Angell, Claus Kiemmeler og Henrich Meinke. I Taarnet hænger 3 Klokker, af hvilke den største er støbt Aar 1750 paa Kirkens Bekostning; den anden er støbt Aar 1742; og den tredie er foræret af Mag. Gierdt Bonsak, fordum Stiftsprovst og Sognepræst til Kirken, Aar 1721. Paa Kirkegaarden har i fordum Tid staaet den saa kaldte Kongs-Stoel, eller Kongernes Kronings-Stoel, som var en stor muret Throne, bygt overmaade prægtig med mange Trapper og Omgange fra alle 4 Sider, og rundt om stafferet med Pillarer, Blomster- og Billedhugger-Arbeide. Her bleve de gamle norske Konger, under aaben Himmel, høitideligen hyldede og kronede. Til Domkirken er en Sognepræst, som tillige er Stiftsprovst, og en residerende Kapellan, samt en Klokker og en Graver. Stadens anden Sognekirke kaldes vor Frue Kirke eller St. Mariæ Kirke, hvis østre halve Deel tilligemed Choret er fra de ældre, men den vestre Deel tilbygget i de senere Tider. Denne Kirke afbrændte ogsaa i Stadens store Ildebrand Aar 1708, men blev igien smukt opbygt og udstafferet, samt Aar 1739 forsøget med et nyt tilbygget stort firkantet muret Taarn uden Spiir. Til denne Kirke er en Sognepræst, som tillige besørger Embeds-Forretningerne paa Fæstningen Munkholmen, en residerende Kapellan, en Klokker og en Graver. I begge disse Kirkers Taarne ere Seyerværker, og enhver Kirke forsynet med et smukt og godt Orgelværk, samt med smukke og kostbare Ornamenter. De andre Stadens offentlige Bygninger ere: 1) Den saa kaldte Kongsgaard, en stor og massiv gammeldags muret Bygning, beliggende tæt ved Domkirken; den har i fordum Dage tient endeel af de gamle norske Konger til Residents, siden nogle af de tronhiemske Lehnsherrer, men er nu forandret til et Tøi- og Munitions-Huus. 2) Raadstuen er en anseelig muret Bygning af 2 Etager. I den underste ere Arrestkammere for Delinqventer, og Værelser for Vagt-

Digitized by Google

Vagtmesteren, men i den øverste holdes udi den ene Fløi Byetinget hver Torsdag: der er ogsaa Stadens 12 Mænds Sal, hvor de holde deres Samlinger; i den anden Fløi holdes Raadstue-Retten hver Mandag, og imellem begge disse Fløie er en anseelig stor Sal. Denne Bygning har et Taarn med Spiir, hvori hænger en Vægter-Klokke. 3) Det saa kaldte Angels Kloster, en anseelig grundmuret Bygning, bestaaende af 3 Længder, 2de Etager høie, som er opført efter afdøde Thomas Angells Testamente, og bekostet af hans store Legat med 16000 Rdlr., til Beste for 16 trængende Enker eller ugivte Fruentimmer, enten af Borgerstanden eller af Rangspersoner, hvor enhver af disse nyde, foruden frie Værelser og Brænde, maanedlig 4 Rdlr. 4) Hospitalet, en stor gammel Trøbygning, hvor 63 Personer, foruden frie Værelser og Brænde, nyde 1¼ til 1½ Rdlr. maanedlig. Hertil er førmeldte Hospitals Kirke, som staaer paa Hospitals-Gaarden, og er en ottekantet Trøbygning med et Spiir paa Midten. Kirken er smukt ziret indvendig, og har et lidet Orgel. Denne Kirke har sin egen Præst, som tillige er Præst for Tugthuset og Radesyge-Hospitalet. Til Hospitalet ligger et betydeligt Jordegods, hvorover er en Forstander, som lønnes af Indkomsterne, og har til Brug et godt Stykke Jord, beliggende ved Hospitalet. 5) Vaisenhuset eller den saa kaldte Blaa-Skole, hvor 60 fattige Drenge- og Pigebørn tilforn nød fri Opdragelse og Lærdom, samt Kost og Klæder; men i Aaret 1791 gjorde Kommissionen for Fattigvæsenet, der bestaaer af 8 Lemmer, den fornuftige og nyttige Forandring, at Vaisenhuset blev blot til en Skole, hvor Undervisning gives i Christendom, Regning, Skrivning og Tegning, i hvilken sidste Undervisnings-Green endog Haandværkeres Læredrenge kunne tage Deel, naar deres Mestere dertil give dem Tilladelse. Drenge- og Pigebørnene, som forhen havde deres Underhold og Alt i Vaisenhuset, (en Indretning, som mange Aars Erfaring har vist, fordærvede baade Siel og Legeme) ere for Betaling udsatte deels i Byen, deels og fornemmelig paa Landet; hvorimod de, som have antaget dem, ere forpligtede til at sørge for deres Undervisning. Ved denne Forandring har det Almindelige vundet dette, at næsten et dobbelt Antal Børn imod tilforn kan forsørges, og at dette forøgede Antal faaer i det mindste et sundere og stærkere Helbred, og undgaaer de ulykkelige Følger, som altid ere forenede med mange Børns Sammenpakning paa eet Sted. Denne Stiftelses Bygning er paa den Angelske Legats Bekostning Aar 1771 af nye opbygt, og Stiftelsen forbedret med Indkomster. Det har sin egen Forstander. 6) St. Jørgens Huus, stiftet Aar 1616 af daværende Lehnsherre Claus

Daae,

Digitized by Google

Daae, især for 18 fattige Enker af Borgerstanden, som nyde hver ugentlig omtrent ½ Rdlr. og til Brænde 1 Rdlr. 48 ß aarlig. 7) Fattig-Huset, hvilket af bemeldte Angelske Legat er med Bygning og Indkomster anseelig forbedret, saa at det nu kan rumme og forsørge omtrent 200 Personer. 8) Vessel-Stuen, en privat Stiftelse for 7 Enker, som nyde kun frit Huus, og ellers Almisser af de Huusarmes Renter. 9) Stadens Tugt- og Verk-Huus, er af nye smukt opbygt paa den Angelske Legats Bekostning. I Bygningen er indrettet en Kirke for Tugthuuslemmerne, som betienes af Hospitals-Præsten. Lærreder af forskiellig Sort, Dreiel, Gulvtæpper m. m. blive her forarbeidede. Ved dette Tugthuus er en Over-Inspecteur. 10) I Tugthusets ene Sidebygning er indrettet et Radesyge-Hospital, hvor fattige fra Landet med Radesyge befængte Mennesker faae fri Kuur og Underholdning paa Amtets Bekostning. Dette og forhen ommeldte store Hospital har egen Læge, som af Kongen lønnes med 400 Rdlr. 11) En Fattig-Arbeids-Anstalt, som for nylig er oprettet, hvorover er ansat en Inspecteur. I denne Anstalt kunne Fattige daglig have Arbeide, med at spinde, væve o. d. l.; endog Børn kunne der faae Arbeide. Foruden at de Fattige have der varme Værelser, faae de tillige fri Ildebrændsel til at koge deres Mad paa Stedet. Frivillige Gaver, som maanedlig indsamles af Byens Indvaanere, udgiøre et vigtigt Bidrag til denne Stiftelses Vedligeholdelse Ved denne og anden viis Omsorg for de Fattiges Underhold er den afskyelige Betlen paa Gaden afskaffet. 12) Stadens latinske Cathedral-Skole, var fordum en Træbygning, som stod paa Domkirkegaarden, Vesten for Kirken, men denne Bygning er nu nedreven, og i dens Sted er i den saa kaldte Munkegade, strax Norden for Domkirken, i Følge Kongelig Resolution af 18 April 1774, paa den Angelske Legats Bekostning opført en ny meget zirlig grundmuret Bygning af Muursteen, 3 Etager høi, hvor ikke allene den latinske Skole nu er inddeelt i sine Klasser for Disciplene, med bequemme Værelser for Skolens Lærere, men endogsaa det Kongelige norske Videnskabers Selskab har her deres Samlings-Sal og Værelser for Selskabets Bibliothek og Naturalier m. v. Dette Selskab blev stiftet Aar 1760 efter Biskop Gunneri Plan og Forslag, og Aar 1767 af Kongen stadfæstet og forsynet med nye Statuter. Aar 1779 bestod Selskabets Bibliothek af noget over 2000 Bind, men i Aaret 1781 tilkom Schiønnings og Rect. Dasses Samlinger, bestaaende af omtrent 12000 Bind. Herforuden nogle Haandskriver, og aarlig bliver Bog- og Naturalie-Samlingen forøget. Den latinske Skole forestaaes af en Rektor, en Konrektor og 3 Hørere. 13) Den i

Aaret

Digitized by Google

Aaret 1783 oprettede Regl-Skole, indviet samme Aar den 28 Januarii. Denne Skoles aarlige Indkomster beløbe til 10 a 1100 Rdlr., som tilflyde den deels af Renterne af 4000 Rdlr., skienkede af den Meinkiske Familie; af 2de andre private Gaver, hver paa 500 Rdlr.; af Bogtrykkeriet, som drives for Skolens Regning; Renterne af 5240 Rdlr., som tilhøre de Angelske Stiftelser, og af flere Kilder; deels af Betalingen for Disciplene af formuende Forældre. For et Drengebarn betales aarlig 10 Rdlr., og for et Pigebarn 5 Rdlr. Dertil komme nu Indtægterne af Adresse-Contoiret, som var bestemt Skolen efter Justitsraad Nissens Død. Bygningen, hvor Undervisningen meddeles, og hvor 2de Lærere boe, er med Kongelig Tilladelse henlagt fra Vaisenhuset, som den tilhørte, til Borgerskolen. Undervisningen skeer daglig 6 Timer af 3 Lærere, foruden en Tegnemester, i følgende Dele: det engelske, tydske og franske Sprog, Mathematik, Naturhistorie, Verdenshistorie og Fædrelandets i Besynderlighed, Geographie, Religion, Regning, Skrivning og Tegning. Navigation og Bygholderie, som burde høre dertil, ere desværre hidtil blevne tilsidesatte. I det Oekonomiske bestyres Skolen af 5 Directeurer. Herforuden er en Fattig-Skole til hvert Kirkesogn, en i Forstaden Ihlen, og en paa Baklandet. Udi Staden holdes det nordenfieldske Bergamts-Collegium, hvori præsiderer en Berghauptmand og Oberbergamts-Forvalter med sine Assessorer, som ere: en Bergamts-Skriver, en Kobber-Tiendeskriver ved Kobber-Tienden Nordenfields, samt en Kobber-, Told- og Tiende-Controlleur. Aar 1753 er anlagt et Sukker-Raffinaderie af et Interessentskab, hvortil er en anseelig Bygning i den vestre Deel af Staden, som er 4 Etager høi paa den nordre og 5 Etager høi paa den søndre Side, af hvilke den underste er af Muur. Participantskabet holder 3 Betientere foruden Mester og Svenne. Staden er forsynet med et godt Apothek. Her er ogsaa et Tobaksspinderie. En Reberbane er i Staden og en paa Baklandet. Ei langt fra Staden ere 2de Krudmøller, og nok en 3 Mile borte. Staden har en Port mod Vesten til Forstaden Ihlen, og mod Østen en betydelig stor Broe over Nid-Elv til den anden Forstad Baklandet, hvilken Forstad har sin egen Kirke, Bakke-Kirke kaldet, som er Annex til Strindens Præstegield. Neden eller Norden for Broen langs Elven, paa den ene Side af den saa kaldte Søe-Gade, staae Stadens fleste og betydeligste Søebrygger eller Søeboder lige ned til Toldboden. Den militaire Hovedvagt nær ved Toldboden er nylig opbygt af Grundmuur. Ved Broen er et andet militair Vagthuus, og ligesaa et ved Porten. Strax ved Broen paa søndre Side af Elven og inden for

Porten

Digitized by Google

Porten staaer Accise-Huset. Til Staden ere 13 Sprøitehuse, forsynede med alt Tilbehør. Alle Stadens private Huse og Gaarde, som med Brygger og Pakboder udgiøre hen ved 1500, ere alle af Træe, undtagen nogle faa af Grundmuur, de fleste 2de, nogle faa 3de Etager høie, men meget smukke, bordklædte og malede, og alle Gaarde af nogen Betydenhed ere forsynede med støre grundmurede og hvelvede Kieldere. Til 31 Maji 1794 ere Stadens samtlige Vaaningshuse assurerede i Norges almindelige Brandkasse for 466,260 Rdlr. Havnen er stor og rummelig, og gives god Ankergrund ei allene paa Havnen, men og under Munkholmen. Havnen er bedækket mod alle Vinde, naar undtages Nordvest-Norden- og Nordost-Vinde, for hvilke den ligger aaben. I Elven er en sikker Havn, hvor middelmaadige Skibe kan lægge tæt til Bryggene, og der losse og lade, og hvor 100 Skibe og derover kan rummes; men Skibe, som stikke dybere end 10 a 12 Fod, kan ei passere Toldboden forbi op til Bryggene. Indløbet til Elven bliver ogsaa Tid til anden mere vanskeligt, ved det at samme idelig forandrer sit Løb, og opkaster hist og her Sandbanker, hvilket er Skade for Stadens Handel. Fra Tronhiem udskibes en betydelig Deel Træelast, Kobber, Sild, Fisk, Tran, Tiære, Skindvare m. v., og haves derved en betydelig og vidt udstrakt Handel. Aar 1758 blev fra Tronhiem udført Kobber omtrent for 150,000 Rdlr., Sild og Fisk for 66,480 Rdlr., Bord og anden Træelast for omtrent 26,405 Rdlr., Tran for 15,400 Rdlr., Skindvare for 4100 Rdlr., Mølleſtene for 2120 Rdlr., Tiære for 1412 Rdlr., Eiderduun for 445 Rdlr., adskilligt andet for 595 Rdlr., tilsammen for 266,557 Rdlr. Derimod indført samme Aar Tobak for 25,900 Rdlr., uldne og linnede Vare for 660,70 Rdlr., Kornvare for 50,000 Rdlr., Silkevare, Jsenkram, Tag- og Muursteen, Thee, Kaffe, Jern, Steenkul, Krud, Salpeter, Sukker, Salt, Viin, Hør og Hamp, Urtekram, Sæbe, Humle, Hatte, Kniplinger, Kort, Læder og arbeidet Sølv for 122,727 Rdlr., tilsammen 264,697 Rdlr. Fra Tronhiem er Bord-Udførselen i de senere Aaringer steget til et langt betydeligere Quantum end forhen, som er aldeles uforholdsmæssigt med hvad Skovene for Bestandighed kunne taale, hvilket den af Bønderne opfundne skadelige Maade at skiære Bord ved Haandsauge, som er nu saa almindelig, at de næsten sees ved hver Mands Gaard, fornemmelig har foraarsaget, og dette er Tilfældet snart over hele Norge. Før Haandsaugene kom i Brug, blev neppe noget Aar, naar det ene Aars Udskibning regnes ind i det andet, udført fra Tronhiem mere end 6 a 700 Stabel, nu derimod 10 a 1200 Stabel, hver Stabel beregnet til 1200 Bord, som er 1½ Tomme tyk og 9 Fod lang;

ja

Digitized by Google

ja Aar 1791 blev udskibet 1400 Stabel, hvoraf en af Bordhandlerne, navnlig Johan V. Thoning, udskibede 650 Stabel. Herved kan tillige mærkes, at ligesom det i fordum Tid var rart at finde ved nogen Vandsaug kroget, storqvistet og Undermaals-Saugtømmer, ligesaa sielden vil det nu blive at finde friskt og godt Tømmer, som holder anordnet Maal; thi de gode og fuldvorne Træer, som Skovene endnu indeholde, forbruges i Almindelighed ved Haandsaugene, og ved disse dannes for største Deel uanseelige Bord, deels alt for tykke, deels for tynde, deels alt for smalle, og deels for brede, samt i øvrigt ujevne, bugtede og krogede, hvilket usvede Arbeidere og Haandsaugenes urigtige Stilling og Brug foraarsage. Meget sielden gaaer Bord til Skotland, og aldrig til Engelland; thi den høie Told paa disse Steder kan ikke betales af de tronhiemske Bord. Irland derimod tager al Tronhiems Træelast, besynderlig Dublin, Newry og Belfast. En stor Udførsel skeer med Stadens egne Skibe, og for det øvrige med Engelske. Staden har, foruden Grosserere og Bordhandlere, en stor Deel Kiøbmænd, som holde aaben Krambod, 30 Kræmmere eller indenlandske Handlere, 28 Høkere, endeel Nordlandshandlere, som boe i Staden om Vinteren, men om Sommeren fare til Nordlandene for at udsælge og indkiøbe Vare, ved hvilken Handel Nordlandene tabe betydeligt baade i moralsk og oekonomisk Henseende. Desuden høre til Staden 20 a 30 saa kaldte Udligger-Borgere, hvilke have Magistratens og tildeels Kongeligt Privilegium til at handle udenfor Staden, enten ved en eller anden Havn ved Søekanten, som da kaldes Borgerleie, eller andre Steder omkring paa Landet. Videre er i Staden endeel Skippere, som ogsaa tildeels drive Handel, og mange Haandværkere af forskiellige Slags. I Staden residerer Stiftamtmanden og Biskopen over Tronhiems Stift, samt den over de nordenfieldske Tropper commanderende General og Commandant over Staden med dens Fæstninger, Fæstningsværker og Forter, som ere: Møllenberg, Christiansteen og Christiansfield, og under samme Commandant staaer tillige Commandanten paa Fæstningen Munkholmen. Stadens Magistrat bestaaer af en Præsident, en Borgemester, 2de virkelige og en Vice-Raadmand, en Byefoged, hvis Domme indstævnes for Magistraten, en Bye- og Raadstueskriver, som tillige er Notarius Publicus, en Auctions-Directeur, og en Politiemester. Herforuden en Under-Byefoged, en Vagtmester og 2de Raadstuebetientere, samt en Kæmner. Borgerskabet er inddeelt i 4 Borger-Compagnier, hver under sin Fahne, og hvert Compagnie har en Capitain, 2 Lieutenanter og en Fændrik. Disse Compagnier bestaaer af

1000

Digitized by Google

1000 Numere, men hvoraf kun 400 gisre virkelig Tieneste, over hvilke er en Stadshauptmand. Herforuden er i Staden et Brand-Compagnie, bestaaende af 180 Mand, og 2de i Forstæderne, hver paa 60 Mand, hvilke samtlig have en Chef og Brand-Inspecteur, tilligemed Brandmestere og en Brandfændrik, som ogsaa er Under-Brandmester. For de Angelske Stiftelser er en Forstander og en Revisor, hvilken sidste skal herefter beskikkes af Kongen, men Forstanderen af Stiftamtmanden og Biskopen. Nærværende Revisor er tillige Revisor for Stiftets publique Regnskaber. Laugtinget for Tronhiems Laugdomme holdes i Staden, hvor tillige Laugmanden boer. I Henseende til Sse-Enrolleringen boer her en Enrollerings-Chef. Ved Toldvæsenet er beskikket en General-Tolddirecteur, en Told- og Consumtions-Inspecteur, en Told- og Consumtions-Kasserer, en Told-Prokureur, 2 Expeditions-Betiente, en Ober-Consumtions-Betient, 11 Under-Toldbetiente, en Tiendeskriver, 2 Tiende-Betiente, en Veier og Maaler, 12 Consumtions-Underbetiente, 8 Roeyerter, og 3 Bordvragere, en Kryds-Inspecteur paa Leret, een Toldbetient paa Magerøen, een paa Lexen, een ved Aaremmen, og een paa Tyrhoug. Tronhiems Tolddistrict begynder Osten for Skibnes og fra den nordre Ende af Smølen, og strækker sig Nord efter forbi Tronhiem langs Nordlandene og Finmarken til de sidste Grændser af Norge. Aar 1792 indkom til Toldstedet 149 og udgik 137 Skibe. Aar 1793 eiede Stadens Kisbmænd selv 39 store og smaa Skibe. For nogle Aar siden blev anlagt et Skibsbyggerie, hvorved mange anseelige og smukke Skibe ere bygte. Aar 1777 den 4de September kom i fuldkommen Stand et af det Angelske Legat bekostet Vandledningsværk, som ledes fra den saa kaldte Ihl-Elv under Steenherget, og forsyner Indvaanerne med fornsdent ypperligt Vand, ved store Vandkummer i alle Hovedgader; herforuden haves Brsndvand i endeel Gaarde. Hoveddæmningen til Vandledningsværket udgik Aar 1791 den 27de Maji ved Udbrud af nogle ovenfor liggende Dæmninger til de i Ihl-Elven opførte betydelige Møllebruges Drivt, især den saa kaldte Kobberdam, som nylig forhen var udvidet og forhøiet. Ved samme Udbrud skeede desuden betydelig Skade paa Møllebrugene, og mange Huse udgik i Ihlen, hvorved 20 a 30 Mennesker omkom, m. v., som under Forstaden Ihlen er anført. Nu er Vandlednings-Dammen og de øvrige Dæmninger med Møllerne igien sat i fuldkommen Stand. Foruden disse Møllebruge haves ½ Miil Sønden for Staden, ved den saa kaldte Vieg-Elv, et andet betydeligt Møllebrug; et andet ½ Miil Vesten for Staden; og et paa søndre Side af Staden ved Gaar-

Digitized by Google

den Færgestad, som er af en fuldkommere og nyttigere Indretning, for nylig anlagt af Gaardens Eier Major v. Bang. Desuden ere endeel Møllebruge i Dript ved de Gaarde Leeren, ligesaa ½ Miil fra Staden. Af alle disse betiene Stadens Indvaanere sig. I Staden holdes 2de Gange Marked om Aaret i 3de Dage, som begynder 1ste Julii og 30te September, hvortil Bønderne i omliggende Fogderier bringe Heste og adskillige Sorter Vare. Om Efteraaret bringe ogsaa Bønderne til Forhandling en stor Deel Slagte-Qvæg, foruden hvad som ellers daglig om For- og Efteraaret tilføres af Vaar- og Høstbær-Køer, Kalve og Faar. Kiøbenhavns Post ankommer til Trondhiem hver Onsdag eller Torsdag og afgaaer hver Løverdag; Indherreds-Posten, som kaldes den militaire Post, ankommer hver Fredag og afgaaer Løverdag. For et enkelt Brev fra eller til Kiøbenhavn betales 24 ß, og fra eller til Christiania 12 ß. Over Postvæsenet er en Kongelig Postmester. Aar 1767 er med Kongeligt Privilegium oprettet et Adresse-Contoir af nu afdøde Justitsraad og Raadmand Nissen, hvis Indkomster nu ere henlagte for Eftertiden til den borgerlige Skole. Af de forskiellige Ildebrande, som Tid efter anden er overgaaet Staden, anmærkes følgende: 1) Aar 1218 i Kong Hagen Hagensøns 2det Regierings-Aar afbrændte de fleste Huse og Gaarde; 2) Aar 1522 paa St. Hans Dag afbrændte Staden ganske og aldeles lige op til Kongsgaarden; 3) Aar 1650 paa Hellig tre Kongers Dag blev hele Staden lagt i Aske, undtagen Domkirken og nogle smaa Hytter paa vestre Side ned ved Stranden; 4) Aar 1681 den 18de og 19de April afbrændte Staden atter i en Tid af 12 Timer, da Alt blev lagt i Aske, undtagen Domkirken, Kongsgaarden, Hospitalet og nogle faa Fiskerhuse. Siden den Tid bleve Gaderne omlagte saaledes, som forhen er meldt; 5) Aar 1708 opkom atter en stor Ildebrand; 6) Aar 1717 afbrændte 21 Gaarde og 3 Brygger ved Stranden; 7) Aar 1742 bleve 14 Gaarde eller Huse lagte i Aske; og 8) Aar 1788 Natten til den 3die December afbrændte et heelt Qvarteer mod Toldboden, som var forsikret i Brandkassen for 36,030 Rdlr., hvilken Sum er Vedkommende erstattet af Brandhielpen, og de fleste Huse nu meget anseeligere opbygte. Aar 1450 den 29de Julii blev Kong Christian 1ste kronet i Trondhiem til Konge over Norge, og Kong Hans blev ligeledes her kronet Aar 1482 paa Margarethæ Dag. Ved den Roeskildske Fred Aar 1658 blev Staden afstaaet til de Svenske, men af de Norske selv vundet tilbage til den Danske Krone Aaret derefter. Stadens Indvaanere, indbefattet Forstæderne, bleve Aar 1769 beregnede til henved 18000 Siele, foruden de Militaire, som for nærværende

Tid

Digitized by Google

Tid er Staben af det 1ste og 2det Tronhiemske Infanterie-Regimenter, og 2de gevorbne Grenadeer-Kompagnier, der med Ober- og Under-Officerer udgiøre 270 Mand pr. Regiment, tilsammen 540 Mand. Stadens sidste Privilegier ere udgivne af Kong Christian 6te, den 5te Febr. 1732, som af nærværende Konge allernaadigst ere confirmerede Aar 1771 den 5te Januarii.

Tronhiems Amt i Tronhiems Stift, grændser i Øst til Herjedalen og Jemteland i Sverrig, i Nord til Helgelands Fogderie, i Vest til Vesterhavet og til Nordmøre Fogderie, og i Synden til Guldbrandsdalens og Østerdalens Fogderier i Christiania Stift. Det bestaaer af 6 Fogderier, nemlig: Strindens og Sælboes, Ørke- og Guldals, Støre- og Verdals, Inderøens, Nummedals, og Fosens Fogderier, hvilke indeholde 7 Sorenskriverier; thi Ørkedalen udgiør eet og Guldalen eet Sorenskriverie. Under disse Fogderier ligger 31 Præstegielde med 92 Kirkesogne og 98 Kirker og Kapeller, foruden Kirkerne i Staden Tronhiem, hvilken Stad ligger i Strinde Præstegield og Fogderie. De matrikulerede Gaarde i disse Præstegielde og Kirkesogne beløbe til 5893 Numere. I dette Amt ligger 3 Kobberværker, nemlig: Røraas, Lykkens eller Meldals og Sælboe-Værk, hvoraf Røraas Værk er det største i hele Norge; saa og et Jernværk, kaldet Mostadmarkens Værk. Herforuden have adskillige Kobber- og Jernværker været i Drivt, men som nu aldeles ere nedlagte, deriblandt Guldstads og Moks Kobberværker, hvor Arbeidet for faa Aar siden er ophævet. Stiftamtmanden over Tronhiems Stift er tillige Amtmand over dette Amt; han boer i Tronhiem.

Tronhiems Fiord, er en meget stor og tildeels breed Fiord, som fra Havet tager sit Indløb imellem Ørlandet og Valset-Stranden ved Agdenæs, i Fosens Fogderie, Tronhiems Amt, gaaer forbi Stadsbygdens Præstegield paa den nordre Side og Ørkedalen paa den søndre Side, hvor den støder til Strinde Fogderie, og løber forbi Staden Tronhiem; derfra i Øst mellem Frosten og Lervigen til Ytteren, en stor Ø under Inderøens Fogderie; gaaer derfra paa søndre Side til Støre- og Verdalen, og standser mod Øster ved Steenkier i Stods Præstegield. Paa nordre Side fra Ytteren løber den forbi Mosvigen og Verran, og gaaer ind til Bedstaden, hvor den standser ved Hieldøsen. Denne store Fiord skiær sig paa adskillige Steder ind i Landet ved mange deels store og deels smaa Fiorde, Vige og Bugte. Den danner tillige 2de Sunde inden for Tronhiem, nemlig: Skarn-Sundet og Nordvigs-Sundet. Under Frostens Præstegield og Strinde Fogderie ligger en meget smuk Ø, kaldet Tautereen, desuden

Digitized by Google

mange andre Øer og Holme, deels beboede og deels ubeboede. Baade Vesten og Østen for Tronhiem paa begge Sider af Fiorden ere adskillige gode Havne.

Tronhiems Laugdømme i Tronhiems Stift, bestaaer af 9 Sorenskriverier, nemlig: Romsdals med Molde Bye, Nordmørs, Strinde, Ørkedals, Guldals, Stør- og Verdals, Inderøens, Nummedalens og Fosens Sorenskriverie; desuden hører under dette Laugdømme Byen Christiansund. Laugmanden boer i Tronhiem, hvor Laugtinget holdes i Laugmandens Gaard.

Tronhiems Stift Nordenfields, ligger allerlængst mod Nord, og grændser til Sverrig, Rusland og Finmarken paa nordre og østre Side; paa søndre Side til Christiania Stift, og mod Vester til Vesterhavet eller Nordsøen. Fra Sverrig adskilles Stiftet ved det lange Field Kiølen, og fra Rusland ved Nordfieldene. Grændserne mod Sverrig ere nøiagtig bestemte og udmærkede, men mod Rusland endnu ubestemte. Stiftets Længde regnes for 150 tydske Mile, og indeholder 4 Amter, som ere: Tronhiems, Romsdals, Nordlands, og Finmarkens Amt, dog af Romsdals Amt hører Søndmørs Fogderie under Bergens Stift, men Intraderne erlægges paa Tronhiems Stiftamtstue. Disse 4 Amter bestaae af 13 Fogderier og 14 Sorenskriverier, som ere inddeelte i 92 Præstegielde, hvilke indeholde 177 Kirkesogne og 13,017 matrikulerede Gaarde, Søndmørs Fogderie uberegnet. I Stiftet ligger 3de gamle Kiøbstæder, nemlig: Tronhiem, som Stiftets Hovedstad, Christiansund, og Molde; saa er og ved Forordning af 5te September 1787 oprettet 2de nye Kiøbstæder i Finmarkens Amt, nemlig: Vardøe og Hammerfest. Herforuden en Bergstad ved Røraas Kobberværk. Foruden dette Kobberværk ere her 2de andre Kobberværker i Drivt og eet Jernværk. Stiftet er inddeelt i 2de Laugdømme, nemlig: Tronhiems, og Nordlands med Finmarken. I det Geistlige bestaaer Stiftet af et Biispedom, hvorunder hører et Stifts-Provstie, og 14 Herreds-Provstier, hvilke ere: Dalernes, Øster-Indherreds, Vester-Indherreds, Nummedals, Fosens, Nordmørs, Romsdals, Helgelands, Saltens, Vesteraalens med Lofodens, Senjens, Tromsøens, Vest-Finmarkens, og Øst-Finmarkens. Aar 1769 var Folke-Antallet af Unge og Gamle 164,703 Siele i hele Stiftet, deraf i Nordlandene og Finmarken 59,465 Siele.

Tronæs- eller Throndenæs-Gaard i Verdalen, see Throndnæs.

Tronæs

Tronæs eller Trondenæs Præstegield i Senjens og Tromsøens Fogderie, Senjens Provstie, Finmarkens Amt, bestaaer ikkun af et Kirkesogn og Kirke, som ligger paa den nordre Side af den store Ø Hinden eller Hindøe. Kirken og Præstegaarden Tronæs ligge ved et Næs, kaldet Trondenæs. Denne Præstegaard har fordum været Kongens Gaard, i Kong Oluf den Helliges Tid, hvor Thore Hunds Broder Siver boede. Siden har her og i de catholske Tider boet en Vice-Biskop, og tillige været et Kapitel ved Kirken, som da var Domkirke, der alt stod under Erkebispen og Kapitelet i Tronhiem. Der var tillige et Munke-Kloster, hvorfra Præsterne i Nordlandene bleve beskikkede. Under Præstegaardens nærværende Bygninger ere endnu fra fordum Tid i god Stand usædvanlig store og stærke grundmurede Kieldere. Kirken er en stor, meget høi og fast Steenbygning, prydet overalt med mange kunstige udhugne Stene, og indvendig sees en stor Deel Billeder med stærk Forgyldning og skiøn Malning. Foruden mange Altere, som her har været i de catholske Tider, ere endnu i fuld Prydelse 3de murede Altere, staaende øverst i Choret ved den østre Side, og nok eet i Kapitelet, alle forsynede med prægtig Billedhuggerie og mange kunstige og stærkt forgyldte Zirligheder. Paa begge Sider af det store Alter i Choret sees Kanike-Stole af meget stærke og tykke hugne Egeplanker, og der neden for, ved nordre Side, sees Kongens Stoel af samme Slags Træe, meget kunstig efter gammel Maade udskaaret. Øverst paa denne Stoel, som er afdeelt i 2de Dele, sees udskaaret og malet det Kongelige Vaaben, nemlig: en Løve med en kort Øxe i rød Skiold med Krone over. Paa venstre Side, ved den søndre Væg, staaer en næsten lige Stoel, som formenes at have været Biskopens Stoel, paa hvilken sees et Vaaben, forestillende en Lilie med 2de mindre, een paa hver Side, i blaat Skiold. Desuden sees paa denne Stoel og paa de Kanike-Stole, som staae paa Alterets søndre Side, en udskaaret Inskription af følgende Indhold: "Sveno Erici, Decanus Nidrocienſis fecit hoc opus per familiarem ſuum, Petrum Botolphi, Anno Domini Milleſimo Qvadringenteſimo Sexageſimo Qvinto: orate pro iis." Over Chorsdøren er et Pulpitur af samme Arbeide, hvorpaa midt imod Alteret er udskaaret og malet det Islandske Vaaben, nemlig: en hvid Fisk i blaat Skiold med Krone over; og paa den Side, som vender ned mod Kirken, det samme Vaaben som paa Bispestolen. Døren for Hovedindgangen til Kirken er af Jern, meget bred og høi. Den ene af Kirkeklokkerne er meget gammel, hvilket sees af en derpaa staaende Inskription, saaledes lydende: "Sanctus Nicolaus vocor et Sancta Margareta: Mæſter Mogens Erchedechen in Drontheim me edit:

Dan-

Digitized by Google

Dankers me fecit: Amsterdam M.cccc in VII." Ved den nordre Side af Choret staaer førmeldte Capitel, som er en stor Bygning og med en fast Hvelving føiet til Kirken, hvortil fra Choret er en massiv Jerndør, bag hvilken er et forborgent Rum eller en Aabning i Muren, som tillukkes ved en med mange Laase forsynet Jerndør. Dette Capitel bruges nu deels som Sacristie og deels som Begravelsessted. Her forvares et heelt Monstrans af Malm, meget stærkt forgyldt, og et Stykke af et andet, fra Pavedommets Tider. Der har og været et Bibliothek, hvoraf nogle faa gamle Bøger endnu ere at see. Kirkegaarden er indsluttet med en tyk og høi Muur, som nu i lang Tid har været meget forfalden. Paa den østre Side, som vender ud mod Havet, sees endnu 2de Vagt-Taarne, indrettede med hvelvede Opgange, og øverst høie murede Brystværn, hvor i gamle Tider har været holdt Vagt, naar Søerøvere vare at befrygte. I dette Præstegield ere meget gode og frugtbare Kornjorder og Høeslætter.

Tronstad, Præsteenke-Gaard i Søgne eller Sygne Præstegield, Mandals Fogderie og Amt, beliggende i Grebstads Annexsogn, af Skyld 2 Huder. Denne Gaard er nu udnævnt til Officeer-Gaard.

Trosvig, en Gaard i Mosse Fogderie, Smaalehnenes Amt, paa hvis Grund Forstaden Hestehaven til Byen Friderichsstad ligger, og haves deraf i aarlig Grundleie 700 Rdlr.

Trosvig, en Havn paa østre Side af Frier-Fiord, i Nedre-Tellemarkens Fogderie, Bradsberg Amt, hvor de Kongelige Orlogsskibe har lagt i 2de Aar, og har de i Fiorden hiemmehørende Skibe her deres almindelige Vinterleie. Strax ovenfor denne Havn ligger et Field, som kaldes Kirken, hvori er en rummelig Hule, stirkantet og næsten hvelvet. I Gulvet eller Bunden ligger fiin hvid Sand, og Siderne indeholde blødagtig Graasteen, hvor nogle hundrede Navne ere udskaarne af de, som med Besværlighed have besteget Fieldet, og ere komne ind i Hulen for at besee den.

Trungesvaag, en Fiord paa østre Side af Øen Suderøe blandt Færøerne. Inderst i denne Fiord er en meget god Vinter-Havn, kaldet Punthavn, og ellers adskillige Sommerhavne.

Trymøe eller Tromøe, see Tromøe.

Trysilds Præstegield og Tinglaug, i Østerdalens Fogderie og Provstie, Hedemarkens Amt, bestaaer ikkun af et Kirkesogn og Kirke, hvortil er en Sognepræst. Tingstedet er Gaarden Moystad.

Trytterud-Elv, en Elv, som løber igiennem endeel af Fiskums Sogn, i Eger Præstegield, Buskeruds Fogderie og Amt, og ned i et Vand, kaldet Ekern. Over denne Elv, som fornemmelig

har

Digitized by Google

har sin Tilværelse fra de saa kaldte Gravdalsvande, har Naturen dannet en hvelvet Steenbroe, 1½ Miil oven for Eker-Vandet, saa regulair, at Kunsten neppe skulde frembringe den bedre, og tillige saa stærk, at den formodentlig først vil falde med Verden. Den kaldes af Bønderne Troldbroen.

Trædalen, en beboet smal Dalstrækning, som gaaer op fra en Fiord af samme Navn, i Sundals Præstegield, Nordmørs Fogderie, Romsdals Amt. Igiennem Dalen løber en Elv.

Trækyller, et Bygdelaug i Strande Syssel, vestre Fierding af Island, beliggende ved en Vig, kaldet Trækyllesvig, hvor mange Haaer eller Haakalve fanges. Her falder meget Drivtømmer og Skibsvrag.

Trænen eller Trenen, en Ø, see Trenen.

Trøgstads Præstegield og Tinglaug, i Heggen og Frølands Sorenskriverie, Mellem-Borgesyssels Provstie, Smaalehnenes Amt, bestaaer af 2de Kirkesogne, som ere: Trøgstads Hovedsogn og Baastads Annex. Hovedkirken er af Steen. Hertil er en Sognepræst. Tingstedet er Gaarden Melleby.

Trønborgs Sogn, et Annex til Eidsberg Præstegields sammesteds, bestaaer af en lang Slette imellem 2de Aaser, som er meget trang mod Norden, men breder sig ud mod Sønden, bestaaende af 44 Gaarde og 47 beboede Pladse. Af Gaardene ere 6 Dragoun-Qvarterer. Kirken ligger ⅛ Miil fra Hovedkirken, ved en Samling af nogle smaa Gaarde, som under eet kaldes Trønborg, paa en med Skov bevoxen høi Jordbakke, hvorfra er en herlig Udsigt over hele Sognet og langt ud i hosliggende Rakkestads Sogn. Denne Kirke blev forhen kaldet Hougs Kirke, hvilket Navn den endnu i daglig Tale har. Den skal være een af de ældste Kirker i Norge, saavidt den murede Deel betræffer; thi Bygningen er deels af Muur, og deels af Træe, nemlig den vestre Deel, som i den senere Tid er tilbygget tilligemed et Vaabenhuus. Paa den murede Deel ere 2de Vinduer med en smal Dør imellem, neppe ¼ Alen bred, og paa Tværvæggen et Vindue. Kirken har et lidet firkantet Taarn af Træe, tækket som et Huus, hvori hænger en Klokke; desuden i Choret en Klokke. Kirken har kun 13 Mænds- og 14 Qvinde-Stole, som ei ere tilstrækkelige for den tiltagende Folkemængde. Paa Altertavlen, som er uanseelig, læses de 10 Bud-Ord med forgyldte Bogstaver. Kirkens Ornamenter ere i øvrigt ubetydelige. Strax Østen for Kirken findes 2de Kilder under Bakken, hvoraf den ene er berømt for at være en Sundheds Kilde, hvortil er Søgning fra alle Kanter, endog fra Sverrig, særdeles St. Hans Aften. Den er forsynet med en tømret Indhegning, hvorhos forhen har været en Jern-Blok, som nu forvares

Digitized by Google

vares i Kirken. Ved denne Kilde foregaaer mange overtroiske Ceremonier, f. Ex., at Vandet skal just bruges St. Hans Aften efter Solens Nedgang, eller i Nødsfald en Torsdag Aften, da den Syge gaaer tillige 3 Gange omkring Kirken, og efterlader noget af sit Tøi i Vandet; af Børn, efter at de ere gandske neddyppede i Vandet, maae ogsaa efterlades noget, om ikke andet, saa dog en liden Klud. Der har og været brugt at kaste Penge i Vandet, og stiltiende maae Vandet bruges, med flere saadanne Ceremonier.

Tudals Sogn, et Annex til Hiterdals Præstegield, i Øvre-Tellemarkens Fogderie, Bradsberg Amt, som bestaaer af 30 matrikulerede Gaarde, hvilke ere deelte blandt adskillige flere Opsiddere. Kirken er een af de gamle Munke-Bygninger af Træe.

Tue, en Gaard i Kleps Præstegield, under Jedderen og Dalernes Fogderie, Stavanger Amt, hvor en meget smuk Bautasteen staaer ved Husene, som er 3 Alne lang og ¾ Alen breed. Paa Kantene af denne Steen ere udhugne endeel Rune-Bogstaver, og paa den ene Side endeel Dyr, med adskillige andre ukiendelige smaa Figurer, samt paa den anden Side en hedensk Mand og Qvinde.

Tuesvig, en Gaard og Handelssted i Søkelvens Annexsogn, Ørskougs Præstegield, Søndmørs Fogderie, Romsdals Amt, af Skyld 1 Vog Fisk.

Tuff, saa kaldes Præstegaarden i Spareboe Præstegield, Indersens Fogderie, Trondhiems Amt, beliggende i Hovedsognet Mæhre, omtrent ⅛ Miil i Øst fra Hovedkirken, og skylder 4 Spand. Denne Gaard er betydelig i Ager og Eng, meget forbedret, og tillige forsynet med smukke Bygninger, hvilke for største Deel af nye ere opførte siden nærværende Sognepræst Hr. Kaurin tiltraadde Kaldet. Gaarden ligger desuden behagelig paa en høi Bakke, som giver den en smuk Anseende. Her saaes aarlig 50 a 60 Tønder af Byg, Hgvre, Rug 2c. Et kort Stykke Norden for Gaarden ligger een af Kaldets Mensal-Gaarde, kaldet Lien, af Skyld 2 Spand, som bruges til Avls- eller Underbrugs-Gaard. Paa Præstegaarden sees adskillige Kiempehøie.

Tufte Sogn, et Annex til Sandsværds Præstegield, i Nummedals og Sandsværds Fogderie, Buskeruds Amt.

Tullien eller Tullin, en Gaard i Ringeboe Præstegield, søndre Guldbrandsdalens Fogderie, Christians Amt, hvor den berømte Poet Tullins Fader var født, og af hvilken Gaard han gav sig det Tilnavn, Tullin.

Tunem eller Tunheim, en stor og god Gaard, beliggende strax uden for Fiskaae, i Vandelvens Hovedsogn og Præstegield, Søndmørs Fogderie, Romsdals Amt. Denne Gaard er adskilt i

3 Par-

Digitized by Google

3 Parter, under Navne af Yttre-, Midt- og Indre-Tunheim, hver beboet af 2de Gaardmænd, og skylde tilsammen 9 Vog Fisk. Ved denne Gaard ligge 2de mærkværdige Fielde, nemlig: Sukkertoppen, som i Skabning aldeles ligner en Sukkertop, naar det betragtes noget langt fra, besynderlig fra Statlandet, og kommer deri overeens med en Klint af samme Navn, som ligger paa Hessen, i Borgunds Sogn, strax inden for Breedsund; dernæst Ringfieldet, som skal have faaet sit Navn af en Næsse-Konge Ring, der siges at have boet paa Gaarden i gamle Dage, og at ligge begraven paa øverste Ryg af dette Field, hvortil man paa en Vei, som er ¾ Miil lang, kan komme op endog til Hest. Her findes endnu en stor Graasteen paa det øverste af Fieldet, kaldet Juttel-Hælden, dannet omtrent i Form af en Liigsteen, som er 3 Favne lang og 4 Alne breed ved den ene Ende, men ikkun 1½ Alen ved den anden. Ved begge Enderne af denne Steen er en flad udgaaende Kant med et Haandgreb, som synes at være anbragt til Bequemmelighed, naar Stenen skulde bæres eller løftes. Fieldryggen er ellers jævn, og paa visse Steder stærk besat med Granater.

Tunga, en stor beboet Landtunge, som løber ud i Havet imellem Jøkelsaae og Lagarfliot, under Mule-Nordre-Syssel, østre Fierding af Island. Beboerne drive skiønt Fiskerie i Havet.

Tungenæs, et Næs under Jedderens District i Stavanger Amt, beliggende paa den yderste Landpynt af en fra Havet her indløbende Fiord, kaldet Stavanger- og tildeels Bukken-Fiord. Ved samme Næs endes bemeldte District, og er derfra til Stavanger 2 Mile.

Tungu-Hver, et stort varmt Bad, beliggende i Reykholtsdalen, under Borgarfiords Syssel, vestre Fierding af Island.

Tunnulliarbikfiord, en Fiord, beliggende i Nærheden af Kolonien Julianeshaab, under søndre Inspectorat paa Grønland. Øverst i denne Fiord sees de gamle Nordmænds Vaaninger, og efter den grønlandske Kiøbmand Anders Olsens Beretning skal en stor velbygget Gaard befindes 3 Mile uden for Fiordens Botn, opført af Grundmuur, bestaaende af en rødagtig Steen, hvortil ved Fiordens nordre Side findes saadan Slags Steen i en Distance af 3 til 4 Mile. Ved samme Side af Fiorden har bemeldte Kiøbmand Olsen indberettet at adskillige vel bebyggede Gaarde befindes med tilliggende veldyrkede Jorder, i en behagelig Egn, hvilket han ved Reise igiennem Fiorden havde opdaget: saasom paa et Næs, af ham kaldet Bredenæs; strax derhos mod Vesten i en Bugt, som ved en liden Elv er deelt i 2de Dele, under Navne af Østre- og Vestre-Grønneviig; ligesaa kort derfra mod Vesten

paa

Digitized by Google

paa 2de andre Næsse, som kaldes Hvidnæs og Rødnæs, m. fl. St. Iblandt disse Gaarde sees en særdeles fornem Bygning, opført af Grundmuur, med en Brønd ved Siden.

Tustern, en stor Ø, beliggende i Havet lige ud fra Skaalvigfiorden, under Nordmøre Fogderie, Romsdals Amt.

Tunøe Præstegield og Tinglaug, i Onsøe og Tunøe Sorenskriverie, Nedre Borgesyssels Provstie, Mosse Fogderie, Smaalehnenes Amt, bestaaer af 2de Kirkesogne, nemlig: Tunøe Hovedsogn og Vartei Annex, hvortil er en Sognepræst og en residerende Kapellan. Tingstedet er Gaarden Graalum.

Tunøe og Onsøe Sorenskriverie, see Onsøe.

Tunøe, en Ø, som for det meste bestaaer af blotte Bierge, beliggende under Kragerøe Tolddistrict, i Nedre-Tellemarkens Fogderie, Bradsberg Amt. Denne Ø beboes af nogle Lodser, hvilke tillige søge deres Næring ved Fiskerie.

Tunsøe, et stort ferskt Vand, 2 Mile langt, beliggende i Overhaldens Præstegield, under Nummedals Fogderie, Tronhiems Amt, hvorfra løber en stor Elv, kaldet Tunsøe-Elv, som falder ud i Namsen Elv.

Tvedestranden, et Ladested under Øster Risøer, i Nedenæs Fogderie og Amt, hvorfra maae udskibes Næs Saugbrugs Producter.

Tveds Præstegield, i Mandals Fogderie, Provstie og Amt, bestaaer af 2de Kirkesogne, nemlig: Tved eller Tveds Hovedsogn, og Birkenæs Annex, som ligge under Nedenæs Fogderie og Amt. Hovedsognets Gaarde have efter Matrikulen 42 Numere, af Skyld 109 Huder 4 Engelsker, hvilke Gaarde beboes af 88 Gaardmænd og 49 Huusmænd. Hele Sognet er fast Land, naar undtages en liden og ubetydelig Ø, kaldet Kiløen, som er $\frac{1}{8}$ Miil i Omkreds, beliggende i Topdals-Fiorden, ved hvilken Fiord Sognet ligger, og grændser paa østre Side til Nedenæs Fogderie. En Elv, kaldet Topdals-Elv, falder ned i Fiorden under dette Sogn, hvorover ved en betydelig Gaard, kaldet Boen, paa den ene, og en Plads, Lundshuven, paa den anden Side er Overfart ved Færge, som vedligeholdes ved aarlig Told af Sognets Almue og ved en vis Taxt i Penge af andre Reisende. Jorden til Agerland her i Sognet er middelmaadig, men til Eng eller Høeavling meget ringe, undtagen nogle enkelte Gaarde i een Strækning, som formedelst deres Frugtbarhed kaldes Canaans Land. Skovbruget er temmelig betydeligt, og paa nogle enkelte Gaarde især findes gode Fyrre- og Egeskove. Af Fuglevildt, saasom Tiur og andre store Fuglearter, fanges endeel ved dertil indrettede Fugle-Stokke, og af Dyr skydes her aarlig endeel Bisørne, Ulve, Ræve

og

Digitized by Google

og Harer. Saaledes bestaaer Bøndernes Næring udi Skovbrug ved Hugst af Saugtømmer og Brændeved, hvoraf føres endeel til Christianssand, Agerdyrkning, lidet Fæavling, Laxefiskerie i Topdals-Elven, Bord- og Lasteføbning i Elven for Kiøbmændene; hvilket giver saa meget af sig, at Bondens Tilstand i dette Sogn ansees i Almindelighed for god. Ved bemeldte Topdals-Elv under Gaardene Beenestad, Dønnestad, Knarestad og Jusnes er i foregaaende Aaringer altid bygget Skibe, og ved de to sidste Gaarde er i Aaret 1783 afløbet 2de. Skraas over for Gaarden Boen, paa vestre Side af Elven, ligger Tveds Kirke og Præstegaard. Kirken, som tilhører Almuen, er af Muur, skal være opført i det 16de Aarhundrede, og er forsynet med et lidet Spiir af Træe. Ved Murens Reparation i Aaret 1775 er fundet endeel smaa Mynt, med Opskrift: moneta nova Hamborg paa den ene, og paa den anden Side Vismar, desuden nogle Stykker af en norsk Sølvmynt, slaget af Oluf Engelbrethsen Lunge, som var Erkebiskop i Tronhiem. Præstegaarden med underliggende Pladse skylder 6 Huder. Til dens Fornødenhed er opbygt en Mølle ved Elven og et Saugbrug, efter Kongelig Bevilling af Aar 1591, hvortil ikke mangler Eege- og Fyrreskov; men ved Kongelig Resolution af Aar 1792 maae for Eftertiden ikkun skiæres Bord til Bøygdens Fornødenhed. Paa Præstegaarden er anlagt et Kalkbrænderie, og dertil opført Ovn og andre Indretninger. Kalksteenen brydes af et vidtløftigt Bierg i Gaardens Skov; men Afsætning har hidtil manglet. De fleste Gaarde ved Topdals-Elven ligge meget behagelig. Ved Gaardene Boen og Kielvig er en saa fordeelagtig Situation, at man, før Christiansands Anlæg, var i Tanke der at anlægge en Kiøbstæd. Aar 1787 bestod Folke-Antallet i Hovedsognet, som i det Civile henhører under Odde Tinglaug, af 682 Siele. Ved Gaardene Aalefjerd og Erkelv er af Kiøbmand Peder Mørch i Christiansand fundet en riig Jern-Ertz; han har efter Privilegium sat i Drivt 2de Gruber, og paa hans Gaard Vigeland i Venneslands Sogn opført en Marsovn; men Skovmangel, foruden andre Vanskeligheder, gior Værkets Varighed befrygtelig. Dette Tveds Præstegield, som i den gamle Stiftsbog skrives Thueid, har til Aar 1792 været beneficeret Secretairen i General-Kirkeinspections Collegium, og blev forestaaet af en Vice-Pastor efter Accord; men fra 1792 er det blevet et frit Kald, uden Afgivt, allene en Enke-Pension, og betienes nu af en Sognepræst.

Tveraaside Sveit, et Bøygdelaug, beliggende til Fields i Borgarfiords Syssel, vestre Fierding af Island.

Tveten

Digitized by Google

Tveten søndre, en meget smuk, vel dyrket og forbedret Gaard, i Eidanger Hovedsogn og Præstegield, Nedre-Tellemarkens Fogderie, Bradsberg Amt, som har været beboet af Stedets sidst afdøde Sorenskriver.

Tydalen, en meget lang Dalstrækning under Strinde Fogderie, Tronhiems Amt, som støder op mod de svenske Grændser, og er 6 til 7 Mile lang. Nederst grændser Dalen til Sælboe Hovedsogn, er meget trang og indsluttet af meget høie med Skov bevorne Fielde, men længere op breder Dalen sig ud med jevne Mærker, lavere Bierge og en behagelig Situation. Denne Strækning berettes at have været før den sorte Død temmelig vel beboet, men nu ere her kun 27 Gaarde med 27 Gaardmænd og 5 Huusmænd, hvilke have deres egen Kirke, og udgiøre et Annexsogn til Sælboe Præstegield. Kirken staaer paa det smukkeste Sted i hele Dalen, nemlig ved en Gaard, kaldet Aune; den er en liden Træebygning, bestaaende af 3de Fløie, som støde sammen i Midten, hvorpaa er et lidet Taarn med Spiir; dens Ornamenter eller Inventarium ere meget smukke. Igiennem Dalen løber en stor Elv, kaldet Tya-Elv, som kommer fra et Vand, kaldet Myvatn, danner adskillige Fosse eller Vandfald, og løber ud i Nid-Elv. Udi forrige Aarhundrede leed Tydalens Beboere meget af de Svenskes fiendtlige Indfald, da mange Gaarde bleve afbrændte; men Aar 1719 havde de Svenske selv en ynkelig Skiebne, thi mange tusinde Soldater med deres Generaler og Officerer bleve paa Vinters Tid ved stærk Storm og megen Snee forvildede paa Tydals-Fieldene, ved de Steder Bokhammeren, Øyefield, Remmen og Einbagen, samt ved Eina-Elv, hvor de af stærk Kulde befandtes døde, deels siddende i Slæder, deels staaende, og deels paa Knæe med sammenfoldede Hænder. Paa endeel Steder befandtes at de havde optændt Ild, og dertil anvendt deres Gevæhr-Stokke istedet for andet Brænde, for at varme sig. Deres Heste befandtes ligesaa overalt i Mængde ihielfrosne.

Tydkholm, en Handelssted i Borgunds Hovedsogn og Præstegield, Søndmørs Fogderie, Romsdals Amt.

Tysdalen, et Annexsogn til Tønsets Præstegield, i Østerdalens Fogderie, Hedemarkens Amt; men i det Civile henhører den halve Deel af Sognet under Guldbrandsdalens Fogderie, Christians Amt.

Tyllan lille, en Gaard i Høilands Annexsogn, Overhaldens Præstegield, Nummedals Fogderie, Tronhiems Amt, hvor en Næsse-Konge, ved Navn Thore, skal have boet, som berettes at ligge begraven i en stor aflang Høi Vesten for Gaarden. Foruden denne Høi sees mange andre Kiempehøie paa Gaardens Mar-

Digitized by Google

Marker, de fleste udgravne, og deri fundet endeel forrustet Jerntøi og gamle Sværd.

Tyrhoug, see Thyrhoug.

Tyrifiorden, et ferskt Vand i Ringerige District, under Buskeruds Amt, som begynder nederst i Nordrehougs Præstegield, og gaaer paa den vestre Side, imellem Rösse-Bøygden og Tyristranden i Hole Præstegield, til Vigersund i Modums Præstegield. Det er i Længde 2 Mile, og ½ Miil bredt. I dette Vand, som indeholder adskillige Slags Fiske, ligger 2 smaa Øer tæt ved hinanden, som kaldes Svartøerne, hvilke tilhøre Gaarden Svarstad, og bruges til Græsning for nogle smaa Creature om Sommeren. Rundt om disse Øer sees store Steen-Röser eller Høie af sammenkastede runde Kampestene.

Tysnæs Præstegield, i Søndhordlehns Fogderie og Provstie, søndre Bergenhuus Amt, bestaaer af 3de Kirkesogne, nemlig: Tysnæs Hovedsogn, og Annexerne: Opdal og Onareim eller Unereim. Til dette Præstegield er en Sognepræst.

Tysværs Sogn, et Annex til Skiolds Præstegield, i Ryfylke Fogderie, Stavanger Amt.

Tyveborg, et høit Field, 1 Miil oppe i en Skovstrækning eller Skovaas, som adskiller Lunder og Viger Annexsogne, under Nordrehougs Præstegield, i Ringeriges District, Buskeruds Amt, hvor, for omtrent 250 Aar siden, 12 sammenrottede Skielmer skal have havt Tilhold; og da Fieldet paa 3de Sider er meget steilt og ubestigeligt, saa havde de anbragt en Muur paa den fierde Side, som skulde beskiærme dem fra Overfald. Herfra skal de have giort adskillige Udvandringer for at begaae Tyverie, og engang have stiaalet en Deel Creature, som bleve græssede i Skoven, hvorved de tillige medbragte til deres Boelig paa Fieldet den Pige, som vogtede Creaturene, under Paaskud, at den ene af Selskabet vilde høve hende til Ægte. Pigen skal have raabt i sit Hyrdehorn om Hielp fra nærmeste Gaard, kaldet Oppem, hvor hun hiemhørte, men kunde ikke høres af Gaardens Folk; hvorfore hun forstillede sig, som hun var villig at holde Bryllup paa Stedet med hendes saa kaldte Frier, og bad om Tilladelse Dagen for Brylluppet at gaae ned til Oppem, under Foregivende at ville stiæle derfra noget Sølvtøi m. v., hvilket blev hende tilstaaet, paa Viskaar ikke at tale med noget Menneske, som hun og lovede. Hun skal derpaa have gaaet, og kommet til Gaarden om Natten. Da hun fortalte sin Huusbonde hvad som var skeet, blev tillige aftalet, at hun igien skulde gaae tilbage til Røverne paa Fieldet; og da Stedet var vanskeligt at finde igiennem den tykke Skov, skulde hun efter den Stie, hun gik, lade falde nogle Lapper af et Stykke rødt

Tøi,

Digitized by Google

Tøi, og efter hendes Ankomst paa Fieldet give et Signal, ved at udhænge et hvidt Forklæde, naar det var best beleiligt at overfalde Røverne. Da hun saaledes var gaaet tilbage, fulgte hendes Huusbonde med endeel af hans Naboer strax efter hende, hvilke søgte Veien efter de nedkastede røde Lapper; og da Pigen gav dem Signal, stormede de op paa Borgen paa en Tid, da Røverne havde lagt sig til Hvile. De opvaagnede ved den uventede Allarm, og da de saae sig forraadte og overlegne af Mandskab, skal de alle have styrtet sig ud over de høie Biergklipper og saaledes omkommet sig selv, hvorved Pigen blev reddet og Bøygden befriet fra denne Tyvebande. For noget over 100 Aar siden skal en Kone have fundet under dette Bierg 2de Menneske-Hovedskaller, som bleve holdte for at være af samme Røvere. Da Pigen raabte i Hyrdehornet om Hielp, skal hun have fingeret følgende Ord: "Tirrelil Tova, Tolv Mand i Skova, Giesle-Baana dænge de, Buehund henge de, Bielle Kua binde dem, Store Stuten stinge dem, Mæg vil de voldtage, langt oppe under Fieldet i Skova." Dette er saaledes anført i Fogden Iver Viels Beskrivelse over Ringerige, i Manuskript af Aar 1743.

Tyvholmen, en Ø, beliggende i Dramsfiorden, imellem Byerne Bragnæs og Tangen, under Buskeruds Fogderie og Amt, hvorpaa er anlagt et Skibsbyggerie.

Tømmerfiord, en stor Indvig af Furu-Fiord, under Vedøens Præstegield, i Romsdals Fogderie og Amt. Denne Fiord har en smuk Anseende, da rundt om den ligge smukke og velbebyggede Gaarde. Her fanges en Mængde Østers.

Tønsberg Bye, den ældste Kiøbstæd i hele Norge, beliggende op ad en Bakke, inderst ved en dyb og breed Fiord, kaldet Tønsberg-Fiord, under Jarlsbergs Grevskab, 2 Mile fra Havet, ¾ Miil fra Grevesædet Jarlsberg, 3 Mile fra Laurvigen, 7 Mile fra Friderichshald, 3¾ Miil fra Mos, 6 Mile fra Drammen, og 10 Mile fra Christiania. Bemeldte Fiord gaaer ind fra Havet, imellem de Øer Kiømøe og Notterøe paa den ene og det faste Land paa den anden Side, og forenes strax inden for Byen med Christiania Fiord, ved et smalt mellemliggende Sund, kaldet Grimholms-Sund. Ved dens Indløb er den 268 Favne breed, men bliver siden mere og mere smal. Den er overalt temmelig dyb, endog inderst ved Byen, saa at de største dybstikkende Skibe kunne flyde tæt ind til Byen for at losse eller lade. Byen ligger saaledes meget beleiligt til Seilads og Handel. Den har sit Navn af det gamle norske Ord, Ton eller Tun, som bemærker en Samling af Huse, og af et strax oven for Byen liggende Bierg, kaldet Tunis. Byens første Anlæg har været i det ottende Aarhundrede;

Digitized by Google

brede; thi før Kong Harald Haarfagers Tid var den allerede en folkerig Stad. Den har og været langt større og bredere i sin Strækning end nu omstunder, thi bemeldte Bierg har forhen lagt midt i Byen, hvorpaa blev holdet Ting, under Navn af Houge-Ting, og de gamle Konger, naar de tiltraadde Regieringen, forsamlede Folket paa dette Bierg og lode sig der tage til Konge; i hvilken Tid Byen har havt 9 Kirker og 9 Klostere, nemlig: St. Oles Kirke, hvor de Baglers Konge, Erling Steenvig, blev begravet Aar 1261; St. Peders Kirke; Graabrødre Kirke og Kloster, hvis Kirkegaard er endnu til, og i hvilken de Fattige blive begravne; Barfodbrødres Kirke; St. Michaels Kirke, som var Slotskirken og tilliae Domkirke, samt een af de 14 saa kaldte Kongens Kapeller; St. Stephans Kirke, som ogsaa var een af de 14 Kongens Kapeller; St. Oles Kloster, hvor nu den Gaard Teie ligger paa Nottersen; Vor Frue eller St. Mariæ Kirke; og St. Laurentii Kirke; disse 2de sidste ere nu allene tilovers, og i nærværende Tid ved Magt. Ved den nordre Ende af Byen laae i fordum Tid oven paa Bierget, nemlig Aar 1165, Tønsbergs Slot eller Tønsberg-Huus, hvilket efter de Tiders Maade var en Fæstning. Ved samme Slot var opbygt ovenmeldte St. Michaels Kirke, hvoraf endnu sees Rudera. Paa dette Slot holdt Kong Oluf den Hellige ofte sit Kongelige Hof. Udi Kong Hagen Hagensens Tid blev Slottet sat i ypperlig Stand, da han iblandt andet lod sætte en Steenmuur omkring samme og et Taarn over Porten. Her residerede og de Baglers Konge, for at have en paalidelig Fæstning imod Birkebenernes Anfald. Disse Bagler byggede ved Tønsberg-Huus to Kasteller, kaldte Danne-Kleve, og satte Slottet i saadan Forsvarsstand, at Kong Sverre maatte ligge derfor i 20 Uger, da Slottets Mandskab for Hungersnød overgav sig. Efter at dette Slot havde lidt megen Skade Aar 1503 af de Svenske, blev det endelig gandske nedskudt og ødelagt af Kong Christian 2den, da han kom til Norge Aar 1532; Rudera deraf sees endnu. Byen har til forskiellige Tider ligesaa været underkastet Ruin og Ødelæggelse, deels ved Ildebrand og deels ved fiendtlig Magt, saasom: Aar 975 blev Byen indtaget af den danske Konge Harald Blaatand; Aar 1161 af Kong Magnus Erlingsøn; Aar 1165 af Kong Waldemar den 1ste; Aar 1207, i de Baglers Konge Philips Tid, udplyndrede Birkebenerne Byen og medhandlede den ilde; det samme giorde og Ribungerne Aar 1224; Aar 1259 udstod den en stor Ildebrand; Aar 1491 blev den indtaget af Sigurd, Kong Magni Søn; Aar 1503 blev baade Byen og Slottet ilde medhandlet af de Svenske, under Kong Hanses Regiering; og Aar 1536 blev Byen afbrændt af de Svenske,

Digitized by Google

Svenske, tilligemed dens Kirker og Klostere, hvilket var i Begyndelsen af Kong Christian 3dies Regierings Tid. Ved alle disse overgangne Ødelæggelser aftog Byen betydelig; men begyndte dog igien at komme sig, og dens Negotie blev sat i god Fremgang ved nye Privilegier, som blev Byen forundt af Kong Friderich 2den, Aar 1582, og Kong Christian 4de, Aar 1596. I Kraft af samme havde Byens Kiøbmænd et vidtløftigt District af nogle og 30 Mile til deres Oplag og Kramboder, saasom i Drammen Østen for Tønsberg, i Laurvigen og langs Vester med Landet i alle Havne, lige indtil Aaen Syre i Christiansands Stift; men de mange smaa Kiøbstæders Opkomst Vester paa Landet foraarsagede ved Tidens Længde, at den forhen priviligerede Distance for Tønsbergs Kiøbmænd blev i Kong Friderich 3dies Tid Aar 1653 og 1662 indskrænket paa 3 Mile nær Byen; dog maatte Kiøbmændene drive Handel i Laurvigen og langs Elven Lougen. Dette vedvarede saaledes indtil Laurvigs Grevskab blev oprettet, da haade Laurvigen og Elven Lougen gik derfra, hvorved Kiøbmændene tabte deres Trælast-Handel med Almuen i Hurum, Laurdal og Sandsvær; og da ingen Elv gaaer enten til eller nær Byen, som kan bringe Trælast fra Oplandet, saa er nu Byens Handel med denne Product indskrænket til de omkringliggende Sogne af Jarlsbergs Grevskab, og bestaaer af Bielker, Bræder, Spærer, Lægter, Brændeved ꝛc., meest af Gran, som deels ved Kiøbmændenes egne Skibe udføres og deels afhentes af Hollændere og Engelsmænd. Byens første Privilegier ere meget gamle; thi Kong Hagen Magnussen har Aar 1318 stadfæstet Byens forhen givne Stadsret og herlige Privilegier. Byens nærværende Størrelse er 1348 Skridt i Længde og 495 Skridt i Brede. Dens nærværende 2de Kirker ere som før meldt: Mariæ eller Vor Frue Kirke, som gemeenlig kaldes Søndre-Kirke, bygt af hugne Stene, forsynet med et lidet Taarn, og indvendig prydet med et Orgelværk, en meget smuk Prædikestoel med fint Billedhuggerarbeide, en Altertavle, paa hvilken er et fortræffeligt Skilderie med smukke Ziater, og derover en Gloria. Paa en Tavle i Chøret læses; at Kong Jacob Stuart af Skotland, som fik Prindsesse Anna, Kong Friderich 2dens Datter, til Dronning, var i samme Kirke, og hørde en Skotsk Prædiken Dom. XIV. p. Trinit. Aar 1589. Ved Kirkens søndre Side er Aar 1771 bygt et Sacristie. Kirken er bygt i Kong Ole Kyrres eller den Stilles Tid, og er 7 til 800 Aar gammel. Den eier 5 Gaarde paa Landet, nemlig: Huusvig, Nordrenæs, som har 2 Opsiddere, Sydrenæs, Tejen og Nederaael. Den 2den Kirke er St. Laurentii Kirke, almindelig kaldet Nordre-Kirke, er ligeledes en Steenbygning, og har

et

Digitized by Google

et anseeligt stort Chor. Aar 1771 fik den et lidet Orgelværk eller Positiv, bekostet deels af Commandeur Christiansen, deels af Provst og Sognepræst Jens Müller. Midt paa Kirken er et Taarn og Spiir, beklædt med Bræder. Denne Kirke har i de catholske Tider været af Erkebiskop Thrond i Tronhiem begavet med et Afladsbrev, udstædt af ham, da han Aar 1374 paa den hellige Martyrs Dionysii Dag var nærværende i Tønsberg. Denne Kirke er ogsaa meget gammel; thi i forommeldte 20 Ugers Beleiring for Tønsbergs Slot betiente Kong Sverre sig af Lars Kyrkio Torn til at see ind paa Slottet, hvad Baglerne foretog sig. Til Kirken ligger en Gaard paa Den Hiiske. I fordum Tid var altid en Provst ved denne Kirke, som blev kaldet Religions-Provst. Han havde et stort Jordegods og mange Tiender til Indkomster. Dette Gods blev kaldet Provstie-Godset, men efter Reformationen seculariseret, lagt under Kronen, og giort til en verdslig Forlehning, som blev kaldet Tønsberg Amt. Derefter, nemlig Aar 1673, blev det oprettet til et frie Rigsgrevskab, og siden henlagt under Grevskabet Jarlsberg. Begge disse Kirker ere Aar 1739 annecterede, og betienes af en Sognepræst og en Aftensangs-Præst, henhørende under Jarlsbergs Provstie. I fordum Tid laae St. Laurentii Kirke under Sems Præstegield i Jarlsbergs Grevskab. Byen har havt en latinsk Skole, som blev Aar 1740 reduceret til en dansk Skole, hvorved Aftensangs-Præsten er Rector. Her er tillige et Fattighuus og et Tinghuus. Byens andre Gaarde og Huse regnes at være omtrent 200, hvilke alle ere bygte af Tømmer, gemeenlig 2de Etager høie, udvendig beklædte med Bræder, deels malede, og deels anstrøgne med Tiære og Brunrødt. Paa Bolværker i Stranden er bygget endeel Sø- eller Pakboder. Paa en stor Sal i den ene af Byens Gaarde, hvor de danske Konger paa deres norske Reise have altid forhen taget ind, læses paa 5 ophængte og fort malede Tavler med forgyldte Bogstaver adskillige Inskriptioner om høistbemeldte Kongers Nærværelse i Byen, hvoraf den sidste lyder saaledes: "Vor dyrebar Monark, Kong Friderich den Femte, Vor fattig Tønsberg Bye med Naade ikke glemte; men da han Norge saae, besaae han sig og her. Og vor, som Konger før, paa denne Sal især. Du, Kongers Konge! som gav ham Forfædres Krone, Lykfaliggiør ham meer end dem paa Danners Trone! Og hør os udi Eet; thi naar vi det kan faae, Saa faae vi dermed Alt: Giv Kongen mange Aar!" Nede ved Stranden sees Rudera af en stor grundmuret Bygning, kaldet Kongsgaarden, hvor de norske Konger have fordum residéret, indtil at Tønsbergs Slot blev af Kong

Digitized by Google

Hagen Hagensen istandsat til en Kongelig Residenz. Byens virkelige Kiøbmænd ere for nærværende Tid 5 a 6, foruden andre mindre betydelige Handlende, og en Apotheker, som er forsynet med et godt Apothek, og tillige beværter fremmede Reisende. I Byen ere ellers adskillige Kroer og Vertshuse, en stor Mængde Haandværkere, og et stort Antal Arbeidsfolk, Daglønnere og Fiskere, saa og endeel Søefarende. Familierne ere i alt, med Embedsmændene, omtrent 216 til 220, og det hele Folke-Antal beregnes at være 1300 Siele. Ungdommen af Mandkiønnet holdes meest til Søes, og i deres 12te i 13de Aar begive sig til Skibs. I forrige Tider, nemlig ved Aar 1637, har Byen havt 2de Borgemestere og 6 Raadmænd; men siden ved dens Afstagelse ikkun een Borgmester; og fra Aar 1733 har her ikkun været en Byefoged, som tillige er Byeskriver, samt Veier og Maaler, og har samme Embedsforretninger i hosliggende Bye Holmestrand. Byens Tolddistrict begynder ved et Sted, kaldet Ribneb-Pynten eller Ribenakken, hvor Holmestrands Tolddistrict ender, og strækker sig til Skibsværftet Søndre-Sand i Sandeherred, hvor Laurvigs Tolddistrict tilstøder. Herunder høre Ullevigsboven, Sanden, Klostadboven, Melsomvig, Aarøesund og Vallø-Saltværk. Toldboden er i Byen. De Kongelige og andre Betiente ere: en Told- og Consumtions-Inspecteur, en Told- og Consumtions-Kasserer, 3 Kongelige Told- og Consumtions-Betiente, deraf een i Aarøesund, een ved Vallø, og een ved Sanden eller Sandesund, 4 Told- og Consumtions-Underbetiente og 8 Røyerter, deraf 2 i Tønsberg, 2 ved Sandesund, 2 ved Aarøesund, og 2 ved Vallø. Aar 1792 indkom til Toldstedet 151, og samme Aar udgik 160 Skibe, af hvilke Byen selv eier 17, deriblandt et temmelig stort og anseeligt Skib; men med mindre Fartøier, saasom Jægte, har Byen og Tolddistrictet i alt et Antal af 51. Ved Byen haves godt Fiskerie af Lax, Torsk, Hvret, Hvillinger, Makrel og Kuller ꝛc., derimod haves kun lidt Vildt af Dyr og Fugle. Byen har en temmelig stor Udmark til Græsning for Indvaanernes Kreature om Sommeren. Den har og en Hestemølle, hvorvaa males Malt og Gryn, og i Nærheden af Byen ere adskillige Vandmøller i Drivt. Her holdes nu intet Marked i Byen, men har været holdt i fordum Tid. Uden for Byen i Øster ligger et Sted, kaldet Gunnarsbye, som i gamle Dage har været en stor Herregaard, hvor Aar 1218 en stor Deel af den Røverflok, Slitungerne, bleve slagne; og i Vester ligger Skiellestenen, hvor Kong Hagen lod igiennemgrave et temmelig Stykke Land, Steensarmen kaldet, ud til Sundet, som da blev kaldet Skiellesteens-Sund, men nu Trælen, hvor Vare med

Mage-

Digitized by Google

Mageligheb kan ved Baade og Pramme indføres til Byen. Denne Kanal er 533 Favne lang, og overalt 3 Favne breed. Paa Byemarken, et kort Stykke fra Byen, lod Kong Christian 6te Aar 1739 anlægge et Teglværk, som har 2de Ovne, hvori hver Gang kan brændes 6000 Muursteen og 3000 Tagsteen, nemlig i den mindre, men i den større 16000 Muur- og 8000 Tagsteen. Postvæsenet i Byen bestyres af en Kongelig Postmester. For et enkelt Brev til eller fra Kiøbenhavn betales 18 ß, og ligesaa 18 ß til eller fra Trondhiem.

Tønsbergs Laugdomme, see Mos.

Tønsæts Præstegield og Tinglaug, i Østerdalens Fogderie og Provstie, Hedemarkens Amt, bestaaer af 3 Kirkesogne, som ere: Tønsæts Hovedsogn, og Annexerne: Lille-Elvedal og Tyldal, desuden den halve Deel af Foldalens Annexsogn, under nordre Guldbrandsdalens Sorenskriverie, Christians Amt. I Hovedsognet har forhen været i Drivt et Robberværk, kaldet Faadals-Værk, som er indgaaet under Friderichsgaves-Værk i Lille-Elvedals Sogn, Østerdalens Fogderie. Til dette Præstegield er en Sognepræst. Tingstedet er Gaarden Tysted.

Tørredals Sogn, et Anner til Drangedals Præstegield, i Nedre-Tellemarkens Fogderie, Bradsberg Amt, bestaaer af 35 matrikulerede Gaarde. Aar 1782 var Folke-Antallet i dette Anner, af Mandkiøn 273, og Qvindekiøn 281, tilsammen 554 Siele. Kirken er en Træbygning, bygt Aar 1748, og eies af en Bonde i Sognet. I Taarnet hænger 2 Klokker. Ornamenterne ere en Sølv-Kalk og Disk, et Messing Dobefad, 2 Par Messing Lysestager, og en nye Plydses Messe-Hagel. Ved Kirken er en muret Begravelse, bekostet af Stedets fordum Sognepræst Hr. Ole Meldal, hvor han og nogle af hans Børn og Familie ere begravne. Til Kirken ligger noget Jordegods.

Tøyen, en adelig Sædegaard i Aggers Præstegield og Sorenskriverie, Aggershuus Amt, beliggende paa østre Side af Aggers Elv, $\frac{1}{4}$ Miil fra Christiania. Den ligger meget behagelig, og har en skiøn Udsigt over Staden Christiania med gamle Byen Opslo og Christiania Fiord. Gaarden er vel bebygget, og Bygningerne ere af Muur og Bindingsværk. Dens tilliggende Agerjord og Engbund er betydelig, og holdes en stor Deel Malkekøer, hvilke afgive betydelige Indtægter ved Melk og Fløde, som afhandles i Staden. Nærværende Eier har kiøbt denne Eiendom paa offentlig Auction efter Etatsraad og Præsident Villumsen for 20,000 Rdlr. Forhen har lagt under Gaarden et betydeligt Jordegods, som nu for det meste er solgt derfra.

Digitized by Google

U.

Udenæs Sogn, et Annex til Næs Præstegield, i Øvre-Rommeriges Fogderie, Aggershuus Amt.

Udgaardskiøn, et lidet ferskt Vand i Vennie Præstegield, Øvre Tellemarkens Fogderie, Bradsberg Amt, mærkværdig deraf, at fra samme udløber 3 store Elve, nemlig: Otteren-, Skiene- og Maane-Elv.

Udnæs eller **Ulnæs Sogn**, et Annex til Ourdals Præstegield, i Valders Fogderie, Christians Amt.

Udsteens Kloster-Øe, saa kaldes en beboet og frugtbar Øe, under Rennesøe Præstegield, i Ryfylke Fogderie, Stavanger Amt, 1½ Miil Norden for Stavanger Bye, ved den søndre Side af Bukken-Fiord. Denne Øe er meget smuk, og har i fordum Tid været Residenz for de gamle norske Konger, deriblandt Kong Harald Haarfager, hvilken Residenz siden blev forandret til et Kloster, om hvis Kostbarhed vidne de endnu tilbagestaaende skiønne Mure af store hvelvede Bygninger og Kieldere, alt af Hveeg og Graasteen. Ved Bygningen er en skiøn Brønd af hugne Graastene. Den gamle Gaardsplads, som ligger i en Firkant, har været hvelvet ved alle Sider, og ved den østre Side, ganske nær ved Klosteret, staaer en stor grundmuret Kirke, hvis venstre Muur indhegner den ene Side af Kloster-Gaarden. Af denne Kirke bliver Choret, som er hvelvet, for nærværende Tid brugt til Kirke for Øens Beboere, hvilke udgiøre et lidet Annexsogn til bemeldte Rennesøe; men den øvrige Deel af Kirken staaer øde, hvis Mure hidtil have staaet i temmelig god Stand, endskiønt uden Tag. Midt paa Kirken har staaet et Taarn, som nu er nedbrudt. Ved Reformationen blev Klosterets tilliggende Jordstrækning en Kongelig Forlehning, men siden solgt, og er nu en Herregaard.

Udstire eller **Udziire**, en beboet stor Øe, beliggende 3 Mile ud i Havet, Vesten for Øen Karmen, under sidstmeldte Fogderie. Paa denne Øe ligger 13 smaa Bøndergaarde, som have deres egen Kirke eller Kapel, henhørende under Torvestads Præstegield, hvor Prædiken holdes af Stedets Præst 3de Gange om Aaret. Beboerne leve meest af Fiskerie. Paa Øen opholde sig adskillige Slags Søefugle. ½ Miil fra Øen ligger de Holme, Løsingene, med mange flere unyttige og for Søefarende farlige Holme og Skiær. Til Udstire fra Øen Karmen er desuden en meget farlig Søereise, formedelst de derimellem gaaende Havstrømme. Paa Øen har i fordum Tid boet en Søerøver, ved Navn Reiner.

Udtien

Udtien og Indtien, 2de Oer, beliggende ved den østlige Side af Froøen, under Hittersens Præstegield, i Fosens Fogderie, Tronhiems Amt.

Udvær eller Huusøe, see Huusøe.

Udvig, en meget stor og berydelig Dragoungvarteer-Gaard, beliggende ved Bedstadsundet, paa en høi Bakke, lige over for Præstegaarden i Bedstadens Præstegield, Indersens Fogderie, Tronhiems Amt. Strax neden for Gaarden, paa østre Side, staaer Hovedkirken, kaldet Solbergs Kirke. Under Gaarden hører endeel Huusmandspladse, og et anseeligt priviligeret Saugbrug ved en Elv, som løber imellem Præstegaarden og Gaarden Udvig. Gaarden har forhen været beboet af adskillige distingverte Mænd, saa og i den seenere Tid af en Handelsmand ved Navn Peder Brechen, som giorde store Forbedringer ved at oprydde og udvide Gaardens Indmarker; men nu beboes den af Bønder. Saugbruget tilhører Kiøbmand Thoning i Tronhiem.

Udvigs Sogn, et Annex til Indvigs Præstegield, i Nordfiords Sorenskriverie, nordre Bergenhuus Amt.

Ujaraksoakfiord, saa kaldes den mellemste og længste Arm af Gothaabsfiorden, henhørende under nordre Inspectorats District af Grønland. Fra den inderste Deel af Fiorden have Grønlænderne bragt meget klare Krystalstykker, saa haarde, at de kunne skiære Glas; men det skeer sielden, at Grønlænderne endog i deres smaa Baade kan komme saa langt ind for Iisens Skyld, og med store Baade er det umueligt. En stor Mængde af Harer findes her ved Fiorden, og er her det bedste Sted til Reensdyrs-Jagt. Ikke langt fra Fiorden ligge 2de Bierge, hvor Krøker, Maager og Skarver bygge deres Reder i stor Mængde.

Ulebergs eller Oulbergs Sogn, et Annex til Sigdals Præstegield, i Buskeruds Fogderie og Amt.

Ulefos eller Holdens Jernværk, et betydeligt Værk i Holdens Præstegield, Nedre-Tellemarkens Fogderie, Bradsberg Amt, er Aar 1652 anlagt paa Præstegaarden Holdens Grund, 2¼ Miil fra Byen Skeen. Efter Forening med Stedets Sognepræst den 1ste Januarii 1764, som af Kongen er confirmeret, svares aarlig Grundleie 109 Rdlr. 32 ß. Dette Værk har fælles Gruber med Bolvigs Jernværk i Næskilen og Nedenæs Lehn. Den ene Grube, Alve kaldet, ligger paa en Ø i Søen, og drives under Søen i sine Udlænkninger. Herforuden har Værket en Grube paa Holden Gaards Grund, og en stor Deel Gruber paa Gaarden Fæens Eiendom. Malmgangene ere for det meeste overalt meget mægtige. Værket er egentlig anlagt ved et Vand, kaldet Nordsøe-Vandet. En stor Deel af Malmen losses ved det Sted

Graa-

Digitized by Google

Graaden, hvor Værket har Malmplads og et Provianthuus, under Opsyn af en Betient; derfra bliver Malmen bragt over Land til et Sted, kaldet Fierestranden, og bringes siden ved Baade til Værket. En Giestgiver boer paa Fierestranden, som modtager Malmen, ligesom det Jern der udføres fra Værket. Denne Fierestrand og Fieregaard høre under Værket, og desuden 10 frie Gaarde, og nok 4 Gaarde, som skylde 14 Huder, item Kirkerne i Præstegieldet med deres tilliggende Jordegods. Tilforn har Ulefos Saugbrug tilhørt Værket, men er med visse Fordele og Betingelser solgt derfra Aar 1760. Dette Saugbrug er betydelig og underholder mange Familier. Aar 1752 den 3die October blev den første Kul-Circumference udviist, og den sidste Kul-Udvisning skeede Aar 1777. Værkets Maskiner og Bygninger ere: 3 dobbelte Stangjern-Hammere, 1 Spigerhammer, 10 Kulhuse, et Materialhuus, 2 Jernbode, en Kleinsmidie, 36 Vaaningshuse, og et Møllehuus. Betienterne ere: en Forvalter med Fuldmægtig, en Proviants-Forvalter, en Kulskriver og Stiger, samt Hammer- og Marsovn-Mestere. For Arbeidernes Børn er oprettet en Skole ved Værket. Af 2de Damme eller Dæmninger svares aarlig Grundleie 7 Rdlr. Til Kongen betales i aarlig Afgivt 850 Rdlr. Aar 1781 blev virket 2016 Skipd. 16 Lispd. 6 Pd. Stangjern, 454 Skipd. 9 Lispd. 12 Pd. Stsbegods, 1765 Skipd. 6 Lispd. 15 Pd. stint Jern, og 38 Skipd. 2 Lispd. 13 Pd. Spiger. Aar 1791 blev virket 2808 Skipd. 10 Lispd. Stangjern, 1078 Skipd. 8½ Lispd. Stsbegods, 1066 Skipd. 14 Lispd. stint Jern, og 104 Skipd. Spiger. Dette og Fossums Jernværk ere de betydeligste Jernværker i Norge. Det fine Jern anvendes til Bolter, Borer, Jernplaher m. v. Stsbegodset bestaaer i Kakkelovne, Gryder, Kasseroller ꝛc., med hvilke 2de sidst benævnte Slags Kiøbenhavns Isenkræmmere, der før fik disse Sager fra Engelland og Holland, nu forsynes; desuden afsættes endeel i Bergen og andre Steder, ja endog Udenrigs. Dette betydelige Værk med alt fornævnte tilliggende tilhører Geheimeraadinde Løvenskiold paa Løvenborg i Sielland.

Ulfvang, en stor Vig eller Bugt af Havet, som støder op til den vestlige Side af Statland, under Nordfiords Sorenskriverie, nordre Bergenhuus Amt. Inderst i denne Bugt ligger de Øer Silden, Barmøe, Sæløe m. fl.

Ulevold, en meget smuk Lyst- og Avlsgaard, beliggende ¼ Miil Norden for Christiania, i Aggers Præstegield og Sorenskriverie, Aggershuus Amt. Saavel Hoved- som Ladegaarden ere indsluttede med Huse i 2de Firkanter med 2de smaa Taarne, og i det ene et Seierværk og Timepiser. Beliggenheden af Gaarden selv

Digitized by Google

selv er paa en planeret Høide, og med Haugen i det Lavere foran, som præsenterer sig meget smukt. I Hovedbygningen, som bestaaer af een Hovedetage, er indrettet en rund Concert-Sal, hvis Vægge ere panelede med tynde Granbræder. Fra Hovedtrappen, hvorfra haves en noget indskrænket Udsigt til Christiania, men desbedre til de adskillige landlige Egne deromkring, stiger man ned i en Blomsterhauge, hvis Parterrer ere omfattede med Buxbom, som ved Bedækkelse om Vinteren her nogenledes lykkes, og over en liden Terrasse giennem 2de andre Parterrer til et rummeligt Lysthuus, tapetseret med engelske illuminerte Udsigter med Glas for. Denne Hauge er indhegnet med en Muur af Bindingsværk, og 3 Fod fra Muren er Gitterværk beklædt med Espalier-Træer, og et Halvtag langs over og med Muren. Nogle Frugttræer staae og frit i Hiørnerne af Rabatterne. Herfra til den større Hauge under Bakken i det Lave ere 2de Slags Veie. Den ene gaaer forbi et Fuglehuus, hvor Kanariefugle hække, ned over nogle Trapper og ned paa Siden af den med adskillige vilde Træer beplantede Bakkeheld, i en næsten bedækket Allee, forbi et aabent Lysthuus og et Par Hvilebænke i levende Nicher, indtil Sletten i det Lave, som omgiver hele Bakken, og udgiør den større Hauge. Alleen deler sig i Bakken til nok en anden, med slangegaaende Gange blandt Bakkens Træer, som i et Vildnis. Den anden Vei gaaer fra bemeldte Trappe, langs uden for Haugemuren, som og her er beklædt med Espalier-Træer, i lige Linie til et Geværthuus eller Orangerie, der staaer i Hiørnet af den øverste Hauge, som i sin Plan danner en Qvadrant, hvis Bue er vendt mod Sønden, men er af Anseende ved bemeldte Tilgang for oven som et Lysthuus med bruden Tag, og har en Skorsteenspibe, som et lidet Taarn. Man gaaer her ind i Geværthuset, som har en af Jernplader kunstig sammensat Ovn, der faaer Varme ved Rør, gaaende fra den større Ovn i det mindre Geværthuus, til hvilket man stiger ned af en liden Vindeltrappe, og der seer et lidet, men vel indrettet Orangerie. Ved Siden deraf har Gartneren sin Stue. Fra dette Orangerie er Udgang igiennem en Glasdør til Haugen. Uden for Huset ligge Bænke med Glas over, hvilke i Straaler omgive den Fierdedeels-Cirkel, som Geværthusets Grund mod Sønden danner. Bakken til høire Side deraf er udskaaren i græsbevoxne Terrasser med Gange imellem, hvor Frugttræer ere plantede i Rader. Det øvrige, som udgiør Sletten, er egentlig en Kiøkkenhauge, i hvis sumpigste Udkant er forsøgt at forplante Multebær. En stor og lige Linde-Allee begrændser alt det Lave af Haugen langs Bakken. Denne Gaard og Hauge var saaledes istand Aar 1781, anlagt

og

Digitized by Google

og udziret af afgangne General-Krigscommissair Lengnike. Nu er Stedet tilhørende Kammerherre Ancher.

Ulla eller Ullem, den eneste Gaard paa nordre Side af Harams-Øe, i Harams Hovedsogn og Præstegield, Søndmørs Fogd., Romsdals Amt, beliggende i en fra den vestlige Pynt indgaaende dyb Vig eller Havbugt, fylder 14 Vog Fisk, og har 8 Opsiddere. Paa et Field oven for Gaarden, kaldet Ullafieldet, findes Kiæbersteen, som vel er af god og brugbar Art, men sidder paa et brat og utilgængeligt Sted, saa at intet deraf kan faaes uden om Vinteren, naar den i Tveveir løsnes med Snee og falder ned i store Stykker. Steenarten er nøgenlædes haard, og har en Hoben indviklede Gaarer eller Striber. Den anvendes ei allene til Lod paa Fiskesnorerne istedet for Blye, men bruges og i Smede-Værksteder til Alystene, og sælges herfra for 16 ß Stykket. I Mundingen af Bugten eller Fiorden ligger en Holm, kaldet Ullaholm, tilhørende Gaarden. Denne er jevn og meget græsrig, og tiener endeel Qvæg om Sommeren til Føde; men ved Opdyrkning kunde blive et Par skikkane Pladse.

Ullensagers Præstegield og Tinglaug, i Øvre Rommeriges Fogderie og Provstie, Aggershuus Amt, bestaaer af 2de Kirkesogne, nemlig: Ullensagers Hovedsogn og Hovind Annex, hvortil er en Sognepræst og en residerende Kapellan. Tingstedet er Gaarden Sørby.

Ullensang, saa kaldes Præstegaarden i Kintservigs Præstegield, Hardanger District, søndre Bergenhuus Amt. Her er en stor, smuk og god Frugthauge, hvori vore sorte og gule Kirsebær, franske Renetter, engelske Pipins, Rotenstribs, Krigsæbler, Løgæbler, og er tillige giort Forsøg med Pære- og Blommetræer, især med de saa kaldte Egge-Blommer. Til at vande Haugen og endeel af Marken om Sommeren, er ved Render ledet Vand fra en nær hosliggende Elv. Paa denne Gaard sees en rund Høi af sammenkastede Stene, kaldet Tinghøi, hvor i fordum Tid har været holdt Ting under aaben Himmel; desuden en anden Høi, kaldet Bibel-Høi, hvor Munkene i gamle Dage skal have holdt deres Forsamlinger. Fra denne Høi er en smuk Udsigt.

Ullensvangs Sogn, et Annex til sidstmeldte Præstegield, hvis Kirke er en stor grundmuret Bygning.

Ullensøe, saa kaldes Præstegaarden til Vaage Præstegield, i nordre Guldbrandsdalens Sorenskriverie, Christians Amt. Paa denne Gaards Grund skal i gamle Dage været holdt Ting paa aaben Mark for hele Guldbrandsdalen. Stedet kaldes Nørstevang, beliggende ved Vaage-Vandet, under et høit Bierg, kaldet Jutulbierg eller Ting-Svaberget. Paa Gaarden saaes

omtrent

Digitized by Google

omtrent 20 Tønder aarlig af Rug og Byg, og avles 160 Tønder og derover; af Hoe avles imellem 3 til 400 smaa Læs. Under Gaarden ligger endeel Huusmandspladse.

Ullerens Sogn, et Anner til Strøms Præstegield, i Solør og Odals Fogderie, Hedemarkens Amt.

Ullerud eller Ullerøds Sogn, et Anner til Skiebergs Præstegield, i Idde og Marker Fogderie, Smaalehnenes Amt.

Ullevigsboven, en Ladeplads under Tønsbergs Tolddistrict, i Jarlsbergs Grevskab, ½ Miil Østen for Byen, hvor Kiøbmændene i Byen lade henføre Biælker og huggen Last til Udskibning.

Ulnæs Sogn, see Udnæs.

Ulrichsdals-Værk, et Kobberværk, som forhen har været i Drivt i Klaboe Hovedsogn og Præstegield, Strinde Fogderie, Trondhiems Amt, hvortil Malmen blev funden i et Field, kaldet Vatsfieldet, eller i en Aabning i samme Field, kaldet Skiølen, beliggende 1½ Miil Sønden for Trondhiem. Det blev først optaget Aar 1670, men Aar 1675 igien indstillet. Siden anden Gang optaget, men efter nogle Aars Forløb atter nedlagt. Gruberne staae nu fulde af Vand, og af Værkets Bygninger sees ikkun Tomten.

Ulset, en Gaard i Rokke Annersogn, under Bergs Præstegield, i Idde og Marker Fogderie, Smaalehnenes Amt. I et Bierg tæt ved denne Gaard sees en af de saa kaldte Jættegryder, som er 17 til 18 Tommer i Tværlinie og 9 til 10 Tommer dyb.

Ulvaas, en meget høi Biergaas, beliggende omtrent midt i sidstmeldte Bergs Hovedsogn og Præstegield, hvorfra haves en smuk og frie Udsigt.

Ulvdalen, en Dalstrækning, beliggende til Fields, ven for Gaardene Brøste, i Grøttens Præstegield, Romsdals Fogderie og Amt. Igiennem denne Dal, som er 1 Miil lang, løber en Elv, kaldet Ulvaaen, hvilken ved Gaardene Brøste falder ud i Raum-Elv. Dalen bruges nu allene til Sætter, men har i fordum Dage vaa mange Steder været beboet.

Ulvéland, en Gaard i Eger Præstegield, Buskeruds Fogderie og Amt, som i gamle Dage har havt adelige Beboere. I den senere Tid har Stiftamtmand Tønsberg, medens han boede ved Drammen, brugt den til Avls- og Lystgaard; men nu beboes den af Bønder. Gaarden har endnu Tiendefrihed, som en Levning af dens gamle Privilegier.

Ulvigs Sogn, et Anner til Gravens Præstegield, i Søndhordlehns Fogderie, søndre Bergenhuus Amt, beliggende ved og omkring Ulvigs Fiord, som er en Arm af Hardanger Fiord.

Kir-

Digitized by Google

Kirken er af Træe, hvori findes en gammel Liigsteen med Rune-Bogstaver, over en i Sognet afdød Qvinde, som formenes enten at have ladet bygge Kirken, eller og været som en Priorinde for et i dette Sogn fordum værende Nonnekloster paa den Gaard Sponheim. I Sognet er i Drivt 5 Flom-Saugbruge.

Ulvilla eller Aavilla, en temmelig stor Elv, som kommer fra et Vand, kaldet Riæsboe-Vatn, Norden for Gaarden Vangstad, og falder ned i Verdals-Elv, ved den Plads Ulvild, i Verdals Præstegield, Stør- og Verdals Fogderie, Tronhiems Amt. Ved bemeldte Plads danner Elven et stort Vandfald eller Foss, hvor mange betydelige Møllebruge ere opførte og i stor Drivt.

Ulvsteens Præstegield, i Søndmørs Fogderie, Romsdals Amt, bestaaer af 2de Kirkesogne, som ere: Ulvsteens Hovedsogn og Hareids Anner. Dette Præstegield gives ofte Navn af Annexet, efterdi samme Sogn er større og betydeligere end Hovedsognet; men i Ulvsteens Sogn boer Sognepræsten. Begge disse Sogne laae i Begyndelsen som Annexer til Herøe Præstegield, hvilket baade da og længe derefter var et Vice-Pastorat under Tronhiems-Dom-Capitel, men bleve i Aaret 1586 affondrede derfra, og henlagte til en residerende Kapellan, som foruden andre Indkomster fik 14 Voge Fisk af Herøe Præstegields Mensalgods, imod at svare, ligesom Vice-Pastor til Herøe, en vis aarlig Afgivt til bemeldte Dom-Capitel, eller til den af Canikerne, som var virkelig Pastor til Herøe. Siden blev Herøe Præstegield tillige med Ulvsteens residerende Kapellanie henlagt til Kapellaniet ved Frue Kirke i Tronhiem, og blev aarlig svaret en vis Afgivt til Kapellanen ved Frue Kirke, hvilket vedvarede til Aar 1747, da begge disse Kalde bleve ganske befriede fra videre Sammenhæng med Tronhiems Dom-Capitel, og forandrede til 2de adskilte og virkelige Sognekalde. Den største Deel af Ulvsteens Præstegield ligger paa den store Øe Hareidland, og indbefatter samme Øe, undtagen at Rovde Annexsogn til Herøe Præstegield eier en ganske liden Part paa den sydvestlige Side, hvor Øen er smallest. De andre Dele, som udgiøre Præstegieldet, ligge rundt om denne store Øe hist og her adspredte, saasom: paa vestre Side adskillige smaa Øer, blandt hvilke Dimøe er den betydeligste, henhørende under Hovedsognet; paa nordre Side endeel smaa ubeboede Holme og Skiær, hvilke udgiøre en saa kaldet Skiærgaard; paa østre Side en Part af Suløen, for saavidt samme ikke henhører til Borgunds Sogn; og paa søndre Side den Deel af det faste Land, som kaldes Vartdalsstrand, hvilken Deel henhører under Annexet. Den største Deel af Kaldet bestaaer altsaa af Øer; og da de fleste af disse ligge paa søndre Side af Breesund, saa regnes

dette

Digitized by Google

dette Præstegield til de saa kaldte Sør-Øer. I begge Sogne falder temmelig god Kornavling, dog maae noget Korn aarlig kiøbes fra fremmede Steder, som fornemmelig foraarsages deraf, at Indbyggerne ere Fiskere, der ei befatte sig med vidtløftig Jordbrug, hvorfore de have ladet Gaardene dele imellem sig i alt for smaa Parter. Qvægavlingen er her, som andensteds ved Søekanten, ikkun af maadelig Beskaffenhed; og Skov findes vel hist og her, men ikke i nogen betydelig Mængde. Kaldets fornemste Herlighed bestaaer altsaa i Fiskerie, som her falder betydelig i det nær hosliggende Breesund og den derfra indløbende Storfiord, som begge give Anledning til en ypperlig Fangst af alle Slags Fiske, især af Torsk, Langer, og Qveiter eller Helleflynder. Folkets Tilstand er derfor i Almindelighed god. Under Hovedsognet, paa nordre Side af Hareidlandet, ligger i en liden Dal en Gaard, kaldet Ulvsteen, mærkværdig deraf, at den ei allene har givet Kirken og Sognet, men og det saa kaldte Ulvsteens Skibreede sit Navn. Her staaer Hovedkirken, som er en liden og ældgammel Steenkirke, uden betydelige Ornamenter, og er i de senere Tider, formedelst Menighedens tilvoxende Antal, forsøget med en Træebygning, som vanzirer Kirken. Den eier et Jordegods, bestaaende af 18 Vog 19½ Mark Fisk, og tilhører en Proprietair. Tre store Kiæmpegrave eller af Kampestene bestaaende Høie, som indtage en Plads af 80 Skridt i Omkreds, ligge ei langt fra Kirken, og strax derved staaer 2de Bautastene eller hedenske Ligstene, hvilke ere 4 Alne høie over Jorden. Disse Stene ere overalt begroede med et Slags Mos, kaldet Lichen fruticulosus solidus, der seer ud som graae Haar, og giver Vidnesbyrd om disse Stenes Ælde. Præstegieldet indeholder i alt 115 matrikulerede Gaarde, af Skyld 277 Vog 1 Bispd. 15 Mark Fisk, deraf ikkun i Hovedsognet 39 Gaarde, som skylde 105 Vog 2 Bispd. 12 Mark Fisk. Disse samtlige Gaarde bleve Aar 1766 beboede af 300 Gaardmænd og 34 Huusmænd, deraf i Hovedsognet 112 Gaardmænd og 16 Huusmænd. Aar 1758 var det hele Folke-Antal i Hovedsognet 639 og i Annexet 1049, tilsammen 1688 Siele, deraf vorne og gamle Folk 1042; men Aar 1769 var Folkemængden i hele Præstegieldet af Mandkiøn 841 og Qvindekiøn 929, tilsammen 1770 Siele. Til dette Præstegield er en Sognepræst, som beboer Præstegaarden Dimmesund paa Øen Dimøe, see Dimmesund. I Hovedsognet er eet Handelssted, og i Annexet 3de Handelssteder eller Kræmmerleier.

Ulvsteens Skibreede, et Tinglaug sammesteds, hvortil Tingstedet er Gaarden Ulvsteenvig.

Ulvøe,

Digitized by Google

Ulvøe, en beboet Ø i Vesteraalens District, under Vesteraalens og Lofodens Fogderie, Nordlands Amt, beliggende imellem de Øer Langøe og Hindøe. Denne Ø udgiør Hovedsognet for Hassels Præstegield, hvor Hovedkirken Hassel tillige staaer, hvorfore Øen ofte kaldes Hasseløe. I det Civile bestaaer Øen af en Fierding eller Tinglaug, kaldet Ulvøe Fierding.

Umanak, en Colonie i nordre Inspectorat af Grønland, beliggende under 71 Gr., hvis Handel er med Steenkul, Allun og Vitriol. For Menigheden er her en Missionarius og en Catechet.

Umavand, et meget stort ferskt Vand, beliggende i Brønsens Præstegield, Helgelands Fogderie, Nordlands Amt.

Undals eller Valle Præstegield og Tinglaug, i Mandals Fogderie, Lister Provstie, Mandals Amt, bestaaer af 4 Kirkesogne, som ere: Undals eller Valle Hovedsogn, og Annexerne: Spangereid, Vigmostad og Konnismoe. Hovedsognet ligger i en Dalstrækning, kaldet Undal, hvorigiennem løber en Elv af samme Navn, hvorudi haves godt Laxefiskerie. Gaardene i Hovedsognet skylde 204 Huder 4 Engelsker, og i Annexerne 241 Huder 9 Engelsker, tilsammen 446 Huder 1 Engelske. Aar 1787 bestod Folke-Antallet i hele Præstegieldet af 3534 Siele, deraf i Hovedsognet 1523. Præstegieldet betienes af en Sognepræst, som boer paa Præstegaarden Valle, af Skyld 4 Huder, og en residerende Kapellan. Mensal-Godset er omtrent 20 Huder foruden Præstegaarden. Tingstedet er Gaarden Foss.

Underdals Sogn, et Anner til Urlands Præstegield, i Ytre Sogns Sorenskriverie, nordre Bergenhuus Amt.

Undrumsdals Sogn, et Annex til Vaale Præstegield, i Jarlsbergs Grevskab. Kirken er en ottekantet Træebygning, opført Aar 1730, og samme Aar indviet af Biskop Dichmann.

Unereims eller Onareims Sogn, et Annex til Tysnæs Præstegield, i Søndhordlehns Fogderie, søndre Bergenhuus Amt.

Ungdalen, see Ongdalen.

Upernavik, en dansk Colonie, beliggende under 72 Gr. 30 M., i nordre Inspectorat af Grønland. Her drives god Handel med Spæk og Ederduun. For Menigheden er en Missionarius og en Catechet.

Urdholmshver, et meget stort Havbad eller kogende Vandaare paa Bunden af det vilde Hav, i Dale Syssel, vestre Fierding af Island, hvor den hede Røg stiger op af Søen.

Uren, en liden Gaard i Nordals Hovedsogn og Præstegield, Søndmørs Fogderie, Romsdals Amt, beliggende paa nordre Side af en Dalstrækning, kaldet Valdal, skylder 2 Bispd. 6 Mark

Fisk,

Digitized by Google

Fisk, og har en Opsidder. Ved denne Gaard, som ogsaa kaldes Alfstad-Sætter, findes en skion Sort Sandsteen, hvoraf gode Slibestene udarbeides, og en Mængde Gyd-Sand, som bruges til at gyde eller støbe Metaller i, hvortil den skal være meget tienlig.

Urkedal, en temmelig lang, men snæver Dalstrækning, som aabner sig paa nordre Side af Norangsfiorden, i Jorgenfiords Præstegield, under sidstmeldte Søndmørs Fogderie. Denne Dal gaaer først mod N. O., men siden mod S. O. i 1 Miils Længde op til Strandsdalen i Strands Sogn, fra hvilken den adskilles ved et Tværfield. Den bær Navn af en stor Gaard, kaldet Urke, som, tilligemed et Par andre smaa, ligger nederst i Dalen, hvor den er bredest; men ovenfor disse Gaarde er den ubeboelig, og tiener ikkun til Græsning for Qvæget om Sommeren, hvortil den er særdeles god. Dalen indsluttes paa begge Sider af meget høie Fielde, og igiennem Dalen løber en Elv, paa hvis nordre Side ligger en trang og besværlig Vei, som Præstegieldets Almue maae passere ved deres Reise til Romsdals Marked med Heste.

Urlands Præstegield, i Ytre Sogns Sorenskriverie, Sogns Provstie, nordre Bergenhuus Amt, bestaaer af 3de Kirkesogne, som ere: Urlands eller Urlands-Vangens Hovedsogn, og Annexerne: Flom og Underdal. Hovedkirken er en massiv grundmuret Bygning, hvortil er henlagt Indkomsterne af nok en Kirke, kaldet Rygge, som har tilhørt Præstegieldet, men siden Reformationen ei været i Brug. En Sognepræst er her beskikket.

Urlands Skibreede, et Tinglaug sammesteds, hvis Tingsted er Gaarden Onstad.

Urnæs eller Ornæs Sogn, see Ornæs.

Ursfiord, en Fiord, som fra Havet skiær sig ind i Helgelands Fogderie, Nordlands Amt.

Urskougs Præstegield og Tinglaug, i Nedre-Rommeriges Fogderie og Provstie, Aggershuus Amt, bestaaer af 2de Kirkesogne, nemlig: Urskougs Hovedsogn og Blakier Annex, hvortil er en Sognepræst, som boer paa Præstegaarden Urskoug, hvilken Gaard er i den senere Tid anseelig forbedret og udvidet i Ager og Eng, saa at den er nu en meget betydelig Gaard, hvorunder hører 21 Huusmandspladse. Paa Gaarden er anlagt et Teglværk, som forsyner Gaarden og Hovedsognet med Muur- og Tagsteen.

Urulla, en stor Elv, som kommer fra et stort Vand, kaldet Strøer, beliggende paa Fieldet imellem Hallingdal og Valders, og med adskillige tilstødende smaa Elve løber igiennem endeel andre Vande, og tilsidst falder ud i det store Vand Sperdillen, i Viger Annexsogn, under Nordrehougs Præstegield paa Ringerige.

Utolfnæs,

Digitized by Google

Utolfnæs, et Næs, beliggende inden for Storsen i Søndhordlehns Fogderie, søndre Bergenhuus Amt, hvor Aar 1207 er holdt et Speslag imellem Kong Ingi Baarsøn og Baglerne.

Utværs eller Udværs Skibreede, et Tinglaug under Ytre-Sogns Sorenskriverie, nordre Bergenhuus Amt, hvis Tingsted er Gaarden Steensundholm.

V.

Vaade eller Inder-Vaade, en Gaard i Bedstadens Præstegield, Indersens Fogderie, Tronhiems Amt, som Opsidderen, Ole Arentsen, ved hans Flid og Dueligbed har omdannet fra en af de allersletteste til en af de bedste Gaarde i Sognet, ved Rydning og stenet Lands Opbrydning til Ager, hvorved er bortført nogle tusinde Læs Steen, samt ved at optage 6 til 7000 Favne Grøfter, m. v., for hvilket alt han af det forhen værende Indersiske Landhusholdnings-Selskab har erholdet een af dets første udsatte Præmier. Gaarden ligger behagelig paa en jevn Mark langs ved Bedstad-Sundets Aabning, er vel bebygget, og har skiøn Herlighed ved Fiskerie af Søen.

Vaage-Fierding, et Tinglaug i Vesteraalens District, under Nordlands Amt.

Vaage-Otting, et Tinglaug i Romsdals Fogderie og Amt, hvis Tingsted er Gaarden Boe.

Vaage Præstegield og Tinglaug, i nordre Guldbrandsdalens Sorenskriverie, Guldbrandsdalens Provstie, Christians Amt, bestaaer af 3de Kirkesogne, som ere: Vaage Hovedsogn, og Annexerne: Sæl eller Sel og Hedalen. Hovedkirken er en gammel Træebygning af Reisværk, i Form af et lidet Kors, alt for liden for Menigheden. Her forvares Præstegieldets Fane, hvorpaa er malet en Krands og deri et Bierg, hvorpaa staaer et Træe med Overskrivt Vaage. I den øverste Kant staaer de Bogstaver G. B. D. Denne tilligemed Annexkirkerne eies af Almuen. Hele Præstegieldet har 219 matrikulerede Gaarde, som efter Affældning til Aar 1786 skylde 398 Huder 8½ Skind, 57 Alne Vadmel, 5 Vog 2 Bispd. 9 Mark Fisk, og i Penge 4½ Rdlr. af 9 Gaarde, som ikke taale anden Skyld end den sædvanlige Rydningsskat, 48 ß aarlig. Denne Jordskyld kan sammenlignes medomtrent 262 Tønder dansk Hartkorn. Gaardene, som ere inddeelte i 118 Soldater-Lægder, beboes af 242 Gaardmænd og 300 Husmænd, altsaa 542 Familier, foruden Inderster. Aar 1769 var

var det hele Folke-Antal af Mandkiøn 1595 og af Qvindekiøn 1725, tilsammen 3320 Siele. Fedevare, Heste og Qvæg-, samt fornemmelig Faareavling er Almuens fornemste Næringsveie. Til Præstegieldet er en Sognepræst, og en residerende Kapellan, som istedet for Tiende og Landskyld bekommer af Sognepræsten 130 Rdlr. aarlig i Penge. Præstegaarden Vaage skylder 4 Huder; den ligger nær ved Hovedkirken paa en Bakke, er temmelig aarvis til Kornavling, formedelst god Anledning at vande Agrene fra en i Nærheden rindende Elv, og er meget forbedret i Ager og Eng, ligesom og forsynet med anselige Bygninger, og for det meste indhegnet med Steengierde. Til Gaarden høre 14 Huusmandspladse, hos hvilke holdes aarlig et Slags Marked ved St. Hans Dags Tider, som gemeenlig har Navn af Purkeskinds-Marked, fordi Bønderne fra Nordfiords Sorenskriverie, i nordre Bergenhuus Amt, som fornemmelig her indfinde sig, sælge en Hob Svineskind til Vaage- og andre Steders tilsøgende Almue. Herforuden bringe Nordfiords Almue med sig en stor Deel Kiød, Flesk og Smør, samt mange Heste, som Bønderne i Guldbrandsdalen og Hedemarken opkiøbe. Strax oven for Præstegaarden ligger et Bierg, kaldet Juttelbierget, som er høit og steilt, hvorfra kan sees Hovedsognets Situation. Et Stykke fra Gaarden ligger en smuk Grotte, hvortil er en kort Spadseretuur igiennem en smuk Løvskov, alt dannet af Naturen. Præstens Tiende af Kaldet er 150 Tønder Byg og 2 a 3 Tønder Rug. Af 44 Huder 5 Skind Jordegods hæver Præsten Landskyld og tildeels Bøxel. De store Elve, som løbe igiennem Præstegieldet, saasom Laugen og Otta, med flere mindre Elve, have ofte ved Oversvømmelse og Udbrud giort stor Skade, men fornemmelig Aar 1789 den 22de og 23de Julii, da 1790⅔ Maal Ager og 1898½ Meling Eng bleve aldeles ødelagte, samt 922½ Maal Ager og 828¼ Meling Eng beskadigede for nogle Aar, ved Overdækkelse af Leer og Gruus. Desuden bleve 1082 Huse aldeles borttagne, og 208 Huse beskadigede og tildeels omkastede. I samme Tid omkom 24 Mennesker, tilligemed 6 Heste, 60 Hørnqvæg, og 360 Smaafæe. Skaden i det Hele paa Jord, Huse og Creature er taxeret for 119,659 Rdlr. 48 ß. Tingstedet for dette Præstegield er Gaarden Ulleberg.

Vaage-Vand, et stort ferskt Vand imellem Vaage og Lom Præstegield i sidstmeldte Sorenskriverie, som er 4 Mile langt. Otta-Elv falder ned i Vaage-Vand ved et Sted, kaldet Skiager, og gaaer ud i S. Ost. Vandet er rundt om beboet.

Vaagen, et lidet ferskt Vand i Spydeberg Præstegield, under Rakkestads Fogderie, Smaalehnenes Amt, som er ¼ Mil langt.

Vaagen

Vaagen eller Vagen, 2de meget store Øer, beliggende tæt ved hinanden, i en stor Havfiord, kaldet Vestfiorden, under Nordlands Amt. Den østlige Ø hører til Saltens Fogderie, ligger 1 Miil fra Øen Skroven, og er 10 Mile i Omkreds. Den anden og vestlige Ø hører til Vesteraalens og Lofodens Fogderie, og er 9 Mile i Omkreds. De ere adskilte fra hinanden ved en Strøm, kaldet Gimsøestrøm. Til Vaagen komme de nordlandske Fiskere i stor Mængde, naar de om Foraaret reise ud paa Fiskerie; thi i Havet ved disse Øer falder overflødig Torskefiskerie, hvorfore Vaagen ansees for det beste Fiskevær. De have her Næste eller Søehuse staaende, hvor de forvare deres medbringende Proviant og Fiskeredskaber, og hvor de have deres Tilhold paa de Tider, de ikke ere paa Havet. Man seer her ogsaa en Mængde paa Stolper opsatte tynde Spærer, hvorpaa Fisken ophænges for at tørres. Den østlige Ø udgiør Hovedsogn for Vaagens Præstegield, hvis Kirke staaer tæt ved Strandkanten, og hører dertil som Annex Gimsøe Sogn, bestaaende af Beboerne paa Øen Gimsøe, som ligger midt imellem Øerne Vaagen, hvortil er en Sognepræst, der boer paa Vaagen, og henhører under Vesteraalens og Lofodens Provstie. Kirken paa østre Vaagen lod Kong Østen Magnusson opbygge, og lagde meget Gods dertil; og blev paa samme Ø siden oprettet en Handelsplads, som fik af Kong Oluf Hagensøn, Aar 1384, det Privilegium, at de fra Finmarken og Helgeland skulde handle med Beboerne paa Vaage, og de Handlende fra Bergen skulde søge Nord til Vaage, og der drive deres Kiøbmandskab. Paa den vestlige Vaagen-Ø ligger 4 Kirker, som udgiøre 2de Præstegielde under samme Provstie, kaldet Buknæs og Borge. Paa østre Vaagen er endnu et priviligeret Handelssted.

Vaagsfiord, en Havfiord, som skiær sig ind paa Øen Syderøe, under Syderøe Præstegield blandt Færøerne, paa hvis søndre Side, i en krum Indvig, findes een af de allerbeste Havne under Færøerne, som kaldes Lobro-Havn. Fra Fiorden gaaer et Eid over Landet, som er ½ Miil langt.

Vaags Sogn, et Annex til sidstmeldte Syderøe Præstegield.

Vaags Skibreede, et Tinglaug i Søndhordlehns Fogderie, søndre Bergenhuus Amt.

Vaagøe Præstegield og Syssel, blandt Søndfiords Øerne paa Færøe, bestaaer af 5 Kirkesogne, som ere: Midvaags Hovedsogn, og Annexerne: Sandevaag, Sydervaag, Bøe, og Myggenæs. Hovedsoghet og de 3 første Annexer ligge paa en Ø, kaldet Vaagøe, og det 4de Annex paa Øen Myggenæs. Bemeldte Ø Vaagøe er 2 Mile i Længde, næsten firkanket og meget

Digitized by Google

meget bierget; den ligger Vesten for Strømse, og er adskilt fra den ved et Sund, kaldet Vestmanshavns Sund. Efter dette Sund, som er ⅛ Miil bredt, haves sikkert Giennemløb for Skibene. Øen er indskaaret med 2de lange Vige fra Havet, nemlig: Midvaage ved den sydøstlige Side, hvori er en god Sommerhavn; her ligger Hovedkirken og Præstegaarden: og Sørvaage ved den vestlige Side, hvor Annexkirken Sørvaage eller Sydervaage ligger. Strax ved den søndre Huk af Sørvaage ligger 2de Holme med nogle høie Spidser paa, som kaldes Tindholm og Gaaseholm. Under Vaagse Præstegield hører tillige Øerne Kolter og Hestøe, men regnes ellers til Strømse Syssel. De 2de Øer Vaagse og Myggenæs havde Aar 1769 i alt 384 Mennesker.

Vaagse Sogn, et Annex til Aggersø Præstegield, under Romsdals Fogderie og Amt, beliggende paa en Øe, kaldet Vaagsøe.

Vaagsøe, en beboet Øe i Nordfiords Sorenskriverie, nordre Bergenhuus Amt, hvorpaa staaer et Kapel, henhørende under Sælse Præstegield sammesteds. Korn- og Høeavling falder her meget ringe, men Øen ligger særdeles beleilig til Fiskerie, hvormed Indbyggerne for det meste hele Aaret beskiæftige sig.

Vaagsøe, en temmelig stor beboet Øe, beliggende Synden for Øen Sandøe, under Sandøe Annexsogn, i Herøe Præstegield, Søndmørs Fogderie, Romsdals Amt. Øen har faaet sit Navn af sine mange Vaage eller Vige; den er i Almindelighed smuk og jevn, og har i alt 5 Opsiddere, som, tilligemed endeel flere Bønder i Sandøe Sogn, henhøre til Tronhiems Bispestoel. Paa østre og søndre Side af Øen ligge adskillige mindre Øer, saasom: Marøe, Hestholm og Langøerne, hvilke alle ere ubeboede, og tiene ikkun Opsidderne paa Vaagsøe til Græsgang, Tørveskiær og Fugle-Veide; thi om Sommeren opholder sig her en stor Mængde Søefugle, især Ederfugle, hvis Duun giver Indbyggerne nogen Fordeel aarlig.

Vaale eller Vaaler Præstegield og Tinglaug, i Jarlsbergs Grevskab og Provstie, bestaaer af 2de Kirkesogne, som ere: Vaale Hovedsogn, hvis Kirke er en anseelig Steenbygning i god Stand, og Undrumsdals Annex. Hertil er en Sognepræst, som boer paa Præstegaarden Vaale, og en residerende Kapellan, boende paa Gaarden Sande, som er udviist til Kapellan-Boelig. Tingstedet er Gaarden Hundsæl.

Vaaler Sogn, et Annex til Hof Præstegield, i Sollør og Oudals Fogderie, Hedemarkens Amt.

Vaansøe-Gust, et Grændsefield imellem Norge og Sverrig, mærkværdigt deraf, at ved dette Field støde Grændserne imellem Herdalen og Dalerne i Sverrig sammen paa den ene, og Grændserne

Digitized by Google

imellem det norden- og sønden-fjeldske Norge sammen paa den anden Side. Paa Fjeldet staaer derfor en Grændse-Røse. Fra Vaansøeguften gaaer Grændselinien imellem Norge og Sverrig næsten lige i Nord over det Field Skiborvola eller Skibrofield.

Vad, en Gaard i Lister Fogderie, Mandals Amt, som er Tingsted for Øvre-Qvinnesdals eller Heggebostads Hovedsogn med tilliggende Egen Anner, saa og for Biellands Hovedsogn med Grinnem Anner, i samme Fogderie.

Vadbye eller Vads Skibreede, et Tinglaug under Hembnæs Fierding, i Ryfylke Fogderie, Stavanger Amt, bestaaende af 106 Gaarde, som Aar 1746 havde 151 Opsiddere. Tingstedet er Gaarden Jelsøe.

Vadle eller Øyefiords Syssel, i nordre Fierding og Amt af Island, adskilles fra Skagefiords Syssel ved en Fieldvei, kaldet Øxnedalsheide, og ved den Udhuk Fliothorn. Dette Syssel bestaaer af 16 Præstegjelde, som ere: Ravnegil, Balgisaa, Møvevalle, Munketveraas, Tiørn, Kviabek, Valle, Grund, Mikkaa, Upse, Stærri, Hvannøre, Glaisebai, Saurbai, Miklagaard og Grimsøe, hvilke tilsammen indeholde 24 Kirkesogne, og hvortil ere 16 Sognepræster, en Diaconus, og 2 Kapellaner. Den ene af Sognepræsterne er tillige Provst i Sysselet, og henhører under Hoole Bispedøm. Aar 1753 bestod Sysselet af 10 Tingsogne med 147 Skattebønder og 265 andre Bønder. Aar 1760 var Sysselet inddeelt i 360 Jorder eller Tuner. Aar 1770 eiede Indvaanerne 56 Baade, deraf 3 for 8 Mand, 3 for 6 Mand, 46 for 5 Mand, og 4 for 4 Mand. Aar 1703 bestod Folkemængden af 3061 Siele, og Aar 1769 af nogle faa flere. I fordum Tid har her været 2de Klostre, nemlig Møvevalle og Munketveraas Kloster, men de ere ved Reformationen secularisserede.

Vads Sogn, et Anner til Skiolds Præstegield, i Ryfylke Fogderie, Stavanger Amt.

Vadsaae Sogn, et Anner til Hofs Præstegield, i Jarlsbergs Grevskab.

Vadsaae Sogn, et Anner til Brønøe Præstegield, i Helgelands Fogderie, Nordlands Amt.

Vadsøe Præstegield, i Østfinmarkens Provstie, Finmarkens Fogderie og Amt, bestaaer af 2de Kirkesogne, som ere: Vadsøe Hovedsogn, og Nessebye Anner. Hovedkirken ligger ved Varanger Fiord, og er derhos en Handelshavn, kaldet Vadsøe, hvor den octrojerede Handel forhen er drevet, og har denne Handelshavn, ligesom hele Præstegieldet, sit Navn af 2de strax uden for det faste Land liggende Øer i bemeldte Varanger Fiord, som kaldes Store-

Digitized by Google

Store- og Lille-Vadsøe. Til dette Præstegield er en Sognepræst. Her holdes Laugting hvert andet Aar.

Vagsøe, en stor Øe, beliggende ude i Havet, under Nordfiords Sorenskriverie, nordre Bergenhuus Amt, hvis yderste Pynt kaldes Osmundnæs.

Vahrhoug, et Sted ved Stranden af Tønsberg-Fiord, under Jarlsbergs Grevskab, hvor Ingen er boende, men derhen nedføres endeel Brændeved af Bønderne, som siden afhentes ved smaa Jægte eller store Baade til Forhandling Øster og Vester i Landet.

Valberg, en stor Gaard i Vaage Hovedsogn og Præstegield, nordre Guldbrandsdalens Sorenskriverie, Christians Amt, af Skyld 6 Huder, og beboes af en Gaardmand med 2 Huusmænd. Her har i fordum Tid boet en adelig Familie, ved Navn de Jldjerner, hvis Afkom Gaardens Beboer endnu er. En Rytter-Mundur, bestaaende af en Kyrats, en Hielm, m. v. forvares paa denne Gaard.

Valbergs Fierding, et Tinglaug i Lofodens District, under Vesteraalens og Lofodens Fogderie, Nordlands Amt, som indeholder et Annexsogn til Borge Præstegield sammesteds.

Valdal eller Valddal, en meget stor og frugtbar Dalstrækning, i Nordalens Hovedsogn og Præstegield, Søndmørs Fogderie, Romsdals Amt. Den gaaer op fra Nordalsfiordens nordre Side fra en Bugt, kaldet Valdalsvig, og strækker sig i en Længde af 3 Mile i Nordost til Grændserne af Romsdalen og Guldbrandsdalen, til hvilke Steder fra Dalen ere adskillige Alfarveie, fornemmelig fra Langedal, den øverste Gaard i Dalen, hvorfra 1) falder en Alfarvei til de 2de Gaarde Bereld og Bøe i Romsdalen, og siden ½ Miil over Vand igiennem Indfiorden til Romsdals Marked. 2) En anden Vei, som regnes at være 2½ Miil lang, løber igiennem Jisdalen i Romsdals Fogderie lige hen til bemeldte Marked, alt til Lands. 3) En Landvei til Guldbrandsdalen og Oplandene paa 5 Mile over Lanofieldene, hvor underveis forekommer et ferskt Vand af en Miils Længde, men ingen Bøygd eller Gaard nærmere, end Gaarden Brøste i Lesse Præstegield. Dertil kommer endnu 4) en Alfarvei fra Gaarden Myklebust i Valdal, som først gaaer 2 Mile i Nord hen til fornævnte Gaard Bereld i Romsdalen, og siden videre til Gaarden Bøe i Indfiorden, hvorfra skeer Overfart med Baade til Marked. Alle disse Veie befares aarlig og idelig af Dalens og Sognets Beboere, som baade paa Romsdals Marked og Bergværkerne drive en ærbødelig Handel med Heste og Fedevare. Dalen i sig selv er mere lang end breed, mere høi og smal oven end neden til, og paa begge Sider indsluttet af meget høie Fielde, som overalt befindes mærkede

Digitized by Google

med dybe og langs ned ad Fieldsiderne gaaende Furer, hvilke foraarsages af de oven for Fieldene idelig nedløbende Fonde, eller Snee- og Steenskrede. Thi naar disse løbe ned, tage de alting bort af Græs, Jord og Skov, og efterlade sig nogne Furer i Fieldsiderne, som tildeels see meget fæle ud, saasom ved den saa kaldte Jemte-Fond, som sees paa Dalens nordre Side ved Gaarden Jemtegaard, og Kvrfonden, som ligger høiere op paa samme Side. Imellem disse 2 Steder, eller ved Gaarden Myklebust, aabner sig en temmelig stor Tværdal, som vel er ubeboet, men tiener dog til en Alfarvei for den største Deel af Dalboerne og Sognefolket, naar de reise til Romsdals Marked. Fra denne Dal kommer en Tværelv, stødende til Hovedelven, som løber igiennem Valdalen, og som desuden tager til sig adskillige mindre Side-Elve. Denne Valdals-Elv, der, ligesom Dalen, er den største paa Søndmør, foraarsager ofte stor Skade paa hosliggende Gaardes Marker, især nederst i Dalen ved Elvens Udløb. Dalen er ellers ualmindelig frugtbar, og af det store Antal Qvæg, som overalt holdes, er Jorden saa tilstrækkelig gisdet, at den ei allene bær Rug, Byg og Havre, men og Høst, Hamp og Humle i Overflødighed. Med Gaarden Valdal, som har faaet Navn af Dalen, findes her i alt 25 Gaarde, hvilke tilsammen skylde 52 Vog 18 Mark Fisk, og bleve Aar 1766 beboede af 69 Gaardmænd, samt 11 Huusmænd. Igiennem Valdalen, som den nærmeste Vei til Sverrig og Rusland, begav Kong Oluf den Hellige sig ved hans Flugt af Riget, da hans oprørske Undersaattere, under Anførsel af Hagen Jarl, forfulgte ham igiennem Søndmør, og skal Gaarden Muri have været det Sted, hvor han landede med 400 Mand ved hans Ankomst til Dalen, og fra samme Tid ere adskillige andre Steder op efter Dalen blevne bekiendte, saasom Sylte og Skiærsuren, m. fl.

Valde Skibreede, et Tinglaug i sidstmeldte Søndmørs Fogderie, hvortil Tingstedet er Gaarden Honningdal.

Valderhoug og Valderhoug-Strand, see Valderøe.

Valders og Land, et Fogderie i Christians Amt, bestaaende af 5 Præstegielde, som ere: Biri, Land, Ourdal, Slidri og Vang, hvoraf de 3de sidste henhøre under Valders District. Dette Valders District ligger 16 Mile fra Christiania og Bragnæs, og 24 Mile fra Bergen. Det grændser i Vest, eller Vesten til Norden mod Bergens Stift, ved det store Fillefield, og af dette Field, som herover et omtrent 6 Mile langt, ligger den halve Deel til Valders District, og den anden halve Deel til Bergens Stift; i Nord grændser det til Guldbrandsdalen ved vidtløftige Fielde; i Sønder til Hallingdal, ligesaa ved store Fielde; og i Sydost og

Øst

Øst til Districtet Land og Nordrehougs Præstegield paa Ringerige. Valders indsluttes saaledes paa 3 Sider med høie og store Fielde, og bestaaer fornemmelig af en stor Dal med høie Fielde paa begge Sider, samt mange mindre Tværdale, hvoraf kun 2 a 3 ere beboede. Districtets hele Længde fra Midten af Fillefieldet til Hadeland, ved det Sted Valdershængslet, regnes for 17½ Miil. Hoveddalen, som begynder ved de Gaarde Skougstad og Opdal i Ode eller Øje Annexsogn under Vangs Præstegield, og gaaer til formeldte Valdershængslet ved Ringerige, indeholder alle 3 Hovedsognene, nemlig: Vang, Ourdal og Slidri, saa og Annexerne: Ode eller Øje og Hurum til Vangs Præstegield, Lommen eller Liomen og Røens Annexer til Slidri, samt Udnæs eller Ulnæs, Svennes, Hedalen og Reenlie Annexer til Ourdals Præstegield; dog ligger Kirken til Reenlie Annex i en Sidedal. I en anden Dalstrækning, fra Gaarden Bettoe til Gaarden Næs, ligge Annexerne Hegge, Voldboe og Rogen til Slidri Præstegield, samt Annexet Skrutvold til Ourdals Præstegield; og endelig Brustad eller Etnedals Annex til Ourdals Præstegield, i en Dalstrækning, kaldet Etnedalen, igiennem hvilken Dal løber en Elv, kaldet Etne-Elv. Disse udgiøre i alt 16 Kirkesogne, hvortil ere 16 Kirker, og et Kapel, kaldet Bang, i Reenlie Annexsogn. Desuden staaer paa Fillefield en Kirke, kaldet St. Thomas Kirke, i en Dalstrækning, under Navn af Smedalen, hvilken Dal forhen skal have været beboet, men som Dalen nu er øde, staaer Kirken ligesaa øde. I Valders District ligge mange store og smaa fiskerige Vande og Elve, deels paa Fieldene og deels i Dalene. Saadanne Vande og Elve give Hoveddalen, især de Kirkesogne Slidri, Lommen, Røen, Udnæs, Svennes, og tildeels noget af Vangs Hovedsogn, en behagelig Situation. Det fornemste af Vandene er Lille-Mjøsen. Skovene i Valders bestaae af Fyr, Gran, Birk, Silie, Rogn, Piil, Heg, Hassel, m. fl. S. Heraf bruges Fyr og Gran til Bygningstømmer, hvormed ethvert Kirkesogn er forsynet til Gaardenes Vedligeholdelse; desuden udbringes fra Ourdals Præstegield endeel Saugtømmer. Adskillige Steder i Slidri Præstegield ere nu øde Strækninger, som før have været beboede, ja endog udgiort hele Kirkesogne: saasom midt i Præstegieldet det saa kaldte Qvamsherred, hvor Tomter endnu sees af 5 a 6 Gaarde og en Kirke, men er nu bevoxet med Gran og Fyreskov; en Strækning paa Fieldet imellem Hallingdal og Valders, Heelestranden kaldet, som forhen har været beboet og udgiort et Annex til Slidri, men regnes nu til Vangs Hovedsogn, og bruges til Sæter for endeel Gaardmænd. Herforuden have adskillige enkelte Gaarde fordum været beboede, som bruges nu allene

til

Digitized by Google

til Fæemark. Jorden overalt i Districtet er meget frugtbar. Hovedsæden er Byg, som giver 6 a 7 Fold efter Aarets Godhed; Vinter-Rug, Havre, Hør og Hamp saaes vel, men ei i Mængde. Til Hvede er Jorden ei bequem. I Almindelighed er man her sikker for Frost til Skade for Kornavlingen, baade Foraar og Efteraar, med mindre saadan Frost skulde overgaae hele Landet. Høe falder ei allene tildeels i Mængde, men og af en meget kraftig Sort, paa Hiemjorden, og desuden haves en stor Deel Fieldenge, som ligeledes give godt Høe. Ved denne Høeavling og ved Hielp af Løvskovene samt Gran- og Fyrrebark, holder enhver Bonde en anseelig Mængde Creature af Qvæg og Smaafæe, item fornødne Heste. Græsningen om Sommeren er ligeledes fortrinlig god baade hiemme og til Fields, ei allene for de Creature, som fødes om Vinteren, men og for en stor Deel flere, som Bønderne om Foraaret opkiøbe i Guldbrandsdalen og i Bergens Stift, hvilke de igien om Høsten afhandle. Foruden denne deres Næring udbringe de alle Slags Fedevare i stor Mængde, tilligemed Bukkeskind, Hermelin, og andre Sorter Skindvare, samt endeel Fuglevildt, hvilket alt afsættes i Christiania. Et Field ved Gaarden Jukam i Ourdals Præstegield skal indeholde Sølv-Erts, og i Fieldene under de 2de Gaarde Orhofd og Præsthegge i Hegge Annex indeholdes Allun, ligesom og i Fieldet oven for Gaarden Skatteboe i Rogne Annex. Marmor indeholde Biergene paa mange Steder, saasom et Bierg mellem Gaardene Viig og Steene i Slidri Hovedsogn, og oven for Gaarden Hoverstad i Vangs Præstegield. I Fogderiets 2det District Land ligger Biri Glasværk i Biri Præstegield. Over Districtet Valders er en Sorenskriver, som fornærværende Tid boer paa Gaarden Lunden i Ourdals Præstegield; men Lands District tilhører 2de andre Sorenskriverier, saasom Lands Præstegield til Hadeland og Lands Sorenskriverie, og Biri Præstegield til Totens Sorenskriverie. Hele Fogderiet eller begge Districtene indeholde 796 matrikulerede Gaarde. Tingene holdes aarlig paa et vist Tingsted i ethvert Præstegield 2de Gange om Aaret, efter Forordning af 19de November 1751, nemlig om Foraaret i Februarii og Martii, og om Høsten i October og November Maaneder. Sorenskriverens Domme indstævnes for Christiania Laugting. I det Geistlige henhører Fogderiet under Valders og Totens Provstie. Aar 1789 den 22de og 23de Julii giorde den store Elv Glommen med flere Elve betydelig Skade ved Oversvømmelse og Udbrud paa alle Præstegieldene i dette Fogderie; thi 282 Maal Ager og 786 Melinger Eng bleve aldeles ødelagte, samt 603½ Maal Ager og 1391 Melinger Eng bedærvede for nogle Aar; desuden bleve 222 Huse udtagne og ødelagte, og 51

Huse

Digitized by Google

Huse beskadigede, hvorved 7 Mennesker omkom, tilligemed 19 Horngvæg og 85 Smaafæ; hvilken Skade er taxeret i alt for 49,023 Rdlr, 80 ß.

Valders og Totens Provstie, under Christiania Bispedøm, bestaaer af 7 Præstegjelde, nemlig: Land, Toten, Vardal, Biri, Ourdal, Slidri og Vang, som indeholde 23 Kirkesogne, hvortil ere 7 Sognepræster og 3 residerende Kapellaner. Den ene af Sognepræsterne er tillige Provst i Provstiet.

Valdersund, et Sund i Fosens Fogderie, Tronhiems Amt, som gaaer ind til Valsfiord, imellem en beboet og smuk Ø, kaldet Valdsøen, og det faste Land, hvilket her stikker ud som en Halvø, henhørende til Aasiordens Præstegjeld. Paa bemeldte Halvø ligger ved Sundet et Handels- og Gjestgiversted, kaldet Valdersund, og derved er et Hospital, hvor nogle faa af Præstegjeldets Gamle og Skrøbelige blive underholdte ved Hjelp af Almisse, som Reisende give, tilligemed andre Indkomster. Bemeldte Valsfiord er en stor Fiord, og strax uden for samme ligge endeel store og smaa Holme, som kaldes Valdsholmene. Paa Valdsøen boer Fogderiets nærværende Tiende-Fuldmægtig, Davidsen.

Valderøe, en beboet Ø i Borgunds Hovedsogn og Præstegjeld, Søndmørs Fogderie, Romsdals Amt, som har sit Navn af en Mæsse-Konge, ved Navn Valder, der skal ligge begravet i en Østen paa Øen beliggende stor Høi, kaldet Kongshøi. Denne Ø ligger Østen for og nær ved de 2de Ører, Vigerøe og Gidskøe, holder en god Mil i Omkreds, og har en Fieldstrækning fra Østen til Vesten. Paa nordre Side er Fieldet brat, og har der en Hælder, eller en dyb og horizontal indgaaende Hvelvegang, som ved Aabningen er temmelig trang, men udvides siden alt mere og mere, og bliver saa rummelig, at den kan modtage de nærmeste Beboeres Faar, som der søge Skiul i ondt Veir om Sommeren. Paa søndre Side er Fieldet mere skraaliggende, og Biergfoden mestendeels jevn, ikkun at den fra Strandbredden af forhøies alt mere og mere, og er adskilt i 3de maadelige Terrasser eller Afsætninger, paa hvilke man ligesom trappeviis gaaer op til Fieldet. Øen er i øvrigt temmelig frugtbar, saa at her paa 16 til 17 Vog Fisk, som den hele Ø er skyldsat for, kan, efter 100 Tønders Udsæd af Byg og Havre, avles 700 Tønder. Paa Øen falder og ypperlig Torv. Gaardenes Antal ere efter Matrikulen ikkun 7, hvilke beboes af 17 Gaardmænd, samt 16 Pladse- og Huusmænd. Blandt Gaardene mærkes: 1) Valderhoug, som ligger paa Øens østre Side, hvilken skylder 6 Vog 2 Bispd. Fisk, og beboes af 6 Gaardmænd. Her er en bekiendt Havn, som har meget god Ankergrund, og bliver derfor ofte besøgt, ei allene af Skibe,

Digitized by Google

Skibe, for hvis Skyld her opholde sig 2de Kongelige Toldbetiente fra Molde Toldsted, men og af Jægte, fornemmelig de fra Nordlandene, som altid maae seile her forbi, og ofte paa eengang udgiøre et Antal af 50 og flere, som enten seile forbi eller her ligge for Anker. Paa denne Gaard ligger forommeldte Kongshøie, hvoraf Gaarden formodes at have sit Navn. og 2) Valderhoug-Strand, en liden, men smuk og vel bebygget Gaard, af Skyld 1 Vog Fisk, hvis Beboer og Dens største Lodseier Hans Løgh viser i Agerdyrkningens og Land-Oeconomiens Forbedring en usædvanlig Flid. Han har ladet opføre et vel indrettet Fæehuus af Graasteen, og uddeelt Jord for 12 Pladse- og Huusmænd. Paa Gaardens Marker ligger en Høi, som kaldes Baars-Høi, hvor formodes at en vigtig Mand ligger begraven.

Valdisholm eller Vallandsøe, en Øe eller Holm i den store Elv Glommen, strax uden for det Vandfald Vammen, og lige over for Gaarden Lindhol i Edsbergs Præstegield, Rakkestads Fogderie, Smaalehnenes Amt. Den er omtrent 324 Skridt i Omkreds, og egentlig en for det meste overalt 24 Alne høi Klippe, hvorpaa vore nogle smaa Grantræer, og deromkring mange Slags mærkelige Urter. Af de i og over Jorden fundne Graasteene og de i stærk sandblandet Kalk lagte Teglstene, tilligemed endeel fundne Kul, sluttes, at paa denne Holm har været opført en Slags Bygning eller Værn, i en uordentlig Ottekant af omtrent 162 Skridt i Omkreds. Klippens Brathed udgiør de 2 Sider. Grundvolden har bestaaet af Graasteen, hvorpaa formodes først at have været opført en Træebygning, og i dets Sted siden en af Muursteen. Imellem Øen og Lindhol-Landet skal tilforn ved lavt Vand have været at see endeel Rudera af en anden Bygning. Paa den høie Klippe-Bredde til samme Side af det faste Land sees endnu en Mængde Steen, deels samlede i en Hob og deels adspredte, som formodes at have tient til Grundvold for en endnu større Borg eller Værn end den paa Valdisholm. Denne Valdisholm var ellers i gamle Dage baade berygtet og berømt som en anseelig Fæstning, sammenføiet med det faste Land ved en Vindelbroe. Hvad Historien for det øvrige beretter om dette Sted, læses af Snorre Sturlesøns, saa og af Suhms Historie 1ste Tome Pag. 180.

Valdbergs Sogn, et Anner til Borge Præstegield, i Vesteraalens og Lofodens Fogderie, Nordlands Amt.

Valestrands Sogn, et Anner til Storsens Præstegield, i Søndhordlehns Fogderie, søndre Bergenhuus Amt.

Valle Præstegield og Tinglaug, i Raabygdelaugets Fogderie, Nedenæs Amt, bestaaer af 3de Kirkesogne, som ere: Valle eller Sætterdals Hovedsogn, hvorigiennem flyder den store Elv Otter-

Digitized by Google

Otteraae, og Annexerne: Hallestad eller Hyllestad og Bykle. Til dette Præstegield er en Sognepræst, henhørende under Raabygdelaugets Provstie. Tingstedet er Gaarden Qveastad.

Valle Skibreede, et Tinglaug i Jedderen og Dalernes Fogderie, Stavanger Amt, som indeholder 61 Gaarde, hvilke Aar 1746 bleve beboede af 148 Gaardmænd. Tingstedet er Gaarden Haar.

Valle eller Undals Præstegield, see Undal.

Valtnalauger, et bekiendt Bad paa Den Hegranæs, beliggende midt i Skagefiord, under Hegranæs eller Skagefiords Syssel, nordre Fierding af Island.

Valskrog eller Valskrog, en Gaard i Overhaldens Præstegield, i Nummedals Fogderie, Tronhiems Amt, beliggende ved Namsen-Elv. Her sees mange Kiæmpehøie af forskiellig Dannelse, og i een af disse er funden et Jernredskab af en besynderlig Skikkelse. Her har og staaet en Bautasteen 3½ Aline høi ved een af Høiene, som nu tiener til Milesteen.

Valstad, en Gaard i Stikkelstads Hovedsogn, Verdals Præstegield, Stør- og Verdals Fogderie, Tronhiems Amt, hvor 4 runde Kiæmpehøie sees. Paa den største, som er 140 Skridt i Omkreds, staaer en stor Bautasteen, 2⅛ Alen høi og 2½ Alen breed, meget tyk nederst ved Jorden. Paa denne Gaard skal i fordum Tid have staaet et Feltslag, og de derved Faldne formenes at ligge begravne i ommeldte Høie.

Vallø, en liden Halvøe, beliggende ½ Miil fra Tønsberg, under Sems Præstegield, i Jarlsbergs Grevskab, hvor Kong Christian 6te Aar 1739 lod anlægge et Saltværk, som kaldes det Kongelige Norske Saltværk, eller Vallø Saltværk. Søevandet, hvoraf Saltet tilvirkes, holder imellem 3 til 4 Grader, og derover. Det trækkes op ved Pumpen, som gaaer langt ud i Søen, og som bringer Vandet i 2de Afdelinger til en saadan Høide, at det ved Rør kan ledes til Gradeerhusene, hvilke ere 2de, opførte tæt ved Søen. De bestaae, som sædvanlig, af 6 underliggende Lekkasser, af det mellemliggende Buskværk, og den overliggende Rende, forsynet med et Tegltag. Kasserne ere store, stærkt byggede og varige, hver med sin Pumpe, hvilke, ligesom de Pumper, der skaffe Søevandet op, drives ved Heste, som deels ere Værket tilhørende, deels Bønderheste af Præstegieldet, hvilke hver 4de Time afløses med friske Heste. Værket har 10 Sydehuse og Pander. Til hver Indkogning var forhen fornsden 90 Timer, hvorved kunde faaes 30 Tønder Salt, og forbruges 9 Favne Brænde. Nu derimod behøves kun 72 Timer, faaes almindelig 35 Tønder Salt, og forbruges 5½ Favne Brænde. Værket leverer aarlig 20 til 25000 Tøn-

Digitized by Google

Tønder Salt, som afsættes fornemmelig i de norske Kisbstæder og i Jylland for 2 Rdlr. pr. Tønde. 4000 Lagter Veed medgaaer aarlig. Betienterne ved Værket ere: en Saltforvalter, en Bogholder, en Gradeermester, en Saltmester, 3 Graderere eller saa kaldte Gradierknechte ved hvert Gradeerhuus, 3 Saltkogere ved hver Pande og en Kunstdriver, samt Muur- og Tømmermestere. Disse med Værkets øvrige Arbeidere, indbefattet Koner og Børn, udgiøre et Antal af 450 Siele, hvoraf 30 Arbeidere med Koner og Børn tilligemed Betienterne have deres Boesteder ved Værket. Det Kongelige Indskud til Værkets Anlæg har været 10,7000 Rdlr., og aarlig sættes i Omløb circa 20,000 Rdlr. Foruden Saltvirkningen med tilhørende Syssler forrettes en Mængde Bødkerarbeide, omtrent 12,000 Salttønder aarlig. Værket, som staaer under Ober-Bergamts Directionen paa Kongsberg, har sit eget Segl, hvori staaer: Des Königl. nordisch. Salzwerks-Seigel. Mange Skibsladninger Salt bringes aarlig til Kisbenhavn, hvor Værket har sit Oplagssted til Udsalg. Paa Valløe er et Uldspinderie, som leverer Garn til Mosse Klædefabrik. En Kongelig Toldbetient med 2 Røyerter er her ansat, som henhører under Tønsbergs Toldsted. Ved Øen er betydeligt Fiskerie, især af Lax, og har Forvalteren indrettet en Laxegaard, hvorved 90 til 100 Lax aarlig fanges. Paa Øen er og et Potaske-Syderie.

Valøen, see Hvaløe.

Vandelvens Præstegield, i Sønmørs Fogderie og Provstie, Romsdals Amt, bestaaer af 2de Kirkesogne, nemlig: Vandelvens Hovedsogn og Søvde Annex, hvilke tilforn i lang Tid have lagt som Annexer under Naboe-Kaldet Volden, men ere Aar 1610 derfra adskilte og forenede til et særdeles Præstegield, hvortil af Voldens Mensal-Gods blev lagt 7 Vogter Fisk, som i Aaret 1741 er forøget til 31 Vogter. Dette Præstegield bestaaer allene af fast Land, som ligger ved 2de fra den store Rsvdefiord gaaende Tværfiorde, under Navne af Vandelvsfiord og Søvdefiord, fra hvilke igien gaaer adskillige smaa og store Dale op igiennem Landet, som tilligemed Tværfiordenes Strandsider udgiøre Præstegieldets egentlige Strækning. Fiskerierne ere her kun af maadelig Betydenhed, formedelst de mange høie Grunde, Skiær og Fald, som findes i Fiordene; derimod drives Korn- og Qvægavlingen med saa god Fremgang og Fordeel, at Indbyggerne næsten allene deraf have deres Næring, hvilket mere tilskrives deres egen Flid, end Jordartens Beskaffenhed, som ei er bedre her end andensteds i Fogderiet; og ved Indbyggernes særdeles tarvelige Levemaade ere de ei allene i Stand til at sælge en temmelig Deel Korn

Digitized by Google

Korn og Meel, men og en stor Mængde Fedevare, tilligemed en god Deel Uld, som deels raa, deels forarbeidet i grove Strømper udføres og afsættes med Fordeel. Det Slags Sæd, som her fornemmelig bruges, er Havre, hvilken og falder særdeles skiøn og god; men af Byg saaes kun ganske lidet, og af Rug endnu mindre. Folkets øvrige Drivt og Haandtering bestaaer i at bygge smaa og store Baade, i at smede og forfærdige alle Slags nyttige Redskaber, i at fabriqvere de saa kaldte Skindhatte saavel til eget Brug som til Forhandling, og i Almindelighed at forarbeide alt, hvad de til Klæder behøve. Deres Vare bringe de selv ud med egne Baade eller smaa Jægte, deels til Romsdals Marked, og deels til Bergen, paa hvilket sidste Sted de have en stark og idelig Fart. Det som fornemmelig mangler Indbyggerne, er Skov, særdeles Fyreskov, hvoraf slet intet findes, undtagen noget lidet i Vandelvsdalen; saa at de fleste fornødne Materialier til Huse- og Baadebygning maae kiøbes og hentes fra Naboe-Fogderierne Nordfiord og Romsdalen, ikke uden stor Vanskelighed og Bekostning, hvilket foraarsager, at mange Gaarde ligge øde og ubeboede; thi naar Husene engang ere forraadnede, kan de siden ikke bygges op igien uden med alt for store Bekostninger. I øvrigt er Præstegieldet temmelig vel beboet. Gaardenes Antal ere i alt 101, af Skyld 202 Voger 2 Bispd. 7 Mark Fisk, hvilke Aar 1766 bleve beboede af 219 Gaardmænd og 10 Huusmænd; deraf i Hovedsognet 70 Gaarde, som skylde 120 Vog 1 Bispd. 13 Mark Fisk, og beboes af 126 Gaardmænd og 5 Huusmænd. Aar 1757 var det hele Folke-Antal i Hovedsognet 583, og i Annexet 411, tilsammen 994 Siele; og Aar 1769 bestod Folkemængden i begge Sognene af 588 Mandkiøn og 682 Qvindekiøn, tilsammen 1270 Siele. Førmeldte Vandelvs-Fiord, som er en Green af Rsvde- eller Hougs-Fiord, tager sin Begyndelse ved den sydligste Pynt af Hakatlestranden, som for det meeste tilhører Sandøe Sogn under Herøe Præstegield, og er der ikkun ¼ Miil breed til Statlandet, men udvider sig derefter noget mere, og deler sig mod Sønden i 2de Grene, af hvilke den største, som regnes for 1¼ Miil i Længde fra Fiordens Munding, allene tilhører Hovedsognet Vandelven, men den mindste ikkun for en vis Deel. Ved disse Fiorde har Hovedsognet følgende Bøygdelauge: 1) Strandsbøygden; 2) Søvdseidet, som egentlig er en Dalstrækning, der gaaer til Annexsognet Søvde; 3) Tunems-Bøygd; 4) Skiervems-Dal, som egentlig er en liden, men god Sæter-Dal; 5) Syltedal; 6) Ekrems-Bøygd, det er den hele søndre Strandside af Vandelvsfiorden fra Syltedalen til en Landpynt, kaldet Slagnæs, hvor Fiordens begge Grene støde sammen; 7) Ved Slagnæsset aabner sig

Digitized by Google

sig den anden og mindste Green af Vandelvsfiorden, som gaaer ind til Mandseidet, og for største Deel tilhører Hove Præstegield i Nordfiord, saa at ikkun den østre Strandside hører til Vandelvens Hovedsogn indtil en Dalstrækning, kaldet Skorgedalen, og en herigiennem løbende Elv, kaldet Skorgedals-Elv, som Grændsemærke imellem Hovedsognet og Naboegieldet Hove; og endelig 8) Vandelvs-Dal, som udgiør den anden Hovedpart af Sognet, hvilken Dal aabner sig ved en liden Bugt, kaldet Torvigen, og gaaer op i S. O., under Navn af Aasheims Bøygd og Gusdal, med 2de ubeboede Tværdale, som kaldes Aasheimsdal og Saurdal, hvorefter Dalen deler sig strax oven for et stort Vand, kaldet Gusdals-Vatn, i 2de andre Dalstrækninger, af hvilke den ene løber mod S. V., kaldet Sunddal, og den anden mod N. O., kaldet Almklovdal, som gaaer i en Længde af 2 Mile til Dalsfiorden i Voldens Sogn, hvor en igiennem Hoveddalen løbende Elv har sit Udspring, og siden forøges af mange tilstødende Tværelve, hvilke alle have deres Oprindelse af smaa Fieldvande, som, med de i førnævnte Dale liggende smaa og store Vande, regnes til 54 i Tallet. Denne Hoveddal, og Tværdalene, saavidt de ere beboede, har overalt skiønne og veldyrkede Kornjorder, temmelig gode Skove, endog af Fyrre, og Herlighed af Fiskerie saavel i Vandene som Elvene. Den føder i alt omtrent 240 til 250 Personer, hvoraf de 40 ere Gaardmænd, som beboe 25 smaa Gaarde. Her staaer Hovedkirken ved den Gaard Aaheim, som ligger nederst i Hoveddalen, ei langt fra Præstegaarden Store-Torvig. Denne Kirke er bygt i de catholske Tider, og opført af Kampesteen, med meget store og jevnhuggede Grundstene. Choret er adskilt fra Kirken ved en tyk Muur. Paa vestre Side har Kirken i de senere Tider faaet en Tilbygning af Træe, bekostet af Statlandets nærmeste Beboere, hvilke ei altid kan komme over paa hiin Side af Landet til deres egen Sognekirke, og maae derfore ofte søge Gudstieneften her. Indvendig har Kirken ingen betydelige Zirater, men dog et Par Antiqviteter, nemlig: 1) Et saa kaldet Osculatorium eller Pax-Spield, bestaaende af fiin hvid og rødspettet Marmorsteen, der holder $\frac{3}{8}$ Alen baade i Længde og Brede, og er saavel i Midten som i alle 4 Hiørner tegnet med et Kors; og 2) Et under Prædikestolen staaende gammelt Træebillede uden Hænder, som er $1\frac{1}{4}$ Alen høit, og hvidt malet, forestillet i en halvsiddende Positur, med bruunt Haar og Skiæg, samt en lang Kiole og Krone paa Hovedet, item et Bælte om Livet, hvis Ender række ned til Knæene. Dette Billede kaldes St. Jetmund, og formenes at være den i Engelland bekiendte Helgen og Konge, der ogsaa i Norge har været dyrket, saasom i Bergen ved det gamle

Jet-

Digitized by Google

Jetmunds Gilde, og i Tronhiem, ved hvis Dom-Capitel har været et Præbende, kaldet Præbenda St. Eatmundi. Indbyggerne har ellers en anden Beretning om denne Helgen (see Strøms Beskrivelse over Søndmør, 2den Deel Pag. 494 og 495). Sognemændene eie selv Kirken tilligemed et lidet Jordegods, som hører dertil, bestaaende af 4 Vog 1 Bispd. 8 Mark Fisk. Til Præstegieldet er en Sognepræst, som boer paa førmeldte Præstegaard, Store-Torvig, af Skyld 1 Vog 2 Bispd. Fisk, hvortil er en Avlsgaard, kaldet Lille-Torvig, af Skyld 1 Vog, see Torvig. I Hovedsognet har forhen været i Drivt et Jernværk, kaldet Fiskaae-Jernværk, som 1783 blev nedlagt, see Fiskaae. Tingstedet for Vandelvens Skibreede eller Tinglaug er Gaarden Ytre-Strand.

Vandsøe Præstegield og Tinglaug, i Lister Fogderie og Provstie, Mandals Amt, bestaaer af 3de Kirkesogne, nemlig: Vandsøe Hovedsogn, og Annexerne: Spind og Herred, samt Ladestedet Fahrsund, hvis Indbyggere nu have deres egen Kirke, men have forhen hørt til Hovedsognet. Hovedkirken er een af de smukkeste og største Landskirker i hele Christianssands Stift, opført af Grundmuur, og ligger ved et ferskt Vand, kaldet Præstvandet, Nordøst paa Lister Land. Fahrsunds Kirke er og af Grundmuur, men de 2de andre Annexsognes Kirker af Trær. Til Hovedkirken ligger et Jordegods af omtrent 17 Huder, deels med og deels uden Bøxel. Gaardene i dette Præstegield skylde 538 Huder 5 Engelsker, deraf Hovedsognets Gaarde 370 Huder 5 Engelsker. Aar 1787 var Folke-Antallet i hele Præstegieldet 4292 Siele, deraf i Hovedsognet med Fahrsund 2984 Siele. Til dette Præstegield er en Sognepræst og en residerende Kapellan. Sognepræsten boer paa Præstegaarden Vandsøe, som skylder 5 Huder, og Kapellanen paa Kapellansgaarden Sande i Herreds Sogn, af Skyld 1 Hud. Præste-Enke-Gaarden kaldes Dyngvold af Skyld 1 Hud 3 Skind, beliggende i Hovedsognet. Mensal-Godset i dette Kald, indberegnet Præstegaardene, belsber til 54 Huder $9\frac{2}{5}$ Engelsker, deels med og deels uden Bøxel. Tinget holdes i Fahrsund.

Vandsøen, et ferskt Vand ved Giestgivergaarden Dillingen, $\frac{1}{2}$ Miil fra Byen Mos, i Mosse Fogderie, Smaalehnenes Amt. Dette Vand gaaer i adskillige Bugter, er omtrent $\frac{3}{4}$ Miil langt og $\frac{1}{2}$ Miil bredt. Egentlig er det 2de Vande, som hænge sammen ved en kort Elv. Herigiennem slaades meget Saugtømmer til Saugbrugene ved Byen Mos, og Vandet er meget fiskerigt, ligesom og forsynet med nogle smaa Øer og Holme.

Vangen,

Digitized by Google

Vangen, saa kaldes et Tinglaug i Nordhordlehns Fogderie, søndre Bergenhuus Amt, hvis Tingsted er Gaarden Vosse-Vangen. Dette Tinglaug er inddeelt i 9 Ottinger.

Vangnæs Sogn, et Anner til Legangers Præstegield, i Yttre Sogns Sorenskriverie, nordre Bergenhuus Amt.

Vangs Kirke og Præstegaard i Opdals Præstegield, see Opdal.

Vangs Præstegield og Tinglaug, i Hedemarkens Fogderie, Prøvstie og Amt, bestaaer af 2de Kirkesogne, som ere: Vangs Hovedsogn og Furnæs Anner, hvilke Aar 1732 indeholdte 239 Gaarde, deraf i Hovedsognet 67 fulde, 36 halve, og 39 8de Gaarde og Rydningspladse. Af Huusmandspladse vare da i hele Præstegieldet 226. I Hovedsognet ligger 2de priviligerede Sædegaarde, nemlig Aker og Hammer, ved det store Mjøsen-Vand, hvor tillige i fordum Tid har været en mægtig Kiøbstæd, see Hammer. Hovedkirken er en anseelig muret Korsbygning, opført i de catholske Tider, men i den senere Tid udvidet ved adskillige Tilbygninger af store hugne blaaagtige Kalkstene. Ved Enden af vestre Længde eller Kors staaer Kirkens murede Taarn, som er anseelig høit, og derpaa et høit Spiir. Ved det østre Kors er tilføiet et anseeligt stort Chor, og til dette er i de senere Tider sat et muret Sacristie. Øverst i det søndre Kors staaer en Soelskive, derunder C5. 1693. Igiennem samme Kors er Hovedindgangen, forsynet med hugne Pillarer. Paa Døren staaer Apostelen Peder udhuggen. Paa Sacristiet ved dets østre Side staaer ogsaa C5 indsat i Muren, og Aarstal 1698. Under Kirken ere mange Begravelser; ligesaa er ved den søndre Side af Taarnet en muret Begravelse over Jorden, og ligeledes en ved vestre Side af nordre Kors. Uagtet Kirken har store Vinduer, er den dog meget mørk, hvilket for en stor Del foraarsages af mange lukte Stole. Altertavlen er stor og zirlig udhuggen i Træe, endskiønt det ikkun er Bondearbeide, samt malet og poleret forgyldt, forfærdiget Aar 1689. Kirkens Døbefad er af Sølv, givet af Oberst Georg v. Reichvein og Frue, for deres Begravelsessted i Kirken, Aar 1701. Kirken har i øvrigt smukke Ornamenter, og i Taarnet hænger 3 Klokker, deraf 2de meget store, med en skiøn Klang. Paa Alteret staaer en Sølvkande, foræret af Oberstinde v. Bylov. Paa den udvendige Side af Sacristiet sees indmuret nederst ved Jorden en Ligsteen, taget fra den gamle Kiøbstæd Hammer. Denne Steen er meget smukt udhuggen; langs efter den sees et Kors, og øverst en biskopelig Hue, samt en Inskription. I Kirkens vestre Dør eller Indgang sees ogsaa indmuret en gammel Ligsteen. Kirkegaarden er omringet med en Steenmuur. Saavel denne Hovedkirke som Annerkirken

Digitized by Google

Kirken tilhøre Almuen. Vangs Kirke ligger temmelig høit, og derfra falder en smuk Udsigt, fornemmelig over de mod Sønden beliggende Egne, hvor en Blanding haves for Øiet af skiønne Skove og derimellem liggende Gaarde med skiønne Agre og Enge, endeel forsynede med smukke Bygninger, alt langs Misen-Vand, fra hvilket Vand en Bugt her gaaer ind mod N. og N. O. Foruden Gieldets nærværende 2de Kirker har i fordum Tid været mange andre. Strax Sønden for Kirken ligger Vangs Præstegaard, som er en stor og betydelig Gaard, forsynet med en stor og smuk Hauge, samt 4 underliggende øde Gaarde. Paa denne, ligesom paa andre nærliggende Gaarde, sees mange store og smaa Kiæmpehøie. Aar 1769 var det hele Folke-Antal i Præstegieldet, af Mandkiøn 1883 og af Qvindekiøn 2009, tilsammen 3892 Siele. Til Præstegieldet er en Sognepræst og en residerende Kapellan. Tingstedet er Gaarden Findsal.

Vangs Præstegield og Tinglaug, i Valders District, under Lands Fogderie, Totens og Valders Provstie, Christians Amt, bestaaer af 3 Kirkesogne, som ere: Vangs Hovedsogn, og Annexerne Øde eller Øje og Hurum. Her ligger: en Sæterstrækning, kaldet Heelestranden, som før har været beboet og udgiort et Annexsogn til Slidri Præstegield; ligesaa en Dalstrækning paa det store Fillefield, kaldet Smeedalen, hvor endnu en Kirke staaer, under Navn af St. Thomas Kirke. Skovene her i Præstegieldet ere kun maadelige og tildeels neppe tilstrækkelige til Gaardenes Vedligeholdelse; men Jorden er god og frugtbar til Korn- og Høeavling. Byg er den fornemste Sæd. Almuens Næring bestaaer ellers i Udførsel af Slagtevæg om Høsten, samt Fede- og Skindvare, tilligemed endeel Fuglevildt. De igiennem Præstegieldet løbende store og smaa Elve have adskillige Aar giort megen Skade ved Elvebrud og Oversvømmelse, men fornemmelig Aar 1789 den 22de og 23de Julii, da 17½ Maal Ager og 44½ Meling Eng bleve aldeles ødelagte, samt 15¼ Maal Ager og 28½ Meling Eng bedærvede for nogle Aar. Desuden bleve 20 Huse aldeles udtagne og 4 beskadigede. Denne Skade er taxeret for 3090 Rdlr. Til dette Præstegield er en Sognepræst. Tingstedet er Gaarden Korsekern.

Vangs Sogn, et Anner til Frostens Præstegield, i Stør- og Verdals Fogderie, Tronhiems Amt, som med Loe eller Aasen Sogn udgiør et Tinglaug, hvis Tingsted er Gaarden Grinde.

Vanen, en stor beboet Ø, beliggende Norden for Karlsøe, under Tromsøens District, i Senjen og Tromsøens Fogderie, Finmarkens Amt.

Vapne-

Digitized by Google

Vapnefiord, en bekendt Fiord, beliggende Sønden for Bakkefiord, i Mule-Nordre-Syssel, østre Fierding af Island; thi her er Vapnefiordshavn, hvor et Handelssted er, som beseiles af Handelsskibene. Det omliggende Bygdelaug har samme Navn som Fiorden. Denne Fiord er meget fiskerig, og her gives god Leilighed til Hval- og Sælhunde-Fangst. Her falder og endeel Drivtømmer.

Varanger-Fiord, en stor, bred og dyb Fiord, som fra Havet gaaer ind i Østfinmarken, under Finmarkens Fogderie og Amt, skiær sig dybt ind i Landet, og gior Grændseskiel imellem de norske og russiske Grænder. Udi denne Fiord, ved de norske Kyster, ligger Store- og Lille-Ekkerøe, samt Store- og Lille-Vadsøe. Fra Fiorden løbe adskillige mindre Tværfiorde, saasom paa søndre Side: Buggefiord, Kiøfiord, Pasvigfiord, hvori løber Pasvig-Elv og Munkfiord. Ved Varanger Fiord under Østfinmarken staaer et Finne-Kapel, hvortil er en Missionarius, henhørende under Vardøe Præstegield og Østfinmarkens Provstie.

Vardals Præstegield og Tinglaug, i Totens Fogderie og Provstie, Christians Amt, bestaaer af 3 Kirkesogne, som ere: Vardals Hovedsogn, hvis Kirke er en Steenbygning, og Annexerne: Hund og Braastad, hvortil er en Sognepræst. Tingstedet er Gaarden Hund.

Vardals eller Gardmøe Sogn, see Gardmøe.

Vardøe, en stor Øe, beliggende $\frac{1}{8}$ Miil fra det faste Land i Østfinmarken, under Finmarkens Fogderie og Amt, er i Omkreds en god Miil. Her ligger en meget gammel Fæstning, kaldet Vardøhuus, hvor Amtmændene over Finmarken i lang Tid forhum have boet; men har siden til Aar 1794 været beboet af en Commandant, en Auditeur, og en Proviants-Forvalter. Aar 1602 seilede Kong Christian 4de med sin Flaade og stort Følge til Vardshuus, og Kongen opholdte sig der i nogle Dage, hvorom endnu haves sienlynlig Erindring ved en Bielke i Fæstningen, hvorpaa Kongen med egen Haand ved et Stykke Kride har tegnet, at han der havde været, hvilket siden med en Kniv er udskaaret. Paa Øen har længe været et Handelssted for den østfinmarkiske Handel, og ved Forordning af 5te September 1787 blev Vardøe oprettet til Kiøbstæd formedelst dens fordeelagtige Beliggenhed til Handel og Fiskerie. Handelen kan føres med Russerne, da alle Skibe, som komme til og fra Archangel, maae seile her forbi; ligeledes med de Svenske, thi Handelsstedet Utzioki eller Arresbye i svensk Lapmark, ligger kun 14 Mile fra Vardøe. En Anordning af 17de Julii 1789 bestemmer de Friheder, som ere tilstaaede dem, der nedsætte sig paa Vardøe, nemlig: 20 Aars Frihed for at betale Consumtion, Familie- og Folkeskat, samt alle andre

Digitized by Google

andre almindelige Afgivter, saaledes, at de allene svare de til Kiøbstædens egen Nytte fornødne onera publica; Frihed for Procentskat af deres i Finmarken og Nordlandene paa Rente udsættende Kapitaler, samt for stemplet Papirs Brug; 20 Aars toldfrie Indførsel og Udførsel af alle Slags Vare, Brændevin undtagen; alle Handelsmænd, og de som agte at drive borgerlig Næring, faae frit Borgerskab; den for Fremmede i Indfødsretten fastsatte Sum, for at erholde alle Rettigheder lige med Indfødte, nedsættes til 3000 Rdlr., dog at disse Fremmedes Indfødsret i de første 6 Aar ei strækker sig uden for Finmarken o. s. v. Endeel Familier har før Kiøbstædens Oprettelse boet paa Ön, og her staaer Hovedkirken for Vardøe Præstegield, hvortil er et Annexsogn, kaldet Makur, hvis Kirke staaer ved Makur-Fiord. Sognepræsten, som henhører under Østfinmarkens Provstie, boer paa Vardøe. Under dette Præstegield hører tillige et Finne-Kapel ved Varanger-Fiord, som betienes af en Missionarius. Paa Ön er ansat en Told Controlleur med 2 Ryttere. Aar 1792 indkom til Vardøe 10 Skibe, og samme Aar afgik ligesaa 10 Skibe.

Varhoug, saa kaldes endeel af Stranden ved Tønsberg-Fiord, ¾ Mil fra Tønsberg, i Jarlsbergs Grevskab, hvorhen Bønderne nedkiøre en stor Deel Brændeved, som siden ved smaa Fahrtøier afhentes.

Varhougs Sogn, et Anner til Haae eller Nærim Præstegield, i Jedderen og Dalernes Fogderie, Stavanger Amt.

Varildsøe, en Ø i Hardanger Fiord, under Søndhordlehns Fogderie, søndre Bergenhuus Amt, som er 2 Mile i Omkreds. Paa denne Ø ligger mange Gaarde og en Kirke, som er Annexkirke til Strandebarms Præstegield i samme Fogderie. Paa vestre Side af denne Ø er en høi Klippe, som langt fra viser sig i Dannelse som en Hest.

Varmaa eller Værmaa, en Elv i Grøttens Præstegield, Romsdals Fogderie og Amt, som kommer fra et Field, kaldet Slette-Fieldet, og falder ud i Raum-Elv. Over Elven er en meget lang og høi Broe, bygt af Tømmer.

Vartdalsstrand, saa kaldes i Almindelighed den hele Landstrækning, som Hareids Annexsogn til Ulvsteens Præstegield, i Søndmørs Fogderie, Romsdals Amt, eier paa det faste Land, men ellers betegnes ofte med det Navn Søuene. Den hele Strand er meget høi og steil, og var ganske ubeboelig, naar den ikke var overskaaren af adskillige smaa Dale, som baade ere frugtbare og vel beborde, saasom: 1) Barstadvig-Dal, der indbefatter 8 Gaarde. 2) Mads-Dal, har kun een eneste Gaard. 3) Nøre-Vartdal, har 3 gode Gaarde, hvoraf den ene, kaldet Øgaard, er et Kræmmerlein.

Digitized by Google

merleie. og 4) Søre-Vartdal, som og kaldes Aarsæt-Dal, har i alt 9 Gaarde, hvoraf den ene, som har samme Navn som Dalen, skal i gamle Dage have været beboet af en grum Kiæmpe og Voldsmand, ved Navn Liftur Bleike eller Liot den Bleege. I denne Dal findes meget god Porcellain-Jord. Efter disse 4 Dale følger den egentlig saa kaldte Vartdals-Strand, som i Begyndelsen har nogle faa og smaa Gaarde, men bliver siden formedelst sin Steilhed ganske ubeboelig, og derhos vanskelig at komme forbi, saa ofte Vinden er vestlig eller sydlig; thi disse Vinde støde med en vældig Magt ind igiennem den her løbende Fiord, kaldet Vartdals-Fiord, og hindre Folk fra at komme fort paa deres Reiser, med mindre 1 a 2 Mand stige paa Land og trække Baaden efter sig ved et Reeb langs Stranden, hvilket kan gaae hurtig. Foruden Fiskerie af Lange og Qveite, som gives i Vardalsfiord og hosliggende Isrgensfiord og Ørstefiord, have Indbyggerne her paa Vartdalsstranden ypperlig Fangst af Lax, besynderlig ved de 2de Gaarde Festøe og Flaaskiær, af hvilke den første har en Laxe-Vorpe staaende paa en Landpynt, som paa vestre Side giør Skilsmisse imellem Storfiord og Isrgensfiord, hvilken skal være den bedste i hele Fogderiet, og sætter Gaarden i megen Priis.

Vartey-Sogn, et Annex til Tunse Præstegield, i Mosse Fogderie, Smaalehnenes Amt.

Vartnæs og Kavringsnæs, saa kaldes de yderste Landpynter af det faste Land mod Østen, lige for Vardøe, i Østfinmarken, under Finmarkens Fogderie og Amt.

Vaterland, en Forstad til Staden Christiania, see Christiania.

Vatne Skibreede, et Tinglaug i Søndmøres Fogderie, Romsdals Amt, hvis Tingsted er Gaarden Gamlem.

Vatne Sogn, er det mindste Annex til Borgunds Præstegield sammesteds. Den største Deel deraf ligger paa det faste Land ved Romsdalens Grændser, og indtager især den østlige Deel af den store Landtunge, som ligger paa søndre Side af den store Øe, kaldet Hellingsøe, og har Romsdals Fiorden paa nordre Side, hvor Harams og Borgunds Sogne eie den vestlige Deel. Sognets Almue er i Almindelighed i god Stand, fornemmelig af den Aarsag, at her overalt falder godt Kornland, som tillige dyrkes meget vel, der fornemmelig tilregnes 2de fornuftige Bønder, navnlig: Ole Andersen Skaar og Einer Aamundsen Birkevold, som begge levede i Begyndelsen af dette Seculum, hvilke giorde der i Egnen de første Forsøg med den Maade, som nu overalt er brugelig, nemlig: at forbedre og ligesom fornye Agrene hvert Aar med Muld eller Myrejord. Gaardene give nu sine Beboere ikke

allene

allene det fornødne Korn til Sæd og Ophold, men endog tildeels noget aarlig til Forhandling. Herforuden lægge Indbyggerne tillige megen Vind paa Fiskerie, især det saa kaldte Vaar-Fiskerie, da de om Foraaret begive sig hen for at fange Torsk, enten til de 2de bekiendte Fiskevære i Romsdalen, som kaldes Onen og Orten, eller og, om Fangsten der slaaer feil, til Borgensund. Desuden fange de om Sommeren, ei allene Qveite, Lange og Sækkenod-Sey paa Havet, men og endeel Lar og Sild i Fiordene, hvilket alt indbringer dem gode Fordele. I den nordlige Part af Sognet indløber en Tværfiord, kaldet Vatne-Fiord, som fra en anden Fiord, kaldet Samfiord, er adskilt ved en mellemløbende Strand, som har Navn af Skaarstrand. Denne Vatnefiord er, ligesom Samfiord, ½ Miil lang. Ved dens Aabning er den meget breed, hvor nogle Øer ligger, hvoraf 2de ere beboede. Den inderste Deel af Fiorden er meget trang, og derhos paa begge Sider indsluttet af steile Bierge. I Fiordens Botn ligger en Gaard, kaldet Ous, hvorfra falder et Eid eller Alfarvei, som forbinder Vatnefiord med Gryttefiord, og har Navn af Vatne- eller Eidvig-Eid. Den vestre Side af Fiorden er best beboet. Paa den østre Side af Eidvig-Eidet ligger Vatne-Bøygd, som indbefatter den inderste Deel af Vatnefiord, tilligemed en fra Fiorden opgaaende Dal, kaldet Vatne-Dal, som er en temmelig stor Dal, der strækker sig fra Vesten til Osten omtrent i en Miils Længde, er indsluttet af Fielde paa begge Sider, og giennemskiæres i Midten af en Elv, som, førend den falder ud i Fiorden, forener sig med et lidet ferskt Vand, der holder ¼ Miil i Omkreds, af hvilket Vand Dalen, Fiorden og hele Sognet har sit Navn. I Dalen falder godt Kornland og gode Græsgange, saa og nogen Birkeskov. Foruden ommeldte 2de Fiorde indløber ved Siden af Vatnefiord, den tredie Tværfiord, kaldet Vesterfiord, som er knap ¼ Miil i Længde, og meget smal, især i Midten. Hele Sognet har i alt 43 matrikulerede Gaarde, hvilke skylde 91 Vog 1 Bispd. 15 Mark Fisk, og beboes af 108 Gaardmænd med 8 Huus- og Pladsemænd. Kirken har staaet ved Gaarden Vatne i Vatnedalen, ganske nær ved førmeldte ferske Vand, hvor den havde en smuk Situation, men laae ikke beleilig; hvorfor Almuen, som selv eier Kirken, fik den forflyttet i Aaret 1761 til Gaarden Ousgotten, hvor den, istedet for den forrige af Staver, blev opbygt af Tømmer, med et Spiir, og tækket med Tagsteen. En Skolemester, ved Navn Jacob Sørensen, har strax efter Kirkens Opbyggelse forfærdiget Alterstavlen, hvilken er smukt udskaaret i Træe, samt malet og forgyldt. Til Kirken hører et lidet Jordegods af Skyld 8 Vog 17½ Mark

Digitized by Google

Fisk. Aar 1739 bestod Folke-Antallet af 712 Siele, og Aar 1752 af 719, deraf Mandkiøn 324, og Qvindekiøn 386.

Vatnæs, et Forbierg i Hunevands Syssel, nordre Fierding af Island, hvorved falder godt Fiskerie.

Vatsdalsaae, en fiskerig Elv sammesteds.

Vatsfieldet, en Fieldstrækning, beliggende imellem Tiller Annersogn til Klæboe Præstegield, i Strinde Fogderie, og Melhuus Præstegield, i Guldals Sorenskriverie, Trondhiems Amt. Paa den nordre Kant af denne Fieldstrækning afskiæres endeel fra det øvrige Field, ved en Aabning, som gemeenlig kaldes Skiølen.

Vatsværn, saa kaldes et Tinglaug i Nordhordlehns Fogderie, søndre Bergenhuus Amt, hvis Tingsted er Bolstadøren.

Vattenaas, saa kaldes et Kapel til Sigdals Præstegield, i Buskeruds Fogderie og Amt.

Veeden, en gammel priviligeret Herregaard, beliggende paa en Bakke, en kort halv Miil fra Byen Friderichshald, i en overmaade behagelig Eng af Bergs Hovedsogn og Præstegield, under Idde og Marker Fogderie, Smaalehnenes Amt, ganske nær ved et ferskt Vand, kaldet Fem-Søen, og ved Tistedals-Elv, som strax nedenfor Gaarden danner den bekiendte, meget smukke Tistedals-Fosse. Af samtlige Herregaarde i Amtet er denne den mindste, men derhos een af de ældste. Endeel Bøndergaarde i Torpedalen, under Rokke Annersogn, skal forhen have lagt hertil, men ere Tid efter anden bortsolgte. Den fornemste Herlighed bestaaer altsaa nu allene i de faste Grunde, paa hvilke Saug- og Mølle-Brugene samt Vaaningshusene paa begge Sider af Tistedals-Elv ere opførte. Gaardens nærværende Eier er Kammerherre og Amtmand v. Bülow. For ham var Svigerfaderen Kammerherre v. Schøller; for ham, hans Svigerfader Thomas v. Blixenskiold; og for ham Oberst-Lieutenant Peder v. Colbiørnsen, som formenes at have arvet denne Herregaard efter sin rige Morbroder Assistenceraad Niels Stub. Videre formenes, at Gaarden har været eiet af Præsident Niels Hansen Meng; samt af en Jens Bielke ved Aar 1665, som da boede paa Sande-Gaard i Tunse Præstegield. Den ældste Eier til Gaarden, som vides, har været en Frue, ved Navn Helene Christine Giertrud Wivicke Birgitte Ellis. Ganske nær ved Gaarden sees opreist en stor Steen, 4 Alne høi, ved Jorden 24 og øverst 12 Tommer breed, med 4 til 14 Tommers Tykkelse, hvorpaa staaer en næsten ulæselig Inskription, som viser, at den er sat der for 170 til 180 Aar siden, af en jydsk Forpagter paa Veedengaard, navnlig Niels Christianssøn, til Erindring om ham selv og hans Herskab, nemlig: at han var født i Viborg, Aar 1580, kommet til Ellinggaard paa Ons-

sen

sen 1595, og til Veedengaard 1599, hvilken Gaard han havde at forvalte og til Forpagtning indtil Aar 1625, for hans Herskab, som da var ovenmeldte Frue Ellis.

Veedstad, en Gaard i Ringeboe Præstegield, søndre Guldbrandsdalens Sorenskriverie, Christians Amt, af Skyld 4 Huder Odelsgods, er Lehnsmandsgaard og Tingsted for Præstegieldet. Under Gaarden høre 2de Huusmandspladse.

Veedvig, en Gaard i Fosnæs Præstegield, ½ Miil fra Jessund, under Nummedals Fogderie, Tronhiems Amt, hvor en Bautasteen staaer, som er 3 Alne høi.

Vedøe Præstegield i Romsdals Fogderie, Provstie og Amt, har fordum været et meget vidtløftigt og betydeligt Præstegield; thi det er nu deelt i 3de Præstegielde, nemlig: Vedøe, Næsset og Bolsøe; dog bestaaer nærværende Vedøe Præstegield endnu af 4 Kirkesogne, som ere: Vedøe Hovedsogn, og Annexerne: Rædven, Vestnes, og Sylte eller Tresfiord. Af en Fiord, kaldet Langfiorden, som gaaer ind fra Havet 3 Mile i Landet, og som er beboet paa begge Sider, deels ved Stranden, og deels i de tilstødende Dalstrækninger, hører den halve Deel af 1½ Miils Længde til Vedøe Præstegield, og fra denne Fiord løbe 3de Tværfiorde under dette Præstegield, ligesaa beboede rundt om, nemlig: Rædven, Tresfiord og Tømmerfiord. Ved Langfiorden, eller som den og kaldes, Vedøe-Fiorden, ligge 2de beboede Øer, nemlig: Vedøen og Sækken, hvilke ved et smalt Sund ere adskilte. Vedøen er ikkun ¼ Miil i Omkreds, men mærkværdig deraf, at Præstegieldet har sit Navn efter samme, og at paa Øen i fordum Tid har været en Kiøbstad, kaldet Vedøe, som var anlagt i det 11 Aarhundrede, og har havt Handelsprivilegier af Kong Oluf Haagensen, Aar 1384. Denne Kiøbstad laae paa den nordre Side af Øen, hvor nu intet andet er tilbage, end en gammel Steenkirke, kaldet St. Peders Kirke, som nu er Hovedkirken for Præstegieldet, og hvorved ligger Vedøe Præstegaard paa et smalt Eide imellem 2de Bugte, som kaldes Nord- og Sør-Vaagen. Nordvaag formenes at have været Byens Havn, samt Losse- og Ladested, hvor endnu sees Levninger af en stor Steenbroe eller Dæmning. Den øvrige Deel af Øen bestaaer af Bierg og Klipper, med 3de Indvige af Søen foruden de 2de før nævnte, nemlig: Bondevigen, Haltjevigen og Skientnevigen. Endeel smaa Fyrretræer og anden Kratskov var opvoxet overalt paa Øen, men Aar 1766 om Sommeren blev den bedste og største Deel deraf ved Skovild aldeles ødelagt, hvilken Ild vedvarede næsten i 8 Dage, uagtet en stor Mængde Folk var beskiæftiget Nat og Dag for at dæmpe den, hvilket tilsidst blev opnaaet, saaledes at Kirken og Præstegaarden, som ellers tillige havde

Digitized by Google

havde blevet et Offer for Ilden, blev reddet. Paa Den sees Levninger af 2de andre smaa Kirker eller Kapeller. Hovedkirken formodes at være bygt Aar 1203, hvilket Aarstal er indsat med Jernhager paa Kirkens vestre Muur. Det øverste Lag Stene oven paa Kirkens høie Grundfod, dens Hiørner, dens Indfatninger om Døre, Vinduer og Gange, ere alle af hugne Stene, Resten af Kampe- og brudte Stene. Kirken er indvendig meget vel indrettet. Altertavlen er meget gammel og af gammeldags Arbeide. Den er øven over udskaaret med ziirlig Løvværk, vel udstafferet og malet, og paa Altertavlen selv sees en vel tegnet Forestilling paa Alterens Sacramentes Annammelse, og Indstiftelsens Ord med forgyldte Bogstaver. Den kan tillukkes med 2de Døre, som hænge, een paa hver Side, paa hvilke Døre staae indvendig 2de Vaabener, nemlig eet paa hver Dør: det ene deelt i 4 Qvartere, hvidt og rødt om hinanden, og derover de Bogstaver T. T. A.; det andet har 3de Sparrer, i hvidt Feldt, med Bogstaver F. C. S.; hvilke Vaaben og Bogstaver tilkiendegive, at denne Altertavle er Kirken foræret af daværende Lehnsherre i Tronhiem, Tage Tott Andersen, og hans Frue Clara Sparre. Desuden staae sammenlagt paa begge Dørene Anno Domini 1625, den 31 Octobris. I et Par af Kirkens i den senere Tid indsatte Vinduer sees 2de Ruder fra gammel Tid; thi paa den ene staaer de Kruses Vaaben indbrændt, en blaa Hue, med guult Bræme og Dusk, i Feldet saavelsom paa Hielmen, og der oven omkring: Karen Kruse, som var Lehnsherren i Tronhiem Oluf Pasbiergs Frue, og paa begge Sider det Aarstal 1631. I det andet Vindue og Rude staaer Navnet Jørgen Vind, og hans Vaaben, et sort bidslet Hestehoved. Denne Jørgen Vind var da forlehnet med Romsdals Amt, men blev siden Rigs-Admiral, og skut i et Søeslag Aar 1644. Paa een af Kirkens Stole paa Gulvet, staaer ogsaa udgravet et Vaaben med 3 Lilier i, og derover de Bogstaver L. A. D., hvilke Bogstaver tillige staae paa en stor gammeldags Fingerbølle, som er funden i Jorden paa Præstegaarden. Desuden sees samme Bogstaver tilligemed daværende Præstes, Hr. Z. Holckes og Andres Navne paa Prædikestolen. I Kirkens Chor staaer endnu en Fane, som der har været ophængt over en Friderich v. Hovens Grav, som var født paa en adelig Sædegaard, kaldet Vestnes, i Vestnes Annersogn, Aar 1654, og døde sammesteds Aar 1676. Hans Fader var General Reinholt v. Hoven. Ved en Reparation paa Choret for endeel Aar siden blev under Gulvet funden en stor Liigkiste, og i den et Liig ganske heelt, hvis Hoved og Arme hvilede paa Silkepuder, udtafferede med Guldbroderinger. Dette Liig formenes at have været bemeldte Friderich v. Hoven. Bidere

Digitized by Google

lere findes i Vedøe Kirke endeel andre mærkværdige Ting, nemlig: 1) En gammel Messehagel fra de catholske Tider, af purpurrsot Klæde, prægtig udstafferet med meget stærk Sølv- og Silkebrodering, af Menneskер, Blomsterværk, Navne ꝛc. 2) I den næste Stoel ved Choret, paa den nordre Side, ligger en meget gammel Liigsteen af hvid Marmor, med Paaskrivt i Kanterne af Munkebogstaver, men aldeles forslidt. 3) Nederst i Kirken ligger en Liigsteen med følgende Inskription: "1604. 7 Dec. obiit Eberhardus Mum, cum uxore Geeske Henrici, illa obiit 1612. 6 Jan., & hic sepulti sunt." 4) Ved Indgangen til Kirken, mod Nord, ligger en anden Liigsteen, hvorpaa øverst staaer: Steen Knutsøn, som døde 1612, og nederst staaer: Kong. Maj. Knut Jensen, Foged over Romsdals Leen kommer denne Steen til. 5) I Choret staaer et Begravelses-Monument over en Søn og en Datter af førmeldte Hr. Holck, med et latinsk Vers derpaa; og paa Gulvet derunder ligger over dem en stor tyk Liigsteen, i hvis Hiørner ere 4 Jernringe indsatte. Hoved-Indgangen til Kirken har, som sædvanlig, været paa dens vestre Gavl, men denne er nu tilmuret; dog sees, at den har været udziret med adskillige Udhugninger, deriblandt 3de opad vendte Ansigter, eet paa hver Side af Indgangen, det 3die over den. Indfatningen er af hugne hvide Marmorstene. Indgangen er nu paa den nordre Side, hvor en muret Førdør er opført. Disse Forandringer formodes at være skeete Aar 1631, da en Hovedreparation er giort paa Kirken, og til Erindring deraf er i Chorets Gavl, paa en ved Vinduet indsat Steen, udgravet følgende Inskription: *F. H. S.* Amplif. A. S. f. p. OLAO P. CVRAT. A. J. G. P, Et P. D. Z. C. H. 1631. Hvilket indeholder følgende Ord: "Amplificatio Ædis Sacræ facta pro Olao Publico Curatore à J. G. P. & Pastore, Domino Zacharia Christophori Holck." Hele Præstegieldet bestaaer af 166 matrikulerede Gaarde, som sylde 207 Vog 9 Mark Fisk, og bleve Aar 1773 beboede af 354 Bønder, 48 Huusmænd og 29 Strandsiddere. Hovedsognet har særskilt 63 Gaarde, som samme Aar bleve beboede af 117 Bønder. Jordbruget er i den senere Tid temmelig forbedret, fornemmelig i Tresfiords eller Sylte-Sogn. Endeel Gaarde har Skov til Fornødenhed, men andre stor Mangel derpaa, fornemmelig til Bygningstømmer. Af Løvskov, fornemmelig Birk, kan endog noget Brænde udføres til Afhandling; men den fornemste Næringsvei er Fiskerie. Bønderne i de 2de Annexer Sylte og Vestnes drive meget paa Hesteprangerie, hvilke Heste de deels selv opføde, deels kiøbe paa Søndmør. Til Præstegieldet er en Sognepræst, som boer paa førmeldte Vedøe Præstegaard, hvilken Gaard har i for-

dum

Digitized by Google

dum Tid været meget ringe og slet dyrket, men er nu temmelig forbedret; thi fordum kunde kun saaes 1, 2 a 3 Tønder Korn, og fødes 6 Malkekøer, nu derimod saaes 12 a 14 Tønder, fødes 4 Heste, og 20 Malkekøer, foruden smaat Qvæg. Til Gaarden ligger en Frugt-, og en Kiøkken- og Blomster-Hauge, begge meget gode og frugtbare. Af Frugttræer ere her fornemmelig Kirsebær-, samt Æble- og Blommetræer, blandt hvilke ere især 2de Æbletræer, som i visse Aar have givet 12 a 14 Tønder Æbler. Sognepræsten er tillagt i Jordegods 20 Vog 6 Mark Fisk, deels med og deels uden Bøxel. Ved Aar 1589 var $\frac{1}{3}$ Part Korntiende af Vedøe-Gield, indbefattet Næsset og Bolsøe, ei mere end 80 Tønder, nu derimod regnes den dog af formeldte 4re Sogne eller nuværende Vedøe Præstegield for omtrent 200 Tønder. Aar 1769 bestod Folke-Antallet af 2416 Siele. Dette Sognekald er saaledes temmelig betydelig, men derhos meget besværlig ved haarde og tildeels farlige Søereiser.

Vedøe, en meget frugtbar Øe, beliggende kort fra Reykevig eller Holmens Havn, i Guldbringe Syssel, søndre Fierding af Island, hvor et berømt Kloster har staaet indtil Reformationen da det blev sekulariseret. Samme Kloster blev stiftet Aar 1226 af Biskop Magnus Gissersen, og hans Broder Thorvald, Fader til Gissur Jarl, og denne Thorvald blev siden Kanik sammesteds. Indkomsterne af Klosteret anvendes nu til 12 Fattiges Underholdning. Den Kongelige Landfoged boer paa Vedøe-Kloster.

Veehuus-Kierringa, et meget høit Field med 3de Forhøininger, beliggende i Vennie Præstegield, Øvre Tellemarkens Fogderie, Bradsberg Amt, hvilket Field skal kunne sees 10 a 12 Mile i Syd derfra.

Vefrings Sogn, et Annex til Førde Præstegield, i Sondfiords Sorenskriverie, nordre Bergenhuus Amt.

Vefsen-Fiord, en meget stor og kroget Fiord sammesteds, som kommer fra Havet ind imellem Øerne, og skiær sig i mange Bugter og Vige ind i Landet. Den gaaer først 1 Miil i Nordøst, siden i Øster, og endelig i Sydøst til Syden. Inde i denne store Fiord ligge 6 a 7 Bøygdelauge, i hvilke boe næsten 500 Familier af Gaard- og Pladsemænd, da Jord- og Landbruget er her meget ypperligt, formedelst nye opryddede Jorder. Ved denne Fiord ligger Vefsens Præstegield, under Helgelands Provstie, og inderst i Fiorden Dolstad-Kirke, som er Hovedkirken til bemeldte Præstegield, hvortil end videre hører et Finne-Kapel, kaldet Hatlefields-Kapel, og derved en Skole til Finneborns Undervisning i den christelige Religion; for hvilket Præstegield er en Sognepræst

præst og en Missionarius for Finnerne. I Vessen-Fiord har mange Elve sit Udløb.

Vessens Fierding, et Tinglaug sammesteds, som har 2de Tingsteder, nemlig: Gaardene Kulstadøen og Rynes.

Vegaardsheins Sogn, i Raabygdelaugets Fogderie, Nedenæs Amt, under Riislands Tinglaug, er et Anner til Gierrestads Præstegield, i Nedenæs Fogderie, som har omtrent 88 Gaardbrugere, hvis Gaarde og Gaardparter skylde 68 Huder, hvorunder ligge omtrent 55 Huusmandspladse. Til disse Gaarde ere gode Skove og Græsmarker, men maadelig Kornavling. Sognet indeholder i Længde $3\frac{1}{2}$ Miil, og paa det bredeste $2\frac{3}{4}$ Miil. Kirken ligger 2 Mile fra Hovedkirken, paa et Sted, kaldet Moland, hvoraf den ofte kaldes Molands-Kirke. Norden for Kirken ligger et ferskt Vand, kaldet Vegaards-Vandet, som er $1\frac{1}{2}$ Miil langt, og $\frac{1}{4}$ Miil bredt. Her i Nærheden under Holte Sogn ligger Næs Jernværk, som tilbringer Sognets Indbyggere god Næring ved Kul-Leverance, saa og noget til Egelands Jernværks Hammer paa Gaarden Rød i Sønnelav Sogn. Aar 1768 blev her i Sognet paa en Gaard, kaldet Lien, anlagt med Kongelig Privilegium et Blyants-Værk, og hvortil blev oprettet et Pukværk; men Arbeidet er nu standset.

Veglo, saa kaldes Kapellansgaarden i Overhaldens Præstegield, under Nummedals Fogderie, Tronhiems Amt, som er en temmelig stor, god og velbebygget Gaard.

Vegsund, et trangt Sund, som løber imellem det faste Land og en Ø, kaldet Suløen, i Borgunds Hovedsogn og Præstegield, Sondmørs Fogderie, Romsdals Amt, hvorigiennem er en stor Passage med store og smaa Baade, ved Reise til og fra Borgensund. Igiennem dette Sund tog Kong Oluf den Hellige Veien, da han for Hagen Jarl maatte flygte igiennem Sondmør til Oplandene, og derfra videre ud af Riget. Paa nordre Side af Sundet ligger et Kræmmerleie, kaldet Vegsund, hvis tilliggende Jorder ere skyldsatte for $1\frac{1}{2}$ Vog Fisk. Paa den søndre Side af Sundet ligger en Gaard, kaldet Veibust, som skylder 2 Vog 2 Bispd. 6 Mark Fisk, og beboes af 3 Gaardmænd, mærkværdig af en Kilde ved Stranden, kaldet St. Ples Kilde, som har et klart og velsmagende Vand, og har i fordum Tid været i stor Anseelse.

Vegusdals Sogn, et Anner til Evje Præstegield, i Raabygdelaugets Fogderie, Nedenæs Amt. Vegusdals Tinglaug sammesteds har Gaarden Vegusdal til Tingsted.

Veien, en Gaard i Nordrehougs Hovedsogn og Præstegield, Ringeriges District, Buskeruds Amt, hvor en Næsse-Konge, ved Navn Veine, skal have boet. Endeel store Høie ligge ved Gaarden,

Digitized by Google

den, og et Stykke fra Gaardens Huse paa en Moe eller flet Mark sees mangfoldige saadanne Høie. Her siges, at et Feltslag skal have staaet imellem Kong Veine og Kong Tana, som skal have boet ½ Miil derfra paa en Gaard, kaldet Tandberg, hvorved Kong Tana med hans Folk skal være overvundet og dræbt af Kong Veine og hans Folk. Om denne Kong Veien eller Veine fortælles videre, at han skal have havt Viger eller Odalens Annexsogn til bemeldte Nordrehougs Præstegield under sin Regiering, hvis Indbyggere han formedelst Rebellion med Magt maatte tvinge til Lydighed, og til Straf skal han have sat en Hund paa een af Gaardene i Oudalen, som Bønderne skulde ære og agte i alle Maader som deres Konge, hvilken Hund Kongen lod kalde Ring, og Gaarden Ringerud, hvorhos Kongen gav Bønderne tilkiende, at den som først anmeldte Hundens Død, skulde miste sit Liv. Nogen Tid derefter indtraf det, at Hunden creverede, eller, efter Beretningen, lev ihielslaget af Bønderne; men ingen torde anmelde det for Kongen. Endelig skal een af Bønderne have taget Hunden paa Ryggen og gaaet dermed til Kongens Gaard, Veien, og da han kom for Kongen, vendte han Rygaen frem, uden at sige noget. Kongen skal da have spurgt: Er nu Kong Ring død? og Bonden svarede: Det er, Herre Konge! ikke Ordene mine, men Dine. Over dette Indfald skal Bønden have undgaaet den paalagte Straf, og Bønderne siden befriede for flere saadanne Straffe.

Veiglie Sogn, et Annex til Rollaug Præstegield, i Nummedals og Sandsværds Fogderie, Buskeruds Amt.

Veigsteen, en Gaard i Nordrehougs Hovedsogn og Præstegield, i Ringeriges District, Buskeruds Amt, hvor en stor Høi for omtrent 80 Aar siden skal være udgravet, hvorved fandtes et muret Begravelsessted, som var 2 Alne i Qvadrat, paa hvis Bund laae en Steen-Helle, hvorunder fandtes endeel Menneskebeen af en meget ualmindelig Størrelse. En Kong Ring Dagson formenes her at have været begraven, thi han skal have boet paa Gaarden. Ved den Tid Høien bleo opkastet, var Gaarden beboet af Stedets daværende Sorenskriver Müller.

Vekerøe, en smuk Gaard, beliggende ved Christiania Fiord, i Aggers Præstegield og Sorenskriverie, Aggershuus Amt, tilhørende Justitsraadinde Anker. Paa den ene Side af Gaarden er et Lysthuus, hvor man af Vinduerne kan tale med Skibsfolkene paa de tæt hosliggende Skibe, da her er en god liden Havn. Paa den anden Side er Spadseregang forbi en Forhøining, hvorpaa er anlagt et Batterie med smaa Kanoner og en Flagstang, og hvorfra saluteres ved høitidelige Leiligheder. Denne Gang gaaer endelig op paa et lidet Bierg, hvor adskillige skiæve Gange snoe sig imellem

Digitized by Google

lem artige Partier, i den nyere engelske Smag. I lige Linie fra Gaardens Hovedbygning gaaer tvers over Landeveien i Nord en prægtig og med stor Bekostning anlagt Vei til Gaarden Bogstad, som ligger paa en høi Bakke ved Voxen Vand, see Voxen.

Veklem eller Ørlands Hovedkirke, see Ørlands Præstegield.

Velfiord, en breed og lang Fiord, som gaaer S. O. ind i Helgelands Fogderie, Nordlands Amt, hvorved ligger et Bygdelaug, kaldet Velfiord, under Brønsens Præstegield, hvis Tingsted er Gaarden Sømnæs.

Velle- eller Vælde Dal, en meget jevn og frugtbar Dalstrækning i Søkelvs Annersogn, under Ørskougs Præstegield, i Søndmørs Fogderie, Romsdals Amt, som gaaer op fra Søkelvsfiordens Botn, og strækker sig 1 Miil op i Landet hen mod Strands Sogns Grændser. Midt igiennem Dalen løber en Elv, som paa søndre Side tager til sig en Tværelv, der kommer fra Jørgenfiords Grændser, og har ofte foraarsaget stor Skade ved Oversvømmelse og Udbrud, til hvilket at forekomme visse Dæmninger af Træe og Steen ere opførte med temmelig stor Bekostning, hvorefter Hovedelven fortsætter sit Løb videre ned efter Dalen til et ferskt Vand, kaldet Fidtja-Vatn, og derfra udgyder sig med en stærk Strøm i Søkelvsfiorden. Dalen indeholder 9 gode og tildeels temmelig store Gaarde, af Skyld 46 Vog 2 Bispd. 15 Mark Fisk, og beboes af 54 Gaardmænd.

Vemøe, en meget smuk og behagelig Øe, som ligger omtrent midt imellem det faste Land og en Halvøe, kaldet Øenhe, ved Dragsundet, under Skoue Annersogn til Borgunds Præstegield, i sidstmeldte Fogderie. Denne Øe er overalt prydet med store og ranke Fyrretræer.

Vendelborg- eller Ullern-Elv, en Elv i Eger Præstegield, Buskeruds Fogderie og Amt, som kommer fra Øern-Vand eller Kolbræk-Vandet, og falder ud i Stor-Elven. Denne Elv driver 4 Saugbruge og 2de Kornmøller.

Venie-Fiord, en Fiord, som imellem de Øer Tusteren, Stabben og Ertvaag paa den ene, og det faste Land paa den anden Side fortsætter sit Løb fra Vester mod Øster en Miil ind i Landet, under Nordmørs Fogderie, Romsdals Amt, til Venie Kirke. Den gives ellers adskillige Navne, saasom: Tusterfiord, Ertvaagfiord, Aresvigfiord og Geistadfiord, men Venie-Fiord er det meest bekiendte Navn, efter førmeldte Venie Kirke, hvilken Kirke er et Annex til Hemne Præstegield, i Fosens Fogderie, Trondhiems Amt. Den er en maadelig Træbygning, med et temmeligt høit Spiir, og har indvendig en smuk Altertavle. Kirken har

været

Digitized by Google

været indviet St. Andreas til Ære, og er derfor kaldet St. Andreæ Kirke. Omtrent den halve ellek inderste Deel af Fiorden, som overalt er beboet, hører til Venie Sogn, men Resten til Oure Præstegield i bemeldte Nordmøre Fogderie. Den nordre Side af Fiorden har en meget brat Fieldside, som er en Strækning af det saa kaldte Todals-Field, hvorpaa ligger høit oppe fra Stranden 3de smaa Fieldgaarde.

Venja eller Vindne, en Gaard i Grøttens Præstegield, Romsdals Fogderie og Amt, beliggende i den Dalstrækning Romsdalen. Denne Gaard formenes i gamle Tider at have været beboet af anseelige Mænd, endog af den bekiendte Skiøn-Valborg. Strax oven for Gaardens nuværende Huse ligger en Høi eller Bakke, som kaldes Valborg-Bakke eller Valborg-Sletta. Oven paa er denne Høi ganske flad, og seer ud som en aflang Firkant, indeholdende i Længde 112, og i Brede 85 Alne. Her fortælles at Skiøn-Valborgs Boepæl skal have været, og ved Jordens Opløsning for nogle Aar siden fandtes, paa den forreste Kant af Høien, Aske og adskillige Stene, saadanne som bruges til Muur, og hvoraf vist formodes i sin Tid at have paa samme Sted staaet Huse; men Skiøn-Valborgs Boepæl anføres til adskillige andre Steder, saasom paa Søndmør, i Bahuus-Lehn, o. fl. St.

Vennie, saa kaldes 3de Gaarde, nemlig: Vennie, Fremgaard og Opgaard, som nu ere sammenføiede under eet Brug, og udgiøre tilsammen een meget betydelig Gaard, af Skyld 7 Spand, beliggende meget behagelig ved en Bugt af Strindfiorden, under dens Indløb til Bedstaden og Indersen m. fl. St., kaldet Motsvigbugten, i Motsvigens Annexsogn til Ytterøens Præstegield, i Indersens Fogderie, Trondhiems Amt. Gaarden er meget smukt bebygget, og har et anseeligt Fæehuus med Hestestald af Steen. Hovedbygningen med dens 2de Fløie er af Træe, og bestaaer af 2 Etager, bordkiæd og malet. Paa denne Gaard falder en betydelig Korn- og Høeavling. Den har ligesaa en betydelig og vidtløftig Udmark, samt skiøn Skov, og en stor Deel Huusmandspladse. Vesten for Gaarden nedlsber en Elv, som driver et betydeligt Saugbrug paa Gaardens Grund. Et kort Stykke paa søndre Side fra Husene staaer Sogners Kirke, som er en Træebygning i god Stand. Denne Gaard og Kirke, tilligemed Ytterøens Hovedkirke, samt mange andre Gaarde og Saugbruge, har været eiet af adskillige distingverte Mænd, deriblandt en Cancellieraad Høyer, som eiede et meget betydeligt Jordegods i Trondhiems Amt. Den sidste Eier af Gaarden og Kirkerne med endeel andre Gaarde og Saugbruge i Ytterøens Præstegield, var nu afdøde Joen Andres Skanke, hvis Enke og Arvinger det hele Gods nu tilhører.

Vennes-

Digitized by Google

Vennesboygdens Sogn, et Annex til Ringeboe Præstegield, i søndre Guldbrandsdalens Sorenskriverie, Christians Amt. Kirken, som Almuen eier, er flyttet paa nye Tomt Aar 1780, fra Hovedkirken 1¼ Miil. Her prædikes kun hver 6te Uges Dag, efterdi Almuen har ligesaa nær Vei til Hovedkirken.

Vennes, 2de meget smukke og gode Gaarde beliggende paa en Bakke ved nordre Side af Strindfiordens Indløb til Bedstaden og Strod, i Verrans Annexsogn, under Ytterøens Præstegield, Inderøens Fogderie, Tronhiems Amt. Til denne Gaard, som beboes af 2de Bønder med 2 a 3 Huusmænd, hører en skiøn Fæmark, og nogen Skov, som benyttes paa et under Gaarden i Drivt værende Saugbrug. Paa søndre Side af Gaarden er en god Havn for Jægte og Baade.

Venneslands Sogn, et Annex til Oddernæs Præstegield, i Mandals Fogderie og Amt, henhørende under Odde Tingsted. De samtlige Gaarde i dette Sogn skylde 33 Huder 7½ Engelsfer. Aar 1787 var Folke-Antallet 393 Siele.

Venøe, store og lille, 2de Øer strax uden for Vennesund, hvilket Sund skiær sig ind paa den store Øe Seiland i Vestfinmarken, under Finmarkens Fogderie og Amt.

Verdalsgaardene, saa kaldes nogle Gaarde i Inderøens Hovedsogn, Præstegield og Fogderie, Tronhiems Amt, beliggende paa en høi Bakke. Paa den ene, som er en meget smuk og god Gaard, sees en **Begravelses-Høi** med 2de store Stene, omtrent 4 Alne høie.

Verdals-Elv, en stor Elv i Verdalen, under Stør- og Verdals Fogderie, Tronhiems Amt, som har sit Udspring fra mange Vande høit oppe fra de jemtelandske eller svenske Grændser, og tiltager sig adskillige store og smaa Elve; fornemmelig ved en Gaard, kaldet **Meerholm**, forener den sig med **Suulelv**, til hvilket Sted den har Navn af **Helgaae-Elv**. Siden fortsætter den sit Løb 2de Mile igiennem Verdals Præstegield, og falder ud ved Verdalsøren i Verdalsfiord, hvilken Fiord er en Arm af den store Tronhiems- eller Strindfiord, som her løber ind imellem Skognen og Verdalen paa søndre, og Inderøen paa nordre Side. Den saa kaldte Verdals-Elv har ofte forandret sit Løb, og derved foraarsaget betydelige Udbrud paa de langs Elven liggende Gaardes Jorder, ja tildeels har den endog udtaget hele Gaarde, og en Kirke, som i fordum Tid har staaet paa Gaarden **Høug**; ingen Broe kan altsaa holdes over Elven, men Overfarten skeer paa Færge ved Verdals-Øren. Høit oppe fra Søen danner Elven en stor Foss, kaldet Grundfoss, hvor betydeligt Laxefiskerie falder, og her ere betydelige Saugbruge i Drivt.

Verdals

Verdals Præstegield sammesteds, forhen kaldet Verdølen, bestaaer af en stor Dalstrækning fra Grændserne i Øster mod Jemteland i Sverrig til Verdals Fiord i Vester, og er, ligesom andre Dalstrækninger, indsluttet paa begge Sider af Fielde og Bierge, men den ligger mere frie og aaben end andre Dale i Almindelighed, med store vidt udstrakte Marke paa begge Sider af ovenmeldte store Verdals-Elv, fornemmelig nederst i Dalen omkring og ved Hovedkirken, og end videre ned ad mod Verdals-Fiord. Paa den søndre og sydvestre Side grændser Verdalen til Skognen, og paa den nordre Kant mod Spareboe Præstegield, i Indersens Fogderie, hvor Grændsen gaaer næsten midt over et stort Vand, kaldet Lexdals-Vand, og ned til Fiorden over en Biergaas, kaldet Roebiørgen, hvorover er Passage fra Verdalen til Indersens Annexsogn Salberg eller Røren, og over hvilken Aas eller Biergstrækning en ny Kongevei er anlagt langs Søen med stort Arbeide og Bekostning, istedet for at den gamle Kongevei gik længere op over en Fieldaas, kaldet Heien, som ligesaa ligger imellem Verdalen og Spareboen, hvilket Field er meget steilt paa begge Sider og besværligt at overfare; mod Nordost gaaer Grændserne videre efter Fieldkiølen til Sneeaasen og Findlierne, og til de Grændsefielde, Skiækerhatten. Langs disse Grændsefielde er Verdalen 5½ Miil breed, men nederst i Dalen, imellem Skognen og Sparboen, kun 2 Mile breed. Længden er ligesaa forskiellig, efterdi Dalen 2 Mile op fra Verdalsfiorden ved den Gaard Steene deles i 2de Grene. Fra Verdals-Øren eller fra Tronæs-Pynten, den yderste Odde af Verdalen mod V. eller N. V., til den mod S. O. sverste Gaard Suul er 5 eller 5¼ Miil, men mod N. O. til Helgedal eller Helgadal-Bøygd ei mere end 4 eller 4½ Miil. Verdals Præstegield indeholder nu 3 Kirkesogne, som ere: Stikkelstads Hovedsogn, og Annexerne: Vuku og Halle, henhørende under Øster-Indherreds Provstie. Herforuden har i fordum Tid været Kirker paa følgende Gaarde: 1) en paa Gaarden Augla, som nu er Præstegaard, beliggende ⅛ Miil Østen for Hovedkirken; 2) en paa Gaarden Lyng, ¼ Miil mod Sydost derfra; 3) en paa Gaarden Utskind, ¾ Miil fra Stikkelstad mod Østen; 4) en paa Gaarden Leklem, henved 1 Miil derfra mod Nordvest; og 5) en paa Gaarden Houg i Hovedsognet. I Verdalen ligge mange smukke Gaarde, tildeels mærkværdige fra gamle Tider, fornemmelig Gaardene Stikkelstad, Hallem, Forbrigd, Houg, Biertnes, Maritvold, m. fl. Gaardenes Antal i hele Præstegieldet ere 283, deraf nogle enkelte store Gaarde af 5 a 6 Spand. De øvrige ere af mindre Skyld, ja nogle kun 2, 3, 4, 6 til 8 Marklaug. Alle Gaardenes Jordskyld ere efter Matrikulen 416 Spand 2 Øre 9½ Mark-

Digitized by Google

Marklaug, men hvoraf Tid til anden er affældt, deels formedelst Leerfald og deels Elvebrud af Verdalselv, 57 Spand 2 Ore 8 Marklaug, og 2de Gaarde ere aldeles ødelagte, nemlig: Gaarden Qvam af Jordfald, og Gaarden Landfald ved Elvebrud. I hele Præstegieldet ere 19 Saugbruge, deraf ere Grundfos-Sauge, 1½ Miil fra Søen, de største og betydelige. De fleste af disse Saugbruge tilhøre Proprietair Broder Hagen paa Maritvold, og Kiøbmand Thoning i Trondhiem. Samtlige Sauges Qvantum var Aar 1774 bevilget til 41,811 Bord aarlig. Ved bemeldte Grundfos gives og et betydeligt Laxefiskerie. Af Qværne eller Møllebruge ere her i alt 45 a 46, som tilhøre forskiellige Gaardeiere; de vigtigste staae ved en Elv, kaldet Ulvilla, som løber ned i Verdals-Elv, og giør et stort Vandfald. Under Gaardene ligge 53 Fieldsletter i de her værende Kongelige Almindinger. Gaardene ere inddeelte i 22¼ Soldater-Lægd, 22½ Skiølober-Lægd, og 94 Dragoun-Qvartere. Mange Gaarde ligge øde og bruges som Avls- eller Underbrugs-Gaarde, og eie adskillige enkelte Mænd 2 a 3 saadanne Gaarde. Kornavlingen falder her betydelig, ei allene fordi Jorden er temmelig god og kornvis, men Bønderne ere i Almindelighed meget duelige og flittige Jordbrugere, hvortil de her boende Kongelige Betientere og Andre uden for Bondestanden foregaae dem med et hæderligt Exempel, ved betydelige Rydninger og store Forbedringer. Tienden beløber pr. Part til omtrent 300 Tønder aarlig af Byg, Havre og lidet Rug. Ingen Kobber- eller Jernværker ere her i Præstegieldet, men paa adskillige Steder i Fieldene Anviisning dertil, især Kobber-Ertz. Nogen Fordeel har Almuen ved Hestehandel, hvilke Heste deels er eget Opdræt, deels kiøbes fra omliggende Districter, og siden sælges til Jemterne ved deres Ankomst til Levanger i Skognen, omtrent ved Juletider, og paa det store Levangers Marked først i Martii Maaned. Ligeledes drives stor Handel med Hornqvæg, som om Høsten bringes over Fieldene til Rørraas. Af Svin holdes her i Almindelighed en stor Deel, som sælges deels levende og deels slagtet. Men Almuens Hovednæring er Jordbruget, hvorved de ei allene høste Korn til eget Fornødenhed, men og til Salg; saa og ved Skovhugst til Saugtømmer, endskiønt denne Næringsgreen har i den senere Tid tabt sig betydelig, og sandsynlig vil aldeles forsvinde ved nærværende uforholdsmæssige Hugst, især til de nu i Brug opkomne skadelige Haandsauge. Nogen Fortieneste, tildeels betydelig, har endeel af Almuen ved Bordkiørsel og Tømmerflaadning, saa og ved at kiøre for Jemterne om Vinteren deres Fisk og Kornvare til Skarsstuen i Jemteland, som de have opkiøbt deels paa Verdalsøren og deels

paa

paa Levanger. Aar 1769 var Folke-Antallet i alt af Mandkiøn 1444 og af Qvindekiøn 1583, tilsammen 3027 Siele. Til dette Præstegield er en Sognepræst og en residerende Kapellan. Tingstedet er Gaarden Leerfald.

Verdalsøren, saa kaldes det Sted, hvor ovenmeldte Verdals-Elv løber ud i Verdalsfiorden, under sidstmeldte Verdals-Hovedsogn, hvorpaa staaer en stor Samling af Huse, bygt i Orden efter 2de lange Gader og et Par smaa Tværgader, saa at Stedet har Anseelse af en liden Bye. Her boe endeel Vertshuusmænd eller Øltappere, Haandværkere, Fiskere, Arbeidsfolk, og nogle enkelte Familier uden for Bondestanden, deriblandt 2de Kiøbmænd, som ere Borgere af Trondhiem. Indvaanerne sogne til Stikkelstads Hovedkirke. Denne Plads tilhører den nær hosliggende Gaard Moe eller Maritvold, som eies og beboes af Proprietair Broder Hagen. Her staae de Kongelige Telt-Stabure eller Telt-Boder, og derhos et Exerceer-Plads. Ligesaa staae her Tiende-Bodene, og ned paa Øren endeel Sødbrygger og Sødboder, tilhørende deels Indbyggerne paa Øren, deels nogle Bønder i Bygden. Blandt Haandværkerne, som boe paa Verdalsøren, ere Handskemagere fornemmelig bekiendte af deres gode og berømte Handsker. Her ved Øren er en stor Fart over Verdals-Elven ved Færge, og Kongeveien imellem Verdalen og Indersøen ligger lige igiennem Verdalsøren.

Verdals Hovedsogn, see Gloppens Præstegield.

Verneklooster, en Herregaard strax Vesten for Rygge Kirke og Præstegaard, henved en Miil fra Byen Mos, i Mosse Fogderie, Smaalehnenes Amt. Denne Gaard var før Reformationen et Nonneklooster, hvortil laae et betydeligt Jordegods, som siden for en stor Deel er bortsolgt. Under det endnu tilbageværende Gods boe mange Huusmænd, hvis Huse ere af Bindingsværk med kalkede Leervægge. Hovedgaardens Bygninger ere yidtløftige og gamle. Til Gaarden er en stor Hauge, forsynet med en meget betydelig Mængde Frugttræer.

Verran eller Vestvig Sogn, et Annex til Ytterøens Præstegield, i Indersøens Fogderie, Trondhiems Amt, som forhen har lagt under Indersøens Præstegield. Gaardene ligge for største Deel paa begge Sider af Verra-Sund, som er en Arm af den store Strind- eller Trondhiems-Fiord, og skiær sig 3 Miile ind i Landet strax Østen for Gaardene Vernes paa nordre Side af Fiorden, som her løber ind imellem Motsvigen og Verran paa nordre, samt Ytterøen og Indersøen paa søndre Side, hvilket Sund er meget smalt, ikkun $\frac{1}{8}$ Miil bredt. Kirken, som er en Træebygning i god Stand, tilhørende Major v. Angel paa Sundnæs-Gaard, staaer paa

Gaar-

Digitized by Google

Gaarden Vestviig, yderst ved Sundets Aabning. Dette Sogn har mange gode og betydelige Gaarde, saasom Gaardene Sand, Voldset, Molden, Vestvig, m. fl., hvilke ere vel bygte, og have ei allene gode Jorder til Korn- og Høeavling, men fornemmelig betydelige Skove og skiønne Vandfald, især de Gaarde, som ligge høit oppe fra Stranden til Fields, hvor Kornavlingen derimod er mere usikker og ringe. Her ere derfor en stor Deel smaa og store Saugbruge, de fleste tilhørende Gaardenes Opsiddere, kiøbte i Aarene 1776 og 1777 af nu afdøde Oberste v. Bull, som forhen havde tilforhandlet sig disse Gaarde og Saugbruge paa Auction efter afdøde Cancellieraad Høyer; endeel Gaarde, saasom Sand m. fl. tilhøre Tronhiems Hospital, og noale Kirkeeieren. Foruden den Fortieneste, Almuen har ved Saugtømmerhugst og Bord-Skiærsel, hugges en stor Deel Brændeved, som paa egne store og mindre Fahrtøier udføres til Tronhiem til Forhandling. I Sundet have Indbyggerne godt Fiskerie, fornemmelig af Torsk om Foraaret, længst ind i Botn, hvilket de saa meget mere kan giøre sig til Fordeel, da de ere saa godt som ene derom; thi Fremmede kan ei uden stor Besvær komme dertil, eftersom Sundet foran er belagt med Jis hele Vinteren, som bliver liggende langt hen paa Foraaret. Til Verran støder Aafiordens Præstegield, i Fosens Fogderie. Meget vidtløftige Kongelige Almindinger ligge her paa Fieldene, som have skiønne Skovstrækninger og Vandfald, hvor betydelige Saugbruge forhen have været i Drivt. I disse Almindinger ere og endeel Nyerydningspladse, hvortil ligge betydelige Strækninger af Engesletter og skiøn Græsning for Creaturene om Sommeren, samt fiskerige Fieldvande; men disse Pladse ere besværlige at bebøe formedelst deres Fraliggenhed, 2 a 3 Mile fra Bøygden, desuden voxer der aldrig modent Korn.

Vesnæs Sogn, see Vestnæs.

Vestbye Præstegield og Tinglaug, i Follougs Sorenskriverie, Øvre-Borgesyssels Provstie, Aggershuus Amt, bestaaer af 3 Kirkesogne, som ere: Vestbye Hovedsogn, hvis Kirke er en grundmuret Bygning, og Annexerne: Soner og Gaarder, hvortil er en Sognepræst. Tingstedet er Gaarden Sundbye.

Vestbye- eller Morie-Sogn, et Annex til Enebaks Præstegield, i Nedre-Rommeriges Fogderie, Aggershuus Amt. Kirken er en liden smuk Træbygning af de saa kaldte Lovekirker, staaende ved Gaarden Vestbye, 1 Miil fra Hovedkirken, og 3 Mile fra Christiania. Bemeldte Gaard Vestbye ligger paa en høi Bakke ved Kongeveien, er meget smukt bebygget, og forsynet med anseelige veldyrkede Jorde. Hovedbygningen er af 2 Etager, foruden Kielderen, har 2de Fløie paa Siden, alt af Træe; men de udven-

Digitized by Google

Trapper og Pillarene, som opholde Gitterværket, der indhegner Gaardsrummet, saavelsom et i Gaarden værende Springvand, ere af Marmor. Springvandet ledes fra et Kildevæld i nærmeste Berg, og Renderne ere lagte saa dybt, at Frosten ei kan række samme, hvorfor Fieldet paa nogle Steder maatte udsprænges. For Korn- og Madvare staaer i Gaarden et af de saa kaldte Stabure, et Huus, som her er bygt paa ualmindelig høie Stolper. Blandt Ladegaardens Huse udmærker sig Hestestalden for dens Luftighed, Lys og Reenlighed. Den fornemste Herlighed til Gaarden ere 5 betydelige Saugbruge, som ere opførte strax neden for Gaarden ved et Vandfald, som dannes af en Elv imellem de 2de Vande Vaagen og Mieren. Disse Sauge have tilsammen 40,000 Bords aarlig Qvantum, hvoraf 17,000 høre til den største og 6000 til den mindste Saug. Dette Qvantum, mere og mindre skiæres aarlig paa disse Sauge i Bord og Planker, som paa Vinterføre kiøres til Christiania. Tømmeret dertil kommer fornemmelig fra Østerdalen, og flaades efter Glommen-Elv til et Vand, kaldet Øyeren, hvorfra det kiøres over Land om Vinteren 1 Miil til Saugene. Ved Saugbrugene, hvor Kongeveien ligger, er et godt Giestgiverie. Gaarden ligger ved Foden af et meget høit Bierg, kaldet Mileskov-Kollen, som har sin Strækning i Sypdebergs Præstegield, hvorpaa ligger Snee hele Sommeren; den kan sees i en Frastand af 16 Mile mod Vesten.

Vestbye-Varden, et Field i Eger Præstegield, under Buskeruds Fogderie og Amt, omtrent 1¼ Miil fra Præstegaarden, hvilket er det høieste Field i Præstegieldet, og hvorfra haves Udsigt over den største Deel af Eger, Modum, Sejdal, Flesberg og Ringerige, samt de i samme District liggende store Vande Tyrifiorden og Holt-Fiorden.

Vestenfiord, en Fiord, som løber fra Havet i O. S. O. ind i Helgelands Fogderie, Nordlands Amt, hvilken Fiord ogsaa kaldes Vistad-Fiord.

Vesteraalen, et District i Nordlands Amt, som ligger 3 Mile i Nordvest fra Districtet Lofoden, bestaaende af mange store og smaa Øer, hvoraf de største og beboede ere: Langenæs eller Langøen, Øxning eller Øxnæs, Ulvøen, Andenæs eller Andenæs, og den vestlige Part af den store Øe Hind, hvilke tilsammen indeholde 5 Præstegielde, som ere: Hassel 3 Sogne, Bøe 2 Sogne, Øxnæs 2 Sogne, Dverberg 2 Sogne, og Andenæs 1 Sogn, tilsammen 10 Kirkesogne og Kirker. Disse 10 Sogne ere igien inddeelte i 9 Fierdinger, nemlig: Kalnæs, Ulvøe, Sorteland, Langnæs, Barkestad, Malnæs, Vennie, Mohre og Andenæs. Dette District udgiør med Lofodens

District

Digitized by Google

District et Fogderie og Sorenskriverie, som tilsammen bestaaer af 577 matrikulerede Gaarde. Tingene holdes paa 9 Tingsteder, 3de Gange om Aaret, see Nordlands Amt. Disse Tingsteder ere i Lofoden: 1) Gaarden Nordland for Værøe Præstegield; 2) Sund for Fladstads Præstegield; 3) Gietvigen for Buknæs; 4) Sande for Borge; 5) Helle for Vaage; og i Vesteraalen: 6) Melboe for Hassel; 7) Vennie for Bøe; 8) Vredstrand for Ørnes; og 9) Andenæs for Dverberg og Andenæs Præstegield. Sorenskriverens Domme indstævnes for Nordlands og Finmarkens Laugdomme.

Vesteraalens og Lofodens Provstie, under Trondhiems Bispedomme, bestaaer af formeldte 2de Districter Vesteraalen og Lofoden, som tilsammen indeholde 10 Præstegielde, og derunder i alt 20 Kirker og Kirkesogne, hvortil ere 10 Sognepræster og en residerende Kapellan. Den ene af Sognepræsterne er tillige Provst for Provstiet.

Vester Fierding og Amt af Island, kaldes paa Islandsk Vestfierdinga Fiordung, og bestaaer af 7 Syssler, som ere: Snæfelds, Dale, Bardestrands, Isefiords, Strande, Myra, og Knappedals Syssel, hvilke indeholde 45 Præstegielde, som ere inddelte i 6 Provstier, henhørende under Skalholts Bispedomme. I det Civile er denne Fierding og Amt inddeelt i 52 Tingsogne, som Aar 1753 havde 502 Skattebønder og 1346 andre Bønder. Aar 1760 vare her 1178 Jorder eller Tuner. Aar 1770 eiede Indbyggerne 690 Baade, de største for 8 Mænd og de mindste for 2 Mænd. Aar 1703 bestod Folkemængden af 15,774 Siele, men Aar 1769 ikkun af 13,596 Siele. Paa en Ø i Dale Syssel, kaldet Rapsøe, er et Bogtrykkerie, see Rapsøe.

Vesterfiord, en liden Tværfiord, som løber ind i Vatne Annersogn, under Borgunds Præstegield, Søndmørs Fogderie, Romsdals Amt, hvilken Fiord er kun ¼ Miil i Længde og meget smal især i Midten.

Vesterhorn, et Forbierg i Skaftefields Syssel, østre Fierding af Island.

Vester-Indherreds Provstie, i Trondhiems Amt og Bispedomme, bestaaer af 5 Præstegielde, nemlig: Ytterøens, Inderøens og Bedstadens Præstegielde i Indherreds Fogderie, samt Frostens og Lexvigens Præstegielde i Stør- og Verdals Fogderie, hvilke tilsammen indeholde 14 Kirkesogne og Kirker, hvortil ere 5 Sognepræster og en residerende Kapellan.

Vester-Molands Præstegield, i Nedenæs Fogderie, Provstie og Amt, ligger ved Spekanten, og bestaaer af 2de Kirkesogne,

Digitized by Google

nemlig: Vester Molands Hovedsogn, hvis Kirke er en Steenbygning, og Hovogs Annex, hvortil er en Sognepræst. Forhen har dette og Øster-Molands Præstegield været sammenføiet under Eet, men i Kong Christian 6tes Tid bleve de adskilte til 2de Præstegielde.

Vester-Porsgrund, et velbeboet Sted ved Skeens Elv eller Fiord, beliggende lige over for Øster-Porsgrund, og med samme udgiør et Ladested under Langesunds Tolddistrict, hvis Toldbod er opført paa en Ø ved Øster-Porsgrund, kaldet Tøldbodøen. Vester-Porsgrund ligger paa Gaardene Søndre-Biørntvedts og Klyves Grund i Solums Hovedsogn og Præstegield, Nedre-Tellemarkens Fogderie, Bradsberg Amt, ½ Miil fra Byen Skeen, ½ Miil fra Brevig, og 2 Mile fra Langesund. En liden giennemløbende Elv, Klyve-Elv kaldet, adskiller ovenmeldte 2de Gaardes Eiendom af Porsgrund, og i samme Elv er et Møllebrug, Klyve Gaard tilhørende. De her boende Kiøbmænd og Borgere henhøre under Skeens Jurisdiction, men de øvrige Indvaanere henhøre til Landets Jurisdiction, og ligge under Nedre-Tellemarkens Fogderie og Sorenskriverie. Begge disse Steder Porsgrund have en behagelig og for Handel særdeles beleilig Beliggenhed, hvorfra fornemmelig udføres en betydelig Deel Træelast og Jern. Begge Steders Indvaanere have hver deres egen Kirke, som siden Aar 1762 har udgiort et Præstegield, under Nedre-Tellemarkens og Bambles Provstie, hvortil er en Sognepræst, og 2de Klokkere, een paa hvert Sted, som tillige ere Skoleholdere. Vester-Porsgrunds Kirke er en smuk Bygning, opført af Tømmer og indviet den 16de Martii 1758, da den blev kaldet Emanuels-Kirke. Her stod forhen et Kapel, som Aar 1746 blev nedrevet. Til Kirkens Opbyggelse testamenterede en Peter Høyman 500 Rdlr. Kirken har et lidet Orgelværk, og 2de store Postamenter forestillende Kierlighed og Haabet. Paa begge Stederne Porsgrund boe 3 Lastehandlere, 1 Viin- og Brændeviins-Handler, 7 Krambodhandlere, 18 Skippere, 2 Høkere, 13 Haandværkere, som have Laug i Byen Skeen, en Giestgiver, og en stor Deel Strandsiddere, som leve af Fiskerie, Kroehold og Dagarbeide. Til ethvert Sted er en Vægter. Det øvrige, som angaaer fælleds Steder, see Øster-Porsgrund.

Vester-Raabygdelaugets Sorenskriverie, i Raabygdelaugets Fogderie, Nedenæs Amt, bestaaer af 3 Tinglauge, som ere: Valle, Ouse og Hordnæs, hvorunder hører Aasevalds Annexsogn til Biellands Præstegield, i Lister Fogderie, Mandals Amt. Tingene holdes 2de Gange om Aaret, nemlig: om Sommeren

Digitized by Google

meren i Junii og Julii, og om Høsten i October Maaned. Sorenskriverens Domme indstævnes for Christiansands Laugdomme.

Vester-Skardsheide, et Field i Borgarfiords Syssel, søndre Fierding af Island. Oven paa dette Field er en vidtløftig Strækning af Graun eller Lava, hvorigiennem er lagt en sikker Stie for Reisende. Norden for Fieldet sees 7 Pyramider eller Jordbrands Kaminer af smeltet Steen, som kaldes Skraakar.

Vestfinmarkens Provstie, er den Deel af det gamle Finmarkens Fogderie og Amt, som grændser til Senjen og Tromsøens Fogderie, og bestaaer af 6 Præstegield, nemlig: Loppen 2 Sogne; Talvig 1 Sogn og 1 Kapel; Hammerfest ligesaa; Kielvig ligesaa; Kautokeino eller Gaudakeino 2 Sogne; og Maasøe 1 Sogn; tilsammen 8 Kirkesogne med 7 Kirker og 4 Kapeller. Herril ere 6 Sognepræster. I dette Provstie, som henhører under Trondhiems Bispedømme, blev Aar 1789 fuldført Jorddeelings Forretning over alle til den Tid opryddede og indheanede Jorder og Engesletter, og bleve Eiendoms-Skiøder givne paa enhver Plads. Derved er nu matrikulerede Jorder til 629 Boepladse, hvoraf nogle beboes af 2 Familier. I det Civile er Vestfinmarken inddeelt i 6 Tinglauge, som ere: Alten, Hammerfest, Loppen, Hasvig, Mansøe og Kielvig.

Vestfiord, en meget lang og breed Havfiord, som løber ind imellem Lofoden, eller den Strækning af de Øer, som høre til Lofodens District, nemlig: Røst, Værøe, Moskøen, Moskønæs, Flagstad og Vogen paa den ene, samt Saltens Fogderie paa den anden Side. Denne betydelige Fiord vider sig alt mere og mere ud imod Sydvest, hvor den er 10 a 12 Mile breed, men mod Nordvest kun 4 Mile breed, nemlig fra Vaage ind til Stege i Salten.

Vestfiorden, saa kaldes under Eet 4 Sysseler af vester Fierding og Amt af Island, nemlig: Dale, Bardestrand, Iisefiord og Strande Syssel, hvilke udgiøre i Henseende til Størrelse ¼ Part af hele Landet, og er en stor Halvøe, som føies til det øvrige Land ved et Eid, hvilket er 3 Mile bredt, imellem Bredefiord eller det inderste af Gilsfiord og Bittra- eller Kolle-Fiord paa den anden Side. Længden fra Bittra til Hukken uden for Iisefiords Havn er 26 Mile, og Breden, beregnet fra Staalfieldet yderst paa Bardestrand til Horn eller Kap de Nord, er ogsaa 26 Mile.

Vestfossens Elv, en meget stor Elv, som kommer fra Ekern og Fiskum Vande, i Fiskums Sogn, Eger Præstegield, Buskeruds Fogderie og Amt, og falder ud i Stor-Elven sammesteds. Ved Elvens første Løb fra Fiskum-Vandet styrter den ned over en Klippe,

og

Digitized by Google

og oisr et meget stort Vandfald, kaldet Vestfossen. Tilforn vandrede Udløb paa østre Side af Vandet, men siden, ved at mineere Klipperne, er det henledet til den vestre Side, til stor Nytte for de her paa begge Sider af Fossen opførte og i Drivt værende 12 betydelige Saugbruge, 2 hollandske Gryn- og Sigtemøller, og adskillige andre Møllebruge, hvilke alle derved have faaet fornødent Vand. Elven selv er næst Storelven den betydeligste Elv i Egers Præstegield, og kan med Baade befares, hvorved alle Vare, som Kongsberg behøver, derigiennem opbringes. Det til Saugbrugene behøvende Tømmer trækkes op efter Elven, og efter at det er opskaaret i Bord og Planker, igien nedflaades til Drammen. Ved disse betydelige Bruge boer en Saugfoged, som har store Indkomster, 12 Saugmestere, 24 Saugdrenge, 2 Brugs-Smede, 12 Bordførere, og 4 Kulbrændere, tilsammen 55 Familier, som alle vedkomme Saugbrugene. Desuden har Hassel Jernværk en Jern-Hammer her i Drivt, hvorved 9 a 10 Smede arbeide, som ogsaa boe paa Stedet, tilligemed 4 priviligerede Vertshusholdere, og andre upriviligerede, item endeel Haandværkere, og en stor Deel saa kaldte Kjøerter, som nære sig ved at roe Ladninger af Vare og Proviant op efter Elven fra Drammen. Stedet har saaledes Anseelse af en liden Bye, hvis Folke-Antal i det Hele af Givte og Ugivte, Unge og Gamle beregnes til 660 Siele og derover. Paa Saugene skiæres aarlig omtrent 300,000 Stykker Bord og Planker.

Vesthavet, en betydelig Gaard i Tinds Præstegield, Øvre-Tellemarkens Fogderie, Bradsberg Amt, hvor for faa Aar siden blev blottet og udbrudt endeel Kobber-Malm, som var af et meget ædelt og rigt Slags.

Vestmanhavn, en meget skiøn Havn, beliggende ved den vestlige Side af Strømøe, under Strømøe Syssel blandt Færøerne, hvilken Havn er tillukt af en lige for beliggende Øe, kaldet Vaagøe. Imellem denne Øe og Strømøe løber et Sund, kaldet Vestmanhavns-Sund, som er ½ Miil bredt, hvorigiennem er et sikkert Løb for Skibene. Her staaer en Kirke for Vestmanhavns Annexsogn til Kollefiords Præstegield.

Vestmanøerne, saa kaldes endeel Øer i søndre Fierding af Island, hvilke med Skiær og Klipper beregnes til 14 i Tallet. Paa 4re vore Græs, og af er een beboet, kaldet Heimøe eller Heima-Øy, som er den største og tillige fordeelagtigste for hele Landet, see Heimøe.

Vestnes, en forhen værende adelig Sædegaard i Vestnes Annexsogn, til Vedøens Præstegield, i Romsdals Fogderie og Amt. Denne Gaard ligger meget behagelig ved Indløbet af en Fiord, kaldet

Digitized by Google

kaldet Tresfiord, 2½ Miil Vesten for Vedsen, har gode Agre og Enge, samt Skov til Gaardens Fornødenhed, men en tør og ringe Fæemark. En General Reinholt v. Haven, som blev Oberst over det Trondhiemske Regiment Aar 1657, har beboet denne Gaard, og eiet et betydeligt Gods, som laae dertil, under Navn af Vestnes-Gods; han døde paa samme Gaard Aar 1682, men blev ført til Trondhiem og der begraven.

Vestnes Otting, et Tinglaug i ovenmeldte Romsdals Fogderie, bestaaende af Vedsø Præstegield, hvis Tingsted er Gaarden Giermenæs.

Vestnes Sogn, et Anner til Vedsens Præstegield, hvis Kirke staaer ved sidstmeldte Gaard Vestnes, ved Indløbet af Tresfiorden, som er en Arm af Romsdals-Fiord. Sognet bestaaer af 46 Gaarde, deraf vare 2de øde Aar 1773, de øvrige beboede af 100 Gaardmænd, foruden Huusmænd. Bønderne her drive meget paa Hesteprangerie, hvilke Heste deels ere eget Opdræt; og deels kiøbes paa Søndmør.

Vestre-Fierding af Island, see Vester-Fierding.

Vestre-Skiæringer, et Field i Vatne Annexsogn, under Borgunds Præstegield, Søndmørs Fogderie, Romsdals Amt, som giør naturlig Grændseskiel imellem Søndmør og Romsdalen. Dette Field er ikke allene meget høit, saa at Fiskerne langt ude i Havet, naar de fleste andre Bierge gaae af Sigte, kan derefter rette deres Løb og Seilads, men har og paa et vist Sted en Hoben Indskiærelser og Tagger paa Ryggen, item paa et andet Sted en tværs over Ryggen gaaende dyb Kløft eller Sprække, som oven paa er bedækket med en stor Steen-Hælde eller Graasteens-Plade, og følgelig seer ud som en Hvælving, igiennem hvilken paa visse Steder tydelig kan sees Dagens Lys. Ganske nær ved denne Bierg-Sprække voxer en Mængde Tørst (Sonchus cæruleus) og Qvanne (Angelica archangelica), hvilken sidste tilforn med stor Begierlighed er bleven søgt og spiist af de tilgrændsende Beboere, som aarlig ved St. Hans Dags Tider have forsamlet sig her i Mængde, blot for at æde Joll (saaledes kaldes Stilken af Angelica), og dermed holdt sig lystige, som ved et Giestebud; men nu omstunder er denne Skik baade her og andensteds næsten ganske afslagt. Dette Field ligger strax oven for en Gaard, kaldet Vestre, inderst i Vestre-Fiord.

Vest-Torpen, saa kaldes en Gave-Kirke i Lands Præstegield, Valders Fogderie, Christians Amt.

Vestvig, en god og velbebygget Gaard ved Verra-Sundets Aabning i Indersens Fogderie, Trondhiems Amt. Her staaer Verrans eller Vestvigs Annexkirke til Ytterøens Præsteg., see Verran.

Vestvig,

Digitized by Google

Vestvig, en forhen øde, men nu beboet, smukt bebygt og god Gaard, beliggende ved søndre Side af Bedstadsundets Botn, i Bedstadens Hovedsogn og Præstegield, under sidstmeldte Inderøens Fogderie. Til Gaarden hører en Huusmandsplads, kaldet Sven vigen.

Veums Sogn, et Annex til Molands eller Førrisdals Præstegield, i Øvre-Tellemarkens Fogderie, Bradsberg Amt, bestaaende af 21 matrikulerede Gaarde. Kirken staaer ved en Gaard, kaldet Veum; den er en uanseelig Træebygning med et Spiir.

Vibrantsøen, en beboet Ø i Ryfylke Fogderie, Stavanger Amt.

Vibstad, en Gaard i Overhaldens Præstegield, Nummedals Fogderie, Tronhiems Amt, som er anseelig forbedret og smukt bebygget af dens Beboer, Stedets Lehnsmand, Halle Vibstad, hvorfor ham er forundt Kongelig Ærestegn af en Medaille at bære i Brystet.

Videdalsaae, en fiskerig Elv i Hunevands Syssel, nordre Fierding af Island.

Vidvik, en Bugt paa søndre Strand, i Mule-Norder-Syssel, østre Fierding af Island, bekiendt af en Strækning høie Klipper, under Navn af Vidviksbierg, hvor Biergfugle opholde sig.

Vidøe eller Viderøe, en Ø under Nørderøe Syssel blandt Færøerne, som er $1\frac{1}{2}$ Miil lang og $\frac{3}{4}$ Miil breed. Den ligger Vesten for Fugløe $\frac{1}{4}$ Miil, og $\frac{1}{8}$ Miil fra Svinøe. Dens Situation er krumbøiet. Ved den nordre Ende har den et Eid, som er beboet, og fra bemeldte Eid gaaer et høit Forbierg. For Østen er en liden Vaag, dog ikke meget god for Skibe deri at søge Havn. Med den søndre Ende strækker Øen sig imellem Svinøe og Bordøe, og er paa den Kant fuld af høie Bierge. Paa Øen ligger Hovedkirken for Nørderøe Præstegield.

Vig, en Gaard i Froens Præstegield, søndre Guldbrandsdalens Sorenskriverie, Christians Amt, som skylder 3 Huder 6 Skind Odelsgods, har en Opsidder og en Huusmand. Denne Gaard, som er Giestgiver- og Skydsted for Reisende til og fra Tronhiem, ligger paa den østre Side af Laugen-Elv, og skal være een af de ældste Gaarde i Præstegieldet. Her har tilforn staaet en Kirke, kaldet Qvams-Kirke, hvor den skotske Oberste Zinklar ligger begraven uden for Kirkegaards-Porten, og er et Træekors til Erindring derom opsat.

Vig, en liden Gaard i Strinde Præstegield og Fogderie, Tronhiems Amt, beliggende $\frac{1}{2}$ Miil Østen for Staden Tronhiem. Paa vestre Side af en der nedløbende Elv, kaldet Vig-Elven, staaer 2de store Bautastene, den ene $3\frac{1}{4}$ Alne, og den anden 3 Alne høi.

høi. Bemeldte Elv kommer fra et Vand, kaldet Jonsvandet, i samme Præstegield, og falder ud neden for Gaarden Viig i Tronhiems- eller Strind-Fiorden. Paa den oven for Viig liggende Gaard Nedre-Ranums Grund er ved Elven opført et betydeligt Møllebrug, som er i fuld Drivt den største Deel af Aaret.

Viig, en stor Gaard, beliggende i en liden Bugt paa østre Side af Søkelvs-Fiord, i Søkelvens Annexsogn til Ørskougs Præstegield, under Søndmøre Fogderie, Romsdals Amt, af Skyld 6 Vog Fisk, og beboes af 5 Gaardmænd. En liden Elv løber forbi Gaarden, som driver 2de Saugbruge, hvortil det meste Saugtømmer faaes fra Skoue og Ørskougs Sogne. Paa denne Gaard har i Pavedømmets Tid boet en af sin Formue bekiendt Mand, ved Navn Guldbrand Guldbrandsøn, som skal have været Foged over Gidskøe-Gods, og havt 2de ligesaa formuende Brødre, den ene boende paa Gaarden Kegsund i Røvde Sogn, og den anden paa Gaarden Ringstad i Strands Sogn. Paa Præstegaarden Ørskoug forvares et gammelt Tingsvidne, skrevet paa Pergament, og dateret 20de Julii 1544, hvoraf sees, at Guldbrand Guldbrandsøn Viig har givet og skiænket til Præstebordet paa Ørskoug, Ullaviig med Verpet, det er, et lidet Stykke Jord, kaldet Ullaviig, som ligger under Gaarden Oure tæt ved Søkelvs Kirke, tilligemed en dertil hørende Laxe-Vorpe. De ældste Sognemænd vide derhos at fortælle, at Gaven er skeet med de Forord, at Giverens, nemlig Guldbrandsøns Navn skulde efter hans Død aarlig erindres ved et Drikke-Gilde, som maatte holdes paa Oure-Kirkebakke, det er den Høi paa Gaarden Oure, hvor Kirken staaer. De vide og at fortælle, at der paa Sognepræstens Bekostning virkelig skal være kiøbt en Tønde Øl hvert Aar, som paa bemeldte Sted af Sognefolket blev udtømmet til fornævnte Mands Erindring, men blev afskaffet ved Reformationen.

Viig eller Ørsteens-Viig, saa kaldes 4 Gaardparter, hvoraf den ene, som er Lehnsmandsgaard og Tingsted for Ørstens Skibreede, ligger paa østre Side af Ørste-Fiorden, i Ørstens Annexsogn, til Voldens Præstegield, under sidstmeldte Fogderie, og skylder i alt 6 Vog 1 Bispd. 21 Mark Fisk, og har 4 Opsiddere. Gaarden ligger egentlig paa en høi og skraas opgaaende Biergfod, og har oven for sig et anseeligt Field, kaldet Ørste-Hætten, som af Fiskerne kan sees og bemærkes allerlængst ude i Vesterhavet. Henimod det øverste har Fieldet en vis Indhuulning, som kaldes Ørste-Skaalen, fordi den ligesom en Skaal modtager det fra Fieldtoppene nedrindende Vand, og siden har sit Udløb af samme Hule ned efter Fieldsiden.

Viig,

Digitized by Google

Viig, en meget stor Gaard, beliggende nederst i en Dalstrækning, kaldet Nordalen, ved Udløbet af en igiennem Dalen løbende Elv, i en liden Viig eller Bugt af Søvds-Fiordens Botn, i Søvde Annexsogn og Vandelvens Præstegield, under ovenmeldte Sønd mørs Fogderie, af Skyld 9 Vog Fisk. Denne Gaard beboes af 11 Gaardmænd og en Huusmand. Gaardmændene boe alle samlede paa eet Sted, tæt ved hinanden, saaledes som i de Danske Bondebyer, og have baade i Bye og Mark en lige Indretning med disse, til stor Skade for Gaardenes rette Drivt og Jordens tilbørlige Dyrkning.

Viigdalen, en liden Dalstrækning paa det store Field imellem Odalen eller Viger Sogn og Hallingdalen, i Buskeruds Amt, som i gamle Dage skal have været beboet og udgiort et lidet Kirkesogn til Valders. Paa en Myr i Dalen ligger en stor Jordhøi, hvorpaa Kirken eller et Kapel skal have staaet, hvilken Høi kaldes Kirkemyr-Hougen. Menigheden skal være omkommet ved den sorte Død.

Viigebøygd, en meget smuk og temmelig stor Dal, som bær Navn af den Viig eller Bugt, fra hvilken den gaaer op, nemlig af den saa kaldte Haldkieldsviig ved Voldsfiorden, under Voldens Hovedsogn og Præstegield, i Søndmørs Fogderie, Romsdals Amt, og strækker sig derfra omtrent i 1 Miils Længde hen til Ørstedalen i Annexsognet Ørsten, med hvilken den ganske forener sig; og da denne igien staaer i Forening med nok en Dal, kaldet Bondalen, i Iørgenfiords Sogn, saa falder igiennem disse tre Dale et saa kaldet Eid eller Alfarvei, som holdes for at være 3 Mile lang. Paa begge Sider af Dalen ligge høie Fielde, og midt i Dalen et temmelig stort ferskt Vand, som kaldes Rød-Vatn, og er omringet af smukke Gaarde. Foruden dette Vand, som egentlig dannes af en igiennem Dalen nedløbende Elv, ligger endnu et andet paa nordre Side, oven paa Fieldryggen, kaldet Dingel-Vand. Oven for Rød-Vatn ligge radviis paa begge Sider af Elven adskillige smukke Gaarde i en Strækning af omtrent ½ Miil, men høiere op er Dalen ganske ubeboet. Nederst i Dalen ligger Voldens Kirke ved Gaarden Haldkieldsviig, som er Præste-Enke Gaard, og skraas over for Kirken, paa søndre Side af Elven, ligger Præstegaarden, kaldet Øren. Hele Dalen indeholder 16 matrikulerede Gaarde, som tilsammen skylde 41 Vog 1 Bispd. 3 Mark Fisk, og beboes af 37 Gaardmænd, indbefattet Præstegaarden, og 2 Huusmænd, nemlig een under Præstegaarden og een under Gaarden Rødsæt, som er Lehnsmandsgaard og Tingsted for Voldens Skibreede.

Viger

Vigebøyds Sogn, et Annex til Fieldbergs Præstegield, i Sondhordlehns Fogderie, søndre Bergenhuus Amt.

Vigedals Præstegield, i Ryfylke Fogderie og Provstie, Stavanger Amt, ligger ved Stavanger Fiord mod Øst fra Hinderaae Kirke, og bestaaer af 3 Kirkesogne, som ere: Vigedals Hovedsogn, og Annexerne: Sandeid og Imsland, hvortil er en Sognepræst.

Vigedals Skibreede, et Tinglaug sammesteds, som bestaaer af 77 Gaarde med hen ved 100 Opsiddere. Tingstedet er Gaarden Jelsøe.

Vigeland, en Gaard i Vennesands Annexsogn, Oddernæs Præstegield, Mandals Fogderie og Amt, tilhørende Kiøbmand Peder Mørk i Christianssand, som nylig har ladet opføre paa Gaardens Grund ved bequemt Vandfald en Marsovn til et Jernværk, hvis Malm han har faaet opdaget i 2de Gruber paa de Gaarde Aalefiord og Erklev i Tveds Hovedsogn og Præstegield sammesteds, hvorpaa han har erhvervet Kongelig Privilegium Aar 1792. Jernmalmen skal halde 60 Procent, men er stræng smeltende.

Vigerøe, see Vigrens Sogn.

Vigelskaftet og Viggeln, 2de meget høie Grændsefielde i den sydlige Deel af Tronhiems Amt.

Vigens Sogn, et Annex til Bynæssets Præstegield, i Strinde Fogderie, Trunhiems Amt. Dette Sogn kaldes ogsaa Børsen Sogn. Kirken er en liden Træebygning.

Vigmostads Sogn, et Annex til Undals eller Valle Præstegield, i Mandals Fogderie og Amt, hvis Gaarde skylde 77 Huder. Aar 1787 bestod Folkemængden af 612 Siele. Dette Sogn hører under Tingstedet Foss.

Vignæs eller Vingnæs, en Odelsgaard i Faaberg Præstegield, søndre Guldbrandsdalens Sorenskriverie, Christians Amt, af 8 Skyld 1 Hud, og har en Opsidder. Denne Gaard er Giestgiver- og Skydsted for Reisende om Vinteren. Under Gaarden hører et betydeligt Gieddefiskerie.

Vigrens eller Roalds Sogn, et Annex til Harams Præstegield, i Sondmøre Fogderie, Romsdals Amt, bestaaer kun af een eneste Øe, som kaldes Vigren, eller rettere Vigerøe, og formenes at have sit Navn af de mange Vige eller Havbugte, som skiære sig ind paa Øen, især paa den vestre Kant, hvor de paa nogle Steder giøre Øen saa smal, at den kun er ¼ Fierding breed, endskiønt den paa andre Steder er meget bredere. Dens største Længde er 1 Miil, og Breden ½ Miil. Denne Øe skilles paa den ene Side fra Lepsøe ved en temmelig breed og stor Fiord, kaldet

Vigre-

Digitized by Google

Vigre-Fiord, hvilken Fiord har et meget ureent Indløb, og paa den anden Side fra Gidskøe og Valderøe ved et trangt Sund, kaldet Gidsund. Paa Øen findes 3 maadelig store og jevnsides liggende Bierge, som strække sig fra Osten til Vesten, og gisre imellem sig 2de Dale, som gaae ned til Vesterhavet. Den øvrige Deel af Landet er meget jevnt. Den hele Øe er ei allene smuk og behagelig, men og meget frugtbar paa Rug, Byg og Havre, som avles her endog over Fornsdenhed. Dog har i fordum Tid Fiskeriet været Indbyggernes Hoveddrivt, hvorved Jordbruget blev forsømt, indtil en Bonde paa Gaarden Roald, ved Navn Samund Roald, for 60 til 70 Aar siden først begyndte at antage sig Aaerdyrkningen med Flid, og ved sit Exempel bragte de Andre i lige Drivt, saa at de fra fattige Fiskere ere nu rige og velhavende Bønder. Gaardene ere ikkun 7 i Tallet, som skylde 75 Vog 1 Bispd. 21 Mark Fisk, og beboes af 60 Gaardmænd, samt 12 Pladse- og Huusmænd. Af Pladsene ere 2de, som i Aaret 1760 ere blevne skyldsatte for 1 Vog 2 Bispd. Fisk. Kirken ligger anseelig paa en høi Sandbakke nær ved Stranden, paa formeldte Gaard Roalds Grund. Den var tilforn en gammel og uanseelig Stavkirke; men er siden Aar 1756, da den blev beskadiget af Torden, smukkere opbygt af Tømmer, og har en nye Altertavle, meget artig udskaaren, malet og forgyldt af en Bondekarl, ved Navn Jacob Sørensen Gidskøe. Paa Alteret ligger en hvid Marmorsteen indfattet i en Træetavle. Aar 1759 bestod Folkemængden her paa Øen af 356 Siele, deraf 174 Mandkiøn og 182 Qvindekiøn. De ommeldte 7 Gaarde ere: Roald, Moldnæs, Kørvig, Blindem, Syndnæs, Gidsund og Røsvig, hvoraf Roald, Blindem, og Syndnæs, som meest mærkværdige findes særskilt anførte.

Vigten- eller Vikten-Sogn, et Anner til Nærsens Præstegield, i Nummedals Fogderie, Tronhiems Amt, see Vikten.

Viigen, en Gaard i Salberg Annersogn, under Indersens Præstegield og Fogderie, Tronhiems Amt, som eies og beboes af Kapitain H. A. v. Grønn. Denne Gaard ligger meget behagelig nær ved Søen, er smukt bebygt, og har gode tilligende Jorde, hvor godt Korn voxer i alle Aar.

Viigen, 3de Gaarde i Bedstadens Hovedsogn og Præstegield, under sidstmeldte Fogderie, nemlig: Øverviig, Midtviig og Vestviig, beliggende paa en stor Slette paa søndre Side af Bedstadsunders-Botn, hvilke forhen have været drevet under eet Brug i endeel Aar af nu afdøde Sorenskriver P. A. Rosted, og vare da sammenlagte en meget betydelig Eiendom, som af bemeldte Sorenskriver anseelig blev forbedret og udvidet i Ager og Eng. Øver-

viig

viig havde forhen været særskilt beboet, og denne var forsynet med fornødne Huusebygninger, men Vestviig har i megen lang Tid lagt som Underbrugs-Gaard til Midtviig. Igiennem Gaardene løber en Elv, hvori paa Gaarden Øverviigs Grund er et lidet Saugbrug og et Møllebrug, og til enhver af Gaardene ligger en Huusmandsplads. I Elven haves et godt Ørretfiskerie ved Teenbygning om Høsten. Disse 3de Gaarde bleve i Aaret 1779 solgte til 3de forskiellige Eiere, nemlig: Vestviig til Stedets daværende Sognepræst Hr. Fordt, som kiøbte den til Enkegaard for hans Kone, og lod den meget smukt opbygge, og de 2de andre til 2de Bønder, som endnu beboe Gaardene. Gaarden Midtviig er den mindste, men er derhos en særdeles vel gisdet og god Gaard, og Eieren Jacob Jacobsen Viigen er tillige een af de driftigste Bønder. Han har sat Gaardens Huse i meget smuk Stand og opbygt endeel af nyt Tømmer. Han er ogsaa en god Baade-Bygger, og forfærdiger aarlig store og smaa Baade, hvilke han deels sælger, og deels bortleier til Andre, nemlig de store saa kaldte Førings-Baade, som bruges til at transportere Vare fra og til Tronhiem. Naar Sildfiskerie falder i Bedstadsundet, er han altid tilstæde, og dertil eier alle fornødne gode Redskaber. Hans Broder Peder Jacobsen Øverviig er ligesaa en udmærket drivtig Mand. Gaarden Vestviig eies og beboes nu af Lieutenant J. M. v. Bruun.

Viigensvaag, en god Havn i Søndfiords Sorenskriverie, nordre Bergenhuus Amt.

Viiger eller Odalens Sogn, et Annex til Nordrehougs Præstegield, i Ringerige District, Buskeruds Amt, bestaaer af en lang og smal Dalstrækning, beliggende imellem høie Fielde. Kirken staaer ved en Gaard, kaldet Viiger, opbygt af Tømmer, med et Taarn eller Spiir, hvori hænger en Klokke. I Dalen ligger et stort Vand, kaldet Sperdillen, og desuden igiennemskiæres Dalen paa langs og tværs af adskillige store og smaa Elve.

Viigersund, et Sund ved den ene Ende af det store Vand, kaldet Tyrifiorden, i Modums Præstegield, Buskeruds Fogderie og Amt, hvorover er en stor Fart imellem østre og vestre Side. Herfra løber en Elv, kaldet Snarums Elv, som danner en stor Foss eller Vandfald, kaldet Viiger-Foss, hvori er et godt Ørretfiskerie. Neden for denne Foss gior Elven en Sø, kaldet Bergsøe, hvorefter følger adskillige Vandfald, som drive mange Mollebruge; deriblandt er en Foss, kaldet Raggefoss, som næst Sarpens-Foss holdes for at være det største Vandfald i Norge; den har Fielde paa begge Sider, som ere 20 Alne høie og loddrette som en Muur. Ved en anden tilstødende stor Elv paa Modum, kaldet Sigdals- eller Simoa-Elv, faae de begge sammesteds Navn af

Stor-

Digitized by Google

Stor-Elven, som og kaldes Drams-Elv, see Stor-Elven. Ved bemeldte Elves Sammenstød udgisre de en Brede af omtrent 800 Alme; derpaa følger Aamods Færgested, hvorover er en Flydebroe om Vinteren.

Viigs Jernværk, et Værk, som forhen har været i Drivt i Stange Præstegield, under Hedemarkens Fogderie og Amt, men formedelst Mangel paa god Malm nu ligger øde. Det har ellers ofte været optaget og igien forladt.

Viigs Præstegield, i Ytre Sogns Sorenskriverie, Sogns Provstie, nordre Bergenhuus Amt, bestaaer af 5 Kirkesogne, som ere: Viigs eller Hopperstads Hovedsogn, og Annexerne: Vaamsøe, Kirkebøe, Arnestord og Hof. I Hovedkirken findes en Liigsteen 3 Alne lang, hvorpaa med Rune-Bogstaver staaer følgende Ord: *God tröstin Hialpi Salo Katila.* Tilforn laae samme Steen midt for Alteret, men nu er den forflyttet til den vestre Dør. Paa den østre Side af Kirken ligger en anden Liigsteen, hvorpaa med samme Slags Bogstaver staaer: *Her hviler under Arnfinder Javärtsön.* Paa Viigs Præstegaards Grund er af Hr. Anders Daae, fordum Provst og Sognepræst her paa Stedet, paa hans egen Bekostning opbygt et anseeligt stort og smukt Skolehuus, hvilket blev indviet Aar 1740 den 24de Julii, hvortil Stifteren desuden skiænkede en Kapital af 600 Rdlr., hvis Renter 8 Drenge- og 7 Pigebørn nyde aarlig til Brød, Smør og Øst, til Fortæring i den Tid, de søge Skolen. Den Kongelig confirmerede Fundats er dateret 12te Julii 1743. I dette Præstegield, som betienes af en Sognepræst og en residerende Kapellan, sees mange Begravelseshøie, fornemmelig 2de meget store, liggende tæt hos hinanden i Hovedsognet, hvilke kaldes Brødre-Høie, om hvilke ere lagte Kampestene med megen Orden.

Viigs Skibreede, et Tinglaug sammesteds, hvis Tingsted er Gaarden Viigsøre.

Viigs Sogn, et Annex til Indre-Holmedals eller Sande Præstegield, i Søndfiords Sorenskriverie, under sidstmeldte Amt.

Viigs Sogn, et Annex til Fosnæs Præstegield, i Nummedals Fogderie, Tronhiems Amt.

Viigs Sogn, et Annex til Brønsens Præstegield, i Helgelands Fogderie, Nordlands Amt.

Viigs Tinglaug, i Nordmøre Fogderie, Romsdals Amt, indbefatter Oure Præstegield og Venie Annexsogn, hvis Tingsted er Gaarden Todal.

Viigørs Præstegield, i Hardangers District og Provstie, Søndhordlehns Fogderie, søndre Bergenhuus Amt. Dette Præstegield ligger yderst i Hardanger, for det meeste paa nordre Side

af

Digitized by Google

af en Fiord, kaldet Samlefiorden, og bestaaer af 2de Kirkesogne, som ere: Viigørs Hovedsogn og Østensøe Annex, hvis tilhørende Strækninger ere de smukkeste i Hardanger, fornemmelig en Strækning af 1 Miils Længde, kaldet Steensdalen, som er meget jevn, har smukke Skove, og endeel ferske Vande og Elve. Gaardene ere overalt vel bebygte, og have gode og fruxtbare Jorde baade til Høe og Korn. Dog avles ikke saa meget Korn, som Indbyggerne behøve; thi saasom de holde en stor Deel Creature, for at samle en desto større Mængde Smør, Ost, Kiød og Flesk, som tilligemed Slagtequæg afhandles i Bergen, saa bruges kun en liden Deel af Jorden til Ager. Af Skov haves overalt det Fornødne til Gaardenes Vedligeholdelse, og desuden afhandles en Mængde Brændeved og Tøndebaand. Humle avles med god Fordeel. Hele Præstegieldet bestaaer af omtrent 180 Gaarde og Gaardeparter med ligesaa mange Opsiddere, som i Almindelighed ere i god Stand. Mange af Indbyggerne ere særdeles kunstnemme og hændige; thi her gives meget gode Violin-Magere, Snedkere, Drejere, og alle Slags Smede indtil Guldsmede. Begge Kirkerne ere smaa Træbygninger, men temmelig smukke, og Annexkirken giver, formedelst det høie Sted den staaer paa, en smuk Parade. Paa dennes Kirkegaard ligge 2de Liigstene, som ere ophøiede i Midten, og paa den ene staaer en Inskription af gamle Rune-Bogstaver. Til dette Præstegield er en Sognepræst.

Viigøren, et velbeboet Sted ved Sognefiord, under Viigs Præstegield, i Ytre-Sogns Sorenskriverie, nordre Bergenhuus Amt.

Vikenes Marmorbrud, see Storøen.

Vikten, saa kaldes den yderste Deel af Nummedals Fogderie i Trondhiems Amt, mod Vesten, som udgiør et Annex sogn til Nærøens Præstegield sammesteds, og bestaaer fornemmelig af 3 beboede Hovedøer, som kaldes Indvikten, Midtvikten og Udvikten, hvilke Øer strække sig langt ud i Havet. Paa Midtvikten staaer Sognets Kirke ved en Gaard, kaldet Garstad. Denne Ø indeholder 12 Gaarde, og Udvikten 14 Gaarde. Imellem disse Øer er et Sund, kaldet Langesund, som er 2 Mile langt og $\frac{1}{10}$ Miil bredt, samt 50, 60 til 80 Favne dybt, hvorigiennem Silden aarlig indstrømmer fra Havet. Uden om disse Øer ligger adskillige Øer og Holme, saasom: Sør- og Nord-Gieslingen, Bondøe, Kassenøe, Nordøe, Frøholm, Hommelvær, Borgen, Rødøe og Hvaløe.

Villa, en liden Ø, beliggende ved Nummedals Fiords Indløb, under Fosnæs Præstegield i sidstmeldte Fogderie.

Villing-

Digitized by Google

Villingholtsvatn, et fiskerigt ferskt Vand i søndre Fierding af Island.

Vilnæs Sogn, et Anner til Askevolds Præstegield, i Sondfiords Sorenskriverie, nordre Bergenhuus Amt, hvor foruden Sognekirken tillige er et Kapel, kaldet Bue, beliggende ud imod Havet.

Vindslaa-Vand, et ferskt Vand i Tudals Sogn, Hitterdals Præstegield, Øvre Tellemarkens Fogderie, Bradsberg Amt.

Vingeln Sogn, et Annex til Tolgens Præstegield, i Østerdalens Fogderie, Hedemarkens Amt.

Vinger Præstegield og Tinglaug, i Sollser og Oudalens Fogderie, Øvre Rommeriges Provstie, Hedemarkens Amt, bestaaer af 2de Kirkesogne, som ere: Vinger Hovedsogn og Eidskoug Annex, hvortil er en Sognepræst. Dette Præstegield ligger ved de svenske Grændser, og er ved Præstegaarden Vingie anlagt en Grændsefæstning, kaldet Kongsvinger. Tingstedet er Gaarden Lier.

Vinie Annexsogn til Hemne Præstegield, see Venie.

Vinnie Præstegield og Tinglaug, i Øvre Tellemarkens Fogderie og Provstie, Bradsberg Amt, indtager en betydelig Strækning ved Fieldsiden af Fogderiet, og bestaaer af 3de Kirkesogne, som ere: Vinnie Hovedsogn, og Annexerne: Rolland eller Rauland og Næsland, hvilke Sognes Indbyggere have deres fornemste Handel i Byen Skeen, som ligger 12 Mile neden for Hovedsognet. Efter Matrikulen indeholder hele Præstegieldet 127 Gaarde, som tilsammen skylde 356 Tønder 7 Sætninger Korn, 7 Huder 1 Skind, og 6 Faareskind; deraf er i Hovedsognet 94 Gaarde. Paa en Høi eller Bakke oven for Præstegaarden staaer Hovedkirken, som er en af de saa kaldte Munke-Kirker, opført af Træe, og har en usædvanlig Bygningsmaade, med lange smalle Gange. Indvendig er Kirken malet og forsynet med passende Ornamenter. Præstegaarden har gamle og simple Bygninger. Aar 1769 bestod Folke-Antallet i alt af 1596 Siele, deraf Mandkiøn 787 og Qvindekiøn 809. Til Præstegieldet er en Sognepræst. Tingstedet er Gaarden Groven. I Hovedsognet ligger et ferskt Vand, kaldet Vinnie-Vandet, som er ½ Mil langt; derfra udløber en Elv, som forenes med en anden, kaldet Tokka-Elv, og siden optager adskillige Tværelve, indtil den falder ud i et Vand, kaldet Vandal, som med andre Vande har sit Udløb ved Skeen.

Vinnie Sogn, et Annex til Vosse Præstegield, i Nordhordlehns Fogderie, søndre Bergenhuus Amt.

Vinnie, en Gaard beliggende paa søndre Side af Verdals-Elv, i Verdals Præstegield, Stør- og Verdals Fogderie, Trondhiems

Digitized by Google

hiems Amt. Her sees en stor Kiæmpehøi, som er 90 Skridt i Omkreds, og hvorpaa staaer en Bautasteen, 2½ Alen høi og 1 Alen bræd. Tæt hos denne Høi ligger en endnu større Høi, som er 116 Skridt i Omkreds.

Vinnesund, et Sund imellem 2de Øer, kaldet Sørsønnen og Vinne, i Helgelands Fogderie, Nordlands Amt.

Vinster-Vand, et stort og fiskerigt Fieldvand i Valders District, eller imellem Slidri Præstegields Fieldgrændser og Guldbrandsdalen, i Christians Amt.

Visdals Sogn, et Annex til Næssets Præstegield, i Romsdals Fogderie og Amt, bestaaende af en jevn og smuk Dalstrækning, hvilken Dal gaaer op fra en Fiord, kaldet Langfiorden, er henved 1 Miil lang, og indeholder 24 Gaarde, som ligge paa begge Sider af en igiennem Dalen løbende Elv. Denne Elv er fornemmelig øverst i Dalen meget stridrindende, og gior ofte stor Skade ved Udbrud. Kirken staaer ved den østre Side af Elvens Udløb, ½ Miil fra Præstegaarden, og tilhører Almuen. Øverst oppe i Dalen paa en Gaard, kaldet Nerland, har i fordum Tid staaet en Kirke, og formodes, at Dalen i den Tid har havt 2de Kirker. Dalen er indsluttet med høie Fielde. Fra det øverste af Dalen gaaer en Vei over Fieldene til den egentlige saa kaldte Romsdal, hvorhen Visdølingerne drive Qvæg og Heste, som de der sælge paa Romsdals Marked. Førmeldte 24 Gaarde bleve Aar 1773 beboede af 47 Gaardmænd.

Vistad eller Viistad, en Gaard i Froens Præstegield, søndre Guldbrandsdalens Sorenskriverie, Christians Amt, af Skyld 1½ Hud beneficeret Gods, har en Opsidder og 2 Huusmænd. Her er for nogle Aar siden funden i en Ager en Guldring, vægtig 1½ Lod, dannet som en Signet-Ring, indlagt med en Flus eller Emaille-Glas, ganske slet og simpelt Arbeide. For denne Ring har Hans Kongelige Høihed Arveprinds Friderich skiænket Opsidderen paa Gaarden 13 Rdlr.

Vivestads Sogn, et Annex til Ramnæs Præstegield, i Jarlsbergs Grevskab. Kirken er en Steenbygning.

Vohlen, en Gaard i Verdals Præstegield, Stør- og Verdals Fogderie, Tronhiems Amt, som anseelig er forbedret af Opsidderen Arent Olsen, som derfor har erholdt i Kongelig Præmie en Sølv-Medaille.

Vold, en stor Gaard i Skatvolds Annexsogn, Størdals Præstegield, Stør- og Verdals Fogderie, Tronhiems Amt, af Skyld 7 Spand, har 4 Gaardmænd og 4 Huusmænd. Paa denne Gaard saaes i alt omtrent 70 Tønder Korn.

Digitized by Google

Voldbøe Sogn, et Annex til Slidri Præstegield, i Valders Fogderie, Christians Amt, som indeholder 11 matrikulerede Gaarde med 5 Huusmandspladse. Kirken er en liden Træebygning.

Voldens Præstegield, i Søndmørs Fogderie og Provstie, Romsdals Amt, er eet af de 4 Hovedkald paa Søndmør, som tilforn har været meget stort og vidtløftigt, da det, foruden Volden, indbefattede baade Jørgenfiords og Vandelvens Præstegielde, og ansees endnu for eet af de bedste og største Sognekald i Provstiet. Det bestaaer for nærværende Tid af 2de Kirkesogne, nemlig: Voldens Hovedsogn og Ørsten Annex, og indtager paa det faste Land en vidtløftig Strækning af henimod 4 Mile i Længde og 2 Mile i største Brede. Hovedsognet er ulige større end Annexet, men begge Sognene komme deri overeens, at de bestaae næsten allene af fast Land, og eie hver for sig kun een eneste beboet Ø, som ligger just ved Mundingen af de Fiorde, der bestemme ethvert Sogns Strækning, nemlig Voldsfiord og Ørstefiord, hvilke begge løbe jevnsides ved hinanden fra Norden til Sønden, og hører hver til det Sogn, hvoraf de bære Navn. Voldens Fiord udgiør en vigtig Deel af een af Søndmørs Hovedfiorde, nemlig Røvdefiord, som her forandrer sit Navn af Voldsfiord i dens Vending mod Sønden og Sydøst, da den først under Navn af Voldsfiord og siden under Navn af Østfiord gaaer 2½ Miil ind i Landet, og skyder desuden 2de Grene fra sig paa vestre Side, nemlig Dalsfiord og Kiilsfiord. De mange Strande og Dale, som ligge ved alle disse Fiorde, udgiøre egentlig Voldens Præstegield, hvilket, omendskiønt det strækker sig langt ind i Landet, og følgelig har adskillige snævre og steile Situationer, dog sielden er underkastet Ulemper af Snee- og Steenskreed. Den mærkværdigste Sneeskreed, som her i Egnen erindres, indtraf den 9de Februarii 1755, i Anledning af en kort vedvarende, men meget overflødig Snee. Denne Sneeskreed var egentlig af det Slags, som her kaldes Meel-Fond, og giorde følgelig ingen Skade paa Gaardenes Marke, Agre eller Enge, men ødelagde derimod adskillige Huse, med alt hvad de indeholdte af Mennesker og Qvæg, dog saa, at [illegible] af de første ved et særdeles Guds Forsyn bleve reddede. De omkomne Mennesker vare 18 Personer af begge Kiøn. Kort Tid derefter, nemlig i Aaret 1757, bleve atter 7 Mennesker paa samme Maade tagne af Dage. Hovedsognet ansees for det største Sogn paa Søndmør, efterdi det baade i Længde og Brede indeholder ligesaa mange Mile som det hele Kald. Gaardenes Frugtbarhed baade her og i Annexet er noget forskiellig, og ikke overalt lige stor, da nogle meget vel kan føde sine Beboere, men andre derimod

Digitized by Google

derimod ikke saa fuldkommen, at jo endeel fremmed Korn, fornemmelig Byg, aarlig maae kiøbes. Dog er Bygsæden nu omstunder ligesaa almindelig her som andensteds, og udgiør næst Havren den vigtigste Kornavling. Af Rug, Hamp og Humle avles kun lidet. God Græsgang og Qvægavling falder paa de fleste Steder i Hovedsognet, og Faar holdes overalt i den Mængde, at Indbyggerne kan undvære fremmed Uld og Vadmel. Fyrreskov findes endnu paa nogle Steder, skiønt ikke i tilstrækkelig Mængde, allerhelst da en stor Deel Fyrrebræder aarlig forbruges til Baadebyggerie, hvorpaa dette Sogns Indvaanere lægge megen Vind, saa at de forsyne den største Deel af Fogderiet med alle Slags Baade. Til Vaarfiskeriets Drivt udrede de selv omtrent 40 store Fiskerbaade, og indqvartere sig i Torskefangstens Tid deels i Borgunds og deels i Herøe Sogn, som begge støde til Bredsund, hvor Fiskeriet bedst gaaer til. Derved er ofte vundet noget anseeligt; hvortil endnu kommer Fiskeriet i Sognets egne Fiorde, af Lax, Helleflynder, Sild og Stør. Fiskevarene udbringe Bønderne selv til Bergen paa smaa Jægte eller store Baade, der kaldes Tændringer, af hvilke her findes een eller to i hvert Bøygdelaug; undertiden gaaer og et saadant Fahrtøi derfra til Tronhiem med Fedevare. Det ene saaledes med det andet gisr, at Tilstanden blandt Almuen er i Almindelighed god. Hovedsognet har følgende Bøygdelauge ved og omkring Voldsfiorden: 1) Vældsviig, en liden Bugt paa vestre Strandside, hvori ligge 3 Gaarde; 2) Ulvestad, og 3) Sætre, 2de gode og frugtbare Bøygder, som bære Navn af de 2de store Gaarde Ulvestad og Sætre, og indbefatte den hele Strandstrækning fra Vældsviig til Dalsfiordens Aabning; 4) Folkestad-Bøygd, en høi, men velbeboet Strand fra Dalsfiorden til Kiilsfiordens Aabning, som indbefatter 15 Gaarde. Disse Bøygder ligge paa Fiordens vestre Strandside. Paa østre Strandside forekommer: 5) Lie-Bøygd, som ligger i en Bugt nær ved Ørstens Sogns Grændser, har 5 Gaarde med 15 Opsiddere; 6) Ekrems-Bøygd, som fra Liebøygd er adskilt ved en steil og ubeboelig Strand, bestaaende af nogle faa Gaarde; 7) Kegsæt-Dal eller Kegsæt-Eid, hvor 5 Gaarde ligge til Hovedsognet; 8) Viigebøygd, en større og mere betydelig Dal, som adskilles fra Kegsæt-Dal ved en ubeboet Strandstrækning af ¼ Miils Længde; 9) Greebsstrand eller Grevsstrand, hvorpaa den Gaard Grevsnæs ligger; 10) De Gaarde, som ligge omkring Østfiord og i de derfra opgaaende Dale, saasom: Høidal, Ullelandsdal og Førdedal; 11) Gaardene ved og omkring den lille Tværfiord, Kiølefiorden, hvorfra opgaaer Birkedal; og 12) Gaardene ved Dalsfiorden, hvis vestre Side er mere beboet

Digitized by Google

end den østre, formedelst adskillige fra Stranden opgaaende smaa Dale. Hovedkirken staaer paa Præste-Enkegaarden Haldkieldsviig, nederst i Vligebygd-Dal, ved en der nedlsbende Elv; den er opbygt af Staver i Form af et Kors, temmelig stor i sig selv, og forsøget med et stört Sacristie. Kirkens Indretning eller indvendige Træværk bestaaer mestendeels af Fyrre, som dog tildeels er ziret med Billedhugger-Arbeide; men Prædikestolen er af Eeg, og er ei allene bekostet, men og udarbeidet af den i Billedhugger-Kunsten heel kyndige Hr. Maths Clausøn Skaaning, som i forrige Seculum var Sognepræst her paa Stedet. Paa Alteret ligger en liden hvid Marmorsteen, ikkun 1 Spand lang, og et Par Tværfingre mindre i Brede. Paa Kirkegaarden sees mange Gravsteder belagte med flade Graastene, i hvilke Bønderne selv have udhugget de Afdødes Navne. Strax Østen for denne rette Kirkegaard ligger en stor og uindhegnet Plads, som ogsaa siges at have været indhegnet til en Kirkegaard, i Anledning af en Pest eller smitsom Syge, som (uvist paa hvad Tid) skal have grasseret der i Egnen saa stærkt, at de Dødes Antal ikke kunde rummes i den gamle Kirkegaard. Vesten for Kirken sees en rund og ligesom indhegnet Plads, der holder 90 Skridt i Omkreds og 30 i Gjennemsnit. De Stene, som indhegne den, eller ligge rundt omkring den, menes at være Levninger af et gammelt Kloster. Midt paa Pladsen findes et Hul, som holdes for at være Nedgangen til en Kielder eller underjordisk Canal, men er nu ganske indfalden. Kirken eier et Jordegods, bestaaende af 22 Vog 12 Mark Fisk, og tilhører en Proprietair. Præstegaarden kaldes Gren, og ligger skraas over for Kirken, paa søndre Side af Elven; den skylder 1½ Vog Fisk. Strax ovenfor Præstegaarden ligger Rødsæt, som er Lehnsmandsgaard og Tingsted for Hovedsognet. Hele Præstegieldet indeholder 228 matrikulerede Gaarde, som tilsammen skylde 484 Vog 4½ Mark Fisk, (omtrent 242 Tønder dansk Hartkorn) hvilke Aar 1766 bleve beboede af 492 Gaardmænd og 19 Huusmænd, deraf i Hovedsognet 167 Gaarde, hvis Jordskyld er 317 Vog 1 Bispd. 19½ Mark Fisk, beboede i ovenmeldte Aar af 315 Gaardmænd og 12 Huusmænd. Aar 1757 bestod Folkemængden i Hovedsognet af 1712, deriblandt 1081 Communicantere, og i Annexet af 1075, deraf Communicantere 487, tilsammen 2787 Siele; men Aar 1769 forøget til 3155 Siele, deraf 1492 Mandkiøn og 1663 Qvindekiøn. Til Præstegieldet er en Sognepræst. Mensalgodset her i Præstegieldet har været 61 Vog 16½ Mark Fisk, men hvoraf 24 Vog er henlagt til Vandelvens Præstegield, altsaa tilbage 37 Vog 16½ Mark.

Volds-

Digitized by Google

Voldsbøygden, et lidet Bøygdelaug i Værnes Hovedsogn, Stordals Præstegield, Stør- og Verdals Fogderie, Trondhiems Amt, beliggende ved nordre Side af Stordals Elv paa en smuk Slette, og bestaaer af 9 Gaarde, som Aar 1774 bleve beboede af 20 Gaardmænd, 7 Huusmænd, og 5 Inderster, i alt 150 Siele.

Volds- eller Bolviigs Jernværk, see Bolviig.

Voldslien, en Gaard i Gusdals Præstegield, søndre Guldbrandsdalens Sorenskriverie, Christians Amt, af Skyld 9 Skind Odelsgods. Denne Gaard er af dens Eier og Beboer Capitain v. Cold anseelig forbedret baade i Ager og Eng, samt ved Grøfters Optagelse og Gaardens Indhegning med Steengierder. For hvilken Forbedring han har erholdet 150 Rdlr. i Præmie af det Kongelige Landhuusholdnings Selskab.

Volds Otting, et Tinglaug i Romsdals Fogderie og Amt, hvis Tingsted er Gaarden Veblungenæs.

Volds Sogn, et Annex til Grøttens Præstegield sammesteds, bestaaer af 2de Bøygdelauge, nemlig: Indfiordens Bøygd, beliggende paa begge Sider af en Fiord, kaldet Indfiord og Indfiords-Elv, hvilket Bøygdelaug er noget mere end 1 Miil i Længde, og Maandals Bøygd, som er noget mindre af Strækning. Begge indeholde 31 Gaarde, som Aar 1774 bleve beboede af 80 Gaardmænd. Indbyggerne ere meget flittige og stræbsomme Jordbrugere. Saasnart Sæden er lagt i Jorden om Foraaret, og det nødvendigste Arbeide forrettet, begive de fleste Mandspersoner sig til de tronhiemske Egne og andre Steder, hvor de lade sig leie til Arbeide paa Jorden ved Rydninger og Grøfters Optagelse, hvortil de ere ligesaa hurtige som behændige; de blive borte fra deres Hiem indtil Høstetiden. Kirken staaer paa Gaarden Vold nederst i Maandalen, ved en Bugt af Maandals-Fiord, 1½ Miil fra Hovedkirken, deraf ½ Miil til Lands og 1 Miil til Sees. Bemeldte Gaard Vold er en meget stor Gaard, som beboes af 8 Bønder.

Vosse, et District, som ligger under Nordhordlehns Fogderie, men til Hardangers Sorenskriverie i Søndhordlehns Fogderie, søndre Bergenhuus Amt. Det bestaaer ikkun af eet Præstegield, kaldet Vosse eller Vossevangen, som henhører under Nordhordlehns Provstie, og indeholder 4 Kirkesogne, nemlig: Vosse eller Vossevangens Hovedsogn, og Annexerne: Evanger, Venie, og Opheim eller Oppeim, hvilke tilsammen udgiøre 2de Tinglauge, nemlig: Vatsværns og Vangens. Det sidste er igien inddeelt i 9 Ottinger, see Vangen. Dette Præstegield eller District ligger oppe i Landet, henved 4 Mile fra Bergen, er paa alle Sider med høie og ubefarende Bierge og Klipper omringet, hvilke allene

paa

Digitized by Google

paa 3 a 4 Steder har Aabninger eller Dale, hvorigiennem Veie ligge til og fra andre Districter. Dets Grændser begynde ved Nordhordlehn fra en Gaard, kaldet Fossen, og strækker sig i Øster mod Indre-Sogns District, i Længde omtrent 8 Mile. I Nord strækker det sig fra Sognefiorden over Vosse-Fieldet, og i Sønder mod Hardanger. Districtet er i sig selv en meget behagelig Egn, allevegne Skov, derimellem Agre og Enge, Elve og mange ferske Vande, hvilke ikke lidet forøge Egnens behagelige Situation. Den betydeligste Elv, som især igiennem Landet, er Vosse-Elv, som endog er den største i hele Fogderiet, hvilken Elv kommer fra Vosse-Vandene, gaaer derfra først mod Sønden til Vosse-Vangen, siden mod Vest, og falder ud ved Bolstadøren i Bolstad-Fiord. Kornavlingen er her i skiøn Flor, da Jorden overalt er meget god, saa at Indbyggerne hielpe sig med eget Korn. Ligesaa gives her god Høeavling og Græsning om Sommeren for Creaturene; herfra udføres altsaa til Bergen, Kongsberg og andre Steder en stor Deel Heste, Qvæg, Faar, Fede- og Skindvare. Humle avles i temmelig Mængde til egen Fornødenhed og til Forhandling. Skovene forsyne enhver Gaards Opsidder med fornøden Brænde og Bygningstømmer ꝛc. og kunde tillige en stor Deel udføres, naar Landets Beliggenhed tillod det. Dette Præstegield holdes saaledes for Kiernen af Nordhordlehn og en af de behageligste Egne i Norge. Hovedkirken ligger paa en smuk jevn Mark; den er en fuldkommen stor muret Steenbygning, med et Sacristie ved Choret. Den har i fordum Tid været af Træe, men blev af Kong Magnus Hagensøn tilladt at opføres af Steen, Aar 1271; den blev kaldet St. Michels Kirke, og blev indviet paa St. Urbani Dag. I Hovedsognet er en Stiftelse, kaldet Vangs Enke-Fattighuus paa Vos, stiftet af Stedets fordum Sognepræst Hr. Henrich Miltzau, hvis Søn og Successor, Mag. Geert Henrichsen Miltzau dertil skienkede noget Jordegods, som siden er forøget med mere Gods, givet dertil af Stedets fordum Sorenskriver Johan Sekman Fleischer. Stiftelsen har en Vaaningsbygning for 7 Enker, som, foruden frie Værelser, nyde hver aarlig 14 Tønder Korn, samt noget Smør og Øst, og Penge til Brænde og Skoe. Foruden Jordegodset eier denne Stiftelse en Kapital af 400 Rdlr. I Vangs Kirke hænger Stifteren Hr. Henrich Miltzaus Portrait, hvorunder læses paa en Tavle dette Vers: "Her skrives dette Minde hos Hr. Henrich Miltzaus Skygge, At han har været Stifter for vort Fattighuus at bygge; Hans Søn har tillagt Jordegods, og Eftermænd sin Flid, At der syv fattig Enker har sit Ophold denne Tid. Gud lægge syvfold til for dem, som dette

Huus

Huus betænker! At Stiftelsen kan blive ved for Eftertidens Enker; Thi naar den venstre Haand ei veed, hvad høire giver ud, Da er den Gave kun et Laan, som har sin Løn hos Gud. Prov. 19, 17. Aar 1765. M. Ruus, Provst og Sognepræst paa Vos. Til dette Præstegield er en Sognepræst og en residerende Kapellan. Tingstedet for Vangens Tinglaug er Gaarden Vosse-Vangen, og for Vatsværns Tinglaug holdes Tinget paa Bolstadøren.

Voxbøygden, et lidet Bøygdelaug Vesten for Byen Christianssand, i Oddernæs Hovedsogn og Præstegield, Mandals Fogderie og Amt, ved en aaben Bugt af Havet, kaldet Hannevigen, og bestaaer af 7 gode Gaarde med et Saugbrug, og betydelig Skov under den ene Gaard, nemlig Fiskaae.

Voxen, et ferskt Vand, beliggende omtrent 1 Miil Vesten for Staden Christiania i Aggers Sorenskriverie, Aggershuus Amt, hvorved ligger en Bondegaard, kaldet Voxen, paa den eene, og en smuk Lyst- og Avlsgaard, kaldet Bogstad, paa den anden Side. Bemeldte Gaard er meget smuk, ligger paa en Bakke, smukt bebygget, og derhos 3de vel anlagte og smukke Hauger. Hovedbygningen, som er opført lige mod Ladegaarden paa den Side, som vender ud til Lysthaugen og Vandet, bestaaer af en fuldkommen Etage, med rummelige Værelser paa Loftet, og Kielder under hele Bygningen, som mod Haugen har en temmelig Høide, hvorigiennem Hovedtrappen gaaer. Paa denne Side har Bygningen Anseelse af 3 Etager. Værelserne ere overalt meget vel indrettede og udzirede med smukke italienske Malerier og moderne Meubler, samt Kaminer og Kakkelovne af adskillige Facons og Materier. I Kielder-Etagen er Kiøkkenet, Domestikkernes Værelse, og en Billiardstue. Ladegaardens Huse ligge symmetrisk for ved Hovedbygningen med 2de Fløie, som indeholde Forvalterens, Gartnerens og andre oeconomiske Værelser. I Midten af Ladegaardens Bygning er opført et Taarn med Klokke, Timeviser og Fløi. Hestestalden er lys, rummelig og smukt malet, Krybbene af Jern-Gitterværk i Muskel-Figur, og Spiltougene egentlig Steenpiller; Fæe- og Faarehuset gaaer saaledes ud over Jordhældingen, at Gisdselen giennem en Aabning daglig kastes ned under Gulvet, hvor man magelig kan kiøre under for at transportere Gisdselen paa Agrene. Fæet, men især Køer, foeres om Sommeren paa Stalden, og det meest med Klever, hvoraf paa Gaarden haves en betydelig Avl. Af Haugerne er den ene Kiøkken-Hauge, med Gevæxthuse og Mistbænke. I Gevæxthuset haves adskillige udenlandske Træer, deriblandt Kaffe- og Thee-Træer. Lysthaugen gaaer ned i Afhæld og Terrasser fra Hovedbygningen til Vandet. Denne Hauge er liden, men tæt

besat

Digitized by Google

beſat med ſmukt ſkaarne Linde og andre Hekker, alt til en kunſtig Bosquet, i hvis Gange man gaaer ned til et Lysthuus ved Vandet, hvorfra kan gjøres behagelige Toure til Vands i dertil indrettede Chalouppер. Den tredie Hauge ligger Øſten for hiin, ſom med engelſk Smag er indrettet, og igiennem hvilken er en krumgaaende Canal med en Broe over ved en breed Slangegang. Canalen, ſom har ſit Udløb i Vandet, faaer ſit Vand fra en Caſcade, og denne igien ſit Vand fra en Rende, kommende Øſten omkring Gaarden. Et gammeldags norſk Bondehuus er opført i Haugen, ſom forestiller een af de første Boliger paa Bogſtad. I dette Huus, ſom har en lav Dør og ſmaa lave Vinduer, ſees et langt Bord med Bænke og derpaa Dyner eller Hynder. En gammeldags Birkekande ſtaaer paa Bordet til Tegn paa, man er velkommen, og Fader med Moder i Huſet ſees malede paa Væggen i den Tids Huusdragt. Moder deler Maden betænkſom ud til nogle Drenge og Piger, og Fader kaſter et majeſtætiſk Blik til dem alle. Ved Stuen er et Kiſtken med ſaa, men reenlige gammeldags Kar og andet Kiſtkentøi. Denne Gaard er ſaaledes indrettet og anlagt af Eieren General-Vei-Intendant Peter v. Anker, ſom tillige har indrettet en Bom-Skole af Egetræer. Han har og med ſtor Bekoſtning beſørget een af de fuldkomneſte Veie i Norge, nemlig fra Gaarden Bogſtad til Gaarden Vækkerøe paa hiin Side af Kongeveien ved Chriſtiania Fiord, omtrent ½ Miil lang, meeſt efter en nedhældende Bakke, hvorved det tilſtødende Skraafield er ſprængt med Krud og undermuret, Myr og Morads opfyldte med Gruus og kantede med Steenmuur, ſaa Veien overalt er tør, flet og lige, da man derimod for noget over 30 Aar ſiden med Beſvær maatte ligeſom klavre og vade ſig frem. Ved Voxen-Vandet Øſten for Gaarden Bogſtad ligger et høit Bierg, kaldet Voxen-Bierget, hvorfra haves en vidt udſtrakt og ſmuk Udſigt.

Vraadals Sogn, et Anner til Hvidesøe Præſtegield, i Øvre-Tellemarkens Fogderie, Bradsberg Amt, ſom er 2½ Miil langt og ½ Miil bredt. Kirken er en gammel Træbygning, ſom Almuen eier, indviet Aar 1686. I Sognet ligger et ſtort ferſkt Vand, kaldet Vraadals-Vandet, i Længde 2 Mile, men ikkun ¼ Miil bredt. Det ſtaaer i Sammenbindelſe med det ſtore Niſſedals-Vand i Niſſedals Sogn, under ſamme Præſtegield, og har ſit Udløb ved Arendal.

Vraalſtad, en Gaard i Drangedals Præſtegield, Nedre-Tellemarkens Fogderie, Bradsberg Amt, hvor en gammel Helt eller Neſſe-Konge, ved Navn Halvor, ſkal have boet. Her har ſtaaet en gammel Stolpebod, uſædvanlig ſtor, med Gange eller Svaler rundt om, hvori fandtes ubrugte ſtore Liigkiſter og ualmin-

delig

Digitized by Google

delig store Sengesteder. Videre har været forvaret i dette Huus gamle Lysestager af Jern og en Kiste fuld af gamle Pergamentsbreve. Desuden har staaet paa Gaarden en lang Tværbygning, hvori var indrettet en stor Sal og neden under et Fangehuus. Et Stykke neden for Gaarden sees Levninger af en Offerhøi fra de hedenske Tider.

Vuku Sogn, et Anner til Verdalens Præstegield, i Stør- og Verdals Fogderie, Tronhiems Amt, bestaaende af 118 smaa og store Gaarde. Kirken, som er en Træbygning, ligger 1 Miil mod Østen fra Hovedkirken.

Væblungnæs, en Gaard, beliggende ved Romsdals Fiord, strax hos Raum-Elv, i Grytkens Præstegield, Romsdals Fogderie og Amt, som er Tingsted for Romsdals og Volds Otting, samt tillige Giestgivergaard. Ved Gaarden er en Havn, som tilforn har været dyb nok for endeel Skibe, og for 10 til 20 Jægter, men nu kan ikke flere end 2 a 3 Jægter ligge der, helst i stor Ebbe, og den vil formodentlig blive aldeles ubrugelig formedelst den Mængde Sand, som Elven bringer med sig. 1½ Fierding uden eller Vesten for Væblungnæs ligger et Bierg ved bemeldte Romsdals-Fiord, kaldet Rundberge, hvorpaa staaer en Rad Rune-Bogstaver indhugne i den steile Klippe 2 a 3 Favne høit over Vandets Flade.

Vægens Fierding, et Tinglaug i Helgelands Fogd., Nordlands Amt, hvis Tingsted er Gaarden Køren. Dette Tinglaug bestaaer af en stor beboet Ø, kaldet Vægen, som udgiør et Kirkesogn og Præstegield under Helgelands Provstie, hvortil er en Sognepræst. Den ligger 2 Mile fra det faste Land, er 4 a 5 Mile i Omkreds, og omgivet med mange smaa Øer.

Værnæsbøygden, et lidet Bøygdelaug, som tilhører Værnæs Hovedsogn, i Støredals Præstegield, Stør- og Verdals Fogderie, Tronhiems Amt. Denne Bøygd har Støredals Elv og Støredals Fiord paa 2de Sider, nemlig mod Sønden og Vesten, og bestaaer af 31 Gaarde, som Aar 1774 bleve beboede af 43 Gaardmænd, 89 Huusmænd, 50 Inderster, og i alt 626 Siele.

Værnes-Gaard, een af de betydeligste og smukkeste, skiønt et største Gaarde i Støredalen, beliggende i sidstmeldte Værnæsbøygd, som formenes at have været en Kongelig Residents. Mange Kiæmpehøie sees deels inden og deels uden Gierds. I en af Gaardens Agre er opløiet en Antiqve af Messing eller et Slags guult Metal, som bestod af 2de Stykker, hvoraf det ene har tient til Dækfel uden over det andet. Det yderste eller udvendige Stykke var meget smukt udarbeidet, bestaaende overalt af durkbrukket Arbeide,

Digitized by Google

Arbeide, og dannet som en aflang eller oval Skaal eller Laag, overst oppe i Midten besat med en Krone, og deromkring 4 opstaaende Spidse. Denne Dækkel passede net uden over den indvendige Skaal, som ogsaa var ziret med gammeldags Udgravning, og ved Jern- eller Kobber-Stifter have de været hæftede til hinanden. Ved denne Antiqve blev tillige fundet 2de mindre Metal-Kar. Gaarden har været beboet af afg. General-Lieutenant v. Skults, som opførte derpaa en prægtig Bygning af Tømmer. Gaarden ligger paa en meget stor Slette imellem 2de Elvemæle, den gamle og nye, som Størdals-Elv har dannet. Gaardens Skyld er 1 Spand 2 Øre 12 Marklaug, har 17 Huusmandspladse paa den saa kaldte Størdals-Hals, strax ved og Østen for Størdals-Elvens Udløb, hvor tillige boer en Giestgiver og nogle Inderster. Udsæden paa Gaarden er hen ved 100 Tønder aarlig.

Værnes Hovedsogn og Præstegaard, see Størdals Præstegield.

Værøe Præstegield i Lofodens District, Lofodens og Vesteraalens Fogderie og Provstie, Nordlands Amt, bestaaer af 2de Kirkesogne, som ere: Værøe Hovedsogn og Røst Annex, beliggende paa 2de Øer, kaldet Værøe og Røst. Værøe, som indeholder Hovedsognet, og udgiør en Fjerding eller Tinglaug, ligger 3 Mile fra Røst og ½ Miil fra Moskenøe, er henved 3 Mile i Omkreds. Under Øen falder godt Fiskerie, men Øen i sig selv er klippig og besværlig at komme til med Baade. Til Præstegieldet er en Sognepræst. Tingstedet er Gaarden Nordland.

Y.

Yttre- og Indre-Dals Skibreede, et Tinglaug i Søndfiords Fogderie, nordre Bergenhuus Amt, bestaaende af Yttre-Holmedals Præstegield, hvis Tingsted er Gaarden Trods.

Yttre-Holmedals Præstegield, see Holmedal.

Yttre- og Indre-Sogn, 2de Districter, som hver udgiør et Sorenskriverie, men tilsammen ikkun eet Fogderie, under sidstmeldte Amt, som kaldes i Almindelighed Sogn, efter en Konge ved Navn Sokni, der har boet i Sokne- eller Sognedalen. Dette Fogderie grændser i Vester mod Nordhordlehn, og strækker sig langs Sognefiord 16 Mile ind i Landet, hvor det mod Øster grændser til Fillefield og Valders; i Sønder grændser det mod Hardanger, og i Nord mod Søndfiord. Sognefiorden, som har samme

Digitized by Google

samme Længde som Districterne, skyder fra sig adskillige Arme eller Tværfiorde. Hele Fogderiet indeholder 9 Præstegielde, nemlig: Evinvig, Viig, Leganger, Urland, Leirdal, Sognedal, Hafsloe, Dale, og Justedal, hvilke tilsammen bestaae af 34 Kirkesogne, med 1020 matrikulerede Gaarde, som igien ere inddeelte i 19 Skibreeder eller Tinglauge, saasom: Gulan, Udvær, Lavig, Viig, Qvamsøes, Klævold, Tingum, Søstrand, Urland, Nærøen, Leirdal, Borgen, Aardal, Sognedal, Norum, Solveren, Marisiæren, Lyster, og Justedal; hvor Tingene holdes 2de Gange om Aaret efter Forordning af 23de Maji 1755, nemlig: om Sommeren i Junii og Julii, og om Høsten i October, November og December Maaneder. Her ere overalt gode Kornmarker, saa at Almuen for det meeste hielper sig med egen Avling. Her voxer tillige en Mængde Roer, Humle, Hauegefrugter, Æbler ꝛc. Ligesaa gives her god Høeavling og fede Græsgange, hvorved holdes en stor Deel Creature, som afgive Fedevare endog til Udførsel. Skovene ere iligemaade gode, hvoraf hugges, hvad til Gaardenes Vedligeholdelse behøves, desuden endeel Saug- og Bygnings-Tømmer til Udførsel, og i Fiordene falder skiønt Fiskerie; saa at Almuen ikke mangler Næringsveie. I dette Fogderie har forhen lagt en skiøn Kiøbstæd, kaldet Kopanger eller Kaupanger, som Aar 1182 blev ødelagt af Kong Sverre. Her har og været i Drivt et Robberværk, under Navn af Aardals- eller Semdals-Værk.

Yttre-Sogns Sorenskriverie sammesteds, bestaaer af ovenmeldte Præstegielde, nemlig: Evindvig, Viig, Leganger, og Urland, hvilke indeholde 17 Kirkesogne og 10 Skibreeder, som ere: Gulens, Udværs, Ladvigs, Viigs, Qvamsøes, Klævolds, Tingum, Søstrand, Urlands og Nærøens Skibreede, hvor Tingene holdes, som ovenmeldt, 2de Gange om Aaret, nemlig: om Sommeren i Junii og Julii, og om Høsten i November og December Maaneder. Sorenskriverens Domme indstævnes for Bergens Laugdømme.

Yttre-Strand, saa kaldes Lehnsmandsgaarden for Vandelvens Præstegield, under Søndmørs Fogderie, Romsdals Amt, som tillige er Tingsted for Vandelvens Skibreede, hvilken Gaard skylder 2 Vog Fisk.

Ytterøen, en stor beboet Ø, som paa de fleste Steder er meget smuk, men har tildeels høie og steile Bierge, fornemmelig paa den vestre Kant, beliggende Sønden for Indersøen, i Indersøens Fogderie, Trondhiems Amt, havende Inderøe-Fiorden paa nordre, og Skognens eller Verdals-Fiorden paa søndre Side, strækkende sig i Øst og Vest. Dens Længde fra Lehnsmandsgaarden

Sand-

Digitized by Google

Sandstad, som den yderste Gaard i Vesten, til den inderste Gaard i Øster, kaldet Eines, hvor Øen endes med en smal Spids eller Landtunge, som strækker sig langt ud i Søen, er 1 Miil, og ¼ Miil breed paa begge Enderne, men i Midten ikkun et Par Bøssefkud. Denne Ø indeholder Hovedsognet for Ytterøens Præstegield, hvis Kirke, kaldet Eidskirke, staaer ved Præstegaarden Eid, paa det Sted hvor Øen er smalleft, et kort Stykke Vesten for Gaarden Øvre, som er Tingsted for Præstegieldet. Bemeldte Kirke er en grundmuret Bygning, og ligger med Præstegaarden meget frit og behagelig. Øen har ellers mange smukke, velbebyggede og derhos gode Gaarde, nogle forsynede med en liden Deel Skov, men alle lagte for høiere Skyld og Skatter end Fogderiets andre Gaarde. Kornavlingen er her i Almindelighed i alle Aar meget vis og foldig. Af Høe falder ingen stor Mængde, derimod ualmindelig fedt og godt, saa at her holdes skiønne Creature og gode Heste. Til mange Gaarde haves gode Kirsebær-Hauger. Indbyggerne ere meget ferme Søefolk, og drive især Vaarfiskeriet ved Havsiden, 10, 16 til 20 Mile fra deres Hiem. Fra Øen over til Indersøen er forskiellig Længde efter de Bugter og Indvige, som begge Derne indeholde, saasom deels ½ Miil og deels ¼ Miil, men fra Gaarden Sandstad til Mosviigen er kun et Bøssefkud, over et Sund, kaldet Saltviig-Sundet. Fra Strømmen paa Indersøen til Ytterøens Tingsted Øvre er 1 Miil, som almindelig er Ting-Touren, naar Veiret tillader det, men i Stormveir reises fra Strømmen 1 Mil til Lands langs Indersøen til en Gaard, kaldet Roſtad, og derfra til Søes over Fiorden ¼ Miil. Ytterøens Præstegield, som henhører under Vester Indherreds Provstie, bestaaer i alt af 3de Kirkesogne, nemlig bemeldte Eids eller Ytterøens Hovedsogn, og Annexerne: Mosviig, hvis Kirke staaer ved Gaarden Vinie, Norden for Ytterøen paa det faste Land, og Verran eller Vestviig, hvis Kirke staaer paa Gaarden Vestviig yderst ved Verra-Sund. Begge disse Annexkirker ere af Træe. Gaardenes Antal i hele Præstegieldet er 131 med 70 underliggende Huusmandspladse. Aar 1769 bestod Folkemængden i alt af 1200 Siele. Til dette Præstegield er en Sognepræst, hvis Korntiende beløber til omtrent 100 Tønder aarlig. Verrans Annexsogn har forhen lagt under Indersøens Præstegield og Tinglaug, men er i den senere Tid kommet under Ytterøen.

Øde-

Digitized by Google

Ø.

Øde- eller Øje-Sogn, et Annex til Vangs Præstegield, i Valders Fogderie, Christians Amt.

Ødefields Sogn, et Annex til Laurdals Præstegield, i Øvre-Tellemarkens Fogderie, Bradsberg Amt, bestaaende af 19 matriculerede Gaarde. Kirken staaer paa en Høi ved Gaarden Kirkebøe, og er en ældgammel Træbygning af en egen Bygningsmaade.

Ødemarks Sogn, et Annex til Aremarks Præstegield, i Idde og Marker Fogderie, Smaalehnenes Amt.

Ødse eller Ydse, en stor Gaard nær ved Verdalsøren, i Verdals Præstegield, Stør- og Verdals Fogderie, Tronhiems Amt. Her staaer paa en rund Høi en Bautasteen, som er overstrøgen med Kalk.

Øefiord, en stor Fiord i Vadle eller Øefiords Syssel, nordre Fierding af Island, som fra Havet skiær sig ind imellem Fliotahorn og det Næs Giögrer.

Øefiords eller Øyefiords Syssel, see Vadle.

Øens Sogn, et Annex til Askvolds Præstegield, i Søndfiords Sorenskriverie, nordre Bergenhuus Amt.

Øideren eller Øieren, et stort ferskt Vand i Hemnæs Sogn, Hølands Præstegield, Nedre Rommeriges Fogderie, Aggershuus Amt, som er 1 Miil lang og ½ Miil breed, grændsende til Trygstads, Enebaks og Rakkestads Sogne, hvorigiennem skaades en stor Deel Saugtømmer.

Øie- eller Øye-Gaard, beliggende i Melhuus Præstegield, Guldals Sorenskriverie, Tronhiems Amt, skylder 6 Spand, og er et dobbelt Dragoun-Qvarteer. Den er bekiendt af sine betydelige Agre og Enge, ligger flad, uden Bakker eller Høider; den er forsynet med anseelige, men tildeels gamle Husebygninger, og har sidst været eiet og beboet af Hans Excellence General-Lieutenant Casper Herman v. Krogh, som ved Forflyttelse solgte Gaarden til 4re Bønder, der nu eie og beboe den. Gaarden har 8 a 9 Huusmandspladse, og paa hver af disse holdes en Hest, og 4 a 6 Køer med nogle Faar. Ved denne Gaard, som støder til Tronhiems Fiord paa vestre Side, falder Gule-Elv ud i Fiorden ved det Sted Guuloseⁿ, og omringer Gaarden paa østre og nordre Side. Over Gaardens Eiendele falder Post- og Lande-Veien fra Tronhiem, igiennem Buvigen og Børseskognen, samt Ørkedalen til Romsdalen. Aar 1788, ved Hans Kongelige Høihed Kronprindsens Nærværelse i Norge, blev paa Øyer-Gaard holdet Kamp-

pement

pement for de nordenfieldske Regimenter, hvorved en betydelig Mængde Tilskuere vare tilstæde fra alle omliggende Districter.

Økeren, en upriviligeret Herregaard i Aggers Præstegield og Sorenskriverie, Aggershuus Amt, beliggende paa søndre Side af Aggers Elv, ¼ Miil fra Staden Christiania. Den ligger paa en høi Bakke, og er dertil en skiøn Allee af gamle anseelige Lindetræer. Hovedbygningen er 2 Etager høi, temmelig anseelig. Blandt Ladegaardens Huse udmærker sig især Fæhuset, da det er en stor muret Bygning af Graasteen til 40 Køer, hvorover ere Høelofter. Gaardens tilliggende Agre og Enge ere betydelige, foruden adskillige andre Herligheder. Haugen er stor og jevn, vel besat med gode Frugttræer.

Ølmens Sogn, et Annex til Sognedals Præstegield, i Indre-Sogns Sorenskriverie, nordre Bergenhuus Amt.

Ølvens Sogn, et Annex til Qvindherreds Præstegield, i Søndhordlehns Fogderie, søndre Bergenhuus Amt. Her er et Kobberværk i Drivt under Baroniet Rosendal, kaldet Lilledals- eller Christiansgaves-Værk.

Ølves, et District eller Bøygdelaug i Aarnæs Syssel, søndre Fierding af Island. Her ere de fornemste og meest bekiendte Varmebade i Island, fornemmelig 2de, som kaldes Geyser ved Reyke-Kirke og Badstofuhver eller Badstuen, kort neden for Geyser ved Bredden af en igiennem Bøygden løbende Elv, hvilken Elv er egentlig den nederste Ende af Hvidtaae, som her faaer Navn af Ølvesaae, og løber ud i Havet. Videre ligger i denne Bøygd et stort ferskt Vand, kaldet Ølves-Vatn.

Ølsviigen, see Ihlsviigen.

Ondverdarnæs eller Jøkelens-Taae, saa kaldes den yderste Pynt af Sneefieldnæsset, i Sneefields Syssel, vestre Fierding af Island, paa hvilket Næs er et Fiskerleie.

Øre-Sogn, et Annex til Tingvolds Præstegield, i Nordmøers Fogderie, Romsdals Amt, hvis Kirke staaer ved en Fiord, kaldet Botne.

Øre-Vand, et stort ferskt Vand i Mandals Fogderie og Amt, som ligger 9 Mile op fra Havet mod Norden, og er 2 Mile langt. Fra dette Vand har adskillige store Elve deres Udløb, deriblandt den bekiendte Mandals-Elv.

Ørebakshavn i Aarnæs Syssel, søndre Fierding af Island, er baade en Kiøb- og en Fiskerhavn. Ved denne Havn boe en stor Deel Familier, som udgiøre et Kirkesogn. Der tælles 19 store Gaarde, og henved 90 smaa Bøndergaarde, Hinaleier eller Husmandspladse indberegnede. Ørebak er et af de største Handelssteder, formedelst den Mængde Folk, som søger dertil fra Sønden-

og

og Øster-Landet. Den største Handel skeer med Qvæg og Faar, som her blive slagtede og nedsaltede, og siden udfares med Handelsskibene til Kiøbenhavn. Men Havnen er meget farlig, thi Stranden er fuld af Skiær, som Havet eller Søebrændingerne altid bryde paa, og Handelsskibene have ofte her forliist. Ovenfor Drebak ligger et Landskab, kaldet Kloen.

Øren Præstegaard, see Voldens Præstegield.

Øresveit, et Bøygdelav i Sneefields Syssel, vestre Fierding af Island.

Ørevellen, en stor Elv, som kommer fra et Field, kaldet Badik-Fieldet, i Øvre-Tellemarkens Fogderie, Brahsberg Amt, løber igiennem Hierdals Præstegield, og falder ud i Hitterdals Vand i Nedre Tellemarken. Denne Elv har for henved 60 Aar siden taget et andet Løb, end den før havde, hvorved den har giort og aarlig giør stor Skade paa Skov og Mark, samt bortaget 3 Huusmandspladse m. m. Ved Elvens første Udløb har den en slangeformig Gang, og løber 9 Gange frem og tilbage over den almindelige Landevei til Tinds Præstegield, hvilket foraarsager, at 9 bekostelige Broer maae holdes over den.

Ørlands Præstegield og Tinglaug, i Fosens Fogderie og Provstie, Tronhiems Amt, bestaaer af 3de Kirkesogne, som ere: Ørlands Hovedsogn, og Annexerne: Næs og Biungne. Hovedsognet udgiør den meget smukke og tillige store Halvøe Ørlandet, som ligger 5 Mile fra Tronhiem, er omringet af Tronhiems Fiord paa vestre og søndre, og Biungne-Fiord paa østre Side. Dette Land er meget fladt, har gode Kornjorder og Græsmarker, men ingen Skov, førend ved den store og anseelige gamle Herregaard Østeraad, som ligger henved ½ Miil Nordost fra Hovedkirken, paa hvilken Gaard er en Kirke eller Kapel, see Østeraad. Foruden denne Herregaard ligger her mange smukke, meget gode og tildeels betydelige Gaarde, saasom: Eide, hvor Stedets nærværende Sorenskriver Cancellieraad von Hadeln boer, Ophoug, Viig, Brekstad m. a. fl. Præstegaarden, kaldet Vekkem, er en meget betydelig Gaard, ligger strax ved Søen paa østre Side af Landet; her falder en anseelig Korn- og Høeavling, og Gaarden er vel bebygget. Strax Østen for Husene staaer Hovedkirken, en gammel grundmuret Bygning, tilhørende Cancellieraad Rosenvinge i Tronhiem m. fl. Til Hovedsognet høre og endeel Gaarde, beliggende paa søndre Side af Tronhiems Fiord. Til dette Præstegield er en Sognepræst, som, foruden Korntiende, har i visse Aar gode Indkomster ved Sild- og Fiske-Tienden, som hører, eller i det mindste burde være anseelig, da næsten alle Gaard- og Huusmænd ere gode Fiskere og Søefolk, og drive fornemmelig

Torske-

Digitized by Google

Torskefiskeriet om Vaaren og Sildefiskeriet om Høsten med megen Fordeel, item Laxefiskerie ved de saa kaldte Laxevorper. Tingstedet er Gaarden Brekstad, som tillige er Giestgiver- og Skydsted, beliggende strax ved Præstegaarden. Paa Ørlandet har i gamle Tider boet Hagen Jarl Griotgersøn, hvis Datter Kong Harald Haarfager tog til Ægte.

Ørkedalen, en meget smuk og særdeles velbeboet Dalstrækning, 5 Mile fra Tronhiem, som udgiør Hovedsognet til Ørkedals Præstegield, i Ørkedals Sorenskriverie, Tronhiems Amt. Fornemmelig ligge mange smukke og gode Gaarde paa begge Sider af den igiennem Dalen nedløbende store Elv, kaldet Ørkla, som kommer fra Ørkel-Søe, et stort fiskerigt Vand paa Dovrefield, og falder ud, efter et Løb af omtrent 15 Mile, i Ørkedals Fiord, ved hvilket Udløb en stor Samling af Huse staaer paa den saa kaldte Ørkedals-Øren, som bebees af nogle Handlende, adskillige Haandværkere, samt Oltappere, Arbeidsfolk og Fiskere, der i alt udgiøre noget over 200 Siele. Ørkedals-Fiord er en Arm af Tronhiems-Fiord, som paa dens søndre Side gaaer ind Østen for et Næs, kaldet Geitnæsset, og deler sig i 2de mindre Arme, hvoraf den sydvestlige gaaer ind til Ørkedals-Øren, og den østlige til Guuloſen, og kaldes Guulfiord. Bemeldte Ørkedals Præstegield henhører under Dalernes Provstie, og bestaaer af 2de Kirkesogne, nemlig: Ørkedals Hovedsogn og Børsskongnens Anner, som i det Civile hører til Strinde Fogderie. Hovedkirken er en stor grundmuret Bygning, staaende ved Præstegaarden, hvilken Gaard er velbebygget, og har betydelige Agre og Enge. I Hovedsognet er Meldals eller Lykkens Kobberværks-Smeltehytte opført ved en Tværelv, kaldet Svarka, som har sit Udløb i Ørkla-Elv, og er derved tillige Værkets Bergplads, imellem Gaardene Lykken og Fagerlien, kaldet Svarkmoe, samt en liden Kirke eller Kapel for Bergbetienterne og Arbeiderne, som betienes af Ørkedals Præster. Malmgruberne til dette Værk ligge i Meldals Præstegield, see Meldals Kobberværk. Til Præstegieldet er en Sognepræst og en residerende Kapellan. Tinget for Ørkedals Hovedsogn, som udgiør et Tinglaug, har en Tid været holdt paa Gaarden Monset, men siden paa Gaarden Follo. I Ørkedalen boe mange distingverte Familier, og Gaardene ere meget smukt bebyggede. Paa vestre Side af Ørkla-Elv, ved Ørkedals-Fiord, ligger især en meget betydelig gammel upriviligeret Herregaard, kaldet Giølme, hvor Kong Sverres Søster Cecilia har boet, see Giølme.

Ørke- og Guldals Fogderie i Tronhiems Amt, bestaaer af 2de Sorenskriverier, og har i fordum Tid tillige været 2de Fogderier,

Digitized by Google

derier, nemlig: Guldals og Ørkedals Sorenskriverier, som tilsammen indeholde 1528 matrikulerede Gaarde, hvilke ere inddeelte i 7 Præstegielde, som udgiøre 15 Kirkesogne, Fogderiet tilhørende, og 11 Tinglauge, uberegnet Bergstaden og Bergpladsene ved Kaaraas Robberværk, som høre under Værkets Jurisdiction. Foruden dette Værk, som ligger høiest oppe i Guldals Sorenskriverie, ligger i Ørkedals Sorenskriverie Meldals eller Løkkens Robberværk med den i senere Tid tilsøiede Grube, Hodals Grube. Ørkedals Sorenskriverie grændser i Sønder til Dovrefield, og høre dertil 2de af Gaardene paa Fieldet, nemlig: Drivstuen og Kongsvold; i Øster til Guldalens og Strindens Sørenskriverier; i Nord til Havet; og i Vester til Fosens og Nordmøre Fogderier. Dette Sorenskriverie bestaaer af 896 matrikulerede Gaarde, som ere inddeelte i 3de Præstegielde, nemlig: Ørkedalen 1 Sogn, thi Annexet under dette Præstegield hører, som før meldt, til Strinde Fogderie, dernæst Meldalen 2 Sogne, og Opdal eet Sogn. Disse ere igien inddeelte i 4 Tinglauge, saasom: Ørkedals, Meldals, Rennesboe og Opdals Tinglaug, hvor Tingene holdes 2de Gange om Aaret, nemlig: om Foraaret i Februarii og Martii, og om Høsten i August og September Maaneder. Sorenskriverens Domme indstævnes for Trondhiems Lavgting. Udi Ørkedalen boede i Kong Harald Haarfagers Tid, Kong Grytting, som stridede mod Kong Harald, og blev af ham overvunden. Udi Hagen Jarls Tid fik Torkild Turefrost Forlehning over Ørkedalen; han boede før udi en øde Skov ved Dovrefield, men flyttede siden til Ørkedalen, og hans Datter fik Sigmund Brestesøn, Hirdmand for Hagen Jarl. Efter Kong Oluf Tryggesøns Fald fik Einar Tambeskiælver af Erik Jarl Forlehning i Ørkedalen. Da Kong Oluf den Hellige kom til Riget Norge, fik han Undsætning med Skibe og Folk af Ørkedalen, hvor han tillige siden havde en Gaard, og reiste øfte igiennem Ørkedalen op ad Opdal og over Dovrefield. Aar 1234 var Amund Kræggedan, Kong Hagens Lehnshøvding i Ørkedalen, hvorhen han maatte undflye for Hertug Skules Forfølgelse; og Hertug Skule maatte ogsaa tage Flugten igiennem Ørkedalen til Opdal, og derfra over Dovrefield, under hans Rebellion mod Kongen, hvilket alt Sn. Sturlesøns Norges Historie ommelder.

Ørskougs Præstegield i Søndmørs Fogderie og Provstie, Romsdals Amt, er et af de saa kaldte Hovedkald paa Søndmør, og har til Aar 1759 været, næst Borgund, det største Præstegield sammesteds, bestaaende af 4 Kirkesogne, nemlig: Ørskoug, som Hovedsogn, og Annexerne: Søkelven, Stranden, og Stordalen;

Digitized by Google

dalen; men i ommeldte Aar blev dette vidtløftige Kald efter Kongelig Anordning deelt i 2de adskilte Præstegielde saaledes, at Ørskoug og Søkelven, tilligemed det i begge Sognene beliggende Mensalgods, udgiør det ene, og derimod Stranden og Stordalen, tilligemed den øvrige Deel af Mensalgodset, det andet Præstegield. Under Ørskougs Præstegield indbefattes nu altsaa ikkun Hovedsognet Ørskoug og Søkelvens Anner, som begge, paa een eneste liden Ve nær, bestaae af fast Land; men ere dog ved den saa kaldte Storfiord mestendeels adskilte fra hinanden. Hovedsognet indeholder lutter Dale og Strande, hvilke alle vende hen til bemeldte Storfiord, og da Strandsiderne ved denne Fiord ere temmelig smalle og steile, saa ere de kun lidet skikkede til Agerdyrkning, hvilket foraarsager en stor Ulighed i Sognefolkets Omstændigheder; thi naar Daleboerne i Almindelighed kan avle al Slags Sæd i tilstrækkelig Mængde, og behielpe sig med egen Kornavling, saa maae Strandsidderne derimod gemeenlig søge Undsætning andensteds fra, og aarlig kiøbe endeel fremmede Kornvare. Sognet ligger paa begge Sider af Storfiorden, og derved deles i 2de Hovedparter, nemlig i nordre og søndre Part, hvoraf den Nordre udgiør den største og vigtigste Deel, som grændser i Nord til Naboe-Fogderiet Romsdalen. Denne Part inddeles i 4 Bøygdelauge, nemlig: Solnør-Dal, Abelsætstrand, Ørskoug-Dal, og Vestre-Bygd. Ørskougdalen eller Ørskoug-Bygd gaaer op ved Enden af Abelsætstranden, fra den saa kaldte Ørskougsvig, en dyb Bugt af Storfiorden. Denne Dal falder i Begyndelsen meget flad og jevn, men bliver siden, ved adskillige paa langs gaaende Terrasser eller Jordvolde, alt mere og mere forhøiet paa begge Sider, indtil ¼ Miil op i Landet, hvor Dalen indknibes og bliver ubeboelig. Paa ommeldte høie Volde ligge Gaardene meget smukt, og imellem dem, omtrent midt i Dalen, har Naturen dannet en mindre Dal, hvorigiennem løber en stille og behagelig Elv. For det øvrige er Dalen indsluttet paa begge Sider af høie Fielde, og paa nordre Side, tæt ved et høit Field, kaldet Veithorn, aabner sig en Tværdal, hvorigiennem falder en Alfarvei hen til Tresfiorden i Romsdalen, som regnes for at være 2 Mile lang. En Miil op i Landet, temmelig højt blandt Fieldene, ligger et ferskt Vand, kaldet Steengaardsvandet. Den igiennem Dalen nedflydende Elv, kaldet Ørskougs-Elv, har sit Udspring fra adskillige smaa ferske Vande, men især fra ommeldte Steengaardsvand, og fra et Norden for liggende Vand, kaldet Jute-Vand, begge ved Romsdalens Grændser. Denne temmelig store Elv har for nærværende Tid sit Hovedløb igiennem Ørskougdalen, og falder ud i Storfiorden paa nordre Side af Præstegaarden Ørskoug, som

Digitized by Google

som ligger længst nede i Dalen; men denne Elv skal forhen kun have nedsendt en Elvegreen, som tog sit Løb paa Præstegaardens søndre Side, og derimod havt sit rette Udløb ¼ Miil derfra mod Sønden, ved en Gaard, kaldet Almdam, hvor den nu kun nedsender en liden Deel af sit Vand igiennem den gamle Hovedrende. Denne Forandring gives tydelig tilkiende af det gamle Elve-Far, som paa begge Sider viser sig. Ved en Gaard, kaldet Gidskemoe, som er den øverste Gaard i Dalen, har Elven forandret sit Løb. Formeldte Præstegaard Ørskoug, hvoraf Dalen og Præstegieldet bær Navn, er baade den smukkeste og bedste Præstegaard paa Søndmør, af Skyld 3 Vog Fisk, hvorhos ligger en Gaard, kaldet Hugaas, af Skyld 2 Bispd. 6 Mark Fisk, som Præsten har til Underbrug. Paa Ørskoug staaer Hovedkirken, imellem Baaningshusene og Stranden. Den er en ordentlig Korskirke, opbygt af Stáver, forsynet med et Par smaa Taarne eller Træspire, og indvendig prydet ei allene med Malerarbeide, Skilderier og deslige, men og med kostbart Billedhuggerværk paa Altertavle, Prædikestol, Font o. m., som altsammen bestaaer af mørk Eeg. Ved en af Stolene i Kirken er opreist paa en Træstang et Par Favne høit fra Gulvet et gammelt Træbillede, som har følgende usædvanlige Skabning. Billedet er egentlig udarbeidet af eet og samme Stykke Træe, men forestiller dog 2de adskilte Personer, af hvilke den ene vender Ansigtet op mod Choret, og forestiller en Kongelig Person med Krone og Harnisk, trædende paa et Monstrum eller Udyr, som har et Menneskehoved med Krone paa, men en Krop, som et firefødet Dyr, og en Slangesvands, der snoer sig om Billedets Fødder. Af Armenes Stilling sees, at Billedet tilforn har holdt noget i hver Haand; men begge Hænder ere nu borte. Det andet Billede, som vender Ansigtet ned efter Kirken, har tabt den ene Haand, men holder Skiødet af sine Klæder med den anden, som er i Behold, og forestilles i øvrigt med Skiæg og bart Haar. Midt imellem disse Personer udgaae fra begge Sider nogle Straaler som Ildsluer, og imellem deres Hoveder eller Nakker er fæstet en cirkelrund Plade, som holder 1 Spand i Diameter. Begge disse Billeder, som ere omtrent ½ Alen høie, staae indsluttede i en firkantet Træramme, der har paa Siderne endeel Zirater af Anseende som Fæstningsværker, men oven til en bevægelig Krone, som staaer lige over begge Billeders Isser. Det ene af disse Billeder formoder Professor Strøm at være Kong Oluf den Hellige. Kirken eies af en Proprietair, og ligger dertil et Jordegods, bestaaende af 24 Vog 1 Bpd. 11 Mark Fisk. Hele Ørskougs Dal indeholder i alt 13 matrikulerede Gaarde, som tilsammen skylde 34½ Vog Fisk, og beboes af 41 Gaardmænd og 4 Huusmænd,

Digitised by Google

Præstegaarden indberegnet. Den anden og søndre Hovedpart, som er den mindste og ubetydeligste Deel af Hovedsognet, har 3de Bøygdelauge, nemlig: Ramstad-Dal, Søeviig-Dal, og Fyrre-Strand. Begge Sognene har 116 matrikulerede Gaarde, af Skyld 277 Vog 1 Bpd. 6½ Mark Fisk, hvilke bleve Aar 1766 bebøede af 340 Gaardmænd og 16 Pladse- og Huusmænd, deraf i Hovedsognet 61 Gaarde, af Skyld 109 Vog 6½ Mark Fisk, beboede samme Aar af 145 Gaardmænd, samt 9 Huus- og Pladsemænd. Aar 1758 bestod Folke-Antallet i alt af 2034 Siele, deraf i Hovedsognet af Mandkiøn 410 og af Qvindekiøn 472, tilsammen 882; men ved det i Aaret 1769 optagne Mandtal blev ikkun befunden i hele Præstegieldet af Mandkiøn 952 og Qvindekiøn 997, tilsammen 1949 Siele. Almuens fornemste Næring er ved Fiskerie, hvoraf Vaarfiskeriet, eller den Torskefangst, som aarlig gaaer til i Borgensund og Breesund, er det fornemste. Af Fyrreskove haves kun lidet Forraad, men derimod af Birkeskov saa meget, at aarlig udføres endeel Brændeved. I øvrigt i Henseende Jordbruget er Hovedsognet meget ringe, derimod Annexsognet særdeles godt, og af den Aarsag, ligesom ogsaa i Henseende dets smukke Situation, kaldes det lille Danmark. Til dette Præstegield er en Sognepræst.

Ørsten Sogn, et Annex til Voldens Præstegield, i sidstmeldte Fogderie, ligger paa østre Side af Hovedsognet, og bestaaer kun af een Fiord og een Dal, som begge gaae frem i een Strækning fra Nordvest til Sydost, og indsluttes imellem Voldsfiorden og Jørgenfiorden. Sognet har ellers mange smukke Situationer, er vel beboet og vel dyrket. Rugsæd er her noget mere almindelig og større end paa andre Steder, og Malt gisres overalt i temmelig Mængde; saa at Almuen i sædvanlige Aar ingen Tilførsel behøver af fremmede Kornvare, men langt mere har Korn at overlade og sælge til Andre. Paa Fiskerie lægge de megen Vind, da de ei allene om Vaaren udrede omtrent 30 store Fiskerbaade, og med dem drive Torskefangsten i Borgensund og Breesund; men gisre og om Sommeren idelige Reiser i Vester-Havet, 5 til 6 Mile ud fra Kysten, for at fange Qveiter eller Helleflynder og Langer. Her haves og overalt skiønne Græsgange, følgelig skiøn Qvægavling, og en Hoben Fedevare til Afhandling. Skov mangler heller ikke, undtagen Fyrreskov, som ikkun findes paa eet eneste Sted. Det ene med det andet gior, at Sognets Almue overhoved kan siges at være ganske velholdne. Sognet inddeles i 2de Hovedpatter, nemlig de Gaarde, som ligge ved Ørstefiorden og de derfra opgaaende smaa Dale, og dernæst Ørstedal. Bemeldte Ørstefiord ansees egentlig for en Green af Vartdals-Fiord, fra hvilken den

gaaer

gaaer ind i Landet i en krum Linie, fra N. V. til Sønden og O. S. O., og strækker sig i 1 Miils Længde hen til Ørstedal. Den tager sin Begyndelse fra 2de Landpynter, nemlig fra Riaanæsset ved Vartdals-Stranden paa den østre, og fra Steennæsset ved Voldsfiorden paa den vestre Side, er sammesteds temmelig breed, men bliver siden alt mere og mere trang og indknebben. I Fiordens Munding ligge 2 smaa Øer, af hvilke den største er beboet, og disse ere de eneste i Sognet. Strandene paa begge Sider af Fiorden have tildeels høie Fielde, men ere derhos skovrige, smukke og vel beboede. Fra disse Strande opgaae nogle smaa Dale, saasom: Lie-Dal, en smuk og vel beboet Dal, ligger paa Fiordens østre Side; Skorge-Dal, en liden, trang og ubeboet Dal paa samme Side; og endeel af Eegsæt-Dal, som støder til Ørste-Fiordens vestre Side. Denne Dal er ligesom den førstnævnte vel beboet. De andre Gaarde, som ligge adspredte ved Fiordens Strandsider, ere temmelig vel bebygte, saa og prydede med smuk Løvskov. Her ligger paa østre Side Lehnsmandsgaarden Viig eller Ørsteen-Viig, som er Tingsted for Ørstens Skibreede. Ørstedalen, som og kaldes Aamdal, og udgiør den anden Hovedpart, gaaer, som før meldt, i en lige Linie op fra Fiordens Botn i O. S. O., og strækker sig først 1 Miil hen til Ørstedals-Vand, hvor Viigebygden støder til paa vestre Side, og derfra endnu ½ Miil høiere op til en Gaard, kaldet Biørdal, hvor Bondalen støder til paa østre Side. Igiennem disse 3de Dale, som høre til 3de forskiellige Sogne, løber en Alfarvei af 3 Miles Længde fra Isrgenfiord til Voldsfiord, og fra begge disse igien en Landevei ned til Ørstefiorden. Ørstedalen igiennemskiæres af en temmelig stor Elv, som danner ommeldte Vand, og har paa visse Steder et dybt Elvefar med høie Elvebakker eller Aabredde, men ved Udløbet, hvor Dalen er meest breed og jevn, spreder sig ud i mange smaa Grene, og tager desuden til sig paa østre Side 2de Tværelve, som løbe ned fra 2de til Hoveddalen stødende Tværdale, nemlig: Moedal nederst i Dalen, som er en liden Dal, og Folstaddal, ½ Miil oven for, er meget større, og har i alt 9 Gaarde. Ørstedal ansees for een af de største, folkerigeste og frugtbareste Dale paa Søndmør, endskiønt Sæden tager undertiden Skade, deels af for megen Varme, og deels af Kulde. Saa frugtbar som den er, saa smuk og behagelig er den tillige overalt; thi ved Elvemunden ligger en stor Slette, som er giennemskaaren af mange Elvegrene; længere op sees endeel høie Elvebakker, med jevne Enge og deilige Lunde paa begge Sider; og op mod det øverste ligger det store ferske Vand, omringet af smukke Gaarde paa alle Kanter, og har Dalen overalt en temmelig Deel smuk og

god

Digitized by Google

god Løvskov, fornemmelig Birk, Aare og Hassel, samt paa en Gaard, kaldet Vatne, paa vestre Side af Ørstedals-Vand, en temmelig Deel Fyrre. Dalen har i alt 32 Gaarde, som beboes af omtrent 112 til 114 Gaardmænd og nogle Huusmænd. Paa een af Gaardene nederst i Dalen ved Elvemunden, nemlig Vælde, staaer Sognets Kirke paa en høi Bakke imellem 2de Elvegrene, som giver den en smuk Anseelse. Den er bygt af Staver i Form af et Kors, og indvendig meget vel prydet med Malning, Forgyldning og Billedhuggerværk, især hvad Altertavlen angaaer, saa at den ansees for een af de smukke Kirker, hvilket for endeel tilskrives en afdød Handelsmand og Lehnsmand her i Sognet, Niels Knudsen Viig, som med sin Familie sees afskildret paa en vel udarbeidet, i Kirkens nordre Fløi hængende Tavle. Paa Kirkegaarden sees en Hoben Liigstene, liggende oven paa Gravene, bestaaende af tynde Graasteensplader, hvori de Afdødes Navne og Dødsdage ere udhugne af Bønderne selv. Kirken eies af en Proprietair, og hører dertil et lidet Jordegods, bestaaende af 8 Vog 1 Bispd. 10½ Mark Fisk. Hele Sognet indeholder 61 Gaarde, af Skyld 166 Vog 1 Bispd. 9 Mark Fisk, hvilke Gaarde bleve Aar 1768 beboede af 177 Gaardmænd og 7 Huusmænd. Aar 1757 bestod Folkemængden af 1075 Siele, deraf 487 Communicantere.

Ørsøen, et ferskt Vand i Idde Præstegield, Idde og Marker Fogderie, Smaalehnenes Amt, som er 1 Miil langt og hen mod ¼ Miil paa det bredeste. Fra dette Vand, som for endeel gior Grændseskiel imellem Hovedsognet og Annexet, udløber en Elv ved Gaarden Præstebakke, som efter en kort halv Miil falder ud i Iddefiord, strax Norden for Herregaarden Berby. Elven driver nogle Saug- og Møllebruge.

Øræfa, et lidet District i Skaftefields Syssel, østre Fierding af Island, som i fordum Tid har været et deiligt Landskab, men er nu aldeles ødelagt af ild- og vandsprudende Isbierge, som ligge oven for det flade Land, og derved forvandlet til en Ørav eller Ørken. Blandt ommeldte Isbierge har et Navn af Ørætejøkel, som er et af Landets høieste og steileste Isbierge, hvilket deles i 2de Dele, nemlig: Sandfells-Jøkel, som er den vestlige, og Knappafields-Jøkel, den østlige Deel.

Øsekots-Kilde, et mineralisk Vand eller Suurbrønd i Sneefields Syssel, vestre Fierding af Island, som af Indbyggerne kaldes Ølkilde eller Oelkeldurner. Denne Kilde kommer op af en stor og haard Tun, har en melkagtig Farve, men Vandet er reent og meget koldt, uagtet det idelig skyder Bobler op og bruser bestandig.

Øslebøe

Øsleboe Sogn, et Anner til Holme Præstegield, i Mandals Fogderie og Amt, hvis Gaarde skylde 97 Huder 3 Engelsker Fedevare. Aar 1787 bestod Folkemængden af 678 Siele.

Østbødal, en Dalstrækning i Nordmørs Fogderie, Romsdals Amt, hvoraf den øverste og største Deel tilhører Surendals Præstegield eller Ranæs Sogn, men den nederste Part, Stangvigs Gield. Igiennem Dalen løber en Elv, kaldet Siøaa, som kommer fra en øde Dalstrækning, kaldet Siøaadalen, og fra de paa Grændserne mod Opdal liggende Fielde, hvilken Elv falder ud i Havet, efter at den har forenet sig med en anden Elv, kaldet Qvenbøelv.

Østbøygd-Elven, en stor Elv i Tinds Hovedsogn og Præstegield, Øvre-Telemarkens Fogderie, Bradsberg Amt, kommer fra et Vand, kaldet Tesingsøe-Vand, og efter et Løb af omtrent 3 Mile falder ned i Tindsiøe.

Østefiord eller Østfiord, en Fiord i Voldens Hovedsogn og Præstegield, Søndmørs Fogderie, Romsdals Amt, som begynder ved Voldsfiordens Ende, og løber mod Østen eller O. S. O. indtil henimod Slutningen, da den bøier om til Sønden og Vesten. Denne Fiord, som egentlig ansees for den anden og sidste Fortsættelse af Rødefiord, begynder paa østre Side ved et Næs, kaldet Furnæsset, men paa vestre Side ved Kiilsfiordens Aabning, og holder omtrent 1 Miil i Længde. Den er i Begyndelsen temmelig breed, men tager siden alt mere og mere af indtil den Pynt Skaarnæs, hvor den er meget smal, derimod siden udvider sig og bliver mere rummelig. Den har en anseelig Dybde, og paa begge Sider, især paa den østre, meget steile Fielde, med høie og smalle Strande, men er dog temmelig vel beboet, og indbefatter en Hoben Gaarde, endskiønt ikke meget frugtbare; derimod falder i Fiorden skiøn Herlighed af Fiskerie, fornemmelig af Sild og Stør, desuden en god Deel Qveiter, som fanges med Dyb-Liner, og en Hoben Smaafisk med Snor og Angel eller Krog. I Fiordens Botn haves og betydelig Laxefangst.

Østensøe-Skibreede, et Tinglaug til Søndhordlehns Fogderie, søndre Bergenhuus Amt.

Østensøe Sogn, et Anner til Vigørs Præstegield sammesteds, see Vigør.

Østeraad, en gammel privilegeret Herregaard, beliggende paa Ørlandet, omtrent ½ Miil Nordøst fra Ørlands Hovedkirke i Fosens Fogderie, Trondhiems Amt, som i den gamle Historie er bekiendt deraf, at den har været beboet af Giurd Boarsøn, hos hvilken Sigurd Haraldsøn blev opfostret. Siden boede der Sigurd Raaresøn, og efter ham hans Søn Jon Østraad, som

havde

havde Hertug Skules Søster Sigrid til ægte. I de efterfølgende Tider har denne Herregaard med dens tilliggende Jordegods tilhørt Norges Kanzler Jens Bielke, og hans Søn Kanzler Ove Bielke, som lod Gaarden prægtig opbygge, og til Erindring om hans Fader opsatte en Steenstøtte med en indhuggen Inskription. Gaarden ligger paa en høi Bakke, omtrent i Midten af dens tilliggende Jorder, som paa østre og søndre Side gaae lige ned til Søen. Hovedbygningerne ere opførte af Grundmuur i en indelukket Firkant med en anseelig Port foran. Lige imod Porten er den egentlige Vaaningsbygning, hvortil man gaaer op af en høi Steentrappe, og bestaaer af 2de store Stuer og flere Værelser, med en Forstuedør i Midten, og derved paa østre Side er en Kirke eller Kapel, som har en smuk Indretning og smukke Ornamenter, derhos et Begravelsessted, hvor de afdøde Kanzlere og deres Familie med flere Liig ere staaende i smukke Kister. Begge forneldte Stuer ere zirede med mange Billeder i Murev, og de Bielkers Vaabener ere paa adskillige Steder anbragte. I enhver Stue staaer een af de i gamle Tider brugte Kaminer, og er i øvrigt ligesom den hele Bygning, efter den gamle gothiske Bygningsmaade, meget anseelig og zirlig saavel ud- som indvendig. Begge Sidebygningerne bestaae ikkun af een Etage. Under Gaarden ligger adskillige Huusmandspladse, samt temmelig god Skov og Fæemark. Besten for Ørlandet ligger endeel Øer og Holme, kaldet Tarven, som høre til Østeraad, hvilke ere meget græsrige, og hvorpaa holdes en stor Deel Heste, Øxne, og engelske Faar. Denne Herregaard eies og beboes nu af Cancellieraad Holtermann. Han behandler og forretter de forefaldne Skifter efter de Døde paa sit Gods, hvilket forhen i lang Tid tilkom Fogderiets Sorenskriver, men er forandret i nærværende Sorenskriver Cancellieraad v. Hadelens Tid, dog saa, at ham under hans Embedstid intet fragaaer af Skifte-Salarium.

Østerbærums eller Haslum Sogn, et Annex til Aster Præstegield, i Aggers Sorenskriverie, Aggershuus Amt. Her er et Jernværk i Drift, kaldet Bærums-Værk.

Østerdalens Fogderie, i Hedemarkens Amt, grændser i Nord mod Guldalen i Trondhiems Amt; i Øster mod Sverrig; i Sønder mod Solør; og i Vester mod Hedemarken. Det bestaaer af 7 Præstegielde og Tinglauge, nemlig: Elverum, Aamodt, Rendalen, Tønsæt, Tolgen, Qvikne, og Trysild Præstegield, hvorunder hører 14 Kirkesogne, og desuden den halve Deel af Foldalens Annexsogn under Tønsæts Præstegield, den anden halve Deel høre til Lessøe Præstegield i Guldbrandsdalens Fogderie. I disse Præstegielde og Sogne ligger i alt 587 matrikulerede

Gaarde.

Digitized by Google

Gaarde. Kornavlingen her i Fogderiet er meget usikker formedelst langvarig Kulde om Foraaret og tidlig Nattefrost om Efteraaret, fornemmelig i Skovbygdene og Asdalene. Indbyggernes fornemste Næring er altsaa af Skovene, hvilke anhugges deels til Kull-Brænderie og deels til Saugtømmer, som herfra i betydelige Qvantiteter udføres igiennem den store Glommen-Elv, saa og ved Qvæg, som her have skiønne Græsning om Sommeren, og om Vinteren kan underholdes ved en anseelig Høeavling. Her ligger ved Grændserne mod Sverrig i Elverums Præstegield en Grændsefæstning, kaldet Christiansfield, og et Kobberværk i Qvikne Præstegield, kaldet Qvikne eller Indsæts-Værk, saa og endeel af Foldalens Kobberværk, see Foldalen, item en Hytte, i Tolgens Præstegield, tilhørende Røraas Kobberværk. I Store-Elvedalens Annexsogn under Aamods Præstegield er i Drivt en Spind- og Væve-Fabrik, hvis Bygning staaer strax ved Kongeveien, see Aamodts Præstegield. Over dette Fogderie er en Foged og en Sorenskriver. Tingene holdes 3de Gange om Aaret, nemlig: om Vinteren i Martii, om Sommeren i Julii, og om Høsten i November Maaned. Sorenskriverens Domme indstævnes for Hedemarkens Laugting.

Østerdalens Provstie, under Christiania Bispedømme, bestaaer af førmeldte 7 Præstegielde, med 14 Kirkesogne og Kirker, samt 2de Kapeller, hvortil ere 7 Sognepræster, og hvoraf den ene er tillige Provst over Provstiet.

Østerhorn, et Forbierg i Skaftefields Syssel, østre Fierding af Island, hvorfra gaaer et Sandrev ud i Havet.

Øster-Indherreds Provstie, under Trondhiems Amt og Bispedømme, bestaaer af 7 Præstegielde, som ere: Størdalens, Skognens og Verdalens Præstegielde i Stør- og Verdals Fogderie, Spareboens, Sneasens og Stods Præstegielde i Indersens Fogderie, og Sælboe Præstegield i Strinde Fogderie, hvortil i alt ere 7 Sognepræster og 5 residerende Kapellaner. Den ene af Sognepræsterne er tillige Provst i Provstiet.

Øster-Island, som og kaldes Østerlandet, eller den østre Fierding af Island, paa Islandsk Øst-Fierdinga-Fiordung, udgiør med nordre Fierding et Amt, og bestaaer af den Deel af Landet, som gaaer først Norden fra et Næs, kaldet Langenæs, og Sønder til sidstmeldte Forbierg Øster-Horn, og siden derfra igien i Vester til Stank-Elven ved Solheimesand. Den Deel af Østerlandet, som vender mod Østen, kaldes egentlig Østfiorde, for de mangfoldige Fiordes Skyld, som indskiær Landet. I det Civile er denne Fierding inddeelt i 2de meget store Sysler, nemlig: Mule og Skaftefields Syssel; men i det Geistlige i

4 Prov-

Digitized by Google

4 Provstier, saasom: Nordre-Mule, Søndre-Mule, Østre-Skaftefield, og Vestre-Skaftefield, tilsammen bestaaende af 37 Præstegielde, henhørende under Skalholts Bispedømme. I det Civile er Mule-Syssel inddeelt i 3de mindre Sysler, hvilke ere Mule-Nordre, Mule-Middel, og Mule-Søndre Syssel. Aar 1753 bestod den hele Fierding af 24 Tingsogne, med 475 Skattebønder og 648 andre Bønder. Aar 1760 vare her 563 Jorder eller Tuner. Aar 1770 eiede Indbyggerne 159 store og smaa Baade, de største for 10 Mand og de mindste for 2 Mand. Aar 1703 bestod Folkemængden af 7048, men Aar 1769 ikkun af 6177 Siele. Paa Østerlandet falder ofte Jordskiælv. Denne Strækning af Island blev tidlig besat med Folk, fordi Kysten laae lige for og nærmest for dem, som søgte derover fra Norge. Efter Arn Frodes Vidnesbyrd og Landnama Saga, skal denne Kyst forhen have været beboet af et Slags Folk, som kaldtes Papar, hvilke vare Christne fra Irland, men flygtede fra Island ved Nordmændenes Ankomst, som da vare Hedninger, blandt hvilke de ikke ville boe.

Øster-Molands Præstegield, i Nedenæs Fogderie, Provstie og Amt, bestaaer af 2de Kirkesogne, nemlig: Øster-Molands Hovedsogn, og Tromøe Annex paa Øen Tromøe. Hovedkirken er en grundmuret Bygning. Til dette Præstegield er en Sognepræst.

Øster-Porsgrund, en temmelig vel beboet Plads ved Skeens Elv eller Fiord, som med Vester-Porsgrund paa anden Side af Fiorden udgiør et Ladested, under Langesunds Tolddistrict, beliggende ½ Mil fra Byen Skeen, ½ Mil fra Brevig, 2 Mile fra Langesund, 10 Mile fra Kongsberg, 9 Mile fra Arendal, 4 Mile fra Øster-Riisør, 15 Mile fra Christianssand. Øster-Porsgrund ligger paa Gaarden Øster-Borges Grund i Gierpens Sogn, og tillige paa Gaardene Biørntvedts og Jønholts Grund i Eidanger Sogn, under Bamble Sorenskriverie, Nedre-Tellemarkens Fogd., Bradsberg Amt. En liden giennemløbende Elv, Aase-Elv kaldet, deler disse 2de Sognes Grunde, over hvilken Elv er en Broe. De i Porsgrund værende Borgere høre under Kiøbstæden Skeens Magistrat, men i det øvrige ligge begge Stederne under Landets Jurisdiction saaledes, at Øster-Porsgrund sorterer under Bamble, og Vestre-Porsgrund under Nedre-Tellemarkens Sorenskriverie. Til Øster-Porsgrund ligger en Øe, kaldet Toldbodøen, som forhen har tilhørt Gaarden Biørntvedt, men nu er Kongens Eiendom. Paa denne Øe, som er tilsøiet Gaarden Jønholt ved en Broe, staaer Toldboden for formeldte Langesunds Tolddistrict; denne er

en

Digitized by Google

en smuk og anseelig Bygning, indrettet Aar 1776, med adskillige Contoirer for de Kongelige Betientere, og derhos fornsden Pakhuus, og et Sprsitehuus med Sprsite. Desuden staaer paa Den en smuk Gaard med Sæbod, opbygt Aar 1783 af een af Øster-Porsgrunds Kisbmænd, hvortil er en skiøn Jordvei og Laste-Pladse. Broen og Toldbodbryggen holdes vedlige af Accise-Intraderne, som i øvrigt er tillagt Magistraten i Skeen. Øster-Porsgrund har en smuk Norskirke med et ziirligt Taarn, alt efter den nyeste Bygningsmaade, opsrt af Træe paa Gaarden Jønholts Grund, hvilken Kirke blev indviet den 10de Julii 1760, og da blev kaldet Jesu-Kirke. Den er forsynet med en smuk Alter-tavle, afskildret i Kisbenhavn, og foreskiller Christi Himmelfart; ligesaa en ziirlig Prædikestoel, og i øvrigt meget smukke Ornamenter. I Choret staaer 2de store Postamenter, foreskillende Moses og Aron, givet af Kisbmand Nicolai Aal. Kirken er bekostet opbygt ved Stedets Indvaaneres Gavmildhed, især ved afg. Cancellieraad Schnells Gave, som foruden mange smukke Ornamenter skienkede til Opbyggelsen en Kapital af 2200 Rdlr.; ligesaa har afgangne Geheimeraad Løvenskiold givet dertil 1000 Rdlr. Kirken har 2de Indgange igiennem store dobbelte Døre, og tillige et stort lyst Sacristie, samt Begravelsessteder under Kirken. Kirkegaarden er rummelig, omringet med en anseelig Muur, paa hvis vestre Side er en smuk muret Port. Den forrige Kirke paa Stedet var et Annex til Eidanger Sogn, men siden Aar 1762 udgisr med Vester-Porsgrunds Kirke og Menighed et Sognekald, hvortil er en Sognepræst, samt en Klokker paa hvert Sted, som tillige er Skoleholder. Aar 1782 bekom Kirken et prægtigt Orgelværk, som er bekostet ved Sammenskud af Indvaanerne med omtrent 2000 Rdlr. Paa Østre-Borges Grund er opsrt en stor rummelig Bygning, hvor et Sygehuus for Amtet er indrettet Aar 1776 til Cuur for de, som ere besængte med Radesyge, og betales for hver Persons Lægedom 8 Rdlr., og for Kost 14 ß daglig. Til Udgang af Aaret 1783 var indkommet 392 Syge, deraf 14 incurable, 29 døde, og 77 udgangne. En Doctor er her ansat, som tillige er Amtets Landphysicus, og nyder aarlig af Amtet samt af Skeen og Forstæderne 300 Rdlr.; desuden er ansat en Chirurgus i Sygehuset, som nyder aarlig Gage 100 Rdlr. De Syge melde sig for deres Præst, som meddele dem Attest, om de kan betale for sig eller ikke. De Uformuendes Cuur og Kost lignes aarlig paa Amtet. Ved Sygehuset er en Opsynsmand, som der med Familie er boende. Øster-Porsgrund bestaaer af en lang Gade med nogle smaa Tværgader eller Stræder, vel bebyggede med smukke Huse, dog alle af Træe. Paa begge Stederne Porsgrund boer

3 Laste-

Digitized by Google

3 Lastehandlere, en Viin- og Brændeviins-Handler, 7 Krambodhandlere, 18 Skippere, 2 Høkere, 4 Skoemagere, 9 andre Haandværkere af Skrædere, Smede og Snedkere, som have Laug i Skeen, en Giestgiver og mange Strandsiddere, som leve af Fiskerie, Kroehold og Dagarbeide. Til ethvert Sted er en Vægter. Folkemængden var Aar 1769 i alt 991 Personer, deraf 718 Communicantere. Begge Stederne have tilsammen omtrent 240 Huse, hvoraf endeel ere indlemmede i den almindelige Brandforsikkrings-Kasse for Norge, og hesaarsag ere her ordentlige Brandanstalter indrettede. Næsten til ethvert Huus eller Gaard er en anselig og god Jordvei, og ligge mange smukke og gode Lyst- og Avlsgaarde strax uden for Ladepladsene. Til Kammerherre von Løvenskiolds Gaard ved Øster-Porsgrund er Aar 1783 erhvervet Privilegium, ene at oversætte ved Færger eller Pramme alle Heste, Creature, Slæder ꝛc., som bringes imellem begge Steder. Til Aar 1784 var i Porsgrund bygget 5 Skibe, og i samme Tid eiede Indvaanerne paa begge Steder 16 Skibe, det største af 230 og det mindste af 23 Trælast-Læster. I Henseende Toldvæsenet, da er ved Toldstedet, som egentlig kaldes Langesunds Toldsted, beskikket og ansat en Told-Inspecteur, en Toldkasserer, en Kryds-Inspecteur, en Taxadeur, en Ober-Toldbetient, en Toldbetient, en Krydsbetient ved Langesunds Fiorden med 2 Røyerter, og desuden ved Toldboden 6 Røyerter. Disse boe alle i Porsgrund, efterdi Toldboden, som før meldt, staaer her. Herforuden er ansat under Tolddistrictet en Toldbetient i Brevig, en i Skeen, en i Stadthelle, og en ved Langesund, tilligemed 2 Røyerter paa ethvert af disse Steder. Aar 1792 indkom til Toldstedet 784 og udgik 697 Skibe. Langesunds Tolddistrict tager sin Begyndelse i Øster ved Helgerøen, hvor Laurvigs Tolddistrict ender, og strækker sig i Vester til Bisnesund imellem Bisrnse og Kisnse, hvor Kragerøe Tolddistrict tilstøder. Under dette Tolddistrict sortere Porsgrund, Langesund, Skeen, Brevig, og Stadthelle. De aarlig indgaaende Toldintrader beløbe til omtrent 6000 Rdlr., og de aarlig udgaaende til 32000 Rdlr. Den aarlig fastsatte Saug-Tiende er 2497 Rdlr. 40 ß. I Districtet ligger 69 priviligerede Saugbruge. Til Fiordens Ladesteder og Skeen indføres aarlig omtrent 50,000 Tønder Kornvare, og 60,000 Potter Kornbrændevin. Aar 1781 blev udført Jernværks Producter til andre Steder i Norge og Danmark, nemlig: af Stangjern 6347 Skipd. 6 Lpd. 5 Pd., forarbeidet Jern 300 Skipd. Kakkelovne 1972 Skipd. 5 Lpd., foruden hvad som omkring paa Landet og inden for Langesunds-Fiorden

Digitized by Google

den bleu solgt og forbrugt, som ei ved Toldboden er anmeldt. I begge Stederne Porsgrund er Mangel paa godt ferskt Vand, dog har Østre-Porsgrund et godt Springvand med Rør og Kamme. Havnen, hvor Skibene lade, er over ¼ Miil i Længde, og paa begge Sider af Porsgrund staae Sæboder og Brygger tæt ved Husene. Brevene til Porsgrund, som komme med den kisbenhavnske Post eller fra Christiania, afhentes ved en Bipost, og ligesaa fra de nordenfieldske Steder eller fra Tronhiem. For et enkelt Brev til eller fra Kisbenhavn betales 20 ß, og ligesaa 20 ß til eller fra Tronhiem.

Øster-Raabygdelaugets Sorenskriverie, i Raabygdelaugets Fogderie, Nedenæs Amt, bestaaer af 2de Tinglauge, som ere: Riisland og Vegusdal, hvor Tingene holdes 2de Gange om Aaret, nemlig: om Sommeren i Julii og om Høsten i October Maaned. Sorenskriverens Domme indstævnes for Christiansands Laugting.

Øster-Riisøer, en liden smuk Kisbstæd og meget beleilig Ladeplads, beliggende 4 Mile fra Arendal, 2 Mile fra Kragerøe, 2½ Miil fra Langesund, og 11 Miil fra Christiansand, strax Vesten for Øen Jomfruland i Nedenæs Fogderie og Amt. Den har tilforn lagt som en Ladeplads under Kisbstæden Christiansand, men Aar 1723 blev den adskilt derfra, imod at svare tilfælles med Byen Arendal til Christiansands aarlig 1000 Rdlr., og at Handelsborgerne indsættes af Christiansands Magistrat. Aar 1735 den 18de November fik Byen Kisbstæds Privilegier og eget Toldsted. Ved Byen er en skiøn Havn og godt Indløb fra Havet, hvorfor mange fremmede Skibe søge dertil, fornemmelig de Skadelidte, som her blive reparerede, da Byen har en Skibskran og Bradbænk, hvor baade store og smaa Skibe kan blive kisle halede og reparerede, samt tillige forsynede af Kranens Entrepreneur med alle Slags Skibsmaterialier. Ved denne Skibskran er Huse til Skibsfolkenes Logement og Pakboder til Skibenes Inventarium, saa længe Reparationen varer. De her boende Kisbmænd have god Handel med Trælast og andre norske Vare, og de eie selv en stor Deel Skibe. Byen har en Kirke, opbygt med Kongelig Tilladelse Aar 1646, og blev Aaret efter indviet, da den siden i 98 Aar laae som et Annex under Gierrestads Præstegield, men Aar 1745 blev separeret derfra tilligemed Annexet Sønneløv, hvilke 2de Sogne nu udgiøre et Sognekald, hvortil er en Sognepræst, som henhører under Nedenæs Provstie, og boer i Byen. Den civile Jurisdiction har forhen været bestyret af Byefogden i Arendal, men nu har Byen sin egen Byefoged, som tillige er Byeskriver, Notarius Publicus, og Auctions-Directeur. Øster-

Riisøers

Riissers Tolddistrict begynder ved Giernæs, hvor Kragerøe Tolddistrict ender, og strækker sig Vester til Narrestøe-Havn, hvor Arendals Tolddistrict tilstøder. De Kongelige og andre Betiente, som her ere beskikkede og ansatte, ere: en Told- og Consumtions-Inspecteur, en Told- og Consumtions-Kasserer, en Kongelig Told- og Consumtions-Betient, 2de Told- og Consumtions-Underbetiente, en Toldbetient paa Sandøen, og 4 Røyerter, deraf 2 i Byen og 2 paa Sandøen. Aar 1792 indkom til Toldstedet 455 og samme Aar udgik 437 Skibe. Samme Aar eiede Byens Kiøbmænd selv 61 store og smaa Skibe og Fahrtsier. I Tolddistrictet ere 30 priviligerede Saugbruge i Drivt, bevilgede til 13840 Bords aarlig Skiørsel. Ved Kongelig Resolution af 22de Martii 1793 er Bønderne i Tolddistrictet bevilget at sælge deres Trælast og egne Skovproducter, enten til de i Nærheden boende Skippere, eller til Øster-Riissers Kiøbmænd, og maae Udenbyes Skippere og Skibseiere tilhandle sig af Bønderne Trælast og andre Producter af Landet, og henbringe samme til andre indenlandske Steder, samt derfra igien hiembringe og falholde indenlandske Korn- og Fødevare. Over Postvæsenet er her beskikket en Kongelig Postmester. For et enkelt Brev til eller fra Kiøbenhavn betales 20 ß, og ligesaa til eller fra Trondhiem.

Østervold eller Austevold, en Øe i Søndhordlehns Fogderie, søndre Bergenhuus Amt, beliggende ¼ Miil Østen for Møgsterøe, hvorpaa ligger endeel Gaarde, hvis Beboere har deres egen Kirke, henhørende som et Anner under Sunds Præstegield i Nordhordlehns Fogderie.

Øster-Skardsheide, et vidtløftigt Field med mange Biergtoppe og Afdelinger, beliggende i Borgarfiords Syssel, søndre Fierding af Island.

Østerøe-Syssel paa Færøe, bestaaer af Øen Østerøe, som er en stor Øe af 5 Miles Længde, men af ulige Brede; thi nogle Steder er den ½ Miil breed, og paa andre Steder 1 eller 1½ Miil breed, ligesom Odderne eller Næssene strække sig langt ud, saasom Landet bestaaer af mange Udhukker og Vige., Denne Øe ligger Vesten for Kalsøe og Bordøe, strækkende sig meest udi Norden til Vesten og Sønden til Østen, henhørende til Nordfiords-Herne. Paa den østre Side mod Kalsøe, Bordøe og Havet har den 6 lange Odder eller Næsser, hvilke danne 5 Fiorde eller Vige, nemlig: Funding-Fiord, Andefiord, Fuglefiord, som har en god Havn, Gøtevig, og Lammehavig. Ved de 4 første af disse Fiorde staaer en Kirke. Dernæst strækker Landet sig ved Sydost ud i en lang Odde, kaldet Østnæs. Her ligger Næs Hovedkirke. ¾ Miil Norden for dette Næs begynder en anden Fiord, kaldet Skaale-

Digitized by Google

Skaalefiord, som løber Nordvest ind i Landet 2 Mile. Foran i denne Fiord er en god Havn, kaldet Kongshavn, fordi de Kongelige Orlogsskibe, naar de i fordum Tid gik her under Landet og krydsede paa Søersvere, toge altid her deres Havn. Paa den vestre Side fra Sønder til Nord er Landet meest lige, uden nogen Vig eller Udhuk. Fiorden imellem Kalsse og Østerse er paa nogle Steder ikkun 1½ Fierding breed, men sikker at løbe igiennem for Skibe. Den nordre Ende af Øen er særdeles kiendelig for de Søefarende, thi den strækker sig ud med en liden Odde mod Nordvest, er rund, og ligger derpaa et rundt Bierg. Øen indeholder i alt 7 Kirkesogne, som udgiøre et Præstegield, nemlig: formeldte Næs Hovedsogn, ved hvis Kirke Præsten boer, og Annexerne: Siov, Gøte, Fuglefiords, Andefiords, Fundingsfiords, og Eide Sogn. Aar 1769 bestod Folke-Antallet i dette Præstegield og Syssel af 1108 Siele.

Øst-Finmarken, i Finmarkens Fogderie og Amt, er den Deel, som ligger alleryderst langs med Havet, og udgiør et Provstie, som bestaaer af 4 Præstegielde, nemlig: Kiøllefiord 1 Sogn med en Kirke og et Kapel; Tana 2 Sogne; Vardøe 2 Sogne; og Vadsøe 2 Sogne. Til disse Præstegielde ere 4 Sognepræster og en Missionarius. Den ene af Sognepræsterne er tillige Provst i Provstiet. I forrige Tider har i Øst-Finmarken været 4 Handelspladse, nemlig: Vardøe, Vadsøe, Kiøllefiord, og Tanen, men ved Forordning af 5te September 1787 er Vardøe bestemt til en Kiøbstæd, og gode Privilegier givet de, som der nedsætte sig, hvorimod de andre Handelssteder er indgaaet, see Vardøe.

Østrand nedre, en Gaard i Hslands Præstegield, Nedre-Rommeriges Fogderie, Aggershuus Amt, som af dens Beboer Stedets Lehnsmand Jonas Gabrielsen er anseelig forbedret ved Rydning og Nylands Optagelse til Ager; han har og opsat over 250 Favne Steengierde, samt anlagt en anseelig Kiøkkenhauge. For dette med mere har han af Stavangers Landhusholdnings Selskab erholdet i Præmie et Sølvbæger.

Østre-Aasheim, en Gaard i Sillejords Hovedsogn og Præstegield, Øvre-Tellemarkens Fogderie, Bradsberg Amt. Her staaer et stort og velbygget Huus, kaldet Loff eller Buur, som har en stor Elde. Ved Aar 1574 var denne Gaard beboet af en Mand, navnlig Tiøstov Carlsøn, berygtet baade af sin Rigdom og Ugudelighed. Han havde 4 Sønner, som fulgte Faderens Fodspor, navnlig: Carl, Staale, Haalvor, og Ole, hvoraf de 2de, nemlig Staale og Haalvor, i Aaret 1619 ihielslog den 3die, nemlig Ole, paa hans Gaard Tveten. For denne Misgierning

bleve

Digitized by Google

bleve de begge dømte fredløse, og deres Gods henfaldt til Kongen. Haalvor rømte af Landet, men Staale holdt sig i Skiul først i en Bierghule ved Tveten, men siden paa Aasheim i ommeldte Loft eller Buur. Nogen Tid derefter skal han have erhvervet sin Frihed ved at myrde 7 Røvere, som opholdte sig i en Sæter-Bod under Gaarden Sanden ved Sundbarms Vand.

Østredalven, en Gaard i Solums Præstegield, Nedre-Tellemarkens Fogderie, Bradsberg Amt, som af dens Opsidder Michel Olsen er anseelig forbedret, og hvorfor han har erholdet i Kongelig Præmie en Sølvmedaille.

Østre-Houg, en Gaard i Edsbergs Præstegield, Nakkestads Fogderie, Smaalehnenes Amt, beliggende paa en Bakke Østen for Edsbergs Præstegaard. Paa denne Gaard sees adskillige Høie, deriblandt een, kaldet Kirkehougen, hvor en rundagtig Aabning sees, omkringmuret med Kampesteene.

Østreims Sogn, et Annex til Lindaas Præstegield, i Nordhordlehns Fogderie, søndre Bergenhuus Amt, som foruden Sognekirken har et Kapel paa en liden Høi ud imod Havet, kaldet Feiøe, hvor sielden holdes Prædiken. Den rette Sognekirke staaer ligesaa paa en Høi, kaldet Østrem eller Østreim, hvilken Høi ligger imellem endeel andre mindre Høer.

Østrim, en Gaard i Gloppens Præstegield, Nordfiords Sorenskriverie, nordre Bergenhuus Amt, hvor før Reformationen har staaet en Kirke.

Overbergs eller Overbergs Præstegield, see Overberg.

Øvre eller Øvre-Eid, en smuk og meget god Gaard, beliggende paa nordre Side af Ytteren, under Indherøens Fogderie, Trondhiems Amt. Gaarden er Tingsted for Ytterøens Tinglaug, er vel bebygget og anseelig forbedret af nærværende Beboer Ole Øvre.

Øvre Borgesyssels Provstie, under Christiania Bispedømme, bestaaer af 7 Præstegielde, nemlig: 1) Haabel Præstegield i Mosse Fogderie 2 Sogne; 2) Spydeberg 3 Sogne, og 3) Skibtved 1 Sogn, begge i Nakkestads Fogderie; 4) Aas 5 Sogne; 5) Næsodden 2 Sogne; 6) Vestbye 3 Sogne; og 7) Krogstad 2 Sogne. Disse 4 sidste i Aggers- og Follouq Fogderie, tilsammen 18 Kirkesogne, hvortil ere 7 Sognepræster og en residerende Kapellan. Den ene af Sognepræsterne er tillige Provst for Provstiet.

Øvrebye, en øde Gaard under Vennie Præstegaard i Vennie Præstegield, Øvre-Tellemarkens Fogderie, Bradsberg Amt, hvor en af de smaa Fylkes Konger, som blev kaldet Øvrebye-Konge, skal have boet i fordum Tid, og sees endnu Rudera af gamle store Mure.

Øvrebye

Øvrebøe Sogn, et Anner til Oddernæs Præstegield, i Mandals Fogderie og Amt, hvis Gaarde skylde 57 Huder 9 Engelsker Fedevare. Aar 1787 bestod Folkemængden i dette Sogn af 529 Siele.

Øvre-Lund, saa kaldes nogle Huusmandspladse under sidstmeldte Præstegields Præstegaard, beliggende ved Otteraae-Elv, og hvorved er Færgested over Elven.

Øvre-Qvinnesdals Præstegield i Lister Fogderie og Provstie. Mandals Amt, bestaaer af 3de Kirkesogne, som ere: Heggebostads Hovedsogn, og Annexerne: Eegen og Fiotland, Hovedsognets Gaarde skylde tilsammen 96 Huder 6 Engelsker. Aar 1787 bestod Folke-Antallet i hele Præstegieldet af 2108 Siele, deraf i Hovedsognet 786 Siele. Til dette Præstegield er en Sognepræst, som boer paa Præstegaarden Heggebostad, af Skyld 4 Huder Fedevare. Af Præstens Mensalgods er Aar 1780 henlagt 3de smaa Gaarde, kaldte Nedre-Eegen, Østrevig, og Grøstøl i Eegen Sogn, tilsammen af Skyld 1 Hud 4 Engelsker, til Enkesæde. Hovedsognet og Eegen Anner henhøre under Vads Tingsted, men Fiotlands Sogn under Fedde Tingsted.

Øvre Rendalen, see Rendalen.

Øvre Rommeriges Fogderie i Aggershuus Amt, bestaaer af 6 Præstegields og Tinglauge, nemlig: Næs, Ullensager, Giertrum, Nannestad, Eidsvold, og Hurdalen, hvilke Præstegields indeholde 880 matrikulærede Gaarde. Her ere i Almindelighed gode Kornjorder, og i adskillige ferske Vande haves mange Sorter Ferskvands-Fiske, saasom Giedder, Brasen, Aborrer, Kullebars, Røsterding, Aal, Lake ꝛc. i stor Mængde. Over dette Fogderie er en Foged og en Sorenskriver. Tingene holdes, efter Forordning af 19 Junii 1761, 3de Gange om Aaret, nemlig: i Martii, Julii og November Maaneder. Sorenskriverens Domme indstævnes for Christiania Laugting. Her ligger Eidsvolds Guldværk, og Eidsvolds Jernværk, samt Hurdalens Glasværk. Over Øvre- og Nedre-Rommerige har i fordum Tid været adskillige Konger, saasom Haldan Hvidbeen, hans Søn Eisten, og dennes Søn Haldan Milde, derefter Gudrod den Gamle. Siden blev Landet indtaget af Kong Algeir og hans Søn Gandalf; men Kong Haldan Svarte slog Kong Gandalf, og derefter bemægtigede sig Riget. Han indsatte Eidsvolds Lagting paa Rommerige, og blev da dømt efter den saa kaldte Heidsævis Lov. Udi Kong Harald Govinssøns Tid blev Rommerige givet Erik, Hagen Jarlssøn i Forlehning. Udi Kong Oluf den Helliges Tid blev Rommeriges Konge slagen

Digitized by Google

med de andre Provindsers Konger paa Ringsager. De af Rommerige samlede en Hær mod Kong Oluf, men de bleve slagne, og Kong Oluf lod Folket paa Rommerige christne. Aar 1223 udi Kong Hagen Hagensøns Tid blev Rommerige ilde plaget og rsvet af Ribungerne, og 60 af Kongens Folk bleve slagne paa Leiring. Aar 1239 stod et haardt Feldtslag paa Rommerige imellem Kong Hagen Hagensøns Folk og Hertug Skule.

Øvre-Rommeriges Provstie, under Christiania Bispedømme, bestaaer af 10 Præstegielde, som ere: 1) førmeldte 6 Præstegielde i Øvre-Rommeriges Fogderie, hvilke have i alt 12 Kirkesogne; og 2) Sollser og Oudals Fogderies 4 Præstegielde, nemlig: Strøms eller Oudalens, Vinger, Grue og Hoff, bestaaende af 13 Kirkesogne, tilsammen 25 Kirkesogne, hvortil ere 10 Sognepræster og 5 residerende Kapellaner. Den ene af Sognepræsterne er tillige Provst i Provstiet.

Øvre-Tellemarkens Fogderie i Bradsberg Amt, grændser i Nord til Buskeruds Amt, til Hardanger i Bergens Stift, og til Suledal i Stavanger Amt; i Sønder til Hitterdal, Bøe og Drangedal i Nedre-Tellemarken, samt til endeel af Nedenæs Amt; i Vest til bemeldte Nedenæs Amt; og i Øst til Buskeruds Amt, ligesom for en liden Deel til ovenmeldte Hitterdals Præstegield. Dette Districts Længde fra Nord til Sønder er 18 Mile, og Brede fra Øst til Vest 10 Mile. Det ligger i Nord og Nordvest op fra Havet, $4\frac{1}{2}$ Miil fra Kiøbstæden Skeen og 9 Mile fra Kragerøe, hvilke ere de nærmeste Kiøbstæder. Fra Bergstaden Kongsberg ligger Fogderiet 4 a $4\frac{1}{2}$ Miil. Den ganske Landstrækning er for det meeste indtaget af Fielde og igiennemskaaret af mange Elve og Vanddrag, som foraarsager mange ferske Søer, af hvilke de betydeligste ere: Møsvandet, Vandalsvand, Hvidesøe og Røe-Vand, disse ere sammenføiede ved korte Elve i en Strækning af 6 Mile fra Nordvest til Sydøst, nemlig fra Laurdal til Nedre-Tellemarkens Grændser; dernæst Førris-Vandet, Vraae- og Nisse-Vandene, Sillejords-Vand, og Tindsiøe. De beboeligste Steder ere i Lierne og ved Foden af Fieldene, i Dalene og ved de ferske Vande og Elve. Hele Fogderiet bestaaer af 8 Præstegielde og Tinglauge, som ere: Tind, Hierdal, Sillejord, Hvidesøe, Laurdal, Førrisdal, Moe og Vinie, hvilke tilsammen indeholde 28 Kirkesogne og 883 matrikulerede Gaarde, som beboes af omtrent 1428 Gaardmænd. Disse Gaarde med 490 underliggende Huusmandspladse skylde i alt 2287 Tønder $7\frac{1}{2}$ Sætning Korn, 51 Huder 11 Skind, 28 Faareskind, 1 Bukkeskind, 7 Kiørlaug, og 6 Bispd. Smør, som ved

Redu-

Digitized by Google

Reduſering til Tunge er anſlaaet til 1173 Skipd. 19½ Liſpd., hvilket omtrent udgiør 2934 Tønder Hartkorn. Alle Gaardene ere indbeelte i Soldater-Lægder, og Fogderiet beſtaaer i alt af mere end 5 nationale Compagnier, hvoraf henved 3 Compagnier høre til det 1ſte Veſterlehnſke Regiment, og omtrent 2½ Compagnie til det 1ſte Smaalehnſke Regiment. Til de Reiſendes Bequemmelighed og Befordring er et Gieſtgiverſted i et hvert Sogn, hvoraf 10 ere Kongelig priviligerede. Øvre-Tellemarken har i de ældre Tider hørt under Hammer Stift, og ſkal med dette Stift i Aaret 1537 været lagt til Opſlo, nu Chriſtiania Stift, men Aar 1681 blev Øvre-Tellemarken lagt under Chriſtiansſands Stift. I Diſtrictet ere adſkillige Fielde, ſom indeholde Sølv- og Kobber-Ertſer, og mange gamle Gruber, ſom i fordum Tid have været i Drivt; ligeſaa Jern-Erts. For nærværende Tid er i Drivt Guldnæs Kobberværk i Sillejords Præſtegield. Agerdyrkningen er her kun maadelig, ligeſom langvarig Kulde om Foraaret og tidlig Natteſroſt om Efteraaret giør ſom ofteſt ſtor Skade paa Kornet; derimod haves ſtiøn Leilighed til Qvægavling, og herfra udføres meget Slagtequæg, røget Kiød, ſamt Fede- og Skindvare; ſaa bliver og udført endeel Vildt af Dyr og Fugle. Skovene ere betydelige, ſom for det meeſte anhugges til Saug- og Bygnings-Tømmer. Her er kun et priviligeret Saugbrug, nemlig Omblie Saug i Moe Præſtegield, til 1000 Bords aarlig Skiærſel af Gaarden Omblies egen Skov. Den øvrige Deel Saugtømmer bliver udført. Et Teglværk er i Drivt paa Gaarden Kleppen i Hierdals Præſtegield. Aar 1769 beſtod Folkemængden af 13,619 Siele, deraf 6592 Mandkiøn og 7027 Qvindekiøn; men Aar 1784 forøget til 14,120 Perſoner af begge Kiøn. Almuen ſvarer ingen Korntiende til Præſterne formedelſt Kornavlingens Mislighed, men iſtedet derfor nyde Præſterne af hver Bonde, ſom indlader ſig i Ægteſkab, fra 1 til 20 Rdlr., under Navn af Hoved-Tiende. Over dette Fogderie er en Foged og en Sorenſkriver, men under Sorenſkriveriet høre ikkun 7 Præſtegielde; thi Tinds Præſtegield ligger til Nedre-Tellemarkens Sorenſkriverie. Tingene holdes 2de Gange om Aaret efter Forordning af 13de Julii 1753 og 7de September 1764, nemlig om Vinteren og om Høſten. Sorenſkriverens Domme indſtævnes for Skeens Laugting.

Øvre-Tellemarkens Provſtie, under Chriſtiansſands Biſpedømme, beſtaaer af ſidſtmeldte Fogderies 8 Præſtegielde, ſom i alt indeholde 28 Kirkeſogne, hvortil ere 8 Sognepræſter og en reſiderende Kapellan. Den ene af Sognepræſterne er tillige Provſt i Provſtiet.

Digitized by Google

Øxendal- eller Huusbye-Sogn, et Anner til Sundalens Præstegield, i Romsdals Fogderie og Amt. Kirken staaer paa Gaarden Huusbye, i en Dalstrækning, kaldet Øxendalen, ved den igiennem Dalen løbende Øxendals-Elv.

Øxenøe, en ganske liden Øe, beliggende iblandt en stor Samling af Skiær og Holme i Haroms Hovedsogn og Præstegield, Søndmørs Fogderie, Romsdals Amt. Den bebøes af 2de Gaardmænd, og skylder 3½ Vog Fisk.

Øxeraae, en liden Elv i Aarnæs Syssel, søndre Fierding af Island, som løber ned i Thingvallevatn, og adskiller Althinget, eller det almindelige Ting og Ret for Island saaledes, at det geistlige Landemode eller Consistorium for Skalholts Stift holdes paa østre Side af Elven i Thingvalle Kirke, men den verdslige Rettergang holdes ved den vestre Side paa en stor jevn Plads i dertil anrettede Bygninger. I Øxeraae er et Sted, kaldet Thorlevsholm, hvor Misdædere rettes.

Øxnadalur, et Bøygdelaug i Vadle eller Øefiords Syssel, nordre Fierding af Island.

Øxnæs Præstegield og Tinglang i Vesteraalens og Lofodens Fogderie og Provstie, Nordlands Amt, bestaaer af 2de Kirkesogne, som ere: Øxnæs Hovedsogn, beliggende paa en liden Øe, kaldet Øxnæs eller Øxning, og Langenæs Anner paa Øen Langøe, hvortil er en Sognepræst. Tingstedet er Gaarden Bredstrand.

Øxviig, en af de største og bedste Gaarde i Strands Hovedsogn og Præstegield, Søndmørs Fogderie, Romsdals Amt, beliggende i en Viig af Stordalsfiorden, kaldet Øxviig, skylder 6 Vog 1 Bispd. 21 Mark Fisk, og bebøes af 5 Gaardmænd. En liden Elv løber igiennem Gaardens Marker, som driver et Saugbrug, der forsynes med godt Fyrretømmer af Gaardens Skov. Paa Gaarden har i fordum Tid staaet en Kirke, og sees endnu Levninger af Kirkegaarden.

Øyefield, en stor Fieldstrækning ved de svenske Grændser, i Strinde Fogderie, Trondhiems Amt, hvor et ferskt Vand ligger, kaldet Øyesund, hvorfra Eißna-Elv udløber, som falder ned i Nid-Elv.

Øye-Hovedsogn, see Surendalen.

Øye-Sogn, et Anner til Vangs Præstegield, i Valders Fogderie, Christians Amt. Kirken staaer øverst op under Fillefield. Paa Alteret staaer et Skriin af Messing, som er ½ Alen langt, ⅝ Alen bredt, og ¾ Alen høit. Paa Laaget sees et Kors og nogle Knapper, og 4 Knapper under Bunden. Dette Skriin kaldes St. Olufs Skriin.

Øyen,

Digitized by Google

Øyen, en Gaard i Froens Præstegield, søndre Guldbrandsdalens Sorenskriverie, Christians Amt, af Skyld 9 Skind Odelsgods, som beboes af 2de Gaardmænd. Denne Gaard er mærkværdig af en Kilde, som kommer ud af en fast Sandbakke, og er saa stor, at en Kornmølle drives derved baade Vinter og Sommer, thi Vandet formindskes aldrig, ei heller fryser. Den ene af Opsidderne har og i Drivt et Potaske-Kogerie for en Bonde af Gusdals Præstegield, som derpaa har faaet Monopolium paa visse Aar over hele Guldbrandsdalen.

Øyer Præstegield i sidstmeldte Sorenskriverie, Guldbrandsdalens Provstie, strækker sig i Længde omtrent 2⅔ Miil, og bestaaer af 2de Kirkesogne, som ere: Øyer Hovedsogn og Tretten Anex, hvilke indeholde 128 matrikulerede Gaarde, af Skyld 231 Huder 5½ Skind, og 38 Bispd. 18 Mark Fisk, indberegnet nogle skyldsatte Almindinger og Fiskevande. Disse Gaarde beboes af 173 Opsiddere og 88 Huusmænd, altsaa 261 Familier, foruden Inderster og Kaarmænd. Den hele Folkemængde ansættes i alt af Unge og Gamle for 2331 Personer. Hovedkirken, som Almuen selv eier tilligemed Annexkirken, blev Aar 1722 af Lynild antændt og lagt i Aske, men er siden af Almuen igien opbygt, og indviet Aar 1725. Den er nu en smuk Korsbygning med et høit Spiir, alt af Træe, staaende paa en høi Bakke oven for Præstegaarden. Altertavlen og Prædikestolen ere giorte af Bønder blandt Sognets egen Almue; begge ere meget smukt udhugne, malede og forgyldte. Ved den nordre Side af Choret staaer et Monument over een af Stedets Præster, Hr. Christian V. Monrath, som døde Aar 1737, paa hvilket Monument han med Familie staaer afskildret. Ved Funten i Kirken er opsat en Tavle, paa hvilken staaer afmalet Hr. Andr. Vilsgaard, som her var Præst og Provst, og døde Aar 1761. Kirken har Navn af Hellig Trefoldigheds Kirke. Præstegaarden ligger nær ved Kongevеien, og skylder 2 Huder. Dens Udsæd er 12 a 15 Tønder, meest Byg. Den paa Gaarden staaende saa kaldte Herrestue er opbygt Aar 1625, og er endnu i god Stand. Til Gaarden er ingen Skov, end ikke til Brænde. I Præstegieldet avles sielden mere Korn, endog i de bedste Aar, end hvad Almuen selv forbruger; deres fornemste Næring bestaaer altsaa i Handel med Fiskevare, som de afhente fra Romsdalen, samt med Heste, Qvæg og Fedevare, som de kiøbe i andre Sogne, og siden føre til Hedemarken, Toten, og til Kiøbstæderne. Korntienden pr. Part beregnes til 100 Tønder, meest Byg og kun lidet Rug. Gaardene ere inddeelte i 72½ Soldater-Lægd. De mange store og smaa Elve, som løbe igiennem Fogderiet, giøre betydelig Skade her i Præstegieldet, især den

22de

Digitized by Google

22de og 23de Julii 1789, da 51⅓ Maal Ager og 81¼ Meling Eng bleve ganske ødelagte, 126⅔ Maal Ager og 110¼ Meling Eng bedærvede for nogle Aar, 41 Huse bleve aldeles udtagne og 6 omkastede og beskadigede; derved omkom tillige et Hornqvæg. Denne Skade er taxeret for 2745 Rdlr. 44 ß. Til Præstegieldet er en Sognepræst, hvis Mensal-Gods belsber til 13 Huder 2 Skind. Tingstedet er Gaarden Jevne.

Øyeren, et stort ferskt Vand i Spydebergs Præstegield, Rakkestads Fogderie, Smaalehnenes Amt, som er 4 Mile langt og ¼ Miil bredt, noget mere og mindre. I dette Vand ere adskillige Slags Fiske.

Øyesletten, et lidet, men frugtbart Bøygdelaug i Værnes Hovedsogn, Stordals Præstegield, Stør- og Verdals Fogderie, Trondhiems Amt, beliggende paa søndre Side af Stordals-Elv, hvilket indeholder 6 Gaarde, som Aar 1774 vare beboede af 12 Gaardmænd, 14 Huusmænd og 3 Inderster, tilsammen 143 Siele.

Øyestads Præstegield i Nedenæs Fogderie, Prøvstie og Amt, ligger 1 Miil fra Havet, og bestaaer af 3de Kirkesogne, nemlig: Øyestads Hovedsogn, og Annexerne: Frøland og Fiære. Hovedkirken er en god grundmuret Bygning staaende ved Præstegaarden, strax Vesten for den store Nid-Elv, som her falder ud imellem 2de Klipper, og gior en meget stor Fos eller Vandfald, hvorover er en Broe, som er lagt imellem Klipperne. Nogle faa Gaarde af Frølands Sogn henhøre til Raabøygdelaugets Fogderie. Til dette Præstegield er en Sognepræst og en residerende Kapellan.

Øyevandet, et ferskt Vand i Valders District, Christians Amt, som er ½ Miil langt. Dette Vand samler sig ved Gaarden Vetto i Hegge Annexsogn til Slidri Præstegield, og siden deels som en smal Elv og deels som samlet Søe løber under adskillige Navne igiennem Hegge, Voldboe og Rogne Annexer til bemeldte Slidri Præstegield, samt endeel af Skrudevold Annex til Ourdals Præstegield, i en Distance af 2¼ Miil, og falder ud i Lille-Mjøsen Vand ved Gaarden Næs i Svennes Annexsogn.

Digitized by Google

Rettelser og Tillæg.

Pag. 28, Berg Præstegield. Herregaarden Veeden ligger ikke i Rokke Annexsogn, men i den østlige Deel af Hovedsognet Berg.

Pag. 44, Lilledals Kobber-Værk er ei længere i Drivt.

Pag. 56, Bolviigs Jern-Værk eies af Hr. Kammerherre Severin v. Løvenskiold.

Pag. 79, Christiania. Staden har ingen Skandser og Volde, men er aaben paa alle Sider, undtagen paa søndre Side, hvor Fæstningen Aggershuus ligger. Her er intet Skibsbygger-Verft, som under Pag. 83 er anført, men en Krahn til beskadigede Skibes Reparation.

Pag. 83, Det norske topographiske Selskab i Christiania er blandt Stadens Indretninger til Videnskabernes Bedste at anmærke.

Pag. 88, Christiansgaves Bergværk drives ikke.

Pag. 98, Christiansſund. Byens Vaaben forestiller et Vandfald over en høi Klippe, imod hvilket springer Lax. Byen har 253 Gaarde og Vaaningshuse, 78 store og smaa Sødbrygger og Pakhuse, og 75 Baade-Nøster, hvilke samtlig ere forsikkrede i Norges almindelige Brandkasse for 43,450 Rdlr. Af disse Bygninger ere ingen flere offentlige end Kirken, Raadstuen og 4 Skolehuse. Kirken eiede, Aar 1794, en Kapital af omtrent

Digitized by Google

trent 420 Rdlr. Skolens Kapital var ved 1792 Aars Udgang, 3098 Rdlr. 59 ß, og Fattig-Kassens Beholdning ved 1793 Aars Udgang, 640 Rdlr. 59 ß. Udgifterne ved Told- og Consumtions-Væsenet beløbe til 1950 Rdlr., derimod vare de Kongelige Indtrader Aar 1794 følgende: Consumtionen 2907 Rdlr., men har forhen ikkun beløbet til 24 a 2500 Rdlr. aarlig. Told af indkomne Vare i alt 4846 Rdlr., og af udgaaede 12,081 Rdlr., deraf Trælast-Tienden 2301 Rdlr. I 9 Aar, nemlig fra 1786 til 1794, begge inclusive, beløb Toldindtraderne af de indkomne Vare til 43,458 Rdlr., og af udgaaede til 88,371 Rdlr., deraf Trælast-Tienden 12,142 Rdlr. Tangaske brændes i Nærheden af Byen, hvoraf i 7 Aar, til Udgang af 1792, er udført til Engelland og Skotland 2013,408 Pund, og til de norske Glasværker 913,172 Pund. Aar 1793 til Engelland og Skotland 305,800 Pund, og 1794 i alt sammesteds hen 350,400 Pund. Til de norske Glasværker blev desuden leveret Aar 1793 i alt 127,000 Pund. Udskibnings-Prisen ved Toldboden er angivet til 5½ Rdlr. pr. 1000 Pund. De udførende Vare fra fremmede Steder bestaae meest i Salt, Kornvare, Hør, Hamp, Tobaksblade, Seildug, nogle Klæde- og Kramvare, en liden Deel Brændeviin, Viin og Eddike, som for Aar 1794 beløb til 40,633 Rdlr. 20 ß; derimod til fremmede Steder samme Aar udført Vare for 161,371 Rdlr. 9 ß. De indførte Vare fra Dannemark og Hertugdømmene, Aar 1791, beløb til omtrent 50,000 Rdlr.; derimod samme Aar udført til disse Steder Vare for 20,196 Rdlr. Til andre norske Steder blev samme Aar udført 136 Skipd. 1 Lispd. 4 Pd. Tørfisk, 37 Skipd. 9 Lispd. 4 Pd. tørre Langer, 168 Tønder Tiære, 32 Tønder Tran,

Digitized by Google

Tran, 10½ Tønde saltet Torsk, og 186,500 Pund Tangaske. Aar 1754 blev udskibet 74,000 Tønder saltet Sild; derimod fra Aar 1786 til 1793, begge inclusive, ikkun 32,818 Tønder.

Af de 9 Skibe, som Byen eier, er det største paa 287 Trælast- eller 139 Commerce-Læster, og det mindste paa 14½ Commerce-Læster. De andre ere paa 51, 44, 30½, 24½, 2de paa 22½, og eet paa 17 Commerce-Læster. Herforuden 48 aabne Jægter fra 4 til 14 Commerce-Læster. De i Byen, Aar 1792, lossede og ladede Skibe vare i alt 19 indenlandske til 902 Commerce-Læster, og 62 udenlandske til 2,766½ Commerce-Læster. De øvrige ind- og udgaaede, som foran under Pag. 99 er anført for samme Aar, have været aabne Fartøier. Aar 1794 blev losset og ladet 39 indenlandske og 53 udenlandske Skibe. Under førmeldte Pag. 99, Linie 25 og 26, er ved Feiltryk saaledes anført: Byens samtlige Indvaanere af unge og gamle, udgiør omtrent 3000 Rdlr. Foruden at her skulde staae: udgiør omtrent 3000 Personer; saa er og dette Antal urigtigt, dog overeensstemmende med Fabricii Reise-Beskrivelse; thi det rigtige Belsb paa Byens Folkemængde i nærværende Tid er derimod ikkun 1460 Siele.

Pag. 112, Dyremyre. Denne Plads tilhører nu Proprietair Nielsen Voigt.

Pag. 125, Eidsfos Jernværk tilhører nu Peter v. Cappelen i Bragnæs.

Pag. 126, Eidsvold Jernværk tilhører nu Conferentsraad Carsten Ancher i Kiøbenhavn.

Pag. 169, Fossum Jernværk tilhører Kammerherre Severin (ikke Hermann) v. Løvenskiold.

Pag.

Digitized by Google

Rettelser og Tillæg.

Pag. 177, Friderichstads-, Tønsbergs- og Mosse-Laugdømme: Dertil kommer Idde- og Marker-Sorenskriverie i Smaalehnenes Amt.

Pag. 210, Grømstad. Afgangne Skibscapitain Peter Dahl skienkede ved Testament, af Dato 28 September 1787, en Sum af 18000 Rdlr. til en Frie-Skoles Oprettelse paa dette hans Fødested. 1795 er en Lærer bleven antaget, og Skolen nu kommet i Gang i den dertil opbyggede Gaard. Mere Efterretning herom vil faaes i Professor Thaarups Archiv 12te Hefte.

Pag. 212, Kolonien Upernavik er siden 1790 nedlagt. Anlægget Fortunbay er ophævet 1791. Beboernes Antal i Grønland udgiør efter de fra Handelsbetienterne i Aaret 1789 forfattede Mandtals-Lister, hvoraf et summarisk Udtrag findes indrykket i Professor F. Thaarups Archiv for Statistik ꝛc. 6te Hefte, lidt over 5000.

Pag. 237, Hardanger District. De under 2den Linie Pag. 238 anførte 66 Soldater-Lægder, skal ikkun udgiøre Lægderne for Gravens Præstegield.

Pag. 240, Hr. Frantz Neumann eier Jernkram-Fabriqven; men Hassel Jernværk tilhører hans Moder Enken Madame Neumann.

Pag. 790, Ulefos Jernværk tilhører Kammerherre og Amtmand Baron Michael Hermann Løvenskiold.

De

Digitized by Google

De betydeligste Trykfeil.

Side.	Linie.	
13	35	Ekalluit, læs: Ekalluit.
15	sidste	Linie, Nærøe, l. Merdøe.
16	19	Mardøe, l. Merdøe.
19	42	potager, l. optager.
20	9	hvile, l. hvilke.
21	15	Gusdals Fogd., l. Guldals Sorenskriverie.
—	22	Rommerdals, l. Rommedals.
25	14	og, Brevig hvilke, l. og Brevig, hvilke.
28	31	Ringstedals-Elv, l. Tistedals-Elv.
31	21	Skieppe Tunge, l. Skipd. Tunge.
54	11	1051, l. 1651.
57	13	vestre Fierding, l. østre Fierding.
98	2 og 3	7 Fogderier og Sorenskriverier, l. 7 Fogd. og 8 Sorensk.
—	22	6503, l. 6513.
110	34	som hørte hertil, l. som høre hertil.
122	17	Romsdals Amt, l. Trondhiems Amt.
126	41	Tillægges, l. Tillægge.
133	6	Lom-Fjelen, l. Lom-Fuglen.
139	12	Glendalen, l. Slemdalen.
162	38	Drikkemarks, l. Dikkemarks.
166	næst sidste	Linie, Kirken, l. Kirkerne.
173	15	Broe 3) og, 2den Broe, l. Broe, og 3) 2den Broe.
182	næst sidste	Linie, Frorøerne, l. Froeøerne.
184	4	Sæle, l. Sole.
208		Haldeland, l. Hadeland.
225	sidste	Linie, Hob, l. Hole.
229	de tvende sidste	Linier: som er krumt af Ælde, l. som er meget gammelt.
233	27	Hisangers, l. Horsangers.
—	34	Halvøe, l. Hvaløe.
238	14	Hmle, l. Humle.
247	37	Resnæs, l. Nesnæs.
277	22	Luder, l. Huder.
287	4	Lægter, l. Lægder.
—	26	Hanefossen, l. Honefossen.
—	38	Hrlandet, l. Østerlandet.
292	28	Saggendal, l. Soggendal.
320	31	Rør, l. Røe.
352	40	Hakken, l. Hanken eller Hadden.
375	12	Biorne-Kliv, l. Biorne-Klæv.
385	37	Havre af Blandkorn, l. Havre og Blandkorn.
397	13	Garrden, l. Gaarden.
399	20	Magdevangnæs, l. Magdevaagnæs.
400	34 og 35	til Strinde Fogd., l. til Strinde Præsteg., i Strinde Fogd., Tronh. Amt.
—		nederste Linie, Mastadmarkens, l. Mostadmarkens.
405	31	Kiøbstædernes, l. Kiøbmændenes.

Side.

Digitized by Google

Side.	Linie.	
413	4	saa. ogsaa, l. som ogsaa.
414	36	hvoraf, l. hvorfor.
419	næst sidste Linie,	en Se, l. en Soe.
441	3	Borger-Fiord, l. Borgen-Fiord.
443	25	med Udlobet, l. med Udlobet.
445	21	Vestermanlands, l. Vester-Molands.
446	5	Samds Skibreede, l. Sands eller Sanden Skibreede.
—	29	Glamminge, l. Glemminge.
453	16	sidstmeldte er, l. i sidstmeldte.
457	30	Stads, l. Stods.
467	2 og 3	maaskee satte, l. maatte sætte.
475	8	Birkehandel, l. Bielke-Handel.
478	38	Gluppe, l. Glugge.
489	29	Haldens, l. Holdens.
—	35	samme Feil.
490	3	ligeledes.
494	12	Skiette, l. Siette.
497	29	Fladsberg, l. Fledsberg.
—	31	samme Feil.
499	21	Hane Præsteg., l. Haae Præsteg.
503	21	Haldens, l. Holdens.
506	15	Dovre, l. Dovre.
532	9	I Kirkegaardens Muur, som er 5½ Alen lang, l. I Kirkegaardens Muur, paa en Steen, som er ꝛc.
443	3	ved Hovedgaarden, l. med Hovedgaarden.
554	29	Den Vejren og Vejrens Annex, l. Den Vigren og Vigrens Annex.
555	30	Regiering, l. Begiering.
560	26	saa kaldes, l. som kaldes.
585	21	Allast, l. Allost.
589	første Linie,	Skogsvang, l. Skogsvaag.
596	5	Jorden, l. Jordskylden.
604	første Linie,	at der er ingen, l. at der ingen.
608	9	Grundmuur, l. Grundsod.
637	3	Mat-Elven, l. Mold-Elven.
648	19	Navle-Tvælving, l. Navle-Hvælving.
671	4	tildeelt, l. tildeels.
677	16	er Vesten for, l. eller Vesten for.
689	5	Laurdags Præsteg., l. Laurdals Præsteg.
—	35	2de, l. 3de.
715	16	700 Favne, l. 200 Favne.
719	39	Søndre-Moe, l. Søndre-More.
734	9	nu benyttede, l. nu blive benyttede.
751	30	Kals, l. Kalv.
824	31	sammesteds, l. i Helgelands Fogd. Nordlands Amt.
834	23	den, l. det.
837	21	Mansoe, l. Maasoe.
838	38	og af, l. og deraf.
877	3	Kamme, l. Komme.

Trykt hos Zacharias Breum.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google